

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE DEPREMLER VE SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ
(1923-1950)

AYŞE NİSA ATAR

DANIŞMAN
PROF.DR. MUZAFFER TEPEKAYA

MANİSA-2023

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE DEPREMLER VE SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ
(1923-1950)

AYŞE NİSA ATAR

DANIŞMAN
PROF.DR. MUZAFFER TEPEKAYA

MANİSA-2023

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**Türkiye’de Depremler ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1923-1950)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29.05.2023

Ayşe Nisa ATAR

ÖZET

“Türkiye’de Depremler ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1923-1950)”

Türkiye’de üç önemli fay hattı bulunmaktadır. Bunlar Doğu Anadolu fay hattı, Batı Anadolu fay hattı ve Kuzey Anadolu fay hattıdır. Tarihsel süreçte bahsi geçen fay hatları birçok deprem üretmiş ve bu depremlerden dolayı yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiştir. Kandilli Rasathanesi’nin verilerine göre, Osmanlı Devleti döneminde Anadolu’da meydana gelen büyük depremlerden, 1458 Erzincan-Erzurum depreminde 32000 kişi, 14 Eylül 1509 tarihli İstanbul-Edirne depreminde 13000 kişi, 10 Temmuz 1688’de İzmir’de meydana gelen depremde 15000 kişi, 1822 yılında meydana gelen Hatay depreminde 20000 kişi, 1859 Erzurum depreminde 15000 kişi ve 1912 tarihli Tekirdağ-Mürefte depreminde 5540 kişi hayatını kaybetmiştir.

Çalışmamız kapsamında olan 1923-1950 yılları arasındaki depremleri, Atatürk Döneminde meydana gelen depremler (1923-1938) ile İsmet İnönü döneminde meydana gelen depremler (1938-1950) olmak üzere ele aldık. 13 Eylül 1924 tarihinde meydana gelen Erzurum depremi, Cumhuriyet döneminin ilk büyük depremdir. 1928 Torbalı, 1929 Suşehri, 1933 Çivril, 1935 Erdek ve Dığor ile 19 Nisan 1938 tarihli Kırşehir depremi, Atatürk döneminde meydana gelen depremlerdir.

22 Eylül 1939 tarihinde meydana gelen Dikili depremi, İsmet İnönü döneminde meydana gelen ilk depremdir. Yaklaşık 33000 kişinin hayatını kaybettiği, 27 Aralık 1939 tarihli Erzincan depremi ise çalışmamız kapsamında ele aldığımız depremler arasında en fazla can ve mal kaybının yaşandığı depremdir. II. Dünya Savaşı’nın henüz başladığı yıllarda meydana gelen Erzincan depreminin hemen ardından, 1940 yılında Yozgat meydana gelen iki deprem, 1941’de Muğla ve Erciş, 1942 yılında sırasıyla Bigadiç, Çorum ve Erbaa depremleri, 1943’de Hendek ve Ladik depremleri, 1944’de Bolu, Gediz ve Ayvalık depremleri ile 1945 yılında meydana gelen Adana depremi, Türkiye’nin savaş yıllarında karşılaştığı büyük doğal afetler arasında yer almaktadır. Muş Varto’da 1946 yılında meydana gelen deprem ile 1949’da gerçekleşen Karaburun ve Bingöl depremleri, İnönü döneminde meydana gelen son depremlerdir.

Bu kapsamda çalışmamızda, 1923-1950 yılları arasında meydana gelen bu depremlerin, ortaya çıkardığı hasar, neden olduğu can kayıpları, devletin depremler karşısındaki refleksi, Kızılay’ın çalışmaları, deprem-göç ilişkisi, depremlere halkın yardımı, depremlerin insan psikolojisi üzerindeki etkileri ve depremlerin yurtdışındaki yankıları gibi sosyo-ekonomik etkileri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Deprem, Kızılay, Kandilli Rasathanesi, Doğal Afet.

ABSTRACT

“Earthquakes in Turkey and Their Socio-Economic Impacts (1923-1950)”

There are three significant fault lines in Turkey: the Eastern Anatolian Fault Line, the Western Anatolian Fault Line, and the North Anatolian Fault Line. These fault lines have been the source of numerous devastating earthquakes throughout history, leading to the tragic loss of countless lives. According to data from the Kandilli Observatory, significant earthquakes occurred in Anatolia during the period of the Ottoman Empire, resulting in the loss of lives. In the 1458 Erzincan-Erzurum earthquake, 32,000 people perished, while the earthquake in Istanbul-Edirne on September 14, 1509, claimed the lives of 13,000 individuals. The earthquake in Izmir on July 10, 1688, resulted in the death of 15,000 people, and in the Hatay earthquake of 1822, 20,000 lives were lost. Similarly, the 1859 Erzurum earthquake caused the demise of 15,000 individuals, and the Tekirdağ-Mürefte earthquake in 1912 claimed the lives of 5,540 people.

Within the scope of this study, the earthquakes that occurred between 1923 and 1950 were examined, including the earthquakes during the Atatürk era (1923-1938) and the earthquakes during the İsmet İnönü era (1938-1950). The earthquake in Erzurum on September 13, 1924, marked the first major earthquake of the Republic period. Other earthquakes that occurred during the Atatürk era include the Torbalı earthquake of 1928, the Suşehri earthquake of 1929, the Çivril earthquake of 1933, the Erdek and Digor earthquakes of 1935, and the Kırşehir earthquake of April 19, 1938.

The earthquake in Dikili that occurred on September 22, 1939, was the first earthquake to take place during the İsmet İnönü era. The Erzincan earthquake of December 27, 1939, which resulted in the loss of approximately 33,000 lives, is considered the earthquake with the highest number of casualties and property damage among the earthquakes analyzed in our study. Following the Erzincan earthquake that occurred in the early years of World War II, a series of significant natural disasters struck Turkey during the wartime period. In 1940, two earthquakes took place in Yozgat, followed by the earthquakes in Muğla and Erciş in 1941, Bigadiç, Çorum, and Erbaa in 1942, Hendek and Ladik in 1943, Bolu, Gediz, and Ayvalık in 1944, and the Adana earthquake in 1945. These earthquakes stand as major natural disasters that Turkey faced during the war years. The earthquake in Muş Varto in 1946 and the earthquakes in Karaburun and Bingöl in 1949 mark the final earthquakes that occurred during the İnönü era. The year 1942 witnessed a sequence of tremors that visited Bigadiç, Çorum, and Erbaa, followed by earthquakes in Hendek and Ladik in 1943. The year 1944 witnessed seismic unrest in Bolu, Gediz, and Ayvalık, while the Adana earthquake of 1945 solidified its place among the monumental natural disasters that befell Turkey during the tempestuous wartime period. The Muş Varto earthquake of 1946 and the subsequent Karaburun and Bingöl earthquakes in 1949 brought the İnönü era to a close, marking the final seismic upheavals of his tenure.

Within this context, this study focuses on the socio-economic effects of the earthquakes that occurred between 1923 and 1950, including the extent of damage, loss of life, the response of the government towards earthquakes, the efforts of the Turkish Red Crescent (Kızılay), the relationship between earthquakes and migration, public assistance to earthquake victims, the psychological impact of earthquakes on individuals, and the international repercussions of these seismic events.

Keywords: Turkey, Earthquake, Turkish Red Crescent, Kandilli Observatory, Natural Disaster.

ÖNSÖZ

Anadolu toprakları tarih boyunca deprem, sel, heyelan, çekirge istilası, kıtlık gibi pek çok doğal afete maruz kalmıştır. Şüphesiz bu afetlerden, can ve mal kayıpları göz önünde bulundurulduğunda en yıkıcı sonuçları ortaya çıkaran ise depremlerdir. Ancak bununla birlikte ifade etmemiz gerekir ki, doğal afetlerde yaşanan kayıpların yegâne suçlusu coğrafi konu, iklim ve fay hatları değildir. İnsanlar da, plansız ve bilinçsiz yapılaşma, tedbirsizlik, önlem almama, duyarsızlık ve eski alışkanlıkları devam ettirme davranış biçimleri sergilemek kaydıyla, adeta yukarıda bahsini ettiğimiz kayıpların artmasının zeminini hazırlamaktadırlar.

Anadolu topraklarında var olan üç fay hattı, tarihsel süreçte birçok deprem üretmiş ve binlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Kandilli Rasathanesi'nin verilerine göre 1268 yılında Kozan-Ceyhan ile Erzincan-Erzurum'da meydana gelen depremlerde 75.000 kişi hayatını kaybetmiştir. 1458 Erzincan-Erzurum depreminde 32000 kişi, 14 Eylül 1509 tarihli İstanbul-Edirne depreminde 13000 kişi, 10 Temmuz 1688'de İzmir'de meydana gelen depremde 15000 kişi, 1822 yılında meydana gelen Hatay depreminde 20000 kişi, 1859 Erzurum depreminde 15000 kişi ve 1912 tarihli Tekirdağ-Mürefte depreminde 5540 kişi hayatını kaybetmiştir. 1939 Erzincan depreminde 33000, 1942 Erbaa depreminde 3000, sonrasında meydana gelen Ladik ve Gerede-Çerkeş depremlerinde yaklaşık dörder bin insanımız vefat etmiştir. Bu örnekleri daha da arttırmak mümkündür. Zira 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan Gölcük depremi ve kaybettiğimiz yaklaşık 17500 insanımız ile en son 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve 11 ilimizi etkileyen, 50000'den fazla insanımızın hayatına mal olan Pazarcık ve Elbistan depremlerini unutmamamız gerekir.

Görüldüğü üzere ülkemiz bir deprem ülkesidir ve yukarıda örneklerini verdiğimiz pek çok depreme maruz kalmıştır. Bununla birlikte deprem, fay hatları, zemin etüdü, coğrafya, uygun yapı tiplerinin belirlenmesi, yerleşim birimlerinin farklı yerlere taşınması gibi hususlarda ilk ilmi çalışma 1938 yılında meydana gelen Kırşehir depremi sonrasında gerçekleşmiştir. Nitekim deprem sonrasında oluşturulan komisyonlar vasıtasıyla deprem bölgesinde incelemeler yapılmış ve alınması gereken tedbirler belirlenmiştir. 1939 yılında meydana gelen Erzincan depreminden sonra ise, ilk deprem yönetmeliğimiz yayınlanmıştır. “Zelzele Mıntıkalarında Yapılacak İnşaata Ait İtalyan Yapı Talimatnamesi (1940)” başlığını taşıyan yönetmelik, isminden de

anlaşılacağı üzere İtalya'dan alınmış ve Türkçeye tercüme edilerek, değiştirilmeden kullanılmıştır. Ülkemizde bundan sonraki süreçte meydana gelen, 1942 Erbaa, 1943 Hendek ve Ladik, 1944 Gerede-Çerkeş depremleri sonrasında ise “Zelzele Mintıkları Muvakkat Yapı Talimatnamesi” yayınlanarak uygulamaya konmuştur. Sonrasında 1949, 1953, 1962, 1968, 1975, 1998, 2007 ve 2018 tarihlerinde yayınlanan yönetmelikler ile inşa edilecek olan yapıların tasarımına ilişkin esaslar belirlenmiştir.

Çalışmamızın kapsamında ele aldığımız 1923-1950 yılları arasındaki depremlerde yukarıda bahsi geçen 1940 ve 1944 yılına ait yönetmeliklerinin uygulanması kısmi olarak gerçekleşmiştir. Zira II. Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği ekonomik şartlar, yönetmeliklerde yer alan her bir maddenin harfi harfine uygulanmasına, imkân vermemiştir. Nitekim yönetmelikler yayımlandıktan sonra dahi, deprem bölgelerinde henüz yeni inşa edilmiş kalıcı konutların, bir sonraki depremden etkilenerek yıkıldıklarını görmekteyiz. Bu duruma örnek olarak Erbaa'yı verebiliriz. Zira 1939 Erzincan depreminden büyük ölçüde etkilenen, bu depremden sadece 5 gün sonra ikinci bir depremle sarsılan Erbaa'da, inşa edilen konutların 1943 Ladik depreminde bir kez daha yıkıldıklarını görmekteyiz.

Sonraki dönemlerde de, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere 9 kez yönetmelik yayınlanmış, ancak meydana gelen depremlerde görüldüğü üzere akıbet değişmemiştir. Dolayısıyla yönetmelik veya talimatname yayınlamak, yapıların inşa süreçlerinde gerekli denetimleri yapmak devletin vazifesi olarak ön plana çıksa da, burada asıl önemli husus, yapı malzemelerini üreten firmadan-inşaatı yapan firmaya, mimara, ustaya, kalfaya, evi satın alacak vatandaşlara kadar herkesin deprem gerçeğine uygun olarak bilinçli davranmasıdır.

Netice itibarıyla çalışmamız kapsamında ele aldığımız 1923-1950 yılları arasında Türkiye'de meydana gelen depremlerin, ortaya çıkardığı hasar, neden olduğu can kayıpları, devletin depremlerden sonra iâşenin temini ile sağlık ve barınma konularında yaptığı çalışmalar, Kızılay'ın faaliyetleri, deprem-göç ilişkisi, depremzedelere halkın yardımı, depremlerin yurtdışındaki yankıları, kamuoyunun depreme yaklaşımı ve ülkemizde deprem bilincinin gelişmesi gibi sosyo-ekonomik etkilerinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, kronolojik sırayı bozmamak adına çalışmamız iki bölüm altında incelenmiştir. Atatürk döneminde meydana gelen yedi deprem birinci bölümde, İsmet İnönü döneminde gerçekleşen on yedi deprem ise

ikinci bölümde ele alınmış ve yukarıda temas ettiğimiz hususlar ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Bu vesileyle tez çalışmamın akademik izleme süreci boyunca görüş ve tavsiyeleriyle çalışmanın şekillenmesinde ve olgunlaşmasında yardımlarını esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof.Dr.Muzaffer Tepekaya ile Prof.Dr. Abdullah Temizkan ve Doç.Dr.Cengiz Çakaloğlu hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamın her safhasında sabırla beni dinleyen, yönlendiren ve teşvik eden yol arkadaşım Prof.Dr. Zafer Atar'a minnettarım. Çalışmam esnasında zaman zaman ihmal ettiğim, kendilerine yeterince vakit ayıramadığım oğullarım Asım Göktürk ile Eren Göktuğ'a hem özür hem teşekkür borcumun olduğunu bilinciyle, ne kadar özür dileysem ve ne kadar teşekkür etsem az gelir, iyi ki varlar... Son olarak sabır ve özveri ile desteklerini esirgemeyen sevgili aileme de şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM:	
ATATÜRK DÖNEMİNDE MEYDANA GELEN DEPREMLER (1923-1938)	7
1. 1.Erzurum Depremi (13 Eylül 1924)	7
1.1.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	8
1.1.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	10
1.1.3. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Deprem Bölgesini Ziyareti	11
1.1.4. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	18
1.1.5. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar	28
1.1.6. Depremi Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar	33
1.2. Torbalı Depremi (31 Mart 1928)	37
1.2.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	40
1.2.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	48
1.2.3. Deprem Esnasında Halkın Yaşadıkları	50
1.2.4. Torbalı Depremi Sonrası İlk Tepkiler	57
1.2.5. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	62
1.2.6. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar	80
1.2.7. Depremi Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar	91
1.3. Sivas - Suşehri Depremi (18 Mayıs 1929)	96
1.3.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	96
1.3.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	100
1.3.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	101
1.4. Denizli - Çivril Depremi (19 Temmuz 1933)	106
1.4.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	106
1.4.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	107
1.4.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	107
1.5. Erdek-Marmara Adaları Depremi (4 Ocak 1935)	110
1.5.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	110

1.5.1.1. Depremi İstanbul'a Etkisi	112
1.5.1.2. Depremi Balıkesir'e Etkisi	115
1.5.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	119
1.5.3. Deprem Sırasında Halkın Yaşadıkları	119
1.5.4. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	123
1.5.4.1. Ulaşım Alanında Alınan Tedbirler	123
1.5.4.2. Depremzedeler İçin İaşe Temini	125
1.5.4.3. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar	126
1.5.4.4. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar	127
1.5.5. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar	132
1.5.6. Depremi Yurtdışındaki Yankıları	134
1.5.7. Depremi Ortaya Çıkardığı Olumsuzluklar	134
1.6. Kars - Digor Depremi (1 Mayıs 1935)	136
1.6.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	136
1.6.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	138
1.6.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar (Sağlık-İaşe-Barınma)	140
1.6.4. Depremi Yurtdışındaki Yankıları	143
1.7. Kırşehir-Akpınar Depremi (19 Nisan 1938)	144
1.7.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	146
1.7.1.1. Depremi Kırşehir'e Etkisi	147
1.7.1.2. Depremi Ankara'ya Etkisi	151
1.7.1.3. Depremi Yozgat'a Etkisi	152
1.7.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	154
1.7.3. Deprem Esnasında Halkın Yaşadıkları	156
1.7.4. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	162
1.7.4.1. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar	166
1.7.4.2. Depremzedeler İçin İaşe Temini	167
1.7.4.3. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar	169
1.7.5. Deprem Bölgesinde Yapılan Jeolojik Araştırmalar	170
1.7.6. Deprem Bölgesinde İnşaat Faaliyetleri	190
1.7.7. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar	195
1.7.8. Depremi Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar	205

İKİNCİ BÖLÜM:	
İSMET İNÖNÜ DÖNEMİNDE MEYDANA GELEN DEPREMLER	209
(1938-1950)	
2.1. İzmir - Dikili Depremi (22 Eylül 1939)	209
2.1.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	211
2.1.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	217
2.1.3. Deprem Esnasında Halkın Yaşadıkları	219
2.1.4. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	221
2.1.4.1. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar	224
2.1.4.2. Depremzedeler İçin İaşe Temini	225
2.1.4.3. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar	226
2.1.5. Deprem Bölgesinde Zemin Etüdü Çalışmaları ve İmar Faaliyetleri	232
2.1.6. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar	235
2.1.7. Depremi Yurtdışındaki Yankıları	239
2.2. Erzincan Depremi (27 Aralık 1939)	241
2.2.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar ve Can Kayıpları	249
2.2.1.1. Depremi Erzincan'a Etkisi	250
2.2.1.2. Depremi Sivas'a Etkisi	252
2.2.1.3. Depremi Tokat'a Etkisi	255
2.2.1.4. Depremi Giresun'a Etkisi	258
2.2.1.5. Depremi Amasya'ya Etkisi	260
2.2.1.6. Depremi Ordu'ya Etkisi	260
2.2.1.7. Depremi Samsun'a Etkisi	261
2.2.1.8. Depremi Gümüşhane Etkisi	261
2.2.1.9. Depremi Trabzon'a Etkisi	262
2.2.1.10. Depremi Yozgat ve Tunceli'ye Etkisi	262
2.2.2. Depremde Can Kayıplarının Fazla Olmasının Nedenleri	263
2.2.2.1. Deprem Sonrasında Çıkan Yangınlar	264
2.2.2.2. Hava Şartları	264
2.2.2.3. Yardımların Bölgeye Geç Ulaşması	266
2.2.2.4. Haberleşmenin Geç Sağlanması	270
2.2.2.5. Zemin ve Yapıların Genel Durumu	271
2.2.3. Depremi Halk Üzerindeki Etkileri	274
2.2.4. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Deprem Bölgesine Ziyareti	277
2.2.5. Depremi Türkiye'deki Yankıları	282
2.2.6. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	290
2.2.6.1. Milli Yardım Komitesinin Kuruluşu ve Çalışmaları	296
2.2.6.2. Enkaz Kaldırma Çalışmaları ve Mahkûmlar	303
2.2.6.3. Ulaşım Alanında Alınan Tedbirler	309
2.2.6.4. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar	313
2.2.6.5. Depremzedeler İçin İaşe Temini	323
2.2.6.6. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar	327
2.2.7. Depremzedelerin Başka Şehirlere Geçici Olarak Nakledilmeleri	335
2.2.8. Depremzede Çocuklar ve Eğitim	342
2.2.9. Depremzedelerle Bayramlaşma	347
2.2.10. Depremzedelerin Geri Dönüşleri	348

2.2.11.Çiftçilere Yardım	351
2.2.12.Vergiden Muafiyet	352
2.2.13.Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar	353
2.2.14.Deprem Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar	379
2.2.15.Depremden On Yıl Sonra	402
2.3. Yozgat Depremi (13 Nisan 1940- 29/30Temmuz 1940)	406
2.3.1.Deprem Meydana Getirdiği Hasar	406
2.3.2.Depremde Yaşanan Can Kayıpları	408
2.3.3.Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	410
2.3.4. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Deprem Bölgesine Ziyareti	413
2.3.5. Deprem Yurtdışındaki Yankıları	415
2.4. Muğla Depremi (23 Mayıs 1941)	416
2.4.1.Deprem Meydana Getirdiği Hasar	417
2.4.2.Depremde Yaşanan Can Kayıpları	418
2.4.3.Deprem Sırasında Halkın Yaşadıkları	419
2.4.4.Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	420
2.5. Van - Erciş Depremi (10 Eylül 1941)	421
2.5.1.Deprem Meydana Getirdiği Hasar	421
2.5.2.Depremde Yaşanan Can Kayıpları	423
2.5.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	423
2.6. Balıkesir - Bigadiç Depremi (15 Kasım 1942)	427
2.6.1.Deprem Meydana Getirdiği Hasar	427
2.6.2.Depremde Yaşanan Can Kayıpları	428
2.6.3.Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	429
2.6.4.Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Deprem Bölgesine Ziyareti	431
2.6.5.Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar	433
2.7. Çorum - Osmancık Depremi (21 Kasım 1942)	435
2.7.1.Deprem Meydana Getirdiği Hasar	436
2.7.2.Depremde Yaşanan Can Kayıpları	439
2.7.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	439
2.7.4.Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Deprem Bölgesine Ziyareti	443
2.8. Tokat - Erbaa Depremi (20 Aralık 1942)	445
2.8.1.Deprem Meydana Getirdiği Hasar	446
2.8.2.Depremde Yaşanan Can Kayıpları	448
2.8.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	449
2.8.3.1. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar	451
2.8.3.2. İaşenin Temini Hususunda Yapılan Çalışmalar	453
2.8.3.3. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar	454
2.8.4. TBMM'de Erbaa Depremi Hakkında Yapılan Konuşmalar	455
2.8.5. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Deprem Bölgesine Ziyareti	457
2.8.6.Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar	458

2.8.7.Erbaa Kazasının Taşınması Meselesi	462
2.8.8.Deprem Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar	467
2.9. Adapazarı - Hendek Depremi (20 Haziran 1943)	470
2.9.1.Deprem Meydana Getirdiği Hasar	471
2.9.2.Depremde Yaşanan Can Kayıpları	475
2.9.3. Deprem Sırasında Halkın Yaşadıkları	480
2.9.4. Deprem Bölgesinden Göç	484
2.9.5. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	490
2.9.5.1. Deprem Bölgesinde Enkaz Kaldırma Çalışmaları	499
2.9.5.2. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar	501
2.9.5.3. Depremzedeler İçin İaşe Temini	505
2.9.5.4. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar	510
2.9.6. Adapazarı'nın Taşınması ve Depreme Dayanıklı Evlerin İnşasına Dair Tartışmalar	515
2.9.7. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Deprem Bölgesine Ziyareti	520
2.9.8. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar	521
2.9.9. Deprem Yurtdışındaki Yankıları ve Yardımlar	530
2.10. Samsun - Ladik Depremi (27 Kasım 1943)	535
2.10.1. Deprem Meydana Getirdiği Hasar ve Can Kayıpları	536
2.10.1.1. Deprem Samsun'a Etkisi	537
2.10.1.2. Deprem Kastamonu'ya Etkisi	539
2.10.1.3. Deprem Amasya'ya Etkisi	542
2.10.1.4. Deprem Çankırı'ya Etkisi	543
2.10.1.5. Deprem Çorum'a Etkisi	544
2.10.1.6. Deprem Tokat'a Etkisi	546
2.10.1.7. Deprem Sinop ve Ordu'ya Etkisi	547
2.10.2. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	548
2.10.3. TBMM'de Ladik Depremi Hakkında Yapılan Konuşmalar	554
2.10.4. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar	558
2.10.5. Deprem Yurtdışındaki Yankıları ve Yardımlar	566
2.11. Bolu - Gerede Depremi (1 Şubat 1944)	568
2.11.1. Deprem Meydana Getirdiği Hasar ve Can Kayıpları	569
2.11.1.1. Deprem Bolu'ya Etkisi	569
2.11.1.2. Deprem Çankırı'ya Etkisi	577
2.11.1.3. Deprem Ankara'ya Etkisi	579
2.11.1.4. Deprem Zonguldak'a Etkisi	582
2.11.1.5. Deprem İzmit ve İstanbul'a Etkisi	583
2.11.2. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	587
2.11.2.1. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar	592
2.11.2.2. Depremzedeler İçin İaşe Temini	595
2.11.2.3. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar	596
2.11.3. Yer Sarsıntısından Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkındaki Kanun Çıkarılması	600
2.11.4. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Deprem Bölgesine Ziyareti	607
2.11.5. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar	608

2.11.6. Depremi Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar	625
2.12. Uşak - Gediz Depremi (25 Haziran 1944)	627
2.12.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	628
2.12.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	629
2.12.3. Hükümet Tarafından Deprem Bölgesinde Alınan Tedbirler	629
2.13. Ayvalık Depremi (6 Ekim 1944)	631
2.13.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	635
2.13.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	638
2.13.3. Hükümet Tarafından Deprem Bölgesinde Alınan Tedbirler	639
2.14. Adana Depremi (20 Mart 1945)	646
2.14.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	649
2.14.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	654
2.14.3. Deprem Sırasında Halkın Yaşadıkları	654
2.14.4. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	656
2.14.5. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar	663
2.15. Muş - Varto Depremi (31 Mart 1946)	665
2.15.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	665
2.15.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	667
2.15.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	670
2.15.4. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar	675
2.15.5. Depremi Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar	677
2.16. İzmir - Karaburun Depremi (23 Temmuz 1949)	679
2.16.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	680
2.16.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	684
2.16.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	685
2.16.4. Deprem Bölgesinde İktidar-Muhalefet Çekişmesi	687
2.17. Bingöl - Karlıova Depremi (17 Ağustos 1949)	693
2.17.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar	696
2.17.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları	700
2.17.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar	703
2.17.3.1. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar	704
2.17.3.2. Depremzedeler İçin İaşe Temini	706
2.17.3.3. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar	708
SONUÇ	712
KAYNAKÇA	718

GİRİŞ

Arapça kökenli olan “afet” kelimesi, hemen hemen bütün sözlüklerde belâ, dâhiye, musibet¹, büyük felaket², arıza, sakınılacak hal³, salgın hastalık⁴ gibi anlamları taşımaktadır⁵. Türk Dil Kurumu ise afet kelimesine ilişkin, doğanın sebep olduğu yıkım, kıran, çok kötü, güzelliği ile insanı şaşkına çeviren ve hastalıkların dokularda yaptığı bozukluk⁶ şeklinde beş farklı tanımda bulunmuştur.

Sözlük anlamının dışında, afetin tanımına ilişkin pek çok tanımlama olduğunu, bu tanımlamaların hemen hemen birbirine benzer olduklarını ifade edebiliriz. Örneğin Oktay Ergünay “afet” kelimesini, insanlar ve insan yerleşmeleri üzerinde fiziksel, ekonomik, sosyal ve çevresel kayıplara neden olan, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen doğal, teknolojik ve insan kökenli olayların sonuçları⁷ şeklinde tanımlamaktadır. Cemalettin Şahin ise afeti, birçok kurum ve kuruluşun koordineli bir biçimde görev almasını gerektiren ve insan hakları için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar meydana getiren, normal yaşamı ve insan aktivitelerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplumları veya insan topluluklarını etkileyen doğal, teknolojik ve insan kökenli olaylar⁸ cümleleriyle açıklamaktadır. Afete ilişkin bir başka tanımlamada ise şu ifadeler yer verilmektedir; toplumun tamamı veya bir kısmında gerek insan varlığı gerekse flora (bitki varlığı) ve faunayı (hayvan varlığı) olumsuz etkileyerek fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatın işleyişini, insan faaliyetlerini durduran ya da kesintiye uğratan doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylardır⁹. Görüldüğü üzere

¹ Şemseddin Sami, Kamûs-i Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s.43.

² Ferit Devellioğlu, Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Sözlük, Yay. Haz., Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları Ankara 1996, s.11.

³ Muallim Naci, Lügat-i Nâcî, Asr Matbaası, İstanbul 1322, s. 10.

⁴ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/afet> (Erişim Tarihi: 29.12.2022).

⁵ Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Yasemin Özcan Gönülal, “Türkçede Tabiat Kaynaklı “Yıkım”lar Nasıl İfade Edilir?”, Türklük Bilimi Araştırmaları, Ankara 2014, S.169-190.

⁶ Türkçe Sözlük, Cilt I, TDK, Ankara 1998, s. 28.

⁷ Oktay Ergünay, “Türkiye’nin Afet Profili”, TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara 5-7 Aralık 2007, s.1; Türkiye’de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri, AFAD - Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara 2018, s. 60; Ramazan Özey’in tanımlaması aynı şekildedir. Bkz. Ramazan Özey, Afetler Coğrafyası, Aktif Yayınevi, İstanbul 2011, s.1;

⁸ Cemalettin Şahin-Şengün Sipahioğlu, Doğal Afetler ve Türkiye, Ankara 2002, s.15.

⁹ Zerrin Toprak Karaman-Asuman Altay, Bütünleşik Afet Yönetimi, İlkem Yay. , İzmir 2016, s.V.

tanımlamalarda ortak nokta; fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğurması ve insan aktivitelerini durdurması veya kesintiye uğratmasıdır.

Günümüz dünya literatüründe afetler, beş kategoride ele alınmaktadır. Bunlar jeolojik, iklimik, biyolojik, sosyal ve teknolojik afetlerdir. Deprem, heyelan, volkanik patlamalar, jeolojik afetler kapsamındadır. İklimik afetler ise kuraklık, dolu, hortum, sel, yıldırım, kasırga şeklinde sıralanabilir. Erozyon, salgınlar ve böcek istilası ise biyolojik afetler kapsamında yer almaktadır. Sosyal afetler kategorisinde, yangınlar, savaşlar, terör saldırıları ve göçler yer alırken, maden kazaları, biyolojik, nükleer, kimyasal kazalar ile ulaşım kazaları teknolojik afetler olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda doğal afetler, yavaş gelişen ve ani gelişenler olmak üzere ikiye ayrılır. Şiddetli soğuklar, kuraklık ve kıtlık, yavaş gelişen doğal afetler olarak tanımlanırken, deprem, seller, su taşkınları, heyelan, çığ, volkan patlamaları şeklindeki afetler, ani gelişen doğal afetler olarak kabul edilir¹⁰.

Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere depremler, ani gelişen doğal afetler olarak kabul edilmektedir. Doğal afet veya doğal kaynaklı afet kavramları, deprem, sel, heyelan, çığ, kuraklık, fırtına, dolu, hortum, kuraklık, göktaşı düşmesi gibi oluşumu engellenemeyen jeolojik, meteorolojik, hidrolojik, iklimatolojik, biyolojik ve kaynağı dünya dışında olan tehlikelerden kaynaklanan doğa olaylarının sonuçlarına verilen genel ad¹¹ olarak tanımlanmaktadır. Türkçe kökenli bir kelime olan deprem ise, yer kabuğunun derin katmanlarının kırılıp yer değiştirmesi veya yanardağların püskürme durumuna geçmesi yüzünden oluşan sarsıntı, yer sarsıntısı, hareket, zelzele¹² manasını taşımaktadır. Birçok bilim dalının araştırma sahası içerisinde yer alan depremler, kelime manasından da anlaşılacağı üzere özellikle fen bilimleri alanını başlıca araştırma konularındandır. Bu bağlamda, jeoloji, jeofizik, jeomorfoloji, sismoloji ve jeodzi gibi bilim dallarının önemli araştırma alanları içerisinde yer almaktadır¹³.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri> (Erişim Tarihi: 29.12.2022).

¹¹ Türkiye’de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri, AFAD - Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara 2018, s. 61.

¹² Türkçe Sözlük, Cilt I, TDK, Ankara 1998, s. 560.

¹³ Yedigâr Doğan, “Bursa Yöresinin Jeolojik-Jeomorfolojik Yapısının Depremselliği Üzerine Bir Araştırma”, Bursa Yöresinin Depremselliği ve Deprem Tarihi, Editör. Dr. Nurcan ABACI, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001, s. 5; Hüseyin Muşmal, “Konya Eyaleti Ilgın Kazası’nda Yaşanan

Bilindiği üzere bu bilim dallarına mensup yerbilimciler, depremin oluşumu, fay hatlarının hareketleri, depremin merkez üssü, büyüklüğü vs. gibi hususlar üzerine çalışırlar. Diğer taraftan beşeri bilimler ve özellikle de tarih bilimi de, geçmişte yaşanan depremlerin sosyal ve ekonomik boyutunu ele alarak depremin sonuçlarına ilişkin bir takım verileri ortaya koymaktadır. Dolayısıyla geçmişte yaşanmış depremlerle ilgili olarak tarihçilerin ortaya çıkardığı bilgiler, yerbilimciler için önem arz eden depremlerin büyüklüğü ve merkez üssü gibi hususların tespit edilmesine katkı sağlamaktadır¹⁴. Bu bağlamda tarihçiler arasında, gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemlerinde meydana gelen depremler ve doğal afetler konusunda yapılan çalışmaların sayısında, son yıllarda bir artış söz konusudur¹⁵. Özellikle 17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen Gölcük depremi, bu çalışmaların sayısının artmasında etkili olmuştur.

Bu bağlamda “Türkiye’de Depremler ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1923-1950)” başlıklı tez çalışmamız, alana katkı sağlamak adına, belirtilen tarihler arasında ülkemizde meydana gelen depremlerin, ortaya çıkardığı hasar, neden olduğu can kayıpları, devletin depremler karşısındaki refleksi, Kızılay’ın çalışmaları, deprem-göç ilişkisi, depremzedelere halkın yardımı, depremlerin insan psikolojisi üzerindeki etkileri, depremlerin yurtdışındaki yankıları ve deprem bilincinin gelişimi gibi

1866 Depremi Üzerine Bir İnceleme”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 20, Konya 2008, s.517.

¹⁴ Nicolas N. Ambraseys- Caroline Finkel, “1500–1800 Döneminde Balkanlar’ın Depremselliği Üzerine Yayımlanmamış Osmanlı Arşiv Bilgileri”, Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler, Editör Elizabeth Zachariadou, (Çev: Gül Ç. Güven), Saadet Öztürk, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, s.99-100; Muşmal, a.g.m., s. 517; Muhammet Yazıcı, “1856 Meğri Depremi”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bahar 2012-Sayı 28, s.115; Zafer Atar, “Fotoğraflarla 1899 Aydın-Denizli Depremi”, Çağdaş Türkiye Araştırmaları, C.13, S.27, İzmir 2013, s. 6.

¹⁵ Cumhuriyet döneminde gerçekleşen deprem ve diğer doğal afetlere dair son yıllarda yapılan çalışmalar için bkz. Süleyman Panpal-Bülent Özmen, Türkiye’nin Deprem Gerçeği, Ankara 2007; Osman Kubilay Gül, “27 Aralık 1939 Erzincan Depremi’nin Sivas ve İlçelerine Etkileri”, Zeitschrift für Die Welt der Türken- Journal of World of Turks Vol.3, No.2, 2011; Ali Yılmaz, M. Hazım Şahin, Kemalettin Şahin, “Depreme Bağlı Yeri Değiştirilen Bir Şehir: Erbaa, Tokat”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.6, S.24, 2013; Sevilay Özer, Anadolu’da Görülen Çekirge İstilaları ve Halk Üzerindeki Etkisi (1914- 1945), Ankara 2016; Zeki Duman, Sosyolojik Açıdan Deprem ve Din, İstanbul 2016; Metin Gerenler, İstanbul Meteorolojik Afetler Tarihi. İstanbul 2017; Mehmet Evsile, "1939 Erzincan Depremi Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Yapılan Görüşmeler”, Kesit, C.3, S.8, 2017; İrfan Macit, Modern Bütünleşik Afet Yönetimi, Ankara 2018; Erdem Yavuz, 1939 Depremi - Erzincan ve Bölgeye Etkisi, İstanbul 2017; Naci Görür, Türkiye’de Deprem, İstanbul 2020; Resul Köse, 1939 Erzincan Depremi, İstanbul 2020; Okan Tüysüz, Deprem ve Türkiye, İstanbul 2021; Hasan Kızıldağ, Aşık ve Ozanların Dilinden Deprem Ağrıları, Ankara 2023.

hususları incelemeyi hedefleyerek seçilmiştir. Yine çalışmamızda, uzun süren savaşların ardından henüz yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, depremlerin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde ne gibi bir yol izlediğini ortaya koyabilmek amaçlanmıştır.

Türkiye'de doğal afetler ve depremler konusu üzerine yapılmış çalışmalar elbette mevcuttur. Örneğin Aslı Aslan tarafından hazırlanan “Türkiye’de Tabii Afetler (1923-1950)”¹⁶ başlıklı çalışma beş bölümden oluşmakta ve sırasıyla Türkiye’de meydana gelen depremler, sel felaketleri, salgın hastalıklar, heyelanlar ve kıtlıklar konularını içermektedir. Çalışmada 1923-1950 yılları arasında yaşanan tüm doğal afetlere temas edilmiş, fakat hiçbir konu teferruatlı bir şekilde incelenmemiştir.

Yusuf Bahri Kapusuzoğlu tarafından hazırlanan, “Atatürk Dönemi Doğal Afetler (1923-1938)”¹⁷ başlıklı çalışma ise yakın tarihte tamamlanan bir doktora çalışmasıdır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde depremler, ikinci bölümünde sel felaketleri, üçüncü ve son bölümünde ise kuraklık, kıtlık, çekirge istilaları üzerinde durulmuştur. Gerek kaynakları gerekse metot açısından başarılı bir çalışma olmakla birlikte, Atatürk döneminde meydana gelen tüm doğal afetlere temas edilmiş olması sebebiyle depremler konusu ayrıntılı olarak ele alınmamıştır.

Ümit Bulut'un “Cumhuriyet Dönemi Deprem Tarihi”¹⁸ başlıklı çalışmasında ise, 1924 Erzurum depreminden, 1983 Erzurum-Kars depremine kadar ülkemizde meydana gelen 12 depreme temas edilmiş, 1928 Torbalı, 1935 Erdek, 1939 Dikili, 1942 Bigadiç, 1943 Hendek depremi gibi önemli kabul edebileceğimiz depremler, çalışma kapsamına alınmamıştır. Temas edilen depremler ise deprem sonrasında yaşananlar ile iç ve dış yardımlar başlıkları altında kısaca ele alınmıştır. Dolayısıyla faydalı bir çalışma olmakla birlikte, eksiklerinin fazla olduğu görülmektedir.

Tetkik eserleri ele aldığımızda ise, tarihsel süreçte Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde meydana gelen depremleri bir bütün halinde ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. 100 yıllık süreçte meydana gelen bütün depremleri, ortaya

¹⁶ Aslı Aslan, “Türkiye’de Tabii Afetler (1923-1950)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2003.

¹⁷ Yusuf Bahri Kapusuzoğlu, “Atatürk Dönemi Doğal Afetler (1923-1938)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2022.

¹⁸ Ümit Bulut, Cumhuriyet Dönemi Deprem Tarihi, İstanbul 2020.

çıkardığı hasar, neden olduğu can kayıpları, devletin depremle karşıındaki refleksi, Kızılay'ın çalışmaları, deprem-göç ilişkisi, depremzedelere halkın yardımı, depremlerin insan psikolojisi üzerindeki etkileri ve depremlerin yurtdışındaki yankıları gibi hususları göz önünde bulundurarak incelemek oldukça zor ve zahmetlidir. Zira 1939 tarihli Erzincan depremi örneğinde olduğu gibi, sadece bu deprem başlı başına çalışma olacak boyuttadır. Aynı şekilde 1938 Kırşehir depremi, üç deprem felaketini arka arkaya yaşayan Tokat Erbaa depremleri, Ladik deprem, Bolu-Gerede depremi gibi felaketlerin her biri ayrı çalışma konusu olabilecek niteliktedir.

Bununla birlikte Hüseyin Kalemli'nin "1924 Erzurum Depreminde Yurtdışından Yapılan Yardımlar", Nurhan Aydın ve Elif Ergün'ün birlikte hazırladığı, "1924 Erzurum Depremi ve Gazi Mustafa Kemal Paşa", İbrahim Ethem Atnur'un, "Reis-i Cumhur'un Doğu İncelemeleri (1924 Erzurum Depremi)", Süleyman Tekir'in, "Kars ve Çevresinde Depremler", Melih Tınal'ın "İzmir Depremleri", Erdem Yavuz'un "1939 Depremi - Erzincan ve Bölgeye Etkisi", [Resul Köse](#)'nin "1939 Erzincan Depremi", Yaşar Baytal'ın "Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri (1923-1938)", Muhammed Sarı'nın "Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi'nde İmar, İskân Faaliyetleri (1923-1938)" vs. gibi çalışmalar, çalışmamız kapsamında ele aldığımız depremler üzerine yapılmış çalışmalar ve istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır.

Çalışmamız esnasında Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ege Üniversitesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi ve İSAM kütüphanelerinden istifade ettim. Ahenk, Hizmet, İkdâm, Cumhuriyet, Milliyet, Vakit, Akşam, Ulus, Tan, Kurun, Son Posta, Son Telgraf, Türk Sözü gazetelerinden faydalandım. Resmi Gazete ve TBMM Zabıt Cerideleri çalışmamız esnasında müracaat ettiğimiz diğer kaynaklardır. Ayrıca çalışma konumuza ilişkin Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivinde bulunan belgelerin tamamını inceleyerek, tez çalışmamda bu vesikalardan yararlandım. Kızılay Arşivi'nde ise belgelerin sadece 1928 yılına kadar olan kısmı araştırmacıların istifadesine açık olduğu için, yeteri kadar istifade edilememiştir.

Netice itibarıyla "Türkiye'de Depremler ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1923-1950)" başlıklı tez çalışmamız, giriş-sonuç ve iki bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızı bölümlendirirken iki metot izlenebilirdi. Bunlardan birincisi, depremleri coğrafi bölgelere göre tasnif ederek, Ege, Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde meydana gelen depremler olmak üzere, çalışmayı dört bölüm halinde hazırlamaktı. İkincisi ise ülkemizde meydana gelen depremleri kronolojik sırayı bozmamak adına, Atatürk ve İsmet İnönü döneminde meydana gelen depremler olarak, iki bölüm halinde ele almaktı. Dolayısıyla kronolojik sırayı bozmamak adına ikinci yöntem takip edilmiştir. Bu suretle depremler sonrasında yaşanan gelişmeler kapsamında, hükümetin her geçen gün daha da tecrübe kazanması, afet yönetimlerindeki organizasyon süreçlerinde bu tecrübe ile hareket etmesi ve ülkemizde deprem bilincinin gelişim serüveninin daha iyi anlaşılabilmesi hedeflenmiştir.

Bu bağlamda tez çalışmamızın birinci bölümünde, 13 Eylül 1924 tarihinde meydana gelen Erzurum depremi, 1928 Torbalı, 1929 Suşehri, 1933 Çivril, 1935 Erdek ve Digor ile 19 Nisan 1938 tarihli Kırşehir depremleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise 22 Eylül 1939 tarihinde meydana gelen Dikili depremi, 27 Aralık 1939 tarihli Erzincan depremi, 1940 Yozgat, 1941 Muğla ve Erciş, 1942 yılında sırasıyla Bigadiç, Çorum ve Erbaa depremleri, 1943'de Hendek ve Ladik depremleri, 1944'de Bolu, Gediz ve Ayvalık depremleri, 1945 Adana depremi, 1946 Muş Varto ve 1949'da gerçekleşen Karaburun ve Bingöl depremleri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİNDE MEYDANA GELEN DEPREMLER

1.1. Erzurum Depremi (13 Eylül 1924)

Ülkemizde Cumhuriyet'in ilanının ardından yaşanan ilk büyük-yıkıcı deprem Erzurum'da, 13 Eylül 1924 tarihinde meydana gelmiştir. Büyük can ve mal kayıplarının yaşandığı bu depremin hemen öncesinde aynı bölgede, 13 Mayıs ve 6 Eylül 1924 tarihlerinde maddi hasara sebep olan iki deprem olmuştur¹⁹. Henüz bu iki depremin yaraları sarılmadan 13 Eylül 1924 tarihinde Pasinler kazası, Horasan ve Aras nahiyeleri ile çevresinde 1924 yılının en büyük depremi meydana gelmiştir. Deprem, Erzurum şehir merkezi, birçok ilçe ve köylerle birlikte, Ardahan ve Kars'ta da büyük hasarlar ortaya çıkarmıştır. Birinci Dünya Savaşı yılları, Millî Mücadele Dönemi, ardından peş peşe gelen iki deprem ve nihayetinde 13 Eylül 1924 tarihindeki bu büyük ve yıkıcı deprem, yaklaşık on yıl içerisinde Erzurum'un arka arkaya yaşadığı sancılı ve felaket yıllarıdır diyebiliriz.

Gerek savaşların ve gerekse 13 Mayıs ve 6 Eylül tarihli depremlerin ardından yaşanan son deprem felaketinin bölgeye etkileri dönemin basınında, *“birbirini takip eden felaketler altında senelerden beri muzdarip bulunan ve son zelzele faciası dolayısıyla da ızdırabı bir kat daha artmış olan Erzurum ve civarı”*²⁰ ve *“Erzurum bundan bir müddet evvel de hareket-i arz felaketine uğramış, bu felaketin açtığı, vücuda getirdiği sefaleti bertaraf etmeye bile henüz imkân hâsıl olmamış idi. Uzun harp seneleri içinde Çar ordularının ve Ermenilerin tarif ve tasviri imkânsız zulmü altında ezilen yakılan, yıkılan harap olan Erzurum yeni nüfus almaya, başlamış, binlerce kardeşimiz bir iki sene içinde ancak başlarını sokabilecek bir yerler temin eyleyebilmiş idi. Erzurum havalisinde virane denemeyecek pek az köy vardır. Şimdi büyük felakette kalanların birçoğu da mahvolup gitmiş, sefalet siyah kanatlarını o aziz yurdun üzerine germiş, keskin tırnaklı parmaklarıyla Erzurumlu kardeşlerimizin yine bağrına sarılmıştır”*²¹ ifadeleriyle anlatılmıştır.

¹⁹ Hüseyin Kalemli, “1924 Erzurum Depreminde Yurtdışından Yapılan Yardımlar”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, Erzurum 2010, s.202.

²⁰ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum ve Ankara”, 30 Eylül 1924, s.2.

²¹ Cumhuriyet, “Manzara Çok Fecidir, Yardım Ediniz”, 20 Eylül 1924, s.1.

15 Eylül tarihinde Erzurum Valiliği'nden İçişleri Bakanlığı'na gelen telgrafa göre, Pasinler İlçesi'nde²² 13 Eylül 1924 tarihinde alaturka (yerel) saate göre 10.30'da başlayan deprem²³, önce beşer ve onar dakika, ardından yarım saat aralıklarla uzun süre devam etmiştir²⁴. Kandilli Rasathanesinin verilerine göre ise deprem Erzurum Horasan merkezli olmak üzere saat 16.34'te, 6.8 şiddetinde²⁵ meydana gelmiştir. Deprem nedeniyle Erzurum ilçe merkezinde, Pasinler, Hınıs, Narman ilçe ve köylerinde önemli hasarlar ortaya çıkmıştır²⁶. Depremi şiddetinden bazı köylerde yeraltından sular çıkmış²⁷, bir depremzedenin Varlık Gazetesi'ne aktardığına göre, Horasan'a bağlı Ali Çeyrek Köyü'nün kuzeyindeki dağda yer çatlayarak duman çıkmış, birçok köyde depremin şiddetinden Ermeniler tarafından gömülen ve uzun yıllar bulunamayan değirmen taşları, zahire ve eşya kuyuları tamamen ortaya çıkmıştır²⁸. Depremzede Zeki Başar deprem anında yaşananları şu şekilde aktarmıştır: *“13 Eylül 1924 günü kopan kıyamet yani genel deyimiyle korkunç “hareket-i arz” (deprem); duvarlarda taş, tandırlarda aş bırakmamıştı. Her şeyi alt üst etmişti. Yapılanlar yıkılmış, enkaz altında can verenler az olmamıştı. Mezarlıkta yatanların kemikleri bile yeryüzüne fırlamıştı. Doğanın ve toprağın çehresi değişmiş gibi idi. Paniğe kapılmayan kalmamıştı...”*²⁹.

1.1.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar

İşgal günlerinden sonra Erzurum için *“ikinci felaket”*³⁰ olarak nitelendirilen depremde, Erzurum il merkezi ve Hınıs, Pasinler, Narman kaza merkezlerinde birçok ev yıkılmış, çok sayıda ev ağır surette hasar almış, Erzurum il merkezinde bulunan cami-i

²² Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum Zelzelesi”, 17 Eylül 1924, s. 1.

²³ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum'da Müthiş Zelzeleler Devam Ediyor”, 19 Eylül 1924, s.1; Cumhuriyet, “Erzurum'da Şiddetli Bir Zelzele Daha Oldu”, 16 Eylül 1924, s.1.

²⁴ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum'da Müthiş Zelzeleler Devam Ediyor”, 19 Eylül 1924, s.1.

²⁵ Bkz. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2019); Hüseyin Kalemli deprem saati hakkında *“alaturka saate göre 10:30, alafranga saate göre ise ikindiye biraz geçte 14:34'te meydana gelmiştir”* bilgisini vermektedir. Bkz. Kalemli, a.g.m., s. 203; Ayrıca bkz. Nurhan Aydın-Elif Ergün, “1924 Erzurum Depremi ve Gazi Mustafa Kemal Paşa”, *Tarih ve Günce*, Cilt 1, Sayı 2, İzmir 2018, s. 150.

²⁶ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum'da Müthiş Zelzeleler Devam Ediyor”, 19 Eylül 1924, s.1; Cumhuriyet, “Erzurum'da Şiddetli Bir Zelzele Daha Oldu”, 16 Eylül 1924, s.1.

²⁷ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum Zelzelesi”, 17 Eylül 1924, s. 1.

²⁸ Süleyman Tekir, “Kars ve Çevresinde Depremler”, *History Studies*, Cilt 4, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s. 427.

²⁹ İbrahim Ethem Atınur, Reis-i Cumhur'un Doğu İncelemeleri (1924 Erzurum Depremi), Nobel Basımevi, Ankara 2006, s.35; Aydın- Ergün, a.g.m., s. 150.

³⁰ Cumhuriyet, “Manzara Çok Fecidir, Yardım Ediniz”, 20 Eylül 1924, s.1.

kebirin minaresi yıkılmıştır³¹. Ayrıca Erzurum Hükümet Konağı'nın üst kısmı sarsıntılar nedeniyle tehlikeli bir hal almış, Erzurum telgrafhanesi de harap olmuştur³². Depremden bölgede bulunan demiryolları, köprüler ve fabrikalar da zarar görmüştür. Bu bağlamda, Pasinler ile Horasan ve Sarıkamış arasında bulunan demiryolu arasındaki köprülerin bazıları yerinden oynamış, Çoban Köprüsü'nün bir kısmı yıkılmış, Köprüköy hattının bir kısmı kapanmıştır. Ayrıca, Horasan'daki tren fabrikası da deprem nedeniyle hasar alarak yıkılmıştır³³. Deprem köylerde de etkili olmuş, hatta birçok köyün tamamen harap olmasına neden olmuştur. Nitekim Hınıs ilçe merkezi ile civarındaki köylerde 70 ev kısmen, 27 ev oturulamayacak derecede hasar görmüş³⁴, Pasinler (Hasankale) İlçesi'nde yüz ev yıkılmış, 27 köy ise harap olmuştur³⁵. Söylemez'e bağlı 11 köydeki evler harap olmuş, 17 haneden ibaret olan Kurkur Köyü³⁶, Horasan'a bağlı 11 köy, Karayazı'ya bağlı 10 köy tamamen yıkılmıştır³⁷.

Deprem Kars ili sınırları dâhilinde özellikle Sarıkamış'ta etkili olmuş ve burada resmi ve özel dairelerin hasar almasına neden olmuştur.³⁸

13 Eylül tarihindeki ana depremin ardından meydana gelen bu hasarlar, devam eden artçı sarsıntılarla birlikte daha da artmıştır. Nitekim 16 -17 Eylül gece yarısından sonra Kars-Kağızman'da birisi şiddetli diğer ikisi hafif olmak üzere üç defa, 17 Eylül günü de öğleden sonra bir deprem daha olmuştur. Bu sarsıntıların ardından, Yenigün Köyü'nde bulunan 30 evin, bir caminin ve Ruslardan kalma askeri kışlanın birer duvarı, Karakurt Nahiyesi'ne bağlı 6 köyde bulunan 50 evin de duvarları yıkılmıştır. Karaortan Köyü'nde 4 ev ve 3 samanlık tamamen, 20 ev kısmen harap olmuş, köyde bulunan cami ve okul binaları ise ağır surette hasar almıştır³⁹. Ayrıca Sarıkamış'ta 17 Eylül'de saat 8.30 ve saat 12.00'de, 18 Eylül'de saat 12.00'de ve 10.30'da, 19 Eylül'de saat 12.00 ile 4.00 arasında üç defa sarsıntılar olmuştur. Sivas'ta da yine aynı tarihlerde sarsıntılar olmuş ve 20 Eylül'de saat

³¹ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum'da Mûthiş Zelzeleler Devam Ediyor", 19 Eylül 1924, s.1; Cumhuriyet, "Erzurum'da Şiddetli Bir Zelzele Daha Oldu", 16 Eylül 1924, s.1.

³² Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Zelzelesi", 18 Eylül 1924, s.1.

³³ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum'da Mûthiş Zelzeleler Devam Ediyor", 19 Eylül 1924, s.1; Cumhuriyet, "Erzurum'da Şiddetli Bir Zelzele Daha Oldu", 16 Eylül 1924, s.1.

³⁴ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Zelzelesi", 17 Eylül 1924, s. 1; Cumhuriyet, "Manzara Çok Fecidir, Yardım Ediniz", 20 Eylül 1924, s.1.

³⁵ Cumhuriyet, "Manzara Çok Fecidir, Yardım Ediniz", 20 Eylül 1924, s.1.

³⁶ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Zelzelesi", 17 Eylül 1924, s. 1.

³⁷ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Zelzelesi", 17 Eylül 1924, s. 1; Cumhuriyet, "Manzara Çok Fecidir, Yardım Ediniz", 20 Eylül 1924, s.1.

³⁸ Cumhuriyet, "Erzurum'da Şiddetli Bir Zelzele Daha Oldu", 16 Eylül 1924, s.1.

³⁹ Hâkimiyet-i Milliye, "Zelzele Devam Ediyor", 21 Eylül 1924, s.1.

14.00'te meydana gelen şiddetli sarsıntı sonucunda Zara'ya bağlı Doğan Köyü'nde 32 evin duvarları kısmen yıkılmış ve enkaz altında kalan iki kadın yaralanmıştır⁴⁰. 27 Eylül'de Sarıkamış'ta öğleden önce birisi şiddetli, diğeri hafif olmak üzere iki defa⁴¹, 1 Ekim'de Horasan'da, 2 Ekim'de Pasinler'de olmak üzere⁴² çeşitli hasarlara neden olan artçı sarsıntılar olmaya devam etmiştir.

Ana deprem ve artçı sarsıntıların ardından, 1 Ekim'e kadar Kars vilayeti dâhilindeki 13 köyde 338 ev kısmen, 13 ev tamamen yıkılmış, 181 evin de duvarları tahrip olmuştur⁴³. Resmi makamların gazetecilere aktardığı bilgilere göre, Pasinler'de 3463 ev kısmen, 1312 ev tamamen harap olmuş, Narman'da 927 ev kısmen, 272 ev tamamen yıkılmış, 2716 kişi açıkta kalmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Meclis Araştırması Komisyonunun raporuna göre ise bölgede toplam 4 bin 300 bina hasar almıştır⁴⁴.

1.1.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Depremde yaşanan can ve mal kayıplarına dair en ayrıntılı bilgi 16 Ekim 1924'te Erzurum Valiliği'nden Başvekâlet'e gönderilen telgraf ile ortaya çıkmaktadır. Buna göre;

Pasinler merkez nahiyesinde 38 kişi ölmüş, 40 hayvan telef olmuştur. 685 hane tamamen ve 11946 nüfus ve 22693 hayvanı barındıran 641 hane kısmen yıkılmıştır. Velibaba (Aras) Nahiyesinde 62 kişi ölmüş, 237 hayvan telef olmuştur. 954 hane tamamen ve 6537 nüfuslu 20.586 hayvanlı 199 hane kısmen harap olmuştur. Karayazı Nahiyesinde 63 kişi ölmüş ve 176 hayvan telef olmuştur. 791 hane tamamen 7569 nüfuslu, 7336 hayvanlı 345 hane kısmen yıkılmıştır.

Horasan Nahiyesinde 47 kişi hayatını kaybetmiş, 86 hayvan telef olmuştur. 1033 hane tamamen ve 5101 nüfus ile 7586 hayvan barındıran 127 hane kısmen yıkılmıştır. Hınıs Kazasının Söylemez Nahiyesinde 2 kişi ölmüş, 290 hayvan telef olmuştur. 46 hane tamamen ve 280 nüfuslu, 627 hayvanlı 228 hane kısmen yıkılmıştır. Narman Kazasında 1 kişi ölmüş, 290 hayvan telef olmuştur. 273 hane tamamen ve 2784 nüfuslu 3200 hayvanlı

⁴⁰ Hâkimiyet-i Milliye, "Yeni Zelzeleler", 23 Eylül 1924, s.2.

⁴¹ Cumhuriyet, "Erzurum'da Yeni Hareket-i Arz", 2 Teşrinievvel 1924, s.3.

⁴² Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Sarıkamış'ta Zelzeleler", 2 Teşrinievvel 1924, s.2; Cumhuriyet, "Erzurum'da Yeni Zelzeleler", 5 Teşrinievvel 1924, s.3.

⁴³ Hâkimiyet-i Milliye, "Kars'ın Hareket-i Arz Neticesindeki Hasarı", 3 Ekim 1924, s.1; Cumhuriyet, "Zelzele Hasaratı", 3 Teşrinievvel 1924, s.4. Cumhuriyet Gazetesinde, 13 köyde 238 evin kısmen yıkıldığı ifade edilmektedir.

⁴⁴ Aydın- Ergün, a.g.m, s. 151-152.

927 hane kısmen yıkılmıştır. Erzurum merkezde 1 kişi ölmüş, 5 hane tamamen ve 47 hane de kısmen yıkılmıştır. Toplam nüfus kaybı 212, telef olan hayvan sayısı 1119'dur. 3787 hane tamamen yıkılmış, 31.227 nüfus ve 62.028 hayvanı barındıran 2514 hane kısmen harap olmuştur⁴⁵. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi yazarı Abdülfeyyaz Tefvik, "*depremin herkesin bayırda ve harmanda olduğu bir mevsimde meydana gelmesinden dolayı can kaybının az olduğunu*" ifade etmiştir⁴⁶.

1.1.3. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Deprem Bölgesini Ziyareti

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaklaşık iki yıl süren Rus işgali, Rusların çekilmesinin ardından onların yerini alan Ermeni çetelerinin faaliyetleri ve Cumhuriyetin ilanından hemen sonra arka arkaya yaşanan 13 Mayıs ile 6 Eylül 1924 tarihli depremlerin yaralarının sarılmaya çalışıldığı bir dönemde, Kandilli Rasathanesinin bugünkü verilerine göre 6.8 şiddetindeki 13 Eylül 1924 tarihli büyük deprem. Bütün bu olumsuzluklar şüphesiz bölge halkının üzerinde derin izler bırakmıştır.

Nitekim Birinci Dünya Savaşı yıllarında çok sayıda şehit veren Erzurumlular, daha onların acısını unutamadan, ailesini, sevdiklerini, yakınlarını, dostlarını bir anda meydana gelen şiddetli bir sarsıntı sonucunda yıkılan evlerinin enkazı altında kaybetmişlerdir. Bölge halkının depremin ardından yaşadığı bu durum, Cumhuriyet Gazetesi'nde "*Felaketzedeler içinde kim bilir belı bükülmüş kaç ihtiyar, kaç bin şehit anası, yavrusu vardır. Kimisi içinde kaldıkları korkunç şiddetinden düşünemez olmuş, kiminin feryattan boğazı kurumuş, kiminin ağlaya ağlaya gözünde yaş kalmamış*"⁴⁷ ifadeleriyle anlatılmaya çalışılmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi ise Erzurum'un üst üste karşılaştığı felaketleri şu şekilde okuyucularına duyurmuştur; "*Birkaç günden beridir ki aziz Erzurum vilayetimizin fedakâr ve cefakâr halkı büyük bir afetle karşılaşmış, müthiş bir felaketin tesiratıyla karşılaşmış, zaten uzun harp yılları tarafından müteakip hücumlar ve istilalarla bitap kalan bu halk şimdi de tahripkâr bir afete maruz kalmış, harbin yaraları henüz kapanmadan o mazlum halk, katl ve tahribat yüzünden düçar olduğu zayıat telafi edilmeden yeni bir felaketle karşılaşmak bir memleket için ne acı bir şeydir. Dün nisbi bir*

⁴⁵ Kalemli, a.g.m. s.203; Atnur, a.g.e., s.43-44.

⁴⁶ Bkz. Abdülfeyyaz Tefvik, "Erzurum'da Hilal-i Ahmer", Hâkimiyet-i Milliye, 29 Eylül 1924, s.2.

⁴⁷ Cumhuriyet, "Manzara Çok Fecidir, Yardım Ediniz", 20 Eylül 1924, s.1.

sükûn ve istirahat içinde yaşayan sevgili kardeşlerimiz, feciat sahnesinde zaruretin tesellümü karşısında ne kadar aciz ve zebundurlar’’⁴⁸.

Deprem nedeniyle yakınlarını kaybeden ve bu nedenle manen yıpranan depremzedeler, sevdiklerini kaybetmenin verdiği acının yanında hem ana depremin şiddetinden hem de uzun süre devam eden artçı sarsıntılar nedeniyle uzun süre evlerine girememenin de⁴⁹ zorluğunu yaşamak zorunda kalmışlardır.

Yaklaşan kış mevsimi dolayısıyla, özellikle geceleri havaların soğuk olmasına rağmen uzun süre evlerine giremeyen felaketzede halk için en büyük teselli kaynağı Atatürk’ün kendilerini ziyaret etmesi ve sorunlarıyla yakından ilgilenmesi olmuştur. Nitekim Erzurum’da depremin meydana geldiği tarihlerde Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa 29 Ağustos’tan 18 Ekim’e kadar sürecek olan 51 günlük bir Anadolu gezisine çıkmış bulunuyordu⁵⁰. Mustafa Kemal Paşa birçok vilayete de ilk defa bu gezisi sırasında gitmiştir. Gezide kendisine eşi Latife Hanım, Bozok Milletvekili Salih Bozok, İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi, Gaziantep Milletvekili Ali Kılıç, Rize Milletvekili Rauf Benli, Genel Sekreter Tevfik Bıyıklıoğlu, Muhafız Birliği Komutanı İsmail Hakkı Tekçe, Başyaver Rusuhi ve birkaç kişi daha refakat etmekteydi⁵¹. Bu anlamda deprem, Gazi Paşa’nın Trabzon’da bulunduğu dönemde meydana gelmiştir⁵².

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Erzurum depremi gerçekleştiğinde Gazi Paşa 51 gün sürecek yurt gezileri kapsamında Trabzon’da bulunmaktaydı. Ajanstan deprem haberini alan Gazi Paşa, Erzurum Valiliği ile Belediyesine aşağıdaki telgrafi çekerek üzüntülerini bildirmiş ve geniş bilgi istemiştir⁵³:

Erzurum Vilayetinin muhtelif mahallerinde zelzele vuku bulduğu kemal-i teessür ile haber alındı. Malumat itasını ve zarar derecesinin iş’arını rica ederim.

16 Eylül 1924/1340

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal

⁴⁸ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurumlular İçin”, 23 Eylül 1924, s.1.

⁴⁹ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum Zelzelesi”, 17 Eylül 1924, s. 1; Cumhuriyet, “Erzurum’da Şiddetli Bir Zelzele Daha Oldu”, 16 Eylül 1924, s.1.

⁵⁰ Atatürk’ün yurtiçi gezileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ertuğrul Zekai Ökte, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Yurtiçi Gezileri (1922-1938), İstanbul 2000.

⁵¹ Mehmet Önder, Atatürk’ün Yurt Gezileri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1998, s.169- 170; Aydın - Ergün, a.g.m, s. 152.

⁵² Cumhuriyet, “Erzurum Felaketzedeleri ve Gazi Paşa”, 18 Eylül 1924, s.1.

⁵³ Şaban Ortak, “1924 Erzurum Depremi ve Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal’in İkinci Erzurum Gezisi”, Atatürk Dergisi, 2002, C.3, S.2, s. 192.

Gazi Paşa'nın bu telgrafına istinaden Erzurum Valisi Zühtü Paşa tarafından bir rapor hazırlanarak kendisine gönderilmiştir. Mevzu bahis raporda, depremin saati, yıkılan evler, yıkılan cami minareleri, ölü sayıları, yaralılar, zarar gören köprüler, demiryolu ve halkın içinde bulunduğu durumdan ayrıntılı olarak bahsedilmiştir⁵⁴. Bunun dışında Erzurum Belediye Başkanı Nafiz ve Meclis-i İdare Azaları imzası ile 16 Eylül'de yine Gazi Paşa'ya gönderilen cevapta Cumhurbaşkanı'nın gösterdiği ilgiye teşekkür edilerek, kendisi Erzurum'a davet edilmiştir⁵⁵.

Deprem bölgesindeki gelişmelerden ve felaketin boyutlarından bu suretle haberdar olan Cumhurbaşkanı, Erzurum Valiliği ile Belediye Başkanlığı'na ikinci bir telgraf göndererek hem felaket karşısındaki duygularını aktarmış, hem de seyahat programında yaptığı değişiklik ile Erzurum'a nasıl ulaşacağı hususunda bilgi vermiştir⁵⁶.

Erzurum Belediye Başkanlığına-Erzurum Valiliğine

Depremi meydana getirdiği ölümlere ve yıkımlara dair vermekte olduğunuz bilgileri son derece üzümlere okuyorum. Bütün Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında sürdürmek üzere başladığım geziyi, bu elim vaziyet karşısında yarıda bırakmak kararını verdim. Trabzon-Erzurum yolunun durumu ve Trabzon'da yararlanılabilecek otomobil bulunmaması dolayısıyla bu yolla hemen hareket olanaksız görülmüştür. Gereken araçları hazırlattırarak diğer bir yönden hareket edeceğim. Saygıdeğer hemşerilerime maruz kaldıkları musibet dolayısıyla içimin kan ağladığını ve acılarını azaltmak için en etkili biçimde çalışılacağının kendilerine duyurulmasını rica ederim.

Gazi Mustafa Kemal

Telgraftan da anlaşılacağı üzere dönemin şartları itibariyle hem Trabzon-Erzurum karayolunun genel anlamda kötü durumda bulunması hem de Trabzon'da yolculuk için kullanılabilecek araç bulunamamasından dolayı Cumhurbaşkanı seyahat programında Erzurum'a biran evvel ulaşmak üzere değişikliğe gitmiştir.

⁵⁴ Atnur, a.g.m., s. 38-40; Aydın- Ergün, a.g.m, s. 152.

⁵⁵ Ortak, a.g.m., s. 192-193.

⁵⁶ Aydın- Ergün, a.g.m, s. 153.

Bu bağlamda Gazi Paşa Trabzon'dan ayrılarak 18 Eylül tarihinde Rize'ye gelmiştir⁵⁷. Gazi'nin gelişi nedeniyle şehrin muhtelif yerlerinde meşaleler yakılmış, şehir baştanbaşa bayraklarla donatılmıştır. Gazi Paşa, halkın “paşa, büyük halaskar, hoş geldin gazi” şeklindeki tezahüratlarıyla karşılanmış, iskeleye çıktığı anda da kurbanlar kesilmiştir⁵⁸. Ancak Gazi Paşa'nın aklı Erzurum'dadır. Zira bir an önce felaketzedelerin yanında olmak için Erzurum'a ulaşmak isteyen Cumhurbaşkanı, Rize'deki temaslarının ardından şehirden ayrılmıştır⁵⁹.

Gazi Paşa'nın seyahat programını incelediğimizde karşılaştığımız tablo şekildedir; Cumhurbaşkanı Trabzon, Rize, Giresun, Ordu üzerinden Samsun'a ulaşacak, bu süreçte de Erzurum'a ulaşım için gerekli olan araçlar Ankara'dan Samsun'a hareket edecekti. Bu kapsamda Gazi Paşa önce Giresun'a⁶⁰, ardından Ordu ve Samsun'a gitmiştir. Samsun ziyaretleri sırasında da hala devam eden deprem dolayısıyla büyük üzüntü duyan Atatürk, bir an önce Erzurum'a gitmek isteğini yinelemiştir. Gazi'nin Samsun'dan ayrılarak bir an önce Erzurum'a gitmek istemesi, Samsunluların üzülmelerine neden olsa da, Cumhurbaşkanı tarafından depremzedelere gösterilen bu hassasiyet halkın memnuniyet duymasına neden olmuştur⁶¹. Samsun'a ulaşan otomobiller aracılığıyla Erzurum'a doğru yola koyulan Gazi Paşa, güzergâhı üzerinde bulunan Amasya, Tokat, Sivas, Suşehri⁶² ve Erzincan'a uğramış, buralarda da halkın yakın ilgisiyle karşılanmıştır⁶³.

Deprem felaketini haber alır aldığı andan itibaren büyük bir üzüntü içerisinde olan Gazi Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temellerinin atıldığı, ilk defa milletvekili seçildiği ve bu anlamda kendisi için de özel bir yeri olan Erzurum'a felaketten önce gelmeyi çok istemiştir. Ancak, kendisinin de bizzat ifade ettiği üzere devlet işlerinin yoğunluğundan dolayı bu isteğini hep ertelemek zorunda kalmıştır⁶⁴.

⁵⁷ Hâkimiyet-i Milliye, “Reis-i Cumhur Hazretlerinin Seyahatleri”, 19 Eylül 1924, s.1; Cumhuriyet, “Reis-i Cumhur Hazretleri Dün Rize'ye Gittiler”, 18 Eylül 1924, s.1.

⁵⁸ Cumhuriyet, “Gazi Paşa Rize'de”, 18 Eylül 1924, s.1.

⁵⁹ Cumhuriyet, “Gazi Paşa Bu Sabah Müsta'celen Erzurum'a Gitmeye Karar Vermişti”, 20 Eylül 1924, s.1.; Akşam, “Gazi Paşa Hazretleri Erzurum'a Gidiyorlar”, 20 Teşrinievvel 1924, s.1.

⁶⁰ Hâkimiyet-i Milliye, “Reis-i Cumhur Hazretlerinin Seyahatleri”, 19 Eylül 1924, s.1.

⁶¹ Hâkimiyet-i Milliye, “Reis-i Cumhur Hazretleri Erzurum'a Gitmek İçin Samsun'a Geldiler”, 21 Eylül 1924, s.1.

⁶² Hâkimiyet-i Milliye, “Reis-i Cumhur Hazretleri Suşehri'nde”, 30 Eylül 1924, s.2; Cumhuriyet, “Gazi Paşa Sivas'ta Muhteşem Tezahürat ile Karşılanmıştır”, 29 Eylül 1924, s.1; Cumhuriyet, “Gazi Paşa Suşehri'nde”, 30 Eylül 1924, s.1.

⁶³ Cumhuriyet, “Gazi Paşa Dün Gece Tokat'ta Kaldılar”, 25 Teşrinievvel 1924, s.1; Akşam, “Gazi Paşa Tokat'ta”, 26 Eylül 1924, s.1; Hâkimiyet-i Milliye, “Reisi Cumhur Hazretleri Erzurum'da”, 1 Teşrinievvel 1924, s.1.

⁶⁴ Cumhuriyet, “Gazi Paşa Erzurum Felaketzedeleri Arasında”, 2 Teşrinievvel 1924, s.3.

1 Ekim 1924 tarihinde Erzurum’a gelen Gazi Paşa, burada Erzurum’un İstanbul kapısından Ilıca Köyü’ne kadar bütün güzergâhta esnaf cemiyetleri, çevre ilçelerden gelen heyetler, atlı ve yaya bütün Erzurum halkı tarafından samimi tezahüratlarla karşılanmıştır. Mustafa Kemal Paşa yaya olarak halkın önünden geçerken toplar atılmış, kurban kesilmiş, halk ve asker “çok yaşa!” nidalarıyla kendisini selamlamışlardır. Uğramış oldukları felakete rağmen halkın Atatürk’e göstermiş olduğu büyük ilginin en önemli sebeplerinden biri hiç şüphesiz devletin en üst makamının, Cumhurbaşkanının halkın acılarını paylaşmak ve ihtiyaçlarıyla bizzat ilgilenmek için şehirlerine gelmiş olmasıdır. Zira bu ziyaret, Anadolu topraklarında bugüne kadar görülmemiş bir durumdu.

Nitekim Erzurum Hükümet Konağı’nda kendilerine hitaben bir konuşma yapan Erzurum Erkek Muallim Okulu Müdürü Cemal Bey, Gazi’yi aralarında görmekten dolayı duydukları mutluluk ve gururu ifade ettikten sonra şu sözleri sarf etmiştir⁶⁵, “şimdiye kadar, hiçbir sultanın, hiçbir hükümet reisinin, hiçbir hükümet adamının bilhassa böyle felaketli zamanlarda maalesef öteden beri pek yabancı telakki edilen Erzurum’umuza kadar gelerek, milletin efradı arasına yine bir fert gibi karıştıkları katiyen görülmemiştir”⁶⁶.

3 Ekim 1924 Tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi

Gazi Paşa’nın bizzat Erzurum’a gelişi, halkta büyük bir şükran duygusu uyandırdığı gibi, ayrıca felaketzedelerin duyduğu üzüntüleri paylaşması ve yine onlar için ne yapılması

⁶⁵ Hâkimiyet-i Milliye, “Reisi Cumhur Felaketzedeler Arasında”, 2 Teşrinievvel 1924, s.1; Cumhuriyet, “Gazi Paşa Erzurum Felaketzedeleri Arasında”, 2 Teşrinievvel 1924, s.3.

⁶⁶ Hâkimiyet-i Milliye, “Reisi Cumhur Felaketzedeler Arasında”, 2 Teşrinievvel 1924, s.1.

gerekiyorsa yapacağına dair olan şu sözleri de şüphesiz halkın kendisine karşı minnet duygusunu arttıran başka bir etken olmuştur; “*Bundan beş sene evvel millet için milletimin istiklali yolunda milletle beraber bir fert olarak çalışmak üzere rütbemi, resmi vazifemi üniformamı terk ettim*⁶⁷. *Bugün de icap ederse milletin huzur-u selameti için bütün mevcudiyetimi terk ve feda etmeğe hazırım. Bunun kadar beni mesut edecek bir hareket olamaz*”⁶⁸.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum ziyaretinin ardından Pasinler ve Sarıkamış’a da bizzat giderek buradaki felaketzedelerle de yakından ilgilenmiştir. 2 Ekim tarihinde sabah saat 08.00’de kolordu kumandanı ve valiyle birlikte Erzurum’dan hareket eden Paşa, Pasinler ilçe merkezini ve köylerini ziyaret etmiş, saat 10.00’da Hasankale’ye vardıklarında ise bütün halk tarafından yine büyük tezahüratlarla karşılanmış ve kurbanlar kesilmiştir. Bütün kasaba bayraklarla süslenmiş, şehrin girişine bir tak yapılmıştır. Yine burada kendisine hitaben yapılan konuşmada kendisine karşı duyulan şükran ve minnettarlık ifade edilmiştir⁶⁹.

Atatürk'ün Hasankale'yi (Pasinler) ziyareti

⁶⁷ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Erzurum’da Kongre hazırlıklarını yaparken 8-9 Temmuz 1919 gecesini İstanbul Hükümeti tarafından IX. Ordu Müfettişliği görevinden alınmış, aynı gün kendisi de askerlik görevinden istifa etmiştir. Askerlik görevini bırakmasının ardından ise sine-i millete bir fert olarak vatana hizmet edeceğini ifade etmiştir. Bkz. Neslihan Altuncuoğlu-Abdullah Erdoğan, “Arşiv Belgeleri Işığında Mustafa Kemal Paşa’nın Askerlikten İstifa Süreci”, History Studies, Cilt 2, Sayı1, 2019, s.66 – 67.

⁶⁸ Cumhuriyet, “Gazi Paşa Erzurum Felaketzedeleri Arasında”, 2 Teşrinievvel 1924, s.3.

⁶⁹ Cumhuriyet, “Gazi Paşa Felaketzedeleri Arasında”, 5 Teşrinievvel 1924, s.1.

Hasankale'den sonra depremin yerle bir ettiği Köprüköy, Yağan, Emrekom, Mindivan, Komazor, Döllek köylerine giderek felaketzedelerle görüşmeler yapan Paşa⁷⁰, 4 Ekim tarihinde kolordu komutanıyla Sarıkamış'a gitmiştir. Sarıkamış'a şimendifer lokomotifleri, fabrikalarının düdüklüleri ve top sesleri arasında giriş yapan Paşa⁷¹, burada da depremde zarar gören köylere uğrayarak, depremzedeler ile görüşmelerde bulunmuş ve onlara devlet tarafından kendilerine yapılacak yardımları anlatmıştır⁷². Köy halkının uğradıkları felakete rağmen kendisine cevaben *“eseef etmeyiniz paşam, hükümet-i cumhuriyetimiz var olsun, halaskarımız sağ olsun, hiçbir şey istemiyoruz...”* ifadeleri, halkın Gazi Paşa ile devlete olan minnet ve güven duygusunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Yine Gazi Paşa tarafından gezilen ve tamamı harap olan Zanzak Köyü'nden bir depremzedenin Gazi'yi görür görmez *“Allah'a yemin ettim, ben fakirim, fakat Gazi Paşamı gördüm, muradıma erdim, bugün zengin oldum”⁷³*, cümleleriyle elinde kalan tek danasını kurban etmesi de Gazi Paşa'ya duyulan sevgi ve saygıyı ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.

Gazi Paşa Sarıkamış'tan sonra Kars'a hareket etmiş ve burada da halkın tezahüratlarıyla karşılanmıştır. Atatürk'ün İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta anlattığı üzere, Kars köylerinden birçok aile ve Ardahan'dan heyetler Kars'a gelerek kendisini karşılamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Kars'ta hükümet konağı, Ziraat Odası, Belediye, Türk Ocağı, Kız Okulu ve Halk Fırkasını ziyaret etmiştir⁷⁴. Burada görüştüğü memurlardan depremde dolayı oluşan hasara dair bilgi almış ve burada yapılacak yardımlar hakkında ilgili memurlara talimatlar vermiştir. Yine burada da Kars Numune Mektebi'nden bir öğrenci Paşa'yı aralarında görmekten duydukları memnuniyeti anlatan bir konuşma yapmıştır⁷⁵.

⁷⁰ Kalemli, a.g.m, s.7.

⁷¹ Cumhuriyet, “Gazi Sarıkamış'ta”, 5 Teşrinievvel 1924, s.2.

⁷² Hâkimiyet-i Milliye, “Reisi Cumhur Hazretleri Sarıkamış'ta”, 6 Teşrinievvel 1924, s.1; Cumhuriyet, “Gazi Sarıkamış'ta”, 5 Teşrinievvel 1924, s.2.

⁷³ Hâkimiyet-i Milliye, “Reisi Cumhur Hazretleri Sarıkamış'ta”, 6 Teşrinievvel 1924, s.1; Cumhuriyet, “Gazi Sarıkamış'ta”, 5 Teşrinievvel 1924, s.2.

⁷⁴ BCA. 30.1.0.0/40.237.12, Lef/ 9, 10 Kasım 1924.

⁷⁵ Hâkimiyet-i Milliye, “Kars'tan İnfak Eder İken”, 9 Teşrinievvel 1924, s.1.

Atatürk'ün Hasankale'yi (Pasinler) ziyareti

1.1.4. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Yıllarca devam eden savaşların ardından neredeyse harabe haline gelen topraklar üzerinde, Cumhuriyetimizin henüz kurulduğu bir dönemde meydana gelen deprem, şüphesiz devletin maddi olarak zorlanmasına neden olmuştur. Maddi imkânsızlıklarla birlikte henüz ulaşım ve haberleşme ağlarının gelişmediği bir bölgeye yardımların ulaştırılmasının sağlanması da hükümeti zorlayan bir başka etken olmuştur. Zira depremin meydana geldiği tarih, ülkenin doğusunu ve batısını birleştiren demiryolları bağlantılarının henüz olmadığı bir dönemdir. Hatta bu konudaki eksiklik Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum ziyareti sırasında, *"Memleketin doğusu ile batısı ve merkezi arasındaki bağlantı, Cumhuriyet idaresinin kâfi göremeyeceği bir derecededir. Bunun için doğuyu, diğer vatan parçalarına bağlayacak bir demiryolunun buraya kadar uzatılmasını Türkiye Cumhuriyeti için hayati bir mesele sayıyorum"*⁷⁶, cümleleriyle ifade edilmiştir. Şüphesiz, savaşlarda olduğu gibi afet durumlarında da, yardımların zamanında yapılmasında ulaşım ve haberleşme ağlarının sağlıklı işlemesi hayati önem arz eder. Gerek ulaşım gerekse haberleşme altyapısının henüz tam manasıyla tesis edilmediği bir zaman diliminde, tüm olumsuzluklara rağmen, merkezi ve yerel devlet teşkilatıyla birlikte, askeriye ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından felaketzedelerin yaraları kısa sürede sarılmaya çalışılmıştır.

⁷⁶ Firdes Temizgüney, "Demiryolu Ulaşımının Erzurum'a Katkıları", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.53, Erzurum 2015, s.53.

Bu bağlamda depremde hasar alan Erzurum telgrafhanesi, telgrafhane memurları tarafından bölgede sağlam kalan bir okul binasına nakledilmiştir. Bu suretle Erzurum'un haberleşme ağı yeniden sağlıklı bir yapıya kavuşturularak, diğer illerle haberleşmesi temin edilmiştir⁷⁷. Ancak telgrafhanenin nakli ve sağlıklı iletişimin yeniden tesisi iki gün sürdüğü için deprem haberi İçişleri ve Nafia Bakanlığı'na ancak 15 Eylül tarihinde ulaştırılabilmektedir⁷⁸. Başbakan İsmet İnönü felaket haberini alır almaz felaketzedeler için tüm tedbirin derhal alınmasını sağlamak için gerekli talimatları vermiş, İçişleri Bakanı Recep Peker de ilgili memurları bu kapsamda seferber etmiştir. Bakan, yardım işlerinin düzenli ve adilane bir şekilde yapılması için bütün işlerde bizzat bulunmuştur⁷⁹. Recep Peker deprem haberinin Ankara'ya ulaşmasının ardından Hilal-i Ahmer vasıtasıyla depremzedeler için sağlık ekipleri, çadır ve kışlık giysi gönderilmesini sağlamıştır⁸⁰.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Gazi Paşa da deprem haberini 16 Eylül'de ajanslardan gelen haberler ve telgraflardan öğrenmiştir. Erzurum'da meydana gelen depremi öğrenir öğrenmez de depremin ortaya çıkardığı zararlar hakkında kendisine bilgi verilmesini istemiştir⁸¹. Bunun üzerine gelen telgrafta kendisine Müdâfaa-i Milliye Vekâleti'nin askerleri felaketzedelere yardım için bölgeye gönderdiği, hükümet tarafından yardım yapılması için de Ankara'ya müracaat edildiği bildirilmiştir⁸². Mustafa Kemal Paşa, Erzurum felaketzedeleri için hükümetin ne yaptığı hakkında bilgi edinmek için ise, baş kitabeti Tevfik Bey'den Başbakanlık'tan bilgi almasını ve kendisine bildirilmesini istemiştir⁸³. Kendisi de felaket bölgesinde kendi yapmış olduğu incelemeleri sık sık İsmet İnönü'ye telgraf yoluyla bildirmiştir.

Bölgedeki ilk tedbirler Erzurum Valisi Zühtü Bey tarafından öncelikle mahalli imkânlarla alınmaya çalışılmıştır. Zühtü Bey felaket haberini İçişleri ve Nafia Bakanlıklarına bildirdikten hemen sonra ilk olarak Hilal-i Ahmer'den yardım talep etmiştir⁸⁴. Bunun üzerine Hilal-i Ahmer tarafından ilk etapta deprem bölgesine, bin adet battaniye, çamaşır, çorap, avcı yeleği, çadır ve gerekli olan diğer malzemeler

⁷⁷ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Zelzelesi", 18 Eylül 1924, s.1.

⁷⁸ Cumhuriyet, "Erzurum'da Şiddetli Bir Zelzele Daha Oldu", 16 Eylül 1924, s.1.

⁷⁹ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurumlular İçin", 23 Eylül 1924, s.1.

⁸⁰ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Zelzelesi", 17 Eylül 1924, s. 1.

⁸¹ Ortak, a.g.m, s.192; Aydın - Ergün, a.g.m, s.152.

⁸² Cumhuriyet, "Erzurum Felaketzedeleri ve Gazi Paşa", 18 Eylül 1924, s.1.

⁸³ Cumhuriyet, "Reis-i Cumhur Hazretleri Dün Rize'ye Gittiler", 18 Eylül 1924, s.2; Kalemli Hüseyin, a.g.m, s.5.

⁸⁴ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Zelzelesi", 17 Eylül 1924, s. 1.

gönderilmiştir. Ayrıca yirmi yataklı hastane malzemesi ile seyyar bir etüv de yine Hilal-i Ahmer tarafından bölgeye sevk edilmiştir⁸⁵. Trabzon'daki Hilal-i Ahmer Şubesi'ne ait 10 bin liralık eşyanın Erzurum'a sevkini de isteyen Hilal-i Ahmer⁸⁶, devam eden günlerde bölgeye 700 çadır, 3000 galvanizli sac, kereste, bin takım çamaşır, bin battaniye, bin çift çorap, 503 avcı yeleği ve önemli miktarda ilaç ve tıbbi malzeme göndermiştir⁸⁷. Yaralıların tedavilerinin yapılması için ise Hilal-i Ahmer müfettişlerinden Doktor Fahri Bey Erzurum'a hareket etmiştir⁸⁸. İçişleri Bakanlığı Hilal-i Ahmer'e felaketzedelere yapmış olduğu bu yardımlardan dolayı teşekkür etmiştir⁸⁹.

Kızılay'ın 1924 yılında yaptığı harcamalar içerisinde Erzurum depremzedelerine yapılan yardım miktarı 19.510,38 (On dokuz bin beş yüz on lira otuz sekiz kuruş) olarak geçmektedir⁹⁰. Ancak bu meblağ, depremin yaralarını sarmak için kâfi gelmemiştir. Zira felaketin büyüklüğü, depremzedeler için daha büyük yardımların sağlanmasını ve daha büyük tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a geldiğinde, Erzurum Hükümet dairesinde valiyle birlikte kolordu kumandanının da dâhil olduğu Felaketzedegân Komisyonu'yla görüşerek yapılacak yardımlar hakkında bilgi almıştır⁹¹. Paşa, vali ve komutanlarla yaptığı görüşmelerin ardından, Başbakan İsmet Paşa'ya bir telgraf çekerek, depremzede halk için alınacak en önemli tedbirin kışa kadar yani bir buçuk aylık zaman zarfında, barınma sorununun halledilmesinin temini olduğunu bildirmiştir. Yapılan bu görüşmelerin ardından Mustafa Kemal Paşa'nın takriri ve Vekiller Heyeti'nin kararıyla komisyonun yardımları genişletilerek, Erzurum Hareket-i Arz Felaketzedegânı adıyla bir komisyon oluşturulmuş, başkanlığına da Erzurum Valisi Zühtü Bey getirilmiştir⁹². Adı geçen komisyonun kurulmasının zorunluluğu basında, *"Hükümetimiz candan yardıma koşuyor, askeri depolardaki bütün vesaitlerin ve şimendiferlerin kullanılmasına karar verildi, felaketin zannedildiğinden daha büyük olduğu anlaşılmıştır. Deprem kasabaları, şehirleri ve köyleri fazlaca zedelemiştir. Halkımız büyük alaka göstermiştir, vazifesine candan sarılmıştır. Fakat daha kuvvetli hareket etmemiz lazımdır. Bilhassa hükümetimiz felaketzedeler için*

⁸⁵ "Erzurum Zelzeleleri", Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, Sayı 38, 15 Ekim 1924.

⁸⁶ Cumhuriyet, "Hilal-i Ahmer'in Felaketzedelere Yardımı", 22 Eylül 1924, s.2.

⁸⁷ Hâkimiyet-i Milliye, "Hilal-i Ahmer'in Gönderdiği Levazım", 22 Eylül 1924, s.1.

⁸⁸ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum'da Hilal-i Ahmer", 29 Eylül 1924, s.1.

⁸⁹ Hâkimiyet-i Milliye, "Dâhiliye Vekâletinin Hilal-i Ahmer'e Teşekkürü", 22 Eylül 1924, s.1.

⁹⁰ Aydın - Ergün, a.g.m, s.159.

⁹¹ Cumhuriyet, "Gazi Paşa Erzurum Felaketzedeleri Arasında", 2 Teşrinievvel 1924, s.3.

⁹² Cumhuriyet, "Erzurum Felaketzedelerine Acil Muavenet", 4 Teşrinievvel 1924, s.3.

azami yardımı göstermekte, ihtiyaçlarının tehvini çarelerini bulmaktadır. Heyet-i vekileden fevkalade tedbirler alınıyor ve her türlü memnun edecek atideki kararları ilan eylemişlerdir⁹³” ifadeleriyle anlatılmıştır.

Bununla birlikte, deprem olduktan bir müddet sonra Varlık Gazetesi’ni ziyarete giden yaşlı bir depremzedenin anlattıkları depremzedeler açısından da en önemli sorunun barınma meselesi olduğunu ortaya koymaktadır. Depremzede bu sorunun çözüme kavuşturulmasının önemini, *“Evlat, sebab-i ziyaretim köyümüzün ve etraf köylerin hareket-i arzdan ne kadar mütezarar ve hanelerinin harap olduklarını söyleyerek gazetenize yazdırmaktır. Yetmiş yaşına yakın bir yaşım vardır. Bu kadar müddet zarfında Pasinler ovasında bu derece bereketli mahsul görülmüş değildir. Biz hububatımızı koyacak yer düşünürken bu defa vukua gelen hareket-i arzdan başımızı koyacak yer bulmaktan aciz kaldık. Bunca mahsulatımız ile beraber biz de dışardayız. Kış yakınlaştı her taraftan kardeşlerimizin muavenetimize koştuklarını haber alıyoruz bu ianeler bize yetişinceye kadar kış bizi mahvedecek: Erzurum’dan tahta tedarik etmek müşkül zira hem bulunmuyor hem de pahalı oldu. Etrafımızda birçok hızar fabrikaları ve el hızarları vardır. Bunlar ne için felaketzedelere tahta yetiştirmek üzere faaliyete geçirilmiyor. Bize paradan fazla baraka yapmak için tahta ve ağaç lazımdır. Her ne bizde Allah’ın ihsan ettiği bunca zahire var. Bunlar yağmurdan çürümeye mahkûm olduktan sonra neye yarar evlad⁹⁴”* cümleleriyle ifade etmiştir.

Yaklaşan kış koşulları nedeniyle evsiz kalan binlerce depremzedenin 1,5 ay gibi kısa bir süre içinde barınma sorununu sağlamak amacıyla mülki ve askeri olmak üzere devletin her türlü imkânlarının seferber edilmesini sağlayacak olan komisyonun çalışmaları 9 maddede şu şekilde belirlenmiştir;

1. Erzurum Valisi Zühdü Bey’in riyasetinde merkezde müteşekkil Erzurum Hareket-i Arz Felaketzedegâni Komisyonu’na Erzurum mevki Müstahkem Kumandanı Miralay Hasan Bey de memur edilmiştir.
2. Pasinler, Narman ve Hınıs kazalarında mahalli kaymakamların riyasetindeki komisyonlar 9. Kolordudan tayin kılınacak ümerayı askeriyeden bir kişinin

⁹³ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum Felaketzedelerine Geniş Yardımlar”, 5 Teşrinievvel 1924, s.2.

⁹⁴ Tekir, a.g.m, s.427.

riyasetinde gireceklerdir. Bu kazaların depremde zarar gören nahiyelerinde de kolordudan tayin olunacak zabitan riyasetinde komisyonlar teşkil olunacaktır.

3. 9. Kolordu ve Erzurum ve Kars mevki müstahkemesi kıta halinde 1000 neferden aşağı olmamak üzere bir kuvveti ve bundan başka üç istihkâm bölüğü ve inşaat istihkâmıyla komisyonları da Erzurum Hareket Arz Felaketzedegânı Komisyonu emrine verecektir. Bu kuvvet zeminlik ve baraka inşasında ahaliye delalet ve fiilen muavenet edecektir. İnşaatın intizam sureti faaliyetini temin nokta-i nazarından hareketi arz sahası faaliyet mıntıkası itibar olunup mevki müstahkem kumandanı miralay Hasan Bey'in taht-ı emrinde bulunacaktır. Kazalar ve nahiyeler yekdiğerine merbut faaliyet mıntıkalarına taksim olunacaklardır. Bu faaliyet mıntıklarının kumandanları ikinci maddede komisyonlar rüesası olacaktır.

4. Faaliyet ve vesait temininde asker ambarında mevcut bulunan bütün araçlar kolordu komutanı müstahkem kumandanlarının delaletiyle kullanılabilecektir.

5. Neticesi birçok ay nihayetinde alınmak zaruri olan inşaata (hariçten tahta yetiştirmenin belki de mümkün olamayacağını kabul etmek muvafık ihtiyattır. Bu sebeple Sarıkamış ormanlarından bütün ihtiyacı tatmin edecek surette azami istifade imkânı aramak lazımdır. Kat'iyatın ihtiyaç nispetinde tahtaya kalbide mümkün görülmüyor. Zeminlik ve baraka inşaatının kısmı mühimini ince direklerle yapmak zaruri olacaktır. Sarıkamış ormanlarından müsteacel olan bu tatbikatı yapabilmek ancak cihet-i askeriye'nin ciddi yardımıyla mümkün olabilir. Katiyetin bilhassa serian nakli fevkalade mühimdir. Bunun için şimendiferin bütün azami faaliyetle bu işe hasarı elzemdir. Esbab- mesrureden dolayı Sarıkamış ormanlarından kereste kat'iyatı ve bunlardan mümkün olan miktarın tahtaya kalıbı ve kat'iyatının icab eden istasyonlara seri ve muntazam surette nakliyesi 9. Kolordu Kumandanlığı tarafından deruhde ve temin olunacaktır. Bu maksatla kıt'ayat yapabilecek orman memurları ve Şarki Anadolu demiryolları bütün müessesatıyla bu iş hitamına kadar 9. Kolordu Kumandanlığının emri ve idaresinde bulunacaklardır. Bu müddet zarfında mübrem ve ticari nakliyat nazarı dikkate alınacaktır.

6. Felaketzedelerin üç sınıfa kabil-i tefrik olduğu anlaşılmıştır. Yerlerinde kalacaklara fiili ve nakdi muavenetle insanlar ve hayvanlar için zeminlikler ve barakalar inşa olunacaktır. Bilcümle felaketzedelerin hayat ve sıhhatleri temin

olunacaktır. Vilayet dâhilinde Erzurum ve Erzurum civarındaki karyelere yerleştirilecektir. Mesken tedariki ve intikalde ve fakir olanların hayatını teminde muavenet Erzurum Hareket-i Arz Felaketzedegân Komisyonu'na aittir. Vilayet haricine gidecekleri yerlerin tayini ve orada da daha evvel icap eden mesakinin ihzârı İçişleri Vekâlet'inin tebligatı dairesinde Erzurum Hareketi Arz Felaketzedegân Komisyonu riyasetinin mezkûr mahaller rüesayî idaresiyle temin olunacaktır. Lüzum görülürse bu gibilerin seyahatine sureti muhtelif de muavenet olunacaktır.

7. Bulundukları mahallerden infikak gideceklerin mahallerinde terke mecbur olacakları fazla zahireler için ayrıca bir talimat tezyil edilmiştir.

8. Erzurum Felaketzedegânı için vuku bulan ianeti teslim ve sarfından Erzurum Hareket-i Arz Felaketzedegân Komisyonu sorumludur.

9. Erzurum Hareket-i Arz Felaketzedegân Komisyonu bu talimatın itası tarihinden itibaren her on gün nihayetinde on günlük müddet zarfındaki mesaisi ve faaliyeti ve bunların netaici hakkında sarîh kati bir raporu telgrafla doğrudan doğruya başvekâlete bildirilecektir⁹⁵.

Çıkarılan bu kararnameye ek olarak, kararnamenin 7. maddesinde belirtildiği üzere, felaket nedeniyle yerinden ayrılacakların enkaz altında kalan erzaklarının korunması ile ilgili olarak 3 maddelik bir kararname daha çıkartılmıştır. Bu kararnameye göre;

1. Mahallerini terk edecek olanların zahirelerini kaza merkezlerine naklederler. Nakledemeyeceklerini gömerler, gömülen zahireler felaketzede komisyonu taht-ı nezaretinde münasip vesait ile (yerli bekçi, jandarma) muhafaza olunur.
2. Kaza merkezlerine naklölunan zahireleri felaketzede komisyonuna mahsus ambarlarda muhafaza eder.
3. Kaza ambarlarına iddihar olunan zahirelere talep olursa Ziraat Bankası tarafından para ikraz olunacaktır. Bu takdirde zahire ambarları Ziraat Bankalarına devir ve teslim olunmalıdır.

Bu kararname de 4 Ekim tarihinde kabul edilerek, Cumhurbaşkanî'na telgraf yoluyla onaylatılmıştır⁹⁶.

⁹⁵BCA. 30.18.1.1/11.46.8. (4 Kasım 1924); Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Felaketzedelerine Geniş Yardımlar", 5 Teşrinievvel 1924, s.2.

⁹⁶BCA. 30.18.1.1/11.50.11. (4 Ekim 1924).

Çıkartılan bu kararnamelerle deprem bölgesindeki halkın ihtiyaçlarının hızlı ve koordine bir şekilde yapılması sağlanmaya çalışılmıştır. Çıkartılan kararnameler ve oluşturulan komisyonlarla, mülki memurlar ve askeriye, deprem bölgesi için kısa süre içinde koordine olarak, felaketzedeler için bir nevi yardım seferberliği başlatmıştır. Nitekim 4 Ekim tarihinde çıkartılan bu kararnamenin ardından, Gazi Paşa, İsmet Paşa'ya önderdiği telgrafta, 8 Ekim tarihinde Erzurum Hareketi Arz Felaketzedegân Komisyonu'yla ėöruřtüėünü ve bu ėöruřmeler neticesinde ciheti askeriyenin felaketzedelere fiili yardımda bulunmak için bölgeye askerler önderdiğini ve bu askerlerin çalışmaya başladıklarını ifade etmiřtir⁹⁷.

Bölgede yapılacak faaliyetler için gerekli olan harcamaların yapılabilmesi için de hükümet tarafından deprem bölgesine tahsisat ayrılmıştır. Bu noktada belirtmemiz gerekir ki 13 Eylöl tarihli depremden önce hükümet tarafından Erzurum ve çevresine hem savaş hem de diğer depremler nedeniyle para yardımı yapılmış, ancak yapılan yardımlar yeterli gelmediği için çıkartılan kararnamelere ek kararname çıkartılarak para yardımları arttırılmıştır. 13 Mayıs 1924 tarihli depremin ardından, İçişleri Bakanlığı tarafından bölge için 10 bin lira istenmiş, Vekiller Heyeti tarafından 20 bin liranın ve ayrıca felaketzedelerin acil ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere ayrıca 5 bin liranın verilmesine⁹⁸, 8 Haziran'da alınan bir diğer kararla da depremin ardından daha fazla mağdur olan harp felaketzedeleri için de 3 Nisan 1339 tarihli ve 319 numaralı kanun dolayısıyla 20 bin lira verilmesine karar verilmiřtir⁹⁹. Ancak, bölge için felaketzedelere mesken inşası için ayrılan tahsisat yeterli gelmediğinden çıkartılan bu kararlara ek olarak, İcra Vekilleri Heyeti 3 Ağustos tarihinde gerçekleştirilen toplantıda 319 numaralı kanun ile verilen tahsisattan 20 bin liranın daha verilmesine dair bir karar daha ıkartmıřtır¹⁰⁰.

6 Eylöl 1924 tarihli depremin ardından da 10 Eylöl tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından, Erzurum ve Kars'ta meydana gelen zararların karşılanması ve zarar ėören bölgelerde zeminlikler inşa edilmesi için harp felaketzedeleri için ayrılan tahsisattan 20.000 liranın bölgeye önderilmesi kararı alınmıřtır¹⁰¹. Ancak, meydana gelen son depremle birlikte bölgedeki tahribatın daha da artması nedeniyle 10 Eylöl tarihli çıkan bu kararnameye ek olarak, İçişleri Bakanlığı'nın isteği üzerine Vekilleri Heyeti 17 Eylöl

⁹⁷ BCA. 30.1.0.0/40.237.12. Lef 1. (10 Kasım 1924).

⁹⁸ BCA. 30. 18.1.1/9.25.9. (18 Mayıs 1924).

⁹⁹ BCA. 30.18.1.1/10.29.7. (8 Haziran 1924).

¹⁰⁰ BCA. 30.18.1.1/10.37.9. (3 Ağustos 1924).

¹⁰¹ BCA.30.18.1.1/11.43.1. (10 Eylöl 1924).

tarhli toplantısında felaketzedeler için 40 bin liranın ayrılmasına karar vermiştir¹⁰². Yine bu kararnameye ek olarak Erzurum ve Sarıkamış felaketzedeleri için ayrılan tahsisattan Kars'ın Sarıkamış dışındaki diğer ilçeleriyle Ardahan'ın da depremden zarar gördüğü cihetle yararlanmasl İçişleri Bakanlığı'nın teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilmiştir¹⁰³.

Çıkartılan kararnamelerle hükümetin bölgeye gönderdiği yardımlar 110 bin liraya ulaşmıştır¹⁰⁴. Atatürk, 2 Ekim 1924 günü Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, yardım için gönderilen 110 bin liradan 70 bin liranın kaldığını belirtmiş, şimdilik 50 bin liralık ek ödenek gönderilmesini istemiştir¹⁰⁵. Bunun üzerine 1341 (1925) yılı bütçesini görüşmek üzere acil toplanan meclis, 17 Eylül tarihli kararnameye ek olarak bölgeye 50.000 lira daha ayrılmasına karar verilmiştir¹⁰⁶.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere hükümetin üzerinde durduğu en önemli mesele, kış mevsimi gelmeden halkın barınma sorununu çözmektir. Halkın barınması için gerekli olan baraka, zeminlik ve evlerin inşası için hükümet, göndermiş olduğu tahsisatla birlikte, kereste ve tahta ihtiyaçlarının karşılanması için de tedbirler almıştır. Bu bağlamda, 4 Ekim tarihli kararnamenin 5.maddesinde belirtildiği üzere, kereste ihtiyacının karşılanması için öncelikle Sarıkamış ormanlarından yararlanılmak istenmiştir. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa Sarıkamış'ta incelemeler de bulunmuştur¹⁰⁷. Bu incelemelerinin ardından ise Sarıkamış'tan bir telgraf çekerek Trabzon'daki kerestelerin de Hareketi Arz Felaketzedağını Komisyonu emrine verilmesini istemiştir¹⁰⁸. Sarıkamış ve Trabzon'dan temin edilecek kerestelerin de yeterli gelmemesi nedeniyle Gümüşhane¹⁰⁹ ve Oltu'dan da tahtalar temin edilerek deprem bölgesine aktarılmıştır¹¹⁰.

¹⁰² BCA.30.18.1.1/11.43.15. (17 Eylül 1924).

¹⁰³ BCA.30.18.1.1/11.44.5. (21 Eylül 1924)

¹⁰⁴ Ortak, a.g.m, s.194; 23 Eylül tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde hükümetin deprem bölgesine daha öncekilerle birlikte 105 bin lira tahsisat gönderdiği ifade edilmektedir. Bkz. Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum ve Civarı Felaketzedelerine Muavenetler", 23 Eylül 1924, s.2.

¹⁰⁵ Aydın - Ergün, a.g.m, s.157.

¹⁰⁶ BCA.30.18.1.1/11.46.2. (2 Ekim 1924); Hâkimiyet-i Milliye, "Felaketzedelerimize Yardım", 3 Teşrinievvel 1924, s.1.

¹⁰⁷ Mustafa Kemal Paşa, Sarıkamış'ta bu incelemeleri yapmak için gideceğini 3 Ekim 1924 tarihinde İsmet Paşa'ya çektiği telgrafta da belirtmiştir. Bkz. 30.1.0.0/40.237.12. Lef 5. (10 Kasım 1924); Hâkimiyet-i Milliye, "Reisi Cümhur Hazretleri Sarıkamış'ta", 6 Teşrinievvel 1924, s.1; Cumhuriyet, "Gazi Sarıkamış'ta", 5 Teşrinievvel 1924, s.2.

¹⁰⁸ BCA. 30.10.0.0/2.9.16. (7 Ekim 1924).

¹⁰⁹ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Felaketzedeleri Komisyonu Riyaseti", 6 Teşrinisani 1924, s.1; Aydın - Ergün, a.g.m, s.158.

¹¹⁰ Aydın - Ergün, a.g.m, s.158.

Tüm bunların dışında deprem bölgesinin kereste ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla Romanya ile de görüşmeler yapılmıştır¹¹¹. Çevre bölgelerden temin edilecek olan kerestelerin nakli için 4 Ekim tarihli kararnameye ek olarak Şark Demiryolları'nın felaketzedeler için gerekli olan kerestelerin nakil ücretini peşin almaması, bu ücretin daha sonra Felaketzede Komisyonu'nun vereceği bir mazbatayla karşılanmasına dair karar alınmıştır¹¹². Yine deprem nedeniyle yıkılan köylerdeki zeminlik inşası için 70-80 bin lira tutarında olan tahtaların alımının kış gelmeden bir an önce alınmasını temin için İcra Vekilleri Heyeti 15 Ekim tarihli toplantısında bir karar daha almıştır. Buna göre, felaketzedeler için gerekli olan kerestelerin Felaketzede Komisyonu tarafından yardım parasıyla ve pazarlıkla satın alınmasına karar verilmiştir¹¹³. 15 Ekim'de alınan bu kararın kış gelmeden önce uygulanmasının sağlanabilmesi amacıyla 23 Ekim tarihli meclis toplantısına Başbakan İsmet Paşa bir tezkere göndermiştir. Erzurum Milletvekili Raif Bey de bu tezkereye destek vererek, açıkta kalan felaketzedelerin bir an önce barınma sorunlarının halledilebilmesi için bu kararın acil olarak çıkarılmasını istemiştir. Meclis Başkanı da konuyu muvazene-i milliye encümenine havale etmiştir. Heyetin bunun için ayrı bir kanun çıkarılması yönünde görüş bildirmesinin ardından, kararın Ardahan ve Kars illerindeki felaketzedelerini de kapsayacak şekilde, "Erzurum ve civarı vilayetlerdeki hareket-i arzdan yıkılan mesken inşası ve felaketzedegânların barındırılması için yapılacak mübayaatın pazarlık suretiyle yapılmasına heyeti vekile mezundur" ifadesiyle kanun çıkartılmıştır¹¹⁴.

Hükümetin almış olduğu tedbirler sayesinde iki aydan daha kısa bir süre içerisinde halkın büyük bölümünün barınma sorunu çözüme kavuşturulmuştur. Nitekim Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin deprem bölgesine giderek incelemeler yapan muhabirinin 6 Kasım 1924 tarihinde gazetede yer alan yazısında, açıkta hiçbir ailenin kalmadığı, evleri tamamıyla harap olanlara zeminlikler yapıldığı, zeminliklerin %80'inin üstü örtülerek hayvanların da yerleştirildiği, kalan %20'sinin de yirmi günde tamamlanacağını, yarı harap evlerin de çivi, ağaç, nakit para verilmek ve askerlerin bizzat çalışması suretiyle hemen hepsinin tamir edildiği belirtilmiştir. Askerlerin yardımıyla yapılan yeni meskenler eski

¹¹¹ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Felaketzedeleri Komisyonu Riyaseti", 6 Teşrinisani 1924, s.1.

¹¹² BCA. 30.18.1.1/11.46.10.(4 Ekim 1924); Cumhuriyet, "Erzurum Felaketzedelerine Acil Muavenet", 4 Teşrinievvel 1924, s.3.

¹¹³ BCA.30.18.1.1/11.48.1. (15 Ekim 1924).

¹¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 47. Birleşim, Devre 5, İçtima 1, C.9, s.59-60. (23 Ekim 1924); Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum ve Civarı Vilayetlerde Hareketi Arzdan Yıkılan Mesken İnşası İçin", 24 Teşrinievvel 1924, s.2.

meskenlere nazaran daha güzel bir şekilde yapıldığından, deprem nedeniyle evleri tamamen harap olanlardan Bayburt, Tercan Iğdır, Kulp gibi yerlere sevk edilenlerin çoğu, gittikleri yerlerde kendilerine ev hazırlanmış olduğu halde yeni yapılan evleri çok beğendiklerinden geri gelmek istemişlerdir. Bu nedenle sadece 12 hanenin Iğdır'a ve Erzurum civarına nakli gerçekleşmiştir¹¹⁵.

Deprem bölgesinde sadece felaketzedelerin değil, muhacir olarak bölgeye gelen ve kış şartları dolayısıyla zor durumda kalanlara da mesken ve zeminlikler yapılmıştır. İnşaat çalışmaları hem ahalinin hem askerin çalışmaları hem de hava şartlarının elverişli olması dolayısıyla kısa sürede tamamlanmıştır¹¹⁶.

Kısa sürede barınma imkânı bulan depremzedeler hükümetin sağladığı bu imkânlardan dolayı büyük bir memnuniyet duymuşlar, basındaki ifadesiyle “*Kaderin darbesinden mütevellid kederlerini şükran hisler ile unutmuşlardır*”¹¹⁷. Felaketzedeler hükümetin yaptıklarından duydukları memnuniyeti, “*Hayatlarını hükümete borçlu olduklarını*”¹¹⁸ ifade ederek, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı duydukları şükranı da “*Gazi Paşa hazretleri olmasaydı bu yollara nail olmazdık*” cümleleriyle dile getirmişlerdir¹¹⁹. Gazi Paşa da felaketzedelerin ihtiyaçlarının giderilmesinde hem hükümetin hem de halkın yaptıklarından dolayı duyduğu memnuniyeti, Büyük Millet Meclisi'nde yapmış olduğu konuşmada, “*Erzurum ve Kars vilayetlerimizin bazı aksamında vuku bulan hareket-i arz maatteessüf birçok zayiata mucib oldu. Fakat felaketzede halkın bizzat haiz olduğu kuvvet, umum milletin gösterdiği alaka ve şefkat ve hükümet-i cumhuriyenin bilhassa vesaiti tevcih ederek ittihaz ettiği tedbirler asar felaketi tehvin etmiştir*”¹²⁰ cümleleriyle ifade etmiştir.

Hükümet tarafından depremzedeler için yapılan bu çalışmaların yanı sıra, depremden zarar gören kazalardaki memurlara birer maaş ücretinde avans verilmesi kararlaştırılmıştır¹²¹. 12 Kasım 1924 tarihli Heyeti Vekile toplantısında da memurlara verilen bu maaştan, deprem felaketinden zarar gören subay, emekli, dul ve yetimlerin de yararlanmasına karar verilmiştir¹²². Nihayetinde 6 Kasım 1924 tarihine kadar devlet

¹¹⁵ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum Felaketzedeleri Komisyonu Riyaseti”, 6 Teşrinisani 1924, s.1.

¹¹⁶ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurumlular Kurtarılmıştır”, 14 Teşrinisani 1924, s.2.

¹¹⁷ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum Felaketzedeleri Komisyonu Riyaseti”, 6 Teşrinisani 1924, s.1.

¹¹⁸ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurumlular Kurtarılmıştır”, 14 Teşrinisani 1924, s.2.

¹¹⁹ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum Felaketzedeleri Komisyonu Riyaseti”, 6 Teşrinisani 1924, s.1.

¹²⁰ Hâkimiyet-i Milliye, “Reisi Cumhurbaşnın Büyük Millet Meclisinin Altıncı Sene Faaliyeti Münasebetiyle İrad Buyurdukları Hitabe”, 3 Teşrinisani 1924, s.2.

¹²¹ Cumhuriyet, “Hareket-i Arzdan Müteessir Memurlara Avans”, 29 Teşrinievvel 1924, s.3.

¹²² BCA.30.18.1.1/11.55.20, (12 Kasım 1924).

tarafından deprem bölgesine ayrılan nakit para ve iâşe yardımların toplam tutarı 270 bin lirayı bulmuştur¹²³.

1.1.5. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar

Üst üste meydana gelen felaketlerle karşılaşan bölge için daha önce de bahsettiğimiz üzere ilk yardımlar öncelikle mahalli imkânlarla sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak yeterli gelmemiş ve Atatürk'ün de takriri ile Erzurum Hareket-i Arz Felaketzedegânı Komisyonu adıyla bir komisyon kurularak devletin elindeki sivil ve askeri bütün imkânlar seferber edilmiştir. Bununla birlikte, ülkenin dört bir yanında halk tarafından da felaketzedelere yardım toplanmaya başlanmıştır¹²⁴. Toplanan yardımlar öncelikle, İçişleri Bakanlığı, Ziraat Bankası ve Hilal-i Ahmer aracılığıyla felaketzedelere ulaştırılmaya çalışılmıştır. Erzurum Hareket-i Arz Felaketzedegân Komisyonu'nun kurulmasının ardından da memleketin dört bir yanından yapılacak para yardımlarının bu komisyona gönderilmesine veya yapılan yardımların bildirilmesine dair karar alınmıştır¹²⁵. Böylelikle yardım yapmak isteyen halkın hangi yollarla nakdi yardım yapabileceği belirlenmiştir.

Atatürk Erzurum'dayken *“Erzurum'daki hareket-i arzdan müteessir olan bütün Türk Milleti'dir. Bütün Türk camiasının kalbi benim teessürlerimle zarban etmektedir. Umumun bu teessür ile yalnız manen alakadar kalmayacağını, mevcut felaketi tehvin için maddeten de şefkat vazifesini yapacağı muhakkaktır*¹²⁶” ifadeleriyle yaptığı konuşmasıyla bütün ülkeyi felaketzedeler için yardıma çağırarak ve bu komisyona kendi adına on bin lira yardımda bulunmuştur. Atatürk'le birlikte eşi Latife Hanım da aynı gün, felaketzedeler için on bin lira, maiyetinde bulunan Salih Bey, Kılınç Ali Bey ve Rauf Bey 300'er lira, başkâtibi Tevfik Bey 200, Seryaver Rusuhi ve Muhafız Kıtatı Kumandanı İsmail Hakkı Bey 100'er, yaveri Muzaffer ve kalem mahsus kâtibi Memduh Bey 50'şer lira vererek depremzedelere

¹²³ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum Felaketzedeleri Komisyonu Riyaseti”, 6 Teşrinisani 1924, s.1.

¹²⁴ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum ve Civarı Felaketzedelerine Muavenetler”, 23 Eylül 1924, s.2.

¹²⁵ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum Felaketzedeleri Komisyonu Riyaseti”, 3 Teşrinievvel 1924, s.1.

¹²⁶ BCA. 30.1.0.0/40.237.12, Lef 17. (10 Kasım 1924); Hâkimiyet-i Milliye, “Reisi Cumhuriyet'in Felaketzedelere Hitabetleri”, 3 Teşrinievvel 1924, s.1; Cumhuriyet, “Gazi Paşa Bütün Aksam Vatani Erzurum Felaketzedelerine Muavenete Davet Etmıştır”, 3 Teşrinievvel 1924, s.3.

destek olmuşlardır. 9. Kolordu askerleri de kendi aralarında depremzedeler için yardım toplamışlardır¹²⁷.

Ülke sathında toplanan yardımları ele aldığımızda, yardım faaliyetlerine ilk başlayan bölgelerden birisi Akhisar'dır. Bu bağlamda Akhisar halkı, felaketzedeler için Saruhan Milletvekili Reşat Bey vasıtasıyla depremin hemen ardından İçişleri Bakanlığı'na 1000 lira göndermiş, İçişleri Bakanlığı da gönderilen parayı Ziraat Bankası'na yatırarak felaketzedelere ulaştırılmasını sağlamıştır. Depremin hemen ardından büyük bir hassasiyet gösteren Akhisarlıların bu yardımı basın tarafından *“Vatanın bir köşesinde vuku bulan felaketten bütün aksam memleketin mütehassıs olması terbiye-i vataniyemiz icabıdır. Akhisar halkını takdir ve diğer vilayet ve kazalarımızı felaketzede Erzurumlulara yardım için teşvik eyleriz”*¹²⁸ ifadeleriyle takdir edilmiş ve memleketin her kesiminin de aynı hassasiyeti göstermesi beklenmiştir.

Uzun yıllar ülkenin birçok bölgesinde devam eden savaşlarda ekip biçtikleri toprakların harap hale gelmesi tüm Türk halkının maddi yönden yıpranmasına neden olmuştur. Dolayısıyla daha kendi ekonomisini ayağa kaldıramayan halkın büyük felaket karşısında göstermiş olduğu bu hassasiyetin basın tarafından takdir edilmesi oldukça anlaşılır bir durumdur. Nitekim Akşam Gazetesi'nin İstanbulluları yardıma davet eden yazısındaki, *“Fakir İstanbul'un bu felaketzedelere verecek çok bir şeyi yoktur. Fakat herkesin gücü yettiği kadar muavenet etmek borcudur”*¹²⁹ ifadeleri ve Cumhuriyet Gazetesi'nde, *“Türk Vatanının sadık bir evladı”* olarak nitelendirilen bir hayırseverin gazeteye gönderdiği, *“muhterem gazetenize Erzurum felaketzedelerine bir iane listesi açtığınızı okudum. Zavallı kardeşlerimize yardım etmek bütün Türk vatandaşlarının borcu olduğundan bu vazifeyi ifa etmek için mektuba 1 lira ekliyorum. Bu teberruumu kabul etmenizi rica ediyorum efendim”*¹³⁰ cümlelerini içeren mektubu, halkın ekonomik durumunu ortaya koymaktadır. Cumhuriyet Gazetesi'ne gelen mektupta ayrıca, halkın felaketzedelere yardım yapmayı bir vatan borcu olarak gördüğü de anlaşılmaktadır.

Ankara Kız Lisesi öğrencilerinin depremin hemen arkasından kendi aralarında yardım toplamasının basında, *“Memleketimizin her tarafında olduğu gibi Ankara'da da bu*

¹²⁷ Hâkimiyet-i Milliye, “Gazi Paşa Hazretleri Felaketzedeler İçindedir”, 3 Teşrinievvel 1924, s.1; Akşam, “Felaketzedelere Yardım”, 3 Teşrinievvel 1924, s.1; Cumhuriyet, “Gazi Paşa ve Refikaları”, 3 Teşrinievvel 1924, s.1

¹²⁸ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum'a Akhisarlıların Yardımı”, 19 Eylül 1924, s.1.

¹²⁹ Akşam, “Vatanın Bir Köşesi Yeniden Harap Oldu”, 23 Eylül 1924, s.1.

¹³⁰ Cumhuriyet, “Yardım Ediniz”, 27 Eylül 1924, s.2.

tarzda gayret ve faaliyet ibrazı suretiyle vatan borcunu eda eyleyeceği ümidini tekrar ederiz”¹³¹ ifadeleriyle karşılanması, Akşam Gazetesi’nde “Erzurum, Kars, Ardahan Felaketzedelerine Yardım Ediniz!”, başlığı altında halk yardıma davet edilirken, yazının devamında da meydana gelen depremin bu iller havalisindeki birçok köyleri yıktığı, binlerce vatandaşımızı evsiz-barksız bıraktığı anlatılarak, “Vatanın ucunda en müthiş soğukların hükümferma olduğu o yerlerde sefil kalan vatandaşlarımıza yardım etmek herkesin borcudur”¹³² ifadelerinin kullanılması da yine yardım yapmanın vatan borcu olarak görüldüğüne dair örnek sayabileceğimiz yazılardır. Yine, Ankara halkını “hâkimiyetin karileri” olarak nitelendiren Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nin, “Biz Ankaralılar ve hâkimiyetin karileri behemehâl yardıma koşmalı ve elimizden geldiği kadarıyla faydalı olmalıyız” cümlelerine yer vererek Ankaralıları yardıma davet ettiği yazısının başlığında, “felaketzedelere yardım elimizden geldiği kadar hepimize borçtur ve bunu bir an evvel ifaya koşalım”¹³³, ifadelerini kullanması da bir başka örnektir. Aynı şekilde Cumhuriyet Gazetesi’nde “Yardım Ediniz!” başlığı altında, “Erzurum ve havalisinde binlerce felaketzede gözlerini bize çevirmiştir”, “vatanın bu köşesi baştanbaşa harabezara dönmüştür. Aç ve çıplak kadın ve çocuklar, ihtiyarlar bize bakıyorlar, yardım ediniz” cümlelerine yer verilerek halk yardıma çağırılmıştır¹³⁴. Gazete diğer bir sayısında da “Erzurum felaketzedelerinin bizden başka yardımcısı yoktur. Verin Zavallılara...” başlığını kullanarak depremzedelerin durumu ve onlara yardım edilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Aynı yazının devamında, “birbirimizin imdadına koşmazsak, ebediyen sefalete mahkûmuz” ifadelerine yer verilmiştir¹³⁵.

Yardım yapmanın vatan borcu olduğuna dair çeşitli haber ve yazıları manşetlerine taşıyan gazeteler, kuşkusuz felaketzedelere yapılmış ve yapılmakta olan yardımların artmasında önemli bir yere sahip olmuşlardır. İlerleyen günlerde basına depremzedelere dair fotoğrafların da yansmasıyla birlikte, halk bir kez daha yardıma davet edilmiştir. Örneğin Cumhuriyet Gazetesi “Manzara çok fecidir, yardım ediniz!”, başlığı altında, harabeler arasında kalan kucağında bir bebeği ve elinde bir çocuğu olan ayakta ağlayan bir kadınla, çömelmiş bir vaziyette ağlayan bir başka kadına dair fotoğrafı sayfalarına taşımıştır. Fotoğrafın üzerinde kalın harflerle “Türk’ün rahm ve şefkati bu gözyaşlarını

¹³¹ Hâkimiyet-i Milliye, “Kız Lisesindeki Hanımların Gayreti”, 3 Teşrinievvel 1924, s.1.

¹³² Akşam, “Vatanın Bir Köşesi Yeniden Harap Oldu”, 23 Eylül 1924, s.1.

¹³³ Hâkimiyet-i Milliye, “Felaketzedelere Yardım”, 29 Eylül 1924, s.1.

¹³⁴ Cumhuriyet, “Yardım Ediniz”, 27 Eylül 1924, s.2.

¹³⁵ Cumhuriyet, “Felaketzedelere Yardım”, 24 Teşrinievvel 1924, s.2.

dindirecektir” ifadesi yer alırken, yazının devamında “Gözyaşlarıyla sularan harabelerden gelen... kardeşlerimizin feryadı, aç ve çıplak kadınların, mini mini yavruların figanıdır” ifadesi yer almaktadır¹³⁶.

Depremzedelere yardım gayesiyle organize olan illere ve yardım faaliyetlerine baktığımızda, Ankara’da bu anlamda ilk harekete geçenler, Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi, Müftü Atıf Efendi ve Vali Vekili Said Beylerdir. Nitekim Müftü Atıf Efendi’nin Başkanlığı’nda bir yardım heyeti kurulmuştur. Heyet yardım toplamak için öncelikle İçişleri Bakanlığı’na müracaat etmiştir¹³⁷. Diğer taraftan Ankara’daki Kız Lisesi öğrencileri kendi aralarında 1067,5 kuruş toplamışlardır. Kız Lisesi öğrencilerinin bu davranışları *“mektepli hanımlarımızın felaketzedelere karşı göstermiş olduğu bu alaka muavenet ve şefkat cidden şayan takdirdir”¹³⁸* ifadeleriyle basında yer almıştır. Evkaf Müdüriyeti Genel Müdürlüğü tarafından ise Ziraat Bankası aracılığıyla felaketzedelere on bin lira gönderilmiştir¹³⁹. Basına da yansıyan Müdüriyetin yardımı karşısında gazete teşekkürlerini iletmiştir¹⁴⁰. Umuru Hukukiye Müdürü Aziz Bey, Umuru Tahriye Müdürü Hazım Bey, Sıhhiye Müdürü Ferid Bey 500’er lira, Fenniye Müdürü Hikmet Bey 700, mühendis Cemal ve Hilmi Beyler 500’er lira olmak üzere pek çok Ankaralının bağışlarıyla 10 Ekim tarihi itibarıyla toplanan yardımlar 13.600 lirayı bulmuştur¹⁴¹.

İstanbul’da ilk yardımlar ise İstanbul Belediyesi tarafından yapılmıştır. Belediye Başkanı Emin Bey 500 lira olan bir aylık maaşını, Belediye’deki memur ve müstahdemler de maaşlarının %10’unu felaketzedeler için bağışlamışlardır¹⁴². İstanbul Belediyesi tarafından yapılan yardımlar kısa süre içinde 20.000 lirayı bulmuş, belediye bu yardımların önce 10.000 liralık kısmını Osmanlı Bankası aracılığıyla Erzurum’a göndermiştir¹⁴³. Bu yardımlar karşısında Erzurum Belediye Başkanı, İstanbul Belediye Başkanı’na telgraf

¹³⁶ Cumhuriyet, “Manzara Çok Fecidir, Yardım Ediniz”, 20 Eylül 1924, s.1.

¹³⁷ Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum ve Ankara”, 30 Eylül 1924, s.2.

¹³⁸ Hâkimiyet-i Milliye, “Felaketzedelere Yardım”, 5 Teşrinisani 1924, s.2.

¹³⁹ BCA. 30.1.0/40.237.12. Lef 3. (10 Kasım 1924); Hâkimiyet-i Milliye, “Evkaftan On Bin Lira”, 14 Teşrinievvel 1924, s.1.

¹⁴⁰ Hâkimiyet-i Milliye, “Evkaftan On Bin Lira”, 14 Teşrinievvel 1924, s.1.

¹⁴¹ Hâkimiyet-i Milliye, “Ankara’nın Listesi”, 10 Teşrinievvel 1924, s.3.

¹⁴² Cumhuriyet, “Şehremini Bir Aylığını Teberri Etti”, 24 Eylül 1924, s.2.

¹⁴³ Cumhuriyet, “Erzurum Felaketzedelerine On Bin Lira Gönderildi”, 8 Ekim Teşrinievvel 1924, s.2.

yoluyla teşekkürlerini iletmiştir¹⁴⁴. İstanbul'da yardımların toplanması için, Halk Fırkası tarafından yardım heyeti oluşturularak, yardım toplanması sağlanmıştır¹⁴⁵.

İstanbul'da olduğu gibi Eskişehir'de de Halk Fırkası tarafından Belediyenin de iştirakiyle yardım toplama faaliyetleri başlamıştır. Aynı şekilde yardım faaliyetlerinin yapılması, çevre illerdeki fırkalara da tebliğ edilmiştir¹⁴⁶.

Adana'da yardım organizasyonu için 50 kişiden oluşan bir komisyon teşkil edilmiştir. Komisyona ilk olarak Belediye Başkanı Ali Münif Bey'le birlikte Ramazan Ağazade Hüseyin Bey yardımda bulunmuştur¹⁴⁷. Şehirde bir iane defteri açılarak, ilk anda fabrikatör Salih Efendi tarafından 300 bin kuruş, Ağa Zade Hulusi Bey tarafından 50 bin kuruş, Mehmet Efendi tarafından 50 bin kuruş, Sabih Paşa ve Muhtar tarafından 30 bin kuruş bağışlanmıştır¹⁴⁸. Adana'da yapılan yardımlar ilerleyen günlerde de devam etmiş ve kısa sürede 5000 lirayı bulmuştur¹⁴⁹. Adana Türk Ocağı Sineması da felaketzedelere destek olmak için, belirlemiş olduğu bir tarihteki sinema gösteriminin hasılatını felaketzedelere bağışlamıştır¹⁵⁰. İstanbul'da bir dükkân sahibi olan Tevfik Efendi de belirlediği bir tarihte (18 Kasım) dükkânında yapılacak bütün satışlardan elde ettiği gelirlerini bağışlayacağını beyan etmiştir. Gelirini Erzurum Felaketzede Muavenet Komisyonu'na gönderecek olan dükkân sahibine komisyon tarafından teşekkür edilmiştir¹⁵¹.

Zonguldak Belediyesi tarafından düzenlenen yardım faaliyeti neticesinde felaketzedeler için ilk olarak 500 lira gönderilmiştir¹⁵². Zonguldak Belediyesi ayrıca Hilal-i Ahmer'e eşya göndermek suretiyle de yardımlarda bulunmuş ve ilerleyen günlerde Zonguldaklılar arasında toplanan yardım miktarı 1500 lira olmuştur¹⁵³. Mersin Belediyesi ise felaketzedeler için 2000 lira göndermiştir¹⁵⁴.

¹⁴⁴ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Belediye'nin İstanbul Emanetine Teşekkürü", 2 Teşrinievvel 1924, s.2; Akşam, "Erzurum Belediye Reisinin Teşekkürü", 2 Teşrinievvel 1924, s.1.

¹⁴⁵ Hâkimiyet-i Milliye, "Felaketzedelere İstanbul'dan İane", 17 Teşrinievvel 1924, s.1.

¹⁴⁶ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Felaketzedelerine Yardım İçin ", 13 Teşrinievvel 1924, s.1.

¹⁴⁷ Hâkimiyet-i Milliye, "Felaketzedelere Yardım", 1 Teşrinievvel 1924, s.2.

¹⁴⁸ Hâkimiyet-i Milliye, "Felaketzedelere Yardım", 1 Teşrinievvel 1924, s.2; Akşam, "Adana'da Erzurum Felaketzedelerine Yardım", 2 Teşrinievvel 1924, s.1.

¹⁴⁹ Akşam, "Erzurum Felaketzedelerine İane", 3 Teşrinievvel 1924, s.1.

¹⁵⁰ Hâkimiyet-i Milliye, "Felaketzedelere Yardım", 1 Teşrinievvel 1924, s.2; Akşam, "Adana'da Erzurum Felaketzedelerine Yardım", 2 Teşrinievvel 1924, s.1.

¹⁵¹ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Felaketzedeleri Hayırlı Bir Teşebbüs", 14 Teşrinisani 1924, s.2.

¹⁵² Cumhuriyet, "Erzurum Felaketzedelerine Zonguldaklıların 500 lira Yardımı", 22 Eylül 1924, s.2.

¹⁵³ Hâkimiyet-i Milliye, "Erzurum Felaketzedeleri", 22 Eylül 1924, s.1.

¹⁵⁴ Akşam, "Erzurum Felaketzedelerine Mersinlilerin Yardımı", 6 Teşrinievvel 1924, s.2.

Gazeteler de iane defterleri açarak yardım toplamışlar ve bağışta bulunanların isimlerini gazetede neşretmişlerdir. Bu bağlamda, tüccardan Nuri Aziz Bey 2.000, tüccardan Hasan Bey 1000, Nuri Aziz Bey ticarethanesinden Ferit Bey 200, Tahsin Bey 200, Feridun Bey 100, Süleyman Ağa 50 lira olmak üzere pek çok yardımsever, gazete aracılığıyla yardımda bulunmuşlardır¹⁵⁵. Halkı yardıma çağıran gazete çalışanları kendi aralarında da para toplayarak felaketzedelere destek olmuşlardır. Nitekim Cumhuriyet Gazetesi yazı heyeti, idarecileri ve mürettepleri tarafından felaketzedeler yararına 17 bin lira bağışta bulunulmuştur¹⁵⁶. Aynı şekilde Anadolu Ajansı Genel Müdürü 1500 lira, Ajans muharriri Kemalettin Bey 1000 lira, servis memuru Sabri Bey 700 lira, muhabir Hakkı Bey 400 lira, memur Nihat Bey 450 lira, kâtip Şefik Bey 400 lira, evrak memuru Şakir Bey 500 lira, İdare memuru Arif Bey 500 lira, İngilizce mütercimi Fuad Bey 500 lira, Fransızca mütercimi Nafiz Bey 400 lira olmak üzere Anadolu Ajansı ve ajansın İstanbul mümessilliği çalışanları da kendi aralarında toplamış oldukları yardımlarla depremzedelere destek olmuşlardır. Ajansla birlikte Matbuat Müdüriyetinden baş kitabet Ahmet Kemal Bey 500, ikinci kitabet Hayri Bey 250, Resmi Ceride ve neşriyat memuru Sefa Bey de 100 lira bağışlamışlardır¹⁵⁷. Gazetelerde açılan bu yardım defterleri sayesinde önemli miktarda yardımlar toplanmıştır. Nitekim sadece Cumhuriyet Gazetesi'nde açılan iane defteri aracılığıyla 17 Ekim'e kadar 47.105 lira bağış toplanmıştır¹⁵⁸.

1.1.6. Depremın Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar

Uzun yıllar devam eden savaşların ardından ve ağır ekonomik şartlar altında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Erzurum Depremi'nin meydana getirdiği hasarları kendi imkânlarıyla karşılaması mümkün olmamıştır. Deprem bölgesindeki halkın özellikle barınma ihtiyacını bir an önce temin etmek isteyen devlet, Türk halkının yardımına ihtiyaç duyduğu gibi, yurtdışından gelecek yardımlara da ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda, Uluslararası Kızılhaç Komitesi Türkiye'ye destek olarak bu zor zamanlarında yanında yer almak istemiştir. Depremın hemen ardından adı geçen komite, Erzurum felaketzedeleri için Avrupa'da yardım toplanması için Hilal-i Ahmer'in çağrısını

¹⁵⁵ Cumhuriyet, "Şehremi Bir Aylığını Teberru Etti", 24 Eylül 1924, s.2.

¹⁵⁶ Ortak, a.g.m., s.195.

¹⁵⁷ Hâkimiyet-i Milliye, "Felaketzedelere Yardım", 14 Teşrinievvel 1924, s.3.

¹⁵⁸ Cumhuriyet, "Erzurum Felaketzedelerine", 17 Teşrinievvel 1924, s.7.

beklediklerine dair bir telgraf göndermiştir¹⁵⁹. Bunun üzerine Hilal-i Ahmer, Kızılhaç'a aşağıda tam metnine yer verdiğimiz yardım çağrısında bulunmuştur¹⁶⁰;

Beynelmilel Salîb-i Ahmer ve Erzurum Felâketzedegânı

Cenevre Beynelmilel Salîb-i Ahmer Komitesi'nin Erzurum hareket-i arz musâbîni için 1 Teşrîn-i Evvel 1924 târîhiyle Salîb-i Ahmer merâkizine gönderdiği tahrîrât-ı umûmiyenin tercemesidir:

“Salîb-i Ahmer Merâkiz-i Umûmiyesi rüesâ ve a'zâsı efendilere, 13 Eylül'de Erzurum havâlisinde bir hareket-i arz vukû' bulduğunu telgraflar haber verdiler. Yevm-i mezkûru ta'kîb eden eyyâmda tekerrür eden harekât-ı arziye Kars ve Ardahan vilâyetlerine kadar imtidâd ederek 3.878 hânenin tamâmen hâk ile yeksân olması ve 2.525 büyütn kısmen harâbiyeti ve mecrûhinden mâ'adâ 202 nüfûs zâyi'âtı gibi hasârât-ı azîmeyi bâdî olmuştur.

Senenin şu mevsiminde ziyâdesiyle sert ve bî-rahm olan bu menâtık-ı mürtefi 'ada me'vâsız ve muhtâc-ı mu'âvenet yirmi beş bin nüfûs şedâid-i iklimiyeye ma'rûz bulunuyor. Vâkı'â Türkiye Hükûmetiyle Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti bu zavallıların mu'âvenetine şitâb etmiş iseler de Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin son seneler zarfında îfâsına mecbûr olduğu birçok fa'âliyet ve icrââtdan dolayı menâbi'-i vâridâtı son derece azalmış bulunduğundan Beynelmilel Salîb-i Ahmer Komitesi'ne 21 Eylül târîhinde telgrafla vâkı' olan mürâca'atında 'hasârât-ı mühimmeyi mûcib olan Erzurum hareket-i arzı felâketzedelerine mu'âvenet-i nakdiyede bulunulması husûsunda Salîb-i Ahmerler nezdinde teşvîkât îfâsı lütfunu ricâ' etmektedir. Bu bedbaht ve felâketzede ahâlîye mu'âvenet etmek vazîfe-i azîmesini der'uhde etmiş bulunan Türkiye Hilâl-i Ahmeri'ne yardım için Cenevre Beynelmilel Salîb-i Ahmer Komitesi, Salîb-i Ahmer Merkez-i Umûmîlerine mürâca'ata müsâra'at eyler.

Para, Cenevre'den doğruca İstanbul'da Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umûmîsi'ne de gönderilebilir.

Mürâca'atımızın lütfen karîn-i kabûl buyurulmasından dolayı ber-vech-i peşîn teşekkürâtımızı hissiyât-ı ihtirâmîkârânemize terdîfen takdîm eyleriz, efendim”.

Bu çağrının ardından, Uluslararası Kızılhaç Komitesi adına Başkan Gustave Ador ve Başkan Yardımcısı Paul Des Gouttes tarafından Erzurum felaketzedeleri için Cenevre'de 1 Ekim 1924'te “*Erzurum'daki Felaketzedelere Yardım Çağrısı*” başlıklı bir genelge yayınlanmıştır. Genelgede Hilal-i Ahmer'in yardım çağrısına değinilerek,

¹⁵⁹ Hâkimiyet-i Milliye, “Gazi Paşa Hazretleri Felaketzedeler İçindedir”, 3 Teşrinievvel 1924, s.1; Akşam, “Vatanın Bir Köşesi Yeniden Harap Oldu”, 23 Eylül 1924, s.1.

¹⁶⁰ Bkz. “Beynelmilel Salîb-i Ahmer ve Erzurum Felâketzedegânı”, Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, Sayı 39, 15 Kasım 1924.

Erzurum felaketzedelerine yardım için Kızılhaç topluluğunun bütün ulusal merkezlerine gereğinin yapılması için yazı gönderilmiştir¹⁶¹. Yapılan çalışmaların ardından Kızılhaç Komitesi tarafından Hilal-i Ahmer'e öncelikle 5 bin İsviçre frangı gönderilmiştir¹⁶². Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin yardım çağrısı birçok ülkenin Kızılhaç Komitelerinde karşılık bulmuştur. Bu bağlamda, Yugoslavya Kızılhaç'ı 2000 frank, Estonya Kızılhaç Merkez Komitesi 100 dolar, Japon Kızılhaç'ı 1000 İsviçre frangı, içinde bulundukları ekonomik şartlardan dolayı fazla yardım yapamadığını belirten Ukrayna Kızılhaç'ı 35 sterlin, Brezilya Kızılhaç'ı 500 frank, Rus Kızılhaç'ı 2000 ruble yardımda bulunmuştur¹⁶³.

Yapılan yardımların yanı sıra birçok ülkeden de Ankara'ya “taziye” ve “geçmiş olsun” telgrafları gönderildiğini görmekteyiz. Gerek bu telgraflar gerekse yapılan yardımlar, hükümet tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında karşı karşıya geldiğimiz devletlerin, Türk halkının üzüntülerini paylaşarak yardımda bulunmalarında kuşkusuz Mustafa Kemal Atatürk'ün izlemiş olduğu barışçı dış politikanın etkisi çok önemlidir. Bu bağlamda hem I. Dünya Savaşı hem de Milli Mücadele yıllarında fiilen savaştığımız Fransa'nın depremin hemen ardından Türkiye'ye destek olan ilk devletlerden olması ayrıca önemlidir. Fransa Başbakanı Fransız halkı adına üzüntülerini bildirdiği bir telgrafi İsmet İnönü'ye göndermiş¹⁶⁴, İsmet Paşa da cevabi telgrafında Fransa Hükümeti'ne teşekkür ederek, depremzedelerin bu ilgiden teselli bulacaklarını ifade etmiştir¹⁶⁵. Fransız Cumhurbaşkanı Mösyö Gaston Daumergue de Atatürk'e 29 Eylül'de, “*Zatı alilerini bizzat ilk tesellileri yardımları kendilerine götürdüğü Erzurum'un zavallı ahalisini o kadar feci suret de elemnak eden felaketi pek şiddetli bir teessürle haber aldım. Türkiye'nin bu vechile düçar olduğu musibete Fransa'nın samimi iştirakını zatı alilerinize ifade ve beyan etmek isterim*”, ifadelerini içeren bir telgraf göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa da Fransa Cumhurbaşkanı'na 1 Ekim'de “*Erzurum halkının düçar olduğu felaket dolayısıyla zat-ı alilerinin derin teessürlerini ve Fransa'nın samimi bir alaka ile Türkiye'nin kederine iştirakini ifade eden telgrafınızı aldım. Musibete uğrayanlarla ilk temasa geldiğim günde teessürlerimin en şedid bir zamanda beni bulan*

¹⁶¹ Kalemli, a.g.m, s.8.

¹⁶² Hâkimiyet-i Milliye, “Erzurum Felaketzedeleri Salib-i Ahmer İttihadı”, 27 Teşrinievvel 1924, s.2.

¹⁶³ “Sırp Salib-i Ahmeri'nin Erzurum Felâketzedelerine Mu'âveneti”, “Amerika Salib-i Ahmeri'nin Erzurum Felâketzedelerine Mu'âveneti”, “Salib-i Ahmerlerin Mu'âveneti”, Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, Sayı 39, 15 Kasım 1924; Kalemli, a.g.m, s.10-14.

¹⁶⁴ Cumhuriyet, “Fransa ve Erzurum Hareketi Arzı”, 27 Eylül 1924, s.2; Akşam, “Erzurum Zelzelesi ve Fransızların Teessürü”, 3 Teşrinievvel 1924, s.3.

¹⁶⁵ Kalemli, a.g.m., s.9.

bu pek dostane tesellinizden duyduğum hissi teşekkürle itimad buyurmanızı rica ederim” ifadeleriyle cevap vermiştir¹⁶⁶.

Fransız Cumhurbaşkanı ve Başbakanı yazmış oldukları bu telgraflar aracılığıyla Fransa’nın Türk halkının yanında olduklarını belirttikleri gibi o günkü parayla 5.000 Türk lirasına karşılık gelen 50 bin franklık maddi yardımda bulunmuştur¹⁶⁷.

Fransa’yla birlikte yine kısa bir zaman içinde I. Dünya Savaşı sırasında karşı cephelerde yer aldığımız Amerika da Türk Hükümeti’ne yardım teklifinde bulunmuştur. Amerikan Kızılhaç temsilcisi Robert M. Scotten 23 Eylül tarihinde Hilal-i Ahmer temsilcisi Nusret Bey’e gönderdiği telgrafta Kızılhaç ve Hilal-i Ahmer’in Erzurum felaketzedelerinin yaralarını beraber saracak olmalarından dolayı memnuniyet duyduğunu belirtmiştir¹⁶⁸. Ancak, Amerikan Kızılhaç’ı Erzurum felaketzedelerine yardımda bulunmak üzere bir heyetin Erzurum’a gönderilmesi için hükümetten izin istemiş, hükümet ise buna cevaben yapılacak yardımların İstanbul’a ve İstanbul’daki ilgili memurlara teslim edilmesinin uygun olacağını söylemiştir¹⁶⁹. Aynı yardım teklifleriyle birlikte Amerikan Kızılhaç’ı tarafından Türkiye’ye 1000 lira nakit para yardımı yapılmıştır¹⁷⁰.

Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa da Türkiye’nin uğramış olduğu felaket dolayısıyla 50 bin lira yardımda bulunmuş, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Hilmi Paşa’nın yardımına istinaden bir telgraf göndererek kendisine teşekkür etmiştir¹⁷¹. Bu yardımın gerçekleşmesi meselesinin ayrıntılarına Gazi Paşa’nın İsmet İnönü’ye Sarıkamış’tan gönderdiği telgraflardan ulaşabilmekteyiz. Zira Gazi Paşa, depremzedeler için Hilmi Paşa’dan 50 bin liradan aşağı olmamak üzere yardım talebinde bulunmuştur. Yardım talebine istinaden de 50 bin liralık bu yardım gerçekleşmiştir¹⁷². Ayrıca Hilmi Paşa’nın validesi tarafından da depremzedelere on bin kuruşluk bir yardım yapıldığını görmekteyiz¹⁷³.

¹⁶⁶ Cumhuriyet, “Fransa Reisi Cumhurbaşnunun Taziyeti”, 3 Teşrinievvel 1924, s.1; Ortak, age. 198

¹⁶⁷ Hâkimiyet-i Milliye, “Mösyö Hariva’nın Felaketzedelere Bir Hediyesi”, 3 Teşrinievvel 1924, s.1; Cumhuriyet, “Fransa Reisi Cumhurbaşnunun Taziyeti”, 3 Teşrinievvel 1924, s.1; Akşam, “Fransızların Erzurum’a Yardımı”, 10 Ekim 1924, s.1.

¹⁶⁸ BOA. HR.İM. 118/13. (23 Eylül 1924).

¹⁶⁹ Cumhuriyet, “Erzurum Felaketzedeleri ve Amerika Salib-i Ahmeri”, 8 Teşrinievvel 1924, s.2.

¹⁷⁰ BOA. HR.İM. 240/125. (21 Mayıs 1924).

¹⁷¹ Hâkimiyet-i Milliye, “Reisi Cumhurbaşumuz”, 8 Teşrinievvel 1924, s.2.

¹⁷² Bkz. BCA. 30.1.0.0/40.237.12. Lef/4. (10 Kasım 1924).

¹⁷³ “Erzurum Zelzeleleri”, Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, Sayı 38, 15 Ekim 1924.

1.2. Torbalı Depremi (31 Mart 1928)

Cumhuriyetin henüz ilan edildiği yıllarda, ülkemizde can ve mal kayıplarına yol açan bir diğer deprem felaketi de İzmir ve çevresinde yaşanmıştır. İzmir’de yaşanan deprem, Erzurum depreminde olduğu gibi tüm ülkede büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır. Zira I. Dünya Savaşı’nın ardından 15 Mayıs 1919 tarihinde işgal edilen, yaklaşık üç yıl boyunca işgal altında kalan, nihayetinde 9 Eylül 1922 yılında işgalden kurtulan ve işgalden kurtulduğu anda da büyük bir yangın felaketi yaşayan İzmir, bu acıları henüz atlatabildiği bir anda deprem felaketiyle karşılaşmıştır.

Yaşamış olduğu işgal ve yangın felaketlerinin ardından bu kez de depremle sarsılan İzmir ve İzmir halkının arka arkaya yaşadığı bu durum, İkdâm Gazetesi’nde, *“Beş on sene içinde evvel hıyanetin, sonra esaretin, daha sonra harbin, yangının kahırlarını tadan İzmir, tam yaralarını sararken şimdi de tabiatın yeni bir darbesiyle alt üst oldu!”* cümleleriyle özetlenmiştir. Bununla birlikte İkdâm Gazetesi’nin aynı haberinde İzmir’in depreme kadar yaşadığı süreç, *“Güzel İzmir, inkılap tarihinde ne kadar şan ve şeref kazanmış ise o kadar da acı ve ızdıraba düşmüş bir şehirdir. Namert düşmanın ilk kurşununa hedef olan İzmir’dir. Mücahedenin ilk kurbanları İzmir sokaklarında can verdi. Bütün istiklal harbi müddetince düşmana karargâh olmak bedbahtlığı da bu şehre mukadder değil midir? Bununla beraber düşman süngüsü altında esirken bile silahını omuzlayıp dağa çıkan ilk erler, yine İzmirililerdir. Yunan kaçarken ve bütün memleket zafer şenliği içinde çalkalanırken ? sürüsünün Türk vatanına vurmak istediği son darbeye her zaman olduğu gibi, yine zavallı İzmir hedef oldu. Anadolu içlerinden dışarıya dökülen perişan sürüler, hezimetin acısını bu güzel şehri kundaklamakla, yakmakla teskin ettiler ve bu mamureyi yirmi dört saatte bir kül yığınınna çevirdiler”*¹⁷⁴ ifadeleriyle anlatılmıştır.

Aynı şekilde İzmir ve halkının yaşadığı deprem felaketi Vakit Gazetesi’nde *“Zavallı İzmir”*, başlığı altında, *“Zavallı İzmir hiç beklemediği bir zamanda, tabiattan yediği yaman bir sarsıntı ile titredi. Kaç yıldır Türk Vatanının, Akdeniz kıyılarından yıkanan bu en güzel kızı, Türk milletinin en acıklı yarası olmuştu. Onun ufuklarında toparlanıp toplanan kapkara istila bulutları arkasından sekiz sene evvel ne korkunç bir vatan yangını görmüş ve yüzüstü ağlamıştık! Üzüntünden zaman geçti, yaralar, yangınlar ve harabeler büyüdü, bütün Anadolu’nun garbını alevden çemberlerle kuşattı. Akdeniz’in bu nazlı dilberi, kahraman kardeşlerinin kılıçlarıyla zalimden istila bulutlarından*

¹⁷⁴ İkdâm, “Zavallı İzmir”, 1 Nisan 1928, s.1.

*kurtarıldı. Yaraları sarıldı. Tam nekahet devresine girdiği bir sırada bu yeni Kızıl Felaket, artık sabırları taşırsa yeridir. Zavallı İzmir, bağrındaki yaraların kanları henüz dinmemişken başka bir yara daha aldı. Telgraf telleri büyük faciayı Erzurum dağlarına, Karadeniz kıyılarına hülâsa Türk kalbinin her köşesine iniltilelerle taşıdı*¹⁷⁵ cümleleriyle ifade edilmeye çalışılmıştır. Yine Vakit Gazetesinin 3 Nisan 1928 tarihli sayısında deprem, “Zavallı İzmir! Henüz Yunan süngülerinin bünyesinde açtığı yaranın ızdırabı geçmeden tabiatın zalim ve acı bir kahrına uğradı”¹⁷⁶ ifadeleriyle haberleştirilmiştir. Deprem felaketi Milliyet Gazetesi’nde ise “Mavi beldemizin yıkılan ocaklarındaki sarsıntıya kalbimiz uğradı. Ölülerin acısı ve ağlayanların hicranı ruhumuzdan koptu. Asmanın ve incirin diyarına ne oldu? Dün yanmış İzmir’e bugün yıkılmış İzmir diyeceğiz”¹⁷⁷ ifadeleriyle anlatılmıştır.

Tüm ülkeyi derinden etkileyen deprem, 31 Mart 1928 tarihinde¹⁷⁸ merkezi Torbalı¹⁷⁹ olmak üzere 6,5 şiddetinde¹⁸⁰ meydana gelmiştir. Depremin saati ile ilgili basında farklı bilgiler yer almaktadır. Nitekim Vakit Gazetesi depremin 02.20’de, Hilal-i Ahmer Mecmuası 02.25’te, Milliyet Gazetesi 02.27’de, İstanbul Kandilli Rasathanesi 02.29’da, Ahenk Gazetesi 02.30’da meydana geldiğini belirtmiştir¹⁸¹. İktisat Vekâleti Meteoroloji İstasyonu’ndaki sismograf aletleri ise 02.35 ile 02.40 arasında sarsıntılar kaydetmiştir¹⁸². Deprem kayıtlarının tutulduğu bir başka merkez olan İstanbul Rasathane İstasyonu¹⁸³ ve İzmir Rasathanesi Merkezi tarafından ise deprem saat 02.20’de kaydedilmiştir. Burada yer alan bilgilerden hareketle depremin tam olarak saat kaçta meydana geldiğini ortaya koymak mümkün değildir. Ancak genel olarak depremin 31 Mart gecesi 02.20 ile 02.30 arasında meydana geldiğini ifade edebiliriz.

¹⁷⁵ Vakit, “Zavallı İzmir”, 2 Nisan 1928, s.1.

¹⁷⁶ Vakit, “Yardım Ediniz”, 3 Nisan 1928, s.2.

¹⁷⁷ Milliyet, “İzmir’e Selam”, 5 Nisan 1928, s.2.

¹⁷⁸ “İzmir Zelzelesi”, Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, Sayı 80, 15 Nisan 1928; Akşam, “Dün Gece Saat İki Buçukta İzmir’de Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 1 Nisan 1928, s.1; Melih Tınal, “İzmir Depremleri”, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Mayıs 2011, s.47.

¹⁷⁹ “İzmir Zelzelesi”, Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, Sayı 80, 15 Nisan 1928; Milliyet, “Zelzele Hakkında Ajansın Verdiği Malumat”, 1 Nisan 1928, s.4; Milliyet, “Son Dakika”, 2 Nisan 1928, s.1; Vakit, “Müthiş Bir Afet İzmir Şehri ile Mülhakatını Kasıp Kavruruyor”, 1 Nisan 1928, s.1; Akşam, “İzmir ve Mülhakatında Hareket-i Arz Uzun Fasilalarla Devam Etmektedir”, 3 Nisan 1928, s.1.

¹⁸⁰ Bkz. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2019).

¹⁸¹ Vakit, “Müthiş Bir Afet İzmir Şehri ile Mülhakatını Kasıp Kavruruyor”, 1 Nisan 1928, s.1; “İzmir Zelzelesi”, Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, Sayı 80, 15 Nisan 1928; Milliyet, “Elim Bir Haber”, 1 Nisan 1928, s.1; Ahenk, “Zelzele Tafsilatı”, 31 Mart 1928, s.1; <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2019).

¹⁸² Milliyet, “Ankara’da Hareket-i Arz İhtizazları”, 1 Nisan 1928, s.4.

¹⁸³ Milliyet, “Zelzele Hakkında Ajansın Verdiği Malumat”, 1 Nisan 1928, s.4.

Elimizdeki veriler depremin 1 dakika 30 saniye devam ettiğini ortaya koymaktadır¹⁸⁴. Ana depremin ardından ise farklı sürelerde sık sık sarsıntılar olmuş ve bu sarsıntılar sabah saatlerine kadar aralıklarla devam etmiştir¹⁸⁵. Ana depremin ardındaki artçı sarsıntılar Buca’da bulunan Amerikan Koleji’ndeki sismograf aletleri tarafından da kaydedilmiştir¹⁸⁶.

İstanbul Üniversitesi Jeoloji Bölümü Öğretim Üyesi olan Hamit Nafiz Pamir’in incelemelerinden elde ettiği bilgilere göre, Küçük Menderes Havzası’nın batısında yer alan çukurluktaki kırılmadan kaynaklanan deprem¹⁸⁷, yatay sarsıntılarla başlamıştır. Yatay sarsıntılarının ardından ise alttan üste doğru sarsıntılar olmuş, bu sarsıntılarla birlikte asıl yıkım başlamış ve ilk anda birçok taş, kiremit ve tahta havaya fırlamıştır¹⁸⁸. “*Müthiş Bir Afet İzmir Şehri ile Mülhakatını Kasıp Kavruruyor*”¹⁸⁹, “*Elim Bir Haber*”¹⁹⁰, “*Zelzele Haddi Zatında Bir Afettir, Fakat Bu Zelzele Afetlerin Afeti Oldu. Hepimize Geçmiş Olsun*”¹⁹¹, başlıklarıyla basına yansıyan deprem, İzmir’den Alaşehir’e, Aydın tarafında da Nazilli’ye kadar olan geniş bir sahada hissedilmiştir¹⁹². Manisa, Aydın¹⁹³, Söke¹⁹⁴, Bandırma, Salihli, Alaşehir¹⁹⁵, Afyonkarahisar, Uşak, Muğla¹⁹⁶ ve Marmaris’te¹⁹⁷ deprem farklı şiddetlerde hissedilmiştir. Bununla birlikte, merkezi Torbalı olan depremin, bu saha dışında bazı Yunan ve İtalyan Adaları’nda dahi hissedildiği dönemin basınına yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır¹⁹⁸.

¹⁸⁴ Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4; Vakit, “Müthiş Bir Afet İzmir Şehri ile Mülhakatını Kasıp Kavruruyor”, 1 Nisan 1928, s.1.

¹⁸⁵ Ahenk, “Zelzele Tafsilatı”, 31 Mart 1928, s.1; Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4; Vakit, “Müthiş Bir Afet İzmir Şehri ile Mülhakatını Kasıp Kavruruyor”, 1 Nisan 1928, s.1.

¹⁸⁶ Hizmet, “Zelzele Kaydediliyor”, 1 Nisan 1928, s.4.

¹⁸⁷ Milliyet, “Zelzele Nedir?”, 11 Nisan 1928, s.4.

¹⁸⁸ Vakit, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.1.

¹⁸⁹ Vakit, “Müthiş Bir Afet İzmir Şehri ile Mülhakatını Kasıp Kavruruyor”, 1 Nisan 1928, s.1.

¹⁹⁰ Milliyet, “Zelzele Hakkında Ajansın Verdiği Malumat”, 1 Nisan 1928, s.4; Vakit, “Son Dakika”, 1 Nisan 1928, s.2.

¹⁹¹ Hizmet, “Zelzele Haddi Zatında Bir Afettir”, 1 Nisan 1928, s.2.

¹⁹² Milliyet, “Elim Bir Haber”, 1 Nisan 1928, s.1.

¹⁹³ Milliyet, “İzmir ve Civarındaki Hareket-i Arz Memleketimizin Her Tarafında Derin Bir Teessürle Karşılandı”, 1 Nisan 1928, s.4.

¹⁹⁴ Anadolu, “Söke’de Zelzele” 2 Nisan 1928, s.1.

¹⁹⁵ Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4.

¹⁹⁶ Akşam, “Dün Gece Saat İki Buçukta İzmir’de Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 1 Nisan 1928, s.1.

¹⁹⁷ Milliyet, “Muğla ve Marmaris’te”, 3 Nisan 1928, s.1.

¹⁹⁸ Akşam, “Dün Gece Saat İki Buçukta İzmir’de Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 1 Nisan 1928, s.1; Vakit, “İzmir Mülhakatında”, 1 Nisan 1928, s.2. Sakız, Sisam, İkaria, Naksos, Rodos, Limni Adaları depremin hissedildiği adalardır. Bkz. Milliyet, “Ankara’dan Aldığımız Müttemim Malumat”, 1 Nisan 1928, s.4; Milliyet, “İzmir’de Gün Sükûnetle Geçti...”, 2 Nisan 1928, s.6; Vakit, “Facia Etrafındaki Haberler”, 2 Nisan 1928, s.2.

1.2.1. Depremın Meydana Getirdiği Hasar

Geniş bir sahada etkisini gösteren deprem sırasında İzmir Körfezi’nde atalkaya semti zerinde¹⁹⁹, Karşıyaka ile Menemen Ovası arasında²⁰⁰ alevler görüldüğüne dair haberler yayılmıştır. Aynı alev sütunun Karaburun üzerinde de görüldüğü söylenmiş ancak bunun doğru olmadığı basına yansımıřtır²⁰¹. Deprem sırasında depremin şiddetinden Torbalı’da²⁰², Kayaş İstasyonu’na yakın bir mahalde²⁰³ yer altından sıcak sular çıkarak bir süre akmaya devam etmiřtir²⁰⁴. Aynı şekilde, şaşal Karyesi civarında da kuvvetli bir su fışkırmaya başlayarak, Tahtalı Köyü istikametine doğru akımıřtır²⁰⁵. Deprem bölgesinde aybaşı, Hortuna, Arslanlar karyelerinde yeraltından çeşitli renklerde, köpüklü ve killi sular çıktığı grlmřtir²⁰⁶. Yine depremle birlikte Torbalı ile çevresinde birçok kuyu ve tulumba tıpkı artezyenler gibi kendi kendine akmaya bařlamıř²⁰⁷, Tepeköy’deki tulumbar ve kuyular tařmıř²⁰⁸, Karşıyaka’da bir evin kuyusundan sıcak su ıkmıř²⁰⁹, Bozyaka’da aylardır su çıkmayan bir kuyu depremin ertesini günü suyla dolmuřtur²¹⁰. Görülmektedir ki deprem ile yeraltı sularında büyük bir hareketlilik yaşanmıştır.

Bölgede 31 Mart gecesi gerçekleşen ana depremin ardından Ağustos ayının ortalarına kadar artçı sarsıntılar devam etmiştir. Artçı sarsıntılarının zaman zaman yeni yıkımlara neden olduğunu da ifade etmemiz gerekir. Örneğin, 2 Nisan 1928 tarihinde meydana gelen sarsıntılar²¹¹ İzmir’deki bir otelin duvarlarının yıkılmasına²¹², Torbalı’da apak Köyü çevresindeki evlerle²¹³, Arslanlar’da ilk depremde sağlam kalan evlerin

¹⁹⁹ Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4; Hizmet, “Kızıl Bir Alev”, 1 Nisan 1928, s.4.

²⁰⁰ Hizmet, “Kızıl Bir Alev”, 1 Nisan 1928, s.4.

²⁰¹ Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4.

²⁰² Akşam, “İzmir ve Mülhakatında Hareket-i Arz Uzun Fasıllarla Devam Etmektedir”, 3 Nisan 1928, s.1.

²⁰³ Akşam, “Köylerde Yeniden Bazı Evler Yıkıldı”, 4 Nisan 1928, s.1.

²⁰⁴ Akşam, “Köylerde Yeniden Bazı Evler Yıkıldı”, 4 Nisan 1928, s.1.

²⁰⁵ Hizmet, “Su Fışkırıyor”, 7 Nisan 1928, s.1; Anadolu, “Sular Fışkırıyor”, 8 Nisan 1928, s.1.

²⁰⁶ Milliyet, “Son Dakika”, 2 Nisan 1928, s.1; Hizmet, “Torbalı’da Alınan Tedbirler”, 2 Nisan 1928, s.1; Vakit, “Zelzeleye Dair Son Haberler”, 2 Nisan 1928, s.2; Hizmet, “Torbalı’nın Hali”, 4 Nisan 1928, s.1; Akşam, “İzmir ve Mülhakatında Hareket-i Arz Uzun Fasıllarla Devam Etmektedir”, 3 Nisan 1928, s.1.

²⁰⁷ Milliyet, “Son Dakika”, 2 Nisan 1928, s.1.

²⁰⁸ Vakit, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler rpertici Deşseti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.1.

²⁰⁹ Hizmet, “Ankara’ya Verilen Malumat”, 2 Nisan 1928, s.2.

²¹⁰ Hizmet, “Su ıktı”, 2 Nisan 1928, s.1.

²¹¹ Anadolu, “Dn Geceki Zelzele”, 3 Nisan 1928, s.2; Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.1; Milliyet, “Son Dakika”, 4 Nisan 1928, s.4; Akşam, “Dün Gece İzmir’de Tekrar Beş Defa Hareket-i Arz Hissedildi”, 4 Nisan 1928, s.1.

²¹² Milliyet, “Evvelki Gece Sık ve Müthiş Sarsıntılar İzmir’i Heyecana Dşrd”, 4 Nisan 1928, s.1.

²¹³ Milliyet, “Son Dakika”, 4 Nisan 1928, s.4.

tamamen yıkılmasına neden olduğu gibi²¹⁴, ilk depremle yıkılmayan Torbalı'ya bağlı bir köyün yıkılmasına ve bazı yolların çökmesine sebep olmuştur²¹⁵. 2 Nisan'da meydana gelen bu depremin ardından bölgede 3 Nisan²¹⁶, 4 Nisan²¹⁷, 5 Nisan²¹⁸ ve 6 Nisan 1928 tarihinde²¹⁹ olmak üzere 15 gün boyunca her gün hafif ve şiddetli olmak üzere 118'e yakın sarsıntı olmuştur²²⁰.

9 Nisan gecesi Torbalı'da uğultularla birlikte yaşanan şiddetli bir depremin²²¹ ardından, Torbalı çevresinde 10 ev yıkılmış²²², bu depremin hemen ertesi günü ise hem İzmir hem de Torbalı'da yeni hasarlara neden olan şiddetli bir deprem daha meydana gelmiştir²²³. Yine 11 Nisan'da, Kızılcabal Köyü'nün yıkılmasına²²⁴, 12 Nisan'da Tire'de 22 evin yıkılmasına²²⁵, 23 Nisan'da Torbalı Hükümet Konağı'nın daha fazla hasar almasına²²⁶, 24 Nisan'da yine Torbalı'da sağlam kalan iki binanın yıkılmasına neden olan²²⁷ bu artçılar, Ağustos ayında dahi olmaya devam etmiştir²²⁸. Depremin meydana getirdiği can ve mal kayıpları hususunda öncelikle dönemin basınına yansıyan abartılı haberleri, sonrasında ise “*aslında ne oldu?*” sorusunun cevabını aradığımız karşılaştığımız tablo şu şekildedir;

Depremin İzmir'de şiddetli olarak hissedilmesinden dolayı ilk etapta halk arasında, Erkek ve Kız Liselerinin çökerek öğrencilerinin çoğunun enkaz altında kaldığı, Kordon'daki Teyyare Sineması'nın zeminiyle birlikte denize doğru yuvarlandığı, yeni yapılan Osmanlı Bankası'nın bir yığın haline geldiği, Karşıyaka'nın tamamen harap olduğu²²⁹, saat kulesinin yıkıldığı²³⁰, Ayasaluk ve Bergama gibi yerlerde tarihi eserlerin

²¹⁴ Milliyet, “Felaket Büyüktür”, 4 Nisan 1928, s.4.

²¹⁵ Vakit, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüylür Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.1.

²¹⁶ Akşam, “Dün Gece İzmir'de Tekrar Beş Defa Hareket-i Arz Hissedildi”, 4 Nisan 1928, s.1; Milliyet, “Son Dakika”, 4 Nisan 1928, s.1

²¹⁷ Akşam, “Tıbbi Heyet Avdet Ediyor”, 5 Nisan 1928, s.3.

²¹⁸ Milliyet, “İzmir'de İlk Heyecan ve Korku Geçti”, 6 Nisan 1928, s.1.

²¹⁹ Akşam, “İzmir'de Biri Şiddetli Diğeri Hafif İki Zelzele Oldu”, 7 Nisan 1928, s.1.

²²⁰ Akşam, “İzmir'de Zelzelesiz Gün Geçmiyor”, 18 Nisan 1928, s.3.

²²¹ Akşam, “Zelzele Devam Ediyor”, 9 Nisan 1928, s.1.

²²² Milliyet, “Şiddetli Zelzeleler”, 11 Nisan 1928, s.4.

²²³ Hizmet, “Şehrimizdeki Zelzeleler”, 11 Nisan 1928, s.2; Akşam, “İzmir'de Yeni Zelzele”, 12 Nisan 1928, s.1; Anadolu, “Torbalı'da Zelzele”, 11 Nisan 1928, s.1; Ahenk, “Zelzeleler Devam Ediyor”, 12 Nisan 1928, s.2; Anadolu, “28. Rapor”, 12 Nisan 1928, s.1.

²²⁴ Ahenk, “Zelzeleler Devam Ediyor”, 12 Nisan 1928, s.2.

²²⁵ Akşam, “Zelzele Devam Ediyor”, 14 Nisan 1928, s.1.

²²⁶ Hizmet, “Torbalı'da Şiddetli Zelzele”, 24 Nisan 1928, s.2.

²²⁷ Anadolu, “Torbalı'da Zelzele”, 25 Nisan 1928, s.1.

²²⁸ Anadolu, “Torbalı'nın İmarı”, 8 Ağustos 1928, s.2.

²²⁹ Hizmet, “Geçmiş Olsun Aziz Vatandaşlar”, 1 Nisan 1928, s.1.

²³⁰ Vakit, “Dün Akşam”, 6 Nisan 1928, s.1.

yıkıldı²³¹, Alsancak'ın alt üst oldu²³², Reşadiye (Güzelyalı) tarafında taş üstüne taş kalmadığı, binlerce insanın öldüğüne²³² dair abartılı haberler yayılmıştır.

Hizmet, Vakit ve Akşam gazetelerinin bu ve benzer haberlerinin İkdâm Gazetesinde de yayınlandığını hatta İkdâm Gazetesi'nin okuyucularına depremin ertesi günü *“enkaz altından mütemadiyen insan çıkarılıyor”*²³³ diğer bir gün ise, *“sadece İzmir’de yıkılan evlerin adedi 1660’a yaklaştı”*²³⁴ şeklinde abartılı ve gerçeğe bağdaşmayan haberler aktardığını görmekteyiz. Bu haberlere karşılık Anadolu Gazetesi, İkdâm Gazetesi’ni, *“şuursuz neşriyat”, “mübalağaların da nihayet bir hududu olmak lazımdır”,* şeklinde suçlamış ve *“buradaki vaziyetten haberdar olmayanların İkdâm’ın neşriyatını ve dercettiği garip resmi görmek suretiyle hâsıl edecekleri ancak bir kanaat vardır ki o da İzmir’in taş üstünde tek bir taş kalmamak suretiyle kâmilten mahvolduğu, insanların yarı yarıya, belki de kâmilten terki hayat ettikleridir ki felaketimiz büyük olmakla beraber hamdolsun “İkdâm” tarafından tasvir edilenin onda biri kadar bile değildir. Biliyoruz ki burada hangi hayali muhabirin çektiği veyahut orda hangi hayali kendisinden çok büyük muharririn uydurduğunu tafsilata göre İzmir’de yüzler ve binlerce evler yıkılmış, binler ve binlerce insanlar enkaz altında kalmak suretiyle terki hayat etmiş ve birçok kocalar refikalarını enkaz altından saçlarından tutup çekmek suretiyle çıkarmış... Bir gazete sırf kar peyda etmek amacıyla kendi öz memleketinin evlatlarına isabet eden bu felaketi bu kadar acı ve bu kadar feci bir şekilde istismar etmemelidir”*²³⁵ ifadeleriyle sert bir şekilde eleştirmiştir.

Halkın uzun süre dışarıda kalmasına neden olan asılsız haberlerin doğru olmadığına dair basında, *“Zelzelelerin olacağını Allah’tan başka kimse bilmez. İşittiğiniz haberleri biraz muhakeme ederek aklın ve mantığın mizanına veriniz. Tanıdıklarınıza fennin böyle saçmalara kulak asmadığını ve istikbale ait şayiatin yalan olduğunu anlatınız”*²³⁶, *“Zelzeleyi vukuundan önce haber verecek aleti beşeriyet henüz ve maalesef keşfetmemiştir. Fennin şimdiyi vesaiti ile bu hususta hatta tahmini geçmeyecek derecede olsun bir şey söyleyebilmeye imkân yoktur. Binaenaleyh halkımıza böyle münasebetiz şayialara katiyen kulak vermemelerini bir daha tekrar ediyoruz. Hiç kimse ortaya çıkıp da*

²³¹ Hizmet, “Asarı Atika Ne Vaziyettedir?”, 2 Nisan 1928, s.1; Anadolu, “Zelzele ve Asarı Atika ” 2 Nisan 1928, s.1.

²³² Akşam, “İzmir Muhabirinin İlk Mektubu”, 4 Nisan 1928, s.1.

²³³ İkdâm, “İzmir Zelzelesinin Müthiş Tafsilatı”, 1 Nisan 1928, s.1.

²³⁴ İkdâm, “Hareket-i Arz Üzerine İzmir’e Gönderdiğimiz Muharrirden...”, 2 Nisan 1928, s.1.

²³⁵ Anadolu, “Felaketimiz İstismar Edilmemeli İdi”, 5 Nisan 1928, s.1.

²³⁶ Hizmet, “Fena Şayialar”, 3 Nisan 1928, s.1.

şu saatte bir zelzele vuku bulacaktır diyemez. Çünkü bunu bilmek imkânı yoktur”²³⁷, şeklinde haberler yayınlanmıştır. Hatta Hamit Nafiz Pamir de zelzelelerin ne zaman olacağına, ne zamana kadar devam edeceğine, nerelere kadar etki edeceğine, ne zaman tekrar edeceğine jeoloji ilminin hiçbir zaman cevap veremeyeceğini, dolayısıyla yakında filan yerde zelzele olacaktı gibi şayiaların hiçbir ilmi açıklamasının olmadığı şeklinde açıklama yapmak durumunda kalmıştır ²³⁸.

1 Nisan 1928 Tarihli İkdam Gazetesi

Yalan haberler karşısında halk uyarıldığı gibi, ahali arasında “ortaya korkunç rivayetler atmaktan zevk alan bir sınıf”²³⁹, “yalancı müneccimler”²⁴⁰ olarak nitelendirilen bu kişiler hakkında takibat yapıldığını da görmekteyiz²⁴¹. Bu süreçte bu tür şayiaları ortaya atarak halkı paniğe sevk edenlerin haklarında takibat yapılarak, bir ay hapis cezasıyla

²³⁷ Anadolu, “Zelzelenin Tesirâtı Evvelki Gece ve Dün de Devam Etmıştır” 2 Nisan 1928, s.1.

²³⁸ Milliyet, “Zelzele Nedir?”, 11 Nisan 1928, s.4.

²³⁹ Akşam, “İzmir Muhabirinin İlk Mektubu”, 4 Nisan 1928, s.1.

²⁴⁰ Akşam, “İzmir Muhabirinin İlk Mektubu”, 4 Nisan 1928, s.1.

²⁴¹ Milliyet, “Felaket Büyüktür”, 4 Nisan 1928, s.4.

yargılanmasına karar verilmiştir²⁴². Alınan karar, bu tür söylentilerin bir nebze de olsa azalmasını sağlamış, dedikodu mahiyetindeki bu tür konuşmaların son bulmasıyla halkın rahatlamasını sağlamıştır²⁴³. Ancak yine de halkın dışarıda kalmasına engel olamamıştır. Nitekim depremin üzerinden uzun süre geçmesine rağmen evlerine girmeyen-giremeyen çok kişi olmuş, hatta Nisan ayının sonlarında dahi hala parklarda ve çadırlarda kalmaya devam edenler olduğu dönemin basınına yansımıştır. Örneğin Bahribaba Parkı'nda çadırlarda kalanları, kolluk kuvvetleri tehlikenin geçtiği şeklinde uyardıkları halde, insanlar parklarda gecelemeğe devam etmişlerdir²⁴⁴. İzmir'e giden Vakit muhabiri, *"İzmir'de zelzele yok, korku var! Korku dağları bekliyor! Evde, yolda, bahçede, arsada, dairedede, mağazada, otelde, mektepte, her tarafta Korku! Her an, zelzele, sarsıntı ve inhidam bekleniyor"*²⁴⁵ cümleleriyle İzmirliğin yaşamış oldukları bu durumu özetlemiştir. Bu süreçte İzmir halkı gibi Manisalıları da bir süre evlerine giremeyerek açık alanlarda sabahlamışlardır²⁴⁶.

Aslında ne oldu? sorusunun cevabını aradığımızda ise karşılaştığımız tablo şu şekildedir; deprem nedeniyle İzmir il merkezinde ilk belirlemelere göre 29 ev ve 10 mağaza tamamen yıkılmış, 193 ev, 86 mağaza, 6 cami, 4 okul, 16 han, 5 fabrika, 2 banka, 6 resmi bina, 2 sinema, 2 fırın, 1 karakol, 1 matbaa, 1 saat kulesi ve bir hastane hasar almıştır²⁴⁷. Ancak ilerleyen günlerde gerek artçı depremlerin etkisi gerekse bölgedeki incelemelerin daha etraflıca yapılmasıyla İzmir'de yıkılan ve hasar alan bina sayısının daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. İzmir Valisi Kazım Paşa'nın, mahalle mahalle dolaşarak inceleme yapan fen heyeti, belediye memurları ve polis teşkilatının verdiği bilgilere dayanarak, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya gönderdiği rapora göre, şehirde 119 bina tamamen, yıkılmış, 1220 bina az veya çok hasar almıştır. Yıkılan veya hasar alan binaların içinde 157 ticarethane, 9 okul, 9 banka ve banka depoları, 13 cami ve mescit, 4 hastane, 9 han, hamam ve otel, 17

²⁴² Hizmet, "Halkı Heyecana Verenler", 3 Nisan 1928, s.2.

²⁴³ Vakit, "Zelzele Sahası Zannedildiğinden Çok Vas'addir", 4 Nisan 1928, s.1.

²⁴⁴ Hizmet, "Çadırlar Kalkacak Mı?", 24 Nisan 1928, s.2.

²⁴⁵ Vakit, "Dün Akşam", 6 Nisan 1928, s.1.

²⁴⁶ Milliyet, "18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş", 3 Nisan 1928, s.1.

²⁴⁷ Milliyet, "Zelzele Hakkında Ajansın Verdiği Malumat", 1 Nisan 1928, s.4; Vakit, "Son Dakika", 1 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "Yıkılan ve Hasara Uğrayan Mebani Adedi", 1 Nisan 1928, s.2.

resmi bina bulunmaktadır²⁴⁸. Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası²⁴⁹, hükümet konağı²⁵⁰, Adliye Konağı, İş Bankası deposu²⁵¹, Maliye ve Sıhhiye daireleri²⁵², Teyyare Sineması²⁵³, Karşıyaka Sineması²⁵⁴, Posta ve Telgraf Binası²⁵⁵, Sanatlar Okulu, Karataş Ortaokulu, Erkek Lisesi²⁵⁶, Çocuk Yuvası, Karşıyaka Dilsiz ve Sağırılar Okulu, Baş ilkokul²⁵⁷, Şehitler'deki iplik fabrikası, Halkapınar Fabrikası, İzmir'den Gözpinar İstasyonuna kadar olan bütün istasyon binaları, Pasaport binası, Fransız Hastanesi binası²⁵⁸, Eşrefpaşa ile Gündoğdu hastane binaları, Tozakoğlu Un Fabrikası, Palamut Fabrikası, Şark Sanayi İplik Fabrikası, Aydın Bira Fabrikası ve iki pirina fabrikası binası İzmir'de hasar alan binalar arasındadır²⁵⁹.

Gümrük ambarları da deprem nedeniyle hasar almış ve bu nedenle ambarlar su almıştır²⁶⁰. Bu hasarlar dışında, Kemeraltı'ndaki Büyük Salepçioğlu Hanı'nda bulunan birkaç dükkân²⁶¹ ile Gündoğdu mevkiinde bulunan lise öğretmenlerinin ikameti için tahsis edilen binanın duvarları baştanbaşa yıkılmış²⁶², Kızılçullu'da Amerikan Koleji'ndeki büyük saat kulesi deprem dolayısıyla okul binasından 10 cm ayrılmıştır²⁶³. Şehirde

²⁴⁸ Akşam, “İzmir Zelzelesi”, 16 Nisan 1928, s.2; Milliyet, “Afet Büyüktür”, 12 Nisan 1928, s.4; Hizmet, “İzmir ve Karşıyaka'da”, 12 Nisan 1928, s.2; “İzmir Zelzelesi”, Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, Sayı 80, 15 Nisan 1928.

²⁴⁹ Vakit, “Müthiş Bir Afet İzmir Şehri ile Mülhakatını Kasıp Kavuruyor”, 1 Nisan 1928, s.1; Vakit, “Facia Etrafındaki Haberler”, 2 Nisan 1928, s.2; Hizmet, “Bizim Gördüklerimiz”, 1 Nisan 1928, s.2; Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4.

²⁵⁰ Hizmet, “Geçmiş Olsun Aziz Vatandaşlar”, 1 Nisan 1928, s.1; Vakit, “Facia Etrafındaki Haberler”, 2 Nisan 1928, s.2; Milliyet, “İzmir'de Gün Sükûnetle Geçti...”, 2 Nisan 1928, s.1.

²⁵¹ Vakit, “Facia Etrafındaki Haberler”, 2 Nisan 1928, s.2; Hizmet, “Geçmiş Olsun Aziz Vatandaşlar”, 1 Nisan 1928, s.1.

²⁵² Milliyet, “Afet Büyüktür”, 12 Nisan 1928, s.4; Hizmet, “İzmir ve Karşıyaka'da”, 12 Nisan 1928, s.2; “İzmir Zelzelesi”, Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, Sayı 80, 15 Nisan 1928.

²⁵³ Vakit, “Facia Etrafındaki Haberler”, 2 Nisan 1928, s.2; Hizmet, “Geçmiş Olsun Aziz Vatandaşlar”, 1 Nisan 1928, s.1; Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.1.

²⁵⁴ Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4.

²⁵⁵ Hizmet, “Geçmiş Olsun Aziz Vatandaşlar”, 1 Nisan 1928, s.1; Milliyet, “Afet Büyüktür”, 12 Nisan 1928, s.4; Hizmet, “İzmir ve Karşıyaka'da”, 12 Nisan 1928, s.2; “İzmir Zelzelesi”, Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, Sayı 80, 15 Nisan 1928.

²⁵⁶ Milliyet, “İzmir'de Gün Sükûnetle Geçti...”, 2 Nisan 1928, s.1; Akşam, “İzmir Zelzelesi”, 16 Nisan 1928, s.2.

²⁵⁷ Akşam, “İzmir Zelzelesi”, 16 Nisan 1928, s.2.

²⁵⁸ Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4.

²⁵⁹ Akşam, “İzmir Zelzelesi”, 16 Nisan 1928, s.2; Milliyet, “Afet Büyüktür”, 12 Nisan 1928, s.4; Hizmet, “İzmir ve Karşıyaka'da”, 12 Nisan 1928, s.2; “İzmir Zelzelesi”, Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, Sayı 80, 15 Nisan 1928.

²⁶⁰ Hizmet, “Gümrük Anbarlarının Vaziyeti”, 6 Nisan 1928, s.3.

²⁶¹ Vakit, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.4; Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4.

²⁶² Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4.

²⁶³ Vakit, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.4.

bulunan camiler de depremten etkilenmiştir. Yalı Cami'nin âlemi eğrilmiş, Faik Paşa Cami'nin şerefesi olduğı gibi yıkılmış, Şeyh Cami'nin şerefesinin ise üst kısmı ortasından bölünmüş, Pazaryeri Cami minaresi üç yerinden çatlamış²⁶⁴, Kemeraltı Cami minaresi ise tehlikeli bir vaziyet almıştır²⁶⁵.

15 Haziran tarihli Hilal-i Ahmer Mecmuasına göre deprem nedeniyle İzmir il merkezinde toplam 300'den fazla mesken önemli derecede, 500 kadar mesken ise kısmen hasar almıştır²⁶⁶. Oluşan hasarlar dolayısıyla İzmir'de yüzbinlerce liraya yakın zarar meydana gelmiştir²⁶⁷.

Deprem bölgesine giden Milliyet Gazetesi muhabirinin karyelerini “*Cennet kadar şirin karye*” ve “*İzmir'in can damarları*”²⁶⁸ olarak nitelendirdiğı Torbalı ve çevresi, deprem nedeniyle en fazla hasar alan bölge olmuştur. Almış olduğı hasar nedeniyle “*Taş üstüne taş kalmadığı*”²⁶⁹ şeklinde de ifade edilen Torbalı ilçe merkezi ve köylerinde ilk belirlemelere göre, 2073 haneden 1660 tamamen veya kısmen yıkılmıştır²⁷⁰. En fazla hasar ise, Torbalı ilçe merkezi ve Tepeköy'de olmuştur. İlk belirlemelere göre, deprem nedeniyle Tepeköy'de 270, Torbalı'da 220 ev yıkılmıştır²⁷¹. Torbalı'ya bağı, Arslanlar²⁷², Ertuğrul ve Karakuyu karyeleri tamamen yıkılmıştır²⁷³. Ancak, 2 Nisan tarihinde meydana gelen sarsıntılar²⁷⁴, Torbalı ilçe merkezi ve köylerinde yeni hasarlara yol açtığı gibi, harap olan köy sayısının da artmasına neden olmuştur. İzmir Valisi Kazım Paşa'nın yapmış olduğı açıklamaya göre, 2 Nisan itibariyle Torbalı'da harap olan köy sayısı 18 olmuş ve bu köyler enkaz haline gelmiştir²⁷⁵. 2 Nisan tarihinden sonra devam eden şiddetli sarsıntılar

²⁶⁴ Hizmet, “Geçmiş Olsun Aziz Vatandaşlar”, 1 Nisan 1928, s.1.

²⁶⁵ Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4; Vakı, “İzmir ve Cıvırı Hala Korkunç Sarsıntılarının Tüyle Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.4.

²⁶⁶ “Merkezi Torbalı Olan İzmir ve Havâlisinde 31 Mart'da Vukû' Bulan Zelzeleye Âid İstatistik”, Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, Sayı 82, 15 Haziran 1928.

²⁶⁷ Vakı, “İzmir ve Cıvırı Hala Korkunç Sarsıntılarının Tüyle Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.4.

²⁶⁸ Milliyet, “Felaket Büyüktür”, 4 Nisan 1928, s.4.

²⁶⁹ Vakı, “İzmir ve Cıvırı Hala Korkunç Sarsıntılarının Tüyle Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.1.

²⁷⁰ Milliyet, “Son Dakika”, 2 Nisan 1928, s.1.

²⁷¹ Vakı, “Zelzeleye Dair Son Haberler”, 2 Nisan 1928, s.2. Milliyet Gazetesi'nde Tepeköy'de 280 evin, Torbalı'da 221 evin yıkıldığı belirtilmektedir. Bkz. Milliyet, “Son Dakika”, 2 Nisan 1928, s.1.

²⁷² Milliyet, “İzmir'de Gün Sükûnetle Geçti...”, 2 Nisan 1928, s.1; Vakı, “Zelzeleye Dair Son Haberler”, 2 Nisan 1928, s.2.

²⁷³ Vakı, “Facia Etrafında Verilen Haberler”, 2 Nisan 1928, s.1.

²⁷⁴ Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.1; Anadolu, “18 Köy Tamamen Harap Oldu”, 3 Nisan 1928, s.2.

²⁷⁵ Hizmet, “Vali Paşa'nın Beyanâtı”, 3 Nisan 1928, s.2; Ahenk, “Vali Paşa'nın Beyanâtı”, 3 Nisan 1928, s.1; Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.1; Anadolu, “18 Köy Tamamen Harap Oldu”, 3 Nisan 1928, s.2.

bölgedeki hasar miktarının tekrar artmasına yol açmıştır. Zira 4 Nisan tarihli Hizmet Gazetesi'nde yer alan, Karaot, Karakızıl, Kırıklar, Karacağağaç, Demirci, Yoğurtçular, Kayas (Pancar), Üçpınar, Arslanlar, Eğerci, Arabacı, Çaybaşı, Mecidiye, Karakuyu, Çapak, Hortuna, Torbalı, Tepeköy, Ertuğrul, Çakallar, Çileme, Yeniköy, Hamidiye, Meşhis, Sepetçiler köylerinde taş üstünde taş kalmadığı ifadesinden anlaşıldığı üzere, harap olan köy sayısı 18'i geçmiştir²⁷⁶.

İzmir Sağlık Müdürü tarafından Sağlık Bakanlığı'na bildirilen 8 Nisan 1928 tarihli rapora göre Torbalı ilçe merkezinde 365 ev, Tepeköy'de ise 288 ev yıkılmıştır. Torbalı'ya bağlı en fazla hasar alan köy ise Hortuna (Yazıbaşı) Köyü olmuş, köyde 188 ev harap olmuştur. Dirmil'de 144 ev, Arslanlar karyesinde 131, Karakuyu'da 121, Çapak'ta 120, Çaybaşı'nda 111, Ertuğrul karyesinde 104, Yeniköy'de 65, Kayas'ta 66, Eğerciler'de 56, Meşhis'de 50, Hamidiye'de 46, Çakallar'da 38, Arabacı karyesinde 50, Çileme'de 24, Mecidiye'de 19, Sepetçiler'de 18, Ahmetli'de ise 2 ev tamamen yıkılmıştır. Sağlık Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu rapora göre, deprem nedeniyle Torbalı ilçe merkezi ve köylerinde toplam 2176 bina tamamen yıkılmıştır²⁷⁷. 15 Haziran tarihli Hilal-i Ahmer Mecmuasına göre ise, Torbalı ve çevresinde 1.719 kısmen yıkık, 607'si tamamen harap olmak üzere toplam 2.376 adet ev hasara uğramıştır²⁷⁸.

Torbalı ilçe merkezinde evler dışında hükümet konağı, Hilal-i Ahmer dispanseri²⁷⁹, Adliye dairesi büyük hasar almıştır²⁸⁰. Ayrıca Tepeköy'deki elektrik fabrikası, buz fabrikası ve okul binası tamamen yıkılmıştır²⁸¹.

Torbalı ilçesine bağlı olan ve ilçe merkezine 17 km mesafede bulunan Dağ Kızılca Nahiyesi'nde de deprem nedeniyle önemli hasarlar meydana gelmiştir. Bu nahiyede oluşan hasarlarla ilgili de farklı bilgiler yer almaktadır. Buraya dair ilk bilgilerde, nahiyeğe bağlı 17 köyde 765 bina yıkıldığı²⁸² bilgisi paylaşılırken, 5 Nisan tarihli Hizmet Gazetesi'nde 17 köyde toplam 515 evin, 7 caminin, 4 köy okulunun, bir ahır ve iki kahvehanenin

²⁷⁶ Hizmet, "Torbalı'nın Hali", 4 Nisan 1928, s.1.

²⁷⁷ Anadolu, "Zelzele Vukuatı", 8 Nisan 1928, s.1,2.

²⁷⁸ "Merkezi Torbalı Olan İzmir ve Havâlisinde 31 Mart'da Vukû' Bulan Zelzeleye Âid İstatistik", Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, Sayı 82, 15 Haziran 1928.

²⁷⁹ Milliyet, "İzmir'de Gün Sükûnetle Geçti...", 2 Nisan 1928, s.1; Vakıf, "Zelzeleye Dair Son Haberler", 2 Nisan 1928, s.2.

²⁸⁰ Anadolu, "Zelzelenin Tesisi Evvelki Gece ve Dün de Devam Etmiştir" 2 Nisan 1928, s.1.

²⁸¹ Vakıf, "İzmir ve Cıvârı Hala Korkunç Sarsıntılarını Tüyle Ürpertici Dehşeti Altındadır", 3 Nisan 1928, s.1.

²⁸² Vakıf, "Zelzele Sahası Zannedildiğinden Çok Vas'addir", 4 Nisan 1928, s.1; Hizmet, "Torbalı'da Vaziyet", 3 Nisan 1928, s.2.

yıkıldı²⁸³, 6 Nisan tarihli Akşam Gazetesi'nde ise, 17 köyde 17 evin, 7 caminin, 4 okulun, 1 kahvehane ve 1 ahırın tamamen, 164 ev, 2 okul ve bir kahvehane ile bir ahırın kısmen yıkıldı²⁸⁴. Bununla birlikte bu köyler arasında bulunan Karaağaç ve Demirci köyleri en fazla hasara uğrayan köyler olmuş, adı geçen köyler %80 nispetinde harap olmuştur²⁸⁵.

Deprem Torbalı dışında Seydiköy'ün (Menderes) Torbalı'ya yakın kısımlarında da yıkılmalara neden olmuştur. Nitekim bu ilçeye bağlı Bulgurca'da 100 ev hasar almış, 50 ev ve bir dükkân, Şaşal'da ise 6 ev yıkılmıştır²⁸⁶.

Deprem nedeniyle, Tire'ye bağlı köylerde toplam 187 ev²⁸⁷, Menemen'de 13 ev, 5 dükkân, 2 mescit, hasar almış, Bayındır ilçe merkezinde 3 cami ile hükümet konağının duvarları ve bir medrese kapısı harap olmuş, birkaç bina çatlamış²⁸⁸, ilçeye bağlı ve 100 haneli Hasköy karyesinde 30 ev yıkılmış, 70 hane önemli derecede hasar almış²⁸⁹, Ödemiş'te 3 ev, iki dükkân yıkılmış, Selçuk'ta hükümet ve okul binalarının duvarları çatlamış²⁹⁰, Foça'da hükümet konağı ile birçok evin duvarları önemli derecede hasar almıştır²⁹¹. Kuşadası ilçe merkezinde bulunan bazı evlerle hükümet binası, içinde oturulamayacak derecede hasar almıştır. Ayrıca ilçeye bağlı bazı köylerdeki evlerde yıkılmalar olmuştur²⁹².

1.2.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

31 Mart gecesini olan deprem ve ardından gelen artçı sarsıntılarla birlikte İzmir il merkezi ve Torbalı çevresinde yaşanan can kayıplarına dair de farklı bilgiler yer almaktadır. Depremi ertesi günü çıkan Milliyet Gazetesi'nde İzmir'de 17 kişinin hayatını kaybettiği, 50 kişinin yaralandığı²⁹³, Vakit Gazetesi 16 kişinin hayatını kaybettiği, 60

²⁸³ Hizmet, "On İkinci Rapor", 5 Nisan 1928, s.1.

²⁸⁴ Akşam, "Zelzele Hafif Surette Devam Ediyor", 6 Nisan 1928, s.1.

²⁸⁵ Hizmet, "Mahvolan Köylerimiz", 3 Nisan 1928, s.1; Vakit, "Zelzele Sahası Zannedildiğinden Çok Vas'addir", 4 Nisan 1928, s.1.

²⁸⁶ Hizmet, "Torbalı'nın Hali", 3 Nisan 1928, s.2; Milliyet, "Felaket Büyüktür", 4 Nisan 1928, s.4; Akşam, "Köylerde Yeniden Bazı Evler Yıkıldı", 4 Nisan 1928, s.1.

²⁸⁷ Milliyet, "Son Dakika", 4 Nisan 1928, s.4; Anadolu, "Zelzele Şiddetini Kaybetti", 4 Nisan 1928, s.1.

²⁸⁸ Vakit, "Facia Etrafındaki Haberler", 2 Nisan 1928, s.2.

²⁸⁹ Anadolu, "Bayındır'ın Hasköy Karyesi", 4 Nisan 1928, s.2.

²⁹⁰ Hizmet, "Selçuk'ta Hasarat", 5 Nisan 1928, s.3.

²⁹¹ Hizmet, "Torbalı'nın Hali", 3 Nisan 1928, s.2.

²⁹² Vakit, "Zelzele Sahası Zannedildiğinden Çok Vas'addir", 4 Nisan 1928, s.1.

²⁹³ Milliyet, "Elim Bir Haber", 1 Nisan 1928, s.1.

kişinin yaralandığı²⁹⁴, Anadolu Gazetesi 22 kişinin hayatını kaybettiği, 54 kişinin yaralandığı²⁹⁵, Akşam Gazetesi Kazım Paşa'nın resmi tebliğine dayanarak 13 kişinin hayatını kaybettiği²⁹⁶, Hizmet Gazetesi de Kazım Paşa'nın İçişlerine bildirdiği rapora göre 16 kişinin hayatını kaybettiği, 34 kişinin yaralandığı bilgilerini paylaşmıştır²⁹⁷. Depremın ilerleyen günlerinde yani 3 Nisan tarihli Milliyet ve Vakit Gazetelerinde ise İzmir'de 16 kişinin hayatını kaybettiği bilgisi yer almıştır²⁹⁸.

Torbalı ve köylerinde yaşanan toplam can kayıplarına dair de farklı bilgiler bulunmaktadır. Nitekim basında Tepeköy'de 2 kişinin, Ertuğrul'da 1 kişinin, Hortana'da 2 kişinin, Arslanlar'da 4 kişinin deprem nedeniyle hayatını kaybettiği²⁹⁹ bilgisi bulunurken, Milliyet, Akşam ve Anadolu Gazetelerinde Torbalı mülhakatındaki can kaybının toplam 19 kişi olduğu bilgisi paylaşılmıştır³⁰⁰. İzmir Sağlık Müdürlüğü'nden Sağlık Bakanlığı'na gönderilen raporda da bahsi geçen köylerde yaşanan can kaybı sayısının aynı olduğu görülmektedir. Ancak raporda Kayas'ta 1 kişinin öldüğü bilgisi yer almaktadır. Dolayısıyla rapora göre, Torbalı mülhakatında toplam 10 kişi hayatını kaybetmiştir³⁰¹. 15 Haziran tarihli Hilal-i Ahmer Mecmuası'nda ise, deprem nedeniyle enkaz altında kalarak vefat edenlerin sayısının 9 kişi olduğu ifade edilmiştir³⁰².

Günümüz Kandilli Rasathanesi kayıtlarında³⁰³ ve 1999 tarihli TBMM deprem raporunda³⁰⁴, Torbalı Depremi nedeniyle toplam 50 kişinin hayatını kaybettiği belirtilmektedir. Vefat edenlerden bazıları enkaz altına kalarak, bazıları da duvarlardan düşen taşların başlarına çarpması neticesinde hayatlarını kaybetmiştir³⁰⁵. Ayrıca, polis kayıtlarına göre, İzmir'de hayatını kaybedenlerin veya yaralananların çoğunluğunu, büyük

²⁹⁴ Vakit, "Müthiş Bir Afet İzmir Şehri ile Mülhakatını Kasıp Kavuruyor", 1 Nisan 1928, s.1.

²⁹⁵ Anadolu, "Zelzeleden Ölenlerin Mevcudu", 1 Nisan 1928, s.2.

²⁹⁶ Akşam, "Dün Gece Saat İki Buçukta İzmir'de Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 1 Nisan 1928, s.1.

²⁹⁷ Hizmet, "Ankara'ya Verilen Malumat", 2 Nisan 1928, s.2.

²⁹⁸ Milliyet, "18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş", 3 Nisan 1928, s.4; Vakit, "İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır", 3 Nisan 1928, s.4.

²⁹⁹ Anadolu, "Torbalı'da Vaziyet Tahminlerden Çok Fecididir" 2 Nisan 1928, s.1; Vakit, "Zelzeleye Dair Son Haberler", 2 Nisan 1928, s.2; Milliyet, "Son Dakika", 2 Nisan 1928, s.1.

³⁰⁰ Milliyet, "İzmir ve Civarındaki Hareket-i Arz Memleketimizin Her Tarafında Derin Bir Teessürle Karşılandı", 1 Nisan 1928, s.4; Akşam, "İzmir ve Mülhakatında Hareket-i Arz Uzun Fasılalarla Devam Etmektedir", 3 Nisan 1928, s.1; Anadolu, "Zelzele Vukuatı", 8 Nisan 1928, s.1,2.

³⁰¹ Anadolu, "Zelzele Vukuatı", 8 Nisan 1928, s.1,2.

³⁰² Hilali Ahmer Mecmuası, 15 Haziran 1928, C.9, S.82, s.484.

³⁰³ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2019).

³⁰⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi (10/66, 67, 68, 69, 70) Esas Numaralı 23.12.1999 Tarihli Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, s. 37. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss_308.pdf (Erişim tarihi: 27 Ekim 2019).

³⁰⁵ Milliyet, "18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş", 3 Nisan 1928, s.4; Vakit, "İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır", 3 Nisan 1928, s.4.

yangında harap olan yerlere sığınanlar oluşturmuştur³⁰⁶. Bunun dışında, sadece Torbalı ve civarında 189 hayvan telef olmuştur³⁰⁷.

1.2.3. Deprem Esnasında Halkın Yaşadıkları

İzmir ve çevresinde şiddetli olarak hissedilen deprem, halk üzerinde büyük bir paniğe ve korkuya neden olmuştur. Depremi özellikle herkesin uyku halinde olduğu bir saatte meydana gelmesi ve daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi ana depremin ardından şiddetli derecede sayılabilecek artçı sarsıntıların sabaha kadar devam etmesi halk üzerindeki korkunun daha da fazla olmasına neden olmuştur. Depremi şokuyla halkın bir kısmı ne yapacağını bilememiş, büyük bir kısmı da kendisini bulunduğu yerden sokağa atmaya çalışmıştır. Kısa süre içerisinde sokaklar bağırışan, çağırışan insan sesleriyle dolmuştur. Sokaktaki insan seslerine yıkılan veya çatırdayan bina sesleri de karışmıştır.

Ahenk Gazetesi o gece halkın yaşadığı duyguları ve İzmir sokaklarında yaşananları, *“Tatlı uykularından sıçrayanlar, neye uğradıklarını bilemeyerek, ne yapacaklarını şaşırانlar, hudutsuz bir tevekkül ile kelime-i şehadet getirmekten başka bir kurtuluş çaresi görememişlerdir. Devamlı olan sarsıntılar insanı cinnet geçirtecek sadmelerle devam ediyordu. Yataklarından fırlayanlar, soluğu avlularında, avlusu olmayanlar da sokaklarda almışlardı... Sokaklar, caddeler, canını kurtarmak için çırılçıplak yataklarından fırlayan afetzedelerle dolmuş, çocuğunu arayan anaların, efradı ailesini musibetten korumak için şaşırmış hareketlerle ne yapacağını bilemeyen babaların acıklı feryatları ayyuka çıkıyordu³⁰⁸”* cümleleriyle anlatmıştır. Yaşanılan panik nedeniyle Reşadiye’den (Güzelyalı) hükümet konağı önüne kadar olan bütün cadde, Karşıyaka, Bornova, Buca³⁰⁹, Basmahane³¹⁰ sokakları insanlarla dolmuştur. Sokağa çıkan halkın %95’i evlerine

³⁰⁶ Vakit, “İzmir’e Giden Vakit Muharrirleri Dün Akşam Avdet Ettiler”, 6 Nisan 1928, s.3.

³⁰⁷ Anadolu, “Zelzele Vukuatı”, 8 Nisan 1928, s.1,2.

³⁰⁸ Hizmet, “Geçmiş Olsun Aziz Vatandaşlar”, 1 Nisan 1928, s.1; Vakit, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.4.

³⁰⁹ Hizmet, “Geçmiş Olsun Aziz Vatandaşlar”, 1 Nisan 1928, s.1.

³¹⁰ Vakit, “Son Haberler”, 2 Nisan 1928, s.1.

dönmeye cesaret edemediğinden³¹¹, Bahribaba Parkı³¹² ve İngiliz Bahçesi gibi binaların olmadığı açıklık alanlarda toplanmışlardır³¹³.

Halkın büyük kesiminin dışarıya çıkması ve depremin devam edebileceği ihtimali üzerine İzmir Valiliği tarafından deprem gecesi hemen tedbir alınmıştır. Bu bağlamda Reşadiye’de bulunan futbol sahasına, Hilal-i Ahmer’in çadırları kurulmuş ve seyyar hastane yapılmış, halkın güven içinde geceyi geçirmesi için, polis ve jandarmadan oluşan devriye kolları sabaha kadar İzmir sokaklarında dolaşmıştır³¹⁴.

İzmir, depremin ertesi günü Hizmet Gazetesi’nde “*şimdiye kadar nadir görülmüş ve en feci günlere has olan bir hayat*”³¹⁵ olarak tasvir edilen bir hayata başlamıştır. Zira Ahenk Gazetesi’nde bahsedildiği üzere, sabah 2.30’da başlayan korku ve heyecan erkek, kadın, çoluk çocuk herkesi sersem bir hale sokmuş, kimsede iş görmek hevesi bırakmamıştır. Halk bir saat değil, bir dakika sonra ne olacağını düşündüğünden³¹⁶, Kemeraltı’ndaki dükkân ve mağazalar kapanmış, bazı memurlar daha kuvvetli bir deprem olacağı korkusuyla işlerine gitmemişler, fabrikalarda, imalathanelerde çalışanlar da sabah işlerine giderlerken geri dönmüşler³¹⁷, sinemalar ve mağazalar kapanmıştır³¹⁸. Hasara uğrayan Halkapınar’daki iki halı, bir makarna fabrikası gibi bazı fabrikaların da çalışması yasaklandığından bu fabrikalar da kapanmıştır³¹⁹. Ayrıca deprem nedeniyle, resmi daireler tatil edildiği gibi³²⁰, okullarda da bir hafta süreyle eğitime ara verilmiştir³²¹. 9 Nisan’da yaşanan şiddetli artçı sarsıntılar nedeniyle okullar yeniden tatil edilmiştir³²². Yani bir nevi deprem nedeniyle İzmir’de hayat durmuştur.

³¹¹ Hizmet, “Dün Geceki Vaziyet”, 1 Nisan 1928, s.4.

³¹² Ahenk, “Zelzele Tafsilatı”, 31 Mart 1928, s.1; Anadolu, “Geceki Hazırlıklar ve İhtiyat Hareketleri”, 1 Nisan 1928, s.2; Vakit, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüylar Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928; Anadolu, “Zelzelenin Tesirâtı Evvelki Gece ve Dün de Devam Etmıştır” 2 Nisan 1928, s.1 s.4; Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4.

³¹³ Vakit, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüylar Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.4.

³¹⁴ Anadolu, “Zelzeleye Karşı Alınan İhtiyat Tedbirleri”, 1 Nisan 1928, s.2.

³¹⁵ Hizmet, “Dünkü Vaziyet”, 1 Nisan 1928, s.4.

³¹⁶ Ahenk, “İzmir Ahalisi Dünkü Geceyi Nasıl Geçirdi”, 1 Nisan 1928, s.2.

³¹⁷ Hizmet, “Dünkü Vaziyet”, 1 Nisan 1928, s.4.

³¹⁸ Vakit, “Müthiş Bir Afet İzmir Şehri ile Mülhakatını Kasıp Kavuruyor”, 1 Nisan 1928, s.1.

³¹⁹ Milliyet, “Son Dakika”, 4 Nisan 1928, s.1.

³²⁰ Milliyet, “Elim Bir Haber”, 1 Nisan 1928, s.1.

³²¹ Akşam, “İzmir ve Mülhakatında Hareket-i Arz Uzun Fasıllarla Devam Etmektedir”, 3 Nisan 1928, s.1; Milliyet, “İzmir ve Civarındaki Hareket-i Arz Memleketimizin Her Tarafında Derin Bir Teessürle Karşılandı”, 1 Nisan 1928, s.4.

³²² Milliyet, “Şiddetli Zelzeleler”, 11 Nisan 1928, s.4.

İzmir Valiliği büyük bir panik ve korku içerisinde olan halkı sakinleştirmek için depremin hemen ardından beyanname yayınlamak suretiyle halkı sükûnete davet etmiştir³²³. Yine aynı nedenle polis ve jandarma ekiplerinden oluşan devriye kolları İzmir sokaklarında sabaha kadar dolaşmıştır³²⁴. Ancak artçı sarsıntıların aralıksız olarak devam etmesi, halk arasında korku ve paniğin uzun süre devam etmesine ve halkın günler boyunca evlerine girememesine neden olmuştur.

Depremin hemen ardından İzmir'e giden ve artçı sarsıntıları bizzat yaşayan Akşam Gazetesi muhabirinin *"24 saatten beri devam eden facianın dehşeti içindeyim... İzmir civarında bir tenzihaddan avdetle gece geç vakit yatağıma girmiştım. Gündüz ki yorgunluğun tesiriyle derin bir uyku içinde iken birdenbire şiddetli bir sarsıntı ile gözlerimi açtım. Uyku sersemliğine rağmen sarsıntının zelzeleden ileri geldiğini anladım. Hareket çok devam etmez durur ümidiyle bir iki saniye bekledim. Fakat zelzele bir türlü nihayet bulmuyordu. Sırtıma bir palto aldım, ayağı terlikleri geçirdim, kendimi sokağı attım. Mahalle halkının kısım azamı bende evvel evlerinden dışarı fırlamıştır. Geç kalanlar da merdivenleri dörder dörder atlatarak, kapılarını telaşla açarak sokağı çıkıyorlardı. Ortalık mahşerden numune idi. Kadınlar, çoluk çocuk ağlıyor, birçok kimseler korkudan şaşırmış gibi bir halde "Allah Allah" diye bağıyordu. Zifiri karanlık içinde bu facia cereyan ederken, ötede beride evlerin yıkılmasından, bacaların dökülmesinden, tabak, çanak, çömlek gibi eşyanın yıkılmasından müthasil korkunç sesler işitiliyordu. Yer, ayaklarımızın altında, lodosa tutulmuş bir gemi gibi sallanıyordu. Bu sallantı epeyce devam etti. Sonra sükûnet avdet eyledi³²⁵"* ifadeleri de artçı sarsıntıların şiddetini ve halk üzerindeki tesirini anlamamız açısından önemlidir.

Milliyet Gazetesinde de artçı sarsıntıların halk üzerindeki etkisi, *"ıstırap çeken kalpler yeniden titremeye başladı"*³²⁶, ifadeleriyle anlatılmıştır. Artçı sarsıntıların halk üzerinde meydana getirdiği endişenin giderilmesi ve halkın sakinleştirilmesi için polis ve jandarmadan oluşan gece devriyeleri tekrar faaliyete geçmiş, ancak halkın üzerinde etkili olamamışlardır³²⁷. Çünkü artçı sarsıntılarla birlikte bu sefer de, *"İzmir Hava İstasyonu'nun İstanbul Rasathanesine bu gece içinde iki kuvvetli zelzele beklendiğine, depremin*

³²³ Milliyet, "Elim Bir Haber", 1 Nisan 1928, s.1.

³²⁴ Anadolu, "Zelzeleye Karşı Alınan İhtiyat Tedbirleri", 1 Nisan 1928, s.2.

³²⁵ Akşam, "İzmir Muhabirimizin İlk Mektubu", 4 Nisan 1928, s.1.

³²⁶ Milliyet, "18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş", 3 Nisan 1928, s.4.

³²⁷ Ahenk, "Zelzele Devam Ediyor", 3 Nisan 1928, s.2.

İzmir'den İstanbul tarafına doğru geçeceğine dair bir telgraf iletildiği ³²⁸, *“saat 9’da ardından 10’da ardından 11’de ve 2’de olmak üzere öncekinden daha şiddetli deprem olacağı”*³²⁹, *“Saat 9.30’da ve 12’de yeniden iki defa şiddetli zelzele olacağı”*³³⁰, *“Kadifekale üzerinde alevlerin parlayıp sönmesinin yeni bir depremin habercisi olduğu”*³³¹, *“Menderes Nehrinin yatağından taşarak etrafını istila ettiği, Çaybaşı köyündeki gölde balıkların ölü olarak yüzdüğü”*³³², *“İstanbul’da depremin oldukça şiddetli olduğu, bu nedenle bütün Şibh-i Cezire’nin (yarımadaının) tamamen batıp, denizlerin içinde kaybolduğu”*³³³, hatta *“İtalya’nın bir kısmının çöktüğü”*³³⁴ ve *yandığı”*³³⁵, *“Midilli Adası’nın mahvolduğu”*³³⁶ şeklinde halk arasında abartılı ve gerçek dışı haberler yayılmaya başlamıştır. Şüphesiz hem halkın psikolojisi üzerinde hem de şehirdeki sosyal hayat üzerinde olumsuz bir etki ortaya koyan bu haberler nedeniyle, halkın korku ve endişesi uzun süre devam etmiş³³⁷, hatta Hizmet Gazetesi’ne yansıyan haberlerden anlaşılabileceği üzere, bu ve benzeri abartılı ve gerçek dışı haberler nedeniyle rahat uyku uyuyamayan depremzedelerin sağlık durumları dahi bozulacak hale gelmiştir³³⁸. Nitekim İzmir Sağlık Müdürü Latif Bey’in, belirttiği üzere depremden ve deprem korkusundan hastalanan vatandaşlar olmuştur³³⁹. Zira deprem olacak korkusuyla sokaklardaki küçük bir gürültü³⁴⁰ veya bulundukları yerlerdeki bir masa sallanmasında dahi bulunduğu yeri terk edenler olmuştur³⁴¹. Bu evhamlar nedeniyle valizlerini hazırlayarak, deprem anında bulunduğu yerden hemen ayrılmak için kapısı önünde otomobil bekletenler olmuştur³⁴². Halkın geneline yansıyabilecek bu hal nedeniyle, 2 Nisan tarihinden itibaren yeniden açılmaya başlayan bazı dükkân ve mağazalar³⁴³, yukarıda yer verdiğimiz gerçek dışı haberlerin

³²⁸ Hizmet, “Bir Daha Şiddetli Zelzele Mi?”, 2 Nisan 1928, s.1.

³²⁹ Vakıf, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.4; Anadolu, “Zelzelenin Tesirâtı Evvelki Gece ve Dün de Devam Etmiştir” 2 Nisan 1928, s.1.

³³⁰ Akşam, “İzmir Muhabirinin İlk Mektubu”, 4 Nisan 1928, s.1.

³³¹ Vakıf, “Zelzeleye Dair Son Haberler”, 2 Nisan 1928, s.2.

³³² Hizmet, “Torbalı’da Vaziyet”, 3 Nisan 1928, s.2; Vakıf, “Zelzele Sahası Zannedildiğinden Çok Vas’addır”, 4 Nisan 1928, s.1.

³³³ Vakıf, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.4.

³³⁴ Hizmet, “İtalya Battı mı?”, 1 Nisan 1928, s.4.

³³⁵ Akşam, “İzmir Muhabirinin İlk Mektubu”, 4 Nisan 1928, s.1.

³³⁶ Hizmet, “İtalya Battı mı?”, 1 Nisan 1928, s.4.

³³⁷ Anadolu, “Zelzelenin Tesirâtı Evvelki Gece ve Dün de Devam Etmiştir” 2 Nisan 1928, s.1; Milliyet, “İzmir’de Gün Sükûnetle Geçti”, 2 Nisan 1928, s.6; Akşam, “İzmir Muhabirinin İlk Mektubu”, 4 Nisan 1928, s.1.

³³⁸ Hizmet, “Fena Şayialar”, 3 Nisan 1928, s.1.

³³⁹ Anadolu, “Zelzele Hastaları”, 13 Nisan 1928, s.1.

³⁴⁰ Vakıf, “Dün Akşam”, 6 Nisan 1928, s.1.

³⁴¹ Hizmet, “Halkı Heyecana Verenler”, 3 Nisan 1928, s.2.

³⁴² Vakıf, “Dün Akşam”, 6 Nisan 1928, s.1.

³⁴³ Akşam, “İzmir ve Mülhakatında Hareket-i Arz Uzun Fasılalarla Devam Etmektedir”, 3 Nisan 1928, s.1.

günden güne artmaya başlaması ve 2 Nisan'da yeni bir artçı sarsıntının gerçekleşmesi üzerine tekrar kapanmaya başlamış³⁴⁴, çalışmak için fabrikalarına, imalathanelerine³⁴⁵ ve dairelerine gitmek için yola çıkanlar ise geri dönmüştür.

Bu haberler nedeniyle de uzun süre evlerine giremeyen halkın bir kısmı şehir dışına çıkmış³⁴⁶, şehirde kalanlar halk bahçeleri ve kırlarda kalmaya devam etmiştir³⁴⁷. En kalabalık yerlerden birisi olan Basmahane'de de neredeyse bütün halk meydanlarda kalmış, ateşler yakarak ısınmaya çalışmıştır³⁴⁸. Bazıları evlerine girmemek için kendilerince daha güvenli buldukları vapurlara binerek, sabahtan akşama kadar İzmir Karşıyaka arasında vapur üzerinde günlerini geçirmiş³⁴⁹, evlerini terk etmeyenler de evlerinin önüne bir iskemle koyarak, iskemle üzerinde günü geçirmeye çalışmıştır³⁵⁰. Kokaryalı³⁵¹ (Güzelyalı) halkı gibi, bazı caddelerdeki halk boş tramvaylara sığınmış³⁵², arabası olanlar da arabalarında kalmışlardır³⁵³. Bununla birlikte, yangın harabeleri, kemerler, oyuklar ve taşlıklar arası halkın sığındığı diğer yerler olmuştur³⁵⁴.

İzmir halkının güvenli bulduğu yerlerin başında Bahribaba Parkı gelmiştir. Depremzedelerin evlerinden getirmiş olduğu kilim, halı gibi eşyalarla yerleştiği bu park, Akşam Gazetesi muhabirinin ifadesiyle, uzaktan bakıldığında bir ordugâh görüntüsünü anımsatmıştır³⁵⁵. Artçı sarsıntılar ve asılsız haberler dolayısıyla, halk tarafından kurulan çadırlar bu parkta her gün artmaya devam etmiş, hatta bazı aileler burada geniş çadırlar kurarak, içlerine kilimlerini kanepelerini koyarak çadırlarını adeta ev haline getirmişlerdir. Bahribaba Parkı gibi, Kokaryalı ve İngiliz Bahçesi gibi yerlerde de bu şekilde kurulan çadırlarla birlikte halk arasında depremin ardından, komşuluk ilişkileri farklı bir boyuta taşınmıştır. Çadır komşuları akşamüstleri birbirini ziyaret ederek, geceleri toplanıp gramofon çalarak vakit geçirmişlerdir³⁵⁶.

³⁴⁴ Vakit, "İzmir ve Cıvırı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır", 3 Nisan 1928, s.4; Akşam, "İzmir Muhabirinin İlk Mektubu", 4 Nisan 1928, s.1.

³⁴⁵ Hizmet, "Dünkü Vaziyet", 1 Nisan 1928, s.4.

³⁴⁶ Milliyet, "İzmir'de Gün Sükûnetle Geçti", 2 Nisan 1928, s.6.

³⁴⁷ Akşam, "İzmir ve Mülhakatında Hareket-i Arz Uzun Fasılalarla Devam Etmektedir", 3 Nisan 1928, s.1.

³⁴⁸ Vakit, "İzmir'e Giden Vakit Muharrirleri Dün Akşam Avdet Ettiler", 6 Nisan 1928, s.3.

³⁴⁹ Milliyet, "18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş", 3 Nisan 1928, s.4; Vakit, "İzmir ve Cıvırı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır", 3 Nisan 1928, s.4.

³⁵⁰ Akşam, "İzmir ve Mülhakatında Hareket-i Arz Uzun Fasılalarla Devam Etmektedir", 3 Nisan 1928, s.1.

³⁵¹ Vakit, "İzmir ve Cıvırı Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır", 3 Nisan 1928, s.4.

³⁵² Akşam, "İzmir ve Mülhakatında Hareket-i Arz Uzun Fasılalarla Devam Etmektedir", 3 Nisan 1928, s.1.

³⁵³ Milliyet, "İzmir'de Gün Sükûnetle Geçti", 2 Nisan 1928, s.6.

³⁵⁴ Vakit, "İzmir'e Giden Vakit Muharrirleri Dün Akşam Avdet Ettiler", 6 Nisan 1928, s.3.

³⁵⁵ Akşam, "İzmir Muhabirinin İlk Mektubu", 4 Nisan 1928, s.1.

³⁵⁶ Akşam, "İzmir'de Zelzelesiz Gün Geçmiyor", 18 Nisan 1928, s.3.

İzmir’de bulunan Musevilerin çoğunluğu ise, depremin olduğu gece ve diğer gecelerde havralarda toplanarak, felaketin tekrar olmaması için dua etmişlerdir. Museviler, gece sabaha kadar ibadetle meşgul olmuşlar, hatta basında yer aldığı üzere bu nedenle çocuklarıyla ilgilenememişlerdir³⁵⁷.

Deprem sonrasında başlayan yağmurlar, özellikle 3 Nisan tarihinde gerçekleşen şiddetli yağış, deprem dolayısıyla hasar alan bazı evlerin yıkılmasına neden olmuştur³⁵⁸. Bu durum evine giremeyen halkın durumunu daha da zorlaştırmıştır³⁵⁹. Yağmur altında açıkta kalan İzmir halkının durumunu Hizmet Gazetesi “*acınacak bir manzara...*”³⁶⁰ başlığıyla haberleştirmiştir. Halkın daha perişan duruma düşmesine neden olan yağmurlar halkın bir kısmı tarafından ise umutla karşılanmıştır. Zira yağın yağmurla birlikte havanın değişmesi, bir hayır alameti olarak görülerek, depremlerin son bulacağını işareti sayılmıştır³⁶¹. Ancak, daha önce de belirttiğimiz üzere artçılar uzun süre devam etmiştir.

İzmir’de halk bir yandan bu korku halini yaşarken bir yandan yakınlarının, tanıdıklarının durumunu merak etmiştir. Bu nedenle halkın bir kısmı, akrabalarından, sevdiklerinden haber almak için, bazıları da yakınlarına durumlarını bildirebilmek amacıyla telgrafhanelere akın etmişlerdir³⁶². Bununla birlikte, Ahenk Gazetesi’ndeki ifadesiyle felaket haberi dışarıya kıyamet koptuğu şeklinde tasvir edildiği için³⁶³, yatılı okullarda okuyan öğrencilerin aileleri gibi İzmir’de yakınları olanların bazıları İzmir’e bizzat gelmiş³⁶⁴, bazıları da telgrafhaneler vasıtasıyla yakınlarından haber almak istemişlerdir. Ancak birçok kişi telgraf çektikleri halde, telgrafhanelerdeki yoğunluk nedeniyle İzmir’deki yakınlarından uzun süre haber alamamışlardır. Sadece 1 Nisan günü İstanbul telgrafhanesine İzmir için 5 bin telgraf gelmiştir³⁶⁵. Telgrafhanede yaşanan bu yoğunluk dolayısıyla Ahenk Gazetesi, gişe memurlarının çoğaltılmasını dahi önermiştir³⁶⁶.

³⁵⁷ Vakit, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.2; Ahenk, “Musevilerin Müracaatı”, 3 Nisan 1928, s.2; Anadolu, “Musevilerin Müracaatı”, 3 Nisan 1928, s.2.

³⁵⁸ Hizmet, “Yağmur ve Çöküntüler”, 5 Nisan 1928, s.3.

³⁵⁹ Milliyet, “Son Dakika”, 4 Nisan 1928, s.4; Vakit, “Zelzele Sahası Zannedildiğinden Çok Vas’addir”, 4 Nisan 1928, s.1.

³⁶⁰ Hizmet, “Yağmur da İndirdi”, 4 Nisan 1928, s.2.

³⁶¹ Vakit, “Zelzele Sahası Zannedildiğinden Çok Vas’addir”, 4 Nisan 1928, s.1; Anadolu, “Zelzele Şiddetini Kaybetti”, 4 Nisan 1928, s.1.

³⁶² Vakit, “İzmir ve Civarı Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.4.

³⁶³ Ahenk, “Felaketzedelere Dair”, 3 Nisan 1928, s.2.

³⁶⁴ Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4.

³⁶⁵ Vakit, “İstanbul Postanesi”, 2 Nisan 1928, s.1.

³⁶⁶ Anadolu, “Telgrafhanede İzdiham”, 3 Nisan 1928, s.2.

Telgrafhaneyle birlikte, İzmir’de yakınlarını merak edenler tarafından doldurulan bir başka yer de İzmir Memleket Hastanesi olmuştur³⁶⁷.

Deprem dolayısıyla İzmir’den çok daha fazla yıkıma uğrayan, nerdeyse sığınacak bir ev bile kalmayan Torbalı ve çevresindeki halk da depremin ardından perişan bir durumda kalmıştır. Depremin ardından Torbalı’ya giden Milliyet Gazetesi muhabiri, “*Açıktaki halk çadır, yiyecek ve giyecek bekliyor. Başları sarılı küçük yavrucaklar kucaktan kucağa hastanelere sevk ediliyordu. Torbalı’da evler harap olmuş, hak ile yeksan olmuş, on binlerce halk açıkta kalmış. Yerlerin yarılması, suların fışkırması, nehirlerin taşması hepsi bir afet şeklinde halkı şaşırtmıştı. Çadırların kanatları altında bekleyen bu mütevekkil insanların çektiği ezayı görüp de onlarla ağlamamak ve hıçkırıklarına kalben sızlanmamak kabil olamıyor. Dün mesud yaşayan on binlerce hak bugün şu halde bulunuyordu. Dolaştık her köşede bin ah ve vah, her karyede yüzlerce insanın gözlerini kalplerini, dolduran teessür yaşlarını gördük*”³⁶⁸ cümleleriyle, Hizmet Gazetesi yazarı Zeynel Besim, “*Ölüm havası esiyor. Her şey bitmiş, herkes derin bir ye’s’e kapılmıştır. Halk fena halde heyecanlar geçiriyor. Küçük bir kıpırtı herkesin yüreğini oynatmağa kâfi geliyor*”³⁶⁹ cümleleriyle, Akşam Gazetesi muhabiri ise, “*Gördüğüm manzara pek fecidir, Torbalı ve mülhakatında büyük bir sefalet hüküm sürmektedir*”³⁷⁰ cümleleriyle Torbalı’ya dair izlenimlerini okuyucularına aktarmışlardır. Burada da ahali uzun süre açık yerlerde, meydanlarda vakit geçirmiş ve sabahlamışlardır³⁷¹. Adliye³⁷², maliye³⁷³, hükümet konağı ve telgrafhane gibi resmi dairelerde görevli olan memurlar ise görevlerini çadırlarda sürdürmüşlerdir³⁷⁴.

İzmir halkı gibi Torbalılılar da art arda yaşadıkları sarsıntılar dolayısıyla endişe ve korkuya kapılmıştır. Zira burada da Zeynel Besim’in ifade ettiği üzere, uydurma haberler, manasız kehanetler çıkmıştır³⁷⁵. Bu nedenle Torbalı halkının, depremin ardından bölgelerine gelen gazetecilere yönelttikleri ilk soru “*Artık hareket olmayacak değil mi*

³⁶⁷Milliyet, “İzmir ve Civarındaki Hareket-i Arz Memleketimizin Her Tarafında Derin Bir Teessürle Karşılandı”, 1 Nisan 1928, s.4; Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4.

³⁶⁸Milliyet, “İzmir’de İlk Heyecan”, 6 Nisan 1928, s.6.

³⁶⁹Hizmet, “Torbalı’nın Hali”, 4 Nisan 1928, s.1.

³⁷⁰Akşam, “İzmir ve Mülhakatında Hareket-i Arz Uzun Fasılalarla Devam Etmektedir”, 3 Nisan 1928, s.1.

³⁷¹Akşam, “İzmir ve Mülhakatında Hareket-i Arz Uzun Fasılalarla Devam Etmektedir”, 3 Nisan 1928, s.1.

³⁷²Hizmet, “Torbalı’da Vaziyet”, 3 Nisan 1928, s.2; Milliyet, “Son Dakika”, 4 Nisan 1928, s.4.

³⁷³Milliyet, “Son Dakika”, 4 Nisan 1928, s.4.

³⁷⁴Milliyet, “İzmir’de Gün Sükûnetle Geçti”, 2 Nisan 1928, s.6.

³⁷⁵Hizmet, “Torbalı’nın Hali”, 4 Nisan 1928, s.1.

*ağalar, siz ne dersiniz?”*³⁷⁶ olmuştur. Şüphesiz dönemin tek haber alma kaynağı gazetelerdir. Dolayısıyla İzmir’de halk yalan haberler karşısında doğru bilgi almak için gazete idarehanelerine gitmiştir³⁷⁷. Torbalı halkının ise doğru haberi almak için başvuracağı herhangi bir yer olmadığı gibi deprem dolayısıyla ilçeye gazete de gelmemiştir. Bu nedenle de Torbalı halkının buraya gelen gazetecilere sordukları diğer bir soru da “*Hani gazete nerede ?*” olmuştur³⁷⁸.

Bir anda bütün evleri yıkılan Torbalı halkı bu durumdayken ilçeye bağlı Karakızıllar Karyesi’nde dört kişi deprem esnasında halkın evlerini terk etmesini fırsat bilerek boş evlere girmek suretiyle 1000 liradan fazla mali değere sahip eşya çalmışlardır. Bu kişiler kısa sürede yakalanarak, mahkemeye sevk edilmişlerdir³⁷⁹.

Torbalı’da bu şekilde halkın çaresizliğinden istifade edenler olduğu gibi aynı zamanda halk için canını tehlikeye atanlar da olmuştur. Örneğin halk arasında övgüyle anlatılan olaylardan biri şu şekildedir; Tepeköy’de sarsıntılarla birlikte elektrikler kesilmiş ve köy zifiri bir karanlığa bürünmüştür. Enkaz altında kalanlar hiçbir kurtuluş yolu bulamazken elektrik fabrikasında motorcu olarak çalışan Hakkı isimli bir genç, deprem başlar başlamaz elektrik fabrikasına koşarak, yıkılan duvarlar arasında sıkışan motoru, büyük bir gayretle çalıştırmayı başarmıştır. O’nun bu fedakârlığı sayesinde yüzlerce kişi ölümden kurtulmuştur³⁸⁰. Torbalı sıhhiye muhasibi Mustafa Efendi de deprem gecesi her türlü tehlikeye karşı telefon başından ayrılmayarak durumu belediye doktoruna haber vermiş ve bu fedakârlığı nedeniyle kendisine 15 lira ödül verilmiştir³⁸¹.

1.2.4.Torbalı Depremi Sonrası İlk Tepkiler

Deprem nedeniyle, İzmir ve Torbalı’da bulunan binlerce depremzedenin ihtiyaçlarının sağlanması adına, belediyeler, valilik, hükümet yetkilileri, Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve askeriye tüm imkânlarını seferber etmişlerdir. Tüm kurumlar birlikte hareket ederek, depremzedelerin yaralarını sarmaya çalışmıştır. Depremi ardından İzmir’in genel vaziyeti, alınan tedbirler, yapılması gereken yardımlara dair ilk bilgiler telgraf yoluyla

³⁷⁶ Milliyet, “İzmir’de İlk Heyecan”, 6 Nisan 1928, s.6.

³⁷⁷ Vakıf, “Zelzeleye Dair Son Haberler”, 2 Nisan 1928, s.2.

³⁷⁸ Ahenk, “Gazete İhtiyacı”, 3 Nisan 1928, s.2.

³⁷⁹ Anadolu, “Torbalı Zelzele ile Sarsılırken”, 19 Eylül 1928, s.1.

³⁸⁰ Vakıf, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüylü Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.2; Hizmet, “Torbalı’nın Hali”, 4 Nisan 1928, s.1.

³⁸¹ Anadolu, “Taltif Edildi”, 3 Nisan 1928, s.2.

İzmir Valisi Kazım Paşa tarafından Ankara'ya bildirilmiştir. Bu suretle hükümet yetkilileri, deprem bölgesindeki her gelişmeden haberdar olmuşlardır. Dolayısıyla da depremzedeler için gerekli yardımlar daha koordineli ve hızlı bir şekilde sağlanmıştır. Bununla birlikte başta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere tüm hükümet yetkilileri, bölgeyle yakından alakadar olmuşlar, İzmir Valiliği, İzmir ve Torbalı Belediyesi Başkanlıklarına telgraflar göndermek suretiyle üzüntülerini paylaşmışlardır.

Depremzedeler için ilk nakdi yardımlardan birini Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal yapmıştır. Gazi Paşa duymuş olduğu üzüntüyü ve İzmir halkına yapmış olduğu maddi desteği, İzmir Valiliği'ne gönderdiği telgrafta şu cümlelerle ifade etmiştir;

“İzmir ve civarındaki zelzelelere ve ika' ettiği hasarata teessürlerle muttali' oldum. Güzel mamuremizin ve aziz hemşerilerimin ıztıraplarına büyük bir alaka ve samimi bir hassasiyetle iştirak ederim. Memleketin her tarafından teessürat ve ızdırabata iştirak haberleri alıyorum. Bu müşterek ızdırap ve hassasiyet mucib-i tesliyettir. Vefat edenlerin ailelerine taziyetlerimin ve mecruhlara tahassüsatımın iblağını rica ve felaketzedelerden en muhtaçların en acil ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere 10 bin lira takdim ediyorum”³⁸².

İzmir Valisi Kazım Paşa da kendilerine; *“Reis-i Cumhur Büyük Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine, Aziz millet ve memleketin her an ve hadisede cerihasına el basan büyük dahi ve halaskarın bu kere zelzeleden müteessir ve muzdarip olan güzel mamurelerle aziz hemşerilerine karşı izhar buyurdıkları en yüksek heyecan şefkat ve teessürleri heyet-i mahsusa huzurunda derin bir huşu ve hürmetle istima' ve gözyaşlarıyla tehcil olunmuş ve başlı başına menba' teselli olan ve tahsisat celileleri mecruh ve muzdarip muhite tamim ve iblağ kalmıştır”³⁸³* ifadeleriyle, Torbalı Belediye Başkanı Tevfik Bey ise *“Mustafa Kemal Hazretlerine, ulu şefkatine payan tasvir edemediğimiz hükümetimizin hareket-i arz dolayısıyla duçar olduğumuz felaket anında muavenetimize şitab etmesi bizlere, çoluk ve çocuğumuza cenah atıfını açması minnettarlıklarımızı tezauf ettirmiştir.*

³⁸² Milliyet, “İzmir Vilayetine”, 2 Nisan 1928, s.1; Vakit, “Son Haberler”, 2 Nisan 1928, s.1; Hizmet, “Halaskar Gazimiz”, 3 Nisan 1928, s.2; Ahenk, “Büyük Gazimizin Teessüratı”, 3 Nisan 1928, s.2; Anadolu, “Gazi Hazretlerinin Teessürleri”, 3 Nisan 1928, s.1; Hilali Ahmer Mecmuası, C.9, S.80, s.337.

³⁸³ Milliyet, “Son Dakika”, 4 Nisan 1928, s.4; Vakit, “Zelzele Sahası Zannedildiğinden Çok Vas'addir”, 4 Nisan 1928, s.2; Anadolu, “Vilayet Gazimize Cevap Verdi”, 3 Nisan 1928, s.2.

Ulu gazimiz, dünyalar durdukça payidar olmaklığımızı halkın bütün mevcudiyet ve samimiyetleriyle tazarru' eylediklerini huzur riyaset-i penahilerine arz eylerim"³⁸⁴ ifadeleriyle teşekkür etmişlerdir.

Atatürk'ün İzmir halkının acılarını paylaşması ve bireysel olarak maddi destek sağlaması İzmir halkı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Nitekim Anadolu Gazetesi, senelerden beri en zorlu günlerde ilk başta hep O'nun olduğunu ifade ederek kendisinden *"ümit menbaamız"* olarak bahsetmiş ve Atatürk'e İzmir halkı adına şu ifadelerle teşekkürlerini sunmuştur; *"Memleket iyilik terakki ve huzur getiren her şeyde hep O'nu gördük. Bugün evlerimiz yıkıldı, güzel mamur kasabalarımız birer harabe oldu. Bütün memleketten yükselen şefkat muavenet seslerinin en başta yine O'nun sesi var. Nasıl olmasın ki, hayır yalnız İzmir değil Türkiye ve bütün Türkler demek "O" demektir. Elemlerimizde ızdırabımızda olduğu kadar saadet ve meserretlerimizde de bizi en iyi ve en selahiyetle ifade eden O' dur. En sonda da felaketzede kardeşlerimizle birlikte biz de tekrar ediyoruz diyor, teşekkür ederiz. Daim ol Gazi!"*³⁸⁵.

Türkiye Büyük Millet Meclisi de 2 Nisan 1928 tarihli toplantıda, Kütahya Milletvekili Ragıp Bey'in teklifi üzerine, İzmir halkının yaşamış olduğu felaket dolayısıyla Meclis'in duyduğu üzüntüyü bildiren bir telgraf gönderilmesine dair takriri kabul etmiştir³⁸⁶. Bunun üzerine Meclis Başkanı Kazım Paşa tarafından, İzmir Belediyesi'ne, *"Hareketi arz münasebetiyle meclis-i aliyenin duyduğu derin teessürat ve ızdırabın muhterem İzmirli'lere iblağını rica ederim efendim"* ifadelerini içeren telgraf gönderilmiştir³⁸⁷. İzmir Belediyesi de cevaben, *"Ankara Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine; Meclis-i Aliyenin hissiyatına tercüman telgrafname-i devletlerini aldım. İzhar buyurulan alaka ve tahsisden müteselli olan İzmirli'lilerin hürmet teşekkürlerini arz eylerim efendim"* ifadeleriyle bir telgraf göndermiş ve bu telgraf mecliste okunmuştur³⁸⁸. Cumhurbaşkanı ve TBMM dışında, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras da telgraf göndermek suretiyle üzüntülerini paylamıştır³⁸⁹.

³⁸⁴ Milliyet, "Büyük Gazimize Teşekkür", 4 Nisan 1928, s.4; Hizmet, "Gazi Hazretlerine", 4 Nisan 1928, s.2.

³⁸⁵ Anadolu, "Gazi Hazretlerinin Teessürleri", 3 Nisan 1928, s.1.

³⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 1, C.3, s.2 (2 Nisan 1928); Vakit, "Meclisin Teessürü", 3 Nisan 1928, s.1.

³⁸⁷ Milliyet, "Millet Meclisi'nin Teessürü", 3 Nisan 1928, s.1; Vakit, "Meclisin Teessürü", 3 Nisan 1928, s.1; Ahenk, "Millet Meclisimiz", 3 Nisan 1928, s.2; Hizmet, "Taziyetler ve Muavenetler", 5 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "Muavenet ve Taziyeler", 5 Nisan 1928, s.2.

³⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 1, C.3, s.105. (5 Nisan 1928).

³⁸⁹ Hizmet, "Hariciye Vekilimiz", 9 Nisan 1928, s.2; Ahenk, "Hariciye Vekâletimiz", 8 Nisan 1928, s.2.

Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Paşa³⁹⁰, Birinci Kolordu Kumandanı Derviş Paşa³⁹¹, yine Kolordu Kumandanlarından Ferik Ali Hikmet Paşa da İzmir Valiliğine ve belediyesine askeriye'nin üzüntülerini bildiren telgraflar göndermiştir. Ferik Ali Paşa göndermiş olduğu telgrafta 1000 lira yardımda bulunduğunu da belirtmiştir³⁹².

Rize Milletvekili Ahmet Fuat³⁹³, Erzurum Milletvekili³⁹⁴, Giresun Milletvekili Hacim Muhiddin³⁹⁵, İstanbul Milletvekili Hakkı Şinasi Paşa³⁹⁶ İzmir Milletvekili Mahmut Celalettin Bey³⁹⁷, Kars Milletvekili Halit Bey³⁹⁸ olmak üzere birçok milletvekili, Ankara Belediyesi³⁹⁹, İstanbul Belediyesi⁴⁰⁰, Manisa Valiliği⁴⁰¹, Afyon Valiliği⁴⁰², Konya Valiliği⁴⁰³, Eskişehir Belediyesi⁴⁰⁴, Muğla Belediyesi, Bursa Belediyesi⁴⁰⁵, Balıkesir Belediyesi⁴⁰⁶, Erzurum Belediyesi⁴⁰⁷, Elazığ Belediyesi, Söke Belediyesi, Çaçakçor Belediyesi⁴⁰⁸, Bartın, Diyar, Kilis, Karadeniz Ereğlisi, Soma, Avanos, Sinop,⁴⁰⁹ Ordu, Artvin, Ceyhan, Silifke, Konya Aksaray, Kars, Erbaa, Mardin, Erzincan, Samsun, Tarsus, Giresun, Bitlis, Tokat Belediyeleri⁴¹⁰, Keşan Kaymakamı, Demirci Kaymakamı⁴¹¹, Ödemiş Kaymakamı⁴¹² olmak üzere birçok il valiliği, belediyeleri ve kaymakamlığı telgraflar göndermek suretiyle üzüntülerini bildirmişlerdir.

³⁹⁰ Hizmet, "İbrahim Tali Bey'in Teessürleri", 11 Nisan 1928, s.2.

³⁹¹ Hizmet, "Taziyetler ve Muavenetler", 5 Nisan 1928, s.2.

³⁹² Hizmet, "Kıymetli Bir Teberru", 10 Nisan 1928, s.2.

³⁹³ Hizmet, "Teessür ve Taziyetler", 2 Nisan 1928, s.2; Ahenk, "Taziyat Telgrafları", 2 Nisan 1928, s.1; Anadolu, "Zelzele Felaketzedelerine", 2 Nisan 1928, s.3.

³⁹⁴ Hizmet, "Teessür ve Taziyetler", 2 Nisan 1928, s.2; Ahenk, "Taziyat Telgrafları", 2 Nisan 1928, s.1

³⁹⁵ Hizmet, "Taziye Telgrafi", 3 Nisan 1928, s.1.

³⁹⁶ Hizmet, "Teessür ve Taziyetler", 2 Nisan 1928, s.2.

³⁹⁷ Anadolu, "Zelzele Felaketzedelerine", 2 Nisan 1928, s.3.

³⁹⁸ Anadolu, "Muavenet ve Taziyeler", 5 Nisan 1928, s.2.

³⁹⁹ Hizmet, "Taziye Telgrafları", 5 Nisan 1928, s.2.

⁴⁰⁰ Vakıf, "İzmir'in Felaketi Karşısında İstanbul", 3 Nisan 1928, s.2.

⁴⁰¹ Ahenk, "Taziyat Telgrafları", 2 Nisan 1928, s.1.

⁴⁰² Hizmet, "Teessürlerimize İştirak", 4 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "Taziyat Telgrafları", 4 Nisan 1928, s.2.

⁴⁰³ Hizmet, "Taziyetler ve Muavenetler", 5 Nisan 1928, s.2.

⁴⁰⁴ Hizmet, "Taziyetler ve Muavenetler", 5 Nisan 1928, s.2.

⁴⁰⁵ Anadolu, "Fevkalade İane Heyeti Toplandı", 6 Nisan 1928, s.2.

⁴⁰⁶ Anadolu, "Zelzele Felaketzedelerine", 2 Nisan 1928, s.3; Hizmet, "Teessür ve Taziyetler", 2 Nisan 1928, s.2; Ahenk, "Taziyat Telgrafları", 2 Nisan 1928, s.1.

⁴⁰⁷ Hizmet, "Taziyetler ve Muavenetler", 5 Nisan 1928, s.2.

⁴⁰⁸ Hizmet, "Felaketzede Torbalılar", 9 Nisan 1928, s.2.

⁴⁰⁹ Hizmet, "Teessürler ve Taziyetler", 10 Nisan 1928, s.2.

⁴¹⁰ Ahenk, "Teessür Telgrafları", 7 Nisan 1928, s.2.

⁴¹¹ Anadolu, "Taziye ve Teessür", 8 Nisan 1928, s.2.

⁴¹² Hizmet, "Taziye Telgrafları", 5 Nisan 1928, s.2.

İstanbul Halk Fırkası⁴¹³, Türk Ocakları⁴¹⁴, Türk Talebe Birliği ve İstanbul Hukuk Talebe Cemiyeti⁴¹⁵, Söke Etfal Cemiyeti⁴¹⁶, Koçarlı Hilal-i Ahmer Başkanı⁴¹⁷, Matbuat Genel Müdürlüğü⁴¹⁸ gibi kurum ve cemiyetler, Demirci Halı Şirketi⁴¹⁹, Olivya Vapur Şirketi, Kumpani Fransız Şirketi gibi yerli ve yabancı şirketler de İzmir Valiliği veya Belediyesine telgraf göndermek suretiyle deprem dolayısıyla duydukları üzüntüleri bildirmişlerdir⁴²⁰.

Ülkenin dört bir yanından gelen bu telgraflar şüphesiz İzmir halkı için büyük bir destek olmuştur. Anadolu Gazetesi'nin, *"İzmir zelzelesi bütün Türk vatanının yek pare bir avaren ızdırıp ile kıvrandırdı. İzmir, 330 başında işgal edildiği zaman nasıl bütün Türk vatani en canlı, en hassas yerinden yara almış yekpare bir vücut gibi sarsıldı ise bu defa İzmir'i sarsan semavi afet de aynı vecihle memleketin her tarafında en ücra köşelere kadar? yaptı. Gazetemizin her gün yüzde birine tercüman olarak neşrettikleri taziye telgrafları, bu ızdırabın manevi, Gazi Reis Cumhur Hazretlerinden, Hükümet-i Cumhuriyeden başlayarak her taraftan tezahür eden muavenet teşebbüsleri de aynı ızdırabın maddi bir ifadesidir. İzmir çok felaket günleri idrak etmiş, fakat hiçbir şey bütün? Nihayetsiz azmi, her kuvveti mutlaka arzusuna ram eden hudutsuz faaliyet ve gayreti sayesinde hepsini iktiham etmiş (karşı koymuş, göğüs germiş), her defasında saadet ve huzura yol bulmuş en kıymetli Türk şehirlerinden biridir. Bütün memlekette ızdırıp felaketimize iştirak etmiş, bizi ani ve fevkalade hassas alakadarlarıyla teselliye koşmuş ve nihayet elindeki vesait maddiyenin cümlesini felaketzedelerimizin tehvinine hasretmiş muhterem ve yüksek Cumhuriyet Hükümetimize her tür felaketin en asil ve en insani "hemşiren teselliyatı", halinde tanıyıp sevdiğimiz ve bu defada, felaketimiz müteakip telgraflarla, ianelerle göz yaşlarımızı silmeye, fğanlarımızı dindirmeye şıtab etmiş olan muhterem heyet-i vekile erkanına, mebuslarımıza vilayetlere, beldelere, ve nihayet her taraftan ianeye şıtab eden büyük kalpli kardeşlerimize bütün İzmir ve mülhakatı felaketzedelerinin şükran ve minnettarlıklarını arzederiz"*⁴²¹, ifadeleriyle kaleme aldığı

⁴¹³Hizmet, "Taziyetler ve Yardımlar", 6 Nisan 1928, s.2.

⁴¹⁴Hizmet, "Taziyetler ve Muavenetler", 5 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "Taziye ve Teessür", 8 Nisan 1928, s.2.

⁴¹⁵Anadolu, "Dün Akşam Altı Buçukta Kısa Fakat Şiddetlice Bir Zelzele Oldu", 6 Nisan 1928, s.1; Hizmet, "Taziyetler ve Yardımlar", 6 Nisan 1928, s.2.

⁴¹⁶Hizmet, "Felaketzede Torbalılar", 9 Nisan 1928, s.2.

⁴¹⁷Hizmet, "Koçarlı Halkının Teberruatı", 10 Nisan 1928, s.2.

⁴¹⁸Hizmet, "Ercüment Ekrem Bey", 9 Nisan 1928, s.1; Ahenk, "Matbaat Müdürü Umumiyesi", 8 Nisan 1928, s.1.

⁴¹⁹Anadolu, "Taziye ve Teessür", 8 Nisan 1928, s.2.

⁴²⁰Anadolu, "Fevkalade İane Heyeti Toplanıyor", 6 Nisan 1928, s.2.

⁴²¹Anadolu, "Felaket ve ızdırabımıza iştirak Edenlere", 3 Nisan 1928, s.1.

teşekkür yazısı İzmir halkı için bu telgrafların ne derece anlam taşıdığını ortaya koymaktadır.

1.2.5.Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Depremden etkilenen bölgelerde ilk tedbirler, öncelikle valilik ve belediyeler tarafından alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, deprem gecesini İzmir il merkezindeki ilk tedbirlerin alınmasında belediye, polis ve jandarma ekipleri birlikte görev almışlardır⁴²². Hatta depremin ardından belediye çalışanlarının hiçbir davet almadan gönüllü ve özveriyle olarak çalışmaları karşısında belediye tarafından memurlar ödüllendirilmiştir⁴²³. Bu ekipler dışında, İzmir sağlık ekipleri de kısa süre içerisinde organize olmuş ve ilk sarsıntıdan 20 dakika sonra, ilk yardım arabaları ile sağlık ekipleri şehrin her tarafına dağılarak, mahalle mahalle, kapı kapı dolaşmışlardır⁴²⁴. Her türlü ihtimal dikkate alınarak, depremin ilk gecesinden itibaren belediye tarafından kazma ve kürekli işçiler bekletildiği gibi⁴²⁵, yine herhangi acil bir durumda müdahale edilmesi için daha önce de belirttiğimiz gibi Güzelyalı’da seyyar hastane teşkil edilmiştir. Deprem gecesini İzmir il merkezinde bu şekilde tedbirler alınırken, bir yandan da gece yarısı İzmir Belediyesi’nde İzmir Valisi Kazım Paşa’nın başkanlığında, Halk Fırkası, Hilal-i Ahmer, Ticaret Odası, polis ve jandarma temsilcileri bir araya gelerek, bir komisyon oluşturmuşlardır⁴²⁶. “*Cenab-ı Hak memleketimizi bilcümle afetlerden sıyanet buyursun*”⁴²⁷ cümlesiyle başlayan bir beyanname neşreden komisyon, beyannamenin devamında da İzmir’de deprem nedeniyle meydana gelen hasarlardan ve alınan tedbirlerden bahsederek halkın doğru bilgi almasını sağlamıştır⁴²⁸. Deprem bölgesinde özellikle İzmir’de çıkan abartılı haberler düşünüldüğünde valilik tarafından yayınlanan bu beyannamenin, halkın sakinleşmesi açısından önemli bir yere sahip olduğunu ifade edebiliriz.

⁴²²Vakit, “İzmir Valisinin Telgrafları”, 2 Nisan 1928, s.2.

⁴²³Milliyet, “İzmir’de Gün Sükûnetle Geçti”, 2 Nisan 1928, s.6.

⁴²⁴Vakit, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.4.

⁴²⁵Milliyet, “Zelzele Hakkında Ajansın Verdiği Malumat”, 1 Nisan 1928, s.1.

⁴²⁶Ahenk, “Makam Vilayetin Beyannamesi”, 31 Mart 1928, s.1; Milliyet, “Zelzele Hakkında Ajansın Verdiği Malumat”, 1 Nisan 1928, s.4; Vakit, “Müthiş Bir Afet İzmir Şehri ile Mülhakatını Kasıp Kavruruyor”, 1 Nisan 1928, s.1.

⁴²⁷Ahenk, “Makam Vilayetin Beyannamesi”, 31 Mart 1928, s.1.

⁴²⁸Ahenk, “Makam Vilayetin Beyannamesi”, 31 Mart 1928, s.1; Milliyet, “Hakiki Vaziyet Hakkında Neşredilen Beyanname”, 1 Nisan 1928, s.1; Hizmet, “Ankara’ya Verilen Malumat”, 2 Nisan 1928, s.2.

Yine aynı gece Vali Kazım Paşa tarafından felaket haberi hemen İçişleri Bakanlığı'na bildirilmiştir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ise haberi alır almaz, bölgede yapılması gerekenler hakkında Valiliğe talimat vermiştir. Kaya, muhtaç halka nakdi yardım, yaralıları sağlık yardımlarının bir an evvel yapılması ile Hilal-i Ahmer mensupları ve askerlerin depremzedelere yardım için sahaya çıkması talimatını Vali Kazım Paşa'ya bildirmiştir⁴²⁹. Ayrıca eğer gerekli olursa kendisinin de bizzat bölgeye gelebileceğini ifade etmiştir⁴³⁰.

İlerleyen günlerde de İzmir Valiliği tarafından İçişlerine Bakanlığı'na can kayıpları, yaralı sayısı, yıkılan ve hasar alan binalar, yapılan yardımlara dair hemen hemen her gelişme rapor olarak bildirilmiştir⁴³¹. İzmir Valiliği ayrıca Sıhhiye ve Muavenet İçtima Bakanlığı'na da deprem hakkında raporlar iletmıştır⁴³². Valilik dışında İzmir polis müdürü de İzmir ve çevresindeki gelişmelerle ilgili İçişleri Bakanlığı'nı bilgilendirmiştir⁴³³. Adliye ve Milli Eğitim Bakanları da İzmir ve Torbalı Belediye başkanlarına telgraf çekerek depremin oluşturduğu hasarlar hakkında bilgi istemişlerdir⁴³⁴.

İcra Vekilleri Heyeti, depremin hemen ertesi günü toplanmak suretiyle, bölgeye dair kararlar almıştır. Bu toplantıda, depremin meydana getirdiği hasarlara dair raporların incelemesinin ardından, gerekli olan sıhhi ve idari her türlü tedbirin hemen alınmasına ve yardıma ihtiyacı olanların acil ihtiyaçlarına sarf edilmesi için bölgeye 10.000 lira gönderilmesine karar verilmiştir⁴³⁵. Kazım Paşa, İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgraf vasıtasıyla, İcra Vekilleri Heyeti tarafından alınan bu karara, *"Heyet-i Celile-i Vekile kararıyla tahsis ve inayet buyrulan on bin liraya arz ve şükran ederiz efendim"* ifadeleriyle teşekkürlerini sunmuştur⁴³⁶.

Depremin ardından İzmir'de alınan ve alınması gerekli olan tedbirleri tespit etmek için İzmir'in bütün mahallerini bizzat teftiş eden Vali Paşa, depremden en fazla hasar alan

⁴²⁹Milliyet, "Hükümetimizin Tessürleri", 1 Nisan 1928, s.4; Anadolu, "Zelzele Hakkında En Son Aldığımız Haberler", 1 Nisan 1928, s.2.

⁴³⁰Anadolu, "Zelzele Hakkında En Son Aldığımız Haberler", 1 Nisan 1928, s.2.

⁴³¹Milliyet, "Mülhakatda Hasarat", 1 Nisan 1928, s.4; Hizmet, "Ankara'ya Verilen Malumat", 2 Nisan 1928, s.2.

⁴³²Anadolu, "Zelzele Şiddetini Kaybetti", 4 Nisan 1928, s.1.

⁴³³Vakit, "Zelzeleye Dair Son Haberler", 2 Nisan 1928, s.2.

⁴³⁴Hizmet, "Zelzele ve Kahtlık", 2 Nisan 1928, s.3.

⁴³⁵BCA.30.18.1.1/28.18.12. (1 Nisan 1928); Milliyet, "İzmir'de Gün Sükûnetle Geçti...", 2 Nisan 1928, s.1; Anadolu, "Hükümet Hasarzedelerden Muhtaç Olanlara", 3 Nisan 1928, s.1; Vakit, "Zelzeleye Dair Son Haberler", 2 Nisan 1928, s.2.

⁴³⁶Milliyet, "İzmirliilerin Teşekkürü", 4 Nisan 1928, s.4; Vakit, "Zelzele Sahası Zannedildiğinden Çok Vas'addir", 4 Nisan 1928, s.2.

Torbalı ve çevresine de hemen çadır ve sıhhiye araçları göndermiştir⁴³⁷. Kendisi de depremin ertesi günü Hilal-i Ahmer heyeti⁴³⁸ ile Torbalı'ya gitmiştir⁴³⁹. Vali'nin yanında ayrıca, Hilal-i Ahmer Başkanı Hüsnü Bey⁴⁴⁰, Sağlık Müdürü Latif Bey de Torbalı'ya giderek yapılan yardım faaliyetlerinde bizzat bulunmuşlar, yardımların koordine edilmesini sağlamışlardır⁴⁴¹. Vali Kazım Paşa, burada yapmış olduğu ilk incelemelerin ardından, depremde etkilenen köylerde, kendi imkânlarıyla iâşe temini edemeyecek ailelerin tespiti, deprem dolayısıyla kaç hayvanın telef olduğu, deprem nedeniyle erkekleri vefat edip de muhtaç kalan kaç aile olduğu, çanak, tabak, kumaş gibi zaruri eşyalara kaç kişinin muhtaç olduğu tespitinin yapılmasına dair tebliğname göndermiştir. Tebliğname üzerine Torbalı Kaymakamı muhtar heyetleriyle birlikte derhal harekete geçmiştir⁴⁴². Böylelikle deprem bölgesi halkının ihtiyaçlarının derhal tespit edilmesini sağlamaya çalışan Vali Kazım Paşa, ilerleyen günlerde ne yapılacağına ilişkin olarak da, depremzedelerden alınacak vergilerin iki sene ertelenmesini, depremzede halka 40.000 lira para dağıtılmasını, depremzede memurlara hemen yardımda bulunulmasını, Torbalı halkının elindeki 120.000 okka tütünün İnhisarlar İdaresi tarafından satın alınmasını, evleri yıkılan veya hasar alan köylüye 300'er lira verilmesi yönünde bir planlama yapmıştır⁴⁴³.

Diğer taraftan depremin yıkıcı etkisini gösterdiği bölgelere sağlık ekipleri ve sağlık malzemeleri gönderilmiş, ancak sağlık hizmeti veren bazı binaların da hasar alması bu alandaki ihtiyacın daha da artmasına ve başka tedbirlerin alınmasına yol açmıştır. Örneğin, Tepeköy'deki dispanserin hasar alması nedeniyle, buradaki doktorlar çadırlarda görevlerini yapmaya çalışmışlar⁴⁴⁴, Torbalı'da istasyon civarında⁴⁴⁵ ve yine depremin şiddetli olarak hissedildiği, Ertuğrul Köyü'nde seyyar bir dispanser tesis edilerek, yaralıların tedavileri bu sahra çadırlarında yapılmaya çalışılmıştır⁴⁴⁶. Seyyar hastanelerin yapımında askeriyeden gönderilen 100 kişilik çadırlar kullanılmıştır⁴⁴⁷. Askeriye ayrıca hem bu gönderilen çadırların kurulması hem de sağlık tedbirlerinde görev almaları için bir doktorla on sağlık

⁴³⁷Anadolu, "Zelzele Hakkında En Son Aldığımız Haberler", 1 Nisan 1928, s.2.

⁴³⁸Hizmet, "Torbalı'da Felaket", 2 Nisan 1928, s.1.

⁴³⁹Vakit, "İzmir Valisinin Telgrafları", 2 Nisan 1928, s.2.

⁴⁴⁰Anadolu, "Halk Dün Geceyi Yine Çadırlarda Geçirdi", 3 Nisan 1928, s.2.

⁴⁴¹Milliyet, "Son Dakika", 2 Nisan 1928, s.1.

⁴⁴²Milliyet, "Zelzele Tekrar Başladı", 4 Nisan 1928, s.4.

⁴⁴³Hizmet, "Vali Paşa'nın Beyanatı", 3 Nisan 1928, s.2; Ahenk, "Vali Paşa'nın Beyanatı", 3 Nisan 1928, s.1.

⁴⁴⁴Hilal-i Ahmer Mecmuası, C.9, S.80, s.336.

⁴⁴⁵Milliyet, "İzmir'de Gün Sükûnetle Geçti", 2 Nisan 1928, s.6.

⁴⁴⁶Vakit, "İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüylü Ürpertici Dehşeti Altındadır", 3 Nisan 1928, s.1.

⁴⁴⁷Anadolu, "Halk Dün Geceyi Yine Çadırlarda Geçirdi", 3 Nisan 1928, s.2.

çalışanı göndermiştir⁴⁴⁸. Askeriyeden gönderilen bu sağlık ekibi dışında yine Torbalı ve köyleri için, İzmir’den bölgeye, sağlık ekipleri⁴⁴⁹, doktor ve sağlık malzemeleri gönderilmiştir⁴⁵⁰. İhtiyaca binaen birkaç sefer halinde bölgeye hem malzeme ve hem de sağlık memuru gönderilmek suretiyle takviye yapılmıştır. Nitekim açılan dispanserler için, birkaç defa olmak üzere gönderilen sağlık ve ecza malzemelerinin toplamı 8 Nisan tarihi itibarıyla 100 tane gömlek, 100 ton odun, 15 karyola, 15 yatak, 30 yastık, 53 battaniye, 23 yastık yüzü, 27 çarşaf, 27 yastık örtüsü, 12 havlu, 100 çorap, 44 astar, kâfi miktarda tabak, kaşık ve hastalar için 100 paket sigara, tütün, 50 portakal, 1 okka çikolatayı bulmuştur⁴⁵¹.

İzmir’den Torbalı’ya gönderilen sağlık ekiplerinin başında İzmir Sağlık Müdürü Latif Bey bizzat bulunmuş ve burada alınması gereken tedbirlerle bizzat ilgilenmiştir. Latif Bey’in başkanlığındaki sağlık ekipleri köy köy dolaşmak suretiyle hafif yaralıların pansumanlarının yapılmasını sağlamışlardır⁴⁵². Sağlık Müdürü dışında İzmir Hilal-i Ahmer doktorlarından ve aynı zamanda Emraz Zühreviye Hastanesi Sertabibi Doktor Cevdet Fuat Bey de Torbalı’ya giderek⁴⁵³, ilçeye bağlı köylerde yaralıların tedavisinin yapılmasında görev almıştır⁴⁵⁴. Bölge için alınan bu tedbirlerle, hafif yaralı olan depremzedeler yerlerinde tedavi edilirken, ağır yaralılar, belediye zabıta memurlarının nezaretinde⁴⁵⁵, trenle ve ilk yardım arabalarıyla İzmir Memleket Hastanesi’ne nakledilmiştir⁴⁵⁶.

Sağlık alanında alınan tedbirler, özellikle sağlık ekiplerinin köyleri dolaşması halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Nitekim Gözpinar Köyü halkı köylerine gelen sağlık memuru Hüsnü Bey’e⁴⁵⁷, Çırpı Köyü halkı da köylerine gelen sağlık memurları İsmail Hakkı Bey ve Mustafa Bey’e kendilerine gösterdikleri nezaketten ve muameleden dolayı gazete vasıtasıyla teşekkür etmişlerdir⁴⁵⁸.

⁴⁴⁸Anadolu, “Halk Dün Geceyi Yine Çadırlarda Geçirdi”, 3 Nisan 1928, s.2; Hizmet, “Torbalı’nın Hali”, 3 Nisan 1928, s.2.

⁴⁴⁹Milliyet, “Son Dakika”, 4 Nisan 1928, s.4.

⁴⁵⁰Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.1; Milliyet, “Felaket Büyüktür”, 4 Nisan 1928, s.4; Vakıf, “Zelzele Sahası Zannedildiğinden Çok Vas’addir”, 4 Nisan 1928, s.2.

⁴⁵¹Anadolu, “Hilali Ahmer’in Felaketzedelere Muaveneti”, 8 Nisan 1928, s.2.

⁴⁵²Milliyet, “Son Dakika”, 2 Nisan 1928, s.1.

⁴⁵³Hizmet, “Torbalı’ya Gidiyor”, 4 Nisan 1928, s.2.

⁴⁵⁴Hizmet, “Torbalı’nın Hali”, 4 Nisan 1928, s.1.

⁴⁵⁵Milliyet, “İzmir’de İlk Heyecan ve Korku Geçti”, 6 Nisan 1928, s.1.

⁴⁵⁶ Akşam, “İzmir ve Mülhakatında Hareket-i Arz Uzun Fasılalarla Devam Etmektedir”, 3 Nisan 1928, s.1; Milliyet, “İzmir’de Gün Sükûnetle Geçti...”, 2 Nisan 1928, s.1; Vakıf, “Zelzeleye Dair Son Haberler”, 2 Nisan 1928, s.2.

⁴⁵⁷ Hizmet, “Teşekkür Ediliyor”, 15 Nisan 1928, s.2.

⁴⁵⁸ Hizmet, “Felaketzedelerin Teşekkürü”, 19 Nisan 1928, s.2.

Sağlık alanında alınan tedbirler dışında, depremzedeler için alınan bir diğer tedbir ise halkın iâşe sorununun giderilmesidir. Zira yıkılan evlerle birlikte halkın erzakları da enkaz altında kalmıştır. Bunun için Torbalı'ya ilk olarak, Hilal-i Ahmer tarafından 200 çuval un, şeker, çay, sabun⁴⁵⁹, bir vagon ekmek, fasulye ve patates gibi erzak maddeleri gönderilmiştir. Ancak, gönderilen bu malzemeler muhtemelen ilk anda koordinasyon eksikliğinden dolayı, düzgün bir biçimde dağıtılamamıştır⁴⁶⁰. Hatta bu nedenle, Hizmet Gazetesi baş muhabiri Zeynel Besim tarafından vilayet fırka gurubu başkanlığına, Torbalı'daki barınma ve iâşe işlerinin düzenlenmesi ve takibinin yapılması için, il genel meclisi azasından üç kişinin Torbalı'ya gönderilmesi rica edilmiştir⁴⁶¹.

İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi, gerek Torbalı ilçe merkezi ve gerekse köylerde yardım malzemelerinin dağıtılması, yardım işlerinin organize edilmesi görevi için Doktor Cevdet Fuat Bey'i görevlendirmiştir. Sağlık hizmetleri dışında yardım malzemelerin de dağıtımından da sorumlu olan Fuat Bey ve ekibi⁴⁶², Torbalı'ya gelirken yanlarında, 389 okka pirinç, 17 okka çay, 39 okka şeker, 78 okka yağ, 528 okka sabun, yüz okka tuz, 1827 okka fasulye, 1918 okka patates ile 450 okka ekmek getirmişlerdir⁴⁶³. İlerleyen günlerde de Torbalı'ya yapılan iâşe yardımı devam etmiştir. Örneğin, 9 Nisan tarihinde bölgeye Hilal-i Ahmer tarafından 500 okka ekmek gönderilmiş ve bu ekmekler karakollar vasıtasıyla muhtaç halka dağıtılmıştır⁴⁶⁴. 11 Nisan tarihinde bölgeye 507 okka şeker, 497 okka pirinç, 509 okka sabun, 488 okka patates, 5 sandık limon, 5 okka çay, 296 okka fasulye gönderilmiştir⁴⁶⁵. 15 Nisan tarihi itibarıyla Hilal-i Ahmer bölgeye toplam, 1.493 kıyye ekmek, 289 kıyye pirinç, 390 kıyye şeker, 71 kıyye sadeyağ, 1.024 kıyye sabun, 100 kıyye tuz, 1.918 kıyye patates, 11 kasa limon, 16 kıyye çay, 250 çuval un, 1.867 kıyye fasulye göndermiştir⁴⁶⁶. Bu bağlamda bölgede iâşe teminiyle ilgili büyük bir problem yaşanmamıştır. Alınan tedbirler ve yapılan yardımlarla birlikte, halkın iâşesi düzenli olarak karşılanmıştır⁴⁶⁷.

⁴⁵⁹ Ahenk, "Korkunç Zelzelenin Dehşeti ve Fecati...", 3 Nisan 1928, s.2.

⁴⁶⁰ Hizmet, "Torbalı'nın Hali", 4 Nisan 1928, s.1.

⁴⁶¹ Hizmet, "Baş Muharririmizin Bir Takiriri", 5 Nisan 1928, s.3.

⁴⁶² Milliyet, "Son Dakika", 4 Nisan 1928, s.4; Anadolu, "Felaketzedelerin Evvel Emirde İskânı, Ba'de İâşesi Düşünüyor", 5 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "Zelzele Şiddetini Kaybetti", 4 Nisan 1928, s.1.

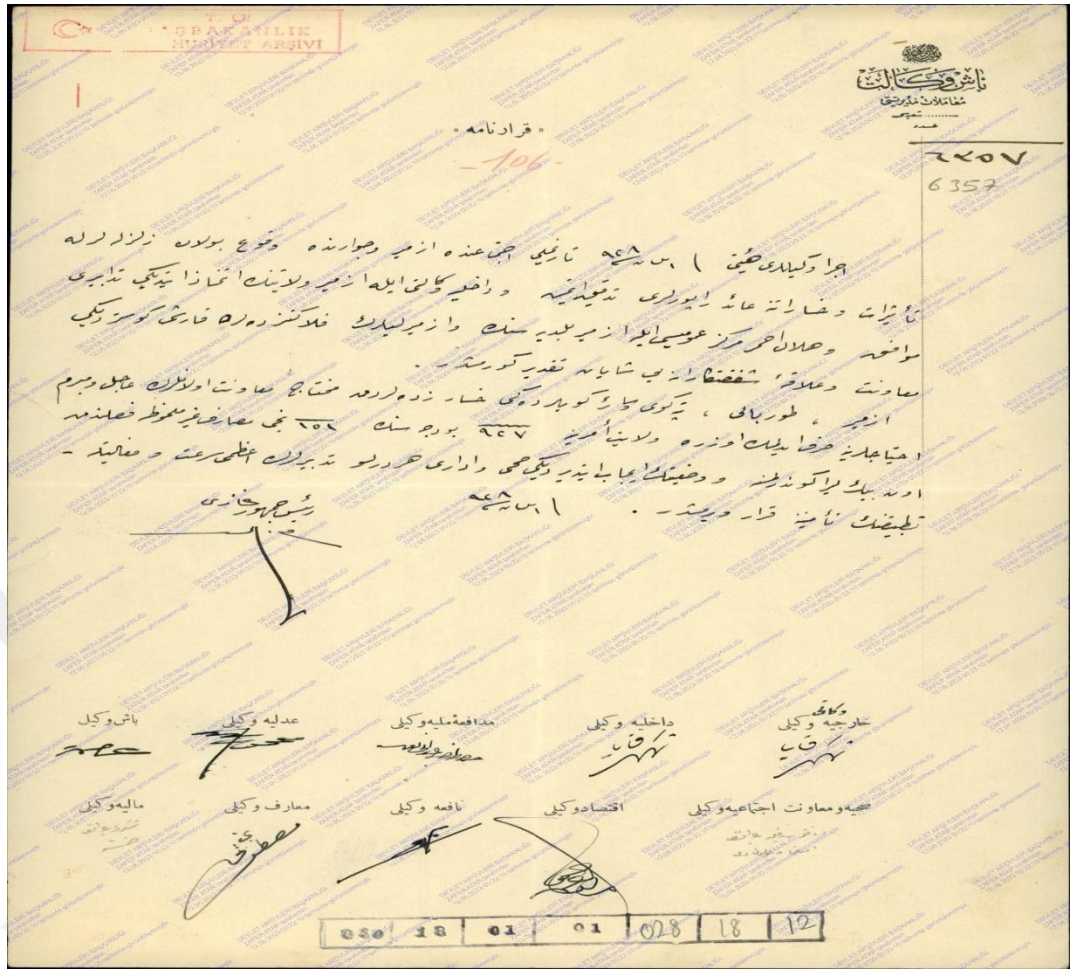
⁴⁶³ Anadolu, "Felaketzedelerin Evvel Emirde İskânı, Ba'de İâşesi Düşünüyor", 5 Nisan 1928, s.2; Hizmet, "Hilali Ahmer Heyeti Tevziatta", 5 Nisan 1928, s.3.

⁴⁶⁴ Hizmet, "Felaketzedelere Ekmek", 10 Nisan 1928, s.2.

⁴⁶⁵ Anadolu, "Erzak Gönderildi", 11 Nisan 1928, s.1.

⁴⁶⁶ Hilali Ahmer Mecmuası, C.9, S.80, s.336.

⁴⁶⁷ Anadolu, "Zelzele Şiddetini Kaybetti", 4 Nisan 1928, s.1.

BCA. 30.18.1.1/28.18.12 (1 Nisan 1928).

Tüm doğal afetlerde ve bilhassa depremlerden sonra ortaya çıkan en büyük sorun şüphesiz afetzedelerin barınma sorunudur. Torbalı depremi sonrasında da, bu felakete maruz kalan ahalinin öncelikle sağlık ve iâşe sorunları giderilmeye çalışılmış, sonrasında ise barınma sorunu gündeme alınmıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere deprem oldukça geniş bir alanı etkilemekle birlikte başta Torbalı ilçe merkezi ve köyleri olmak üzere, İzmir'in birçok bölgesinde maddi hasara sebebiyet vermiştir. Bu kapsamda ahalinin bir bölümünün evleri tamamen - oturulamayacak derecede hasar almış, bazı haneler ise kısmen hasarlı hale gelmiştir. Tüm bunların yanı sıra tekrar deprem olacağı kaygısıyla ahalinin büyük bir kısmı da sağlam dahi olsa evlerine girmekten imtina etmişlerdir. Dolayısıyla İzmir dâhilinde önemli bir barınma sorunu ortaya çıkmıştır.

Halkın barınma ihtiyacının karşılanması adına Vali Kazım Paşa tarafından Hilal-i Ahmer'den çadır talebinde bulunulduğunu, ilk etapta İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi

tarafından depremzedeler için 300 çadır gönderildiğini⁴⁶⁸ görmekteyiz. Ancak üç aileye bir çadır verildiği halde⁴⁶⁹, Torbalı'ya gelen bu çadırlar yeterli gelmemiş, bu kez Eskişehir Hilal-i Ahmer Şubesi'nden 400 tane daha çadır istenmiştir⁴⁷⁰. Eskişehir'den istenen bu çadırlar ise vaktinde gelmediğinden halkın büyük bir bölümü açıkta kalmaya devam etmiştir. Hizmet Gazetesi muhabirinin anlattığına göre, 3 Nisan tarihine kadar 13.000 felaketzedeye ancak 366 çadır dağıtılmış, köylerden bir kısmına tek bir çadır bile gitmemiştir. Bu nedenle, İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi Hizmet Gazetesi tarafından, *“Neden bu kadar günden beri İzmir Hilal-i Ahmer şubesinin çadır talebi terviç edilerek buraya binlerle çadır yığılmadı? İşte yağmur yağıyor, yalnız Torbalı ve havalisinde değil, İzmir’de de binlerce halk çadıra muhtaçtır. Köylülerin ağzından kulaklarımla dinledim; ekmek istemiyoruz. Çadır istiyoruz. Dün akşam Torbalı’da yağmur altında 1000 vatandaş yatmış, zezelenin öldürmediklerini hastalık mı öldürsün!”*⁴⁷¹ cümleleriyle eleştirilmiştir.

Depremzedeler için talep edilen çadırların temin edilememesi, İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi Başkanı Hüsnü Bey'i de üzüntüye sevk etmiştir. Zira kendisi, Vali Kazım Paşa'yla birlikte Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'ne 17 kez telgraf göndermek suretiyle çadır talebinde bulunmuştur⁴⁷². Hilal-i Ahmer Genel Merkezi dışında, Kazım Paşa tarafından Müdafaa-i Milliye Vekâletine de telgraf gönderilerek çadır talebinde bulunulmuştur⁴⁷³.

Deprem bölgesinden sürekli çadır talebinde bulunulması üzerine İzmir, Eskişehir ve İstanbul Hilal-i Ahmer Şubelerinden 4 Nisan tarihine kadar 900 çadır temin edilebildiği⁴⁷⁴, bu çadırların büyük bir kısmının Torbalı'ya sevk edildiğini görmekteyiz⁴⁷⁵. Ancak ilk tespitlere göre Torbalı'ya bağlı 18 köyün tamamen⁴⁷⁶ yıkıldığı ve 11.000 kişinin⁴⁷⁷ evsiz kaldığı bir ortamda 900 çadırın yeterli geldiğini söylemek imkânsızdır. Bununla birlikte depremin bölgede ortaya çıkardığı hasara dair yeni bilgilerin gelmesiyle birlikte, örneğin Dağkızılca Köyü gibi ilk anda haber alınamayan köylerden sonraki

⁴⁶⁸ Hizmet, “Ankara Telgraflarımız”, 1 Nisan 1928, s.3; Vakıf, “Hilali Ahmer’in Yardımı”, 2 Nisan 1928, s.2.

⁴⁶⁹ Milliyet, “Son Dakika”, 2 Nisan 1928, s.1; Vakıf, “İzmir ve Civarı Hala Korkunç Sarsıntıların Tüyler Ürpertici Dehşeti Altındadır”, 3 Nisan 1928, s.2.

⁴⁷⁰ Milliyet, “Zelzele Hakkında Ajansın Verdiği Malumat”, 1 Nisan 1928, s.1; Ahenk, “Korkunç Zelzelenin Dehşeti ve Fecati...”, 3 Nisan 1928, s.2; Anadolu, “Dört Yüz Çadır Daha Gönderiliyor”, 2 Nisan 1928, s.3.

⁴⁷¹ Hizmet, “Torbalı’nın Hali”, 4 Nisan 1928, s.1.

⁴⁷² Ahenk, “Çadır İhtiyacı Şediddir”, 3 Nisan 1928, s.2; Hizmet, “Vagonlara Yerleştirilecekler”, 4 Nisan 1928, s.2.

⁴⁷³ Anadolu, “Zelzele Şiddetini Kaybetti”, 4 Nisan 1928, s.1.

⁴⁷⁴ Vakıf, “Hilali Ahmer’in Yardımı”, 4 Nisan 1928, s.2.

⁴⁷⁵ Hilali Ahmer Mecmuası, 15 Nisan 1928, C.9, S.80, s.335.

⁴⁷⁶ Akşam, “İzmir Muhabirimizden Son Dakikada Aldığımız Telgraf”, 3 Nisan 1928, s.1.

⁴⁷⁷ Hizmet, “Torbalı’da Vaziyet”, 3 Nisan 1928, s.2.

günlerde haber alınması⁴⁷⁸, 9 ve 10 Nisan tarihlerindeki artçı sarsıntılarının ardından Bayındır ve Tire'nin ova köylerinde⁴⁷⁹ ve Kemalpaşa'ya bağlı Kızılcabal köyü⁴⁸⁰ gibi daha önceki depremde önemli hasar almayan yerlerde yıkımların yaşanması, açıkta kalanların sayısının artmasına sebep olmuştur. Yine Tire'ye bağlı dört köy halkının doğrudan Hilal-i Ahmer'e müracaat ederek yardım talep etmesi⁴⁸¹, çadır ihtiyacı bulunan depremzedelerinin sayılarının her gün yeniden güncellenmesine ve daha çok çadır ihtiyacının hâsıl olmasına sebebiyet vermiştir.

Bölgeye gönderilen çadırların yetersiz gelmesi, bazı bölgelere depremin üzerinden uzun süre geçmesine rağmen çadır dağıtımının yapılamaması, bazı yerlerde ise gelen çadırların dağıtımının düzgün yapılamaması halk arasında şikâyetlere neden olmuştur. Bahsedilen nedenlerden dolayı, sıkıntı yaşayan halkın bir kısmı çadır isteğini veya çadır eksikliğinden kaynaklanan şikâyetlerini basın aracılığıyla duyurmaya çalışmıştır. Örneğin Gözpinar ahalisi, *“Depremden sonra sular içinde kaldığımız istasyon memurunun dikkatini çekmiş, bu memur sayesinde ambarda ikamet ediyoruz. Ancak, küçük çocuklarımızla perişan bir haldeyiz. Bizlere de çadır gönderilmesini talep ediyoruz”* ifadeleriyle çadır talebinde bulunmuşlardır⁴⁸². Cumaovası'ndaki depremzedelerden bir kişi ise gazeteye mektup yazarak, İzmir'den gönderilen 10 çadırın dağıtımının düzgün olmadığını belirtmiştir⁴⁸³. 10 evin yıkılıp, 100 evin hasar aldığı Bayındır'a bağlı Çıplak Köyü halkı ise, açıkta kalmalarına rağmen köy muhtarının çadır tedarik etmek için herhangi bir girişimde bulunmamasından dolayı muhtarı şikâyet etmişlerdir⁴⁸⁴. Köyler dışında, Karabağlar semtinde olduğu gibi⁴⁸⁵ İzmir'deki bazı semtlerde de çadır eksikliği yaşanmıştır.

Çadır ihtiyacını gazeteler vasıtasıyla duyurmaya çalışanlar olduğu gibi, bizzat İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi'ne giderek çadır talebinde bulunanlar da olmuştur. Nitekim Ahenk Gazetesi muhabiri Hilal-i Ahmer başkanı Hüsnü Bey'le görüşmeye gittiğinde, yarım saat içinde 50 kişinin çadır için Hilal-i Ahmer'e müracaat ettiğine şahit olmuştur⁴⁸⁶. Anadolu

⁴⁷⁸ Vakıf, “Zelzele Sahası Zannedildiğinden Çok Vas'addir”, 4 Nisan 1928, s.1; Hizmet, “Torbalı'da Vaziyet”, 3 Nisan 1928, s.2.

⁴⁷⁹ Hizmet, “Yirmi Altıncı Rapor”, 12 Nisan 1928, s.2.

⁴⁸⁰ Ahenk, “Yirmi Sekizinci Rapor”, 12 Nisan 1928, s.2.

⁴⁸¹ Anadolu, “Dört Köy Halkı”, 9 Nisan 1928, s.1.

⁴⁸² Hizmet, “Çadır İhtiyacı”, 6 Nisan 1928, s.1.

⁴⁸³ Ahenk, “Kardeşlerimizin Temennisi”, 7 Nisan 1928, s.1.

⁴⁸⁴ Anadolu, “Şikâyetler”, 15 Nisan 1928, s.2.

⁴⁸⁵ Hizmet, “Felaketzedelerin Şikâyetleri”, 9 Nisan 1928, s.2.

⁴⁸⁶ Ahenk, “Çadır İhtiyacı Şediddir”, 3 Nisan 1928, s.2.

Gazetesi'nde yer alan bir habere göre ise, özellikle 3 Nisan'da yağan yağmurlar halkın çadıra olan ihtiyacını daha da arttırdığından, Hilal-i Ahmer'e giderek çadır talebinde bulunanların sayısında da önemli bir artış olmuştur. Ancak buna rağmen, Hilal-i Ahmer'e müracaat eden kimseye çadır verilmemiştir⁴⁸⁷. İzmir halkının çadır ihtiyaçları için başvurduğu bir diğer yer de karakollar olmuştur. Zira İzmir'de ihtiyaç sahiplerine dağıtılması için, Hilal-i Ahmer tarafından bütün polis karakollarına çadır dağıtılmıştır. Ancak, karakollara dağıtılan çadırların hatırlı veya nüfuzlu kişilere dağıtıldığına dair haberler yayılmıştır. Bunun üzerine Hilal-i Ahmer tarafından polis müdüriyeti uyarılarak, nüfuzlu kişilere verilen çadırların toplatılarak felaket nedeniyle evleri yıkılan ve açıkta kalan kişilere verilmesi istenmiştir. Polis müdüriyeti de bunun için karakollara emir vermiştir⁴⁸⁸. Karakollara gönderilen çadırlar yeterli gelmese de, halkın yine de karakollara çadır için müracaatta bulunduğunu görmekteyiz. Buna karşılık Karantina, Kemer, Alsancak ve İkiçeşmelik Karakolları bulundukları bölgelerdeki halk için İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi'nden çadır talebinde bulunmuşlardır⁴⁸⁹.

Deprem bölgesindeki halkın yaşamış olduğu çadır problemi basın tarafından ele alınmış ve eleştirilmiştir. Bu bağlamda, Hizmet Gazetesi'nde “Çadır İstiyoruz” başlığı altında bir hafta geçmesine rağmen hala açıkta kalanlar olduğundan bahsedilerek, Torbalı halkının üç dört günden beri “Çadır, çadır!” diye inlediği, sadece Torbalı'da değil, İzmir'in çeşitli semtlerinde de çadır beklendiği, halkın başvurmadığı makamın kalmadığı, bütün bu müracaatlara rağmen felaketzedelerin ihtiyaçlarını temin edecek esaslı bir tedbir alınmadığı, yeterli yardım yapıldığı halde niçin çadır tedarik edilemediği ifade edildikten sonra “*Bütün bir millet yekpare bir kalp halinde kardeşlerinin imdadına koşar, cebindeki parayı verirken felaketzedelerin çadırsız bırakılmasına asla razı olamayız. Ehemmiyetle nazar-ı dikkat celb ederiz. Ne yapıp yapıp çadır tedariki edilmelidir*”⁴⁹⁰ denilmiştir. Anadolu Gazetesi de “*Başlarında İzmir'deki ve Torbalıdaki felaketdide kardeşlerimiz de ihal olunduğu halde zelzeleye ve merkez olan mıntika köylülerimizin yüzde doksanı henüz çadır yüzü görmüş değildir. Köy ve hatta köyler var ki meskenlerinin hepsi yıkıldığı, barınacak tek bir damları bile kalmadığı halde henüz tek bir çadır alamamıştır... Torbalı gibi göz önündeki bir mevkide bile yağmur günlerinde altına sığınacak bir çadır bulamadı.*

⁴⁸⁷ Anadolu, “Zelzele Şiddetini Kaybetti”, 4 Nisan 1928, s.1.

⁴⁸⁸ Anadolu, “Dün Akşam Altı Buçukta Kısa Fakat Şiddetlice Bir Zelzele Oldu”, 6 Nisan 1928, s.1.

⁴⁸⁹ Hizmet, “Mütemadiyen Çadır İsteniyor”, 11 Nisan 1928, s.2; Anadolu, “İzmir'de Çadır İhtiyacı”, 11 Nisan 1928, s.1.

⁴⁹⁰ Hizmet, “Çadır İstiyoruz”, 6 Nisan 1928, s.1.

*Torbalı'ya ve civarına gidenlerimiz halkın yek avaz, yekvücut “çadır, çadır!” diye haykırdığını söylemekte mütehaddirler. Vaziyet-i hakikiyesi ancak bu olan bir felaket mıntıkasında yardım ve muavenet teşkilatının birinci vazifesi nedir? Felakete sahne olan mıntıkaya bol bol hatta lüzumundan fazla çadır yollamak, bir defa herkes çadır altına aldıktan yahut yerlerini bu suretle temin ettikten sonra karınlarını doyurmazsak bile onlara içlerini ısıtacak bir çorba içirebilmektir değil mi?”*⁴⁹¹ ifadeleriyle yaşanan çadır eksikliğini, sert bir şekilde eleştirmiştir.

7 Nisan tarihinde yani depremin üzerinden bir hafta geçmesine rağmen, Torbalı'daki halk açıkta kalmaya devam etmiş, bu da yine basında, “*gönderilen çadırlar felaketzedelere kıfayet etmekten çok uzak*” şeklinde eleştirilmiştir⁴⁹².

Bir taraftan depremzedeler için çadır temin etmeye çalışan İzmir Valisi Kazım Paşa, diğer taraftan da farklı alternatifler üzerinde durmaktadır. Çadır temin edilinceye kadar halkın bir kısmının tren vagonlarına yerleştirilmesi fikri bu alternatiflerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Kazım Paşa, Aydın Şimendifer Kumpanyasıyla temasa geçerek, 50 adet vagon göndermelerini istemiştir⁴⁹³. Aynı şekilde Kasaba Şimendifer Şirketi'nden de vagon isteğinde bulunan Vali'nin bu talepleri üzerine, Aydın Şimendifer Şirketi 30 adet, Kasaba Şimendifer Şirketi 50 adet vagonu Torbalı, Tepeköy ve Kayas istasyonlarına göndermiştir. Torbalı'ya 40, Tepeköy'e 10, Gözpnar'a 5, Kayas'a 3, Gaziemir'e 5, Seydiköyü'ne 2, Selçuk'a 7, Karşıyaka'ya 5, İzmir Vilayeti emrine 3 olmak üzere gönderilen vagonların dağıtımı yapılmıştır⁴⁹⁴. Ancak, Torbalı'ya giden Anadolu Gazetesi muhabirinin aktardığına göre, gönderilen bu vagonlardan istenildiği gibi istifade edilememiştir. Çünkü evleri istasyona yakın olanlar ne yapıp edip çadır temin etmiş, çadırsız kalanlar ise, evleri istasyondan uzak olduğu, bütün yiyecekleri ve eşyaları da evlerinde olduğu için evlerinden uzağa gitmek istememişlerdir. Bundan dolayı da gönderilen vagonların çoğu boş kalmış ve bunlardan istasyon memurları yararlanmıştır⁴⁹⁵.

Vali Kazım Paşa'nın depremzedelerin barınma sorununun üstesinden gelebilmek üzere müracaat ettiği bir diğer yöntem ise Aydın, Denizli, Kütahya, Balıkesir, Manisa ve Afyonkarahisar gibi çevre iller valiliklerine müracaat ederek, ellerinde fazladan bulunan

⁴⁹¹ Anadolu, “Felaketzedelerimize Yarınki Evden Evvel Bugün Çadır Temin Edelim” 5 Nisan 1928, s.1.

⁴⁹² Anadolu, “Torbalı Mıntıkasının Yalnız Bir Şeye İhtiyacı Vardır O da Çadırdır”, 8 Nisan 1928, s.1.

⁴⁹³ Hizmet, “Vagonlara Yerleştirilecekler”, 4 Nisan 1928, s.2.

⁴⁹⁴ Hizmet, “On İkinci Rapor”, 5 Nisan 1928, s.1.

⁴⁹⁵ Anadolu, “Torbalı Mıntıkasının Yalnız Bir Şeye İhtiyacı Vardır O da Çadırdır”, 8 Nisan 1928, s.1.

yörük çadırlarının bir kısmının geçici olarak İzmir Vilayeti emrine gönderilmesini talep etmesi olmuştur⁴⁹⁶. Diğer taraftan Ankara Hilal-i Ahmer merkezinden tekrar çadır talebinde bulunarak çadır temin etmeye çalışan İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi, aynı zamanda Musevi tüccarların elinde bulunan 80 çadırı 50'şer liraya satın alma girişiminde bulunmuştur⁴⁹⁷. Ayrıca, İstanbul Vilayeti'ne de İstanbul Hilal-i Ahmer Merkezi'nde çadır varsa gönderilmesini, piyasada çadır varsa satın alınmak üzere kendilerine bildirilmesini istemiştir⁴⁹⁸.

Bölgedeki çadır ihtiyacının giderilmesi için yapılan talep ve girişimlerin ardından, çevre illerden, ilçelerden, askeriyeden gönderilen ve piyasadan satın alınanlarla birlikte 8 Nisan tarihinde bölgeye toplam 1249 adet çadır gönderilmiştir. Bu çadırların 807 tanesi Torbalı ve Dağ Kızılca'ya, 31 tanesi Seydiköy'e, 411 tanesi ise İzmir'e dağıtılmıştır⁴⁹⁹. Ancak bu miktar da bölge için yeterli gelmediğinden ilerleyen günlerde de bölgeye çadır gönderilmeye devam etmiştir. Nitekim Torbalı Kaymakamlığından İzmir Valisi'ne yazılan rapora göre, 9 Nisan tarihinde Dinar'dan bölgeye 40 adet çadır gelmiştir⁵⁰⁰.

Vali Kazım Paşa'nın diğer bir alternatifi ise özellikle harabeye dönen köylerdeki ahalinin barınma sorununu ortadan kaldırmak üzere tahta barakaların inşası olmuştur. Bu nedenle, ağaç kesim yerlerinin halka gösterilmesi için bölgeye orman memurları, barakaların yapılabilmesi için de ilk anda Torbalı'ya 24 inşaat ustasıyla, 100 torba çivi gönderilmiştir⁵⁰¹. Böylelikle Kızılcaadağ Karyesi⁵⁰², Dağ Kızılca Karyesi⁵⁰³, Karaağaç Karyesi gibi ormanlık alanların yakınındaki köylere işçi ve ustalar gönderilerek halkın en azından bu barakalara biran evvel kavuşmasına çalışılmıştır. Ayrıca, Tepeköy'de⁵⁰⁴ ve Karaağaç Köyü, Dağ Kızılca Köyü'nde tamamen yıkılmamış olan evlerin üzerine çardak yapılmıştır⁵⁰⁵.

⁴⁹⁶ Hizmet, "On İkinci Rapor", 5 Nisan 1928, s.1.

⁴⁹⁷ Anadolu, "Dün Akşam Altı Buçukta Kısa Fakat Şiddetlice Bir Zelzele Oldu", 6 Nisan 1928, s.1.

⁴⁹⁸ Anadolu, "Zelzele Şiddetini Kaybetti", 4 Nisan 1928, s.1.

⁴⁹⁹ Anadolu, "Hilal-i Ahmer'in Felaketzedelere Muaveneti", 8 Nisan 1928, s.2. Ahenk Gazetesi'nde 8 Nisan tarihinde gönderilen çadır miktarının 1239 adet olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Ahenk, "Hilal-i Ahmerimiz", 8 Nisan 1928, s.2.

⁵⁰⁰ Ahenk, "Rapor Sureti", 10 Nisan 1928, s.2.

⁵⁰¹ Hizmet, "On İkinci Rapor", 5 Nisan 1928, s.1.

⁵⁰² Akşam, "İzmir'de İnşaat Başladı", 9 Nisan 1928, s.1.

⁵⁰³ Ahenk, "Resmi Rapor", 7 Nisan 1928, s.2.

⁵⁰⁴ Anadolu, "Usta Gönderildi", 11 Nisan 1928, s.1.

⁵⁰⁵ Hizmet, "Torbalı'da Vaziyet", 12 Nisan 1928, s.2; Ahenk, "Resmi Rapor", 7 Nisan 1928, s.2.

Gönderilen usta ve işçilerle birlikte, civar ormanlardan yararlanılan halk, kendi evlerini derme çatma kulübeler şeklinde yapmıştır. Ancak belediye, halkın kendince yapmış olduğu bu inşaatların şehrin görüntüsünü bozduğu gerekçesiyle halkın kendi evini kendisinin yapmasını yasaklamıştır⁵⁰⁶.

Halkın geçici olarak barınmasını sağlamak için alınan bu tedbirlerle birlikte, bir yandan da Vali Paşa depremin hemen ertesi günü uzmanlarla bir toplantı yaparak, yeni yapılacak köy evlerinin inşası hakkında görüşmelerde bulunmuştur⁵⁰⁷. Asri ev olarak nitelendirilen bu evlerin henüz çadır ihtiyacının karşılanamadığı bir dönemde konuşulması, Anadolu Gazetesi tarafından, *“Halk aç çıplak ve açıkta iken İzmir Valisi Kazım Paşa’nın sanki hiçbir şey yokmuş, her taraf gül gülistan kesilmiş gibi hayalat ve mahalat arkasında koşması hangi hükümet idare ve hangi hakikatle kabil telifdir? Binlerce aile aç, çıplak gecelerini açıkta geçirirken asri köy hülyalarının peşinden koşmak felaketle ittihaz etmekten de bir şeydir”* cümleleriyle ve *“Kardeşlerimiz henüz çadır altına girmiş değildir, hiç birisine daha sıcak çorba veremedik. Bize şu kara günlerimizde hayalat ve muhalat değil? Makul nümayişten? Ciddi tedbirler ve nihayet birer çadır ile birer lokma ekmek lazım”*⁵⁰⁸ ifadeleriyle eleştirilmiştir.

Gazetelerde bu benzeri eleştirel yaklaşımlar olsa da, İzmir Valisi Kazım Paşa’nın hem geçici barınma sorununu hem de kalıcı barınma sorununun ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalarının isabetli olduğunu ifade edebiliriz. Nitekim geçici barınma sorununun üstesinden gelmek üzere pek çok farklı metotla çözüm üretmeye çalışan Vali, diğer taraftan da oturulamayacak durumda olan evlerin enkazını kaldırılması ve biran evvel bunların yeniden inşasını gündemine almıştır. Bu kapsamda Hilal-i Ahmer ve İzmir Valiliği tarafından alınan kararla yıkılan veya hasar alan evlerden yardıma muhtaç olanların evlerinin Hilal-i Ahmer tarafından yapılmasına karar verilmiş⁵⁰⁹, ilerleyen günlerde ise bu karar daha genişleterek deprem bölgesindeki bütün inşaatların Hilal-i Ahmer tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Hilal-i Ahmer tarafından tamir edilecek ya da yeniden yapılacak olan evler yardıma muhtaç olanların evleridir⁵¹⁰. Yardıma muhtaç olmayanlar ya kendilerine verilecek borç parayla kendi evlerini kendileri yapacak⁵¹¹ ya da

⁵⁰⁶ Anadolu, “Derme Çatma İnşaat”, 15 Nisan 1928, s.1

⁵⁰⁷ Milliyet, “İzmir’de Gün Sükûnetle Geçti”, 2 Nisan 1928, s.6.

⁵⁰⁸ Anadolu, “Felaketzedelerimize Yarınki Evden Evvel Bugün Çadır Temin Edelim” 5 Nisan 1928, s.1.

⁵⁰⁹ Anadolu, “Harap Olan Evler”, 9 Nisan 1928, s.1; Hizmet, “Hilali Ahmer Tamir Edecek”, 9 Nisan 1928, s.2.

⁵¹⁰ Hizmet, “Felaketzedelere Yeniden Ev Yaptırılacak”, 27 Nisan 1928, s.1.

⁵¹¹ Anadolu, “Torbalı’nın İmarı”, 10 Nisan 1928, s.2.

Hüsni Bey'in ifade ettiği üzere, inşaatların müteahhitlere verilmesi durumunda da kendilerine taksitle ödeme kolaylığı sağlanacaktır⁵¹².

Bölgedeki yeni yapılacak inşaatlardan sorumlu olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, inşaatlar için öncelikle on kadar iktisadi ev olarak nitelendirilen örnek ev inşası çalışmalarında bulunmuştur⁵¹³. Bununla birlikte, yapılacak evler için ayrıca Alman, İtalyan ve Fransız firmaları olmak üzere, Avrupa'daki bazı inşaat firmaları Cemiyete teklifte bulunmuşlardır⁵¹⁴. Cemiyet kendi örnek evleri ile Avrupalı şirketler tarafından önerilen evler arasında fiyat olarak hangisi uygun olursa onu seçmeye karar vermiştir⁵¹⁵. Bu arada, İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi Başkanı Hüsni Bey'in başkanlığında iki mühendisin de bulunduğu bir heyet 8 Mayıs tarihinde Torbalı'ya giderek, inşa edilecek evlerin ne şekilde yapılmasının uygun olacağına dair incelemelerde bulunmuştur. Heyet, incelemelerinin ardından yaptıkları açıklamada, Eylül ayında evlerin biteceğini ifade etmişlerdir⁵¹⁶.

Fransız Şirketi tarafından doldurulmuş alçıdan, Alman Şirketi tarafından ahşaptan ev inşasına dair öneriler getirilmiştir. Fransız ve Alman tekliflerini gören Cemiyet, 30 Mayıs tarihli Anadolu Gazetesi'ndeki habere göre, 1 ay sonra diğer Avrupalı şirketlerin tekliflerini de değerlendireceklerini belirtmiştir⁵¹⁷. Kabul edilen teklif hükümete bildirilecek ve hükümetin göstereceği teminat üzerine evlerin inşasına başlanacaktır. Bu suretle de evlerin kıştan önce köylülere teslim edileceği düşünülmüştür⁵¹⁸. Ancak, Fransız grubuna ait ev örneği 22 Haziran'da⁵¹⁹, Almanlara ait ahşap ev numunesi ise 20 Temmuz'da ancak İzmir'e gelebilmiştir⁵²⁰. Bu nedenle de Torbalı bölgesindeki inşaat faaliyetleri uzun süre başlayamamış ve halk çadırlarda ya da kendi imkânlarıyla yapmış oldukları barınaklarda kalmaya devam etmiştir.

İnşaata dair yaşanan bu belirsizlikler, yine basın tarafından konu edinilerek eleştirilere neden olmuştur. Örneğin, Anadolu Gazetesi yazarı Haydar Rüştü, Haziran

⁵¹² Hizmet, "Felaketzedelere Yeniden Ev Yaptırılacak", 27 Nisan 1928, s.1.

⁵¹³ Anadolu, "Seyyar Haneler", 12 Nisan 1928, s.1; Hizmet, "Hazır ve Seyyar Haneler", 12 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "Torbalı'da Yakında İnşaata Başlanıyor", 9 Mayıs 1928, s.2.

⁵¹⁴ Anadolu, "Seyyar Haneler", 12 Nisan 1928, s.1; Hizmet, "Hazır ve Seyyar Haneler", 12 Nisan 1928, s.2.

⁵¹⁵ Akşam, "Hasara Uğrayan Binaların Durumu", 18 Nisan 1928, s.3; Anadolu, "Seyyar Haneler", 12 Nisan 1928, s.1; Hizmet, "Hazır ve Seyyar Haneler", 12 Nisan 1928, s.2.

⁵¹⁶ Hizmet, "Torbalı'da Tetkikat", 8 Mayıs 1928, s.2; Anadolu, "Torbalı'da Yakında İnşaata Başlanıyor", 9 Mayıs 1928, s.2.

⁵¹⁷ Anadolu, "Zelzeleden Harap Olan Köylerde", 30 Mayıs 1928, s.2.

⁵¹⁸ Anadolu, "Zelzele Mıntıkasının İmarı Etrafında", 6 Haziran 1928, s.1.

⁵¹⁹ Anadolu, "Harap Köylerimizin İmarı Etrafındaki Faaliyet Ne Halde?", 22 Haziran 1928, s.1.

⁵²⁰ Anadolu, "Numunelik Evler", 15 Temmuz 1928, s.1.

ayında dahi Torbalı çevresinde herhangi bir inşa faaliyetinde bulunulmadığını, taş üstüne taş dahi konulmadığını ifade ettiği, “*Harap Torbalı’nın Halkı Düşünüyor mu?*” başlığı altında yazdığı makalesinde “*Can yakıcı felaketler sadmesiyle bir yığın enkaz haline gelen o yerlerin imarıyla meşgul olan var mı? Varsa kimdir? Ve yahut kimlerdir? Bundan da haberimiz yok. Eğer bu işlerle meşgul bir heyet veya bir makam varsa bugüne kadar neler düşündüğü ne gibi teşebbüslere başvurduğunu anlasak çok iyi olur. Haber alıyoruz ki gerek Torbalı’da ve gerek Tepeköy’de halkın kendi kendine inşaat yapmasına da müsaade edilmiyormuş*”, cümlelerine yer vermiş, devamında ise insanların aylardır hala çadırlar altında olduğunu, bu kadar insanın bu kadar kötü bir olayın ardından hala çadırlarda kalmasının çok kötü durumlara yol açabileceğinden bahsetmiştir. Bu cümlelerin ardından da “*Bunlar acaba düşünüldü mü? Şayet bizim bilmediğimiz hazırlıklar yapılmışsa bundan dolayı müteşekkik kalacağımıza şüphe edilmemelidir. Fakat acaba o bizim vakıf olmadığımız hazırlıklar ve teşebbüsler dört ay içinde o civarlarda birer mamure yaratıp da felaketzede halkı kışın şiddetinden kurtarabilecek mi? İşte bizim endişemizi arttıran cihet de burasıdır. Zannediyoruz ki kışa kadar oralarda halkı barındıracak muntazam binalar kurabilelim*”. Haydar Rüştü cümlelerin devamında felaketzedelerin acılarını gidermek için başta büyük Gazi olmak üzere hükümetin çok büyük yardımlarının olduğundan, Hilal-i Ahmer’in bütün vesaitiyle felaketzedelerin yaralarını sardığından, milletin de çok önemli yardımlar yaptığından bahsettikten sonra, “*Eğer bu kadar yardımlara ve şefkatlere rağmen o halk birkaç ay sonra da yine çadırlar altında inlerse elbette ki bu ihmale müsamaha ile bakılamayacaktır. Kanaatimizi açık olarak söylüyoruz ve diyoruz ki ortada hiçbir hazırlık eserinin mevcut olmayışı bizi şimdiden endişelere ilka ediyor... Henüz vakit varken tüm alakadarlardan hareket ve teşebbüs bekliyoruz*”⁵²¹ ifadelerini kullanmıştır.

Yine aynı hususta, M. Turgut tarafından da “*Torbalı ve Civarının İmarı ve İnşası*” başlığıyla bir makale kaleme alınmıştır. Turgut da makalesinde, Hüsnü Bey’in inşaat faaliyetlerine dair yapmış olduğu açıklamaların halkı tatmin etmediğini belirterek, özellikle inşaat yapılacak yerlerde belirlenen esaslardan halkın haberinin olmaması konusu gibi pek çok konuda Hüsnü Bey’i eleştirmiş, bir türlü yapılamayan inşaatlar hakkındaki

⁵²¹ Haydar Rüştü, “Harap Torbalı’nın Halkı Düşünüyor Mu?”, Anadolu, 5 Haziran 1928, s.1.

açıklamaları da “*Bizce ortada hüsnü niyetten, hayırlı temenni ve duadan başka bir şey yoktur*” şeklinde değerlendirmiştir⁵²².

Basın tarafından eleştirilere neden olan inşaat faaliyetleri, İçişleri Bakanlığı’ndan İzmir Vilayeti’ne gelen bir talimatnameyle neticelenmiştir. Talimatnamede, Torbalı ve civar köylerinde Avrupalı şirketlerden gelen tekliflerin iktisadi nedenlerden dolayı kabul edilmediği, köylünün kendi evini kendisinin yapacağı belirtilmiştir. Talimatnameye göre, yapılacak evlerde kullanılacak malzemeye dair herhangi bir zorlama olmayacak, köylüler kâgir, kerpiç veya ahşap fark etmeden evlerini yapabileceklerdir. İnşaatlar için yapılacak olan maddi yardımlar da Hilal-i Ahmer’e yapılan yardımlar ile Emlak ve Eytam Bankası’ndan borç olarak verilecek 300 bin lirayla yapılacaktır⁵²³. Bununla birlikte, bizzat ahali tarafından yapılacak evlerin inşası için köylüye ayrı ayrı 100-500 lira arasında para dağıtılmasına karar verilmiştir⁵²⁴.

Neredeyse bütün evleri harap olan yeni Torbalı’nın ise Torbalı Belediye Başkanlığı’nın teklifi, İcra Vekilleri Heyeti’nin kararı ile Torbalı ile Tepeköy arasındaki tren yolu hattının iki tarafındaki 1000 dönümlük arazide yapılmasına karar verilmiş, ayrıca aynı kararla Torbalı ve Tepeköy’ün tek bir isim altında birleştirilmiştir. Yine, Torbalı Belediyesi’nin teklifi üzerine Maliye Bakanlığı, devlete ait olan bu arazinin sekiz senede sekiz taksitle Torbalı Belediyesi’ne satılmasına, belediyenin almış olduğu bu araziye de arsalar halinde belediyeye mâl olduğu bedelin %20 fazlasına halka satmasına karar vermiştir⁵²⁵.

Yıkılan evlerin tamiri veya yeniden inşası için alınan bu tedbirlerin dışında yine deprem nedeniyle hasara uğrayan kamu binaları için de birtakım tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda hem uzun süren artçı sarsıntılar hem de okulların hasar alması nedeniyle okullar birer hafta olmak üzere iki defa tatil edildiğinden öğrencilerin eğitimlerinin aksamaması adına, Heyeti Vekile tarafından hasarlardan dolayı kapatılan okulların bir an önce açılmasını sağlamak için tamir edilmesi kararı alınmıştır⁵²⁶. Bunun için İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından hasarlı okul binalarının tetkik edilmesi hakkında Millî Eğitim

⁵²² M. Turgut, “Torbalı ve Civarının İmar ve İnşası”, Anadolu, 8 Haziran 1928, s.1.

⁵²³ Anadolu, “Köylerimizin İmarı”, 9 Ağustos 1928, s.1.

⁵²⁴ Anadolu, “Torbalı Köylerinin İmarı İçin”, 16 Ağustos 1928, s.2.

⁵²⁵ BCA.30.18.1.1/29.42.5. (30 Haziran 1928); Anadolu, “Torbalı ve Tepeköy”, 22 Temmuz 1928, s.1.

⁵²⁶ Vakıf, “İzmir Mektepleri Derhal Tamir Ettirilecek”, 6 Nisan 1928, s.2; Anadolu, “İzmir Mektepleri”, 6 Nisan 1928, s.2.

Bakanlığı bilgilendirilmiştir⁵²⁷. Alınan kararla, İsmet Paşa, Alsancak, Kahramanlar, Cumhuriyet okulları gibi hasar alan okulların fen heyetinin incelemeleri sonuçlanıncaya kadar, Güzelçamlı, Tepeköy, Mecidiye, Karakuyu, Arabacı, Torbalı ve Hamidiye gibi eğitim yapılamayacak derecede hasar alan okul öğrencilerinin de binaları tamir edilinceye kadar eğitimlerinin aksamaması için de birtakım tedbirler alınmıştır. Buna göre, kapanan okulların öğrencileri civar okullarda yarım gün eğitim görecekle, yıkılan veya eğitim yapılamayacak olan okul öğrencileri de ya açık havada ders yapacaklar⁵²⁸ ya da bahçesi bulunan okullarda yapılacak olan ve her biri ikişer yüz kişi barındırabilen⁵²⁹ sahra çadırlarında eğitim göreceklelerdir⁵³⁰. Bu nedenle, örneğin Tepeköy’de dört dershanelik bir sahra okulu açılması için çalışmalar yapılmıştır⁵³¹. Eğitim kurumlarına ait binaların tamir işleri uzayınca, okulların daha uzun süre kapalı kalmasını önlemek amacıyla İcra Vekilleri Heyeti tarafından, bazı okul binası inşaatlarının pazarlık suretiyle yaptırılmasına karar verilmiştir⁵³². Diğer taraftan deprem nedeniyle kimsesiz kalan çocukların eğitimlerine devam etmesini sağlamak için, yatılı okullara yerleştirilmesi düşünülmüştür. Bunun için bir yandan Millî Eğitim Bakanlığı, İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü’nden bu çocukların isimlerini istemiş⁵³³, diğer yandan İzmir Himaye-i Etfal Cemiyeti Torbalı’da kimsesiz kalmış çocukları tespit etmek üzere, Torbalı’ya Doktor Behçet Salih Bey’i göndermiştir. Böylelikle tespiti yapılan kimsesiz çocukların İzmir Kalender Yatılı Okulu’na yerleştirilmesi ve ihtiyaçları kadar da yardım edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır⁵³⁴. Ayrıca İçişleri Bakanlığı tarafından alınan başka bir kararla, hükümete ait hasar alan diğer binaların tamiri için İzmir Vilayet bütçesine yeterli miktarda tahsisat ayrılması kabul edilmiş ve İzmir Valiliğine bildirilmiştir⁵³⁵.

Deprem nedeniyle evleri yıkılan halk sadece barınma alanlarını değil, maddi birikimlerini, malını ve eşyasını da kaybetmiştir. Bu nedenle maddi kayıplara uğramış olan Torbalı ve civarındaki depremzedeler, muhtelif vergilerinin ve devlete olan borçlarının

⁵²⁷ Ahenk, “Maarif Eminimiz”, 5 Nisan 1928, s.2.

⁵²⁸ Akşam, “İzmir Zelzelesi” 9 Nisan 1928, s.1; Hizmet, “Tatil Edilen Mektepler”, 6 Nisan 1928, s.3.

⁵²⁹ Hizmet, “Torbalı’da Su Fıskırıyor”, 7 Nisan 1928, s.1.

⁵³⁰ Akşam, “Hasara Uğrayan Binaların Durumu”, 18 Nisan 1928, s.3.

⁵³¹ Ahenk, “Rapor Sureti”, 10 Nisan 1928, s.2.

⁵³² BCA.30.18.1.1/28.19.18. (4 Nisan 1928).

⁵³³ Hizmet, “Yetim Kalan Çocuklar”, 5 Nisan 1928, s.3; Ahenk, “Yetim Kalan Çocuklar”, 5 Nisan 1928, s.2; Anadolu, “Felaketzede Talebeler” 5 Nisan 1928, s.1.

⁵³⁴ Hizmet, “Yetim Kalan Çocuklar”, 6 Nisan 1928, s.1; Anadolu, “Felaketzede Çocuklara Muavenet”, 6 Nisan 1928, s.2.

⁵³⁵ Anadolu, “Vilayet Bütçesine”, 9 Nisan 1928, s.2.

tecilini istemişlerdir. Bu konu üzerine İzmir Valiliği tarafından, İçişleri ve Maliye Bakanlığı'na bir yazı yazılmıştır⁵³⁶.

Evleri yıkılan ve bu nedenle bütün malları enkaz altında kalan köylülerin, faaliyetlerine devam edebilmesi için de bu köylülere Ziraat Bankası tarafından borç verilmesine karar verilmiştir. Bu köylüleri ve uğramış oldukları zararları tespit etmek için, bölgeye Ziraat Bankası ve Adliye'den olmak üzere memurlar görevlendirilmiştir⁵³⁷. Bu incelemelerin ardından örneğin, Ziraat Bankası Dağ Kızılca Köyü halkına 50 bin lira borç para verilmesine karar vermiştir⁵³⁸. Yine, deprem nedeniyle köylünün maddi kayıplarının bir an önce telafi edilmesini sağlamak adına alınan bir diğer tedbir de köylünün enkaz altında kalmış olan tütünlerinin İnhisar İdaresi'nce satın alınması olmuştur⁵³⁹. Ancak, bunun için bölgeye gelen İnhisar İdaresi eksperleri ile tütün sahipleri arasında fiyat anlaşmazlığı yaşanmış, Kazım Paşa depremden dolayı zaten kayıpları olan köylünün mağdur olmaması için fiyat anlaşmazlığına müdahil olmuştur⁵⁴⁰.

Maddi desteğe ihtiyacı olan depremzede köylü ile İnhisar Dairesi arasında yaşanan bu fiyat anlaşmazlığı dolayısıyla tütünlerin bekletilmesi eleştirilere neden olmuştur. Zira yardım faaliyetleri hakkında bilgi almak için Torbalı'ya gelen Anadolu Gazetesi muhabiri, yardım çalışmaları karşısında İnhisar Dairesi'nin seyirci kaldığını, Torbalı ve civarında halkın elinde 60-70 bin okka kadar tütün bulunduğu, bu tütünlerin İnhisar Dairesi'nin başka yerden almış olduğu tütünlerle cins olarak çok farklı olmadığını, kıymeti düşük olsa bile bu tütünlerin depoda bekletilmesi yerine, İnhisar Dairesi tarafından bir an önce alınması gerektiğini ifade etmiştir⁵⁴¹. Köylünün elindeki tütünler için fiyat anlaşmazlığı yaşayan İnhisar Dairesi'nin eleştirildiği gibi böyle bir zamanda vergilerini vermeyen halka ihtarname yollayarak, evlerine haciz memurları gönderen Defterdarlık da Ahenk Gazetesi tarafından, *"Felaket karşısında yarım saat sonra ne olacağı bilinmezken büyük bir heyecan içinde yardıma muhtaçken defterdarlığın bu hareketi yalnız mantıkla bağdaşmaz"* ifadeleriyle eleştirilmiştir⁵⁴².

⁵³⁶ Ahenk, "Cevap Gelmedi", 9 Nisan 1928, s.2; Hizmet, "Felaketzedelerin Vergi Borçları", 10 Nisan 1928, s.2.

⁵³⁷ Ahenk, "Otuz Sekizinci Rapor", 17 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "38. Rapor", 18 Nisan 1928, s.1.

⁵³⁸ Anadolu, "Ziraat Bankası", 26 Nisan 1928, s.2.

⁵³⁹ Hizmet, "Torbalı'da Alınan Tedbirler", 2 Nisan 1928, s.1; Anadolu, "Zelzele Tafsilatı", 2 Nisan 1928, s.3.

⁵⁴⁰ Hizmet, "Tütün Mübayaatı", 9 Mayıs 1928, s.2.

⁵⁴¹ Anadolu, "Torbalı Mıntıkasının Yalnız Bir Şeye İhtiyacı Vardır O da Çadırdır", 8 Nisan 1928, s.1.

⁵⁴² Ahenk, "Biraz İnsaf", 3 Nisan 1928, s.2.

Depremzede köylüye yapılan yardımlarla birlikte, deprem nedeniyle en fazla hasarı alan Torbalı'daki memurların da maddi kayıplarının giderilmesi için ilgili bakanlıklar tarafından kendilerine birer maaş ikramiye verilmesine karar verilmiştir. Bunun için de İçişleri Bakanlığı tarafından İzmir Valiliği emrine Torbalı memurlarına dağıtılmak üzere 4.000 lira para gönderilmiştir⁵⁴³.

Barınma hususunda yaşanan aksaklıklara ve buna dair yaşanan sıkıntılardan dolayı yapılan eleştirilere rağmen, deprem bölgesinde gerek devletin gerekse Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından alınan tedbirler halk tarafından memnuniyetle karşılanmış⁵⁴⁴, bu durum Anadolu Gazetesi'ne, "*Hilal-i Ahmerin göstermiş olduğu insani muavenetler felaketzedelerin minnettarlığını celbetmiş. Başta vali paşa bulunduğu halde oraya kendileriyle alakadar olmağa giden heyeti muvasalatı karşısında mütezelzel olmuş imanlarını takviyeye medar olmuştur. Bütün teşkilat devlet derece derece kendilerine düşen vazifelerde en ciddi alakaları göstermeleri vatanın duçar olduğu bu tabi felaketin tesiratını tehvine hayli yardım etmiştir*"⁵⁴⁵, cümleleriyle yansımıştır. Yine aynı gazetede, yapmış olduğu yardımlardan dolayı Hilal-i Ahmer'in halkın gözünde, bir kere daha "*kara gün dostu*" olduğunu gösterdiği ifade edilmiştir⁵⁴⁶.

Yapılan yardımlarla birlikte hükümet yetkililerinin, askerlerin ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde görevli kişilerin, deprem bölgelerine bizzat gitmeleri de depremzedeler için manevi bir destek olmuştur. Nitekim hasar alan bölgelere bizzat gelenlerin halk üzerinde oluşturmuş olduğu olumlu etki, gazetelerde yer alan teşekkür yazılarına yansımıştır. Örneğin, Torbalı ve Tepeköy halkı, yanlarına gelerek kendileriyle yakından ilgilenen Torbalı Hilal-i Ahmer Başkanı Yüzbaşı Cafer Bey'e⁵⁴⁷ teşekkürlerini sunmuşlardır. Depremzede halka gösterdikleri alaka ve şefkatten dolayı hükümet yetkililerine ve milletvekillerine olan şükranını gazeteler aracılığıyla dile getiren Torbalı Belediye Başkanı da, deprem bölgesine gelen İzmir, Artvin, Kars ve Aydın milletvekillerinin halk üzerindeki etkisini, "*Felaketzedeler üzerinde bir inşirah uyandırmıştır*"⁵⁴⁸ cümleleriyle ifade etmiştir.

⁵⁴³ Anadolu, "Felaketzede Torbalı Memurları Terfi Ediliyor", 20 Nisan 1928, s.1; Anadolu, "Torbalı'daki Felaketzede Memurlara", 26 Nisan 1928, s.1.

⁵⁴⁴ Bkz. Akşam, "İzmir Muhabirimizden Son Dakikada Aldığımız Telgraf", 3 Nisan 1928, s.1; Milliyet, "Son Dakika", 2 Nisan 1928, s.1; Anadolu, "Torbalı Mıntıkasının Yalnız Bir Şeye İhtiyacı Vardır O da Çadır", 8 Nisan 1928, s.1.

⁵⁴⁵ Anadolu, "Zelzele Tafsilatı", 2 Nisan 1928, s.3.

⁵⁴⁶ Anadolu, "Torbalı Mıntıkasının Yalnız Bir Şeye İhtiyacı Vardır O da Çadır", 8 Nisan 1928, s.1.

⁵⁴⁷ Hizmet, "Hortuna Köyü Halkının Teşekkürü", 5 Nisan 1928, s.3.

⁵⁴⁸ Hizmet, "Felaketzedelerin Teşekkürü", 15 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "Torbalıların Teşekkürleri", 15 Nisan 1928, s.2.

Yine depremzede ahalinin gazetelere verdikleri beyanatlarda; “*Cenab-ı Hak başımızdan Reisi Cumhurumuzu, hükümetimizi eksik etmesin. Eğer bize ihtimam edilmemiş olsaydı hepimiz ölürdük*”⁵⁴⁹, “*hareketi arzdan muzdarip olan köyümüzün imdadına şitap eden mukaddes Hükümeti Cumhuriyemize ve Büyük Gazi babamıza dualar ediyoruz*”⁵⁵⁰ cümlelerini sarf etmeleri hem memnuniyetlerini hem de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’e ve devlete olan güvenlerini ortaya koymaktadır.

1.2.6. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar

Deprem afetinin ardından bir anda her şeyini kaybeden felaketzedelere devlet ilk andan itibaren yardım elini uzatarak, depremzede halkı yalnız bırakmamıştır. Deprem haberinin ülke çapında duyulmaya başlanmasıyla birlikte, tüm ülke halkı da İzmir felaketzedelerinin acılarını paylaşmış, maddi ve manevi olarak onlara destek olmaya çalışmıştır. Nitekim Milliyet Gazetesi, depremin ardından paylaşmış olduğu, “*Büyük ızdıraplara mukavemet etmesini bilmek büyük milletlerin şiarıdır. İzmir ve havalisi halkı bu hakikati en iyi bilenlerdendir. Onlar çok iyi bilirler ki hareketi arz ve onun? tesiratu düşman istilasının vereceği acılardan şiddetli değildir. Her halde İzmirli vaktiyle düşman istilasına, tahribatına ika’ ettiği yangınlara sebep olduğu katliamlara nasıl tahammül ettiyse tabiatın şede’idine karşı da mukavemet etmesini bilecektir. Onlar sadece emin olsunlar ki işgal esnasında bütün Türk vatani İzmir’in felaketlerine ızdıraplarına karşı ne kadar hassas bulunduysa bugünkü? o derece alakadar olacak ve kudreti dahilinde olan her yardımı yapmaktan çekinmeyecektir*”⁵⁵¹ satırlarıyla hem İzmir halkına destek olmuş, hem de yaşamış olduğu felaketin ardından İzmir halkına tüm ülkenin destek olacağını ifade etmiştir.

Yardımların bütün ülke çapında yapılması ve depremzedelere olan desteğin artırılması için Hilal-i Ahmer Merkezi 4 Nisan 1928 tarihinde “*İzmir ve civarında vukua gelen hareket-i arz felaketzedelerinin ibate ve iaşeleriyle her türlü sıhhi ihtiyaçlarını temine şitab eden ve bu muavenetini daha vas’i bir mikyasta idame ettirmeye karar veren Hilal-i Ahmer Merkez Umumiyesi, necip ve hamiyetperver halkımızı bu umumi yardıma iştirake davet ve nakden vuku bulacak teberruatın doğrudan doğruya Hilal-i Ahmer*

⁵⁴⁹ Hizmet, “Vali Paşa’nın Beyanâtı”, 3 Nisan 1928, s.2.

⁵⁵⁰ Hizmet, “Hortuna Köyü Halkının Teşekkürü”, 5 Nisan 1928, s.3.

⁵⁵¹ Milliyet, “Felaket Karşısında”, 3 Nisan 1928, s.1.

Merkezi Umumiyesine veya Vilayet ve kazalarda Hilal-i Ahmer merkezinin şubelerine tevdi ve irsal olunmasını muhterem milletimizden rica eder”⁵⁵² şeklinde beyanname yayınlamış ve birçok yerde yardım defterleri açmıştır. Türk Ocakları Merkez Heyeti de depremzedelere yardım toplanması için, bütün ocaklara⁵⁵³ “*İzmir ve mülhakatı zelzele dolayısıyla büyük bir felakete maruz kalmıştır. Yersiz, yurtsuz ve açıkta kalan felaketzede kardeşlerimize yardım için ocaklar arasında ve muhitimizde nakdi muavenet ve teberruati Hilal-i Ahmer’e göndermenizi rica eder, selam ve muhabbetlerimizi tekrar eyleriz aziz arkadaşlarımız*”⁵⁵⁴ ifadelerini içeren bir genelge göndermiştir.

Bununla birlikte birçok gazete de halka yardım çağrısı yaparak, gazetelerinde yardım listeleri oluşturmuştur. Örneğin, Vakit Gazetesi’nde, “*İzmir Felaketzedelerine Yardım Ediniz*” başlığı altında, “*Biliyoruz; ölenlerin geri gelmesi kabil değildir. Onlar için mağfiret temenni etmekten başka elden bir şey gelmez, fakat bir de geride kalanlar var ki, onlar en ziyade muhtaç cemiyettir. Hükümetin eli, hükümetin kudreti onlara tamamen yardım etse bile bu yardım, gayrikafidir. Hepimizin de onlara karşı ayrı ayrı bir yardım vazifesiyle mükellefiyetimiz vardır. Bunu her Vatandaş şüphesiz ki vicdanının? duymaktadır*” ifadeleriyle felaketzedelere yardım yapmanın bir vatan borcu olduğu belirtilerek, halk yardımı çağırılmıştır. Gazete ayrıca yardımlar için bir yardım listesi açmış ve bu listeye ilk olarak Vakit Gazetesi çalışanları yardım yapmıştır⁵⁵⁵.

Milliyet Gazetesi de yardım yapmanın “*vatan borcu*” olduğundan bahsederek halkı yardıma davet etmiştir⁵⁵⁶. Hizmet Gazetesi, “*Felaketzede Vatandaşlara Yardım Ediniz!*”, başlığı altında halkı yardıma çağırarak, gazetede bir yardım listesi açmış ve ilk yardımı Hizmet Gazetesi çalışanları yapmıştır⁵⁵⁷. Anadolu Gazetesi, “*felaketzedelere yardım ediniz*” başlığıyla bir yardım defteri açtığını⁵⁵⁸, Ahenk Gazetesi ise, “*Zelzele felaketinin ne kadar acı ve korkunç olduğunu hepimiz gördük. Allah cümlemizi korusun. Ocakları yıkılan kardeşlerimize yardım edelim. Gazetemiz vasıtasıyla yardım etmeği arzu eden muhterem vatandaşlarımıza bir sütun ayırdık*” ifadeleriyle halkı yardıma çağırarak, bir

⁵⁵² Hizmet, “Millete Beyanname”, 5 Nisan 1928, s.3; Ahenk, “Hilali Ahmer’in Millete Beyannamesi”, 5 Nisan 1928, s.2; Anadolu, “Hilali Ahmer’imizin Beyannamesi” 5 Nisan 1928, s.1; Hilali Ahmer Mecmuası, C.9, S.80, s.337.

⁵⁵³ Milliyet, “Türk Ocaklarına Tamim”, 6 Nisan 1928, s.1; Vakit, “Türk Ocaklarına Tamim”, 6 Nisan 1928, s.2.

⁵⁵⁴ Vakit, “Türk Ocaklarına Tamim”, 6 Nisan 1928, s.2.

⁵⁵⁵ Vakit, “İzmir Felaketzedelerine Yardım Ediniz”, 2 Nisan 1928, s.1; Vakit, “Yardım Ediniz”, 3 Nisan 1928, s.2.

⁵⁵⁶ Milliyet, “Felaket Karşısında”, 3 Nisan 1928, s.1.

⁵⁵⁷ Hizmet, “Felaketzede Vatandaşlara Yardım Ediniz”, 1 Nisan 1928, s.1.

⁵⁵⁸ Anadolu, “Felaketzedelere Yardım Edelim”, 3 Nisan 1928, s.1.

yardım defteri açtığını duyurmuştur. İlk yardımlar da Ahenk Gazetesi sahibi ve çalışanları tarafından yapılmıştır⁵⁵⁹. Gazetelerin yapmış oldukları yardım çağrıları, şüphesiz halkın yardımını arttırmada oldukça etkili olmuştur. Bununla birlikte gazetelerde, yardım yapan bazı kişi veya kuruluşların yardımlarından övgüyle söz edilmesi de, yardım miktarlarının artmasına katkı sağlamıştır. Böylelikle gerek Hilal-i Ahmer'in gerekse gazetelerin yayınlarıyla kısa süre içerisinde neredeyse bütün il ve ilçelerden ayni ve nakdi olmak üzere yardımlar toplanmış, aynı zamanda depremzedeler menfaatine olmak üzere farklı etkinlikler düzenlenmiştir.

Depremin hemen ardından, İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi tarafından İzmir'de bir yardım defteri açılmış, açılan yardım defterine İzmirliilerin katılımı oldukça yüksek olmuş ve böylelikle bir iki saat içinde önemli miktarda yardım toplanmıştır⁵⁶⁰. Bununla birlikte, İzmir halkı tarafından da hemen yardım heyetleri oluşturularak, bu heyetler vasıtasıyla şehrin muhtelif yerlerinde yardımlar toplanmaya başlanmıştır⁵⁶¹. İzmir'de bulunan gayrimüslim halk da yardım faaliyetlerine destek olmuştur⁵⁶². Nitekim depremin hemen ardından İzmir'deki Musevi ahali kendi aralarında bir yardım heyeti teşkil etmek istediklerini söylemişler⁵⁶³ ve aralarında 272 lira toplamışlardır⁵⁶⁴.

Toplumun tüm kesimlerden insanlar, depremzedelerin yaralarının sarılması maksadıyla organize olarak yardım faaliyetlerine katkıda bulunmuşlardır. İzmir İthalat Gümrüğü memurları 3.150 kuruş, İzmir İthalat Gümrüğü hamalları 2.000 kuruş⁵⁶⁵, Kız Lisesi öğrencileri 20 lira, Posta ve Telgraf memurları 12 lira olmak üzere kendi aralarındaki topladıkları paraları depremzedeler için bağışlamışlardır. Aynı şekilde pek çok kurum ve okul da kendi arasında topladıkları yardımlarla bağışta bulunmuşlardır⁵⁶⁶. İzmir halkı tarafından kısa süre içerisinde bu şekilde yardımların toplanması Anadolu Gazetesi tarafından, "*Zaten felaketi ta içinden ve bizzat yaşamış olan İzmirliilerin başka türlü hareket etmelerine de imkân tasavvur edilemezdi*"⁵⁶⁷ ifadeleriyle takdir edilmiştir. Bu yardımlar haricinde, İzmir'de faaliyet gösteren yabancı bir şirket olan Şark Halı Fabrikası da 1500

⁵⁵⁹ Ahenk, "Felaketzede Kardeşlerimize Yardım Edelim", 4 Nisan 1928, s.1.

⁵⁶⁰ Anadolu, "Felaketzedelere Yardım Edelim", 3 Nisan 1928, s.1.

⁵⁶¹ Hizmet, "Vali Paşa'nın Beyanâtı", 3 Nisan 1928, s.2.

⁵⁶² Ahenk, "Gazete İhtiyacı", 3 Nisan 1928, s.2.

⁵⁶³ Anadolu, "Musevilerin Müracaatı", 3 Nisan 1928, s.2.

⁵⁶⁴ Hizmet, "Felaketzedelerimiz İçin", 9 Nisan 1928, s.1.

⁵⁶⁵ Hizmet, "Felaketzedelere Yardım", 3 Nisan 1928, s.2.

⁵⁶⁶ Anadolu, "Felaketzedelere Yardım Ediniz" 5 Nisan 1928, s.1.

⁵⁶⁷ Anadolu, "Felaketzedelere Yardım Edelim", 3 Nisan 1928, s.1.

lira nakit para ile birlikte, 500 adet battaniye, 1800 metre de kaput bezi yardımında bulunmuştur⁵⁶⁸. Yapmış olduğu bu yardımlar karşısında, İzmir Valiliği tarafından şirkete teşekkür edildiği gibi aynı zamanda yabancı bir şirket tarafından yapılan bu yardımlar, Anadolu Gazetesi tarafından, “*biz memleketimizde çalışıp, kazanan ecnepleri memleketin felaketine karşı böyle hassas ve böyle merbut görmek isteriz. Şark Halı Kumpanyasının bu hareketi diğer müessesatımıza numune olmaya layıktır*” ifadeleriyle takdirle karşılanmış ve diğer müesseslerin aynı şekilde davranmaları beklenmiştir⁵⁶⁹.

İzmir halkı arasında kısa sürede yapılan bu yardımlar neticesinde, 5 Nisan tarihi itibarıyla İzmir’de 5420 lira, 1800 metre kaput bezi, 510 adet battaniye, 50 metre kumaş, 35 çift çorap toplanmıştır⁵⁷⁰. İzmir halkının yapmış olduğu yardım faaliyetlerinin daha da genişlemesi ve yardım miktarının artırılması için basın tarafından, “*Cebinden bugünkü yiyeceğinden arttırabileceği beş kuruşu olan herkes bu ianeye şitab etmelidir. Kardeşlerimizin yarasını ne kadar çabuk sarar, harabelerimizin izlerini ne kadar çabuk ortadan kaldırırsak bu kara günlerin acı hatıralarını o kadar çabuk unuturuz*”⁵⁷¹ ifadeleriyle halk yardıma çağırılmıştır. Bununla birlikte, İzmir halkı tarafından yapılacak yardımların tek bir elde toplanmasını ve Hilal-i Ahmer’e yapılacak olan yardımların artmasını sağlamak amacıyla İzmir Valisi başkanlığında “*Teberruat Komitesi*” adıyla bir komite kurulmuştur⁵⁷². İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi de İzmir halkının komiteye olan katılımını arttırmak için, “*Çaresiz açıkta kalmış binlerce vatandaşımızın elem ve kederlerini, ızdıraplarını dindirmek için muhterem halkımızın bu heyetlere müzaharat etmelerini temenni eyleriz*”⁵⁷³ ifadelerini içeren bir beyanname yayınlamıştır.

28 kişilik bir heyetten oluşan komite ilk toplantısını Ticaret Odası’nda yapmış ve bu toplantıda felaketzedeler ve Hilal-i Ahmer’e yardımların arttırılmasına yönelik alınacak tedbirler hakkında konuşmalar yapılmıştır⁵⁷⁴. Komitenin çalışmalarıyla, yardımların toplanması için yardım kolları oluşturulmuştur. Bahsi geçen yardım kollarında, Mustafa Bey gibi baro başkanları, Banka de Roma Müdürü Mösyö Kano gibi banka müdürleri görev almışlardır. Bu kollar, mıntıkalar halinde taksim edilen İzmir’de, makbuz karşılığı nakdi

⁵⁶⁸ Milliyet, “Son Dakika”, 4 Nisan 1928, s.4; Anadolu, “Şark Halı Kumpanyası”, 4 Nisan 1928, s.1.

⁵⁶⁹ Anadolu, “Şark Halı Kumpanyası”, 4 Nisan 1928, s.1.

⁵⁷⁰ Hizmet, “Teberruat Devam Ediyor”, 5 Nisan 1928, s.3.

⁵⁷¹ Anadolu, “Felaketzedelere Yardım Edelim”, 3 Nisan 1928, s.1.

⁵⁷² Ahenk, “Teberru Komitesi”, 5 Nisan 1928, s.2.

⁵⁷³ Anadolu, “Hilali Ahmer’in Halkımıza Beyanname”, 6 Nisan 1928, s.1.

⁵⁷⁴ Hizmet, “On İkinci Rapor”, 5 Nisan 1928, s.1.

ve aynı olmak üzere yapılacak tüm yardımların toplanmasında görev almışlardır⁵⁷⁵ . 9 Nisan tarihinde faaliyete geçen⁵⁷⁶ yardım kolları, bankalar, tütün kumpanyaları ve tüccarlar gibi⁵⁷⁷, İzmir'deki çeşitli müesseseleri ziyaret etmek suretiyle de depremzedeler menfaatine yardım toplamıştır⁵⁷⁸.

Deprem haberinin büyük bir üzüntüyle karşılandığı İstanbul'da da depremin hemen ardından herkes elinden geleni yapmaya çalışmıştır. İnhisar memurları⁵⁷⁹ ve İstanbul Zabıta memurları, maaşlarının bir kısmını depremzedeler için bağışlamışlardır⁵⁸⁰. Aynı şekilde adliye çalışanları⁵⁸¹, İstanbul Polis Teşkilatı memurları⁵⁸², Rüşumat Muhafaza memurları⁵⁸³, Defterdarlık memurları kendi aralarında yardım toplamışlardır⁵⁸⁴. İş Bankası 50.000 kuruş, Teyyare Piyangosu Bayisi 1300 kuruş⁵⁸⁵, Seyr-i Sefain İdaresi 1000 lira⁵⁸⁶, Belçika Bankası 1000 liralık çek⁵⁸⁷, Evkaf Müdüriyeti 1000 lira⁵⁸⁸, Emlak ve Eytam Bankası 1000 lira bağışta bulunmuşlardır⁵⁸⁹. Seyr-i Sefain İdaresi tarafından yapılan yardımdan Milliyet Gazetesi'nde büyük bir memnuniyetle bahsedilmiş ve bu yardımın İstanbul'daki diğer müesseselere örnek olması temenni edilmiştir⁵⁹⁰. Emlak Bankası tarafından gönderilen miktar için ise, İzmir Valiliği tarafından banka müdürü Hakkı Bey'e teşekkür telgrafi gönderilmiştir⁵⁹¹.

⁵⁷⁵ Anadolu, "Fevkalade İane Heyeti Toplandı", 6 Nisan 1928, s.2.

⁵⁷⁶ Anadolu, "Teberruat Komitesi", 9 Nisan 1928, s.1.

⁵⁷⁷ Anadolu, "Teberru Komitesi Faaliyette", 11 Nisan 1928, s.1.

⁵⁷⁸ Anadolu, "Teberruat Komitesi", 9 Nisan 1928, s.1.

⁵⁷⁹ Milliyet, "İstanbul Zabıta Memurlarının Yardımı", 3 Nisan 1928, s.4; Vakıf, "İzmir'in Felaketi Karşısında İstanbul", 3 Nisan 1928, s.2; Hizmet, "İzmir Felaketi", 3 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "İstanbul'da İane Toplanıyor", 3 Nisan 1928, s.2.

⁵⁸⁰ Milliyet, "İzmir Felaketzedelerine Yardım", 2 Nisan 1928, s.6.

⁵⁸¹ Hizmet, "İzmir Felaketi", 3 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "İstanbul'da İane Toplanıyor", 3 Nisan 1928, s.2.

⁵⁸² Milliyet, "İstanbul Zabıta Memurlarının Yardımı", 3 Nisan 1928, s.4; Vakıf, "İzmir'in Felaketi karşısında İstanbul", 3 Nisan 1928, s.2; Hizmet, "İzmir Felaketi", 3 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "İstanbululların Fedakârlığı", 3 Nisan 1928, s.2.

⁵⁸³ Vakıf, "İstanbul'un Yardımı", 4 Nisan 1928, s.2.

⁵⁸⁴ Milliyet, "İstanbul Zabıta Memurlarının Yardımı", 3 Nisan 1928, s.4; Vakıf, "İzmir'in Felaketi karşısında İstanbul", 3 Nisan 1928, s.2.

⁵⁸⁵ Hizmet, "Felaketzedelere Yardım", 3 Nisan 1928, s.2.

⁵⁸⁶ Milliyet, "Seyri Sefain Bin Lira Verdi", 4 Nisan 1928, s.4; Vakıf, "Seyrisefain Bin Lira Verdi", 4 Nisan 1928, s.2.

⁵⁸⁷ Milliyet, "Dün Verilen İane", 4 Nisan 1928, s.4; Vakıf, "İstanbul'un Yardımı", 4 Nisan 1928, s.2.

⁵⁸⁸ BCA.30.18.1.1.28.19.5. (4 Nisan 1928); Vakıf, Hizmet ve Anadolu Gazetelerinde Evkaf Müdüriyeti tarafından 3.000 lira yardım yapıldığı belirtilmektedir. Bkz. Vakıf, "Evkaf Müdüriyetinin Teberru", 6 Nisan 1928, s.2; Hizmet, "Üç Bin Lira", 6 Nisan 1928, s.3; Anadolu, "Evkafın Felaketzedelere Teberru", 6 Nisan 1928, s.2.

⁵⁸⁹ Ahenk, "Korkunç Zelzelenin Dehşeti ve Feciatı...", 3 Nisan 1928, s.2; Hizmet, "Felaketzedelere Yardım", 3 Nisan 1928, s.2.

⁵⁹⁰ Milliyet, "Seyrisefain Bin Lira Verdi", 4 Nisan 1928, s.4.

⁵⁹¹ Ahenk, "Vilayetin Teşekkürü", 3 Nisan 1928, s.1.

Birçok kurumla birlikte İstanbul çöpçü amelesi de kendi aralarında topladıkları 1400 lirayla depremzedelere destek olmuştur⁵⁹². Çöpçü ameliyesi tarafından yapılan bu yardım Ahenk Gazetesi'nde geniş yer bulmuştur. Gazete, “Çöpçü ile Hasbihal” başlığı altında, “*Sana hor bakan vardı, seni hakir gören vardı, sen kâh bir yığın süprüntünün ortasında ve güneş altında çöpleri karıştırırken, kâh sırtında çuvalın, önünde tekerliği aşınmış arabanla yolda giderken senden iğrenilirdi. Çöpçü denilirdi. İnsanın altın anahtarı, büyüklük denen kalp mücevheri sanki ancak kasalarda gizli imiş, ekmeğin çöplükte, bugünün çöplükte, yarının da orada, fakat aziz çöpçü fakat büyük kalpli çöpçü, o nasırlı elini, uzatıp şefkatin mücevherini gösterdiğin dakikada, sırtında çuvalınla ta İstanbul'dan buradaki kardeşlerin için kalbini açtığın anda herkesi utandırdın, önünde herkes eğildi. Bunların içinde öyleleri var ki, çok parası olmasına rağmen komşusuna bile faydası olamıyor, sağır vicdanına çektiği seddi ne bu felaketler ne de binlerce mazlumun feryadı yıktı. Fakat sen aziz çöpçü, yarın için belki cebinde beş kuruş kalmadı*”⁵⁹³ ifadeleriyle toplum tarafından hor görülen ve maddi imkânı yokken yardım yapan çöpçü amelelerinden övgüyle bahsederken, yardım yapmayan zenginleri eleştirmiştir. İstanbul'da Beykoz Kız Mektebi, Göksu İlk Mektebi, Kandilli İlk Mektebi⁵⁹⁴, İstanbul Erkek Lisesi, Saint Joseph Lisesi⁵⁹⁵ gibi birçok okul öğrencisinin de katıldığı yardımlar neticesinde 5 Nisan tarihine kadar İstanbul'da toplanan yardım miktarı 10.000 lirayı bulmuştur⁵⁹⁶.

Depremi hemen ardından İstanbul halkının kendi arasında toplamış oldukları bu yardımlarla birlikte, İstanbul halkı tarafından yapılacak yardımların koordine edilmesi ve daha fazla olması için başta İstanbul Valiliği olmak üzere, İstanbul Belediyesi, İstanbul Hilal-i Ahmer Şubesi olmak üzere İstanbul'daki birçok kurum tarafından yardım faaliyetleri organize edilmiştir. Nitekim deprem haberinin ardından, 2 Nisan tarihinde İstanbul İl Genel Meclisi, İzmir halkı için neler yapılabileceğine dair bir toplantı yapmış ve yapılan toplantı sonucunda aynı İzmir'de olduğu gibi bir yardım komisyonu teşkil edilmiştir⁵⁹⁷. Ayrıca, yapılan toplantı sırasında, meclis azasından olan Kazım Bey söz alarak, meclis azalarının yevmiyelerinin felaketzedelere verilmesini talep etmiş, kendisi de

⁵⁹² Hizmet, “Amelelerin Yüksek Hamiyeti”, 4 Nisan 1928, s.3.

⁵⁹³ Ahenk, “Çöpçüler ile Hasbihal!”, 4 Nisan 1928, s.1.

⁵⁹⁴ Hilali Ahmer Mecmuası, 15 Haziran 1928, C.9, S.82, s.486.

⁵⁹⁵ Vakit, “İzmir Felaketzedeleri İçin Açtığımız İane Defteri”, 4 Nisan 1928, s.1.

⁵⁹⁶ Milliyet, “İzmir Felaketzedelerine Yardım”, 5 Nisan 1928, s.2.

⁵⁹⁷ Vakit, “İzmir'in Felaketi Karşısında İstanbul”, 3 Nisan 1928, s.2; Ahenk, “İstanbul Meclisi Umumiyesinin Teessürleri”, 3 Nisan 1928, s.2.

800 lira olan 20 yevmiyesini depremzedelere bağışlamıştır⁵⁹⁸. Ancak, toplantı sonucunda alınan bir kararla, azadan isteyenlerin bu şekilde bağışta bulunabileceği belirtilmiştir⁵⁹⁹. İl Genel Meclisi tarafından kurulmasına karar verilen komisyonun başkanlığına ise, İstanbul Halk Fırkası Müfettişi Hakkı Şinasi Paşa tayin edilmiştir. Şinasi Paşa'nın başkanlığı altında oluşturulan komisyonda ayrıca, Vali Yardımcısı Tahsin Bey, Belediye Başkanı Yardımcısı Hamit Bey, İş Bankası Müdürü Muammer Bey, Ziraat Bankası Müdürü Raşit Bey, Sanayi Bankası Müdürü Hayrettin Bey ve Hilal-i Ahmer Başkanı Halil Paşa görev almıştır⁶⁰⁰. Komisyon yardım faaliyetleri için Musevi, Rum ve Ermeni ailelerden de oluşan heyetler teşkil etmiştir⁶⁰¹. Oluşturulan heyetler vasıtasıyla, İstanbul'un bütün mahallelerinde yardım toplanmıştır⁶⁰². Heyetler aracılığıyla yardım toplandığı gibi, komisyon üyeleri de belirlemiş oldukları müesseselere bizzat giderek yardım toplamaya çalışmıştır. Örneğin, Hakkı Şinasi Paşa, Hamit Bey ile İş Bankası Müdürü Muammer Bey, İstanbul'daki banka ve şirketleri ziyaret ederek iane toplamışlardır⁶⁰³. Komisyon, toplanan yardımların İş Bankası aracılığıyla İzmir'e gönderilmesine karar vermiştir⁶⁰⁴. Ancak, Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'nin isteği üzerine, İcra Vekilleri Heyeti 4 Nisan tarihinde yapmış olduğu toplantıda ülkenin her yerinde yapılacak olan yardımların Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde toplanmasına karar vermiştir⁶⁰⁵. Bu nedenle Hakkı Şinasi Paşa'nın başkanlığındaki komisyon, toplamış olduğu bütün paraları Hilal-i Ahmer Merkezine teslim etmiştir⁶⁰⁶. Heyeti Vekile tarafından alınan bu kararla muhtemelen farklı farklı yerlere gönderilen yardım paralarının oluşturmuş ya da oluşturacağı düzensizliklerin önüne geçilmek istenmiştir. Zira yardım paraları bazen Ziraat Bankasıyla İçişleri Bakanlığı'na⁶⁰⁷, bazen de İş Bankası aracılığıyla İzmir Vilayeti'ne gönderilmiştir⁶⁰⁸. İlerleyen günlerde de İçişleri Bakanlığı bütün illere, “*Şefkat ve hamiyet olarak nakdi muavenette bulunmak arzu eden*

⁵⁹⁸ Vakıf, “İzmir'in Felaketi Karşısında İstanbul”, 3 Nisan 1928, s.2.

⁵⁹⁹ Hizmet, “İzmir Felaketi”, 3 Nisan 1928, s.2; Anadolu, “İstanbululların Fedakârlığı”, 3 Nisan 1928, s.2.

⁶⁰⁰ Vakıf, “İstanbul'un Yardımı”, 4 Nisan 1928, s.2.

⁶⁰¹ Akşam, “Şehrimizde İane Cem'i”, 6 Nisan 1928, s.1.

⁶⁰² Ahenk, “İstanbul ve Felaketzedelerimiz”, 8 Nisan 1928, s.2.

⁶⁰³ Akşam, “Şehrimizde İane Cem'i”, 6 Nisan 1928, s.1; Vakıf, “Felaketzedelere Yardım”, 6 Nisan 1928, s.2.

⁶⁰⁴ Akşam, “İane Komisyonun İctimar”, 5 Nisan 1928, s.1.

⁶⁰⁵ BCA.30.18.1.1.28.19.4.(4 Nisan 1928); Milliyet, “Teberruat Hilali Ahmer Vasıtasıyla Yapılacak”, 6 Nisan 1928, s.1; Vakıf, “Yapılacak Teberruat”, 6 Nisan 1928, s.2; Hizmet, “Muavenetler Hakkında”, 6 Nisan 1928, s.4; Anadolu, “Memleketin Her Tarafında Toplanan İaneler”, 6 Nisan 1928, s.1

⁶⁰⁶ Milliyet, “Felaketzedelere Yardım”, 15 Nisan 1928, s.3.

⁶⁰⁷ Milliyet, “Yüksek Bir Himmet Mamuresi”, 4 Nisan 1928, s.4; Hizmet, “Bir Numune-i Hamiyet”, 4 Nisan 1928, s.3.

⁶⁰⁸ Vakıf, “İzmir'in Felaketi karşısında İstanbul”, 3 Nisan 1928, s.2.

*vatandaşlar Hilal-i Ahmer vasıtasıyla teberruatta bulunabilirler” şeklinde gönderdiği tamimle de bu kararın her yerde uygulanmasını istemiştir*⁶⁰⁹.

İstanbul İl Genel Meclisi tarafından oluşturulan yardım komisyonu dışında, İstanbul Hilal-i Ahmer Şubesi tarafından bir yardım defteri açılmış⁶¹⁰ ve İstanbul halkını *“Vatandaş, Felaketzede Kardeşlerin Yardım İstiyor! İzmir felaketi, memleketimizin her tarafında olduğu gibi şehrimizde de elim akislerle tevlid etmiştir. Bu umumi teessüratın neticesi olarak Halk Fırkası Müfettişi Hakkı Şinasi Paşanın riyaseti altında teşekkül eden komisyon iane cemine başlamıştır. Bankalar, sinema, lokanta, vesaire, müessesatı millie ve ecnebiye kardeşlerimize muavenet maksadıyla adeta rekabet edercesine vilayete müracaat etmektedirler. Bu vazife-i vataniyeyi ifa ve eda için muhterem İstanbul halkının bir an tereddüt etmeyeceği şüphesizdir. Vatandaş, açıkta ve perişan kalan ihtiyarları, yavrusunu bağrına basan anneleri, yuvaları harap olanları düşün! Rahim, Asil Türk, Yardımı Unutma!”*⁶¹¹ cümlelerini içeren bir beyanname neşrederek yardıma çağırmıştır. Açılan bu deftere ilk olarak, Deutsche Orient Bank 500 lira bağışta bulunmuştur⁶¹². Yine İstanbul Kambiyo Borsası Meclisi, İzmir felaketzedelerine yardım için bir toplantı düzenleyerek⁶¹³, yardım toplamak üzere bir komisyon teşkil etmiştir. Komisyon tarafından ilk olarak 300- 350 lira toplanmıştır⁶¹⁴. İstanbul Ticaret Borsası da Türk ve yabancı müessese ve bankalar müdürlerinin de dâhil olduğu⁶¹⁵ bir toplantı düzenlemiş ve bu toplantı neticesinde yardım toplanması için kendi içinden beş komisyon oluşturmuş⁶¹⁶, kendi arasında felaketzedeler için yapmış olduğu ilk toplantıda 500 lira toplayarak felaketzedelere göndermiştir⁶¹⁷.

Deprem dolayısıyla İzmir halkına göndermiş olduğu telgraflarla da büyük destek olan İstanbul Belediye Başkanlığı, felaketzedeler için 10.000 lira yardımda bulunmuştur⁶¹⁸.

⁶⁰⁹ Milliyet, “Torbalı’da Zelzele”, 9 Nisan 1928, s.2.

⁶¹⁰ Akşam, “Hilal-i Ahmer İane Defteri Açtı”, 4 Nisan 1928, s.1; Vakit, “İstanbul’un Yardımı”, 4 Nisan 1928, s.1; Hizmet, “İzmir Felaketzedelerine”, 4 Nisan 1928, s.3.

⁶¹¹ Hilali Ahmer Mecmuası, C.9, S.80, s.337; Milliyet, “Vatandaş, Felaketzede Kardeşlerin Yardım İstiyor”, 4 Nisan 1928, s.1.

⁶¹² Akşam, “Hilal-i Ahmer İane Defteri Açtı”, 4 Nisan 1928, s.1; Vakit, “İstanbul’un Yardımı”, 4 Nisan 1928, s.1; Hizmet, “İzmir Felaketzedelerine”, 4 Nisan 1928, s.3.

⁶¹³ Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4.

⁶¹⁴ Milliyet, “18 Köy Küçük Farklarla Müessir Surette Harap Olmuş”, 3 Nisan 1928, s.4; Akşam, “Kambiyo Borsasında”, 4 Nisan 1928, s.1.

⁶¹⁵ Milliyet, “Son Dakika”, 4 Nisan 1928, s.4.

⁶¹⁶ Milliyet, “İzmir’de İlk Heyecan ve Korku Geçti”, 6 Nisan 1928, s.1.

⁶¹⁷ Akşam, “Ticaret Borsasının Muaveneti”, 7 Nisan 1928, s.1; Vakit, “Felaketzedelere Yardım”, 6 Nisan 1928, s.2; Vakit, “Felaketzedelere Yardım”, 6 Nisan 1928, s.2.

⁶¹⁸ Hizmet, “Felaketzedelere Muavenet 9 Nisan 1928, s.3; Anadolu, “On Bin Lira Teberru”, 9 Nisan 1928, s.2; Hilali Ahmer Mecmuası, C.9, S.80, s.337.

İlerleyen günlerde de Ziraat Bankası 1000 lira⁶¹⁹, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası 500 lira, Osmanlı Bankası 1500 lira, Şirketi Hayriye 500 lira, Tramvay Şirketi 500 lira, Selanik Bankası 1000 lira, Rum Ticaret Hariciye Bankası 500 lira, Liman Şirketi 2986 lira olmak üzere⁶²⁰ yerli ve yabancı bankalar bağışta bulunmuşlardır.

İstanbul’da yapılan bu yardım faaliyetleri neticesinde Hilal-i Ahmer Cemiyetine 3 Nisan 1928 tarihinden 11 Haziran 1928 tarihine kadar 52.411 lira 99 kuruş yardım yapılmıştır⁶²¹.

İstanbul ve İzmir dışında da Karacasu, Germencik, Çine⁶²², Ödemiş, Bergama’da yardım toplanması için halk tarafından yardım kolları oluşturulması⁶²³, Konya’da valinin başkanlığında yardım komisyonu teşkil edilerek, bir yardım defteri açılması⁶²⁴, Keşan halkının Türk Ocağı salonunda toplanarak yardımda bulunması⁶²⁵ gibi, birçok il ve ilçede yardım faaliyetleri yapılmıştır. Bununla birlikte, yardım faaliyetlerinde geç kalan ya da yeterince yardım toplanmayan bazı iller de eleştirilmiştir. Örneğin, Manisalıların yeterince yardım etmediklerine dair Manisa’daki Anadolu muhabiri, gazeteye gönderdiği mektupta, *“Burnumuzun dibinde cereyan eden bu büyük felaket maddi ve manevi kurbanlarına yardım için maalesef Manisa’da bu mektubu yazdığım dakikaya kadar ciddi hiçbir teşebbüs vaki olmamıştır. Gazetelerde ta Kütahya’dan toplanan ianeden ilk kısmının İzmir’e gönderildiğini de okuduktan sonra bir aydan beri isimlerini gazetelerde okuya bitirmediklerimiz Manisa’daki müteaddit cemiyet ve teşekküllerin erkânına harekete geçmek, halkın önüne düşmek için hangi vakte intizar ettiklerini sormak farz oldu. Bugün için Manisa’daki bütün teşekküller yalnız ve yalnız İzmir ve civarı felaketzedeleriyle meşgul olmaya mecburdurlar. Bunu başka türlü peyda etmek için alakadar olmak zaruretinde unutmayalım”*⁶²⁶ ifadeleriyle özellikle yeterince yardımda bulunmadıklarını söylediği Manisalı zengin halkı eleştirmiştir. Belki de bu eleştirinin de etkisiyle ilerleyen günlerde Manisa Hilal-i Ahmer Cemiyeti başkanlığı görevini henüz yeni üstlenmiş olan

⁶¹⁹ Hizmet, “Ziraat Bankasının Teberruu”, 11 Nisan 1928, s.2.

⁶²⁰ Milliyet, “İzmir Felaketzedeleri”, 17 Nisan 1928, s.3.

⁶²¹ Hilali Ahmer Mecmuası, 15 Haziran 1928, C.9, S.82, s.486.

⁶²² Hizmet, “Karacasu Halkının Yardımları”, 9 Nisan 1928, s.2.

⁶²³ Hizmet, “Torbalı’da Vaziyet”, 3 Nisan 1928, s.2.

⁶²⁴ Vakıf, “İzmir İçin”, 7 Nisan 1928, s.1; Hizmet, “Taziyetler ve Muavenetler”, 5 Nisan 1928, s.2.

⁶²⁵ Vakıf, “İzmir İçin”, 7 Nisan 1928, s.1.

⁶²⁶ Anadolu, “Manisa’dan Haberler”, 9 Nisan 1928, s.1.

Sağlık Müdürü Hamit Şakir Bey, ilk iş olarak depremzedeler için Manisa’da yardım toplama faaliyetlerine başlamıştır⁶²⁷.

Depremzedeler için hemen faaliyete geçen Akhisar’da, Akhisar Jandarma Kumandanlığı, ziraat ve fen memurları, sıhhiye memurları, evkaf memurları, nüfus ve tapu memurları, birçok avukat ve doktor organize olarak depremin hemen ardından kendi aralarında toplamış oldukları 2050 lirayı Hilal-i Ahmer’e göndermişlerdir⁶²⁸. Kütahya’da da depremin hemen ardından ilk yardımlar Kütahya İmam Hatip Okulu öğrencileri tarafından kendi aralarında toplanmıştır⁶²⁹. Felaketzedeler için yardım komisyonları oluşturulan Muğla’da ilk anda 1200 lira yardım toplanmıştır⁶³⁰. Mersin halkı 6.520 lira⁶³¹, Afyon halkı 1000 lira⁶³², Samsun halkı 1.000 lira, Keşan halkı⁶³³, Germencik halkı 20 bin kuruş⁶³⁴, Konya halkı 1000 lira,⁶³⁵Salihli halkı 715 lira⁶³⁶,Ödemiş halkı 1000 lira,⁶³⁷ , Ankara su işletme memurları 84 lira, divanı muhasebat memurları 40 lira⁶³⁸,Konya Kız Muallim Mektebi öğrencileri ve öğretmenleri 153 lira⁶³⁹ olmak üzere birçok il ve ilçeden İzmir depremzedeleri için bağış yapılmıştır.

Deprem bölgesine yapılan nakdi ve ayni yardımlarla birlikte, Anadolu Gazetesi’ndeki yardım listelerinde olduğu gibi, muhtemelen depremin ardındaki ilk günlerdeki eksikliklerden dolayı, bölgeye kilo ile ekmek gönderen Türk ve gayri müslim vatandaşlar olmuştur. Örneğin, Mecit Tevfik Bey 50 kilo, Yumto Çıkarol 25 kilo, İsak Kori 25 kilo ekmek bağışında bulunmuştur⁶⁴⁰. Hilal-i Ahmer’e 300 lira maddi yardımda bulunan İzmir Fırıncılar Birliği de⁶⁴¹ ayrıca, kendi aralarında toplamış oldukları 500 kilo ekmeği Hilal-i Ahmer merkezine teslim etmişlerdir⁶⁴².

⁶²⁷ Anadolu, “Manisa Hilal-i Ahmer’i”, 13 Nisan 1928, s.1.

⁶²⁸ Ahenk, “Korkunç Zeltelenin Dehşeti ve Feciati...”, 3 Nisan 1928, s.2.

⁶²⁹ Milliyet, “Kütahya’da İane Toplanıyor”, 4 Nisan 1928, s.4; Vakit, “Kütahyalıların Yardımı”, 4 Nisan 1928, s.2.

⁶³⁰ Milliyet, “İzmir’de Zelzele”, 8 Nisan 1928, s.3.

⁶³¹ Milliyet, “Mersin’de Toplanan İane”, 10 Nisan 1928, s.2.

⁶³² Vakit, “İzmir İçin”, 7 Nisan 1928, s.1; Ahenk, “Rapor Sureti”, 10 Nisan 1928, s.2.

⁶³³ Milliyet, “Her Taraftan Muavenet Ediliyor”, 8 Nisan 1928, s.2; Hizmet, “Felaketzedelerimiz İçin”, 9 Nisan 1928, s.1.

⁶³⁴ Hizmet, “Karacasu Halkının Yardımları”, 9 Nisan 1928, s.2.

⁶³⁵ Ahenk, “Rapor Sureti”, 10 Nisan 1928, s.2.

⁶³⁶ Hizmet “Hamiyetli Salihliler”, 20 Nisan 1928, s.2.

⁶³⁷ Hizmet, “Torbalı’da Vaziyet”, 3 Nisan 1928, s.2.

⁶³⁸ Hizmet, “Felaketzedelerimiz İçin”, 9 Nisan 1928, s.1.

⁶³⁹ Milliyet, “Konya’dan İzmir Felaketzedelerine Yardım”, 16 Nisan 1928, s.3.

⁶⁴⁰ Anadolu, “Felaketzedelere Yardım Ediniz”, 4 Nisan 1928, s.1.

⁶⁴¹ Hizmet, “Fırıncıların Teberru”, 6 Nisan 1928, s.4.

⁶⁴² Anadolu, “Dün Akşam Altı Buçukta Kısa Fakat Şiddetlice Bir Zelzele Oldu”, 6 Nisan 1928, s.1.

Depremzedeler için ayrıca çeşitli etkinlikler düzenlenerek bağış miktarı arttırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, depremzedeler menfaatine olmak üzere İstanbul Opera Sineması İstanbul Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne müracaat ederek, belirlemiş olduğu bir tarihteki sinema gösterimini felaketzedeler için yapmak istemiştir⁶⁴³. Hilal-i Ahmer de Opera Sineması'nın bu teşebbüsünü Vali Mithat Bey'e bildirmiştir. Bu görüşmeler neticesinde, bu teşebbüsün bütün sinemalarda yapılmasına karar verilmiş, bu karar üzerine İstanbul Turkuvaz Sineması da müracaatta bulunmuştur⁶⁴⁴. Aynı şekilde yardım toplanması için, Hilal-i Ahmer Cemiyeti de Şark Musiki Cemiyeti tarafından belirlenen bir günde Tepebaşı Tiyatrosu'nda konser verilmesi kararını almıştır⁶⁴⁵. İstanbul'da bulunan Sovyet Konsoloslugu ve Sovyet Ticaret Müessesesi Memurları Kulübü tarafından da belirlenen bir tarihte konsoloshanede hasılatı depremzedeler için olmak üzere, konserli bir müsamere düzenlenmesine karar verilmiştir⁶⁴⁶.

İstanbul'da olduğu gibi depremzedeler yararına olmak üzere diğer illerde de benzer ve farklı şekilde organizasyonlar tertip edilmiştir. Aksaray'da⁶⁴⁷ ve Trabzon'da depremzedeler yararına bir müsamere tertip edilmiştir⁶⁴⁸. Samsun Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından da felaketzedeler için Zafer Sineması'nda bir müsamere verilmiştir. Bu müsamerede ayrıca, Ziraat Bankası memurlarından Abdülkadir Bey depremzedeler menfaatine olmak üzere, iki gece üst üste iki kutu sigarayı müzayedeye çıkarmış ve bu sigaralar 132 liraya satılarak geliri Hilal-i Ahmer'e gönderilmiştir. Bunun dışında, yine aynı gecelerde bisküvi ve çikolata satışı yapılmış, bu müzayedelerden 6.000 kuruş elde edilmiştir⁶⁴⁹.

Manisa'da Mustafa Efendi adındaki kahveci, Hizmet Gazetesi'ne telgraf göndererek, belirlemiş olduğu bir günün hasılatını felaketzedelere bağışlayacağını⁶⁵⁰, Dinar Altınova Spor Kulübü Başkanı da Hizmet ve Ahenk gazetelerine birer telgraf göndererek, hasılatı felaketzedeler için olmak üzere sporcular tarafından bir müsamere

⁶⁴³ Milliyet, "Dün Verilen İane", 4 Nisan 1928, s.4; Vakit, "İstanbul'un Yardımı", 4 Nisan 1928, s.2.

⁶⁴⁴ Vakit, "İstanbul'un Yardımı", 4 Nisan 1928, s.2.

⁶⁴⁵ Akşam, "İzmir Afetzedeleri Menfaatine Konser", 14 Nisan 1928, s.2.

⁶⁴⁶ Milliyet, "İzmir Felaketi", 16 Nisan 1928, s.3.

⁶⁴⁷ Anadolu, "Aksaray'da Müsamere ve Teberruat", 9 Nisan 1928, s.2.

⁶⁴⁸ Hizmet, "Trabzon'da Teessürat", 5 Nisan 1928, s.3; Ahenk, "Trabzon'da Teessürat", 5 Nisan 1928, s.1; Anadolu, "Trabzon'da İane Toplanıyor" 5 Nisan 1928, s.1.

⁶⁴⁹ Hilali Ahmer Mecmuası, 15 Haziran 1928, C.9, S.82, s.487.

⁶⁵⁰ Hizmet, "On İkinci Rapor", 5 Nisan 1928, s.1.

verileceğini bildirmiştir⁶⁵¹. Birçok il ve ilçeden yapılan bu yardımlar neticesinde 27 Nisan itibarıyla toplanan yardım miktarı 150.000 liraya ulaşmıştır⁶⁵².

1.2.7. Deprem Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar

Deprem ülke içinde olduğu gibi yurtdışında da büyük bir üzüntü ile karşılanmıştır. Amerika Cumhurbaşkanı Calvin Coolidge Atatürk'e gönderdiği telgrafta, *“İzmir şehrinde vuku bulan felaketi, kemal-i teessüfle haber aldım. Amerikan milleti namına hassasiyet samimanemi zat-ı alilerine takdim etmek isterim”*⁶⁵³ ifadelerini kullanmıştır.

Macaristan Kral Naibi Miklos Horthy, *“Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine, Türkiye'nin duçar olduğu felaket... dolayısıyla fevkalade müttehiç olarak bu vesile-i hazine ile elemdeide Türk Milleti hakkında duyduğum ve bütün Macar milletinin iştirak eylediği hissiyat-iteessürü zat-ı riyasetpenahilerine beyan ve tebligata musaarat eylerim”* cümlelerini içeren bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafa cevaben de Atatürk; *“Macaristan Kral Naibi Hükümeti Mösyö Horthy Cenaplarına, İzmir felaketinden dolayı gerek şahsı alileri ve gerek Macar Milleti namına izhar buyurulan asar muhalasattan fevkalade mütehassıs olarak teşekkür etmek kabulünü rica ederim”*⁶⁵⁴ cümleleriyle Macaristan Kral Naibi'ne teşekkür etmiştir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Merkezi İcra Komisyonu Başkanı Mihail İvanoviç Kalinin de, *“Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine, İzmir hareketi arz dolayısıyla dost Türk milletinin maruz kaldığı felaketten mütevellid en samimi taziyetlerimi ve en derin teessürlerimi kabulünü rica ederim”* ifadeleriyle felaket dolayısıyla duymuş oldukları üzüntüleri bildirmiş, Atatürk de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden gelen telgrafa, *“İzmir zelzelesi dolayısıyla pek dostane bir surette izhar buyurulan asar muhalasatdan pek ziyade mütehassıs olarak zat-ı riyasetpenahilerinin en samimi teşekkürlerimi beyan ederim”*⁶⁵⁵ ifadeleriyle teşekkür etmiştir. Sovyet Hükümeti adına ayrıca, Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri Lev

⁶⁵¹ Hizmet, “Dinar Gençlerinin”, 5 Nisan 1928, s.1; Ahenk, “Her Taraftan Yardımlar”, 4 Nisan 1928, s.2.

⁶⁵² Hizmet, “Felaketzedelere Yeniden Ev Yaptırılacak”, 27 Nisan 1928, s.1.

⁶⁵³ Milliyet, “Amerikan Reis-i Cumhurunun Taziyet Tegrafi”, 4 Nisan 1928, s.4; Anadolu, “Amerika Reisi Cumhuru”, 5 Nisan 1928, s.2; Akşam, “Taziye Telgrafi”, 5 Nisan 1928, s.1.

⁶⁵⁴ Hizmet, “İzmir Felaketi”, 9 Nisan 1928, s.2.

⁶⁵⁵ Hizmet, “İzmir Felaketi”, 9 Nisan 1928, s.2; Ahenk, “İzmir Afeti”, 9 Nisan 1928, s.2; Anadolu, “Gazi Hazretleri”, 9 Nisan 1928, s.1.

Mihayloviç Karahan da Türkiye Büyük Elçisi Tefvîk Bey' e yazdığı bir mektupla da Sovyet Hükümeti'nin üzüntüsünü bildirmiştir⁶⁵⁶.

Bunun dışında Alman Hükümeti'nin duymuş olduğu üzüntüyü bildirmek amacıyla Alman Elçiliği Müsteşarı⁶⁵⁷, Lehistan Hükümeti'nin üzüntülerini bildirmek için Lehistan Maslahatgüzarı⁶⁵⁸, Bulgaristan Hükümeti adına Bulgar Maslahatgüzarı Dışişleri Bakanlığını ziyaret etmişlerdir⁶⁵⁹. Bulgaristan Hükümeti'nin duymuş olduğu üzüntü ayrıca, Bulgaristan Meclisi tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilen bir telgraf vasıtasıyla da paylaşılmıştır⁶⁶⁰.

İngiltere, Mısır⁶⁶¹ ve Alman Konsolosu valiliği ziyaret etmek suretiyle üzüntülerini bildirmişler, Alman Konsolosu ayrıca bütün konsoloslar adına 600 lira nakdi yardımda bulunmuştur⁶⁶². Depremi ardından kendi aralarında organize olan Irak halkı da, toplamış oldukları 500 sterlini Ankara'daki Irak Sefareti aracılığıyla Hilal-i Ahmer'e göndererek, Türk halkına destek olmuşlardır⁶⁶³.

Gönderilen telgraflar ve yapılan ziyaretler suretiyle birçok ülke Türkiye'ye destek olduğu gibi, Amerika Birleşik Devletleri Salib-i Ahmeri, 9.901 lira, İsveç Salib-i Ahmer'i 1.045 lira, İspanya Salib-i Ahmer'i 381 lira 97 kuruş, Fransa Salib-i Ahmer'i 762 lira 19 kuruş, Polonya Salib-i Ahmer'i 217 lira 39 kuruş, Finlandiya Salib-i Ahmer'i 190 lira 87 kuruş, Danimarka Salib-i Ahmer'i 327 lira 43 kuruş, Küba Salib-i Ahmer'i 383 lira 43 kuruş, Hollanda Salib-i Ahmer'i 1.077 lira 46 kuruş, Brezilya Salib-i Ahmer'i 128 lira 15 kuruş, Estonya Salib-i Ahmer'i 25 lira 25 kuruş, Letonya Salib-i Ahmer'i 93 lira 80 kuruş, Yugoslavya Salib-i Ahmer'i 342 lira 46 kuruş, Siyam Salib-i Ahmer'i 579 lira 50 kuruş, Danzig Salib-i Ahmer'i 37 lira 47 kuruş, Belçika Salib-i Ahmer'i 91 lira 17 kuruş, Salvador Salib-i Ahmer'i 25 lira 91 kuruş, Almanya Salib-i Ahmer'i 1.925 lira 17 kuruş, Mısır Hilal-

⁶⁵⁶ Milliyet, "Rusya ve Lehistan'ın Teessüratı", 4 Nisan 1928, s.4; Vakit, "Sovyet ve Leh Hükümetleri", 4 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "Taziyet ve Teessür", 4 Nisan 1928, s.2.

⁶⁵⁷ Milliyet, "Almanya'nın Teessürleri", 3 Nisan 1928, s.1; Hizmet, "İzmir Felaketzedelerine", 3 Nisan 1928, s.2.

⁶⁵⁸ Milliyet, "Rusya ve Lehistan'ın Teessüratı", 4 Nisan 1928, s.4; Vakit, "Sovyet ve Leh Hükümetleri", 4 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "Taziyet ve Teessür", 4 Nisan 1928, s.2.

⁶⁵⁹ Milliyet, "Bulgaristan'ın Teessüratı", 11 Nisan 1928, s.4.

⁶⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 1, C.3, s.133. (12 Nisan 1928).

⁶⁶¹ Akşam, "Konsolosların Teessürü", 4 Nisan 1928, s.1; Vakit, "Sovyet ve Leh Hükümetleri", 4 Nisan 1928, s.2; Milliyet, "Amerikan Reis-i Cumhuriyetin Taziyet Tegrafi", 4 Nisan 1928, s.4.

⁶⁶² Akşam, "Zelzele Hafif Surette Devam Ediyor", 6 Nisan 1928, s.1; Hizmet, "Konsolosların Teessüratı ve Teberruatı", 5 Nisan 1928, s.3; Ahenk, "Konsolosların Teessürü", 4 Nisan 1928, s.2; Anadolu, "Konsolosların Teessüratı", 5 Nisan 1928, s.2.

⁶⁶³ Hilal-i Ahmer Mecmuası, 15 Teşrinisani 1928, C.9, S.87, s.269.

i Ahmeri 950 lira, İran Hilal-i Ahmeri 578 lira 89 kuruş olmak pek çok ülkedeki Salib-i Ahmer ve Hilal-i Ahmer Cemiyetleri depremzedeler için maddi yardımda bulunmuşlardır⁶⁶⁴.

Deprem bölgesinde alınan tüm tedbirlere, alınan tüm kararlara, yurtiçi ve yurtdışından yapılan tüm yardımlara rağmen depremzede halkın özellikle barınma problemi uzun bir süre çözülememiştir. Uzun süre bir çatı altına giremeyen halk, hem yeniden yardımlara muhtaç durumda kalmış hem de havaların soğumasıyla birlikte hastalık riski altında kalmıştır. Depremi üzerinden aylar geçmesine rağmen bu şartlar altında kalmaya devam eden halk, kendilerine yardım yapılması için Kasım ayında İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi'ne başvurarak yardım talebinde bulunmuştur. İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi elindeki imkânlarla hemen kendilerine yorgan çamaşır gibi yardımlar yapmış, ancak halka daha esaslı tedbirlerin alınması için durumu Ankara Hilal-i Ahmer Merkezi'ne bir rapor halinde bildirmiştir⁶⁶⁵. Kasım ayında dahi depremzede halkın ihtiyaçlarının tam olarak giderilmediğini gösteren bu haberle birlikte, Ahenk Gazetesi'ne yansıyan, "*Hilal-i Ahmer Merkez şubesi tarafından Torbalı felaketzedeleri için 300 evin yapılmasına karar verildi*" haberi de açıkta kalmaya devam eden felaketzedeler için yapılacak evlerin inşası hakkında ne kadar geç kalındığını göstermektedir. Haberin devamında ise, Hilal-i Ahmer Merkezi tarafından bu evlerin inşası için gerekli olan paranın İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi'ne gönderildiği belirtilmektedir⁶⁶⁶. Hilal-i Ahmer Merkezi ayrıca, İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi'ne depremde zarar görenlere yardım edilmesi emrini vererek, Torbalı'da depremde dolayı muhtaç hale gelen halkın tespitinin tekrar yapılmasını istemiştir⁶⁶⁷.

Bunun için İzmir ve Torbalı'ya İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi tarafından heyetler görevlendirilmiştir. Görevlendirilen heyetler muhtaç halkı tespit edecek, tespit ettikleri depremzede ailelere kendi evlerini yapabilmeleri için para dağıtacaklardır⁶⁶⁸. Ancak, muhtaç halkı tespit edecek heyetlerin de çalışmalarına başlaması ve çalışmalarının tamamlanması uzun süre almıştır. Bu arada, İzmir ve Torbalı'da meydana gelen şiddetli yağışlar sellere neden olmuş, dolayısıyla depremzedeler ikinci bir mağduriyet daha

⁶⁶⁴ Tinal, a.g.e., s. 59.

⁶⁶⁵ Anadolu, "Hilali Ahmer", 27 Kasım 1928, s.1.

⁶⁶⁶ Ahenk, "Felaketzedelere Müjde", 1 Aralık 1928, s.2.

⁶⁶⁷ Anadolu, "Para Veriliyor", 3 Aralık 1928, s.1.

⁶⁶⁸ Anadolu, "Yardım Başlıyor", 4 Aralık 1928, s.1.

yaşamışlardır. Bu seferde Aydın Demiryolu Şirketi tarafından selden dolayı mağdur olanlar için Torbalı'ya 7 vagon gönderilmiştir⁶⁶⁹.

Kış aylarının gelmesine ve yapılan yardımlara rağmen depremzede halkın hala yardıma muhtaç halde bulunması basına da yansımış ve basın tarafından Hilal-i Ahmer'in eleştirilmesine neden olmuştur. Ahenk Gazetesi yazarı M. Şevki, "Zavallılar" başlığı altında kaleme aldığı yazısında, *"Malum zelzelenin ocaklarını yıkarak açıkta bıraktığı ailelere yardım için vatanın her tarafından izhar edilen gayet samimi alaka ve teessürlerin kutsiyeti hala nazarlarımız önünde dalgalanırken felaketzedelerimizin hala esaslı bir yardıma mazhar olamayışları bizi pek ziyade kederlendiriyor. Bugün milletin felaketzedelerimize yardım olmak üzere verdiği paraların hepsi felaketzedelerimize ait bulunmaktadır. Bu itibarla bu paranın bir santimi bile başka bir yere sarfedilemez. Bilemiyoruz neden dolayı İzmir'in bu babdaki mükerrer temennilerine tazallümlerine rağmen Hilal-i Ahmer merkezi umumisi niçin toplanan paraların hepsini sarf etmek istemiyor. Bugün evi barkı yıkılmış perişan bir aileye nihayet 200 lira veriyor, git çareni bul diyoruz, bu adamlar bu para ile ne yapacaklar. Hilal-i Ahmer Merkezi Umumiyesi milletin zelzeleden evleri yıkılanlara verdiği paranın kaffesini onlara ihtiyaçları nispetinde tevzi etmeye mecburdur. Şimdiye kadar tevsi edilmemesinin vebali ağırdı. Bu kış kıyamette çoluk çocuk ile titreşen aileler bu bahsedilen paradan, Hilal-i Ahmer'in daha başka türlü yardımlarından istifadeye muhtaçtırlar. Hilal-i Ahmer Merkez Umumisi, İzmir heyetimizin ve İzmir'in temennilerine ve İzmir'in zavallılarına biraz fazla mültefit olursa memnun oluruz"*⁶⁷⁰, cümleleriyle halk için gerekli yardımların yapılmadığından, yapılan yardımların ise yetersiz olduğundan bahisle Hilal-i Ahmer'i eleştirmiştir. Yine aynı hususlarda bu defa "Vazifelerimiz" başlığı altında bir yazı daha kaleme alan M. Şevki, bu yazısında da açıkta kalan depremzedelerden bahsederek, *"Müthiş zelzele bazı vatandaşların ocaklarını yıkmıştı, bütün vatandaşlar derhal düşen zavallıların elemelerini tahfife koşmuşlar, ianeler toplayarak, kardeşlik hislerini izhar etmişlerdir. Ne olursa olsun bu toplanan iane ile kastedilen gaye şüphesiz ocakları yıkılanlara başlarını sokacak birer mesken temin etmekten başka bir şey olamazdı. Bugün bu netice hâsıl olmuş değildir aradan uzun zamanlar geçti, bir şey yapılamadı. Bir tek ailenin meskensiz kalması mühimce bir zarardır"* ifadelerini kullanarak, tekrar Hilal-i Ahmer'i eleştirmiştir⁶⁷¹.

⁶⁶⁹ Anadolu, "Torbalı'ya Gidiyor", 5 Aralık 1928, s.1.

⁶⁷⁰ M. Şevki, "Zavallılar", Ahenk, 18 Aralık 1928, s.1.

⁶⁷¹ M. Şevki, "Vazifelerimiz", Ahenk, 19 Aralık 1928, s.1.

Bu arada, bölgedeki muhtaç halkı tespit çalışmaları 21 Aralık tarihi itibarıyla ancak sona ermiştir. Bu tarihten itibaren, muhtaç olan her aileye 150-160 lira olmak üzere para dağıtımı başlamış⁶⁷², ancak para dağıtımı başladıktan iki gün sonra, 23 Aralık tarihinde İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi, Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'yle aralarında çıkan bir anlaşmazlık nedeniyle istifa etmiştir⁶⁷³. Ahenk Gazetesi'ne göre bu anlaşmazlığın nedeni, Torbalı ve İzmir felaketzedeleri için toplanan paraların dağıtımıyla ilgilidir⁶⁷⁴. İstifa eden İzmir Hilal-i Ahmer Şubesi, depremzedelere para vermekten bir müddet için vazgeçmiş, bu amaçla Torbalı'da bulunan yardım heyetini de geri çağırmıştır⁶⁷⁵. Bu durumdan mağdur olan halk kendilerine yardım yapılması için tekrar cemiyete müracaat etmişler ancak, cemiyette herhangi bir sorumlu bulunmadığından dolayı kendilerine yardım yapılamamıştır⁶⁷⁶. İstifa nedeniyle yarıda kalan yardım dağıtımı işleri için ancak bir sonraki yılın yani 1929 yılı Ocak ayı ortalarından itibaren yeniden başlamıştır⁶⁷⁷.

⁶⁷² Anadolu, "Para Tevziatına Başlandı", 21 Aralık 1928, s.1.

⁶⁷³ Anadolu, "Hilali Ahmer Heyeti İstifa Etti", 24 Aralık 1928, s.1; Ahenk, "İzmir Muhitinde Teessürle Karşılan Bir İstifa", 24 Aralık 1928, s.2.

⁶⁷⁴ Ahenk, "İzmir Muhitinde Teessürle Karşılan Bir İstifa", 24 Aralık 1928, s.2.

⁶⁷⁵ Anadolu, "Hilali Ahmer Heyeti İstifa Etti", 24 Aralık 1928, s.1.

⁶⁷⁶ Anadolu, "Cevap Yok", 26 Aralık 1928, s.2.

⁶⁷⁷ Hizmet, "Torbalı Felaketzedelerine Muavenet", 14 Ocak 1929, s.1.

1.3. Sivas- Suşehri Depremi (18 Mayıs 1929)

Cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen bir diğer deprem de Sivas-Suşehri depremidir. Suşehri’nde can ve mal kayıplarına neden olan deprem, 18 Mayıs 1929 tarihinde, Kandilli Rasathanesi kayıtlarına göre saat 08.37’de⁶⁷⁸, arşivde ve dönemin basınında yer alan bilgilere göre ise saat 08.40’ta⁶⁷⁹ meydana gelmiştir. 6.1 şiddetinde⁶⁸⁰ olan deprem, Suşehri haricinde Giresun ve Trabzon⁶⁸¹ dâhil olmak üzere, 200-250 km² bir alan içinde hissedilmiştir. Ana depremin ardından 20 gün boyunca da bölgede artçı sarsıntılar olmaya devam etmiştir⁶⁸².

1.3.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

Çok geniş bir alanda hissedilen deprem, Sivas’a bağlı Suşehri ve Koyulhisar ilçelerinde hasarlara neden olmuştur⁶⁸³. Sarsıntının hemen ardından Suşehri ilçe merkezinde bulunan hükümet konağı, telgrafhane ve okul binası harap olmuştur⁶⁸⁴. Bununla birlikte, ilçe ve ilçeye bağlı köylerde yıkılan-hasar alan ev miktarı ilk anda tespit edilemediğinden gerek arşiv vesikalarına gerekse dönemin basınına farklı sayıların yansıdığını görmekteyiz. Örneğin Sivas Valisi tarafından deprem bölgesi hakkında İçişleri Bakanlığı’na gönderilen ilk raporda Suşehri ilçe merkezinde 100 evin tamamen yıkıldığı, diğer evlerin ise harap olduğu⁶⁸⁵ ifade edilmiştir. Vali tarafından gönderilen ikinci raporda ise Suşehri ilçe merkezinde 18 evin tamamen, 252 evin de oturulamayacak derecede harap olduğu⁶⁸⁶ bilgisinin yer aldığı görülmektedir.

Köylerde meydana gelen hasar miktarı hakkında ilk anda haber alınamadığı için, köylerdeki tahribat valilik tarafından İçişleri Bakanlığı’na gönderilen ikinci raporda belirtilmiştir. Buna göre, ilçeye bağlı 19 köyde 542 ev tamamen yıkılmış, 13 ev de

⁶⁷⁸ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 05 Mart 2020).

⁶⁷⁹ BCA. 30.10.0.0/119.837.13 Lef/26. (4 Eylül 1929); Akşam, “Şarkta Zelzele”, 24 Mayıs 1929, s.2; Vakit, “Zelzele”, 24 Mayıs 1929, s.1; BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/22. (4 Eylül 1929). Bu belgede ise depremin saat 08.45 olarak verilmiştir.

⁶⁸⁰ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 05 Mart 2020).

⁶⁸¹ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/22. (4 Eylül 1929).

⁶⁸² BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/9. (4 Eylül 1929).

⁶⁸³ Hâkimiyet-i Milliye, “Suşehri ve Koyulhisar Zelzelesinin Tahribatı”, 23 Mayıs 1929, s.1.

⁶⁸⁴ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/25. (4 Eylül 1929); Akşam, “Şarkta Zelzele”, 24 Mayıs 1929, s.2; Vakit, “Zelzele”, 24 Mayıs 1929, s.1.

⁶⁸⁵ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/26. (4 Eylül 1929).

⁶⁸⁶ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/25. (4 Eylül 1929); Yıkılan ve hasar alan evlere dair bu rakamlar dönemin basınında aynı şekilde yer almaktadır. Bkz. Vakit, “Bir Felaket Haberi Zelzele”, 20 Mayıs 1929, s.1; Akşam, “Şarkta Zelzele”, 24 Mayıs 1929, s.2.

oturulamayacak derecede hasar almıştır⁶⁸⁷. Bu rakamlardan farklı olarak Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, Suşehri'nde 993 binanın yıkıldığı, 317 binanın kısmen harap olduğu, Koyulhisar'da da 364 evin tamamen yıkıldığı⁶⁸⁸ bilgisini okuyucularıyla paylaşmıştır.

30 Mayıs 1929 Tarihli Milliyet Gazetesi

İlerleyen günlerde deprem bölgesinde yapılan tetkikler neticesinde yıkılan ev miktarının daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre; 638 evin bulunduğu Suşehri ilçe merkezinde 242 ev hasar almış, Solak Köyü'nde bulunan 21 evden 12'si, Karaağaç Köyü'nde bulunan 35 evden 15'i, Gümüşdin Köyü'nde (Gümüştaş) bulunan 29 evden 25'i, Türkmenler Köyü'nde bulunan 22 evden 15'i, Tayan Çiftliği Köyü'nde bulunan 16 evden 4'ü, Kirtanos Köyü'nde (Beydeğirmeni) bulunan 79 evden 57'si, Yürük Köyü'nde bulunan 95 evden 20'si, Göllüköy'de bulunan 12 evden 8'i, Mehtikar (Sağpazar) Köyü'nde bulunan 29 evden 13'ü, Kozköy'de (Gözköy) bulunan 53 evden 15'i, Akçaağıl Köyü'nde bulunan 72 evden 30'u, Aksu Köyü'nde bulunan 41 evden 7'si, Zodana Köyü'nde (Yelkesen) bulunan 35 evden 28'i, Balkara Köyü'nde bulunan 24 evden 3'ü, 98 haneli Sis Köyü'nde (Çataloluk) bulunan 98 evden 35'i, Kemin Köyü'nde bulunan 123 evden 40'ı, Saraycık Köyü'nde bulunan 16 evden 13'ü, Buldur Köyü'nde (Erence) bulunan 55 evden

⁶⁸⁷ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/25. (4 Eylül 1929); Akşam Gazetesi'nde 19 köyde yıkılan ev miktarı 642 olarak, Vakıf Gazetesi'nde ise 545 olarak verilmiştir. Bkz. Akşam, "Şarkta Zelzele", 24 Mayıs 1929, s.2; Vakıf, "Zelzele", 24 Mayıs 1929, s.1.

⁶⁸⁸ Hâkimiyet-i Milliye, "Suşehri ve Koyulhisar Zelzelesinin Tahribatı", 23 Mayıs 1929, s.1.

25'i, Abbas Köyü'nde (Türkmenler) bulunan 6 evden 5'i, Afşar (Akşar) Köyü'nde bulunan 82 evden 50'si, Gelinbahat Köyü'nde (Ekenek) bulunan 43 evden 20'si, Ezbiderizir Köyü'nde (Aşağı Ezbider) bulunan 135 evden 8'i, Kılıç Köyü'nde bulunan 43 evden 23'ü, Karmış Köyü'nde (Yünlüce) bulunan 43 evden 15'i, Şehnigar Köyü'nde (Şenbağlar) bulunan 56 evden 8'i, Eskibağ Köyü'nde bulunan 43 evden 8'i, Buşar (Avşar) Köyü'nde bulunan 43 evden 12'si, Kayı Köyü'nde bulunan 16 evden 7'si, Bahattin Şeyh Köyü'nde (Doğantepe) bulunan 75 evden 15'i, Hodiği Köyü'nde bulunan 23 evden 9'u, Ortaköy'de bulunan 63 evden 15'i, Sevindik Köyü'nde bulunan 19 evden 3'ü, Alamelik Köyü'nde (Yağlıçayır) bulunan 22 evden 10'u, Öğruca Köyü'nde (Uğrunca) bulunan 35 evden 10'u, Otarı (Onarı) Köyü'nde bulunan 47 evden 11'i, Dünder Köyü'nde bulunan 37 evden 8'i, 164 haneli Ezbideribala Köyü'nde (Yukarı Ezbider) bulunan 164 evden 60'ı, Yukarısarıca Köyü'nde bulunan 27 evden 12'si, Çörengiş Köyü'nde (Balçık) bulunan 13 evden 3'ü, Sıyrındı Köyü'nde bulunan 29 evden 10'u, Vagava (vağver) Köyü'nde bulunan 20 evden 2'si, Ağrakos (Esenkaya) Köyü'nde bulunan 106 evden 8'i, Abdurrahman Köyü'nde bulunan 18 evden 12'si, 5 haneli Hordik Köyü tamamen, Kızıltaş Köyü'nde bulunan 18 evden 3'ü⁶⁸⁹ oturulamaz hale gelmiş, harap olmuştur.

Aynı şekilde 54 haneli Zoğur Köyü'nde (Yürekli) bulunan 54 evden 20'si, Çermişek Köyü'nde (Çamlidere) bulunan 13 evden 2'si, Bayır Köyü'nde (Taşbayır) bulunan 14 evden 4'ü, Kavşut Köyü'nde bulunan 10 evden 3'ü, Sülüklü Köyü'nde bulunan 15 evden 2'si, Şaryeri Köyü'nde (Şarköy) bulunan 42 evden 10'u, Taklak Köyü'nde bulunan 26 evden 3'ü, Zıdarım Köyü'nde (Çiftlice) bulunan 41 evden 11'i, Çokrak Köyü'nde bulunan 29 evden 8'i, Güdeli Köyü'nde bulunan 53 evden 39'u, Yoncalı Köyü'nde bulunan 27 evden 5'i, Üzengi Köyü'nde bulunan 14 evden 2'si, Balçık Köyü'nde bulunan 25 evden 7'si, Domliç (Dumlıç) Köyü'nde bulunan 83 evden 6'sı, Avsundu Köyü'nde (Geyikpınar) bulunan 62 evden 5'i, Aşağıyeniköy'de bulunan 88 evden 10'u, Abana Köyü'nde (Göllüce) bulunan 55 evden 10'u, Tırçık Köyü'nde (Ballidere) bulunan 9 evden 2'si, 16 haneli Ağıl Köyü'nde 2 ev, Yusufşeyh Köyü'nde bulunan 7 evden 3'ü, Aziz Köyü'nde (İkizyurt) bulunan 14 evden 3'ü, Arap Köyü'nde bulunan 16 evden 2'si, Beyçiftliği'nde bulunan 13 evden 1'i, Polat Köyü'nde bulunan 16 evden 12'si, Karacaviran Köyü'nde bulunan 50 evden 40'ı, Aşağıakviran (Aşağıakören)

⁶⁸⁹ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/16. (4 Eylül 1929).

Köyü'nde bulunan 40 evden 3'ü, 66 haneli Yukarıakvıran Köyü'nde (Yukarıakören) bulunan 66 evden 6'sı, Bardizir Köyü'nde bulunan 38 evden 25'i yıkılmıştır⁶⁹⁰.

Bunun dışında 16 evin bulunduğu Avculu, 23 haneli Harador, 14 haneli Küçükgüzel, 45 haneli Büyükgüzel, 28 haneli Müşeknis (Bostancık), 43 haneli Aşağısarıca, 18 haneli Boyalıca, 44 haneli Eskişar, 39 haneli Cevizli, 65 haneli Karamaz, 14 haneli Kemallı, 5 haneli Kavak, 12 haneli Kurugöl köyleri ise tamamen harap olmuştur⁶⁹¹. Sivas - Suşehri'nde meydana gelen deprem nedeniyle Suşehri ilçe ve köylerinde toplamda 4032 evden, 1.552'si harap olmuş, ayrıca 2.008 ahır ve samanlık ise hasar görmüştür⁶⁹². Yıkılan ve hasar gören evlerin dışında ayrıca 705 ev de içinde oturulamayacak derecede hasar almıştır⁶⁹³. Bu rakamlardan farklı olarak İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 4 Eylül 1929 tarihinde Başbakanlığa çektiği telgrafta 1874 binanın yıkıldığı ifade edilmekte⁶⁹⁴, Kandilli Rasathanesi ise yıkılan-hasar gören bina sayısını 1357 olarak vermektedir⁶⁹⁵.

Suşehri ilçe merkezi ve köylerinde deprem nedeniyle birçok evin yıkılması veya ağır hasar almasının temel nedenini, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya şu şekilde açıklamaktadır;

“İlçe ve köylerde birkaç kargir bina ile dolma denilen bağdadili birkaç ev ve binadan başka bütün ev, dam ve ahırlar aynı tarzda yapılmıştır. Bu tarz birbirleriyle imtizaç ve irtibat edemeyen yuvarlak dere molozlarından kıvamında olmayan sulu bir çamurla oldukça kalın dört duvar yapıp üzerine dört beş metre uzunluğunda ve otuz cm kalınlığında sık ve yan yana getirilen kavak ağaçlarıyla tavan yaparak üzerine ot serildikten sonra 30-40 cm kalınlığında bir toprak tabakası çekmekten yoğrulmaktan ibarettir. Bu ağır tavan bazı ev ve damların çapraz süve ve dikmelerle istinat etmektedir. Şehir ve köylerde hali vakti yerinde olanlar bu binaların üzerine bazen aynı tarzda bazen de dolma ve kaplama olarak ikinci bir kat daha ilave etmişlerdir. Alt katların vasati irtifai iki metredir. Pencereler birer delikten, kapıları kanatlı bir gedikten ibarettir, evlerin dışarısı tamamıyla sıvasız, içleri de bazen çamurla sıvanmıştır. Birçok köylerde çiftçiler zahire ve saman naklinden kurtulmak için harmanlarını bu damlar üzerinde yapıyorlar. Bu ağır tavan yüküne güçlülük tahammül eden duvarlar harman dövülen damlarda zaten sarsılmış ve çatlamış ve molozlar yerinden oynamış bulunuyor. Transversal süve ve dikmelerin yardımıyla üstten gelen tazyik ve sarsıntıya otur otura almış ve iğrilik oldukça takviye edilen bu

⁶⁹⁰ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/17. (4 Eylül 1929).

⁶⁹¹ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/16. (4 Eylül 1929).

⁶⁹² BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/17. (4 Eylül 1929).

⁶⁹³ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/18. (4 Eylül 1929).

⁶⁹⁴ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/1. (4 Eylül 1929).

⁶⁹⁵ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 05 Mart 2020).

duvarların elbette gelecek tazyik ve sarsıntıya tahammül edememeleri ve süve başları da çürümüş olursa ağır damın bir kitle halinde çökmesi zaruri idi⁶⁹⁶.”

1.3.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Evlerin yapılış tarzı depremde yaşanan hasar miktarını arttıran temel unsurlardan biri olduğu gibi, hiç şüphesiz yaşanan can kayıplarının da temel nedenidir. Zira herhangi bir teknik bilgiye dayanmadan halkın kendi bilgi ve imkânları doğrultusunda yaptıkları evlerin sarsıntıyla birlikte hemen yıkılması, içeride olanların kaçmaya bile vakit bulamadan enkaz altında kalmalarına neden olmuştur. Bununla birlikte depreme dair can kayıpları göz önünde bulundurulduğunda, yıkılan bina sayısına oranla yaşanan can kaybının fazla olmadığı görülmektedir. Nitekim deprem bölgesinden alınan ilk haberlere göre köylerde 14 kişinin hayatını kaybettiği⁶⁹⁷, sonrasında deprem bölgesinde incelemeler yapan Mülkiye Müfettişi Mazlum Bey’in Başbakanlığa gönderdiği telgrafta ise ilçe merkezi ve köylerde toplam 56 kişinin hayatını kaybettiği, 62 kişinin de yaralandığının belirtildiğini görmekteyiz⁶⁹⁸. Benzer rakamlar dönemin basınına da yansımış, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi de Suşehri’nde 56, Koyulhisar’da 8 olmak üzere 64 kişinin hayatını kaybettiğini⁶⁹⁹ okuyucularına duyurmuştur.

İlerleyen günlerde bölgede yapılan tetkiklerle birlikte hem can kayıplarının nerelerde yaşandığı hem de ne kadar olduğuna dair net rakamların ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre; Suşehri ilçe merkezinde 3, Avcılı Köyü’nde 16, Karaağaç Köyü’nde 5, Sıradur Köyü’nde 2, Aşağısarıca Köyü’nde 8, Boyalıca Köyü’nde 3, Pürk Köyünde 1, Eskişar Köyü’nde 3, Cevizli Köyü’nde 1, Zıdana Köyü’nde 1, Saracık Köyünde 2, Buldur Köyü’nde 4, Gelinbahat Köyü’nde 1, Ezbiderizir Köyü’nde 1, Kılıç Köyü’nde 13, Bahattinşeyh Köyü’nde 3, Akşar Köyü’nde 1, Gödeli Köyü’nde 1 kişi olmak üzere, deprem nedeniyle toplam 69 kişi hayatını kaybetmiştir⁷⁰⁰. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın ifadelerine göre vefat edenlerin çoğunluğunu çocuklar ve kadınlar oluşturmaktadır⁷⁰¹. Bu durum çocukların henüz yataklarından çıkmamış olmasıyla

⁶⁹⁶ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/8-9. (4 Eylül 1929).

⁶⁹⁷ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/26. (4 Eylül 1929); Akşam, “Şarkta Zelzele”, 24 Mayıs 1929, s.2; Vakit, “Bir Felaket Haberi Zelzele”, 20 Mayıs 1929, s.1.

⁶⁹⁸ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/18. (4 Eylül 1929).

⁶⁹⁹ Hâkimiyet-i Milliye, “Suşehri ve Koyulhisar Zelzelesinin Tahribatı”, 23 Mayıs 1929, s.1.

⁷⁰⁰ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/6. (4 Eylül 1929).

⁷⁰¹ Şükrü Kaya hayatını kaybedenlerin üçte ikisini çocukların oluşturduğunu ifade etmektedir bkz. BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/22. (4 Eylül 1929).

açıklanmaktadır. Diğer taraftan yıkılan bina sayısına göre can kaybının az olması ise depremin gerçekleştiği saatte halkın çoğunluğunun tarlada olmasıyla izah edilmektedir⁷⁰².

İfade etmemiz gereken bir diğer husus ise enkaz altında kalanların kurtarılmasına dairdir. Depremi gerçekleşmesinin hemen ardından ahalinin gayretleriyle, yarım saat içerisinde yıkılan bütün evler aranmıştır. Bu suretle birçok kadın ve çocuk enkaz altından sağ olarak kurtarılmıştır. Şükrü Kaya'nın belirttiğine göre, köylülerin hiç vakit kaybetmeden harekete geçip, arama-kurtarma faaliyetlerinde çalışmaları can kaybı sayısının az olmasında etkili olmuştur⁷⁰³.

1.3.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ve 1929 Dünya ekonomik buhranının yaşandığı bir dönemde yaşanan deprem felaketinde, merkezi ve yerel devlet teşkilatları depremzedeleri yalnız bırakmayarak elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Deprem haberi duyulur duyulmaz, Suşehri Kaymakamı Zeki Bey, depremzede halkın ilk yardımlarının yapılması için öncelikle amele-i mükellefe⁷⁰⁴ ve jandarma birliklerini organize ederek köylere göndermiştir⁷⁰⁵. Sivas Valisi Ziya Bey de haberin hemen ardından muavenet postalarını⁷⁰⁶ oluşturarak bölgeye sevk etmiş, kendisi de sıhhiye müfettişini ve gerekli olan malzemeleri yanına alarak derhal deprem bölgesine hareket etmiştir⁷⁰⁷. İçişleri Bakanlığı tarafından valiye, depremzedelere lazım gelen bütün tedbirleri alması için vilayetin sahip olduğu bütün imkân ve salahiyeti kullanması emri verilmiştir. Ayrıca bölgede tedbirlerin alınmasını sağlamak amacıyla Müfettiş Muhtar Bey de görevlendirilerek, bölgeye gönderilmiş ve bu suretle hükümet deprem bölgesindeki gelişmelerden günü gününe haber alabilmiştir⁷⁰⁸. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından da deprem bölgesine bir müfettiş

⁷⁰² BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/9. (4 Eylül 1929).

⁷⁰³ BCA.30.10.0.0/119.837.13, Lef/10. 4 Eylül 1929.

⁷⁰⁴ Sivil halkın yol yapım çalışmalarında zorunlu olarak çalıştırılması anlamını taşıyan uygulama, Osmanlı Devleti'nde 1862 tarihinde uygulanmaya başlamış, Cumhuriyet Dönemi'nde de 1952 tarihine kadar devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yakup Akkuş, Kadir Yıldırım, "Dünyada ve Osmanlı'da Zorunlu Çalıştırma: "Amele-İ Mükellefe" Uygulaması ve Tarihsel Gelişimi", Çalışma ve Toplum: Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2017, Sayı 53, s. 507-546.

⁷⁰⁵ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/10. (4 Eylül 1929).

⁷⁰⁶ Yardım ekipleri

⁷⁰⁷ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/11. (4 Eylül 1929).

⁷⁰⁸ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/7. (4 Eylül 1929).

görevlendirilmiştir. Bu bağlamda depremzedelerin ihtiyaçlarının tespit edilmesi adına Kızılay Müfettişi Mazlum Bey, Suşehri'ne gelerek incelemelerde bulunmuştur⁷⁰⁹.

Deprem bölgesine gelen yetkililerle birlikte depremzedelerin ihtiyaç duydukları ilk yardım faaliyetleri ve malzemeleri belirlenerek bu doğrultuda çalışmalar yapılmıştır. Bu hususta öncelikle Hilâl-i Ahmer tarafından acil ihtiyaçların karşılanması için valilik emrine 5.000 lira gönderilmiştir⁷¹⁰. Ayrıca yaralıların tedavisi için bölgeye sağlık ekipleri sevk edilmiştir. Bu bağlamda, Sivas valiliği Suşehri'nden aldığı telgrafın hemen ardından ilçeye Sivas Memleket Hastanesi operatörünü, doktorunu ve iki sağlık memurunu gerekli olan ilaç ve pansuman malzemeleriyle birlikte göndermiş, gönderilen bu ekipler hafif yaralıların mahallinde tedavi edilmesini, ağır yaralıların ise memleket hastanesine sevk edilmesini sağlamışlardır⁷¹¹. İlerleyen günlerde deprem bölgesine takviye sağlık ekipleri de gönderilmiştir. Doktor ve sağlık memurlarından oluşan ekipler, 10 gün boyunca gece-gündüz köyleri dolaşmak suretiyle yaralıları tedavi etmiştir. 19 Haziran tarihinde ise Hilâl-i Ahmer doktoru Suşehri'ne gelerek bölgede teftişler yapmıştır⁷¹². Bölgeye sevk edilen sağlık ekiplerinin halkla yakından ilgilenerek, yaralıların mahallinde tedavi edilmelerini sağlaması halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Halkın bu memnuniyeti hem Sivas Valisi Ziya Bey tarafından⁷¹³ hem de bölgede görevlendirilen bir diğer müfettiş Avni Bey tarafından ifade edilmiştir⁷¹⁴.

Depremzedelerin işlerinin sağlanması hususunda ise şunları ifade edebiliriz; Suşehri'nde depremin ardından çok fazla işe sıkıntısı yaşanmamıştır⁷¹⁵. Zira köylerde enkaz altında kalan zahireler, amele-i mükellefe, jandarma ve köylülerin ortak çalışmaları sayesinde⁷¹⁶ büyük ölçüde kurtarılmış, zahiresi kurtarılamayan veya zahiresi olmayan köylülere de ihtiyaç duydukları oranda yardım yapılmıştır⁷¹⁷. İlçede herhangi bir yiyecek sıkıntısı yaşanmamasına rağmen, Suşehri Belediye Başkanı Kamil Bey, Ankara'ya ilçede açlık sıkıntısı çekildiğine dair bir telgraf göndermiştir. Buna karşılık Sivas Valisi Ziya Bey, Başbakanlığa bir telgraf göndererek, Suşehri'nde katiyen işe sıkıntısı olmadığını, bilakis

⁷⁰⁹ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/11. (4 Eylül 1929).

⁷¹⁰ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/7. (4 Eylül 1929).

⁷¹¹ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/23. (4 Eylül 1929).

⁷¹² BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/22. (4 Eylül 1929).

⁷¹³ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/4. (4 Eylül 1929).

⁷¹⁴ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/5. (4 Eylül 1929).

⁷¹⁵ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/7-25. (4 Eylül 1929).

⁷¹⁶ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/7. (4 Eylül 1929).

⁷¹⁷ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/12. (4 Eylül 1929).

köylünün elinde satılık çok zahire olduğunu hatta bu nedenle pazar fiyatlarının düşebileceğini ifade ederek, Belediye Başkanının sözlerinin gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Belediye Başkanı Kamil Bey'in bu hareketini “*mebuslara ve makamata müracaatla halka hoş görünmek için yapılan avam bir hareket*” olarak nitelendirmiştir. Valiye göre, başkanının bu davranışının nedeni hem halka hoş görünmek hem de hükümetin deprem nedeniyle ilçeye yapacağı yardım miktarının artırılmasını sağlamaktır⁷¹⁸.

Depremın ardından Suşehri halkının yaşadığı en büyük sıkıntı hiç şüphesiz barınma sorunu olmuştur. Yüzlerce binanın yıkılarak harap olduğu bölgede, yüzlerce nüfus açıkta kalmıştır. Bu nedenle, evi harap olanların bir kısmı ilk anda komşularının evlerine, bir kısmı da ellerinde bulunan malzemeye alelacele yaptıkları baraka, çardak ve çadır benzeri yapılara yerleşmişlerdir. Depremın ardından yapılan tetkiklerin ardından ise, kendince bu şekilde çözüm bulan halkın barınmasının temini için 500-600 adet⁷¹⁹ çadıra ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık, ilk anda Hilâl-i Ahmer tarafından bölgeye 250 çadır gönderilmiştir⁷²⁰. Bölgeye gönderilen bu çadırlara açıkta kalan 2000 kişiden sadece 700'ü yerleştirilebildiği için Hilâl-i Ahmer'den tekrar 250 çadır istenmiştir⁷²¹. Halkın barınmasını temin için bölgeye bir yandan çadır istenirken bir yandan evlerin yeniden inşası veya tamiri için de bölge halkının ihtiyaç duyduğu kereste, çivi gibi inşaat malzemesi sevkedilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, İktisat Bakanlığı tarafından verilen izinle, ahalinin evlerini yapabilmesi için gerekli olan kereste ihtiyacının civar ormanlardan karşılanmasına karar verilmiştir. Ayrıca inşaat faaliyetleri için çivi, reze, mandal gibi bölgede bulunmayan ve halk tarafından yapılamayan malzemelerin alınması ve usta parası için belirli bir bütçeye gerek duyulmuştur. Bu bağlamda, İçişleri Bakanı Kaya tarafından Başbakanlığa gönderilen yazıda tüm bunların bedelinin 30.000 lira olduğu belirtilmiştir. Kaya, yazısının devamında ise, 30.000 liranın, 5.000 lirasının Hilâl-i Ahmer tarafından vilayete gönderilen yardımdan, 10.000 lirasının ise il özel idaresi bütçesinde bulunan paradan karşılanacağını, bu nedenle 15.000 liraya ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir⁷²². Nihayetinde Kızılay tarafından

⁷¹⁸ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/21. (4 Eylül 1929).

⁷¹⁹ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/7-25. (4 Eylül 1929).

⁷²⁰ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/11. (4 Eylül 1929).

⁷²¹ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/18. (4 Eylül 1929).

⁷²² BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/13. (4 Eylül 1929).

bölgeye 15.000 lira gönderilmiş, ayrıca kerestelerin de bir an önce bölgeye sevki için İktisat Bakanlığı'na bağlı fen memurları görevlendirilmiştir⁷²³.

Hali vakti yerinde olan köylüler evlerini kendi imkânlarıyla yapmaya başlamış⁷²⁴, devlet tarafından gönderilen destek özellikle durumu iyi olmayan köylüler için kullanılmıştır. Ancak, Şükrü Kaya, hali vaktinde yerinde olup da deprem nedeniyle büyük zarara uğrayan köylülere de destek verilmesinin gerekliliğini Başbakanlığa bildirerek, deprem nedeniyle zarar gören zengin halkın da mağdur olmasını engellemeye çalışmıştır⁷²⁵.

Verilen desteklerle birlikte yıkılan evlerin yeniden inşası sürecinde ahalinin, yeni evlerini herhangi bir jeolojik etüt ya da ilmi tetkik yapılmadan yıkılan evlerin üstüne yapmaya başladıklarını görmekteyiz. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya her ne kadar bu duruma itiraz ederek, binaların bir plan dâhilinde ve zemin etütleri yapılmak suretiyle yapılmasını istemiş olsa da, daha önce de ifade ettiğimiz üzere depremzedeler yeni evlerini yine yıkılan evlerin enkazlarını kaldırmak suretiyle aynı arsalarla evlerini inşa etmişlerdir. Bu süreçte depremzedelerin bir an evvel inşaatları tamamlayarak barınma sorununu ortadan kaldırma gayreti içerisinde olduklarını, bir plan dâhilinde yeni binaların inşasını beklemenin hem zaman kaybına yol açacağı düşüncesinde olduklarını hem de bu durumun ek bir mali külfet getireceği kanaatini taşıdıklarını görmekteyiz. Bu süreçte Şükrü Kaya'nın depremzedelerden evlerini dikkatli inşa etmelerini istemiş, ayrıca mahalleri bataklık ve arazileri dar olan birkaç köyün ise yer değiştirmesi gerektiğini Başbakanlığa bildirmiştir⁷²⁶. Dolayısıyla deprem bölgesinde evleri yıkılan halk, herhangi bir plana bağlı kalmadan yıkılan evlerinin enkazlarını kaldırmak suretiyle, aynı arsa üzerine eldeki mevcut malzemelerle ve yine kendi bildiği usullere göre evlerini inşa etmişlerdir. Ancak, evler inşa edilirken, dam ve tavanların hafif ve zayıf, duvarların daha dayanıklı ve korunaklı olarak inşa edilmesine özen gösterilmiştir. Bunun dışında depremzedelerin kendi evlerinden önce hayvan ve zahireleri için ahır ve ambar yapımına başladıklarını görmekteyiz⁷²⁷.

⁷²³ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/15. (4 Eylül 1929).

⁷²⁴ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/17. (4 Eylül 1929).

⁷²⁵ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/12. (4 Eylül 1929).

⁷²⁶ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/14. (4 Eylül 1929).

⁷²⁷ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/12. (4 Eylül 1929).

Netice itibariyle depremin hemen ardından belediye, valilik, hükümet ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti seferber olmak suretiyle depremzedelerin her türlü ihtiyaçlarını karşılamak üzere harekete geçmiştir. Depremzedelerin herhangi bir iaşe sıkıntılarının bulunmaması ve ölü-yaralı sayısının az olması, hükümetin hızlı bir şekilde barınma problemi üzerine yoğunlaşmasını sağlamıştır. Nihayetinde depremin üzerinden henüz dört ay geçmeden 4 Eylül 1929 tarihi itibariyle yıkılan bütün evlerin yeniden inşa edildiğini görmekteyiz⁷²⁸.

1929 ekonomik buhranının dünyayı ve Türkiye'yi etkilediği bir dönemde meydana gelen depremin yaralarının kısa sürede sarılmasının nedeni, bölgedeki maddi imkânların elverişli olmasıdır diyebiliriz. Nitekim Suşehri ve köylerinde hem 1928 yılında hem de 1929 yılında üretilen mahsulün, son yetmiş yıldaki en üst düzeyde olması⁷²⁹, dolayısıyla halkın kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek maddi imkânlara sahip olması, bununla birlikte vilayetin sahip olduğu bütçe, deprem yaralarının hızlı bir şekilde giderilmesinin sağlamıştır.

⁷²⁸ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/1. (4 Eylül 1929).

⁷²⁹ BCA. 30.10.0.0/119.837.13. Lef/14. (4 Eylül 1929).

1.4. Denizli- Çivril Depremi (19 Temmuz 1933)

Denizli-Çivril Depremi 19 Temmuz 1933 tarihinde saat 22.20'da⁷³⁰ ve 5.7 şiddetinde⁷³¹ meydana gelmiştir. Ana depremin ardından 22 Temmuz⁷³², 25 Temmuz ve 26 Temmuz'da olmak üzere sarsıntılar olmaya devam etmiştir⁷³³. Denizli'de de hissedilen deprem ve artçı sarsıntılar, sadece Çivril ilçe merkezinde ve köylerinde can ve mal kayıplarına neden olmuş, Denizli merkez ile diğer ilçelerde herhangi bir zayıyata sebebiyet vermemiştir⁷³⁴.

1.4.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

Deprem Çivril'in güneydoğusunda bulunan sekiz köyde etkili olmuş, bu köyler arasında bulunan İzeköy, Servaṣah, Sessleri, Sökmen köylerinde ise daha fazla hissedilmiştir⁷³⁵. 24 Temmuz tarihinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından Başbakanlığa iletilen yazıya göre, depremin ardından Çivril ilçe merkezi ve köylerinde toplam 35 ev tamamen yıkılmış, 191 ev ağır hasar almış, 142 ahır ve samanlık ise tamamen yıkılmıştır⁷³⁶. 24 Temmuz tarihli basında ise arşiv belgelerindeki bilgiden farklı bilgiler yer almaktadır. Nitekim basında Çivril'de 226 ev, 334 ahır ve samanlığın yıkıldığı, birçok evin de kullanılmayacak hale geldiği, 14 köyün de tamamen yıkıldığı ifade edilmiştir⁷³⁷. Ana depremin ardından ortaya çıkan bu hasarların ardından, 25 Temmuz ve 26 Temmuz'da meydana gelen artçı sarsıntılarla Çivril merkezde ve altı köyünde 43 ev ve on ahır daha yıkılmıştır⁷³⁸. Son sarsıntılarının ardından kaza merkezi ve

⁷³⁰ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/4-5. (29 Temmuz 1933); Cumhuriyet Gazetesi'nde depremin saat 22.00'da gerçekleştiği belirtilmektedir. Bkz. Cumhuriyet, "Çivril'de Zelzele", 21 Temmuz 1933, s.1.

⁷³¹ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2020).

⁷³² Hâkimiyet-i Milliye, "Çivril'de Zelzelesi Tahribatı Fazla", 24 Temmuz 1933, s.8; Cumhuriyet, "Çivril'deki Zelzele Tahribatı", 24 Temmuz 1933, s.3.

⁷³³ Hâkimiyet-i Milliye, "Çivril 'de Zelzele", 24 Temmuz 1933, s.1; Cumhuriyet, "Çivril'de Zelzele Devam Ediyor", 27 Temmuz 1933, s.3.

⁷³⁴ Hâkimiyet-i Milliye, "Çivril'de Zelzele", 21 Temmuz 1933, s.2; Cumhuriyet, "Çivril'de Zelzele", 21 Temmuz 1933, s.1.

⁷³⁵ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/5. (29 Temmuz 1933).

⁷³⁶ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/4. (29 Temmuz 1933).

⁷³⁷ Hâkimiyet-i Milliye, "Çivril Zelzelesi Tahribatı Fazla", 24 Temmuz 1933, s.8; Cumhuriyet, "Çivril'deki Zelzele Tahribatı", 24 Temmuz 1933, s.3.

⁷³⁸ Hâkimiyet-i Milliye, "Çivril'de Zelzele", 27 Temmuz 1933, s.1; Cumhuriyet, "Çivril'de Zelzele Devam Ediyor", 27 Temmuz 1933, s.3.

altı köyde yıkılan evlerin toplam sayısı ise hem basın hem de arşiv belgelerine göre 268'dir⁷³⁹.

1.4.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Depremın ertesi günü, Denizli Valisi Fuat Tuksal tarafından Şükrü Kaya'ya gönderilen telgrafta deprem nedeniyle 2 kişinin hayatını kaybettiği, 10 kişinin ise ağır surette yaralandığı ifade edilmiştir⁷⁴⁰. Ancak, ilerleyen günlerde muhtemelen deprem nedeniyle aksayan haberleşmenin⁷⁴¹ sağlanması ve daha etraflı tetkiklerin yapılmasının sonucunda, 5 kişinin hayatını kaybettiği tespit edilmiştir⁷⁴². Ayrıca deprem nedeniyle, 87 sığır, 31 eşek ve atın telef olduğu, birçok hayvanın da yaralandığını görmekteyiz⁷⁴³.

Yıkılan bina sayısına oranla can kaybı sayısının az olmasının nedeni ise, depremin yaz mevsiminde meydana gelmiş olmasıdır⁷⁴⁴. Zira Denizli Valisi Tuksal'ın da belirttiği üzere, harman ve hasat zamanı olması nedeniyle köylünün birçoğu tarlalarında yattıklarından dolayı, yıkılan evlerin enkazları altında çok az sayıda insan kalmıştır⁷⁴⁵.

1.4.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Depremın ardından Çivril Kaymakamı beraberinde jandarma kumandanı ve ilçe sağlık memuruyla birlikte, ilçe merkezi ile köylerindeki hasarların tespiti ve yapılacak olan yardımların belirlenmesi amacıyla sahaya çıkmıştır. Ardından ise vali tarafından il merkezinden bir doktor deprem bölgesine görevlendirilmiştir. Yaralılara bu suretle ilk tedavilerinin uygulanmasının ardından, yine vali tarafından bölgeye bir fen memuru

⁷³⁹ Hâkimiyet-i Milliye, "Çivril'de Zelzelesi", 27 Temmuz 1933, s.1; BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/1. (29 Temmuz 1933).

⁷⁴⁰ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/8. (29 Temmuz 1933).

⁷⁴¹ Deprem nedeniyle telefon hatlarında bozulmalar olmuştur. Bkz. BCA. BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/8. (29 Temmuz 1933)

⁷⁴² BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/4. (29 Temmuz 1933); Hâkimiyet-i Milliye, "Çivril'de Zelzele", 21 Temmuz 1933, s.2; Cumhuriyet, "Çivril'de Zelzele", 21 Temmuz 1933, s.1, Basında 19 kişinin, arşiv belgesinde ise 9 kişinin yaralandığı belirtilmektedir.

⁷⁴³ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/4. (29 Temmuz 1933); Hâkimiyet-i Milliye, "Çivril Zelzelesi Tahribatı Fazla", 24 Temmuz 1933, s.8.

⁷⁴⁴ Hâkimiyet-i Milliye, "Çivril Zelzelesi Tahribatı Fazla", 24 Temmuz 1933, s.8; Cumhuriyet, "Çivril'deki Zelzele Tahribatı", 24 Temmuz 1933, s.3.

⁷⁴⁵ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/5. (29 Temmuz 1933).

görevlendirildiğini görmekteyiz⁷⁴⁶. Diğer taraftan özellikle köylere giderek gerekli tedbirleri alan kaymakam⁷⁴⁷, köylerdeki depremzedeler için yardım teşkilatları kurmuştur⁷⁴⁸. Aynı şekilde Denizli Valisi Fuat Tuksal tarafından da depremzedeler için Denizli’de yardım heyetleri oluşturulmuş ve bu heyetlerin bir an evvel göreve başlamaları sağlanmıştır. Vali Tuksal beraberindeki heyetle birlikte bizzat köyleri tek tek dolaşmış, tetkiklerde bulunmuştur⁷⁴⁹. Deprem bölgesindeki hasar miktarını, yapılacak yardımları tespit etmek, gerekli tedbirlerin tamamıyla alınmasını sağlamak amacıyla tetkikler yapan vali, bu anlamda elde ettiği tüm verileri İçişleri ve Sağlık Bakanlığı’na bildirmiştir⁷⁵⁰.

Vali ve kaymakam tarafından alınan tedbirlerle, halkın iâşe, sağlık ve barınma sorunları çözülmeye çalışılmıştır. Deprem nedeniyle yiyecek maddelerinin büyük kısmının enkaz altında kaldığı bölgedeki halkın iâşe sıkıntısının giderilmesi için Vali tarafından İçişleri Bakanlığı’ndan yeterli miktarda paranın bölgeye gönderilmesi talep edilmiştir⁷⁵¹.

Deprem nedeniyle yaralananların tedavilerin yerinde yapılması için bölgeye Denizli ili merkezinden doktor, sağlık memuru, hasta bakıcı ve imdadı sıhhiye otomobili gönderilmiş⁷⁵², gönderilen bu sağlık heyeti felakete uğrayan bütün köyleri dolaşarak hafif yaralıların tedavilerinin yapılmasını, ağır yaralıların ise Denizli’deki hastaneye nakledilmesini sağlamıştır⁷⁵³. Sağlık alanında alınan tedbirler sayesinde depremden etkilenen bütün köyler gezilerek, köylülerin tedavisi tamamlanmıştır⁷⁵⁴.

Evleri hasar alan veya yıkılanlar, alınan tedbirlerle birlikte korunaklı yerlere geçici olarak yerleştirilmiştir. Harman mevsiminde olunması nedeniyle halkın kendi evlerini yapabilecek veya tamir edebilecek zamanlarının olmaması⁷⁵⁵ açıkta kalan tüm köylülerin çadırlara yerleştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu nedenle vali tarafından Sağlık Bakanlığı’na iletilen telgrafla köylü için öncelikle 150 çadır istenmiştir⁷⁵⁶. İstenen çadır miktarı ve

⁷⁴⁶ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/8. (29 Temmuz 1933).

⁷⁴⁷ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/1. (29 Temmuz 1933).

⁷⁴⁸ Hâkimiyet-i Milliye, “Çivril’de Zelzelesi”, 27 Temmuz 1933, s.1.

⁷⁴⁹ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/5. (29 Temmuz 1933).

⁷⁵⁰ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/8. (29 Temmuz 1933).

⁷⁵¹ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/6. (29 Temmuz 1933).

⁷⁵² Hâkimiyeti Milliyet, “Çivril’de Zelzele”, 21 Temmuz 1933, s.2; Cumhuriyet, “Çivril’de Zelzele”, 21 Temmuz 1933, s.1.

⁷⁵³ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/5. (29 Temmuz 1933); Hâkimiyeti Milliyet, “Çivril Zelzelesi Tahribatı Fazla”, 24 Temmuz 1933, s.8; Cumhuriyet, “Çivril’deki Zelzele Tahribatı”, 24 Temmuz 1933, s.3.

⁷⁵⁴ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/4. (29 Temmuz 1933).

⁷⁵⁵ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/5. (29 Temmuz 1933).

⁷⁵⁶ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/1. (29 Temmuz 1933); Basında bölge için öncelikle 110 çadır istendiği belirtilmektedir. Bkz. Hâkimiyeti Milliyet, “Çivril’de Zelzelesi”, 27 Temmuz 1933, s.1; Cumhuriyet, “Çivril’de Zelzele Devam Ediyor”, 27 Temmuz 1933, s.3.

felaketzedelerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için Hilal-i Ahmer tarafından bölgeye 5000 lira gönderilmiştir. Ancak, gönderilen çadırlar yeterli gelmediğinden bölge için 100 çadır daha istenmiştir ⁷⁵⁷. Bununla birlikte bir taraftan da ev, ahır ve samanlık gibi depremde zarar gören yapıların tekrar inşa edilmesi veya tamir edilmesi için de vali tarafından bazı çalışmalar yapılmıştır. Zira vali, yeni yapılacak veya tamir edilecek yapılar için köylünün ihtiyaç duyduğu kerestelerin en yakın ormanlık alanlardan temin edilmesi ve depremde zarar görenlerin Ziraat Bankası'nın kefaleti ile var olan borçlarının tecil edilmesini sağlamak amacıyla Ziraat Bakanlığı'yla görüşme yapacağını İçişleri ve Sağlık Bakanlığı'na bildirmiş, hatta bahsi geçen bakanlıklardan da bu konuları Ziraat Bakanlığı'na iletmelerini talep etmiştir. Denizli Valisi felaketzedeler için Ziraat Bakanlığı'ndan beklediği bu yardımlardan başka, yıkılan ve yıkılmak üzere bulunan evlerin her biri için en az 50'şer lira, samanlık ve ahırlar için 20'şer ve tamire ihtiyaç duyulan evler için 20'şer lira olmak üzere toplam 22.500 lira nakit paraya ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Vali, bahsi geçen paranın bir kısmının devlet tarafından, bir kısmının Denizli Vilayeti tarafından, bir kısmının diğer illerden yapılacak yardımlarla, bir kısmının ise Hilal-i Ahmer tarafından karşılanabileceğini yine aynı bakanlıklara bildirmiştir⁷⁵⁸.

1933 tarihli Denizli Depremi'nde de görüldüğü üzere, deprem bölgesinde halk için gerekli olan ilk tedbirler öncelikle yerel hükümet tarafından alınmaya çalışılmış, yapılan bütün incelemeler, bölge için gerekli olan tüm yardımlar valilik tarafından İçişleri ve Sağlık Bakanlığı'na ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bildirilmiştir.

⁷⁵⁷ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/1. (29 Temmuz 1933).

⁷⁵⁸ BCA. 30.10.0.0/119.838.18. Lef/6. (29 Temmuz 1933).

1.5. Erdek-Marmara Adaları Depremi (4 Ocak 1935)

1933 yılında Denizli-Çivril’de meydana gelen depremden sonra kayda değer olan bir diğer deprem ise, 4 Ocak 1935’te yaşanan Marmara Depremi’dir. 4 Ocak 1935 Cuma günü saat 16.41’de başlayan⁷⁵⁹ ve ardından saat 17.21, 18.22 ve 18.53 olmak üzere devam eden deprem⁷⁶⁰, İstanbul, Trakya, Bursa, İzmir⁷⁶¹, Eskişehir, Afyon⁷⁶² Bandırma, Balıkesir, Tekirdağ,⁷⁶³ Edirne ve Demirci⁷⁶⁴ olmak üzere ülkemizin farklı bölgelerindeki il ve ilçelerinde hissedilmiştir.

1.5.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

Birçok il ve ilçede hissedilen deprem nedeniyle İstanbul’daki yapılarda birtakım hasarlar ortaya çıkmış, ancak en fazla hasar Marmara Adası, Kapıdağ Yarımadası ve Erdek’te yaşanmıştır. Dönemin basınını incelediğimizde bahsi geçen depremin öncelikle İstanbul merkezli olduğu yönünde tahminlerde bulunulduğuna dair bilgiler olduğunu görmekteyiz. Nitekim depremin hemen ertesi günü çıkan gazeteler, depremin İstanbul merkezli olduğunu ifade ederek, İstanbul halkının deprem esnasında yaşadığı korkulara ve İstanbul’da deprem nedeniyle oluşan hasarlara geniş yer ayırmıştır. Depremin, Marmara Adası, Kapıdağ ve Erdek’te büyük hasarlara neden olduğu ise ancak beş gün sonra çıkan gazete haberlerinden anlaşılmıştır. Depreme dair haberlerin, gazetelere yansımadaki gecikmeyi iki sebebe bağlayabiliriz. Bunlardan birincisi dönemin haberleşme şartlarında yaşanan güçlükler, ikincisi ise 4 Ocak tarihinin Ramazan Bayramı arefesinden bir gün öncesine denk gelmesidir. Şöyle ki, bahsi geçen tarihlerde bayramlarda gazetelerin yayınlanmadığı bilmekteyiz. Dolayısıyla 6 Ocak 1935 tarihinin bayramının birinci günü olduğu gerçeğinden yola çıktığımızda birçok gazetenin bayram nedeniyle birkaç gün yayınlanmadığını ifade etmemiz gerekir⁷⁶⁵. Bununla birlikte, depremin merkez üssünün İstanbul olarak belirlenmesinin ve basında bu şekilde haberleşmesinin bir diğer nedeni de

⁷⁵⁹ Cumhuriyet, “Dün Akşam Geçirdiğimiz Sarsıntılar”, 5 Ocak 1935, s.1; Milliyet, “İstanbul Büyük Korku Geçirdi”, 5 Ocak 1935, s.5.

⁷⁶⁰ Milliyet, “Dün 4 Kere Sürekli Zelzele Oldu”, 5 Ocak 1935, s.1.

⁷⁶¹ Cumhuriyet, “Dün Akşam Geçirdiğimiz Sarsıntılar”, 5 Ocak 1935, s.1; Milliyet, “Dün 4 Kere Sürekli Zelzele Oldu”, 5 Ocak 1935, s.1.

⁷⁶² Milliyet, “Dün 4 Kere Sürekli Zelzele Oldu”, 5 Ocak 1935, s.1.

⁷⁶³ Milliyet, “İstanbul Büyük Korku Geçirdi”, 5 Ocak 1935, s.5.

⁷⁶⁴ Milliyet, “Zelzele Hala Dinmedi”, 11 Ocak 1935, s.6; Ulus, “Sarsıntıların Yaptığı Zarar Büyüktür”, 11 Ocak 1935, s.2.

⁷⁶⁵ Örneğin Cumhuriyet ve Milliyet Gazeteleri, bayramın ikinci ve üçüncü günü yayınlanmamıştır. Akşam Gazetesi ise 6-7 Ocak 1935 tarihlerinde yani bayramın birinci ve ikinci günü yayınlanmamıştır.

İstanbul Rasathanesinin tutmuş olduğu kayıtlardır diyebiliriz. Nitekim Rasathane deprem üssünün İstanbul'un 60-70 km dâhilinde olduğu⁷⁶⁶ ve İstanbul'un 70 km dışında kalan şehirlerin sarsıntıları çok hafif hissettikleri yönünde açıklama yapmıştır. Rasathanenin bu açıklamasına karşılık o dönemde Saint-Benoit Fransız Okulu'nda bulunan sismograf aleti tarafından yapılan ölçüm sonuçlarında, depremin saatine dair rasathaneyle hemen hemen aynı bilgi paylaşılmış, ancak deprem merkezinin İstanbul'a 200 km uzaklıkta olduğu tahmin edilmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, o dönemde ülkede meydana gelen depremleri kaydeden bir başka merkez de Ziraat Bakanlığı'na bağlı olan Meteoroloji Enstitüsü'dür. Halkalı'da bulunan Meteoroloji istasyonunun deprem kayıtlarına göre ise deprem saat 16.39'da kuzey-güney doğrultusunda gerçekleşmiş ve sarsıntının şiddetinden istasyondaki sismograf kalemleri yerinden oynamıştır⁷⁶⁷. Ancak, meteoroloji istasyonu depremin uzaklığına dair herhangi bir bilgi paylaşmamıştır. Rasathane ve Saint-Benoit Okulu'ndaki kayıtların farklılığı, Rasathane Müdürü Mehmet Fatin Gökmen'e⁷⁶⁸ sorulduğunda, kendisi rasathane hesaplarının daha doğru olduğunu, sismograf aletinin yeni alındığını, yeni alınan aletin şaşmasının mümkün olmadığına dair açıklama yapmıştır⁷⁶⁹.

Depremin Marmara Adası'nda yaptığı tahribatın öğrenilmesinden sonra ise Mehmet Fatin Bey, Kurun Gazetesi'ne yapmış olduğu açıklamada Marmara Adası'nda meydana gelen depremin İstanbul'da duyulan yer sarsıntısından başka olduğunu, rasathane tarafından kaydedilen depremin Marmara Adası'nın altlarına düşmediğini⁷⁷⁰ ifade etmiş, ancak bu açıklamayı yaptıktan iki gün sonra Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan açıklamasında, Marmara Adası'nda olan depremin İstanbul'da olan depremin aynısı olduğunu ve deprem merkezinin Marmara Adası olduğunun anlaşıldığını belirtmiştir⁷⁷¹.

⁷⁶⁶ Cumhuriyet, "Dün Akşam Geçirdiğimiz Sarsıntılar", 5 Ocak 1935, s.1; Milliyet, "İstanbul Büyük Korku Geçirdi", 5 Ocak 1935, s.5.

⁷⁶⁷ Milliyet, "İstanbul Büyük Korku Geçirdi", 5 Ocak 1935, s.5.

⁷⁶⁸ Mehmet Fatin Gökmen, Kandilli Rasathanesinin kurucusu ve ilk müdürüdür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muammer Dizer, "Mehmet Fatin Gökmen", İslam Ansiklopedisi, Cilt 14, İstanbul 1996, s.142.

⁷⁶⁹ Milliyet, "Nereler Yıkıldı", 6 Ocak 1935, s.6.

⁷⁷⁰ Kurun, "Eğer İstanbul Marmara Kadar Sallansaydı", 10 Ocak 1935, s.6.

⁷⁷¹ Cumhuriyet, "Marmara Faciasının Bilançosu", 11 Ocak 1935, s.6.

1.5.1.1. Depremi İstanbul'a Etkisi

Öncelikle merkez üssü İstanbul olarak tahmin edilen deprem, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Ramazan Bayramı'ndan hemen önce, iftar vaktine yakın bir saatte meydana gelmiştir. Ana depremin ardından, aralıklarla üç defa daha da şiddetli sarsıntılar devam etmiştir. Meydana gelen deprem, 1912 yılından beri şiddetli bir deprem yaşamayan İstanbul halkı üzerinde büyük bir korkuya neden olmuş, nitekim rasathanenin açıklamalarına göre de 1912 yılından beri İstanbul'da bu kadar şiddetli bir deprem gerçekleşmemiştir. Rasathane Müdürü Mehmet Fatin Bey'in açıklamalarına da yansıdığı üzere depremden dolayı insanlar ayakta durmakta dahi zorlanmışlardır. Kırk sene sonra şiddetli bir depremle sarsılan İstanbullular, ilk depremin ardından büyük bir şaşkınlık içinde kendilerini bulundukları kapalı mekânlardan dışarıya atmaya çalışmışlardır. Sokaklarda koşuşmalar, bağışmalar olmuş, özellikle çok katlı bina çıkışlarında büyük arbedeler yaşanmış, yaşanan panikle insanlar arasında düşenler, korkudan bayılan kadın ve çocuklar olmuştur⁷⁷².

Burada üzerinde durmamız gereken önemli hususlardan biri de depremin gerçekleştiği 1935 yılı Ocak ayında, Türkiye'de hafta sonu tatilinin Cuma günleri uygulanıyor olmasıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulamaya konulan Cuma günlerinin tatil olarak kabul edilmesi hususu, 1935 yılı Haziran ayına kadar devam etmiş, sonrasında ise hafta sonu tatili Pazar gününe alınmıştır⁷⁷³. Bu yönüyle depremin 4 Ocak Cuma günü yani hafta sonu tatili gününe denk gelmesi, sinema ve tiyatro gibi kapalı mekânların dolu olması, depremden etkilenenlerin sayısını arttırmıştır. Nitekim sarsıntılar esnasında sinemada olanlar karanlıkta kendilerini dışarı atmak istediklerinden büyük panik yaşanmış ve yaralananlar olmuştur. Aynı şekilde kahvehanelerde oturanların kendilerini panikle dışarı atmak istemeleri nedeniyle⁷⁷⁴ özellikle Beyazıt'taki kalabalık kahvehanelerin kapıları ve camları kırılmıştır⁷⁷⁵.

Depremin İstanbul ahalisi üzerinde yarattığı korku ve panik hali günlerce devam etmiştir. Nitekim depremin ardından insanlar korkudan sabaha kadar evlerine

⁷⁷² Milliyet, "İstanbul Büyük Korku Geçirdi", 5 Ocak 1935, s.5.

⁷⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Önder Deniz, "Cumhuriyet Döneminde Tatil Kavramı Ve 1935 Tarihli Ulusal Bayram Ve Genel Tatiller Kanunu", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 11, Sayı 23, İzmir 2011, s.57-72.

⁷⁷⁴ Kurun, "Zelzele Şehrimize Neler Yaptı", 6 Ocak 1935, s.10.

⁷⁷⁵ Milliyet, "İstanbul Büyük Korku Geçirdi", 5 Ocak 1935, s.5; Selahattin Güngör, "Zelzele Haftası İstanbul'da Nasıl Geçti", Milliyet, 10 Ocak 1935, s.5.

girememişler, taş binalarda oturanlar, evleri yıkılır korkusuyla ahşap evleri olan tanıdıklarının evlerine sığınmışlardır⁷⁷⁶. Milliyet Gazetesi yazarı Selahattin Güngör ise deprem anında yapılması gerekenleri gazetede ki köşesine taşıyarak “*zelzele oldu mu, olduğun yerde kalacaksın, düşer de bir yerin sakatlanırsa artık iflah olmazsın, kaçmak yerine, iki duvarın ara yerindeki köşelere sinmek en iyisi*”⁷⁷⁷ ifadelerini kullanarak, halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır.

Günümüzde de var olan ve 1928 Torbalı Depremi sırasında da yaşanan, deprem sonrasında gerçekte bağdaşmayan söylentilerin kulaktan kulağa yayılması hadisesinin 1935 Marmara depremi sonrasında da yaşandığını görmekteyiz. Beyazıt Kulesi’nin tepesinin uçtuğu, Çemberli Taş’ın devrildiği, Ayasofya’nın Kubbesi’nin çatladığı, Kapalı Çarşı’nın⁷⁷⁸, Edirnekapi’nin çöktüğü, Topkapı Sarayı’ndaki üç köşkün yerinde yeller estiği, Sultanahmet’in altı minaresinin yıkıldığı, Tahtakale’deki Rüstem Paşa Camisi’nin⁷⁷⁹, Beyazıt ve Galata Kulelerinin yıkıldığına dair söylentiler⁷⁸⁰ tüm İstanbul’da konuşulmaya başlanmıştır. Ancak bu haberlerin doğru olup-olmadığına dair gazetecilerin Galata ve Beyazıt Kulesi’ndeki görevlilerle gerçekleştirdikleri görüşmeler neticesinde bu haberlerin asılsız olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim yangın kulesi vazifesi gören bu kulelerdeki memurlar, çok korktukları beyanında bulunmuşlar ancak görevlerini ifa etmeye devam ettiklerini gazetecilere bildirmişlerdir⁷⁸¹.

İstanbul’da kulaktan kulağa yayılan bu ve benzeri söylentilerin asılsız olduğu ilerleyen günlerde ortaya çıkmıştır. Zira deprem nedeniyle İstanbul’da büyük bir yıkım olarak değerlendirilebilecek hasar meydana gelmemiştir. Nitekim depremin İstanbul’a etkilerine dair yapılan çalışmalarda, birçok binada bacaların yıkıldığı, kiremitlerin düştüğü, dam saçaklarının parçalandığı, birçok evin de duvarlarının çatladığı tespit edilmiştir⁷⁸². Deprem özellikle şehirde bulunan eski kargir binaları çok etkilemiş, ayrıca Büyükdere’de birçok evin camları kırılmış, Karagömrük’te tahta bir evin damıyla, Edirnekapi’da bir iplik

⁷⁷⁶ Kurun, “Zelzele Şehrimize Neler Yaptı”, 6 Ocak 1935, s.10.

⁷⁷⁷ Selahattin Güngör, “Zelzele Haftası İstanbul’da Nasıl Geçti”, Milliyet, 10 Ocak 1935, s.5.

⁷⁷⁸ Kurun, “Zelzele Şehrimize Neler Yaptı”, 6 Ocak 1935, s.10.

⁷⁷⁹ Selahattin Güngör, “Zelzele Haftası İstanbul’da Nasıl Geçti”, Milliyet, 10 Ocak 1935, s.5.

⁷⁸⁰ Milliyet, “İstanbul Büyük Korku Geçirdi”, 5 Ocak 1935, s.5.

⁷⁸¹ Milliyet, “İstanbul Büyük Korku Geçirdi”, 5 Ocak 1935, s.5; Cumhuriyet, “Sarsıntı Şehre Ziyandan Çok Korku Verdi”, 6 Ocak 1935, s.5.

⁷⁸² Milliyet, “İstanbul Büyük Korku Geçirdi”, 5 Ocak 1935, s.5; Kurun, “Zelzele Şehrimize Neler Yaptı”, 6 Ocak 1935, s.10.

imalathanesinin bir kısmı çökmüştür⁷⁸³. Bu hasarlar dışında, Fen Fakültesi⁷⁸⁴ ve Askeri Tıbbiye binasının duvarları çatlamış, belediye binasının bacası yıkılmış⁷⁸⁵, Tekfur Sarayı ile Edirnekapi arasındaki surlar⁷⁸⁶ ile Topkapı ve Yedikule surlarında çatlaklıklar oluşmuştur. Yine Çarşıkapıdaki Vezirhanı'nda çatlaklıklar olmuş, Beylerbeyi Cami ile Edirnekapi'daki Atikalipaşa Cami'nin kubbeleriyle, eski İstanbul Lisesi'nin bazı duvarları çatlamıştır⁷⁸⁷. Alemdar Caddesi'ndeki Fuatpaşa Camisi'nin duvarlarının sıvaları dökülmüş, aynı caddedeki Mehmetpaşa Karakolu binası hasar almış, bu nedenle karakol binası boşaltılmıştır⁷⁸⁸. Bu tespitlerde göstermektedir ki, halk arasında çıkan söylentiler oldukça abartılıdır. Belediye mühendisleri tarafından yapılan incelemeler neticesinde⁷⁸⁹ Beyazıt Kulesinde de sadece sıva dökülmeleri olduğu, kule çalışanlarının görevlerini yerine getirebilecekleri sonucuna varmışlardır⁷⁹⁰.

Deprem sonrasında İstanbul ahalisi arasında ortaya çıkan bu tür asılsız haberler şüphesiz insanları korku ve paniğe sevk etmiştir. Depremi ardından halk arasında uzun süre devam eden kaygıları gidermek adına Jeolog Ord. Prof. Hamit Nafiz Pamir bir açıklama yaparak, depremin çok derinde olduğunu, merkezi derin depremlerin yıkıcı olmadığını, İstanbul'un kayalık bir zemin üzerinde olduğu için bu şiddetteki depremlerin İstanbul'da yapacağı tahribatın fazla olmayacağını ifade etmiştir⁷⁹¹.

Depremi ardından İstanbul halkı arasında yayılan bir başka asılsız haber ise, 16 Ocak tarihinde meydana gelen sarsıntıların yeniden hasar yaptığına ilişkin olmuş, basın tarafından ise bu haberlerin yalan olduğu belirtilmiştir⁷⁹². Yine, depremin ardından ortaya çıkan, halkın korkmasına ve telaşlanmasına neden olan iddia ise, korkunç bir deprem daha olacağı ve bu depremin İstanbul'daki birçok binayı tuzla buz edeceğidir. Halk arasındaki bu şayialara dair Rasathane Müdürü Fatin Bey, bu söylentilerin ilimle hiçbir ilgisi olmadığını, tamamıyla uydurma olduğunu, şimdiye kadar yeryüzünde kaydedilen

⁷⁸³ Kurun, "Zelzele Şehrimize Neler Yaptı", 6 Ocak 1935, s.10; Milliyet, "Nereler Yıkıldı", 6 Ocak 1935, s.6.

⁷⁸⁴ Milliyet, "Nereler Yıkıldı", 6 Ocak 1935, s.6.

⁷⁸⁵ Cumhuriyet, "Sarsıntı Şehre Ziyandan Çok Korku Verdi", 6 Ocak 1935, s.5.

⁷⁸⁶ Cumhuriyet, "Sarsıntı Şehre Ziyandan Çok Korku Verdi", 6 Ocak 1935, s.5; Kurun, "Zelzele Şehrimize Neler Yaptı", 6 Ocak 1935, s.10.

⁷⁸⁷ Milliyet, "Nereler Yıkıldı", 6 Ocak 1935, s.6.

⁷⁸⁸ Milliyet, "Nereler Yıkıldı", 6 Ocak 1935, s.6; Cumhuriyet, "Sarsıntı Şehre Ziyandan Çok Korku Verdi", 6 Ocak 1935, s.5.

⁷⁸⁹ Cumhuriyet, "Zelzelenin Yaptığı Büyük Tahribat", 9 Ocak 1935, s.5.

⁷⁹⁰ Milliyet, "Nereler Yıkıldı", 6 Ocak 1935, s.6.

⁷⁹¹ Milliyet, "Nereler Yıkıldı", 6 Ocak 1935, s.6.

⁷⁹² Cumhuriyet, "Marmara Adalarında Vaziyet", 17 Ocak 1935, s.1.

depremlerde, ilk büyük depremden sonra ikinci büyük bir depremin görülmediğini belirterek, halk arasında çıkan söylentilerin asılsız olduğunu ifade etmiştir⁷⁹³.

1.5.1.2. Deprem Balıkesir'e Etkisi

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, 4 Ocak 1935 tarihinde meydana gelen depremin önce İstanbul merkezli olduğu tahmin edilmiş ve depremin hemen ardından çıkan bütün gazetelerde depremin İstanbul'daki etkilerine dair haberler paylaşılmıştır. Buna karşılık Balıkesir Valiliği tarafından 5 Ocak 1935 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na iletilen telgrafta şehirde 4 Ocak 1935 tarihinde saat 16.13'te bir deprem olduğu bilgisi paylaşılmıştır⁷⁹⁴. Balıkesir ve civarında meydana gelen depremin, Marmara Adaları ve Erdek'te büyük tahribata neden olduğuna dair bilgiler ise ancak 9 Ocak ve sonrası tarihli gazetelerde yer almıştır⁷⁹⁵.

Deprem basında; *“Hava birdenbire karıştı, deniz birdenbire kabardı. Cuma Günü idi. Saat on yediye yirmi vardı. Korkunç bir zelzele çatılarda ses verdi. Birkaç dakika içinde deniz ifrit kesilivermiş, Marmara Adası'nın mermer yapılarına Kapıdağ'ın granit göğsüne bir ifrit gibi saldırmağa başlamıştı. Fırtınanın kulakları sağır eden sesi yer altından gelen korkunç uğultularla karışıyor, yapılar sarsıntı ile çatırdıyordu. Halkta büyük bir korku ve panik vardı. Marmara Adası'ndan imdat isteniyordu. Zelzele durmuyor, sık sık sarsıyor, deniz duruluyor, kükriyordu. Rüzgar cehennemi ısıklarla ortalığı kasıp kavurmakta devam ediyordu”*⁷⁹⁶.

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere, deprem şiddetli bir biçimde meydana gelmiştir. Sarsıntıların şiddetiyle Paşalimanı ile Hayırsız Ada'da büyük yarıklar oluşmuş⁷⁹⁷, Avşa Adası⁷⁹⁸, Marmara Adası ve Gündoğdu Adaları'ndaki çeşmeler kurumuş ve bu nedenle depremin ardından bölgede susuzluk sıkıntısı çekilmiştir⁷⁹⁹. Ayrıca deprem esnasında

⁷⁹³ Kurun, “Zelzele”, 17 Ocak 1935, s.4.

⁷⁹⁴ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/6. (18 Şubat 1935); Depremin ardından bölgeyi incelemek amacıyla giden Dâhiliye Teftiş Heyeti Başkanı ve Başmüfettiş Fuad Sorağman depremin saat 16.43'te meydana geldiğini belirtmiştir. Bkz. BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/8.(18 Şubat 1935); İçişleri Bakanlığı da depremin 16.43'te gerçekleştiğini açıklamıştır. Bkz. Ulus, “Balıkesir ve Havalisinde”, 14 Ocak 1935, s.1; Milliyet, “Marmara'da Dün de Gene Üç Sarsıntı Oldu”, 14 Ocak 1935, s.5.

⁷⁹⁵ Milliyet, “Marmara Adası'nda ve Erdek'te Sarsıntılar Devam Ediyor”, 9 Ocak 1935, s.1.

⁷⁹⁶ Kurun, “Zelzele Mıntıkasında Hastalıklar Başladı”, 11 Ocak 1935, s.10.

⁷⁹⁷ Kurun, “Erdek ve Avşa'da Sarsıntılar Kesilmedi”, 11 Ocak 1935, s.10; Milliyet, “Erdek Civarında Zelzele”, 12 Ocak 1935, s.2.

⁷⁹⁸ Milliyet, “Felaket ve Tahribat Büyüktür”, 15 Ocak 1935, s.7.

⁷⁹⁹ Cumhuriyet, “Sarsıntılar Çok Azaldı”, 14 Ocak 1935, s.5.

Marmara Adası'nda⁸⁰⁰ ve Paşalimanı ile Hayırsız Ada'dan korkunç sesler ve uğultular duyulmuştur⁸⁰¹. Ana depremin ardından bölgeye giden Doktor Sadrettin Bey'in ifade ettiği üzere, yer altından gelen top sesi veya gök gürültülerine benzeyen bu sesler uzun süre devam etmiştir⁸⁰². Uzun süre devam eden bu sesler, halkın daha da korkmasına neden olmuştur⁸⁰³. Halkın korkusu karşısında Rasathane Müdürü, bu durumun depremin olduğu bölgelerde çoğunlukla görülebilecek bir durum olduğunu, buna “rompo” dendiğini, yer altından gelen seslerin de “rompo...rompo...” diye geldiğine yönelik bir açıklama yapmıştır⁸⁰⁴.

Şiddetli ve gürültülü bir şekilde meydana gelen sarsıntılar uzun süre devam etmiştir⁸⁰⁵. Hatta basına yansıdığı üzere, sadece Erdek'te 17 Ocak tarihine kadar üç yüz sarsıntı yaşanmıştır. İki hafta kadar devam eden bu sarsıntılar halkın korku ve endişesinin daha da artmasına neden olmuştur. Nitekim deprem, bölge ahalisinin gündeminden uzun süre düşmemiş, en küçük bir sarsıntı halkı tekrar deprem oluyor endişesi ile sokaklara dökmüştür. Rasathane Müdürü Fatin Bey'in “*Bundan sonra sarsıntı olsa bile birincisi kadar kuvvetli olmayacağı*” yolundaki beyanatıyla ahalinin korku ve endişesi giderilmeye çalışılmıştır⁸⁰⁶.

Depremin üzerinden yaklaşık bir hafta geçtikten sonra, merkez üssünün Erdek ve Marmara Adaları olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda deprem nedeniyle başta, Marmara Adası, Erdek olmak üzere, Kapıdağ Yarımadası, Paşalimanı ve Avşa Adası'nda önemli hasarlar meydana gelmiştir. Erdek ilçe merkezine ve adalara bağlı birçok köy ya kısmen ya da tamamen yıkılmıştır. Depremin hemen ardından bölgeyle sağlıklı bir iletişim kurulamaması⁸⁰⁷ nedeniyle ilk etapta bölgeye dair hasar miktarı tam olarak tespit

⁸⁰⁰ Cumhuriyet, “Marmara Faciasının Bilançosu”, 11 Ocak 1935, s.6; Cumhuriyet, “Sarsıntılar Çok Azaldı”, 14 Ocak 1935, s.5; Ulus, “Marmara Adası'nda Sarsıntılar Hala Devam Ediyor”, 10 Ocak 1935, s.1.

⁸⁰¹ Kurun, “Erdek ve Avuşa'da Sarsıntılar Kesilmedi”, 11 Ocak 1935, s.10.

⁸⁰² Milliyet, “Marmara'da Dün de Gene Üç Sarsıntı Oldu”, 14 Ocak 1935, s.5.

⁸⁰³ Ulus, “Marmara Adası'nda Sarsıntılar Hala Devam Ediyor”, 10 Ocak 1935, s.1.

⁸⁰⁴ Kurun, “Zelzele”, 17 Ocak 1935, s.4.

⁸⁰⁵ Bkz. Ulus, “Marmara Adası'nda Sarsıntılar Hala Devam Ediyor”, 10 Ocak 1935, s.1; Cumhuriyet, “Marmara Faciasının Bilançosu”, 11 Ocak 1935, s.1; Milliyet, “Zelzele Hala Dinmedi, Çöküntü, Sarsıntı Sürüyor”, 11 Ocak 1935, s.1; Ulus, “Sarsıntının Arkası Kesilmedi”, 12 Ocak 1935, s.1; Cumhuriyet, “Marmara Adalarında Sarsıntı”, 12 Ocak 1935, s.1; Kurun, “Zelzele”, 12 Ocak 1935, s.2; Milliyet, “Erdek Civarında Zelzele”, 12 Ocak 1935, s.2; Cumhuriyet, “Sarsılan Yerlerde Yavaş Yavaş Sükûn Başlıyor”, 13 Ocak 1935, s.1.

⁸⁰⁶ Cumhuriyet, “Marmara Adaları Yakında Birer Mamure Olacak”, 20 Ocak 1935, s.5.

⁸⁰⁷ Nitekim deprem ve ardından yaşanan fırtına nedeniyle Marmara Adası'ndaki direkler yıkıldığından, Erdek ve Marmara Adası arasındaki telefon ve telgrafları kesintiye uğramıştır. Bkz. Kurun, “Zelzele Aralıklar Vererek Sürüyor”, 9 Ocak 1935, s.1; Milliyet, “Marmara Adası'nda ve Erdek'te Sarsıntılar Devam Ediyor”, 9 Ocak 1935, s.1; Milliyet, “Marmara Adası'nda ve Erdek'te Sarsıntılar Devam Ediyor”, 9 Ocak 1935, s.1.

edilememiştir. Balıkesir Valisi Salim Özdemir, depremin ardından basına yaptığı açıklamada Erdek ile Marmara, Avşa ve Paşalimanı Adalarında deprem nedeniyle yıkılan ev sayısının 200'ü geçtiğini ifade etmiştir⁸⁰⁸. Valinin bu açıklamasıyla birlikte basına yansıyan ilk haberlerde de Erdek ilçe merkezi ve ilçe merkezine bağlı Paşalimanı Adası, Balıklı, Harmanlı, Poyrazlar, Tuzla köylerinde bulunan binaların yarısının⁸⁰⁹, Marmara İlçesi'nde ise hemen bütün evlerin hasara uğradığı, Marmara İlçesi'ne bağlı Asmalı ve Saraylar köylerinin kısmen⁸¹⁰, Gündoğdu Köyü'ndeki binaların ise neredeyse tamamen yıkıldığı⁸¹¹ bilgisi paylaşılmıştır.

İlerleyen günlerde, örneğin 11 Ocak⁸¹² ve 15 Ocak tarihinde meydana gelen artçı sarsıntılarla birlikte, bir ilkokul binasının yıkılması, hükümet ve bazı belediye binaların zarar görmesi⁸¹³ gibi ana depremin ardındaki sarsıntılar bölgedeki hasar miktarını arttırmıştır. Bununla birlikte deprem bölgesinde ayrıntılı hasar tespit incelemelerinin de gerçekleştirilmesi, yaşanan tahribatın daha fazla olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Buna göre, daha önce de ifade ettiğimiz Gündoğdu Köyü ile birlikte Asmalı ve Çınarlı köyleri⁸¹⁴ ile Paşalimanı Adası'nda⁸¹⁵ sağlam bina kalmamış, hepsi yıkılmıştır⁸¹⁶. Marmara Adası nahiye merkezinde binaların neredeyse tamamı yıkıldığından, oturulabilecek hiçbir ev kalmamıştır⁸¹⁷. Bölgede bulunan Avşa Adası da tamamen tahrip olmuş⁸¹⁸, Avşa Adası'nın kuzeybatısında küçük bir ada olan Ekinlik Adası'nda da önemli hasarlar meydana gelmiştir. Nitekim adadaki 30 ev tamamen, 26 ev de kısmen yıkılmıştır⁸¹⁹. Kapıdağ Yarımadası üzerinde bulunan köylerde çok şiddetli olarak hissedilen deprem, burada diğer bölgelere nazaran daha az hasara neden olmuştur. Yarımada'da bulunan Narlı Köyü'nde

⁸⁰⁸ Kurun, "Zelzele Aralıklar Vererek Sürüyor", 9 Ocak 1935, s.5.

⁸⁰⁹ Milliyet, "Marmara Adası'ndaki Sarsıntının Acıklı Bilançosu", 9 Ocak 1935, s.2; Cumhuriyet, "Zelzelenin Yaptığı Büyük Tahribat", 9 Ocak 1935, s.1.

⁸¹⁰ Kurun, "Zelzele Aralıklar Vererek Sürüyor", 9 Ocak 1935, s.5.

⁸¹¹ Kurun, "Zelzele Aralıklar Vererek Sürüyor", 9 Ocak 1935, s.5; Milliyet, "Marmara Adası'nda ve Erdek'te Sarsıntılar Devam Ediyor", 9 Ocak 1935, s.1; Cumhuriyet, "Zelzelenin Yaptığı Büyük Tahribat", 9 Ocak 1935, s.1.

⁸¹² Milliyet, "Erdek Civarında Zelzele", 12 Ocak 1935, s.2.

⁸¹³ Kurun, "Zelzele", 16 Ocak 1935, s.2.

⁸¹⁴ Cumhuriyet, "Sarsıntılar Çok Azaldı", 14 Ocak 1935, s.5.

⁸¹⁵ Kurun, "Erdek ve Avşa'da Sarsıntılar Kesilmedi", 11 Ocak 1935, s.10; Cumhuriyet, "Sarsıntılar Çok Azaldı", 14 Ocak 1935, s.5.

⁸¹⁶ Kurun, "Erdek ve Avşa'da Sarsıntılar Kesilmedi", 11 Ocak 1935, s.10.

⁸¹⁷ Ulus, "Marmara Adası'nda Sarsıntılar Hala Devam Ediyor", 10 Ocak 1935, s.1; Cumhuriyet, "Marmara Faciasının Bilançosu", 11 Ocak 1935, s.1; Milliyet, "Zelzele Hala Dinmedi, Çöküntü, Sarsıntı Sürüyor", 11 Ocak 1935, s.1.

⁸¹⁸ Cumhuriyet, "Marmara Faciasının Bilançosu", 11 Ocak 1935, s.6.

⁸¹⁹ Kurun, "Erdek ve Avşa'da Sarsıntılar Kesilmedi", 11 Ocak 1935, s.10; Ulus, "Sarsıntının Arkası Kesilmedi", 12 Ocak 1935, s.1.

birkaç ev yıkılmış, Ocaklar Köyü’nde ise birkaç evin duvarlarında çatlaklar oluşmuş, İlhan Köyü’nde ise 15-20 ev harap olmuştur⁸²⁰.

Arka arkaya devam eden sarsıntılar sadece evleri değil, bölgede bulunan konserve fabrikaları, şaraphane, balık mağazaları⁸²¹, okul, fırın, değirmen gibi binaların da ağır hasar almasına veya yıkılmasına neden olmuştur⁸²². Marmara Adası’ndaki şarap ve balık konserve fabrikalarının sahibi olan ve deprem esnasında bu binalarda bulunan Kaptan Aron, büyük bir gürültüyle yıkılan binaların altında kalmıştır. Enkaz altında kaldığı anları ise *“Çok korktum, titredim, yerin altından korkunç sesler geliyordu, bağırdım, bağırdım, sonra sesim duyulmuş, geldiler, kurtardılar...”*⁸²³ cümleleriyle anlatmıştır.

Deprem bölgesinde incelemelerde bulunan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Refik Saydam’ın açıklamaları, depremin ortaya çıkardığı tablonun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Saydam’ın açıklamasına göre; Erdek ilçe merkezi, Marmara ilçe merkezi, Çınarlı, Gündoğdu, Asmalı, Paşalimanı, Balıklı, Harmanlı, Poyrazlı, Tuzla, Türkeli, Yiğitler, Ekinli, Narlı, Ocaklı ve İlhan köylerinde bulunan toplam 2092 evden 180’i tamamen, 280’i ise kısmen olmak üzere toplam 460 ev yıkılmıştır⁸²⁴. Kandilli Rasathanesi’nin verilerine göre ise deprem esnasında 600 bina kısmen ya da tamamen hasar almıştır⁸²⁵.

Deprem, bahsi geçen ada ve köyler dışında hissedildiği Balıkesir il merkezi, Çanakkale, Bursa ve Tekirdağ’da da bazı hasarlara neden olmuştur. Bu bağlamda, Balıkesir il merkezinde 12 binada hafif hasarlar oluşmuş⁸²⁶, Çanakkale il merkezinde bazı evlerin duvarları çatlamış, Gelibolu’da 8 ev çökmüştür. Burada depremden kaynaklı zararın 15 bin lira olduğu tahmin edilmiştir. Ayrıca Çanakkale’ye bağlı Lapseki’nin Bayramiç Nahiye merkezindeki çeşmelerin suları tamamen çekilmiş, Biga’ya bağlı Ambaraba Köyü’ndeki cami, Karabiga’daki bir ev ve bir mağaza kısmen, Karlı Köyü’ndeki bir samanlıkla, iki

⁸²⁰ Cumhuriyet, “Sarsıntılar Çok Azaldı”, 14 Ocak 1935, s.5.

⁸²¹ Kurun, “Eğer İstanbul Marmara Kadar Sallansaydı”, 10 Ocak 1935, s.6; Kurun, “Zelzeleden Haber”, 14 Ocak 1935, s.1.

⁸²² Kurun, “Eğer İstanbul Marmara Kadar Sallansaydı”, 10 Ocak 1935, s.6; Ulus, “Balıkesir ve Havalisinde”, 14 Ocak 1935, s.3; Milliyet, “Marmara’da Dün de Gene Üç Sarsıntı Oldu”, 14 Ocak 1935, s.1.

⁸²³ Milliyet, “Felaket ve Tahribat Büyüktür”, 15 Ocak 1935, s.7.

⁸²⁴ Ulus, “Sağlık Bakanımızın Söyledikleri”, 29 Ocak 1935, s.2; Kurun, “Sağlık Bakanı”, 29 Ocak 1935, s.2; Milliyet, “Marmara Adalarının Sarsıntıları Devam Ediyor”, 29 Ocak 1935, s.2.

⁸²⁵ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 06 Temmuz 2020).

⁸²⁶ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/6. (18 Şubat 1935).

minare ve bazı bacalar tamamen yıkılmıştır⁸²⁷. Tekirdağ Şarköy’de iki ev ⁸²⁸, Bursa’da ise Tirilye Kasabası’nda bir evin bacası yıkılmıştır⁸²⁹.

1.5.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Kandilli Rasathanesi’nin verilerine göre depremde hayatını kaybedenlerin sayısı 5’tir⁸³⁰. Buna karşılık Sağlık Bakanı Refik Saydam’ın⁸³¹ ve bölgede tetkikler yapan Bakanlık Müfettişi Dr. Fuat Sorağman, depremde hayatını kaybedenlerin sayısını 4 olarak açıklamışlardır⁸³². Hayatını kaybedenlerden ikisi, ana depremin ardından devam eden artçı sarsıntılar esnasında enkaz altında kalan Mehmet Kaptan’ın eşi ve kızı olarak tespit edilmiştir⁸³³. Bu bağlamda artçı sarsıntıların, sadece binaların yıkılmasına değil, can kayıplarının yaşanmasına da neden olmuştur diyebiliriz. Bununla birlikte depremin gündüz vaktinde olmasının, can kaybı sayısının az olmasını sağladığı yönünde dönemin basınına haberlerin yansıdığını da ifade edebiliriz⁸³⁴. Depremde telef olan hayvan sayısına ilişkin tam bir rakam verilme de bu sayının oldukça yüksek olduğunu da yine dönemin basınından öğrenmekteyiz⁸³⁵.

1.5.3. Deprem Sırasında Halkın Yaşadıkları

4 Ocak 1935 tarihinde meydana gelen depremin gerek şiddeti gerekse artçı sarsıntılarının uzun süre devam etmesi, halk arasında büyük bir korku ve paniğe neden olmuştur. Deprem anında ve sonrasında halkın yaşadıklarını, duygularını ve psikolojilerini anlamamız açısından onların anlatımlarına baktığımızda; örneğin Hayırsızada’da sis düdüğü binasını yapan Kumkapılı Bay Kegork, deprem anını, depremin ve artçı sarsıntıların şiddetini, “*Marmara Adası’nın karşısındaki Hayırsızada’da büyük bir sis*

⁸²⁷ Kurun, “Erek ve Avşa’da Sarsıntılar Kesilmedi”, 11 Ocak 1935, s.10; Milliyet, “Zelzele Hala Dinmedi”, 11 Ocak 1935, s.6; Ulus, “Sarsıntıların Yaptığı Zarar Büyüktür”, 11 Ocak 1935, s.2.

⁸²⁸ Cumhuriyet, “Zelzelenin Yaptığı Büyük Tahribat”, 9 Ocak 1935, s.5.

⁸²⁹ Kurun, “Zelzele Aralıklar Vererek Sürüyor”, 9 Ocak 1935, s.1; Milliyet, “Zelzele Hala Dinmedi”, 11 Ocak 1935, s.6; Ulus, “Sarsıntıların Yaptığı Zarar Büyüktür”, 11 Ocak 1935, s.2.

⁸³⁰ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi:06 Temmuz 2020).

⁸³¹ Ulus, “Sağlık Bakanımızın Söyledikleri”, 29 Ocak 1935, s.2; Kurun, “Sağlık Bakanı”, 29 Ocak 1935, s.2; Milliyet, “Marmara Adalarının Sarsıntıları Devam Ediyor”, 29 Ocak 1935, s.2.

⁸³² BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/7. (18 Şubat 1935).

⁸³³ Kurun, “Zelzele Mıntıkasında Yeni Sarsıntılar”, 15 Ocak 1935, s.2.

⁸³⁴ Cumhuriyet, “Sarsıntılar Çok Azaldı”, 14 Ocak 1935, s.5.

⁸³⁵ Cumhuriyet, “Marmara Faciasının Bilançosu”, 11 Ocak 1935, s.1; Milliyet, “Zelzele Hala Dinmedi, Çöküntü, Sarsıntı Sürüyor”, 11 Ocak 1935, s.1.

diüdüğü binası yapıyorduk. Mermer üzerine binanın beton temellerini oturtmuş, binanın çatısına kadar olan kısmını tamamlamıştık. Birkaç gün içinde üstünü örtecektik. Cuma günü olan ilk sarsıntı iki dakika sürdü, ardından çeyrek saat geçmeden ikinci, yarım saat geçmeden üçüncü sarsıntı olmuştur, üçüncüsünde dışarıdaydım. Yerin ileri geri gidip geldiğini gördüm, olduğum yere oturdum, buradan deniz görünmez iken nasıl olduysa bu sarsıntı esnasında denizi de gördüm, müthiş korktum, üçüncü sarsıntı esnasında koca bina çatırdayarak kaydı, yıkıldı⁸³⁶” cümleleriyle ifade etmektedir.

Marmara Adası’nda oturan ve depremin ardından İstanbul’a gelen Ziraatçi Kamal Trap ise yaşadıklarını, *“Geçen cuma akşamı idi, deprem yavaş, fakat sert sarsıntılarla başladı, birdenbire çoğaldı. Beni, olduğum yerden iki metre fırlattı. Ayağa kalkamıyordum. Dizlerimin üzerinde çabalıyordum. Tavanın duvardan ayrılıp tekrar yapıştığını görüyordum. Bir ara emekleyerek kendimi dışarı attım, dışarıda adam ve çöküntü sesleri uğultulu bir halde yükseliyordu. Evler çöküyor, yıkılıyor, saçaklar uçuyordu. Sarsıntı başta ileri ve geri titrek bir halde idi. Gitgide aşağıdan yukarıya çalkalar gibi hal aldı. Manzara her türlü anlatışın üstünde acıklı idi. İhtiyar, genç, analar, babalar, çırılçıplak çocuklar saçlarını yolarak kaçııyorlardı. Herkes denizdeki kumluğa canını atıyordu. Yılan gibi uzanıp giden o yarıklara bakarak denize mi gidiyoruz diye dehşetleniyorduk derken ikinci sarsıntı başladı, bu o kadar sert değildi, ancak çökmeyen binaları yıktı, sahildeki yağhaneler, mağazalar, fabrikalar, çöküntü halinde idi”⁸³⁷* ifadeleriyle aktarmıştır.

Depremde yakınlarını kaybedenlerin aktardıkları da deprem anının korkunçluğunu ve insanların çaresizliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, hayatını kaybeden depremzedelerden Ahmet Bey’in eşi Hacer Hanım deprem anında yaşadıklarını, *“Akşamüstü odamızda Ahmet’le oturuyorduk, birdenbire korkunç uğultu ile evimiz sarsılmaya başladı, dışarı çıkmak istedik, saniyesinde evimiz çöküverdi, enkaz altında kaldık, ben boşluğa düşmüşüm, çok haykırdım, çok bağırdım, kocamın iniltisinin duyuyor, kendisini göremiyordum, çok korktum. Kendimi unuttum, haykırışımı duyan komşular, enkazı ayıklayarak beni kurtarmışlar, kocamın üstüne büyük bir kereste düşmüş ve belini kırmış⁸³⁸”* şeklinde anlatmıştır.

⁸³⁶ Kurun, “Eğer İstanbul Marmara Kadar Sallansaydı”, 10 Ocak 1935, s.6.

⁸³⁷ Milliyet, “Marmara Faciasının Tüylar Ürperten Tafsilatı Geldi”, 10 Ocak 1935, s.6.

⁸³⁸ Cumhuriyet, “Zelzelede Yaralananlar Felaketi Anlatıyorlar”, 23 Ocak 1935, s.5.

Daha önce depremde eşini ve bir çocuğunu kaybettiğini ifade ettiğimiz Mehmet Kaptan ise yaşadıklarını , “İlk sarsıntı olmadan evvel üst kattaki odamda Kur’an okuyordum. Evvela bomba patlar gibi bir ses işittim, bunu gök gürültüsünü andırır bir ses takip eti. Derken zelzele başladı ve birden şiddetlendi. Daha fazla duramadım Kur’an’ı kapayarak kendimi sofaya attım. Kaçmaya meydan bulamadan ev yıkıldı, ben de altında kaldım. Bu suretle ne kadar kaldığımı bilmiyorum, feryat ediyordum karıma çocuklarıma bağıryordum. Derken bir sarsıntı daha oldu. Bu sefer üzerimdeki enkaz kaydı, aralıklardan havayı gördüm. Uğraşa uğraşa çıktım. 9 yaşındaki kızım, 7 yaşındaki kızım, 1,5 yaşındaki kızım sobanın başında idi, deprem olunca soba devrilmiş, en küçüğünün vücudunun bazı kısımları yanmış, küçükleri çıkardım. Karım ve 13 yaşındaki kızımı bağıra bağıra aradım ama ses veren olmadı, kızımın karım alt kattaki mutfakta iftar yemeği hazırlıyorlardı. Ev çökünce ezilmişler, depremin ardından sağ kalan çocuklarımla motora sığındık, birkaç gün aç kaldık”⁸³⁹ ifadeleriyle anlatmıştır.

Deprem anını büyük bir panik içinde geçiren halk, depremin hemen ardından da fırtına ve sağanak yağmurla karşı karşıya kalmıştır. Deprem bölgesinin bu hali basına, “manzaranın korkunçluğunu arttırdığı, açıkta korkunç bir gece geçirildi”⁸⁴⁰ ifadeleriyle aktarılmıştır. İklim şartlarının getirdiği sıkıntılarla birlikte depremin ardından devam eden artçı sarsıntılar ve devrilen sobalar nedeniyle ortaya çıkan yangınlar da felaketin büyüklüğünü arttıran bir başka etken olmuştur⁸⁴¹.

Deprem anında yaşanan panik ve şaşkınlık, ardından yaşanan sıkıntılardan dolayı halk öncelikle yakın çevresinden yardım istemek durumunda kalmıştır. Depremden etkilenen diğer yerleşim yerlerine nazaran ulaşım ve haberleşmeden mahrum olan adalar halkı yakmış oldukları ateşler vasıtasıyla çevreden yardım istemiş, ancak çevredeki halkın hepsi de aynı durumda olduğundan ilk gece yakılan ateşlere yardım cevabı alamamışlardır⁸⁴².

Yardım bekleyen halkla birlikte yine bulundukları bölgeyi terk etmek isteyenler de olmuştur. Örneğin, Gündoğdu köylüleri Marmara ilçesine doğru, sahil kenarlarına

⁸³⁹ Kurun, “Zelzeleden Haber”, 14 Ocak 1935, s.1.

⁸⁴⁰ Milliyet, “Marmara Faciasının Tüylar Ürperten Tafsilatı Geldi”, 10 Ocak 1935, s.6.

⁸⁴¹ Kurun, “Zelzeleden Haber”, 14 Ocak 1935, s.1.

⁸⁴² Kumkapılı Bay Kegork, bu durumu, “Gece olunca imdat ateşi yaktık, Marmara Adası da aynı felaketi geçirdiğinden önce aldırış eden olmadı, ikinci ateş görünmüş, ertesi gün jandarma kumandanın gayreti ile bir motor geldi” cümleleriyle ifade etmiştir. Bkz. Kurun, “Eğer İstanbul Marmara Kadar Sallansaydı”, 10 Ocak 1935, s.6.

kaçmaya çalışmış⁸⁴³, Marmara Adası halkı da adayı tamamen boşatmak istemişlerdir⁸⁴⁴. Ancak, deprem nedeniyle haberleşme imkânlarının kesintiye uğraması, ulaşım ve hava şartlarının uygun olmaması, bulundukları bölgeyi terk etmek isteyen halkın bu isteğinin hemen karşılanmasını imkânsız kılmıştır. Nitekim Erdek halkıyla ilk iletişim depremden ancak 10 saat sonra sağlanabilmiştir⁸⁴⁵. Dolayısıyla halk, beklediği yardım gelene kadar kendi imkânlarıyla bulundukları bölgelerde kayık ve çadırlarda⁸⁴⁶, sazlar ve hasırlardan yapılmış kulübelere⁸⁴⁷, şarap fabrikalarındaki büyük şarap fiçilerini tersine çevirip kapılar açarak onların içinde barınmaya çalışmıştır⁸⁴⁸. Erdek halkı, barakalara, tek katlı olan kahve ve dükkânlara sığınırken⁸⁴⁹, art arda gelen sarsıntılarla birlikte sağlam kalan evlerinin de çöktüğünü gören ve bu evlere güveni kalmayan Asmalı Köyü halkı ise, iskele meydanlarına, demirli bulunan kayıklara ve motorlara sığınmışlardır⁸⁵⁰. Aynı şekilde Marmara Adası halkı da sahillerde bulunan motorlarda kalmak durumunda kalmışlardır⁸⁵¹.

Depremin ardından sağlanan iletişimle birlikte halkın ilk isteği motorlar olmuştur. Ancak ilk anda halkın bu talebi hava muhalefeti nedeniyle karşılanamamış, hava muhalefeti engelini aşılmasının ardından da bu kez gönderilen vasıtalar yetersiz kalmıştır. Depremin ardından alınan tedbirlerle ulaşım alanında çözümlenen sorunların ardından özellikle Marmara Adası'ndan ayrılanlar olmuştur. Buradan ayrılanların bir kısmı Erdek'e bir kısmı da İstanbul'a gitmiştir. Nitekim buradaki halkın İstanbul'a naklini sağlayan Antalya Vapuru Kaptanı Sezai Yılmaz'ın anlattığına göre, vapura binerek bölgeden ayrılmak isteyen 70 kişi Marmara Adası'ndan binmiş, Paşalimanı, Avşa ve Ekinlik Adaları'ndan hiç kimse vapura binmemiş, vapura binenlerin çoğunluğunu memur aileler ve adanın ileri gelenleri oluşturmuştur. Bu kişilerden 20'si Erdek'e, 50'si ise İstanbul'a gitmiştir⁸⁵².

⁸⁴³ Milliyet, "Marmara Adası'nda ve Erdek'te Sarsıntılar Devam Ediyor", 9 Ocak 1935, s.1.

⁸⁴⁴ Kurun, "Erdek ve Avşa'da Sarsıntılar Kesilmedi", 11 Ocak 1935, s.10.

⁸⁴⁵ Kurun, "Zelzeleden Haber", 14 Ocak 1935, s.1.

⁸⁴⁶ Ulus, "Marmara Adası'nda Sarsıntılar Hala Devam Ediyor", 10 Ocak 1935, s.1; Cumhuriyet, "Marmara Adalarında Sarsıntı", 12 Ocak 1935, s.4; Cumhuriyet, "Sarsıntılar Çok Azaldı", 14 Ocak 1935, s.5.

⁸⁴⁷ Cumhuriyet, "Sarsıntılar Çok Azaldı", 14 Ocak 1935, s.5.

⁸⁴⁸ Cumhuriyet, "Sarsılan Yerlerde Yavaş Yavaş Sükûn Başlıyor", 13 Ocak 1935, s.4.

⁸⁴⁹ Kurun, "Erdek ve Avşa'da Sarsıntılar Kesilmedi", 11 Ocak 1935, s.10.

⁸⁵⁰ Kurun, "Zelzeleden Haber", 14 Ocak 1935, s.1.

⁸⁵¹ Kurun, "Zelzele Faciasını Görenlerle Konuşma", 10 Ocak 1935, s.1.

⁸⁵² Kurun, "Eğer İstanbul Marmara Kadar Sallansaydı", 10 Ocak 1935, s.6.

Bulundukları bölgeden ayrılmak istemeyenler ise, soğuk hava ve fırtınanın getirdiği hava şartları altında sağlıklı koşullar altında barınmaya çalıştığından, bölgede kalan depremzedeler arasında hastalananlar olmuştur⁸⁵³.

Deprem, bölgedeki eğitim ve öğretim faaliyetlerini de etkilemiştir. Nitekim sadece Erdek'te 400 öğrencinin okullarının hasar alması nedeniyle eğitim-öğretim faaliyetlerinin aksaması söz konusu olmuştur. Öğrencilerin mağdur olmaması adına öncelikle uygun bir bina aranmış, ancak böyle bir bina bulunamadığı için geçici çözüm olarak çadırlarda öğrenim görmeleri sağlanmıştır⁸⁵⁴.

1.5.4. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Balıkesir il ve ilçelerinde hasarlara neden olan, halkı da panik ve korkuya sevk eden 1935 Erdek-Marmara Adaları Depremi, daha önce de ifade ettiğimiz üzere İstanbul'da da şiddetli olarak hissedilerek, İstanbulluların korkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla hükümet, depremin ardından Balıkesir ve çevresiyle birlikte İstanbul için de birtakım tedbirler alarak depremin binalar ve insanlar üzerindeki etkisini azaltmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, İstanbul için ilk etapta İtfaiye Müdürlüğü tarafından birtakım tedbirlerin alındığını görmekteyiz. Sarsıntı sırasında evlerde yanan sobaların devrilebileceği düşünülerek, itfaiye arabaları depremin ardından geç saatlere kadar, İstanbul sokaklarında dolaşmıştır⁸⁵⁵.

1.5.4.1. Ulaşım Alanında Alınan Tedbirler

Depremin merkez üssü olan Erdek ve Marmara Adaları'nda ilk olarak, olumsuz hava koşulları, ulaşım ve haberleşmede yaşanan problemler göze çarpmaktadır. Özellikle olumsuz hava koşullarının adalarla irtibatı kesmesi, ada halkına yardımların zamanında ulaştırılmasına engel olduğu gibi, onların tahliyesini de geciktirmiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Erdek halkıyla iletişim ancak 10 saat sonra kurulabilmiştir. Erdek halkıyla iletişimin tesis edildiği anda, ilk talepleri Erdek'e vapur veya motorların gönderilmesi olmuştur. Ancak bu istekleri ilk anda karşılanamamıştır. Zira Erdeklilerin bu talepleri,

⁸⁵³ Kurun, "Zelzeleden Haber", 14 Ocak 1935, s.1.

⁸⁵⁴ Cumhuriyet, "Marmara Adaları Yakında Birer Mamure Olacak", 20 Ocak 1935, s.5.

⁸⁵⁵ Milliyet, "İstanbul Büyük Korku Geçirdi", 5 Ocak 1935, s.5.

Bandırma’da bulunan Gülnihal Vapuru kaptanı tarafından, idareden emir almadığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Bunun üzerine ertesi gün tekrar, “*aç, susuz kalıyoruz, imdat!*” çığlıklarıyla tekrar yardım çağrısında bulunan Erdek halkına, bu sefer de fırtına yüzünden motorlar ulaştırılamamıştır⁸⁵⁶. Dolayısıyla depremin ardından yaşanan en büyük problemin ulaşım alanında olduğunu ifade edebiliriz.

Bu sorunu ortadan kaldırmak üzere yetkililerin geç hareket ettiğini söyleyebiliriz. Ancak bunun sebebinin depremden geç haberdar olmaları mı? araya bayramın girmesinin mi? yoksa sağlıklı haberleşmenin yapılamamasının mı? neden olduğunu ortaya koymak güçtür. Zira depremin üzerinden dört-beş gün geçtikten sonra, ilk kez Balıkesir Valiliği 8 Ocak tarihinde, Erdek ile Adalar arasında ulaşımın sağlanması için vapur ve depremzedeler için de ilk yardım ekibinin gönderilmesini Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’ndan talep etmiştir⁸⁵⁷.

Marmara Adası halkı da Deniz Ticaret Müdürlüğü’ne müracaat ederek kendilerini karaya çıkaracak vasıtalar istemişlerdir. Bunun üzerine Deniz Ticaret Bakanı, Devlet Deniz Yolları İdare ve Vapurculuk Şirketi ile temasa geçmiş, bu temaslarda alınan kararlar da Ankara Genel Kabotaj Müdürlüğü’ne bildirilmiştir. Bu suretle, Marmara Adası ve Erdek için yeni ek seferler düzenlenmiş, ilk olarak Karabiga seferini yapan vapurların önce Marmara Adasına sonra da Erdek’e⁸⁵⁸, ilerleyen günlerde alınan bir diğer kararla da Bandırma seferlerini yapan vapurların da yine Erdek’e uğramalarına karar verilmiştir⁸⁵⁹. Ancak, düzenlenen ek seferlere rağmen, bölgede bulunan motorlar ve kayıklar bölgeye yardımın ulaştırılması için yeterli gelmemiş ve bu nedenle istimbot⁸⁶⁰ ya da İstanbul’dan gönderilecek nakil vasıtalarına ihtiyaç duyulmuştur⁸⁶¹. Mevcut motor ve vapurların yetersizliği nedeniyle ilk yardım faaliyetlerinde görülen eksiklerin giderilmesi için İçişleri Bakanı, ilçenin emrinde bir motorun bulundurulmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir⁸⁶². Bu nedenle, sahil muhafaza motorlarından birinin daimi olarak tahsis edilmesi için Gümrük

⁸⁵⁶ Kurun, “Zelzeleden Haber”, 14 Ocak 1935, s.1.

⁸⁵⁷ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/6. (18 Şubat 1935).

⁸⁵⁸ Milliyet, “Marmara Faciasının Tüylar Ürperten Tafsilatı Geldi”, 10 Ocak 1935, s.1.

⁸⁵⁹ Kurun, “Zelzeleden Haber”, 14 Ocak 1935, s.1.

⁸⁶⁰ Cumhuriyet, “Sarsılan Yerlerde Yavaş Yavaş Sükûn Başlıyor”, 13 Ocak 1935, s.1; Milliyet, “Zelzele Hala Devam Ediyor”, 13 Ocak 1935, s.1; Kurun, “Zelzeleden Haber”, 14 Ocak 1935, s.1.

⁸⁶¹ Kurun, “Zelzeleden Haber”, 14 Ocak 1935, s.1.

⁸⁶² Ulus, “Balıkesir ve Havalisinde”, 14 Ocak 1935, s.3.

Muhafaza Umum Kumandanlığı'na emir verilmiş⁸⁶³, kumandanlık da bunun üzerine bölgeye iki motor göndermiştir⁸⁶⁴.

1.5.4.2. Depremzedeler İçin İaşe Temini

Ulaşım alanında yaşanan sıkıntıların bir ölçüde giderilmesiyle birlikte bölgede gerekli ilk tedbirlerin alınmasını sağlamak amacıyla her deprem bölgesine ayrı ayrı nahiye müdürü, sağlık ve fen memurlarından oluşan heyetler gönderilmiştir. Bu bağlamda örneğin, Paşalimanı ve Avşa Adaları'na birer nahiye müdürü, Marmara Adası'na Erdek Kaymakamı ve sağlık ile fen memurlarından oluşan bir ekip gönderilmiştir⁸⁶⁵. Balıkesir Valisi tarafından depremin hemen ardından görevlendirilen Erdek Kaymakamı⁸⁶⁶, beraberindeki sağlık ve fen memurlarıyla birlikte Marmara Adası'nı merkez yaparak⁸⁶⁷, buradaki ve diğer adalardaki halkın ihtiyaçları ile yakından ilgilenmiştir⁸⁶⁸. Balıkesir Valisi Salim Bey ise beraberinde İl Sağlık Müdürü ve Hilâl-i Ahmer Müfettişi ile birlikte Adalar'a geçmek için Erdek'e hareket etmiştir⁸⁶⁹. Ayrıca bu heyetlerle birlikte bölgede ihtiyaçları yerinde tespit etmek, yapılan yardımları incelemek ve bakanlığa bildirmek amacıyla, Dâhiliye Heyeti Teftiş Başkanı Sabri Çıtak, Mülkiye Müfettişi Adnan Bey ve Milletvekili Hayrettin Bey, Müfettiş Fuat Sorağman ve Hilâl-i Ahmer Müfettişi Sait Bey'den oluşan bir heyet oluşturulmuştur⁸⁷⁰.

Merkezi ve yerel devlet teşkilatı tarafından gönderilen heyetlerin tespitleri ve aldığı tedbirlerle halkın iaşe, sağlık ve barınma alanında yaşadığı sıkıntılar kısa süre içerisinde çözüme ulaştırılmıştır. Bu bağlamda ulaşım sorununun ortadan kaldırılmasının hemen akabinde iaşe meselesinin gündeme alındığını görmekteyiz. Zira deprem nedeniyle,

⁸⁶³ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/9. (18 Şubat 1935).

⁸⁶⁴ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/12. (18 Şubat 1935); Basında gümrük vapurlarından birisinin bölgeye tahsis edildiği belirtilmektedir. Bkz. Cumhuriyet, "Marmara Adalarında Vaziyet", 17 Ocak 1935, s.5; Milliyet, "Zelzele Hafifledi", 17 Ocak 1935, s.1.

⁸⁶⁵ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/12. (18 Şubat 1935).

⁸⁶⁶ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/8. (18 Şubat 1935); Ulus, "Balıkesir ve Havalisinde", 14 Ocak 1935, s.1; Milliyet, "Marmara'da Dün de Gene Üç Sarsıntı Oldu", 14 Ocak 1935, s.1.

⁸⁶⁷ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/12. (18 Şubat 1935).

⁸⁶⁸ Cumhuriyet, "Marmara Faciasının Bilançosu", 11 Ocak 1935, s.1; Kurun, "Erdek ve Avuşa'da Sarsıntılar Kesilmedi", 11 Ocak 1935, s.1; Milliyet, "Zelzele Hala Dinmedi, Çöküntü, Sarsıntı Sürüyor", 11 Ocak 1935, s.1.

⁸⁶⁹ Cumhuriyet, "Marmara Faciasının Bilançosu", 11 Ocak 1935, s.6; Milliyet, "Zelzele Hala Dinmedi", 11 Ocak 1935, s.6; Ulus, "Sarsıntının Arkası Kesilmedi", 12 Ocak 1935, s.1.

⁸⁷⁰ Milliyet, "Erdek Civarında Zelzele", 12 Ocak 1935, s.2; Cumhuriyet, "Sarsıntılar Çok Azaldı", 14 Ocak 1935, s.5.

Marmara Adası'ndaki değirmen ve fırınlar tamamen yıkılmış⁸⁷¹, halkın elinde bulunan yiyeceklerin büyük bölümü de enkaz altında kalmıştı. Dolayısıyla depremzedelerin iâşe sorununu ortadan kaldırmak üzere, Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararla TBMM bütçesinden Hilâl-i Ahmer'e tahsisat ayrılarak⁸⁷², Hilâl-i Ahmer'in harekete geçmesi sağlanmıştır⁸⁷³.

Öncelikli olarak depremzedelere acil olarak ekmek ve un gönderilmesi sağlanmıştır⁸⁷⁴. İlk etapta depremzedelere 5.250 ekmek, 72 çuval un, 24-29 sandık şeker, 35 sığır, 25 kilo sucuk, 10 teneke kavurma, bir çuval nohut, bir çuval fasulye, bir sandık çay gibi gıda ve erzak ulaştırılmıştır⁸⁷⁵. Sonrasında ise Balıkesir Valisi tarafından İçişleri Bakanlığı'na gönderilen 17 Şubat tarihli telgraftan, deprem bölgesinde bulunan 2189 kişiye toplamda 44.424 kilo un ve 10.754 kilo bulgur dağıtıldığını anlamaktayız⁸⁷⁶.

1.5.4.3. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar

Üzerinde durmamız gereken bir diğer husus ise depremzedelere yönelik sağlık alanında yapılan yardımlardır. Depremın ardından yaralıların tedavileri için, Milletvekili Hayrettin Bey, Sıhhiye Başmüfettişi Fuat Bey, İl Sağlık Müdürü Yunus Vasfî, üç doktor ve beş sağlık memurundan ibaret bir heyet⁸⁷⁷ oluşturulmuş, bu heyete İstanbul'dan gelen bir operatör ve sağlık memuru da⁸⁷⁸ sonradan katılarak, ilaç ve sıhhi malzemelerle birlikte deprem bölgesine hareket etmişlerdir. Bu sağlık ekipleri vasıtasıyla, her adada bir doktor ve bir sağlık memurunun görev yapması sağlanarak⁸⁷⁹, yaralılara ilk müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Marmara Adası'na gönderilen doktor ve sağlık memurundan oluşan heyetin çalışmalarıyla⁸⁸⁰ Marmara Adası'nda yapılan 15 yataklı revir⁸⁸¹ sayesinde

⁸⁷¹BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/9. (18 Şubat 1935); Ulus, "Balıkesir ve Havalisinde", 14 Ocak 1935, s.3.

⁸⁷² Ulus, "Balıkesir ve Havalisinde", 14 Ocak 1935, s.3; Milliyet, "Marmara'da Dün de Gene Üç Sarsıntı Oldu", 14 Ocak 1935, s.1.

⁸⁷³BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/9.(18 Şubat 1935); Ulus, "Balıkesir ve Havalisinde", 14 Ocak 1935, s.3.

⁸⁷⁴BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/8. (18 Şubat 1935).

⁸⁷⁵BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/9. (18 Şubat 1935).

⁸⁷⁶BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/2. (18 Şubat 1935).

⁸⁷⁷Cumhuriyet, "Marmara Adalarında Sarsıntı", 12 Ocak 1935, s.1; Cumhuriyet, "Sarsıntılar Çok Azaldı", 14 Ocak 1935, s.5.

⁸⁷⁸BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/7. (18 Şubat 1935).

⁸⁷⁹ Milliyet, "Marmara'da Dün de Gene Üç Sarsıntı Oldu", 14 Ocak 1935, s.5.

⁸⁸⁰ Ulus, "Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 29 Ocak 1935, s.2; Kurun, "Sağlık Bakanı", 29 Ocak 1935, s.2; Milliyet, "Marmara Adalarının Sarsıntıları Devam Ediyor", 29 Ocak 1935, s.2.

⁸⁸¹ Cumhuriyet, "Marmara Adalarında Vaziyet", 17 Ocak 1935, s.5; Milliyet, "Zelzele Hafifledi", 17 Ocak 1935, s.1.

hastaların sağlıklı koşullarda tedavi görmesi sağlanmıştır. Böylelikle hafif yaralıların tedavileri yerinde yapılmış, ağır yaralılar ise Bandırma Memleket Hastanesi'ne vapur ve motorlarla nakledilmiştir⁸⁸². Nihayetinde depremten dolayı yaralananların sayısının 27 kişi olduğunu görmekteyiz⁸⁸³.

Alınan sağlık tedbirleri öncelikle deprem anında yaralananların tedavilerini sağlamaya yöneliktir. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi depremin ardından evlerine giremeyen halk, dışarıda fırtına ve yağmur gibi olumsuz hava şartlarına maruz kalmıştır. Yardımların geç gelmesi, barınma probleminin uzun süre devam etmesiyle birlikte⁸⁸⁴, basında depremten herhangi bir yara almadan kurtulan halk arasında soğuktan dolayı hastalananlar olduğu, hatta bölgede bulaşıcı hastalıklardan dizanterinin ortaya çıktığı ifade edilmiştir⁸⁸⁵. Bu haberler üzerine Beyoğlu Erkek Hastanesi Operatörü Sadrettin Bey bölgeye gönderilmiştir. Beraberinde Balıkesir Hastanesi çocuk uzmanını da götüren, Dr. Sadrettin Bey bölgedeki incelemelerinin ardından yaptığı açıklamada, bölgede dizanteri gibi bir hastalığa rastlanılmadığını ifade etmiştir⁸⁸⁶. Aynı şekilde, 22 Ocak tarihinde deprem bölgesine gelerek incelemeler yapan Sağlık Bakanı Refik Saydam da deprem bölgesinde herhangi bir hastalığın olmadığını teyit etmiştir⁸⁸⁷.

1.5.4.4. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar

4 Ocak 1935 tarihinde meydana gelen Erdek-Marmara Adaları Depremi'nden dolayı, binaların bir kısmı tamamen, bir kısmı ise tamir olunamayacak kadar hasar almıştır. Dâhiliye Teftiş Heyeti Başkanı ve Başmüfettişi Dr. Fuat Sorağman'ın bölgede yapmış olduğu tetkiklere göre, depremten dolayı 3000'e yakın kişi evsiz kalmıştır⁸⁸⁸. Evsiz kalan

⁸⁸² BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/7. (18 Şubat 1935); Milliyet, "Erdek Civarında Zelzele", 12 Ocak 1935, s.2; Cumhuriyet, "Sarsıntılar Çok Azaldı", 14 Ocak 1935, s.5.

⁸⁸³ Ulus, "Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 29 Ocak 1935, s.2; Kurun, "Sağlık Bakanı", 29 Ocak 1935, s.2; Milliyet, "Marmara Adalarının Sarsıntıları Devam Ediyor", 29 Ocak 1935, s.2.

⁸⁸⁴ Milliyet Gazetesi'nde belirtildiği üzere depremin üzerinden bir hafta geçmesine rağmen on bir köy halkı, soğuk, fırtınalı ve yağmurlu bir havada açıkta kalmaya devam etmiştir. Bkz. Milliyet, "Erdek Civarında Zelzele", 12 Ocak 1935, s.2.

⁸⁸⁵ Kurun, "Erdek ve Avşa'da Sarsıntılar Kesilmedi", 11 Ocak 1935, s.1; Cumhuriyet, "Marmara Adalarında Sarsıntı", 12 Ocak 1935, s.1.

⁸⁸⁶ Milliyet, "Marmara'da Dün de Gene Üç Sarsıntı Oldu", 14 Ocak 1935, s.1.

⁸⁸⁷ Milliyet, "Sağlık Bakanı Sarsıntı Yerindeki Tetkiklerini Bitirdi", 25 Ocak 1935, s.1; Ulus, "Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 29 Ocak 1935, s.2; Cumhuriyet, "Sağlık Bakanı Marmara Adalarında Ne Gördü", 25 Ocak 1935, s.1; Kurun, "Sağlık Bakanı", 29 Ocak 1935, s.2; Milliyet, "Marmara Adalarının Sarsıntıları Devam Ediyor", 29 Ocak 1935, s.2.

⁸⁸⁸ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/7. (18 Şubat 1935).

bu depremzedelerin barınma sorununa yönelik alınacak tedbirlerin belirlenmesi için İçişleri Bakanlığı tarafından Teftiş Heyeti Başkanı Sabri Bey görevlendirilmiştir. Sabri Bey, Balıkesir Valisi'yle birlikte bölgede incelemelerde bulunmuş, depremzedelerin bir kısmının çadırlarda bir kısmının ise Erdek ilçesinde sağlam kalmış evlere yerleştirilmesi suretiyle barınma sorununun giderilmesini planlamıştır⁸⁸⁹.

Bu kapsamda yapılan çalışmaları ele aldığımızda, öncelikli olarak depremzedeler için bölgeye Hilâl-i Ahmer ve askeriyeden çadır sevkiyatı yapıldığını görmekteyiz. Örneğin 5 Ocak tarihinde Narlı Köyü için Erdek Kaymakamlığı tarafından çadır ve para yardımı talebinde bulunulmuş⁸⁹⁰, bunun üzerine Hilâl-i Ahmer tarafından Eskişehir depolarından Erdek'e 250 adet çadır ve 300 lira para yardımı yapılmıştır⁸⁹¹. İlerleyen günlerde diğer bölgelerde yapılan çalışmaların ardından, Ankara Hilâl-i Ahmer Şubesi'nden 250 adet çadır⁸⁹² ve 1000 lira daha deprem bölgesine sevk edilmiştir⁸⁹³. Dr. Fuat Sorağman ise bölgeye ilk etapta, Hilâl-i Ahmer, askeriye ve il özel idareden toplamda 355 adet çadır geldiğini⁸⁹⁴ ifade etmiştir.

Depremzedelere yönelik çadır ve nakdi yardımların dağıtılması için Hilâl-i Ahmer Merkez Şubesi'nden Said Bey görevlendirilmiş⁸⁹⁵, böylelikle yapılan yardımların düzenli ve sağlıklı bir şekilde dağıtımının sağlanması, varsa eksikliklerin merkez şubeye bildirilmesi sağlanmıştır. Gerek valilik⁸⁹⁶ gerekse Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere kısa süre içerisinde depremzedelerin çadır ihtiyacı karşılanmıştır⁸⁹⁷. Bununla birlikte kısmen hasar gören evlerin tamirat süreçleri başlatılmış, ayrıca depremzedeler için ahşap baraka inşaatlarına da başlanmıştır.

Kısmen hasar alan evlerin tamiri ve 263 baraka inşası için⁸⁹⁸, Bakanlar Kurulu'nun aldığı karara istinaden Hilâl-i Ahmer tarafından Balıkesir Valiliği emrine 10.000 lira

⁸⁸⁹Ulus, "Erdek ve Marmara Adası Sarsıntısı", 13 Ocak 1935, s.3.

⁸⁹⁰BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/6. (18 Şubat 1935).

⁸⁹¹Cumhuriyet, "Zelzelenin Yaptığı Büyük Tahribat", 9 Ocak 1935, s.5; Kurun, "Hilâl-i Ahmer'in Yardımları", 9 Ocak 1935, s.5; Milliyet, "Marmara Adası'nda ve Erdek'te Sarsıntılar Devam Ediyor", 9 Ocak 1935, s.1.

⁸⁹²BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/7. (18 Şubat 1935); Cumhuriyet, "Marmara Faciasının Bilançosu", 11 Ocak 1935, s.6; Cumhuriyet, "Sarsıntılar Çok Azaldı", 14 Ocak 1935, s.5.

⁸⁹³Cumhuriyet, "Marmara Faciasının Bilançosu", 11 Ocak 1935, s.6; BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/7. (18 Şubat 1935).

⁸⁹⁴BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/8. (18 Şubat 1935).

⁸⁹⁵Kurun, "Hilâl-i Ahmer'in Yardımı", 9 Ocak 1935, s.5; Milliyet, "Marmara Adası'nda ve Erdek'te Sarsıntılar Devam Ediyor", 9 Ocak 1935, s.1.

⁸⁹⁶Milliyet, "Marmara'da Dün de Gene Üç Sarsıntı Oldu", 14 Ocak 1935, s.1.

⁸⁹⁷Ulus, "Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 29 Ocak 1935, s.2.

⁸⁹⁸BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/23. (18 Şubat 1935).

gönderilmiştir⁸⁹⁹. İçişleri Bakanlığı müfettişinin deprem bölgesinde yaptığı incelemelerin ardından hazırladığı rapora göre, tamirat ve barakaların yapılabilmesi için 20.000 liraya ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiş, ancak enkaz altında kalan malzemelerden ve halkın çalışmasından yararlanılması durumunda 10.000 liranın yeterli olabileceği sonucuna ulaşılmıştır⁹⁰⁰. Bu bağlamda müfettişin tespitlerinde haklı olduğunu ifade etmemiz gerekir. Şöyle ki, depremde büyük zarar gören Asmalı Köyü halkı, yeni yapmış olduğu binaların yapımında büyük ölçüde enkaz yığınlarından yararlanmış, buraya sadece çivi yardımı yapılmıştır. Asmalı Köyü gibi, Çınarlı, Paşalimanı, Balıklı, Poyrazlı ve Tuzla köyü halkı da barakalarını büyük ölçüde kendi imkânlarıyla yapmışlardır. Diğer taraftan devletin deprem bölgesinde önceliği evleri tamamen yıkılanlara verdiğini de⁹⁰¹ ifade etmemiz gerekir.

Hilâl-i Ahmer tarafından Balıkesir Valiliği emrine gönderilen parayla, başta Bandırma, Balıkesir ve Karabiga olmak üzere civar bölgelerden kereste, tahta, çivi, cam gibi inşaat malzemeleri temin edilerek, bölgeye sevk edilmiştir. Nihayetinde ise bu malzemelerin depremzedelere sırayla dağıtıldığını⁹⁰² görmekteyiz. Depremzedeler de gerek bu malzemeler gerekse enkaz altında kalan malzemelerden istifade ederek öncelikle kışı geçirmek için kendi barakalarını kendileri inşa etmeye başlamışlardır⁹⁰³.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bazı bölgelerde köylüler kendi barakalarını inşa ederken, devlet tarafından kalıcı evlerin yapımına başlandığını görmekteyiz. Bu bağlamda devlet, yeniden imar edilecek köylerin fenni bir plana uygun olarak kurulmasını sağlamaya çalışmış, bunun için de fen memurlarına danışılarak bir plan hazırlanmıştır. Bu plana göre, yollar iki buçuk metre genişliğinde olacak, yapılacak binalar ahşap çatılı olacak, her çatı

⁸⁹⁹ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/9. (18 Şubat 1935); Ulus, “Balıkesir ve Havalisinde”, 14 Ocak 1935, s.3; Milliyet, “Marmara’da Dün de Gene Üç Sarsıntı Oldu”, 14 Ocak 1935, s.1; Cumhuriyet, “Marmara Felaketzedelerine Yeni Yardımlar”, 15 Ocak 1935, s.5; Milliyet, “Felaket ve Tahribat Büyüktür”, 15 Ocak 1935, s.7.

⁹⁰⁰ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/9. (18 Şubat 1935).

⁹⁰¹ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/24. (18 Şubat 1935).

⁹⁰² Cumhuriyet, “Sarsılan Yerlerde Yavaş Yavaş Sükûn Başlıyor”, 13 Ocak 1935, s.4; Cumhuriyet, “Marmara Adalarında Vaziyet”, 17 Ocak 1935, s.5; Bandırma’dan yapılan yardımlarla birlikte Dr. Sorağman’ın ifade ettiği üzere, bölgeye 5.710 adet tahta, 52 sandık çivi gönderildiği gibi, İstanbul’dan da kereste sevk edilmiştir. Bkz. BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/11. (18 Şubat 1935).

⁹⁰³ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/8. (18 Şubat 1935); Milliyet, “Sağlık Bakanı Zelzele Yerini Görmeye Gitti”, 22 Ocak 1935, s.6.

altında iki aile barınabilecek, her aile için iki oda bir antre, bir banyo ve bir tuvalet bulunacak, binaların etrafında da beşer metre bahçe olacaktır⁹⁰⁴.

Ancak köylülerin bu planlama dışında hareket ederek, kendi bildikleri şekilde barakalar inşa etmeleri, devleti bu yönde de birtakım tedbirler almaya sevk etmiştir. Bunun için öncelikle köylüye yapacağı inşaatlarda dikkat etmesi gereken hususlarda bilgi verilmiş ve her köye inşaat ustaları gönderilmesi kararı alınmıştır⁹⁰⁵. Ayrıca bölgeye çevre ilçelerden ve askeriyeden inşaat işlerinde çalışmak üzere çok sayıda yardımcı elemanlar gönderilmiştir. Diğer taraftan Bandırma'da da bir heyet oluşturulmuş ve bu heyetin çalışmaları neticesinde, Bandırma'daki bütün inşaat ustaları, kalfaları, işçileri⁹⁰⁶ ile civar bölgelerde bulunan taş ve dülger ustaları deprem bölgesine gönderilmişlerdir⁹⁰⁷. İlk anda gönderilen dülger ustalarının yeterli gelmemesi üzerine bölgeye sonradan 60 dülger ustası daha görevlendirilmiştir⁹⁰⁸. Askeriyeden de 81 kişilik bir inşaat müfrezesi⁹⁰⁹ deprem bölgesine gönderilmiştir. İnşaatların düzgün ve fenni şartlara uygun olarak yapılmasının sağlanması için de iki mühendis ve üç fen memuru görevlendirilmiştir⁹¹⁰. İnşaatların hızlı ilerlemesi ve denetlenmesi için ayrıca, Bandırma ve Erdek'te inşaat komisyonu oluşturulmuştur⁹¹¹. Kalıcı konutların yapımı sürecinde inşaatlar haftada iki kez de Balıkesir Valisi tarafından denetlenmiştir⁹¹².

Alınan tüm tedbirlere rağmen zaman zaman inşaat çalışmalarında birtakım sorunlar yaşandığını görmekteyiz. Balıkesir Valisi'nin hükümete göndermiş olduğu telgrafta, bölgeye gönderilen malzeme ve para miktarının yeterli gelmediği, bölgede 16.220 adet tahtaya, 600 sandık çiviye ve 5.280 adet menteşeye ihtiyaç duyulduğu, ayrıca inşaatta çalışan ustaların ücretlerinin karşılanabilmesi için de, ilave olarak 15.000 liraya daha ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir⁹¹³. Para ve malzeme yetersizliğiyle birlikte, ulaşım ve hava

⁹⁰⁴ Cumhuriyet, "Marmara Adaları Yakında Birer Mamure Olacak", 20 Ocak 1935, s.5; Milliyet, "Marmara'da Evleri Yıkılanlara Yeni Evler Yapılıyor", 20 Ocak 1935, s.6; Kurun, "İki Gün İçinde 8 Sarsıntı", 21 Ocak 1935, s.3.

⁹⁰⁵ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/8. (18 Şubat 1935); Ulus, "Balıkesir ve Havalisinde", 14 Ocak 1935, s.3; Milliyet, "Marmara'da Dün de Gene Üç Sarsıntı Oldu", 14 Ocak 1935, s.1.

⁹⁰⁶ Milliyet, "Erdek Civarında Zelzele", 12 Ocak 1935, s.2.

⁹⁰⁷ Ulus, "Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 29 Ocak 1935, s.2.

⁹⁰⁸ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/2. (18 Şubat 1935).

⁹⁰⁹ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/9. (18 Şubat 1935); Milliyet, "Sağlık Bakanı Zelzele Yerini Görmeye Gitti", 22 Ocak 1935, s.6; Ulus, "Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 29 Ocak 1935, s.2; Kurun, "Sağlık Bakanı", 29 Ocak 1935, s.2.

⁹¹⁰ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/11. (18 Şubat 1935).

⁹¹¹ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/9. (18 Şubat 1935).

⁹¹² Ulus, "Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 29 Ocak 1935, s.2; Kurun, "Sağlık Bakanı", 29 Ocak 1935, s.2.

⁹¹³ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/2. (18 Şubat 1935).

şartlarındaki olumsuzluklardan kaynaklı sıkıntılar da malzemelerin ilgili bölgelere düzenli olarak gelmesini engellemiştir. Ayrıca, deprem bölgesinde inşaat işlerinde çalışan usta ve işçilerin bölgeye farklı yerlerden gelip gitmesi, bir süre sonra askeriye'nin göndermiş olduğu inşaat müfrezesini geri çağırması⁹¹⁴ gibi olumsuzluklar da hem inşaatların geç tamamlanmasına hem de tamamlanan inşaatlarda eksikliklerin olmasına neden olmuştur.

Konuya ilişkin ayrıntılı bilgilere Dâhiliye Teftiş Heyeti Başkanı ve Başmüfettişi Dr. Fuat Sorağman'ın hükümete gönderdiği rapordan ulaşabilmekteyiz. Raporda yer alan bilgilere göre; 20 Mart tarihi itibarıyla Marmara Nahiyesi, Çınarlı, Avşa (Türkeli ve Yiğiter Köyü), Paşalimanı, Harmanlı, Balıklı, Poyrazlı ve Tuzla'da 51'i çift, 50'si tek olmak üzere yapılan barakaların inşası tamamen bitmiştir. 27'si çift, 25'i tek olmak üzere 52 baraka da bitmesine rağmen tavan ve döşemelerinde eksiklikler kalmıştır. Bu barakalar haricinde 12'si çift, 8'i tek olmak üzere 20 yeni baraka daha yapılacaktır. 20 Mart tarihine kadar 14.685 lira harcanmıştır⁹¹⁵. Bununla birlikte diğer inşaatların devamı için daha fazla paraya ihtiyaç duyulduğunu belirten Sorağman, bu hususta Hilâl-i Ahmer'den yardım beklendiğini ifade etmiştir⁹¹⁶. Depremin ardından Marmara Adası'nda bulunan sadece konserve fabrikasının zarar bedelinin 40.000 lira, yıkılan şarap fabrikaları, balıkhane ve ilkokul binalarının zarar bedelinin 100.000 lira⁹¹⁷, bölgedeki toplam hasarın ise yüzbinlerce lira⁹¹⁸ olduğu düşünülürse bölgeye gönderilen paranın ne kadar az olduğu anlaşılmaktadır. Barakaların inşa sürecine dair yaşanan sorunların ortadan kaldırılması hususunda Balıkesir Valiliğinin devreye girdiğini ve inşaatlardaki eksiklerin tamamlanması için bir müteahhitle anlaşmaya vardığını da⁹¹⁹ belirtmemiz gerekir.

Netice itibarıyla devlet, maddi imkânsızlıklara, ulaşım problemlerine ve olumsuz hava şartlarına rağmen elindeki tüm imkânları seferber ederek, depremzedelere ilk andan itibaren yardım elini uzatmıştır. Oluşturulan komisyonlar, İçişleri ve Sağlık Bakanlığı tarafından görevlendirilen heyetler ve mülkiye müfettişleri bölgede alınan bütün tedbirlerle yakından ilgilenmişlerdir⁹²⁰. Ayrıca Sağlık Bakanı 22 Ocak 1935 tarihinde deprem bölgesine gelerek⁹²¹, Balıkesir Valisi, İçişleri ve Sağlık Bakanlığı teftiş heyetleri

⁹¹⁴ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/23. (18 Şubat 1935).

⁹¹⁵ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/24. (18 Şubat 1935).

⁹¹⁶ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/25. (18 Şubat 1935).

⁹¹⁷ Cumhuriyet, "Marmara Adalarında Vaziyet", 17 Ocak 1935, s.5.

⁹¹⁸ Kurun, "Zelzeleden Haber", 14 Ocak 1935, s.1.

⁹¹⁹ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/23. (18 Şubat 1935).

⁹²⁰ Milliyet, "Sağlık Bakanı Zelzele Yerini Görmeye Gitti", 22 Ocak 1935, s.6.

⁹²¹ Cumhuriyet, "Zelzelede Yaralananlar Felaketi Anlatıyorlar", 23 Ocak 1935, s.5.

başkanları⁹²² ile, bütün adaları ve depremde zarar gören köyleri dolaşmıştır⁹²³. Balıkesir milletvekilleri de deprem bölgesi için ellerinden gelen yardımı yapmaya çalışmışlardır. Örneğin Balıkesir Milletvekili ve TBMM Başkanı Kazım Özalp, deprem haberini alır almaz bölgeye vapur gönderilmesini temin ederek, depremzedelere hızlı bir şekilde yardım ulaştırılmasını sağlamaya çalışmıştır⁹²⁴. Hükümet yetkilileri tarafından deprem bölgesinde yapılan çalışmalar, halka gösterilen ilgi, halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmış⁹²⁵, hatta depremin ardından adadan ayrılmak isteyenlerin çoğu bu karardan vazgeçmiştir⁹²⁶.

1.5.5. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar

Depremzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması için Hilâl-i Ahmer ve diğer devlet kurumlarının yaptıkları yardımların haricinde halkın yardımını da başvurulmuştur⁹²⁷. Halktan sağlanacak yardımların organize edilmesi için de Balıkesir Hilâl-i Ahmer Cemiyeti görevlendirilmiştir. Balıkesir Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin başkanlığında, Balıkesir Halk Fırkası Başkanı⁹²⁸, Fırka İdare Heyeti ve Kırmızıay İdare Heyeti üyelerinden oluşan bir yardım komitesi oluşturulmuştur. Komitenin çalışmaları esnasında gençlerin önemli görevler üstlendiklerini, Balıkesir ahalisinin de yardım faaliyetlerine büyük destek verdiklerini görmekteyiz⁹²⁹.

Kurulan komitenin il merkezi, kaza ve nahiyelere kadar yardım toplama faaliyetlerini genişlettiklerini ifade edebiliriz. Zira Bandırma'da da bahsini ettiğimiz komite tarafından beyanname yayınlamak yoluyla Bandırmalılar yardıma çağırılmıştır. Beyanname *“Korkma müteessir olma. Bandırma'daki kardeşlerin seni kurtaracak ve sana yardım edecek”* ifadeleri kullanılmıştır. Bu çağrıya kulak veren Bandırmalılar da ilk etapta 3000 ekmek, 50 çuval un, 3000 adet kereste ve 300 lira toplayarak depremzedelere

⁹²² Ulus, “Sağlık Bakanımızın Söyledikleri”, 29 Ocak 1935, s.1; Kurun, “Sağlık Bakanı”, 29 Ocak 1935, s.2; Milliyet, “Marmara Adalarının Sarsıntıları Devam Ediyor”, 29 Ocak 1935, s.2.

⁹²³ Milliyet, “Sağlık Bakanı Sarsıntı Yerindeki Tetkiklerini Bitirdi”, 25 Ocak 1935, s.1.

⁹²⁴ Cumhuriyet, “Marmara Adaları Yakında Birer Mamure Olacak”, 20 Ocak 1935, s.5.

⁹²⁵ Ulus, “Balıkesir ve Havalisinde”, 14 Ocak 1935, s.3; Cumhuriyet, “Sarsıntılar Çok Azaldı”, 14 Ocak 1935, s.5; Milliyet, “Marmara'da Dün de Gene Üç Sarsıntı Oldu”, 14 Ocak 1935, s.1; Cumhuriyet, “Marmara Adaları Yakında Birer Mamure Olacak”, 20 Ocak 1935, s.5.

⁹²⁶ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/11. (18 Şubat 1935).

⁹²⁷ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/8. (18 Şubat 1935).

⁹²⁸ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/7. (18 Şubat 1935).

⁹²⁹ Ulus, “Erdek ve Marmara Adası Sarsıntısı”, 13 Ocak 1935, s.3; Cumhuriyet, “Sarsılan Yerlerde Yavaş Yavaş Sükûn Başlıyor”, 13 Ocak 1935, s.4.

yardım ellerini uzatmışlardır. Erdek'te ise yardım komitesi üyeleri ev ev dolaşarak ahaliden 3000 ekmek, 26 çuval un, 26 teneke kavurma, 30 adet hasır toplamışlardır⁹³⁰. Ayvalık halkı da kendi arasında topladıkları, yatak, yorgan, çamaşır ve elbiseden oluşan toplam 881 parça eşyayı, 9 sandık halinde yardım komitesine göndermişler⁹³¹, ilerleyen günlerde de felaketzedeler için kendi aralarında para toplamaya devam etmişlerdir⁹³². Gönen ahalisi de depremzedeler için evlerden para, un, buğday toplamışlardır⁹³³.

Balıkesir il merkezi, kazaları ve nahiyelerinden toplanan bu yardımların yanı sıra, deprem bölgesinde bulunan Dr. Sorağman'ın Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne gönderdiği bir yazı ile çevre illerdeki Hilâl-i Ahmer şubelerinin de *"Yardım toplama faaliyetlerine katkıda bulunmalarının sağlanması"*⁹³⁴ yönünde bir talebinin olduğunu görmekteyiz. Bu talebin karşılık bulduğunu ise basına yansıyan haberlerden öğrenmekteyiz. Örneğin Kurun Gazetesi'nde *"Hilâl-i Ahmer Yardımlarınızı Kabul Ediyor"*, başlığıyla *"Marmara zelzelesi felaketine uğrayan yurttaşlarımızı açıktan ve açıktan kurtarmak maksadıyla yapılan para yardımlarını İstanbul Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kabul etmektedir"*⁹³⁵ ifadelerine rastlamaktayız. Aynı şekilde Cumhuriyet Gazetesi de, İstanbulluların yardımını sağlamak amacıyla her gün sabahdan akşama kadar, depremzedeler için yapılacak yardımların kabul edileceği haberini okuyucularına duyurmuştur⁹³⁶.

Hilâl-i Ahmer tarafından kurulan komitelerin çalışmaları ve basın aracılığıyla yapılan duyurular, hem halk arasında yardım faaliyetlerinin genişlemesini, hem de Balıkesir dışında İstanbul ve Ankara gibi diğer şehirlerden de yardımların toplanmasını sağlamıştır. Nitekim gerek bireysel gerekse kurumsal olarak birçok kişi, kurum ve kuruluş depremzedeler için harekete geçmiştir. Bireysel olarak yapılan yardımları incelediğimizde, Kabzımal Bay Yakup, Tüccardan Erdekli Halil Bey, Erdekli Zekai Bey, Hamamcızade Bedri Bey gibi isimlerin yanı sıra, Kutucu Bay Salamon, Terzi Bay Medelyo, Tuzlayıcı Bay Andon Panayot, Tüccar Bay Kozma, Bay Kanaki, Tuzlayıcı Bay Kaleva, Bay Marko ve Bay Ligor⁹³⁷ gibi gayrimüslim vatandaşlarımızın da depremzedeler için önemli miktarlarda bağışlarda bulunduklarını görmekteyiz. Ayrıca Mısır Çarşısı esnafı, Haliç

⁹³⁰ Milliyet, "Felaket ve Tahribat Büyüktür", 15 Ocak 1935, s.1,7.

⁹³¹ Ulus, "Felaket Görenlere Yardımlar", 16 Ocak 1935, s.3.

⁹³² Ulus, "Sarsıntı Mıntıkasında", 19 Ocak 1935, s.1.

⁹³³ Cumhuriyet, "Marmara Adalarında Vaziyet", 17 Ocak 1935, s.5.

⁹³⁴ BCA. 30.10.0.0/119.839.9. Lef/12. (18 Şubat 1935).

⁹³⁵ Kurun, "Zelzeleden Haber", 14 Ocak 1935, s.1.

⁹³⁶ Cumhuriyet, "Zelzelede Yaralananlar Felaketi Anlatıyorlar", 23 Ocak 1935, s.5.

⁹³⁷ Milliyet, "Felaket ve Tahribat Büyüktür", 15 Ocak 1935, s.1,7.

Feneri Bomonti Tütün Deposu⁹³⁸ gibi İstanbul'da bulunan tüccar ve esnaflar, Elektrik Şirketi, Emlak Bankası, Ziraat Bankası memurları, Ekonomi Bakanlığı Genel Müdürlüğü⁹³⁹, Hilâl-i Ahmer Gençlik Teşkilatı⁹⁴⁰ gibi kurum ve kuruluşlar da yardım kampanyalarına destek sağlamışlardır. Miktar olarak küçük olsa da gösterdikleri hassasiyet ve duyarlılık açısından oldukça kıymetli olan öğrenci yardımlarını da zikretmemiz gerekir. Hukuk Fakültesi, İstanbul Lisesi⁹⁴¹, Edirne Kız Öğretmen Okulu⁹⁴², Nişantaşı Işık Lisesi, Ameli Hayat Ticaret Mektebi⁹⁴³, Mimar Kemalettin İlkokulu, İnönü Okulu, Etlik İlkokulu gibi pek çok okulun öğrencileri de seferber olmuşlar ve aralarında topladıkları paraları depremzedelere göndermişlerdir.

1.5.6. Depremın Yurtdışındaki Yankıları

1935 Erdek-Marmara Adaları Depremi nedeniyle Sovyet Hükümeti, Moskova Büyükelçiliği aracılığıyla, Ankara'daki Sovyet maslahatgüzarı da Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla hükümete üzüntü ve taziyelerini bildirmiştir⁹⁴⁴. Sovyet Hükümeti dışında deprem dolayısıyla Türk halkının acılarını paylaştığını beyan eden bir diğer ülke de Fransa olmuştur. Fransa halkının Türkiye'deki deprem felaketi karşısında duyduğu üzüntü, Fransız Büyükelçisi tarafından Hükümet'e ulaştırılmış, Türk Hükümeti de Fransız Hükümetinin göstermiş olduğu bu ilgiden duyduğu memnuniyeti Fransız Büyükelçiliği'ne bildirmiştir⁹⁴⁵.

1.5.7. Depremın Ortaya Çıkardığı Olumsuzluklar

Bugün olduğu gibi geçmişte de depremlerin yaşandığı dönemlerde hırsızlık ve fırsatçılık gibi hadiselerin yaşandığını ifade etmemiz gerekir. Zira 4 Ocak 1935 tarihinde meydana gelen Erdek-Marmara Adaları depreminde de yaşanan kargaşa ortamından

⁹³⁸ Cumhuriyet, "Marmara Adaları Yakında Birer Mamure Olacak", 20 Ocak 1935, s.5; Milliyet, "Marmara'da Evleri Yıkılanlara Yeni Evler Yapılıyor", 20 Ocak 1935, s.6; Milliyet, "Sağlık Bakanı Zelzele Yerini Görmeye Gitti", 22 Ocak 1935, s.6.

⁹³⁹ Kurun, "Marmara Felaketzedelerine Yardım Eden Ankaralılar", 30 Ocak 1935, s.2.

⁹⁴⁰ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasında Felaketzedelere Yardım", 19 Ocak 1935, s.2.

⁹⁴¹ Cumhuriyet, "Marmara Adaları Yakında Birer Mamure Olacak", 20 Ocak 1935, s.5.

⁹⁴² Milliyet, "Sağlık Bakanının Tetkikleri", 25 Ocak 1935, s.6.

⁹⁴³ Cumhuriyet, "Aferin Çocuklar!", 25 Ocak 1935, s.6.

⁹⁴⁴ Cumhuriyet, "Marmara Adalarında Vaziyet", 17 Ocak 1935, s.5; Milliyet, "Zelzele Hafifledi", 17 Ocak 1935, s.5; Ulus, "Yersarsıntısı Felaket ve Sovyet Rusya'nın Taziyeti", 17 Ocak 1935, s.4.

⁹⁴⁵ DBA.525.37962.154117.5.(26 Ocak 1935); Ulus, "Marmara Felaketi Dolayısıyla Fransız Hükümeti Taziyetlerini Bildirdi", 27 Ocak 1935, s.3.

yararlanmak isteyen bazı kişiler, gazino, kahvehane, sinema ve sokaklarda hırsızlık-yankesicilik yapmış, bazıları da sığınmak bahanesiyle evlerin kapısına çalarak, hırsızlık yapmak için fırsat kollamışlardır. Bu tür durumlara mahal vermemek için ahali, basın yoluyla *“Böyle zamanlarda soğukkanlılığı elden bırakmayarak herkes içeri (eve) alınmamalıdır. Komşuyuz diye gelenler her zaman hakiki komşu olmuyorlar”*⁹⁴⁶ ifadeleriyle uyarılmışlardır. Yine bu depremde karşımıza çıkan bir diğer üzücü hadise ise, hükümet tarafından ulaşım alanındaki tedbirler hayata geçirilmeden hemen evvel bir takım motor sahiplerinin ulaşım ücretlerine zam yapmış olmalarıdır. Zira depremzedelerin anlattıklarına göre o güne kadar, adalara dört liraya gidip gelen motorlar depremin ardından halkı taşımak için 20 lira ücret talep etmişlerdir⁹⁴⁷.

⁹⁴⁶ Milliyet, “İstanbul Büyük Korku Geçirdi”, 5 Ocak 1935, s.5.

⁹⁴⁷ Kurun, “Eğer İstanbul Marmara Kadar Sallansaydı”, 10 Ocak 1935, s.6.

1.6. Kars- Digor Depremi (1 Mayıs 1935)

4 Ocak 1935 tarihli Erdek-Marmara Adaları Depremi'nden yaklaşık 4 ay sonra, 1 Mayıs 1935 tarihinde Kars-Digor Depremi meydana gelmiştir. 6.2 şiddetinde⁹⁴⁸ olan deprem, saat 13.14'te⁹⁴⁹ gerçekleşmiştir. Rasathane tarafından yapılan ilk tespitte depremin İstanbul'dan 1200 km uzaklıkta olduğu tahmin edilmiş⁹⁵⁰, sonrasında ise depremin merkez üssünün Digor olduğu açıklanmıştır⁹⁵¹. Deprem, Digor'da ve buraya 50-60 km mesafedeki alanlarda şiddetli olarak hissedilmiştir⁹⁵². Deprem ile birlikte halk derin bir kuyuya atılan taşların çıkardığı sese benzer sesler duymuştur⁹⁵³. Sarsıntının şiddetli hissedildiği köylerde sular çekilmiş ve toprakta çatlamlar olmuştur⁹⁵⁴. Bazı yerlerde 10 metre genişliğe kadar yarıklar oluşmuş, bu yarıklardan kırmızı renkli sular akmaya başlamıştır⁹⁵⁵. Bazı bölgelerde ise topraktan yeryüzüne sarı sular fışkırmıştır⁹⁵⁶.

1.6.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, deprem Digor ve çevresinde şiddetli olarak hissedilmiş, Digor'a 50-60 km mesafedeki bölgeleri etkilemiştir. Bu bağlamda yaklaşık 45-50 km mesafe uzaklıktaki Kars şehir merkezinde memleket hastanesi⁹⁵⁷, hükümet konağı ve birçok evin duvarları çatlamış, bazı binalar da yıkılmıştır⁹⁵⁸.

⁹⁴⁸Süleyman Tekir, "Kars ve Çevresinde Depremler (1924-1941)", History Studies, Cilt:4, Prof.Dr.Enver Konukçu Armağanı, 2012, s. 431.

⁹⁴⁹ Cumhuriyet, "Kars'taki Yer Sarsıntısı Çok Felaketli Oldu", 3 Mayıs 1935, s.1; Kurun, "Kars'taki Zelzele Felaketi", 3 Mayıs 1935, s.2; Tan, "Kars Civarında Zelzele", 3 Mayıs 1935, s.1; BCA.30.10.00/119.839.11. Lef/7. (16 Mayıs 1935) tarihli belgede depremin 12.15'te olduğu ifade edilmiştir.

⁹⁵⁰ Cumhuriyet, "Kars'taki Yer Sarsıntısı Çok Felaketli Oldu", 3 Mayıs 1935, s.1.

⁹⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima F, C.3, s.39.(4 Mayıs 1935); Cumhuriyet, "Kars'taki Zelzele", 5 Mayıs 1935, s.7; Ulus, "İçişleri Bakanı Dün Kamutayda Kars Depremini Anlattı", 5 Mayıs 1935, s.1; Kurun, "Kırktan Fazla Köy Yıkıldı", 5 Mayıs 1935, s.1.

⁹⁵²BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/3. (16 Mayıs 1935); Cumhuriyet, "Sarsıntılar Fasıllarla Devam Ediyor", 4 Mayıs 1935, s. 1; Kurun, "Kars'ta Yeniden Zelzele", 4 Mayıs 1935, s.4; Ulus, "Kars'taki Deprem İçin Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 4 Mayıs 1935, s.2; Cumhuriyet, "Kars'ta Dün Büyük Bir Zelzele Oldu", 2 Mayıs 1935, s.3; Kurun, "Kars'ta Şiddeti Yer Sarsıntısı", 2 Mayıs 1935, s.2; Tan, "Kars'ta Şiddetli Zelzele Oldu, 16 Kişi Öldü", 2 Mayıs 1935, s.3; Ulus, "Kars'ta Korkunç Bir Deprem Oldu", 3 Mayıs 1935, s.1.

⁹⁵³ Kurun, "Yer Deprenmesinin Yürekler Acısı Zararları", 8 Mayıs 1935, s.9; Ulus, "Kars Felaketinin Bilançosu", 8 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁵⁴ Cumhuriyet, "Kars'taki Yer Sarsıntısı Çok Felaketli Oldu", 3 Mayıs 1935, s.1; Kurun, "Kars'taki Zelzele Felaketi", 3 Mayıs 1935, s.2; Tan, "Kars Civarında Zelzele", 3 Mayıs 1935, s.1; Ulus, "Kars'ta Korkunç Bir Deprem Oldu", 3 Mayıs 1935, s.1; Kurun, "Yer Deprenmesinin Yürekler Acısı Zararları", 8 Mayıs 1935, s.9; Ulus, "Kars Felaketinin Bilançosu", 8 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁵⁵ Cumhuriyet, "Son Dakika", 4 Mayıs 1935, s. 3; Kurun, "Kars'ta Yeniden Zelzele", 4 Mayıs 1935, s.4; Ulus, "Kars'taki Deprem İçin Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 4 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁵⁶ Tan, "Kars Valisinin Yer Sarsıntısı Hakkında Gazetemize Telgrafla beyanattı", 6 Mayıs 1935, s.3.

⁹⁵⁷ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/7. (16 Mayıs 1935).

⁹⁵⁸ Cumhuriyet, "Kars'ta Dün Büyük Bir Zelzele Oldu", 2 Mayıs 1935, s.3; Kurun, "Kars'ta Şiddeti Yer Sarsıntısı", 2 Mayıs 1935, s.2; Tan, "Kars'ta Şiddetli Zelzele Oldu, 16 Kişi Öldü", 2 Mayıs 1935, s.3.

3 Mayıs 1935 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

Depremde en fazla hasarı, depremin merkez üssü olan Digor ilçe merkezi ile ilçeye yakın köyler almıştır. İlk tespitlere göre Digor yolu üzerindeki köprü ve menfezler kısmen harap olmuş⁹⁵⁹, ilçe merkezinde bulunan bütün evler yıkılmıştır. Yine ilk tespitlere göre ilçeye 15 km mesafede bulunan bütün köyler tamamıyla harap olmuştur⁹⁶⁰. Bu noktada depremden etkilenen köylerin sayısına ilişkin farklı bilgiler olduğunu ifade etmemiz gerekir. Örneğin Ulus Gazetesi, Digor'un çevresinde bulunan 28 köyün tamamen yıkıldığını, Ekrek Köyü'nün (Derinöz) battığını⁹⁶¹ okuyucularına duyurmuştur. Kurun Gazetesi ise ilçeye bağlı 38 köyle birlikte, Kars'ın Borluk, Kağızman ilçesine bağlı Sıdık Köyü'nün tamamen yıkıldığını⁹⁶² yönündeki bilgiyi kamuoyu ile paylaşmıştır. Arşiv vesikalarına yansıyan bilgilerden ise depremin etkilediği köylere dair daha sağlıklı bilgilere ulaşmaktayız. Zira 16 Mayıs 1935 tarihinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Başbakanlığa gönderdiği yazıdan; Digor'a bağlı 21 haneli Pazarcık, 18 haneli Karabağ, 25 haneli Hasancan, 27 haneli Celalköy, 44 haneli Ekrek, 17 haneli Sincan yaylası, 3 haneli Başkilise, 27 haneli Kızılkule (Hisarönü), 90 haneli Zpm (?), 40 haneli Mevrek (Dolaylı),

⁹⁵⁹ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/6. (16 Mayıs 1935); TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima F, C.3, s.40.(4 Mayıs 1935); Ulus, "İçişleri Bakanı Dün Kamutayda Kars Depremini Anlattı", 5 Mayıs 1935, s.1.

⁹⁶⁰ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/3. (16 Mayıs 1935); Cumhuriyet, "Sarsıntılar Fasılalarla Devam Ediyor", 4 Mayıs 1935, s. 1; Kurun, "Kars'ta Yeniden Zelzele", 4 Mayıs 1935, s.4; Ulus, "Kars'taki Deprem İçin Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 4 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁶¹ Ulus, "Kars'taki Deprem İçin Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 4 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁶² Kurun, "Kırtan Fazla Köy Yıkıldı", 5 Mayıs 1935, s.1.

45 haneli Susuz, 80 haneli Mahçuvan, 21 haneli Gülhayran, Köyü olmak üzere toplam 483 hanenin bulunduğu 14 köyün tamamen yıkıldığı anlaşılmaktadır⁹⁶³.

Deprem bölgesinde yapılan incelemelerin ardından, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Sağlık Bakanı ve aynı zamanda Kızılay Başkanı olan Refik Saydam'ın basına yaptıkları açıklamaya göre, Digor'a bağlı 25 köyde 709 evin tamamen yıkıldığı, Kağızman ilçesinin Digor'a sınırı olan dört köyünde 30'a yakın evin, merkez ilçeye bağlı köylerde 50 evin yıkıldığı, yine Arpaçay ilçesinin Digor'a sınır olan köylerinde de bazı evlerin yıkıldığı, bazı evlerin de hasara uğradığı belirlenmiştir⁹⁶⁴.

Bununla birlikte, Sağlık Bakanlığı tarafından Başbakanlık'a iletilen raporda, Digor ilçesine bağlı 31 köyde 959 evden 638'inin yıkıldığı ve böylelikle deprem nedeniyle Digor ilçe merkezi, Digor, Kağızman ve merkez ilçeye bağlı köylerle birlikte deprem bölgesinde toplam 838 evin yıkıldığı ifade edilmiştir⁹⁶⁵. Resmi makamlar tarafından yapılan bu açıklamaların ardından, 2 Mayıs⁹⁶⁶ ve 3 Mayıs tarihlerinde beşer defa olmak üzere meydana gelen artçı sarsıntılar⁹⁶⁷, ilk depremle birlikte duvarları çatlamış olan evlerin yıkılmasına⁹⁶⁸, yine 10 Mayıs⁹⁶⁹ ve 15 Mayıs'ta meydana gelen artçı depremler de sağlam kalan diğer binaların yıkılmasına neden olmuştur⁹⁷⁰. Dolayısıyla resmi makamlar tarafından açıklanan yıkılan ve hasar alan evlerin sayılarında sürekli bir artış söz konusu olmuştur.

1.6.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Gerek ana deprem gerekse artçı depremlerden dolayı Digor ve çevresinde günden güne yıkılan ve hasar alan ev sayısının arttığını daha önce ifade etmiştik. Zira bu durum

⁹⁶³ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/7. (16 Mayıs 1935)

⁹⁶⁴ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/5. (16 Mayıs 1935); TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima F, C.3, s.39. (4 Mayıs 1935); Cumhuriyet, "Sarsıntılar Fasilalarla Devam Ediyor", 4 Mayıs 1935, s.12; Kurun, "Kars'ta Yeniden Zelzele", 4 Mayıs 1935, s.4; Tan, "Kars Felaketzedelerine Yapılan Yardımlar", 4 Mayıs 1935, s.6; Ulus, "Kars'taki Deprem İçin Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 4 Mayıs 1935, s.2; Ulus, "İçişleri Bakanı Dün Kamutayda Kars Depremini Anlattı", 5 Mayıs 1935, s.1.

⁹⁶⁵ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/1. (16 Mayıs 1935).

⁹⁶⁶ Tan, "Kars Zelzelesinde 500 Ölü, 1200 Yaralı" 4 Mayıs 1935, s.1.

⁹⁶⁷ Kurun, "Kırtan Fazla Köy Yıkıldı", 5 Mayıs 1935, s.1.

⁹⁶⁸ Cumhuriyet, "Kars Teprenmesi Sona Erdi", 7 Mayıs 1935, s.3; Ulus, "Kars Felaketi Hakkında Son Haberler". 7 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁶⁹ Cumhuriyet, "Kars'ta Yeni Yer Sarsıntıları", 11 Mayıs 1935, s.1; Kurun, "Kars'ta Yeniden Yedi Sarsıntı", 11 Mayıs 1935, s.2; Tan, "Deprenme Durmuyor", 11 Mayıs 1935, s.3; Ulus, "Digor'da Gene Deprem Oldu", 11 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁷⁰ Ulus, "Kars'ta Deprem Devam Ediyor", 16 Mayıs 1935, s.2; Tan, "Kars'ta Yeni Sarsıntı", 16 Mayıs 1935, s.1.

bakanlıklar arasında gerçekleştirilen muhaberatın da anlaşılmaktadır. Bu bağlamda depremde yaşanan can kayıplarına dair bilgilere de yine aynı yazışmalar ve raporlardan ulaşmaktayız. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Refik Saydam tarafından Başbakanlığa gönderilen yazıdan anlaşıldığı üzere, depremde en fazla hasarı Susuz, Zibni, (Varlıköy) Başkan, Celal, Başkilise köyleri almış, bu köylerde deprem nedeniyle toplam 73 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca 15’i ağır olmak üzere 125 kişi yaralanmıştır. Kağızman’da ise en fazla hasar, ilçeye bağlı Serhunlu Köyü’nde yaşanmış ve bu köyde 12 kişi hayatını kaybetmiştir⁹⁷¹.

Diğer taraftan Digor ve çevresini etkileyen depremde yaşanan can kayıplarına ilişkin basında gerçekte bağdaşmayan haberlerin yayınlandığını da belirtmemiz gerekir. Örneğin Kurun Gazetesi 3 Mayıs tarihli sayısında “700’den fazla ölü ve yaralı var”⁹⁷² başlığını kullanmıştır. Diğer gazetelerde de aynı şekilde abartılı rakamlar telaffuz edilmiş, deprem nedeniyle Digor merkezde ve 15 köyünde 200’den fazla kişinin öldüğüne, 5000’den fazla kişinin yaralandığına⁹⁷³ dair haberler yayınlanmıştır. Gazetelerin 4 Mayıs tarihli nüshalarında ise bu rakamların daha da arttırıldığını, ölenlerin sayısının 500’ü, hafif ve ağır yaralıların sayısının da 1200’ü geçtiği⁹⁷⁴ yönünde haberlerin yayınlandığını görmekteyiz.

Basında yer alan bu haberlere karşılık Bakan Refik Saydam Anadolu Ajansı’na yaptığı açıklamada, deprem nedeniyle 68 kişinin hayatını kaybettiğini, 70 kişinin yaralandığını ve 8 kişinin kaybolduğunu ifade etmiştir. Aynı bilgi Kars Valisi Cevdet Ertuğrul tarafından İçişleri Bakanlığına da iletilmiştir⁹⁷⁵. Görüldüğü üzere basında yer alan haberler ile resmi makamların açıklamaları arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Depremde hayatını kaybedenlerin ve yaralananların sayıları hususundaki bu farklılığın nedenini Tan Gazetesi “*Deprem nedeniyle yolların bozuk, telgraflar hatlarının da kopuk olması*” cümleleriyle açıklamaktadır. Bununla birlikte gazete, rakamlar arasındaki

⁹⁷¹ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/1. (16 Mayıs 1935).

⁹⁷² Kurun, “Kars’taki Zelzele Felaketi”, 3 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁷³ Cumhuriyet, “Kars’taki Yer Sarsıntısı Çok Felaketli Oldu”, 3 Mayıs 1935, s.1; Kurun, “Kars’taki Zelzele Felaketi”, 3 Mayıs 1935, s.2; Tan, “Kars Civarında Zelzele”, 3 Mayıs 1935, s.1; Ulus, “Kars’ta Korkunç Bir Deprem Oldu”, 3 Mayıs 1935, s.1.

⁹⁷⁴ Kurun, “Kars’ta Yeniden Zelzele”, 4 Mayıs 1935, s.1; Tan, “Kars Zelzelesinde 500 Ölü, 1200 Yaralı” 4 Mayıs 1935, s.1.

⁹⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima F, C.3, s.39. (4 Mayıs 1935); Cumhuriyet, “Sarsıntılar Fasılalarla Devam Ediyor”, 4 Mayıs 1935, 12; Kurun, “Kars’ta Yeniden Zelzele”, 4 Mayıs 1935, s.4; Tan, “Kars Felaketzedelerine Yapılan Yardımlar”, 4 Mayıs 1935, s.6; Ulus, “Kars’taki Deprem İçin Sağlık Bakanımızın Söyledikleri”, 4 Mayıs 1935, s.2.

tutarsızlığın artçı depremlerle yaşanan can kayıplarının henüz tespit edilememiş ve kayıtlara geçmemiş olmasından kaynaklı olabileceğini de belirtmiştir⁹⁷⁶. Nihayetinde Digor Depremi'nde hayatını kaybeden vatandaşlarımızın sayısı 73, yaralıların sayısı ise 120 olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca depremde 912 hayvan da telef olmuştur⁹⁷⁷.

Resmi makamların açıklamalarına göre, deprem bölgesinde yaşanan can kayıplarının yüzlerce binanın çökmesine rağmen az olmasının nedeni, depremin güneşli bir günde ve öğle saatlerinde yaşanmasıdır. Zira depremin gerçekleştiği saatlerde köylünün bir kısmının tarlada çit sürmesi, bir kısmının da güzel havadan faydalanmak amacıyla harman yerlerinde bulunması, birçok kişinin evlerinin enkazı altında kalmaktan kurtulmasına neden olmuştur. Ayrıca, ilk sarsıntının ardından köy bekçilerinin havaya ateş ederek ahaliyi uyardıkları, evlerde oturan halkın dışarıya çıkmasını sağlamıştır⁹⁷⁸.

1.6.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar (Sağlık-İaşe-Barınma)

Depremin ardından deprem bölgesine ilk olarak sağlık ekiplerinin sevk edildiğini görmekteyiz. Kars Valisi Cevdet Ertuğrul da ikinci sağlık ekibiyle birlikte deprem bölgesine gitmiştir⁹⁷⁹. Sağlık memurları ve doktorlardan oluşan sağlık ekipleri beraberlerinde yaralıları taşıyabilmek için araçlar⁹⁸⁰ ve halkın barınması için 50 adet çadır götürmüşlerdir. Ancak depremle birlikte dağlardan düşen kaya parçalarının yolları kapatması, deprem bölgesine ulaşımı zorlaştırmıştır. Bu durum şüphesiz sağlık ekiplerinin de Digor'a ulaşımını güç bir hale getirmiştir⁹⁸¹.

Genel durumun tespiti ve yaralıların tedavileri için Erzurum'dan da bir operatör, bir doktor, iki sağlık memuru ve birçok sağlık malzemesi bölgeye sevk edilmiştir⁹⁸². Ekipler

⁹⁷⁶ Tan, "Kars Felaketzedelerine Yapılan Yardımlar", 4 Mayıs 1935, s.6.

⁹⁷⁷ Ulus, "Kars Felaketinin Bilançosu", 8 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁷⁸ Cumhuriyet, "Kars'taki Yer Sarsıntısı", 8 Mayıs 1935, s.3; Kurun, "Yer Deprenmesinin Yüreklere Acısı Zararları", 8 Mayıs 1935, s.1, 9; Ulus, "Kars Felaketinin Bilançosu", 8 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁷⁹ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/7. (16 Mayıs 1935).

⁹⁸⁰ Cumhuriyet, "Kars'ta Dün Büyük Bir Zelzele Oldu", 2 Mayıs 1935, s.3; Kurun, "Kars'ta Şiddeti Yer Sarsıntısı", 2 Mayıs 1935, s.2; Tan, "Kars'ta Şiddetli Zelzele Oldu, 16 Kişi Öldü", 2 Mayıs 1935, s.3.

⁹⁸¹ Cumhuriyet, "Kars'taki Yer Sarsıntısı Çok Felaketli Oldu", 3 Mayıs 1935, s.1; Kurun, "Kars'taki Zelzele Felaketi", 3 Mayıs 1935, s.2; Tan, "Kars Civarında Zelzele", 3 Mayıs 1935, s.1; Ulus, "Kars'ta Korkunç Bir Deprem Oldu", 3 Mayıs 1935, s.5.

⁹⁸² Cumhuriyet, "Sarsıntılar Fasılalarla Devam Ediyor", 4 Mayıs 1935, s.2; Kurun, "Kars'ta Yeniden Zelzele", 4 Mayıs 1935, s.4; Tan, "Kars Felaketzedelerine Yapılan Yardımlar", 4 Mayıs 1935, s.6.

depremzedelere ulaşır ulaşmaz geceli gündüzlü çalışmak suretiyle⁹⁸³ birçok yaralının yerinde tedavi görmesini sağlamıştır. Ağır yaralılar il merkezindeki memleket hastanesine nakledilmiş⁹⁸⁴, yaralıların artması durumunda tedbir olarak da Erzurum Numune ve Hususi İdare Hastanelerinde yatak ayrılmıştır⁹⁸⁵.

Enkazların kaldırılması için Digor'a amele postaları gönderilmiş⁹⁸⁶, Bayındırlık Müdürlüğü de enkazların kaldırılması ve evlerin yeniden inşası için köylere yüzer adet kazma ve kürek dağıtmıştır⁹⁸⁷.

Halkın iâşe ihtiyacının karşılanması için Kars un fabrikası tarafından felaketzedelere önce 10 çuval⁹⁸⁸ ardından ise 30 çuval un dağıtılmıştır⁹⁸⁹. Ayrıca yine depremzedelere 1000 kilo ekmek ile farklı gıda ürünleri gönderilmiştir⁹⁹⁰. Bununla birlikte hem yardımsever halk, hem de Kızılay Cemiyeti⁹⁹¹, depremzedelerin iâşe ihtiyaçlarını karşılamak üzere harekete geçmişlerdir. Bu bağlamda halkın kendi arasında topladığı 520 lira ile Kars Kızılay Şubesi'nin temin ettiği 430 lira halka dağıtılmıştır⁹⁹². Halkın iâşe ihtiyaçlarının karşılanması için ayrıca Kızılay Cemiyeti Genel Merkezi tarafından 2.000 lira bölgeye gönderilmiştir⁹⁹³. Gönderilen bu meblağ, 8 Mayıs tarihinde Digor'a giden vali, emniyet müdürü ve Kızılay muhasebecisi tarafından ihtiyaç sahibi halka dağıtılmıştır⁹⁹⁴.

⁹⁸³ Kurun, "Zelzele Durdu", 7 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁸⁴ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/7. (16 Mayıs 1935).

⁹⁸⁵ Cumhuriyet, "Kars Felaketzedelerine Yardım", 6 Mayıs 1935, s.3; Ulus, "Kızılay'ın Yeni Yardımları", 6 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁸⁶ Cumhuriyet, "Sarsıntılar Fasılalarla Devam Ediyor", 4 Mayıs 1935, s.2; Ulus, "Kars'taki Deprem İçin Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 4 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁸⁷ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/6. (16 Mayıs 1935); Tan, "Kars Valisinin Yer Sarsıntısı Hakkında Gazetemize Telgrafla Beyanattı", 6 Mayıs 1935, s.3.

⁹⁸⁸ Cumhuriyet, "Kars'ta Dün Büyük Bir Zelzele Oldu", 2 Mayıs 1935, s.3; Kurun, "Kars'ta Şiddeti Yer Sarsıntısı", 2 Mayıs 1935, s.2; Tan, "Kars'ta Şiddetli Zelzele Oldu, 16 Kişi Öldü", 2 Mayıs 1935, s.3.

⁹⁸⁹ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/5. (16 Mayıs 1935); TBMM Zabıt Ceridesi, 23. Birleşim, Devre 5, İçtima F, C.3, s.40. (4 Mayıs 1935); Cumhuriyet, "Sarsıntılar Fasılalarla Devam Ediyor", 4 Mayıs 1935, s.2; Kurun, "Kars'ta Yeniden Zelzele", 4 Mayıs 1935, s.4; Tan, "Kars Felaketzedelerine Yapılan Yardımlar", 4 Mayıs 1935, s.6; Ulus, "İçişleri Bakanı Dün Kamutayda Kars Depremini Anlattı", 5 Mayıs 1935, s.1.

⁹⁹⁰ Cumhuriyet, "Sarsıntılar Fasılalarla Devam Ediyor", 4 Mayıs 1935, s.2; Kurun, "Kars'ta Yeniden Zelzele", 4 Mayıs 1935, s.1; Tan, "Kars Felaketzedelerine Yapılan Yardımlar", 4 Mayıs 1935, s.6; Ulus, "Kars'taki Deprem İçin Sağlık Bakanımızın Söyledikleri", 4 Mayıs 1935, s.2.

⁹⁹¹ Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ismi 28 Nisan 1935 tarihinde Türkiye Kızılay Cemiyeti olarak değiştirilmiştir. Bkz. Seçil Karal Akgün- Murat Uluğtekin, Yeni Belgeler Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a, Cilt 2, Ankara 2020, s. 22.

⁹⁹² BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/5. (16 Mayıs 1935); TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima F, C.3, s.40. (4 Mayıs 1935); Cumhuriyet, "Sarsıntılar Fasılalarla Devam Ediyor", 4 Mayıs 1935, s.2; Kurun, "Kars'ta Yeniden Zelzele", 4 Mayıs 1935, s.4; Tan, "Kars Felaketzedelerine Yapılan Yardımlar", 4 Mayıs 1935, s.6; Ulus, "İçişleri Bakanı Dün Kamutayda Kars Depremini Anlattı", 5 Mayıs 1935, s.1.

⁹⁹³ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/1. (16 Mayıs 1935); Cumhuriyet, "Sarsıntılar Fasılalarla Devam Ediyor", 4 Mayıs 1935, s.2; Kurun, "Kars'ta Yeniden Zelzele", 4 Mayıs 1935, s.4; Tan, "Kars Felaketzedelerine Yapılan Yardımlar", 4 Mayıs 1935, s.6.

⁹⁹⁴ Kurun, "Kars'ta Felaket Görenlere Yardım", 10 Mayıs 1935, s.10.

Daha öncede ifade ettiğimiz üzere kayıtlara Kars-Digor depremi olarak geçen bu afette, 2954 kişi evsiz kalmıştır⁹⁹⁵. Evsizlerin barınması için, sağlık ekiplerinin beraberlerinde getirdikleri 50 çadır haricinde, bölgeye ayrıca askeriyeden 37 adet ⁹⁹⁶, Kızılay tarafından ise 30 adet çadır gönderilmiştir⁹⁹⁷. Bölgede ihtiyaç duyulan çadır sayısının ne kadar olduğuna ve burada ifade ettiğimiz toplamda 117 çadır dışında, çadır gönderilip-gönderilmediğine dair başka herhangi bir bilgi bulunmaktadır. Ancak gönderilen çadırların yeterli olmadığı da aşikârdır. Zira Kars Valisi Ertuğrul'un, İçişleri Bakanı'na gönderdiği telgrafta ahalinin açıkta olduğu, bu nedenle bir an önce depremzedeler için evlerinin yapılması gerektiğini⁹⁹⁸ ifade ettiğini görmekteyiz. Telgrafın devamında Vali Ertuğrul, bölgedeki inşaat faaliyetlerinin yapılabilmesi için ise hükümetten 40.000 lira yardım talep etmiştir⁹⁹⁹. Buna karşılık yıkılan evlerin tekrar yapılabilmesi için Kızılay tarafından bölgeye 20.000 lira gönderilmiştir¹⁰⁰⁰.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere yıkılan ve hasar gören evlerin yeniden inşa edilebilmeleri için hükümet tarafından maddi destek sağlanmıştır. Ancak, yeniden yapılacak evlerin nerede ve hangi hususlar dikkate alınarak yapılacağına dair bölgede herhangi bir inceleme yapılmamıştır. Zira Ankara Ziraat Fakülteleri Jeoloji Profesörü M. Wilhelm Salamon Calvi'nin, Cumhuriyet Gazetesi'nde bu konu hakkında yer alan görüşlerinde *"Tehlikeli mahallerde inşaat yapılmaması için depremin harap ettiği mıntikanın jeolojik bir muayeneden geçirilmesinin gereklidir, ancak Kars depreminden önce olan Marmara Adası depreminin ardından dahi bu mesele hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır"* dediğini görmekteyiz. Calvi'nin açıklamaların ardından Cumhuriyet Gazetesi de bu konu hakkında hükümet tarafından gerekli tedbirlerin alınmasının sağlanması için *"Kars ve çevresi daimi deprem mıntıkasındadır, bu nedenle yeni köyler yapılırken inşaat yerlerinin fenni tetkiklerle ayrılması ve karar verilmesine bu güzel vilayet halkının hayatı hesabına büyük bir vazife teşkil etmektedir. Nazarı dikkati*

⁹⁹⁵ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/1. (16 Mayıs 1935).

⁹⁹⁶ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/5. (16 Mayıs 1935); TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima F, C.3, s.40.(4 Mayıs 1935); Ulus, "İçişleri Bakanı Dün Kamutayda Kars Depremini Anlattı", 5 Mayıs 1935, s.1.

⁹⁹⁷ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/6. (16 Mayıs 1935); Tan, "Kars Valisinin Yer Sarsıntısı Hakkında Gazetemize Telgrafla Beyanattı", 6 Mayıs 1935, s.3.

⁹⁹⁸ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/5. (16 Mayıs 1935); Ulus, "İç Bakanı Dün Kamutayda Kars Depremini Anlattı", 5 Mayıs 1935, s.1.

⁹⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima F, C.3, s.40. (4 Mayıs 1935); Cumhuriyet, "Kars'taki Zelzele", 5 Mayıs 1935. s.7; Ulus, "İçişleri Bakanı Dün Kamutayda Kars Depremini Anlattı", 5 Mayıs 1935, s.1.

¹⁰⁰⁰ BCA. 30.10.00/119.839.11. Lef/1. (16 Mayıs 1935); Cumhuriyet, "Kars Felaketzedelerine Yardım", 6 Mayıs 1935, s.3; Ulus, "Kızılay'ın Yeni Yardımları", 6 Mayıs 1935, s.2.

celbederiz”¹⁰⁰¹ cümlelerini kurmuştur. Ancak gerek arşiv belgelerinde ve gerekse basında deprem bölgesinde incelemeler yapıldığına dair herhangi bir bilgi bulunmaktadır.

6.4. Deprem Yurtdışındaki Yankıları

Deprem nedeniyle Afganistan, Fransa, İtalya, İsveç, Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan hükümetlerinin¹⁰⁰² elçileri Dışişleri Bakanını ziyaret ederek hükümetlerinin duydukları üzüntüleri bildirmişlerdir. Yugoslav Başkanı Yevtiç ve Bulgar Başkanı Toşef, Başbakan İsmet İnönü’ye¹⁰⁰³, Irak Başbakanı Yasin Alhaşimi Dışişleri Bakanlığı’na telgraf göndermek suretiyle¹⁰⁰⁴ üzüntülerini paylaşmışlardır. Bulgar Kralı’nın müşaviri M. Gorgiyef, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri M. Şişmanof, Türkiye Elçisi M. Ali Şevki Berker’i ziyaret ederek Kral ve hükümetin üzüntülerini bildirmiştir¹⁰⁰⁵.

¹⁰⁰¹ Cumhuriyet, “Kars’ta Yeni İnşaat Yapılmadan Evvel”, 9 Mayıs 1935, s.5.

¹⁰⁰² Cumhuriyet, “Kars Teprenmesi Sona Erdi”, 7 Mayıs 1935, s.3.

¹⁰⁰³ Kurun, “Zelzele Durdu”, 7 Mayıs 1935, s.2; Ulus, “Kars Felaketi Hakkında Son Haberler”. 7 Mayıs 1935, s.2.

¹⁰⁰⁴ Ulus, “Kars Depremi Dolayısıyla Çekilen Telgraflar”, 15 Mayıs 1935, s.1.

¹⁰⁰⁵ Cumhuriyet, “Kars Felaketzedelerine Yardım”, 6 Mayıs 1935, s.3; Ulus, “Kızılay’ın Yeni Yardımları”, 6 Mayıs 1935, s.2.

1.7. Kırşehir-Akpınar Depremi (19 Nisan 1938)

Cumhuriyet döneminin ilk büyük depremlerinden biri olan Kırşehir- Akpınar Depremi, 19 Nisan 1938 tarihinde saat 13.00¹⁰⁰⁶ civarında 6.6 şiddetinde¹⁰⁰⁷ meydana gelmiş ve 15 saniye devam etmiştir¹⁰⁰⁸. Depremin hemen ardından basında paylaşılan ilk bilgilerde, depremin merkez üssü, zamanı, ne kadar sürdüğü hususunda bilgi karmaşası olduğu görülmektedir. Zira depremin bir gün sonrasına ait, yani 20 Nisan tarihli gazeteler, Rasathane ve Meteoroloji Umum Müdürlüğü'nün verilerini kamuoyuna duyurmuşlardır. Rasathane verilerine göre deprem, 13.05'te İstanbul'un 470 km doğusunda ve yaklaşık olarak Çankırı-Çorum-Tosya arasında meydana gelmiştir. Rasathane ertesi gün zelzele saatini 13.00 olarak düzeltmiş¹⁰⁰⁹, depremin merkez üssünü Çankırı- Çorum - Tosya olarak işaret etmiştir¹⁰¹⁰.

Meteoroloji Umum Müdürlüğü ise depremin, saat 13.00'de, Sinop-Ulukışla arasında¹⁰¹¹, Tosya -Yozgat- Çankırı- Çorum- Akdağmadeni- Kırşehir - Arabsun çerçevesi içinde gerçekleştiğini açıklamıştır. Ankara bu çevrenin ikinci hattı üzerinde, Ulukışla ve İstanbul ise üçüncü hattı üzerinde kalmıştır¹⁰¹². İstanbul depremin üçüncü hattı üzerinde olduğundan deprem burada fazla hissedilmemiştir¹⁰¹³. Depremin hemen ertesi günü toplanan TBMM'nde dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya konuya ilişkin yaptığı açıklamada, depremin merkez üssünün Kırşehir, Yozgat ve Akmağdeni olduğunu ifade etmiştir¹⁰¹⁴. Şükrü Kaya, 29 Nisan 1938 tarihinde yeniden toplanan TBMM'nde depremin en fazla tahribat yerlerinin ise, kuzeyde Mahanos Çayı, güneyde Ankara ve Kırşehir, kuzeydoğuda ise Delice Çayı arasındaki bölge olduğunu ifade etmiştir¹⁰¹⁵.

¹⁰⁰⁶ BCA. 30.10.119/840.11. Lef/ 3. (25 Nisan 1938); BCA. 30.10.119/840.12. Lef/ 2. (28 Nisan 1938).

¹⁰⁰⁷ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>(Erişim Tarihi 09 Eylül 2021); Bir başka kaynak ise depremin şiddetini 6.8 olarak vermektedir. Bkz. Uğur Temiz- Y. Ergun Gökten "Ms 6.8 19 Nisan 1938 Akpınar (Kırşehir) Depreminin Coulomb Gerilme Analizi", Türkiye Jeoloji Bülteni, Cilt 54, Sayı 3, Aralık 2011, s. 81.

¹⁰⁰⁸ BCA. 30.10.119/840.12. Lef/2. (28 Nisan 1938)

¹⁰⁰⁹ Kurun, "Yeniden Birçok Yerler Sarsıldı", 21 Nisan 1938, s.4; Tan, "Zelzelenin Büyük Tahribatı", 21 Nisan 1938, s.7.

¹⁰¹⁰ Cumhuriyet, "Orta Anadolu'da Dün Bir Zelzele Kaydedildi", 20 Nisan 1938, s.1.

¹⁰¹¹ Son Telgraf Gazetesi de depremin merkez üssü olarak Sinop-Ulukışla arasını işaret etmektedir. Bkz. Son Telgraf, "Zelzele-Dün Orta Anadolu'da Epeyce Hasarat Yaptı", 20 Nisan 1938, s. 2.

¹⁰¹² Cumhuriyet, "Orta Anadolu'da Dün Bir Zelzele Kaydedildi", 20 Nisan 1938, s.1; Tan, "Dünkü Zelzele-Orta ve Doğu Anadolu'da Şiddetli Bir Sarsıntı Oldu", 20 Nisan 1938, s.1.

¹⁰¹³ Tan, "Orta ve Doğu Anadolu'da Şiddetli Bir Yer Sarsıntısı Oldu", 20 Nisan 1938, s.1.

¹⁰¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 3, C.24, s.113. (20 Nisan 1938); Cumhuriyet, "Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı", 21 Nisan 1938, s.5; Kurun, "Dâhiliye Vekili İzahat Verdi", 21 Nisan 1938, s.4; Son Posta, "Hükümetin Şefkat ve Yardımı", 21 Nisan 1938, s.11; Son Telgraf, "Zelzele Felaketi Hakkında Son Dakikaya Kadar Aldığımız Haberler", 21 Nisan 1938, s.6.

¹⁰¹⁵ Tan, "Dâhiliye Vekâleti İzahat Verdi", 30 Nisan 1938, s.10.

İlerleyen günlerde yapılan incelemeler, depremin 1776 kilometrelik geniş bir sahada hissedildiğini, en fazla tahribatını ise 226 kilometrekarelik bir alanda yaptığını ortaya çıkarmıştır¹⁰¹⁶. Bu bağlamda depremde daha çok Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kayseri ve Ankara illeri etkilenmiş, Çankırı, Tokat, Kastamonu, Eskişehir, Amasya, Niğde, Bolu, Konya, Seyhan, Maraş, Sivas, Giresun, Sinop, Zonguldak ve Samsun'da sarsıntılar hissedilmiştir. Bahsi geçen şehirlerde, depremin meydana geldiği saatler ve süreleri hakkında basında şu bilgiler yer almaktadır; Ulukışla, Samsun ve Adapazarı'nda saat 13.00'de hafif hissedilen deprem burada 30 saniye, Yozgat'ta saat 13.00 sularında hissedilen deprem burada çok şiddetli ve yaklaşık 20 saniye kadar devam etmiştir. Deprem Çankırı'da saat 13.05'de şiddetli, Sinop'ta 13.10'da hafif bir sarsıntı olarak hissedilmiştir¹⁰¹⁷. Ayrıca Konya'da saat 13.00'de 1 dakika süren, Kayseri'de de yine saat 13.00'de şiddetli olarak 10 saniye devam eden, Zile'de de saat 13.05'te hissedilen sarsıntılar meydana gelmiştir¹⁰¹⁸. Birçok ilde hissedilen depremin hemen ardından basına yansıyan ilk haberlerde, Kırşehir, Yozgat ve Ankara dışındaki illerde herhangi bir hasar ve can kaybı olmadığına dair bilgiler paylaşılmış¹⁰¹⁹, ancak ilerleyen günlerde İçişleri Bakanlığı'nın, bölgelerinde deprem olup olmadığı hakkında vilayetlerden bilgi istemesi neticesinde, Çorum, Kayseri¹⁰²⁰ ve Niğde'de de¹⁰²¹ az da olsa can ve mal kayıplarının yaşandığı tespit edilmiştir.

Deprem bölgesinde incelemeler yapan İstanbul Rasathanesi Müdür Yardımcısı Kemal Erkmen'in, "*En şiddetli depremin 11 derece olduğunu düşünürsek, bu depremin derecesi 10.dereceye tekabül etmektedir*"¹⁰²², İstanbul Üniversitesi'nden Ord. Prof. Hamit Nafiz Pamir'in de "*Anadolu'da son bir asır süresince görülen sarsıntıların en*

¹⁰¹⁶ BCA. 030.10.00.00.119.841.8.1. Lef/4. (17 Mayıs 1938); Ulus, "Zelzele Tetkiklerine Ait Tafsilatlı Rapor Başbakanlığa Verildi", 15 Mayıs 1938, s.8. Ulus Gazetesinde, bahsi geçen haber başlığı altında deprem bölgesine gönderilen komisyon raporunda, depremin 1550 kilometrelik bir alanı kapsadığı ifade edilmiştir.

¹⁰¹⁷ Kurun, "Dün Memleketimizin Muhtelif Yerlerinde Şiddetli Zelzele Oldu", 20 Nisan 1938, s. 1,4; Cumhuriyet, "Orta Anadolu'da Dün Bir Zelzele Kaydedildi", 20 Nisan 1938, s. 1,7.

¹⁰¹⁸ Tan, "Dünkü Zelzele- Orta ve Doğu Anadolu'da Şiddetli Bir Sarsıntı Oldu", 20 Nisan 1938, s.7.

¹⁰¹⁹ Cumhuriyet, "Orta Anadolu'da Dünkü Zelzele", 20 Nisan 1938, s.7; Kurun, "Dünkü Zelzeleler- Bazı Tren İstasyonları Hasara Uğradı", 20 Nisan 1938, s.1; Tan, "Dünkü Zelzele", 20 Nisan 1938, s.7.

¹⁰²⁰ Son Posta, "Kırşehir'de Hasara Uğramayan Köy ve Kasaba Kalmadı", 22 Nisan 1938, s. 11; Son Telgraf, "Felaket Devam Ediyor", 22 Nisan 1938, s. 6; Tan, "Felaketzedelere Yardım- Son Zelzeleler En Çok 5 Vilayette Tahribat Yaptı", 23 Nisan 1938, s.10; Deprem nedeniyle Çorum'un Çoğul köyünde, bir oda, üç samanlık, Tatlı Köyü'ndeki bir ev ile Evcî Köyü'ndeki cami yıkılmış, bir kişi hayatını kaybetmiştir. Bkz. BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/2. (25 Nisan 1938).

¹⁰²¹ Deprem nedeniyle, Niğde'de 23. Nisan Okulu'nun duvarında önemli çatlaklıklar oluşmuş, Aksaray ilçesinde ise bir cami duvarıyla birlikte, beş duvar yıkılmıştır. Bkz. BCA. 30.10.0.0/119.840.12. Lef/9. (28 Nisan 1938).

¹⁰²² Cumhuriyet, "Kırşehir Zelzelesinin Fenni Noktadan Tahlili", 5 Mayıs 1938, s.5.

müthişidir”¹⁰²³ şeklindeki açıklamalarından anlaşılacağı üzere, Kırşehir Depremi oldukça şiddetli olmuştur. Şiddetli olan deprem sebebiyle, rasathanenin sismografları bozulmuş, kayıt kalemleri yerinden çıktığı için kayıt devam edememiştir¹⁰²⁴. Ayrıca, Hamit Nafiz Pamir, depremin bütün dünya rasathaneleri tarafından kaydedildiğini ifade etmiştir¹⁰²⁵.

Depremi yaşayanların anlattıklarına göre, deprem esnasında yer altından “*Korkunç ve tüyler ürpertici*” olarak nitelendirilen gürültüler gelmiştir¹⁰²⁶. Sırataş ve Çanak tepelerinden geldiği söylenen ve “*Korkunç homurtu*” olarak da ifade edilen bu sesler uzun süre devam etmiştir¹⁰²⁷. Depremin şiddetinden, Akpınar Köyü’nün biraz ilerisinde bulunan Gedikağzı’ndaki Kumtepe’de 50-60 km uzunluğunda yarıлма olmuş, Kumtepe’den başlayan bu yarıлма, Karaburun, Mezarlıgedik, Sofrazlı köylerini geçerek, Sövke Ovası’na kadar uzanmıştır¹⁰²⁸. Bazı arazilerde yarılmalara neden olan depremin ardından devam eden artçı sarsıntıların da etkisiyle yarıklardan sıcak sular ve gazlar fışkırmıştır¹⁰²⁹. Sarsıntılar nedeniyle, birçok su kaynağı yeryüzüne çıktığı gibi, bazı köylerde de su kaynakları kurumuş, bazı kaplıcaların istikametleri değişmiştir¹⁰³⁰.

1.7.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

Cumhuriyet Dönemi’nde meydana gelen depremler içerisinde, 6.8 şiddetindeki Erzurum Depremi’nden sonra en büyük deprem olarak kayıtlara geçen Kırşehir Depremi, ardında bıraktığı can ve mal kayıpları göz önünde bulundurulduğunda dönemin en yıkıcı depremi olarak nitelendirilebilir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere depremden en çok Kırşehir, Çorum, Yozgat ve Ankara etkilenmiştir.

¹⁰²³ Tan, “Üniversiteden Bir İlim Heyeti Zelzele Sahasına Gidiyor”, 22 Nisan 1938, s.10.

¹⁰²⁴ Tan, “Orta ve Doğu Anadolu’da Şiddetli Bir Yer Sarsıntısı Oldu”, 20 Nisan 1938, s.7.

¹⁰²⁵ Tan, “Üniversiteden Bir İlim Heyeti Zelzele Sahasına Gidiyor”, 22 Nisan 1938, s.10.

¹⁰²⁶ Cumhuriyet, “Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 21 Nisan 1938, s.1.

¹⁰²⁷ Cumhuriyet, “Ölenlerin Ekserisi Kadın ve Çocuklardır”, 22 Nisan 1938, s.1; Cumhuriyet, “Zelzele Sahasından Mektup”, 24 Nisan 1938, s.7.

¹⁰²⁸ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketinin Acıklı Bilançosu”, 25 Nisan 1938, s.8.

¹⁰²⁹ Son Telgraf, “1500 Vatandaş Ölü, Ağır ve Hafif Yaralı”, 21 Nisan 1938, s.1; Tan, “Zelzeleden 250 Vatandaşımız Öldü”, 21 Nisan 1938, s.1.

¹⁰³⁰ Ulus, “B. Şükrü Kaya Dün Mecliste İzahat Verdi”, 30 Nisan 1938, s.5.

1.7.1.1. Depremın Kırşehir’e Etkisi

1938 yılı itibariyle Kırşehir ilinin, Mucur, Mecidiye (Çiçekdağı), Avanos, Kaman ve Hacıbektaş olmak üzere beş ilçesi bulunmaktadır¹⁰³¹. Deprem nedeniyle zarar görmeyen ilçe, kasaba ve köy kalmamıştır¹⁰³². Nitekim Kırşehir Vali Vekili M. Doğu da Tan Gazetesi muhabirine, “*Vilayetin 340 köyü tahribata uğramıştır. Hasara uğramayan ev yoktur*”¹⁰³³ şeklinde açıklama yapmıştır. Hemen hemen Kırşehir’in bütün köy ve kasabalarında hasarlara neden olan depremde, en fazla can ve mal kaybı Köşker ve Çiçekdağı ile bu nahiyelerin köylerinde yaşanmıştır.

Dönemin basınında, “Koşkir”¹⁰³⁴, “Kaşgır”¹⁰³⁵, “Hosker”¹⁰³⁶ olarak adı geçen, 1938 yılında nahiye merkezinin Akpınar’a alınmasıyla¹⁰³⁷, Akpınar’a bağlanan Köşker’de, depremin gerçekleştiği ilk sarsıntının ardından 10 köy büyük zarara uğramıştır¹⁰³⁸. 19 Nisan’dan sonraki günlerde devam eden artçı sarsıntılar, önceki tahribatı daha da arttırarak, Köşker mıntıkasında bulunan 12 köyü daha yıkıma uğratmış ve bu suretle Köşker mıntıkasında 22 köy harap hale gelmiştir¹⁰³⁹. Bu köyler içerisinde zelzeleden en çok zarar gören köy ise Akpınar olmuştur¹⁰⁴⁰.

Akpınar’da meydana gelen yıkım, depremin hemen ardından basına, “*Facia merkezi Akpınar köyüdür*”¹⁰⁴¹, “*Akpınar köyü tamamen göçmüştür*”¹⁰⁴², “*Türk Akpınar*”¹⁰⁴³

¹⁰³¹ İslam Ansiklopedisi, “Kırşehir”, TDV, Cilt 25, Ankara 2002, s.485.

¹⁰³² Son Posta, “Felaket Devam Ediyor”, 22 Nisan 1938, s.1.

¹⁰³³ Tan, “Zelzele Fasilalarla Devam Ediyor- Kırşehir’in 340 Köyü Bir Enkaz Yığını Halindedir”, 22 Nisan 1938, s.1.

¹⁰³⁴ Cumhuriyet, “Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 21 Nisan 1938, s.5.

¹⁰³⁵ Türk Dili, “Zelzele Yozgat Ve Kırşehir’de Büyük Felaketlere Sebep Oldu”, 21 Nisan 1938, s.1.

¹⁰³⁶ Son Telgraf, “Zelzele Dün Orta Anadolu’da Epeyce Hasarat Yaptı”, 20 Nisan 1938, s.2.

¹⁰³⁷ Kırşehir Vilayetinin Kaman Kazasına bağlı Köşker Nahiyesinin 1938 yılında Akpınar Köyüne nakledilmiş bulunduğu ve civar köylerin vasatında olduğu, adli ve idari binalarının da mevcudiyeti ve günden güne tekemmül etmekte bulunması hesabı ile Köşker Nahiyesinin adının (Akpınar) olarak değiştirilmesi İdare Kurulunun 08.05.1953 gün ve 151 sayılı, Genel Meclisinin 21.12.1953 gün ve 111/5 sayılı mütalaalarına dayanılarak adı geçen Valilikçe teklif edilmiştir. 27 Mayıs 1954 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın imzası ile bu teklif kabul edilerek, Köşker Nahiyesinin adı Akpınar olarak değiştirilmiştir. Bkz. BCA. 30.11.1.0/245.20.13. Lef.2-4. (27 Mayıs 1954).

¹⁰³⁸ Son Telgraf, “Zelzele Dün Orta Anadolu’da Epeyce Hasarat Yaptı”, 20 Nisan 1938, s.2; Tan, “Zelzelenin Büyük Tahribatı”, 21 Nisan 1938, s.1,7; Son Posta, “Zelzele Faciasının Acıklı Tafsilatı”, 21 Nisan 1938, s.1; Türk Dili, “Zelzele Yozgat Ve Kırşehir’de Büyük Felaketlere Sebep Oldu”, 21 Nisan 1938, s.1; Son Telgraf, “Korkunç Bilanço”, 21 Nisan 1938, s.6.

¹⁰³⁹ Ulus, “Hükümet, Kızılay Yardım Teşkilatı Seferber Haldedir”, 22 Nisan 1938, s.1.

¹⁰⁴⁰ Kurun, “Zelzelenin Tahribatı-Tamamen Harap Olan Bir Köy: Akpınar”, 22 Nisan 1938, s.6; Son Posta, “Sarsıntılar Hala Devam Ediyor”, 21 Nisan 1938, s.1.

¹⁰⁴¹ Tan, 21 Nisan 1938, s.7.

¹⁰⁴² Cumhuriyet, 21 Nisan, s.5.

¹⁰⁴³ Kırşehir’e bağlı üç tane Akpınar adlı köy olduğu için, depremin olduğu Akpınar Köyü (Türk Akpınar köyü olarak adlandırılmıştır. Bkz. Cumhuriyet, “Zelzele Devam Ediyor- Ölenlerin Ekserisi Kadın ve Çocuktur”, 22 Nisan 1938, s. 1.

köyü perişan haldedir”¹⁰⁴⁴. “*Akpınar’da taş üstüne taş kalmamıştır*”¹⁰⁴⁵ ifadeleriyle yansımıştır. Basında yer alan ilk bilgiler, Akpınar’da bulunan 300 evden 299’unun yıkıldığı şeklindedir¹⁰⁴⁶. Ancak, ilerleyen günlerde bölgede yapılan tetkikler, basında yapılan bu haberlerin abartılı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Zira depremden sonra hükümet tarafından bölgeye gönderilen Mülkiye Başmüfettişi Ali Server’in yaptığı tetkiklere göre, Akpınar’da 180 evin yıkıldığı tespit edilmiştir¹⁰⁴⁷.

Akpınar Köyü dışında en fazla hasar alan köylerden biri de Hacımırza Köyü’dür. 65 hanesi bulunan köyde yıkılmayan, çökmeyen hiçbir çatı ve duvar kalmamıştır. Erdekliler (Eldelekli), Sofralılar, Eşrefli, Dervişli, Çürükler, Hanyeri, Deveci, Alışar, Esadhocalı¹⁰⁴⁸, Pekmezci¹⁰⁴⁹ köyleri de büyük hasara uğramıştır. Son Telgraf Gazetesi bu köylerde yaşanan hasarın büyüklüğünü, “*akıbetleri çok müthiş olup, hepsi korkunç turakkalarla yuvarlanıp kaybolmuşlardır*”¹⁰⁵⁰, cümlesiyle anlatmıştır. Yine Köşker civarında bulunan Devecipınarobası’nda 130, Alışar’da 60, İshocacı’da ise 20 ev yıkılmıştır¹⁰⁵¹. Aşağı Hamurlu’da 70 ev oturulamayacak derecede, 20 ev hafif şekilde hasar almış, Ortaoba köyünde 6, Demirci’de 2, Karaoğlan’da 8, Deveciobası’nda 16 evin tamamen yıkıldığı tespit edilmiştir¹⁰⁵².

Köşker Nahiyesi’nden sonra, deprem nedeniyle en fazla zarar Çiçekdağı ilçesinde yaşanmıştır. İlçenin doğusunda bulunan, köyler en fazla zarara uğrayan yerleşim birimleri olmuştur¹⁰⁵³. Bu bölgedeki hasarın ciddiyeti, Kırşehir Valisiyle, Mülkiye Müfettişi Ali Server’in nahiye’nin doğusunda bulunan köylerin, Köşker nahiyesi kadar hasara uğradığını belirttiği açıklamadan da anlaşılmaktadır¹⁰⁵⁴. Çiçekdağı ve köylerinin uğradığı hasarlara dair basında farklı bilgiler yer almaktadır. Cumhuriyet Gazetesi 14 köyün tamamen harap

¹⁰⁴⁴ Son Telgraf, 21 Nisan, s.6.

¹⁰⁴⁵ Cumhuriyet, 21 Nisan, s.1.

¹⁰⁴⁶ Son Posta, “Sarsıntılar Hala Devam Ediyor”, 21 Nisan 1938, s.1; Kurun, “Zelzelenin Tahribatı- Tamamen harap Olan Bir Köy: Akpınar”, 22 Nisan 1938, s. 6; Tan, “Zelzelenin Büyük Tahribatı”, 21 Nisan 1938, s. 1,7.

¹⁰⁴⁷BCA. 30.10.0.0/119.841.8. Lef/7. (17 Mayıs 1938); Son Posta, “Facianın Tam ve Kat’i Bilançosu Tespit Edildi”, 24 Nisan 1938, s.11.

¹⁰⁴⁸ Cumhuriyet, “Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 21 Nisan 1938, s.1,5; Son Telgraf, “1500 Vatandaş Ölü, Ağır ve Hafif Yaralı”, 21 Nisan1938, s.1; Ulus, “Zelzele Bölgesinde- Kırşehir Merkez Kazası Mıntıkası”, 26 Nisan 1938, s.8.

¹⁰⁴⁹ Ulus, “Zelzele Bölgesinde- Kırşehir Merkez Kazası Mıntıkası”, 26 Nisan 1938, s.8.

¹⁰⁵⁰ Son Telgraf, “1500 Vatandaş Ölü, Ağır ve Hafif Yaralı”, 21 Nisan1938, s.1.

¹⁰⁵¹ BCA. 30.10.0.0/119.841.8. Lef/7. (17 Mayıs 1938).

¹⁰⁵² Kurun, “Zelzele Devam Ediyor”23 Nisan 1938, s.6.

¹⁰⁵³ Ulus, “Zelzele Bölgesinde- Çiçekdağ Mıntıkası” 26 Nisan 1938, s. 8.

¹⁰⁵⁴ BCA. 30.10.0.0/119.841.8. Lef/7. (17 Mayıs 1938).

olduğunu¹⁰⁵⁵, Son Telgraf ve Tan gazeteleri 17 köyün tamamen, 13 köyün kısmen yıkıldığını¹⁰⁵⁶, Son Posta Gazetesi ise 14 köyün tamamen 70 köyün ise kısmen yıkıldığını¹⁰⁵⁷ okuyucularına duyurmuştur.

Çiçekdağı Kaymakamlığı tarafından, Kırşehir Valiliğine iletilen rapora göre ise, Kilimli, Kızılosmanlı, Konur, Kale, Nigeroğlu, Acıbozlar, Kızılcakale, Evciler, Himmetuşağı, Kabaklı, Safalitepecik, Karaova ve Büyükabduşağı köylerindeki evlerin tamamı yıkılmıştır. Haydarlı, Büyükteflek köylerindeki evler kısmen, Boğazvıran'da 70 ev, Ömeruşağı'nda 66 ev, Ayvalı'da 33, Olahacılı'da 15 ev, Bitli'de 9 ev tamamen yıkılmıştır¹⁰⁵⁸. Demirli Köyü'nde 3 ev tamamen, 8 ev kısmen¹⁰⁵⁹, Hacıali'de 70, İbikli'de 9, Boğazöcü'de 70, Sıyvalı'da 33, Ömerotağı'nda 60 ev kısmen yıkılmıştır¹⁰⁶⁰. 26 Nisan'da meydana gelen artçı sarsıntılar¹⁰⁶¹, Çiçekdağı'na bağlı diğer köylerde de hasarların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zira bu sarsıntıların ardından ilçeye bağlı, Kasaba, Haydarlı, Kabaklı, Aksekili, Demirli, Alahacılar (Alahacılı), Sapalı (Safalı), Tepecik ve Büyükteflek köyleri de yıkıma uğramıştır¹⁰⁶².

Depremden etkilenen bir diğer ilçe Kaman'dır. İlçe genelinde köylerle birlikte 87 ev tamamen yıkılmış, 803 ev ise kısmen zarar görmüştür¹⁰⁶³. İlçe merkezinde 30 ev yıkılmış, esas zayıat ise ilçeye bağlı köylerde meydana gelmiştir. Buna göre; Merdese'de 25 ev kısmen, Seviligbaşı (Savcılıbağbaşı) Köyü'nde 8 ev tamamen, 30 ev kısmen, Değirmenözün'de 3 ev tamamen, 15 kısmen, Cigrafiyon Köyü'nde 3 ev tamamen, 25 ev kısmen, Meryemkaşı Köyü'nde 5 ev tamamen, 15 ev kısmen yıkılmıştır. Aynı şekilde Kırıközü Köyü'nde 3 ev tamamen, 25 ev kısmen, Kurdakpınarı Köyü'nde 2 ev tamamen, 7 ev kısmen, Ömer Köyü'nde 3 ev tamamen, 10 ev kısmen, Yeniyapan'da 4 ev tamamen, 9 ev kısmen, İmancı'da 20 ev tamamen, 11 ev kısmen yıkılmıştır. Ayrıca Tatık Köyü'nde

¹⁰⁵⁵ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketinin Acıklı Bilançosu", 25 Nisan 1938, s. 8.

¹⁰⁵⁶ Son Telgraf, "Felaket Devam Ediyor", 22 Nisan 1938, s. 6; Tan, "En Çok Zarar Gören Köyler", 22 Nisan 1938, s.1.

¹⁰⁵⁷ Son Posta, "Felaket Devam Ediyor", 22 Nisan 1938, s.1.

¹⁰⁵⁸ BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/11. (25 Nisan 1938); Son Telgraf, "Yeni ve Şiddetli Sarsıntılar Oldu", 24 Nisan 1938, s.2; Ulus, "Zelzele Faciasının Son Bilançosu", 23 Nisan 1938, s.8.

¹⁰⁵⁹ Son Telgraf, "Yeni ve Şiddetli Sarsıntılar Oldu", 24 Nisan 1938, s.2; Ulus, "Zelzele Faciasının Son Bilançosu", 23 Nisan 1938, s.8.

¹⁰⁶⁰ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketinin Acıklı Bilançosu", 25 Nisan 1938, s.8.

¹⁰⁶¹ Tan, "Kırşehir'de 4 Zelzele Daha Oldu", 27 Nisan 1938, s.1.

¹⁰⁶² Cumhuriyet, "Zelzele Felaketi", 27 Nisan 1938, s.7.

¹⁰⁶³ BCA. 30.10.0.0/119.841.8. (17 Mayıs 1938); Kurun Gazetesi 33 köyde 87 evin tamamen, 800 evin kısmen yıkıldığı bilgisini paylaşmıştır. Bkz. Kurun, "Zelzele Devam Ediyor", 26 Nisan 1938, s.10; Cumhuriyet Gazetesi ise 34 köyde 87 evin yıkıldığı, 803 evin oturulamayacak hale geldiği şeklinde okuyucularına bilgi aktarmıştır. Bkz. Cumhuriyet, Zelzele Felaketinin Acıklı Bilançosu", 25 Nisan 1938, s. 8.

26, Ömerhacı'da 40, Cipcikbala'da 25, Savcılı, Müzde, Hüda'da 8, Savcılıdoku'da 9, Yelek'te 30, Ebrivad'da 40, Ağzıbos'da 27, Büyükoba'da 15, Kekilli'de 20, Benzer'de 20, Harpanlı'da 3, Kargınbekir'de 6, Bukic'de 2, Koykırılma'da 5, Hacıaraplı'da 8, Sarı Ömer'de 8, Bayramözü'nde 15, Bozköy'de de 30 ev oturulamayacak hale gelmiştir¹⁰⁶⁴.

Kırşehir'e bağlı Mucur ilçesi de depremten dolayı hasar almış ve ilçenin İnanç Köyü'nde 5 ev tamamen, 8 ev kısmen, Kurgul Köyü'nde 3 ev kısmen, Bahçecik Köyü'nde ise 2 ev tamamen yıkılmıştır¹⁰⁶⁵. Mucur merkezde yıkılan ev sayısı ile ilgili de farklı bilgiler bulunmaktadır. Cumhuriyet Gazetesi'nde nahiyeğe bağlı köylerde 31 evin tamamen, 7 evin kısmen yıkıldığı ifade edilirken¹⁰⁶⁶, Son Posta Gazetesi'nde 20 evin tamamen, 3 evin kısmen yıkıldığı belirtilmiştir¹⁰⁶⁷. Arşiv belgelerinde ise 20 evin oturulamayacak derecede hasar aldığı bilgisine ulaşılmaktadır¹⁰⁶⁸. Kırşehir'in ilçelerinden Avanos'a bağlı Çalış ve Topraklı köylerinde 7, Paşalı Köyü'nde 2, Karalıbeyde 3, Fikili'de 1 ev tamamen yıkılmıştır¹⁰⁶⁹.

Kırşehir merkezinde ise 9 ev tamamen, 30 ev kısmen yıkılmış¹⁰⁷⁰, resmi ve özel bazı binaların duvarları çatlamış¹⁰⁷¹, Kırşehir Lisesi harap olmuş¹⁰⁷², ortaokul ve Gazi İlkokulu içine girilemeyecek şekilde derecede yıkılmıştır¹⁰⁷³. Merkez ilçenin 36 köyü de depremten etkilenmiştir. Bu köylerde, 306 ev tamamen yıkılmış, 285 ev kısmen harap olmuş, 870 ev ise çatlamıştır¹⁰⁷⁴. Bu köyler arasında bulunan Aşağıhamurlu Köyü'nde 70 ev oturulamayacak derecede, 20 ev de hafif surette hasar almıştır¹⁰⁷⁵. Homurlubesler Köyü'nde 10'u tamamen, 14'ü kısmen olmak üzere 24 ev yıkılmış, 15 evde çatlamalar olmuş, Saforlarda 60 ev, Kutuova ve Boztepe köylerinde 50'şer ev, Helvacılar Köyü'nde 30 ev, Araplı'da 38 ev, Güzler Köyü'nde 30 ev, Arcu'da 20 ev tamamen yıkılmış, Karatepe

¹⁰⁶⁴ Son Posta, "Facianın Tam ve Kati Bilançosu Tespit Edildi", 24 Nisan 1938, s.11.

¹⁰⁶⁵ BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/12. (25 Nisan 1938); Kurun, "Zelzele Devam Ediyor" 23 Nisan 1938, s. 6; Ulus, "Zelzele Faciasının Son Bilançosu", 23 Nisan 1938, s.8; Tan, "Zelzelenin Zararları", 24 Nisan 1938, s. 11.

¹⁰⁶⁶ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketinin Acıklı Bilançosu", 25 Nisan 1938, s. 8.

¹⁰⁶⁷ Son Posta, "Facianın Tam ve Kati Bilançosu Tespit Edildi", 24 Nisan 1938, s.11.

¹⁰⁶⁸ BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/5. (25 Nisan 1938).

¹⁰⁶⁹ Son Posta, "Facianın Tam ve Kati Bilançosu Tespit Edildi", 24 Nisan 1938, s.11; Cumhuriyet Gazetesinde ise, nahiyeğe bağlı 4 köyde 20 evin tamamen yıkıldığı ifade edilmiştir. Bkz. Cumhuriyet, "Zelzele Felaketinin Acıklı Bilançosu", 25 Nisan 1938, s.8.

¹⁰⁷⁰ Ulus, "Zelzele Bölgesinde", 26 Nisan 1938, s.8.

¹⁰⁷¹ BCA. 30.10.0.0/119.840.10. (20 Nisan 1938).

¹⁰⁷² Son Telgraf, "Zelzele Felaketi Hakkında Son Dakikaya Kadar Aldığımız Haberler", 21 Nisan 1938, s.6; Tan, "Zelzelenin Büyük Tahribatı", 21 Nisan 1938, s. 7.

¹⁰⁷³ Ulus, "Zelzele Bölgesinde", 26 Nisan 1938, s. 8.

¹⁰⁷⁴ BCA. 30.10.0.0/119.840.12. Lef/6. (28 Nisan 1938); Ulus, "Zelzele Bölgesinde", 26 Nisan 1938, s.8.

¹⁰⁷⁵ Ulus, "Zelzele Bölgesinde", 26 Nisan 1938, s. 8.

Köyü'nde 47 ev kısmen yıkılmış, 24 ev çatlamış, Cemele'de 59 evde çatlaklıklar oluşmuştur¹⁰⁷⁶. Yine merkeze bağlı Tatarilyas Köyü'nde 70 ev tamamen yıkılmıştır¹⁰⁷⁷.

Nihayetinde Kırşehir ve 150 köyünde yapılan incelemelere göre, deprem nedeniyle toplam 2157 ev tamamen, 1705 ev tamiri yapılabilecek derecede yıkılmış, 1510 ev de hafif hasara uğramıştır¹⁰⁷⁸.

1.7.1.2. Depremi Ankara'ya Etkisi

Ankara'da da şiddetli olarak hissedilen deprem nedeniyle, şehirdeki Harbiye Mektebi Hastanesi'nde, Ekonomi Bakanlığı binasında, postane, bazı okul ve otel binalarının duvarlarında¹⁰⁷⁹, vilayet binası, belediye hesap işleri binası ve bazı evlerde hafif çatlaklar oluşmuş, bazı evlerin ise bacaları yıkılmıştır¹⁰⁸⁰. Ankara- Konya hattı üzerindeki Lalahan istasyonu da depremden etkilenmiş, istasyonda bulunan bacalar yıkılmıştır¹⁰⁸¹.

Ankara il merkezinde bahsini ettiğimiz hasarlara neden olan deprem, Çiçekdağı nahiyesiyle sınır komşusu olan Keskin Kazası'nda ise, önemli hasarlara yol açmıştır. Depremi şiddetinden Keskin Kazası civarında bulunan Pelitli Dağı'nın kayaları büyük bir gürültü ile vadiye yuvarlanmışır¹⁰⁸². Meydana gelen sarsıntılar neticesinde, kazaya bağlı Cebrailli, Komursarılar, Takazlı, Güçbeyli, Ceritobası, Efendi Köyü, Ceceliköşker, Göztepe, Beşlersefli, Halitli, Çamurabatmaz, Tavaözü, Çatallı ve Karakoyunlu köyleri tamamen, Cerinmüminli Köyü'nün yüzde sekseni, Cinali Köyü'nün ise yüzde kırkı harap olmuş¹⁰⁸³, Doğanay ve Hasandede köylerinde ise evlerin %98'i içlerinde barınılamayacak hale gelmiştir¹⁰⁸⁴. Toplam olarak, deprem nedeniyle Keskin Kazası'na bağlı 23 köyde 410 ev tamamen yıkılmış, 591 ev ağır hasar almıştır¹⁰⁸⁵.

¹⁰⁷⁶ Son Posta, "Facianın Tam ve Katı Bilançosu Tespit Edildi", 24 Nisan 1938, s. 11.

¹⁰⁷⁷ Kurun, "Zelzele Devam Ediyor", 26 Nisan 1938, s. 10.

¹⁰⁷⁸ BCA. 30.10.0.0/119.841.8. Lef/4. (17 Mayıs 1938).

¹⁰⁷⁹ Türk Sözü, "Yurttaki Zelzelenin Hakiki Bilançosu Nedir?", 22 Nisan 1938, s.1.

¹⁰⁸⁰ BCA. 30.10.0.0/119.840.11. (25 Nisan 1938).

¹⁰⁸¹ Tan, "Dünkü Zelzele-Ankara'da", 20 Nisan 1938, s.7.

¹⁰⁸² Cumhuriyet, "Zelzelenin Korkunç Tafsilatı", 21 Nisan 1938, s, 5.

¹⁰⁸³ Son Posta, "Ankara ve Keskin'de Dün Yeni Sarsıntılar Oldu", 28 Nisan 1938, s.13; Tan, "Keskin'de Zelzeleden Birçok Köyler Harap Oldu", 28 Nisan 1938, s.11.

¹⁰⁸⁴ BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/3. (25 Nisan 1938); Ulus, "Felaketin Bilançosu", 21 Nisan 1938, s.8.

¹⁰⁸⁵ BCA. 30.10.0.0/119.841.8. (19 Nisan 1938); BCA. 030.10.0.0/119.840.12. Lef/1. (28 Nisan 1938); Ulus, "Zelzele Bölgesinde-Ankara'nın Keskin Kazasında", 26 Nisan 1938, s.8.

1.7.1.3. Depremın Yozgat’a Etkisi

Kırşehir ve Ankara dışında depremin şiddetli olarak hissedildiği bir diğer ilimiz de Yozgat olmuştur. Depremin ertesi günü gazetelere yansıyan haberlerde, Kırşehir’le birlikte en fazla hasar alan ilin Yozgat olduğu hakkında bilgiler paylaşılmıştır. Ancak bölgeden gelen haberlerle birlikte Yozgat il merkezinde herhangi bir hasar olmadığı anlaşılmıştır¹⁰⁸⁶. Deprem burada Yerköy ilçesine bağlı Sekili Köyü’nde bazı hasarlara neden olmuştur. Depremin şiddetli olarak hissedildiği köyde, sarsıntılar nedeniyle ağaçlar devrilmiş, dere taşmış, telefon hatları bozulmuştur¹⁰⁸⁷. Yerköy ve Sekili İstasyonları da önemli derecede hasara uğramıştır¹⁰⁸⁸. Köydeki yıkılan ev sayısı hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Türk Dili Gazetesi’nde köyün tamamen harap olduğu¹⁰⁸⁹, Cumhuriyet Gazetesi’nde köyde bulunan 35 evin yıkıldığı, geri kalan 15 evin de duvarlarının çöktüğüne ilişkin bilgi paylaşılmıştır¹⁰⁹⁰. Arşiv belgelerinde ise, köyde bulunan 59 evden 49’unun tamamen yıkıldığı, geri kalan 10 evin ise duvarlarının çatladığı bilgisi bulunmaktadır¹⁰⁹¹. Yıkılan veya çatlayan evler dışında, Sekili’de bulunan 15 dükkân da depremin etkisiyle yıkılmıştır¹⁰⁹².

Yozgat’ın Salmanlı ilçesi de¹⁰⁹³ depremde etkilenmiş ve merkezde 10 ev yıkılmıştır¹⁰⁹⁴. İlçenin köylerinden Sekili’ye yakın Afra Köyü’nde 24 ev tamamen, 2 ev kısmen, Buruncuk Köyü’nde 21 ev tamamen, 10 ev kısmen, Koçerli Köyü’nde 15 ev tamamen, 8 ev kısmen¹⁰⁹⁵, Yakuplu Köyü’nde 10 ev tamamen, Terzili’de 4 ev tamamen, Arslanuşağı’nda 4 ev tamamen, 6 ev kısmen, Poyraz Köyü’nde 2 ev tamamen, 6 ev kısmen yıkılmıştır¹⁰⁹⁶. 19 Nisan depreminin ardından meydana gelen artçı sarsıntılar, nahiyedeki

¹⁰⁸⁶ BCA. 30.10.0.0/119.840.10. (20 Nisan 1938).

¹⁰⁸⁷ Ulus, “Zelzele Sahasından Röportajlar”, 24 Nisan 1938, s.10.

¹⁰⁸⁸ Tan, “Dünkü Zelzele”, 20 Nisan 1938, s.7; Türk Sözü, “Dün Orta Anadolu’da Şiddetli Zelzele Oldu”, 20 Nisan 1938, s.3; Ulus, “Zelzele Sahasından Röportajlar”, 24 Nisan 1938, s.10.

¹⁰⁸⁹ Türk Dili, “Zelzele Yozgat ve Kırşehir’de Büyük Felaketlere Sebep Oldu”, 21 Nisan 1938, s.1.

¹⁰⁹⁰ Cumhuriyet, “Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 21 Nisan 1938, s.5.

¹⁰⁹¹ BCA. 30.10.0.0/119.840.10. (20 Nisan 1938).

¹⁰⁹² Son Posta, “Sarsıntı Hala Devam Ediyor”, 21 Nisan 1938, s.11.

¹⁰⁹³ Günümüzde “Kayadibi” adıyla bilinen ve Yozgat’ın Yerköy ilçesine bağlı bir köy hüviyetindedir.

¹⁰⁹⁴ Türk Sözü, “Dün Orta Anadolu’da Şiddetli Zelzele Oldu”, 20 Nisan 1938, s.3.

¹⁰⁹⁵ BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/6. (25 Nisan 1938); Buruncuk Köyü’nde yıkılan ev ve açıkta kalan nüfus sayısı ile gazetelerde farklı bilgiler verilmiştir. Kurun Gazetesi, köyde 31 evin tamamen, 10 evin kısmen yıkıldığı, 93 nüfusun açıkta kaldığını belirtmiş, bkz Kurun, “Zelzele Devam Ediyor” 23 Nisan 1938, s.6. Ulus Gazetesi’nde ise, köyde 21 evin tamamen, 6 evin kısmen yıkıldığı, 70 nüfusun açıkta kaldığı ifade edilmiştir. Bkz. Ulus, “Zelzele Faciasının Son Bilançosu” 23 Nisan 1938, s.8.

¹⁰⁹⁶ BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/6. (25 Nisan 1938).

diğer köylerin de hasar almasına neden olmuştur. Artçı sarsıntıların ardından Orhanlı Köyü'nde 9, Çalıkla Köyü'nde 9, Sedir Köyü'nde ise 2 ev yıkılmıştır¹⁰⁹⁷.

Depremi ardından, Kırşehir ve Yozgat illeriyle, Keskin Kazası'nda incelemeler yapmak için 26 Nisan 1938 tarihli kararname ile görevlendirilen komisyonun Başbakanlığa sunmuş olduğu rapora göre, deprem nedeniyle Kırşehir'de 150, Yozgat'ta 22, Keskin Kazasında 47 olmak üzere toplam 219 köy tamamen veya kısmen zarar görmüş, Kırşehir'de 49, Yozgat'ta 4, Keskin 'de 11 olmak üzere toplam 64 köy tamamen yıkılmıştır. Kırşehir'de 2504, Keskin'de 494, Yozgat ili dâhilinde 145 olmak üzere toplam 3143 ev tamamen yıkılmıştır¹⁰⁹⁸. Kandilli Rasathanesi kayıtlarına göre ise, Kırşehir depremi nedeniyle toplam 4066 yapı zarar görmüştür¹⁰⁹⁹.

Deprem bölgesinde incelemeler yapan komisyonun elde etmiş olduğu verilere göre, deprem nedeniyle birçok köyün harap olmasının, binlerce binanın yıkılmasının temel nedeni sadece depremin şiddeti değil, binaların yapıldığı yerlerin sağlam olmayışı ve yapılaş tarzlarının uygun olmamasıdır¹¹⁰⁰. Nitekim incelemeler yapmak için bölgeye giden Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Başjeoloğu P.Arni, mermer tabaka üzerinde kurulan köylerin daha fazla yıkıma uğradığı, kalker tabaka üzerinde kurulu köylerde ise çöküntüler yaşandığı tespitini yapmıştır¹¹⁰¹. Ord. Prof. Hamit Nafiz Pamir de bu bölgelerdeki kerpiç veya sel taşları ile yapılmış binaların hızlı bir şekilde yıkıldığını tespit etmiştir¹¹⁰². Rapora göre, merkez üssünden uzakta bulunan köylerin de hasar almasının nedeni, inşaat tarzlarının kötü, temel zeminlerinin dolma olması ve dere alüvyonlarının üzerine kurulmuş olmalarıdır¹¹⁰³.

¹⁰⁹⁷ Ulus, “Zelzeleden Yozgat Civarında Gene On Dört Ev Yıkıldı”, 5 Mayıs 1938, s.8; Tan, “Yozgat'ta Yeni Bir Zelzele Oldu”, 6 Mayıs 1938, s.2.

¹⁰⁹⁸ Ulus, “Zelzele Tetkiklerine Ait Tafsilatlı Rapor Başbakanlığa Verildi”, 15 Mayıs 1938, s.8; Cumhuriyet, “Başvekâlete Verilen Zelzele Raporunun Esası”, 16 Mayıs 1938, s.1.

¹⁰⁹⁹ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi 09 Eylül 2021).

¹¹⁰⁰ BCA. 30.10.0.0/119.841.15. *Leff*14.(14 Haziran 1938); Ulus, “Zelzele Tetkiklerine Ait Rapor Başbakanlığa Sunuldu”, 15 Mayıs 1938, s.8.

¹¹⁰¹ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasındaki İlmi Tetkikler Neticeleniyor”, 29 Nisan 1938, s.8.

¹¹⁰² Cumhuriyet, “Zelzelelerin Mahiyeti Nedir?”, 1 Mayıs 1938, s.1,3; Tan, “Kırşehir Havalisinde Zelzelenin Sebepleri”, 1 Mayıs 1938, s.10.

¹¹⁰³ BCA. 30.10.0.0/119.841.15. (14 Haziran 1938).

1.7.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Kırşehir ve civar illerde şiddetli olarak hissedilen ve önemli miktarda hasarlara neden olan deprem nedeniyle çok sayıda vatandaşımız hayatını kaybetmiştir. Ancak can kayıplarına ilişkin basına yansıyan haberlerin de abartılı olduğunu görmekteyiz. Örneğin, Son Telgraf Gazetesi, “1500 Vatandaş Ölü, Ağır ve Hafif Yaralı!” başlığı altında, “Yalnız bütün evleri yıkılan bir köyde 1000 nüfustan 200’ü kurtulmuştur”, ifadesini kullanmıştır¹¹⁰⁴. Yine, basında depremin en fazla hasara neden olduğu Köşker nahiyesinde, ilk sarsıntının ardından nahiyeye bağlı 10 köyde 200 kişinin hayatını kaybettiği belirtilmiş¹¹⁰⁵, 200 olan can kaybının bahsi geçen 10 köyden 20’şer kişi olduğu ifade edilmiştir¹¹⁰⁶. Buna mukabil bir başka gazete de hayatını kaybeden 200 kişinin sadece Akpınar köyünden olduğu iddiasında bulunmuştur¹¹⁰⁷. Verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere, basına yansıyan haberler hem abartılı hem de birbiriyle çelişki arz etmektedir. Bu duruma itiraz ise yine basın aracılığıyla olmuştur. Şöyle ki, Cumhuriyet Gazetesi muhabiri “İnsanca zayıat miktarı etrafında bu sabah bir İstanbul gazetesinde tamamen uydurma bir rakam neşredildiği buradan duyuldu”¹¹⁰⁸ şeklindeki ifadesiyle rakamların uydurma olduğu hususuna temas etmiştir. Son Posta Gazetesi muhabiri Naci Sadullah ise, “sadece eski bir karakol binasının yıkılmasına ve burada görev yapan iki jandarmanın dahi burunlarının kanamamasına rağmen halk arasında 10 jandarma karakolunun yıkıldığı, 20 jandarmanın da şehit düştüğü haberlerinin dolaştığını”¹¹⁰⁹ belirterek, abartılı haberlerin sadece basında değil, deprem bölgesindeki ahali arasında da var olduğuna işaret etmiştir.

Depremde gerçekten kaç vatandaşın hayatını kaybettiğine dair sağlıklı bilgiler ise, bölgede yapılan incelemelerden sonra ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ilk belirlemelere göre Akpınar’da 57 kişi¹¹¹⁰, Çiçekdağı’nda ise 21 kişi¹¹¹¹ hayatını kaybetmiştir. Kırşehir

¹¹⁰⁴ Son Telgraf, “1500 Vatandaş Ölü, Ağır ve Hafif Yaralı!”, 21 Nisan 1935, s.1.

¹¹⁰⁵ Tan, “Zelzelenin Büyük Tahribatı”, 21 Nisan 1938, s.1,7; Son Posta, “Zelzele Faciasının Acıklı Tafsilatı”, 21 Nisan 1938, s.1; Türk Dili, “Zelzele Yozgat ve Kırşehir’de Büyük Felaketlere Sebep Oldu”, 21 Nisan 1938, s.1; Son Telgraf, “Korkunç Bilanço”, 21 Nisan 1938, s.6.

¹¹⁰⁶BCA. 30.10.0.0/119.840.10. (20 Nisan 1938); Son Telgraf, “Zelzele Dün Orta Anadolu’da Epeyce Hasarat Yaptı”, 20 Nisan, s.2.

¹¹⁰⁷ Tan, “Zelzeleden 250 Vatandaşımız Öldü”, 21 Nisan 1938, s. 1; Son Telgraf, “Zelzele Felaketi Hakkında Son Dakikaya Kadar Aldığımız Haberler”, 21 Nisan, s.6.

¹¹⁰⁸ Cumhuriyet, “Ölenlerin Ekserisi Kadın ve Çocuklardır”, 22 Nisan 1938, s.1.

¹¹⁰⁹ Son Posta, “Orta Anadolu’luların Yüreklərini Evham Sardı”, 25 Nisan 1938, s.11.

¹¹¹⁰ Cumhuriyet, “Zelzele Devam Ediyor”, 22 Nisan 1938, s.7; Son Posta gazetesinde Akpınar’daki can kaybı 55 olarak belirtilmiştir. Bkz. Son Posta, “Facianın Tam ve Kat’i Bilançosu Tespit Edildi”, 24 Nisan 1938, s.11.

¹¹¹¹ BCA. 30.10.0.0/119.841.8. Lef/7. (17 Mayıs 1938).

Valiliği tarafından 24 Nisan'da İçişleri Bakanlığına bildirilen raporda ise, Köşker ve civar köylerindeki can kaybının 122 kişi olduğu belirtilmiştir¹¹¹². Kırşehir vilayetinde incelemeler yapmak için gönderilen komisyonun Mayıs ayında Sağlık Bakanlığına gönderdiği raporda ise, Kırşehir ve 150 köyünde toplamda 154 kişinin hayatını kaybettiği bilgisi bulunmaktadır¹¹¹³. Farklı kurum ve kuruluşların aktardıkları bilgiler bu şekilde olmakla birlikte, nihayetinde Başbakanlığa sunulan raporda, 153'ü Kırşehir, 1'i Yozgat ve 4'ü Keskin'de olmak üzere, Kırşehir depreminde 158 vatandaşın hayatını kaybettiği ifade edilmektedir¹¹¹⁴. Günümüz Kandili Rasathanesi verilerinde ise Kırşehir depremi nedeniyle 160 kişinin hayatını kaybettiği bilgisi yer almaktadır¹¹¹⁵.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, deprem bölgesinde 3143 ev tamamen yıkılmış, 923 ev ise kısmen zarar görmüştür. Dönemin basını incelendiğinde, yıkılan ev sayısına oranla hayatını kaybedenlerin sayısının az olduğu yönünde yorumlar olduğunu görmekteyiz. Bunun nedeni olarak da, depremin gündüz saatlerinde olması, deprem günü havanın güneşli olması nedeniyle ahalinin dışarda olması¹¹¹⁶, erkek nüfusun zelzele esnasında tarlalarda çalışıyor olması¹¹¹⁷ gösterilmektedir. Rasathane Müdür Yardımcısı Kemal Erkman'ın, depremin gece saatlerinde olması durumunda 20 binden fazla kişinin hayatını kaybedebileceği yönündeki ifadesi de¹¹¹⁸ yukarıda yer verdiğimiz bilgileri teyit eder mahiyettedir. Erkeklerin tarlalarda çalışıyor olması, depremde daha çok kadın ve çocukların hayatlarını kaybettiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır¹¹¹⁹.

Üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise evlerin yapı tarzına ilişkindir. Zira İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 29 Nisan 1938 tarihli meclis konuşmasında, bu köylerde bulunan duvarları helik adı verilen yuvarlak dere taşlarıyla, üstleri yarım metre kalınlığında toprak damlarıyla örtülü olan evlerin, en ufak bir sarsıntıda yıkıldığını, toprak damın ise çökerek altında kalan insanları ve eşyaları tamamen ezdiğini ifade etmiştir¹¹²⁰. Aynı

¹¹¹² BCA. 30.10.0.0.119.840.12. Lef/6. (28 Nisan 1938).

¹¹¹³ BCA. 30.10.0.0.119.841.8. Lef/4 (17 Mayıs 1938).

¹¹¹⁴ Ulus, "Zelzele Tetkiklerine Ait Tafsilatlı Rapor Başbakanlığa Verildi", 15 Mayıs 1938, s.8; Cumhuriyet, "Başvekalâte Verilen Zelzele Raporunun Esası", 16 Mayıs 1938, s.1.

¹¹¹⁵ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi 13 Ocak 2021).

¹¹¹⁶ Ulus, "Zelzele Ufki Oldu", 22 Nisan 1938, s.7; Kurun, "Zelzele Devam Ediyor", 23 Nisan 1938, s.5.

¹¹¹⁷ Cumhuriyet, "Zelzelenin Korkunç Tafsilatı" 21 Nisan 1938, s.5; Son Telgraf, "Zelzele Felaketi Hakkında Son Dakikaya Kadar Aldığımız Haberler", 21 Nisan 1938, s.6.

¹¹¹⁸ Cumhuriyet, "Kırşehir Zelzelesinin Fenni Noktadan Tahlili", 5 Mayıs 1938, s.7.

¹¹¹⁹ Cumhuriyet, "Ölenlerin Ekserisi Kadın ve Çocuktur", 22 Nisan 1938, s.1; Tan, "Zelzele Fasılalarla Devam Ediyor", 22 Nisan 1938, s. 10.

¹¹²⁰ Ulus, "Şükrü Kaya Dün Mecliste İzahat Verdi", 30 Nisan 1938, s.5; Tan, "Dâhiliye Vekâleti İzahat Verdi", 30 Nisan 1938, s.10.

şekilde Ulus Gazetesi muhabiri Cemal Kutay da bu konuya temas ederek, artık köylünün de bu tehlikenin bilincine vardığını, bu nedenle yeni evlerin bu yöntem ile yapılmaması gerektiğini belirtmiştir¹¹²¹.

25 Nisan 1938 Tarihli Son Posta Gazetesi

1.7.3. Deprem Esnasında Halkın Yaşadıkları

Hamit Nafiz Pamir'in, "Anadolu'da son bir asır süresince görülen sarsıntıların en müthiş"i¹¹²², P. Arni'nin, "Bu bölge tarihinde, böyle bir deprem kaydedilmedi"¹¹²³ ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, bölge halkı ilk defa bu kadar şiddetli bir deprem felaketi yaşamıştır. Deprem bölgesindeki yaşlı kişiler de kendileriyle görüşmeye gelen gazetecilere, daha önce böyle bir deprem görmediklerini ifade etmişlerdir¹¹²⁴. Dolayısıyla ömründe böyle bir deprem felaketiyle karşılaşmayan halk, şüphesiz büyük bir panik, korku ve heyecan yaşamıştır. Ahali deprem esnasında büyük bir panikle evlerini boşaltmış¹¹²⁵, artçı sarsıntıların ve yer altından gelen gürültülerin de etkisiyle uzun süre evlerine girememişler¹¹²⁶. Nerelerin daha güvenli olduğu konusunda da bilgisiz olan ahali,

¹¹²¹ Ulus, "Zelzele Sahasından Röportajlar", 23 Nisan 1938, s.7.

¹¹²² Tan, "Üniversiteden Bir İlim Heyeti Zelzele Sahasına Gidiyor", 22 Nisan 1938, s.10.

¹¹²³ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasındaki İlmi Tetkikler Neticeleniyor", 29 Nisan 1938, s.8.

¹¹²⁴ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Mektup", 24 Nisan 1938, s.7.

¹¹²⁵ Ulus, "Zelzele Sahasından Röportajlar", 24 Nisan 1938, s.10.

¹¹²⁶ Tan, "Felaketzedelere Yardım", 23 Nisan 1938, s.1.

bölgelerine gelen gazetecilere danışmıştır. Gazetecilerin kendilerine yüksek tepeleri önermesine rağmen, bu tepelerden de suların fışkırması halkın kendisi için güvenilir bir yer bulması hususunda çaresiz kalmasına neden olmuştur¹¹²⁷. Bununla birlikte bir kısım ahali gazetecileri dinleyerek dağlara çıkmış, bir kısmı ise açık alanlara-kırlara kaçmışlardır¹¹²⁸. Depremın ertesi günü havanın yağmurlu ve soğuk olması halkın durumunu daha da zorlaştırmış¹¹²⁹, insanlar derme çatma kendi imkânlarıyla yaptıkları çadırlarda geceleme durumunda kalmışlardır¹¹³⁰.

Akpınar Köyü öğretmeni Rıfat'ın, *“Yeraltından gelen gök gürültüsüne benzer seslerle başladı, sarsıntıyla herkes yere yuvarlandı, ayağa kalktığımızda bütün köy yıkıntı halindeydi¹¹³¹”*, cümlelerinden de anlaşılacağı üzere, deprem kısa süre içinde birçok evin harabeye dönmesine neden olmuştur. Depremde en fazla zarar gören ve en fazla can kaybının yaşandığı, Akpınar Köyü'nü dolaşan Tan Gazetesi muhabiri ise, *“300 evli ve 1200 nüfuslu olan yeşil, güzel ve zengin olarak köyde, 48 saat evvel mesut olan köyün toprakları üzerinde şimdi gözü yaşlı insanlar dolaşıyor, köylüler mezarlığa toplanmış¹¹³²”*, cümleleriyle bölgede yaşananları okuyucularına aktarmıştır.

Depremde dört çocuğunu, kız kardeşini ve hamile eşini kaybeden Rıza Akpınar'ın saçlarını yolarak *“neden çıkardınız beni “şeklindeki bağırması, kayıp olan iki çocuğunu bulmak için yemeden içmeden kesilen bir diğer babanın durmadan toprak yığınlarını kazması, beş çocuğunu zelzelede kaybeden bir başka babanın ise hayatta kalan iki yavrusunu tanıyamaması, bütün gün konuşmayıp, sadece akşamları evinin harabelerine çıkıp, çocuklarının isimlerini haykırması¹¹³³, 4 yaşındaki çocuğunun ölüsünü yıkıntılar altından çıkaran bir annenin, isyan ederek çocuğunu gömmek istememesi¹¹³⁴, deprem karşısında halkın çaresizliğini ve depremin insanlar üzerindeki psikolojik etkilerini göstermesi açısından önemlidir.*

¹¹²⁷ Ulus, “Zelzele Sahasından Röportajlar”, 24 Nisan 1938, s.10.

¹¹²⁸ Cumhuriyet, “Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 21 Nisan 1938, s.5; Son Telgraf, “1500 Ölü, Ağır ve Hafif Yaralı”, 21 Nisan 1938, s.1.

¹¹²⁹ Son Telgraf, “Yeniden Şiddetli Sarsıntılar Oldu”, 24 Nisan 1938, s.1.

¹¹³⁰ Son Telgraf, “1500 Vatandaş Ölü, Ağır ve Hafif Yaralı”, 21 Nisan 1938, s.1.

¹¹³¹ Kurun, “Zelzelenin Tahribatı- Tamamen Harap Olan Bir Köy-Akpınar”, 22 Nisan 1938, s.6; Cumhuriyet, “Zelzele Devam Ediyor”, 22 Nisan 1938, s.7.

¹¹³² Tan, “Zelzele Fasılalarla Devam Ediyor”, 22 Nisan 1938, s.10.

¹¹³³ Son Posta, “Zelzele Sahasından Notlar”, 24 Nisan 1938, s.11.

¹¹³⁴ Son Posta, “On Dakikada Her Şey Olup Bitmişti”, 22 Nisan 1938, s.11; Son Telgraf, “Felaket Devam Ediyor”, 22 Nisan 1938, s.6.

Yakınlarını kaybedenlerin yaşadıkları acı karşısında diğer köylüler de onlara destek olmaya çalışmışlar ve kendilerince yakınlarını kaybedenlerin acılarını azaltmak istemişlerdir. Bu bağlamda, depremden bir önceki sene eşini kaybeden, deprem nedeniyle de evladını kaybeden bir babaya uzun bir süre oğlunun vefat ettiği haberi verilmemiş, çocuğun cenazesi köylüler tarafından gömülmüştür. Ancak, haberi öğrenen baba, toprağı eliyle kazarak çocuğuna ulaşmaya çalışmıştır¹¹³⁵. En sevdiklerini kaybeden felaketzedelerin acısı karşısında, köylülerin göstermiş olduğu hassasiyetlerden belki de en önemlisi, Deveci Köyü'nde ikamet eden Ömer Çavuş'un davranışdır. Nitekim kendi köyünde “*depremin en bahtlı adamı*” olarak anılan Ömer Çavuş'un 9 çocuğı da deprem sırasından evin dışında olduğu için depremden sağ kurtulmuştur. Ancak, Ömer Çavuş, yakınıni kaybeden köylülerin üzölmemesi için, çocuklarını uzun süre çadırdan dışarı çıkarmamıştır¹¹³⁶.

Deprem, sadece yakınlarını kaybeden halkın psikolojisini değil, bütün bölge ahalisini ruhsal açıdan etkilemiştir. Zira depremin ardından uzun süre insanlar da kayğı bozukluğu yaşanmış, kimse eve girmeye cesaret edememiş, çalışmak için de tarlalara gitmemişlerdir¹¹³⁷. Depremin ardından bölgeye giderek incelemelerde bulunan Son Posta Gazetesi muhabiri Naci Sadullah, halkta ortaya çıkan bu kayğı bozukluğunu “*vehim hastalığı*” olarak nitelendirmiştir. Sadullah'ın izlenimlerine göre, halk bu hastalıktan dolayı en küçük sestten dahi etkilendiğinden uykusuz kalmış, kapalı yerde oturmaktan korkmaya başlamıştır¹¹³⁸. Tan Gazetesi yazarı Sabiha Zekeriya da halkın korku içerisinde bekleyişini, “*Perişan köylü kütleleri korku ve dehşet içinde çadırlara sığınmış, toprak ne zaman kızacak ne zaman onları içine çekip yutacak korkusuyla bekliyorlar*”¹¹³⁹ ifadeleriyle anlatmıştır. Deprem bölgesine giden Ulus Gazetesi muhabiri Cemal Kutay ise “*Bizim köylünün normal hayat şartlarını bilirsiniz, erken yatar erken kalkar, zelzele bu itiyadı alt üst etmiştir. Çadırlara sığınan halkın, gecenin en ileri saatinde bile gözleri açıktır. Çünkü zelzelenin ölümü o kadar sinsi ve beklenmedik bir zamanda geliyor ki...*”¹¹⁴⁰ cümlesiyle hem halkın uykusuzluğunun nedenini hem de depremin köylünün günlük hayatını nasıl değıştirdiğini gözler önüne sermiştir.

¹¹³⁵ Son Posta, “On Dakikada Her Şey Olup Bitmişti”, 22 Nisan 1938, s.11; Son Telgraf, “Felaket Devam Ediyor”, 22 Nisan 1938, s.6.

¹¹³⁶ Ulus, “Zelzele Sahasında Harabeler Arasında”, 22 Nisan 1938, s.7.

¹¹³⁷ Ulus, “Zelzele Sahasında Harabeler Arasında”, 22 Nisan 1938, s.7

¹¹³⁸ Son Posta, “Zelzele Sahasından Notlar”, 24 Nisan 1938, s.11.

¹¹³⁹ Sabiha Zekeriya, “Toprağın Hiddeti”, Tan, 22 Nisan 1938, s.5.

¹¹⁴⁰ Ulus, “Zelzele Sahasından Röportajlar”, 23 Nisan 1938, s.7

28 Nisan 1938 Tarihli Ulus Gazetesi

Deprem, bölgede yaşayan insanları olduğu kadar, hayvanların da psikolojisini etkilemiştir. Nitekim depremden diğer canlıların da insanlar kadar etkilendikleri, deprem bölgesine giden gazetecilerin dikkatlerini çekmiş, Cumhuriyet Gazetesi muhabiri Mekki Sait, deprem bölgesindeki hayvanların özellikle geceleri ortaya çıkan telaş ve endişesinin tüyler ürpertici olduğunu, depremden etkilenen hayvanların dahi bastıkları topraklara güvenlerinin kalmadığını belirtmiştir¹¹⁴¹. Son Posta Gazetesi'nden Naci Sadullah ise, enkaz altında ölmüş yavrularının başında inleyen koyunlar, ölü yavrularının başında acı acı uluyan köpekler gördüğünden bahsetmiştir. Köylülerin ise kendisine annelerini kaybeden kuzuların ağladıklarını, otlaklara götürseler dahi ot yemediklerinden bahsettiklerini anlatmıştır¹¹⁴².

¹¹⁴¹ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasında", 1 Mayıs 1938, s.5.

¹¹⁴² Son Posta, "Orta Anadolu'luların Yüreklərini Evham Sardı", 25 Nisan 1938, s.11.

Beklemedikleri bir anda sevdiklerini, yakınlarını, mallarını kaybederek büyük bir acı yaşayan, uzun bir süre de her an deprem olacak korkusu içinde kalan halk, bu deprem felaketini, “*cehennem belası*”¹¹⁴³ olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte deprem bölgesine giden gazetecilerin aktardıkları bilgilerden, halkın toprağa olan bakışının değiştiği ve toprağa olan güvenini kaybettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Cumhuriyet yazarı Nadir Nadi, “*Zelzele*” başlıklı yazısında, depremden “*Tabiatın zalim sürprizi*”¹¹⁴⁴ olarak, Sabiha Zekeriya ise, Tan Gazetesi’nde yer alan “*Toprağın Hiddeti*” başlıklı yazısında topraktan, “*Şuursuz ve kör tabiat*” olarak bahsetmiştir. Zekeriya yazısının devamında, “*Bu şuursuz ve kör tabiat bizim Anadolu topraklarımızda birdenbire neden hiddete geldi? Niçin yeri göğü sarsan bir asabiyetle bunca köyleri yerle yeksan etti ve bunca insanı yanıp kavrulan toprağın içine çekti? İşte bu şuursuz kör tabiat, bu defa Orta Anadolu yaylasına felaket kanatlarını gerdi*”¹¹⁴⁵ cümlelerini kullanmıştır. Cemal Kutay’ın da, köylüler tarafından kendisine yöneltilen “*Gene olacak mı?*” sorusu karşısındaki çaresizliğini, “*Ona nasıl kati bir cevap verebilirdik, o tabiat ki, kısırlığını hiçe sayarak, onu benimsemiş ve çetinliğiyle mücadele etmekten zevk duymuş olan cevherli bir insan yığını harap etmekten çekinmemiştir*”¹¹⁴⁶ ifadeleriyle ve “*Üstüne bastığınız toprağın size ne çeşit bir ölüm ve ızdırap hazırladığını bilememek ve ona olan güveni kaybetmek ne kadar elem vericidir. Denizde fırtınalara tutulanlar, karaya ayak bastıkları zaman toprağı öperek Tanrıya şükrederlermiş, fakat düşününüz ki emniyete kavuşturduğu için öpülen bu toprak, artık bu itimadı telkin edemiyor*”¹¹⁴⁷ cümleleriyle aktarması da yine halkın toprağa bakış açısını yansıtmaları bakımından önemlidir.

Deprem nedeniyle can, mal kaybına uğrayan, toprağa olan güvenini kaybeden halk için, en büyük teselli kaynağı ise, felaket karşısında devletin kendilerini yalnız bırakmayacağına dair duydukları inanç ve bu bağlamda Atatürk’e duymuş oldukları büyük güvendir diyebiliriz. Nitekim sarsıntıların Ankara’da da hissedilmesi nedeniyle, bölgeye gelen gazetecilere ilk olarak Atatürk’ü soran halkın, ona bir şey olmadığını öğrenince, “*O’na bir şey olmasın da ötesi kolay... Atatürk haber aldı ise hepsi yerine gelir*”¹¹⁴⁸, “*Devlet sağ olsun, Tanrı bu devlete, bu millete zeval vermesin, o bize acımızı çabuk*

¹¹⁴³ Ulus, “Zelzele Sahasından Röportajlar”, 23 Nisan 1938, s.7.

¹¹⁴⁴ Nadir Nadi, “Zelzele”, Cumhuriyet, 22 Nisan 1938, s.1.

¹¹⁴⁵ Sabiha Zekeriya, “Toprağın Hiddeti”, Tan, 22 Nisan 1938, s.5.

¹¹⁴⁶ Ulus, “Zelzele Sahasında Harabeler Arasında”, 22 Nisan 1938, s.7.

¹¹⁴⁷ Ulus, “Zelzele Sahasından Röportajlar”, 24 Nisan 1938, s.10.

¹¹⁴⁸ Ulus, “Halk ve Devlet”, 22 Nisan 1938, s.1.

unutturur”, “Devlet sağ olsun, çünkü o bizim her zaman elimizden tutabilir. O sağ oldukça, evlerimizi yeniden yapar, çocuk yetiştirir ve yeniden köyümüzü eskisi gibi şenletebiliriz”¹¹⁴⁹ ifadelerini kullanmaları, Atatürk’e duyulan derin sevgiyi ve güveni yansıtmaktadır. Nitekim depremin hemen ardından hükümet tarafından alınan tedbirler de halkın bu hususta yanılmadığını göstermiş ve Mekki Said’in ifadesiyle, “Cumhuriyet Hükümetinin yıkılan yuvaları yeniden kurmak ve şenlendirmek yolundaki kararı felaketzedelere bildirildiği anda, tabiatın şursuz kadrine uğramış olan bu sahada, ilk emniyet ve huzur hissi kendilerine gösterilen bu hızlı ve yüksek alakayla doğmuştur”¹¹⁵⁰. Ayrıca, depremin hemen ardından bölgeyi tetkik amacıyla gelen profesörler, mühendisler ve komisyonlar da halkın bu bağlamda devlete olan güvenini arttıran bir diğer etken olmuştur. Köylüler tarafından, belki de Atatürk’e duyulan güven ve sevgiden kaynaklı olarak, “Atatürk’ün mühendisleri” olarak adlandırılan bu komisyonların gelişi köyden köye bir müjde gibi ulaştırılmıştır¹¹⁵¹.

Köylünün hükümete güven duymasında, deprem bölgesine gelen kamyon ve arabalar da etkili olmuştur. Zira kısa bir sürede ulaşım imkânı sunan araçlar, köylü tarafından “devlet arabaları” olarak nitelendirilmiştir. Naci Sadullah tarafından ise, “medeni hızır” olarak tanımlanan bu araçlar, yine Sadullah’a göre köylünün hükümete inanışını ve güvenini pekiştirmiştir. Ayrıca Sadullah, bölgede bulunan kamyonlar sebebiyle, Orta Anadolu’da benzin kokusunun ve araç sesinin ezan sesi kadar kutsal sayıldığını da belirtmiştir¹¹⁵².

Henüz yeni kurulan Cumhuriyet Hükümeti tarafından depremin hemen ardından alınan tedbirler ve halkın devlete olan güveni karşısında, basında Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet arasında karşılaştırma yapan yazılar kaleme alınmıştır. Örneğin, Ulus Gazetesi’nde, “Halk ve Devlet” başlıklı yazıda, “Eskiden devletle halk arasındaki münasebetlerin hulasası olan tam bir itimatsızlık yerine şimdi tam bir itimat kaim olmuştur. Halkçı Cumhuriyetin on beş yıl süren mesaisinin başlıca mükâfatlarından biri budur. Devletin Türk köyü ve köylüsü için yaptığı işler, yapacak olduklarının yanında binde birdir; fakat yapılanın ve yapılacağı olanın ana teminatı kazanılmıştır. Bu teminat, halkın devleti sevmesi, benimsemesi ve ona inanmasıdır”¹¹⁵³, cümleleriyle devlet-halk ilişkileri

¹¹⁴⁹Kemal Zeki, “Herkes Soruyor: Ankara’mıza Bir Şey Olmadı Ya?”, Ulus, 21 Nisan 1938, s.8.

¹¹⁵⁰ Mekki Said, “Zelzele Sahasından Mektup”, Cumhuriyet, “24 Nisan 1938, s.7.

¹¹⁵¹ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasında”, 1 Mayıs 1938, s.5.

¹¹⁵² Son Posta, “Orta Anadoluluların Yüreklarını Evham Sardı”, 25 Nisan 1938, s.11.

¹¹⁵³ Ulus, “Halk ve Devlet”, 22 Nisan 1938, s.1.

açısından Osmanlı Devleti eleştirilmiş, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ise halka güven verdiği ifade edilmiştir.

Falih Rıfkı Atay da yine Ulus Gazetesi'nde yer alan *“Facia Karşısında”* başlıklı yazısında *“Memlekette derin ve umumi bir teessür uyandıran bu facia, halkçı hükümetle vatandaşlar arasındaki fikir ve his yakınlığının, tesanüt ve sevginin yeni tezahürlerine vesile oldu. Halk devletin, her şeye derhal, çare bulacağına tereddüt bile etmedi. Millet mümessilleri ve hükümet dahi, az çok yardım değil, fakat tam bir tamir ve tedavi kararları almakta gün geçirmede. Eski devirlerde böyle faciaları birkaç günlük edebiyat, birkaç iane listesi ve nihayet ihmal ve nisyen içinde, göç, dağılış ve açlık takip ederdi”*, ifadeleriyle afetler karşısında devlet ve halk ilişkileri açısından Osmanlı Hükümeti ile Cumhuriyet Hükümeti'ni karşılaştırmıştır¹¹⁵⁴.

1.7.4. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Kırşehir merkezli olarak meydana gelen deprem felaketi karşısında hükümet, hemen tedbirler almak yoluyla halkın her türlü sıkıntısını bir an önce gidermeye çalışmıştır. Başbakan Celal Bayar, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya felaket haberini alır almaz bölgeyle yakından ilgilenmiştir. Deprem haberi ulaşır ulaşmaz, İçişleri Bakanlığı depremden etkilenen bütün iller valiliklerinden bilgi istemiş¹¹⁵⁵, Kırşehir Valiliğine ve merkezdeki yardım kuruluşlarına mümkün olan bütün tedbirlerin alınması için emirler vermiştir¹¹⁵⁶. Ayrıca, bölgeyle ilgili incelemelerin hemen yapılması, gerekli tedbirlerin hemen sağlanması için de Mülkiye Başmüfettişi Ali Server Süner derhal bölgeye gönderilmiştir¹¹⁵⁷. Ali Server Süner, bölgedeki hasar miktarı, alınan ve alınması gereken tedbirler hakkında İçişleri Bakanlığını sık sık bilgilendirmiştir. Kızılay da bölgeye Kızılay müfettişi Mazlum Bey'i görevlendirmiştir¹¹⁵⁸. Böylelikle hükümet hem valilikler yoluyla hem de gönderilmiş olan müfettişler aracılığıyla deprem bölgesindeki gelişmeleri yakından takip ederek, alınması gereken tedbirleri zamanında uygulamaya çalışmıştır.

¹¹⁵⁴ Falih Rıfkı Atay, “Facia Karşısında”, Ulus, 1 Mayıs 1938, s.1.

¹¹⁵⁵ Ulus, “200 Vatandaş Kaybettik”, 20 Nisan 1938, s.1.

¹¹⁵⁶ Ulus, “200 Vatandaş Kaybettik”, 20 Nisan 1938, s.1; Son Posta, “Zelzele Faciasının Acıklı Tafsilatı”, 20 Nisan 1938, s.3.

¹¹⁵⁷ BCA. 30.10.0.0/119.840.10 (20 Nisan 1938); BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/4. (25 Nisan 1938).

¹¹⁵⁸ Cumhuriyet, “Zelzenenin Korkunç Tafsilatı”, 21 Nisan 1938, s. 5; Kurun, “Yeniden Birçok Yerler Sarsıldı”, 21 Nisan 1938, s. 4; Son Posta, “Sarsıntı Hala Devam Ediyor, 21 Nisan 1938, s. 11; Türk Sözü, “Orta Anadolu'da Dün İkinci Bir Zelzele Faciası Oldu”, 21 Nisan 1938, s.1.

Depremın hemen ertesi günü Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmış, Şükrü Kaya toplantıda deprem ve depremin yaptığı tahribat hakkında mecliste şu açıklamayı gerçekleştirmiştir; “*Maddi zararın ehemmiyeti yoktur. Bu memleket ve bu millet maddi hasaratı eskisinden daha iyi olarak derhal tamir edebilecek kabiliyet-i vaziyettedir. Tabiatın aksiliklerine daima göğüs germeğe alışık olan milletimiz, memleketimiz tabiidir ki bunu derhal tamir edecek, vatandaşlarımızın gönlünü alacaktır*”¹¹⁵⁹. Felaketzedelerin maddi ihtiyaçlarının karşılanması için de, öncelikle inşaat yardımlarında kullanılmak üzere 30 bin liralık bütçe teklifi sunulmuş¹¹⁶⁰ ve kabul edilmiştir¹¹⁶¹. Müzakere esnasında, Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Kansu, Şükrü Kaya’ya felaketzedeler için ayrılan paranın yeterli gelip gelmeyeceğini sormuştur. Şükrü Kaya ise, “*Bu ilk yardımdır. İhtiyaç miktarı tahakkuk ettikten sonra hükümet kendisine düşen vazifeyi yapacaktır. Arkadaşlarımız ve milletimiz de görecektir ki ihtiyaç karşılanacaktır. Tahakkuk ettiği vakit hükümet, Büyük Meclisten lazım gelen tahsisatı isteyecektir*”¹¹⁶² şeklinde cevap vererek, devletin ihtiyaç halinde daha fazla maddi yardımda bulunabileceğini ifade etmiştir. Nitekim 26 Nisan 1938 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu, deprem bölgesinde alınacak tedbirler için 500.000 liralık daha tahsisat ayrılması hakkında karar çıkartmıştır. Bahsi geçen tahsisatın ayrılmasına karar veren Bakanlar Kurulu’nun deprem bölgesinde alınacak olan tedbirler için çıkarmış olduğu 9 maddelik kararnamenin maddeleri şu şekildedir:

1. İlk imdat olarak iâşe, sıhhat ve sair yardımlar Kızılay Kurumu marifetiyle yapılacak ve hükümetçe son defa alınan 30.000 liralık tahsisat bu kuruma verilecektir.
2. Bir kısım çadır ihtiyacını karşılamak ve bilahare iade etmek üzere şimdilik 400 çadır Müdafaa Vekâletinden mazbata mukabili Kızılay Kurumu’na verilecektir.

¹¹⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 3, C.24, s.114. (20 Nisan 1938); Ulus, “Felaketzedelere Yardım”, 21 Nisan 1938, s.1; Cumhuriyet, “Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 21 Nisan 1938, s.5.

¹¹⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 3, C.24, s.114. (20 Nisan 1938); Ulus, “Felaketzedelere Yardım”, 21 Nisan 1938, s.1; Cumhuriyet, “Zelzelenin Korkunç Tafsilatı” 21 Nisan 1938, s.5; Kurun, “Dâhiliye Vekili İzahat Verdi”, 21 Nisan 1938, s.4; Son Posta, “Hükümetin Şefkat ve Yardımı”, 21 Nisan 1938, s.11; Son Telgraf, “Zelzele Felaketi Hakkında Son Dakikaya Kadar Aldığımız Haberler”, 21 Nisan 1938, s.6; Türk Dili, “Hariciye Vekilimizin Gruptaki İzahatı”, 21 Nisan 1938, s.1; Tan, “Dâhiliye Vekili İzahat Verdi”, 21 Nisan 1938, s.7.

¹¹⁶¹ TBMM tarafından deprem bölgesi için ayrılan 30.000 liralık bütçe, 1937 Mali yılı Duvunu Umumiye Bütçesinin 265.(944, 1091 numaralı kanunlar mucibince) hazine bonoları faslından ayrılmış ve zelzeleden zarar görenlere yapılacak yardımlar başlığı altında Maliye bütçesine tahsis olunmuştur. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 3, C.24, s.124.

¹¹⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 3, C.24, s.124. (20 Nisan 1938); Kurun, “Zelzele Devam Ediyor”, 26 Nisan 1938, s.10; Son Posta, “Kırşehir’de Yeniden Zelzeleler Oluyor”, 26 Nisan 1938, s. 11; Son Telgraf, “Afet Devam Ediyor”, 26 Nisan 1938, s. 6; Tan, “Dünkü Zelzele”, 26 Nisan 1938, s.4; Ulus, “Kamutayın Toplantısında”, 26 Nisan 1938, s. 8.

3. Zelzele sahasının jeolojik durumunun Maarif ve Ziraat Vekâletlerinin göstereceği ve göndereceği mütehassıs profesörler tarafından acilen tetkik ve neticesi rapor halinde bildirilecektir.
4. İskân genel müdürlüğü altında Milli Müdafaa, İçişleri, Maliye, Nafia, Maarif, Ziraat, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletleri ile Tapu Umum müdürlüğünden memur edileceklerden mürekkep bir komisyon teşkil edilerek derhâl zelzele sahasına gönderilecektir. Bu komisyon zelzele sahasını tehdit ve tetkik ederek yıkılan ve yıkılacak olan evlerle zayıyatı tespit ve yıkılacak veyahut yerinde bırakılacak köylerin yerlerini ve evlerini ve evlerin tiplerini, malzeme miktarını ve yapılacak inşaatın cinsini ve yardımların tarzını ve sair hususâtı tayin edecek ve nihayet 10 gün içinde raporunu hükûmete verecektir.
5. Maliye Vekâleti bu işler için 500.000 liralık tahsisat almağa teşebbüs edecek ve Kızılay Kurumuna verecektir.
6. Bütün bu vazifeler Sıhhat Vekâleti tarafından yapılacaktır.
7. Vekâletler, zelzele sahası için yapacakları iş ve yardımları bu işe ayıracakları yardımları ve bu işe ayıracakları memurları Sıhhat Vekâleti emrine vereceklerdir.
8. İaşe, inşaat ve buna müteallik her türlü muamelat Kızılay Kurumu tarafından yapılacaktır.
9. Üçüncü ve dördüncü maddelerde sayılan komisyonlar tetkikatı neticesinde köylerin zelzele sahasında tehdit edilen yerlerde tekrar tesisinde fenni ve kati mahzur gördükleri takdirde bu cihet İcra Vekilleri Heyetince ayrıca tetkik ve mütalaa olunacaktır¹¹⁶³.

Çıkarılan kararnameye göre, deprem bölgesinde alınacak tedbirler ve yapılacak olan tüm çalışmalar Sağlık Bakanlığı'nın yetkisine bırakılmıştır. Bununla birlikte, iaşe, sağlık, inşa faaliyetleri de Kızılay'ın uhdesine bırakılmıştır. Şükrü Kaya'nın ifadesine göre, hükümetin bütün bu görevleri Kızılay'a vermesindeki sebep, Paşalimanı, Erdek vakası, Suşehri ve diğer yerlerde meydana gelen yangınların verdiği tahribatın giderilmesinde Kızılay'ın başarılı olmasıdır. Kızılay Başkanı Refik Saydam'ın bu görevi kabul etmesi, Şükrü Kaya tarafından *“vatandaşlara ve hükûmete karşı yapılan çok büyük bir insani hareket olarak”* görülmüştür¹¹⁶⁴.

¹¹⁶³ BCA. 30.18.01.02/83.35.11. (26 Nisan 1938); Ulus, “Bakanlar Heyeti Zelzele Mıntıkası Hakkında Mühim Kararlar Aldı”, 29 Nisan 1938, s.8.

¹¹⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre, 5, Cilt 24, İçtima 3, s.157. (29 Nisan 1938); Son Posta, “Zelzele Sahasında İnşaata Süratle Başlanacak”, 30 Nisan 1938, s.11.

Hükümet deprem bölgesi için TBMM’de bu kararları alırken, bir yandan da felaket karşısında bütün devlet teşkilatını, sivil ve askeri kuruluşları harekete geçirmiş, felaketzedelerin ilk anda ihtiyaç duyduğu sağlık, iâşe ve barınma yardımlarını sağlamaya çalışmıştır. Bu alanlarda ilk tedbirlerin alınmasını sağlamak amacıyla, hükümet tarafından vilayetlere talimat verilmiştir¹¹⁶⁵. Valiler, hasar gören köyleri tek tek dolaşan kaymakamlardan sürekli rapor almışlar¹¹⁶⁶, bu raporlar doğrultusunda da hükümeti bilgilendirmişlerdir. Deprem nedeniyle resmi binalar hasar almış olsalar da, yine de bilgi akışı sağlanmaya çalışılmıştır. Nitekim Köşker’de hükümet binası ağır hasar almış olmasına rağmen¹¹⁶⁷, binadaki telefon bahçeye nakledilmiş, böylelikle valilikle irtibat sağlanmıştır¹¹⁶⁸.

Deprem bölgesini köy köy dolaşan kaymakamlara bu süreçte ilçe jandarma kumandanları da yardımcı olmuştur. Nitekim depremin hemen ardından bütün köylere süvari jandarma ve memurlar gönderilmiştir¹¹⁶⁹. Mülkiye Başmüfettişi Ali Server, İçişleri Bakanlığı’na gönderdiği raporda, çadır altında görev yapmaya çalışan jandarmaların zor şartlar altında çalıştıklarını ve yüklerinin hafifletilmesi için merkezden jandarma takviyesi yapılması gerektiğini bildirmiştir¹¹⁷⁰. Kaymakamlar, jandarma kumandanları, jandarma birlikleri, sağlık müdürleri, Kızılay tarafından gönderilen müfettişler, deprem alanında hem incelemeler yapmışlar hem de yardımların dağıtılmasında bizzat görev almışlardır. Görevini büyük bir özveriyle yerine getirmeye çalışanlarla birlikte, yaşanan felaket karşısında gerekli hassasiyeti göstermeyenler de olmuştur. Bu durum ise, devlet tarafından deprem bölgesi için alınacak olan tedbirlerin sağlıklı bir şekilde ve vaktinde yapılmasını engellemiştir. Örneğin, bazı köy muhtarları durumu vaktinde haber veremediklerinden, kendi köylerindeki halkın aç kalmasına sebebiyet vermişlerdir¹¹⁷¹. Böyle hassas bir dönemde depremzede vatandaşların ihtiyaçlarının derhal temin edilmesini önleyen görev ihlalleri karşısında, işini aksatanların görevlerine son verilmiştir. Bu bağlamda, Çiçekdağ

¹¹⁶⁵ BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/4. (25 Nisan 1938).

¹¹⁶⁶ BCA. 30.10.0.0/119.840.10. (20 Nisan 1938).

¹¹⁶⁷ Kurun, “Zelzele Devam Ediyor”, 23 Nisan 1938, s.6.

¹¹⁶⁸ Son Posta, “Sarsıntı hala Devam Ediyor”, 21 Nisan 1938, s. 11.

¹¹⁶⁹ Tan, “Zelzele Fasılalarla Devam Ediyor”, 22 Nisan 1938, s.1.

¹¹⁷⁰ BCA. 30.10.0.0/119.841.8. Lef/8. (17 Mayıs 1938).

¹¹⁷¹ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasında Çöken Ovalar ve Yıkılan Köyler”, 30 Nisan 1938, s.5.

Kaymakamı Fahri İroçuni, sarsıntı haberini geç verdiği, böyle bir durumda hassasiyet göstermediği ve görevini yerine getirmediği için görevinden alınmıştır¹¹⁷².

1.7.4.1. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar

Depremle birlikte binlerce bina yıkılmış, yüzlerce kişi enkaz altında kalmıştır. Depremın hemen ardından ilk şoku atlatan depremzedeler, öncelikle kendi imkânlarıyla enkaz altında kalan yakınlarını çıkarmaya çalışmışlardır. Ardından çevre köy ve illerden gelen halk, depremzedelere enkaz kaldırma çalışmalarında yardımcı olmuştur. Örneğin, İshakhalil köylüleri üç- dört yüz kişilik kabileler halinde, Akpınar'a gelerek, kazma ve küreklerle enkazları kaldırmaya çalışmıştır¹¹⁷³. Dönemin şartları itibarıyla enkaz kaldırma çalışmalarında hayati öneme sahip olduğu için il genelinde toplanabilen bütün kazma ve kürekler köylere gönderilmiştir¹¹⁷⁴. Kazma ve küreklerin yeterli gelmediği durumlarda ise yakın çevrelere müracaat edilerek, tedariki sağlanmıştır.

Enkaz altından yaralı olarak çıkarılan depremzedelerin tedavilerinin yapılması için ise Kızılay tarafından bölgeye hemen sağlık ekipleri¹¹⁷⁵, Kırşehir Valiliği tarafından hükümet ve belediye doktorlarıyla, bir operatör ve bir sağlık memuru gönderilmiştir¹¹⁷⁶. Kızılay görevlileri köy köy dolaşarak hastaları tedavi etmiş¹¹⁷⁷, yaralıları ise Kızılay'ın ilk yardım araçları¹¹⁷⁸ ve Ankara'dan gelen cankurtaran arabalarıyla¹¹⁷⁹ Kırşehir Hastanesi'ne taşınmışlardır¹¹⁸⁰. Ancak, Kırşehir Hastanesi'nin kapasitesinin yeterli olmayışı, buraya getirilen yaralıların bazı zorluklar yaşamasına neden olmuştur. Zira 35 yatak kapasitesine sahip olan hastanede, aynı anda 80 yaralı tedavi edilmeye çalışıldığından, bazı hastalar

¹¹⁷² TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 3, C. 24, s.155. (29 Nisan 1938); Cumhuriyet, "Bakanlar Heyeti Zelzele Sahası Hakkında Mühim Kararlar Aldı", 29 Nisan 1938, s.8; Ulus, "Çiçekdağı Kaymakamı Tekaüde Sevk edildi", 29 Nisan 1938, s.8; Tan, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım", 29 Nisan 1938, s.10; Türk Dili, "Zelzeleyi Geç Haber Veren Bir Kaymakam Mecburi Tekaüde Sevk edildi", 29 Nisan 1938, s.1; Türk Sözü, "Zelzele Felaketi", 30 Nisan 1938, s.1.

¹¹⁷³ Cumhuriyet, "Zelzele Devam Ediyor", 22 Nisan 1938, s.7.

¹¹⁷⁴ Cumhuriyet, "Zelzelenin Korkunç Tafsilatı", 21 Nisan 1938, s.1.

¹¹⁷⁵ Ulus, "200 Vatandaş Kaybettik", 20 Nisan 193, s.1.

¹¹⁷⁶ BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/8. (25 Nisan 1938); Ulus, "Zelzele Faciasının Son Bilançosu", 23 Nisan 1938, s.8.

¹¹⁷⁷ Kurun, "Kırşehir'de Dün Yine Zelzele Oldu", 24 Nisan 1938, s.4.

¹¹⁷⁸ Son Telgraf, "Felaket Devam Ediyor", 22 Nisan 1938, s.6; Cumhuriyet, "Zelzele Devam Ediyor", 22 Nisan 1938, s.7.

¹¹⁷⁹ Son Telgraf, "Felaket Mıntıkasında 1500 Yaralı ve Ölü Var!", 21 Nisan 1938, s.1.

¹¹⁸⁰ Son Telgraf, "Felaket Devam Ediyor", 22 Nisan 1938, s.6; Cumhuriyet, "Zelzele Devam Ediyor", 22 Nisan 1938, s.7. 21 Nisan tarihli Son Telgraf Gazetesi'nde, yaralıların ayrıca Yozgat ve Kayseri hastanelerine taşındıkları ifade edilmiştir. Bkz. Son Telgraf, "Felaket Mıntıkasında 1500 Yaralı ve Ölü Var!", 21 Nisan 1938, s.1.

bahçede beklemek durumunda kalmıştır¹¹⁸¹. Bununla birlikte hastanedeki doktorların deprem bölgelerinde olmaları da buradaki yaralıların tedavi edilmelerinde aksaklıklar ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, Kırşehir Hastanesi'ndeki yaralılarla ilgilenilmesi için, Sağlık Bakanlığı tarafından Kırşehir'e ayrıca bir operatör ve bir doktor daha gönderilmiştir¹¹⁸².

1.7.4.2. Depremzedeler İçin İaşe Temini

Deprem bölgesinde, sağlık tedbirlerinin ardından depremzede halk için acil alınması gereken tedbirlerin başında iaşe temini gelmektedir. Zira deprem nedeniyle, yıkılan evlerle birlikte köylüye ait buğdayların çoğu enkaz altında kalmış, kurtarılabilen buğdayların öğütülmesi için gerekli olan değirmenler de harap olmuştur¹¹⁸³. Ayrıca, harap olan köyler için buğday ihraç merkezi olan, İzzettin İstasyonu'ndaki buğdayların durduğu ambarların tavanlarının yıkılması da bölgedeki yiyecek sıkıntısını daha da arttırmıştır¹¹⁸⁴. Nitekim deprem bölgesindeki valilerden ve çalışan memurlardan gelen raporlarda da unsuz ve ekmeksiz kalınması ihtimalinin bulunduğu, bu hususta acil tedbirlerin alınması gerektiği üzerinde durulmuştur¹¹⁸⁵.

Bölgenin iaşe ihtiyacı öncelikle, Kırşehir il merkezinden ve civar köyler halkı tarafından sağlanmış¹¹⁸⁶, bu bağlamda civar köylerden kamyonlarla felaketzedelere yiyecek getirilmiştir¹¹⁸⁷. Civar köylerin bu hususta yapmış olduğu yardımlarla birlikte, deprem haberinin hemen ardından bölgeye gelen Kızılay da, halka çorba¹¹⁸⁸, sıcak yemek ve ekmek dağıtmıştır¹¹⁸⁹. Bununla birlikte Kızılay tarafından bölgeye gönderilen Müfettiş Mazlum Bey, köylere gönderilen ekmeklerin yetersiz geldiğini, enkaz altında kalan erzakların çıkarılamaması, değirmenlerin de tamir edilmemesinin halkın iaşesinde önemli sıkıntılar oluşturduğunu İçişleri Bakanlığı'na bildirmiştir¹¹⁹⁰. Bu kapsamda öncelikle değirmenler tamir edilmiş, hasara uğramayan buğday kuyuları açılmış, çıkarılan buğdaylar

¹¹⁸¹ Son Posta, "Kırşehir Zelzelesinden Yeni İntibalar", 24 Nisan 1938, s.9.

¹¹⁸²BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/8. (25 Nisan 1938); Cumhuriyet, "Zelzele Devam Ediyor", 22 Nisan 1938, s. 7; Ulus, "Zelzele Faciasının Son Bilançosu", 23 Nisan 1938, s.8; Kurun, "Zelzele Devam Ediyor", 23 Nisan 1938, s.6.

¹¹⁸³ Ulus, "Zelzele Bölgesinde", 26 Nisan 1938, s.8; Tan, "İlk Zelzelenin Kat'i Bilançosu Belli Oldu", 27 Nisan 1938, s.10.

¹¹⁸⁴ Ulus, "Zelzele Bölgesinde", 24 Nisan 1938, s.10.

¹¹⁸⁵ Son Posta, "Kırşehir'de Yeniden Zelzeleler Oluyor", 26 Nisan 1938, s.11.

¹¹⁸⁶ BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/8-9. (25 Nisan 1938).

¹¹⁸⁷ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Mektup", 24 Nisan 1938, s.7.

¹¹⁸⁸ Son Telgraf, "Felaket Devam Ediyor", 22 Nisan 1938, s.6.

¹¹⁸⁹ Son Telgraf, "Felaket Mıntıkasında", 23 Nisan 1938, s.7.

¹¹⁹⁰ BCA. 30.10.0.0/119.840.12. Lef.7. (17 Mayıs 1938).

değirmenlerde öğütülmüş ve bu suretle depremzedelerin iâşe sorunu büyük oranda çözülmüştür¹¹⁹¹. Ayrıca, enkaz altında kalan yiyecekler de çıkarılarak, programlı bir şekilde halka dağıtılmıştır¹¹⁹². Yine, enkaz altında kalan yiyeceklerden faydalanmak amacıyla, toprak altında kalanlar elenmiş, taş altında kalanlar da temizlenerek kurtarılmıştır¹¹⁹³.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 29 Nisan 1938 tarihinde TBMM'nde yaptığı konuşmada *"Bugün itibariyle iâşesi temin edilmeyen hiçbir köy, ev veya vatandaş kalmamıştır"*¹¹⁹⁴ ifadesini kullanmıştır. Aynı şekilde Kırşehir Valiliği de İçişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporda, bölgede acil iâşe ihtiyacının kalmadığını belirtmiştir. Raporun devamında ise Kırşehir Kızılay Şubesi'nin mali durumunun yetersiz olduğu, gerekli olan iâşelerin Kırşehir'den karşılanmasının daha ucuza mal olacağı ve bu nedenle de Kızılay'ın sadece fevkalade muhtaçlara nakit olarak yardım yapması gerektiği bildirilmiştir¹¹⁹⁵. Bu kapsamda da Kırşehir Valiliği, sadece çok muhtaç olan vatandaşlara nakdi yardıma başlamıştır¹¹⁹⁶.

Tüm bunların dışında deprem nedeniyle mahsulü zarar gören köylünün zararlarının karşılanması için, Kırşehir Valiliği, Ziraat Bankası tarafından felaketzedelere kısmen de olsa borç para verilmesi ve buğday dağıtılmasını talep etmiştir¹¹⁹⁷. Bu hususta Ziraat Bakanlığı da harekete geçerek deprem bölgesindeki teşkilatına, depremzede çiftçilere yardım yapılması hakkındaki kanuna istinaden yapılacak yardım listelerinin mahalli ihtiyaçlara göre tespit edilmesini ve depremden zarar gören çiftçilere tohumluk ve yemeklik buğday verilmesi talimatını iletmiştir. Ayrıca Ziraat Bankası tarafından, depremden zarar gören 125 köyden 3658 borçlu çiftçinin 93.060,72 lira miktarındaki borçlarının ertelenmesi ve depremden zarar gören çiftçilere yeniden kredi verilmesi

¹¹⁹¹ BCA. 30.10.0.0/119.840.12. Lef/6. (28 Nisan 1938); BCA. 30.10.0.0/119.840.12. Lef/5. (17 Mayıs 1938); Ulus, "Kırşehir Zelzelesinin Kati Rakamları", 30 Nisan 1938, s.1,8.

¹¹⁹² Ulus, "Bakanlar Heyeti Zelzele Mıntıkası Hakkında Mühim Kararlar Aldı" 29 Nisan 1938, s.8.

¹¹⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre, 5, İçtima 3, C.24, s.157. (29 Nisan 1938); Tan, "Dâhiliye Vekili İzahat Verdi", 30 Nisan 1938, s.10.

¹¹⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre, 5, İçtima 3, C.24, s.155. (29 Nisan 1938); Ulus, "Kırşehir Zelzelesinin Kati Rakamları", 30 Nisan 1938, s.1.

¹¹⁹⁵ BCA. 30.10.0.0/119.840.12. Lef/6. (28 Nisan 1938); BCA. 30.10.0.0/119.841.8. Lef/5. (17 Mayıs 1938); Ulus, "Zelzele Bölgesinde", 26 Nisan 1938, s.8.

¹¹⁹⁶ Ulus, "Zelzele Bölgesinde" 26 Nisan 1938, s. 8; Tan, "Bütün Devlet Daireleri Çadırlara Nakledildi", 27 Nisan 1938, s.10.

¹¹⁹⁷ BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/6. (25 Nisan 1938).

kararlaştırılmıştır¹¹⁹⁸. Bir ay sonra Kırşehir merkez ile Çiçekdağı halkından 178 çiftçinin daha borçları ertelenmiştir¹¹⁹⁹.

1.7.4.3. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar

Depremi hemen ardından alınan sağlık ve iâşe tedbirleriyle birlikte bir yandan da evsiz kalan halkın barınması sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun için, depremin hemen ardından, Köşker Kaymakamlığı Kırşehir Valiliği'ne evsiz kalanlar için 800 çadıra ihtiyaç olduğunu bildirmiştir¹²⁰⁰. Yozgat Vilayeti ise, buradaki depremzedeler için 100 adet çadır talebinde bulunmuştur¹²⁰¹. Bunun üzerine Kırşehir'e ilk olarak 300 adet¹²⁰², Yozgat'a ise 60 adet çadır gönderilmiştir¹²⁰³. Yozgat'a gelen çadırlar, Yozgat Valisi ve Yozgat Sağlık Müdürü aracılığıyla evsizlere dağıtılmıştır¹²⁰⁴. Kırşehir'e gelen 300 çadır ise öncelikle Köşker'e gönderilmiş¹²⁰⁵ ve burada da Akpınar Köyü çevresinde kurulmuştur¹²⁰⁶.

Kırşehir için gönderilen çadırlar ihtiyacı karşılamadığından gerek Kırşehir Valiliği gerekse bölgede incelemeler yapan Mülkiye Başmüfettişi Ali Server tarafından daha fazla çadır talebinde bulunulmuştur. Nitekim Başmüfettiş Server, İçişlerine Bakanlığı'na, sadece Çiçekdağı için 1000 çadıra¹²⁰⁷, Kırşehir dâhilinde ise 2000 çadıra ihtiyaç olduğunu¹²⁰⁸, Kırşehir Valiliği de 25 Nisan tarihinde İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda 24 Nisan tarihinde meydana gelen artçı sarsıntılarla birlikte, resmi dairede çalışan memurların da bulundukları binalardan çıkartıldığını, bunların da gelecek çadırlara yerleştirileceğini ve henüz yardım görmeyen merkeze bağlı köylerin olduğunu belirterek Kırşehir için 2.500 çadıra ihtiyaç olduğunu bildirmiştir¹²⁰⁹.

¹¹⁹⁸Ulus, "Zelzele Mıntıkasında Sarsıntı Devam Ediyor", 24 Mayıs 1938, s.2.

¹¹⁹⁹BCA. 30.18.1.2/83.57.15. (23 Haziran 1938).

¹²⁰⁰BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/7. (25 Nisan 1938).

¹²⁰¹BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/6. (25 Nisan 1938).

¹²⁰²BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/8. (25 Nisan 1938); Ulus, "Felaketzedelere Yardım", 21 Nisan 1938, s.1

¹²⁰³Ulus, "Felaketzedelere Yardım", 21 Nisan 1938, s.1; Cumhuriyet, "Zelzelenin Korkunç Tafsilatı", 21 Nisan 1938, s. 5; Kurun, "Yeniden Birçok Yerler Sarsıldı", 21 Nisan 1938, s. 4; Son Posta, "Sarsıntı Hala Devam Ediyor", 21 Nisan 1938, s. 11; Türk Sözü, "Orta Anadolu'da Dün İkinci Bir Zelzele Daha Oldu", 21 Nisan 1938, s.1; Tan, "Zelzelenin Büyük Tahribatı", 21 Nisan 1938, s.7.

¹²⁰⁴Kurun, "Zelzelenin Tahribatı" 22 Nisan 1938, s.4.

¹²⁰⁵BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/6. (25 Nisan 1938).

¹²⁰⁶Cumhuriyet, "Dâhiliye Vekili Kırşehir'de", 23 Nisan 1938, s.1; Tan, "Felaketzedelere Yardım", 23 Nisan 1938, s.10; Ulus, "Felaketzedelere Yardımlar", 23 Nisan 1938, s.8.

¹²⁰⁷BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/5. (25 Nisan 1938).

¹²⁰⁸BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/8. (25 Nisan 1938).

¹²⁰⁹BCA. 30.10.0.0/119.840.12. Lef/3. (28 Nisan 1938); BCA. 030.10.0.0/119.841.8. Lef/3. (17 Mayıs 1938).

29 Nisan 1938 tarihinde TBMM’nde konuşan Şükrü Kaya ise, halkın barınması için Kızılay’ın bölgeye 1200’den fazla çadır gönderdiğini, Milli Savunma Bakanlığı’ndan da 400 çadır alındığını ve bu tarih itibarıyla deprem bölgesinde açıkta kimse kalmadığını, gerekirse yine çadır gönderilebileceğini belirtmiştir¹²¹⁰. Deprem bölgesinde incelemeler yapan komisyon raporuna göre, Kırşehir’de 15.304, Keskin’de 2567 kişi, Yozgat ise 828 kişi, toplamda 18.699 kişi evsiz kalmıştır¹²¹¹. Bu raporu dikkate aldığımızda gönderilen çadırların ihtiyacı karşılamaktan çok uzakta olduğunu ifade edebiliriz.

1.7.5. Deprem Bölgesinde Yapılan Jeolojik Araştırmalar

Deprem bölgesinde hükümet tarafından üzerinde durulan en önemli konu, depremzedelerin kış gelmeden kalıcı konut veya barakalara yerleştirilmesidir. Bu kapsamda alınan tedbirleri incelediğimizde, hükümetin deprem bölgesinde yeni evlerin veya köylerin inşasından evvel ilk kez zemin etüdü olarak kabul edebileceğimiz, jeolojik tetkikleri yaptıрма kararını aldığını görmekteyiz.

Zira 1938 yılına kadar gerek deprem bölgesi gerekse ülkemize dair herhangi bir jeoloji haritası bulunmamaktaydı¹²¹². Kırşehir Depremi’ne kadar Türkiye’de jeoloji haritasının olmayışının nedenlerinden biri belki de o güne kadar deprem ve depremin yıkıcı etkilerine dair Türkiye’de ciddi bir bilincin oluşmamış olmasıdır. Zira Kırşehir Depremi, Ord. Prof. Hamit Nafiz Pamir’in de belirttiği üzere son bir asırda Türkiye’de görülen en şiddetli depremdir. Hatta Pamir, bahsi geçen depremin şiddetiyle, 1928 İzmir ve 1935 Marmara depremlerinin şiddetlerinin mukayese bile edilemeyeceğini ifade etmiştir¹²¹³. Dolayısıyla halk, Kırşehir depremiyle birlikte Cumhuriyet tarihinde ilk defa binlerce binanın yıkılmasına, birçok köyün tamamen harap olmasına şahitlik etmiştir. Bu da hem halk hem de hükümet nezdinde deprem ve depremin binalar üzerindeki etkilerine dair farklı bir bilincin oluşmasının başlangıcı olmuştur. O dönemde halkın depreme ve depremin yıkıcı etkilerine karşı henüz bir farkındalığı olmadığı, Kemal Zeki’nin depremin hemen ardından Ulus Gazetesi’nde yer alan şu yazısından da anlaşılmaktadır:

¹²¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre, 5, İçtima 3, C.24, s.155. (29 Nisan 1938); Ulus, “Kırşehir Zelzelesinin Kati Rakamları”, 30 Nisan 1938, s.1; Tan, “Dâhiliye Vekâleti İzahat Verdi”, 30 Nisan 1938, s.10.

¹²¹¹ Ulus, “Zelzele Tetkiklerine Ait Tafsilatlı Rapor Başbakanlığa Verildi”, 15 Mayıs 1938, s.8; Cumhuriyet, “Başvekkâlete Verilen Zelzele Raporunun Esası”, 16 Mayıs 1938, s.1.

¹²¹² Cumhuriyet, “Kırşehir Zelzelesinin Fenni Noktadan Tahlili”, 5 Mayıs 1938, s.7.

¹²¹³ Tan, “Üniversiteden Bir İlim Heyeti Zelzele Sahasına Gidiyor”, 22 Nisan 1938, s.10.

“Dünyanın birçok yerlerinde zelzele, tifo gibi, kolera gibi her saldırışında binlerce kurban alan afetler arasında sayılır. Halk ona göre tedbir alır. Ve zelzele afetini, muayyen zamanlarda adeta, yadırgamadan bekler. Fakat Türkiye toprakları bu türlü yer kudurmalarına yabancısıdır. Binde bir şurada burada barograflar bir sarsıntı kaydederler. Fakat insanlar bunu hissetmezler bile... Ne köy yıkılır ne de kurban verilir”¹²¹⁴.

Depremlerin yıkıcı özelliğine karşı bir bilincin yavaş yavaş ortaya çıkmasıyla birlikte, depremlere karşı dayanıklı binaların yapılmasının önemine dair farkındalığın yeni oluşmaya başladığını da yine Ulus Gazetesi’nde yer alan şu yazıdan anlamaktayız: *“Dünkü zelzele Ankara yapısı için çetin bir imtihan olmuş ve bir inşa hakikatini de meydana çıkarmıştır. Bugüne kadar yapılan inşalarda, şehir güzelliği, toprak vaziyeti, hülâsa inşaya tesiri olan her şey göz önünde bulundurulmuş, fakat kuvvetli bir zelzelede binaların mukavemeti için esaslı tedbirler alınmamıştı. Şimdi çok seyrek olsa bile, böyle veya bundan kuvvetli zelzelelerle de binaların dayanma kabiliyeti bahis mevzuu olabilecektir. Dünkü zelzele betonarmenin bir muvaffakiyeti olmuştur. Topraklarının altı, pek sağlam olmayan bazı memleketlerde inşa her şeyden evvel hatıra zelzele geliyor”¹²¹⁵.*

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da, 26 Nisan 1938 tarihinde toplanan Cumhuriyet Halk Partisi grubunda Antalya milletvekili Rasih Kaplan ve Kırşehir Milletvekili Lütfi Müfid Özdeş tarafından evsiz kalan depremzedelerin kış gelmeden bir an önce barındırılmasını temin için verdikleri takrire, *“Deprem bölgesindeki köylerin yeniden tesis edilmesinden önce bir daha aynı şekilde felaketlerle karşılaşmaması için jeolojik tetkik yaptırılıyor”¹²¹⁶* şeklinde cevap vermesi, hükümet nezdinde de yeni evler ve yeni köyler inşasında jeolojik incelemelerin esas alınması gerekliliğinin öne çıkmaya başladığını göstermektedir.

Bu noktadan hareketle, deprem bölgesinde jeolojik tetkiklerin yapılmasına dair karar 26 Nisan 1938 tarihli kararnamenin 3. maddesinde yer almıştır. Kararnameye göre, deprem sahasında incelemeler yapacak uzmanlar ve profesörler, Milli Eğitim ve Ziraat Bakanlıkları tarafından belirlenecek ve gönderilecektir. Millî Eğitim Bakanlığı da bu karar gereğince, İstanbul Üniversitesi’nden bölgeye profesörlerden oluşan ilmi bir heyet göndermesini istemiştir. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü tarafından Fen Fakültesi Jeoloji

¹²¹⁴ Kemal Zeki, “Herkes Soruyor: Ankara’mıza Bir Şey Olmadı Ya?”, Ulus, 21 Nisan 1938, s.8.

¹²¹⁵ Ulus, “Ankara Büyük Bir Korku Geçirdi”, 20 Nisan 1938, s.7.

¹²¹⁶ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketi”, 27 Nisan 1938, s.1; Tan, “Parti Grubu Toplantı”, 27 Nisan 1938, s.1; Kurun, “Başvekil Vekili Şükrü Kaya’nın İzahatı”, 27 Nisan 1938, s.1,4; Son Posta, “Yıkılan Köyler Yeniden Kurulacak”, 27 Nisan 1938, s.11; Türk Sözü, 27 Nisan 1938, s.1; Ulus, “Hükümet Meclis’ten 500.000 liralık Tahsisat İsteyecek”, 27 Nisan 1938, s.1,8.

Ordinaryüs Profesörleri B. Hamid Nafiz Pamir ile İsviçreli B. Parejak görevlendirilmiştir¹²¹⁷. Üniversitenin oluşturmuş olduğu heyette ayrıca, asistan olarak Enver Altınlı, Fuad Baykal ve Genel Kurmay Başkanlığı tarafından üniversiteye jeoloji tahsil etmek üzere gönderilmiş olan dört istihkâm subayı da bulunmaktadır¹²¹⁸. Ziraat Bakanlığı tarafından da Ziraat Bakanlığı Enstitüsü Profesörlerinden Salamon Kavli ile yardımcısı Klavni görevlendirilmiştir¹²¹⁹. Yine bölgede incelemeler yapmak için, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Başjeoloğu Doktor P. Arni ve maden mühendisi Sadi Bey ile birlikte, bir uzman, bir asistandan oluşan heyet¹²²⁰ araştırmalara katılmıştır¹²²¹.

Hamit Nafiz Pamir'in başkanlığındaki heyet, deprem bölgesinde bir hafta kalmış ve incelemelerde bulunmuştur. Gidemedikleri veya ulaşamadıkları bölgelere ise anket cetvelleri göndererek depremin oluşu, şiddeti, ortaya çıkardığı hasar, bölgenin zemin yapısı, depremin binalara etkisi gibi pek çok hususu öğrenmeye çalışmışlardır¹²²².

Pamir ve heyeti yapmış olduğu araştırmalarda, depremin daha çok dere kenarlarına yapılan evlerde hasar oluşturduğunu, halkın yeni yapılacak evlerinin dere kenarlarından uzakta yapılması gerektiğini¹²²³, ayrıca alüvyonlar üzerinde, yamaçlardaki dolmalarda veya farklı bünyede olan iki farklı arazinin temas ettiği kısımlarda da inşa edilen evlerin büyük ölçüde tahrip olduğunu, kerpiç veya sel taşları ile yapılan binaların da kolaylıkla yıkıldığını¹²²⁴, buna karşılık tepe ve sırtlarda özellikle de sağlam kayalar üzerinde yapılan eski evlerde dahi en ufak bir zarar olmadığı¹²²⁵ tespitinde bulunmuşlardır.

MTAE Başjeoloğu P. Arni ile maden mühendisi Sadi Bey'den oluşan ekip ise araştırmalarında, depremin tektonik, merkezinin ise Akpınar olduğu sonucuna

¹²¹⁷ Ulus, "Zelzele Mıntıkasına Bir İlmi Heyet Gönderiliyor", 22 Nisan 1938, s.7; Tan, "Üniversiteden Bir İlmi Heyeti Zelzele Sahasına Gidiyor", 22 Nisan 1938, s.10.

¹²¹⁸ Cumhuriyet, "Zelzelelerin Mahiyeti Nedir?", 1 Mayıs 1938, s.1.

¹²¹⁹ Son Telgraf, "Yeni ve Şiddetli Sarsıntılar Oldu", 24 Nisan 1938, s.3.

¹²²⁰ Ulus, "Zelzele Mıntıkasında Tetkikler", 23 Nisan 1938, s.8

¹²²¹ Cumhuriyet, "Tetkik Heyetleri Gidiyor", 22 Nisan 1938, s.7.

¹²²² Bahsi geçen ankette bulunan soruların bazıları şunlardır: Hangi gün, hangi saatte zelzeleyi hissettiniz, zelzele esnasında bulunduğunuz mahal, zelzele esnasında nerede idiniz, dışarıda mı, bina dâhilinde mi, binanın kaçınıcı katında idiniz, deprem sırasında ne ile meşguldünüz, bulunduğunuz bina nasıl bir bina idi, bulunduğunuz yerin zemini nasıldı, dağlık mı, düzlük mü, kayalık mı, kumluk mu, kaç zelzele hissettiniz ve ardı ardına ne kadar müddet geçti, hareket ne şekilde oldu, aşağıdan yukarı doğru mu, sarsıntıların ne kadar sürdüğünü tahmin ediyorsunuz, bulunduğunuz yerde devrilen eşya buldunuz mu, zelzele esnasında sesler işittiniz mi?. Bkz. Cumhuriyet, "Zelzele Kesilmiyor", 26 Nisan 1938, s.7.

¹²²³ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasındaki İlmi Tetkikler Neticeleniyor", 29 Nisan 1938, s.1,8.

¹²²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cumhuriyet, "Zelzelelerin Mahiyeti Nedir?", 1 Mayıs 1938, s.1,8; Tan, "Kırşehir Havalisinde Zelzelenin Sebepleri", 1 Mayıs 1938, s.10.

¹²²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 3, C.24, s.156. (29 Nisan 1938); Ulus, "B. Şükrü Kaya Dün Mecliste İzahat Verdi", 30 Nisan 1938, s.5.

varmışlardır. Ayrıca, yapmış oldukları incelemelerde, mermerler üzerine kurulu köylerin daha büyük hasara uğradıklarını, kalker zeminde kurulan köylerde daha çok çöküntü meydana geldiğini tespit etmişlerdir¹²²⁶.

Kırşehir'e jeolojik araştırmalar yapmak için giden bir başka heyet ise, İstanbul Rasathanesi Müdür Yardımcısı Kemal Erkmen'in başkanlığını yaptığı, Süreyya Tokatoğlu ve Ali Server'den oluşan heyettir. Bu heyet de çalışmalarında depremin tektonik olduğunu tespit etmiş ve depremin şiddetine dair veriler ortaya koymuştur. Erkmen incelemelerinin ardından yapmış olduğu açıklamada, Türkiye'nin, Portekiz'den başlayarak Akdeniz bölgesinden geçen ve Asya içlerine doğru uzayan zelzele kemeri (fay hattı) üzerinde bulunduğunu, bu yüzden depremin Türkiye için beklenmedik bir olay olmadığını ifade ederek, yapılacak yeni inşaatlarda bu durumun dikkate alınması gerektiğine dikkat çekmiştir¹²²⁷.

Deprem bölgesinde yapılan bu ilk jeolojik araştırmalarla birlikte, 26 Nisan tarihli kararnameyle deprem sahasını incelemek, yıkılan veya yıkılacak olan evlerin oluşturduğu hasarı tespit etmek, yıkılacak veyahut yerinde bırakılacak köylerin yerlerini, yeni yapılacak evlerin tiplerini, kullanılacak olan malzeme miktarını, yapılacak inşaatın cinsini belirlemek amacıyla, İskân Genel Müdürlüğü'nün başkanlığı altında Milli Savunma, İçişleri, Maliye, Bayındırlık, Milli Eğitim, Sağlık Bakanlıkları ile Tapu Genel Müdürlüğü'nden memurların oluşturduğu bir komisyonun bölgeye gitmesine dair karar alınmıştır. Gönderilen komisyon sahada yapmış oldukları incelemelerinin de 10 gün içinde hükümete rapor halinde sunması istenmiştir.

Neredeyse bütün bakanlıklardan memurların görev aldığı komisyon, deprem bölgesinde bulunan köylerin bulunduğu yerin tehlikeli olup olmadığını, mevcut köylerin başka bir yere naklinin gerekli olup olmadığını, yeniden kurulması düşünülen köylerin yerlerinin su ihtiyacının karşılanması, dayanıklılık ve zemin etüdüne dair tespitlerde bulunacaktır. Komisyon ayrıca, hasar gören ve yıkılması muhtemel olan evlerin hızlı ve sağlam bir şekilde mahalli malzemeyi kullanmak şartıyla inşaatlarına başlama şartlarını hazırlayacaktır¹²²⁸.

¹²²⁶ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasındaki İlmi Tetkikler Neticeleniyor", 29 Nisan 1938, s.8.

¹²²⁷ Cumhuriyet, "Kırşehir Zelzelesinin Fenni Noktadan Tahlili", 5 Mayıs 1938, s.5.

¹²²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 3, C.24, s.156. (29 Nisan 1938); Ulus, "B. Şükrü Kaya Dün Mecliste İzahat Verdi", 30 Nisan 1938, s.5; Tan, "Dâhiliye Vekâleti İzahat Verdi", 30 Nisan 1938, s.10.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Bakanlar Kurulunun aldığı bu karar doğrultusunda, İskân Müdürü Başkanlığı altında deprem bölgesinde incelemeler yapacak olan komisyonun çalışmalarına dair bir talimatname hazırlayarak, komisyonda delegesi bulunan dairelere göndermiştir. Bu talimatnameye göre, İskân teşkilatından bir mimar, bir mühendis ve memurların bulunacağı komisyona Kızılay Müfettişi başkanlık yapacaktır. Oluşturulan komisyon öncelikle Kırşehir merkezinde toplanacak, burada verilen bilgi ve açıklamalara göre, depremin Kırşehir ve çevre illerde etkilediği sahayı bir harita üzerinde gösterecektir. Harita üzerinde belirlenen bu sahadaki köylerin her biri, komisyona mensup aza ve bunlara eşlik edecek olan vilayet, finans, bayındırlık, sağlık, ziraat memurları, jandarma zabıtları tarafından grup halinde gezilecektir. Gezilen sahalarda, zarar gören köylerin adları ve nüfusları tespit olunacaktır. Depremden müteessir olmak kaydına dâhil olmak için bir mahalde, bir veya birden fazla evlerin tamamıyla yıkılmış veya oturulamaz bir hale gelmiş olması lazım gelecektir. Bu köylerdeki yıkılmış veya tamiri olmayacak derecede hasar görmüş ve tamir mümkün şekilde az hasara uğramış evlerin adedi, her köy için ayrı ayrı gösterilmek üzere cetvellere kaydedilecek ve her evin sahibinin adı- soyadı, evin nüfusu gösterilecektir. Bu köylerin ekime müsait arazisi ve otlakları da tespit edilecektir. Bu köyde zelzeleden yıkılmış veya hasara uğramış olan evlerin ne tarzda ve hangi malzeme ile inşa edilmiş olduğu ve depreme mukavemet ederek yıkılmamış veya az hasara uğramış evler varsa bunların depreme dayanmalarının ilmi sebepleri araştırılacaktır. Bunların tespitinden sonra Ziraat ve Milli Eğitim Bakanlıkları tarafından ayrıca sarsıntı sahasının jeolojik durumunu incelemek için gönderilen uzman ve profesörlerle temas edilerek bu yerlerdeki toprak tabakalarının vaziyeti tespit ve bu yerlerde yeniden köy inşasında mahzur olup olmadığı tayin olunacaktır. Komisyonun tali grupları tarafından evleri yıkılmış olan köylerin yerlerinde bırakılması veya başka yerlere nakilleri hususlarından hangilerinin faydalı olduğu incelenecektir. Komisyon tali kararından evvel vilayetin görüşünü de alacaktır. Komisyon 10 Mayıs tarihinde çalışmalarını bitirerek Ankara'ya dönecek ve çalışmalarını bir rapor halinde Başbakanlık'a sunacaktır¹²²⁹. Ayrıca, deprem bölgesinin uçak ile fotoğrafları çekilecek ve haritaları da çıkarılacaktır¹²³⁰.

Kışın erken gelmesi ve sert geçmesi nedeniyle hükümet, komisyondan çalışmalarını bir an evvel tamamlamasını ve nihai raporu göndermesini talep etmiştir. Zira hükümet, inşaatlara bir an önce başlamak ve 15 Ekim'e kadarda bitirmek istemektedir. İşleri

¹²²⁹ Ulus, "Bakanlar Heyeti Zelzele Mıntıkası Hakkında Mühim Kararlar Aldı", 29 Nisan 1938, s.8.

¹²³⁰ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasında Yapılan Tetkikat", 6 Mayıs 1938, s.3.

Bakanı Şükrü Kaya, bunun sağlanması için hükümet olarak her türlü vesaite müracaat edileceğini beyan etmiştir¹²³¹.

İskân Genel Müdürü Doktor Cevdet Atasağın'un başkanlığında, 30 Nisan-10 Mayıs 1938 tarihleri arasında deprem bölgesinde incelemelerde bulunan komisyon üyeleri¹²³² 13 Mayıs'ta Ankara'ya dönmüştür¹²³³. Komisyonda yer alan üyeler; Prof. Hamit Nafiz Pamir, asistanı Enver Altınlı, İstanbul Üniversitesi Jeoloji Profesörü Salomon Kavli ve yardımcısı, Ziraat Enstitüsü Jeolojik Araştırma Müdürü Prof. Lui, Ankara Coğrafya Fakültesi Coğrafya Profesörü Tefik Göymen, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürü Aziz Balkan ve yardımcısı İlhami Bey, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürü Tetkikler Şubesi Müdürü Sadi Pekmezcioglu, Milli Savunma Bakanlığı'ndan Binbaşı Mahmut Çevik, Harita Genel Müdürü Ali Server, Mülkiye Başmüfettişi Şerif Özartan, Maliye Bakanlığı Kırşehir Defterdarı Kadri Yürükoğlu, Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişi Emin Dizgin, Bayındırlık Bakanlığı Yol ve Köprüler Başkan Yardımcısı Doktor Rüştü Geren, Sağlık Bakanlığı Sıtma Mücadele Müfettişi Esat Berkmen, Ziraat Genel Müdürlüğü İkinci Şube Müdürü Mustafa Tibas'tır¹²³⁴.

Heyetin yapmış olduğu incelemeler, Sağlık Bakanlığı'nda, Başbakan Vekili Şükrü Kaya, Milli Eğitim Bakanı B. Saffet Arıkan, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Hulusi Alataş'ın ve Ziraat Bakanı'nın¹²³⁵ katıldığı toplantıda görüşülmüştür¹²³⁶. Heyet deprem bölgesinde yeniden kurulacak köylerin yerleri ile depremin sebeplerini ve depremin etkilediği sahayı tespit etmiştir¹²³⁷. Heyetin raporu, İskân Genel Müdürlüğü'nce hazırlanmış¹²³⁸ ve hazırlanan rapor 14 Mayıs'ta Başbakanlığa verilmiştir¹²³⁹. Ulus Gazetesi, rapor için *"Memleketi muzdarip eden bir tabiat afeti karşısında bütün imkânlardan faydalanarak halkın huzur ve rahatını temin etmek için hükümetin ne kadar*

¹²³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 3, C.24, s.156. (29 Nisan 1938); Tan, "Dâhiliye Vekâleti İzahat Verdi", 30 Nisan 1938, s. 10; Kurun, "Başvekil Vekilinin Yeni İzahatı" 30 Nisan 1938, s.6; Son Posta, "Zelzele Sahasında İnşaata Süratle Başlanacak", 30 Nisan 1938, s.11.

¹²³² Ulus, "Zelzele Tetkiklerine Ait Tafsilatlı Rapor Başbakanlığa Verildi", 15 Mayıs 1938, s.8.

¹²³³ Tan, "Zelzele Sahasında Tetkikler", 13 Mayıs 1938, s.1.

¹²³⁴ Ulus, "Zelzele Tetkiklerine Ait Tafsilatlı Rapor Başbakanlığa Verildi", 15 Mayıs 1938, s.8.

¹²³⁵ BCA. 30.10.0.0/119.841.15. Lef/1.(14.06.1938).

¹²³⁶ Ulus, "Zelzeleyi Tetkik Eden Heyet", 13 Mayıs 1938, s.1.

¹²³⁷ Tan, "Zelzele Sahasında Tetkikler", 13 Mayıs 1938, s.1.

¹²³⁸ Ulus, "Zelzele Bölgesinde Yeni Sarsıntılar", 13 Mayıs 1938, s.2.

¹²³⁹ Ulus, "Zelzele Tetkik Raporu Başbakanlığa Verildi", 14 Mayıs 1938, s. 1; Cumhuriyet, "Dün Üç Zelzele Daha Oldu", 15 Mayıs 1938, s. 5; Tan, "Bir Zelzele Oldu", 16 Mayıs 1938, s. 4.

*esaslı tetkikler yaptırdığını ilmi ve salahiyyetli bir lisanla tetkik eden rapor”*¹²⁴⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Komisyon, deprem bölgesini Keskin, Yozgat ve Kırşehir vilayeti olmak üzere üç bölgeye ayırarak incelemiştir. Depremi etkilediği sahada hangi köylerin ne kadar hasar aldığı, hasar almasının sebepleri, aynı sahada bulunmasına rağmen bazı köylerin neden hiç hasar almadığı, hangi köylerin yer değiştireceği veya hangi köylerin birleştirileceğine dair geniş bir rapor hazırlamıştır. Raporda ayrıca, köylerin yerleri tespit edilirken hangi esasların göz önünde bulundurulduğu belirtilmiştir. Yine yapılacak olan yeni inşaatlarda hangi malzemelerin kullanılması gerektiği ve bu malzemelerin de temin edileceği yerler belirlenmiştir. Oldukça kapsamlı olarak hazırlanan rapor şu şekildedir;

***Kırşehir, Yozgat, Keskin Zelzele Mıntıkasında Yapılacak Yeni Tesisler Hakkında
Mevzii Coğrafya Nokta-i Nazarı***

Kırşehir, Yozgat, Keskin zelzele mıntıkası oldukça büyüktür. Kırşehir vilayeti dâhilinde azami tahribat görmüş olan mıntika 25 km uzunluğunda ve 5 km genişliğindedir. Bu mıntikanın Ankara vilayetine tabi Keskin kazasında da imdat etmesi muhtemeldir. Bundan başka Delice vadisi kıyılarında, Kırşehir ve Yozgat hudutlarında da büyük tahribat yapmıştır.

Tabidir ki mevzu bahis olan mıntıkada iskân şartlarının yeniden düşünülmesi icap eder. Filhakika dünyanın daha fazla zelzele tehlikesi bulunan mıntikalarında bazen daha kesif bir nüfusun yaşaması icap etmektedir. Kırşehir, Yozgat, Keskin vilayetlerinde vuku bulan felaketlerin büyüklüğü zelzele dehşetinden ziyade inşaatın muvafık olmamasına affolunabilir. Zelzenin bu mıntıkada muhtemel bir tekerrürü halinde tahribatın asgari bir mikyasa indirilmesi temin için birçok tedbirler alınabilir. Bu hususta iki grup tedbir alınabilir:

1. İnşaatın daha iyi bir şekilde yapılması bilhassa çamur ve kerpiç gibi malzeme ile yapılan inşa sisteminin tahdidi. Bundan başka diğer zelzele mıntikalarında bilhassa muvafık olan ahşap inşaat İç Anadolu’da gayri kabili tatbik olunan ahşap iskeletli binalar yapılması, şimdiye kadar yapılan harçsız taş duvarların

¹²⁴⁰ Ulus, “Zelzele Tetkik Raporu Başbakanlığa Verildi”, 14 Mayıs 1938, s.1.

çok tehlikeli olduğu görüldüğünden ahşap iskeletin harçla tutturulmuş taşlarla doldurulması tavsiye olunabilir. Kireç istihsali için Salomon Calvy imkânlar göstermiştir.

2. Bilhassa tehlikeli görünen mıntıkaların zelzele bakımından emniyetli mıntikalara nakli için, hükümetin arzusuna göre, kültürel ve iktisadi sebeplerden dolayı küçük küçük köyler yerine 100 evli köyler tesisi şeklinde tedbirler alınması lazımdır. Bu tedbirlerin alınmasında beşerî coğrafya bakımından mühim noktaların nazarı itibara alınması icap etmektedir. Şöyle ki zelzele mıntıkası pek eski zamanlardan beri meskûndur. Bundan dolayı köyler zelzele tehlikesi bertaraf edildiği takdirde umumiyetle tabiat şartlarına mükemmel bir surette intibak etmiştir. Bu tabiat şartlarının mühimleri şunlardır:

- a- Su tedariki
- b- Köy mahallinin mevzi iklimi
- c- Köy mahallinin iktisadi merkezlerle olan münakalâtı ve bilhassa tarlalara olan mesafesi

Bu itibarla köy yerleri değiştirilirken değiştirilmenin dar sahalar dâhilinde yapılması şayanı tavsiyedir. Bu hususta şu mütalaa beyan edilebilir:

Büyük köylerin su ihtiyacı temin etmek her tarafta imkân dâhilinde değildir. Bu imkân ancak esasen mevcut olan büyük köylerde zaten mevcuttur. Bundan dolayıdır ki köylerin yerlerini pek az değiştirmelidir. Mesela alüvyonlu mıntıkada yahut emniyetli olmayan bir diğer zeminden sağlam kaya üzerine naklolabilir. Böyle küçük mikyasla bir yer değiştirilmesinde yeni mahallin mevzi iklim şartları nazarı itibara alınmalıdır.

Dağlık köylerde şimal ve cenup marazları arasında büyük farklar mevcuttur; cenup yamaçlar umumiyetle şayanı tercihtir. Bilakis şimal marazlardan mümkün mertebe içtinap etmek lazımdır. Çukur dere boyları bu mıntıkada jeolojik sebeplerden dolayı şayanı tavsiye değildir. Böyle yerler zaten mevzii iklim şartları bakımından da gayrı muvafıktır. Açık plato satırları dağlık mıntikalarda daima en muvafık olan köy mahalleridir. Bu itibarladır ki ekseriyetle köyler böyle yerlerde tesis olmuşlardır.

Köy yerlerinin pek az değiştirilmesi ile münakalât vaziyetinde vuku bulacak değişiklik ehemmiyetsiz olacaktır. Köyün eski mevki ile yeni mevki arasındaki münakale yollarının uzunluğu muhtelif küçük köylerin değiştirilmesi planlarında büyük bir

ehemmiyet alır. Hiç şüphesiz bazı ahvalde küçük köylerin birleşmesi neticesi olarak iktisadi yolların uzaması nüfus tekâsüsünün faydaları ile telafi edilmiş olacaktır.

Diğer ahvalde küçük köylerin tarlaları birbirlerinden çok uzak veyahut birinden diğerine güçlkle gidilebilecek kadar uzak olabilir. Köylerin birleştirilmesi mecburen toplu mesainin ve bunun da neticesi uzak tarlalarda mahsullerin azalması olacaktır. Bu gibi neticeler hükümetin nokta-i nazarı dâhilinde olmayabilir. Bunun için küçük köylerin birleştirilmesi meselesinde mevzi iklim şartlarının ve su temininin dikkatle tetkiki kâfi değildir. İktisadi yolların köylüye müsait olup olmadığının da tetkik etmek icap eder. Ancak bu gibi ahvalde köyle tarla arasındaki mesafenin muayyen bir mikyası tecavüz etmediği takdirde küçük köylerin birleştirilmesi kültürel ve iktisadi bir telakkiye delalet edebilir. Ve ancak bu halde şayanı tavsiyedir.

Ankara, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Profesörü

Kırşehir Zelve Mıntıkası Hakkında Umumi Mütalaa

Yapılan tetkikler neticesinde tektonik bir sarsıntı olduğu tahakkuk etmiştir. Zelve mıntıkası büyük bir garanit masifinden eski mermer ve billuri şistlerden, iltivalı tuz ve jipsli serilerden ve nümülit kalkerlerinden ve bütün bunların üzerine diskordan olarak mevzu neojen tabakalarından müteşekkil bulunmaktadır.

Neojen tabakaları eski arazinin üzerinde dar veya geniş istitalerle yayılmaktadır. Zelve esansında eski araziden, jeolojide “fay” denilen yarıkların vasıflarını arz eden bir takım yarık ve çatlaklıklar açılmıştır. Bu fay hatlarında kompatimanların oynaması zelzeleyi doğurmuştur. Akpınar’ın şimalinde bunlardan birini 18 km kadar takip etmek mümkün olmuştur.

Burada 65 cm’lik ufki ve 15-30 cm’lik şakuli bir tebdili mevki tespit edilebilmiştir. Fayların istikametleri mütehavvildir. Büyük Akpınar yarığı garp-şimali garbi istikametindedir. Hacıselimli’nin garbinde şimal ile 12 derece şark istikameti alır, Karaova’da şimal-cenup yahut şimal ile 20 derece garbi ve Hanyeri’nde şimal ile 35 derece şarki ve şimal ile 45 derece şarki istikametinde takip olunmuştur. Binaenaleyh zelve mıntıkası müteaddid faylarla kompartimalara ayrılmıştır. Bu kompartimanlar birbirlerine nazaran hareket etmişlerdir. Bundan dolayıdır ki episantral mıntika bir daire şeklinde olmayıp takriben şimali garp istikametinde uzanan bir saha teşkil etmiştir. Episantral

mıntıka dâhilinde büyük köyler tamamen harap olmuştur. Bu tahribatın vuku yalnız recfenin şiddetinden değil, aynı zamanda binaların yapılış tarzından ve temel yerlerinin jeolojik tabiatından ileri gelmektedir. Bundan dolayıdır ki episantral mıntıkanın tespitinde yalnız tahrip olunmuş binaların ve ölenlerle yaralıların miktarına istinat edilmemiştir. Aynı zamanda zemindeki çatlaklara menba ve çeşme sularındaki değişikliklere de istinat edilmiştir. Bu suretle kayda şayandır ki hafif sarsıntılarla bile mail yamaçlarda çatlaklar hâsıl olmuştur. Zira kum, narin vesaire gibi yumuşak topraklar kolaylıkla kayabilmişlerdir. Mesela Sekili Köyü'ndeki çatlaklar bu nevi yamaç çatlaklarıdır, yani zelzelenin şiddeti hakkında fikir veriş bakımından büyük bir kıymeti haiz değildir.

Eldelek'li ve Karaoğlan'daki yamaç heyelanları da ehemmiyetsiz sathi hadiselerden ibarettir. Bu noktaları nazarı itibare alarak vasih bir episantral mıntıkası tefrik olunabilir. Bu mıntıka Alişar'dan, Tatarilyas, Köşger, Akpınar, Sofrazlı, Hanyeri, Karaova'dan geçerek Keskin mıntıkasına kadar imtidat eder ve cenuptaki Akpınar fayına muvazilik arz ederek garp-şimali garbi istikametini alır. Bu fay Hanyeri'nden sonra şimale doğru dönerek şimal-cenup istikametini aldığı gibi episantral saha da şimal -cenup istikametine döner. Episantral mıntıka granit, diyorit ve bunların damar sahraları, mermer billuri şist ve bunları kateden eski ve yeni indifai saherelerden müteşekkildir. Bu sahere yer yer neojen tabakalarla örtülüdür.

Episantral sahanın garbi ve şimali garbi kısmı gre ve konglomeraları ihtiva eden teşekküllerle kaplıdır. Bunların Hozen devrine ait olması muhtemeldir. Episantral mıntıkanın haricinde Delice Irmağı cenubunda tahrip olunmuş bir sıra köyler mevcuttur. (Acı, Buzlar, Kaleevci, Ayvalı) aynı nehrin şimal kısmında ve Yozgat vilayeti dâhilinde Börücük, Sekili, Arifoğlu gibi şiddetle tahrip olunmuş köyler mevcuttur. Bu mıntıkanın zemini Oligasen devrine ait olan tuzlu ve jipsli tabakalardan müteşekkildir. Bu tabaka serisi yer yer kırılmıştır. Sekili'de olduğu gibi diğer yerlerde tuzlu membalar hâsıl olmuştur. Bu mıntıkada zelzelenin bazı yerlerde şiddeti olarak görülmesi zelzeleden evvel tuzlu jipsli serinin erimesi neticesinde büyük ve küçük birtakım boşlukların yer altında teşekkül etmiş olmasından ileri gelmiş olabilir. Bu boşluklar episantral mıntıkada zelzele vukua gelmemiş olsa idi bile, zamanla mevzi çökmeler ve inhidam zelzeleleri vücuda getireceklerdi.

Buna delil olarak Ayvalı köyündeki Dolin çöküntüsünün Nikaroğlu'ndaki Dolin Gölü'nün böyle inhidamlarla teşekkül etmiş oldukları söylenebilir. Episantral mıntıkadaki esas zelzele dolayısıyla tuzlu jipsli serilerle birçok inhidam zelzeleleri vukua gelmiştir.

Umumiyetle böyle tali zelzelelere Reali zelzeleleri denir. Bu sebeplerden dolayı tuz ve jips serileri dâhilinde zelzele tahribatının gayri muntazam olarak tevzi olunması karakteristiktir. Zelzele mıntıkalarında gerek episantral mıntıkada gerek bunun haricinde “Zelzele Adaları” adı verilen bölgeciklerin bulunması daha vakidir ve dikkate şayandır. Bu adalar tamamen veya kısmen sarsılmış mıntikalar içinde tamamen mahfuz kalmış bulunurlar. Tetkik edilen mıntıkada Büyük Durmuşlu, Zulkadirli, Alimpınar ve öğrenilebildiğine göre Delice Irmağı ile Mahos Çayı arasındaki silsilelerde bu neviden mıntıkacıklar mevcuttur.

Episantral mıntıkada, yakın bir zamanda şiddetli sarsılma ihtimalleri büsbütün değilse bile pek azdır. Bilakis Delice Irmak, tuzlu jipsli tabakaların bulunduğu mıntıkada ise mücerret mahallerin mevzili zelzelelerle sarsılmaları muhtemeldir. Tuzlu, jipsli serilerin bulunduğu köylerin yerlerini değiştirmek imkânsızdır. Ancak mıntikanın bazı yerlerinde bazalt vesaire gibi kayaların mevcut olduğuna nazarı dikkati celbederiz. Bunları sağlam bir temel zemini arz ettikleri gibi suları da tatlıdır. Episantral mıntıkada yapılacak yeni tesisat aşağıdaki şartlara uygun olmak gerektir. Zira tecrübeler göstermiştir ki tektonik zelzeleler gayri malum zamanlarda tekerrür edebilirler:

1. Yarıkların veya bunların imtidatları üzerinde bulunan köylerin yeni yapılacak inşaatta, yerlerinin az çok tebdili icap etmektedir. Ayrıca sunulan müfredat raporunda bu köylerin yeni mevkileri hakkında tafsilat verilmiştir. Köylerin veya köy aksamının yerlerinin tespitinde, zeminin sıhhatli bir jeolojik tetkiki ve su şartlarının öğrenilmesi icap eder.
2. Yeni inşa edilecek bütün evlerin, kabil olduğu kadar sağlam kayalar üzerine de yapılması ve vadilerdeki alüvyonlardan veya yıkıntı mahrutlarından mümkün mertebe içtinap olunması lazımdır. Bu mıntıkada zeminin granitten, billuri şistlerden, mermerlerden veya neojen kalkerlerinden herhangi birinin tercih olunmasında herhangi bir fark yoktur. Eğer temel zemini olarak sağlam kayanın bulunması imkânsız görülürse temellerin çok itina ile yapılması lazımdır. Bu taraflarda yapılan tetkikler de göstermiştir ki yamaçlardaki dolmaların veya höyüklerin üzerinde bulunan köy kısımları sağlam kaya üzerinde bulunan köy kısımlarına nazaran daha şiddetle tahrip olmuşlardır. Alimpınar (bazalt), Zulkadirli (nümülit kalkerler), Büyük Durmuşlu (mermer) gibi köyler sağlam kaya üzerinde bulunduklarından gayet hafif surette tahrip olunmuşlardır.

3. İtalya’da Kaliforniya’da, Japonya’da vesair memleketlerde yapılan tecrübeler nazaran tamamen ahşap evler diğer inşaat tiplerine müreccaktır. Tabidir ki bu gibi yerlerde beton inşaat, iktisadi sebepler dolayısıyla mevzu bahis değildir. Bundan başka taşları harç ve çimento ile tutturulmuş olan evler azami mukavemeti gösterirler. Kireç imali için icab eden kalker her yerde mevcuttur. Kireç taşlarını yakmak için Arabin köyündeki linyitler kullanılabilir. Kum da her köyün yakınında mevcuttur. İnşaatta yuvarlak sel taşlarının kullanılmaması, bilakis mümkün merteye yassı taşların istimali lazımdır.

Damların inşası mütehassıslar tarafından damın bina dahiline yıkılmasına mâni olacak şekilde yapılması bakımından tetkik edilmelidir.

Keskin Zelzele Mıntıkası

Zelzelenin episantral mıntıkası Ankara Vilayetine tabi Keskin Kazası’nda Hanyeri’ne yakın gayet dar bir saha işgal etmektedir. Kazanın Takazlı, Ceritoba, Efendi köyleri ancak episantral sahanın şimali garbi hududunda bulunmaktadır. Tetkik ettiğimiz köylerin mütebakası episantral sahanın hududundan uzakta bulunmakta ve buna rağmen tahribat derecelerinin de az çok fazla gözükmesi inşaat tarzlarının çok fena ve temel zeminlerinin ekseriyetle dolma veya epolisler üzerinde ve dere alüvyonları üzerinde bulunmasından ileri gelmektedir. Tetkik edilen köylerin büyük bir kısmı neojen devrine ait kumlu ve konglomeralı tabakalar zerinde yalnız Keskin zelzele sahasının şimali şarkı müntehasında Kılıçözü’ne yakın olan köyler serinin üzerinde bulunmaktadır. Keskin’den Kılıçözü’ne giden şoseye müvazi olarak Alibudak, Pöhrenk ve Efendi Köyü civarına kadar uzanan ve neojen tabaları ortasında bir ada şeklinde eski sahralarda müteşekkil bir mıntika imdat etmektedir. Diğer mıntikalarda da yaptığımız müşahadeler gibi burada da bu eski sahaların üzerine istinat eden köylerin zelzele tahribatından masun kaldıkları görülmüştür.

Mıntıkanın yukarıda söylendiği gibi bilhassa neojen konlomera ve grelerden müteşekkil bulunması ve sular için çok kabil nüfuz olan bu gibi araziden fazla su miktarını müşkil bulunması dolayısı ile büyük köylerin tesisine imkân görülememiştir. Aşağıda tetkik ettiğimiz köyler hakkında şu mütealaları zikrolunabilir.

Cebaraili; bu köyün bütün evleri az çok harap olmuştur. Bu köy dolma arazi üzerinde müesses bulunduğundan burada sağlam bir temel bulunmasına imkân görülmemiştir. Bu köyün takriben üç kilometre şimali garbisinde kâin pek az müteessir

olmuş olan Yenisli Budak Köyü'nden yeniden tesisi münasip görülmüştür. Bu köyün Uşakmezari Civrizinoğlu namı mahallere sağlam kuartsitler üzerinde bulunduğundan yeni tesis edilecek köye sağlam bir zemin teşkil eder.

Cebarilli köylerinin tarlaları cenubi garbisinde bulunduğundan yeni tesis olunacak köye nazaran takriben 2 km'lik fazla bir mesafe katetmeleri icap edecekse de bu da ehemmiyetli telakki edilemez. Ali Budak Köyü'nde kâfi miktarda içme suyu tedariki imkânları bulunduğundan bu hususta hiçbir müşkilat yoktur. Köyün altındaki çayırın altında bol miktarda yeraltı suyu mevcuttur. Bu suretle tesis edilecek olan köy 61 hanelik olacaktır.

Kasımağa Köyü: Köy zelzeleden nispeten az müteessir olmuştur. Köyün bugünkü mevki yukarısı da yeni yapılacak binaların bu mahalde mevcut sağlam eski sahalar üzerinde inşası münasip görülmüştür. Köyün suları ihtiyaca kâfidir. Burada yeni yapılacak binaların köy civarında mevcut yassı kırmızı renkli radyolerit denilen taşlarla ve harçla yapılması icab eder.

Efendi köyü: Köy hemen tamam ile harap olmuştur. Yalnız yamacın yukarısındaki sağlam kayalar üzerinde koin tek tük binalar sağlam kalmıştır. Köyün kâfi miktarda suyu mevcut olmakla beraber aynı “kapte” edilmemiş değildir. Yeni yapılacak tesisat esnasında “koptage” şeklinin düzeltilmesi icab eder. Yeni yapılacak binaların bugün binaları sağlam kalmış olan Kasımgediği Mahallesi'ne yapılması tavsiye olunabilir. Eğer burası kâfi görülmeyecek olursa köyün derhal cenubunda kâin hemen yerine yahut karşısındaki diğer harman yerinin de her türlü inşaat yapılabilir. Buraları sağlam kaya üzerindedir.

Ceritoba ve Yenimerdan: Ceritobası yumuşak ve tahsilül etmiş neojen tabakalatı zeride kâindir ve hemen tek mil binaları yıkılmış ve damları çökmüştür. İçecek suları olmadığından dere suyu ile iktifa etmektedirler. Ceritobası'na takriben 2 km cenubi garbisinde kâin Yenimerdan Köyü sağlam zemine malik olduğundan zelzeleden hemen müteessir olmamıştır. Suyu da boldur. Hemen her tarafta ayrıca su tedariki için imkânlar mevcuttur. Yeni naklonulacak binaların köyün cenubuna doğru harman düzlüğü veya Gökgedik mevkiinde mahallinde inşası muvafıktır.

Ceritobasına ait Kılıçözü Vadisi'ndeki tarlalar köyün bu suretle nakil neticesinde birkaç kilometre daha uzakta kalacaksa da Ceritobası'nda suyun bulunmaması ve zemininin de hiç sağlam olmaması dolayı ile nakline mecburiyet vardır. Köyün daha uzağa

mesela Pöhrenk Köyü'ne nakli Kılıçözü tarlasına olan mesafesini çok artıracığından iktisadi müşküller tevliid edecektir. Şayanı tavsiye görülmemiştir.

Pöhrenk: Köy eski sahalardan müteşekkil bir yamaçta fakat bu sahaların yıkıntıları üzerinde kâindir. Köyün yığıntılar üzerin tesadüf eden binaları oldukça iyi yapılmamış olmasına rağmen zelzeleden müteessir olmuşlardır. Yeni yapılacak binaların şimdiki köyün şimalinde Porazpınar sırtları üzerinde inşası muvafıktır. Burası sağlam eski kayalar üzerinde bulunmaktadır. Gerek geride ve gerek yeni binaların tesis olunacağı mahalde bol su mevcuttur.

Beşler: Bu köy neojen arazisini kateden bir vadinin alüvyonları üzerinde kâin olup zelzeleden çok müteessir olmuştur. 23 hanesinin hemen hepsi kısmen veya tamamen harap olmuştur. İçecek temiz suları da mevcut değildir. Bu köyün cenupta kâin Pöhrenk Köyü'nün yukarıda zikrolunan mevkilerine nakli münasip görülmüştür. Ancak bu takdirde tarlalarından uzak kalmaları varittir.

Kovalak Solaklısı ve HacıÖmer Solaklısı: Bu köylerin her ikisi de vadi zemininde ve jeoloji bakımından çok fena şartlar altındadır. Aynı zamanda zelzeleden de çok müteessir olmuşlardır. Bu köylerin civarda tesisi içi münasip bir mahal mevcut değildir. Yapılacak yegâne tavsiye binaların mümkün mertebe vadi zemininden uzaklaşarak yamaçlara yerleştirilmesinden ibarettir. Yahut köylerin buralardan tamamen kaldırılarak daha uzaklarda münasip bir mahalde yeniden tesisi icabeder.

Takazlı: Köy Keskin Kazası'nın en çok tahrip görmüş olan köyüdür. Tahribatın fazlalığı köyün tamamen dolma bir zemin üzerinde bulunmasından ileri gelmektedir. Bu kalın dolma tabakasının altında Deliceırmak Tuzlu-cipsi serinine ait tabakalar bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki köyün hemen hiçbir içme suyu bulunmamaktadır, sular pek acıdır.

Çamırabatmaz: Tamamıyla harap olmasına rağmen her iki köyün de Takazlığın karşısında Kılıçözü Vadisi'nin komşu cihetinde Bahçeçik Yaylası'nda tesisi muvafık görülmüştür. Bu mahal şimdiki yazlık mahalın cenubi garbisinde kâin ve cenubi garbiye müteveccih geniş bir meyanşan şahsı üzerindedir. Bu mahalde kâfi miktarda tatlı su da mevcuttur. Zaten şimdiki köyde içme suyu bu uzak mesafeden naklolunmaktadır. Bu iki köyün buradan başka naklolunacağı münasip bir mahal mevcut değildir. Köylerin şimdiki mevkileri ise yayla olarak kullanılabilir.

Büyükceceli: Bu köyün yeni yapılacak binalarının yamacı aşağı kısmından kaldırılarak yamacın yukarı kısımlarına harman yerine nakli muvafık görülmüştür. Bu düz yer sağlam ve geniş bir saha arz etmektedir.

Göçbeyli: Köyün büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Zira binalar kısmen dolma ve kısmen de sel yığıntıları üzerinde bulunmaktadır. Yeni yapılacak binaların Özerklibel mevkinde, aşağıdaki mezarlığa kadar uzanan saha üzerinde kurulması muvafık görülmüştür. Burası küçük çakıllardan müteşekkil sağlam neojen konglomeralar üzerindedir. Bu mahallin şarkında neojen arazisinden gelen oldukça mühim büyük bir vadi mevcuttur. Bu vadinin yukarı taraflarındaki yer altı suyundan istifade edilerek köyün su ihtiyacı da temin edilebilir.

Not: mıntıkada yapı taşı olarak muhtelif mahallerde bulunan kırmızı renkli ve yassı radyolarit sahraları kullanılabilir. Lavlar arasında da inşaatta kullanılabilecek taşlar mevcuttur. Kum mıntıkanın her tarafında mebzuldür. Kireç için bizzat Keskin'deki mermerlerden istifade edilebilir.

Kırşehir Mıntıkası

Köşger: Bulunduğu yer zelzele bakımından tehlikeli görüldüğünden yerinin değiştirilmesi münasip görülmüştür. Köşger ve Alışar köylerinin tarlaları buzluk, Gavurkale dağlarının iki mailesinde bulunmaktadır. Buna göre bu dağın şimalinde ve cenubunda ayrı ayrı yeni köyler tesisi muvafık görülmüştür. Bilhassa Köşger'in belki Alışar'ın evleri yeni tesis edilecek olan bu köylere naklolunacaktır. Yeni köylerin tesisi muvafık telakki edildiği takdirde bunlardan birinin Köşger yaylasının menbalarından pek az şarkındaki mermer teşekkülatı üzerinde "Yeni Köşger" adıyla, ikincisi de ve daha büyüğü olmak üzere Alışar'ın şarkında ve Alışar bağları içerisinde tesis olunduğu takdirde granit teşekkülatı üzerine yerleştirilmiş olacaktır. Bu köye "Yeni Alışar" adı verilebilir. Köşger Yaylası'ndaki arazinin Yeni Köşger Köyü'ne ve Alışar Yaylası'na ait arazinin de Yeni Alışar Köyü'ne bırakılması bu işin tabi bir neticesi olarak telakki edilmiştir.

Deveci: İktisadi bakımdan çok yerinde olan bu köyün mevki zelzele bakımından tehlikeli olduğundan yeni köyün, kuyularla su aranmak şartı ile daha sağlam neojen kayalardan müteşekkil olan cenubi şarkisinde tesisi ve su bulunmadığı takdirde biraz daha tehlikeli olmakla beraber ve fakat zaruri olarak bugünkü köyün harman mahalinde tesisi cihetine gidilecektir.

Akpınar: İktisadi bakımdan muvafık olan bu köy zelzele bakımından tehlikeli bir mevkide bulunduğundan yerinin değiştirilmesi ve bugünkü köyün 1,5 km cenup, cenubi şarkisindeki Eyrisöğüt ağıllarının arasındaki geniş granitli arazide tesisi muvafık olur. Bol sulu membaalar bu sahanın yukarı kısmında bulunduğu gibi bugünkü bağ ve bahçelerde aşağı tarafındadır. Bu vaziyette bu köyün Mehmet Ağa Çiftliği istikametindeki tarlalarına giden yollarda bu suretle kısaltılmış olur. Hacı Mirza Köyü'nün bir mahallesi olan Küçük Doğancı Köyü'nün de bu yeni Akpınar Köyü'ne ilavesi muvafık bir mülahasat telakki edilmiştir.

Eldelekli: Karaoğlan, Demircioba, Ortaoba köylerinden mürekkep olan bu grubun zemini sağlam granitlerden olan ve aynı zamanda bunların tabi merkezi vaziyetinde bulunan Demircioba'sında toplanması muvafık olacaktır. Burada su tedariki olay olmakla beraber Ortaoba köyleri tarlalarının büyük bir kısmının uzaklardaki Hacı Selimli'ye yakın olması mahsuru kendini hissettirecek ise de bu tarlaların Hacı Selimli'ye ilhakı bu mahsuru izale edebilir. Eldelekli'nin mahallesi yakınında bulunan 25-30 haneli Karabacak Köyü vardır ki tarlalarının büyük bir kısmı şimalde Mahanos Vadisi'ndedir. Tarlalarının Demircioba'dan takriben 6 km mesafede olması bu köyün Demirci Oba'ya ilhakına mani olduğu gibi ilhakı halinde de tarlalarına gidebilmek için çok dolaşan uzun bir araba yolunun yapılması bir zaruret halini alacağından Karabacak'ın yerinde kalması muvafık görülmüştür.

Haciselimli: Köy zemini sağlam mermerlerden müteşekkil bir platonun üzerinde kâindir. Buna rağmen episantral sahaya yakın olmasından zelzeleden en çok müteessir olan köylerden biridir. Yeni tesis edilecek olan köyün bugünkü köyün cenup-cenubi şarkisinde bulunan "Körkuyu" mahallinde tesisi tavsiyeye değer. Buranın üç çeşmesi vardır. Buradan itibaren eski mevkilerine doğru köyün yapılması kabildir. Not: (Hatta Sofrazlı Köyü'nün bir kısmı da aynı mahalde temin olunabilir)

Sofrazlı: Sofrazlılar'a ait dört mahallenin birleştirilmesi lazımdır. Ancak yeni tesis edilecek köy yerinin mahalinde tespiti icap eder. Bu köyün buralardaki sağlam granitler üzerinde kurulması ve kâfi miktarda su bulunması, bu köylerin pek yakınından geçen çatlağın mümkün mertebe uzaklarında olması ve tercihan bugünkü aşağı Sofrazlı'nın şimali şarkisinde tesisi yerinde bir iş olur. Buralarda kâfi miktarda memba suları mevcuttur.

Çamsarılı: Çamsarılı Köyü aynı namdaki vadinin cenubuna mütenazır hafif meyilli Şar Yamacı üzerine bulunmaktadır. Yamaç tamamen granitlerden müteşekkildir. Suyu

boldur. Köyün tarlaları cenubi şarkıye doğru en az 5 km ye kadar en Keskin şosanının düz meyli ilerisinden geçerek Külviran üzerindeki vadiye kadar uzanırlar. Diğer taraftan Küçükdurmuşlu Köyü'ne ait tarlalarla birbirlerine karışmış bir haldedirler. Bu karışık mıntika Çamsarılı Köyü'nün 3 km şimaline kadar yaklaşır. Bu suretle Külviran Köyü'ne ait tarlalarının da en mühim kısmı kolaylıkla birleştirilebilir. Külviran, Küçükdurmuşlu köylerinin mevkileri münasip olduklarından bu köylerin Çamsarılı mevkiinde birleştirilmeleri münasip olacaktır. Bu suretle 60-70 hanelik bir köy tesis edilmiş olur.

Hacı Mirza: Hacı Mirza granitten müteşekkil bir vadi yamacı üzerinde bulunmaktadır. Köyün bugünkü mevkiinde ve yalnız vadinin biraz daha yukarısına doğru ve yine garp yamacına tesisi şayanı tavsiyedir. Ancak yapılacak binaların sağlam kayalar üzerinde yapılması lazımdır.

Büyükdurmuşlu:

Eşrefli, Eşrefli Köyü, yamaçları örten dolam arazi üzerinde bulunduğundan yerinin değiştirilmesi lazımdır. Bunun için en münasip yer Büyükdurmuşlu'nun üzerindeki düzlük saha muvafık ise de bu mevkiinin iktisadi bakımdan gayri müsait olması dolayısıyla tavsiyesine imkân görülememiştir. Yerinde incelemeler yapılarak bu civarda iktisat şartlarının uygun bir yerin aranması lazım gelir. Bu yerin Büyükdurmuşlu ile Eşrefli arasında ve ortada olması şayanı tavsiyedir. Bu iki köyün birleştirilmesi ile 70 hanelik yeni bir köy kurulabilir.

Hamit: Granit üzerinde bulunmaktadır. Aynı zamanda bir vadi yamacındadır. Köyün vadi zeminine isabet eden binaları tamamen tahrip olmuş, granit yamaçtakiler harabiden masun kalmışlardır. Yeni yapılacak binaların köyün batı tarafındaki taş mevkinde inşası muvafık görülmüştür. Burada kâfi miktarda su da vardır. Yeni binaların buradan itibaren cenuba doğru Bölüçek ve Kekliyakası taraflarına doğru yapılması da mümkündür.

Salla Kovası: Söğütlük ve ağaçlık bir vadide ve granit yamacalar üzerindedir. Yeni tesis edilecek köyün bugünkü mevkiini hemen garbındaki neojen platonun üzerine nakli münasip olur. Burası cenuba müteveccih muvafık bir yer ise de su bakımından müşkilat vardır. Zira köyün bütün suları şimdiki mevki ile vadinin öte tarafında bulunmaktadır. Su meselesi hallolabildiği takdirde yeni köyün Dölyurdu Platosu'nda tesisi muvafık olabilir. Bu köyün şimalinde Darıözü kenarında bulunan küçük Kırdök Köyü'nün buna ilhakı münasip ise de bu hususta ayrıca incelemeler yapılması lazımdır. Kırdök'ün bugünkü

bulunduğu yerden kaldırılması sıhhat şartlarına çok gayrı muvafık olmasından ileri gelmektedir. Diğer taraftan Taşkovan mahallesinin Salla Kovası ile birleştirilmesi daha müşküldür. Zira bu mahale ait tarlalar Salla Kovası'ndan çok uzaktır. Yolları da çok arızalı bulunmaktadır. Taşkova'nın Hanyeri ile Çürükler arasında tesis edilecek yeni bir köye ilhakı daha münasip olur.

Karaova: Köyün bugünkü bulunduğu yerden kaldırılması muhakkak surette lazımdır. Mahanos Deresi'nin garbinde münasip bir su bulunmadığından köyün Himmetuşağı'na nakli şayanı tavsiyedir. Yine Çebişler Köyü'nün de aynı sebeplerden dolayı Himmetuşağı ile birleştirilmesi icap eder. Ancak Karaova ve Çebişler köylerine ait arazi şartları tarafımızdan incelenmemiştir. Himmetuşağı'nda yeni kurulacak köyün yeri Boruklu eteğinde Harman Yeri ve bunun bahçesi adı ile anılan yer münasip görülmüştür. Burası indifai sahraların üzerinde sağlam bir yerdir. İnşaat mahallinin Eyüb'ün bahçesinin yukarı taraflarına ve Boruklu eteğine yaslanarak seçilmesi lazımdır.

Hanyeri: Hanyeri, Çürükler, Taşkovan köylerinin yerlerinden kaldırılması muhakkak lazımdır. Her üçü de büyük çatlağın imtidadı üzerindedir. Köylüler tarafından Sarıkaya mevki tercih olunmakta ise de burada kâfi miktarda suyun mevcut olmadığı görülmüştür. Eğer daha yukarıda bulunan Hacıselimli'den 3-4 km aşağıda bulunan Sarıkaya'ya su getirilmesi imkânı mevcut olursa yeni köyün burada kurulması muvafık olabilir. Burası jeoloji bakımından sağlam bir yerdir. Bu suretle Hanyeri, Çürükler ve Taşkovan'dan mürekkep 70 evlik yeni bir köy meydana getirilmiş olur.

Delice Irmak- Çiçekdağı Mıntıkası

Delice Irmak- Çiçekdağı arazisini teşkil eden tuzlu-jipsli tabakalar üzerinde kaim köyler hakkında ayrı ayrı jeolojik mütealalarda bulunmak imkân dâhilinde değildir. Bu mıntıkada tahrip olunmuş ve tekrar tesisi icap eden köyler vardır. Burada içilecek tatlı su bulmak oldukça güçtür. Tercih edilecek yerlerin tatlı suların bulunduğu yerler olması icap eder. Bir bakımdan iyilikleri de vardır. Buralarda yer altı suları tuzlu ve jipsleri eritmemiş olduğundan yeraltı boşlukları da nispeten azdır. Çöküntü ihtimalleri de yok gibidir. Bundan dolayı yeni kurulacak köylerin tatlı suların bulunduğu mahallere yakın olması muvafık ise de tarlaların vesair iktisat şartlarının ayrı olarak yer yer incelenmesi icap eder.

Tuzlu ve jipsli tabakalar serisi Delice Irmağı'nın şimali şarkisinden itibaren Yozgat'a doğru bir müddet devam ettikten sonra geniş bir bazalt mıntıkasına dayanır. Bu sebeple zelzelenin şiddeti bazalt mıntıkasında tamamen azalmış bulunmaktadır.

Yozgat Mıntıkası

Yozgat vilayetinde zelzeleden müteessir olmuş olan mıntikalar tarafımızdan gezilmiş ve zelzele tahribatı müşahade edilmiştir. Mıntıkada azami tahribat görmüş olan Sekili, Arifoğlu, Göçerli köylerinde tahribat bu köylerin alüvyonları üzerinde kâin binalarında vuku bulmuş sağlam taraçalar üzerinde kâin kısımlar ise zelzeleden hemen hemen müteessir olmamıştır. Mıntika episantral sahanın haricinde daha ziyade Delice Irmak tuzlu- jisle serileri sahası dâhilinde bulunmaktadır.

Tahribat inşaatın diğer mıntikalarda olduğu gibi fena yapılmış olmasından ve temel zeminlerinin sağlam olmamasından ileri gelmiştir.

Sekilli Köyü'nde tahribat miktarı pek çok olduğundan ve köyün mevzii vaziyeti tamiratla iktifa edilmeğe müsait olmadığından mevkiinin değiştirilmesine ihtiyaç vardır. Yeni tesis edilecek olan köyün Sekilli istasyonunun şimali garbisinde vadi zemininden takriben 30-40 m irtifasında bulunan sağlam teracenin üzerinde inşası muvafık görülmüştür. Bu terace şimalden gelen kuru bir vadi zemini ile kat olunmuştur. Köyün bu vadide ve şark kısımlarında tesis edilmesi münasiptir. İçme suyu bu kuru vadide şark ve garp istikametinde bir sıra kuyular kazılarak kolaylıkla temin edilebilir. Muvafık görülen saha geniş ve Buruncuk, Arifoğlu, Göçerli köylerinin de burada tevhidine müsaittir. Zira Delice Irmak vadi zemininde bu köylerin ihtiyacı için icap edecek miktarda arazi de mevcuttur¹²⁴¹.

Rapora göre Kırşehir'de, 49 köyden 11'nin bulundukları yerlere yakın mesafelerde tespit olunan mahallerde, 38'inin 12 köyde birleştirilmesiyle toplam 23 köyün, Yozgat'ta 4 köyün birleştirilmesiyle 1 köyün, Keskin'de 11 köyden 4'ünün bulundukları yerlere yakın mesafelerde tespit olunan mahallerde, 7'sinin 4 köyde birleştirilmesi suretiyle 8 köyün yeniden kurulmasına karar verilmiştir¹²⁴². Köyleri yeniden kurulmasında ya da birleştirilmesinde zirai, iktisadi, idari ve jeolojik özellikleri, köylünün işleyeceği toprağın kendi köyüne dağlık sahalarda en fazla 5-6 km, ovada ise 7-8 km mesafede bulunması,

¹²⁴¹ BCA. 30.10.00/119.841.15. Lef/1-17. (14 Haziran 1938).

¹²⁴² Ulus, "Zelzele Tetkiklerine Ait Tafsilatlı Rapor Başbakanlığa Verildi", 15 Mayıs 1938, s.8; Cumhuriyet, "Başvekâlete Verilen Raporun Esası", 16 Mayıs 1938, s.5.

köyü ile işleyeceği toprak arasında her türlü nakil vasıtalarından faydalanma imkânlarının temini, eskiden çalıştıkları topraklar üzerinde tekrar çalışabilme imkânları göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca, yeni kurulacak ya da birleştirilecek köylerin yerlerinde, içme, temizlik ve diğer ihtiyaçların karşılanabilmesi için sağlıklı ve bol su imkânlarının bulunduğu yerler tercih edilmiştir¹²⁴³.

Bakanlar Kurulu, 26 Nisan tarihinde çıkarmış olduğu kararnamede, deprem bölgesinde yapılacaklar için daha önce ayırmış olduğu 30.000 lira tahsisata ilave olarak 500.000 liralık daha bir tahsisat ayrılmasını öngörmüştür. Ancak, komisyon raporunun incelenmesinin ardından, bölgede yapılacak inşa faaliyetlerinin bedelinin 3.000.000’nu aşacağı görülmüştür. Bu meblağın ise gerek bütçe dâhilinde gerekse bütçe dışındaki imkânlarla hiçbir surette karşılanmayacağı kararına varan Bakanlar Kurulu tarafından, 26 Nisan tarihli kararnameye ek olarak çıkarılmış olan 25 Mayıs tarihli kararnameyle, daha önce Kızılay’a verilen 30.000 liraya ek olarak 500.000 lira da (26 Nisan tarihli kararnameyle belirtilen) Kızılay’a verilmiş ve deprem bölgesindeki yeni evlerin inşası tamamen Kızılay’a bırakılmıştır. Çıkarılan kararnameye göre;

1. Nafia Vekâletine bağlı Fen heyetlerinden lüzumu kadarının indel’iktiza Kızılay emrine verilmesi
2. İnşaata lüzumu olan kerestelerin ve malzemesi inşaiye imaline lüzumlu mahrukâtın civar ormanlarından meccanen verilmesi
3. Her nevi inşaat malzemesinin her şeye tercihen devlet nakliye vasıtaları ile meccanen naklinin temini
4. Alel’umum inşaat işlerinde çalışacak ustaların tamamen mahallinden temini mümkün olmadığı takdirde icabında orduda bulunan bu kabil ustaların inşaat mahallinde çalışmaları müsaade edilmeli
5. Tamamen yıkılmış ve münkariz bir hale gelmiş olan köylere ait evlerin, mütehassıs heyetlerce tespit olunan şartlara uygun mahallerde yapılması hususunun Vilayet ve Kaza İdare Heyetleri marifeti ile Dâhiliye Vekâletine temini

¹²⁴³ Ulus, “Zelzele Tetkiklerine Ait Tafsilatlı Rapor Başbakanlığa Verildi”, 15 Mayıs 1938, s.8; Tan, “Bir Zelzele Oldu”, 16 Mayıs 1938, s.4.

6. Kısmen hasara uğrayan köylerdeki evlerin sahipleri tarafından şimdiden tamir ve inşasına başlanması hususunun Dâhiliye Vekâletince alakadar Vekâletlere tebliği
7. Bu mesainin devamı müddetince Kızılay'ın doğrudan doğruya alakadar vekâletler ile temasa geçerek işin intacının temin etmesi¹²⁴⁴.

Yukarıda yer verdiğimiz raporlar, Cumhuriyet devrinde depremlere ilişkin yapılan ilk jeolojik araştırmaların neticeleri olmaları sebebiyle oldukça önemlidir. Zira böylesi bir çalışma 1938 Kırşehir depremine kadar hiç yapılmamıştı. Bu çalışma fay hatlarının tespiti, zemin etüdü, binaların yapımında uyulması gereken mevzuat gibi konularda adeta bir kılavuz niteliğindedir. Zira bundan sonraki süreçte, gerek hükümette gerekse ahalide bir deprem bilincinin oluşmaya başladığını ifade edebiliriz. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere bu rapor ile birlikte, depremin etkilediği sahada hangi köylerin ne kadar hasar aldığı, hasar almasının veya aynı bölgede bulunmasına rağmen bazı köylerin neden hiç hasar almadığı, hangi köylerin yer değiştireceği veya hangi köylerin birleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca yeni yapılacak olan evler için ayrılan bütçe, malzeme temini ve ustaların görevlendirilmesine dair de bilgiler içermektedir.

1.7.6. Deprem Bölgesinde İnşaat Faaliyetleri

Daha önce de belirttiğimiz gibi, depremin ardından bölge için en önemli mesele kış gelmeden inşaatların bitirilmesidir. 25 Mayıs tarihli kararnameyle de bunu sağlamak adına adeta bir inşaat seferberliği başlatılmıştır. Zira bölgede yapılacak ev sayısı oldukça fazla, imkânlar ise sınırlıdır. Şükrü Kaya 29 Nisan tarihli TBMM toplantısında, Kırşehir, Yozgat ve Keskin'deki toplam 6700 evden neredeyse 4000'e yakınının tamamen harap olduğunu belirtmiştir¹²⁴⁵. Nitekim depremin ardından bölgede yapılan tespitlerde de Köşker ve civar köylerde 1616 evin, Çiçekdağ ve köylerinde 888 evin, Keskin'de 524 evin ve Yerköy'de 145 evin, toplamda ise 3163 evin yeniden inşa edileceği sonucu ortaya çıkmıştır¹²⁴⁶.

¹²⁴⁴ BCA. 30.18.1.2/83.45.15. (25. Mayıs 1938).

¹²⁴⁵ Kurun, "Başvekil Vekilinin Yeni İzahatı" 30 Nisan 1938, s.6; Son Posta, "Zelzele Sahasında İnşaata Süratle Başlanacak", 30 Nisan 1938, s.11; Tan, "Dâhiliye Vekâleti İzahat Verdi", 30 Nisan 1938, s.10.

¹²⁴⁶ Ulus, "Zelzele Mintıkasında Yeni Modern Köyler Kurulacak", 23 Haziran 1938, s.2.

Deprem bölgesi incelemelerinde bulunan komisyon, yapılacak bu evlerin 2 oda, bir hol, bir ahır ve bir abdesthaneden oluşan 70 metrekare kargir tip ev tipini uygun bulmuştur¹²⁴⁷. Kızılay tarafından bu iş için görevlendirilen Mimar B. Fuad Saylam'ın belirlediği evler ise, 3mx3m ebadında oda denecek büyüklükte bir antre ve 3mx5m ebadında bir odadan oluşmaktadır. Antre olarak ayrılan kısım gerektiğinde oda, gerektiğinde zahire ambarı veya hayvan damı olarak kullanılabilecek şekilde düşünülmüştür. Evler, taş temel üzerine kerpiçten yapılacak, çatısına ise kiremit döşenecektir. Yapılacak çatılar düz olacak ve harç kullanılmadan ev yapılmayacaktır. Bütün evler için gerekli kiremit bulunmadığı takdirde evlerin çatıları ileride kiremit döşenmek kaydıyla kumlu muşamba ile örtülecektir¹²⁴⁸. Daha önce bölgede uygulanmakta olan, duvarların “helik” denilen yuvarlak dere taşlarından yapılması, damlarının üzerine yarım metre kalınlığında toprakla örtülmesi ise kesinlikle söz konusu olmayacaktır. Zira bu tarz yapıların en ufak bir sarsıntıda duvarlarının yıkılması suretiyle damın üstündeki toprağın düşerek eşyaları ve insanları ezdiği tespit edilmiştir¹²⁴⁹. Bu dönemde, betondan yapıların deprem karşısında daha dayanıklı olduğu bilinmesine rağmen, bu malzemenin tercih edilmemesinin nedeni ekonomik olmamasıdır.

Yapılacak evlerin sağlam ve düşük maliyetli olması için, bilhassa mahalli imkânlarla elde edilen malzemelerden olması tercih edilmiştir. Deprem bölgesini inceleyen heyet, ticaret odaları ve belediye ile olan görüşmelerinde, yapılacak bir evin fiyatının kaç liraya mâl olacağını da hesaplayarak rapora eklemiştir. Rapora göre kereste, işçilik, taş, kum hariç olmak üzere, taş ocaklarından taş çıkartma masrafı, marangoz kısımları, kireç, kiremit, cam ve diğer hırdavatla bunların kısmen naklieleri dâhil olmak üzere yapılacak bir evin maliyetinin 220 lira¹²⁵⁰ ile 226 lira arasında olacağı tespit edilmiştir¹²⁵¹. Bu noktada belirtmemiz gerekir ki, fen heyeti yıkılan evlerin enkazlarından elde edilecek malzemelerin yeni inşaatlarda kullanılmayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla inşaatların maliyetleri biraz daha yükselmiştir. İnşaat malzemesi olarak kullanılacak kireç, kum ve kiremitin bölgeden tedarik edilmesi mümkünken, kereste ise bölgede bulunmamaktadır¹²⁵². Zira yukarıda paylaştığımız komisyon raporunda da bahsedildiği gibi, Keskin bölgesinden temin edilebilen mermerlerden kireç ihtiyacı karşılanabilmektedir. Kireç için gerekli olan kalker

¹²⁴⁷ Ulus, “Zelzele Tetkiklerine Ait Tafsilatlı Rapor Başbakanlığa Verildi”, 15 Mayıs 1938, s.8.

¹²⁴⁸ Ulus, “Zelzele Mıntıkasında Yeni Modern Köyler Kurulacak”, 23 Haziran 1938, s.2.

¹²⁴⁹ Tan, “Zelzele Mıntıkasında Yeni Köyler Kurulacak”, 30 Nisan 1938, s.10.

¹²⁵⁰ Cumhuriyet, “Başvekâlete Verilen Zelzele Raporunun Esası”, 16 Mayıs 1938, s.5.

¹²⁵¹ Tan, “Bir Zelzele Oldu” 16 Mayıs 1938, s.4.

¹²⁵² Ulus, “Zelzele Tetkiklerine Ait Tafsilatlı Rapor Başbakanlığa Verildi”, 15 Mayıs 1938, s.8.

ise bölgede her yerde bulunmaktadır. Kireç taşlarını yakmak için de Arabur köyündeki linyit kömürü kullanılacaktır. Ayrıca yapılan araştırmalarda, lavlar arasında da inşaatta kullanılacak taşların olduğu, belli bölgelerde bulunan kırmızı renkli yassı taşların da inşaatta kullanılabileceği tespiti yapılmıştır. Komisyon çalışmalarında önemli bir rol üstlenen Prof. Hamit Nafiz Pamir’de, evlerin yapılması için gerekli olan malzemenin yerinden tedarik edileceğini, bir miktar kerestenin başka yerden getirileceğini ifade etmiştir¹²⁵³. Nitekim depremin hemen ardından, Kırşehir Valiliği de inşaatlarda kullanılacak kerestenin en yakın orman bölgesinden sağlanması gerektiğini Ziraat Bakanlığı’na bildirmiştir¹²⁵⁴. Bölgedeki bütün inşaat işlerini Kızılay’a bırakan hükümet, 26 Nisan tarihli kararnameyle inşaat için gerekli olan kerestelerin de civar ormanlardan karşılanarak, Kızılay’a verilmesine dair karar almıştır.

İnşaat için gerekli olan diğer malzemelerden çivi, kazma, kürek, testere, keser, kerpiç kesmek için kullanılan tahta kalıplar Kızılay tarafından satın alınarak, deprem bölgesine gönderilmiştir. Kızılay tarafından satın alınan bu eşyaların, deprem bölgesine ulaştırılması amacıyla Yerköy istasyonunda bir merkez oluşturulmuştur. Ayrıca nakliye için istasyona kamyon gönderilmiştir. Sevk ve satın alma işlerinin yapılacağı istasyonda, Kızılay Genel Merkez muhasebecilerinden olan Salih Akçakanat görevlendirilmiştir¹²⁵⁵. Kızılay’ın organizasyonunda, tamamen harap olan köyler dışında kalan ve evlerinden bir kısmı harap olan köylülere 25’er kilo çivi, ikişer kazma, dörder kürek ve birer keser verilmiştir¹²⁵⁶.

Yeni evlerin inşa edileceği bölgeler, Kızılay müfettişleri ve Kırşehir Valiliği tarafından incelenmiştir. Kırşehir, Köşker ve Çiçekdağı mıntıkası olarak ikiye ayrılmış¹²⁵⁷, buradaki ev planlarının uygulanması için de Kızılay emrine farklı şehirlerden fen memurları görevlendirilmiştir. Fen memurları aracılığıyla köylerin krokileri yapılmış, belirlenen arsalar kura çekmek yoluyla köylülere dağıtılmıştır. Evlerin yapımına başlanmadan önce, yapılacak evlerin planları Başbakanlığa ve İskân Genel Müdürlüğü’ne sunulmuştur¹²⁵⁸. Köylerdeki inşaat işlerinde de, 25 Mayıs tarihli kararnamede belirtildiği gibi, evleri harap olan köylüler, civar bölgelerden gelen inşaat ustaları ve askerler çalışacaktır. Bunun için, 6. Kolordu tarafından 500 asker gönderileceği ifade edilmiş,

¹²⁵³ Tan, “Bir Zelzele Oldu” 16 Mayıs 1938, s.4.

¹²⁵⁴ BCA. 30.10.0.0/119.840.11. Lef/11. (25 Nisan 1938).

¹²⁵⁵ Ulus, “Zelzele Mıntıkasında Yeni Modern Köyler Kurulacak”, 23 Haziran 1938, s.2.

¹²⁵⁶ Ulus, “Evleri Yıkılan Köylülere Geniş Yardım Yapılıyor”, 15 Haziran 1938, s.6.

¹²⁵⁷ Ulus, “Kurulacak Yeni Köylerin Yerleri Tespit Edildi”, 30 Temmuz 1938, s.2.

¹²⁵⁸ BCA. 30.10.0.0/119.841.19. Lef/3-4. (5 Ağustos 1938).

ancak Milli Savunma Bakanlığı tarafından 445 asker gönderilmiştir. Bu askerlerden de 12'si hasta olduğundan deprem bölgesinde çalışan asker sayısı 433'e düşmüştür. Ordudan gelen asker işçi dışında, civar çevreden de camcı, demirci, tesviyeci, marangozların bulunduğu bir grup gelmiş ve böylelikle sadece Akpınar'da inşaat faaliyetlerinde çalışanların sayısı 833 kişiyi bulmuştur¹²⁵⁹. Yapılacak olan inşaatları kontrol etmek için ise, Kızılay tarafından, İstanbul inşaat usta mektebinden mezun olan 2 duvarcı ve 3 dülger gönderilmiştir¹²⁶⁰.

İnşaatların kısa sürede bitirilmesi için alınan tüm bu tedbirlere rağmen, işler beklenildiği ölçüde hızlı ilerlememiştir. Nitekim hasat zamanının gelmesinden dolayı, tarlasında çalışmak isteyen köylüler, inşaatlarda çalışmak istememiştir. Bu sebeple Vali Vekili M. İçöz köylüler hakkında İçişleri Bakanlığına yazdığı raporda, *“Zelzele sahasındaki halk tembel ve çok cahildir. Kendi menfaat ve huzurlarını müdrük değildirler”* ifadelerini kullanmıştır. Vali vekiline göre, köylünün kendi evinin inşaatında çalışmamasının sebebi, depremden sonra bölgeye gelen iskân memurlarının *“Taşınız düşmüş olsa dahi hükümet tazmin edecek ve yıkılan evleri yeniden yaparak size anahtarları teslim edecek”* şeklindeki ifadeleridir. Köylü bu ifadelerin verdiği umutla her şeyi devletten bekleyerek, taş çekmek ve kerpiç yapmak istememiştir. Bu durum karşısında Vali Vekili İçöz, Millî Savunma Bakanlığı'ndan 500 asker daha gönderilmesi talep edilmiştir¹²⁶¹. Ancak bu askerlerin bölgeye gönderilip-gönderilmediğine dair herhangi bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır.

Şükrü Kaya, köylülerin çalışmadığı haberine, *“Kendi evinin ve köyünün yapılmasına yardım etmeyen köylü örneği ilk defa Kırşehir köylüleri tarafından veriliyor”* ifadesini kullanarak tepki göstermiş ve köylülerin çalışması gerektiğini Yozgat ve Kırşehir Valiliklerine bildirmiştir¹²⁶². Köylünün çalışmak istememesinin bir diğer nedeni de birleşecek olan küçük köyler halkının yaşamış oldukları topraklardan ayrılmak istememeleridir. Köylüler, bu konu hakkındaki endişelerini de sıkı sık vilayet makamına gelerek dile getirmişlerdir¹²⁶³.

Şükrü Kaya da köylülerin yer değiştirmek istememesinin nedenini şu cümlelerle açıklamıştır: *“En küçük ve fakir köy halkının dahi köyünü, alıştığı toprağı ve muhiti*

¹²⁵⁹ BCA. 30.10.0.0/119.841.19. Lef/4. (5 Ağustos 1938).

¹²⁶⁰ Ulus, “Zelzele Mintikasında Yeni Modern Köyler Kurulacak”, 23 Haziran 1938, s.2.

¹²⁶¹ BCA. 30.10.0.0/119.841.19. Lef.6. (5 Ağustos 1938).

¹²⁶² BCA. 30.10.0.0/66.441.9. Lef.2. (6 Ağustos 1938).

¹²⁶³ BCA. 30.10.0.0/119.841.19. Lef.5. (5 Ağustos 1938).

kolaylıkla terk etmek istemeyeceği aşikâr idi. Köyleri büyük ve toplu yapmanın bin bir muhassenatı arasında muhite alışkanlıktan başka köy ağalarının ve köylerde arazi sahiplerinin köylülerin dağılmasını istemeyecekleri ve ileride bir takım arazi tevziatı müşkülâtı gibi mahzurları da vardı”. Kaya, bu cümlelerin devamında, “Vakit mesafesi müsait olsaydı her mahzur ve şikâyetler karşılanarak köylerin behemahal toplu yapılması ricasında ısrar ederdim. Zaman darlığı bahusus inşaatı deruhte eden Kızılay Müdiranın kanaati prensipten feragati icap ettirdiğinden” ifadeleriyle de gelen şikâyetlerin giderilmesi için vaktin yeterli olmadığını, bu nedenle toplu köy yapımında ısrar edemeyeceğini ifade etmiştir. Bu düşünceyle Kaya, Kırşehir ve Yozgat Valiliklerine, “Yeni yapılacak köylerin küçükleri bir araya toplatılarak büyütülmesi, tehlikeli mıntıkadaki köylerin sağlam zeminli yerlere nakledilmesi çok muvafıktır. Ancak bu nakil keyfiyetlerinin zaruretlerle örtülmesi ve ifrata gidilmemesi lazımdır. Köylüğü toprağından ve çalıştığı mevkilerden ayırmak ve uzaklaştırmak güç bir iştir. Köyleri büyütme emeli ile bunların susuz ve toprağı az yerlere doldurulması, en güzel evler yapılsa dahi bütün bu iyi niyetlere ve emellere rağmen, köylülerin eski yerlerine, harap ve tehlikeli kulübelerine döneceklerine şüphe edilmemelidir. Bu nakil keyfiyetinin inşaatı engel ve evlerin bir an evvel yapılmasına mâni olmaması esası şarttır”, ve “Bu mülahazalar dairesinde köylerinin bir an evvel yerlerinin tespitini ve köylülerin de yardımının temin buyurulmasını rica ederim¹²⁶⁴” ifadelerini içeren bir rapor göndermiştir. Şükrü Kaya’nın bu ifadeleri doğrultusunda, tetkiklerle ve araştırmalarla köylerin birleştirilmesine dair sunulan rapor, köylülerin alıştıkları yerlerinden ayrılmak istememeleri başta olmak üzere, inşaat alanında çalışacak yeterli sayıda kişi olmaması gibi sebepler nedeniyle istenildiği gibi uygulanamamıştır.

Yaşanan sıkıntılara rağmen köy inşaatları Kasım ayı itibariyle bitirilmiş, düzenlenen açılış törenleriyle birlikte köylüler kış gelmeden evlerine yerleştirilmiştir. Valilikler, Belediye Başkanları, CHP il başkanları yapılan inşaatlar için, halk ve kendi adlarına hükümete teşekkür etmiştir¹²⁶⁵. Ancak, Kırşehir’de tekrar eden depremler neticesinde yeni yapılan evlerde tekrar yıkılmalar ve çatlamlar olmuştur. Nitekim Kırşehir’de 15 Aralık’ta saat 14.00’de üç saniye, 16 Aralık’ta saat 13.22’de 6 saniye, 17 Aralık 1938 tarihinde saat 22.00’de birer saniye arayla üç tane, 18 Aralık saat 22.19’da 19 Aralık saat 02.20, 02.35 ve 03.05’te kısa süreli depremler olmuştur. Depremlerin

¹²⁶⁴ BCA. 30.10.0.0/66.441.9. Lef/1-2. (6 Ağustos 1938).

¹²⁶⁵ BCA. 30.10.0.0/119.841.21. Lef/1-3, (15 Kasım 1938).

gerçekleşmesinin ardından bölgeye giden heyetler, Akpınar, Sofular, Tosun Burnu ve civarıyla, Develi ovasında hissedilen ve tahminen 10 saniye süren bu sarsıntılar neticesinde Kızılay'ın yaptığı binalarda önemli çatlaklar tespit etmiştir. Ayrıca, bazı evlerin duvarlarında çöküntüler meydana gelmiştir. Deveci Ovası'nda 3 ev yıkılmış, Akpınar Köyü'nde yeni yapılan 60 ev de çatlamıştır¹²⁶⁶. Dolayısıyla hazırlanan raporlar doğrultusunda yeni inşa edilen evler projesi kısmi başarı sağlamıştır.

1.7.7. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar

Kırşehir Depremi şüphesiz tüm Türkiye'de büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır. Depremzedelerin acılarına ortak olan halk, süratle yardım elini felaketzedelere uzatmıştır. Bir taraftan devlet kurumlarının çabaları, diğer taraftan ahalinin gayretleriyle, deprem bölgesindeki halkın yaraları sarılmaya çalışılmıştır. Yardım organizasyonlarının başlatılması ve kampanyaların genişletilmesi hususunda basın, valilikler, halkevleri, belediyeler, Kızılay, CHP İl ve İlçe Parti Başkanlıkları, diğer resmi kurumlar ve özel sektörün gayretleri takdire şayandır. Zira onların gayretleri neticesinde halk da bilgilendirilmiş ve felaketzedeler için yardım kampanyaları düzenlenmiştir. Depremzedelere yapılacak yardımlar kamuoyunda “*vatan borcu*”, “*vatandaşlık borcu*” olarak görülmüştür. Nitekim Kızılay temsilcisi Doktor Neşet Osman'ın, İstanbulluların felaketzedelere yapmış oldukları yardımlar karşısında “*Bu iş bir vatan borcu ve bir hamiyet meselesidir*”¹²⁶⁷ şeklindeki ifadesi, İzmir Valisi'nin de halka hitaben yayınladığı beyannamede, “*Bu felakete hedef olan vatandaşların ızdırabına ortak olmak, her şeyden evvel hepimize düşen vatandaşlık borcudur*”¹²⁶⁸ şeklindeki ifadeleri, depremzedelere yardım meselesindeki yaklaşımı yansıtmaktadır.

Halk tarafından yapılan yardımlar Kızılay Genel Merkezi'nde toplanmıştır. Şükrü Kaya bunun için, genel müfettişliklere, valiliklere ve parti teşkilatlarına “*Vatanın her bucağından ve halkımızdan hükümete ve partiye, Kırşehir ve Yozgat köylülerinin uğradığı acıya iştirak telgraf gelmektedir. Hepimiz birimiz için diyen milli şiarımızın bu yüksek tahassüs ve tezahürünü şükranla karşılarken zarara uğrayan vatandaşlarımızın ihtiyaçlarına yardım olmak üzere her tarafta kendiliğinden alınan teşebbüslerle toplanmakta olan ianelerin Kızılay Genel Merkezine gönderilmek üzere mahallin Kızılay*

¹²⁶⁶ BCA. 30.10.0.0/119.842.2. Lef/1-3, (20 Aralık 1938).

¹²⁶⁷ Cumhuriyet, “Kızılay Mümessilinin Beyanâtı”, 29 Nisan 1938, s.8.

¹²⁶⁸ Ulus, “İzmir'de Zelzele Felaketzedelerine Yardım”, 28 Nisan 1938, s.6.

şubelerine verilmesini de rica ederim”¹²⁶⁹ şeklinde bir tamim yollayarak, yapılacak yardımların Kızılay şubelerine verilmesini istemiştir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere depremzedeler için yapılan yardım çağrılarında basın önemli bir yere sahiptir. Zira dönem itibarıyla, geniş halk kitlelerine ulaşabilmenin yegâne aracı şüphesiz gazetelerdir. Gazeteler hem felaket haberinin daha çok kişiye ulaştırılmasında, hem de yapılan yardımların ne şekilde, kim tarafından yapıldığının halk tarafından öğrenilmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Felaketzedeler için iane listeleri açarak, yardımda bulunanların isimlerini neşrederek, yardım toplama faaliyetlerine katkı sağlamışlardır. Ayrıca deprem bölgesindeki yıkımları yakından gören Prof. Parejas ve Prof. Hamid Nafiz Pamir’in, halkın deprem bölgesine yardımlarının sağlanmasında, gazetelerin aracı olmasını istemeleri de¹²⁷⁰, hem bu hususta gazetelerin önemini hem de deprem alanında yapılacaklar için halkın yardımlarına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi, deprem bölgede 3.000.000 liralık bir zarar oluşturmuştur. Henüz yeni kurulan devletin ise bu meblağı karşılaması mümkün olmamış, oldukça kısıtlı bir bütçe ile felaketzedelerin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Basında da gazete yazarları tarafından da sık sık dile getirildiği gibi, devletin bölgedeki zararları giderebilmesi için halkın desteğine ihtiyacı olmuştur. Gazeteler, “*Felaketzedelere Yardım Ediniz*”¹²⁷¹, “*Felaketzedelere Yardım*”¹²⁷², “*Bir Yardım Listesi Açıyoruz*”¹²⁷³, “*Siz de Yardım Ediniz*”¹²⁷⁴, “*Felâket Gören Yurttaşlarına Şefkat Elini Uzat*”¹²⁷⁵ başlıklarıyla halkı yardıma çağırmıştır. Gazetelerde yer alan bu yardım çağrılarıyla birlikte birçok gazete yazarı da köşe yazılarında, halkın birleşerek depremzedelere yardım yapmalarını dile getirmişlerdir.

Bu bağlamda, Süha Gezgin, “*Fena Bir Haber!*” başlıklı yazısında, “... 10 köyün yıkılışı, azımsanacak bir zarar değildir. Hele 200 yurttaşımızın aramızdan kayboluşu karşısında en soğukkanlılığımızın bile tüyleri ürperse yeridir. Lazım gelen bütün tedbirler alınsa bile, olanlar için gönüllerde yalnız yakıcı bir yas kalır. Zehirli gaza maske, iri çaplı güllelere, istihkâm torpillere çelik ağlar yapan insanlık, tabiat kuvvetlerine, toprak ve hava düşmanlığına karşı Hazreti Âdem kadar çıplak ve müdafaasızdır. Bari bu güçsüzlükten

¹²⁶⁹ Ulus, “İçişleri Bakanımızın Teşekkürü”, 26 Nisan 1938, s.1,8; Cumhuriyet, “Zelzele Kesilmiyor”, 26 Nisan 1938, s.7; Tan, “Dâhiliye Vekilinin Tamimi”, 26 Nisan 1938, s.4.

¹²⁷⁰ Cumhuriyet, “Zelzelelerin Mahiyeti Nedir?”, 1 Mayıs 1938, s.8.

¹²⁷¹ Kurun, 22 Nisan 1938, s.1.

¹²⁷² Son Telgraf, 22 Nisan 1938, s.6.

¹²⁷³ Tan, 22 Nisan 1938, s.1.

¹²⁷⁴ Tan, 23 Nisan 1938, s.1.

¹²⁷⁵ Türk Dili, 28 Nisan 1938, s.1.

ibret alarak felakete uğrayanlara dert ortağı olsak, tufan müşterek düşmanımızdır. Bugün orada evler yıkıysa, yarın burada apartmanları, sarayları devirebilir. Milletçe uğradığımız felaketleri, milletçe taşımak, milletçe karşılamak, hep birden göğüslemektir. 200 çift omuzu çatırdatarak kıran bir ağırlık, milyonlara bölüştürülürse gülerekten taşınabilecek hafif bir yük olur. Yardımı yalnız devlete bırakmayalım, bunda bizim de payımız bizim de borcumuz vardır” ifadelerine yer vermiştir¹²⁷⁶. Türk Yolu Gazetesi’nde, Bay Açıklan tarafından kaleme alınan “*Görüşler Düşünüşler*” başlıklı yazıda da şu ifadelerle halk yardıma çağırılmıştır; “*Zelzele muntikasının haricinde kalan bütün yurttaşlar; tabiatın zalim gadrine uğrayan vatandaşlarımızın yarasını, ancak milletimizde görülen candan ve asil bağlılıkla sarmağa koşuyorlar. Hükümetimiz yüreklerimizi fahr ile kabartan kudretli yardım kollarını bu felaket muntikasına uzatmıştır. Resmi bütçeyi, bu işte yurttaşlarımızın yalnız bırakmayacakları felaketzedelere kendilerinden de bir şey vermeğe birçok şey vermeye koşacakları şüphesizdir*”¹²⁷⁷.

Yapılan bu çağrılar karşısında halkın yardımının az bulunduğu zamanlarda gazete yazarları eleştirilerek yaparak, halkın yardımlarını arttırmaya sağlamıştır. Bu noktada, Sabiha Zekeriya, “*Bir İnsanlık İmtihanından Geçiyoruz*” başlıklı yazısında, hiçbir kazancı olmayan öğrencilerin dahi yardım ettiklerine değinerek, “*Büyük zenginlerin binleri bulan yardımlarını görmek istediğini*” ifade etmiştir¹²⁷⁸. Ulus Gazetesi’nde yer alan, “*Felaketzedelere Yardım*” başlığı altında ise, yardım listelerinde bulunanların sayılarının az olduğuna dikkat çekilerek, “*Türkler! Böyle muazzam bir milli felaket karşısında diğer milletlerden aşağı kalmayınız!*” ifadeleri kullanılmış ve halkın daha çok yardım yapması için çağrıda bulunulmuştur¹²⁷⁹. Gazeteler aracılığıyla yapılan yardımlar, mektup yoluyla ya da bizzat gazeteye gelerek yapılabilmiş¹²⁸⁰, yapılan yardımlar da gazetelerde bir liste halinde yayınlanmıştır.

Valiler ise, halkevleri, Belediye Meclisleri ve Kızılay merkezlerinde toplantılar düzenleyerek resmi ve özel kurumlar ile halkın yardım faaliyetlerinde bulunmasını sağlamışlardır. Örneğin İstanbul Valisi Muhiddin Üstündağ, felaketzedeler için yapılacak yardım faaliyetleriyle ilgili, daire müdürleri, savcılar, kaymakamlar, liseler müdürleri, muhafaza kumandanı, üniversite genel sekreteri, yüksekokul müdürleri, defterdar ve şube

¹²⁷⁶ Kurun, “Fena Bir Haber”, 21 Nisan 1938, s.5.

¹²⁷⁷ Bay Açıklan, “Görüşler ve Düşünüşler”, Türk Yolu, 28 Nisan 1938, s.1.

¹²⁷⁸ Sabiha Zekeriya, “Bir İnsanlık İmtihanından Geçiyoruz”, Tan, 24 Nisan 1938, s.5.

¹²⁷⁹ Ulus, “Felaketzedelere Yardım”, 24 Nisan 1938, s.3.

¹²⁸⁰ Kurun, “Felaketzedelere Yardım Ediniz”, 22 Nisan 1938, s.1.

müdürleri, sağlık, veteriner, orman, ziraat, milli eğitim müdür ve yardımcıları, vilayet idare heyeti ile posta müdürünün katılım sağladığı bir toplantı gerçekleştirmiştir.

Toplantıda, memurların aylıklarının vergiler çıktıktan sonra, bir defaya mahsus olmak üzere, en az yüzde ikisinin felaketzedeler için kullanılması kararlaştırılmıştır. Buna göre, her daire şefi, emri altındaki memurların yardım paralarını Kızılay'a makbuz karşılığında teslim edecektir. Yardım paraları Mayıs ayı maaşlarından kesilecektir¹²⁸¹. Vali Muhiddin Üstündağ, kaymakamlarla ayrıca toplantı yaparak, kazalarda yapılacak nakdi yardım şekli hakkında bilgi vermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi de yaptığı toplantı ile resmi vazifesi olmayanların yardıma iştirak şekillerini belirlemiştir¹²⁸². Gelen yardımların toplanma işinin düzenlenmesi için Valilik tarafından parti binasında mali ve ticari kurumlar temsilcileri ile ayrı toplantı yapılmıştır¹²⁸³. Yapılan bu çalışmalar İstanbul halkının büyük oranda yardım faaliyetlerine katılmasını sağlamıştır. Nitekim Kızılay temsilcisi Doktor Neşet Osman'ın *"İstanbul halkının felaketzedelere gösterdiği alaka ve bu alaka sonucundaki maddi yardımlar tahminlerin üzerindedir"*¹²⁸⁴ ifadesi, Vali Üstündağ'ın yaptığı çalışmaların başarılı olduğunu göstermektedir.

İzmir'de de Vali'nin başkanlığında bütün hayır kurumlarının katıldığı bir toplantı yapılmıştır¹²⁸⁵. İzmir Valisi, yardım için bir beyanname neşrederek¹²⁸⁶, İzmir halkının yardıma katkıda bulunmasını sağlamıştır. Neşredilen beyannamenin de etkisiyle, İzmir'deki konsololar, ticaret mümessilleri dâhil olmak üzere, hemen hemen her ev yardımda bulunmuştur¹²⁸⁷. Tekirdağ'da valinin başkanlığında halkevinde gerçekleştirilen toplantıya memurlar ve halk iştirak etmiş, yardım meselesi hakkında fikir alışverişinde

¹²⁸¹ Tan, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım", 29 Nisan 1938, s.10.

¹²⁸² Cumhuriyet, "Zelzele Sahasındaki İlmi Tetkikler Neticeleniyor", 29 Nisan 1938, s.8; Son Posta, "İstanbul'un Kırşehir'e Yardımı Büyüyor", 29 Nisan 1938, s.11.

¹²⁸³ Tan, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım", 29 Nisan 1938, s.1; Ulus, "Hayırsever Yurttaşlar Birbiriyle Yarışıyorlar", 29 Nisan 1938, s.6.

¹²⁸⁴ Cumhuriyet, "Kızılay Mümessilinin Beyanâtı", 29 Nisan 1938, s.8.

¹²⁸⁵ Türk Dili, "İzmir'de Yapılan Bir Toplantıda Felaketzedelere Geniş Mikyasta Yardım Yapılmasına Karar Verildi", 23 Nisan 1938, s.1; Türk Sözü, "Felaketzedelere İzmirli Yardımda Bulundu", 23 Nisan 1938, s.3; Ulus "Felaketzedelere Yardımlar", 23 Nisan 1938, s.8; Tan, "Felaketzedelere Yardım", 23 Nisan 1938, s.10.

¹²⁸⁶ İzmir Valisinin halka hitaben yayınladığı beyanname; "Memleketimizin bir köşesindeki acıklı felaketi şüphesiz duydunuz. Bu felakete hedef olan vatandaşların ızdırabına ortak olmak her şeyden evvel hepimize düşen vatandaşlık borcudur. Bu vazifeyi yerine getirmek için size hiçbir teklifte bulunmuyoruz. Yalnız alakanızı göstermek için ne vermek lazımsa bunu kendi elinizle Kızılay'a vermenizi diler saygılarımızı sunarız" ifadeleri yer almaktadır. Bkz. Ulus, "İzmir'de Zelzele Felaketzedelerine Yardım", 28 Nisan 1938, s.6.

¹²⁸⁷ Son Posta, "İzmirlielerin Yardımları", 27 Nisan 1938, s.11.

bulunmuşlardır¹²⁸⁸. Samsun’da bütün kurumların temsilcileri parti binasında valinin başkanlığında toplanarak, Kızılay heyetine yardımcı olacakları seçmişlerdir¹²⁸⁹. Valiler ayrıca Halkevleri aracılığıyla da yardım faaliyetleri hakkında toplantılar düzenlemişlerdir¹²⁹⁰.

Sabiha Zekeriya’nın da “*Toprağın Hiddeti*” başlığıyla kaleme aldığı yazısında bahsettiği üzere halkevleri, felaketzedeler için halktan yardım toplanması hususunda önemli bir rol üstlenmişlerdir. Zekeriya, bu hususta, “*halkı birleştirecek en kuvvetli teşkilat*” olarak nitelendirdiği halkevlerinden, yardımları organize etmesini istemiştir. Boş vakitleri olan bayanlara da seslenen Zekeriya, bayanların halkevlerinde yardım faaliyetlerinde çalışması gerektiğini ifade etmiştir¹²⁹¹. Felaket karşısında kadınlar da ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardır. Örneğin, Akyazı’da kadınlar kendi aralarında toplantı yaparak, aralarından temsilci seçmek suretiyle yardım toplama faaliyetlerine katılmışlardır¹²⁹².

Halkevleri düzenlemiş oldukları konferanslarla, halkın deprem ve depremden zarar görenler hakkında bilgi sahibi olmalarını ve yardımda bulunmalarına aracılık etmişler, kendi bünyelerinde oluşturdukları yardım komiteleri aracılığıyla yardımları toplamışlardır. Örneğin, Beyoğlu Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, Mazhar Kazancı, Adil Atakan, Hakkı Şensöz’den oluşan bir yardım komitesi kurarak, halktan yardım toplamıştır¹²⁹³. Beyoğlu Halkevi dışında, Uşak, Tekirdağ¹²⁹⁴ gibi birçok ilde halkevleri çalışmalar yapmış, halkevlerine ait temsil kolları da, felaketzedeler yararına faaliyetlerde bulunmuşlardır¹²⁹⁵. Bu bağlamda, Ankara Halkevi Sosyal Yardım Komitesi, hasılatı felaketzedelere bırakılmak üzere tiyatro ve sinema haftası tertip etmiştir. Bu kapsamda Gazan Opereti, Fermanlı Deli Hazretleri, Milli Musiki Konseri, Karagöz oyunları ve sinema gösterimleri gerçekleştirilmiştir¹²⁹⁶. Yine, Beyoğlu Halkevi ile konservatuvar tarafından, en eski Türk

¹²⁸⁸ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasında Yapılan Tetkikat”, 6 Mayıs 1938, s.3; Ulus, “Yurtta Yardım Faaliyeti”, 6 Mayıs 1938, s.5.

¹²⁸⁹ Cumhuriyet, “Memleketin Diğer Köşelerinde”, 29 Nisan 1938, s.8.

¹²⁹⁰ Kütahya halkevinde Valinin başkanlığında toplantı yapılmış ve toplantı sonucunda, felaketzedeler için vilayetin her yerinde yardım kampanyası düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Bkz. Kurun, “Zelzele Devam Ediyor”, 24 Nisan 1938, s.4; Son Posta, “Felaketzedelere Yardım”, 23 Nisan 1938, s. 11; Ulus, “Felaketzedelere Yardımlar”, 23 Nisan 1938, s.8.

¹²⁹¹ Sabiha Zekeriya, “Toprağın Hiddeti”, Tan, 22 Nisan 1938, s.5.

¹²⁹² Son Posta, “Felaketzedelere Yardım Artıyor”, 1 Mayıs 1938, s.11.

¹²⁹³ Cumhuriyet, “Zelzele Devam Ediyor”, 22 Nisan 1938, s.7; Son Telgraf, “Felaketzede Vatandaşlara Yardım”, 23 Nisan 1938, s.2.

¹²⁹⁴ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasında Yapılan Tetkikat”, 6 Mayıs 1938, s.3.

¹²⁹⁵ İzmit Halkevi temsil kolu felaketzedeler yararına temsil verecektir. Bkz. Kurun, “Zelzele Devam Ediyor”, 24 Nisan 1938, s.4.

¹²⁹⁶ Ulus, “Ankara Halkevinin Sinema ve Tiyatro Haftası 8 Mayıs’ta Başlıyor”, 6 Mayıs 1938, s.5.

musiki üstatlarının beste ve şarkılarının söyleneceği büyük bir alaturka konser düzenlenmiştir¹²⁹⁷. İskilip ve Çorum Halkevleri birer piyes hazırlayarak yardıma katkı sağlamışlardır¹²⁹⁸.

Felaketzedeler için halkevlerinin düzenlemiş oldukları bu etkinlikler haricinde, Şükrü Kaya'nın talebi üzerine İstanbul'da kurulan bir komisyon tarafından, güreş, tiyatro, konser, futbol maçı gibi müsabakalar düzenlenmiştir¹²⁹⁹. Bunların dışında, Türk Tiyatro Sanatkârlığı Birliği¹³⁰⁰, Havranlı Gençler¹³⁰¹, Mudanya Merkez öğrencileri¹³⁰² de müsamereler tertip etmişlerdir. Yine felaketzedeler için deve güreşleri¹³⁰³, eşya piyangosu ve farklı branşlar da müsabakalar¹³⁰⁴ düzenlenmiştir.

Okullar da, öğrenci ve öğretmenlerin oluşturdukları komisyonlar aracılığıyla felaketzedelere yardım gönderilmesinde etkili olmuştur. Bu noktada belirtmemiz gerekir ki, Kırşehir depremi 23 Nisan haftasına denk gelmiştir. Bu nedenle, bazı şehirlerde bayram nedeniyle yapılacak olan şenlikler ve eğlenceler yapılmamıştır¹³⁰⁵. Bazı okullar da daha önceden hazırladıkları bayram törenlerini iptal ederek felaketzedeler yararına yardım düzenlemişlerdir. Turgutlu'daki ilkokul öğrencileri 23 Nisan dolayısıyla “Çocuk Haftası” olarak kutlanan bu haftayı “*Deprem felaketine uğrayanlara yardım haftası*” olarak değiştirerek yardıma katkıda bulunmuşlardır¹³⁰⁶. Bolu'da bayram sebebiyle civar köylerden, nahiye ve kazalardan şehre gelenler, halkevlerinin düzenlemiş olduğu toplantılara katılarak, yardım faaliyetinde bulunmak için komite kurmuşlardır¹³⁰⁷. Dolayısıyla, deprem felaketi nedeniyle iptal edilen bayram etkinlikleri yardım faaliyetlerine dönüştürülmüştür.

İstanbul'daki okullarda, gerek öğrencilerin gerekse öğretmenlerin yardımlara katılımlarının sağlanması hususunda, İstanbul Valisi Muhiddin Üstündağ'ın başkanlığını yaptığı, Milli Eğitim Müdürü, okul müdürleri ve öğretmenlerin katıldığı toplantıda, öğrencilerin yardıma katılması konusunda çalışmalar yapılması kararlaştırılmıştır¹³⁰⁸.

¹²⁹⁷ Kurun, “Kırşehir Felaketzedeleri Menfaatine Konser”, 24 Mayıs 1938, s.3.

¹²⁹⁸ Ulus, “Kırşehir Felaketzedelerine Yardım”, 7 Haziran 1938, s. 3.

¹²⁹⁹ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketi”, 27 Nisan 1938, s.7.

¹³⁰⁰ Tan, “Zelzelenin Zararları”, 24 Nisan 1938, s.10.

¹³⁰¹ Türk Dili, “Havranlı Gençlerin Felaketzedelere Yardımı”, 11 Mayıs 1938, s.2.

¹³⁰² Tan, “Yardım Listesi”, 30 Nisan 1938, s.10.

¹³⁰³ Türk Dili, “Zelzele Felaketzedeleri İçin Güreş Yapıldı”, 8 Mayıs 1938, s.2.

¹³⁰⁴ Tan, “Siz de Yardım Ediniz” 23 Nisan 1938, s.1.

¹³⁰⁵ Son Posta, “Kırşehir’de Yeniden Zelzeleler Oluyor”, 26 Nisan 1938, s.11.

¹³⁰⁶ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketinin Acıklı Bilançosu”, 25 Nisan 1938, s.8.

¹³⁰⁷ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketinin Acıklı Bilançosu”, 25 Nisan 1938, s.8; Son Telgraf, “Felaket Mıntıkası”, 25 Nisan 1938, s.2; Ulus, “Zelzelede Zarar Gören Yurttaşlara Yardım”, 25 Nisan 1938, s. 2.

¹³⁰⁸ Cumhuriyet, “Dün Ankara’da Yeni Bir Zelzele Daha Oldu”, 28 Nisan 1938, s.7.

İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü ise öğrencilere hitaben, “Orta Anadolu’da tabiatın gece yarısından sonra baskına uğrayarak çatıları başlarına yıkılan vatandaşların iniltileri bütün bir milletin yüreğinde akisler yaparken iniltilerin geldiği tarafa ellerimizi uzatmak hepimize borç olmuştur. Azlık çokluk mevzu bahis olmadan elimizden geleni yapmak suretiyle felaket görenlere dert ortağı olduğumuzu belli etmeliyiz. Genç öğrencilerin birçok vatandaşların acısı karşısında hassasiyetlerini imtihan etmeğe hacet kalmadan temiz duygularla bu yardıma koşacaklarını umarak kendilerini harekete getirmenizi ve ilkokullarda felaket hadisesinin ünite planlarına bağlanarak coğrafya, yurt ve tabiat bilgisi derslerinde bir yer bulmasını tavsiye ve rica ederim” şeklinde yapmış olduğu konuşmada, hem yardım yapmanın bir vatan borcu olduğuna değinmiş, hem de deprem konusunda halkın bilinçlendirilmesi amacıyla deprem konusunun coğrafya, yurt ve tabiat bilgisi müfredatlarında yer almasını istemiştir¹³⁰⁹. Tüm bunlarla birlikte pek çok okulda öğretmen ve öğrenciler yardım kampanyalarına destek olmuşlardır. İstanbul Işık Lisesi¹³¹⁰, Arnavutköy Boğaziçi Lisesi¹³¹¹, Çeşme Namık Kemal Okulu¹³¹², Hendek Merkez İsmet Paşa Okulu¹³¹³, İstanbul Kız Orta Okulu¹³¹⁴, Kartal Maltepe Piyade ve Atış Okulu¹³¹⁵, Piyade ve Jandarma Okulları, Robert Koleji, Beyoğlu Zoğrafyon Lisesi¹³¹⁶, Arnavutköy Boğaziçi Liseleri¹³¹⁷, Ankara Kız Lisesi¹³¹⁸, Akhisar İsmet İnönü İlkokulu, Bayramiç İlkokulu, Erzincan Fırat Okulu, Erzincan Cumhuriyet Okulu, Erzincan Kurtuluş Okulu, Mersin Çankaya Okulu, Darıca İlkokulu, Ödemiş Ortaokulu, Zile Ortaokulu, Bolu Gazipaşa Okulu, Tekirdağ Ortaokulu, Yalova Merkez Okulu, İmroz Cumhuriyet İlkokulu, Bolu Merkez Okulu, Bolu Sakarya İlkokulu, Giresun İsmet Paşa, Nazilli Ortaokulu, Susurluk Ömerköy Okulu, Emirgan Ortaokulu ve Antalya Dumlupınar İlkokulu’nu¹³¹⁹ depremzedelere yardım kapsamında para toplayan okullar arasında sayabiliriz.

Öğrenci ve öğretmenlerle birlikte, birçok kurumda çalışan memurlar da aylıklarının belirli bir kısmını depremzedeler için bağışlamışlardır. Türk Ticaret Bankası, bankanın ortağı olan bütün müesseselerde çalışan memur maaşlarının %2 sini felaketzedelere

¹³⁰⁹ Ulus, “İzmir’de Zelzele Felaketzedelerine Yardım”, 28 Nisan 1938, s.6.

¹³¹⁰ Tan, “Bir Yardım Listesi Açıyoruz”, 22 Nisan 1938, s.10.

¹³¹¹ Tan, “Siz de Yardım Ediniz”, 23 Nisan 1938, s.1.

¹³¹² Son Posta, “Felaketzedelere Yardım”, 6 Mayıs 1938, s.5.

¹³¹³ Türk Yolu, “Zelzele için Yardım Kolları”, 5 Mayıs 1938, s.2.

¹³¹⁴ Tan, “Yardım Listesi”, 1 Mayıs 1938, s.10.

¹³¹⁵ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketine Uğrayanlar İçin”, 1 Mayıs 1938, s.9.

¹³¹⁶ Tan, “Yardım Listesi”, 13 Mayıs 1938, s.4.

¹³¹⁷ Tan, “Siz de Yardım Ediniz”, 23 Nisan 1938, s.1.

¹³¹⁸ Ulus, “Kızılay’a Yapılan yardımlar 12.000 liraya Yaklaşıyor”, 30 Nisan 1938, s.5.

¹³¹⁹ Ulus, “Felakete Uğrayanlara Yardım”, 28 Mayıs 1938, s.2.

vermeye yönelik karar almıştır¹³²⁰. Artvin¹³²¹, İzmir¹³²², Erzurum¹³²³ ve Tekirdağ'daki¹³²⁴ memurlar da kendi istekleriyle maaşlarının %2'sini yardım amaçlı göndermişlerdir. Ayrıca Bayındırlık Bakanlığı memurları¹³²⁵, Merkez Bankası Genel Müdürlüğü¹³²⁶, Selanik Bankası¹³²⁷, Osmanlı Bankası, Tramvay Şirketi, İstanbul Ecnebi Vapur Kumpanyaları, Belediyeler Bankası Müdürlüğü¹³²⁸, Ziraat Bankası, İş Bankası memurları, Türk Hava Kurumu memurları¹³²⁹, avukatlar¹³³⁰, Cumhurbaşkanlığı Filarmonik Orkestrası üyeleri, İktisat Bakanlığı merkez teşkilatı memur ve müstahdemleri, Askeri fabrikalara mensup subay, mühendis, memur, müstahdem, usta ve işçileri,¹³³¹ Devlet Demir Yolları Genel Müdürlüğü ve Teşkilatı memur ve müstahdemleri¹³³², Maliye Bakanlığı Muhasebe Genel Müdürlüğü hesap şubesi müdür ve memurları, Türk Dil Kurumu memurları, Sümerbank Genel Müdürlüğü, Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi Müdürlüğü, İstanbul Gümrük Muhafaza Başmüdürlüğü amir ve memurları, darphane memurları, zahire tüccarları,¹³³³ değirmenciler, kırmacılar, fırıncılar, mübayaacılar, hububuat işi yapan tüccarlar¹³³⁴, Tapu Tahrir Heyeti memurları¹³³⁵, Eminönü Belediyesi kantarcıları¹³³⁶, A.E.G Şirketi, Ford müessesesi, Herman Spiner Şirketi memurları, Felemenk Tütün Şirketi¹³³⁷, esnaf¹³³⁸, manifaturacılar posta telgraf şef ve memurları¹³³⁹, kömür ocakları işçileri¹³⁴⁰, Berberler Cemiyeti¹³⁴¹, Türkiye Eczacılar Birliği¹³⁴² gibi pek çok kurum ve kuruluş ile çalışanları felaketzedelere yardımda bulunmuşlardır. Gazetelerdeki yardım listelerinde, Erdal İnönü,

¹³²⁰ Ulus, "Zelzele Felaketzedelerine", 1 Mayıs 1938, s.7.

¹³²¹ Ulus, "Artvin'de Yardım Tedbirleri", 30 Nisan 1938, s.5.

¹³²² Kurun, "İzmir Belediye Reisinin Hamiyetli Bir Hareketi", 1 Mayıs 1938, s.4.

¹³²³ Erzurum'daki memurların maaşlarının asgari %1'ini verdikleri ifade edilmiştir. Bkz. Son Posta, "Erzurumluların Yardımı", 3 Mayıs 1938, s.11.

¹³²⁴ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasında Yapılan Tetkikat", 6 Mayıs 1938, s.3; Ulus, "Yurtta Yardım Faaliyeti", 6 Mayıs 1938, s.5.

¹³²⁵ Ulus, "Kızılay'a Yardımlar Devam Ediyor", 11 Mayıs 1938, s.7.

¹³²⁶ Ulus, "Felaketzedelere Yardımlar", 23 Nisan 1938, s.8.

¹³²⁷ Ulus, "Hayırsever Yurttaşlar Birbiriyle Yarışıyor", 29 Nisan 1938, s.6.

¹³²⁸ Ulus, "Belediyeler Bankası'nın Kırşehir Felaketzedelerine Yardımı", 1 Haziran 1938, s.8.

¹³²⁹ Türk Dili, "Yozgat ve Kırşehir Felaketzedelerine Yardımlar", 3 Mayıs 1938, s.1.

¹³³⁰ Türk Sözü, Adanalıların Felaketzedelere Yardımları", 4 Mayıs 1938, s.3.

¹³³¹ Ulus, "Felakete Uğrayanlara Yardım", 27 Mayıs 1938, s.8.

¹³³² Ulus, "Felakete Uğrayanlara Yardım", 26 Haziran 1938, s.5.

¹³³³ Tan, "Yardım Listesi", 26 Nisan 1938, s.4.

¹³³⁴ Tan, "Siz de Yardım Ediniz", 23 Nisan 1938, s.1.

¹³³⁵ Türk Dili, "Susurluk'ta ve Gönen'de Yapılan Yardımlar", 6 Mayıs 1938, s.2.

¹³³⁶ Tan, "Yardım Listesi", 1 Mayıs 1938, s.10.

¹³³⁷ Tan, "Yardım Listesi", 4 Mayıs 1938, s.10.

¹³³⁸ Türk Dili, "Susurluk'ta ve Gönen'de Yapılan Yardımlar", 6 Mayıs 1938, s.2.

¹³³⁹ Son Posta, "Felaketzedelere Yardım", 6 Mayıs 1938, s.5.

¹³⁴⁰ Ulus, "Ereğli'nin Yardımı", 5 Mayıs 1938, s.8.

¹³⁴¹ Ulus, "Felakete Uğrayanlara Yardım", 28 Mayıs 1938, s.2.

¹³⁴² Tan, "Yardım Listesi", 3 Mayıs 1938, s.10.

Ömer İnönü, Özden İnönü¹³⁴³, Kazım Karabekir¹³⁴⁴, Vehbi Koç¹³⁴⁵, Rıfat Börekçi¹³⁴⁶ gibi tanınmış isimler de bulunmaktadır.

Ülke içinde düzenlenen yardım faaliyetlerine, Türk Ermeni Patrikliği başta olmak üzere birçok Ermeni vatandaşı¹³⁴⁷, Beyoğlu Aya Konstantin Rum Kilisesi¹³⁴⁸, Langa Rum Ortodoks Kilisesi¹³⁴⁹ olmak üzere, gayrimüslim halk da destek sağlayarak, bağışta bulunmuşlardır. Yardımlar sadece para olarak değil felaketzede halkın ihtiyacını karşılayabilecek türden farklı eşyalar göndermek suretiyle de yapılmıştır. Hatta bu hususta, Arşak Mirtanciyan adlı bir vatandaş Tan Gazetesi'ne yazdığı mektupta, felaketzedelere para yardımından başka kullanılmış elbise, çamaşır, mendil, çorap, kundura ve yastık gibi eşyaların gönderilebileceğini, Kızılay şubeleri veyahut halkevlerinin çalışmalarıyla bu eşyaların evlerden toplanarak Kızılay merkezine gönderilmesinin felaketzedeler için faydalı olabileceğine dair bir görüş bildirmiştir¹³⁵⁰.

Gümrükler Başmüdürü Mustafa Nuri, Kuruçeşme'de bulunan gümrük ambarlarındaki¹³⁵¹ beş bin lira kıymetinde olan muhtelif yatak, yorgan, tencere, kumaş, elbise ve sandalyeyi İstanbul Kızılay Şubesi'ne göndermiştir¹³⁵². Yine Gümrük İdaresi'nin satış ambarlarında kalan eşyalar felaketzedelere gönderilmiş¹³⁵³, ayrıca gümrüklerde bulunan, sahipleri tarafından aranılmayan ve satılamayan yakacak, yanacak, yiyecek ve içecek gibi maddeler toplanarak Kızılay'a sevk edilmiştir¹³⁵⁴.

Bolu'da toplanan yardım komitesi de, çamaşır, gömlek, çorap ve zahire gibi yardımları kabul etmiş¹³⁵⁵, Gerede'de kurulan komisyon ise evlerden iç çamaşırı, çorap

¹³⁴³ Ulus, "Kızılay'a Yardım Devam Ediyor", 4 Mayıs 1938, s.8.

¹³⁴⁴ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketine Uğrayanlar İçin", 1 Mayıs 1938, s.9.

¹³⁴⁵ Ulus, "Hayırseverlere Teşekkür", 28 Nisan 1938, s.8.

¹³⁴⁶ Ulus, "Vatandaşların Yardımı Devam Ediyor", 26 Nisan 1938, s.8.

¹³⁴⁷ Artin Sarrafyan, Mıgırdiç Aslan, Sepon Nebahatyan, Tulukyan Biraderler, Horosanciyan, Ohannes Ananyan, Artin Bohçalıyan, Kasabyan Biraderler, Leon Minnetyan ve Petro Köleyan gibi pek çok Ermeni vatandaş yardımda bulunmuştur Bkz. Son Posta, "Felaketzedeler İçin Kızılay'a Tebberrüde Bulunanlar", 27 Nisan 1938, s.11; Cumhuriyet, "Kızılay'a Yardım Eden Hamiyetli Yurttaşlar", 1 Mayıs 1938, s. 9.

¹³⁴⁸ Tan, "Yardım Listesi", 26 Nisan 1938, s.4.

¹³⁴⁹ Tan, "Yardım Listesi", 4 Mayıs 1938, s.10.

¹³⁵⁰ Tan, "Kırşehir'de Felaket Görenlere Eşya İle Yardım", 13 Mayıs 1938, s.2.

¹³⁵¹ Son Posta, "Gümrüklerde Kırşehir'e Gidecek Eşyalar Ayırttırıldı", 26 Nisan 1938, s.11.

¹³⁵² Son Posta, "Gümrüklerden Felaketzedelere Eşya Gönderildi", 24 Nisan 1938, s.11.

¹³⁵³ Kurun, "Kızılay Pulları", 24 Mayıs 1938, s.3.

¹³⁵⁴ Cumhuriyet, "Gümrüklerde Biriken Sahipsiz Eşya da Kırşehir'e Gönderilecek", 27 Nisan 1938, s.7.

¹³⁵⁵ Ulus, "Bolu'da Esaslı Tedbirler Alındı", 25 Nisan 1938, s.2; Türk Sözü, "Zelzele Felaketi ve Yurttaşlar", 26 Nisan 1938, s.1.

fanila toplayarak yardımda bulunmuştur¹³⁵⁶.İstanbul tacirlerinden olan Jak dö Kalo felaketzedelere, çadırlarına asmaları için 500 adet gemici feneri göndermiştir¹³⁵⁷.

Deprem haberinin ardından, gazeteler veya çeşitli kurumlar aracılığıyla felaketten haberdar olan halk, kısa süre içerisinde organize olarak, Kırşehir felaketzedeleri için bir araya gelmiş ve ülkenin dört bir tarafında yardım seferberliği başlatmıştır. Her kesimden, her meslekten, her yaştan insanın elinden geldiğince yardım faaliyetlerine destek olması, hem hükümet hem de felaketzedeler tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Kırşehir Belediye Başkanı, Kırşehir CHP Başkanı, Kırşehir Halkevi Başkanı, Kırşehir Kızılay Başkanı ve Kırşehir Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı, kendileri için büyük bir duyarlılık göstererek, elindeki tüm imkânlarla yanlarında olan halka, bütün Kırşehir halkı adına *“Vilayetimiz muhitindeki yer sarsıntısı dolayısıyla Kırşehir halkının maruz kaldığı acı felaketlerden mütevellit kederlerimize iştirak ve sızlayan kalplerimizi teselli ve nakdi yardımlarını da ibzal etmekte olan kurumların ve bütün yurttaşların gösterdikleri büyük alakalardan dolayı, Kırşehir halkı, pek çok sevinç duymuş”* cümleleriyle yapmış oldukları teşekkürlerinin bütün kurumlara ve yurttaşlara duyurulmasını Anadolu Ajansı’ndan rica etmiştir¹³⁵⁸.

Şükrü Kaya da TBMM toplantısında, *“Bu zelzele ve hasar ve bilhassa vatandaşlarımızın kaybı memlekette umumi artan bir teessür ve heyecan uyandırmıştır. O günden beri başlayan ve gittikçe artan teessür telgraflarının elan arkası alınmamıştır. Memleketimiz tek bir kalp gibi bu ölen vatandaşlar etrafında yasla, matemle çırpınmaktadır. Kendiliğinden her yerde ianeler toplanmaya başlanmıştır. "kendiliğinden" kaydını hassaten söylüyorum ne hükümet ve ne de mahali idareler tarafından iane açılması için hiçbir teşebbüs vaki olmamıştır. Vatandaşlar kendiliklerinden ve içlerinden ve kalplerinden duydukları teessürün ifadesi olarak yardıma bu suretle koşmuştur”*¹³⁵⁹ ifadeleriyle, halkın felaketzedelere gösterdiği duyarlılığa dikkat çekmiştir.

28 Temmuz 1938 tarihli Ulus Gazetesi’nde yer alan yardım listesine göre, bu tarihe kadar halk tarafından bölgeye yapılan yardımların miktarı 349.776 lira 20 kuruşu

¹³⁵⁶ Türk Dili, “Susurluk’ta ve Gönen’de Yapılan Yardımlar”, 6 Mayıs 1938, s.2.

¹³⁵⁷ Tan, “Bir Yardım Listesi Açıyoruz”, 22 Nisan 1938, s.10.

¹³⁵⁸ Ulus, “Kırşehirliler Zelzele Dolayısıyla Gösterilen Alaka ve Yapılan Yardıma Teşekkür Ediyorlar”, 28 Nisan 1938, s.7; Cumhuriyet, “Kırşehirlilerin Teşekkürleri”, 28 Nisan 1938, s.7; Kurun,” Devletlerden Taziye Telgrafları Geliyor”, 28 Nisan 1938, s.7; Son Posta, “Kırşehirlilerin Teşekkürleri”, 28 Nisan 1938, s.13; Tan, “Kırşehirlilerin Teşekkürleri”, 28 Nisan 1938, s.10.

¹³⁵⁹ Tan, “Dâhiliye Vekâleti İzahat Verdi”, 30 Nisan 1938, s.10.

bulmuştur¹³⁶⁰. Yardımlar, Kızılay Genel Merkezi'nde toplanarak, felaketzedelerin, inşa, iaşe ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için deprem bölgesine gönderilmiştir¹³⁶¹.

Gerek resmi kurumların gerekse özel sektör ve halk tarafından yapılan yardımlar Kızılay'da toplandıktan sonra, Kızılay Genel Merkezi, Bakanlar Kurulu'nun tespit ve kabul etmiş olduğu esaslar içinde yardımlarına başlamak üzere deprem bölgesine muhasebe memurları göndermiştir. Gönderilen memurlar, evlerin almış olduğu hasara göre belirlenen esaslar çerçevesinde, ev sahiplerine para dağıtımını gerçekleştirmişlerdir. Bu kapsamda, Kırşehir merkez kazasına Kızılay müfettişlerinden İhsan Aybey ile Kızılay ambar memuru eczacı Halid Soylu gönderilmiş ve kazada oturulabilir durumdaki 669, ağır hasar alan 790 ve tamamen yıkılan 380 evin sahiplerine 75.800 lira dağıtılmışlardır. Kırşehir'in Kaman ve Mucur ilçelerine Kızılay muhasebesi memurlarından Ramiz Gök gönderilmiş, bu nahiye ve kazalarda oturulabilir durumda olan 13, oturulamayacak derecede hasarlı 89 ve tamamen yıkılan 88 evin sahiplerine 9990 lira nakdi yardım yapılmıştır.

Yozgat vilayetinin Salmanlı, Yerköy ve merkez kazasına Kızılay müfettişi Suphi Atışen gönderilmiş, Salmanlı Nahiyesi'nin 15 köyünde bulunan 38 oturulabilir, 56 oturulamaz ve 25 tamamen yıkılan ev sahiplerine, Yozgat'ın merkez nahiyesinin bir köyünde 10 oturulamaz, 3 tamamen yıkılan ev, Yerköy Nahiyesi'nde 8 oturulamaz, 11 oturulabilir ev sahiplerine de toplam 5910 lira dağıtılmıştır. Keskin Kazası'na ise Kızılay müfettişi Said Günen ve Mustafa Tıbaşı gönderilmiş ve burada da hak sahiplerine 46.250 lira nakdi yardımda bulunulmuştur¹³⁶².

1.7.8. Depremın Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar

Deprem haberinin yurt dışında duyulmasıyla birlikte, birçok ülke başkanı ya da temsilcisi, Cumhurbaşkanı Atatürk'e, Başbakan Celal Bayar'a, Dışişleri Bakanı Tevfik Şükrü Aras'a, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya bizzat ulaşmak suretiyle veya telgraf çekmek suretiyle üzüntülerini bildirmişler ve taziye de bulunmuşlardır. Bu bağlamda Bulgar Kralı Boris, Cumhurbaşkanı Atatürk'e bizzat ulaşarak üzüntülerini bildirmiştir. Atatürk ise Bulgar Kralı'nın ilgisinden memnun kalarak, teşekkürlerini iletmek için Sofya elçisini görevlendirmiştir. Afganistan Kralı Muhammed Zahir, Suriye Cumhurbaşkanı Haşem el

¹³⁶⁰ Ulus, "Felaketzedelere Yardım Devam Ediyor", 28 Temmuz 1938, s.2.

¹³⁶¹ Ulus, "Kırşehir Zelzelesinin Kat'i Rakamları", 30 Nisan 1938, s.1.

¹³⁶² Ulus, "Evleri Yıkılan Köylülere Geniş Yardım Yapılıyor", 15 Haziran 1938, s.6.

Atası, Ürdün Emiri Altes Abdullah, Atatürk'e taziye telgrafları çekmiş, Atatürk ise teşekkür ederek telgraflarına cevap vermiştir¹³⁶³.

Yunan Kralı II. Georges, *"Son zelzele esnasında bu derece trajik bir surette ölenlerin kaybı karşısında dost ve müttefik Türk Milletinin elemine benim ve milletimin çok samimi surette iştirak etmekte olduğumuzu bildiririm"* cümleleriyle şahsı ve halkı adına depremden duyduğu üzüntüyü Atatürk'e iletmış, Atatürk de kendisine, *"Kırşehir zelzelesi dolayısıyla majestenezin bana göndermek lütfunda bulunduğu nazik mesajdan ziyadesi ile mütehassıs olarak, en derin teşekkürlerimin kabulünü ve Türk Milletinin dost ve müttefik milletin ve onun müfahham hükümdarının sempatilerinden pek ziyade mütehassıs bulunduğuna itimad eylemelerini rica ederim"*, ifadeleriyle karşılık vermiştir. Felaket karşısında Yunan halkının duyduğu üzüntüyü, Yunanistan Başbakanı B. Metaksas, Başbakan Celal Bayar'a telgraf göndermek suretiyle de bildirmiştir¹³⁶⁴. Deprem Yunan basınında da yer almıştır. Nitekim Etnos Gazetesi, Yunan halkının felaket karşısında duymuş olduğu üzüntüyü şu satırlarla paylaşmıştır: *"Türkiye'de birçok insanın hayatına mal olan ve binlercesini meskensiz bırakan muhrub zelzele bütün Yunan milletini müteessir ve mustarib etmiştir. Yunan Milleti dost ve Müttefik Türkiye'yi müteessir eden musibeti tıpkı kendi başına gelmiş gibi hissetmektedir. Biz Yunanlılar birçok insan hayatını imha eden bu felaketin matemine bütün kalp ve ruhumuzla iştirak etmekteyiz. Bu musibet, bir devlet ve ahalinin bu gibi anlarda icab edenleri ne kadar kat'iyet ve süratle yapmayı bildiğini yeni Türkiye'de bir daha ispat edecektir. Felaket kurbanları için Yunanistan'da duyulan samimi alam ve felaketzedelere karşı izhar edilen hararetli sevgi iki milleti bağlayan bağın ne kadar sıkı ve kırılmaz olduğuna bizi bir defa daha ikna etmiştir"*¹³⁶⁵.

İngiltere Büyük Elçisi Persi Loren, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya, Büyük Britanya Hükümeti'nin üzüntüleri bildiren bir nota ile şahsi üzüntüsünü bildiren bir mektup göndermiştir¹³⁶⁶. Amerika Maslahatgüzarı mektup göndermek suretiyle¹³⁶⁷, Arnavutluk

¹³⁶³Cumhuriyet, "Atatürk'le Devlet Reisleri Arasında", 29 Nisan 1938, s.1; Kurun, "Zelzele Dolayısıyla", 29 Nisan 1938, s. 6; Ulus, "Atatürk ile Yabancı Devlet Reisleri Arasında Telgraflar", 29 Nisan 1938, s.1,6; Son Telgraf, "Devlet Reisleri ve Atatürk Arasında", 29 Nisan 1938, s.1; Tan, "Atatürk'le Yabancı Devlet Reisleri Arasında Telgraflar", 29 Nisan 1938, s.10; Türk Sözü, "Zelzele Felaketi", 30 Nisan 1938, s.1.

¹³⁶⁴Kurun, "Dost Devletlerin Teessürleri", 22 Nisan 1938, s.1; Son Posta, "Kırşehir'de Hasara Uğramayan Köy ve Kasaba Kalmadı", 22 Nisan 1938, s.11; Ulus, "Zelzele Felaketi Dolayısıyla Metaksas'la Celal Bayar Arasında Çekilen Telgraflar", 22 Nisan 1938, s.1; Türk Dili, "Kral Boris Atatürk'e Teessürlerini Bildirdi", 23 Nisan 1938, s.1; Türk Sözü, "Zelzele Felaketi", 23 Nisan 1938, s.1.

¹³⁶⁵ Cumhuriyet, "Bir Atina Gazetesinin Neşriyatı", 25 Nisan 1938, s.8.

¹³⁶⁶ Tan, "Sefirlerin Taziyeleri", 23 Nisan 1938, s.10.

¹³⁶⁷ Cumhuriyet, "Devletlerin Taziyeleri", 28 Nisan 1938, s.8; Kurun, "Devletlerden Taziye Telgrafları Geliyor", 28 Nisan 1938, s.4; Son Posta, "Hariçten Gelen Telgraflar", 28 Nisan 1938, s.13; Tan, "Kırşehir Mıntıkasında Bir Zelzele Daha Oldu", 28 Nisan 1938, s.10.

Hükümeti de felaket nedeniyle duyduğu üzüntüyü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a göndermiş olduğu bir telgrafla bildirmiştir¹³⁶⁸. Macaristan Dışişleri Bakanlığı, Irak Dışişleri Bakanı Tevfik Essüveydi, Suriye Dışişleri Bakanı Saadallah Cabiri, Afganistan Dışişleri Bakanı Feyz Muhammed Han, Mısır Dışişleri Bakanı Abdel Fattah Yehia ve İran Dışişleri Bakan Vekili Adle, Tevfik Rüştü Aras'a taziye telgrafları çekmişlerdir. Dışişleri Bakan Vekili Şükrü Saraçoğlu da, bu telgraflara cevaben Cumhuriyet hükümetinin teşekkürlerini bildirmiştir¹³⁶⁹. İtalya Büyükelçisi M. Galli, Sovyet Büyükelçisi Rençiyef¹³⁷⁰, Amerika, Almanya, Norveç, Çekoslovakya, Bulgaristan, Yugoslavya elçileri ve Sovyetler Birliği temsilcisi¹³⁷¹, Polonya Büyükelçisi¹³⁷², Afganistan Büyükelçisi Sultan Ahmet Han¹³⁷³, İspanya Maslahatgüzarı, Dışişleri Bakanı Rüştü Aras'ı ziyaret etmek suretiyle, taziye de bulunmuşlardır¹³⁷⁴. Sovyet Büyükelçisi, taziye ziyareti dışında ayrıca Sovyet Hükümeti adına ve Sovyet Kızılhaç'ı aracılığıyla 10 bin Amerikan doları tutarında maddi yardımda bulunmuştur¹³⁷⁵.

Kıbrıslı Türkler ve Rumlar ise, Lefkoşe'de çıkan "Ses" gazetesi vasıtasıyla depremden haberdar olmuşlar ve birlik içerisinde yardım faaliyetlerinde bulunmayı kararlaştırmışlardır. Bunun dışında, Kıbrıs'ta bulunan Türk teşekkülleri delegeleri de bir araya gelerek bir yardım komitesi oluşturmuşlardır¹³⁷⁶. Lefke Kasabası, Baf Kasabası, Mağusa Kasabası, Konetra Köyü, Sinde Köyü, Girne, Kıritya Köyü, Küçük Kaymaklı Köyü, Peristerona Köyü, Akaçça Peristeronası Köyü¹³⁷⁷, Limasol Kasabası Kufez Köyü,

¹³⁶⁸ Son Posta, "Arnavutluk'un Teessürleri", 23 Nisan 1938, s.11; Ulus, "B. Şükrü Kaya ve Dr. Rüştü Aras'a Gönderilen Telgraflar", 23 Nisan 1938, s.8.

¹³⁶⁹ Cumhuriyet, "Devletlerin Taziyeleri", 28 Nisan 1938, s.8; Kurun, "Devletlerden Taziye Telgrafları Geliyor", 28 Nisan 1938, s.4; Son Posta, "Hariçten gelen Telgraflar", 28 Nisan 1938, s.13; Tan, "Kırşehir Mıntıkasında Bir Zelzele Daha Oldu", 28 Nisan 1938, s.10.

¹³⁷⁰ Cumhuriyet, "Elçilerin Taziyeleri", 21 Nisan 1938, s.5; Kurun, "Zelzele Dolayısıyla", 21 Nisan 1938, s.4; Türk Dili, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım İçin Bir Kanun Layihası Hazırlandı", 22 Nisan 1938, s.1; Son Posta, "Rusya ve İtalya'nın Teessürleri", 21 Nisan 1938, s.11; Tan, "Zelzelenin Büyük Tahribatı", 21 Nisan 1938, s.7.

¹³⁷¹ Kurun, "Zelzelede Felakete Uğrayanlara Sovyet Rusya 10 Bin Dolar Verdi", 1 Mayıs 1938, s.4; Cumhuriyet, "Sovyet Hükümetinin Teberruu", 1 Mayıs 1938, s.8.

¹³⁷² Cumhuriyet, "Dost Memleket Elçilerinin Taziyeleri", 23 Nisan 1938, s.1.

¹³⁷³ Son Posta, "Afganistan'ın Teessürü", 24 Nisan 1938, s. 11; Tan, "Zelzelenin Zararları", 24 Nisan 1938, s.11.

¹³⁷⁴ Cumhuriyet, "Devletlerin Taziyeleri", 28 Nisan 1938, s.8; Son Posta, "Ankara ve Keskin'de Dün Yeni Sarsıntılar Oldu", 28 Nisan 1938, s.8; Kurun, "Zelzele", 28 Nisan 1938, s.4; Tan, "Kırşehir Mıntıkasında Bir Zelzele Daha Oldu", 28 Nisan 1938, s.10.

¹³⁷⁵ Kurun, "Zelzelede Felakete Uğrayanlara Sovyet Rusya 10 Bin Dolar Verdi", 1 Mayıs 1938, s.4; Cumhuriyet, "Sovyet Hükümetinin Teberruu", 1 Mayıs 1938, s.8; Türk Sözü, "Sovyet Dostumuz Felaketzedelere On Bin Dolar Gönderdi", 3 Mayıs 1938, s.1; Ulus, "Felakete Uğrayanlara Yardım", 27 Mayıs 1938, s.8.

¹³⁷⁶ Ulus, "Kıbrıs Halkının Yardımları", 16 Mayıs 1938, s.5.

¹³⁷⁷ Ulus, "Felakete Uğrayanlara Yardım", 5 Haziran 1938, s.4.

Ayharida Köyü, Ambeliku Köyü¹³⁷⁸ gibi Kıbrıs'ın birçok yerleşim yerinden deprem bölgesine yardım ulaştırılmıştır. Kudüs ve Hayfa'daki Türk vatandaşları¹³⁷⁹ ve Hatay Türkleri de felaketzedeleri yalnız bırakmamış, komisyonlar oluşturarak yardımda bulunmuşlardır¹³⁸⁰.

Yurtdışında yaşayan Türkler, diğer ülke vatandaşları ve kurumlar tarafından da felaketzedelere yardımlar gönderilmiştir. Örneğin, İngiltere'de yaşayan 12 yaşındaki Marta Brod, “İngiltere’den Kırşehir’e Yardım” başlığıyla, Tan Gazetesi’ne bir mektup göndererek, İş Bankası’ndaki parasını yardım için bağışlamıştır¹³⁸¹. İngiltere’de Leeds şehrinde öğrenci olan Sadi Aral¹³⁸², Telaviv’de bulunan B.S.M. Levy¹³⁸³, Finlandiya Waas’dan Sadık Aynettin, Finlandiya Tamper’den B.Z.T. Ahsen¹³⁸⁴, Dresden’den B.Yosef Filip, Beyrut’tan B.Rüştü Kocatuna¹³⁸⁵, Besenson Şehri Üniversitesi’nde öğrenci olan Osman Agah Bender¹³⁸⁶ gibi pek çok kişi de, yurtdışından göndermiş oldukları bağışlarla felaketzedelere destek olmuşlardır.

¹³⁷⁸ Ulus, “Felakete Uğrayanlara Yardım”, 24 Haziran 1938, s.5.

¹³⁷⁹ Ulus, “Felakete Uğrayanlara Yardım”, 3 Haziran 1938, s.5.

¹³⁸⁰ Türk Sözü, “Kontrol Heyeti Tahkikata Girişti”, 3 Mayıs 1938, s.1.

¹³⁸¹ Tan, “İngiltere’den Kırşehir’e Bir Yardım”, 13 Mayıs 1938, s.2.

¹³⁸² Ulus, “Kızılay’a Yardım Devam Ediyor”, 12 Mayıs 1938, s.7.

¹³⁸³ Ulus, “Felakete Uğrayanlara Yardım”, 3 Haziran 1938, s.5.

¹³⁸⁴ Ulus, “Felakete Uğrayanlara Yardım”, 5 Haziran 1938, s.4.

¹³⁸⁵ Ulus, “Felakete Uğrayanlara Yardım”, 24 Haziran 1938, s. 5.

¹³⁸⁶ Ulus, “Kızılay’a Yardımlar Devam Ediyor”, 11 Mayıs 1938, s.7.

İKİNCİ BÖLÜM

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİNDE MEYDANA GELEN DEPREMLER

2.1. İzmir - Dikili Depremi (22 Eylül 1939)

Kırşehir Depremi'nin yaraları henüz sarılmadan, 21 Eylül 1939 gecesini 22 Eylül'e bağlayan gece saat 02.36'da merkez üssü Dikili olan, 6.6 şiddetinde bir deprem daha gerçekleşmiştir¹³⁸⁷. İzmir ve çevresinde şiddetli olarak hissedilen deprem, saat 02.36'da¹³⁸⁸ başlamış ve artçılarla birlikte sabah saat 06.10'a kadar devam etmiştir¹³⁸⁹. Kayıtlara Dikili Depremi olarak geçen ana depremin ardından yaklaşık 4 saat boyunca artçı sarsıntıların devam etmesi, ülkemizin hemen hemen her köşesinden deprem haberlerinin gelmesine neden olmuştur.

Bu bağlamda Kuşadası'nda saat 02.26'da, Ankara ve Kocaeli'nde saat 02.30'da, Eskişehir'de saat 02.30 ve 04.30'da, Edremit'te saat 02.35'te, Akhisar'da saat 02.37'de, Bursa ve Tekirdağ'da saat 02.40'da, Geyve'de saat 02.29 ile 06.41 arasında, Alaçay'da saat 02.25 ile 06.10 arasında¹³⁹⁰, Bergama'da saat 02.40¹³⁹¹, Aydın'da saat 02.30'da, Balıkesir Burhaniye, Ayvalık'ta saat 02.37'de Çanakkale'de saat 02.38'de, Edirne'de saat 02.40'da, Kırklareli'nde ve Manisa'da saat 02.35'te, Trabzon'da saat 02.15'te Bingöl'de saat 04.15'te¹³⁹² olmak üzere birçok il ve ilçede deprem olduğu haberleri alınmıştır. Neredeyse Türkiye'nin bütün bölgelerinde hissedilen deprem, Manisa

¹³⁸⁷ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 02.Şubat 2021); Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6; Tan, "Dikili Zelzelesinde Ölenlerin Sayısı Yüze Yaklaşıyor", 23 Eylül 1939, s.1.

¹³⁸⁸ BCA. 30.10.0.0/119.842.14. Lef/2. (28 Eylül 1939); Belgede İzmir, Urla, Menemen, Bergama ve Dikili'de depremin saat 02.35'te meydana geldiği belirtilmektedir.

¹³⁸⁹ Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5; Vakıf, "Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3; İkdâm, "İzmir Zelzelesi", 23 Eylül 1939, s.3; Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4; Yeni Sabah, "Garbi Anadolu'daki Zelzele Felaketi", 23 Eylül 1939, s.3; Vakıf, "Dün Sabahki Zelzele Tafsilatı", 23 Eylül 1939, s.3.

¹³⁹⁰ Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5; İkdâm, "İzmir Zelzelesi", 23 Eylül 1939, s.3; Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4; Yeni Sabah, "Garbi Anadolu'daki Zelzele Felaketi", 23 Eylül 1939, s.3; Vakıf, "Dün Sabahki Zelzele Tafsilatı", 23 Eylül 1939, s.3; Cumhuriyet, "İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6.

¹³⁹¹ Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5; Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4; Yeni Sabah, "Garbi Anadolu'daki Zelzele Felaketi", 23 Eylül 1939, s.3; Vakıf, "Dün Sabahki Zelzele Tafsilatı", 23 Eylül 1939, s.3.

¹³⁹² BCA. 30.10.0.0/119.842.14. Lef/2. (28 Eylül 1939).

istasyon binasının duvarlarının çatlaması¹³⁹³, Çanakkale il merkezindeki bazı evlerin camlarının kırılması ve duvarlarının çatlaması¹³⁹⁴ dışında İzmir ile Balıkesir'den başka bir yerde yıkıma sebep olmamıştır¹³⁹⁵.

6.6 şiddetindeki deprem sırasında rasathane merkezinin aletleri karmakarışık olmuştur¹³⁹⁶. Deprem esnasında, toprağın altından derin derin sesler gelmiş¹³⁹⁷ yer altından gelen ve gürültü seslerini andıran bu sesler uzun süre devam etmiştir¹³⁹⁸. Bu seslerle birlikte, depremin gerçekleştiği bazı yerlerde toprak çatlamaları olmuş ve yeraltı suları yerüstüne çıkmıştır. Örneğin, Kalealtı Mevkii'nde büyük bir yarık açılmış¹³⁹⁹, Dikili'de iskele yolunda, Dikili -Bergama yolu üzerinde¹⁴⁰⁰ ve Dikili ile Kabakum arasındaki arazilerde yarıklar meydana gelmiş ve bu yarıklardan sıcak sular yeryüzüne fışkırmıştır¹⁴⁰¹. Aynı şekilde Dikili'nin Yazyolu Caddesi mevkiinde de deprem esnasında sıcak suların açığa çıktığına¹⁴⁰², bazı köylerde de taşların dibinden alevlerin çıktığına¹⁴⁰³ dair bilgilerin haberlere yansıdığını görmekteyiz. Ayrıca görgü tanıklarının

¹³⁹³ Vakıf, "Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3.

¹³⁹⁴ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5.

¹³⁹⁵ Ulus, "Zarar Tespit Edildi" 24 Eylül 1939, s.5.

¹³⁹⁶ Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5; Vakıf, "Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3; Tan, "Dikili Zelzelesinde Ölenlerin Sayısı Yüze Yaklaşıyor", 23 Eylül 1939, s.1.

¹³⁹⁷ Cumhuriyet, "İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6; Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4.

¹³⁹⁸ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5; Tan, "Zelzele Kurbanları 113 Kişi", 24 Eylül 1939, s.6; Yeni Sabah, "Dikili Faciasının Son Gelen Tafsilatı", 25 Eylül 1939, s.3; Vakıf, "Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3.

¹³⁹⁹ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "Zelzele Faciası", 14 Eylül 1939, s.5; Tan, "Zelzele Kurbanları 113 Kişi", 24 Eylül 1939, s.6; Yeni Sabah, "Dikili Faciasının Son Gelen Tafsilatı", 25 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁰⁰ Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4; Ulus, "Dikili Faciasından Notlar", 27 Eylül 1939, s.5; Tan, "Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta", 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁰¹ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5; Tan, "Zelzele Kurbanları 113 Kişi", 24 Eylül 1939, s.6; Vakıf, "Dikili'deki Zelzelede Ölenlerin Sayısı 113'ü Buldu", 24 Eylül 1939, s.1; Yeni Sabah, "Dikili Faciasının Son Gelen Tafsilatı", 25 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁰² Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6; Son Telgraf, "Dikili'deki Zelzele", 23 Eylül 1939, s.3; Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4; Yeni Sabah, "Garbi Anadolu'daki Zelzele Felaketi", 23 Eylül 1939, s.3; Vakıf, "Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3; İkdâm, "Zelzele Felaketi", 24 Eylül 1939, s.1.

¹⁴⁰³ İkdâm, "Zelzele Felaketi", 24 Eylül 1939, s.1.

ifadelerine göre deprem esnasında Bornova'dan Kadifekale'ye doğru¹⁴⁰⁴, kuzey-güney istikametinde bir ziya huzmesi (ışık demeti) görülmüştür¹⁴⁰⁵.

2.1.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

Ayvalık'tan İzmir'e kadar olan bir alanda¹⁴⁰⁶, Menemen, Tire, Bayındır, Foça¹⁴⁰⁷, Çandarlı¹⁴⁰⁸, Tepeköy, Urla¹⁴⁰⁹, Ayvalık¹⁴¹⁰ Edremit¹⁴¹¹ olmak üzere İzmir ve Balıkesir'e bağlı ilçelerde şiddetli olarak hissedilen deprem, Dikili ve Bergama'da büyük hasarlara neden olmuştur. Deprem, yıkıcı etkisini ayrıca şiddetli olarak hissedildiği Midilli'de de göstermiş ve adada deprem nedeniyle 27 ev yıkılmıştır¹⁴¹². Ana depremin ardından bölgede nerdeyse üç ay boyunca sık sık artçı sarsıntılar yaşanmıştır. Nitekim 24 Eylül 1939 tarihine kadar 65 sarsıntının kaydının tutulduğu¹⁴¹³ bölgede, sadece 25 Eylül gecesini şiddetli olmak üzere 18 artçı sarsıntı olmuştur¹⁴¹⁴. Ana depremin ardından meydana gelen artçı depremlerin de oldukça yıkıcı bir etkiye sahip olduklarını söyleyebiliriz. Örneğin, 23 Eylül tarihindeki¹⁴¹⁵ artçı sarsıntılar neticesinde Bergama'nın Zeytinadağ Nahiyesi'ne bağlı Tekkedere Köyü'nde 34 ev tamamen

¹⁴⁰⁴ Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁰⁵ Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4; Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "İzmir'deki Zلزelerinin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6.

¹⁴⁰⁶ Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5.

¹⁴⁰⁷ Cumhuriyet, "İzmir'deki Zلزelerinin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6.

¹⁴⁰⁸ İkdâm, "Dâhiliye Vekilimizin Gazetemize Beyanatı", 23 Eylül 1939, s.1; Vakıf, "Dün Sabahki Zلزelenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁰⁹ İkdâm, "Dâhiliye Vekilimizin Gazetemize Beyanatı", 23 Eylül 1939, s.1; Vakıf, "Dün Sabahki Zلزelenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3; Vakıf, "Dün Sabahki Zلزelenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3.

¹⁴¹⁰ Vakıf, "Dün Sabahki Zلزelenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3; İkdâm, "Dikili Faciasının Bilançosu", 25 Eylül 1939, s.1.

¹⁴¹¹ İkdâm, "Dikili Faciasının Bilançosu", 25 Eylül 1939, s.1.

¹⁴¹² Tan, "Dikili'de Zلزeler", 26 Eylül 1939, s.4.

¹⁴¹³ İkdâm, "Dikili Faciasının Bilançosu", 25 Eylül 1939, s.3.

¹⁴¹⁴ Ulus, "Çandarlı'da Şiddetli Bir Deprem Oldu", 27 Eylül 1939, s.1; Tan, "Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta", 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁴¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "Zلزeler Faciası", 24 Eylül 1939, s.1,6; Tan, "Zلزeler Kurbanları 113 Kişi", 24 Eylül 1939, s.1.

yıkılmış¹⁴¹⁶, ana depremde herhangi bir hasar yaşanmayan Çandarlı'da 26 Eylül 1939 tarihinde meydana gelen deprem¹⁴¹⁷ nedeniyle de 63 ev yıkılmıştır¹⁴¹⁸.

Deprem nedeniyle en fazla hasar, 600 hanenin bulunduğu¹⁴¹⁹ Dikili'de meydana gelmiştir. Depremi ardından üçte ikisi enkaz haline gelen ilçede¹⁴²⁰, hükümet dairesi, adliye, iskân, polis, gümrük muhafaza daireleri, sıhhiye, inhisarlar, hususi muhasebe, jandarma, posta telgraf daireleriyle birlikte CHP binası, halkevi binaları, elektrik santrali, bir okul¹⁴²¹, bir cami, bir han, dört otel, bir fabrika, 28 depo, 7 lokanta 6 gazino 45 dükkân büyük hasar almış, ayrıca ilk tespitlere göre de 250 ev yıkılarak, 200 ev de oturulamaz hale gelmiştir¹⁴²². İlçede sadece 35 göçmen evi, sahildeki fenercinin evi ve yeni yapılan hükümet binasının bir kısmı sağlam kalabilmiştir¹⁴²³. Deprem ilçe merkezi haricinde, Dikili'ye yakın köylerde de önemli hasarların meydana gelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda İzmir Valisi'nin yaptığı açıklamaya göre, Dikili'ye 11 km mesafe dâhilinde bulunan köylerdeki evler yıkılmıştır¹⁴²⁴. Bununla birlikte, Kabakum

¹⁴¹⁶ BCA. 30.10.0.0/119.842.14. Lef/3. (28 Eylül 1939); Ulus, "Dikili'de Zelzele Devam Ediyor", 26 Eylül 1939, s.5.

¹⁴¹⁷ Ulus, "Çandarlı'da Şiddetli Bir Deprem Oldu", 27 Eylül 1939, s.1; Cumhuriyet, "Zelzele felaketi", 27 Eylül 1939, s.1; Son Telgraf, "Zelzeleden Sonra Sel Afeti", 27 Eylül 1939, s.5; Tan, "Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta", 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁴¹⁸ Tan, "İzmir'de İki Dikili'de Dört Zelzele Oldu", 28 Eylül 1939, s.3; Vakıf, "Zelzele Devam Ediyor", 28 Eylül 1939, s.3.

¹⁴¹⁹ Vakıf, "Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3. İkdâm ve Tan Gazetelerinde 800 hanenin bulunduğu belirtilmektedir. Bkz. İkdâm, "Dikili Faciasının Bilançosu", 25 Eylül 1939, s.1; Tan, "Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta", 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁴²⁰ Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5; Yeni Sabah, "Garbi Anadolu'daki Zelzele Felaketi", 23 Eylül 1939, s.3; Son Telgraf, "İzmir'de Muthiş Bir Zelzele Oldu", 22 Eylül 1939, s.3.

¹⁴²¹ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6; Tan, "Dikili Zelzelesinde Ölenlerin Sayısı Yüze Yaklaşıyor", 23 Eylül 1939, s.1; Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁴²² Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6; Tan, "Dikili Zelzelesinde Ölenlerin Sayısı Yüze Yaklaşıyor", 23 Eylül 1939, s.1; Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4; Son Telgraf, "Dikili'deki Zelzele", 23 Eylül 1939, s.3; Yeni Sabah, "Garbi Anadolu'daki Zelzele Felaketi", 23 Eylül 1939, s.3.

¹⁴²³ Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4; Vakıf, "Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3; İkdâm, "Zelzele Felaketi", 24 Eylül 1939, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin Yeni Tafsilatı", 24 Eylül 1939, s.1.

¹⁴²⁴ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5.

Köyü¹⁴²⁵, Bademli Köyü¹⁴²⁶ ile Çomar Köyü tamamen yok olmuş¹⁴²⁷, Dikilitaş, Çaltan¹⁴²⁸ ve İslam köyleri ise kısmen hasara uğramıştır¹⁴²⁹.

İlçe merkezi ve köylere dair bu ilk hasar kayıtlarının ardından, uzun süre devam eden artçı sarsıntıların ilk depremde hasar gören binaları yıkması ve bölgede yapılan incelemelerin bitmesiyle ilçe ve köylerde, hasar miktarının daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Nitekim deprem bölgesinde yapılan incelemelerin ardından, Dikili’de bulunan 129 mağaza ve dükkânın tamamen yıkıldığı, 20 kadar deponun harap olduğu, sağlam kalan 35 göçmen evinden bir kısmının hasara uğradığı ortaya çıkmıştır¹⁴³⁰. İlerleyen günlerde yapılan saha araştırmaları neticesinde depremin bilançosu ortaya çıkmıştır. Buna göre 400 ev hasara uğramış, bu nedenle bu evlerin tamamen yıktırılmasına karar verilmiştir¹⁴³¹. Onarılabilecek ev sayısı ise 50 olarak tespit edilmiştir¹⁴³². İçişleri Bakanı Faik Öztrak tarafından Başbakanlığa gönderilen yazıda Dikili ilçe merkezi ve köylerinde 627 ev tamamen harap olmuş, 316 ev oturulamayacak hale gelmiştir¹⁴³³.

Meydana gelen deprem nedeniyle en çok hasar olan bir diğer yerleşim merkezi Bergama’dır. Zira Dikili’nin ardından en fazla sarsıntı Bergama’da hissedilmiş ve ilk büyük deprem burada 15 saniye boyunca devam etmiştir¹⁴³⁴. Ana depremin ardından Bergama’ya dair basında iki haberin yayınlandığını görmekteyiz. İkdâm Gazetesi

¹⁴²⁵ Ulus, “Dikili’nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü’nün Tamamı Harap Oldu”, 23 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, “İzmir’deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu”, 23 Eylül 1939, s.6; Cumhuriyet, “Zelzele Faciası”, 24 Eylül 1939, s.5; Tan, “Zelzelenin Bilançosu”, 24 Eylül 1939, s.1; Yeni Sabah, “Dikili Faciasının Son Gelen Tafsilatı”, 25 Eylül 1939, s.3.

¹⁴²⁶ Vakit, “Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı”, 23 Eylül 1939, s.3.

¹⁴²⁷ İkdâm, “Zelzele Felaketi”, 24 Eylül 1939, s.1; Cumhuriyet, “Zelzele Faciası”, 24 Eylül 1939, s.5; Tan, “Zelzelenin Bilançosu”, 24 Eylül 1939, s.1; Yeni Sabah, “Dikili Faciasının Son Gelen Tafsilatı”, 25 Eylül 1939, s.3.

¹⁴²⁸ Ulus, “Dikili’de Zelzele Dün de Devam Etti” 24 Eylül 1939, s.1; Cumhuriyet, “Zelzele Faciası”, 24 Eylül 1939, s.5; Tan, “Zelzelenin Bilançosu”, 24 Eylül 1939, s.1; Yeni Sabah, “Dikili Faciasının Son Gelen Tafsilatı”, 25 Eylül 1939, s.3.

¹⁴²⁹ Cumhuriyet, “Zelzele Faciası”, 24 Eylül 1939, s.5; Tan, “Zelzelenin Bilançosu”, 24 Eylül 1939, s.1; Yeni Sabah, “Dikili Faciasının Son Gelen Tafsilatı”, 25 Eylül 1939, s.3.

¹⁴³⁰ Tan, “Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta”, 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁴³¹ BCA. 30.10.0.0/119.842.14. Lef/3. (28 Eylül 1939); Vakit, “Dikili’de Zelzele Devam Ediyor”, 27 Eylül 1939, s.3; Ulus, “Çandarlı’da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Eylül 1939, s.5; Tan, “Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta”, 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁴³² Ulus, “Çandarlı’da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Eylül 1939, s.5; Tan, “Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta”, 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁴³³ BCA. 30.10.0.0/119.842.14. Lef/2. (28 Eylül 1939).

¹⁴³⁴ Tan, “Dikili’de Zelzele”, 26 Eylül 1939, s.4.

Bergama’da herhangi bir tahribatın olmadığı haberini¹⁴³⁵, Tan Gazetesi ise ilçede sadece 10 evin yıkıldığı haberini okuyucularına duyurmuştur¹⁴³⁶. Ancak, Dikili’de olduğu gibi burada da artçı sarsıntılar ilçedeki hasar miktarının artmasına neden olmuştur. Gerek artçı sarsıntıların, gerekse ilerleyen günlerde bölgede yapılan incelemelerin ardından, Bergama ilçe merkezinde 10 evin çatısının çöktüğü, 6 evin duvarlarının yıkıldığı, merkez jandarma karakol binası ile hapishane ve savcılık dairesinin duvarlarının tehlikeli surette çatladığı¹⁴³⁷, Hacıhekim Camisi’nin çatısının bir kısmıyla, iki duvarının hasar aldığı, Kulaksız Camisi’nin ise aleminin devrildiği¹⁴³⁸ ortaya çıkmıştır.

Deprem Bergama’nın köylerinde de bir takım hasarların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda en fazla zarar gören Tekkedere Köyü’dür¹⁴³⁹. Adı geçen köyde hasar miktarının artmasında ana depremin ardından devam eden artçı sarsıntılar etkili olmuştur. Zira 23 Eylül 1939 tarihinde gerçekleşen artçı sarsıntıyla birlikte Tekkedere Köyü’ndeki 34 ev tamamen yıkılmıştır¹⁴⁴⁰. İlçenin Armağanlar Köyü’nde ise 45 ev, içine girilemeyecek derecede hasar almıştır¹⁴⁴¹. İlçeye bağlı, Kozak Nahiyesi’nde (Yukarıbey Köyü) bulunan mektep ve camilerde de deprem nedeniyle hasarlar meydana gelmiştir¹⁴⁴². Bu hasarlarla birlikte, günümüzde İzmir’in Kınık ilçesine bağlı ancak dönemin basınında Bergama’ya bağlı olarak ifade edilen Poyracık Köyü’ndeki Yıldırım Camisi’nin minaresi batıya doğru kaymış, Yeniköy’deki Yeni Cami’nin duvarı yıkılmış ve bir okul binası çatlamıştır¹⁴⁴³. Yapılan incelemelerin ardından Bergama’da köyler ile

¹⁴³⁵ İkdan, “Dâhiliye Vekilimizin Gazetemize Beyanatı”, 23 Eylül 1939, s.1.

¹⁴³⁶ Tan, “Bir Sahil Köyü Battı”, 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁴³⁷ Tan, “Zelzele Kurbanları 113 Kişi”, 24 Eylül 1939, s.6.

¹⁴³⁸ Ulus, “Çandarlı’da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Eylül 1939, s.5; ; Cumhuriyet, “Zelzele Felaketi”, 27 Eylül 1939, s.5; Tan, “Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta”, 27 Eylül 1939, s.4; İkdan, “Zelzele Devam Ediyor”, 28 Eylül 1939, s.1.

¹⁴³⁹ Ulus, “Çandarlı’da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, “Zelzele Felaketi”, 27 Eylül 1939, s.5; Tan, “Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta”, 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁴⁰ BCA. 30.10.0.0/119.842.14. Lef/3.(28 Eylül 1939);Ulus, “Dikili’de Zelzele Devam Ediyor”, 26 Eylül 1939, s.5.

¹⁴⁴¹ Ulus, “Çandarlı’da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, “Zelzele Felaketi”, 27 Eylül 1939, s.5; Tan, “Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta”, 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁴² İkdan, “Zelzele Devam Ediyor”, 28 Eylül 1939, s.1.

¹⁴⁴³ Ulus, “Çandarlı’da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Eylül 1939, s.5; Tan, “Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta”, 27 Eylül 1939, s.4.

birlikte toplamda 61 evin yıkıldığı, 31 evin ise oturulamayacak hale geldiği sonucuna ulaşılmıştır¹⁴⁴⁴.

İzmir'in bir diğer ilçesi olan Menemen'de ise merkezde bulunan hükümet binasında bazı çatlaklıklar olmuş¹⁴⁴⁵, ilçeye bağlı Aliğa Nahiyesi'nde de hükümet binasının cephe çatısı ve iki evin duvarları yıkılmıştır¹⁴⁴⁶. Köylerinde ise herhangi bir zarar meydana gelmemiştir¹⁴⁴⁷.

İzmir merkezde de 15 saniye süren¹⁴⁴⁸ ve halk üzerine büyük bir korku ve heyecan uyandıran deprem nedeniyle, bazı eski evlerin duvarları çökmüş, Hisar ve Şadırvanaltı Camisi'nin duvarlarıyla¹⁴⁴⁹, hükümet konağının duvarlarında çatlamlar olmuştur¹⁴⁵⁰. Alsancak ve Güzelyalı semtlerinde de birçok evin duvarları depremin şiddetiyle çatlamıştır¹⁴⁵¹.

Depremin İzmir ili ve ilçeleri dışında şiddetli olarak hissedildiği bir başka şehir ise Balıkesir olmuştur. Nitekim Balıkesir'de özellikle Burhaniye, Ayvalık ve Edremit'te şiddetli olarak hissedilen deprem, bu ilçelerde tahribatlara neden olmuştur. Zira sarsıntıyla birlikte, Burhaniye ilçesinde iskelede¹⁴⁵², liman ve gümrük dairelerinin duvarlarında, büyük cami ve yeni hükümet binası duvarlarında bazı hasarlar meydana gelmiş¹⁴⁵³, 14 ev ise yıkılmıştır¹⁴⁵⁴. Depremin meydana getirdiği hasar kayıtları incelendiğinde en fazla hasarın ilçeye bağlı köylerde olduğu görülmektedir. Nitekim

¹⁴⁴⁴ BCA. 30.10.0.0/119.842.14. Lef/2. (28 Eylül 1939).

¹⁴⁴⁵ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5.

¹⁴⁴⁶ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "Zelzele Faciası", 24 Eylül 1939, s.5; Vakıf, "Dikili'deki Zelzelede Ölenlerin Sayısı 113'ü Buldu", 24 Eylül 1939, s.1.

¹⁴⁴⁷ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5.

¹⁴⁴⁸ Yeni Sabah Gazetesi'ne en şiddetli sarsıntının 30 saniye sürdüğü belirtilmiştir. Bkz, Yeni Sabah, "Garbi Anadolu'daki Zelzele Felaketi", 23 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁴⁹ Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6; Tan, "Dikili Zelzelesinde Ölenlerin Sayısı Yüze Yaklaşıyor", 23 Eylül 1939, s.1; Yeni Sabah, "Garbi Anadolu'daki Zelzele Felaketi", 23 Eylül 1939, s.3; Vakıf, "Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁵⁰ Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4; Vakıf, "Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁵¹ Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁵² Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin Yeni Tafsilatı", 24 Eylül 1939, s.3; Vakıf, "Dikili'deki Zelzelede Ölenlerin Sayısı 113'ü Buldu", 24 Eylül 1939, s.1.

¹⁴⁵³ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "Zelzele Faciası", 24 Eylül 1939, s.1; Tan, "Zelzele Kurbanları 113 Kişi", 24 Eylül 1939, s.6; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin Yeni Tafsilatı", 24 Eylül 1939, s.3; Vakıf, "Dikili'deki Zelzelede Ölenlerin Sayısı 113'ü Buldu", 24 Eylül 1939, s.1.

¹⁴⁵⁴ BCA. 30.10.0.0/119.842.14. Lef/2. (28 Eylül 1939).

Balıkesir'in Burhaniye ilçesine bağlı iki nahiye ve dört köyde sarsıntının etkisiyle 124 evin duvarları yıkılmıştır¹⁴⁵⁵. Ayvalık'ta şiddetli olarak hissedilen¹⁴⁵⁶ ve bu nedenle Ayvalık ahalisinin çoğunluğunun korku ve heyecan içinde sokağa çıktığı depremde¹⁴⁵⁷, ilçede bulunan birçok duvar ve bina çatlamış¹⁴⁵⁸, üç bina ise tamamen yıkılmıştır¹⁴⁵⁹. Ayrıca sarsıntı sırasında elektrik direkleri devrildiğinden ilçe karanlıkta kalmıştır¹⁴⁶⁰. Ayvalık'a bağlı Altınova Nahiyesi'nde ise, jandarma karakol binasının merdiven ve duvarları kısmen yıkılmıştır. Edremit ilçesinde ise bazı evlerin cam ve kiremitleri kırılmış, duvarları çökmüştür¹⁴⁶¹.

Netice itibariyle deprem nedeniyle İzmir il sınırları dâhilinde 688 ev tamamen yıkılmış, 347 ev oturulamayacak hale gelmiştir. Bu sayıya Bergama'da yıkılan ev sayısını eklediğimizde deprem nedeniyle sadece İzmir'de 749 evin yıkıldığı ortaya çıkmaktadır. Ancak, 28 Eylül tarihli belgeye göre Balıkesir, Bergama ve Dikili de toplam 702 evin yıkıldığı bilgisi yer almaktadır¹⁴⁶². İzmir'de yıkılan bina sayısına Burhaniye'de yıkılan 124, Ayvalık'ta yıkılan 3 binayı eklediğimizde ise deprem nedeniyle İzmir ve Balıkesir'de toplam 976 evin tamamen yıkıldığı anlaşılmaktadır. Kandilli Rasathanesi kayıtlarında ise 1235 evin hasar gördüğü¹⁴⁶³ belirtilmektedir. Depremi ardından yapılan incelemelerde yıkılan binaların çoğunluğunun sahil kumları üzerinde yapılan binalarla¹⁴⁶⁴, toplama taş ve çamur harçtan yapılan binalar¹⁴⁶⁵ olduğu tespit edilmiştir.

¹⁴⁵⁵ Cumhuriyet, "Zelzele Faciası", 24 Eylül 1939, s.1; Tan, "Zelzele Kurbanları 113 Kişi", 24 Eylül 1939, s.6; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin Yeni Tafsilatı", 24 Eylül 1939, s.3; Vakit, "Dikili'deki Zelzelede Ölenlerin Sayısı 113'ü Buldu", 24 Eylül 1939, s.1; Ulus Gazetesi'nden edindiğimiz bilgilere göre, yıkılan 114 evin 50'si Gömeç Nahiyesi'nde, 40'ı Osmaniye Nahiyesi'nde, 52'si Osmaniye Nahiyesi'ne bağlı Yaya Köyü'nde, 23'ü Hacıosmanlar Köyü'nde, 3'ü Kurudere Köyü'nde, 4'ü Ballica'da ve 2'si Kurşunlu'dadır. Bkz. Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor", 24 Eylül 1939, s.5.

¹⁴⁵⁶ Vakit, "Dün Sabahki Zelzele Tafsilatı", 23 Eylül 1939, s.3; Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁵⁷ Vakit, "Dün Sabahki Zelzele Tafsilatı", 23 Eylül 1939, s.3; Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5; Tan, "Zelzele Kurbanları 113 Kişi", 24 Eylül 1939, s.6.

¹⁴⁵⁸ Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5; Vakit, "Dün Sabahki Zelzele Tafsilatı", 23 Eylül 1939, s.3; Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5.

¹⁴⁵⁹ Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁶⁰ Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin Yeni Tafsilatı", 24 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁶¹ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5.

¹⁴⁶² BCA.30.10.0.0/119.842.14. Lef/2. (28 Eylül 1939).

¹⁴⁶³ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi:02 Şubat 2021).

¹⁴⁶⁴ Tan, "Harap Olan Dikili'de Yeni İnşaat Yapılamıyor", 26 Ekim 1939, s.6.

¹⁴⁶⁵ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, Editör Zekai Mete, Ankara 2019, s.131.

2.1.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Yüzlerce binanın yıkıldığı deprem nedeniyle birçok kişi enkaz altında kalmıştır. Depremi herkesin uykuda olduğu bir saatte gerçekleşmesi şüphesiz enkaz altında kalan insan sayısının fazla olmasına neden olmuştur. Basına yansıyan ilk haberlere göre deprem nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı, Dikili’de 25, Kabakum’da 13¹⁴⁶⁶, Bademli Köyü’nde ise 17 kişidir¹⁴⁶⁷. 24 Eylül tarihli basında yer alan bilgilerde ise, Dikili’de 83, Kabakum’da 15, Bademli Köyü’nde 3, Bergama’da 3, Ovacık’ta 3, Kazıkbağları’nda 2, Dikilitaş’ta 2 kişi¹⁴⁶⁸, Altınova’da ise 13 kişi¹⁴⁶⁹ olmak üzere toplamda 124 kişidir. Bununla birlikte yine basına yansıyan haberlerde, henüz enkaz altından çıkarılmayanların olduğu¹⁴⁷⁰, Dikili’de hayatını kaybeden 83 kişinin ilçe merkezindeki ölü sayısı olduğu, dolayısıyla köylerdeki can kayıplarının henüz tespit edilmediği¹⁴⁷¹ ve artçı sarsıntı sırasında eşyalarını almak için evlerine giren insanlardan bazılarının da enkaz altında kalarak can kaybı miktarını arttırdığına¹⁴⁷² dair bilgilere yer verildiğini görmekteyiz.

Ancak ilerleyen günlerde yapılan incelemeler neticesinde, can kaybı sayısının yapılan ilk tespitlere göre çok daha az olduğu görülmektedir. Şöyle ki, İkdam Gazetesi basına yansıyan haberlerin abartılı olduğunu belirterek, bölgede 44 kişinin hayatını kaybettiği¹⁴⁷³, Ulus Gazetesi ise 45 kişinin hayatını kaybettiği¹⁴⁷⁴ bilgisini okuyucularına duyurmuştur. İçişleri Bakanlığı’ndan Başbakanlığa gönderilen raporda ise 46 vatandaşımızın hayatını kaybettiği, 16’sı ağır, 57’si hafif olmak üzere 73 vatandaşımızın da yaralandığı¹⁴⁷⁵ belirtilmektedir. Kandilli Rasathanesi kayıtlarından

¹⁴⁶⁶ Ulus, “Dikili’nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü’nün Tamamı Harap Oldu”, 23 Eylül 1939, s.5; İkdam, “Dâhiliye Vekilimizin Gazetemize Beyanâtı”, 23 Eylül 1939, s.1; Vakıf, “Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı”, 23 Eylül 1939, s.3; Tan, “Bir Sahil Köyü Battı”, 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁶⁷ Tan, “Bir Sahil Köyü Battı”, 23 Eylül 1939, s.4; Vakıf, “Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı”, 23 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁶⁸ Ulus, “Dikili’de Zelzele Dün de Devam Etti” 24 Eylül 1939, s.1; Cumhuriyet, “Zelzele Faciası”, 24 Eylül 1939, s.5; Tan, “Zelzelenin Bilançosu”, 24 Eylül 1939, s.1; Vakıf, “Dikili’deki Zelzelede Ölenlerin Sayısı Dün 113’ü Buldu”, 24 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁶⁹ İkdam, “Zelzele Felaketi”, 24 Eylül 1939, s.1.

¹⁴⁷⁰ Tan, “Zelzelenin Bilançosu”, 24 Eylül 1939, s.1.

¹⁴⁷¹ Son Telgraf, “Dikili Zelzelesi”, 24 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁷² Tan, “Zelzele Kurbanları 113 Kişi”, 24 Eylül 1939, s.1; Yeni Sabah, “Dikili Faciasının Son Gelen Tafsilatı”, 25 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁷³ İkdam, “Dikili Faciasının Bilançosu”, 25 Eylül 1939, s.1.

¹⁴⁷⁴ Ulus, “Çandarlı’da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Eylül 1939, s.5.

¹⁴⁷⁵ BCA. 30.10.0.0/119.842.14. Lef/3. (28 Eylül 1939).

ise deprem nedeniyle 60 kişinin¹⁴⁷⁶ hayatını kaybettiği bilgisine ulaşmaktayız¹⁴⁷⁷. Dolayısıyla basının can kayıplarına ilişkin paylaştığı ilk haberlerin gerçekte bağdaşmadığını ifade edebiliriz.

27 Eylül 1939 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

¹⁴⁷⁶ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2021).

¹⁴⁷⁷ Dikili’de deprem nedeniyle polis komiseri, bir gedikli başçavuş, bir öğretmen hayatını kaybetmiş, Dikili Kaymakamı, hükümet doktoru, belediye ebesi, Ziraat memuru ve inhisarlar müfettişi de yaralı olarak kurtulmuştur. Bkz. İkdam, “Dâhiliye Vekilimizin Gazetemize Beyanatı”, 23 Eylül 1939, s.1; Tan, “Bir Sahil Köyü Battı”, 23 Eylül 1939, s.4; Yeni Sabah, “Garbi Anadolu’daki Zelzele Felaketi”, 23 Eylül 1939, s.3.

2.1.3. Deprem Sırasında Halkın Yaşadıkları

Gece saatlerinde herkesin uykuda olduğu bir anda gerçekleşen deprem, İzmir ve çevresindeki halkın büyük bir korku ve panik yaşamasına neden olmuştur. 1928 yılında Torbalı’da meydana gelen depremin halkın hafızasından henüz silinmemiş olması ve ana depremin ardından artçı sarsıntıların sabaha kadar devam etmesi, ortaya çıkan korku ve paniğin seviyesini daha da arttırmıştır. Gece 02.36’da meydana gelen depremle birlikte Dikili halkı kendini telaşla ve gecelik kıyafetlerle adeta sokağa atmıştır¹⁴⁷⁸. İlçede deprem anında yıkılan bina sesleri ile sokağa çıkan insanların feryatları birbirine karışmış¹⁴⁷⁹, elektrik santralının yıkılmasıyla sokaklar tamamen karanlığa bürünmüştür¹⁴⁸⁰. Yaşanılanları belki de en iyi Cumhuriyet Gazetesi muhabiri özetlemektedir; “*Gecenin saat 02.30’u, bir şehrin zelzele ile yıkıldığını düşününüz. Toz, duman, gürültü, çığlıklar, koşuşmalar, yollarda sendeleyip düşmeler ve çatılar, duvarlar altında can vermeler, yani mahşeri bir hadise...*”¹⁴⁸¹.

Depremden sağ kurtulanlar hemen ilçenin park ve meydanlarında toplanarak, buralarda kendi imkânlarıyla kilimlerden yapmış oldukları çadırların altına sığınmışlardır. Meydanlıklarda toplanan depremzedelerin hali, deprem bölgesine giden Ulus muhabiri tarafından, “*Aynı çatı altında en sevdikleri varlıkları kaybettikten sonra kurtulan halkın bazılarının gözlerinde yavrularının, bazılarının ise akrabalarının hayalleri vardır ve hepsi de karşılarda gözüken evlerinin enkazına bakmaktadırlar. Bundan öteye feci bir sahne tasavvur edilebilir mi?*” ifadeleriyle anlatılmıştır. Hakikaten depremle birlikte birçok insan sadece evlerini değil en sevdiklerini de kaybetmek durumunda kalmıştır. Örneğin Vilayet Genel Meclisi Azasından Necati Bey, babası, dedesi ile birlikte beş yakını ve sahip olduğu dükkânları kaybetmiştir. Necati Bey, yaşadığı bu acıların ardından, “*Bittim, mahvoldum*” ifadeleriyle uzun süre elleri titreyerek, ağlamıştır¹⁴⁸². Depremde eşi ve çocuğunu kaybeden bir başka depremzede ise, yaşadığı acıyı “*Keşke ben de sağ kalmasaydım*” cümleleriyle dile getirmiştir.

¹⁴⁷⁸ Tan, “Dikili Zelzelesinde Ölenlerin Sayısı Yüze Yaklaşıyor”, 23 Eylül 1939, s.1.

¹⁴⁷⁹ Tan, “Bir Sahil Köyü Battı”, 23 Eylül 1939, s.4; Vakit, “Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı”, 23 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁸⁰ Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinin Yeni Tafsilatı”, 24 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁸¹ Cumhuriyet, “Dikili Kazasının Maruz Kaldığı Büyük Felaket”, 27 Eylül 1939, s.5.

¹⁴⁸² Ulus, “Dikili Faciasından Notlar”, 27 Eylül 1939, s.5.

Bazı depremzedeler depremden yakınlarının onlar için yapmış oldukları fedakârlık sayesinde kurtulabilmiştir. Nitekim bir baba, deprem sırasında karısını ve çocuklarını evinin penceresinden çıkarmış, ancak tam kendisi çıkacakken yıkılan evin enkazı altında kalarak hayatını kaybetmiştir¹⁴⁸³, aynı şekilde önce çocuklarının hayatını kurtarmaya çalışan Bakkal Kemal Bey ve eşi, çocuklarını kurtarmışlar ancak kendileri enkaz altında kalarak hayatlarını kaybetmişlerdir. Arkalarında üç küçük çocuk bırakan bu ailenin durumu ilçede büyük bir üzüntüye neden olmuştur. Depremden sağ kurtulan ancak kurtulduklarına dahi sevinemeyen halkın yaşadıklarını kendi gözüyle gören Tan Gazetesi muhabirinin şu ifadeleri halkın depremin ardından nasıl bir psikoloji içinde olduğunu anlamamız açısından önemlidir; “Öyle bir felaket ki, tasavvur edilemeyecek derecede korkunç... Herkesin gözleri yaşlı... Acıların teessürlerinin şiddetinden ağlamasını bile unutmuşlar. Elleri sallanıyor, başları eğik... Sorarsan yüzüne bakıyorlar, felaketin azametini görmüyor musun daha ne soruyorsun? demek istiyorlar”¹⁴⁸⁴.

Depremde yaşanan acıya istinaden de, Dört Yol Müftüsü Ahmet Akbaş’ın kaleme aldığı “Zelzele” başlıklı şiir Kızılay Mecmuasında yayınlanmıştır¹⁴⁸⁵;

Zelzele

Güzel yurda bakınız ne yaptı zelzele,
Lazım onlara yardım verelim elele,

Demeyelim çürükmüş çatı temeldeki uğultuya bak,
Çelik de olsa dayanamazdı gökteki gürültüye bak,

Bil bu kuvveti geçer; geçirir saniyede enkazı ademi,
Dilerse bir lâhzede tazyıkı buhar yok eder cümle âlemi,

Piştirirken güzel gelin ocakta ekmeği,
Bir anda kırıldı evinin koca direği,

Taşlar bağrını bastı zalim çatı belini büktü,
Onun yüce evi kara yerin dibine çöktü,

Kırılmış tek ayak, kesilmiş memesi,

¹⁴⁸³ Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinin Yeni Tafsilatı”, 24 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁸⁴ Tan, “Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta”, 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁸⁵ Kızılay Mecmuası, “Cemiyetimizin Reisi Dikili’ye Gitti”, Yıl:18, No: 168, Ankara 29 Ekim 1939, s. 282.

Boğulmuş biçarenin kısılmış nefesi,

Serilmiş yatıyor ana cansız toprak altında,
Almış kaçıyor yavruyu koca, baba sırtında,

Gelin kızın saçları asılı dalda,
Koyun kuzu meleşiyor ağılda,

Ya rab nedir yarılıyor yerimiz,
Tepe aşağı gidiyor ufak irimiz,

Bakınız kalmadı taş üstünde bir dikili taş,
Sen de bak hâkile yeksan oldu o şirin Dikili,

Sabit ol kalmaz açıkta felek zede bir Türk,
Yaşasın yıkılanı yapmaya koşan her Türk,

Düşeni kaldırır arkadaş Kızılay,
Sen de kendini yardımcı Üye say,

Verin mazluma verin masum zedegene,
Elcevab, farzdır yardım sebi sibyana,

Bakınız deviren evimizi sanki bir murdurum,
Unutma tarihin diyelim çakar şimşek atar yıldırım.

Dört Yol Müftüsü
Ahmet AKBAŞ

2.1.4. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

21 Eylül'ü 22 Eylül'e bağlayan gece saat 02.36'da meydana gelen deprem sonrasında Dikili ilçesindeki haberleşme hatlarının kopmasından dolayı ilçenin çevresiyle iletişimi kesilmiştir¹⁴⁸⁶. Bu nedenle depremin hemen ardından Dikili Belediye Başkan Vekili sabaha karşı arabayla Bergama'ya gitmiş¹⁴⁸⁷ ve haberi Bergama Kaymakamı'na bildirmiştir. Bergama Kaymakamı da deprem haberini yıldırım telgrafıyla İzmir Valisi Ethem Aykut'a bildirmiş¹⁴⁸⁸ ve deprem haberi böylelikle

¹⁴⁸⁶ Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁸⁷ Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "İzmir'deki Zلزelerinin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6; Son Telgraf, "Dikili'deki Zلزeler", 23 Eylül 1939, s.3; Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁸⁸ Ulus, "Zarar Tespit Edildi" 24 Eylül 1939, s.5.

hükümet tarafından öğrenilmiştir. Deprem haberini aldıktan hemen sonra, İçişleri Bakanı Faik Öztrak, 22 Eylül sabahı İzmir Valisi ve Bergama Kaymakamı ile telefonla görüşerek deprem hakkında bilgi almış ve görüşmesinde vali ve kaymakama deprem bölgesi için gerekli olan tüm tedbirleri almaları için talimat vermiştir¹⁴⁸⁹. Akabinde İzmir Valisi Ethem Aykut, İl Emniyet Müdürü, İl Sağlık Müdürü¹⁴⁹⁰, İzmir Kızılay Şubesi Başkanı¹⁴⁹¹ ile veremle mücadele cemiyetinden oluşturulan bir heyetle¹⁴⁹² birlikte Dikili'ye hareket etmiştir¹⁴⁹³. Vali Aykut bu suretle, bölgede meydana gelen hasar ile halkın ihtiyaçlarının tespit edilmesini ve bu anlamda gerekli olan yardımların yapılmasını sağlamıştır.

Vali Aykut beraberindeki heyet ile birlikte, üç sağlık yardım arabası, 40 işçi, kâfi miktarda kazma kürek ve 33 çadırı da yanında götürmüştür¹⁴⁹⁴. Bergama Kaymakamı da, jandarma kumandanı, hükümet doktoru, sağlık memurları, itfaiye ekibi ve 20 kişilik bir jandarma kuvvetini alarak Dikili'ye hareket etmiştir¹⁴⁹⁵. Deprem bölgesinde incelemeler yapmak için ayrıca, CHP İzmir İl Başkanı Atıf İnan¹⁴⁹⁶, CHP Müfettişi Galip Bahtiyar¹⁴⁹⁷ Dikili'ye giderek bölgede alınan tedbirleri yerinde incelemişlerdir. Vali ve kaymakamla birlikte bölgeye giden heyetin ardından, Vilayet Daimi Encümeni azalarından bir heyet¹⁴⁹⁸ ve bazı milletvekilleri de bölgeye hareket etmişlerdir. Bölgede incelemeler yapan milletvekillileri, burada alınan ve alınması gereken tedbirleri hemen hükümete bildirmişlerdir¹⁴⁹⁹. Böylelikle, bölgede halk için gerekli olan ilk yardımlar

¹⁴⁸⁹ Ulus, “Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu”, 23 Eylül 1939, s.5; Yeni Sabah, “Garbi Anadolu'daki Zelzele Felaketi”, 23 Eylül 1939, s.3; İkdam, “Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı”, 23 Eylül 1939, s.1; Tan, “Bir Sahil Köyü Battı”, 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁹⁰ Ulus, “Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu”, 23 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, “İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu”, 23 Eylül 1939, s.6; Vakit, “Dün Sabahki Zelzele Tafsilatı”, 23 Eylül 1939, s.3; Tan, “Bir Sahil Köyü Battı”, 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁹¹ Cumhuriyet, “İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu”, 23 Eylül 1939, s.6; Vakit, “Dün Sabahki Zelzele Tafsilatı”, 23 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁹² Ulus, “Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu”, 23 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, “İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu”, 23 Eylül 1939, s.6.

¹⁴⁹³ Ulus, “Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu”, 23 Eylül 1939, s.5; Vakit, “Dün Sabahki Zelzele Tafsilatı”, 23 Eylül 1939, s.3.

¹⁴⁹⁴ Ulus, “Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor” 24 Eylül 1939, s.5.

¹⁴⁹⁵ Ulus, “Zarar Tespit Edildi” 24 Eylül 1939, s.5.

¹⁴⁹⁶ Ulus, “Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu”, 23 Eylül 1939, s.5.

¹⁴⁹⁷ Tan, “İzmir'de Dün Gece de Şiddetli Bir Zelzele Hissedildi”, 25 Eylül 1939, s.1; Vakit, “Zelzele Devam Ediyor”, 25 Eylül 1939, s.1.

¹⁴⁹⁸ Ulus, “Çandarlı'da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Eylül 1939, s.5; Tan, “Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta”, 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁴⁹⁹ Yeni Sabah, “Dikili Faciasının Son Gelen Tafsilatı”, 25 Eylül 1939, s.3; Vakit, “Zelzele Devam Ediyor”, 25 Eylül 1939, s.5.

doğrudan milletvekilleri aracılığıyla hükümete bildirilerek, halkın sorunları kısa sürede çözüme ulaştırılmaya çalışılmıştır.

İlerleyen günlerde deprem bölgesine Kızılay tarafından bir müfettiş görevlendirilmiş¹⁵⁰⁰, sonrasında ise Türkiye Kızılay Cemiyeti Genel Başkanı olan Ağrı Milletvekili Hüsamettin Kural ve Genel Müfettiş Mustafa Cantekin deprem bölgesine hareket etmişlerdir¹⁵⁰¹. Kural ve Cantekin, İzmir Valisi'yle birlikte bölgeyi ziyaret etmişlerdir. Bölgeyi gezen heyet, depremzedelerin ihtiyaçlarının belirlenmesi için incelemelerde bulunmuş ve halkın isteklerini dinlemişlerdir¹⁵⁰². Depremden dolayı hasar alan bir başka ilçe olan Burhaniye'deki tedbirlerin alınması için de, Balıkesir Valisi Recai Güven ilçeye hareket etmiş ve zarara uğrayan halkın civar evlere ve köylere yerleştirilmesi işiyle yakından ilgilenmiştir¹⁵⁰³. Depremden yaralı olarak kurtulan Dikili Kaymakamı ise iyileşir iyileşmez görevinin başına dönmüş ve depremzedelerle ilgilenmeye başlamıştır¹⁵⁰⁴.

Deprem bölgesinde yapılan ilk çalışmalar, enkazların kaldırılarak yaralıların kurtarılmasına yönelik olmuştur. Bu süreçte, çevre bölgelerden gelen askerler¹⁵⁰⁵ ve vali tarafından bölgeye getirilen 40 işçi¹⁵⁰⁶ görev almıştır. Ulus Gazetesi'nin haberine göre 100 kişilik bir askeri kuvvet depremin hemen ardından balta, kazma ve kürekle derhal bölgeye hareket etmiştir¹⁵⁰⁷. Ayrıca ilerleyen günlerde işçilerin takviye edilmesiyle enkaz kaldırma faaliyetlerinde 200 işçinin görevlendirildiğini görmekteyiz¹⁵⁰⁸. Diğer

¹⁵⁰⁰ Tan, "Dikili'de Zelzele Oluyor", 1 Ekim 1939, s.6.

¹⁵⁰¹ Kızılay Mecmuası, "Cemiyetimizin Reisi Dikili'ye Gitti", Yıl:18, No: 168, Ankara 29 Ekim 1939, s. 281.

¹⁵⁰² Ulus, "Dikili'de Tetkikler", 15 Ekim 1939, s.6; Yeni Sabah, "Eskişehir Dikili Felaketzedelerine Yardım Ediyor", 15 Ekim 1939, s.5; Vakit, "Dikili'de Yeniden Zelzele Oldu", 15 Ekim 1939, s.3.

¹⁵⁰³ Ulus, "Dikili'de Zelzele Devam Ediyor", 26 Eylül 1939, s.5.

¹⁵⁰⁴ Ulus, "Çandarlı'da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 27 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "Zelzele Felaketi", 27 Eylül 1939, s.1; Tan, "Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta", 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁵⁰⁵ Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6; Son Telgraf, "Dikili'deki Zelzele", 23 Eylül 1939, s.3; Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁵⁰⁶ Cumhuriyet, "İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6; Son Telgraf, "Dikili'deki Zelzele", 23 Eylül 1939, s.3; Vakit, "Zelzele Devam Ediyor" 25 Eylül 1939, s.1.

¹⁵⁰⁷ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5.

¹⁵⁰⁸ Tan, "Zelzele Kurbanları 113 Kişi", 24 Eylül 1939, s.1; Yeni Sabah, "Dikili Faciasının Son Gelen Tafsilatı", 25 Eylül 1939, s.3.

taraftan polis ve jandarma da¹⁵⁰⁹ enkaz kaldırma faaliyetlerine iştirak ederek, asker ve işçilere yardımcı olmuşlardır.

Bu görevlendirilmelere rağmen, Dikili Çarşısı¹⁵¹⁰ ve sahil kesimindeki evlerin enkazı uzun süre kaldırılamamıştır¹⁵¹¹. Enkazların zamanında kaldırılamaması ise can kayıpların artmasına neden olmuştur. Nitekim sarsıntıyla birlikte Dikili Sahil Oteli olduğu gibi çökmüş, sahibi olan Fahri Bey, enkaz altında “*Allah aşkına! Yalvarırım beni kurtarın. Ben buradayım, ne olursanız, çoluk çocuğuma acıyın*” şeklinde uzun süre bağırmış, ancak sesinin çevreden duyulmasına rağmen, herkesin kendi derdine düşmesi nedeniyle Fahri Bey’i kimse kurtaramamış ve Fahri Bey hayatını kaybetmiştir¹⁵¹².

Enkaz kaldırma sürecinin uzamasına istinaden Menemen’den 100 asker daha Dikili’ye gönderilmiştir¹⁵¹³. Ancak tüm bu takviyelere rağmen, deprem bölgesinde enkaz kaldırma ve arama-kurtarma faaliyetlerinin ağır işlediği hususu sık sık basında gündeme gelmiştir. Nitekim Ekim ayında dahi hala enkaz altından cesetler çıkarılmıştır¹⁵¹⁴.

2.1.4.1. Sağlık Alanında Yapılan Yardımlar

Deprem bölgesinde sağlık alanında alınan tedbirleri incelediğimizde ise, öncelikle il merkezinden gönderilen sağlık ekipleri vasıtasıyla yaralıların tedavilerinin yapıldığını görmekteyiz. Bu bağlamda, Kızılay ve Veremle Mücadele Cemiyetleri bölgeye sağlık heyetleri ile birlikte ilaçlar göndermiş¹⁵¹⁵, İzmir Memleket Hastanesi’nden ise iki operatör depremin hemen ardından bölgeye hareket etmiştir¹⁵¹⁶. Gönderilen sağlık ekipleriyle birlikte mahallinde tedavileri yapılacak olan hastalar ve

¹⁵⁰⁹ Vakit, “Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı”, 23 Eylül 1939, s.3; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinin Yeni Tafsilatı”, 24 Eylül 1939, s.3.

¹⁵¹⁰ Cumhuriyet, “Son Zelzeleler”, 25 Eylül 1939, s.1; Tan, “İzmir’de Dün Gece de Şiddetli Bir Zelzele Hissedildi”, 25 Eylül 1939, s.1; Vakit, “Zelzele Devam Ediyor “25 Eylül 1939, s.1.

¹⁵¹¹ Tan, “Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta”, 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁵¹² Ulus, “Dikili Faciasından Notlar”, 27 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, “Dikili Kazasının Maruz Kaldığı Büyük Felaket”, 27 Eylül 1939, s.5.

¹⁵¹³ Ulus, “Zelzele Mıntıkasında Kısmi Sükun Var”, 28 Eylül 1939, s.3; Cumhuriyet, “Zelzele Hafifledi”, 28 Eylül 1939, s.3; Tan, “İzmir’de İki Dikili’de Dört Zelzele Oldu”, 28 Eylül 1939, s.3.

¹⁵¹⁴ Vakit, “Dikili Zelzelesi”, 8 Ekim 1939, s.3.

¹⁵¹⁵ Cumhuriyet, “İzmir’deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu”, 23 Eylül 1939, s.6.

¹⁵¹⁶ Tan, “Bir Sahil Köyü Battı”, 23 Eylül 1939, s.4.

yaralıları il merkezinden gelen çadırlara yerleştirilmiştir¹⁵¹⁷. Bununla birlikte, çadırların bulunduğu alana uzakta olan hastaların tedavileri ise hükümet doktorunun semt semt dolaşması suretiyle yapılmıştır¹⁵¹⁸. Mahallinde tedavilerinin yapılmasının mümkün olmadığı ağır yaralıları ise civar bölgelere sevk edilmiştir. Ağır yaralıların bir kısmı İzmir'e¹⁵¹⁹, bir kısmı Balıkesir'e¹⁵²⁰ bir kısmı ise Bergama'ya¹⁵²¹ nakledilerek, tedavilerinin yapılması sağlanmıştır.

2.1.4.2. Depremzedeler İçin İaşe Temini

Büyük bir kısmı harap olan deprem bölgesinde, yiyecek maddelerinin de enkaz altında kalması, deprem bölgesindeki halkın iaşe ihtiyacının karşılanması için de tedbir alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle Kızılay tarafından bölgeye depremin hemen ardından çeşitli gıda maddeleri gönderilmiştir¹⁵²². Kızılay haricinde, kendisi de deprem felaketine uğrayan Bergama halkı, Dikili halkını yalnız bırakmayarak, ilçeye ilk olarak 600 kilo ekmek gönderdiği¹⁵²³ gibi ayrıca, su, peynir, meyve olmak üzere çeşitli gıda maddeleri göndermiştir¹⁵²⁴. Bergama halkı göndermiş olduğu bu ilk yardımların ardından uzun süre Dikili halkı için ekmek göndermeye devam etmiştir. Zira halkın ekmek ihtiyacının karşılanması için Dikili'de yıkılan fırın inşasına hemen başlanmış¹⁵²⁵ ancak inşa edilmeye çalışılan fırın, artçı sarsıntılar nedeniyle iki defa yıkılmıştır¹⁵²⁶. Bu

¹⁵¹⁷ Cumhuriyet, “Zelzele Faciası”, 14 Eylül 1939, s.5; İkdâm, “Zelzele Felaketi”, 24 Eylül 1939, s.1; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinin Yeni Tafsilatı”, 24 Eylül 1939, s.1.

Tan, “Bir Sahil Köyü Battı”, 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁵¹⁸ Tan, “Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta”, 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁵¹⁹ Ulus, “Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu”, 23 Eylül 1939, s.5; Vakıf, “Dün Sabahki Zelzelenin Tahribatı”, 23 Eylül 1939, s.3; Tan, “Zelzele Kurbanları 113 Kişi”, 24 Eylül 1939, s.6; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinin Yeni Tafsilatı”, 24 Eylül 1939, s.1.

¹⁵²⁰ Ulus, “Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor” 24 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, “Zelzele Faciası”, 24 Eylül 1939, s.5; Tan, “Zelzele Kurbanları 113 Kişi”, 24 Eylül 1939, s.6; Vakıf, “Dikili'deki Zelzelede Ölenlerin Sayısı 113'ü Buldu”, 24 Eylül 1939, s.1; İkdâm, “Dikili Faciasının Bilançosu”, 25 Eylül 1939, s.3.

¹⁵²¹ Son Telgraf, “Dikili'deki Zelzele”, 23 Eylül 1939, s.3; İkdâm, “Dikili Faciasının Bilançosu”, 25 Eylül 1939, s.3.

¹⁵²² Ulus, “Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu”, 23 Eylül 1939, s.5; Vakıf, “Dün Sabahki Zelzele Tafsilatı”, 23 Eylül 1939, s.3; Tan, “Bir Sahil Köyü Battı”, 23 Eylül 1939, s.4; Son Telgraf, “Dikili'deki Zelzele”, 23 Eylül 1939, s.3.

¹⁵²³ Ulus, “Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor” 24 Eylül 1939, s.5.

¹⁵²⁴ Cumhuriyet, “İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu”, 23 Eylül 1939, s.6.

¹⁵²⁵ Tan, “Zelzele Kurbanları 113 Kişi”, 24 Eylül 1939, s.6; Vakıf, Dikili'deki Zelzelede Ölenlerin Sayısı 113'ü Buldu”, 24 Eylül 1939, s.1.

¹⁵²⁶ Ulus, “Zelzele Mıntıkasında Hafif Sarsıntılar Devam Ediyor”, 28 Eylül 1939, s.3.

nedenle, halkın ekmek ihtiyacının Bergama'yla¹⁵²⁷ birlikte İzmir'den karşılanmasına dair karar alınmış ve Dikili halkı için Bergama'dan her gün bin kilo ekmek gönderilmiştir¹⁵²⁸. Sıcak yemek dağıtımı ise, Kızılay tarafından deprem bölgesinde kurulan kazanlar, şehir parkında açılan aşevi sayesinde sağlanabilmiştir¹⁵²⁹. Halka sıcak yemek dağıtımı sağlanana kadar halkın beslenmesi sadece kuru gıdalarla sağlanabilmiştir¹⁵³⁰. Sıcak yemek dağıtımı da Dikili Kaymakamlığı'ndan alınan listeye göre sadece muhtaç kişilere ve Dikili merkezde yapılmıştır. Sıcak yemek dağıtımının bir merkezde yapılması, deprem nedeniyle evleri yıkılan ve depremden mağdur olan köylerde yaşayan halkın rahatsız olmasına neden olmuştur. Kızılay tarafından sağlanan sıcak yemek dağıtımı 3 Kasım 1939 tarihine kadar devam etmiş, bu tarihten sonra geçici bir süre için muhtaç olan vatandaşlardan yetişkinlere günlük 10, çocuklara da günlük 6 kuruş iâşe yardımı yapılmaya başlanmıştır¹⁵³¹.

2.1.4.3. Depremzedelerin Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar

Deprem bölgesinde yüzlerce binanın yıkılması, depremzede halk için en büyük sorunlardan biri olmuştur. Sarsıntıyla birlikte evleri enkaz haline gelen binlerce kişi evsiz kalmıştır. Nitekim sadece Dikili'de evsiz kalanların sayısı 3500 kişidir¹⁵³². Dikili haricinde, Çandarlı, Bergama ve Altınova ilçelerinde de evlerin yıkılması burada bulunan halkın bir kısmının da evsiz kalmasına neden olmuştur. Evsiz kalanların bir an önce barınma ihtiyaçlarını sağlamak için, İzmir Valiliği tarafından Kızılay'dan öncelikle 500 çadır istenmiştir¹⁵³³. Çadırlar gelinceye kadar ise bölgede bulunan yaralı ve hastalar İzmir Valisi tarafından bölgeye getirilen çadırlara¹⁵³⁴, Dikili halkının bir

¹⁵²⁷ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5.

¹⁵²⁸ Tan, "Dikili'de Zelzele", 26 Eylül 1939, s.4.

¹⁵²⁹ Tan, "İzmir'de Dün Gece de Şiddetli Bir Zelzele Hissedildi", 25 Eylül 1939, s.1.

¹⁵³⁰ Tan, "Zelzele Kurbanları 113 Kişi", 24 Eylül 1939, s.6.

¹⁵³¹ Melih Tinal, İzmir Depremleri, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2011, s.87-88.

¹⁵³² Vakıf, "Dün Sabahki Zelzenenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3; Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5; İkdâm, "Zelzele Felaketi", 24 Eylül 1939, s.1; Tan, "Zelzele Kurbanları 113 Kişi", 24 Eylül 1939, s.6.

¹⁵³³ Ulus, "Dikili'nin Dörtte Üçü, Kabakum Köyü'nün Tamamı Harap Oldu", 23 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6; Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4; Vakıf, "Dün Sabahki Zelzenenin Tahribatı", 23 Eylül 1939, s.3.

¹⁵³⁴ Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4; Tan, "Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta", 27 Eylül 1939, s.4.

kısmı ise sağlam kalan muhacir evlerine yerleştirilmişlerdir¹⁵³⁵. Ancak, artçı sarsıntılarla birlikte, göçmen evlerinin de hasar alması nedeniyle buradaki halk da tahliye edilmiştir¹⁵³⁶. Depremde birçok resmi dairenin de hasar alması, kamu kurumlarının çalışmalarını durdurmalarına neden olmuştur¹⁵³⁷. Sadece kaymakam, zabıta memurları¹⁵³⁸ ve postane¹⁵³⁹ çalışanları valilik tarafından ilk anda gönderilen çadırlarda görevlerini ifa etmeye devam edebilmişlerdir. Depremzede ahali ise uzun süre boyunca açık alanlarda geceleme zorunda kalmıştır¹⁵⁴⁰.

Depremzedelerin çadır ihtiyacını karşılamak üzere Kızılay'ın gönderdiği 300 adet çadır¹⁵⁴¹, 24 Eylül tarihinde bölgeye ulaşmıştır¹⁵⁴². Sonrasında yine Kızılay tarafından ilave olarak 200 çadır daha gönderilmiştir¹⁵⁴³. Bu suretle gönderilen çadırlar önce Soma'ya¹⁵⁴⁴, ardından Dikili'ye sevk edilmiştir¹⁵⁴⁵. Gelen bu çadırlara ise öncelikle kadın ve çocuklar yerleştirilmiştir¹⁵⁴⁶. Bu süreçte tüm çadırların Dikili'ye sevk edilmesi, Bergama, Çandarlı ve Altınova depremzedelerinin bir müddet daha açıkta kalmalarına neden olmuştur¹⁵⁴⁷. Bu nedenle, Çandarlı nahiye merkezi, Deliktaş ve Demirtaş köylerinde evleri yıkılan ahali için 200 çadır¹⁵⁴⁸, Bergama'daki evsizler için

¹⁵³⁵ Cumhuriyet, "İzmir'deki Zelzelelerin Çok Feci Bilançosu", 23 Eylül 1939, s.6; Tan, "Bir Sahil Köyü Battı", 23 Eylül 1939, s.4.

¹⁵³⁶ Tan, "Zelzele Kurbanları 113 Kişi", 24 Eylül 1939, s.6.

¹⁵³⁷ Tan, "İzmir'de Dün Gece de Şiddetli Bir Zelzele Hissedildi", 25 Eylül 1939, s.6.

¹⁵³⁸ Tan, "İzmir'de Dün Gece de Şiddetli Bir Zelzele Hissedildi", 25 Eylül 1939, s.6; Vakit, "Zelzele Devam Ediyor", 25 Eylül 1939, s.1.

¹⁵³⁹ Cumhuriyet, "Zelzele Faciası", 14 Eylül 1939, s.5; Tan, "Zelzele Kurbanları 113 Kişi", 24 Eylül 1939, s.6.

¹⁵⁴⁰ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5.

¹⁵⁴¹ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "Zelzele Faciası", 14 Eylül 1939, s.5; İdam, "Zelzele Felaketi", 24 Eylül 1939, s.3; Son Telgraf, "Dikili Zelzelesi", 24 Eylül 1939, s.3; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin Yeni Tafsilatı", 24 Eylül 1939, s.3; Vakit, Dikili'deki Zelzelede Ölenlerin Sayısı 113'ü Buldu", 24 Eylül 1939, s.1.

¹⁵⁴² İdam, "Dikili Faciasının Bilançosu", 25 Eylül 1939, s.1; Son Telgraf, "İzmir'de Yeni Sarsıntılar Oldu, Hasar Yok", 25 Eylül 1939, s.3.

¹⁵⁴³ Tan, "İzmir'de Dün Gece de Şiddetli Bir Zelzele Hissedildi", 25 Eylül 1939, s.6; Yeni Sabah, "Dikili Faciasının Son Gelen Tafsilatı", 25 Eylül 1939, s.3.

¹⁵⁴⁴ Ulus, "Dikili'de Zelzele Devam Ediyor", 26 Eylül 1939, s.5; Tan, "Dikili'de Zelzele", 26 Eylül 1939, s.4; Vakit, "Zelzele", 26 Eylül 1939, s.1.

¹⁵⁴⁵ Ulus, "Dikili'de Zelzele Devam Ediyor", 26 Eylül 1939, s.5; Tan, "Dikili'de Zelzele", 26 Eylül 1939, s.4.

¹⁵⁴⁶ Tan, "Dikili'de Zelzele", 26 Eylül 1939, s.4.

¹⁵⁴⁷ Tan, "Dün Dikili'de Yeniden Yedi Zelzele Oldu", 29 Eylül 1939, s.7.

¹⁵⁴⁸ Ulus, "Çandarlı'da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 27 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, "Zelzele felaketi", 27 Eylül 1939, s.1; Tan, "Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta", 27 Eylül 1939, s.4; Vakit, "Dikili'de Zelzele Devam Ediyor", 27 Eylül 1939, s.3.

ise Kızılay'dan 150 çadır istenmiştir¹⁵⁴⁹. Ayrıca, İzmir Valisi tarafından bölge için tekrar çadır gönderilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine Kızılay tarafından deprem bölgesine, kimi kaynaklara göre 550 çadır¹⁵⁵⁰, kimi kaynaklara göre ise 400 çadır¹⁵⁵¹ daha gönderilmiştir.

Sağlık Bakanı'nın TBMM'nde yaptığı açıklamadan¹⁵⁵² ve basında yer alan haberlerden anlaşıldığı üzere, depremden etkilenen bölgelere toplamda 1050 çadır gönderilmiştir¹⁵⁵³. Gönderilen çadırlardan, 200 tanesi Balıkesir'in Altınova ilçesine, 200 tanesi Çandarlı'ya, 150 tanesi ise Bergama'ya dağıtılmıştır¹⁵⁵⁴. Çadır gönderilen yerler ve çadır miktarı hakkında yukarıda da görüldüğü üzere farklı bilgiler bulunmaktadır. Kızılay Mecmuasında ise Dikili'ye 900 çadır, Bergama'ya 150 çadır ve Ayvalık'a 50 çadır gönderildiği¹⁵⁵⁵ belirtilmektedir. Rakamlar birbirinden farklılık arz etse de, 9 Ekim tarihine gelindiğinde, çadırsız depremzede¹⁵⁵⁶ kalmamıştır diyebiliriz.

Burada üzerinde durmamız gereken hususlardan birisi de, gerçek çadır ihtiyacının ne kadar olduğuna dairdir. Zira yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Bergama'da evsiz kalanlar için 150 çadır talep edilmişti. Ancak daha önce deprem bölgesine gittiğini ifade ettiğimiz Kızılay Başkanı Dr. Hüsamettin Kural'ın 7 Ekim 1939

¹⁵⁴⁹ Ulus, "Çandarlı'da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 27 Eylül 1939, s.5; Tan, "Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta", 27 Eylül 1939, s.4; Ulus, "Zelzele Mıntıkasında Kısmi Sükûn Var", 28 Eylül 1939, s.3; Cumhuriyet, "Kızılay'ın Gönderdiği Çadırlar", 28 Eylül 1939, s.3; İkdâm, "Zelzele Devam Ediyor", 28 Eylül 1939, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Mıntıkasında Sarsıntılar Devam Ediyor", 28 Eylül 1939, s.3.

¹⁵⁵⁰ Ulus, "Zelzele Hala Devam Ediyor", 1 Ekim 1939, s.5; Cumhuriyet, "Zelzele Mıntıkasına Gönderilen Çadırlar", 1 Ekim 1939, s.5

¹⁵⁵¹ İkdâm, "Zelzele Devam Ediyor", 1 Ekim 1939, s.3; Tan, "Dikili'de Zelzele Oluyor", 1 Ekim 1939, s.6.

¹⁵⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima F, C.5, s.60. (16 Ekim 1939); Ulus, "Başvekilimiz Alınan Tedbirleri Anlattı", 17 Ekim 1939, s.5; Cumhuriyet, "Büyük Millet Meclisi", 17 Ekim 1939, s.3; Tan, "Hükümet, Zelzele ve Seylaptan Zarar Görenlere Yardım Edecek", 17 Ekim 1939, s.4; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım", 17 Ekim 1939, s.1,7; Vakit, "Büyük Millet Meclisinin Dünkü Toplantısı", 17 Ekim 1939, s.5.

¹⁵⁵³ Ulus, "Dikili'de Zelzele Devam Ediyor", 2 Ekim 1939, s.3; Cumhuriyet, "Dikili'de Vaziyet", 2 Ekim 1939, s.2; Yeni Sabah, "Dikili Sarsıntıları Seyrekleşti", 2 Ekim 1939, s.3.

¹⁵⁵⁴ Ulus, "Zelzele Hala Devam Ediyor", 1 Ekim 1939, s.5; Cumhuriyet, "Zelzele Mıntıkasına Gönderilen Çadırlar", 1 Ekim 1939, s.5.

¹⁵⁵⁵ Kızılay Mecmuası, "Cemiyetimizin Reisi Dikili'ye Gitti", Yıl:18, No: 168, Ankara 29 Ekim 1939, s. 286.

¹⁵⁵⁶ Ulus, "Dikili'de Yeniden Zelzeleler Oldu", 10 Ekim 1939, s.4; Yeni Sabah, "Dikili'de Zelzele Devam Ediyor", 10 Ekim 1939, s.1; Vakit, "Dikili'de", 10 Ekim 1939, s.5.

tarihinde Başbakanlığa gönderdiği yazı, deprem bölgesindeki genel durumu özetlemesi adına dikkat çekicidir. Yazı şu şekildedir¹⁵⁵⁷;

Başvekâleti Celileye

Cemiyetimiz tarafından Bergama ve havalisinde müşahedeye müstenid kanaatlarla tespit ettirilen, zelzele hasar vaziyeti hakkında alınan en son malûmat bervechi zir arz olunur;

1-Cemiyetimiz tarafından Soma tarikiyle 27.09.1939'da Bergama'ya gönderilmiş olan 150 çadırın, Kaymakamlık ve Kızılay Şubesi tarafından tespit edilen liste mucibince köylere tevzi edildiği görülmüş ise de; Bergama'nın en ziyade hasara uğrayan Ovacık Köyüne tahsis edildiği görülen 27 çadırın bile ihtiyaçtan fazla olduğu, Sancı Köyünde de çadır verilmesini icap ettirecek bir vaziyet görülmediği, Bergama Kasabasında, belediyece maili inhidam addedilen ve adedi 300 olarak tespit olunan evlerden en ziyade harab olan olduğu iddia edilen 64 hanenin kısmi azamının hafif sıva ve badana çatlaklıkları ve cüzi bir kısmının da duvar çatlakları bulunduğu, bu çatlakların ise eskiden kalma ve zararsız olduğu, zelzeleden mütevellid çatlakların da manii iskân mahiyette olmadığı, yıkılan evlerin ise, ya muttasıl odalarında veya avlu içinde müstakil barınacak damları ve odaları bulunduğu ve binnetice çadır verilmesini icap ettiren bir hasar olmadığı neticesine varılmıştır.

2-Bergama Belediyesince maili inhidam kaydile tespit edilen 300 evlik listeye, evlerin sokağa nazır harab bağçe duvarları, dükkân ve furun gibi akaratin da idhal edildiği, evinin veya bağçe duvarının, yeni veya eski çatlağı olan her hane sahibin, yardım parası alabilmek emelile ismini bu listeye kaydettirmiş olduğu ve bir güne tedkike tabi tutulmayarak yapılan maruz listenin Umumi Merkezimizden çadır talebine de esas ittihaz edilmiş olduğu görülmüştür. Bergama Kaymakamlığı'nın, akabi vak'ada heyecanlı iş'arına istinaden, İzmir Vilayetinin Cemiyetimizden telgrafla talep ettiği çadırların, hassaten böyle bir zamanda, harb malzeme kadromuzdan bizzarur ifraz edilerek gününde gönderilmiş olmasına mukabil hakiki vaziyetin yukarda 2. maddede

¹⁵⁵⁷ BCA. 30.10.0.0/178.234.3. (7 Ekim1939).

hulasa ettiğimiz şekilde tezahür etmiş bulunduğunu en derin saygılarımıza terdifen arza müsaraat eyleriz.

3-Başvekâleti Celileye, Dahileye ve Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâletlerine arz olunmuştur.

Kızılay Cemiyeti Umumi Merkezi Reisi
Hüsamettin Kural

Yazıdan da anlaşılacağı üzere deprem bölgesinden talep edilen çadır sayısı, aslında ihtiyaç duyulan çadır sayısından fazladır. Burada yetkililerin, depremin heyecanı ile hareket ettiklerini ve ihtiyaçtan fazla çadır talebinde bulunduklarını anlamaktayız. Bu anlaşılabilir bir durumdur. Ancak diğer taraftan yine yazıdan da anlaşılacağı üzere ihtiyaç sahibi olamayan vatandaşların hem çadır talebinde bulundukları hem de para yardımından istifade edebilmek için listelere isimlerini kaydettirdiklerini görmekteyiz.

Kızılay tarafından bölgeye gönderilen çadırlarla halkın barınma ihtiyacı geçici olarak temin edilmiştir ancak, bölgede kış ayının yaklaşması ve depremin ardından yağın yağmurlar, çadırda yaşayan halk için uygunsuz koşulların oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle, Bayındırlık Bakanlığı tarafından bölgeye gönderilen heyet, az masrafla tamiri mümkün olabilen evlerin bir an önce iskâna uygun hale getirilmesini, evleri tamamen harap olanların da basit barakalar yaparak barınmasının temin edilmesini uygun bulmuşlardır¹⁵⁵⁸. Gerek Dikili’de gerekse Bergama’da hızlı bir şekilde onarılabilecek durumda olan evlerin tamiri ve tamamen yıkılan evlerin yerine barakaların inşa edilmesi sürecinde ustalara ve işçilere olan ihtiyaç artmış, bu da işçi ve ustaların almış olduğu yevmiye ücretlerinin yükselmesine neden olmuştur¹⁵⁵⁹.

Halkın kış gelmeden bir çatı altına girmesi zorunluluğu, İçişleri Bakanlığı tarafından da ele alınmıştır. Bu amaçla, Faik Öztrak, İzmir Valiliği’ne gönderdiği bir emirle halkın kış gelmeden pavyonlara (barakalara) yerleştirilmesinin sağlanması için bir komisyon kurulmasına karar vermiştir¹⁵⁶⁰. Bunun üzerine Kızılay’ın sağladığı

¹⁵⁵⁸ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.128.

¹⁵⁵⁹ Ulus, “Dikili Zلزlesi ve İlmi Sebepleri”, 19 Ekim 1939, s.4.

¹⁵⁶⁰ Cumhuriyet, “Dikili’de Yapılacak İnşaat”, 7 Kasım 1939, s.6.

destekle Dikili depremzedeleri için 300 ailenin yerleşebileceği şekilde on ikişer odalı 25 pavyon binasının yapımına başlanmış¹⁵⁶¹ ve binaların inşası 25 Aralık tarihinde bitmiştir¹⁵⁶². Aşağıdaki fotoğraflarda depremzedeler için inşa edilen baraka/pavyon örneklerine yer verilmiştir¹⁵⁶³;

Enkaz kaldırma, sağlık, iaşe ve barınma gibi depremzedeler için ilk anda gerekli olan tedbirleri alan hükümet, zarar gören halkın vergi borçlarını silmiştir¹⁵⁶⁴. Ziraat

¹⁵⁶¹ Ulus, “Dikili’de Depremin Yaptığı Hasarlar Tespit Olunacak”, 8 Kasım 1939, s.2.

¹⁵⁶² Ulus, “Dikili’de Yapılan Yeni Evler”, 26 Aralık 1939, s.5; Cumhuriyet, “Dikili’de Yapılan Evler”, 26 Aralık 1939, s.3.

¹⁵⁶³ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.128.

¹⁵⁶⁴ Ulus, “Başvekilimiz Alınan Tedbirleri Anlattı”, 17 Ekim 1939, s.5; Cumhuriyet, “Büyük Millet Meclisi”, 17 Ekim 1939, s.3; Tan, “Hükümet, Zelzele ve Seylaptan Zarar Görenlere Yardım Edecek”, 17 Ekim 1939, s.4; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketzedelerine Yardım”, 17 Ekim 1939, s.1,7; Vakıf, “Büyük Millet Meclisinin Dünkü Toplantısı”, 17 Ekim 1939, s.5.

Bankası tarafından da Dikili ve Bergama'daki muhtaç köylüye yemeklik ve tohumluk buğday dağıtılmıştır¹⁵⁶⁵. Ayrıca ürettikleri mahsulün bir kısmı enkaz altında kalan köylünün, zarar etmemesi için de önlem alınmış, bu bağlamda Dikili'de enkaz altında kalan bütün tütünler askerin yardımıyla çıkarılmıştır. Çıkarılan tütünlerin ise daha fazla zarar görmesini engellemek amacıyla tütün piyasası açıldığında ilk önce bu tütünlerin satın alınması için tedbirler alınmıştır¹⁵⁶⁶.

Diğer taraftan kalıcı konutların yapılması için bölgenin incelenmesi, evlerin niçin yıkıldığının belirlenmesi ve ardından yeni binaların nerede ve nasıl yapılacağının tespit edilmesi için bölgeye heyetler gönderilmiştir.

2.1.5. Deprem Bölgesinde Zemin Etüdü Çalışmaları ve İmar Faaliyetleri

Kırşehir depreminden sonra, bölgede uygulanan zemin etüdü çalışmaları ile kalıcı konutların inşası sürecinde uygulanan yöntemlere Dikili Depremi sonrasında da müracaat edildiğini görmekteyiz. Zira 19 Nisan 1938 tarihinde meydana gelen Kırşehir depreminden sonra, bölgeye hemen hemen tüm kamu kurumları tarafından heyetler gönderilmiş, zemin etüdü yapılmış, bazı yerleşim merkezlerinin zemini daha sağlam olan yerlere taşınması yönünde kararlar alınmıştı. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Dikili depreminden sonra da, zemin etüdü çalışmalarına başlandığını, kalıcı konutların inşası sürecinde bu evlerin nerede ve nasıl yapılacağının tespiti noktasında heyetler oluşturularak deprem bölgesine görevlendirildiklerini görmekteyiz.

Bu bağlamda Ziraat Enstitüsü jeoloji bölümünden Doçent Şevket Ahmet, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Profesörlerinden Hamit Nafiz Pamir ve İbrahim Hakkı'yla birlikte Doçent Ahmet Hulusi tarafından bölgenin jeolojik yapısı, binaların bulunduğu zeminlerin özellikleri ve yeni yapılacak olan binaların tarzı gibi konularda incelemeler yapılarak, bir rapor halinde hükümete sunulmuştur. Buna göre Şevket Ahmet, Dikili'nin tekrar inşası halinde yeni ilçenin sahilten uzağa yani kıyı bölgesinden

¹⁵⁶⁵ Ulus, "Dikili'de Deprem Yaptığı Hasarlar Tespit Olunacak", 8 Kasım 1939, s.2.

¹⁵⁶⁶ Ulus, "Dikili'de Tetkikler", 15 Ekim 1939, s.6; Cumhuriyet, "Dikili'de Yeni Zelzele Oldu", 15 Ekim 1939, s.3; Yeni Sabah, "Eskişehir Dikili Felaketzedelerine Yardım Ediyor", 15 Ekim 1939, s.5; Vakit, "Dikili'de Yeniden Zelzele Oldu", 15 Ekim 1939, s.3.

daha içeri kısımlara inşa edilmesini önermiş¹⁵⁶⁷, Hamit Nafiz Pamir ve ekibi de, Şevket Ahmet'le aynı görüşte olduklarını ifade etmişlerdir. Pamir ve ekibine göre, yeni şehir kayalık bir zemin üzerinde ahşap iskeletli bina tarzlarının olduğu bir şekilde inşa edilmelidir¹⁵⁶⁸. Bayındırlık Bakanlığı tarafından teşkil edilen heyet, raporunu Kızılay Genel Merkezi'ne göndermiştir. Bahsi geçen raporda, ilçe merkezi ve Ovacık, Sazçıftlık, Sarıçıftlık, Aşağıkırık, Kabakum köylerindeki yıkılmayan bütün binalar tek tek incelenerek, binaların hangi arazi üzerinde, ne tip malzeme kullanılarak inşa edildiği tespit edilmiş, incelenen binaların yıkılmasına veya ayakta kalmasına etki eden nedenler göz önünde tutularak bir sonuca varılmıştır. Buna göre, binaların yapıldığı zeminin önemli olduğu ancak, zeminden ziyade, binaların yapılış tarzının daha önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle ve masraflı olacağı düşüncesiyle Dikili'nin yerinin değiştirilmesine gerek olmadığı kararına varılmıştır¹⁵⁶⁹.

Deprem bölgesine gönderilen heyetin incelemelerinde, Dikili'ye bağlı Kabakum Köyü'nün de, köye üç-dört km mesafede ve kayalık bir zeminde bulunan Müsellimler Kırı adı verilen bölgeye taşınması hakkında görüşler bildirilmiş, hatta bu görüşün uygun olup olmadığının değerlendirilmesinin yapılması için İzmir Sağlık Müdürlüğü'nün yazısıyla Dikili Hükümet Doktoru Süreyya Kurtaran görevlendirilmiştir. Kurtaran, bölgede yapmış olduğu incelemelerin ardından Kabakum Köyü'nün adı geçen bölgeye taşınmasının uygun olduğunu belirtmiştir¹⁵⁷⁰. Yapılan incelemelerin ardından Dikili imar planının yapılması için ise Profesör Gustav Gelner ve Mimar Fikri Alpay görevlendirilmiştir¹⁵⁷¹.

Sağlık Bakanlığı'nın isteği üzerine deprem nedeniyle önemli hasarların olduğu, Bergama merkez ilçesine bağlı Ovacık Köyü ve ilçeye bağlı Zeytindağı Nahiyesi'ne tabi olan Tekkedere Köyü'nde de incelemeler yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda ise, Tekkedere Köyü'nün köye iki km mesafede bulunan Yeniköy'e taşınması uygun bulunmuştur. Bataklik bir arazide bulunan Ovacık Köyü'nün de

¹⁵⁶⁷ Ulus, "Dikili'de Tetkikler", 8 Ekim 1939, s.2; Cumhuriyet, "Dikili'deki Zelzelenin İlmi Sebepleri Anlaşıldı", 8 Ekim 1939, s.3; Tan, "Zelzele Mıntıkasında Jeolojik Tetkikler", 8 Ekim 1939, s.3.

¹⁵⁶⁸ Tan, "Harap Olan Dikili'de Yeni İnşaat yapılamıyor", 26 Ekim 1939, s.6.

¹⁵⁶⁹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.138-150.

¹⁵⁷⁰ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.133.

¹⁵⁷¹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.153.

taşınması yönünde karar alınmıştır. Ancak Ovacık Köyü halkının buna pek de taraftar olmayacağı raporda belirtilmiştir¹⁵⁷².

Yapılacak olan inşa faaliyetleri için ve depremin hemen ardından Birgi ve Ödemiş'te meydana gelen sel felaketlerinin de zararlarının giderilmesi için, hükümet tarafından bölgeye 300.000 liralık bütçe ayrılmıştır. Bölge için ayrılan bu bütçe milletvekilleri tarafından uygun bulunmuş, ancak Bursa Milletvekili Nevzat Ayası, Kırşehir depreminde köylüye yapılan yardımın ihtiyaçları tam karşılayamadığını bu nedenle bu depremle yapılacak yardımların köylünün ihtiyaçlarına göre belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁵⁷³. Deprem nedeniyle zarar görenlere yapılacak yardım miktarlarının belirlenmesi için ise Kızılay müfettişleri, mahalli Kızılay temsilcileri ve idari amirleriyle birlikte, belediye başkanları ve fen memurlarından oluşacak bir heyet oluşturulmuş, bu heyetin alacağı karara göre ise, Kızılay tarafından deprem dolayısıyla az ya da çok hasar alan binaların sahiplerine ihtiyaç derecesine göre para yardımı yapılmasına karar verilmiştir. Bu noktada Dikili halkına yapılacak para yardımlarının ne zaman dağıtılacağı hususunda ki tasarruf İzmir Valiliğine bırakılmıştır. Sadece tüm evlerin yıkıldığı Kabakum ve Ovacık köylüleri¹⁵⁷⁴ ile çok muhtaç durumda bulunan depremzedelere kışın sıkıntı çekmemeleri için küçük miktarlarda nakdi yardımın önden yapılmasına karar verilmiştir¹⁵⁷⁵.

Deprem bölgesinin yeniden imarı için hazırlanan raporlar doğrultusunda birçok çalışmanın yapıldığını, önemli miktarda bütçe ayrıldığını ifade etmiş olsak da, 1944 yılına gelindiğinde Dikili ilçe merkezinde enkazların henüz tam manasıyla kaldırılmadığını, okul ve hükümet konağı dışında resmi binaların inşaatlarının tamamlanmadığını görmekteyiz. Bu nedenle Bayındırlık Bakanlığı tarafından

¹⁵⁷²Ayrıntılı bilgi için bkz. Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.131; Rumlardan kalan 15 evden ve birkaç çiftlik binasından oluşan Ovacık Köyü, daha önceden de bataklık bulunmasından dolayı, sıtma hastalığı geçirmiş, hatta raporda belirtildiği üzere bu hastalık nedeniyle köy halkının çocukları ancak 1,5 yaşına kadar yaşayabilmiştir. Bu nedenlerle daha önce de defalarca köyün yerinin değiştirilmesine teşebbüs edilmiş, ancak herhangi bir sonuç elde edilememiştir.

¹⁵⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima F, C.5, s.60. (16 Ekim 1939); Ulus, "Başvekilimiz Alınan Tedbirleri Anlattı", 17 Ekim 1939, s.5; Cumhuriyet, "Büyük Millet Meclisi", 17 Ekim 1939, s.3; Tan, "Hükümet, Zelzele ve Seylaptan Zarar Görenlere Yardım Edecek", 17 Ekim 1939, s.4; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım", 17 Ekim 1939, s.1, 7; Vakit, "Büyük Millet Meclisinin Dünkü Toplantısı", 17 Ekim 1939, s.5.

¹⁵⁷⁴ Tinal, a.g.e., s.89.

¹⁵⁷⁵ Ulus, "Dikili'de Depremin Yaptığı Hasarlar Tespit Olunacak", 8 Kasım 1939, s.2.

Başbakanlığa yazılan yazıda, ilçedeki enkazların kaldırılması ve resmi binaların yapımının tamamlanması için 915.000 liraya ihtiyaç duyulduğu, ancak Bakanlığın bu miktarı karşılayacak kadar bütçesinin olmadığı, yıkılan resmi dairelerin ilgili kurumlar tarafından yapılması durumunda, enkaz kaldırılması, imar planının tatbiki ve belediye hizmetlerinin sürdürülebilmesi için Dikili Belediyesi'ne 200.000 liralık bir bütçenin gerektiği bildirilmiştir¹⁵⁷⁶. Ancak bu yazının akıbeti hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımızı ifade etmemiz gerekir. Zira 1947 yılına gelindiğinde Kızılay'ın bölgeye yardımlarının devam etmekte olduğunu, 1947 yılı Haziran ayında ilçenin imarı için 50.000 liralık bir yardımda daha bulunduğunu görmekteyiz. Tüm bu yardımlara rağmen Dikili'nin bu büyük felaketin yaralarını yıllar sonra dahi tamamen sarabildiğini söyleyemeyiz¹⁵⁷⁷. Şüphesiz bunda en büyük etken Dikili depreminin hemen ardından, yine 1939 yılı içerisinde önce Tercan ardından da Erzincan depremlerinin yaşanmış olmasıdır. Zira devlet tüm imkânlarını, çok daha büyük bir felaket olarak kabul gören Erzincan için seferber etmiştir.

2.1.6. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar

Meydana gelen deprem nedeniyle sadece Dikili ilçesinde zarar 1 milyon liradan fazla olarak tahmin edilmiştir¹⁵⁷⁸. Kızılay tarafından İzmir Valiliğine ilk yardım olarak 3000 lira para yardımı yapılmış¹⁵⁷⁹, Hükümet tarafından ise bölge için 300.000 lira tahsisat ayrılmıştır. Dolayısıyla, devlet eliyle gönderilen para miktarı ihtiyacını karşılamaktan oldukça uzaktır. Bu bağlamda depremzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması için halkın desteğine ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla, Kızılay, CHP teşkilatları, valiler, belediye başkanları tarafından yardım komisyonları teşkil edilmiş ve yardım faaliyetleri düzenlenmiştir.

Depremin hemen ardından öncelikle İzmir ve çevresinde Cumhuriyet Halk Partisi ile Kızılay tarafından açılan yardım defterleri vasıtasıyla halktan yardım

¹⁵⁷⁶ BCA. 30.10.0.0/120.850.6. Lef/12. (8 Ağustos 1944).

¹⁵⁷⁷ Tinal, a.g.e., s. 90.

¹⁵⁷⁸ Tan, "İzmir'de Dün Gece de Şiddetli Bir Zelzele Hissedildi", 25 Eylül 1939, s.6; İkdâm, "Dikili Faciasının Bilançosu", 25 Eylül 1939, s.1.

¹⁵⁷⁹ Ulus, "Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor" 24 Eylül 1939, s.5; İkdâm, "Zelzele Felaketi", 24 Eylül 1939, s.3; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin Yeni Tafsilatı", 24 Eylül 1939, s.3.

toplanmaya başlanmıştır. CHP Dikili Parti heyeti ve İzmir CHP İl Başkanı bir beyanname neşrederek halkı yardıma davet etmişlerdir¹⁵⁸⁰. Yardım çağrıları üzerine İzmir’de bir iane defteri açılmış¹⁵⁸¹ ve açılan yardım defterine halkın ilgisi büyük olmuş, birkaç saatte 700 lira toplanmıştır¹⁵⁸². İzmir halkının yapmış olduğu yardımlar Dikili Belediyesi tarafından memnuniyetle karşılanmış, bu nedenle Belediye Başkanı, İzmir Valisi ve İzmir Belediye Başkanına, Kızılay Cemiyetine, milletvekillerine, İzmir CHP İdare Heyetine, Bergama Kaymakamı ve belediye başkanı ile askeri kumandanlarına bir teşekkür telgraf göndermiştir¹⁵⁸³.

CHP Genel Sekreterliği 500 lira¹⁵⁸⁴, CHP Ankara Şubesi 4000 lira, İzmir Şubesi ise 1000 lira nakit para bağışında bulunarak Dikili felaketzedelerine destek olmuşlardır¹⁵⁸⁵. CHP teşkilatlarıyla birlikte Bergama Kızılay Cemiyeti de Bergamalılar için bir iane defteri açarak yardım toplamaya başlamıştır¹⁵⁸⁶. Ancak, İzmir ve çevresinde toplanan yardımların yeterli gelmemesi ya da deprem bölgesi dışındaki halkın daha da geniş katılımını sağlamak amacıyla İzmir Halkevi’nde valinin başkanlığında CHP müfettişi, Belediye Başkanı, Parti İl İdare Heyeti ve Kızılay Merkez heyeti başkanları, milli banka ve müesseseler müdürleri ile bazı ihracatçıların katılımıyla bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda yardımların genişletilmesi için kararlar alınmıştır¹⁵⁸⁷. Nitekim 4 Ekim tarihinde yapılan bu toplantının ardından Konya¹⁵⁸⁸, Manisa¹⁵⁸⁹, Antakya,

¹⁵⁸⁰ Cumhuriyet, “Zelzele Faciası”, 24 Eylül 1939, s.5; Tan, “Zelzele Kurbanları 113 Kişi”, 24 Eylül 1939, s.6.

¹⁵⁸¹ Son Telgraf, “Dikili Zelzelesi”, 24 Eylül 1939, s.3; Tan, “Zelzele Kurbanları 113 Kişi”, 24 Eylül 1939, s.6; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinin Yeni Tafsilatı”, 24 Eylül 1939, s.1; Vakit, Dikili’deki Zelzelede Ölenlerin Sayısı 113’ü Buldu”, 24 Eylül 1939, s.1; İkdam, “Dikili Faciasının Bilançosu”, 25 Eylül 1939, s.1.

¹⁵⁸² Ulus, “Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor” 24 Eylül 1939, s.5.

¹⁵⁸³ Ulus, “Çandarlı’da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, “Zelzele Felaketi”, 27 Eylül 1939, s.5; Tan, “Çandarlı Nahiyesi de Tamamen Harabeye Döndü, Halk Açıkta”, 27 Eylül 1939, s.4.

¹⁵⁸⁴ Ulus, “Enkaz Altından Cesetler Çıkarılıyor” 24 Eylül 1939, s.5; Cumhuriyet, “Zelzele Faciası”, 24 Eylül 1939, s.5; Tan, “Zelzele Kurbanları 113 Kişi”, 24 Eylül 1939, s.6.

¹⁵⁸⁵ Tan, “Zelzele Kurbanları 113 Kişi”, 24 Eylül 1939, s.6.

¹⁵⁸⁶ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketi”, 27 Eylül 1939, s.5.

¹⁵⁸⁷ Ulus, “Felaketzedelere Yardım Tedbirleri”, 6 Ekim 1939, s.2; Cumhuriyet, “Dikili Felaketzedelerine Yardım İçin”, 6 Ekim 1939, s.3.

¹⁵⁸⁸ Ulus, “Konya’da Dikili Felaketzedelerine Yardım Tedbirleri”, 7 Ekim 1939, s.5.

¹⁵⁸⁹ Ulus, “Manisalıların Dikili Felaketzedelerine Yardımı”, 8 Ekim 1939, s.2; Cumhuriyet, “Manisalıların Felaketzedelere Yardımı”, 8 Ekim 1939, s.3; Vakit, “Dikili Felaketzedelerine Yardımı”, 8 Ekim 1939, s.3.

Malatya, Sinop¹⁵⁹⁰, Bolu¹⁵⁹¹, Denizli ve Bursa¹⁵⁹² gibi pek çok il ve ilçede, CHP, Kızılay teşkilatları, vali ve belediye başkanlarının çalışmalarıyla yardım komisyonları oluşturulmuştur. Yapılan toplantılara bazı şehirlerde tüccarlar¹⁵⁹³, ticaret odası idare heyetleri¹⁵⁹⁴ Çocuk Esirgeme Kurumları¹⁵⁹⁵ temsilcileri de katılmıştır. Oluşturulan yardım komisyonlarına öğrenciler¹⁵⁹⁶ ve kadınlar da¹⁵⁹⁷ destek vermişlerdir. Komisyonlar aracılığıyla kısa süre içerisinde birçok il ve ilçeden depremzedeler için para toplanması sağlanmıştır. Kurulan komisyonlara halkın ilgisi de yoğun olmuştur. Bakanlardan, işçilere, öğretmeden öğrenciye, fabrikalardan bankalara kadar her kesimden birçok kişi, kurum ve kuruluş yardım faaliyetlerine katkıda bulunmuştur.

Milli Savunma Bakanı General Naci Tınaz 100 lira, Ziraat Bakanlığı Müşaviri Mithat Kandemir 5 lira, Fransız Sefarethanesi 75 lira, Kızılay azalarından Ömer Ahi ve eşi 20 lira, Osmanlı Bankası Müdürü Genel Merkez adına 1000 lira¹⁵⁹⁸, Harp Okulu subay ve öğretmenleri tarafından 249 lira¹⁵⁹⁹ maddi destekte bulunulmuştur. Ayrıca İzmit Bahçeçik Merkez İlkokulu öğrencileri 5 lira, Galatasaray Lisesi Yardım Kolu 120 lira¹⁶⁰⁰, Bandırma İlkokulu öğrencileri 10 lira¹⁶⁰¹, Bahçelievler Okulu 2. Sınıf öğrencileri 10 lira, Türkiye Maarif Cemiyeti Okulu öğrencileri 7 lira¹⁶⁰² Erzincan Gazi İlköğretim Okulu öğrencileri 27 lira, Balıkesir Lisesi 34 lira¹⁶⁰³, Alpullu İlkokulu öğrencileri 10 lira, Gazi Terbiye Enstitüsü 2 lira olmak üzere pek çok okul ve öğrencileri depremzedeler için yardımda bulunmuşlardır.

¹⁵⁹⁰ Ulus, "Sinop'ta", 9 Ekim 1939, s.2.

¹⁵⁹¹ Ulus, "Bolu'da Yardım Tedbirleri Alınıyor", 10 Ekim 1939, s.4.

¹⁵⁹² Ulus, "Dikilililer İçin Yurtta Toplanan İane", 23 Ekim 1939, s.2; Tan, "Dikili Felaketzedeleri İçin Yardımlar", 23 Ekim 1939, s.7.

¹⁵⁹³ Ulus, "Dikili Zelzelesinde Zarar Görenlere Yardım Tedbirleri", 12 Ekim 1939, s.2.

¹⁵⁹⁴ Ulus, "Dikili İçin Yurdun Her Yerinde İane Toplanıyor", 19 Ekim 1939, s.3; Yeni Sabah, "Niğde'de Dikili Felaketzedelerine Yardım", 30 Ekim 1939, s.6.

¹⁵⁹⁵ Yeni Sabah, "Niğde'de Dikili Felaketzedelerine Yardım", 30 Ekim 1939, s.6.

¹⁵⁹⁶ Tan, "Dikili Felaketzedeleri İçin Yardımlar", 23 Ekim 1939, s.7.

¹⁵⁹⁷ Ulus, "Dikili'de Yapılan Jeolojik Tetkikler Sona Erdi", 20 Ekim 1939, s.4.

¹⁵⁹⁸ Ulus, "Zelzele Felaketine Uğrayanlara Yardım", 24 Ekim 1939, s.2.

¹⁵⁹⁹ Ulus, "Zelzele Felaketine Uğrayanlara Yardım", 28 Kasım 1939, s.4.

¹⁶⁰⁰ Ulus, "Dikili Zelzelesi Felaketzedeleri İane Listesi", 3 Kasım 1939, s.4.

¹⁶⁰¹ Ulus, "Dikili Felaketzedelerine Yardım Edenler", 9 Aralık 1939, s.2.

¹⁶⁰² Ulus, "Zelzele Felaketine Uğrayanlara Yardım", 24 Ekim 1939, s.2.

¹⁶⁰³ Ulus, "Zelzele Felaketine Uğrayanlara Yardım", 28 Kasım 1939, s.4.

Aynı şekilde Keçiözümlü Kükürtleri Türk Anonim Şirketi memur ve işçileri 48 lira¹⁶⁰⁴, Zingal Şirketi işçileri 1919 lira¹⁶⁰⁵, Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsası 150 lira, Tarsus Mal Müdürlüğü çalışanları 5 lira¹⁶⁰⁶, Kayseri Tayyare Fabrikası memur ve işçileri 311 lira, Cenup Demiryolları İşletme Müdürlüğü 500 lira, Maden Tetkik Arama Enstitüsü memurları 179 lira, İnebolu Milli Eğitim memurları 20 lira¹⁶⁰⁷, Askeri fabrikalar memur ve müstahdemleri 46 lira, Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi memur ve işçileri 828 lira, Ankara Elektrik Şirketi memur ve müstahdemleri 204 lira¹⁶⁰⁸, Nafia Bakanlığı Su İşleri Başkanlığı 2215 lira, Vakıflar Genel Müdürlüğü 1000 lira¹⁶⁰⁹, Halk Bankası Türk Anonim Şirketi 30 lira¹⁶¹⁰ depremzedelere nakdi yardım sağlamışlardır. İl ve ilçelerde kurulan komisyonlar vasıtasıyla da, Sinop halkı 2500 lira¹⁶¹¹ Sivas halkı 370 lira¹⁶¹², Balıkesir halkı 500 lira¹⁶¹³, Kastamonu halkı 400 lira¹⁶¹⁴, Antakya halkı 2000 lira¹⁶¹⁵, Balıkesir halkı 500 lira, Tarsus halkı 127 lira¹⁶¹⁶, Aydın halkı 935 lira, Nevşehir halkı 200 lira, Menemen halkı 900 lira¹⁶¹⁷, Gölcük halkı 520 lira, Eskişehir halkı 1000 lira¹⁶¹⁸, Zonguldak halkı 329 lira, Giresun halkı 808 lira, Çanakkale halkı 100 lira, Taşköprü 177 lira, Uzunköprü halkı 120 lira, Çine halkı 93 lira¹⁶¹⁹, Kocaeli halkı 500 lira, Nallıhan halkı 350 lira, Artvin halkı 200 lira, Kayseri halkı 657 lira¹⁶²⁰ olmak üzere, yurdun dört bir köşesinden Dikili'ye yardım gönderilmiştir.

Bu noktada dikkat çekici bir husus olarak belirtmemiz gerekir ki, depremzedeler için İstanbul'da öngörülen miktarda yardım toplanamamıştır. Bu durum basına da

¹⁶⁰⁴ Ulus, "Dikili Felaketzedelerine Yardım Edenler", 27 Aralık 1939, s.2.

¹⁶⁰⁵ Ulus, "Dikili İçin Yurdun Her Yerinde İane Toplanıyor", 19 Ekim 1939, s.3.

¹⁶⁰⁶ Ulus, "Dikili Felaketzedelerine Yardım Edenler", 9 Aralık 139, s.2.

¹⁶⁰⁷ Ulus, "Dikili Felaketzedelerine Yardım Edenler", 27 Aralık 1939, s.2.

¹⁶⁰⁸ Ulus, "Zelzele Felaketine Uğrayanlara Yardım", 24 Ekim 1939, s.2.

¹⁶⁰⁹ Ulus, "Dikili'de Yeniden Zelzeleler Oldu", 10 Ekim 1939, s.4; Yeni Sabah, "Dikili'de Zelzele Devam Ediyor", 10 Ekim 1939, s.1; Vakit, "Dikili'de", 10 Ekim 1939, s.5.

¹⁶¹⁰ Ulus, "Zelzele Felaketine Uğrayanlara Yardım", 24 Ekim 1939, s.2.

¹⁶¹¹ Ulus, "Sinop'ta Dikili İçin 2500 Lira Toplandı", 18 Ekim 1939, s.2.

¹⁶¹² Ulus, "Sivaslıların Dikili Felaketzedelerine Yardımı", 11 Ekim 1939, s.5.

¹⁶¹³ Ulus, "Dikili Felaketzedelerine Yardım Tedbiri", 28 Ekim 1939, s.2.

¹⁶¹⁴ Ulus, "Dikili İçin Toplanan İane Fazlalaşıyor", 17 Ekim 1939, s.2.

¹⁶¹⁵ Ulus, "Dikili Zelzelesinde Zarar Görenlere Yardım Tedbirleri", 12 Ekim 1939, s.2.

¹⁶¹⁶ Ulus, "Dikili Zelzelesi Felaketzedelerine Yardım Listesi", 12 Kasım 1939, s.2.

¹⁶¹⁷ Ulus, "Kızılay'ın Teşekkürü", 21 Kasım 1939, s.2.

¹⁶¹⁸ Ulus, "Dikili Felaketzedelerine Yardım Edenler", 6 Aralık 1939, s.6.

¹⁶¹⁹ Ulus, "Dikili Felaketzedelerine Yardım Edenler", 27 Aralık 1939, s.2.

¹⁶²⁰ Ulus, "Dikili Felaketzedelerine Yardım Edenler", 9 Aralık 139, s.2.

yansıdığı, Yeni Sabah Gazetesi'nde bir yazı kaleme alan Murat Sertoğlu “*Bütün şehirlerden yardım yapılmasına rağmen en büyük il olan İstanbul'dan felaketzedeler için tek kuruş gönderilmiş değildir*” diyerek, İstanbul'dan yapılan yardımların yetersizliğinin organizasyon eksikliğinden kaynaklandığını, bu organizasyonların da İçtimai Muavenet Bakanlığı tarafından kurulacak bir teşkilatla yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Sertoğlu yazısının devamında ise, halktan kendi kendisine para toplanmasının beklenemeyeceğini, bu nedenle “*Dikili Felaketzedelerine Yardım Haftası*” başlığıyla bir organizasyon düzenlenmesini ya da tiyatro, sinema veya eğlence yerlerinden sağlanacak gelirlerin bir bölümünün felaketzedelere bağışlanmasını önermiştir¹⁶²¹. Sertoğlu'nun bu yazısından sonra, 18 Ekim tarihinde İstanbul'da bulunan Yardım Sevenler Cemiyeti tarafından İstanbullulara duyurular yapılarak, eski-yeni, dikilmiş-dikilmemiş her türlü giyim eşyası ve yardım malzemesi istenmiş ve İstanbul halkı felaketzedeler için yardım yapmaya davet edilmiştir¹⁶²².

Halk tarafından yapılan maddi yardımlarla birlikte düzenlenen bazı organizasyonlarla da depremzedeler için bağış toplanması sağlanmıştır. Örneğin, bu amaçla İzmir Halkevi Temsil Kolu tarafından Halkevi salonunda bir piyes oynanmış, İzmir Kültürpark açık hava tiyatrosunda da bir orta oyun sergilenmiş ve halk tarafından büyük ilgi görmüştür¹⁶²³.

2.1.7. Deprem Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar

Deprem haberi özellikle Yunanistan halkı tarafından büyük üzüntüyle karşılanmıştır. Yunan gazetelerinin büyük bir kısmı, deprem dolayısıyla Türk milletinin kederlerini bütün Yunan halkının paylaştığına dair haber yapmışlardır. “*Zelzeleden müteessir olan mıntikalar, Yunanistan'a o derece yakındır ki Midilli de bundan müteessir olmuştur. İki memleket arasındaki bağların sıklığı ve dostluğun samimiliği,*

¹⁶²¹ Murat Sertoğlu, “Felaketzedelere Yardım İşi”, Yeni Sabah, 17 Ekim 1939, s.3.

¹⁶²² Ulus, “Yardım Sevenleri Davet”, 18 Ekim 1939, s.2.

¹⁶²³ Ulus, “Dikili’de Yeniden İki Zelzele Oldu”, 16 Ekim 1939, s.4.

*zelzelelerde bile kendini gösteriyor”*¹⁶²⁴, ifadelerinin kullanıldığı Yunan basınında, iki ülke arasındaki kader birliği hususuna temas edilmiştir.

Bulgaristan tarafından da büyük bir üzüntüyle karşılanan deprem dolayısıyla, Bulgar Kralı Boris, deprem dolayısıyla Müşaviri B. Kançief’i Türkiye Elçiliğine bir telgraf göndererek başsağlığı mesajını ve üzüntülerini iletmiştir¹⁶²⁵.

Ancak, Dikili depremzedelerinin yaraları sarılmaya başladığı bir dönemde 1939 tarihinde önce Tercan Depremi ardından ise Erzincan Depremi’nin olması devlet teşkilatının, bütün halkın Doğu Anadolu depremi için bir araya gelmesine neden olmuştur. Diğer ülkeler de Erzincan Depremi karşısında Türkiye’yi yalnız bırakmamışlardır.

¹⁶²⁴ Ulus, “Dikili’de Zelzele Devam Ediyor”, 26 Eylül 1939, s.5; İkdam, “Dikili Felaketinin Akisleri”, 26 Eylül 1939, s.4.

¹⁶²⁵ Ulus, “Dikili’de Zelzele Devam Ediyor”, 26 Eylül 1939, s.5; İkdam, “Dikili Felaketinin Akisleri”, 26 Eylül 1939, s.4; Tan, “Dikili’de Zelzele”, 26 Eylül 1939, s.4; Yeni Sabah, “Dikili Depreminin Bilançosu”, 26 Eylül 1939, s.2; Vakit, “Zelzele”, 26 Eylül 1939, s.1.

2.2. Erzincan Depremi (27 Aralık 1939)

Erzincan Depremi, ülkemizde meydana gelen en büyük depremlerden biridir. 26 Aralık 1939 gecesini 27 Aralık'a¹⁶²⁶ bağlayan gece saat 01.57'de, 7.9 şiddetinde¹⁶²⁷ meydana gelen deprem, hemen hemen bütün ülkede hissedilmiştir. İstanbul Kandilli Rasathanesi'nin hazırladığı rapora göre, Erzincan depremi 20. yüzyılda ülkemizde meydana gelen depremlerin en şiddetlisi olarak kabul edilmiştir. Raporda Erzincan Depremi'ni diğer depremlerden farklı kılan iki hususa dikkat çekilmektedir. Bunlardan ilki depremin şiddeti, ikincisi ise depremin bütün Anadolu'da hissedilmiş olmasıdır¹⁶²⁸.

İstanbul'dan 550-600 km uzakta meydana gelen deprem sırasında, Kandilli Rasathanesi'ndeki sismograf aletinin, sarsıntıları kaydeden kalemlerinin yerinden oynatması¹⁶²⁹ Kandilli Rasathanesi'nin hazırlamış olduğu raporda da bahsedildiği üzere depremin ne kadar şiddetli olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, deprem sadece Türkiye'de değil, bütün Avrupa'daki rasathaneler tarafından kaydedilmiş¹⁶³⁰ ve birçok rasathanedeki deprem kaydı tutan sismograf aletlerinin hasar almasına neden olmuştur. Aynı tarih ve saatlerde, Londra'daki rasathane tarafından çok şiddetli bir deprem kaydı yapılmış¹⁶³¹, Zürih Rasathanesi Tiflis'te gerçekleştiği sanılan bir deprem kaydı yapmış¹⁶³², Paris, Bern¹⁶³³ ve İsviçre'de¹⁶³⁴ sismograf aletleri kırılmış, Fas'a bağlı olan bir şehir olan Tanca'da, Amerika'nın Los Angeles şehrinde ve San Salvador'da şiddetli depremler yaşanmıştır¹⁶³⁵. Depremin, birçok ülkede hissedilmesinin nedeni, Ord. Prof.

¹⁶²⁶ Cumhuriyet, “Şiddetli Zelzele Neticesinde Erzincan Tamamen Enkaz Yığını Haline Geldi”, 28 Aralık 1939, s.1; Tan, “Erzincan Civarı Korkunç Bir Zelzele Felaketine Uğradı”, 28 Aralık 1939, s.1; Vakit, “Feci Bilanço”, 28 Aralık 1939, s.1.

¹⁶²⁷ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler> (Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2021).

¹⁶²⁸ Bkz. <http://www.koeri.boun.edu.tr/140yil/docs/arsiv/Tr/1939.pdf> (Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2021).

¹⁶²⁹ Cumhuriyet, “Üstad Fatin'in İzahatı”, 28 Aralık 1939, s.5.

¹⁶³⁰ Tan, “Zelzele Hemen Bütün Dünya Rasathaneleri Tarafından Kaydedildi”, 28 Aralık 1939, s.6.

¹⁶³¹ Cumhuriyet, “Londra Rasathanesi'nin Kaydettiği Zelzele”, 28 Aralık 1939, s.5; Tan, “Zelzele Hemen Bütün Dünya Rasathaneleri Tarafından Kaydedildi”, 28 Aralık 1939, s.6.

¹⁶³² Cumhuriyet, “Zürih Rasathanesinin Kaydettiği Zelzele”, 28 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, “Anavatanı Sarsan Mühüş Zelzele”, 28 Aralık 1939, s.7.

¹⁶³³ Asım Us, “Anadolu Zelzelesinin Karakteri”, Vakit, 5 Ocak 1940, s.1.

¹⁶³⁴ Cumhuriyet, “Zürih Rasathanesinin Kaydettiği Zelzele”, 28 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, “Anavatanı Sarsan Mühüş Zelzele”, 28 Aralık 1939, s.7. Basında yer aldığı üzere, İsviçre'nin Neuchatel şehrindeki rasathane yirmi seneden beri bu derece şiddetli bir zelzele kaydetmediğini ifade etmiştir. Bkz. Tan, “Zelzele Hemen Bütün Dünya Rasathaneleri Tarafından Kaydedildi”, 28 Aralık 1939, s.6.

¹⁶³⁵ Cumhuriyet, “Avrupa ve Amerika'da”, 28 Aralık 1939, s.5; Tan, “Zelzele Hemen Bütün Dünya Rasathaneleri Tarafından Kaydedildi”, 28 Aralık 1939, s.6.

Hamit Nafiz Pamir'in belirttiğine göre, etki ettiği sahanın 5 bin km'den fazla olmasıdır¹⁶³⁶.

İstanbul Rasathanesi Müdürü'nün depremin ardından basına yaptığı açıklamaya göre, deprem Türkiye'deki en büyük etkisini Erzincan'dan Erbaa'ya kadar uzanan 270 km'lik birinci hat ve Suşehri'nden Alucra'ya kadar uzanan 75 km'lik ikinci bir hat doğrultusunda göstermiştir¹⁶³⁷. Rasathane Müdürü'nün açıklamalarını doğrular nitelikte, depremin hemen ardından basına düşen ilk haberlerde, depremin 11 ilde meydana geldiği ifade edilmiştir¹⁶³⁸.

Depremden başta Erzincan olmak üzere, Sivas, Tokat, Gümüşhane, Ordu, Giresun, Amasya, Samsun, Trabzon, Yozgat, Tunceli, Malatya, Niğde ve Kayseri¹⁶³⁹ ile birlikte birçok ilçe etkilenmiştir. Depremde en büyük hasar ise, Erzincan ve Amasya arasındaki hat üzerinde bulunan, Munzur Dağları ve Yeşilırmak arasındaki alanda meydana gelmiştir. Bu hat üzerinde Erzincan başta olmak üzere, Alucra, Refahiye, Şebinkarahisar, Suşehri, Zara, Mesudiye, Koyulhisar, Reşadiye, Niksar, Tokat, Turhal, Erbaa ve Amasya en fazla hasar alan il ve ilçeler olmuştur. Deprem, Erzincan ve Tokat arasında çok şiddetli yaşandığından, buraya yakın kasaba ve köylerde bu illere yakınlıklarına göre daha fazla hasar görülmüştür¹⁶⁴⁰. Rasathane Müdürü Mehmet Fatin Gökmen, bu kadar geniş sahada yaşanan depremlerin az olduğunu, bu özelliğiyle Erzincan Depremi'nin yüzyılın en önemli depremlerden biri olduğunu belirtmiştir¹⁶⁴¹.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, deprem çok geniş bir sahada ve oldukça şiddetli olarak hissedilmiştir. Deprem bölgesindeki halkın, bölgeye giden gazetecilere deprem anına ilişkin aktardıkları da bunu ortaya koymaktadır. Erzincan'da İnşaat Şefi olan Hayri Gürırmak'ın, *"Zelzele gecesini saat yarıma kadar kitap okumakla meşgul oldum."*

¹⁶³⁶ Yeni Sabah, "Zelzelenin İstanbul'da Yaptığı Akisler", 29 Aralık 1939, s.3.

¹⁶³⁷ Cumhuriyet "Zelzelenin Sebepleri", 11 Ocak 1940, s.5; Tan, "Zelzele Mıntıkasında Yalnız Bir Tek Merkez Bulunduğu Anlaşıldı", 11 Ocak 1940, s.4; Prof. Dr. Hamit Nafiz Pamir de depremin meydana geldiği sahayı şu şekilde izâh etmektedir; "Milli bir felakete sebep olan deprem, Kızılırmak'ın teşkil ettiği büyük kavisin doğusunda, bir taraftan Karadeniz'e kadar, diğer taraftan Fırat'ın yukarı bölgesine kadar olan bölge içerisinde gerçekleşmiş, doğu -batı istikametinde meydana gelmiştir". Bkz. Hamit Nafiz Pamir, "Anadolu'da Zelzele", Yeni Sabah, 31 Aralık 1939, s.4.

¹⁶³⁸ Vakıf, "Dâhiliye Vekilinin Meclisteki İzahatları", 12 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Dâhiliye Vekâletinin İzahatı", 12 Ocak 1940, s.6.

¹⁶³⁹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.233.

¹⁶⁴⁰ Vakıf, "Zelzele Mıntıkasının Hududu", 31 Aralık 1939, s.3.

¹⁶⁴¹ Cumhuriyet "Zelzelenin Sebepleri", 11 Ocak 1940, s.5; Tan, "Zelzele Mıntıkasında Yalnız Bir Tek Merkez Bulunduğu Anlaşıldı", 11 Ocak 1940, s.4.

*Karım ve çocuğum karyolalarında uyuyorlardı. Bir aralık uyuya kalmışım. Birden müthiş bir gürültü ile uyandım. Camlar şangırdıyor, karyolamın demirleri duvara çarpıyordu. İlk anda neye uğradığımı anlayamadım ve karyoladan aşağı inmek, kapıyı açmak istedim. Fakat sarsıntı o kadar şiddetli idi ki, oda içinde yürümeme bile mani oluyordu. Tam bu esnada odanın sağ tarafındaki duvar yıkılmaya ve kerpiç parçaları oğlumun karyolası üzerine düşmeye başladı. Birkaç saniye içinde odanın içi enkaz ile dolmuştu. Ardından döşeme çöktü ve üçümüz birden karyolalarımızla beraber alt kata yuvarlandık. Gözlerimi açtığım zaman bir kerpiç yığını içinde gömülü olduğumu gördüm. Karımın ve çocuğumun iniltilerini ve beni imdatlarına çağırdıklarını duydum*¹⁶⁴² ifadeleri, başka bir depremzedenin “Gece yarısı zelzele başlar başlamaz Erzincan bir kıyamet manzarasına döndü. Evler çatırdayarak yıkılıyor, duvarlar çatlıyor, her taraftan inilti, enkaz altında kalanların feci feryatları geliyordu”¹⁶⁴³ ifadeleri, depremin şiddetinin halk tarafından nasıl hissedildiğini göstermektedir. Bir başka depremzede ise, Erzincan’da depremin şiddeti nedeniyle toprakta üç metreye kadar çatlaklar oluştuğunu ve bu çatlaklardan gazlar çıkmaya başladığını ifade etmiştir¹⁶⁴⁴.

Depremden etkilenen şehirlerden birisi olan Giresun’da da zelzelenin şiddetli olarak hissedildiği, Giresunlu Hüseyin Rıfat’ın, “Saniyelerce devam eden ve yeraltından gelen büyük gürültüler bütün şehri yerinden oynatmış, evler sallanmaya, duvarlar çatlamağa başlayınca halk giyinmeğe vakit bulamadan kendini sokağa attı. Çocukları kucağında sokağa fırlayan kadınlar, üzerlerine fenalık gelen karısını kolları arasında şehrin meydanına götüren kocalar şehirde büyük bir paniğe sebep oldu”¹⁶⁴⁵ cümleleriyle, Giresun önlerinde bulunan bir vapurun kaptanı tarafından, “Saat tam ikide kara tarafından şiddetli ve korkunç gürültüler işittik. Binalar birdenbire çöktü, şehrin bütün elektrikleri söndü...”¹⁶⁴⁶ ifadeleriyle anlatılmıştır. Giresunlu bir başka depremzede, “27 Aralık gecesi beş defa ve hepsi şiddetli olmak üzere deprem oldu” diyerek ifade ettiği deprem sırasında, denizin otuz metre geri çekildiğini, limanda bulunan kayık ve sandalların kumların üzerinde kaldığını, ayrıca denizin üç metre yükselerek sahile çarpıp, geri çekilirken de sandalları parçaladığını anlatarak depremin

¹⁶⁴² Tan, “Erzincan’dan Gelen İlk Yaralılar Facianın Dehşetini Anlatıyor”, 3 Ocak 1940, s.6.

¹⁶⁴³ Vakıf, “Dün Akşam Erzincan’dan Birçok Yolcu Geldi”, 5 Ocak 1940, s.5.

¹⁶⁴⁴ Yeni Sabah, “Erzincan’dan Gelen İlk Yolcunun Anlattıkları”, 2 Ocak 1940, s.2.

¹⁶⁴⁵ Vakıf, “Giresun ve Ordu’dan İlk Yolcu Dün Geldi”, 2 Ocak 1940, s.2.

¹⁶⁴⁶ Cumhuriyet, “Güneysu Kaptanı Söylüyor”, 2 Ocak 1940, s.5.

şiddetinin denizlerdeki etkisini ortaya koymuştur¹⁶⁴⁷. Nitekim deprem esnasında denizin birdenbire geri çekilmesi nedeniyle, Trabzon'dan Giresun'a gelen Güneysu Vapuru batma tehlikesi geçirmiştir¹⁶⁴⁸.

Yine depremzedelerin aktardığına göre, depremin şiddetinden, Amasya'dan Niksar'a kadar olan sıradağlar çatlamış, iki üç metre genişliğinde yarıklar oluşmuş, Tokat'ta kayalar üzerinde kurulan Dazya Köyü'ndeki kayalar deprem gecesi birbirine çarpmış, halk deprem gecesi bu seslere uyanmıştır¹⁶⁴⁹. Tokat'a 7 km mesafede bulunan Vavru Köyünde yaşayan Tekpostaloğlu Halil, Tokat'taki depremin şiddetini ve deprem anını, *“Evvela hafif sonra şiddetli ve devamlı sarsıntı duyduk. Evin çatısı gıcırtilar içinde sallandı. İmdat, ölüyoruz! demeye kalmadan feryatlar içinde ev çöktü”* şeklinde anlatmış ve depremde hamile eşini, iki çocuğunu, annesini ve kız kardeşini kaybetmiştir¹⁶⁵⁰.

Tokat'a bağlı ilçelerden biri olan Reşadiye'de depremin şiddetinden ilçenin bir tarafındaki arazi çökmüş, birçok yerden kaynar sular fışkırmaya başlamış¹⁶⁵¹, hükümet konağının önünden Kelkit Irmağı'na kadar iki metre genişliğinde bir yarık oluşmuş, kasabanın suları tamamen kurumuş, kaplıca yerini değiştirmiştir. Fatlı Köprüsü'nün ilerisindeki dağlarda heyelan oluşmuş, deprem sırasında çöken evler toprağa saplanmış, evlerin alt kısımları toprağın içinde, üst katları da toprak seviyesine gelmiştir. Reşadiyeli bir depremzede, *“Öyle bir taraka patladı ve öyle bir uğultu çağıladı ki o anda kendimi enkaz altında gördüm. Ne olduğunu, neye uğradığımı şaşırılmış, kendime gelmeye çalışıyordum. Kasabada yükselen feryatlar göklere kadar uzuyor, cevapsız kalıyordu. Kıyamet kopuyor diye düşündüm. Başım müthiş bir tazyik içindeydi. Zorla kurtardım. Karım yanı başımda sessizdi, ölmüştü, yavrularımdan da ses seda çıkmıyordu”* ifadeleriyle, Reşadiye'deki deprem anında yaşananları gözü yaşlı bir şekilde

¹⁶⁴⁷ Yeni Sabah, “Niğde'de İlane”, 5 Ocak 1940, s.6.

¹⁶⁴⁸ Vakit, “Karadeniz Şehirlilerinin Zelzeleden Gördükleri Tahribat”, 3 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, “Karadeniz'den Yeni Tafsilat”, 3 Ocak 1940, s.7.

¹⁶⁴⁹ Cumhuriyet, “Korkunç Manzara”, 1 Ocak 1940, s.4.

¹⁶⁵⁰ Yeni Sabah, “Tokat ve Niksar'daki Tahribat Fecidir”, 11 Ocak 1940, s.6.

¹⁶⁵¹ Cumhuriyet, “Korkunç Manzara”, 1 Ocak 1940, s.4; Vakit, “Zelzele Sahasından Mektuplar”, 17 Ocak 1940, s.3.

anlatmıştır¹⁶⁵². Tokat'ın bir diğer ilçesi olan Erbaa'da ise, arazi üzerinde çatlaklıklar meydana gelmiş ve bu çatlaklardan kaynar sular fışkırmaya başlamıştır¹⁶⁵³.

Sivas'a bağlı Koyulhisar ilçesi ile Tokat'ın Reşadiye ilçesi arasından geçen, Gümüşhane'ye bağlı Kelkit ilçesine doğru giden yol üzerinde bulunan yamaçlardaki kayalıklar da deprem nedeniyle yerlerinden oynayarak yolu kesmiştir. Bazı yerlerde 500-600 metrelik yol parçaları yerlerinden koparak, Kelkit Vadisi'ne düşmüştür. Yine Koyulhisar ilçesine bağlı İskenderşeyh Köyü yakınlarında ve Turgut Deresi'nin iki yamacını oluşturan dağlar ile tepeler kayarak dereyi kapatmış ve burada yeni bir göl meydana gelmiştir¹⁶⁵⁴.

Depremden etkilenen bir diğer şehir olan Samsun'un en fazla hasar alan ilçesi Çarşamba'da bulunan arazilerin bir kısmı çatlamış ve bu çatlakların arasından sular fışkırmıştır¹⁶⁵⁵. Ladik'te bulunan Kilyos Kaplıcası'yla¹⁶⁵⁶, Çorum'da bulunan Beke Kaplıcası'nın suyu kesilmiştir¹⁶⁵⁷. Yine depremin etkisiyle, Trabzon Kalesi'nin duvarlarının 5.5 metrelik kısmı yıkılmıştır¹⁶⁵⁸.

“Erzincan Depremi” olarak literatüre geçen depremin birçok şehirde şiddetli olarak hissedilmesi, deprem merkezinin neresi olduğuna dair farklı yorumların yapılmasına neden olmuştur. Hamit Nafiz Pamir, Erzincan dışında depremde etkilenen diğer yerlerin de deprem merkezi olduğunu ifade etmiş, İstanbul Rasathane Müdürü Fatin Gökmen ise, depremde farklı merkezlerin değil tek bir merkezin olduğunu, deprem senkron bir deprem olduğu için Erbaa ve Alucra'da da depremin şiddetinin Erzincan'dakiyle aynı derecede hissedildiğini belirtmiştir¹⁶⁵⁹.

Erzincan Depremi'nin öne çıkan diğer bir özelliği de, depremin süresi ve ana depremin ardından yaşanan artçı sarsıntıların uzun süre devam etmesidir. Nitekim

¹⁶⁵² Vakit, “Zelzele Sahasından Mektuplar”, 17 Ocak 1940, s.3.

¹⁶⁵³ Cumhuriyet, “Korkunç Manzara”, 1 Ocak 1940, s.4.

¹⁶⁵⁴ Tan, “Sivas Valisinin Beyanâtı”, 25 Ocak 1940, s.6.

¹⁶⁵⁵ Cumhuriyet, “376 Felaketzede Samsun'da” 6 Ocak 1940, s.5; Tan, “Samsun'da İskân Edilenler”, 6 Ocak 1940, s.6; Cumhuriyet, “Yeni Bir Erzincan Kurulacak”, 9 Ocak 1940, s.5.

¹⁶⁵⁶ Cumhuriyet, “Erzincan Zelzelesi Bütün Tahmin Hudutlarını Aşan Bir Felaket Oldu”, 29 Aralık 1939, s.5; Tan, “Felaketzedelerin Yakın Şehirlere Nakledilmesi İçin Tertibat Alınıyor”, 29 Aralık 1939, s.6.

¹⁶⁵⁷ Cumhuriyet, “Korkunç Manzara”, 1 Ocak 1940, s.4; Vakit, “Dün, Sivas'ta Yeni Zelzele Oldu”, 1 Ocak 1940, s.5.

¹⁶⁵⁸ Vakit, “Karadeniz Şehirlerinin Zelzeleden Gördüğü Tahribat”, 3 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, “Karadeniz'den Yeni Tafsilat”, 3 Ocak 1940, s.7.

¹⁶⁵⁹ Tan, “Zelzele Mıntıkasında Yalnız Bir Tek Merkez Bulunduğu Anlaşıldı”, 11 Ocak 1940, s.4.

Rasathane Müdürü Gökmen, ilk depremin gerçekleşmesinin ardından devam eden sarsıntılarla birlikte depremin 43 dakika devam ettiğini belirtmiştir¹⁶⁶⁰.

Depremin hemen ardından yaşanan artçı sarsıntıların halk tarafından da uzun olarak algılanışı Erzincan'da bulunan bir subayın, *"Sarsıntı çok ani oldu ve aralıksız olarak beş dakika sürdü. Aralıksız olduğu için ilk anda hiçbir şey yapamadık"*¹⁶⁶¹ ifadeleriyle, yine deprem anında Erzincan'da bulunan Yüzbaşı Mehmet Ali Somer'in *"Deprem bir dakika sürmesine rağmen uzun süre sarsıntılar devam etmiştir"*¹⁶⁶² cümlesiyle belirtilmiştir. Erzincan'da inşaatçılık yapan Ali isimdeki usta da depremin 3 dakika devam ettiğini ifade etmiştir¹⁶⁶³.

Ana depremin ardından uzun süre devam eden sarsıntılarla birlikte, 27 Aralık tarihinden sonra da aynı bölgedeki şehirlerde, bazen yıkıcı etkisi olacak şiddette artçı sarsıntılar olmaya devam etmiştir. Örneğin 30 Aralık 1939 sabahı Tokat'ta meydana gelen şiddetli depremle birlikte il merkezinde daha önce yıkılmayan binalar yıkılmıştır¹⁶⁶⁴. Aynı tarihteki deprem, Niksar'da ilçeyi çevreleyen kale duvarlarının yıkılmasına neden olduğu gibi, Niksar'ın köylerinde de büyük tahribatlara yol açmıştır¹⁶⁶⁵. Zira 31 Aralık 1939 tarihinde de tekrar eden şiddetli deprem sebebiyle daha önceki depremde yıkılmayan binalar tamamen yıkılmıştır¹⁶⁶⁶. 1 Ocak 1940 tarihinde yine bir depremin yaşandığı Tokat'ta, bu depremin ardından da Reşadiye ile Niksar arasında bir heyelan gerçekleşmiş ve heyelandan dolayı iki ilçe arasında bulunan Fatlı Köprüsü çökmüştür¹⁶⁶⁷.

Ana depremden sonraki günlerde, Ordu'da 4 deprem¹⁶⁶⁸, 4 Ocak 1940 tarihinde Amasya, Giresun, Samsun ve Yozgat'ta¹⁶⁶⁹, 6 Ocak 1940 tarihinde Giresun, Yozgat ve

¹⁶⁶⁰ Tan, "Zelzele Mıntıkasında Yalnız Bir Tek Merkez Bulunduğu Anlaşıldı", 11 Ocak 1940, s.4.

¹⁶⁶¹ Vakıf, "Ankara'ya Gelen İlk Yarlıların Anlattıkları", 4 Ocak 1940, s.2.

¹⁶⁶² Cumhuriyet, "Yaralı Bir Yüzbaşı Anlatıyor", 3 Ocak 1940, s.5.

¹⁶⁶³ Tan, "İlk Erzincan Yolcusunun Anlattıkları", 31 Aralık 1939, s.6.

¹⁶⁶⁴ Tan, "Tokat'ta Dün de Birçok Binalar Yıkıldı", 30 Aralık 1939, s.5; Vakıf, "Dün Tokatta Şiddetli Bir Zelzele Oldu" 30 Aralık 1939, s.5.

¹⁶⁶⁵ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Gelen Son Haberler", 30 Aralık 1939, s.1,5.

¹⁶⁶⁶ Tan, "Tokat Zelzelesi Tafsilatı", 31 Aralık 1939, s.6; Cumhuriyet, "Korkunç Manzara, "1 Ocak 1940, s.1,4.

¹⁶⁶⁷ Cumhuriyet, "Reşadiye ile Niksar Arasında Heyelan", 2 Ocak 1940, s.5.

¹⁶⁶⁸ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940).

¹⁶⁶⁹ Cumhuriyet, "Dünkü Zelzeleler", 5 Ocak 1940, s. 7; Vakıf, "Yeni Zelzeleler Oldu", 5 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Felaket Sahasında Yeni Zelzeleler Oldu", 5 Ocak 1940, s.7.

Sivas'ta depremler olmuştur¹⁶⁷⁰. 19 Ocak 1940 tarihinde 4-5 defa¹⁶⁷¹ olmak üzere 28 Ocak ve 29 Ocak 1940 tarihinde Niksar'da, 29 Ocak sabahı Erbaa'da yeni sarsıntılar olmuştur¹⁶⁷².

Ana depremden sonraki 24 saat içinde 32 deprem¹⁶⁷³, 48 saat içerisinde ise 44 deprem olan Sivas'ta¹⁶⁷⁴, 26 Ocak 1940 tarihinde üç deprem daha olmuştur¹⁶⁷⁵. 26 Ocak 1940 saat 22.50'de Giresun'da¹⁶⁷⁶, 11 Ocak 1940 tarihinde ve 25 Ocak 1940 tarihinde de Gümüşhane'de deprem olmaya devam etmiştir¹⁶⁷⁷.

27 Aralık gecesi meydana gelen depremden sonraki artçı sarsıntılar bu şekildeyken, ifade etmemiz gerekir ki, 27 Aralık'tan önceki günlerde de hemen hemen aynı bölgeleri etkileyen depremler gerçekleşmiştir. Örneğin 21 Kasım 1939'da Gümüşhane'de sabah saat 10.00'da, Giresun'da saat 10.53'te, Erzurum'da saat 10.50'de, Kemah'ta saat 10.00'da olmak üzere önemli hasarlara neden olmayan depremler yaşanmıştır¹⁶⁷⁸. Tokat, Elâzığ, Erzurum ve çevresinde de aynı tarihte deprem olmuş ancak herhangi bir hasar olmamıştır. 27 Aralık tarihindeki depremden etkilenen hemen hemen bütün şehirlerde hissedilen deprem nedeniyle en büyük hasar yine Erzincan'da meydana gelmiştir. Erzincan'da 21 Kasım 1939 tarihinde saat 10.49'da şiddetli ve 45 saniye devam eden depremin hemen ardından, Tercan İlçesinin Manas Nahiyesi merkezindeki evlerin dörtte üçü yıkılmış, Başköy Nahiyesi'ne bağlı Şepge Köyü'nde oturulacak ev kalmamış ve 6 kişi ölmüştür. Karakulak Nahiyesi'nde ise hükümet konağı yıkılmıştır¹⁶⁷⁹. Literatüre "*Tercan Depremi*" olarak geçen ve Kandilli

¹⁶⁷⁰ Yeni Sabah, "Erzincan halkı Bütün Yurda Dağıtılıyor, 7 Ocak 1940, s.1; Vakit, "Zelzele Devam Ediyor", 7 Ocak 1940, s.5.

¹⁶⁷¹ Cumhuriyet, "Niksar'da", 19 Ocak 1940, s.1; Tan, "Niksar'da Yeni Zelzeleler Oluyor", 19 Ocak 1940, s.7; Vakit, "Niksar'da Her Gün Zelzele Oluyor", 19 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi", 19 Ocak 1940, s.7.

¹⁶⁷² Vakit, "Yeni Zelzeleler", 30 Ocak 1940, s.5.

¹⁶⁷³ BCA. 30.10.0.0/77.482.4. Lef/2. (28 Aralık 1939).

¹⁶⁷⁴ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Haberler", 31 Aralık 1939, s.5.

¹⁶⁷⁵ Tan, "Dün Kaydedilen Zelzeleler", 26 Ocak 1940, s.6.

¹⁶⁷⁶ Vakit, "Çok Şiddetli Zelzele", 28 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, "Gümüşhane'de Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 28 Ocak 1940, s.1.

¹⁶⁷⁷ Tan, "Dün Kaydedilen Zelzeleler", 26 Ocak 1940, s.6.

¹⁶⁷⁸ Ulus, "Dün Başka Yerlerde de Zelzeleler Hissedildi", 22 Kasım 1939, s.2.

¹⁶⁷⁹ BCA. 30.10.0.0/119.844.9, Lef/14. (30 Aralık 1939).

Rasathanesinin verilerine göre 5.9 şiddetinde meydana gelen depremde, 43 vatandaşımız hayatını kaybetmiştir¹⁶⁸⁰.

22 Kasım 1939 tarihinde ise Erzincan'da bir önceki depremden daha şiddetli olmak üzere sabah saat 10.51'de, İstanbul Rasathanesi'nin tuttuğu kayıtlara göre, merkez üssü İstanbul'un doğu-güneydoğu istikametinde ve İstanbul'a 1060 km mesafede bulunan Muş, Çabakçur, Bingöl'ün içinde bulunduğu alanda olduğu tahmin edilen bir deprem daha meydana gelmiştir. Erzincan Valisi tarafından İçişleri Bakanlığı'na çekilen telgrafta Karakulak, Manas ve Başköy nahiyyelerinde hissedilen depremin 5 saniye sürdüğü ve arka arkaya iki kere olduğu belirtilmiştir¹⁶⁸¹. Trabzon, Tokat, Elâzığ ve Erzurum'da da hissedilen¹⁶⁸² depremin meydana geldiği tarihte, Bayburt, Rize, Sivas ve Giresun'da da sabah saat 10.00 ile 11.00 arasında depremler olmuştur¹⁶⁸³. Deprem, Gümüşhane il merkezinde ve ilçelerinde hissedilerek burada hasarlara neden olmuştur¹⁶⁸⁴.

Bu depremlerin ardından yine Erzincan'da 23 Kasım 1939 gecesi saat 22.09'da da 20 saniye süren bir deprem daha meydana gelmiştir¹⁶⁸⁵. 21 Kasım 1939 tarihinden itibaren devam eden depremler Erzincan'a bağlı Tercan ilçesinde ve ilçeye bağlı Karakulak Nahiyyesi, Manas Nahiyyesi¹⁶⁸⁶ ve Başköy Nahiyyesi'ne bağlı köylerde hasara ve can kayıplarına neden olmuştur¹⁶⁸⁷. Erzincan Valisi'nin 26 Kasım 1939 günlü telgrafında belirttiği üzere, Başköy Nahiyyesi'nin 16 köyünde 80 ev tamamen, 303 ev kısmen yıkılmış, 390 lira kıymetinde hayvan enkaz altında kalarak telef olmuştur. Deprem neticesinde Başköy İlçesi'nde 1695 liralık eşya ve yiyecek, 783 liralık tohumluk zarar görmüştür. Manas Nahiyyesi'nin 4 köyünde 63 ev tamamen, 56 ev

¹⁶⁸⁰ [http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/\(Erisim](http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/(Erisim) Tarihi: 14 Ağustos 2021).

¹⁶⁸¹ BCA. 30.10.0.0/119.844.9. Lef/11. (30 Aralık 1939).

¹⁶⁸² Ulus, "Zelzelenin Tahribatı", 23 Kasım 1939, s.2; Vakit, "Erzurum'da Zelzele Felaketi", 23 Kasım 1939, s.1.

¹⁶⁸³ Cumhuriyet, "Zelzelenin Yaptığı Tahribat", 23 Kasım 1939, s.1; Ulus, "Zelzelenin Tahribatı", 23 Kasım 1939, s.2. Gümüşhane'de hasar gören ilçe ve köyler için bkz. BCA. 30.10.0.0/119.844.9. Lef/17. (30 Aralık 1939).

¹⁶⁸⁴ Ulus, "Tercan'da Zelzeleden 317 Ev Tamamen Yıkıldı", 26 Kasım 1939, s.4; Vakit, "Şarktaki Zelzelenin Tahribatı", 27 Kasım 1939, s.5.

¹⁶⁸⁵ BCA. 30.10.0.0/119.844.9. Lef/5. (30 Aralık 1939).

¹⁶⁸⁶ Cumhuriyet, "Zelzelenin Yaptığı Tahribat", 23 Kasım 1939, s.1; Ulus, "Erzincan Zelzelesinin Hasarları", 1 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Erzurum'da Zelzele Felaketi", 23 Kasım 1939, s.1; Yeni Sabah, "Erzincan Civarında Şiddetli Bir Zelzele", 23 Kasım 1939, s.1.

¹⁶⁸⁷ Cumhuriyet, "Tercan Kazasındaki Zelzele Faciası", 24 Kasım 1939, s.3; Ulus, "Erzincan Zelzelesinin Hasarları", 1 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Erzincan Havalisinde Zelzele Devam Ediyor", 25 Kasım 1939, s.1.

kısmen yıkılmış, iki hayvan enkaz altında kalmıştır. 31.560 kilo tohumluk zarar görmüştür. Karakulak Nahiyesi'nin ise 13 köyünde 102 ev tamamen, 472 ev kısmen yıkılmış, 75 hayvan enkaz altında kalmıştır. Nahiye 51,5 ton tohumluk, 1715 ton hayvan yiyeceği ve 900 lira kıymetinde eşya enkaz altında kalarak zayi olmuştur¹⁶⁸⁸. Deprem nedeniyle Tercan ilçe merkezi ve nahiyyelerinde olmak üzere 27 kişi hayatını kaybetmiştir¹⁶⁸⁹. Deprem gerçekleştiği tarihte havaların çok soğuk olmasından dolayı da bir çocuk donarak hayatını kaybetmiştir¹⁶⁹⁰.

2.2.1. Deprem Meydana Getirdiği Hasar ve Can Kayıpları

Erzincan Depremi binlerce can kaybının yaşandığı bir depremdir. Depremde, Erzincan, Sivas, Tokat, Gümüşhane, Ordu, Giresun, Amasya, Samsun, Trabzon, Yozgat, Tunceli, Niğde ve Kayseri'de olmak üzere 32.460 kişi¹⁶⁹¹, Kandilli Rasathanesi'ne göre ise 32.968 kişi¹⁶⁹² yaşamını yitirmiştir. Erzincan başta olmak üzere depremde çok miktarda can kaybının yaşanmasının temel nedenlerden birisi, dönemin İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın açıklamasına göre, depremin gerçekleşme saatidir¹⁶⁹³. Zira herkesin uykuda olduğu bir zamanda yaşanan deprem nedeniyle depremzedelerin büyük bir çoğunluğu uykudayken hayatını kaybetmiş ve büyük bir kısmı da evden çıkmaya vakit bulamadan evlerinin enkazı altında kalmıştır.

¹⁶⁸⁸ BCA. 30.10.0.0/119.844.9, Lef/7. (30 Aralık 1939). Basında, deprem neticesinde tüm bölgede 120.000 kilo yiyecek ve tohumlukla birlikte 3.000 lira değerinde eşya ve 5.000 lira değerinde hayvanın enkaz altında kaldığı belirtilmiştir. Bkz. Ulus, "Erzincan Zelzelesinin Hasarları", 1 Aralık 1939, s.6.

¹⁶⁸⁹ BCA. 30.10.0.0/119.844.9, Lef/7. (30 Aralık 1939); Ulus, "Tercan'da Zelzeleden 317 Ev Tamamen Yıkıldı", 26 Kasım 1939, s.4.

¹⁶⁹⁰ BCA. 30.10.0.0/119.844.9, Lef/11. (30 Aralık 1939); Ulus, "Tercan'da Zelzeleden 317 Ev Tamamen Yıkıldı", 26 Kasım 1939, s.4.

¹⁶⁹¹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.243.

¹⁶⁹² <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler> (Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2021).

¹⁶⁹³ Vakıf, "Dâhiliye ve Sıhhiye Vekilleri Mecliste İzahat Verdi", 11 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi Hakkında Resmi Malumat", 11 Ocak 1940, s.1.

2.2.1.1. Depremi Erzincan'a Etkisi

Depremde en fazla can kaybı 15.470 kişinin öldüğü¹⁶⁹⁴ Erzincan'da yaşanmıştır. Nitekim deprem nedeniyle Erzincan'da neredeyse bütün binalar yıkılmış¹⁶⁹⁵ ve şehir basında ifade edildiği şekliyle “*enkaz yığını*” haline gelmiş¹⁶⁹⁶, şehirde barınacak tek bir bina kalmamıştır¹⁶⁹⁷. Erzincan'a giden Yeni Sabah muhabiri Faruk Küçük'ün ifadesiyle de, “*Erzincan şehri tamamen yok olmuştur*”¹⁶⁹⁸. “*Mahalli Kıyamet*”¹⁶⁹⁹ olarak da nitelendirilen depremin ardından, Erzincan'dan ilk anda alınan haberlerde ölü miktarı tahmin edilememiştir. Nitekim basında, bölgeden gelen ilk haberlerde depremin yaşandığı diğer illerdeki ölü sayısına dair bilgiler paylaşılırken, Erzincan'daki can kayıplarına dair herhangi bir sayı paylaşılmamıştır. Buradaki can kayıplarına ilişkin ancak 5-6 gün sonra, nüfusun %80'den fazlasının öldüğü yönünde tahmini bilgilerin basında haberleştirildiğini görmekteyiz¹⁷⁰⁰.

Deprem olur olmaz bölgeye hareket eden Sağlık Bakanı Hulusi Alataş'ın Başbakanlık'a, bölgedeki ilk durumla ilgili bilgi verdiği telgrafta, nüfusun %50'sinin öldüğü, %20'sinin yaralı olduğunun tahmin edildiği ifade edilmiştir¹⁷⁰¹. Görüldüğü üzere deprem bölgesinden gelen ilk haberlerde, rakamlardan ziyade yüzdelik oranlarla ifade edilmek suretiyle, şehirdeki tahmini ölü ve yaralı sayısı belirtilmektedir. Bu noktada Erzincan'ın nüfus verilerini ortaya koymamız gerekir. Erzincan'ın 1935 yılına ait nüfus verileri şu şekildedir¹⁷⁰²;

¹⁶⁹⁴ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.243.

¹⁶⁹⁵ Vakit, “Erzincan'da Sarsıntı Devam Ediyor”, 29 Aralık 1939,s.1,5; Yeni Sabah, “Erzincan'da Yıkılmadık Ev Kalmadı”, 29 Aralık 1939, s.1.

¹⁶⁹⁶ Vakit, “Zelzele Felaketi”, 28 Aralık 1939, s.5; Tan, “Erzincan'daki Müthiş Tahribat”, 28 Aralık 1939, s.1.

¹⁶⁹⁷ Tan, “Yaralıları Malatya ve Sivas'a Naklediliyor”, 1 Ocak 1940, s; Vakit, “İnönü Erzincan'da”, 1 Ocak 1940, s.5.

¹⁶⁹⁸ Yeni Sabah, “Burası Eskiden Erzincan Şehriydi Şimdi Harabedir”, 3 Ocak 1940, s.4.

¹⁶⁹⁹ Asım Us, “Anadolu Zelzelesinin Karakteri”, Vakit, 5 Ocak 1940, s.1.

¹⁷⁰⁰ Tan, “Şef, Erzincan'da Muzdarip Halkı Bağrına Bastı”, 2 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Erzincan'daki Nüfus Zayiati”, 2 Ocak 1940, s.5.

¹⁷⁰¹ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/3. (30 Aralık 1940).

¹⁷⁰² Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, 1935- 20 İlkteşrin, (Vilâyet, Kaza, Şehir Ve Köyler İtibarile Muvakkat Rakamlar), Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 47.

	Şehirde			Köylerde			Şehir-Köy Toplam Nüfus
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
Erzincan	10.249	7.177	17.426	20.896	22.546	43.459	60.885
Kuruçay	214	219	433	4.572	5.668	10.240	10.673
Kemah	1.293	988	2.281	7.233	8.281	15.514	17.795
Kığı	560	487	1.047	16.128	16.463	32.591	33.638
Pülümür	467	508	975	6.767	6.938	13.705	14.680
Refahiye	360	425	785	9.451	10.476	19.927	20.712
Toplam	<i>13.143</i>	<i>9.804</i>	<i>22.947</i>	<i>65.047</i>	<i>70.389</i>	<i>135.436</i>	158.383
Erzincan'ın Toplam Nüfusu: 158.383							
1938 yılında alınan kararla Tercan ve Kemaliye'de Erzincan'a bağlanmıştır ¹⁷⁰³ .							

Merkez üssü Erzincan şehir merkezi olan depremde, felakete uğramayan tek bir aile dahi kalmamıştır¹⁷⁰⁴. Şüphesiz en büyük can kaybı da şehir merkezinde olmuştur. Merkezde 9.183 kişi¹⁷⁰⁵, merkeze bağlı köylerde 4.125 kişi hayatını kaybetmiştir. İlçeler arasında en fazla kayıp ise Refahiye'de meydana gelmiştir. Refahiye Kaymakamlığı'ndan alınan ilk telgrafta da ilçede “Çok sayıda ölüm vakası” olduğu bildirilmiştir¹⁷⁰⁶. Depremin ardından elde edilen bilgilere göre ise, ilçe merkezinde 2 kişi hayatını kaybetmiş, ancak asıl kayıp ilçeye bağlı köylerde gerçekleşmiştir. 2202 kişinin hayatını kaybettiği köylerde toplam 2673 bina yıkılmıştır¹⁷⁰⁷. Refahiye'ye ilişkin basına yansıyan ilk haberlerde, ilçeye bağlı köylerin merkezden daha fazla hasar aldığı bilgisi paylaşılmış¹⁷⁰⁸ ve en büyük hasarın Ekecik Köyü'nde olduğu belirtilmiştir. Nitekim bu köyde 187 ev tamamen yıkılmış, 313 kişi hayatını kaybetmiş, 1879 tane hayvan telef olmuştur¹⁷⁰⁹.

Tercan ve Kemah ilçe merkezlerinde ise herhangi bir can kaybı olmazken, Tercan'a bağlı köylerde 15 kişi, Kemah'a bağlı köylerde ise 55 kişi hayatını kaybetmiştir¹⁷¹⁰. Bunun en önemli nedeni, köy evlerinin inşa tipleriyle beraber, daha sonraki bölümlerde de temas edeceğimiz üzere, depremle birlikte haberleşme ve ulaşımda yaşanan sıkıntılardır diyebiliriz. Nitekim deprem ve mevsim şartları nedeniyle

¹⁷⁰³ Bkz. Musa Şaşmaz, Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013), Cilt: VI, Ankara 2014, s.101.

¹⁷⁰⁴ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/1. (1 Ocak 1940).

¹⁷⁰⁵ Erzincan Valiliği, Deprem ve Erzincan, Mega Basım, İstanbul 1992, s.38.

¹⁷⁰⁶ BCA. 490.1.0.0/1586.473.1. Lef/31. (27 Aralık 1943); BCA. 30.10.0.0/118.827.34. Lef/1. (27 Aralık 1939).

¹⁷⁰⁷ Erdem Yavuz, 1939 Erzincan Depremi ve Etkileri, Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu, 2019, s.523.

¹⁷⁰⁸ Tan, “Yaralılar Sivas'ta”, 1 Ocak 1940, s.6.

¹⁷⁰⁹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.167.

¹⁷¹⁰ Yavuz, a.g.m., 523.

geç haber alınabilen köylere yardımlar da geç ulaştırılabilmıştır. Bu nedenle uzun süre yardım gönderilemeyen ve ulaşılamayan köylerde can kaybı miktarı artmıştır.

Bununla birlikte Erzincan ve köylerinde ölenlerin çoğunluğu yıkılan evlerinin enkazı altında kalanlardır¹⁷¹¹. Nitekim depremin gerçekleşme saatinin herkesin evinde bulunduğu bir zamanda olması, halktan büyük çoğunluğunun enkaz altında kalarak hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Yine aynı nedenlerle deprem nedeniyle erkeklere oranla kadın ve çocuk nüfusunda daha fazla kayıp yaşanmıştır. Bunun sebebi ise, erkeklerin ilk sarsıntısı sonrası ne olduğunu anlamak için dışarıya çıkmaları ve evlerine girecekleri sırada ikinci sarsıntının meydana gelmesidir¹⁷¹².

5 Ocak 1940 Tarihli Tan Gazetesi

2.2.1.2. Depremin Sivas'a Etkisi

Erzincan'dan sonra en fazla can kaybının yaşandığı il Sivas'tır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Sivas'ta arka arkaya birçok deprem yaşanmıştır. Rasathane Müdürü, Sivas'ta meydana gelen depremlerin nedeninin Erzincan ve Kelkit Vadisi'nde oluşan

¹⁷¹¹ Vakıf, "Ankara'ya Gelen İlk Yarılların Anlattıkları", 4 Ocak 1940, s.2.

¹⁷¹² Yeni Sabah, "Erzincan'dan Gelen İlk Yolcunun Anlattıkları", 2 Ocak 1940, s.2.

depremden dolayı bölgede çıkan enerji olduğunu ifade etmiştir¹⁷¹³. Sivas'ta meydana gelen bu depremler, şehirde hasarı arttırdığı gibi Sivas halkının da korkmasına, sinirlerinin bozulmasına ve en ufak bir gürültüye karşı hassaslaşmasına neden olmuştur. Sivashılar, bir kedi gürültüsünden, ağaç seslerinden dahi ürkerek deprem olacağı korkusuyla sokaklara çıkmak durumunda kalmışlardır¹⁷¹⁴. Havanın -16 derece olmasına ve şiddetli kar yağışına rağmen halk uzun süre evlerine girememiştir¹⁷¹⁵. Kandilli Rasathanesi Müdürü, halkta oluşan bu korku nedeniyle de bir açıklama yapmak durumunda kalarak, halkın korkusunun boşuna olduğunu, depremin ardından “tali recfeler” veya “repliğ” olarak adlandırılan bu “artçı sarsıntıların” halk tarafından bilinmemesi dolayısıyla halkın gergin olduğunu, en ufak bir sarsıntıda büyük bir tehlikede olduğu telaşına kapıldığını, ancak bunların boşuna olduğunu belirtmiştir¹⁷¹⁶.

Sivas şehri genelinde, gerek ana deprem gerekse artçı sarsıntılar nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı günden güne artmıştır. Zira şehrin genelinde, ilk belirlemelere göre 1033 kişinin hayatını kaybettiği¹⁷¹⁷ ifade edilirken, ilerleyen günlerde vefat edenlerin sayısının 7563 kişi¹⁷¹⁸ olduğu ortaya çıkmıştır. Yine ilk belirlemelere göre, Sivas il merkezinde herhangi bir can kaybı yaşanmadığı¹⁷¹⁹ ifade edilirken, sonraki günlerde 24 evin tamamen, 88 evin kısmen yıkıldığı il merkezinde, 5 kişinin öldüğü anlaşılmıştır¹⁷²⁰. İl merkezinde 5 kişinin hayatını kaybetmesi, doğal olarak asıl felaketin ilçe ve köylerde yaşandığını ortaya koymaktadır. Nitekim Sivas'ın Zara ilçe merkezinde, hükümet konağı, hapishane¹⁷²¹, belediye, postane binası, okul ve askerlik şubesi binaları ağır hasar almış¹⁷²², Zara Kızılay Şubesi'nden Başbakanlık'a iletilen 27.12.1939 tarihli telgrafta ve Sağlık Bakanı Hulusi Alataş'ın TBMM'nde yaptığı açıklamada, depremden dolayı merkez ve köylerde hasar miktarının tespit edilemediği,

¹⁷¹³ Tan, “Heyetin Yaptığı Tetkikler”, 16 Ocak 1940, s.7.

¹⁷¹⁴ Tan, “Sıhhiye Vekili de Dün Tedbirleri Tetkik İçin Erbaa'ya Hareket Etti”, 5 Ocak 1940, s.1.

¹⁷¹⁵ Tan, “Soğuğa Rağmen Halk Korkudan Evine Gidemiyor”, 31 Aralık 1939, s.1.

¹⁷¹⁶ Yeni Sabah, “Sivas'ta Zelzele İçin Tetkikat Yapılıyor”, 16 Ocak 1940, s.6.

¹⁷¹⁷ BCA. 30.10.0.0.119.844.5, 30 Aralık 1940, Lef/4

¹⁷¹⁸ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.243; Cumhuriyet, “Sivas'ta Ölen Vatandaşlarımız”, 24 Ocak 1940, s.5.

¹⁷¹⁹ Tan, “Soğuğa Rağmen Halk Korkudan Evine Gidemiyor”, 31 Aralık 1939, s.1.

¹⁷²⁰ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.203.

¹⁷²¹ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasından Haberler”, 31 Aralık 1939, s.5; Tan, “Yaralı Kafilesini Taşıyan Kafile Sivas'a Gidemedi”, 31 Aralık 1939, s.6.

¹⁷²² Cumhuriyet, “Şiddetli Zelzele Neticesinde Erzincan Tamamen Enkaz Yığını Haline Geldi”, 28 Aralık 1939, s.5.

yüzlere hanenin yıkıldığı, ilk belirlemelere göre 26 kişinin öldüğü ve binlerce kişinin evsiz kaldığı belirtilmiştir¹⁷²³. İlerleyen günlerde ise, ilçeye bağlı Tekke, Eğinir, Devekse, Cenein, Tödürge, Karahisar, Kemeris, Poltuk köylerinin depremde dolayı tamamen harap olduğu¹⁷²⁴ ve ilçe genelinde can kaybının 1500'ü bulunduğu açıklanmıştır¹⁷²⁵.

Sivas'ın bir diğer ilçesi Koyulhisar'da ise, ilçe merkezinde 600 binadan ancak 9 tanesinin ayakta kaldığı, diğer binaların tamamının yıkıldığı görülmektedir¹⁷²⁶. Ayakta kalabilen binalardan hükümet konağı, jandarma dairesi, askerlik şubesi binalarında da hasarlar meydana gelmiştir¹⁷²⁷. İlçeye bağlı Aşağı ve Yukarı Kale, Kürede, Kovana, Sükun, Tatar, Karaağaç, Arpacı ve İnbat köyleri depremde ağır hasar almış ve bu köylerde can kayıpları yaşanmıştır¹⁷²⁸. Gözcük ve Arnavut köylerinde ise yapıların tamamı yıkılmıştır. Merkez ve köylerde ilk belirlemelere göre 209 kişi hayatını kaybetmiştir¹⁷²⁹.

Jandarma dairesi ve hapishane binasıyla birlikte birçok evin yıkıldığı Suşehri'nde ise hapishanede bulunan 20 mahkûmla birlikte 130 kişi ölmüştür¹⁷³⁰. Koyulhisar, Suşehri ve Zara ilçeleriyle birlikte Sivas'ta depremde en fazla hasar alan diğer ilçesi de Hafik olmuştur¹⁷³¹. Bu ilçeye bağlı İpsile Nahiyesi¹⁷³² ve Ornevit Köyü'nde büyük hasarlar meydana gelmiştir. Ornevit Köyü'nde bulunan bütün evler yıkılmış ve enkaz arasından ilk anda 100 ölü çıkarılmıştır¹⁷³³. İpsile'ye bağlı diğer

¹⁷²³ BCA. 30.10.00/178.234.5. Lef/ 3. (28 Aralık 1939); Tan, "Erzincan ve Civarı Korkunç Bir Zelzele Felaketine Uğradı", 28 Aralık 1939, s.6.

¹⁷²⁴ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Haberler", 31 Aralık 1939, s.1.

¹⁷²⁵ Tan, "Felaketzedelerin Yakın Şehirlere Nakledilmesi İçin Tertibat Alınıyor", 29 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Erzincan'da Sarsıntı Devam Ediyor", 29 Aralık 1939, s.5; Cumhuriyet Gazetesi'nde bu ilçeye ait can kaybı miktarı 150 olarak verilmiştir, Bkz. Cumhuriyet, "Erzincan Zelzelesi Bütün Tahmin Hudutlarını Aşan Bir Felaket Oldu", 29 Aralık 1939, s.5.

¹⁷²⁶ Vakit, "Koyulhisar'da Sağlam 9 Bina Kaldı", 17 Ocak 1940, s.5.

¹⁷²⁷ Yeni Sabah, "Zelzele Sahasından Son Malumat", 1 Ocak 1940, s.6.

¹⁷²⁸ Cumhuriyet, "Koyulhisar'da Tespit Edilen Ölüler", 4 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Hariciye Vekiline Taziye Bulunan Sefirler", 4 Ocak 1940, s.5.

¹⁷²⁹ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Haberler", 31 Aralık 1939, s.5.

¹⁷³⁰ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Haberler", 31 Aralık 1939, s.5.

¹⁷³¹ Cumhuriyet, "Erzincan Zelzelesi Bütün Tahmin Hudutlarını Aşan Bir Felaket Oldu", 29 Aralık 1939, s.5; Tan, "Felaketzedelerin Yakın Şehirlere Nakledilmesi İçin Tertibat Alınıyor", 29 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Erzincan'da Sarsıntı Devam Ediyor", 29 Aralık 1939, s.5.

¹⁷³² Cumhuriyet, "Milli Felaketin Bilançosu", 11 Ocak 1940, s.7; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi Hakkında Resmi Malumat", 11 Ocak 1940, s.3.

¹⁷³³ BCA. 30.1.0.0/77.482.4. Lef/2. (28 Aralık 1939).

köyler olan, Çalıç, Ermeniz, Kozlu, Küçükköy, Çilyak, Gerçiş, Tamra, Gevele ve Gölcük köylerindeki evlerin üçte ikisi yıkılmıştır. Hafik merkez ilçesine bağlı Cayyurt ve Pirekurt Köyü'nde de can kaybı ve hasarlar yaşanmıştır¹⁷³⁴. Sivas'a bağlı olan ve hasar alan ilçelere göre Erzincan merkezine daha uzak mesafede bulunan, Divriği, Yıldızeli, Şarkışla, Gürün, Kanal ilçelerinde ise depremten dolayı hasar yaşanmamıştır¹⁷³⁵.

Birçok ilçe ve köylerinde hasar ve can kayıpları yaşanan Sivas il genelinde 27.280 büyükbaş, 50.920 küçükbaş olmak üzere binlerce hayvan da deprem nedeniyle telef olmuştur¹⁷³⁶.

2.2.1.3. Depremi Tokat'a Etkisi

Erzincan Depremi'nden en fazla etkilen şehirlerden biri de Tokat'tır. Ana deprem ve ardından yaşanan artçı sarsıntılar şehirdeki hasar miktarını da günden güne arttırmıştır. Nitekim ana depremten 3 gün sonra, 30 Aralık 1939 sabahı meydana gelen deprem nedeniyle, daha önceki depremde yıkılmayan binalar da yıkılmıştır¹⁷³⁷. 31 Aralık tarihine kadar tekrar eden bu şiddetli depremlerin etkisiyle şehirde bulunan halkevi, CHP binası, Ziraat Bankası ve sinema binası tamamen¹⁷³⁸, Ali Paşa ve Meydan Camilerinin ise birer kubbesi yıkılmıştır¹⁷³⁹. Ayrıca, merkezde bulunan köprü, medrese, türbe gibi binaların bir kısmı yıkılmış bir kısmının da duvarları çatlamıştır¹⁷⁴⁰. Tokat merkezinde önemli can ve mal kayıplarına neden olmayan deprem, Tokat'ın özellikle Ordu ve Sivas sınırına yakın olan ilçe ile köylerinde can ve mal kayıplarına neden

¹⁷³⁴ Cumhuriyet, "Şiddetli Zelzele Neticesinde Erzincan Tamamen Enkaz Yığını Haline Geldi", 28 Aralık 1939, s.5.

¹⁷³⁵ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/4. (30 Aralık 1940).

¹⁷³⁶ Osman Kubilay Gül, 27 Aralık 1939 Erzincan Depreminin Sivas ve İlçelerine Etkileri, Zeitschrift für die Welt der Türken Vol. 3, No. 2, 2011, s.142.

¹⁷³⁷ Tan, "Tokat'ta Dün de Birçok Binalar Yıkıldı", 30 Aralık 1939, s.5; Vakıf, "Dün Tokat'ta Şiddetli Bir Zelzele Oldu" 30 Aralık 1939, s.5.

¹⁷³⁸ BCA. 490.1.0.0/1586.473.1. Lef/29. (27 Aralık 1943); Tan, "Tokat Zelzelesi Tafsilatı", 31 Aralık 1939, s.6; Cumhuriyet, "Korkunç Manzara", 1 Ocak 1940, s.1,4.

¹⁷³⁹ Tan, "Tokat Zelzelesi Tafsilatı", 31 Aralık 1939, s.6; Cumhuriyet, "Korkunç Manzara", 1 Ocak 1940, s.1,4. Arşiv belgelerinde Tokat'ta isimleri zikredilmeden iki caminin hasar aldığı belirtilmiştir. Tokat ili merkezine dair basında başka bir bilgi yer almamaktadır. Bu nedenle, belgede ismi verilmeyen camiler muhtemelen bu camilerdir. Bkz. BCA. 490.1.0.0/1586.473.1. Lef/29. (27 Aralık 1943).

¹⁷⁴⁰ Yeni Sabah, "Giresun, Tirebolu ve Tokat'taki Tahribat", 4 Ocak 1940, s.6.

olmuştur. Deprem nedeniyle en fazla hasarın Erbaa, Niksar¹⁷⁴¹, Turhal ve Reşadiye ilçelerinde olduğu¹⁷⁴² yönünde tahminler yapılmıştır. Sağlık Bakanı Hulusi Alataş da 4 Ocak tarihinde yaptığı açıklamada Tokat'ta en büyük hasarın Niksar, Erbaa ve Reşadiye'de olduğunu¹⁷⁴³ ifade etmek suretiyle, bu tahminleri doğrulamıştır.

Nitekim depremin ardından yapılan incelemelerle de Erbaa, Niksar ve Reşadiye'de büyük can ve mal kayıplarının yaşandığı ortaya çıkmış, bu ilçelerle birlikte Almus ilçesinin de depremden etkilendiği tespit edilmiştir. Özellikle 31 Aralık gecesi saat 02.00'de meydana gelen depremle birlikte Niksar, Erbaa ve Almus ilçe ve köylerinde büyük bir yıkım yaşanmıştır. 27 Aralık 1939 tarihinde Tokat Valiliği'nden İçişleri Bakanlığı'na gönderilen telgrafta, Tokat ve çevresindeki ölü sayısının 300 olarak tahmin edildiği belirtilmiştir¹⁷⁴⁴. Cumhuriyet Gazetesi'nde ise, yaşanan son depremle birlikte sadece Erbaa'da olmak üzere ölü sayısının bine yakın olduğu bilgisi paylaşılmıştır¹⁷⁴⁵. Dolayısıyla ana depremin ardından yaşanan depremlerin, Tokat'taki can kaybını önemli miktarda arttırdığını ifade edebiliriz.

En fazla hasar alan ve depremin yaşandığı tarihte 7000 nüfusa sahip olan Erbaa merkezinde 708 ev ve dükkân tamamen yıkılmış ve yanmıştır. İlçe merkezinde, 141'i erkek, 100'ü kadın, 90'ı çocuk olmak üzere 331 kişi hayatını kaybetmiş¹⁷⁴⁶, 1763 hayvan ise telef olmuştur. Diğer ilçelerde olduğu gibi, Erbaa'nın köyleri de büyük hasar almış ve ilçeye bağlı Zilhor, Karkın, Miğril ve Fındıcak köyleri tamamen yok olarak tümsek yığını haline gelmiştir. Köylerdeki can kayıplarıyla birlikte Erbaa'da toplam 926 kişi hayatını kaybetmiş, 7374 hayvan telef olmuştur. Depremin ardından yapılan incelemelerde, Erbaa'nın özellikle ova ve dere ağızlarında bulunan köylerinin tamamen harap olduğu ortaya çıkmıştır¹⁷⁴⁷.

¹⁷⁴¹BCA.30.10.0.0/119.844.5. Lef/5 (30 Aralık 1940); Cumhuriyet, "Erzincan Zelzelesi Bütün Tahmin Hudutlarını Aşan Bir Felaket Oldu", 29 Aralık 1939, s.5.

¹⁷⁴² BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940).

¹⁷⁴³ Yeni Sabah, "Sıhhiye Vekilinin Yeni Sabah'a Beyanatı", 5 Ocak 1940, s.7.

¹⁷⁴⁴ BCA. 490.1.0.0/1586.473.1. Lef/ 29. (27 Aralık 1943).

¹⁷⁴⁵ Cumhuriyet, "Korkunç Manzara", 1 Ocak 1940, s.4.

¹⁷⁴⁶ Tan, "Erbaa'daki Zararın Bilançosu", 29 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Erbaa Köylerinde Zelzele Tahribatı", 31 Ocak 1940, s.4.

¹⁷⁴⁷ Tan, "Tokat Yardım Bekliyor", 2 Ocak 1940, s.6; Cumhuriyet, "Tokat'ın Beklediği Yardım", 3 Ocak 1940, s.5.

Tokat'ın Niksar ilçesi, depremde en çok etkilenen ilçelerin başında gelmektedir. Nitekim Niksar'a giden bir gazetecinin Niksar'ı gördüğü andaki manzarayı, *“Hiçbir korkunç hikâye, bu manzaradan daha fazla okuyanları haşyet ve dehşet içinde bırakamaz”*¹⁷⁴⁸ ifadesiyle anlatması, ilçenin depremde sonra yaşadığı hasarın boyutlarını ortaya koymaktadır. Basında yer alan ilk bilgilere göre 800 kişinin¹⁷⁴⁹, Sağlık Bakanı tarafından Başbakanlığa bildirilen yazıya göre ise 200 kişinin öldüğü¹⁷⁵⁰ belirtilen ilçede, 31 Aralık tarihindeki depremin ardından can ve mal kaybı artmış ve ilçedeki ilk belirlemelerin çok üstünde can kaybı yaşanmıştır. Son depremlerle birlikte, ilçeyi çevreleyen kale duvarları yıkılmış¹⁷⁵¹, ilçede bulunan 1300 evin 400'den fazlası yıkılmış, 510'u ağır, 300 tanesi de hafif hasar almış, sadece 53 ev ve hükümet konağı sağlam kalmıştır. 300'den fazla dükkân, mağaza, han hamam ve otel gibi binalardan 74 tanesi sağlam kalabilmiştir. Özellikle, ova üzerinde kurulan köylerin yıkıldığı ilçede¹⁷⁵², altı köy tamamen harap olmuştur¹⁷⁵³. Netice itibariyle, ilçeye bağlı 91 köyün 72'si ağır hasar almış, depremde dolayı bir köy okulu hariç bütün köy okulları yıkılmıştır. İlçede 2500 kişi hayatını kaybetmiş ve 1200 kişi yaralanmıştır¹⁷⁵⁴.

Vakit Gazetesi muhabirlerinden C.Y. Körfezli'nin, *“Zelzele sahasının en müthiş ve en amansız zulmüne ve gaddarlığına sahne olması itibari ile yüreklerimizi daima acı ile hırpalamaktan asla hali kalmayacak büyük bir gönül faciasıdır”* ifadesiyle de anlattığı gibi, deprem nedeniyle büyük hasar alan, Tokat'ın bir diğer ilçesi de Refahiye olmuştur. İlçeye bağlı, Niksar ve Koyulhisar istikametindeki 56 köy tamamen harap olmuştur¹⁷⁵⁵. İlçeye ilk anda doğrudan ulaşılammış, ilçeden ancak Niksar üzerinden haber alınabilmiştir. Hulusi Alataş'ın bölgeye dair Başbakanlığa verdiği ilk bilgilerde, ilçede 200 kişinin hayatını kaybettiği, 48 kişinin yaralandığı tespit edilmiş¹⁷⁵⁶, basında ise ilçe merkezinde 243 kişinin hayatını kaybettiği bilgisi yer almıştır¹⁷⁵⁷.

¹⁷⁴⁸ Cumhuriyet, “Zavallı Niksar”, 9 Ocak 1940, s.5.

¹⁷⁴⁹ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasından Gelen Son Haberler”, 30 Aralık 1939, s.1,5.

¹⁷⁵⁰ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940).

¹⁷⁵¹ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasından Gelen Son Haberler”, 30 Aralık 1939, s.1,5.

¹⁷⁵² Tan, “Tokat Yardım Bekliyor”, 2 Ocak 1940, s.6; Cumhuriyet, “Tokat'ın Beklediği Yardım”, 3 Ocak 1940, s.5.

¹⁷⁵³ Tan, “Erbaa İmdat Bekliyor”, 5 Ocak 1940, s.6.

¹⁷⁵⁴ Tan, “Niksarlılar Yardım İstiyor”, 16 Ocak 1940, s.7.

¹⁷⁵⁵ Vakit, “Zelzele Sahasından Mektuplar”, 17 Ocak 1940, s.3.

¹⁷⁵⁶ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940).

¹⁷⁵⁷ Vakit, “Zelzele Mıntıkasındaki Tahribat”, 31 Aralık 1939, s.3.

Basında, “*Taş üstüne taş kalmayan*”¹⁷⁵⁸, “*En fazla zarara uğrayan, en çok felakete maruz kalan ve en çok yardıma muhtaç olan Tokat ilçesi*” olarak ifade edilen ilçe ise Almus’tur. Almus’ta yaşanan felaketin boyutları basında “*Tabiat, bütün zulmünü ve kahrını buraya yapmıştır*” cümlesiyle belirtilmiştir¹⁷⁵⁹. Zira deprem nedeniyle, ilçe merkezindeki hemen hemen bütün evler yıkılmış¹⁷⁶⁰, Vavru, Çiprek, Gözekse, Çerçi, Varaz, Bizeri, Omala, Yelpe, Biskeni, Mamu gibi ilçeye bağlı birçok köyde de büyük hasarlar meydana gelmiştir¹⁷⁶¹. İlçeye bağlı köylerden olan Armudalan Köyü tamamen yıkılmış, Omala Köyü’nde ise 120 evden 5 tanesi ayakta kalabilmiştir¹⁷⁶². Deprem nedeniyle 800 nüfustan sadece 50 kişi sağ kalmıştır¹⁷⁶³.

Tokat’ın diğer ilçesi Zile’de, deprem nedeniyle 100 ev yıkılmış¹⁷⁶⁴, Turhal’da ise, ilçe merkezindeki bir mahallede 20 ev tamamen enkaz haline gelmiştir¹⁷⁶⁵.

Erbaa, Niksar, Reşadiye ve Almus ilçeleri başta olmak üzere Tokat il merkezi, ilçe ve köylerinde deprem nedeniyle toplam 6856 kişi hayatını kaybetmiştir¹⁷⁶⁶.

2.2.1.4. Depremi Giresun’a Etkisi

Tokat’ın ardından en fazla can kaybının yaşandığı diğer şehir Giresun’dur. Tokat ve Sivas’ta olduğu gibi Giresun’da da en fazla hasar, ilçe ve köylerde meydana gelmiştir. Nitekim herhangi bir can kaybının yaşanmadığı Giresun il merkezinde, 15 ev tamamen, 380 ev kısmen yıkılmış¹⁷⁶⁷, il merkezinde bulunan Çınarlar Camisi ve belediye binasının büyük hasar almasının¹⁷⁶⁸ dışında herhangi bir zayıf olmamıştır. Giresun’da en fazla hasar, Sivas, Erzincan ve Gümüşhane sınırlarına yakın olan Şebinkarahisar ve Alucra’da yaşanmıştır¹⁷⁶⁹. En çok can kaybı ise Şebinkarahisar ilçesi

¹⁷⁵⁸Tan, “İlk Büyük Yaralı Kafilesi Dün Geldi”, 7 Ocak 1940, s.1.

¹⁷⁵⁹ Cumhuriyet, “Zelzeleler Devam Ediyor”, 17 Ocak 1940, s.1.

¹⁷⁶⁰ Cumhuriyet, “Korkunç Manzara”, 1 Ocak 1940, s.4.

¹⁷⁶¹ Yeni Sabah, “Giresun, Tirebolu ve Tokat’taki Tahribat”, 4 Ocak 1940, s.6.

¹⁷⁶² Cumhuriyet, “Korkunç Manzara”, 1 Ocak 1940, s.4.

¹⁷⁶³ Cumhuriyet, “Tokat Vilayetinde”, 4 Ocak 1940, s.6.

¹⁷⁶⁴ Vakit, “Zelzele Felaketi”, 28 Aralık 1939, s.5.

¹⁷⁶⁵ Cumhuriyet, “Korkunç Manzara”, 1 Ocak 1940, s.4.

¹⁷⁶⁶ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.243.

¹⁷⁶⁷ Tan, “Giresun’daki Hasar Miktarı”, 18 Ocak 1940, s.6.

¹⁷⁶⁸ Vakit, “Karadeniz Şehirlilerinin Zelzeleden Gördükleri Tahribat”, 3 Ocak 1940, s.2.

¹⁷⁶⁹ Vakit, “Dün, Sivas’ta Yeni Zelzele Oldu”, 1 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, “Zelzelenin Giresun ve Ordu’da Yaptığı Tahribat”, 2 Ocak 1939, s.1.

ve köylerinde olmuştur. Şebinkarahisar ilçesinin, şehrin diğer ilçelerine göre fazla hasar almasının nedeni, deprem merkezine yakınlığının dışında, ana depremin ardından meydana gelen artçı sarsıntılardır. Nitekim Tokat ilinde olduğu gibi bu ilçede de 16 Ocak 1940 tarihinde¹⁷⁷⁰, 24 Ocak 1940 tarihinde dört defa¹⁷⁷¹ ve 27 Ocak 1940 tarihinde de iki defa¹⁷⁷² artçı depremler meydana gelmiştir. Sarsıntılarla, ilçede daha önceki depremde yıkılmayan ve ağır hasar alan binalar yıkılmıştır. Hasar miktarının artmasıyla birlikte ilçede yaşanan can kayıpları da artmıştır. Nitekim ilk belirlemelere göre ilçe merkezinde 115 kişinin, ilçeye bağlı köylerde ise 896 kişinin hayatını kaybettiğine dair tespitler yapılmış¹⁷⁷³, ancak ilerleyen tarihlerde ilçe ve köylerde toplam 1276 kişinin hayatını kaybettiği anlaşılmıştır¹⁷⁷⁴.

Alucra’da ise deprem nedeniyle ilçe merkezinde bulunan hükümet konağı ve nahiye müdürlüğü binası yıkılmıştır¹⁷⁷⁵. Yine diğer ilçelerde olduğu gibi, Alucra’nın da özellikle köyleri, deprem nedeniyle büyük hasarlar almıştır¹⁷⁷⁶. Yaşanan felaket sonucunda, Alucra ilçe merkezi ve köylerinde toplam 1566 ev tamamen, 770 ev kısmen yıkılmış, 145 kişi ise hayatını kaybetmiştir. Şebinkarahisar ve Alucra dışında, Giresun’a bağlı Keşap İlçesi’nde deprem nedeniyle, 22 ev hasar almış, 2 kişi hayatını kaybetmiş, Görele’de, 361 ev tamamen, 1097 ev kısmen yıkılmış, 2 kişi hayatını kaybetmiş, 42 kişi yaralanmış, Dereli’de 83 ev tamamen, 170 ev kısmen hasar almış, 1 kişi hayatını kaybetmiş, Tirebolu’da 276 ev tamamen, 483 ev kısmen yıkılmış, 3 kişi ağır yaralanmış, Kulakba İlçesi’nde 15 ev tamamen, 435 ev kısmen yıkılmıştır. Bahsi geçen ilçelerdeki hasarlarla birlikte, il genelinde toplam 5433 ev tamamen, 4439 ev kısmen yıkılmıştır. 1426 kişinin ise hayatını kaybettiği belirlenmiştir¹⁷⁷⁷.

¹⁷⁷⁰ Cumhuriyet, “Yeni Zelzeleler”, 17 Ocak 1940, s.2; Tan, “Dün de Zelzeleler Oldu”, 17 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Şarkikarahisar, Ordu, Çankırı’da Zelzele Oldu”, 17 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketine Yardım Genişliyor”, 17 Ocak 1940, s.3.

¹⁷⁷¹ Cumhuriyet, “Ş.Karahisar’da”, 25 Ocak 1940, s.5; Tan, “Gümüşhane’de Gene Şiddetli Zelzeleler Oldu”, 25 Ocak 1940, s.1; Vakit, “Zelzele Devam Ediyor”, 25 Ocak 1940, s.5.

¹⁷⁷² Vakit, “Çok Şiddetli Zelzele”, 28 Ocak 1940, s.1.

¹⁷⁷³ Vakit, “Zelzele Mıntıkasındaki Tahribat”, 31 Aralık 1939, s.3.

¹⁷⁷⁴ Tan, “Giresun’daki Hasar Miktarı”, 18 Ocak 1940, s.6. Şebinkarahisar’daki hapishane binasının çökmesi sonucu içindeki bütün mahkûmlar hayatını kaybetmiştir. Bkz. Vakit, “Karadeniz Şehirlerinin Zelzelede Gördüğü Tahribat”, 3 Ocak 1940, s.6.

¹⁷⁷⁵ Cumhuriyet, “Korkunç Manzara”, 1 Ocak 1940, s.4; Tan, “Giresun’da Hasar Miktarı”, 1 Ocak 1940, s.6.

¹⁷⁷⁶ Vakit, “Karadeniz Şehirlerinin Zelzelede Gördüğü Tahribat”, 3 Ocak 1940, s.6.

¹⁷⁷⁷ Tan, “Giresun’daki Hasar Miktarı”, 18 Ocak 1940, s.6.

2.2.1.5. Depremın Amasya'ya Etkisi

Amasya'da deprem nedeniyle il merkezinde bulunan Sultan Beyazıt Camii, Gümüşlü Mehmet Paşa ve Yakup Paşa Camileri hasar görmüş, Kılıçaslan Okulu da tamamen yıkılmıştır¹⁷⁷⁸. Ezine ilçesine bağlı 17 köyde önemli hasarlar olmuş, bu köylerde can ve mal kayıpları yaşanmıştır¹⁷⁷⁹. Sağlık Bakanı'nın Başbakanlığa gönderdiği yazıda belirttiği üzere, 29 Aralık 1939 tarihinde depremin hala devam ettiği şehirde ilk belirlemelere göre 719 kişi hayatını kaybetmiştir¹⁷⁸⁰. Basında ise 707 kişinin öldüğü haberi paylaşılmıştır¹⁷⁸¹.

2.2.1.6. Depremın Ordu'ya Etkisi

27 Aralık 1939 tarihinde saat 02.00'de bir dakika süren çok şiddetli bir deprem meydana gelen Ordu'da¹⁷⁸², büyük depremin ardındaki ilk günlerde 4 deprem daha tespit edilmiştir. Meydana gelen bu depremler il merkezi dışında, Fatsa, Ünye, Mesudiye, Gököy ilçelerinde ve köylerinde hasarlara neden olmuştur¹⁷⁸³. Deprem bölgesinden İstanbul'a gelen yolcular, Fatsa¹⁷⁸⁴ ve Ünye ilçeleri başta olmak üzere, Ordu'nun Giresun'dan daha fazla hasar aldığını belirtmişlerdir. Nitekim deprem nedeniyle Ordu'da bulunan 140 fabrika tamamıyla hasar almış¹⁷⁸⁵, 4000 ev yıkılmış, 7000 ev de ağır hasar almıştır. Birçok binanın yıkılması neticesinde depremin ardından 10.000 kişi evsiz kalmıştır¹⁷⁸⁶.

Depremden üç gün sonra, Ordu Valiliği'nden Sağlık Bakanlığı'na gönderilen telgrafta, Ordu merkezde 10 kişinin öldüğü, 24 kişinin yaralandığı, Mesudiye İlçesi'nde 65 kişinin öldüğü, Fatsa'da 9 kişinin öldüğü, 20 kişinin yaralandığı, Gököy İlçesi'nin

¹⁷⁷⁸ Cumhuriyet, "Erbaa'da Vaziyet", 3 Ocak 1940, s.5.

¹⁷⁷⁹ Cumhuriyet, "Erzincan Zلزlesi Bütün Tahmin Hudutlarını Aşan Bir Felaket Oldu", 29 Aralık 1939, s.5.

¹⁷⁸⁰ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/4. (30 Aralık 1940).

¹⁷⁸¹ Vakit, "Zلزle Mıntıkasındaki Nüfus Zayıyatımız", 30 Aralık 1939, s.1.

¹⁷⁸² BCA. 490.1.0.0/1586.473.1. Lef/31. (27.Aralık 1943); BCA. 30.10.0.0/118.827.34. Lef/1. (27 Aralık 1939).

¹⁷⁸³ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940).

¹⁷⁸⁴ Fatsa'da postane binasıyla birlikte bütün resmi binalar yıkılmıştır. Bkz. Vakit, "Dumlupınar Vapuru Karadeniz'den Geldi", 8 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, "Tifo Salgını", 8 Ocak 1940, s.7.

¹⁷⁸⁵ Yeni Sabah, "Zلزlenin Giresun ve Ordu'da Yaptığı Tahribat", 2 Ocak 1939, s.1.

¹⁷⁸⁶ Yeni Sabah, "Ordu Yardım Bekliyor", 8 Ocak 1940, s.1,7.

Yurt Köyü'nde 1 kişinin öldüğü ve birçok kişinin yaralandığı bildirilmiştir¹⁷⁸⁷. İlerleyen günlerde ise Ordu il, ilçe ve köylerinde deprem nedeniyle toplam 463 kişinin hayatını kaybettiği anlaşılmıştır¹⁷⁸⁸.

2.2.1.7. Depremi Samsun'a Etkisi

Erzincan Depremi'nin hissedildiği bir diğer vilayet de Samsun'dur. Samsun'da depremin meydana geldiği gece saat 02.00'de 2 saniye, ardından 3 saniye ve 20 saniye olmak üzere üç defa, aynı gece saat 02.15'te 2 saniye süren arka arkaya depremler meydana gelmiştir. Bu depremler neticesinde Samsun merkezde, 5 ev tamamen, 21 ev kısmen yıkılmış, 350 evin bacası uçmuş, telgraf, telefon ve elektrik telleri kopmuş ve 4 kişi yaralanmıştır¹⁷⁸⁹. Depremi şiddetinden, il merkezinde bulunan camilerdeki dört minare yıkılmış, tütün fabrikası da zarar görmüştür¹⁷⁹⁰. Depremden dolayı Samsun'da toplam 45 kişi hayatını kaybetmiştir¹⁷⁹¹. Depremden en çok etkilenen ilçe ise Çarşamba'dır¹⁷⁹².

2.2.1.8. Depremi Gümüşhane'ye Etkisi

27 Aralık 1939 tarihinde meydana gelen deprem Gümüşhane'de de hissedilmiş ve halk korkudan sokaklara çıkmıştır¹⁷⁹³. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, büyük depremin ardından Gümüşhane'de de uzun süre artçı sarsıntılar olmaya devam etmiştir. Bu sarsıntılar, Gümüşhane'nin merkezinde herhangi bir hasara neden olmamış ancak,

¹⁷⁸⁷ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940).

¹⁷⁸⁸ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.243.

¹⁷⁸⁹ BCA. 490.1.0.0/1586.473.1. Lef/31. (27 Aralık 1943); BCA. 30.10.0.0/118.827.34. Lef/1. (27 Aralık 1939).

¹⁷⁹⁰ Tan, "Samsun'da Hasar Miktarı", 1 Ocak 1940, s.6.

¹⁷⁹¹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.243.

¹⁷⁹² BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940); Cumhuriyet, "Erzincan Zelzelesi Bütün Tahmin Hudutlarını Aşan Bir Felaket Oldu", 29 Aralık 1939, s.5; Tan, "Felaketzedelerin Yakın Şehirlere Nakledilmesi İçin Tertibat Alınıyor", 29 Aralık 1939, s.6; Vakıf, "Zelzele Felaketi", 28 Aralık 1939, s.5.

¹⁷⁹³ Vakıf, "Dün Tokatta Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 30 Aralık 1939, s.5; Tan, "Felakete Ait Tafsilat", 30 Aralık 1939, s.1.

Kelkit İlçesi, Poske Köyü ve Alansa Köyü'nde hasarlar meydana getirmiştir¹⁷⁹⁴. Deprem nedeniyle il genelinde 33 kişi hayatını kaybetmiştir¹⁷⁹⁵.

2.2.1.9. Depremi Trabzon'a Etkisi

Trabzon'da büyük depremin gerçekleştiği gün, saat 02.00 civarında 20 saniye süren şiddetli bir depremin ardından saat 03.00'e kadar artarda depremler olmuştur. Bu depremler sonucunda, Trabzon il merkezinde, bir cami minaresi¹⁷⁹⁶ ile bazı evlerin bahçe duvarları yıkılmıştır¹⁷⁹⁷. Deprem Trabzon'a bağlı Vakfıkebir, Maçka, Akçaabat¹⁷⁹⁸ ilçelerinde hasara neden olmuştur. Trabzon merkez, Vakfıkebir ve Akçaabat'ta toplam 101 ev tamamen yıkılmıştır¹⁷⁹⁹. Yomra İlçesi'ne bağlı, Sinva, Zangeriye, Divanoz, Kisarna, Mesariye, Karlık köylerindeki bazı evler de yıkılarak depremden hasar görmüştür. Trabzon il genelinde deprem nedeniyle 3 kişi hayatını kaybetmiştir¹⁸⁰⁰.

2.2.1.10. Depremi Yozgat ve Tunceli'ye Etkisi

Depremi etkilediği bir diğer şehir olan Yozgat'ta, Maden ve Sorgun ilçelerine bağlı köylerde hasarlar meydana gelmiştir. Maden İlçesi Peyik Nahiyesi'ne bağlı Cesur, Mahmutlu, Karapınar, Kanberli, Küçük Çalağıl, Koşumlu, Hozaki ve Dedefakı köylerinde toplamda 97 ev yıkılmıştır¹⁸⁰¹. Sorgun İlçesi'ne bağlı bazı köylerde de hasara neden olan¹⁸⁰² deprem nedeniyle, ilçeye bağlı Dabana Köyü'nde 50 evden 35'i

¹⁷⁹⁴ Vakıf, "Dün Tokatta Şiddetli Bir Zeldele Oldu", 30 Aralık 1939, s.5.

¹⁷⁹⁵ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.243.

¹⁷⁹⁶ Konak Camisi'nin minaresi yıkılmıştır. Bkz. Vakıf, "Karadeniz Şehirlerinin Zelzeleden Gördüğü Tahribat", 3 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Karadeniz'den Yeni Tafsilat", 3 Ocak 1940, s.7.

¹⁷⁹⁷ Cumhuriyet, "Erzincan Zelzelesi Bütün Tahmin Hudutlarını Aşan Bir Felaket Oldu", 29 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, "Büyük Felaketin Son Tafsilatı", 29 Aralık 1939, s.7; Vakıf, "Erzincan'a Sarsıntı Devam Ediyor", 29 Aralık 1939, s.5.

¹⁷⁹⁸ Cumhuriyet, "Erzincan Zelzelesi Bütün Tahmin Hudutlarını Aşan Bir Felaket Oldu", 29 Aralık 1939, s.5; Tan, "Felaketzedelerin Yakın Şehirlere Nakledilmesi İçin Tertibat Alınıyor", 29 Aralık 1939, s.6.

¹⁷⁹⁹ Tan, "Kaybımız Çok Fazla", 10 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Yardım Devam Ediyor" 10 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁰⁰ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.243.

¹⁸⁰¹ Tan, "Yozgat'ta Yeniden Zelzeleler Oldu", 3 Ocak 1940, s.1; Vakıf, "Yozgat'ta ve Amasya'da Yine Zelzele Oldu", 3 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, "Erzincan Felaketi", 3 Ocak 1940, s.7.

¹⁸⁰² Yeni Sabah, "Büyük Felaketin Son Tafsilatı", 29 Aralık 1939, s.7; Vakıf, "Erzincan'a Sarsıntı Devam Ediyor", 29 Aralık 1939, s.5.

yıkılmıştır¹⁸⁰³. Deprem nedeniyle, Yozgat ili genelinde ise, 251 ev, 128 ahır, 135 samanlık yıkılmış, 424 ev, 263 ahır ve 194 samanlık ise ağır hasar almıştır. 235 ev, 100 ahır ve 83 samanlık da az hasarlı olarak kayıtlara geçmiştir¹⁸⁰⁴.

Depremın ardından, basında yer alan ilk haberlere göre 30 kişinin öldüğü¹⁸⁰⁵ tahmin edilen Yozgat'ta, ilerleyen günlerde yapılan tespitler neticesinde 3'ü kadın 3'ü çocuk olmak üzere 6 kişinin hayatını kaybettiği, 6 kişinin ise yaralandığı belirlenmiştir. 35'i koyun, 7'si keçi, 2'si manda ve 4'ü öküz olmak üzere 48 hayvan ise telef olmuştur¹⁸⁰⁶.

Tunceli'de ise, en fazla hasar Pülümür ilçesinde ortaya çıkmış¹⁸⁰⁷, deprem nedeniyle ilçede bulunan askeri iki kule tamamen yıkılmıştır. Bu nedenle, kulede bulunan asker ve jandarmadan yaralananlar olmuştur¹⁸⁰⁸. Tunceli genelinde deprem nedeniyle toplam 8 kişi hayatını kaybetmiştir¹⁸⁰⁹.

2.2.2. Depremde Can Kayıplarının Fazla Olmasının Nedenleri

27 Aralık 1939 tarihinde meydana gelen depremde birçok insanın hayatını kaybettiğini daha önce ifade etmiştik. Yaşanan can kayıplarının tek sebebi deprem olmamıştır. Zira deprem sonrasında çıkan yangınlar, hava şartları, yardımların bölgeye geç ulaşması, haberleşmenin geç sağlanması, zemin ve yapıların genel durumlarının iyi olmaması gibi sebepler de, can kaybı sayılarının artmasına neden olmuştur.

¹⁸⁰³ Tan, "Felaketzedelerin Yakın Şehirlere Nakledilmesi İçin Tertibat Alınıyor", 29 Aralık 1939, s.6; Cumhuriyet, "Erzincan Zelzelesi Bütün Tahmin Hudutlarını Aşan Bir Felaket Oldu", 29 Aralık 1939, s.5.

¹⁸⁰⁴ BCA. 30.10.0.0/119.846.8 (1940); Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.243.

¹⁸⁰⁵ Cumhuriyet, "Yeni Gelen Malumat", 30 Aralık 1939, s.5; Vakıf, "Zelzele Mıntıkasındaki Nüfus Zayıyatımız", 30 Aralık 1939, s.1.

¹⁸⁰⁶ BCA. 30.10.0.0/119.846.8. (1940); Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.243.

¹⁸⁰⁷ Vakıf, "Millet Meclisinde Sıhhat Vekili Zelzele Hakkında İzahat Verdi", 28 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, "Anavatanı Sarsan Müthiş Zelzele", 28 Aralık 1939, s.7; Tan, "Erzincan ve Civarı Korkunç Bir Zelzele Felaketine Uğradı", 28 Aralık 1939, s.6; Cumhuriyet, "Şiddetli Zelzele Neticesinde Erzincan Tamamen Enkaz Yığını Haline Geldi", 28 Aralık 1939, s.5.

¹⁸⁰⁸ Cumhuriyet, "Şiddetli Zelzele Neticesinde Erzincan Tamamen Enkaz Yığını Haline Geldi", 28 Aralık 1939, s.5.

¹⁸⁰⁹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.243.

2.2.2.1. Deprem Sonrasında Çıkan Yangınlar

Depremi hemen ardından çıkan yangınlar, depremden dolayı ortaya çıkan afetin büyüklüğünü daha da arttırarak, daha fazla insanın hayatını kaybetmesine ve daha fazla binanın kullanılamaz hale gelmesine neden olmuştur. Yangınların çıkmasındaki en büyük neden mevsimin kış olmasından dolayı her evde yanan soba, mangal ve ocak benzeri ısınma araçlarının bulunması ve bunların deprem nedeniyle devrilmesidir¹⁸¹⁰. Nitekim bu nedenlerle, Sivas'ın Koyulhisar ilçesinde¹⁸¹¹, Erzincan'da¹⁸¹² ve Erbaa'da¹⁸¹³ depremin hemen ardından yangınlar çıkmıştır. Depremi hemen ardından çıkan yangınlar neticesinde, Erzincan¹⁸¹⁴ ve Erbaa'da sağ olarak kurtulan bazı depremzedeler yanarak hayatlarını kaybetmişlerdir¹⁸¹⁵. Aynı şekilde, Reşadiye ve Niksar'da da çıkan yangınlar nedeniyle birçok kişi diri diri yanarak can vermiştir¹⁸¹⁶. Nitekim Reşadiye'de çıkan yangınlar¹⁸¹⁷, ilçe merkezindeki bütün evlerin tamamen yıkılmasına ve yanmasına neden olmuştur¹⁸¹⁸. İlçedeki yangın, jandarma dairesindeki cephaneliğin ateş alması nedeniyle başlamıştır. Bu suretle başlayan yangın söndürülemediğinden diğer binalara da sıçramış ve birçok binanın yanmasına neden olmuştur¹⁸¹⁹. Çıkan yangınlar piyade ve topçu alaylarına mensup askerlerin yardımlarıyla söndürülmeye çalışılmıştır¹⁸²⁰.

2.2.2.2. Hava Şartları

Yangınlarla birlikte Erzincan depreminde can kayıplarının fazla olmasının bir diğer nedeni de, İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın da belirttiği üzere olumsuz hava

¹⁸¹⁰ Yunus Nadi, "Milletimizin Hassasiyeti", Cumhuriyet, 31 Aralık 1939, s.3.

¹⁸¹¹ Tan, "Erzincan ve Civarı Korkunç Bir Zelzele Felaketine Uğradı", 28 Aralık 1939, s.6.

¹⁸¹² Cumhuriyet, "Şiddetli Zelzele Neticesinde Erzincan Tamamen Enkaz Yığını Haline Geldi", 28 Aralık 1939, s.1.

¹⁸¹³ Cumhuriyet, "Turhal'dan Geçerken", 4 Ocak 1940, s.1.

¹⁸¹⁴ Yeni Sabah, "Erzincan'dan Gelen İlk Yolcunun Anlattıkları", 2 Ocak 1940, s.2.

¹⁸¹⁵ Cumhuriyet, "Turhal'dan Geçerken", 4 Ocak 1940, s.1.

¹⁸¹⁶ Tan, "Tokat'ta 2000.000 Baş Hayvan Telef Oldu", 12 Ocak 1940, s.1,6.

¹⁸¹⁷ BCA 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940).

¹⁸¹⁸ Vakıf, "Zelzele Mıntıkasındaki Tahribat", 31 Aralık 1939, s.3; Yeni Sabah, "Zelzele Sahasından Son Malumat", 1 Ocak 1940, s.6; Cumhuriyet, "Reşadiye ve Şebinkarahisar'da", 3 Ocak 1940, s.5.

¹⁸¹⁹ Cumhuriyet, "Tokat Vilayetinde", 4 Ocak 1940, s.6; Cumhuriyet, "Yeni Zelzeleler", 5 Ocak 1940, s.7.

¹⁸²⁰ BCA. 30.10.0.0/119.844.12. Lef/ 2. (4 Ocak 1940).

koşullarıdır¹⁸²¹. Mevsim şartları, depremde sağ kurtulan bazı depremzedelerin hastalanmasına ve hayatlarını kaybetmesine neden olmuştur. Nitekim Erzincan'da neredeyse bütün binaların yıkılmasıyla evsiz kalan halkın bir kısmı vagonlarda¹⁸²², çadırlarda veya bahçelerinde barınmaya çalışmış, büyük çoğunluğu ise barınacak bir yer dahi bulamayarak açıkta kalmıştır¹⁸²³. Ahalinin bir kısmı da yıkılan evlerinin enkazından bulabildikleri tahtalardan, kurtarabildikleri halı ve kilim türü eşyalardan faydalanarak barınaklar yapmaya çalışmıştır¹⁸²⁴. Bazı kişiler ise evlerini terk etmek istemediklerinden yıkılan evlerinin enkazlarının üzerinde, bazıları da enkaz altında kalan yakınlarını bırakmak istemediklerinden onların bulunduğu yerlerde, açıkta yatmışlardır¹⁸²⁵. Şüphesiz bu durumda hastalığa adeta davetiye çıkarmıştır.

Depremi ardından kendisine barınacak bir yer bulmaya çalışan halkın yaşadıkları ve bu bağlamda Erzincan şehrinin durumu, Tan Gazetesi muhabiri Naci Sadullah tarafından şu şekilde özetlenmiştir; *“Erzincan şehrinin yerinde insan ve hayvan cesetleri ve yanık kokan bazı köşelerinden hala sönmemiş yangıların dumanı tüten taze bir harabe yatıyordu. Enkaza arasından çıkarılan kapılardan yapılmış çardaklar altında barınan tekerlekleri kırılmış ve üzeri muşambalarla örtülmüş eski yük arabalarına sığınan, saman denklere dibindeki oyuklara yerleşen hemen atılivermiş kulübelerde gübre kokan marşandiz vagonlarda, çadırlarda yaşayan ve yürekleri yaralı insanlar arasında yer yer yanmış gecelik entarileri üzerine palaska kuşanmış polisler, çırılçıplak vücutlarını enkazdan kurtarmış yırtık yorganlarla örtmüş yüksek memurlar, eski nefer kaputlarına bürünmüş yüksek rütbeli zabıtları, don gömlekle ortada kalmış tüccarlar ve pijama üzerine giyilmiş kadın mantosu ile vazife gören müfettişler gördüm”*¹⁸²⁶. Depremde ilk olarak evlerin çatısının uçtuğunu ifade eden depremzede Somer de, deprem gecesinde halkın sokakta karşılaştığı manzarayı, *“Refikamı ve çocuğumu kaparak sokağa fırladım. Ortalık zifiri karanlıktı, tek bir ışık yoktu. Her taraf baştanbaşa karla örtülü ve tasavvurun fevkinde bir soğuk vardı. Nereye sığınabilirdik...*

¹⁸²¹ Vakıf, “Dâhiliye ve Sıhhiye Vekilleri Mecliste İzahat Verdi”, 11 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketi Hakkında Resmi Malumat”, 11 Ocak 1940, s.1.

¹⁸²² Cumhuriyet, “Zelzele Sahasından Haberler”, 31 Aralık 1939, s.5.

¹⁸²³ Tan, “Erzincan’daki Müthiş Tahribat”, 28 Aralık 1939, s.1.

¹⁸²⁴ Tan, “Erzincan Mektupları”, 7 Ocak 1940, s.4.

¹⁸²⁵ Yeni Sabah, “Erzincan’dan Gelen İlk Yolcunun Anlattıkları”, 2 Ocak 1940, s.2.

¹⁸²⁶ Naci Sadullah, “Bir Dakika İçinde Mezarlığa Dönen Şehir: Erzincan”, Tan, 4 Ocak 1940, s.4.

*Her taraf tehlikeli idi. Binalar durmadan yıkılıyor, iniltiler, imdatlar gökleri çınlatıyordu. Bir ana baba günü içindeydik. Şehrin içinden feryat dalgaları esiyordu”*¹⁸²⁷cümleleriyle anlatmıştır.

Deprem gecesi açıkta kalmak zorunda kalan halk, artçı sarsıntılarla birlikte yıkılmaların devam etmesi, yangınların başlaması, şiddetli soğuklar, fırtına ve sonrasında başlayan kar yağışıyla ¹⁸²⁸ daha da zor durumda kalmıştır. Halk soğuktan korunmak için sokaklara kurduğu mangal, soba veya gaz tenekelerinin içine attıkları kâğıtlarla ısınmaya çalışmıştır¹⁸²⁹. Dolayısıyla depremde sağ kurtulanlar, bu seferde soğuk havayla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Erzincan gibi Şebinkarahisar’da da “Eşi görülmemiş derecede soğuklar” yaşanmış, barakalarda bulunan felaketzedeler dahi soğuklardan etkilenmiştir¹⁸³⁰. Giresun’da depremin hemen ardından yaşanan şiddetli soğuk ve kar fırtınaları¹⁸³¹, açıkta kalan halktan bazılarının donarak hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bir depremzedenin anlattığına göre, şiddetli soğuk nedeniyle, Alucra’nın köylerinde 9 kişi donarak hayatını kaybetmiştir¹⁸³². Niksarlılar ise, -15 dereceye kadar düşen aşırı soğuklarda, 12 cm kalınlıktaki kar tabakası üzerinde oturmak durumunda kalmışlardır¹⁸³³.

Amasya’da ise depremin ardından başlayan şiddetli yağışlar, sellere neden olmuş ve şehirdeki birçok ev sular altında kalmıştır. Seller, depremde önemli can kayıpları yaşanan Amasya için “ikinci felaket” halini almıştır¹⁸³⁴.

2.2.2.3. Yardımların Bölgeye Geç Ulaşması

Deprem bölgesinde can kaybı sayısının artmasındaki en büyük etken ise şüphesiz geç gelen yardımlardır. Zira depremzedelerin soğuklardan ve yağışlardan korunması için ilk ihtiyacı olan çadırlar, enkaz altında kalanların kurtarılması için

¹⁸²⁷ Cumhuriyet, “Yaralı Bir Yüzbaşı Anlatıyor”, 3 Ocak 1940, s.5.

¹⁸²⁸ Tan, “Erzincan’dan Gelen İlk Yaralılar Facianın Dehşetini Anlatıyor”, 3 Ocak 1940, s.6.

¹⁸²⁹ Tan, “Erzincan Mektupları”, 7 Ocak 1940, s.4.

¹⁸³⁰ Cumhuriyet, “Şarki Karahisar’da”, 16 Ocak 1940, s.6; Tan, “Soğuğa Karşı Yardımlar”, 16 Ocak 1940, s.7; Yeni Sabah, “Ş. Karahisar’da Soğuklar”, 16 Ocak 1940, s.7.

¹⁸³¹ Yeni Sabah, “Ş. Karahisar ve Civarında Yardım İşleri Çok Güçleşti”, 11 Ocak 1940, s.1.

¹⁸³² Yeni Sabah, “Karadeniz’den Yeni Tafsilat”, 3 Ocak 1940, s.7.

¹⁸³³ Cumhuriyet, “Niksar’da”, 19 Ocak 1940, s.1; Vakıf, “Niksar’da Her Gün Zelzele Oluyor”, 19 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketi”, 19 Ocak 1940, s.7.

¹⁸³⁴ Vakıf, “Dumlupınar Vapuru Karadeniz’den Geldi”, 8 Ocak 1940, s.2.

gerekli olan alet-edevat ve yardım ekipleri ile yaralıların ilk tedavilerini yapacak olan sağlık ekipleri, yolların kapalı olması nedeniyle bazı bölgelere geç ulaşmışlardır. Bu noktada akıllara ilk gelen demiryollarının depremden etkilenip etkilenmediğidir. Zira burada bahsini ettiğimiz çadır, alet-edevat, yardım ve sağlık ekiplerini en hızlı şekilde bölgeye ulaştıracak olan ulaşım aracı trenlerdir. Ancak depremin, Erzurum-Erzincan ve Sivas-Erzurum demiryolu hatlarına büyük zarar verdiği görülmektedir¹⁸³⁵. Demiryollarının bir kısmı depremden zarar görmüş¹⁸³⁶, hasarsız olan kısımlar da kar nedeniyle kapanmıştır. Bu nedenle, bölgeye gelecek olan yardım trenlerinin işleyişi durmuştur¹⁸³⁷.

Gerek deprem gerekse olumsuz hava koşulları kara yolu ulaşımını da aksatmıştır. Örneğin depremin hemen ardından, Tunceli'den Erzincan'a gönderilen erzak yüklü 18 kamyon, Aşkale'de kara saplanmış¹⁸³⁸. Bir depremzedenin anlattığına göre, yolların kapalı olmasından dolayı Erzincan'a yardım, ancak iki gün sonra gelebilmiş, enkaz altından sağ kurtulanların bazıları zamanında yardım gelemediği için soğuktan ve açlıktan hayatını kaybetmek durumunda kalmıştır¹⁸³⁹. Samsun ve Niksar arasındaki yolların da kar sebebiyle kapanması, Samsun'dan Niksar'a gönderilen sağlık memurlarının ilçeye zamanında gelememelerine neden olmuştur. İlçede bulunan yaralılara vaktinde müdahale yapılamaması, depremden sağ olarak kurtulan bazı yaralıların kangren olmalarına¹⁸⁴⁰ ve ölmelerine neden olmuştur¹⁸⁴¹. Aynı şekilde depremin üzerinden yirmi gün geçmiş olmasına rağmen, Niksar'a hala yardımların ulaştırılamamış olması, birçok yaralı depremzedenin yaralarının iltihap kapmasına ve hayatlarına kaybetmelerine neden olmuştur¹⁸⁴².

¹⁸³⁵ Tan, "Felaketzedelerin Yakın Şehirlere Nakledilmesi İçin Tertibat Alınıyor", 29 Aralık 1939, s.6.

¹⁸³⁶ Cumhuriyet, "Şiddetli Zelzele Neticesinde Erzincan Tamamen Enkaz Yığını Haline Geldi", 28 Aralık 1939, s.1; Vakit, "Zelzele Felaketi", 28 Aralık 1939, s.5; Tan, "Erzincan'daki Müthiş Tahribat", 28 Aralık 1939, s.1.

¹⁸³⁷ Tan, "Felaketzedelerin Yakın Şehirlere Nakledilmesi İçin Tertibat Alınıyor", 29 Aralık 1939, s.6.

¹⁸³⁸ Yeni Sabah, "Yurt Felaketzedelerin İmdadına Koşuyor", 31 Aralık 1939, s.7.

¹⁸³⁹ Vakit, "Ankara'ya Gelen İlk Yaralıların Anlattıkları", 4 Ocak 1940, s.2.

¹⁸⁴⁰ Yolların açılmasının ardından, Samsun Hastanesi ve Çarşamba Hastanesi'ne sevk edilen birçok yaralının kangren nedeniyle bacak ve kolları kesilmiştir. Bkz. Vakit, "Dumlupınar Vapuru Karadeniz'den Geldi", 8 Ocak 1940, s.2.

¹⁸⁴¹ Cumhuriyet, "Tokat Vilayetinde", 4 Ocak 1940, s.1; Tan, "Erbaa İmdat Bekliyor", 5 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁴² Tan, "Niksarlılar Yardım İstiyor", 16 Ocak 1940, s.7.

Şebinkarahisar’da etkili olan kar yağışı da yolların kapanmasına neden olduğundan, Giresun’dan gelecek yardımlar ilçeye geç ulaşmıştır¹⁸⁴³. Yolların kapalı olması, özellikle depremde en fazla hasar alan ilçelerden biri olan Alucra’daki halkın uzun süre aç ve ilaçsız kalmasına yol açmıştır¹⁸⁴⁴. Ordu ve Mesudiye’ye giden yolların da kapalı olması, yardımların bu bölgelere geç ulaşmasına ve ahalinin hastalanmasına neden olmuştur¹⁸⁴⁵. Örneğin Ordu’ya yardımların geç gelmesi, Fatsa halkı arasında tifo hastalığının başlamasına yol açmıştır¹⁸⁴⁶.

Tokat’ta da daha önce belirttiğimiz üzere depremin ardından uzun süre devam eden yağışlar, ulaşımın aksamasına yol açmış ve köylere yapılacak yardımları geciktirmiştir. Durumdan muzdarip olan ahali ise, burada bulunan gazeteciler aracılığıyla acil olarak kendilerine gıda, kıyafet ve çadır gönderilmesini talep etmişlerdir¹⁸⁴⁷. Civar illerden yardım istenilmesine rağmen bu illerden de yardımların geç geldiğini ifade eden Tokatlılar, yine gazeteciler aracılığıyla, yaşadıkları mağduriyetten dolayı sorumlulardan hesap sorulmasını beklediklerini ifade etmişlerdir¹⁸⁴⁸.

Deprem bölgesine geç ulaşılması, depremzedelere sadece gıda, kıyafet ve çadır sevkiyatını geciktirmemiş, aynı zamanda enkaz kaldırma çalışmalarında ihtiyaç duyulan alet-edevat ve yardım ekiplerinin de bölgeye geç ulaşmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim binlerce kişinin enkaz altında kaldığı Erzincan’da enkaz kaldırma ve defin işlemlerinde kullanılacak olan alet-edevata acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Bunların da diğer yardım malzemeleri gibi bölgeye geç gelmesi, enkaz altında sağ kalanların kurtarılamayarak ölmelerine neden olmuştur. Bu eksiklikler nedeniyle cenaze defin işlemleri de zamanında yapılamamış, üç-dört günden fazla bekletilen cenazelerin varlığı

¹⁸⁴³ Cumhuriyet, “Dünkü Zelzeleler”, 5 Ocak 1940, s. 7; Tan, “Erbaa İmdat Bekliyor”, 5 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Yeni Zelzeleler Oldu”, 5 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, “Felaket Sahasında Yeni Zelzeleler Oldu”, 5 Ocak 1940, s.7.

¹⁸⁴⁴ Vakit, “Karadeniz Şehirlerinin Zelzelede Gördüğü Tahribat” 3 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁴⁵ Yeni Sabah, “Ordu Valisi’nin Yeni Sabah’a Beyanatı”, 8 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Giresun ve Ordu’dan İlk Yolcu Dün Geldi”, 2 Ocak 1940, s.2.

¹⁸⁴⁶ Vakit, “Dumlupınar Vapuru Karadeniz’den Geldi”, 8 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, “Tifo Salgını”, 8 Ocak 1940, s.7.

¹⁸⁴⁷ Tan, “Tokat Yardım Bekliyor”, 2 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁴⁸ Yeni Sabah, “Giresun, Tirebolu ve Tokat’taki Tahribat”, 4 Ocak 1940, s.6.

söz konusu olmuştur¹⁸⁴⁹. Bu durum beraberinde bir takım hastalıkların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir¹⁸⁵⁰.

Erzincan'da olduğu gibi, Sivas'ta da Suşehri ve Koyulhisar¹⁸⁵¹, Hafik ve Zara arasındaki yolların kar nedeniyle kapanması, buraya da yardımların geç gelmesine neden olmuştur. Geciken yardımlar nedeniyle Sivas'ta da defin işlemleri yapılamamış ve bu durum hastalık riskini ortaya çıkarmıştır¹⁸⁵². Erbaa'ya da yardımların geç ulaşması¹⁸⁵³, burada da aynı sorunun yaşanmasına neden olmuştur¹⁸⁵⁴. Erbaa'da yardımların geç gelmesi ayrıca, ahırların enkazı altında kalan binlerce hayvanın da telef olmasına sebebiyet vermiştir¹⁸⁵⁵.

Görüldüğü üzere cenazelerin defnedilememesi, deprem bölgesinde önemli bir sorun haline dönüşmüştür. Erzincan'da defnedilemeyen cesetler, istasyon binasında toplanmış¹⁸⁵⁶, ancak bina yetersiz kalmıştır. Erzincan sokakları, enkaz yığını haline dönüşmüş evler ve hayatını kaybetmiş insanlarla dolup taşmış¹⁸⁵⁷, cenazelerden yayılan kötü kokular da yırtıcı hayvanların şehir merkezlerine gelmesine sebebiyet vermiştir. Nitekim Erzincan'a giden Yeni Sabah muhabiri Faruk Küçük'ün şehre dair izlenimlerini aktardığı yazısında, Erzincan'da yaşananların korku filminden daha korkunç olduğunu ifade ederek, kurt sürülerinin şehre gelişini şu satırlarla anlatmıştır; *“Erzincan'a gelerseniz her an yıkılmış şehrin bir duvarı altında kalır, ya açılmış yerin çukurları içine düşer ve aklıktan ceset parçalamak için şehre inen kurtların hücumuna uğrar yahut kuduran köpekler tarafından parçalanırsınız. İçinizde en katı yürekli dahi sakın şehre inmesin, feci kelimesi ile tarif edilemeyecek kadar feci...”*¹⁸⁵⁸. Kurt sürüleri dışında,

¹⁸⁴⁹Tan, “Şef, Erzincan'da Muzdarip Halkı Bağrına Bastı”, 2 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Erzincan'daki Nüfus Zayıtı”, 2 Ocak 1940, s.5; Tan, “Erzincan Mektupları”, 7 Ocak 1940, s.4. Depremiın üzerinden üç gün geçmesine rağmen üç çocuğunun hala gömülmemesi üzerine çocuklarını o şekilde görmeyin verdiği acıya dayanamayan bir anne, “Keşke çıkarmasaydınız, zaten ölmüşlerdi” diye komşularına feryatta bulunmuştur. Bkz. Tan, “Erzincan Mektupları”, 7 Ocak 1940, s.4.

¹⁸⁵⁰ Tan, “Erzincan Mektupları”, 7 Ocak 1940, s.4.

¹⁸⁵¹ Vakit, “Zara'da İnşa Faaliyeti Başladı”, 25 Ocak 1940, s.2; Tan, “Sıhhiye Vekili de Dün Tedbirleri Tetkik İçin Erbaa'ya Hareket Etti”, 5 Ocak 1940, s.1.

¹⁸⁵² Tan, “Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi”, 11 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁵³ Cumhuriyet, “Yeni Zelzeleler”, 5 Ocak 1940, s.7; Tan, “Erbaa İmdat Bekliyor”, 5 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁵⁴ Cumhuriyet, “Turhal'dan Geçerken”, 4 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁵⁵ Vakit, “Erbaa'da Zelzele Tahribatı”, 11 Ocak 1940, s.3.

¹⁸⁵⁶ Yeni Sabah, “Dün İstanbul'a 173 Felaketzede Gelmiştir”, 7 Ocak 1940, s.7.

¹⁸⁵⁷ Tan, “Erzincan Sokakları Enkazla Dolu”, 29 Aralık 1939, s.1.

¹⁸⁵⁸ Yeni Sabah, “Burası Eskiden Erzincan Şehriydi Şimdi Harabedir”, 3 Ocak 1940, s.4.

depremden dolayı aç kalan köpekler de ölü etlerini yedikleri için kudurmuşlar¹⁸⁵⁹ ve bu köpekler itlaf edilmek durumunda kalınmıştır¹⁸⁶⁰. Nitekim Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli, depremde telef olan hayvan leşlerine saldıran bu kurt ve köpek sürülerinin vurulması için, Kızılay'a müracaat ederek 200 silaha ihtiyaç duyulduğunu bildirmiştir¹⁸⁶¹. Erzincan'da olduğu gibi Reşadiye'de de ölenlerin defin işlemlerinin geç yapılması, kurt sürülerinin Reşadiye'de dolaşmaya başlamasına neden olmuştur¹⁸⁶².

2.2.2.4. Haberleşmenin Geç Sağlanması

Yangın, hava şartları ve farklı nedenlerle ulaşımda meydana gelen sıkıntılarla birlikte can kaybı sayısını arttıran diğer bir neden olarak haberleşme de yaşanan aksaklıklar gösterilebilir. Nitekim birçok bölgede deprem nedeniyle telefon ve telgraf hatları kopmuştur. Bu nedenle birçok bölgeden geç haber alınabilmiştir. Dolayısıyla depremin verdiği zararların boyutu ve ihtiyaç duyulan malzemeler vaktinde öğrenilememiştir. Nitekim depremin ardından telsiz ve telefon hatlarında meydana gelen kopukluklar ve bozulmalar nedeniyle uzun süre Erzincan'dan haber alınmamış ve haberleşme ancak istasyonlarda bulunan telgraf hatları vasıtasıyla gerçekleştirilebilmiştir. Erzincan'dan ancak Dumanlı İstasyonu'ndan çekilen telgrafla haber alınabilmiştir¹⁸⁶³.

Koyulhisar'ı Suşehri'ne bağlayan yol, üzerine çığ düştüğü için kapanmış ve bu bölgedeki telgraf hatları da kopmuştur. Ulaşım ve haberleşme kesildiği için Koyulhisar ve Suşehri'yle ilgili haberler geç alınabilmiştir¹⁸⁶⁴. Samsun'da da deprem nedeniyle telgraf, telefon ve elektrik tellerinin kopması¹⁸⁶⁵ şehirden geç haber alınmasına neden olmuştur. Samsun'la sadece Amasya istikametinde bulunan hatlar üzerinden

¹⁸⁵⁹ Tan, "Yaralılar Sivas'ta", 1 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁶⁰ Tan, "Yaralılar Sivas'ta", 1 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Dün İstanbul'a 173 Felaketzede Gelmiştir", 7 Ocak 1940, s.7.

¹⁸⁶¹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.167.

¹⁸⁶² Cumhuriyet, "Yeni Bir Erzincan Kurulacak", 9 Ocak 1940, s.5.

¹⁸⁶³ Cumhuriyet, "Erzincan Zelzelesi Bütün Tahmin Hudutlarını Aşan Bir Zelzele Oldu", 29 Aralık 1939, s.1,5.

¹⁸⁶⁴ Tan, "Sıhhiye Vekili de Dün Tedbirleri Tetkik İçin Erbaa'ya Hareket Etti", 5 Ocak 1940, s.1; Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Haberler", 31 Aralık 1939, s.5.

¹⁸⁶⁵ BCA. 490.1.0.0/1586.473.1. Lef/31. (27 Aralık 1943); BCA. 30.10.0.0/118.827.34. Lef/1. (27 Aralık 1939); Vakit, "Zelzele Felaketi", 28 Aralık 1939, s.5.

haberleşme yapılabilmektedir¹⁸⁶⁶. Ordu’da da telgraf ve telefon hatları tamamen koptuğundan, Ordu Valisi, limanda bulunan İzmir vapuru telsizi vasıtasıyla haberleşme sağlayabilmektedir¹⁸⁶⁷. Aynı şekilde haberleşme imkânlarının kesintiye uğraması nedeniyle Reşadiye’den ancak üç gün sonra haber alınabilmektedir¹⁸⁶⁸.

2.2.2.5. Zemin ve Yapıların Genel Durumu

Deprem bölgesinde can kayıplarının sayısını arttıran bir diğer neden de, evlerin ve binaların inşaat tarzları ile inşaatların yapıldığı zeminlerdir. Kızılay’ın verilerine göre depremde etkilenen bölgelerde 44.792 bina tamamen yıkılmış, 32.442 bina da hasar almıştır¹⁸⁶⁹. Kandilli Rasathanesi verilerine göre ise, deprem bölgesinde 116.720 bina hasar almıştır¹⁸⁷⁰. Her ne kadar yıkılan ve hasar alan binalara dair verilerde farklılık olsa da, şurası muhakkak ki, binlerce bina depremde zarar görmüş, binlerce insan hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır.

Erzincan başta olmak üzere depremin etkisini gösterdiği birçok yerleşim yerinde, binaların büyük çoğunluğunun yıkılmasındaki ana etken, Türkiye’de depreme karşı dayanıklı bina yapma bilincinin henüz oluşmamasıdır. Gelişigüzel malzemelerle ve zemin özellikleri dikkate alınmadan yapılan binalar, deprem ile birlikte hemen yıkılmıştır. Özellikle köylerdeki genel anlayış, bulunulabilen malzemeler ile herkesin kendi evini inşa etmesi, bu süreçte dayanıklılıktan ziyade korunaklı ve ucuz maliyetli bir ev yapmanın ön planda tutulması şeklindedir. Bu durum da hasar kaybının, dolayısıyla can kaybının fazla olmasında etkili olmuştur. Nitekim Falih Rıfkı Atay, Tan Gazetesi’nde yayınlanan yazısında, deprem felaketinde can kaybının yüksek olmasının en büyük sebebinin halk tarafından yapılan evler olduğuna değinerek, Anadolu köylerinde genellikle ağaç dallarının üstüne toprağın örtülmesi usulüyle yapılan evlerin en ufak bir sarsıntıda yıkıldığına, çatılarının çökmesi sonucu da birçok insanın enkaz

¹⁸⁶⁶ Cumhuriyet,” Şiddetli Zelzele Neticesinde Erzincan Tamamen Enkaz Yığını Haline Geldi”, 28 Aralık 1939, s.5.

¹⁸⁶⁷ BCA. 30.10.0.0/118.827.34. Lef/1. (27 Aralık 1939); Cumhuriyet,” Şiddetli Zelzele Neticesinde Erzincan Tamamen Enkaz Yığını Haline Geldi”, 28 Aralık 1939, s.5.

¹⁸⁶⁸ Tan, “İlk Büyük Yaralı Kafilesi Dün Geldi”, 7 Ocak 1940, s.1.

¹⁸⁶⁹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.243.

¹⁸⁷⁰ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>(ErişimTarihi: 14 Ağustos 2021).

altında kaldığına dikkat çekmiştir¹⁸⁷¹. Depremden en çok etkilenen Tokat'a bağlı köylerdeki ev tipi, tam da Fatih Rıfki Atay'ın yazısında bahsettiği ev tiplerindendir. Nitekim bu evlerin çatıları, iki metre toprak örtüsünden oluşmakta ve sarsıntıyla birlikte toprak damlar çökerek, insanların hayatlarını kaybetmelerine sebebiyet vermektedir¹⁸⁷². Erzincan'daki facianın nedeninin de, binaların inşa tarzından kaynaklandığını ifade eden Erzincanlı bir müteahhitin, Erzincan'da duvarları kerpiç, çatısı toprak yığını halinde yapılan evlerin ilk sarsıntıda yıkıldığını ifade etmesi de¹⁸⁷³, Erzincan'da da bu tip evlerin yapıldığını ve bu evlerin depreme dayanıklı olmadığını ortaya koymaktadır. Cumhuriyet Gazetesi'nde, "*Mukavim İnşa Sistemi*" başlıklı bir yazı kaleme alan Mimar Sedat Çetintaş da, bahsi geçen yazısında, deprem bölgesinde özellikle köy ve kasabalarda, fakir mahallelerde kerpiç veya çamurdan yapılan harçların ve molozların kullanıldığı binaların yıkılarak, hasar miktarını arttırdığına değinmiştir¹⁸⁷⁴.

Görüldüğü üzere, kerpiçten yapılan evlerin neredeyse tamamı yıkılmış, buna karşılık ahşaptan yapılan evler ise depremde fazla etkilenmemişlerdir. Nitekim Erzincan'da, ahşaptan yapılan evlerin büyük bölümü yıkılmamıştır¹⁸⁷⁵. Depremden sağ kurtulan Nadi Ayyıldız isimli vatandaş da, oturduğu evin ahşap olduğundan dolayı yıkılmadığını, ahşap evlerde oturanların hemen hepsinin kurtulduğunu belirtmiştir¹⁸⁷⁶. Ordu Valisi Mithat Saylam da basına yapmış olduğu açıklamada Ordu'daki evlerin büyük bölümünün ahşaptan olmasının, burada fazla can kaybı ve hasarın olmasını engellediğini ifade etmiştir¹⁸⁷⁷.

Deprem bölgesinde çok yaygın olmasa da bazı binalarda beton malzeme kullanılmış ancak betondan yapılan evler de deprem nedeniyle yıkılmıştır. Mimar Sedat Çetintaş'ın ifade ettiği üzere, bunun da en önemli nedenleri, binaların yapıldığı zeminlerin inşaata uygun olmaması, binayı yapan kişilerin sağlam bina yapımında gerekli olan hususlara dikkat etmemesi ve Türkiye'de beton bina yapacak yeterli sayıda mimar olmamasıdır. Çetintaş bu noktada, İsmet İnönü'nün deprem bölgesine yaptığı

¹⁸⁷¹ Falih Rıfki Atay, "Gelecek Felaketleri Önlemek İçin", Tan, 2 Ocak 1940, s.5.

¹⁸⁷² Cumhuriyet, "Yeni Bir Erzincan Kurulacak", 9 Ocak 1940, s.5.

¹⁸⁷³ Vakıf, "Ankara'ya Gelen İlk Yarlıların Anlattıkları", 4 Ocak 1940, s.2.

¹⁸⁷⁴ Mimar Sedat Çetintaş, "Mukavim İnşa Sistemi", Cumhuriyet, 3 Ocak 1940, s.5.

¹⁸⁷⁵ Vakıf, "Ankara'ya Gelen İlk Yarlıların Anlattıkları", 4 Ocak 1940, s.2.

¹⁸⁷⁶ Tan, "Felaket Mıntıkasından Dün Gelen Yolcular", 5 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁷⁷ Yeni Sabah, "Ordu Valisi'nin Yeni Sabah'a Beyanatı", 8 Ocak 1940, s.6.

ziyaretlerde, uzmanlar tarafından yapılan Halkevi'nin yıkılmasına rağmen, Turhal Şeker Fabrikası'nın neden yıkılmadığı şeklindeki sorusuna yazısında verdiği cevapta, betonarme bina yapılırken de dikkat edilmesi gereken hususlar olduğunu, muhtemelen bu binayı yapanların bu hususlara dikkat etmediğini ifade ederek sadece binaları betondan yapmanın yeterli gelmediğini, beton binalar inşa edilirken de bir takım hususlara dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir¹⁸⁷⁸. İnönü'nün bahsi geçen sorusuna, Hamit Nafiz Pamir de Turhal'daki Şeker Fabrikası binasının yapılmadan önce jeologlara müracaat edildiğini, binanın jeologlar tarafından belirlenen sağlam bir zemin üzerine yapıldığını belirterek cevap vermiştir¹⁸⁷⁹. Pamir ve Çetintaş'ın da açıklamalarından anlaşıldığı üzere, zemin etüdü yapılmadan inşa edilen yapılar, betonarmeden yapılsa dahi belli şartlara uygun olarak inşa edilmediklerinden deprem nedeniyle yıkılarak can ve mal kaybını arttırmıştır. Selahaddin Güngör de Tokat'ta betondan yapılan binaların yıkılması karşısında, kaleme aldığı yazısında, *“Modern mimari tarzımız için hiç de yüz ağartıcı bir imtihan sayılmaz. Alakadarlar elbette mesullerini araştırıyorlardır”* ifadelerini kullanarak, Tokat'ta da *“modern mimari”* olarak görülen, betondan yapılan binaların sağlam olmadığını ortaya koymuştur¹⁸⁸⁰.

Zemin etüdü çalışmalarının henüz yapılmadığı bir dönemde, halkın yerleşim yeri olarak yanlış yerleri tercih etmesi, depremlerde evlerin yıkılmasına veya hasar almasına neden olmuştur. Bu duruma örnek vermemiz gerekirse; Erbaa'da bulunan köylerin özellikle ova ve dere ağzlarında bulunanları tamamen harap olmuş, Niksar'daki ova köyleri de tamamen yıkılmıştır. Tokat merkez kazasında da birçok bina yıkılmasına rağmen sadece dağ ve kayalık yerlerde kurulan köylerde hasar az olmuştur¹⁸⁸¹. Falih Rıfkı Atay da yazısında kayalık üzerinde yapılan binaların sağlam kaldığı, ova ve dere kenarına yapılan evlerin de büyük zarar gördüğünü belirterek, bu hususlara dikkat edildiği takdirde olası bir depremde hasarların daha da azalacağını ifade etmiştir¹⁸⁸².

¹⁸⁷⁸ Mimar Sedat Çetintaş, “Mukavim İnşa Sitemi”, Cumhuriyet, 3 Ocak 1940, s.5.

¹⁸⁷⁹ Hamit Nafiz Pamir, “Zelzeleye Karşı Ne Gibi Tedbirler Almalıyız”, Tan, 6 Ocak 1940, s.7.

¹⁸⁸⁰ Selahaddin Güngör, “Tahribat Mıntıkasını Gezerken”, Cumhuriyet, 6 Ocak 1940, s.5.

¹⁸⁸¹ Tan, “Tokat Yardım Bekliyor”, 2 Ocak 1940, s.6; Cumhuriyet, “Tokat'ın Beklediği Yardım”, 3 Ocak 1940, s.5.

¹⁸⁸² Falih Rıfkı Atay, “Gelecek Felaketleri Önlemek İçin”, Tan, 2 Ocak 1940, s.5.

2.2.3. Deprem Halk Üzerindeki Etkileri

Refik Halid'in, "...ve o sabah kasabalar tatlı uykularından yavaş yavaş, *sakin ve huzur içinde uyanamadılar... Hani ya dün şu yollarda sapasağlam gezen insanlar, kadınlar ve çocuklar? Alışverişle kaynaşan çarşılar pazarlar? Hani ya sıra sıra kahveler, işini yoluna koymuşların eline yakışan nargileler, kar manzarasına refah işareti çeken dumanlı bacalar, dışarıdaki soğuğa meydan okuyan alevli ocaklar, saatleri Kaygusuz teranelerle çalan kuleler, ezan sesleri gelen minareler, bütün o huzurlu, rahat emniyette kasabalar? Medeniyet yoluna ve sesine yeni kavuşmuş, istikbale ümitle bakan sevimli beldeler?*"¹⁸⁸³ cümleleriyle aktardığı üzere, deprem bir anda alışlagelmiş günlük hayata dair her şeyi değiştirmiştir. Deprem şiddeti, can ve mal kayıpları, özellikle Erzincan'da depremden sağ kurtulan halkın psikolojisi üzerinde önemli tesirler bırakmıştır. Gece saatlerinde herkesin uykuda olduğu bir anda depremin yaşanması, birçok kişinin uykudayken hayatını kaybetmesine neden olmuş, birçok depremzede de kaçmaya çalışırken enkaz altında kalarak yaşamını yitirmiştir. Sağ kalanlar ise, dışarıya çıktıkları anda yangın ve soğuk havayla karşılaşmak durumunda kalmıştır. Deprem nedeniyle, elektrik tellerinin kopması halkın dışarıya çıktığı anda karanlıkta kalmasına neden olmuş, halk facianın büyüklüğünü ortalık aydınlanınca anlayabilmiştir.

Ortalık aydınlandığı anda, enkaz yığını haline gelen şehirde annesini, babasını, evlatlarını ve yakınlarını ölmüş olarak görenlerin psikolojik durumları daha da bozulmuştur. Nitekim bir depremzede Erzincan sokaklarını şu cümlelerle anlatmaya çalışmıştır¹⁸⁸⁴; "...yarı aydınlıkta kar fırtınası, yangın ve her köşeden duyulan inilti, feryatlar insanın yüreğine eşi görülemeyecek bir dehşet veriyordu... Tabiatın tasvir olunamayacak gazabı biçare insanları delilere, hem de canları çok yanmış delilere çevirmişti. Sokaklarda beyaz geceliklerle çocuklarının karılarının adını haykırarak ve mecnunane ümitsizlikle kocalarını imdatlarına çağırarak nereye gideceklerini kestirmeden sağa sola koşuşan kadınlar, erkekler, çocuklar vardı". Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, depremin ardından da halk büyük bir çaresizlik yaşamıştır.

¹⁸⁸³ Refik Halid, "Kan Ağladık, Fakat Fütur Getirmedik", Tan, 31 Aralık 1939, s.5.

¹⁸⁸⁴ Tan, "İlk Erzincan Yolcusunun Anlattıkları", 31 Aralık 1939, s.6.

Aynı şekilde Ordu ilinde de, depremin hemen ardından sokaklar, şuursuzca koşan, karısını, kocasını, çocuklarını kaybeden kişilerin feryatlarıyla inlemiştir. Ordulu bir depremzedenin anlattığı üzere, “*Şehir beş-on dakika kıyamet manzarasını*” yaşamıştır¹⁸⁸⁵. Depremin ardından yakınlarını kaybeden, yaşadıklarını kabullenemeyen halkın feryatları basında, “*ikinci bir facia*” olarak nitelendirilmiştir¹⁸⁸⁶.

Bir anda her şeyini kaybeden felaketzedelerden bazıları, bu çaresizlik karşısında hayatta kaldıklarına dahi sevinememişlerdir. Tüm sevdiklerini bir anda kaybeden bazı kimseler, kendilerinin hayatta kalışına isyan etmişlerdir. Depremden küçük bir yarayla kurtulan ve hastaneye getirilen Gülsüm adındaki Erzincanlı yaşlı bir kadının, kaybettiği oğlunun yanında ölmek istediğini belirtmesi¹⁸⁸⁷, Malatya’ya getirilen yaralılarından birinin tedavi esnasında bağırarak, “*Beni tedavi etmeyin, istemem, iyi olursam ne olacak? Olmasa da ne olacak? Kimim kaldı zaten?*” diyerek ağlaması¹⁸⁸⁸, Dokuz kişilik bir aileden sadece damadı sağ kalan bir felaketzedenin, “*Aslan gibi oğullarım, torunlarım öldü, ben sağ mı kalmalıydım*”¹⁸⁸⁹ ifadelerini kullanması, Tokat’ta üç çocuğunu, karısını ve baldızını kaybeden bir depremzedenin “*Ben niye sağ kaldım bana garezin neydi Allah’ım*” diye hıçkırarak ağlaması¹⁸⁹⁰, tüm sevdiklerini kaybedenlerin yaşama dair inançlarını kaybettiklerini göstermektedir.

Sevdiklerini kaybetmenin verdiği acıyla şuurunu yitirenler de olmuştur¹⁸⁹¹. Babasını, kocasını ve iki çocuğunu birden kaybetmenin verdiği acıyla “*Cesedini gördünüz mü ne güzeldi değil mi? Bana manto alacaktı. Siz hasedinizden patlayacaksınız*” diyerek kocasının ölüsünün başında kahkahalar atan bir kadın, Erzincan’ın önemli memurlarından biriyken depremde annesini, iki çocuğunu ve eşini kaybeden bir depremzedenin üstünde yırtık pijaması ve elinde sigarasıyla etrafta gülerek annesini sorması¹⁸⁹², yine çocuklarının ölümlerini üç gün boyunca sırtındaki çuvalda taşıyan bir babanın, çuvalları üçüncü günün sonunda halk bahçesinde açılan çukura

¹⁸⁸⁵ Vakıf, “Giresun ve Ordu’dan İlk Yolcu Dün Geldi”, 2 Ocak 1940, s.2.

¹⁸⁸⁶ Vakıf, “Dün Akşam Erzincan’dan Birçok Yolcu Geldi”, 5 Ocak 1940, s.5.

¹⁸⁸⁷ Tan, “Felaket Mıntıkasından Dün Gelen Yolcular”, 5 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁸⁸ Yeni Sabah, “Felaketten Kurtulan Vatandaşlara Yardım”, 6 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁸⁹ Vakıf, “Zelzelenin Garip Tecellileri”, 27 Ocak 1940, s.3.

¹⁸⁹⁰ Vakıf, “1200 Evli Yeşil Niksar Bugün Bir Virane”, 7 Ocak 1940, s.3; Yeni Sabah, “Viran Olan Mamureler”, 7 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁹¹ Vakıf, “Ankara’ya Gelen İlk Yarlıların Anlattıkları”, 4 Ocak 1940, s.2.

¹⁸⁹² Yeni Sabah, “Burası Eskiden Erzincan Şehriydi Şimdi Harabedir”, 3 Ocak 1940, s.4.

fırlatarak atması¹⁸⁹³, Niksar Şadoğlu Köyü'nde yaşlı bir kadının köyde bulunan köprüünün üstünde saçını başını yolarak, uzun süre “*koşun*” şeklinde bağırması¹⁸⁹⁴, depremzedeler tarafından bilinçsiz ve şuursuzca yapılan davranışlardandır. Ayrıca, depremzedelerin anlattıklarına göre, Erzincan'da bulunan doktorlardan bir kısmı ile defterdar da, depremin ardından bilinçlerini kaybetmişlerdir¹⁸⁹⁵. Nitekim Sağlık Bakanı Hulusi Alataş da, Erzincan'daki devlet memurlarının psikolojik durumlarının iyi olmadığını ifade etmiştir¹⁸⁹⁶.

Halkın bir kısmı da yaşadıklarından dolayı şehre olan inancını ve güvenini yitirmiş, yani bir anlamda şehre küsmüştür. Bunun en büyük nedeni ise Erzincan'da daha önceki tarihlerde de önemli can ve mal kaybına neden olan depremlerdir. Daha önceki depremlerin yıkıcılığını bilen Erzincan halkı, bu nedenle şehri kendi aralarında “*Ezercan*” olarak adlandırmışlardır. “*Ezercan*” adının şehirde oldukça yaygın olarak kullanıldığı, Ressam F. Soyhan tarafından Tan Gazetesi'nde kaleme alınan yazıdan da anlaşılmaktadır. Soyhan depremin ardından yeniden kurulacak olan şehre, bahsi geçen ismi hatırlatan “*Erzincan*” adının tekrar verilmemesini, şehrin isminin hatırlattıklarının hafızalardan bir nebze de olsa silinmesi için şehre, “*Katarcan*” isminin verilmesini önermiştir. Soyhan yazısının devamında şehre olan küskünlüğünü, “*Erzincan artık bir facianın ve bir felaketin remzi ve müradifidir. Kasabanın yeri de büyük bir mezarlık ve meşhettir. Ne bir felaket remzine ne de bir mezarlığa, yaşamaya azmetmiş, enerjik bir milletin ihtiyacı yoktur*”¹⁸⁹⁷ ifadeleriyle aktarmıştır.

Depremzede ahali de, Erzincan'dan, “*nankör memleket*” olarak bahsetmiş, tekrar yıkılmasını da “*Zaten bu memlekette bize hayır gelmeyeceği eski Erzincan ozanlarının türkülerinden de belli idi*” ifadeleriyle dile getirmişlerdir. Depremler nedeniyle sürekli yıkılan şehre duyulan güvensizlik yine depremzedelerin “*Hangi çatının altına sığınsak başıma yıkılacak gibi geliyor bana. Bundan sonra dağ başının ayazı, ocak ateşine müraccahtır benim için. Sonunda böyle yıkılacak olduktan sonra sıcak yuvayı ne yapayım ben*”, “*kurtulanlarda yeni şehir değil, eski bir çadır kuracak*

¹⁸⁹³ Tan, “Erzincan Mektupları”, 7 Ocak 1940, s.2.

¹⁸⁹⁴ Yeni Sabah, “Tokat ve Niksar'daki Tahribat Fecidir”, 11 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁹⁵ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasından Haberler”, 31 Aralık 1939, s.1.

¹⁸⁹⁶ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/4. (1 Ocak 1940).

¹⁸⁹⁷ F. Soyhan, “Yeni Erzincan'ın Adı Katarcan Olmalıdır”, Tan, 27 Ocak 1940, s.5.

*dahi bile takat yok*¹⁸⁹⁸ cümleleriyle dile getirilmiştir. Depremden sonra insanların şehre küstüğü gibi doğaya da küstüklerini ve kızdıklarını görmekteyiz. Nitekim doğaya olan küskünlük ve kızgınlıklarını “*Tabiat, bundan sonra bizden sevgi beklemesin ve bundan sonra biz onun bahar çiçeklerini lezzet duyarak koklayamayız. Çünkü artık her bahar çiçeğinde Erzincan faciasının kanlı ve zehirli kokusunu duyacağız*”¹⁸⁹⁹ ifadeleriyle dile getirmişlerdir.

Halkın bir kısmı da deprem ve sonuçlarını, “*Allah ’ın dediği olur*”¹⁹⁰⁰, “*Allah ’ın bir cilvesi*” şeklinde kabul ederek, metanetle karşılamıştır. Selahaddin Güngör, Tokat’taki halkın deprem karşısında göstermiş olduğu metaneti, “*Türkün felaket karşısında gösterdiği tahammül, geçirilen bu acı imtihanda tam not almıştır. Kendileri ile temas ettiğim vatandaşların hepsi de hadiseleri adı soğukkanlıya çıkan milletleri kışkandıracak bir metanetle karşılayan vakur, mütevekkil kimselerdi*”¹⁹⁰¹ ifadeleriyle aktarmıştır.

2.2.4. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Deprem Bölgesine Ziyareti

Daha öncede belirttiğimiz üzere deprem, halkın hem maddi hem manevi anlamda büyük bir yıkım yaşamasına neden olmuştur. Depremzedeler için en büyük moral kaynağı ise hükümet üyelerinin ilk anlardan itibaren bölgeye gelmesi ve halkın sıkıntılarıyla yakından ilgilenmesi olmuştur. Özellikle İsmet İnönü’nün deprem bölgesine gelişi halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmış ve halkın moral bulmasında büyük etkisi olmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, depremin hemen ardından Erzincan Valisine şu telgrafı göndermiştir¹⁹⁰²; “*Erzincan ’ın uğradığı felakete pek müteessir oldum. Bütün millet Erzincan ’la yakından alakadardır. Cumhuriyet Hükümeti felaketin ıstıraplarını hafifletmek için acil tedbirler almıştır. En ziyade ıstırabımızı mucip olan nüfusça uğradığımız pek acı zayıttır. Diğer tahribatı milletimiz*

¹⁸⁹⁸ Tan, “Erzincan’dan Röportaj”, 5 Ocak 1940, s.6.

¹⁸⁹⁹ Tan, “Yaralı Kafilesini Taşıyan Kfile Sivas’a Gidemedi”, 31 Aralık 1939, s.6.

¹⁹⁰⁰ Cumhuriyet, “Yeni Bir Erzincan Kurulacak”, 9 Ocak 1940, s.5.

¹⁹⁰¹ Selahaddin Güngör, “Fedakâr Vatan Çocukları”, 14 Ocak 1940, s.2.

¹⁹⁰² Cumhuriyet, “Cumhur Reisimizin Erzincan Valisine Çektiği Telgraf”, 28 Aralık 1939, s.5; Tan, “Milli Şefimizin Erzincan Valisine Çektiği Telgraf”, 28 Aralık 1939, s.1,6; Vakit, “Milli Şefin Erzincan Valisine Çektiği Telgraf”, 28 Aralık 1939, s.1; Yeni Sabah, “Milli Şefin Erzincanlılara Telgrafı” 28 Aralık 1939, s.1,3.

pek az zamanda kâmilten tamir ve telafi edecek ve bugünkü enkaz içinden memleketimizin güzel bir mamuresi çıkarılacaktır. Bütün devlet memurlarının fedakârlık, vazifeperverlikte birbiri ile yarış etmelerini dilerim. Halkın ıstırabını teskin için bilhassa manevi ahvalde sükûnet muhafaza edilmelidir. Milletimizin Erzincan'la candan alakadar olduğu halkça bilinmelidir”.

Cumhurbaşkanı İnönü, vakit kaybetmeden deprem bölgesine hareket etmiş, Erzincan, Sivas, Tokat ve Amasya'ya giderek buralarda hem incelemelerde bulunmuş hem de halkla yakından ilgilenmiştir. Bölgeye giden gazetecilerin izlenimlerine göre, Cumhurbaşkanı'nı bölgelerinde gören halk, bir anda içinde bulundukları felaketin acısını unutmuş ve İnönü'yü karşılarında görmenin heyecanını yaşayarak, İnönü'nün etrafında toplanmışlardır. Yunus Nadi, Cumhurbaşkanı'nın bizzat deprem bölgesinde bulunmasını “*Milli şefi kendi derterleri ile alakalı olarak kendi aralarında görmek felaketzede halklarımıza büyük bir teselli kaynağı olmuştur*”¹⁹⁰³ cümleleriyle ifade etmiştir. Cumhuriyet Gazetesi yazarı Mekki Sait de, Erzincan halkının İsmet İnönü'yü ilk gördükleri anı, “*Milli Şef'i birdenbire kendi aralarında görüşleri, Erzincan havasını kaplayan ümitsiz ve kasvetli havayı boydan boya yırttı*”¹⁹⁰⁴ ifadeleriyle aktarmıştır.

Selahaddin Güngör, İnönü'nün Tokat'a geleceğini öğrenen Tokatlıların İnönü'yü bekleyişlerini, “*Türk Milletinin neşesine olduğu kadar, derdine de ortak olan Aziz Şef'in Tokat'a şeref vereceği haberi şehirde duyulur duyulmaz şehrin manzarası bir anda değişti*” ve “*başı sıkılmış müminlerin imdadına yetişen Hızır da ancak böyle karşılanırdı*”¹⁹⁰⁵ ifadeleriyle anlatmıştır. İsmet İnönü'nün, Niksar'ı ziyareti esnasında, Niksarlıların da depremden duydukları üzüntüleri unutarak büyük bir sevinç içinde İnönü'yü karşıladıklarını ifade eden C.Y. Körfezli ise, Niksarlıların sevincini, “*Evleri, ocakları yıkılmış, en sevgili vücutları toprak olmuş, yaralanmış, kendileri aç kalmış vatandaşlar payansız bir sevinç kaynağı içinde çalkalanıyorlardı. Halk, açıkta, çadırlarda ve her türlü istirahat şartlarından uzak, izbelerde günlerce yaşamanın tahammülsüz, ızdırabını unutmuş hayran hayran ona bakıyordu*”¹⁹⁰⁶ şeklinde ifade etmiştir. İnönü'nün ziyaret ettiği Erbaalılar da, İnönü'yü gördükleri anda deprem

¹⁹⁰³ Yunus Nadi, “Zorluklarla Mücadele”, Cumhuriyet, 3 Ocak 1940, s.1.

¹⁹⁰⁴ Mekki Sait, “İnönü Erzincan'ı Gezerken”, Cumhuriyet, 5 Ocak 1940, s.1, 7.

¹⁹⁰⁵ Selahaddin Güngör, “Tokat'ın Hasreti”, Cumhuriyet, 7 Ocak 1940, s.1.

¹⁹⁰⁶ C.Y. Körfezli, “Milli Şefin Niksar'da Geçirdiği Gün”, Vakıf, 19 Ocak 1940, s.3.

dolayısıyla yaşadıkları acıların dindiğini Mekki Sait’le yapmış oldukları görüşmelerde ifade etmişlerdir¹⁹⁰⁷.

İnönü’nün gelişle birlikte acılarını bir an olsun unutan halkın, bu tutumunun sebebi, Anadolu insanının “devlet”i kendisini koruyan, kollayan ve güven veren bir güç olarak, yani bir nevi “baba” olarak algılamasıdır. Nitekim Erzincan ziyaretinde İnönü’nün yanında bulunan Mekki Sait’in, İnönü’yü gören herkesin İnönü’ye “baba” olarak seslendiğini belirtmesi ve haberinde “*Kaskatı olan vücutlarını yaslanıp ağlayacakları, acılarını haykırarak, dertlerini dökecekleri bir göğüs, bütün şefkati ile meydana çıkmıştı, kırılan kemiklerinin sızlamayı, ezilen vücutlarının ağrımaya başladıklarını duydular. En büyük teselli bütün kudreti ile aralarında idi*”¹⁹⁰⁸ cümlelerine yer vermesi, Erzincan’da toprağı kazarak oğlunun cesedini çıkaran bir kadının İnönü’ye sarılarak, “*Giresunlu Mehmet burada öldü, o da askerdi, senin oğlun idi, sen sağol babamız*” diyerek ağlaması ve yine üç çocuğunu deprem nedeniyle kaybeden bir babanın da “*sen sağol, vatan sağ olsun paşam*”¹⁹⁰⁹ diyerek İnönü’nün ellerinden öpmesi, halkın devlete olan bu bakış açısını yansıtmaktadır.

Hikmet Münir de “*Kar kış demeyip, zelzelenin yıktığı vatan parçasına kadar gitti; felaket sahnesini gördü; felaketzedeleri tatlı ve kıymetli sözleriyle teselli etti. O fedakâr insanın çok iyi bildiğimiz bu hareketleri, milletimizin herhangi bir vaziyette, en büyük kuvvet ve metanet kaynağı olmuştur*” ifadeleriyle, halkın İnönü’yü görmekten duydukları memnuniyetin sebebini aktarmış, yazısının devamında halkın İnönü’ye karşı gösterdiği bu yakınlığı, “*Milletin başına olan hürmeti ve bir evladın babasına olan minneti*”¹⁹¹⁰ şeklinde ifade ederek, Anadolu insanının devleti “baba” olarak gördüğünü belirtmiştir. Böyle bir afet karşısında devleti yanında görmesi halkın maneviyatını yükseltmiş ve güven duygusunun artmasını sağlamıştır. Nitekim depremzedeler bunu da “*Ömrün çok olsun, yüzünü gördük, kuvvet bulduk*”¹⁹¹¹ ifadeleriyle dile getirmişlerdir.

¹⁹⁰⁷ Cumhuriyet, “Turhal’dan Geçerken”, 4 Ocak 1940, s.6.

¹⁹⁰⁸ Mekki Sait, “İnönü Erzincan’ı Gezerken”, Cumhuriyet, 5 Ocak 1940, s.1, 7.

¹⁹⁰⁹ Tan, “Şef, Erzincan’da Muzdarip Halkı Bağrına Bastı”, 2 Ocak 1940, s.1,6; Vakıf, “Erzincan’da Milli Şef’in Boynuna Sarılan Ana”, 2 Ocak 1940, s.1, 5.

¹⁹¹⁰ Hikmet Münir, “Reisicumhurun Büyük Tesellisi”, 2 Ocak 1940, Vakıf, s.2.

¹⁹¹¹ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasında Bulunan Arkadaşlarımızın Telgrafları”, 2 Ocak 1940, s.1.

4 Ocak 1940 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

Tüm bunlarla birlikte, İçişleri Bakanı Faik Öztrak'ın Mecliste yaptığı konuşmada, İsmet İnönü'nün Tokat ziyareti sırasında Kurtuluş Savaşı gazisini teselli etmek isteği karşısında gazinin kendisine, “Asıl teselli edilecek sizlersiniz, Milli Şef’tir. Bizim zayıyatımız mahduttur, fakat hepimizin zayıyatı ve kederi sizindir¹⁹¹²” ifadelerini, başka depremzedeler tarafından da “Sen bizden daha ziyade yaralısın, asıl sana geçmiş

¹⁹¹² Cumhuriyet, “Milli Felaketin Bilançosu”, 11 Ocak 1940, s.7; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketi Hakkında Resmi Malumat”, 11 Ocak 1940, s.3.

olsun İnönü”, “*üç can kaybettim, beş can kaybettim, sana kurban olsun İnönü*”¹⁹¹³ ifadelerini kullanılması da halkın kendi acılarından ziyade, felaket karşısında hükümetin bütün halk için çekeceği sıkıntıları göz önünde tuttuğunu göstermektedir.

İsmet İnönü’nün bölgeye gelişiyle, yaşadığı büyük felaket karşısında teselli bulan halk, İnönü’yü bölgeden gözyaşlarıyla uğurlamıştır¹⁹¹⁴. İnönü Ankara’ya gelişinde ise Ankara Garı’nda büyük bir kalabalık tarafından alkışlarla karşılanmıştır¹⁹¹⁵. Nitekim bu da göstermektedir ki İnönü’nün deprem bölgesindeki ziyaretleri sadece depremzede halkı değil, bütün halk tarafından sempatiyle ve memnuniyetle karşılanmıştır.

İnönü’nün bölgeye ziyaretleri basında da önemli bir yer bulmuştur. Birçok gazete yazarı tarafından İnönü’nün bir Cumhurbaşkanı olarak bölgeye gidişi ve depremedelerle yakından ilgilenmesi gurur kaynağı olarak görülmüştür. Fazıl Ahmet Aykaç, devletin en üst temsilcisinin deprem bölgesinde oluşundan duyduğu gururu, “*Elli beş senedir kendimi şu saatteki kadar Türk ve yurtsever bulmadım. Bedbaht ve ihtiyar bir anayı Devlet Başbuğunun göğsü üzerinde ağlayabilir görmekten daha müheyyiç ve daha ulvi hiçbir manzara bugüne kadar hassasiyetimi çılginca coşturup havalandırmış değil...İşte şimdi anlıyorum, evet şu andadır ki Türk olmakla iftihar etmenin ne demek olduğunu içim tam olarak sezmiş bulunuyor*”¹⁹¹⁶ cümleleriyle paylaşmıştır.

Asım Us da İnönü’nün bölgeye gidişinden duyduğu memnuniyeti; “*Padişahların tebdil-i kıyafet arada bir saray dışına çıkıp İstanbul içinde halk arasında birkaç saat vakit geçirmiş olması milli bir bahtiyarlık telaki edilirdi. Bugün devlet reisimiz Ankara’dan kalkarak Anadolu’nun en ücra köşelerine tetkikat yapmasının, bu arada Erzincan felaketzedelerini ve bunların ıstıraplarını teskin için alınan tedbirleri gözleri ile görmeye gitmesinin memleket idaresinde ne büyük bir değişiklik olduğunu takdir etmek için bu geçmiş devirleri unutmamak lazım*”¹⁹¹⁷ cümleleriyle anlatmıştır.

¹⁹¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.38. (10 Ocak 1940); Yeni Sabah, “Zelzele Felaketi Hakkında Resmi Malumat”, 11 Ocak 1940, s.3.

¹⁹¹⁴ Yeni Sabah, “İnönü Erzincan’dan Ayrıldı”, 2 Ocak 1940, s.2.

¹⁹¹⁵ Cumhuriyet, “Cumhur Reisimiz Ankara’ya Döndü”, 4 Ocak 1940, s.1.

¹⁹¹⁶ Fazıl Ahmet Aykaç, “Birlik ve Beraberlik”, Cumhuriyet, 6 Ocak 1940, s.3.

¹⁹¹⁷ Asım Us, “Milli Şef Felaket Mıntıkasında”, Vakıf, 3 Ocak 1940, s.1.

Us, bahsi geçen yazısında ayrıca, diğer depremlerde olduğu gibi afetler karşısındaki devlet-halk ilişkileri açısından Osmanlı Hükümeti ve Cumhuriyet Hükümetlerini karşılaştırmıştır.

2.2.5. Depremin Türkiye'deki Yankıları

Yaklaşık 33.000 kişinin hayatını kaybettiği deprem, kuşkusuz deprem bölgesi dışında kalan halkı da derinden etkilemiştir. Nitekim depremin ardından İstanbulluların duygularına tercüman olan gazetelerin sütunlarında yer alan *“Bugün İstanbul fevkalade günlerinden birini yaşıyor. Aylardan beri şehrimizi bu kadar heyecanlı, bu kadar teessürlü bir gün geçirmemişti. Sabahın alacakaranlığında sokağa çıkanlar gazeteleri kapışarak zelzelenin tahrip derecesinden bir parça malumat almak istiyorlar. Sokakta, kahvede, tramvayda, otobüste herkes kırk yıllık ahbap gibi birbirine -Zavallılar ne yapacaklar şimdi? diye birbirine soruyorlar”*¹⁹¹⁸ ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, felaket bölgesinden sadece radyo ve gazeteler aracılığıyla haber alabilen halk uzun süre, endişe içinde bölgeden gelecek haberleri takip etmiştir. Gelen haberlerle birlikte ülkede bir matem havası yaşanmıştır. Radyoda eğlenceli müzik yayınları kaldırılmış ve sadece haberler okunmuştur¹⁹¹⁹.

Yaklaşan yeni yıl nedeniyle yapılacak olan eğlencelerin de iptal edilmesi için birçok gazete yazarı tarafından yazılar kaleme alınmıştır. Meliha Avni, *“1940 senesini barlarda, gazinolarda, kulüplerde zengin, muhteşem dekorlar içinde çeşitli içkiler, tangolar, valsler, sarhoş olarak neşe ve zevk içinde selamlayacak Türk ve Türk yurttaşı var mıdır? Bütün Türk yurdu ve Türk milleti baştanbaşa büyük bir felakete matem içindedir. Bu büyük milli matem ve felaket önünde yeni yıla böyle bir dekor içinde girmek için sadece kalpsiz, duygusuz daha doğrusu vatansız ve milliyetsiz olmak lazımdır. Anası ölen, babası kaybolan çocuğu yangında kül olan, ocağı sönen, evsiz*

¹⁹¹⁸ Yeni Sabah, “Zelzelenin İstanbul’da Yaptığı Akisler”, 29 Aralık 1939, s.1,3.

¹⁹¹⁹ Vakit, “Radyoda Dün Gece Müzik Neşriyatı Yapılmadı”, 28 Aralık 1939, s.5. Ankara Radyosu’nun yayını durdurmasına ilişkin, Asım Us, *“Memleketin geniş bir sahasında yüzbinlerce yurttaşlar en amansız acılar içinde kıvrılırken Türk Milletinin şen ve rahat saz havaları dinleyemeyeceğini gösterdi. Ankara radyosunun bütün medeniyet âlemi karşısında gösterdiği bu hassasiyet sadece bir gösterişten ibaret değildir”* ifadeleriyle bir yazı kaleme alarak yayınların durdurulmamasının doğru bir karar olduğunu belirtmiştir. Bkz. Vakit, “Zelzele Felaketi Önünde Vazifemiz”, 29 Aralık 1939, s.1.

*barksız kalan ertesi gün bayram eder mi? Dügün yapar mı?”*¹⁹²⁰ ifadeleriyle, Hüseyin Cahit Yalçın, “*Bir gün sonra yılbaşı. Bu gecenin eğlenceleri için şimdiden masalarımızı tutmuş, keyfimiz için harcayabileceğimiz paraları ayırmış bulunuyoruz. Soğukta, açıkta, bütün varının yoğunun harabeleri arasında, belki aç, belki çıplak, sefil ve bedbaht inleyen kardeşlerimiz için bir gececik eğlencemizi feda edemez miyiz?”*¹⁹²¹ ifadeleriyle, Asım Us, “*Erzincan’da Tokat’ta ve diğer zelzele musabı olan yerlerde binlerce yurttaşımızın karlar üstünde aç ve çıplak inleyerek etraftan imdat beklerken felaketten masun kalan yerlerin yılbaşı eğlencelerinden vazgeçmeleri milli birlik ruhunun ne asil bir tezahürüdür! Yılbaşı eğlencelerinden vazgeçmek matem tutmak değil, vakar ve sükûnet içinde şahsi ve milli vazifelere devam etmek demektir*¹⁹²²” ifadeleriyle yılbaşı eğlencelerinin iptal edilmesine yönelik fikirlerini dile getirmişlerdir.

Asım Us, başka bir yazısında ise, yılbaşı eğlencesi için verilecek olan paraların depremzedeler için bağışlanmasını talep etmiştir¹⁹²³. Cumhuriyet Gazetesi’nde yer alan “*Hem Nalına Hem Mihına*” adlı köşede “*Afetin tahribine uğramayan yerlerde ve bilhassa büyük şehirlerdeki halkımızın, yılbaşı gecesini sarf etmeye hazırlandıkları paraları, Milli Yardım Komitesi’ne veya Kızılay’a vermelerini teklif ediyorum. Türk’ün asil ve şefkatli ruhu, binlerce yurdu perişan ve mustarip inerken, yılbaşı sefası yapmağa müsait değildir. Hatta daha ileri gidiyorum. Bu yılbaşı gecesini, milli matem ilan edilerek eğlence yerlerinin kapatılmasını ve teşkil edilecek heyetler vasıtasıyla o gece halktan, zavallı kardeşlerimize para ve eşya toplanmasını teklif ediyorum. Bu teklifime bütün yurttaşlarımızın iştirak edeceğine eminim*¹⁹²⁴”, cümleleriyle, Tan Gazetesi’nde de “*Bu sene yılbaşı matem günümüzdür. Yılbaşı için eğlence masrafı olarak ayırdığınız parayı Kızılay’a veriniz, her vereceğiniz para, bir vatandaşın hayatını kurtaracaktır*¹⁹²⁵” ifadeleriyle, halkın eğlence yerine bağış yapmasına yönelik yazılar yayınlanmıştır.

Birçok yazar gibi halkın da bir kısmı yılbaşı gecesini gazino, bar ve otellerdeki balolara verilecek paraların, felaketzedeler için gönderilmesini istemiştir¹⁹²⁶. Halktan

¹⁹²⁰ Meliha Avni, “Milli Felaket Karşısında”, Yeni Sabah, 31 Aralık 1939, s.3.

¹⁹²¹ Hüseyin Cahit Yalçın, “Milli Bir Felaket”, Yeni Sabah, 29 Aralık 1939, s.1.

¹⁹²² Asım Us, “Milli Yardım İşinde Milli Birlik”, 1 Ocak 1940, s.1.

¹⁹²³ Asım Us, “Zelzele Felaketi Önünde Vazifemiz”, Vakıf, 29 Aralık 1939, s.1.

¹⁹²⁴ Cumhuriyet, “Felaketzedelere Yardım İçin”, 29 Aralık 1939, s.3.

¹⁹²⁵ Tan, “Bu Yılbaşı Matem Günümüzdür”, 31 Aralık 1939, s.5.

¹⁹²⁶ Tan, “Yardımın Hududunu Genişletebiliriz”, 30 Aralık 1939, s.5.

bazıları da eğlencelerin iptal edilmesi yerine eğlence yerlerinin hasılatlarından elde edilen paraların bağışlanması daha doğru olduğunu düşünmüştür. Bu düşüncelere, Cumhuriyet Gazetesi'ndeki "*Yardım Heyecanı*" başlıklı yazıda yer alan "*Kederi, hastası ve cenazesi olanları düşünerek Şirketi Hayriye vapurlarında gramofon çalınmasını bile istemeyen ince ruhlar, nasıl olur da binlerce ölünün matemi, binlerce yaralının ve felaketzedenin gözyaşları karşısında, yılbaşı gecesinin, sabahlara kadar zevk ve safa içinde geçirilmesine tahammül edebilirler? Türk Milletinin vicdanı bu kadar kararmamış ve gözleri bu kadar kurumamıştır*"¹⁹²⁷ cümleleriyle ve Hasan Kumçayı'nın, "*Türk Milleti'nin yüksek alicenaplığı zelzele felaketzedelerini eğlence artıklarına muhtaç etmeyeceğine kimin şüphesi olabilir...Memleketin birçok şehirlerinde ve köylerinde henüz enkaz altından yurttaş iniltileri gelirken felaket muntakası haricindeki yerlerde yılbaşı eğlenceleri tertip etmek garip olurdu*"¹⁹²⁸ ifadeleriyle itiraz edildiğini görmekteyiz.

Nihayetinde, İstanbul'daki özel yerler, hayır müesseseleri ve üniversite gençliği tarafından düzenlenen bütün konserler, balolar iptal edilmiştir¹⁹²⁹. İstanbul'daki Tötonya Kulübünde yılbaşı eğlencesi planlayan Almanlarla birlikte¹⁹³⁰, Ünyon Fransev ve Yugoslav Kulübü "*Türk milletinin duçar olduğu çok acı felaket dolayısıyla*" ifadeleriyle, Türk halkının yaşadığı sıkıntılara ortak olarak kulüplerinde yapacakları yılbaşı eğlencelerini iptal etmişlerdir¹⁹³¹.

İstanbul'daki bütün organizasyonların iptal edilmesi, yılbaşı gecesinde sokakları sessizliğe ve matem havasına bürümüştür¹⁹³². Sokakların kalabalık olmaması da daha önceki yılbaşı gecelerinde vapur, tren, tramvay ve otobüsler için ek sefer konma uygulamasının bu yılbaşında yapılmamasına neden olmuştur¹⁹³³. İstanbulluların yılbaşı gecesindeki matemi, "*Dün akşam yılbaşıydı ve ilave olarak da milli piyango çekiliyordu. Lakin günlerden beri halkın kalbine çöken üzüntü ve elem, eğlenme isteğini*

¹⁹²⁷ Cumhuriyet, "Yardım Heyecanı", 31 Aralık 1939, s.3.

¹⁹²⁸ Hasan Kumçayı, "Eğlencesiz Yılbaşı", Vakit, 31 Aralık 1939, s.3.

¹⁹²⁹ Cumhuriyet, "Hayır Müesseseleri Yılbaşı Balolarını Tehir Ediyorlar", 30 Aralık 1939, s.5.

¹⁹³⁰ Cumhuriyet, "Yılbaşı Müsamereleleri Yapılmıyor", 31 Aralık 1939, s.5; Tan, "Yılbaşı Gecesi Eğlence Yok", 31 Aralık 1939, s.2.

¹⁹³¹ Tan, "Yılbaşı Gecesi Eğlence Yok", 31 Aralık 1939, s.1.

¹⁹³² Yeni Sabah, "Elemli Yılbaşı", 1 Ocak 1940, s.2; Tan, "Yeni Yıla Matem İçinde Girdik", 1 Ocak 1940, s.2.

¹⁹³³ Yeni Sabah, "Elemli Yılbaşı", 1 Ocak 1940, s.2.

esasen bertaraf ettiği gibi, istikbale ait ümitlerini dahi huzur le düşünemeyecek kadar uzaklaştırmıştı... Yılbaşı tatil olmasına rağmen sokaklar sakin, eğlence yerleri تنها ve neşesizdi... Felaketi 1939 da geçirdik. Yeni yıla onun bakiyeleri, harabeleri ve acıları ile giriyoruz”¹⁹³⁴ ifadeleriyle basında yer almıştır. İstanbul gibi Ankara’da da bütün otel, lokanta, bar gibi yerler yılbaşı eğlencelerini iptal etmiştir¹⁹³⁵. Eğlence yerleri için verilen paraların hepsi Kızılay’a aktarılmıştır¹⁹³⁶.

Deprem nedeniyle halkın umutla beklediği yılbaşı gecesi gibi, 20 Ocak 1940 tarihine denk gelen Kurban Bayramı da buruk bir hava içerisinde geçmiştir. Ülkede yeni yıl sevinci gibi bayram sevinci de yaşanmamıştır. Halk tarafından Erzincan’da hayatını kaybedenler, doğaya verilen kurban olarak görülmüştür. Birçok yazar da bu nedenle bayram yapılamayacağını ifade eden yazılar kaleme almıştır. Burhan Felek, “Kurbanlarımız” adı taşıyan yazısına “30.000 kurban verdik” ifadesiyle başlayarak, “Bugünün adı bayram olduğuna bakıp sevineceğiz sananlar gafildirler. Anadolu’da binlerce kardeşin canına kıyan zelzele afeti henüz yüreklerimizi kanatırken, bizim bayram etmemiz mümkün olur mu? Şairin dediği gibi biz de bayram ertesi el ekber eyledi, biz matem eyledik diyeceğiz”¹⁹³⁷, Hakkı Süha Gezgini, “Biz bu yıl Kurban Bayramı’na çok kanlı bir arifeden sonra girdik. Yurdumuzda zelzeleler tufanlar oldu. Şehirlerimiz yıkıldı. Binlerce kardeş kaybettik. Çıldırın toprağa, kuduran suya kurbanlar verdik. Bazen bir çatı, bütün bir ailenin mezar kapağı oldu. Böyle milli acılardan sonra gelen bayram, yara üstünde tuz oluyor. Felaketin derinliğini, iç yanmasının keskinliğini, daha şiddetle duyuyoruz. Böyle milli bir facianın yası ile kararmış bir ülkede bayram ne? Şeker ne? Süs ne? Debdebe ne? Biz, o harabeler üstünde mamureler kurmadıkça, öksüzler, yetimler bolluğa, saadete kavuşmadıkça, kendimizde zevk hakkı, bayram hakkı bulamayız”¹⁹³⁸, A. Cemaleddin Saraçoğlu da, “Aziz Türk Milletinin on binlerce kurban vermiş olduğu şu felaketli ve kederli dakikalarımızda Kurban Bayramı büsbütün mağmum bir mahiyet iktisap ediyor. Enkaz

¹⁹³⁴ Yeni Sabah, “Şehir Hayatı”, 1 Ocak 1940, s.2.

¹⁹³⁵ Cumhuriyet, “Yılbaşı Eğlenceleri Yapılmayacak”, 31 Aralık 1939, s.1,5; Tan, “Yılbaşı Eğlenceleri Yapılmayacak”, 30 Aralık 1939, s.2; Vakit, “Yılbaşı Eğlenceleri Tehir Edildi”, 30 Aralık 1939, s.2.

¹⁹³⁶ Tan, “Yılbaşı Gecesi Eğlence Yok”, 31 Aralık 1939, s.1; Yeni Sabah, “Yılbaşında Eğlence Yok”, 31 Aralık 1939, s.3.

¹⁹³⁷ Burhan Felek, “Kurbanlarımız”, Tan, 18 Ocak 1940, s.3.

¹⁹³⁸ Hakkı Süha Gezgini, “Kurban Bayramı”, Vakit, 20 Ocak 1940, s.2.

atında hala yatan yahut çamura saplanmış bir halde son uykusunu uyuyan kim bilir kaç masum vatandaş cesedi daha kabirlerine kavuşmamışken bizler nasıl bayram ederiz?”¹⁹³⁹ cümleleriyle, binlerce vatandaşını kaybeden ülkede bayram yapılamayacağını ifade etmişlerdir. Halktan kurban etlerini felaketzedeler için bağışlamalarını isteyen Eminönü Halkevi de, yaptığı duyurusunda bayramdan “kara bayram” olarak bahsederek, halktan şu ifadelerle yardım istemiştir; “...kurbanlarımızı zelzele felaketine kurban olan kardeşlerimizin ızdıraplı analarına, babalarına, kardeşlerine ve evlatlarına verelim”¹⁹⁴⁰. Yine “Yılbaşını olduğu gibi Kurban Bayramını da eğlencesiz, neşesiz ve matemli geçiriyoruz. Uğradığımız felaket ve musibet bize daha birçok bayramları unutturacak kadar acı ve vahimdir”¹⁹⁴¹, “Bayram neşesiz geçti, hele yüreklerimizi kökten sarsan zelzele felaketinin derin, zehirli yarası, bu bayram yüzlerimizi mesut duyguların tebessümünden tamamıyla mahrum bıraktı”¹⁹⁴² ifadeleri Türkiye’de 1940 yılında yaşanan Kurban Bayramı’nı adeta özetlemektedir.

İstanbul’da neşesiz geçen bayram nedeniyle, her bayram şehrin çeşitli yerlerinde kurulan bayram yerleri bu bayramda kurulmamıştır¹⁹⁴³. Depremde ölenler için Kızılay Beyazıt Şubesi tarafından bayramın ikinci gününde Süleymaniye Camisi’nde mevlit okutulmuş¹⁹⁴⁴, mevlide katılım çok fazla olmuş ve çevredeki esnaflar tarafından deprem bölgesindeki felaketzedelere bayramda dağıtılmak üzere hediyeler bağışlanmışır¹⁹⁴⁵.

Bayram sevincini yaşamayan halk, bayramda keseceği kurban paralarını ya da kestikleri kurbanlardan felaketzedelere göndermek yoluyla yardımda bulunmuşlardır. İstanbul Belediyesi de, ilçelere gönderdiği bir tebliğle bayramda kesilecek olan kurbanların derilerinin Kızılay’a verilmesini istemiştir¹⁹⁴⁶. Eminönü Halkevi basında yer alan, “Yurttaşlar! Korkunç zelzele felaketi ile yüzlerce binlerce kardeşlerimizin ocakları söndü, evlatları öldü, ciğerleri delik deşik oldu. Sağ kalanlara kışın amansız soğuğu altında aç biilaç titreşiyorlar. Bu memlekete ve millet için mal ve can vermekte tereddüt etmeyen Anadolulu kardeşlerimizin imdadına koşmak hepimizin vicdan,

¹⁹³⁹ A. Cemaleddin Saraçoğlu, “Öyle Bir Bayram Ki...”, Yeni Sabah, 20 Ocak 1940, s.3.

¹⁹⁴⁰ Yeni Sabah, “Kurban Etlerinizi Erzincan Felaketzedelerine Veriniz”, 18 Ocak 1940, s.6.

¹⁹⁴¹ Etem İzzet Benice, “Dünyaya Minnet Borcumuz”, Kızılay, 23 Ocak 1940, s.1.

¹⁹⁴² Tan, “Neşesiz Geçen Bayram”, 24 Ocak 1940, s.4.

¹⁹⁴³ Tan, “Bayram Neşesiz Geçti”, 21 Ocak 1940, s.2.

¹⁹⁴⁴ Tan, “Zelzelede Ölenler İçin Mevlüt”, 19 Ocak 1940, s.2.

¹⁹⁴⁵ Kızılay, “Beyazıt Kızılayı Mevlüt Okuttu”, 22 Ocak 1940, s.5.

¹⁹⁴⁶ Cumhuriyet, “Kurban Derileri”, 18 Ocak 1940, s.6.

*insanlık ve vatan borcudur. Nitekim koştunuz ve hala koşuyorsunuz. Yurttaşlar, Kurban Bayramı geliyor. Bu bayramda keseceğiniz kurbanların iki katı hayırlı, iki misli sevaplı olmasını isterseniz, bunları Eminönü Halkevi gönderiniz...”*¹⁹⁴⁷, “*Sayın Yurttaş; Kurbanının etini Eminönü Halkevine ver. Bir but, bir kol da şükranla kabul edilir. Bu kurbanlar zelzele felaketine kurban olan kardeşlerimiz için kavurma yapılacaktır*”¹⁹⁴⁸ duyurularıyla halka, kurban etlerini bağışlama çağrılarını yapmıştır. Bu çağrılar sonucunda bayramın ilk günü 40 koyunun canlı olarak bağışlandığı Eminönü Halkevi’nde yine ilk gün 200 koyun etinden kavurma yapılmış¹⁹⁴⁹, Beşiktaş Halkevi’nden 30 teneke¹⁹⁵⁰, Eminönü Halkevi’nden 140 teneke, Fatih Halkevi’nden de 20 teneke kavurma eti deprem bölgesindeki felaketzedelere gönderilmiş, et sularından yapılan çorbalar da İstanbul’a gelen felaketzedelere dağıtılmıştır¹⁹⁵¹. Halkın büyük çoğunluğunun kurbanlık almak yerine kurban parasını felaketzedeler için bağışlaması¹⁹⁵² neticesinde, kurban satışları fazla olmamıştır. Dolayısıyla Anadolu ve Trakya’dan İstanbul’a getirilen kurbanlık hayvanlar satılmadığından, fiyatları düşmüştür¹⁹⁵³.

İstanbul’da olduğu gibi diğer şehirlerde de, depremzedeler için kurban etlerinden kavurmalar hazırlandığını görmekteyiz¹⁹⁵⁴. Nitekim Yalova’dan 50 teneke¹⁹⁵⁵, Soma’dan 60 teneke¹⁹⁵⁶, Trabzon’dan 200 teneke, Aydın Çine’den 60 koyun ile 17 teneke kavurma¹⁹⁵⁷, Aydın’dan 7413 kilo, Kuşadası’ndan 126 kilo kavurmayla 600’e yakın kurban derisi, Beşiktaş’tan 513 kilo kavurma¹⁹⁵⁸, Bodrum’dan 28 teneke, Milas’tan 50 teneke kavurma¹⁹⁵⁹ gibi, birçok il ve ilçede kurban etleri kavurma yapılarak

¹⁹⁴⁷ Yeni Sabah, “Kurban Etlerinizi Erzincan Felaketzedelerine Veriniz”, 18 Ocak 1940, s.6.

¹⁹⁴⁸ Tan, “Felaketzedelere Kurban Eti Ver!”, 19 Ocak 1940, s.2.

¹⁹⁴⁹ Kızılay, “Bugün Felaketzedelere Eşya ve Yiyecek Gönderilecek”, 21 Ocak 1940, s.3.

¹⁹⁵⁰ Tan, “Halkevlerinde Faaliyet”, 27 Ocak 1940, s.2.

¹⁹⁵¹ Tan, “Felaketzedelere Kavurma Yapılıyor”, 21 Ocak 1940, s.2.

¹⁹⁵² Yeni Sabah, “Felaketzedelere Yardım İki Milyon Lirayı Geçti”, 20 Ocak 1940, s.1.

¹⁹⁵³ Tan, “Kurbanlık Çoğaldı, Fiyatlar Ucuzladı”, 19 Ocak 1940, s.2.

¹⁹⁵⁴ Tan, “Birbirinden Haber Alamayan Aileler”, 18 Ocak 1940, s.6.

¹⁹⁵⁵ Tan, “Felaketzedelere Yardım”, 19 Ocak 1940, s.2.

¹⁹⁵⁶ Cumhuriyet, “Memlekette Yardım”, 27 Ocak 1940, s.5; Tan, “Felaketzedeler İçin”, 27 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, “Yurtiçinde Yardım”, 27 Ocak 1940, s.7.

¹⁹⁵⁷ Tan, “Felaketzedeler İçin Dâhilden Teberrüler”, 29 Ocak 1940, s.2.

¹⁹⁵⁸ Tan, “Yeni Yardımlar”, 6 Şubat 1940, s.2.

¹⁹⁵⁹ Yeni Sabah, “Yurtta Dün de Yeni Zelzeleler Oldu”, 7 Şubat 1940, s.3.

deprem bölgelerine gönderilmiştir. Hatay’da da köylülerin bağışladıkları kurban etleri, şehre gelen felaketzedelere dağıtılmıştır¹⁹⁶⁰.

Deprem bölgesi haricinde bulunan halk, yaşanan felaket dolayısıyla yeni yıl ve bayram günlerini buruk olarak yaşadığı gibi “Yardımlar” bölümünde de ele aldığımız üzere, haberin hemen ardından düzenlemiş olduğu farklı yardım faaliyetleri aracılığıyla, felaketzedeleri yalnız bırakmayarak, onlara destek olmuşlardır. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki halk arasında belki de en fazla etkilenen deprem bölgelerinde akrabaları, arkadaşları ve yakınları bulunanlardır. Deprem bölgesinden gelen haberlerin oldukça kötü olması, bölgeyle iletişimin sağlanamaması, insanların yakınlarından haber alamaması, deprem bölgesinde akrabaları olanları daha çok endişe ve telaşa sevk etmiştir. Zira deprem bölgelerinde yakınları olanlar, bir an önce yakınlarından haber alma derdine düşmüştür. Ancak, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, haberleşmede yaşanan sorunlar bölgeden bilgi akışını engellemiştir. Deprem nedeniyle hasar gören telgraf hatları nedeniyle Erzincan’la haberleşmek için uzun süre sadece Elazığ hattı kullanılmıştır. Bu hat da sadece resmi işler için kullanıldığından, Erzincanlılar başka şehirlerde bulunan yakınlarına durumlarıyla ilgili herhangi bir haber verememişlerdir¹⁹⁶¹.

Erzincan telgrafhanesinde sadece Sivas’tan gelen telgrafların ağırlığı 150 kiloyu bulmuştur¹⁹⁶². İstanbul’da da Erzincan’daki yakınlarından haber almak isteyenlerin çok olması İstanbul telgrafhanelerinde de binlerce telgrafların bir anda gönderilmesini olanaksız bırakmıştır¹⁹⁶³. Halkın yakınlarından haber almasını sağlamak için bölgeye giden bazı gazeteciler, deprem bölgesinde yakınları bulunanların kendisine gazete vasıtasıyla ulaşmaları halinde yakınları hakkında haber verebileceklerini ifade ederek bu konuda halka destek olmaya çalışmışlardır¹⁹⁶⁴. Bu destekle de çok fazla kişiye ulaşılamadığından, yakınlarından haber almak isteyenler bölgeye gitmek istemişlerdir. Nitekim köyleri yıkılan ve maddi durumu gidiş ücretini karşılayamayan İstanbul’da bulunan Erzincanlılar, valiliğe ve gazetelere müracaat ederek, ailelerini görmek ve

¹⁹⁶⁰ Kızılay, “Yeni Zelzeleler Oldu”, 23 Ocak 1940, s.1,4.

¹⁹⁶¹ Tan, “Yaralı Kafilesini Taşıyan Kafiye Sivas’a Gidemedi”, 31 Aralık 1939, s.6.

¹⁹⁶² Vakıf, “Yeni Zelzeleler Oldu”, 5 Ocak 1940, s.5.

¹⁹⁶³ Tan, “Telgrafların Gecikme Meselesi”, 3 Ocak 1940, s.7.

¹⁹⁶⁴ Yeni Sabah, “Erzincan Yolundan İlk Mektup”, 1 Ocak 1940, s.4.

bölgedeki yardım faaliyetlerine katılmak için hükümetten kendilerini ücretsiz veya düşük fiyatlarla Erzincan'a göndermelerini talep etmişlerdir¹⁹⁶⁵. Erzincanlıların bu talepleri ilk anda kabul edilmiş ve bu kişiler trenlerde işçi tarifesine tabi tutularak ucuz biletle deprem bölgesine gönderilmiştir¹⁹⁶⁶. Ancak şehir dışından gelenler, deprem bölgelerindeki barınma ve iâşe sorunlarını daha da arttırmışlardır. Ayrıca gelenlerin büyük bir bölümünün, yakınları vefat ettiği ya da yaralı olarak başka bir şehre sevk edildikleri için, bu kimseler şehirden ayrılmak istemişler, bu sefer de ulaşım da problemler yaşanmaya başlanmıştır. Bu da demiryolları hatlarındaki yoğunluğu arttırmıştır. Buna önlem olarak, bir süre Erzincan'da sefer sayıları arttırılmak istenmiş ancak, demiryolu memur ve işçilerinin bir kısmının ölmesi, bir kısmının da ailelerini kaybetmesi neticesinde perişan bir halde olmaları, düşünülen bu tedbirin alınmasını zorlaştırmıştır¹⁹⁶⁷. 3 Ocak 1940 tarihinde de Ulaştırma Bakanlığı tarafından Erzincan'daki enkaz ile ölülerin kaldırılması, asayiş ve genel sağlık durumunun korunması için Erzincan'a gidilmesi ve demiryolu vasıtasıyla yolcu naklinin menedilmesi hakkında Bakanlar Kurulu'na bir öneri sunulmuş ve öneri aynı tarihte kabul edilmiştir¹⁹⁶⁸. Dolayısıyla ilerleyen günlerde deprem bölgesine gitmek isteyenlerin sayısının artmasıyla bölgede yeterince barınacak yer olmaması¹⁹⁶⁹ ve bu kişilerin geçici olarak nakillerinin kanuna aykırı bulunmasıyla, İstanbul'daki Erzincanlıların şehre gitme istekleri hükümet tarafından kabul edilmemiştir¹⁹⁷⁰. Alınan yeni kararlar, Devlet Demiryolları İdaresi'ne İstanbul ve civar şehirlerden herhangi bir yolcu ve eşya kabul edilmemesine dair emir verilmiştir. Devlet Demiryolları da bu emir üzerine Erzincan, Tokat ve Reşadiye gibi depremden ağır hasar alan bölgelere gideceklere bilet vermemiştir. Karar üzerine bölgeye gitmek isteyen 200 kişi İstanbul Valiliği'ne müracaatta bulunmuş ancak kabul edilmemiştir¹⁹⁷¹. İstanbul'da birçok kurumda işçi olarak çalışan kişilerin gitmek istemesi İstanbul'daki sanayi ve ticaret

¹⁹⁶⁵ Murat Sertoğlu, "Bu Vatandaşları Erzincan'a Gönderelim", Yeni Sabah, 3 Ocak 1940, s.3.

¹⁹⁶⁶ Cumhuriyet, "Erzincan'a Gitmek İçin Vilayete Müracaat Edenler", 2 Ocak 1940, s.5.

¹⁹⁶⁷ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/4. (1 Ocak 1940).

¹⁹⁶⁸ BCA. 30.18.1.2/89.124.8. (3 Ocak 1940).

¹⁹⁶⁹ Vakit, "İstanbululların Yardımı", 4 Ocak 1940, s.4; Cumhuriyet, "Yardım Faaliyeti", 4 Ocak 1940, s.6.

¹⁹⁷⁰ Cumhuriyet, "Yardım Faaliyeti", 4 Ocak 1940, s.6.

¹⁹⁷¹ Cumhuriyet, "Erzincan'a Yolcu Nakli Durdu", 5 Ocak 1940, s.7; Tan, "Erbaa İmdat Bekliyor", 5 Ocak 1940, s.6.

sektörünün olumsuz etkilenmesine neden olacağından, çıkarılan bu karar bu alanda yaşanılacak olan sıkıntıların da önüne geçmiştir¹⁹⁷².

2.2.6. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Binlerce insanın hayatını kaybettiği, binlerce binayla birlikte, birçok fabrikanın yıkıldığı deprem, Türkiye’yi pek çok açıdan oldukça zor durumda bırakmıştır. Şüphesiz, Erzincan depreminin can ve mal kaybı açısından ortaya çıkardığı sonuçlar her dönem için ağırdır. Ancak, uzun süren savaşların sonucunda yeni kurulmuş bir ülke olan ve bu savaşlarla geçmişin getirdiği ekonomik yükümlülüklerle mücadele ederek kalkınmaya çalışan Türkiye için depremin sonuçları daha da ağır olmuştur. II. Dünya Savaşı’nın da yeni başlamış olması dolayısıyla dünya ekonomisi ve siyasetindeki belirsizlikler, Türkiye’yi de olumsuz olarak etkilemiştir. Dünyadaki gelişmelerle birlikte, deprem, sel, fırtına gibi peşpeşe gelen doğal afetler, hükümetin üzerindeki yükü daha da arttırmıştır. Nitekim “*milli felaket*” olarak da nitelendirilen Erzincan depreminden hemen önce, yine aynı bölgede arka arkaya yaşanan depremler neticesinde, daha önce de belirttiğimiz üzere, özellikle Tercan’da önemli hasarlar meydana gelmiştir. Deprem felaketine uğrayan Tercan halkı, gerek hükümet gerekse valilik ve belediye yetkilileri tarafından yalnız bırakılmamış, gerekli yardımlar ilgili makamlarca derhal yapılmaya çalışılmıştır.

Depremin hemen ardından hem incelemelerde bulunmak ve hem de deprem felaketine uğramış halka gerekli yardımları yapmak üzere, Erzincan Valisi yanında sağlık memurlarıyla birlikte bölgeye gelmiştir¹⁹⁷³. Kızılay Genel Merkezi de deprem haberinin hemen ardından bölgeye 300 çadırla birlikte ilk iye yardım için 1500 lira göndermiştir¹⁹⁷⁴. Ancak gönderilen çadırlar yeterli gelmemiş, halkın büyük kısmı at arabalarının altında barınmak durumunda kalmıştır. Havaaların soğuk olmasından dolayı açıkta kalan insan ve hayvanlar donma tehlikesi geçirdiğinden, Erzincan Valiliği tarafından daha fazla çadır ve baraka inşası için bölgeye kereste gönderilmesi

¹⁹⁷² Cumhuriyet, “Zelzele Mıntıkasına Akın Edenler”, 6 Ocak 1940, s.2.

¹⁹⁷³ Cumhuriyet, “Tercan Kazasındaki Zelzele Faciası”, 24 Kasım 1939, s.3; Ulus, “Son Zelzelenin Kati Bilançosu”, 24 Kasım 1939, s.6.

¹⁹⁷⁴ Ulus, “Zelzelenin Tahribatı”, 23 Kasım 1939, s.2; Cumhuriyet, “Zelzelenin Yaptığı Tahribat”, 23 Kasım 1939, s.1; Yeni Sabah, “Erzincan Civarında Şiddetli Bir Zelzele”, 23 Kasım 1939, s.1.

istenmiştir¹⁹⁷⁵. Depremzedeler için alınması gereken ilk tedbirlerin, yerel idareciler tarafından alınmasının ardından, bölgede alınan ve alınacak tedbirlerin incelenmesi için hükümet tarafından Sağlık Bakanı Hulusi Alataş görevlendirilmiştir. Erzincan'a gelen Hulusi Alataş¹⁹⁷⁶, yaptığı incelemelerin ardından deprem nedeniyle evleri yıkılan köylülerin kış şartları dolayısıyla çadırlarda barınmasının zor olduğunu ve bu depremzedeler için acil zeminlikler yapılmasını istemiştir. Kızılay da gerekli zeminliklerin yapılması için bölgeye gerekli malzemelerle birlikte 6075 lira daha para göndermiştir¹⁹⁷⁷.

Erzincan Depremi'nin hemen öncesinde meydana gelen ve literatüre "Tercan Depremi" olarak geçen bu felaketin haricinde, Erzincan Depremi'nin hemen sonrasında, 21 Şubat 1940 tarihinde sabah 02.50'de meydana gelen, kayıtlara "Yozgat-Kayseri Depremi" olarak geçen bir felaket daha yaşanmıştır. Yaklaşık beş saniye süren deprem¹⁹⁷⁸, Develi İlçesi'nin Soysallı, Kızık, Sendermek ve Kulpak köylerinde etkisini göstererek hasara neden olmuştur¹⁹⁷⁹. Bahsi geçen köylerle birlikte Develi'de 420'ye yakın ev yıkılmış, 100 ev hasar almıştır¹⁹⁸⁰. Deprem neticesinde Develi ve köylerinde 37 kişi hayatını kaybetmiş, 800 hayvan ise telef olmuştur¹⁹⁸¹. Erzincan Depremi'nin hemen ardından meydana gelen bu depremde, zarar gören halkla da hükümet yakından ilgilenmiştir. Kayseri Valisi Şefik Soyer, sarsıntıya uğrayan köyleri tek tek dolaşmak suretiyle bölgedeki alınacak tedbirleri ve ihtiyaçları bizzat belirlemeye çalışmıştır¹⁹⁸². Kızılay tarafından da bölgeye çadır, yatacak gibi eşyalar gönderilerek halkın ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır¹⁹⁸³.

Deprem felaketleriyle birlikte depremin hemen ardından Türkiye'nin çeşitli bölge ve illerinde etkili olan yağışlar nedeniyle sel felaketleri yaşanmıştır. Örneğin, 2 Ocak 1940 tarihinde Bursa'nın Kemalpaşa ilçesinde, büyük bir sel felaketi meydana

¹⁹⁷⁵ BCA. 30.10.0.0/119.844.9. Lef/1. (30 Aralık 1939).

¹⁹⁷⁶ Vakıf, "Sıhhat Vekili Erzincan'da", 6 Aralık 1939, s.5; Ulus, "Sıhhiye Vekilimiz Erzurum'a Gitti", 8 Aralık 1939, s.1.

¹⁹⁷⁷ Ulus, "Sıhhiye Vekilimiz Erzurum'a Gitti", 8 Aralık 1939, s.1.

¹⁹⁷⁸ Vakıf, "Yeni Zelzeleler", 22 Şubat 1940, s.1

¹⁹⁷⁹ BCA. 30.10.0.0/119.846.34. Lef/3. (18 Şubat 1941); Yeni Sabah, "Develi'de Zelzelenin Tahribatı", 24 Şubat 1940, s.1,3.

¹⁹⁸⁰ Vakıf, "Yeni Zelzeleler", 22 Şubat 1940, s.1.

¹⁹⁸¹ Yeni Sabah, "Develi'de Zelzelenin Tahribatı", 24 Şubat 1940, s.1,3.

¹⁹⁸² Vakıf, "Kayseri'de Zelzele", 27 Şubat 1940, s.5.

¹⁹⁸³ Vakıf, "Yeni Zelzeleler", 22 Şubat 1940, s.1

gelmiş ve bölgede büyük hasarlara sebebiyet vermiştir. Aynı tarihlerde aşırı yağışlardan dolayı Gediz ve Bakırçay Nehirleri taşmış, Menemen ve Bergama Ovaları sular altında kalmıştır¹⁹⁸⁴. Yine aynı tarihlerde yağın şiddetli yağmurlar Bandırma’da bulunan bütün dere ve ırmakların taşarak ilçeye yakın köy ve kasabaların sel suları altında kalmasına neden olmuştur¹⁹⁸⁵. 3 Ocak 1940 tarihinde yine şiddetli yağışlar nedeniyle Adapazarı ve Geyve sular altında kalmıştır¹⁹⁸⁶. Fırat ve Dicle Nehirleri de şiddetli yağmurlar nedeniyle taşarak bölgede önemli zararlara neden olmuştur¹⁹⁸⁷. Aşırı yağış ve seller nedeniyle tarım arazileri de sular altında kalmış ve büyük maddi kayıplar yaşanmıştır. Hükümet meydana gelen sel felaketinden dolayı zarar gören yerlerdeki halka da yardımda bulunarak zararlarını gidermeye çalışmıştır.

Büyük can ve hasar kaybına neden olan Erzincan Depremi’nin ardından meydana gelen diğer afetler, devleti ekonomik anlamda zorladığı gibi halkın da psikolojik durumunu etkilemiştir. Ülkede arka arkaya yaşanan doğal afetlerin ve dünyanın büyük bir bölümünü etkileyen savaşın halk üzerindeki etkileri uzun süre basının gündeminde yer almıştır. Peyami Sefa, Türkiye’nin kuruluşundan hemen önceki dönemden depremin olduğu tarihe kadar geçen süreyi “*Son asırlar içinde Anadolu’nun tarihi, bela üstüne belaların tarihidir. Harp, işgal, isyan, katliam, yağma, zaptiye, aşar, açlık, verem, sıtma, frengi, trohom, sel baskını, yangın, zelzele... tarih ve coğrafya, tabiat ve cemiyet, bu nasipsiz toprağı felaketten felakete savurmak için ittifak halindedir. Yemen’de Anadolu ölür; padişah için Anadolu can verir; imtiyazlı şehirleri beslemek için Anadolu aç kalır, Anadolu verem olur; sel baskını atında kalan, yangında kül olan Anadolu’dur ve Anadolu evsizdir, yorgansızdır, yolsuzdur, limansızdır*”¹⁹⁸⁸ ifadeleriyle anlatmıştır. Muharrem Fevzi Togay, yaşananların ardından Türk halkının içinde bulunduğu durumu, “*Yalnız muharip devletler için felaket olmakla kalmayıp, bütün dünya milletlerini de iktisadi zorluklar ve siyasi emniyetsizlik doğurmuş olmasıyla derin ıstıraba düşüren yeni büyük harbin çıktığı 1939 yılı senesinin sonu Anadolu şiarında tarihte görülmemiş geniş bir sahada büyük bir zelzelenin zuhuru ve garbi*

¹⁹⁸⁴ Tan, “Seylap Felaketi”, 2 Ocak 1940, s.1.

¹⁹⁸⁵ Yeni Sabah, “Seylap Bandırma’da da Büyük Tahribat Yaptı”, 2 Ocak 1939, s.1.

¹⁹⁸⁶ Vakıf, “Su Baskını”, 3 Ocak 1940, s.1.

¹⁹⁸⁷ Tan, “Fırat ve Dicle Taştı”, 5 Ocak 1940, s.1.

¹⁹⁸⁸ Peyami Sefa, “Zelzele”, Cumhuriyet, 29 Aralık 1939, s.3.

Anadolu’da dahi birdenbire suların taşması ile tahripkar bir fezayanın vuku aziz Türkiye’imiz içinde meş’um olmuştur”¹⁹⁸⁹ ifadeleriyle dile getirmiştir.

Basında yer alan yazılarda dikkat çeken unsurlardan biri de birçok afetin peş peşe yaşanması nedeniyle doğanın suçlanarak, tabiata düşman gözüyle bakılmasıdır. Bu bağlamda, Fazıl Ahmet Aykaç, farklı tarihlerde yayınlanan yazılarında, “*Tabiatın bütün fecaat unsurları aleyhimize elbirliği etmiş görünüyor. Tabiat bir ana, bir velinimet olduğu kadar da bir cani ve bir katildir. Bağrından milyarlar ve milyarlarla mevcuda can verdiği gibi bir darbe ile bunlardan gene milyon ve milyonlarcasını bir anda yok ediverir*”¹⁹⁹⁰ ve “*Bütün manası ile harp ediyoruz: hem de tekmil kahrını bir yere toplayarak suçsuz zavallılar üzerine saldırmış bir tabiatle!..*”¹⁹⁹¹ cümleleriyle afetlerin ortaya çıkardığı sonuçlardan dolayı tabiatı suçlayarak, doğayı bir düşman olarak görmüştür. Aykaç gibi Sadri Ertem de, “*Felaket Sahasındaki Çocuklar*” başlıklı yazısında tabiatı “*Düşman Tabiat*” olarak nitelendirmiştir¹⁹⁹². Yunus Nadi de, Cumhuriyet Gazetesi’nde yer alan yazısında “*1940 yılına kör tabiatın yer altında ve yerüstünde gösterdiği kahredici felaketler içinde girdik*”¹⁹⁹³ ifadeleriyle tabiatı suçlamıştır.

Tokat’taki deprem bölgesine giden bir gazeteci ise, fay hatlarını “*zelzele yılanı*” olarak nitelendirmiştir. Aynı gazeteci fay hatlarına yani zelzele yılanına karşı duyduğu öfke ve kızgınlığını ise şu şekilde ifade etmiştir; “*Dilediği sokup öldüren, dilediğinin yanından tehlikesizce sıyrılıp geçen o meş’um yılan için, yeryüzünde zehrini akıtan başka bir yer kalmamış mıydı*”¹⁹⁹⁴.

Basında yer alan yazılarda, tabiata karşı öfke dolu cümleler kaleme alınmasının en önemli sebebi, deprem ve diğer afetlerin Türkiye’de, savaşmakta olan bazı ülkelere göre daha fazla can kaybına neden olmasıdır diyebiliriz. Basında, Türkiye’de savaştan daha fazla insan kaybı yaşanması, “*Türkiye dört aydan beri muhariplerin harp cephelerinde ve denizlerde kaybettiği insandan fazla, vatandaş kaybetmiştir*”¹⁹⁹⁵

¹⁹⁸⁹ Muharrem Fevzi Togay, “Anadolu Zelzelesi”, Cumhuriyet, 2 Ocak 1940, s.2.

¹⁹⁹⁰ Fazıl Ahmet Aykaç, “Hiyanet Zelzelesine Karşı”, Cumhuriyet, 2 Ocak 1940, s.2,5.

¹⁹⁹¹ Fazıl Ahmet Aykaç, “Tabiatla Harp”, Cumhuriyet, 9 Ocak 1940, s.3.

¹⁹⁹² Sadri Ertem, “Felaket Sahasındaki Çocuklar”, Vakit, 1 Ocak 1940, s.2.

¹⁹⁹³ Yunus Nadi, “Zorluklarla Mücadele”, Cumhuriyet, 3 Ocak 1940, s.1.

¹⁹⁹⁴ Selahaddin Güngör, “Tahribat Mıntıkasını Gezerken”, Cumhuriyet, 6 Ocak 1940, s.5.

¹⁹⁹⁵ Tan, “Yardımlı Organize Etmek Meselesi”, 1 Ocak 1940, s.1.

ifadeleriyle yer bulmuştur. Nitekim Türkiye kurulduğu yıllardan itibaren dış ilişkilerinde barış yanlısı bir politika izleyerek hiçbir savaşın içinde yer almak istememiş, II. Dünya Savaşı'na diğer ülkelerin baskısına rağmen savaşın bitişinden kısa bir süre önce katılmış, ancak fiili olarak savaşta yer almamıştır. Savaşlardan uzak durarak tamamen kendini inşa etmeye çalışan Türkiye'nin izlemiş olduğu bu siyasete rağmen afetlerden dolayı büyük kayıplar vermesi de tabiata karşı duyulan öfkeyi daha da arttırmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi, *“Sulh içinde, sulh için ilerleme ve yükselme için çalışan, kan dökmek, toprak zapt etmek ve hür milletleri esaret altına almak gibi menfur gayeler takip etmeyen Türk Milleti, tabiatın zulüm derecesini bile geçen bu gazabına asla layık değildi. Fakat tabiat kördür, zalimdir, adaletsizdir, öyle olmasaydı, afetleri birbiri üstüne saldırtmazdı. Zelzele karakışı seçti, gece yarısı uyku zamanını seçti, zifiri karanlığı seçti, kışın en şiddetli olduğu muntıkayı seçti, mahrukatın en az bulunduğu yerleri seçti, kalın topraktan yapılmış damları yıkılınca altındakileri öldüren evlerden mürekkep köyleri ve şehirleri seçti. Bu yetmiyormuş gibi, zelzelesinden kurtulanları öldürsün diye fırtınasını, karını, soğuğunu, yangınını yolladı, yardıma koşanları yardımlarını kesti, nihayet görülmemiş derecede şiddetli yağmurlarının selleri, gözleri yaşlı insanları evleri ile beraber alıp götürdü, bu zulüm değil de nedir? Türk, insanların da tabiatın da zulmüne asla layık değildir”*¹⁹⁹⁶ ifadeleriyle yine yaşananları tabiatın zulmü olarak görerek, barış içinde yaşamaya çalışan ve savaşa girmeyen Türk halkının buna layık olmadığına dair düşüncelerini dile getirmiştir.

Hakkı Süha Gezgin de aynı düşüncelerle Vakit Gazetesi'nde *“Büyük Acımız”* başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Gezgin yazısında, *“Üç büyük devlet dört aydan beri harp ettikleri halde Garp Cephesi'nin Erzincan kadar büyük zayıyatı yok. Çılgın, azgın bir zelzele ortalığı karmakarışık etti. Hem nasıl bir zamanda? Toprak, kar, saçaklar buzla kaplı iken. En vahşi, en gaddar canavar bir düşman da saldırmak için ancak bu kadar fena bir zamanı seçer. İnsanlığa elini uzatıp, yüreğinin bütün sevgilerini cömertçe dağıtan bir vatan evladına bu musibet reva mı idi? Yeryüzünün bu kadar suçlu kalabalıkları, canavar ruhlu toplulukları, kanlı elleri, kızıl vicdanları dururken,*

¹⁹⁹⁶ Cumhuriyet, “Sarsılmaz İmanımız”, 4 Ocak 1940, s.3.

*yaradılışın hıncını bizden almağa kalkışması, gerçekten bir adalet faciasıdır*¹⁹⁹⁷ ifadelerini kullanmıştır.

Celal Dinçer ise tabiatı suçlayan şu kelimeleri sarf etmiştir; *“Milletimizi şuurun, akliselimin, fikir selametinin en yüksek varlıkları ile idare edenlerin siyasi olgunlukları sayesinde 1939 büyük harbine katılmayan Türkiye’den tabiat intikam alıyor. Eğer Türkiye Cumhuriyeti, bu harbe girseydi, peşinden birçok milletleri de sürüklemiş ve harp ateşinin dünyanın dört bucağını sarmasını önlememiş olacaktı. Denilebilir ki onun bu en insani kararı ve hareket tarzı, içecek kan isteyen vahşi tabiatı canlandırdı ve... Netice malum... Hayır, sana ve senin zulmünü bir tabiat kanunu sayanlara boyun eğmeyeceğiz vahşi tabiat!”*¹⁹⁹⁸.

Peyami Safa ise, yaşanan afetlere ve II. Dünya Savaşı’na atfen, 1939 yılını *“uğursuz yıl”* olarak nitelendirdiği yazısında, *“Dört aydır bütün cemiyet müesseselerini sarsan harp zelzelesinin serpintileri içinde biz de sallanmağa başladık; son felaket bunu toprak sarsıntısı halinde maddeleştirdi ve yıldırım harbi kadar bile müdafaa hazırlığına vakit bırakmadan, beş altı nefeslik bir an içinde, Anadolu’nun büyük bir parçasını harabeye çevirdi”*¹⁹⁹⁹ ifadelerini kullanarak, deprem felaketinin savaştan daha kötü olduğunu belirtmeye çalışmıştır.

Türkiye’nin içerisinde bulunduğu böylesi bir ortamda, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, arka arkaya yaşanan felaketler karşısında hükümet deprem bölgesindeki felaketzedeler için bütün imkânlarını seferber ederek, alınması gereken bütün tedbirleri almaya çalışmıştır.

Hükümet Erzincan’da meydana gelen depreme dair ilk haberi, Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı General Muharrem Mazlum İskora²⁰⁰⁰ ve Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli’nin Kemah Dumanlı İstasyonu’ndan çekmiş oldukları telgraflar vasıtasıyla öğrenmiştir²⁰⁰¹. Nitekim Erzincan telgrafhanesi binasının yıkılmış olması, haberin

¹⁹⁹⁷ Hakkı Süha Gezgin, “Büyük Acımız”, Vakıf, 29 Aralık 1939, s.3.

¹⁹⁹⁸ Celal Dinçer, “Bu Yılbaşı Matem Günümüzdür”, Tan, 31 Aralık 1939, s.5.

¹⁹⁹⁹ Peyami Safa, “Yıl Sonu”, Cumhuriyet, 31 Aralık 1939, s.3.

²⁰⁰⁰ Cumhuriyet, “Mecliste Dünkü Müzakereler”, 28 Aralık 1939, s.1,5; Tan, “Yardım Seferberliği”, 28 Aralık 1939, s.1,6, Vakıf, “Millet Meclisinde Sıhhat Vekili Zelzele Hakkında İzahat Verdi”, 28 Aralık 1939, s.1,5; Yeni Sabah, “Anavatanı Sarsan Müthiş Zelzele”, 28 Aralık 1939, s.7.

²⁰⁰¹ Cumhuriyet, “Erzincan Zelzelesi Bütün Tahmin Hudutlarını Aşan Bir Zelzele Oldu”, 29 Aralık 1939, s.1,5.

Dumanlı İstasyonu vasıtasıyla verilmesini zorunlu kılmıştır. General Muharrem Mazlum, deprem anında bulunduğu binanın ikinci katından sokağa yuvarlanmak suretiyle sağ olarak kurtulmuş, ilk şoku atlattıktan hemen sonra yalın ayak bir şekilde istasyona gelebilmiştir²⁰⁰². Haberin Kemah İstasyonu vasıtasıyla verilmesi, ilk anda depremin Kemah'ta olduğu ve Kemah'ta büyük hasarlar yaşandığı yönünde haberlerin yayılmasına neden olmuştur²⁰⁰³.

Hatta Kemah'la ilgili asılsız haberler Cumhurbaşkanı'na kadar yansımış ve İsmet İnönü, Kemah ile kurduğu temasın ardından "*Kemah'tan aldığım malumat beni biraz teselli etti*" ifadesini kullanmıştır. Kemah'la yapılan görüşmeler neticesinde buraya ait hasar miktarının beklenilenin altında olması, Kemah'a gönderilen yardımların Erzincan'a yönlendirilmesine neden olmuştur²⁰⁰⁴.

2.2.6.1. Milli Yardım Komitesinin Kuruluşu ve Çalışmaları

Deprem haberinin hemen ardından 27 Aralık 1939 tarihinde TBMM toplanmıştır. Toplantıda Hulusi Alataş, Kemah'tan, Tokat'tan, Zara'dan gelen telgrafları okuyarak burada depremden dolayı meydana gelen hasarlar hakkında milletvekillerini bilgilendirmiştir. İlk defa böyle bir felaketle karşılaşan milletvekilleri felaket bölgesinde bulunanların maruz kaldığı sıkıntıların bir an önce bertaraf edilmesini sağlamak için, bölgeyle ilgili ne yapılması gerektiği hususunda farklı öneriler sunmuşlardır. Bu öneriler arasından Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili'nin bölgeye geniş çaplı yardım yapılmasını sağlamak amacıyla yardım komitesi kurulmasına dair önerisi kabul edilerek, TBMM Başkanlığında "Milli Yardım Komitesi" teşkil edilmesi kararlaştırılmıştır²⁰⁰⁵. TBMM Başkanı Abdülhalık Renda'nın başkanlığı altında Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Fikri Tüzer, Müstakil Grup Başkan Vekili Rana Tarhan, Parti Grup Başkan Vekili Hilmi Uran'dan teşkil edilen

²⁰⁰² Tan, "Yaralı Kafilesini Taşıyan Kafil Sivas'a Gidemedi", 31 Aralık 1939, s.6.

²⁰⁰³ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. (1 Ocak 1940).

²⁰⁰⁴ Tan, "Yaralılar Sivas'ta", 1 Ocak 1940, s.6.

²⁰⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 6, İçtima 1, Cilt.7, s.126-127, (27 Aralık 1939); Cumhuriyet, "Mecliste Dünkü Müzakereler", 28 Aralık 1939, s.1,5; Tan, "Yardım Seferberliği", 28 Aralık 1939, s.1,6; Vakit, "Millet Meclisinde Sıhhat Vekili Zelzele Hakkında İzahat Verdi", 28 Aralık 1939, s.1,5; Yeni Sabah, "Anavatanı Sarsan Müthiş Zelzele", 28 Aralık 1939, s.7.

komite²⁰⁰⁶, bütün milletin topyekûn seferber hale getirilerek deprem bölgesine yardım etmesini sağlamak için hemen bir beyanname yayınlamış ve halkı yardıma çağırmıştır. Beynamede, depremzedelere yapılacak yardım, “*vatandaşlık vazifesi*” olarak nitelendirilmiştir. Beynamede ayrıca, yardımların nasıl yapılacağına dair bilgi verilmiştir²⁰⁰⁷.

Komite öncelikle meclis adına 20.000 lira bağışlayarak süreci başlatmıştır²⁰⁰⁸. Komitenin meclis adına verdiği bağış haricinde, İsmet İnönü kendi şahsı adına 10.000 lira bağışta bulunmuştur²⁰⁰⁹. 29 Aralık 1939 tarihinde Hilmi Uran’ın başkanlığında toplanan CHP Meclis Grubu ile Parti Müstakil Grubu, bütün milletvekillerinin depremzedeler için en az 100 lira olmak üzere yardım yapmasına dair karar almış²⁰¹⁰, Başbakan Refik Saydam 1000 lira, Bakanlar Heyeti üyeleri 300’er lira, Sivas Milletvekili Abdurrahman Naci Demirağ 5.000 lira²⁰¹¹ bağışta bulunmuşlardır.

Milli Yardım Komitesi’nin kurulmasıyla birlikte, deprem bölgesine yapılacak olan bütün yardım işleri komiteye bağlanmıştır. Bütün ülkede kurulan yardım komiteleri, kurulduğu yerlerdeki en yüksek mülki memurun başkanlığında çalışmalarını yürütmüştür²⁰¹². Örneğin, İstanbul’daki Milli Yardım Komitesi, Vali Lütfi Kırdar’ın başkanlığında oluşturulmuş, CHP ve Kızılay başkanları da valinin yanında bulunmuştur. Kaza ve nahiyelerde teşkil edilen yardım komiteleri de kaymakam ve nahiye müdürlerinin başkanlığında oluşturulmuştur²⁰¹³. Bütün il ve ilçelerde kurulan

²⁰⁰⁶ Tan, “Yardım Komitesinin Beyannamesi”, 29 Aralık 1939, s.1. Yeni Sabah, “Büyük Felaketin Son Tafsilatı”, 29 Aralık 1939, s.7.

²⁰⁰⁷ Detaylı bilgi için bkz. BCA.30.10.0.0/ 119.843.5. Lef/3-4. (28 Aralık 1940); Cumhuriyet, “Felaket Kurbanlarının Hatıralarını Anarken”, 29 Aralık 1939, s.1,5; Tan, “Yardım Komitesinin Beyannamesi”, 29 Aralık 1939, s.1,6; Vakit, “Yardım Komitesinin Millete Beyannamesi”, 29 Aralık 1939, s.1,5; Yeni Sabah, “Milli Yardım Komitesinin Beyannamesi”, 29 Aralık 1939, s.7.

²⁰⁰⁸ Tan, “Yardım Komitesinin Beyannamesi”, 29 Aralık 1939, s.1; Yeni Sabah, “Büyük Felaketin Son Tafsilatı”, 29 Aralık 1939, s.7.

²⁰⁰⁹ Tan, “İnönü 10.000 Lira Teberruda Bulundu”, 4 Ocak 1940, s.1; Vakit, “Ankara’ya Dönen Milli Şef Felaketzedelere 10 Bin Lira Teberru Ettiler”, 4 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, “Milli Şef Felaketzedelere 10.000 Lira Verdi”, 4 Ocak 1940, s.1.

²⁰¹⁰ Cumhuriyet, “Hükümetin Tedbirleri”, 31 Aralık 1939, s.5; Vakit, “Yurtta Yardım Seferberliği”, 31 Aralık 1939, s.5.

²⁰¹¹ Vakit, “Kızılay Umumi Merkezine 250 Bin Lira Yatırıldı”, 31 Aralık 1939, s.1.

²⁰¹² Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.234; Tan, “Diğer Vilayetlerde”, 30 Aralık 1939, s.6.

²⁰¹³ Cumhuriyet, “Vilayet Milli Yardım Komitesinin Mühim Kararı”, 30 Aralık 1939, s.5; Tan, “İstanbul Komitesi Kuruldu”, 30 Aralık 1939, s.1,6; Vakit, “Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar İstanbulluları Felaketzedelere Yardıma Çağırıyor”, 30 Aralık 1939, s.1.

yardım komiteleri aracılığıyla, deprem bölgesi için yüksek meblağda para ile önemli miktarda yiyecek, giyecek, battaniye gibi eşya ve malzemeler de toplanmıştır.

Deprem haberinin hemen ardından, depremzede halka kısa süre içerisinde ve geniş çaplı yardım yapılmasını sağlamak adına meclis tarafından alınan bu karar, toplum tarafından takdirle karşılanmıştır. Zekeriya Sertel, “*Felaket haberi alınır alınmaz TBMM’nin gösterdiği büyük alakayı, yardım için tedbir almakta gösterdiği sürat ve titizliği beğenip takdir etmemek mümkün değildir*”²⁰¹⁴, Falih Rıfkı Atay, “*TBMM’ne ilk tafsilat bildirildiği vakit, bütün mebuslar teessürden dona kalmıştır. Fakat bu teessür, milletvekillerini derhal en kati yardım tedbirleri almak hususunda teşebbüse geçmeğe sevketti; Meclis Başkanının Reisliği altında bir milli iane komitesi kurulmuştur. Hükümetimiz ise, istimdat sesleri Ankara telgrafhanesinde duyulduktan sonra, yani gecenin geç saatinde en geniş yardım tedbirleri almıştır. Elden gelen her şey o kadar kısa zamanda ve o kadar etraflı yapılmıştır ki ıstıraptan kalbimiz burkulduğu bu sırada, hükümetin göstermiş olduğu titiz vazifeşinaslığı takdir etmekten kendimizi alamıyoruz*”²⁰¹⁵, Asım Us, “*Zelzele felaketinin kalplerimize verdiği ıstırapı ifade için söz bulamıyoruz. Yegâne teselli noktası Cumhuriyet Hükümeti’nin felaketzedelerin acılarını hafifletmek üzere acil tedbirler almış olmasıdır*”²⁰¹⁶ ifadeleriyle hükümetin kararından övgüyle bahsetmişlerdir.

Felaket haberinin hemen ardından “Milli Yardım Komitesi” oluşturma kararı alan hükümet, bu kararın ardından deprem bölgesinde bulunan bütün illerin valilerine, İçişleri Bakanlığı tarafından çekilen bir telgrafla depremden kurtulanların hayatlarının korunması için en acil ve zaruri tedbirlerin alınması emrini vermiştir²⁰¹⁷. Bölgede alınması ve yapılması gereken önlemler için de İçişleri Bakanı Faik Öztrak ve Sağlık Bakanı Hulusi Alataş bölgeye gönderilmiştir²⁰¹⁸. Erzincan’a gönderilen bir yardım treni ile Ankara’dan yola çıkan bakanlar, yollarda yaşanan sıkıntılar nedeniyle, şehre ancak

²⁰¹⁴ Zekeriya Sertel, “Büyük Felaket Karşısında”, Tan, 29 Aralık 1939, s.1.

²⁰¹⁵ Falih Rıfkı Atay, “Milli Bir Yardım Seferberliği”, Tan, 29 Aralık 1939, s.5.

²⁰¹⁶ Asım Us, “Zelzele Felaketi Önünde Vazifemiz”, Vakıf, 29 Aralık 1939, s.1.

²⁰¹⁷ Vakıf, “Erzincan’da Sarsıntı Devam Ediyor”, 29 Aralık 1939, s.1,5.

²⁰¹⁸ Tan, “Sıhhiye ve Dâhiliye Vekilleri Erzincan’a Gidiyorlar”, 28 Aralık 1939, s.6; Tan, “Felaketzedelerin Yakın Şehirlere Nakledilmesi İçin Tertibat Alınıyor”, 29 Aralık 1939, s.6; Vakıf, “Dâhiliye ve Sıhhiye Vekilleri Erzincan’a Gidiyor”, 28 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, “Dâhiliye ve Sıhhiye Vekilleri Erzincan’a Gittiler”, 29 Aralık 1939, s.7.

73 saat sonra ulaşabilmişlerdir²⁰¹⁹. Zira daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz üzere bölgede etkili olan kar yağışları yolları kapatmış, bu nedenle de bakanları taşıyan tren Sivas yakınlarındaki Eskiköy ile Karagöl arasında kara saplanmış²⁰²⁰. 4.5 metre yükseklikte olan karın, yolları kapatmasıyla birlikte²⁰²¹, lokomotifler karlara saplanmış, lokomotifleri kurtarmaya çalışırken tren yoldan çıkmış, 12 saat uğraşıldıktan sonra durum düzelmiş ancak bu sefer de bir vagon yoldan çıkmış ve yollar yeniden karlarla kaplanmış. Bu sebeple tren, 36 saat boyunca önce Karagöl ardından Eskiköy İstasyonu'nda beklemek durumunda kalmıştır²⁰²². Yolların bir an önce açılması için burada işçiler görevlendirilmiş, işçilere gündeliklerinin üç dört katı para verilmesine rağmen aşırı soğuklar sebebiyle çalışamamışlardır²⁰²³. Yolların kapanması ve raydan çıkan trenin tamiri için uzun süre burada kalması nedeniyle trendeki erzak bitmiş, bu sorun yakın köylerden ekmek ve yiyecek getirilerek giderilmeye çalışılmıştır²⁰²⁴.

Hükümetin ve yerel idarecilerin deprem bölgesinde aldığı ilk tedbirler, enkaz altında kalanları çıkarmak ve depremzedeleri tedavi etmek olmuştur. Bunu bir an önce temin etmek isteyen yetkililer, depremin geniş bir alanda ve ağır kış şartlarında meydana gelmesinden dolayı, uygulamada zorlanmışlardır. Nitekim İçişleri Bakanı Faik Öztrak da deprem bölgesinde mevsim şartlarından dolayı çok zorlandıklarını, *“Tabiat zelzelenin yaptığı büyük tahribatı kâfi görmüyor gibi her tedbirimizi daha büyük ve daha zalim şiddetlerle karşıladı. Kar tipisini yağmur, yağmuru fırtına, fırtınayı, ayaz takip etti ve bunlar nöbet değiştirir gibi her tedbirimizi daha büyük ve daha zalim şiddetlerle karşıladı. Tabiatın bu kahir savleti karşısında yılmadık, o şiddeti ile bir tedbirimizi akamete uğrattıkça bir yeni tedbir ile hedefe gitmeye çalıştık”*²⁰²⁵ sözleriyle ifade etmiştir.

Deprem bölgesinde hükümetin elini kolunu bağlayan bir diğer husus ise, ilk müdahalelerde ve enkaz kaldırma faaliyetlerinde, diğer şehirlerden gelecek yardımlara

²⁰¹⁹BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/1. (1 Ocak 1940).

²⁰²⁰Cumhuriyet, “Zelzele Sahasından Gelen Son Haberler”, 30 Aralık 1939, s.1. Tan, “Tokat’ta Dün de Birçok Binalar Yıkıldı”, 30 Aralık 1939, s.5.

²⁰²¹Tan, “Erzincan Yolcusunun Anlattıkları”, 31 Aralık 1939, s.6.

²⁰²²BCA. 30.10.0.0/119.844.5, Lef/2. (30 Aralık 1940).

²⁰²³Tan, “Erzincan Yolcusunun Anlattıkları”, 31 Aralık 1939, s.6.

²⁰²⁴Vakit, “Dâhiliye ve Sıhhat Vekillerinin Beyanâtı”, 31 Aralık 1939, s.3.

²⁰²⁵ Cumhuriyet, “Milli Felaketin Bilançosu”, 11 Ocak 1940, s.7; Vakit, “Sıhhiye Vekilinin İzahatı”, 11 Ocak 1940, s.5.

muhtaç olunmasıdır. Ancak daha önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz üzere, ulaşımda yaşanan sorunlar çevre illerden gelecek olan yardımları engellemiştir. Bu nedenle zarar gören illerdeki ilk tedbirler, öncelikle yerel idarecilerin ve askerlerin sorumluluğu altında mahalli imkânlarla alınmaya çalışılmıştır.

Öncelikle mahalli tedbirlerin alınmasını sağlamak için, Başbakan Refik Saydam tarafından, Üçüncü ve Dördüncü Umum Müfettişlikleri'ne, Ankara, Erzurum, Erzincan, Sivas, Kayseri, Malatya, Tokat, Amasya ve Ordu valilerine bir talimatname gönderilmiştir. Talimatnamede, bahsi geçen illerin valilerinin gerekli olan tedbirleri alabilmeleri için, şehirlerinde bulunan Ziraat Bankaları'nın valilere ödeme yapacakları bildirilmiştir. Saydam talimatnamede, deprem bölgesinde yapılabilecekler hakkında umumi müfettişlerden ve valilerden kendisine teklif sunmalarını istemiştir²⁰²⁶. Diğer taraftan Kızılay da ilk olarak, Erzincan Kızılay Mekezi'ne 15.000 lira, Zara'ya 2000 lira, Sivas'a 3000 lira, Tokat Kızılay Merkezi'ne 3000 lira, Ordu Kızılay Merkezi'ne 2000 lira²⁰²⁷, Amasya Kızılay Merkezi'ne 5000 lira, Samsun Kızılay Merkezi'ne ise 2.000 lira²⁰²⁸ para göndermiştir. İçişleri Bakanlığı da deprem bölgesi dışında kalan valilere bir tamim göndererek, depremden kurtulan halk için en acil ve zaruri tedbirleri almalarını bildirmiş²⁰²⁹, bunun için de deprem bölgelerindeki valiler emrine olduğu gibi çevre iller valiliklerine de para yardımında bulunulmuştur. Ayrıca, bahsi geçen valiliklerin deprem bölgesinde gerekli olan ihtiyaçların hemen alınıp, bölgeye göndermelerini sağlayabilmek adına kendilerine yetki verilmiştir²⁰³⁰. Bakanlık, valilerin mahallinde aldıkları tedbirlerden haberdar olabilmek için ise valilerin her gün saat 16.00'da İçişleri Bakanlığı'na bilgi vermelerini istemiştir²⁰³¹.

²⁰²⁶ Cumhuriyet, "Başvekilimizin Talimatı", 29 Aralık 1939, s.1,5; Tan, "Başvekilin Talimatı", 29 Aralık 1939, s.6.; Yeni Sabah, "Başvekilin Tamimi", 29 Aralık 1939, s.7; Vakit, "Ziraat Bankaları Valilerin Emrine Tediye Bulunacak", 29 Aralık 1939, s.5.

²⁰²⁷ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940); Cumhuriyet, "Avrupa ve Amerika'da", 28 Aralık 1939, s.5; Tan, "Kızılayın Yardımları", 28 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Zelzele Felaketi", 28 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, "Yeniden Yapılan Geniş Yardımlar", 28 Aralık 1939, s.7.

²⁰²⁸ Vakit, "Kızılay'ın Yardımı", 29 Aralık 1939, s.5.

²⁰²⁹ Vakit, "Erzincan'da Sarsıntı Devam Ediyor", 29 Aralık 1939, s.1,5.

²⁰³⁰ Vakit, "Sıhhiye Vekilinin İzahatı", 11 Ocak 1940, s.5; Başbakan Refik Saydam tarafından, deprem bölgesi için İstanbul'dan alınacak eşyalara sarf olunmak üzere İstanbul valisi emrine 20.000 liralık kredi verilmesi Ziraat Bankası'ndan talep edilmiştir. Bkz. BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/1. (30 Aralık 1940).

²⁰³¹ Cumhuriyet, "Dâhiliye ve Sıhhiye Vekilleri Erzincan Yolunda", 29 Aralık 1939, s.5.

Yine bakanlık tarafından verilen emirle Üçüncü Müfettişlik Erkan ve memurlarının Erzurum'a gitmeleri bildirilerek, askerin de deprem bölgesindeki çalışmalarda bulunması istenmiştir²⁰³². Sağlık Bakanı Alataş'ın ifade ettiği üzere, depremin ardından Erzincan Valisi, Erzincan Sağlık Müdürü, Ordu Müfettişi Orgeneral Kazım Orbay ve IV. Umumi Müfettiş General Abdullah Alpdoğan Erzincan'da gerekli olan ilk tedbirleri almışlardır. Çevre illerden oluşturulan yardım ekipleri de bölgeye hemen gelmek suretiyle, depremzedeler için yapılan tüm çalışmalara destek vermişlerdir²⁰³³. Erzurum'dan Erzincan'a yapılacak yardım faaliyetleri için, Vali Vekili Hilmi Balcı'nın başkanlığında, Belediye Başkanı, Ticaret Odası Başkanı ve İl Sağlık Müdürü'nden oluşan bir komisyon oluşturulmuş, Sağlık Müdürlüğü'nün başkanlığında üç doktor, iki hastabakıcı ve iki sağlık memurundan oluşan iki sağlık ekibi teşekkül edilmiştir²⁰³⁴. Elazığ Sağlık Müdürü ise üç doktor, iki hastabakıcı, iki sağlık memurundan oluşan heyetle ve çeşitli yardım malzemeleriyle Erzincan'a hareket etmiştir²⁰³⁵.

Sivas Valiliği tarafından da depremzedeler için hemen harekete geçilmiştir²⁰³⁶. Nitekim vali tarafından 29 Aralık 1939 tarihinde Sağlık Bakanlığı'na gönderilen telgraftan da anlaşılacağı üzere, valiliğin elindeki tüm imkânlar seferber edilmiştir. Vali'nin belirttiği üzere, Sivas'ın en fazla zarar gören yerleşim yerlerinden olan Hafik'in Oğnevit Köyü'ne, ilk olarak giden doktor, savcı ve jandarma kumandanı yanlarında çeşitli sağlık malzemesi ve yiyecek de götürmüşlerdir. Yeterli miktarda sağlık malzemesi ve erzak ile 15 jandarma refakatinde ikinci bir sağlık ekibi de Hafik'e doğru hemen yola çıkarılmış, bir sağlık ekibi de Zara'ya hareket etmiştir. Suşehri ve Koyulhisar yollarının kapalı olmasına rağmen buradaki felaketzedelere mümkün olan yardımlar yapılmaya çalışılmıştır²⁰³⁷. Valinin Suşehri'nde yardım işleriyle bizzat ilgilenmesi halkı memnun etmiş ve bu durum basına "*Kanayan yüreklere bir teselli menbai olmuştur*" cümlesiyle yansımıştır²⁰³⁸.

²⁰³² Tan, "Felaketzedelerin Yakın şehirlere Nakledilmesi İçin Tertibat Alınıyor", 29 Aralık 1939, s.6.

²⁰³³ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/1. (1940).

²⁰³⁴ Vakıf, "Erzincan'da Sarsıntı Devam Ediyor", 29 Aralık 1939, s.5.

²⁰³⁵ Vakıf, "Erzincan'da Sarsıntı Devam Ediyor", 29 Aralık 1939, s.1.

²⁰³⁶ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/4. (30 Aralık 1940); Tan, "Yaralı Kafilesini Taşıyan Kafile Sivas'a Gidemedi", 31 Aralık 1939,s.6; Vakıf, "Dâhiliye ve Sıhhat Vekillerinin Beyanâtı", 31 Aralık 1939, s.3.

²⁰³⁷ BCA. 30.10.0.0/77.482.4. Lef/2. (28 Aralık 1939).

²⁰³⁸ Vakıf, "Zelzele Devam Ediyor", 10 Ocak 1940, s.1.

Aynı şekilde Samsun Valisi de, il sağlık müdürüyle birlikte depremin hemen ardından Çarşamba'ya giderek, buradaki tedbirleri almıştır²⁰³⁹. İlçeye bir sağlık ekibi ve 8 kişilik enkaz kurtarma ekibi gönderilmiş, ayrıca depremzedelere ekmek dağıtımı gerçekleştirilmiştir²⁰⁴⁰. Samsun Valisi kendi il sınırı dışına da çıkarak, üç doktor, iki sağlık memuru ve sağlık malzemeleriyle birlikte önce Tokat'a²⁰⁴¹, Tokat'ın ardından da Ladik'e gitmiştir²⁰⁴². Cumhurbaşkanı'nın isteği ve İçişleri Bakanı Faik Öztrak'ın emri ile Erbaa'ya görevlendirilen Samsun Vali Yardımcısı²⁰⁴³, beraberinde Ticaret Odası Başkanı, bir fen memuru ve bir doktorun bulunduğu on bir kişilik bir heyetle ilçe halkının iâşe, iskan, enkaz kaldırma sorunlarıyla ilgilenmiştir²⁰⁴⁴. Sivas'ta oluşturulan sağlık ekipleri de Tokat'a gönderilmiştir²⁰⁴⁵. Bakanların gelmesiyle birlikte, Tokat'ta İçişleri Bakanı Faik Öztrak, Niksar'da Sağlık Bakanı Hulusi Alataş alınması gereken tedbirler ve yardım işleriyle ilgilenmişlerdir²⁰⁴⁶.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, Samsun Valisi Tokat'ta, vali yardımcısı ise Erbaa'da yardım organizasyonlarında bizzat görev almışlardır. Bu durum Erbaalılar tarafından memnuniyetle karşılanırken, Tokat Valisi Selahattin Üneri “*Kendi vilayetimiz olan Tokat'tan sadece beş on felaketzedeyi barındıracak kadar çadır ve on torba un göndermekten başka bir şey yapmadı*”²⁰⁴⁷ ifadeleriyle eleştirilmiştir. Erbaalılar tarafından yapılan bu eleştiriler de haklılık payı olduğu, İçişleri Bakanı Faik Öztrak'ın Tokat Valisiyle yaptığı görüşmede Üneri'ye, felaketzedeler için alınan önlemlerin çok eksik olduğunu ve bir program dâhilinde hareket edilmediğini ifade etmesinden²⁰⁴⁸ anlaşılmaktadır. Yine, Üneri'nin görevini iyi yapmadığını gösteren bir başka husus ise, mecliste milletvekilleri tarafından Öztrak'a isim verilmeden bazı memurların görevini iyi yapmadığına dair eleştirilere, Öztrak'ın, “*Bir iki vilayetin valisi merkezden*

²⁰³⁹ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940).

²⁰⁴⁰ Tan, “Felaketzedelerin Yakın Şehirlere Nakledilmesi İçin Tertibat Alınıyor”, 29 Aralık 1939, s.6.

²⁰⁴¹ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940).

²⁰⁴² Tan, “İmdat Heyeti Erbaa'da”, 8 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, “Amerikan Hastanesi Sertabibi Vazife Başında”, 8 Ocak 1940, s.7.

²⁰⁴³ Cumhuriyet, “Milli Felaketin Bilançosu”, 11 Ocak 1940, s.7; Tan, “Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi”, 11 Ocak 1940, s.6; Tan, “Yeni Tedbirler Alınıyor”, 4 Ocak 1940, s.6.

²⁰⁴⁴ Tan, “Erbaa İmdat Bekliyor”, 5 Ocak 1940, s.6.

²⁰⁴⁵ Vakit, “Sivas, Amasya ve Giresun'da Yine Zelzele Oldu”, 4 Ocak 1940, s.5.

²⁰⁴⁶ Tan, “Yeni Tedbirler Alınıyor”, 4 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Dâhiliye Vekili Tokat'ta, Sıhhiye Vekili Niksar'da”, 4 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, “Dâhiliye ve Sıhhiye Vekillerinin Tetkikleri”, 4 Ocak 1940, s.7.

²⁰⁴⁷ Vakit, “Erbaa'da Zelzele Tahribatı”, 11 Ocak 1940, s.3.

²⁰⁴⁸ Cumhuriyet, “Yeni Bir Erzincan Kurulacak”, 9 Ocak 1940, s.5.

ayrılmamıştır, ancak bunlar bizim bilğimiz dâhilindedir, valilerimizin her zaman yerlerinden ayrılmaları faydalı olmaz”²⁰⁴⁹ şeklindeki cevabıdır. İçişleri Bakanı tarafından verilen bu cevaba rağmen, Tokat Valisi Üneri, depremin ilk günlerinde gerekli olan önlemleri almakta ihmali bulunduğu gerekçesiyle görevinden alınmış, yerine Sivas Valisi İzzettin Çağpar atanmıştır²⁰⁵⁰. Samsun Valisinin üstün gayreti buna karşılık Tokat Valisi Selahattin Üneri’nin ihmalkârlığı, “Destan-ı Zelzele” isimli esere de şu mısralarla yansımıştır²⁰⁵¹;

Samsun valisi dindar bir vezir
Nerede yöngelsen orada hazır
Millete yardım için sanki bir Hızır
Vatan uğrunda kahraman oldu

Tokat’ın içinde büyük çay akar
Vali efendi de keyfine bakar
Felaket bildirenlerin gönlünü yıkar
Emsaller içinde çok rezil oldu

2.2.6.2. Enkaz Kaldırma Çalışmaları ve Mahkûmlar

Deprem bölgesinde can kayıplarının artmasını engellemek adına, öncelikli olarak enkaz kaldırma çalışmalarının başlaması gerekmekteydi. Dolayısıyla bu vazife ile görevlendirilen çok sayıda insan, civar illerden depremin etkilediği bölgelere sevk edilmiştir. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz üzere, yolların kapalı olması, enkaz kaldırma faaliyetlerinde çalışacak olan insanların deprem bölgelerine ulaşımını geciktirmiştir. Bununla birlikte, Erzincan’a çevre illerden yardım gelinceye kadar ilk anda askerler enkaz çıkarma faaliyetlerinde çalışmışlardır²⁰⁵². Nitekim depremin hemen ardından bölgeye giden Ordu Müfettişi Kazım Orbay, 27- 28 Aralık 1939 tarihinden itibaren, piyade ve topçu alayları askerlerinin, enkaz altında kalan insanları kurtarmaya çalıştıklarını belirterek, ilk günlerde enkaz kaldırma faaliyetlerinde 400 askerin görev

²⁰⁴⁹ Vakıf, “Dâhiliye Vekilinin Meclisteki İzahatları”, 12 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, “Dâhiliye Vekâletinin İzahatı”, 12 Ocak 1940, s.6.

²⁰⁵⁰ BCA. 30.18.12/89.129.18. (19 Ocak 1940); Tan, “Tokat Valisi Vekâlet Emrine Alındı”, 25 Ocak 1940, s.7; Vakıf, “Tokat Valisi Vekâlet Emrine Alındı”, 25 Ocak 1940, s.5.

²⁰⁵¹ Bkz. Abdülhamit Dünder, “1939 Erzincan Depremi ve -Destân-ı Zelzele-”, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Aralık 2019, s. 769.

²⁰⁵² Cumhuriyet, “Yaralı Bir Yüzbaşı Anlatıyor”, 3 Ocak 1940, s.5.

aldığını ifade etmiştir²⁰⁵³. IV. Umumi Müfettişliğine bağlı yardım treninin 30 Aralık 1939 tarihi gecesi saat 22.00'de Erzincan'a gelmesiyle ²⁰⁵⁴, asker sayısı artmış, 1 ve 2 Ocak günü 800, 3 Ocak günü 650 asker enkaz kaldırma faaliyetinde görev almıştır²⁰⁵⁵.

Askerler ilk günlerde depremde sağ kurtulan ahali ile çalışmalarını yürütürken²⁰⁵⁶, bölgeye çeşitli illerden görevlendirilen işçilerin şehre ulaşmasıyla birlikte, çalışmalarına onlarla devam etmişlerdir. Akabinde İçişleri Bakanının, Divriği Belediye Başkanı'ndan Divriği Demir Fabrikası'nda çalışan işçilerin de kurtarma işlerinde görevlendirilmesini talep etmesi üzerine²⁰⁵⁷, Divriği'den 200 işçi Erzincan'a gelmiştir²⁰⁵⁸. İşçilerin gelmesi, Kazım Orbay'ın ifadesiyle, askerlerin dinlenmesini sağlamıştır²⁰⁵⁹. Divriği Demir Fabrikası işçileri haricinde, Malatya'da bulunan bez fabrikasının bütün işçileri, Sivas'tan 500 işçi²⁰⁶⁰, Erzurum'dan 48 işçi²⁰⁶¹ ve Etibank'a mensup 200 işçi²⁰⁶² enkaz çıkarma faaliyetlerinde askere yardımcı olmak üzere Erzincan'a gelmiştir.

Amasya'dan gelen 200 asker de Niksar ve Erbaa'daki enkaz kaldırma faaliyetlerinde görev almışlardır²⁰⁶³. Erbaa'da görev alan askerle birlikte, depremde etkilenmeyen köylerin ahalileri de, Erbaa'daki kasaba ve köylerin enkazdan temizlenmesi için yapılan çalışmalarda görevlendirilmiştir²⁰⁶⁴. Reşadiye'ye de enkaz kaldırma çalışmalarında bulunmak üzere, 200 kişilik bir ekip gönderilmiştir²⁰⁶⁵.

²⁰⁵³BCA. 30.10.0.0/119.844.12. Lef/2. (4 Ocak 1940).

²⁰⁵⁴ Cumhuriyet, "Erzincan'da Yiyecek Tevzine Başladı", 31 Aralık 1939, s.5; Tan, "Yaralı Kafilesini taşıyan Tren Sivas'a Gidemedi", 31 Aralık 1939, s.1.

²⁰⁵⁵ BCA. 30.10.0.0/119.844.12. Lef/2. (4 Ocak 1940); İçişleri Bakanı Faik Öztrak, Mecliste yaptığı konuşmada 800 askerin enkaz kaldırma faaliyetlerinde görev aldığını belirtmiştir. Bkz. Tan, "Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi", 11 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi Hakkında Resmi Malumat", 11 Ocak 1940, s.1.

²⁰⁵⁶ Yeni Sabah, "Dün İstanbul'a 173 Felaketzede Gelmiştir", 7 Ocak 1940, s.7.

²⁰⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.39.(10 Ocak 1940); Tan, "Çok Hazin Levhalar", 2 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Dâhiliye Vekiline Bildirilen Ölü ve Hasar Miktarı", 2 Ocak 1940, s.5; Cumhuriyet, "Dâhiliye Vekilinin Sözleri", 3 Ocak 1940, s.5.

²⁰⁵⁸TBMM Zabıt Cerideleri, 6. Devre, 8. Cilt, 23. Birleşim, 10 Ocak 1940, s.39; Cumhuriyet, "Kızılay Hastanesi Erzincan'da Faaliyete Geçti", 4 Ocak 1940, s.6; Tan, "Erzincan Halkının Nakline Başlandı", 4 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, "Sıhhiye Vekilinin Yeni Sabah'a Beyanatı", 4 Ocak 1940, s.7.

²⁰⁵⁹ BCA. 30.10.0.0/119.844.12. Lef/2. (4 Ocak 1940).

²⁰⁶⁰ Yeni Sabah, "Erzincan Felaketi", 3 Ocak 1940, s.7.

²⁰⁶¹ Tan, "Kaybımız Çok Fazla", 10 Ocak 1940, s.6.

²⁰⁶² Vakit, "Zelzele Mıntıkasında Bir Kadın Mebusumuzun Fedakârlığı", 20 Ocak 1940, s.3.

²⁰⁶³ Tan, "Sivas'ta Yeni Zelzele", 1 Ocak 1940, s.6.

²⁰⁶⁴ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.163.

²⁰⁶⁵ Cumhuriyet, "Yeni Bir Erzincan Kurulacak", 9 Ocak 1940, s.5.

Askerler ve işçilerin çalışmalarıyla, enkaz altında kalan yaralılar kurtarıldığı gibi, yıkılan binaların enkazları kaldırılarak cadde ve sokaklar da temizlenmeye başlanmıştır. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, 14 Ocak tarihinde deprem bölgesine gelerek askeri yardım faaliyetlerini incelemiştir²⁰⁶⁶.

Depremden ağır hasar alan ancak yıkılmayan bazı binaların tehlike arz etmesi nedeniyle bu binaları yıkmak için, İçişleri Bakanlığı tarafından Erzincan'a sevk edilmek üzere²⁰⁶⁷, deprem bölgesine yıkıcı istenmiştir²⁰⁶⁸. Bunun üzerine, Erzincan, Sivas ve Tokat'a, İtfaiye Teşkilatı mensupları tarafından oluşturulan heyetler gönderilmiştir²⁰⁶⁹. İstanbul İtfaiyesi tarafından oluşturulan beş kişilik yıkım ekibi Erzincan'daki tehlikeli binaların yıkılmasında görev almıştır²⁰⁷⁰.

Erbaa'da da enkaz kaldırmak ve tehlikeli binaları yıkmak için İstanbul'dan gelen beş itfaiyecinin nezareti altında beş ekip görev yapmıştır²⁰⁷¹. Ekipler, yıkılmış olan binaların enkazlarını kaldırarak, yıkılması gereken binaları yıkmak ve caddeleri açmak için yoğun bir faaliyet göstermişlerdir²⁰⁷².

Erzincan'da enkaz kaldırma faaliyetlerinde gönüllü olarak çalışan bir diğer ekip ise mahkûmlardan oluşmuştur. Erzincan'da görevli olan Yüzbaşı Mehmet Ali Somer'in anlattığına göre, Erzincan hapisanesinin duvarları yıkıldığından aralarında İmralı'dan gelen 40 tutuklunun da olduğu mahkûmlar açıkta kalmış, ancak hiçbiri kaçmayarak Erzincan Savcısı İzzet Akçal²⁰⁷³ idaresinde toplanarak enkaz altında kalan felaketzedeleri kurtarma faaliyetlerinde çalışmışlardır²⁰⁷⁴. Sabahtan akşama kadar enkaz altındakilerin kurtarılması için çalışan mahkûmlar, akşam olduktan sonra da Savcı'nın

²⁰⁶⁶ Cumhuriyet, "Büyük Erkânıharbiye Reisimizin Tetkikleri ", 14 Ocak 1940, s.1.

²⁰⁶⁷ Tan, "Samsun'a Bir Müfreze Sevk edildi", 7 Ocak 1940, s.2.

²⁰⁶⁸ Cumhuriyet, "Zelzele Mıntıkasından Yıkıcı İsteniliyor", 7 Ocak 1940, s.5; Tan, "Samsun'a Bir Müfreze Sevk edildi", 7 Ocak 1940, s.2.

²⁰⁶⁹ Tan, "İtfaiyeciler Gönderiliyor", 4 Ocak 1940, s.6.

²⁰⁷⁰ Yeni Sabah, "Tahrip Heyetleri", 6 Ocak 1940, s.7; Cumhuriyet, "İtfaiye Tahrip Müfrezesi Gidiyor", 7 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Tahrip Müfrezesi Bugün Gidiyor", 7 Ocak 1940, s.7.

²⁰⁷¹ Tan, "Erbaa'daki Zararın Bilançosu", 29 Ocak 1940, s.6; Vakıf, "Erbaa Köylerinde Zelzele Tahribatı", 31 Ocak 1940, s.4.

²⁰⁷² Vakıf, "Erbaa Köylerinde Zelzele Tahribatı", 31 Ocak 1940, s.4.

²⁰⁷³ Erzincan Savcısı İzzet Akçal, deprem sonrasındaki başarılı ve soğukkanlı çalışmalarından dolayı, General Abdullah Alpdoğan tarafından vali yardımcısı yapılmıştır. Bkz. Faruk Küçük, "Yeni Erzincan Nerede ve Nasıl Kurulacak", 18 Ocak 1940, s.4,7.

²⁰⁷⁴ Cumhuriyet, "Yaralı Bir Yüzbaşı Anlatıyor", 3 Ocak 1940, s.5; Tan, "Erzincan'dan Gelen İlk Yaralıları Facianın Dehşetini Anlatıyor", 3 Ocak 1940, s.6.

yaptığı yoklamada eksiksiz olarak toplanmışlardır. Fırsatları olmasına rağmen neden kaçmadıklarını gazeteci Mekki Said'e, *"Böyle günde eksilen yalnız hapishaneden değil, millet hizmetinden, kardeşine yardımdan, insanlıktan kaçmış olur. Bu ise alçaklıkların en büyüğüdür ve katil de olsa, hiç birimizin suçu böyle bir cinayetten daha ağır olamaz"*²⁰⁷⁵ cümleleriyle ifade etmişlerdir.

General Alpdoğan da, Erzincan'da en fazla çalışan işçi grubunun mahkûmlar olduğunu, her bir mahkûmun 50-60 depremzedeyi enkaz altından kurtardığını ifade etmiştir. Ayrıca bir mahkûmun enkaz altında bulduğu elli adet beşbiryerde altını, kendisine teslim ettiğini belirterek²⁰⁷⁶ mahkûmların çalışmalarından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Enkaz kaldırma çalışmalarında Erzincan hapisanesinde tutuklu mahkûmlar ile birlikte, Ankara Cezaevi'nden gelen 100 mahkûm²⁰⁷⁷ ile İmrallı Adası'ndan gelen 65 mahkûm da görev almıştır²⁰⁷⁸. Deprem bölgesinden kaçma imkânları varken, depremzedeler için fedakârca çalışan mahkûmlar, ilerleyen günlerde Erzincan'da baraka yapımında da çalışmışlardır²⁰⁷⁹.

Erzincan'da olduğu gibi Zara'daki mahkûmlar²⁰⁸⁰ ile Erbaa'daki mahkûmlar da enkaz kaldırma faaliyetlerinde görev almışlar ve büyük yararlılık göstermişlerdir. Erbaa'da depremde sağ olarak kurtulan ve öğretmenlik yapan Numan Sarısözen'in ifadelerine göre, Erbaa Savcısı hapishanede bulunan 180 mahkûmu serbest bırakarak, enkaz altında kalan yaralıların çıkarılmasında çalışmalarını sağlamıştır. Mahkûmların hepsi de görevlerini yerine getirerek, 400 kişiyi enkaz altından kurtarmışlardır. Yardımlarından dolayı Erbaa Savcısı, mahkûmların aile ve akrabalarını görmeleri için

²⁰⁷⁵ Mekki Said Esen, "Sen Sağol Paşam", Cumhuriyet, 6 Ocak 1940, s.5.

²⁰⁷⁶ Faruk Küçük, "Yeni Erzincan Nerede ve Nasıl Kurulacak", Yeni Sabah, 18 Ocak 1940, s.4,7.

²⁰⁷⁷ Tan, "Kaybımız Çok Fazla", 10 Ocak 1940, s.6; Tan, "Erzincan'a Giden Mahkûmlar", 7 Ocak 1940, s.2.

²⁰⁷⁸ İmrallı'da bulunan 40 mahkûm, Erzincan'a görevlendirilen bu mahkûmlara 15 bin kilo soğan, 172 adet çadır İzmit yardım komitesine teslim ederek depremzedelere yardımda bulunmuşlardır. Bkz. Tan, "İskân Edilen Felaketzedeler", 16 Ocak 1940, s.7; Yeni Sabah, "İmrallı Mahkûmları da Hareket Ettiler", 16 Ocak 1940, s.7. Muğla'daki mahkûmlar kendi tezgâhlarında dokudukları kumaşlardan 120 metre dokuma bezi ile 60 yün fanila, 100'ü aşkın çorap gibi eşya yaparak Muğla Milli Komite aracılığıyla felaketzedelere göndermiştir. Bkz. Cumhuriyet, "Memlekette Yardım", 17 Ocak 1940, s.2; Vakıf, "Koyulhisar'da Sağlam 9 Bina Kaldı", 17 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketine Yardım Genişliyor", 17 Ocak 1940, s.3. Mersin'deki mahkûmlar da depremzedeler için 1 pantolon, 1 çift çorap, 1 gömlek, 1 kasket, 1 gecelik entari, 1 mintan, 1 iç donu, 14 çift pantolon yardımda bulunmuşlardır. Bkz. Vakıf, "Memlekette", 17 Ocak 1940, s.2.

²⁰⁷⁹ Cumhuriyet, "Dünkü Zelzeleler", 10 Ocak 1940, s.5.

²⁰⁸⁰ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Haberler", 31 Aralık 1939, s.5; Tan, "Yaralı Kafilesini Taşıyan Kafile Sivas'a Gidemedi", 31 Aralık 1939, s.6.

birkaç gün izin vermiştir²⁰⁸¹. Giresun'daki mahkûmlar da serbest bırakılarak, buradaki mahkûmların da yardım faaliyetlerinde çalışmaları sağlanmıştır²⁰⁸².

İçişleri Bakanı Faik Öztrak da Mecliste yaptığı konuşmada özellikle İmralı'dan gelenleri kastederek, mahkûmların çalışmalarından övgüyle bahsetmiş ve *“İmralı'dan gönderilen mevkıflar felaketzedelere yardım hususunda asilane fedakârlıklar gösteriyor, enkaz altından felaketzedeleri çıkarıyor, kendi ekmeklerini, kurtardıkları kardeşlerine veriyorlardı²⁰⁸³”* ifadelerini kullanmıştır Kızılay tarafından deprem bölgesine ilk giden sağlık ekibinin içinde yer alan Edirne Milletvekili Fatma Memik de mahkûmlar için, *“Türk milletinin kalbinde saklı şefkat hislerinin ne kadar büyük bir his olduğunu bize her dakika anlatıyordu. Bu mahpuslar arasında hiçbir mahpus çıkmamıştır ki yolda bulduğu beş kuruşu bile getirip teslim etmemiş olsunlar²⁰⁸⁴”* ifadelerini kullanarak, mahkûmların dürüst ve fedakârca çalıştıklarını belirtmiştir

Mahkûmların çalışmalarından basında da övgüyle bahsedilmiş ve deprem bölgesinde çalışan bu mahkûmlar için af çıkması istenmiştir. Hakkı Süha Gezin, *“İçinde Milli seciyemizin yüksekliği yaşıyor. Kendilerini çatlak duvarlar, çökmüş çatılar arası atan, ölümü göze alarak cankurtaranlar, zelzelenin başladığı dakikaya kadar, can düşmanı sayılan birer mahkûmdular. İnsanlık haklarından soyularak zindana atılmışlardı. Korkunç yıkıntıların arasına atıldılar ve işte birçok yurttaşın sağ kalışlarını onlara borçluyuz. Ezeli adalet terazisinde hayırla şer tartılarak hüküm verilir. Çok kere bir suçun günahının, bir hayrın sevabı giderir. Erzincan mahkûmlarını insan adaleti kanun terazileri ne derlerse desinler, ben bütün günahlarından sıyrılmış görüyorum. Burada milli gururu okşayacak bir büyüklük var”²⁰⁸⁵*, cümleleriyle mahkûmların faaliyetlerinden övgüyle bahsetmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nde *“Sarsılmaz İmanımız”* başlıklı bir yazıda da mahkûmların bu davranışları, felaket karşısında Türk Milletinin takındığı fedakâr tavra örnek olarak gösterilerek mahkûmların afları istenmiştir. *“Nasıl bir günah işleyerek cezaevine düşmüş olan Türkler bile, her şeyden evvel felakete uğramış kardeşlerini kurtarmak için alevler*

²⁰⁸¹ Tan, “Yaralıların Nakli Bitiyor”, 9 Ocak 1940, s.6.

²⁰⁸² Yeni Sabah, “Ş. Karahisar ve Civarında Yardım İşleri Çok Güçleşti”, 11 Ocak 1940, s.1.

²⁰⁸³ Yeni Sabah, “Zelzele Felaketi Hakkında Resmi Malumat”, 11 Ocak 1940, s.3.

²⁰⁸⁴ Vakıf, “Zelzele Mıntıkasında Bir Kadın Mebusumuzun Fedakârlığı”, 20 Ocak 1940, s.3.

²⁰⁸⁵ Hakkı Süha Gezin, “Felaket İçinde Türk Büyüklüğü”, Vakıf, 3 Ocak 1940, s.3.

içinde kalan enkaz yığınlarına saldırmışlar, hala sarsılan ve yıkılan duvarlar ve damlar arasında hayatlarını tehlikeye koyarak çalışmışlar ve birçok can kurtarmışlardır. Bu mahkûmlar suçları ne olursa olsun affa layıktırlar. Bu kadar fedakârlık ve feragatle çalışan insanları tekrar hapse atmak haksızlık olur. Onlar yaptıkları insani hareketle, vaktiyle cemiyete verdikleri zararı telâfi etmişlerdir”²⁰⁸⁶. Tan Gazetesi’nde yayınlanan bir yazıda da mahkûmların çalışmaları övülerek bu mahkûmlara af çıkarılmasının yeterli olmadığı, ikramiye ya da madalya ile mükâfatlandırmaları gereğinden bahsedilmiştir²⁰⁸⁷.

Bölgede depremzedeler için elinden geleni yapan, çalışmalarıyla birçok insanın hayatını kurtaran, hükümeti zor durumda bırakmayan mahkûmların çalışmaları herkes tarafından takdirle karşılanmıştır. Bu bağlamda Genel Müfettiş General Alpdoğan tarafından da gündeme getirilen “af talebi”²⁰⁸⁸, hükümet tarafından dikkate alınmıştır. Bu kapsamda Adalet Bakanlığı, mahkûmların affı hususunda bir kanun tasarısı hazırlanması için çalışmalara başlamış²⁰⁸⁹ ve hazırlanan kanun, Adalet Bakanı Fethi Okyar tarafından Meclis’e sunulmuştur²⁰⁹⁰.

Kanun teklifi, mahkûmların cezalarının belirli bir süre tehir edilmesine yöneliktir. Bakan Okyar, bazı cezaevlerinin yıkılmış olmasından dolayı, mahkûmların ağır kış şartlarında barındırılmasının zor olduğunu ve mahkûmların ailelerin de depremden etkilendiğini dolayısıyla mahkûmların ailelerine destek olmaları gerektiğini belirtmiştir²⁰⁹¹. Bakan tarafından sunulan bu teklif, milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir. Bununla birlikte, depremin meydana geldiği gün ve sonrasında deprem bölgesinde²⁰⁹² mahkûm ve mevkûflardan bir kısmı veya tamamı hakkında verilmiş olan

²⁰⁸⁶ Cumhuriyet, “Sarsılmaz İmanımız”, 4 Ocak 1940, s.3.

²⁰⁸⁷ Tan, “Mahkûmlar Bir Çok Can Kurtardılar”, 7 Ocak 1940, s.6.

²⁰⁸⁸ Cumhuriyet, “Erzincan’da Vaziyet”, 7 Ocak 1940, s.6.

²⁰⁸⁹ Tan, “Cezaları Affedilecek Mahkûmlar”, 10 Ocak 1940, s.6.

²⁰⁹⁰ Vakit, “Zelzele Mıntıklarında”, 11 Ocak 1940, s.1,5; Yeni Sabah, “Mahkûmların Cezalarının Tecili Hakkındaki Kanun Kabul Edildi”, 11 Ocak 1940, s.3.

²⁰⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İctima 1, C.8, s.36-37, (10 Ocak 1940).

²⁰⁹² Deprem bölgesinde ceza hükümleri ile tevkif kararları infazının erteleneceği yerler, Bakanlar Kurulu tarafından, Erzincan, Tokat, Erbaa, Niksar, Reşadiye, Amasya, Zile, Şebin Karahisar, Suşehri, Koyulhisar, Mesudiye, Alucra, Hafik, Zara, Ordu, Fatsa, Ünye, Giresun, Görele, Gümüşhane, Bayburt, Kelkit, Şiran, Çarşamba ve Pülümür olarak belirlenmiştir, bkz. Cumhuriyet, “Tevkif Kararlarının Tehiri Hakkındaki Kanun Nerelerde Tatbik Edilecek”, 18 Ocak 1940, s.3; Tan, “Başvekil Son Alınan Tedbirler Hakkında Beyanatta Bulundu”, 18 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Zelzeleden Zarar Görenlere Yardım Kanunu Kabul Edildi”, 18 Ocak 1940, s.5.

ceza hükümleri ile tevkif kararlarının, bölgede normal hayat geri dönünceye kadar, Adalet Bakanlığı tarafından ertelenmesi kabul edilmiş, kanunun 31.12.1941 tarihine kadar yürürlükte kalmasına karar verilmiştir²⁰⁹³. 19 Nisan 1940 tarihindeki TBMM toplantısında ise, deprem bölgesinde yararlılıkları görülen 241 mahkûmun mahkûmiyet müddetlerinin beşte dördü ve devlete olan para cezaları affedilmiştir. Bu noktada Erzincan Milletvekili Salih Başotaç, mahkûmların bütün cezalarının af edilmesini talep etmiştir. Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Şinasi Devrin buna cevaben, kendilerinin de aynı şeyi düşündüğünü ancak içlerinde 125 tanesinin adam öldürmekten mahkûm olduğunu, bu mahkûmların kısa bir zaman sonra dönmeleri halinde bu kişilerle ölenlerin aileleri arasında husumet çıkabileceğini düşündüklerinden, cezalarının beşte dördünün affedilmesine karar verdiklerini ifade etmiştir. Adliye Bakanı Fethi Okyar da söz alarak Salih Başotaç'ın ifadelerini tekrarlamış ve kanunun bu şekilde geçmesini istemiştir. Buna mukabil milletvekilleri, Okyar'ın teklifini kabul etmiştir²⁰⁹⁴. Kanun 26 Nisan 1940 tarihli Resmî Gazetede, *“27 Kanunuevvel 1939 tarihinde ve müteakip günlerde vuku bulan zelzelede felakete uğrayanların kurtarılmasında fevkalade hizmetleri görülen bazı mahkûmların cezalarının affi hakkında kanun”* başlığıyla yayınlanmıştır. Gazetede ayrıca affedilen 241 mahkûmun isimleri ve işledikleri suçlar da yer almıştır²⁰⁹⁵.

2.2.6.3. Ulaşım Alanında Alınan Tedbirler

Daha önce de belirttiğimiz üzere, yardımların zamanında yapılmasını engelleyen en önemli sorun, ulaşımda yaşanan güçlüklerdir. Ulaşımın sağlanamaması nedeniyle, özellikle köylere uzun süre yardım gönderilememiş ve dolayısıyla can kayıplarının artması söz konusu olmuştur. Bu nedenle ekiplerin ve yardım malzemelerinin depremden etkilenen bölgelere ulaştırılabilmesi için alternatif çözüm yolları aranmıştır. Örneğin Erzincan'a Erzurum'dan gelecek yardım treninin, yolların yoğun kar yağışı ve deprem nedeniyle Tunceli'de kalmasından dolayı, yardımlar Gümüşhane'den

²⁰⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.36-37, (10 Ocak 1940); Tan, “Felaket Mıntıkasındaki Mücrim ve Mahkûmlar”, 11 Ocak 1940, s.3; Yeni Sabah, “Mahkûmların Cezalarının Tecili Hakkındaki Kanun Kabul Edildi”, 11 Ocak 1940, s.3.

²⁰⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6 İçtima 1, C.10, s.117-119, (19 Nisan 1940).

²⁰⁹⁵ Resmi Gazete, 26 Nisan 1940.

gönderilen 200 yük hayvanı vasıtasıyla yapılabilmektedir²⁰⁹⁶. Acil ihtiyaçların depremzedelere uçakla ulaştırılması gündeme gelmiş²⁰⁹⁷, ancak bunun gerçekleşip gerçekleşmediğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Erzincan'a ulaşmakta yaşanan problemlerin benzeri, Tokat ve Sivas'ın köylerine ulaşım noktasında da yaşanmıştır. Nitekim deprem nedeniyle özellikle köylerle bağlantıyı sağlayan şose yollarda, kayaların yuvarlanmasıyla meydana gelen kapanmalar, bozulmalar ve çökmeler bu yolların tamirini güçleştirdiğinden, yollar uzun süre kapalı kalmıştır. Erzincan'a Ankara'dan gelen yardımların Sivas üzerinden ulaştırılmasını sağlayan demiryolları ise bahsi geçen yollara nispeten daha kısa sürede tamir edilmiştir. Zira karlarla kaplı Erzincan yolu, depremden üç gün sonra açılabilmişken²⁰⁹⁸, Tokat'ta depremin üzerinden on gün geçmesine rağmen hiç ulaşılamayan ve haber alınamayan birçok köy olmuştur²⁰⁹⁹. Bu kapsamda Tokat'a bağlı Reşadiye İlçesi ve köy yollarının açılması için askerlerden istifade edildiğini görmekteyiz. Nitekim ilçenin köylerine giden yolları açma görevi, Tokat ve Erzurum'daki Kolordu Komutanlıklarına verilmiş²¹⁰⁰ ve bu amaçla buraya 200 asker gönderilmiştir²¹⁰¹. Askerler, valinin nezareti altında yolları açmaya çalışmışlar²¹⁰², ancak yolun açılması uzun süreceğinden, daha sonra enkaz kurtarma ve yardım faaliyetlerinde görevlendirilmişlerdir²¹⁰³. Yolların kısa sürede tamirinin yapılamaması ise ilçeye atlarla gidilmesini²¹⁰⁴ zorunlu kılmıştır. İçişleri Bakanı'nın emriyle Tokat Valisi de Reşadiye'ye atla gitmek zorunda kalmıştır²¹⁰⁵.

²⁰⁹⁶ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/4. (30 Aralık 1940); TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, Cilt.8, s.38, (10 Ocak 1940); Tan, "Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi", 11 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi Hakkında Resmi Malumat", 11 Ocak 1940, s.3.

²⁰⁹⁷ Tan, "Felaketzedelerin Yakın Şehirlere Nakledilmesi İçin Tertibat Alınıyor", 29 Aralık 1939, s.6.

²⁰⁹⁸ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Haberler", 31 Aralık 1939, s.1.

²⁰⁹⁹ Tan, "Dağ Köyleri On Gündür Yardımsız", 7 Ocak 1940, s.1.

²¹⁰⁰ BCA. 30.10.0.0/119.844.12. Lef/1. (4 Ocak 1940).

²¹⁰¹ Vakit, "Tokat ve Erbaa'ya Niçin Yardım Gidemedi?", 13 Ocak 1940, s.3.

²¹⁰² Cumhuriyet, "Askeri Kıtalar Kapalı Reşadiye Yolunu Açmaya Çalışıyor", 6 Ocak 1940, s.1. Cumhuriyet Gazetesi'nde yolların açılması için Vali Selahaddin Üneri'nin emri üzerine bir mühendis, üç fen memuru, dört yüz asker ve yüzlerce işçi çalıştığı ifade edilmiştir. Bkz. Cumhuriyet, "Dünkü Zelzeleler", 10 Ocak 1940, s.5.

²¹⁰³ Tan, "Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi", 11 Ocak 1940, s.6.

²¹⁰⁴ Vakit, "Tokat ve Erbaa'ya Niçin Yardım Gidemedi?", 13 Ocak 1940, s.3.

²¹⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.40. (10 Ocak 1940). Tan, "Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi", 11 Ocak 1940, s.6.

Yardımların ulaştırılmasında da vakit kaybetmemek adına hayvanlardan yararlanılmış ve ilçeye ilk yardımlar develerle yapılmıştır²¹⁰⁶. Bununla birlikte Mesudiye’den olduğu gibi diğer ilçelerden gelen yardımların bir kısmı da Reşadiye’ye atlarla gönderilmiştir²¹⁰⁷.

Yardımların hızlı bir şekilde depremzedelere ulaşmasını sağlamak amacıyla alınan bir diğer tedbir de, Tokat ve Reşadiye arasındaki köy yollarında olduğu gibi, yol üzerinde on km arayla baraka ve zeminlikler yapılarak, bunların içlerine erzak bırakılması olmuştur²¹⁰⁸. Bahsi geçen köy yolları arasındaki bozulmalar, ağır yaralıların da hastaneye nakillerini güçleştirdiğinden, İçişleri Bakanı tarafından yaralıların da hayvanlar yardımıyla nakillerinin gerçekleştirilmesi ve yaralılar için de 10 km arayla cankurtaran adı verilen barakalar yapılması emri verilmiştir²¹⁰⁹.

Sivas’ta en fazla zarar gören ilçelerden olan Koyulhisar ve Suşehri’ne giden yollardaki bozulmalar da, bu ilçelere gerekli yardımların yapılmasını zorlaştırmıştır. Sivas Valisi Akif Eyidoğan yaptığı açıklamada, Sivas’tan ilçelere hareket ettikleri gün yoğun bir kar ve tipi olduğunu, yolları kızaklarla, kızıağın geçemediği yerlerde atlarla geçtiklerini, atların geçemediği yerlerde ise yayan yürümek suretiyle ilçelere ulaşabildiklerini ifade etmiştir²¹¹⁰. Koyulhisar ve Suşehri yollarının açılması için bölgeye asker gönderilmiş ve askerler buradaki halkla birlikte yolları açmak için çalışmıştır²¹¹¹. Asker ve halk dışında, yolların açılması için bölgeye ayrıca 200 işçi daha gönderilmiştir²¹¹². Yolları açmaya çalışan ekiplere tahta, kürek, eldiven, kar gözlüğü, gaz yağı, gaz lambası gibi araçlarla birlikte, pastırma, helva, zeytin ve ekmek gibi yiyecek maddeleri gönderilmiştir²¹¹³. Yolların kapanmasına neden olan kayaların kaldırılması için Vali Eyidoğan’ın isteği üzerine buraya ayrıca bir sandık fitil ve kapsül

²¹⁰⁶ Vakit, “Tokat ve Erbaa’ya Niçin Yardım Gidemedi?”, 13 Ocak 1940, s.3; Tan, “İlk Büyük Yaralı Kafilesi Dün Geldi”, 7 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, “Sıhhiye Vekilinin Yeni Sabah’a Beyanatı”, 4 Ocak 1940, s.7.

²¹⁰⁷ Cumhuriyet, “Felaketzedelere Yardım”, 15 Ocak 1940, s.5; Tan, “Köylerle de Tam İrtibat Temin Edildi”, 15 Ocak 1940, s.1; Vakit, “Mesudiye’den Reşadiye’ye”, 15 Ocak 1940, s.7.

²¹⁰⁸ Cumhuriyet, “Dünkü Zelzeleler”, 5 Ocak 1940, s. 7; Tan, “Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi”, 11 Ocak 1940, s.6.

²¹⁰⁹ Cumhuriyet, “Dünkü Zelzeleler”, 5 Ocak 1940, s. 7.

²¹¹⁰ Tan, “Sivas Valisinin Beyanatı”, 25 Ocak 1940, s.6.

²¹¹¹ Cumhuriyet, “Korkunç Manzara”, 1 Ocak 1940, s.4; Tan, “Sivas’ta Yeni Zelzele”, 1 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Dün, Sivas’ta Yeni Zelzele Oldu”, 1 Ocak 1940, s.5.

²¹¹² Yeni Sabah, “Zelzele Felaketi Hakkında Resmi Malumat”, 11 Ocak 1940, s.3.

²¹¹³ Tan, “Memurlarda Yüzde 2-10 Veriyor”, 31 Aralık 1939, s.3.

sevk edilmiştir²¹¹⁴. Kalabalık bir ekibin çalışmasına ve gönderilen malzemelere rağmen Zara, Suşehri ve Koyulhisar'a araçla ulaşım bütün bir kış boyunca mümkün olmamıştır²¹¹⁵. Erzincan'da olduğu gibi Suşehri için de uçakla yardım yapılması gündeme gelmiştir²¹¹⁶. Bu durum hava muhalefetinden dolayı önce ertelenmiş²¹¹⁷, ancak iki hafta sonra 11 Ocak'ta Suşehri'ne uçaklarla havadan gıda ve yardım malzemeleri atılmıştır²¹¹⁸.

Ayrıca İçişleri Bakanı tarafından alınan karar neticesinde Suşehri ve Koyulhisar ilçeleri ve köylerine, kızak veya yük hayvanlarıyla yardım yapılması kararlaştırılmıştır²¹¹⁹. Böylelikle karlı yolları açmak için vakit kaybı önlenmiş olacak ve yardımlar daha kısa süre içerisinde ilgili yerlere gönderilecektir. Zara'ya bağlı bir nahiye olan Şerefiye, Koyulhisar ve Suşehri arasında bir durak yeri olarak seçilmiş, Zara'dan getirilen yardım malzemeleri burada depolanmıştır. Bahsi geçen ilçelere de yardımlar buradan dağıtılmıştır²¹²⁰. Yardımlar, Şerefiye'ye kadar kızaklarla oradan ileriye yük hayvanları vasıtasıyla yapılmıştır. Zara'da oluşturulan yardım deposundan her gün Koyulhisar ve Suşehri'ne, Sivas-Zara, Zara-Şerefiye arasında kızaklar yardım için sürekli çalışmıştır²¹²¹.

Hafik-Zara arasındaki yollarda da deprem nedeniyle bozulmalar olduğundan, iki ilçe arasında ulaşım da sorunlar yaşanmıştır. Nitekim iki ilçe arasındaki mesafe 30 km olup, bölgede incelemeler yapmak üzere yola çıkan vali, bu mesafeyi ancak 35 saatte aşabilmiştir. Faik Öztrak, burada da yardımların gönderilmesinde hayvanlardan yararlanılmasına yönelik tedbir alınmasını sağlamış ve bu ilçeler için 70 hayvan tahsis edilmiştir²¹²².

Giresun ve Şebinkarahisar arasındaki yol üzerinde bulunan 500 metre yüksekliğindeki tepe, depremin etkisiyle yıkıldığından yol kapanmış²¹²³ ve ancak 9

²¹¹⁴ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.191.

²¹¹⁵ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.204.

²¹¹⁶ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Haberler", 31 Aralık 1939, s.1.

²¹¹⁷ Tan, "Sıhhiye Vekili de Dün Tedbirleri Tetkik İçin Erbaa'ya Hareket Etti", 5 Ocak 1940, s.1.

²¹¹⁸ Yeni Sabah, "Suşehrine Dün Tayyare İle Yiyecek ve Giyecek Atıldı", 12 Ocak 1940, s.1.

²¹¹⁹ Tan, "Kaybımız Çok Fazla", 10 Ocak 1940, s.1.

²¹²⁰ Vakit, "Zara'da İnşa Faaliyeti Başladı", 25 Ocak 1940, s.2.

²¹²¹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.204.

²¹²² Tan, "Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi", 11 Ocak 1940, s.6.

²¹²³ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketi", 8 Ocak 1940, s.5.

Ocak tarihinde açılabilmiştir²¹²⁴. Bu bölgedeki yollar açılncaya kadar, Giresun’a bağlı Şebinkarahisar ve Alucra’da da yaralıların ve eşyaların nakilleri kızakla yapılmıştır²¹²⁵. Şebinkarahisar’a yardımların problemsiz bir şekilde gönderilmesi ancak deprem nedeniyle kapalı olan Eğribel Geçidi’nin açılmasıyla sağlanabilmiştir²¹²⁶.

Netice itibariyle atlar, develer ve kızaklar kullanılarak alınan bu tedbirler sayesinde Reşadiye, Mesudiye, Suşehri, Koyulhisar ve köylerine 1 Ocak 1940 tarihi itibariyle yardım gönderilmeye başlanmıştır²¹²⁷.

Kara yolları ve demiryollarının depremden etkilenmesi ve hava muhalefeti nedeniyle ulaşım elverişli olmaması, ülke genelinde toplanan yardımların bölgeye ulaştırılmasında deniz yolunun tercih edilmesini sağlamıştır. Ordu ve Giresun limanlarına vapurlarla gelen yardım eşyaları buradan bölgeye dağıtılmıştır. Nitekim kısa süre içinde önemli miktarlarda yardım toplanan İstanbul’da, yardımların hızlı bir şekilde bölgeye ulaştırılması için ilk olarak, Devlet Denizyollarına ait Dumlupınar Vapuru, 30 Aralık günü Giresun ve Ordu’ya doğru hareket etmiştir²¹²⁸. Daha sonraki günlerde Ordu ve Giresun’a, Karadeniz Vapuru²¹²⁹, İzmir Vapuru²¹³⁰, Ankara Vapuru²¹³¹ ve Tarı Vapuru²¹³² aracılığıyla çeşitli yardım malzemeleri gönderilmiştir.

2.2.6.4. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar

Askerlerin, mahkûmların, işçilerin ve depremden sağ olarak kurtulan halkın çalışmaları neticesinde enkaz altında kalan binlerce insan kurtarılmıştır. Enkaz altında kalan bir kadın dört gün sonra²¹³³, 23 yaşındaki başka bir kadın da 12 gün sonra enkaz

²¹²⁴ Tan, “Yeniden Zelzele Oluyor”, 9 Ocak 1940, s.1.

²¹²⁵ Yeni Sabah, “Dünya Felaketle Alâkadar”, 13 Ocak 1940, s.6.

²¹²⁶ Tan, “Soğuğa Karşı Yardımlar”, 16 Ocak 1940, s.7.

²¹²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.41. (10 Ocak 1940).

²¹²⁸ Cumhuriyet, “Dumlupınar Vapuru Dün Giresun’a Gitti”, 31 Aralık 1939, s.1; Tan, “İstanbul’un İlk Yardımı: Dün Bir Vapur Eşya Gitti”, 31 Aralık 1939, s.3; Vakıf, “Dumlupınar Vapuru Dün Hareket Etti”, 31 Aralık 1939, s.1; Yeni Sabah, “İstanbulluların Yardımı”, 31 Aralık 1939, s.3.

²¹²⁹ Vakıf, “İstanbulluların Yardımı”, 4 Ocak 1940, s.4.

²¹³⁰ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketi”, 26 Ocak 1940, s.6.

²¹³¹ Vakıf, “Teberri Miktarı”, 5 Şubat 1940, s.2.

²¹³² Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.189; Cumhuriyet, “İmdat Ekipleri Zelzele Mıntıkasında”, 24 Ocak 1940, s.5.

²¹³³ Yeni Sabah, “Dün İstanbul’a 173 Felaketzede Gelmiştir”, 7 Ocak 1940, s.7.

altından sağ olarak çıkarılmıştır²¹³⁴. Sağlık Bakanı Alataş da enkaz altında 11 gün kalan ve sağ kurtarılan vatandaşlar olduğunu ifade etmiştir²¹³⁵.

Enkaz kurtarma faaliyetleriyle birlikte, deprem bölgesinde alınan en önemli tedbirlerden biri de depremden ağır veya hafif yaralı olarak kurtulan depremzedelerin ilk tedavilerinin yapılması olmuştur. Ancak hem yaralı sayısının fazla olması hem de deprem bölgesindeki bahsettiğimiz olumsuzluklar, bu hususta da alınması gereken tedbirlerde aksaklıklar yaşanmasına neden olmuştur. Depremi hemen ardından yapılan tahminlerde ilk olarak üç bin kişi olarak belirlenen yaralı sayısı²¹³⁶, daha önce de belirttiğimiz üzere yaşanan olumsuzluklarla birlikte daha da artmıştır. Her gün artan yaralıların tedavileri için gerekli olan hastaneler de deprem nedeniyle ya yıkılmış ya da büyük hasar almıştır. Çevre illerde bulunan hastanelerin de bir kısmı deprem nedeniyle hasar almış, sağlam kalanların ise kapasiteleri bu kadar yaralı karşısında yetersiz kalmıştır. Ancak, yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen hükümet o günkü şartlarda alabildiği en uygun kararlarla binlerce yaralı depremzedenin tedavilerinin yapılmasına çalışmıştır. Yaralıların tedavisi için, Başbakan Refik Saydam tarafından öncelikle deprem bölgesine yakın olan vilayetlere bir talimatname gönderilerek, vilayetlerde bulunan ilaç ve tıbbi malzemenin fazlasının deprem bölgesine gönderilmesi istenmiştir²¹³⁷.

Çevre illerden yardım gelinceye kadar ise bölgede bulunan doktorlar tarafından yaralıların tedavi işlemleri yapılmaya çalışılmıştır. Zira ulaşımda yaşanan sıkıntılar, çevre illerden gelen sağlık ekiplerinin de bölgeye geç gelmesine neden olmuştur. Örneğin, birçok malzemeyle birlikte Erzincan'a gelmek için yola çıkan Erzurum Sağlık Müdürü ve ekibini taşıyan araç yolda kalmış, ancak 30 Aralık 1939 tarihinde gece Erzincan'a gelebilmiştir. Yardım trenleriyle birlikte bölgeye, birçok sağlık ekibi ve sağlık malzemesi sevk edilmiştir. Bu bağlamda Erzincan'a gelen ilk yardım treniyle Erzincan'da faaliyete geçmek üzere bir operatör ile sağlık memuru ve pansumancılardan

²¹³⁴ Yeni Sabah, "Suşehri'nde 3949 Ölü, 585yaralı vardı", 10 Ocak 1940, s.1; Faruk Küçük, "Yeni Erzincan Nerede ve Nasıl Kurulacak", Yeni Sabah, 18 Ocak 1940, s.4,7.

²¹³⁵TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.42, (10 Ocak 1940); Cumhuriyet, "Milli Felaketin Bilançosu", 11 Ocak 1940, s.7; Tan, "Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi", 11 Ocak 1940, s.6; Vakıf, "Sıhhiye Vekilinin İzahatı", 11 Ocak 1940, s.5.

²¹³⁶ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/4. (30 Aralık 1940).

²¹³⁷ Vakıf, "İki İmdat Treni Erzincan'a Vardı", 30 Aralık 1939, s.5; Tan, "Tokat'ta Dün de Birçok Binalar Yıkıldı", 30 Aralık 1939, s.5.

oluşan bir heyet, beraberinde tedavi ve pansuman malzemesiyle birlikte gönderilmiştir²¹³⁸. Dolayısıyla sağlık yardımların geç gelmesi nedeniyle, kendisi de depremde yaralı olarak kurtulan Erzincan Hastanesi Operatörü Dr. Suat ile istasyon inşaatında görevli inşaat hekimi Dr. Safa ilk geceden itibaren Erzincan'da bulunan yaralılara mümkün olan yardımı yapmaya çalışmıştır²¹³⁹.

Erzurum'dan Erzincan'a gelen yardım trenleri 29 Aralık'ta şehre ulaşmışlar²¹⁴⁰ ve trende bulunan sağlık ekipleri Erzincan'a gelir gelmez çalışmalara başlamıştır²¹⁴¹. Divriği'den gelen ikinci yardım treni de aynı gün Erzincan'a gelmiştir²¹⁴². Erzincan'a ayrıca, Ankara'dan üç, Erzurum'dan biri askeri diğeri mülki olmak üzere iki²¹⁴³, III. Umumi Müfettişlik tarafından da iki sağlık ekibi gönderilmiştir²¹⁴⁴. Ayrıca Sağlık Bakanlığı'nın emri üzerine Sivas'tan da sağlık ekipleri Erzincan'a gönderilmiştir²¹⁴⁵. Sivas Milletvekili Nuri Demirağ, Sivas'tan gönderilen sağlık ekipleri haricinde doktor ve eczacılarla birlikte Erzincan'a gelerek²¹⁴⁶, deprem bölgesi için önemli çalışmalarda bulunmuştur. Gelen sağlık ekipleriyle birlikte Erzincan'daki birçok yaralının tedavisi yapılmıştır. Yaralılar, şehirde bulunan Memleket Hastanesi yıkıldığından, istasyon binasının yıkılmamış iki odasına getirilerek tedavi edilmiştir. Ayrıca buradaki yaralılara, Malatya Bez Fabrikası'nda fabrika müdürünün başkanlığı altında teşkil edilen bir yardım ekibinin kurduğu mutfakta hazırlanan yemekler sunularak, tedavileriyle birlikte iaşeleri de sağlanmıştır²¹⁴⁷. Ancak, şehirde içinde barınılacak herhangi bir binanın olmaması, istasyon binasının da yeterli gelmemesi başka bir tedbir alınmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, yaralıların açıkta kalmayarak sağlıklı bir şekilde tedavilerinin yapılmasını sağlamak amacıyla Kızılay tarafından içinde röntgen cihazı da bulunan tam teşekküllü bir hastane treni hazırlanmıştır. Kızılay tarafından hazırlanan ve 300 yatak

²¹³⁸ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/4. (30 Aralık 1940).

²¹³⁹ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/2. (1 Ocak 1940).

²¹⁴⁰ Vakıf, "İki İmdat Treni Erzincan'a Vardı", 30 Aralık 1939, s.5.

²¹⁴¹ Tan, "Yaralı Kafilesini Taşıyan Tren Sivas'a Gidemedi", 31 Aralık 1939, s.1.

²¹⁴² Tan, "Tokat'ta Dün de Birçok Binalar Yıkıldı", 30 Aralık 1939, s.5, Vakıf, "İki İmdat Treni Erzincan'a Vardı", 30 Aralık 1939, s.5.

²¹⁴³ TBMM Zabıt Cerideleri, 6. Devre, 8. Cilt, 23. Birleşim, 10 Ocak 1940, s.43; Cumhuriyet, "Milli Felaketin Bilançosu", 11 Ocak 1940, s.7; Tan, "Faik Öztürk ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi", 11 Ocak 1940, s.6.

²¹⁴⁴ BCA. 30.1.0.0/77.482.4. Lef/ 2. (28 Aralık 1939).

²¹⁴⁵ Yeni Sabah, "Zelzele Sahasından Son Malumat", 1 Ocak 1940, s.6.

²¹⁴⁶ Cumhuriyet, "Nuri Demirağ'ın Yaptığı Yardımlar", 4 Ocak 1940, s.6; Vakıf, "Sivas, Amasya ve Giresun'da Yine Zelzele Oldu", 4 Ocak 1940, s.5.

²¹⁴⁷ BCA. 30.10.0.0/19.844.11. Lef/1. (1 Ocak 1940).

kapasitesine sahip hastane treni²¹⁴⁸, 2 Ocak 1940 tarihinde Erzincan'a gelmiştir²¹⁴⁹. “Kızılay Cemiyeti Yardım Hastaneleri” adı altında, Kızılay'ın Etimesgut'ta bulunan merkez ambarlarında harp malzeme kadrosundan ayrılan, sağlık, tıbbi, cerrahi malzeme ile uzun bir süre yetecek kadar ilaç, eşya bulunduran hastane²¹⁵⁰, hastanenin getirildiği aynı trenle Erzincan'a gelen Edirne Milletvekili Doktor Fatma Memik'in belirttiği üzere, fırtınadan dolayı Erzincan'a gelişinin ancak üçüncü günü kurulabilmiştir. Hastane çadırı, yaralıların daha kolay nakledilebilmesi için şehrin kuzeyinde ve tren istasyonuna yakın olan Erzincan Askeri Orta Okulu'nun önüne yapılmış, istasyon binasındaki yaralılar da buraya getirilmiştir. Trenle Fatma Memik dışında Bursa Milletvekili Operatör Doktor Sadi Konuk, Erzincan Milletvekili Eczacı Salih Bey olmak üzere iki milletvekili²¹⁵¹, ayrıca Hıfzıssıhha Enstitüsü Profesörlerinden Kâmil Bey, iki asistan, dört hemşire ve hasta bakıcılardan oluşan bir sağlık ekibi de Erzincan'a gelmiştir²¹⁵². “1 No'lu Kızılay Yardım Hastanesi” adıyla anılan hastanede, enkaz altından çıkarılan yaralı felaketzedelerle, depremde dolayı hasara uğradığından dolayı faaliyetine devam edememiş olan askeri hastane mevcuduna dâhil erlerin tedavileri yapılmıştır. Hastanede günde en fazla 130 kişi tedavi edilmiş ve bunların çoğunluğunu askerler oluşturmuştur²¹⁵³. Günde 130 yaralının tedavi edilmesi halk tarafından memnuniyetle karşılanmış ve yaralılar için bir umut kaynağı olmuştur²¹⁵⁴.

Sivas'ta da öncelikle, valilik tarafından alınan tedbirlerle yaralıların tedavileri yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, valilik tarafından teşkil edilen sağlık yardım heyetleri Hafik, İpsile ve Zara'ya sevk edilmişlerdir²¹⁵⁵. Şuşehri için ise, Şebinkarahisar Kaymakamlığı'na tebligat yapılarak ilçeye buradan sağlık yardımı yapılması

²¹⁴⁸ Vakıf, “İki İmdat Treni Erzincan'a vardı”, 30 Aralık 1939, s.5; Cumhuriyet, “Çadırılı İmdat Sıhhi Hastanesi Gönderiliyor”, 30 Aralık 1939, s.5; Tan, “Tokat'ta Dün de Birçok Binalar Yıkıldı”, 30 Aralık 1939, s.5.

²¹⁴⁹ Yeni Sabah, “300 Yataklı Hastane Dün Erzincan'a Vardı”, 3 Ocak 1940, s.1.

²¹⁵⁰ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.238.

²¹⁵¹ Vakıf, “İki İmdat Treni Erzincan'a Vardı”, 30 Aralık 1939, s.5; Vakıf, “Zelzele Mıntıkasında Bir Kadın Mebusumuzun Fedakârlığı”, 20 Ocak 1940, s.3; Tan, “Tokat'ta Dün de Birçok Binalar Yıkıldı”, 30 Aralık 1939, s.5.

²¹⁵² Vakıf, “Zelzele Mıntıkasında Bir Kadın Mebusumuzun Fedakârlığı”, 20 Ocak 1940, s.3.

²¹⁵³ BCA.30.10.0.0/178.234.16. Lef/2. (9 Aralık 1940).

²¹⁵⁴ Cumhuriyet, “Kızılay Hastanesi Erzincan'da Faaliyete Geçti”, 4 Ocak 1940, s.6; Tan, “Erzincan Halkının Nakline Başlandı”, 4 Ocak 1940, s.1; Vakıf, “Sivas, Amasya ve Giresun'da Yine Zelzele Oldu”, 4 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, “Sıhhiye Vekilinin Yeni Sabah'a Beyanatı”, 4 Ocak 1940, s.1.

²¹⁵⁵ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/4. (30 Aralık 1940).

sağlanmışır²¹⁵⁶. İlerleyen günlerde valinin emrine dört askeri doktor, Hafik ve Zara'ya Sivas Numune Hastanesi'nden birer sağlık ekibi görevlendirilmişir²¹⁵⁷. Yolların bozuk olmasından dolayı yük hayvanları aracılığıyla yardımların gönderilebildiği Koyulhisar ve Suşehri köylerindeki yaralıların tedavi edilmesi için gönderilen otuz sağlık memuru da buraya ancak atlarla ulaşabilmişlerdir²¹⁵⁸. Sivas'a ayrıca üç sağlık ekibi daha görevlendirilmiş²¹⁵⁹, görevlendirilen bu sağlık ekiplerinin içinde, gönüllü olarak gelen İstanbul Amerikan Hastanesi Başhekimiyile birlikte üç asistanı da bulunmaktadır²¹⁶⁰. Gönüllü olarak gelen ekip, Suşehri'ne geldiklerinde yoğun bir tipi ve kar yağışıyla karşılaşmış, ancak buna rağmen depremzedeleri yalnız bırakmamışlardır. Yaşanan bu olumsuzluk karşısında, *"Yağan kar ne kadar fazla olursa olsun, bu Türk köylüsünün başına yahut sırtına düşen büyük bir taş veyahut çöken evinin enkazından daha mı ağırdır? Biz üzerimize bir vazife aldık. Ne pahasına olursa olsun Türk vatandaşının sızlayan yaralarını sarmak ve bunun için de yaya dahi olsa gitmeğe hazırız"* cümlelerini kullanarak, depremzede halkın yanında olduklarını belirtmişler ve böylelikle halkın takdirini kazanmışlardır²¹⁶¹.

Kızılay'ın yardımları neticesinde Şerefiye'de 25 yataklı²¹⁶², Suşehri'nde 100 yataklı, Koyulhisar'da 50 yataklı, Suşehri'nin Ezbider ve Ağvanis nahiyelerinde 25'er²¹⁶³, Zara'da da 25 yataklı seyyar hastaneler kurulmuştur. Bu hastaneler görevlerini bitirdikten sonra Kızılay Merkezi'ne gönderilmiş, ancak Erzincan'daki hastane daha uzun süre şehirde kalmıştır²¹⁶⁴. Zira Erzincan'daki Kızılay Hastanesi şehirde bulunan askeri hastanenin faaliyete geçtiği 7 Aralık 1940 tarihine kadar çalışmalarına devam etmiş, ancak bu tarihten sonra kaldırılmışır²¹⁶⁵.

²¹⁵⁶ Tan, "Giresun Kazalarının Vaziyeti", 12 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Suşehri'ne Dün Tayyare ile Yiyecek ve Giyecek Atıldı", 12 Ocak 1940, s.1.

²¹⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.43. (10 Ocak 1940); Cumhuriyet, "Milli Felaketin Bilançosu", 11 Ocak 1940, s.7; Tan, "Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi", 11 Ocak 1940, s.6.

²¹⁵⁸ Vakit, "Sıhhiye Vekilinin İzahatı", 11 Ocak 1940, s.5.

²¹⁵⁹ Yeni Sabah, "Zelzele Mıntıkasına Gönderilen Ekipler", 6 Şubat 1940, s.6.

²¹⁶⁰ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketi", 8 Ocak 1940, s.5.

²¹⁶¹ Yeni Sabah, "Bir Dostluk Numunesi", 16 Ocak 1940, s.6.

²¹⁶² Kızılay, "Yeni Zelzeleler Oldu", 23 Ocak 1940, s.1; Cumhuriyet, "Ankara'daki Faaliyet", 24 Ocak 1940, s.5.

²¹⁶³ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.238; Tan, "Gümüşhane'de Yine Şiddetli Zelzeleler Oldu", 25 Ocak 1940, s.6.

²¹⁶⁴ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.238.

²¹⁶⁵ BCA. 30.10.0.0/178.234.16. Lef/2. (9 Aralık 1940).

Tokat'taki yaralıların tedavileri için Samsun'dan üç doktor ile iki sağlık memurundan oluşan bir ekip sağlık malzemeleriyle birlikte Tokat'a gelmiştir²¹⁶⁶. Ayrıca, iki sağlık ekibiyle birlikte, askeriyeden ve Samsun'dan görevlendirilen dörder doktor, frengi mücadele doktorlarından bir doktor, altı sağlık memuru gönderilmiştir. Turhal Şeker Fabrikası Müdürlüğü tarafından oluşturulan bir sağlık ekibi de yaralıların tedavi işlemlerini yapmak için görevlendirilmiştir²¹⁶⁷. Tokat'taki yaralılar için Eskişehir ve Uşak'ta bulunan fabrikalardaki doktor, hastabakıcı ve sağlık memurlarını da deprem bölgesine gönderen Turhal Şeker Fabrikası yönetimi, Tokat'taki depremzedelerin diğer ihtiyaçlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Öncelikle fabrikanın bulunduğu ilçede evsiz kalan halkı kendi binalarına alarak, yemek ve giyecek yardımı yapmıştır. Yaralıların ise hastanelere taşınmasını sağlamıştır²¹⁶⁸. Niksar'daki depremzedeler için de Niksar'a 16 km uzaklıktaki bir bölgede fabrikaya bağlı doktor, hastabakıcı ve sağlık memurundan oluşan heyetle bir teşkilat kurarak Niksar'daki yaralıların tedavi işlemlerinin yapılmasını sağlamıştır²¹⁶⁹.

Tokat'ın en fazla hasar alan ilçelerinden olan Erbaa'da yaralıların tedavisi için okul binası hastane haline getirilmiş²¹⁷⁰, ayrıca, Kızılay tarafından 30 yataklı bir revir kurulmuştur²¹⁷¹. Buradaki yaralıların bir kısmı Samsun'a gönderilmiştir²¹⁷². Erbaa'ya gelen Sağlık Bakanı Hulusi Alataş buradaki sağlık yardım ekibinin çalışmalarıyla yakından ilgilenmiştir²¹⁷³. Reşadiye yolu kapalı olduğundan buraya öncelikle iki doktor gidebilmiş,²¹⁷⁴ yol açıldıktan sonra 15 doktorla birlikte sağlık memurları

²¹⁶⁶ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940).

²¹⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.43, (10 Ocak 1940).

²¹⁶⁸ Cumhuriyet, "Bütün Memlekette Yardım Faaliyeti Gittikçe Genişliyor", 3 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Erzincan Felaketi", 3 Ocak 1940, s.7.

²¹⁶⁹ Cumhuriyet, "Turhal'a Yerleştirilenler", 4 Ocak 1940, s.6.

²¹⁷⁰ Cumhuriyet, "Askeri Kıtalar Kapalı Reşadiye Yolunu Açmaya Çalışıyor", 6 Ocak 1940, s.1.

²¹⁷¹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.163; Cumhuriyet, "Erbaa'da Bir Revir Kuruldu", 8 Ocak 1940, s.5; Tan, "İmdat Heyeti Erbaa'da", 8 Ocak 1940, s.1; Vakit, "Erbaa'da Açıkta Kimse Kalmadı", 8 Ocak 1940, s.7; Yeni Sabah, "Amerikan Hastanesi Sertabibi Vazife Başında", 8 Ocak 1940, s.7.

²¹⁷² Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.163; Cumhuriyet, "Askeri Kıtalar Kapalı Reşadiye Yolunu Açmaya Çalışıyor", 6 Ocak 1940, s.1.

²¹⁷³ Cumhuriyet, "Yeni Bir Erzincan Kurulacak", 9 Ocak 1940, s.5.

²¹⁷⁴ Yeni Sabah, "Sihhiye Vekilinin Yeni Sabah'a Beyanatı", 4 Ocak 1940, s.7.

görevlendirilmiştir²¹⁷⁵. Kızılay tarafından Reşadiye’de de 25 yataklı hastane tesis edilmiştir²¹⁷⁶.

Kayseri ve Samsun’dan ikişer doktordan oluşan iki sağlık heyetinden²¹⁷⁷, biri Ordu’ya diğeri de Giresun’a gönderilmiş²¹⁷⁸ ve valiliklerinin emri altında çalışmışlardır²¹⁷⁹. Şebinkarahisar’a gönderilen sağlık ekiplerinin yardımıyla ilçe merkezinde hastane teşkilatı kurulmuş, köylere ise sağlık ekibi görevlendirilmiştir²¹⁸⁰. İstanbul’dan gelen sağlık ekipleri tarafından kurulan hastane, iki yüz yataklı olarak tesis edilmiş ve Giresun’un diğer ilçelerindeki yaralılar buraya nakledilmiştir²¹⁸¹.

Amasya’daki felaketzedelere yardım için Kayseri’den bir yardım heyeti gönderilmiş²¹⁸², ayrıca Sağlık Bakanlığı’nın emriyle, Samsun’dan bir sağlık ekibi teşkil edilmiş ve bu ekiple şehre tıbbi malzeme sevki yapılmıştır²¹⁸³.

Böylelikle çevre illerden gelen yardımlarla yaralıların ilk tedavilerin yapılması sağlanmıştır²¹⁸⁴. Sağlık ekiplerinin gelmesi, bölgede görev yapan sağlık memurlarının köylere gitmesine ve köylerdeki ağır yaralıların hastanelere sevkinin yapılmaya başlamasını sağlamıştır²¹⁸⁵. Nitekim Hulusi Alataş’ın Başbakanlık’a çektiği telgrafta, köylere ancak 31 Aralık 1939 tarihinde ilk tarama heyetlerinin gönderildiğini ifade etmesi köylere yapılan sağlık yardımlarının ancak bölgeye gelen sağlık ekiplerinden sonra gerçekleştirildiğini göstermektedir²¹⁸⁶. Alataş, sağlık ekiplerine köylerde bulunan çocuk, hasta ve yaralıların en yakın yerlere nakli için emirler vermiştir²¹⁸⁷. Ağır

²¹⁷⁵ Cumhuriyet, “Yeni Bir Erzincan Kurulacak”, 9 Ocak 1940, s.5.

²¹⁷⁶ Kızılay, “Yeni Zelzeleler Oldu”, 23 Ocak 1940, s.1; Cumhuriyet, “Ankara’daki Faaliyet”, 24 Ocak 1940, s.5.

²¹⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.43. (10 Ocak 1940); Cumhuriyet, “Milli Felaketin Bilançosu”, 11 Ocak 1940, s.7; Tan, “Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi”, 11 Ocak 1940, s.6.

²¹⁷⁸ Cumhuriyet, “Dumlupınar Vapuru Dün Giresun’a Gitti”, 31 Aralık 1939, s.1; Tan, “İstanbul’un İlk Yardımı: Dün Bir Vapur Eşya Gitti”, 31 Aralık 1939, s.3; Vakit, “Dumlupınar Vapuru Dün Hareket Etti”, 31 Aralık 1939, s.1; Yeni Sabah, “İstanbuluların Yardımı”, 31 Aralık 1939, s.3.

²¹⁷⁹ Yeni Sabah, “Zelzele Mıntıkasına Gönderilen Ekipler”, 6 Şubat 1940, s.6.

²¹⁸⁰ Cumhuriyet, “Felaketzedelere Yardım”, 15 Ocak 1940, s.5; Tan, “Köylerle de Tam İrtibat Temin Edildi”, 15 Ocak 1940, s.1; Vakit, “Mesudiye’den Reşadiye’ye”, 15 Ocak 1940, s.7.

²¹⁸¹ Yeni Sabah, “Suşehri’ne Dün Tayyare ile Yiyecek ve Giyecek Atıldı”, 12 Ocak 1940, s.1.

²¹⁸² Vakit, “Dâhiliye ve Sıhhat Vekillerinin Beyanatı”, 31 Aralık 1939, s.3.

²¹⁸³ Cumhuriyet, “Bedbaht Yaralılar “1 Ocak 1940, s.5.

²¹⁸⁴ Tan, “Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi”, 11 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Sıhhiye Vekilinin İzahatı”, 11 Ocak 1940, s.5.

²¹⁸⁵ Vakit, “Zelzele Mıntıkasında Bir Kadın Mebusumuzun Fedakârlığı”, 20 Ocak 1940, s.3.

²¹⁸⁶ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/3, (1 Ocak 1940).

²¹⁸⁷ Tan, “Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi”, 11 Ocak 1940, s.6.

yaralıların nakli için ise Kızılay tarafından, Erzincan, Suşehri, Tokat ve Samsun vilayetleri emrine 4 tane ambulans gönderilmiştir²¹⁸⁸. Yaralılar öncelikle kendilerine yakın yerlerdeki hastanelere gönderilmiştir. Örneğin Çarşamba'daki yaralılar Samsun il merkezine gönderilmiştir²¹⁸⁹. Samsun Memleket Hastanesi ile Samsun Deri ve Zühreviye Hastanesi, Samsun'un kendi ilçeleri dışında Amasya gibi yakın vilayetlerden gelecek yaralıları da almak üzere hazırlıklarını yapmışlardır²¹⁹⁰. Çorum Valiliği de Amasya'dan gelecek yaralılar için tedbirlerini almıştır²¹⁹¹. Tokat'ın ilçelerinde bulunan yaralılar yardım ekiplerinin çalışmaları neticesinde Tokat Hastanesi'ne nakledilmişlerdir. Birçok yaralının gelmesiyle hastanede meydana gelen doktor ve sağlık memuru eksikliği Ankara Hastanesi'nden görevlendirilen iki sağlık heyetiyle takviye edilmeye çalışılmıştır²¹⁹². Ancak yaralı sayısı hastanenin kapasitesini aştığı için Tokat Memleket Hastanesine gelen yaralıların tedavileri acil bir şekilde yapılarak, yaralılar taburcu edilmek durumunda kalmıştır²¹⁹³.

Köylerdeki yaralılarla birlikte, il ve ilçelerdeki yaralı sayılarının tahminlerden fazla olması, yaralıların tedavi edilmesi için gerekli binaların yetersizliği, yaralıların başka şehirlere nakillerini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle deprem bölgelerindeki yüzlerce yaralının Erzurum, Sivas, Kayseri, Adana, Mersin, İskenderun ve Antakya'daki hastanelere gönderilmesine karar verilmiştir. Bu illerin valiliklerine, illerde bulunan hastanelerin azami hasta kabul edecek şekilde düzenlenmesi ve gerektiğinde başka binalardan da hastane olarak istifade edilmesi bildirilmiştir²¹⁹⁴. Ancak, bu şehirler dışında Trabzon, İzmir, İstanbul, Ankara, Bilecik ve Eskişehir'e de yaralı nakli yapıldığı görülmektedir. Adana, Mersin, İskenderun ve Antakya şehirlerine ise yaralı naklinden ziyade depremzedelerin geçici iskânlarını sağlayabilmek için nakil işlemleri yapılmıştır.

Yaralı nakli yapılması düşünülen adı geçen şehirlerden önce, Sivas ve Erzurum yollarının kapalı olması dolayısıyla yaralılardan bir kısmı öncelikle Diyarbakır, Malatya, Elazığ'a gönderilmiştir. Bu yaralılar 30 Aralık 1939 tarihinde Çetinkaya

²¹⁸⁸ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.238.

²¹⁸⁹ Tan, "Samsun'da Hasar Miktarı", 1 Ocak 1940, s.6.

²¹⁹⁰ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940).

²¹⁹¹ BCA. 490.1.0.0/1583.452.1. Lef/3. (15 Ocak 1940).

²¹⁹² Yeni Sabah, "Sıhhiye Vekilinin Yeni Sabah'a Beyanatı", 4 Ocak 1940, s.7.

²¹⁹³ Cumhuriyet, "Tokat Vilayetinde", 4 Ocak 1940, s.6.

²¹⁹⁴ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/3. (30 Aralık 1940).

yolundan Malatya istikametine hareket etmişlerdir²¹⁹⁵. Malatya, Elâzığ ve Diyarbakır'daki hastanelere de yaralılara yer ayrılması için ayrıca emir verilmiştir²¹⁹⁶. Yaralılar, Diyarbakır'da Diyarbakır Numune Hastanesi'ne²¹⁹⁷ ve Malatya'da Memleket Hastanesi, Doğumevi ve Göz Hastanesi'ne yerleştirilmişlerdir²¹⁹⁸. Malatya'ya nakledilen yaralı sayısının fazla olması bu hastanelerde yer kalmamasına neden olmuş, bu nedenle yaralılarından bir kısmı Malatya Bez Fabrikası'nın revir ve pansiyonuna, ayrıca Tütün Fabrikası'na yerleştirilmişlerdir²¹⁹⁹. Yaralılar için fabrika revirleri de yeterli gelmemiş, bazı yaralılar şehirdeki bekâr odalarına yerleştirilmek durumunda kalmıştır²²⁰⁰. Malatya ve Diyarbakır dışında yaralılar, Sivas'ta Sivas Numune Hastanesi'ne²²⁰¹, Kayseri'de Kolordu Hastanesi ve Memleket Hastanesi'ne²²⁰², İzmir'de Memleket Hastanesi'ne²²⁰³ yerleştirilmişlerdir. İstanbul'da ise ağır yaralılar için Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde, hafif yaralılar için Cerrahpaşa, Beyoğlu ve Haseki Hastanelerinde ilk olarak 150 kişilik yer ayrılmıştır²²⁰⁴.

Yaralılar için alınan bir diğer önlem de yaralıların geçtiği istasyonlarda birer yardım merkezi oluşturulması olmuştur. Ağır yaralıların hastanelere gidinceye kadar yolda pansuman ve gerekli tedavilerinin yapılması için²²⁰⁵, istasyonlarda birer yardım merkezi açılması hakkında vilayetlere emir verilmiştir. Verilen emirde, sağlık hizmetleriyle birlikte istasyona gelen yaralılara çay ve yemek ikramı yapılması da belirtilmiştir²²⁰⁶. Böylelikle, olası durumlarda yaralıların istasyonlarda olumsuz şartlarda beklemesinin önüne geçildiği gibi, uzun süren yolculuklarda yaralıda ortaya çıkabilecek acil müdahalelerin yapılması sağlanmıştır. İstasyonlarda çeşitli ikramlar ve

²¹⁹⁵ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/3. (30 Aralık 1940).

²¹⁹⁶ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Haberler", 31 Aralık 1939, s.1.

²¹⁹⁷ Tan, "Köylerle de Tam İrtibat Temin Edildi", 15 Ocak 1940, s.6.

²¹⁹⁸ Cumhuriyet, "Bedbaht Yaralılar", 1 Ocak 1940, s.5; Tan, "Yaralı Treni Malatya'da", 1 Ocak 1940, s.6; Tan, "Köylerle de Tam İrtibat Temin Edildi", 15 Ocak 1940, s.6.

²¹⁹⁹ Cumhuriyet, "Bedbaht Yaralılar", 1 Ocak 1940, s.5; Tan, "Yaralı Treni Malatya'da", 1 Ocak 1940, s.6.

²²⁰⁰ Yeni Sabah, "Felaketten Kurtulan Vatandaşlara Yardım", 6 Ocak 1940, s.4.

²²⁰¹ Tan, "Köylerle de Tam İrtibat Temin Edildi", 15 Ocak 1940, s.6.

²²⁰² Tan, "Zelzele Mıntıkasında Muvakkat İnşaat İçin Bir Komisyon Kuruldu", 16 Ocak 1940, s.7. Kayseri'ye getirilen yaralılar ayrıca Kayseri Bez Fabrikası'nda da tedavi edilmişlerdir. Bkz. Tan, "İngiliz Generali Ankara'da", 30 Ocak 1940, s.2.

²²⁰³ Cumhuriyet, "Memlekette" 10 Ocak 1940, s.5.

²²⁰⁴ Yeni Sabah, "Zelzele Mıntıkasında", 6 Ocak 1940, s.7.

²²⁰⁵ Tan, "Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi", 11 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Sıhhiye Vekilinin İzahatı", 11 Ocak 1940, s.5.

²²⁰⁶ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/4. (30 Aralık 1940).

sağlık hizmetleriyle karşılaşan depremzedeler, gittikleri şehirlerdeki yerel idareciler tarafından da büyük bir ilgiyle karşılanmışlardır.

Erzincan'dan hareket eden ilk yaralı kafilesi başka şehirlere aktarımlarının yapılması için öncelikle Divriği'ye gelmiş²²⁰⁷, yaralıları istasyonda çay ve çorba ikramı yapılmıştır²²⁰⁸. Depremzede halk için elinden geleni yapan Sivas Milletvekili Nuri Demirağ, istasyona gelen yaralıları için de yardımda bulunarak, Divriği İstasyonu'na gelen yaralıları için sağlık malzemesi ve bir doktor göndermiştir²²⁰⁹. Divriği'nin ardından Malatya'ya nakledilen²²¹⁰ yaralıları Malatya Vali Yardımcısı yakından ilgilenmiş²²¹¹, yaralıları gelir gelmez istasyonlarda çay ve çorba ikramı yapılmış, ardından arabalarla hastanelere nakledilmişlerdir. Ağır yaralılarından bazıları doktor kontrolünde Diyarbakır'a nakledilmişlerdir²²¹². Divriği ve Malatya'da olduğu gibi olduğu gibi Konya²²¹³, Ankara²²¹⁴, İzmir²²¹⁵ ve İstanbul'a²²¹⁶ gelen yaralıları da yakından ilgilenilerek yaralıları çeşitli ikramlarda bulunulmuştur.

Yerinde tedavileri yapılan veya başka şehirlere nakledilen yaralıların tedavilerinin eksiksiz olarak yapılabilmesi için gerekli olan en temel sağlık malzemeleri de yine alınan tedbirlerle birlikte karşılanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, gerek deprem bölgesine gerekse yaralıların nakledildikleri hastanelere ilaç, sargı bezi gibi birçok sağlık malzemesi gönderilmiştir. Gerekli sağlık malzemelerinin toparlanabilmesi için daha önce de belirttiğimiz üzere, Başbakan Refik Saydam'ın emriyle şehirlerdeki fazla ilaçların gönderilmesi istenmiştir. İlaçların yeterli gelmemesi ve daha fazla ilaca ihtiyaç

²²⁰⁷ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasından Haberler”, 31 Aralık 1939, s.5; Tan, “Yaralı Kafilesini Taşıyan Tren Sivas’a Gidemedi”, 31 Aralık 1939, s.1; Yeni Sabah, “Yurt Felaketzedelerin İmdatına Koşuyor”, 31 Aralık 1939, s.7.

²²⁰⁸ Cumhuriyet, “Bedbaht Yaralıları” 1 Ocak 1940, s.5; Tan, “Yaralı Treni Malatya’da”, 1 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, “Zelzele Sahasından Son Malumat”, 1 Ocak 1940, s.6.

²²⁰⁹ Yeni Sabah, “Zelzele Sahasından Son Malumat”, 1 Ocak 1940, s.6.

²²¹⁰ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasından Haberler”, 31 Aralık 1939, s.5; Tan, “Yaralı Kafilesini Taşıyan Tren Sivas’a Gidemedi”, 31 Aralık 1939, s.1; Yeni Sabah, “Yurt Felaketzedelerin İmdatına Koşuyor”, 31 Aralık 1939, s.7.

²²¹¹ Cumhuriyet, “Bedbaht Yaralıları” 1 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, “Zelzele Sahasından Son Malumat”, 1 Ocak 1940, s.6.

²²¹² Cumhuriyet, “Bedbaht Yaralıları” 1 Ocak 1940, s.5; Tan, “Yaralı Treni Malatya’da”, 1 Ocak 1940, s.6.

²²¹³ Cumhuriyet, “Memlekette”, 7 Ocak 1940, s.5.

²²¹⁴ Cumhuriyet, “Şehrimize de Yaralı Geliyor”, 3 Ocak 1940, s.5; Vakit, “Yozgat ve Amasya’da Zelzele”, 3 Ocak 1940, s.5.

²²¹⁵ Vakit, “Koyulhisar ve Zile’de Şiddetli Zelzeleler Oldu”, 8 Ocak 1940, s.7; Cumhuriyet, “Yeni Bir Erzincan Kurulacak”, 9 Ocak 1940, s.5; Tan, “İzmir’de Yaralıları Bekleniyor”, 2 Ocak 1940, s.6.

²²¹⁶ Tan, “İlk Büyük Yaralı Kafilesi Dün Geldi”, 7 Ocak 1940, s.1.

duyulması üzerine, Milli Yardım Komitesi de İstanbul Tabip Odası'ndan eşantiyon gelen ilaçların da deprem bölgesi için gönderilmesini talep etmiş²²¹⁷, eczacılar da ilaç göndererek ihtiyacı gidermeye çalışmışlardır²²¹⁸. Bunlar dışında ilaçlar, hastanelerden ve Kızılay tarafından temin edilmeye çalışılmıştır²²¹⁹. Yurtdışından da gönderilen birçok sağlık malzemesi ile yaralıların tedavilerinin yapılmasını sağlamıştır.

Yaralıların tedavi edilmesinde kuşkusuz Kızılay'ın da büyük payı bulunmaktadır. Deprem bölgesine gönderilen ilaçların büyük bölümü Kızılay tarafından karşılanmış, Sağlık Bakanlığı tarafından teşkil edilen ve deprem bölgelerine gönderilen sağlık ekiplerinin tıbbi, ecza, cerrahi alet gibi bütün sağlık malzemeleri, idare masrafları, ekiplerdeki doktor, memur ve müstahdemlerin maaş, ücret ve harcırahları yine Kızılay tarafından karşılanmıştır. Yaralıların nakledildiği Numune ve Memleket Hastanelerinin masrafları da Kızılay tarafından karşılanmıştır. Zira Kızılay, bu hastanelere toplam 50.500 liralık nakit yardımda bulunmuştur. Kızılay'ın Erzincan, Tokat ve Sivas'ta kurduğu seyyar hastanelerin masrafı ise 46.171 lira 65 kuruş olmuştur. Deprem bölgesindeki olumsuz şartlara rağmen Hükümet ve Kızılay'ın aldığı tedbirlerle yüzlerce yaralının mahallinde veya başka şehirlere nakledilerek tedavisi yapılmış ve alınan önlemler sayesinde bölgede herhangi bir salgın hastalık ortaya çıkmamıştır²²²⁰.

2.2.6.5. Depremzedeler İçin İaşe Temini

Enkaz kaldırma ve yaralıların tedavi işlemleriyle birlikte, deprem bölgesindeki halkın iâşesini karşılamak da zor ve sıkıntılı bir süreçten sonra mümkün olabilmıştır. Zira ulaşımda yaşanan problemler, depremzedelerin iâşe ihtiyacının karşılanmasını geciktirmiştir. Depremde gıda maddelerinin büyük kısmı yıkılan veya yanan binalarla birlikte yok olduğu için, ahali yiyecek bulmakta zorlanmış, yardımların da bölgeye geç ulaşması nedeniyle halk neredeyse iki gün boyunca yiyecek bir şey bulamamıştır²²²¹.

²²¹⁷ Cumhuriyet, "Bütün Memlekette Yardım Faaliyeti Gittikçe Genişliyor", 3 Ocak 1940, s.6; Tan, "Yurdun Her Tarafında Yeni Teberrular Kabul Ediliyor", 3 Ocak 1940, s.7.

²²¹⁸ Cumhuriyet, "Vilayet Milli Yardım Komitesinin Faaliyeti", 31 Aralık 1939, s.5; Tan, "Komitenin Dünkü Toplantısı", 31 Aralık 1939, s.3; Vakıf, "Dumlupınar Vapuru Dün Hareket Etti", 31 Aralık 1939, s.1; Yeni Sabah, "İstanbulcuların Yardımı", 31 Aralık 1939, s.3.

²²¹⁹ Cumhuriyet, "Zelzele Mıntıkasındaki İşler", 16 Ocak 1940, s.6.

²²²⁰ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.238.

²²²¹ Vakıf, "Dün Akşam Erzincan'dan Birçok Yolcu Geldi", 5 Ocak 1940, s.5.

Enkaz altından sağ olarak kurtulan Erzincanlı bir depremzede açlıktan dolayı gözlerinin karardığını, şuursuzca sokaklarda koşmaya başladığını ve o şuursuzlukla insan yığınlarını ekmek olarak gördüğünü belirtmiş, açlığını sokakta kurulu bir sobanın üzerindeki bulgur pilavını kimseler görmeden alarak giderdiğini ifade etmiştir²²²². Başka bir depremzede olan İbrahim Pedis ise yiyecek bir şey bulamadığından beş gün boyunca dut kurusu yiyerek hayatta kaldığını, susuzluğunu da kar suları içmek suretiyle giderdiğini ifade etmiştir. Reşadiye, Erbaa ve Niksar’da da yiyecek sıkıntısı çeken halk ise enkazlar arasında bulabildikleri yiyecekleri çiy olarak tüketerek açlıklarının önüne geçebilmişlerdir²²²³.

Deprem sürecinin geneline baktığımızda, halkın iaşesi temini noktasında, yurtiçi ve yurtdışı yardımlarla tonlarca gıda malzemesi toplanmıştır. Ancak bunların deprem bölgelerine ulaştırılmasında yaşanan güçlükler, depremin hemen ardından hükümetin acil tedbirler almasını zorunlu kılmıştır. Nitekim Başbakan Refik Saydam, deprem bölgesine yakın illerin kendi asgari ihtiyaçları için gerekli olan gıda maddelerinden fazla olanlarının derhal Erzincan’a göndermelerine dair talimat vermiştir²²²⁴.

Sağlık Bakanı Alataş tarafından da Erzurum, Sivas, Elazığ, Malatya gibi çevre illerin valiliklerine, deprem bölgesine her gün trenlerle ekmek ve yiyecek göndermeleri talimatı verilmiştir²²²⁵. Ayrıca ekmek dışında çeşitli erzakların gönderilmesi için bu illere tahsisat ayrılmıştır²²²⁶. Nitekim Başbakanlık tarafından İçel²²²⁷ ve Seyhan’a, Malatya, Erzincan ve Sivas illerine gönderilecek un ve erzak gibi maddelerin temin edilmesi için 5000 liralık kredi açılmıştır²²²⁸. Kızılay Merkezi tarafından da Erzurum ve Sivas Kızılay Merkezlerinden Erzincan’a birer vagon un ve birer vagon ekmek gönderilmesi istenmiştir²²²⁹.

²²²² Tan, “İlk Büyük Yaralı Kafesi Dün Geldi”, 7 Ocak 1940, s.6.

²²²³ Tan, “Tokat’ta 2.000.000 Baş Hayvan Telef Oldu”, 12 Ocak 1940, s.1,6.

²²²⁴ Cumhuriyet, “Başvekilimizin Talimatı”, 29 Aralık 1939, s.1,5; Tan, “Başvekilin Talimatı”, 29 Aralık 1939, s.6; Yeni Sabah, “Başvekilin Tamimi”, 29 Aralık 1939, s.7; Vakit, “Ziraat Bankaları Valilerin Emrine Tediyyatta Bulunacak”, 29 Aralık 1939, s.5.

²²²⁵ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/3. (30 Aralık 1940).

²²²⁶ BCA. 30.10.0.0/119.843.9. Lef/1. (29 Aralık 1939).

²²²⁷ BCA. 30.10.0.0/119.844.4. Lef/2. (30 Aralık 1939).

²²²⁸ BCA.30.10.0.0/119.844.4. Lef/3. (30 Aralık 1939).

²²²⁹ BCA. 30.10.0.0/178.234.5. Lef/2. (28 Aralık 1939).

Şehirlerden istenen ekmekler kısa süre içerisinde toparlanarak bölgeye gönderilmiştir. Elazığ'dan 12.000 ekmekle hareket eden yardım treni, Erzincan'a ilk ulaşan trenlerden biri olmuştur²²³⁰. Bu suretle deprem bölgesinde ihtiyaç duyulan gıda malzemeleri, ilk olarak civar illerden gelmeye başlamıştır. Alataş, çevredeki her şehirden her gün, 2000 kilo ekmek sevk edildiğini, bu suretle günde gelen 6000 kilo kadar ekmeğin ihtiyaca yettiğini ifade etmiştir²²³¹. Basında ise, Mersin, Hatay, Adana, Sivas, Malatya'dan her gün 2500'er kilo ekmek hazırlanarak Erzincan'a sevk edildiği²²³² yönünde çıkan haberler, gelen ekmek miktarının Bakanın belirttiğinden daha fazla olduğunu göstermektedir. Yine basında yer alan haberlere göre, Divriği'den Erzincan'a her gün ekmek gönderilmiştir²²³³. Bu suretle Divriği'deki fırınlardaki un miktarı azaldığından, Divriği'ye un sevkiyatı yapılmak durumunda kalmıştır. Nuri Demirağ burada da depremezelerin yanında olmuş ve Divriği'ye iki vagon un göndermiştir²²³⁴.

Deprem bölgesi için gönderilen ekmekler, İstanbul'da da un eksikliği yaşanmasına ve dolayısıyla ekmek fiyatlarında artışa neden olmuştur. Zira ülkedeki buğdayların çoğunluğu, iâşe ihtiyaçlarının karşılanması için deprem bölgesine gönderilmiştir. Bu nedenle İstanbul'a yeteri kadar un gelmemeye başlamış²²³⁵ ve İstanbul'daki ekmek fiyatları yükselmiştir²²³⁶.

Diğer taraftan Ordu ilinde, deprem nedeniyle birçok fındık işleme fabrikasının yıkılması da, şehirde fındıkkabuğu sıkıntısının yaşanmasına neden olmuştur. Fırınları yakmak için kullanılan kabukların bulunmaması, unun fiyatının çuval başına 200-225 kuruş artması, fırınları işleyemez hale getirmiştir. Depremden önce fabrika sahipleri tarafından, yoksullara ücretsiz olarak verilen fındıkkabukları, depremin ardından çuval başına 15 kuruştan 50 kuruşa çıkmıştır²²³⁷.

²²³⁰ Yeni Sabah, "Elazığ'ın Yardımı", 29 Aralık 1939, s.7.

²²³¹ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/3. (1 Ocak 1940).

²²³² Tan, "Tokat'ta Dün de Birçok Binalar Yıkıldı", 30 Aralık 1939, s.5.

²²³³ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Haberler", 31 Aralık 1939, s.5.

²²³⁴ Cumhuriyet, "Korkunç Manzara", "1 Ocak 1940, s.4; Tan, "Sivas'ta Yeni Zelzele", 1 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Dün, Sivas'ta Yeni Zelzele Oldu" 1 Ocak 1940, s.5.

²²³⁵ Yeni Sabah, "Un Buhranı", 19 Ocak 1940, s.2.

²²³⁶ Yeni Sabah, "Ekmek Fiyatları Arttı", 20 Ocak 1940, s.2.

²²³⁷ Yeni Sabah, "Fındık Buhranı", 25 Ocak 1940, s.6.

Bölgenin ilk andaki iaşe ihtiyaçlarının giderilmesinde askeriye de yardımcı olmuş, Orgeneral Rauf Orbay incelemeler yapmak için gittiği Erzincan'a beraberinde bin kilo makarna, iki bin kilo şeker, yüz kilo çay, bin kilo kuru üzüm, bin kilo ekmek, beş yüz kilo konserve götürmüştür²²³⁸.

Erzincan'a gelen ekmek ve yiyecek maddelerinin halka dağıtımının düzenli bir şekilde yapılabilmesi için, 4. Umumi Müfettiş ve Vali tarafından bir iaşe heyeti teşkil edilmiş ve heyet için bir ambar tahsis edilmiştir. Erzincan'da herkesin bu iaşe işlerinden yararlanabilmesi için 4 adet dağıtım merkezi kurulmuş, bu merkezlerin her birinin başına ayrı ayrı olmak üzere oluşturulan mahalle heyetleri getirilmiştir. Yemek için gerekli olan kaşık çatal gibi gereçler ise, Erzurum'dan temin edilmiştir²²³⁹.

Deprem olan diğer bölgelerde ise, depremde hasar almayan bölgelerin ahalisi, kendi aralarında düzenlemiş oldukları faaliyetlerle depremzedelere gıda maddeleri göndererek, iaşelerini sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Amasya halkı kendi arasında toplanarak, Amasya'nın depremde zarar gören halkına ilk anda dağıtmak üzere, 20 çuval un, bir sandık şeker göndermiştir²²⁴⁰.

Erbaa halkına da öncelikle Ladik Belediyesi tarafından kamyonlar dolusu ekmek gönderilmiştir. Ayrıca, yerel halktan zengin olanlar da depremzedeler için kendi imkânları doğrultusunda yardımlarda bulunmuştur. Bu bağlamda, Erbaa tütün tüccarı Hakimzade Halis, sahibi olduğu tütün depolarında 150 aileyi barındırarak bu ailelerin iaşelerini karşılamıştır²²⁴¹. Samsun Ford Acentesi temsilcisi Hacı Zade Süleyman da Erbaa halkına iki kamyon dolusu ekmek göndermiştir²²⁴².

Depremzedelerin iaşeleri ilk anda çevresine göre nispeten daha az etkilenen komşu iller, ilçeler ve köyler halkı tarafından yapılmaya çalışılmıştır. Depremin ardından yurtiçi ve yurtdışından bölgeye yüzlerce giyim, battaniye, yorgan ve yatak gibi eşyalarla birlikte yüzlerce ton erzak gönderilmiştir. Ekmek, zeytin, peynir, pekmez, kuru bakliyat, yağ, şeker, bal, kavurma ve un gıda maddeleri, Kızılay tarafından bölgeye

²²³⁸ BCA. 30.1.0.0/77.482.4. Lef/ 2-3. (28 Aralık 1939).

²²³⁹ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/3. (1 Ocak 1940).

²²⁴⁰ Cumhuriyet, "Yeni Bir Erzincan Kurulacak", 9 Ocak 1940, s.5; Tan, "Yaralıların Nakli Bitiyor", 9 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Felaketzedelere Yardım", 9 Ocak 1940, s.7.

²²⁴¹ Vakıf, "Yeni Zelzeleler Oldu", 5 Ocak 1940, s.5; Tan, "Diğer Şehir ve Kasabalarda", 6 Ocak 1940, s.2.

²²⁴² Tan, "Diğer Şehir ve Kasabalarda", 6 Ocak 1940, s.2.

yakın noktalarda transit depolara alınmış ve buralardan ihtiyaç duyulan noktalara sevk edilmiştir. Sivas, Malatya, Erzurum, Trabzon ve Samsun’da oluşturulan Kızılay’ın transit depolarında, gelen bütün yardımlar gidecekleri yere göre tasnif edildikten sonra deprem bölgelerindeki Kızılay teşkilatlarına gönderilmiştir²²⁴³. Böylelikle deprem bölgesindeki halkın iaşelerinin hızlı ve düzenli bir biçimde sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca Kızılay tarafından deprem bölgesinde tesis edilen aşevleri, uzun süre faaliyette kalarak felaketzedelere, memurlara ve enkaz kaldırma faaliyetlerinde bulunan işçilere hizmet vermiştir²²⁴⁴.

2.2.6.6. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar

Hükümetin çözüm bulmak zorunda olduğu bir diğer problem ise, depremzedelerin barınma meselesidir. Erzincan, Erbaa, Niksar ve Reşadiye başta olmak üzere, birçok bölgede binaların büyük bir kısmının yıkılması nedeniyle binlerce kişi evsiz kalmıştır. Bu nedenle de halkın büyük bir kısmı bulabildikleri kapalı alanlarda, vagonlarda veya kilim, örtü gibi bulabildikleri eşyalarla kendilerince bir yer yapmak suretiyle barınmaya çalışmıştır. Hatta bölgeye gelen sağlık ekipleri de kalacak yer olmadığından, çadırlarda ve kendilerine tahsis edilen vagonlarda kalmak zorunda kalmışlardır²²⁴⁵. Sağlık çalışanlarıyla birlikte halkın da bir bölümünün vagonlarda barınmaya çalışması, birçok kişinin aynı vagonda kalması, soğuk hava şartları gibi olumsuzluklar halkın zor durumda kalmasına neden olduğu gibi, Sağlık Bakanı Hulusi Alataş’ın belirttiği üzere, barınmak için vagonların tercih edilmesi, tren hatlarında bazı aksaklıkların ortaya çıkmasına da neden olmuştur²²⁴⁶.

Hem zor şartlar altında hem de vagonlarda soğuk ortamlarda çalışmak durumunda kalan sağlık çalışanlarının durumlarının biraz daha iyileştirilmesi için, Bakan tarafından Erzincan’a ısıtılabilir özellikte vagon gönderilmesi istenmiştir²²⁴⁷. Bununla birlikte, depremzedelerin kar, tipi, fırtına ve yağmur gibi olumsuz mevsim şartlarından etkilenmemesi için, bölgeye çadır sevkiyatı başlatılmıştır. Kızılay

²²⁴³ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.237.

²²⁴⁴ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.238.

²²⁴⁵ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/2. (1 Ocak 1940).

²²⁴⁶ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/4. (1 Ocak 1940).

²²⁴⁷ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/3. (1 Ocak 1940).

tarafından Erzincan ve çevresine ilk olarak 500 çadır²²⁴⁸, Sivas'a 500 çadır²²⁴⁹, Tokat'a 300 çadır²²⁵⁰, Zara'ya 200 çadır²²⁵¹ gönderilmiştir. Nuri Demirağ da Erzincan'a 250 çadır göndermiştir²²⁵². Bunlar dışında Erzurum'da bulunan askeri müfettişlik ve demiryolları inşaatlarında bulunan çadırlar da bölgeye gönderilmiştir²²⁵³.

Kızılay, askeriye ve kurumlardan sağlanan çadırlarla birlikte, depremzedelere toplamda 9.222 adet çadır gönderilmiştir²²⁵⁴. Bu suretle Erzincan'ın çeşitli bölgelerinde çadırlı iskân kampları oluşturulmuştur²²⁵⁵. Ancak, karlar üzerinde kurulan çadırların ısınması sağlanamadığından, barınmak için çadıra alternatif başka çareler düşünülmüştür. Bu nedenle örneğin Amasya'da depremde en fazla hasar alan Ezine ilçesinde soğuklar nedeniyle halk tarafından zeminlikler yapılmıştır²²⁵⁶.

Ayrıca, Erzincan başta olmak üzere, Ordu gibi bazı şehirlere gelen çadırların yeterli gelmemesi²²⁵⁷ ve bahsedildiği üzere mevsim şartlarının çadırdaki barınmaya elverişli olmaması, çadırlara göre daha korunaklı olan barakaların yapımını zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle Sağlık Bakanı Alataş, öncelikle Erzincan'da evsiz kalan ailelerle, bölgeye gelen yardım ekiplerinin, memurların ve yaralıların vakit kaybetmeden barınması için, Kızılay'da bulunan hazır portatif barakaların hemen bölgeye gönderilmesini talep etmiştir. Alataş, hazır barakaların olmaması durumunda ise, yapılacak barakalar inşasında kullanılması için çivi, kereste gibi inşaat

²²⁴⁸ BCA.30.10.0.0/178.234.5. Lef/2. (28 Aralık 1939).

²²⁴⁹ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940). Basında Kızılay tarafından Sivas'a ilk olarak 100 çadır gönderildiği ifade edilmiştir. Bkz. Cumhuriyet, "Avrupa ve Amerika'da", 28 Aralık 1939, s.5; Tan, "Kızılay'ın Yardımları", 28 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Zelzele Felaketi", 28 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, "Yeniden Yapılan Geniş Yardımlar" 28 Aralık 1939, s.7; Vakit, "Millet Meclisinde Sıhhat Vekili Zelzele Hakkında İzahat Verdi", 28 Aralık 1939, s.5.

²²⁵⁰ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940); Cumhuriyet, "Avrupa ve Amerika'da", 28 Aralık 1939, s.5; Tan, "Kızılay'ın Yardımları", 28 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Zelzele Felaketi", 28 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, "Yeniden Yapılan Geniş Yardımlar" 28 Aralık 1939, s.7; Vakit, "Millet Meclisinde Sıhhat Vekili Zelzele Hakkında İzahat Verdi", 28 Aralık 1939, s.5.

²²⁵¹ BCA. 30.10.0.0/178.234.5. Lef/3. (28 Aralık 1939).

²²⁵² Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Gelen Son Haberler", 30 Aralık 1939, s.1.

²²⁵³ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/4. (1 Ocak 1940); BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/5. (30 Aralık 1940).

²²⁵⁴ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.238.

²²⁵⁵ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/4. (1 Ocak 1940).

²²⁵⁶ Cumhuriyet, "Yeni Bir Erzincan Kurulacak", 9 Ocak 1940, s.5; Tan, "Yaralıların Nakli Bitiyor", 9 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Felaketzedelere Yardım", 9 Ocak 1940, s.7.

²²⁵⁷ Yeni Sabah, "Ordu Yardım Bekliyor", 8 Ocak 1940, s.1,7.

malzemelerinin Kızılay tarafından satın alınarak bölgeye gönderilmesini ve inşaatlarda çalışması için de inşaat ustalarının bölgeye sevk edilmelerini talep etmiştir²²⁵⁸.

Bir yandan da deprem bölgesindeki inşa ve tamirat işlerinin belirlenmesi için Başbakanlık Müsteşarlığı altında İçişleri, Sağlık ve Bayındırlık Bakanlığı müsteşarları ve Kızılay temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Kurulan komisyon tarafından deprem bölgesine çeşitli heyetler gönderilmiştir²²⁵⁹. Basında belirtildiğine göre, bölgeye giden heyetlerin incelemeleri tamamlanmadan ve yeni inşa tipi belirlenmeden bölgede herhangi bir inşa faaliyetine izin verilmeyecektir. Uzmanların belirlediği inşa tipleri bir kanunla mecbur hale getirilecektir²²⁶⁰. Bu bağlamda öncelikle Erzincan'a olmak üzere²²⁶¹, Kandilli Rasathanesi Müdür Yardımcısı Kemal Erkmen'in başkanlığında oluşturulan üç kişilik heyetle²²⁶², Hamit Nafiz Pamir başkanlığında İstanbul Üniversitesi'nden profesör ve doçentlerden oluşan bir heyet, deprem bölgesine giderek ilk incelemeleri yapmışlardır²²⁶³. İncelemelerin ardından, Bayındırlık Bakanlığı tarafından Şehircilik Fen Heyeti Müdürü Sulhi Baykal başkanlığında bir heyet Erzincan'a, Tokat, Niksar, Reşadiye, Erbaa, Koyulhisar, Mesudiye, Ordu, Sivas, Hafik, Zara, Suşehri, Şebinkarahisar ve Giresun'a ayrı ayrı birer heyet gönderilmiştir²²⁶⁴.

Fen heyetinin ardında da, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürü Profesör Ahmet Tevfik Göymen, Üniversite Profesörlerinden Hamit Nafiz Pamir, Dil Tarih Coğrafya Profesörlerinden Herbert Lui, Yüksek Ziraat Enstitüsü Profesörlerinden Gerngros, Ahmet Birant, Maden Tetkik Arama Enstitüsü Uzmanlarından Salamon Kavli ve Arni, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve Yollar Genel Müdürü, İmar Bürosu'ndan üç uzman, mühendis ve mimar bulunan heyet, merkez Erzincan olmak üzere bütün deprem bölgesinde geniş çaplı jeolojik tetkikte bulunmak için 5 Şubat 1940 tarihinde bölgeye hareket etmişlerdir²²⁶⁵. Heyet, yapmış olduğu araştırmalara dair raporunu Bayındırlık

²²⁵⁸ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/ 5. (1 Ocak 1940).

²²⁵⁹ Cumhuriyet, "Zelzele Mıntıkasındaki İşler", 16 Ocak 1940, s.6; Tan, "Zelzele Mıntıkasında Muvakkat İnşaat İçin Bir Komisyon Kuruldu", 16 Ocak 1940, s.7; Yeni Sabah, "Zelzele Merkezi Komisyonu", 16 Ocak 1940, s.7.

²²⁶⁰ Kızılay, "Zelzele Mıntıklarında", 23 Ocak 1940, s.2.

²²⁶¹ Vakıf, "Zelzele Mıntıkasındaki Tahribat", 31 Aralık 1939, s.3.

²²⁶² Tan, "Rasathanemiz Bir Heyet Gönderiyor", 31 Aralık 1939, s.6; Vakıf, "Zelzele Mıntıkasındaki Tahribat", 31 Aralık 1939, s.3.

²²⁶³ Vakıf, "Zelzele Mıntıkasına Gidecek Profesörler", 2 Ocak 1940, s.2.

²²⁶⁴ Tan, "Zelzele Sahasında Tetkikler", 30 Ocak 1940, s.1.

²²⁶⁵ Tan, "Zelzele Mıntıkasına 12 Kişilik Bir Fen Heyeti Gönderiliyor", 5 Şubat 1940, s.2.

Bakanlığı'na sunmuş, Bayındırlık Bakanlığı ise bu raporu 11 Mayıs 1940 tarihinde Bakanlar Kurulu'na sunmuştur. Raporda, depremin olduğu yerlerde tektonik zelzele hattının bulunduğu, bu nedenle şehrin tekrar aynı yerde kurulmasında jeolojik mahzurlar olduğu, şehrin daha güvenli, deprem hatlarından uzak ve zemini daha sağlam bir yere taşınmasının uygun olacağı belirtilmiştir. Heyet, yeni şehrin deprem açısından daha güvenli, yeterli miktarda içme suyu bulunan Kemah Boğazı ve Hah (şimdiki ismi Bahçeköy) arasındaki sahada kurulmasını önermiştir. Bayındırlık Bakanlığı heyetin sunmuş olduğu rapor karşısında şu teklifi getirmiştir:

Raporda gösterilen saha her ne kadar zelzelenin azami şiddet bulduğu episantral sahanın haricinde kalmakta ise de buranın da %50-70 derecesinde hasara maruz ikinci mıntikanın hemen civarında bulunduğu ve bundan başka bu mevkide kurulacak şehrin eski şehirden ve eski şehirde kurulmuş olan büyük demiryol teşkilat istasyonundan uzak olması, Erzincan ovasının müntehasında ve köy kesafeti nispeten az bir mıntıkada bulunması, şimali şarki rüzgârlarına maruz olması, hazır içme suyunun bulunmayışı, cenubi garbi tarafı dağlarla mahdud olup ancak şimali şarki istikametinde inkişaf edebileceği ve burada ayrıca yeni bir şehir kuruluncaya kadar eski şehir civarında yerleşmiş veya yerleşecek olan halkın bilahare yeni şehre nakillerinde müşkülât ve hatta imkânsızlıklarla karşılaşılması veya şehrin ikiye bölünmesi muhtemel olduğu cihetle bu mıntika dâhilinde birinci sınıf idari ve askeri merkez kurulmasının çok müşkül şartlar ve büyük masraflarla kabil olacağı ve bu müşküllerin böyle bir merkezin inkişafına da mani teşkil edeceği ve buna mukabil esasen büyük teşkilat istasyonunun, askeri kışlaların, hastanenin mevcudiyeti, eski şehre civar mıntıkada muayyen bir halk kütlesinin kendiliğinden yerleşmekte olması, rüzgâr ve güneş bakımından daha müsait bir vaziyette görülmesi ve içme suyunun kolaylıkla temini gibi esaslı tercih sebepleri dolayısıyla yeni kurulacak şehrin şimdiki Erzincan merkezinin 5,5 km şimalinde Trabzon şosesi üzerindeki saha ile kışlalar civarında kurulmasının daha muvafık olacağı ve zelzeleye mukavim inşaat hususuna ehemmiyet verileceğine nazaran burasının zelzeleye müsait olması mahzurunu tahfif edebileceği mütalaa edilmiştir.

Bayındırlık Bakanlığı'nın sunduğu bu teklife göre, yeni şehrin heyetin raporunda belirttiği sahaya taşınmasının hem zor ve hem de masraflı olacağı düşünülerek, şehrin eski yerinin 5,5 km kuzeyinde bulunan Trabzon yolu üzerindeki saha ile kışlalar

civarında kurulması uygun görülmüştür. Bölgedeki deprem riskinin ise, yeni yapılacak evlerin depreme dayanıklı surette yapımına dikkat edilerek azaltılabileceği belirtilmiştir. Bayındırlık Bakanlığının sunduğu teklif, 22 Haziran 1940 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir²²⁶⁶.

Depremın ardından, basında depreme dair yazılan birçok yazıda²²⁶⁷, depreme karşı alınması gereken tedbirlerin önemi, depreme karşı kayıpların azaltılmasında zemin ve bina tarzlarının etkisi ele alınmasına rağmen, milletvekilleri tarafından yine bölgenin jeolojik araştırmalara tabi tutulduktan sonra depreme dayanıklı binaların inşa edilmesine yönelik önerilere²²⁶⁸ ve en önemlisi bölgeye giden heyetlerin raporlarında şehrin yerinin fay hattı üzerinde olduğunun belirlenmesine rağmen, Bakanlık hemen hemen yıkılan şehrin bölgesinde yeni şehrin inşa edilmesi kararını almıştır. Bölgede yapılan incelemelerin öncesinde de şehrin yerinin değiştirilmesine yönelik olarak farklı görüşler ortaya çıkmış, bu bağlamda Kandilli Rasathanesi Müdürü B. Fatin, Bakanlıkla neredeyse aynı görüşte fikrini ifade etmiştir. Fatin, Erzincan'da tekrar büyük bir depremin beklenmediğini öne sürerek, şehrin yerinin değiştirilmesinin doğru olmayacağını, bunun yerine depreme dayanıklı binalar yapılması gerektiği ifade etmiştir²²⁶⁹. IV. Umumi Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan ise, farklı bir görüşte bulunarak şehrin depremde fazla hasar almayan Erzincan demiryolunun kuzeyindeki süvari kışlası ile Aziziye Kışlası'nın arasına yapılmasını istemiştir. Alpdoğan'a göre, böylelikle demiryolundan uzaklaştırılan yeni şehir, Vosgirt Deresi'nden kaynaklanan sellerden etkilenmeyecektir²²⁷⁰. Şehrin yerinin değiştirilmesi hakkında görüş bildiren Ressam F. Soyhan da yeni şehrin Sipikör Dağı'nın ovaya bakan yamacında bulunan Vosgirt Köyü'nün bulunduğu yere inşa edilmesi gerektiğini ifade etmiştir²²⁷¹.

²²⁶⁶ BCA. 30.18.1.2/91.60.16. (22 Haziran 1940).

²²⁶⁷ Tan, "Büyük Zelzelelerin Sebep Olduğu Müthiş Felaketler", 29 Aralık 1923, s.5; Cumhuriyet, "Tarihte Sayılı Zelzeleler", 30 Aralık 1939, s.3; Kadircan Kafalı, Tan, "Tabiatla Nasıl Mücadele Edeceğiz", 30 Aralık 1939, s. 5; Vakıf, "Zelzele ve Meşhur Zelzeleler", 1 Ocak 1940, s.3; İsmail Yalçın, "Son Zelzele Niçin Çok Geniş Bir Sahada Tahribat Yaptı", Tan, 3 Ocak 1940, s.5; E. Lahn, "Zelzelelerin Menşei", Cumhuriyet, 4 Ocak 1940, s.3.

²²⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.44.(10 Ocak 1940); Tan, "Mecliste Hatiplerin Tenkitleri", 12 Ocak 1940, s.6.

²²⁶⁹ Tan, "Yeni Erzincan Şehri Yine Aynı Yerde Kalmalıdır", 30 Aralık 1939, s.5.

²²⁷⁰ Faruk Küçük, "Yeni Erzincan Nerede ve Nasıl Kurulacak", Yeni Sabah, 18 Ocak 1940, s.4,7.

²²⁷¹ F. Soyhan, "Yeni Erzincan'ın Adı Katarcan Olmalıdır", Tan, 27 Ocak 1940, s.5.

Yeni şehrin inşası için, 4. Müfettişlik Bayındırlık Müşaviri İsmail Hakkı'nın başkanlığındaki bir heyet görevlendirilmiştir. Bu heyetin çalışmaları neticesinde şehirde öncelikle 40 adet ahşap portatif binanın inşa edilmesi kararlaştırılmıştır²²⁷². Erzincan için talep edilen bu binalar, Nuri Demirağ tarafından yaptırılmış ve deprem bölgesinde kullanılmak üzere hediye edilmiştir²²⁷³. Demirağ'ın Beşiktaş'taki atölyelerinde dört odalı olarak yapılan bu evler öncelikle devlet dairesi olarak kullanılmak üzere Erzincan'a gönderilmiştir²²⁷⁴. Evlerin yirmi tanesi IV. Umumi Müfettişlik emrine verilmiştir²²⁷⁵.

Şehirde bulunan asker ve çeşitli memurların barınması için istenen bu barakalar haricinde Alataş, bir veya daha fazla ailenin barınabilmesi ve sağlık yardımlarının yapılabilmesi için 150-200 barakaya ihtiyaç olduğunu tespit etmiş²²⁷⁶ ve bu barakalar için, Kızılay'a Bayındırlık Bakanlığı emrine 70.000 liralık ödenek verilmesi için talimat verilmiştir²²⁷⁷.

Binlerce kişinin evsiz kaldığı bölgede baraka yapılabilmesi için çok miktarda tahta, çivi, cam gibi birçok inşaat malzemesine ihtiyaç duyulmuştur. Ancak, hem Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik şartların fazla miktarda inşaat malzemesi karşılamaya uygun olmaması, hem de bu tip inşaat malzemelerinin bir anda temin edilebilmesinin güç olması gibi nedenler, barakalar inşasında öncelikle yıkılan binaların enkazlarından kalan çivi ve tahta gibi malzemelerin kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, barakaların yapımında öncelikle enkaz altından kurtarılabilen malzemeler kullanılmıştır²²⁷⁸. Ayrıca barınma sorunun hızlı ve ekonomik bir şekilde çözülebilmesi için de az hasar alan binalar, tamir edilmek suretiyle kullanılmaya çalışılmıştır.

Baraka ve zeminlikler için gerekli olan kereste ihtiyacı ise Kızılay ve Orman Genel Müdürlüğü tarafından giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim deprem bölgesindeki iller için Kızılay, Orman Genel Müdürlüğü'nden 1.064.300 lira karşılığında kereste

²²⁷² Cumhuriyet, "Yeni Bir Erzincan Kurulacak", 9 Ocak 1940, s.5.

²²⁷³ Tan, "Nuri Demirağ'ın Teşebbüsü", 13 Ocak 1940, s.2.

²²⁷⁴ Cumhuriyet, "Portatif Evler", 13 Ocak 1940, s.5.

²²⁷⁵ Tan, "Yaptırılan Portatif Evler", 13 Ocak 1940, s.2.

²²⁷⁶ BCA. 30.10.0.0/119.844.11. Lef/5. (1 Ocak 1940).

²²⁷⁷ Vakit, "Felaketzedeler Vilayet Hastanelerine Yatırıldı", 9 Ocak 1940, s.5; Tan, "Yaralıların Nakli Bitiyor", 9 Ocak 1940, s.6.

²²⁷⁸ Cumhuriyet, "Milli Felaketin Bilançosu", 11 Ocak 1940, s.7; Tan, "Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi", 11 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Sıhhiye Vekilinin İzahatı", 11 Ocak 1940, s.5.

satın almış, satın aldığı kerestelerin deprem bölgesine dağıtılması için ise bir fen heyeti oluşturmuştur. Keresteler, Ziraat Bakanlığı'nın da dâhil olduğu mukaveleler karşılığında deprem bölgesinde inşaat faaliyetlerinde bulunacak bazı müteahhitlere verilmiştir²²⁷⁹.

13 Ocak 1940 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan bir kararnameyle de, Erzincan, Sivas, Yozgat, Tokat, Amasya, Samsun, Giresun ve Ordu'da deprem nedeniyle evleri yıkılan felaketzede köylülere, yeni yapacakları evler için kâfi miktarda kerestenin devlet ormanlarından verilmesine karar vermiştir²²⁸⁰. Bölgedeki kereste ihtiyacının bir kısmı da Romanya ve Bulgaristan'dan gelen kereste yardımıyla giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim Türkiye'ye deprem dolayısıyla yardım olarak, Romanya²²⁸¹ ve Bulgaristan'dan²²⁸² önemli miktarda kereste gönderilmiştir²²⁸³. Adı geçen ülkelerden gelen keresteler, vapur vasıtasıyla Ordu ve Giresun'a gönderilmiştir²²⁸⁴.

Kereste dışında inşaat faaliyetleri için gerekli olan testere ve çivi gibi malzemeler hükümet tarafından satın alma yoluyla temin edilmeye çalışılmıştır²²⁸⁵. Ancak çivi temininde sıkıntılar yaşandığını, Erzincan, Niksar, Tokat, Ordu ve Giresun'da barakaların yapımı için lazım olan çivilerin, adeta karaborsaya düştüğünü görmekteyiz. Nitekim çivi ihtiyacının artması, Ordu ve Giresun'da çivi fiyatlarında artış yaşanmasına neden olmuş, bundan dolayı Ordu halkı tarafından çiviciler, "*vicdansız muhtekirler*" olarak nitelendirilmişlerdir²²⁸⁶.

²²⁷⁹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.239.

²²⁸⁰ BCA. 30.18.1.2/89.128.3. (13 Ocak 1940).

²²⁸¹ Cumhuriyet, "Ecnebi Devletler Tarafından Yapılan Yardımlar", 30 Aralık 1939, s.5; Tan, "Hariçten Yapılan Yardımlar", 30 Aralık 1939, s.6; Vakıf, "Dost Devletlerin Felaketzedelere Yardımı", 30 Aralık 1939, s.5.

²²⁸² Vakıf, "Dost Devletlerin Felaketzedelere Yardımı", 30 Aralık 1939, s.5; Cumhuriyet, "Ecnebi Devletler Tarafından Yapılan Yardımlar", 30 Aralık 1939, s.5; Tan, "Bulgarların Yardımı", 31 Aralık 1939, s.4; Tan, "Gönderilen Eşya", 20 Ocak 1940, s.2.

²²⁸³ Cumhuriyet, "Ecnebi Devletler Tarafından Yapılan Yardımlar", 30 Aralık 1939, s.5; Tan, "Hariçten Yapılan Yardımlar", 30 Aralık 1939, s.6; Vakıf, "Dost Devletlerin Felaketzedelere Yardımı", 30 Aralık 1939, s.5.

²²⁸⁴ Tan, "Felaketzedelere Yapılan Yardımlar", 31 Ocak 1940, s.2.

²²⁸⁵ Cumhuriyet, "Milli Felaketin Bilançosu", 11 Ocak 1940, s.7; Tan, "Faik Öztrak ve Hulusi Alataş Mecliste Geniş İzahat Verdi", 11 Ocak 1940, s.6; Vakıf, "Sıhhiye Vekilinin İzahatı", 11 Ocak 1940, s.5.

²²⁸⁶ Yeni Sabah, "Ordu Yardım Bekliyor", 8 Ocak 1940, s.1,7.

Çivi fiyatlarının arttığı Ordu ve Giresun için gerekli olan çiviler, İstanbul'dan istenmek zorunda kalınmıştır²²⁸⁷. Aynı şekilde Samsun'da da meydana gelen çivi sıkıntısı İstanbul'dan şehre çivi istenmesine neden olmuştur²²⁸⁸. Deprem bölgesindeki çivi ihtiyacını karşılamak isteyen İstanbul'daki çivi fabrikaları, çivi üretimi yapabilmek için, yurtdışından demir tel siparişinde bulunmuş, ancak sipariş edilen teller uzun süre gelmediğinden, İstanbul'daki çivi üretimi bir süre durmuştur²²⁸⁹. Fabrikalardaki üretimin durması nedeniyle piyasada çivi azaldığından, bazı çivi tüccarları tarafından çivi stoğu yapılmıştır. Bu nedenle de İstanbul'daki çivi fiyatlarında artış olmuştur²²⁹⁰. Deprem bölgesindeki çivi ihtiyacının büyük bölümünü İstanbul'dan karşılamak isteyen hükümet, fiyat artışlarını ve şehirdeki çivi stokçuluğunu engellemek için, İstanbul'da bulunan 200.000 kilo çivin yarisını satın almaya karar vermiştir²²⁹¹. Böylelikle, hükümet bütün çivileri bir anda satın alarak İstanbul'da çivi sıkıntısı yaşanmasını engellemeye çalışmıştır. Bölge için gerekli çivilerin tamamını iç piyasadan karşılayamayan hükümet, ihtiyacı yurtdışından karşılamaya çalışmıştır. Bu amaçla Ticaret Bakanlığı tarafından Avrupa'dan çivi almak için anlaşma yapılmıştır²²⁹². Ancak anlaşmanın içeriği ve yurtdışından ne kadar çivi temin edildiğine dair herhangi bir veriye ulaşamadık. Bununla birlikte Yunanistan istenen çivilerin, savaş dolayısıyla verilmediğini²²⁹³ görmekteyiz. Kanaatimizce bu durum diğer ülkeler içinde geçerli olduğundan, yurtdışından istenilen düzeyde çivi temin edilememiştir.

Yeni yapılacak barakalar için çivi kadar ihtiyaç duyulan bir diğer malzeme de camdır. Deprem bölgesindeki inşaat malzemesinin önemli miktarını karşılayan İstanbul'da, çivi eksikliğiyle birlikte cam eksikliği de yaşanmıştır²²⁹⁴. Birden bire artan cam ihtiyacı nedeniyle, İstanbul'da cam fiyatlarında da artış yaşanmış, cam stokçuluğu

²²⁸⁷ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketi", 8 Ocak 1940, s.5.

²²⁸⁸ Tan, "Yeni Yardım Talepleri", 25 Ocak 1940, s.2.

²²⁸⁹ Vakıf, "Çivi Buhranı Var", 20 Şubat 1940, s.3.

²²⁹⁰ Cumhuriyet, "İnşaat Malzemesi", 12 Ocak 1940, s.2.

²²⁹¹ Vakıf, "İstanbululların Teberruu", 13 Ocak 1940, s.3; Cumhuriyet, "Şehirde İnşaat Malzemesi Stoku", 13 Ocak 1940, s.2.

²²⁹² Tan, "Çivi Sıkıntısına Karşı Tedbir", 13 Ocak 1940, s.6.

²²⁹³ BCA. 30.10.0.07/178.234.15. Lef/1. (5 Aralık 1940).

²²⁹⁴ Cumhuriyet, "Yeni Bir Erzincan Kurulacak", 9 Ocak 1940, s.5.

başlamıştır. Bu durum üzerine İstanbul Valisi, cam tüccarlarıyla görüşme yaparak duruma müdahale etmiştir²²⁹⁵.

2.2.7. Depremzedelerin Başka Şehirlere Geçici Olarak Nakledilmeleri

Depremi etkilediği illerde binlerce insanın evsiz kalması ve bölgeye gönderilen çadırların yetersizliği, depremzedelerin naklini gündeme getirmiştir. Bu kapsamda öncelikle köylerde evsiz kalan ahalinin, en yakın ve depremde zarar görmemiş köylere nakli sağlanmaya çalışılmıştır²²⁹⁶. Depremzedelerin nakli meselesi önceleri sadece köyler için gündeme gelmiş olsa da, sonradan bu durum genele yayılarak herkes için söz konusu olmuştur. Nitekim Erzincan Belediye Başkanı'nın İsmet İnönü'ye *“Erzincan'ın güzel bahçeleri şimdi bir kabristan haline gelmiştir. Hastalık çıkmasın, şehir yeniden kuruluncaya kadar hayatımızı kurtaralım, buradan çıkalım”*²²⁹⁷ şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, köylerle birlikte şehirde de barınma imkanı kalmamıştır. Dolayısıyla, binlerce depremzedenin inşaatların başlayacağı ilkbahara kadar, yaklaşık üç aylığına geçici olarak başka şehirlere nakledilmesi talep edilmiş ve bu talep kabul görmüştür²²⁹⁸.

Bu kapsamda depremzedeler için öncelikle, Divriği, Sivas, Kayseri, Malatya, Elazığ, Diyarbakır²²⁹⁹, Hatay, Adana, Mersin²³⁰⁰ gibi deprem bölgesine yakın ve ulaşım imkânının kolay olduğu şehirler düşünülmüştür. Bu şehirlere gelecek olan felaketzedelerin herhangi bir sıkıntı yaşamamaları için ise, şehirlerde komiteler oluşturulmuştur. Bu komiteler aracılığıyla depremzedelerin gidecekleri şehirlerdeki boş evler kiralanmış²³⁰¹, ayrıca şehirlerde kaç kişinin iskân edilebileceği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda hükümetin felaketzedeleri nakletmeyi düşündüğü Talas

²²⁹⁵ Kızılay, “Camcılar Vilayete Çağrılacaklar”, 22 Ocak 1940, s.2.

²²⁹⁶ Tan, “Yozgat'ta Yeniden Zelzeleler Oldu”, 3 Ocak 1940, s.1; Vakit, “Yozgat'ta ve Amasya'da Yine Zelzele Oldu”, 3 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, “Erzincan Felaketi”, 3 Ocak 1940, s.7.

²²⁹⁷ Cumhuriyet, “Cumhur Reisimizin Beyanname”, 2 Ocak 1940, s.5.

²²⁹⁸ Vakit, “3000 Felaketzede Antakya'da İskân Edilecek”, 11 Ocak 1940, s.3; Tan, “İskâna Başlanıyor”, 30 Aralık 1939, s.1.

²²⁹⁹ BCA. 30.10.0.0/119.844.5. Lef/3. (30 Aralık 1940.).

²³⁰⁰ Tan, “İskâna Başlanıyor”, 30 Aralık 1939, s.1.

²³⁰¹ Tan, “İskân İşine Başlandı”, 7 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Malatya, Felaketzedeleri İskân İçin Hazırlanıyor”, 7 Ocak 1940, s.5.

İlçesi'nde 1000 kişinin²³⁰², Sivas'ta 1000 kişinin²³⁰³ ve Divriği'de 1500 kişinin iskân edilebileceği öngörülmüştür²³⁰⁴. Ayrıca, Adana'da 500'ü çocuk olmak üzere 1200 kişinin²³⁰⁵, Gaziantep'te 1200 kişinin²³⁰⁶, Kayseri'de 1000 kişinin²³⁰⁷, Hatay'da 3000 kişinin²³⁰⁸ yerleştirilmesi için tedbirler alınarak hükümete bildirilmiştir. Bu suretle pek çok felaketzedenin açıkta kalması engellenerek, en azından havalar ısınmaya kadar evlerde barınmaları sağlanmıştır. Ayrıca depremzedelere, gittikleri şehirlerde iâşe, giyecek eşya temini, iş imkânı, öğrencilerin ise okula devam etmesi sağlanmıştır.

Hükümet, felaketzedelerin gittikleri yerlerde iâşe, barınma gibi sorunlar yaşanmasını önlemek amacıyla kaç kişinin, nereye, hangi trenle ve hangi şehre gittiği hususunda Kızılay ile koordineli çalışmıştır. Bu kapsamda İçişleri Bakanlığı, depremzedelerin sayıları ve gidecekleri iller hususundaki bilgilerin Kızılay tarafından, iskân için ilk düşünülen Sivas ve Malatya valilikleri ile Divriği ve Kangal kaymakamlıklarına bildirilmesini istenmiştir.

Ayrıca felaketzedelerin yolculuk esnasında geçtikleri her yerleşim birimindeki merkezin, bir sonraki yerleşim birimindeki yetkililere haber vermesi istenerek, depremzedeler için hazırlıklı olmaları sağlanmaya çalışılmıştır²³⁰⁹. Kızılay, depremzedelerin nakli sürecinde, uğranılan her istasyonda yardım ekiplerini hazırda bekletmiş, aşhane, çayhane ve giyecek depoları tesis ederek, istasyonlarda gerekli tedbirleri almıştır²³¹⁰.

Felaketzedelerin nakledildikleri şehirlerde de Kızılay, Milli Yardım Komitesi, yerel yöneticiler tarafından önlemler alınmıştır. Bu bağlamda, 30 Ocak 1940 tarihi

²³⁰² Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Haberler", 31 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, "Dâhiliye ve Sıhhiye Vekillerinin Seyahati", 31 Aralık 1939, s.7.

²³⁰³ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Haberler", 31 Aralık 1939, s.5.

²³⁰⁴ Tan, "Yaralı Kafilesini Taşıyan Kfile Sivas'a Gidemedi", 31 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Dâhiliye ve Sıhhat Vekillerinin Beyanâtı", 31 Aralık 1939, s.3.

²³⁰⁵ Cumhuriyet, "Yardım Faaliyeti", 4 Ocak 1940, s.6.

²³⁰⁶ Cumhuriyet, "Ayıntapta", 7 Ocak 1940, s.5; Tan, "İskân İşine Başlandı", 7 Ocak 1940, s.6.

²³⁰⁷ Yeni Sabah, "Büyük Felaketin Son Tafsilatı", 29 Aralık 1939, s.7; Tan, "Başvekilin Talimatı", 29 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Erzincan'da Sarsıntı Devam Ediyor", 29 Aralık 1939, s.5.

²³⁰⁸ Yeni Sabah, "Hatay 3000 Felaketzede Yerleştirecek", 7 Ocak 1940, s.7; Vakit, "3000 Felaketzede Antakya'da İskân Edilecek", 11 Ocak 1940, s.3.

²³⁰⁹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.193.

²³¹⁰ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.236.

itibariyle 1007 kişinin geldiği Kayseri’de²³¹¹, depremzedeler Kayseri Valisi Şefik Soyer tarafından karşılanmışlar ve kendileri için hazırlanan evlere yerleştirilmişlerdir²³¹².

Çok sayıda felaketzedenin geldiği Adana’da²³¹³, otel ve hanlarda öncelikle 200 kişi için yer ayrılmış²³¹⁴, ilk kabile olarak gelen 56 kişi otellere yerleştirilmiş, otele yerleşen depremzedelere Adana Kızılay’ı tarafından kahvaltı ve öğle yemeği verilmiştir²³¹⁵. Şehre gelen felaketzede sayısının artmasıyla birlikte felaketzedelerin bir kısmı Dört Yol²³¹⁶ ve Payas ilçelerine²³¹⁷ gönderilerek bu ilçelerde iskân edilmesi sağlanmıştır. Adana’ya gelen felaketzedelerin yerleştirilmesi ve her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi, Milli Yardım Komitesi ve Kızılay tarafından temin edilmiştir²³¹⁸.

Mersin’e Erzincan’dan gelen felaketzedeler önce Halkevinde ağırlanmış, ardından Mersin’deki evlerde misafir edilmiştir²³¹⁹. İlerleyen günlerde ise toplamda 371 kişinin geldiği Mersin’de felaketzedelerden 42 aile için ev tutularak bu ailelerin iskânları sağlanmıştır²³²⁰. Ayrıca Mersin’e gelenlerin bir kısmı da Tarsus’a gönderilerek buralarda yerleşmeleri sağlanmıştır²³²¹. En fazla depremzedenin iskân edildiği Hatay’a gelen felaketzedeler,²³²² il merkezi, şehrin köyleri²³²³, İskenderun, Antakya, Kırıkhan, Reyhaniye ve Yayladağ ilçelerine yerleştirilmişlerdir²³²⁴. Hatay’a gelen felaketzedelerin ihtiyaçları da yine Kızılay tarafından karşılanmıştır.

İstanbul’a, Erzincan, Tokat ve Niksar’dan²³²⁵ gelen depremzedeler, başta İstanbul Valisi Lütfi Kırdar olmak üzere şehrin idarecileri tarafından karşılanmışlardır.

²³¹¹ Tan, “Zelzele Mıntıkasından Kayseri’ye 14 Kişilik Bir Kafile Daha Geldi”, 31 Ocak 1940, s.7.

²³¹² Yeni Sabah, “Zelzele Felaketi”, 15 Ocak 1940, s.3; Tan, “Kaybımız Çok Fazla”, 10 Ocak 1940, s.6.

²³¹³ 16 Şubat 1940 tarihli Tan Gazetesi’ne göre bu tarihe kadar Adana’ya 977 kişi gelerek iskân edilmiştir. Bkz. Tan, “Yeni Zelzeleler”, 16 Şubat 1940, s.6.

²³¹⁴ Yeni Sabah, “Adanalıların Erzincanlılara Yardımı”, 6 Ocak 1940, s.6.

²³¹⁵ Tan, “Tokat’ta Ölenler 5499 Kişidir”, 6 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Ezine ve Yozgat’ta Yine Zelzele Oldu”, 6 Ocak 1940, s.5.

²³¹⁶ Tan, “İskân Edilen Felaketzedeler”, 17 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Dört Yol’a Giden Felaketzedeler”, 17 Ocak 1940, s.5.

²³¹⁷ Vakit, “Dört Yol’a Giden Felaketzedeler”, 17 Ocak 1940, s.5.

²³¹⁸ Yeni Sabah, “Adana’da Yardım Faaliyeti”, 7 Şubat 1940, s.3.

²³¹⁹ Cumhuriyet, “Yeni Bir Erzincan Kurulacak”, 9 Ocak 1940, s.5.

²³²⁰ Vakit, “Zelzele Felaketzedeleri İçin 42 Aileye Mersin’de Ev Tutuldu”, 4 Şubat 1940, s.3.

²³²¹ Tan, “İskân Edilen Felaketzedeler”, 12 Ocak 1940, s.6.

²³²² 18 Ocak 1940 tarihli Vakit Gazetesi’ndeki habere göre Hatay’a 2458 kişi gelmiştir. Bkz. Vakit, “Antakya’da”, 18 Ocak 1940, s.5.

²³²³ Vakit, “3000 Felaketzede Antakya’da İskân Edilecek”, 11 Ocak 1940, s.3.

²³²⁴ Vakit, “Memlekette”, 17 Ocak 1940, s.2.

²³²⁵ Yeni Sabah, “İstanbul’un Yardımı”, 16 Ocak 1940, s.7.

Depremzedeler öncelikle İskân Müdürlüğü tarafından muhacir misafirhanesine²³²⁶, Haydarpaşa ilçesindeki binalara, Milli Emlak Müdürlüğü'ne bağlı olan Muradiye Köşkü'ne, Sirkeci Demirkapı'da bulunan binalara²³²⁷ ve Sarayburnu'ndaki misafirhaneye yerleştirilmişlerdir²³²⁸.

İstanbul'a gelen felaketzedelerin misafirhanelere yerleştirilmeleri, felaketzedelere yeteri kadar yardım yapılmadığı eleştirilerine sebep olmuştur²³²⁹. Bu konu üzerine İstanbul Valisi Lütfü Kırdar, basına yaptığı açıklamada, depremzedelerle bizzat kendisinin görüştüğünü ve ilgilendiğini, bu görüşmelerde isteyenlerin otellere yerleştirebileceğini, kimsesiz kalanların kendisine başvuru yaptıkları takdirde Darülaceze'ye nakillerini sağlayabileceğini söylemiştir. Vali'nin belirttiğine göre, depremzedeler eşyaları olduğu gerekçeyle bu önerileri kabul etmemiş ve ev talebinde bulunmuşlardır. Kırdar, depremzedelerin bu istekleri üzerine kirası hükümet tarafından ödenmek suretiyle uygun bir ev bulduklarında kendisine bildirmelerini, bu konuda polisleri de görevlendireceğini ifade etmiştir. Felaketzedeler için gerekli tedbirlerin alınması için ise Vali Yardımcısı Haluk Nihat'ı görevlendirmiştir²³³⁰. Yapılan çalışmalar neticesinde misafirhanelerde kalan depremzedeler, ilerleyen günlerde, Fatih, Karagömrük, Aksaray²³³¹, Şehremini, Edirnekapı ve Fener'de²³³², polisler tarafından bulunan boş evlere yerleştirilmişlerdir²³³³. Kiralanan evlerin eşyaları ise yardım kuruluşları tarafından temin edilmiştir²³³⁴.

Depremzedeler için sağlanan imkânlar hususunda basında da bir takım yazılar yayınlandığını görmekteyiz. Örneğin Yeni Sabah muhabiri Faruk Küçük, kiralanan evleri bizzat kendisi gezerek, karşılaştığı manzaradan duyduğu memnuniyeti yazısında dile getirmiştir²³³⁵. Aynı şekilde, felaketzedeler için tutulan evleri ziyaret eden

²³²⁶ Cumhuriyet, "Misafirhanede İskân" 10 Ocak 1940, s.5.

²³²⁷ Yeni Sabah, "İstanbul'da Yardım Faaliyeti", 9 Ocak 1940, s.7.

²³²⁸ Tan, "Köylerle de Tam İrtibat Temin Edildi", 15 Ocak 1940, s.6.

²³²⁹ Tan, "Misafirhanedeki Felaketzedelere Giyecek Tevzi Edildi", 11 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Vali Muavinin Teftişleri", 11 Ocak 1940, s.3.

²³³⁰ Tan, "Misafirhanedeki Felaketzedelere Giyecek Tevzi Edildi", 11 Ocak 1940, s.6.

²³³¹ Tan, "Felaketzedelerin Evlere Yerleştirilmesi İçin Çalışılıyor", 12 Ocak 1940, s.2.

²³³² Cumhuriyet, "Felaketzedelere Yardım", 15 Ocak 1940, s.1.

²³³³ Tan, "Felaketzedelerin Evlere Yerleştirilmesi İçin Çalışılıyor", 12 Ocak 1940, s.2.

²³³⁴ Cumhuriyet, "Şehrimizde", 13 Ocak 1940, s.5; Tan, "Felaketzedelere Ev Bulundu", 13 Ocak 1940, s.2; Vakit, "İstanbulluların Teberruu", 13 Ocak 1940, s.3.

²³³⁵ Yeni Sabah, "Felaketzedeler İstanbul'da", 24 Ocak 1940, s.10.

Cumhuriyet Gazetesi yazarı Selahaddin Güngör, “*Felaketzedelerin Yeni Yuvalarında...*” başlıklı yazısında, hükümetin sağladığı şartlardan depremzedelerin memnun olduğunu ve bu memnuniyetlerini, “*Allah devlete zeval vermesin*” şeklinde dualar ederek dile getirdiklerini ifade etmiştir²³³⁶.

Vali Kırdar, felaketzedeler evlerine yerleştirildikten sonra da onlarla yakından ilgilenerek ev ziyaretlerinde bulunmuş²³³⁷ ve ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır²³³⁸. Vali dışında felaketzedelerin karşılanmasında ve yerleştirilmesinde bütün kaymakamlar fedakâr bir biçimde çalışmış ve kaymakamların çalışmaları Vali tarafından takdirle karşılanmıştır²³³⁹. İstanbul’a yerleştirilen felaketzedeleri Sağlık Bakanı Müsteşarı da ziyaret ederek, vatandaşlarla yakından ilgilenmiştir²³⁴⁰. Hükümetin ve yardım teşkilatlarının bu ilgileri, İstanbul’a yerleşen felaketzedeler tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmış ve felaketzedeler kendilerine gösterilen ilgiden ve yardımlardan dolayı hem İnönü’ye²³⁴¹ hem de İstanbul Valisi Lütü Kırdar’a teşekkür telgrafi çekmiştir²³⁴².

Tüm bunların dışında depremzedelere nakdi yardım yapıldığını görmekteyiz²³⁴³. Nitekim her gün olmak kaydıyla, depremzedelerden büyüklere 30, küçüklere 15 kuruş yiyecek parası verilmiş, ayrıca 18 lira ile 20 lira arasında değişen miktarlarda toplu bir yardım parası da verilmiştir²³⁴⁴.

İstanbul’da kendi istekleriyle, akrabalarının yanına yerleşen depremzedelerin varlığı da söz konusudur²³⁴⁵. Bu şekilde akrabalarının yanında kalanlara da komiteler tarafından yardım yapılmıştır. Zira İstanbul’a gelen 1000 kişiden yarısı akrabalarının

²³³⁶ Selahaddin Güngör, “Felaketzedelerin Yeni Yuvalarında...”, Cumhuriyet, 20 Ocak 1940, s.2.

²³³⁷ Yeni Sabah, “İstanbul’da Yardım Faaliyeti”, 9 Ocak 1940, s.7.

²³³⁸ Cumhuriyet, “Felaketzedelere Yardım”, 15 Ocak 1940, s.1.

²³³⁹ Tan, “Felaketzedelere Yardım”, 16 Ocak 1940, s.2; Vakit, “İstanbulluların Teberru”, 16 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, “İstanbul’un Yardımı”, 16 Ocak 1940, s.7.

²³⁴⁰ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketi”, 26 Ocak 1940, s.6; Tan, “Sıhhat Müsteşarının Alâkası”, 26 Ocak 1940, s.2; Vakit, “Sıhhiye Müsteşarı Felaketzedeleri Ziyaret Etti”, 26 Ocak 1940, s.2.

²³⁴¹ Tan, “Felaketzedelerin Teşekkürleri”, 25 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, “Felaketzedeler Cumhurreisimize Teşekkür Telgrafi Çektiler”, 25 Ocak 1940, s.2.

²³⁴² Tan, “Felaketzedelerin Teşekkürleri”, 25 Ocak 1940, s.2.

²³⁴³ Yeni Sabah, “Valinin Misafirhaneye Ziyareti”, 12 Ocak 1940, s.3.

²³⁴⁴ Vakit, “İstanbul’dan Yapılan Yardımlar”, 2 Şubat 1940, s.2.

²³⁴⁵ Cumhuriyet, “Felaketzedelere Yardım”, 15 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, “Felaketzedeler İstanbul’da”, 24 Ocak 1940, s.10.

yanına yerleşmiştir. Vali Kırdar'ın yaptığı açıklamaya göre, İstanbul'a gelen 1000 kişinin tamamına nakdi yardım yapılmıştır²³⁴⁶.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, İstanbul'a gelen depremzedelerin valilik tarafından bulunan boş evlere yerleştirilmesi, evlerde kendilerine eşya verilmesi ve evlerin kira bedelinin hükümet tarafından karşılanması, bazı kişilerin kendilerini depremzede olarak tanıtmalarına ve depremzedelere verilen bu haklardan yararlanmak istemelerine neden olmuştur. İçişleri Bakanlığı tarafından böyle olaylara karşı tedbir amacıyla, elinde depremzede olduğunu kanıtlar nitelikte belge olmayanlara yardım yapılmaması hususunda bir genelge yayınlanmıştır²³⁴⁷. Buradan anlaşılmaktadır ki, İçişleri Bakanlığı, farklı vilayetlere nakli gerçekleştirilenlere, “depremzede” olduklarını belgeler nitelikte resmi evrak vermiştir. Ancak bu durumdan habersiz olan bazı kimseler, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, depremzedelere sağlanan bazı hak ve yardımlardan yararlanmak istemişlerdir. Nitekim Bursa'da bir kadın kendisini Erzincan felaketzedesi olarak tanıtarak köylülerden para ve eşya isterken polis tarafından yakalanmış²³⁴⁸, İstanbul'da da aynı şekilde kendisini depremzede olarak tanıtarak dolandırıcılık yapan on kişi tutuklanmıştır²³⁴⁹. Ayrıca, başka bölgelere gönderilip, kendi tercihleriyle İstanbul'a gelen ve Milli Yardım Komitesi'nden yardım isteyenlere de diğer şehirlerdeki iskân bölgelerine bağlı oldukları gerekçesiyle yardım yapılmamıştır²³⁵⁰.

Diğer şehirlere giden felaketzedeler de hem halkın hem de yerel yöneticilerin büyük bir ilgisiyle karşılanmışlardır. Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer, her gün Hatay'da bulunan felaketzedelerin evlerine misafirliğe giderek onları yalnız bırakmamıştır²³⁵¹. Balıkesir'e giden felaketzedeler, istasyonda Balıkesir Valisi, Belediye Başkanı, Sağlık ve Emniyet müdürleri tarafından karşılanarak kendilerine gereken yardımlar yapılmıştır²³⁵². Sinop'a gelen 7 felaketzede, Sinop Valisi tarafından karşılanarak her biriyle teker teker ilgilenilmiş ve şehre yerleştirilmişlerdir²³⁵³. Hükümet tarafından

²³⁴⁶ Yeni Sabah, “Felaketzedeler İstanbul'da”, 24 Ocak 1940, s.10.

²³⁴⁷ Cumhuriyet, “Dün Gelenler”, 16 Ocak 1940, s.6.

²³⁴⁸ Cumhuriyet, “Kendisine Felaketzede Süsü Vermiş”, 18 Ocak 1940, s.5.

²³⁴⁹ Yeni Sabah, “Şehir Hayatı”, 28 Ocak 1940, s.3.

²³⁵⁰ Tan, “Halkevlerinde Faaliyet”, 27 Ocak 1940, s.2.

²³⁵¹ Kızılay, “Yeni Zelzeleler Oldu”, 23 Ocak 1940, s.1,4; Vakıf, “Antakya'da”, 18 Ocak 1940, s.5.

²³⁵² Vakıf, “Şarkikarahisar, Ordu, Çankırı'da Zelzele Oldu”, 17 Ocak 1940, s.5.

²³⁵³ Yeni Sabah, “Zelzele Mıntıkalarına Yeni Sıhhat Heyetleri Gidiyor”, 16 Ocak 1940, s.1,7.

belirlenen iskân bölgeleri dışında felaketzedeler, sayıları kesin olarak bilinmemekle beraber, Nazilli, Salihli²³⁵⁴, Merzifon²³⁵⁵, İzmir²³⁵⁶, Ankara²³⁵⁷, Konya²³⁵⁸, Eskişehir, Edirne, Yozgat²³⁵⁹, Isparta²³⁶⁰ ve İzmit²³⁶¹ gibi pek çok şehirde iskân edilmişlerdir.

Kurulan komiteler, Kızılay ve Milli Yardım Komitesi'nin çalışmaları neticesinde barınmaları temin edilen felaketzedelere gittikleri şehirlerdeki halk da yardımcı olmuştur. Örneğin Hataylılar, şehirlerine gelen depremzedelere yakından ilgi göstermiş, hepsi de gelenleri evinde misafir etmek istemişlerdir. Hatta Hataylıların göstermiş oldukları bu yakınlıktan dolayı Hatay Valisi Sökmensüer, *“Milli felaket karşısında Hataylıları gösterdikleri alaka Türküm diye iftihar eden her vatandaşı mütehassis edecek kadar parlaktır. Milletçe harekete geçilmesi icap ettiği anlarda, Türk Milletinin ne harikalar yaratacağına, bu hareket en güzel misaldir”*²³⁶² ifadelerini kullanmıştır. Hataylıların göstermiş olduğu yoğun ilgi neticesinde felaketzedelerin bir kısmı ahali tarafından evlerde misafir edilmiştir²³⁶³. Malatya halkı da Hatay halkı gibi gelen felaketzedeleri evlerinde misafir etmek istemişlerdir²³⁶⁴. Bursa'da kiralık evi olanlar, bu evleri felaketzedelere tahsis ederek deprem bölgesinden gelen halk için ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardır²³⁶⁵. Bazı vatandaşlar da resmi makamlara müracaatta bulunarak, bir ay ya da daha fazla süreyle depremzedeleri evlerinde ağırlayabileceklerini bildirmişlerdir²³⁶⁶. Ayrıca, Turhal Şeker Fabrikası²³⁶⁷, Ereğli Bez

²³⁵⁴ Tan, “Konya’ya Gelen Felaketzedeler”, 12 Ocak 1940, s.6.

²³⁵⁵ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.179; Tan, “İskân Edilen Felaketzedeler”, 16 Ocak 1940, s.7.

²³⁵⁶ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.179; Tan, “İskân Edilen Felaketzedeler”, 15 Ocak 1940, s.1.

²³⁵⁷ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.179; Cumhuriyet, “Felaketzedelere Verilen Hediyeler”, 24 Ocak 1940, s.5.

²³⁵⁸ Cumhuriyet, “Adana’daki Yaralılar”, 8 Ocak 1940, s.5; Vakit, “Koyulhisar ve Zile’de Şiddetli Zلزeler Oldu”, 8 Ocak 1940, s.7.

²³⁵⁹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.179.

²³⁶⁰ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.183.

²³⁶¹ Tan, “İskân Edilen Felaketzedeler”, 16 Ocak 1940, s.7.

²³⁶² Cumhuriyet, “Memlekette”, 10 Ocak 1940, s.5.

²³⁶³ Vakit, “Memlekette”, 17 Ocak 1940, s.2.

²³⁶⁴ Cumhuriyet, “Bedbaht Yaralılar” 1 Ocak 1940, s.5; Tan, “Yaralı Treni Malatya’da”, 1 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, “Zلزeler Sahasından Son Malumat”, 1 Ocak 1940, s.6.

²³⁶⁵ Cumhuriyet, “Felaketzedelere Yardım”, 15 Ocak 1940, s.1,5.

²³⁶⁶ Tan, “Dâhiliye Vekilinin Sözleri”, 2 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Dâhiliye ve Sıhhiye Vekilleri Ankara’ya Dönüyorlar”, 2 Ocak 1940, s.5; Cumhuriyet, “Dâhiliye Vekilinin Sözleri”, 3 Ocak 1940, s.5.

²³⁶⁷ Cumhuriyet, “Turhal’a Yerleştirilenler”, 4 Ocak 1940, s.6; Tan, “Yeni Tedbirler Alınıyor”, 4 Ocak 1940, s.6.

Fabrikası²³⁶⁸, Malatya Bez Fabrikası²³⁶⁹ gibi işletmelerde, fabrikalarında felaketzedeler için kalacak yer imkânı sağlamışlardır.

Deprem bölgesinden çeşitli illere yerleştirilen kişilerin, birbirleri hakkında haber alabilmesini sağlamak için ise, isteyen kişilerin İçişleri Bakanlığı Müsteşarlığı'na başvurmaları istenmiştir²³⁷⁰. Bunu dışında depremzedelere iş imkânı sağlama noktasında da çalışmalar yapılmıştır. Nitekim İstanbul'a gelen felaketzedelerin, şehirde bulunan fabrika, imalathane ve benzeri yerlerde iş verilmesi için komiteler oluşturulmuş ve bu komiteler aracılığıyla felaketzedelerin bir kısmı inhisarlar idaresinde işe alınarak iş sahibi olmuştur²³⁷¹. Malatya'da da 200 depremzede kadına Malatya fabrikalarında iş bulunmuştur²³⁷².

2.2.8. Depremzede Çocuklar ve Eğitim

Deprem nedeniyle öğrenimlerine ara vermek durumunda kalan öğrencilerin, gittikleri yerlerde okullara yerleştirilerek eğitimlerine devam etmeleri sağlanmıştır. Nitekim bu hususta, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından deprem bölgesinden başka şehirlere nakledilen öğrencilerin geldikleri yerlerde herhangi bir sıkıntı yaşamasını engellemek amacıyla bütün illerdeki Milli Eğitim Müdürlüklerine bir genelge gönderilmiştir. Bahsi geçen genelgeyle, deprem bölgesinden gelen öğrencilerin evraklarının eksikliğine bakılmaksızın²³⁷³, istedikleri okullara²³⁷⁴ ve istedikleri okullarda kendi seçtikleri sınıflarda eğitimlerine devam etmelerinin sağlanması talep edilmiştir²³⁷⁵. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından alınan bu kararlar sayesinde, deprem bölgesinden gelen öğrenciler, belge şartı aranmaksızın gittikleri şehirlerde okullara

²³⁶⁸ Tan, "Konya Ereğlisi'ne Gelen Felaketzedeler", 30 Ocak 1940, s.2.

²³⁶⁹ Vakit, "Komitelerin Şimdiye Kadar Kaydettiği Teberrular", 31 Aralık 1939, s.5.

²³⁷⁰ Cumhuriyet, "Felaketzedeler Arasında İrtibat Tesisi İçin", 18 Ocak 1940, s.6; Tan, "Birbirinden Haber Alamayan Aileler", 18 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Zelzeleden Zarar Görenlere Yardım Kanunu Kabul Edildi", 18 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Yekdiğerinden Haberdar Olmak İsteyen Felaketzedelere", 18 Ocak 1940, s.3.

²³⁷¹ Kızılay, "Bugün Felaketzedelere Eşya ve Yiyecek Gönderilecek", 21 Ocak 1940, s.3.

²³⁷² Tan, "Dâhiliye Vekilinin Sözleri", 2 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Dâhiliye ve Sıhhiye Vekilleri Ankara'ya Dönüyorlar", 2 Ocak 1940, s.5; Cumhuriyet, "Dâhiliye Vekilinin Sözleri", 3 Ocak 1940, s.5.

²³⁷³ Vakit, "Zelzele Mıntıkasına Giden Talebeler", 11 Ocak 1940, s.1.

²³⁷⁴ Tan, "Felaketzede Talebeler", 11 Ocak 1940, s.2.

²³⁷⁵ Cumhuriyet, "Memlekette Yardım", 24 Ocak 1940, s.5; Vakit, "Zelzele Mıntıkasından Nakledilen Talebeler", 24 Ocak 1940, s.2.

yerleşerek²³⁷⁶, eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Bursa'ya gelen 100'den fazla lise ve ortaokul öğrencisi burada okullara yerleştirilmiş²³⁷⁷, Adana'ya gelen 70 çocuk ilkokula, 20 öğrenci de ortaokullara yerleştirilmiş ve bu öğrencilerin elbise, kitap gibi okul ihtiyaçları karşılanmıştır²³⁷⁸. Erzincan Askeri Orta Okulu'ndan gelen 200 öğrenci²³⁷⁹ ve okulda görev yapan subay ve öğretmenlerden oluşan 50 kişilik bir ekip Konya'ya nakledilmiştir. Konya istasyonunda Vilayet ve CHP Teşkilatı tarafından büyük bir ilgiyle karşılanan öğretmen ve öğrenciler, Konya Askeri Orta Okulu'na ve Orduevi'ne yerleştirilmişlerdir²³⁸⁰.

Deprem bölgesinden gelen kimsesiz çocukların eğitimlerinin aksamaması içinse Bakanlık tarafından ilgili okullara bir genelge gönderilerek, bu çocukların masraflarının Kızılay Kurumu tarafından karşılanmak suretiyle yatılı okullara kaydedilmesi sağlanmıştır²³⁸¹. Bu noktada belirtmemiz gerekir ki, depremden dolayı kimsesiz kalan yüzlerce çocuk olmuştur. Hükümet bu çocukların eğitimleriyle birlikte öncelikle bir yuva sağlamak ve diğer ihtiyaçlarını gidermek için de birçok tedbir almıştır. Halk arasından da kimsesiz çocukların bakımlarını üstlenerek, deprem bölgesindeki kimsesiz çocuklara sahip çıkmak isteyen çok kişi olmuştur²³⁸². Nitekim Konya²³⁸³ ve Adana'daki aileler kimsesiz çocukların bakımlarını sağlamak için 500'er çocuğun bu şehirlere gönderilmesi istemiştir²³⁸⁴.

Kimsesiz çocukların başka aileler tarafından sahiplenilmek istenmesi, ülkede tartışmalara neden olmuştur. Cumhuriyet Gazetesi'nden Sadri Ertem, "*Felaket Sahasındaki Çocuklar*" başlıklı yazısında, çocukların başka ailelerin yanına verilmesinin yanlış olacağını, bu durumun çocukların ruh hallerini kötü etkileyeceğini, bu nedenle evinde çocuk bakmak isteyenlerin Çocuk Esirgeme Kurumlarına yardımda bulunmak suretiyle bu yardımı yapmaları gerektiğini ifade etmiştir²³⁸⁵.

²³⁷⁶ Tan, "Felaketzedelere Yardım", 19 Ocak 1940, s.2.

²³⁷⁷ Cumhuriyet, "Felaketzedelere Yardım", 15 Ocak 1940, s.5.

²³⁷⁸ Yeni Sabah, "Adana'da Yardım Faaliyeti", 7 Şubat 1940, s.3.

²³⁷⁹ Tan, "Askeri Talebeler Konya'da", 6 Ocak 1940, s.6; Cumhuriyet, "Şehrimize Gelen Felaketzedeler", 7 Ocak 1940, s.6.

²³⁸⁰ Cumhuriyet, "Şehrimize Gelen Felaketzedeler", 7 Ocak 1940, s.6.

²³⁸¹ Tan, "Felaketzedelere Yardım", 19 Ocak 1940, s.2.

²³⁸² Yeni Sabah, "Maddi Yardımdan Sonra Manevi Yardım", 7 Ocak 1940, s.3.

²³⁸³ Cumhuriyet, "Yardım Faaliyeti", 4 Ocak 1940, s.6.

²³⁸⁴ Tan, "Adana, 500 Çocuk İstiyor", 9 Ocak 1940, s.2.

²³⁸⁵ Sadri Ertem, "Felaket Sahasındaki Çocuklar", Vakıf, 1 Ocak 1940, s.2.

Konu mecliste de gündeme gelmiş ve milletvekilleri bu konu hakkında farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Ziya Gevher Etili, “*Evlatlık adı altında hatta manevi evlat olarak şunun bunun eline bu çocuklar verilemez*” diyerek bu çocuklara devlet kurumlarının bakması gerektiğini ifade etmiştir. Durak Sakarya ise Etili’nin fikrine karşı “*Onlardan birer tane alırsak hizmetçi niyetine değil, yetiştirmek için bağrımıza basarız*” ifadesini kullanmıştır. Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı ise, Durak Sakarya’nın fikrine, “*Evlatlıklara ne muamele yapıldığını biliyoruz*” ifadeleriyle karşı çıkmıştır²³⁸⁶. Yetim ve kimsesiz çocukların bakımı ve eğitimi konusunda tecrübeli olan Kazım Karabekir de²³⁸⁷, kimsesiz çocukların başka ailelere verilmesi fikrine sıcak bakmadığı gibi çocukların bakımının tamamen Çocuk Esirgeme Kurumu’na bırakılamayacağını da ifade etmiştir. Doğu Anadolu’da 6.000 çocuğa baktığını ifade eden Karabekir’e göre, bu çocukların birbirlerinden ayrı yerlere götürülmesi ileride sorunlara neden olabileceğinden, bu çocukların ordunun da desteğiyle Erzurum’da bulunan halkevlerine ve diğer binalara yerleşmeleri temin edilerek, eğitim ve bakımları sağlanmalıdır²³⁸⁸.

Kimsesiz kalan çocukların başka ailelere verilmesi milletvekilleri arasında tartışma nedeni olduğu gibi, özellikle Çocuk Esirgeme Kurumu başta olmak üzere, çocukların bakımını üstlenecek olan kurumların az sayıda çocuğa bakım imkânı sunması da milletvekilleri arasında tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur. Nitekim özellikle Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Keçiören’deki şubesinde 200 çocuk için yer ayrıldığını belirtmesi²³⁸⁹, milletvekillerinden Emin Sazak’ın Çocuk Esirgeme Kurumu’na atfen “*200 çocuğa bakabilirim diyen bir cemiyet, utanmalıdır*” ifadesini kullanmasına neden olmuştur. Birçok milletvekili Sazak’ın ifadelerinin yanlış olduğunu ifade ederek, Sazak’ın kurum hakkındaki fikirlerine katılmamıştır. Sazak’ın fikirlerine karşı Kırklareli Milletvekili ve Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Fuat Umay, Kurumun

²³⁸⁶ Cumhuriyet, “Felaketzede Mintıkaya Yapılacak Yardım”, 18 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Zelzeleden Zarar Görenlere Yardım Kanunu Kabul Edildi”, 18 Ocak 1940, s.5.

²³⁸⁷ Birinci Dünya Savaşı sonlarında Tekirdağ’da XIV. Kolordu Komutanı olarak bulunduğu dönemde birçok yetim ve yardıma muhtaç çocukla karşılaşan ve onları himayesi altına alarak eğitimleriyle ilgilenen Karabekir, Milli Mücadele yıllarında görev yaptığı Erzurum-Kars bölgesinde de yetim kalan çocuklara eğitim olanakları sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hürü Sağlam Tekir-Süleyman Tekir, “Eğitime Katkılarıyla Kazım Karabekir”, s.323. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/438867>

²³⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.74. (17 Ocak 1940).

²³⁸⁹ Cumhuriyet, “Bütün Memlekette Yardım Faaliyeti Gittikçe Genişliyor”, 3 Ocak 1940, s.6; Tan, “Diğer Şehir ve Kasabalarda”, 6 Ocak 1940, s.2.

Keçiören'deki Şubesi'nin eldeki imkânlarla, ancak 200 çocuğa bakabilecek kapasitede olduğunu, ancak kurumun diğer merkezleriyle yaptıkları görüşmelerde bu sayının 1.200'e kadar çıkarılabileceklerini belirterek, kurumun üzerine düşen vazifeyi yerine getirdiğini ifade etmiştir²³⁹⁰.

Basında ve mecliste yapılan tartışmalar neticesinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından alınan bir kararla, öğrenim çağında bulunan ve öğrenimi yarım kalan kimsesiz çocukların başka ailelerin yanına evlatlık olarak verilmeyerek, bu çocukların yatılı okullara kaydolmasına karar verilmiş²³⁹¹ ve çocuklar yatılı okullara yerleştirilmiştir. Yatılı okullarda okuyan çocukların masraflarının bir kısmı ise bazı kurum ve okullar tarafından karşılanmıştır. İş Bankası 100, Boğaziçi Lisesi 12, Hayriye Lisesi 15, Işık Lisesi 5, İstiklal Lisesi 2, Ülkü Lisesi 5, Edirne Sanayi Ziraiye ve Kimyeviye Kurumu 20 çocuğun yatılı okullarda okuması için bağışta bulunmuşlardır²³⁹². Bu bağlamda Adana'ya gelen on kimsesiz ortaokul öğrencisi masrafları Kızılay tarafından karşılanmak üzere Maarif Cemiyeti Pansiyonuna²³⁹³, İstanbul'a gelen on ilkokul öğrencisi Şişli Terakki Lisesi'nin yatılı bölümüne yerleştirilmiştir²³⁹⁴. Türk Maarif Cemiyeti yirmi çocuğun masraflarını üstlenmiş²³⁹⁵, Darüşşafaka ise bünyesine on çocuğu kabul etmiştir²³⁹⁶.

Deprem nedeniyle kimsesiz kalan ve 12 yaşın altındaki çocuklar yatılı okullar haricinde Çocuk Esirgeme Kurumu şubelerine ve depremde sonra depremzede çocuklara özel olarak yapılan yerlere yerleştirilmişlerdir. 200 çocuk bakabileceğini bildiren Keçiören Çocuk Esirgeme Kurumu dışında, Adana'daki Çocuk Esirgeme Kurumu'na 500 çocuk yerleştirilmiştir. Mersin'deki Çocuk Esirgeme Kurumu ise kimsesiz çocuklar için 100 kişilik bir merkez kuracağını Milli Yardım Komitesi'ne

²³⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.73. (17 Ocak 1940); Cumhuriyet, "Felaketzede Mıntıkaya Yapılacak Yardım", 18 Ocak 1940, s.6.

²³⁹¹ Vakit, "Zelzele Mıntıkasından Gelen Öğretmenler", 30 Ocak 1940, s.2.

²³⁹² Yeni Sabah, "Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Tebliği", 22 Şubat 1940, s.3.

²³⁹³ Yeni Sabah, "Adana'da Yardım Faaliyeti", 7 Şubat 1940, s.3.

²³⁹⁴ Tan, "Güzel Bir Karar", 31 Aralık 1939, s.3; Vakit, "Dumlupınar Vapuru Dün Hareket Etti", 31 Aralık 1939, s.1; Yeni Sabah, "Şişli Terakki Lisesi On Felaketzede Yavruyu Okutacak", 31 Aralık 1939, s.3; Cumhuriyet, "Bütün Kızılay ekipleri İane Toplamaya Başladılar", 1 Ocak 1939, s.1.

²³⁹⁵ Cumhuriyet, "Maarif Cemiyetinin Yardımı" 6 Ocak 1940, s.5; Tan, "Türk Maarif Cemiyetinin Yardımı", 6 Ocak 1940, s.2; Vakit, "Maarif Cemiyeti 20 Çocuğu Okutacak", 6 Ocak 1940, s.3; Yeni Sabah, "Türk Maarif Cemiyetinin Erzincan Felaketzedelerine Yardımı", 6 Ocak 1940, s.7.

²³⁹⁶ Cumhuriyet, "Yeni Bir Erzincan Kurulacak", 9 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Tebliği", 22 Şubat 1940, s.3.

bildirmiştir²³⁹⁷. Erbaa'dan gelen on altı yetim çocuk Malatya'daki Çocuk Esirgeme Kurumuna yerleştirilmiştir²³⁹⁸. Yozgat'ta yüz çocuk için yer ayrılmış, Erzincan'dan gelen yüz on çocuk²³⁹⁹ ve Amasya'da gelen yedi çocuk Ankara Çocuk Esirgeme Kurumu'na yerleştirilmiştir²⁴⁰⁰. Yüz doksan dokuz çocuk ise Diyarbakır'a gönderilmiştir²⁴⁰¹.

Deprem bölgesinden gelerek çeşitli şehirlere iskân edilen öğretmenler için de hükümet tarafından bir takım tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından alınan kararla, depremzede öğretmenlerin bulundukları bölgelerdeki Milli Eğitim Müdürlüklerine isimlerini yazdırmak suretiyle tayinleri çıkıncaya kadar maaşlarını almaları sağlanmıştır²⁴⁰². Ayrıca belli bir miktar avans verilen öğretmenlere, belli bir süre de dinlenme imkânı sunulmuştur²⁴⁰³. Yine Milli Eğitim Bakanlığı'nın aldığı diğer bir kararla öğretmenlerin, aile durumları göz önünde bulundurulmak şartıyla istedikleri illere tayin isteyebilme, istedikleri yerde yer bulunmadığı takdirde bulundukları bölgeye en yakın vilayette görev alma ya da sıra bekleme hakkı verilmiştir²⁴⁰⁴.

Öğretmenlerle birlikte diğer memurlara da geldikleri yerlerde kolaylıklar gösterilmiştir. Örneğin, deprem bölgesinden Ankara'ya gelen memurlar Kızılay tarafından karşılanmış ve misafir edilmiştir. Bu memurlar ilgili dairelerde görevlerine başlayıncaya kadar hükümet tarafından iâşeleri ve zorunlu masrafları karşılanmıştır²⁴⁰⁵. Ayrıca, Erzincan dışında başka yerlere tayini çıkan memurlara da deprem bölgesinde

²³⁹⁷ Cumhuriyet, "Bütün Memlekette Yardım Faaliyeti Gittikçe Genişliyor", 3 Ocak 1940, s.6; Tan, "Diğer Şehir ve Kasabalarda", 6 Ocak 1940, s.2.

²³⁹⁸ Tan, "Gümüşhane'de Yine Şiddetli Zelzeleler Oldu", 25 Ocak 1940, s.6; Cumhuriyet, "16 Yetim Çocuk Malatya'da", 25 Ocak 1940, s.5.

²³⁹⁹ Yeni Sabah, "Felaket Sahasında Yeni Zelzeleler Oldu", 5 Ocak 1940, s.7; Tan, "Çocuk Esirgeme Kurumunun Faaliyeti", 6 Ocak 1940, s.2.

²⁴⁰⁰ Tan, "Zelzele Mıntıkasından Kayseri'ye 14 Kişilik Bir Kafile Daha Geldi", 31 Ocak 1940, s.7.

²⁴⁰¹ Vakit, "Zelzele Devam Ediyor", 10 Ocak 1940, s.3; Yeni Sabah, "Diyarbakırlıların Kararı" 10 Ocak 1940, s.6.

²⁴⁰² Cumhuriyet, "Memlekette Yardım", 24 Ocak 1940, s.5; Vakit, "Zelzele Mıntıkasından Nakledilen Talebeler", 24 Ocak 1940, s.2.

²⁴⁰³ Vakit, "Zelzele Mıntıkasından Gelen Öğretmenler", 30 Ocak 1940, s.2.

²⁴⁰⁴ Vakit, "Zelzele Mıntıkasından Nakledilecek Öğretmenler", 28 Ocak 1940, s.2.

²⁴⁰⁵ Vakit, "Zelzele Mıntıkasından Gelen Memurlar", 11 Ocak 1940, s.3.

bulunan yakınlarını ve eşyalarını bulunduğu yere nakledebilmesi için deprem bölgesine gidiş yol masrafları Kızılay tarafından karşılanmıştır²⁴⁰⁶.

2.2.9. Depremzedelerle Bayramlaşma

Depremden yaklaşık 20 gün sonra Kurban Bayramı'dır. Bu süreçte gerek yetkililer gerekse ahali, felaketzede halkın maddi ihtiyaçları gidermeye çalıştıkları gibi deprem felaketine uğrayanlara manen de destek olmaya çalışmışlardır. Zira depremin hemen ardından yaşanan Kurban Bayramı'nda sevdiklerinden, akrabalarından ve topraklarından ayrı kalan depremzede halk bayramda hiç yalnız bırakılmamış, bulundukları şehirlerdeki valiler, belediye başkanları, yardım kuruluşları tarafından ziyaret edilerek kendilerine çeşitli ikramlarda bulunulmuştur. Kayseri Valisi Şefik Soyer beraberinde CHP Müfettişi Hilmi Çoruh, Belediye Başkanı Necmettin Feyzioğlu ile beraber Kayseri'de hastanelerde bulunan felaketzedeleri bayram nedeniyle ziyaret etmiştir²⁴⁰⁷.

Ankara Yardımseven Bayanlar Cemiyeti üyeleri de bayramda hastaneleri dolaşarak felaketzedelere şeker ve kolonya ikram etmişlerdir. Ayrıca, bayram günleri süresince Ankara'dan geçen trenlerdeki felaketzedelere de istasyonda şeker ikramı yapmışlardır²⁴⁰⁸. İstanbul'daki felaketzedeler de Vali Yardımcısı Haluk Nihat Pepeyi tarafından ziyaret edilerek, bayramları kutlanmış ve kendilerine şeker ikramı yapılmıştır²⁴⁰⁹. Milli Yardım Komitesi tarafından oluşturulan bir heyet de İstanbul'a gelen felaketzedelerin bayramlarını kutlayarak, çocuklara şeker dağıtmışlardır²⁴¹⁰. Hatay'a gelen felaketzedeler de, Hataylılar tarafından yalnız bırakılmamış, kendilerine bayram nedeniyle çeşitli hediyeler dağıtılmıştır²⁴¹¹.

²⁴⁰⁶ Tan, "Felaketzedelerden İsteyenlere Bir Defa için Harcırah Verilecek", 30 Ocak 1940, s.2.

²⁴⁰⁷ Kızılay, "Reisi Cumhur İsmet İnönü", 23 Ocak 1940, s.4.

²⁴⁰⁸ Cumhuriyet, "Felaketzedelere Verilen Hediyeler", 24 Ocak 1940, s.5.

²⁴⁰⁹ Vakıf, "Felaketzedelere Şeker Dağıtıldı", 24 Ocak 1940, s.2.

²⁴¹⁰ Kızılay, "Bugün Felaketzedelere Eşya ve Yiyecek Gönderilecek", 21 Ocak 1940, s.3.

²⁴¹¹ Kızılay, "Yeni Zelzeleler Oldu", 23 Ocak 1940, s.1,4.

2.2.10. Depremzedelerin Geri Dönüşleri

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, hem maddi hem de manevi olarak hükümet tarafından felaketzedelerin rahat edebilmeleri için ihtiyaç duydukları her şey karşılanmaya ve giderilmeye çalışılmıştır. Ancak, Yunus Nadi'nin "*Köylü kendi ocağı çevresinde müstahsil bir unsur olarak memleketin dayandığı en büyük kuvvettir. Onun eğer mümkünse yaşadığı ve dededen babaya müstahsil bir unsur olarak bulunduğu muhitten ayrılmamasında hem kendisinin, hem memleketin büyük menfaati vardır*"²⁴¹², cümlesiyle anlattığı üzere, halkın kendi atalarından kalan topraklardan başka bir yerde iskân edilmesi, hem kişinin hem de ülkenin menfaatleriyle bağdaşmamaktadır. Nitekim bir şehrin terk edilmesi o şehirde bulunan kaynakların kullanılmamasına, kaynaklara bağlı üretimlerin yapılmamasına neden olduğu gibi, buradaki halkın tamamen köklerinden kopması, buraya ait yerel kültürel özelliklerden uzaklaşılması gibi pek çok etkene yol açabileceğinden, hükümet bu hususta bir takım tedbirler almıştır. Bu bağlamda, Başbakan Refik Saydam'ın TBMM'de milletvekillerine hitaben başka şehirlere gönderilen depremzedelere dair yaptığı konuşmada, Erzincan'dan ayrılmış olanların Erzincan'a uygun bir zamanda geri dönüşlerinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir²⁴¹³. Bu bağlamda, mecburi olmamak kaydıyla geri dönüşleri hızlandırmak ve teşvik etmek adına 1 Temmuz 1940 tarihine kadar geri döneceklerin yol masraflarının Kızılay tarafından karşılanmasına kararlaştırılmıştır. Maddi destek sağlanarak yapılacak son dönüş tarihi olarak belirlenen 1 Temmuz 1940 tarihinde, Erzincan'a geleceklerin oluşturacakları yoğunluğu engellemek için de şehre gelişlerin belli aralıklarla ve kabileler halinde yapılmasına yönelik tedbir kararı alınmıştır²⁴¹⁴. Geri dönüş yapan felaketzedelerin iâşe ve iskân masraflarının ise 30 Haziran 1940 tarihinden sonra Erzincan Valiliği tarafından karşılanmasına karar verilmiştir²⁴¹⁵.

Hükümet, Erzincan'a geri dönüşü teşvik amacıyla aldığı bu kararlardan sadece deprem nedeniyle başka şehirlere yerleşenlerin faydalanabilmesine yönelik karar almıştır. Nitekim İstanbul Vali Yardımcısı 1 Temmuz 1940 tarihinde Başbakanlığa,

²⁴¹² Yunus Nadi, "Gene Eşsiz Büyük Felakete Dair, "Cumhuriyet, 7 Ocak 1940, s.1,3.

²⁴¹³ Cumhuriyet, "Felaketzede Mıntıkaya Yapılacak Yardım", 18 Ocak 1940, s.6; Tan, "Başvekil Son Alınan Tedbirler Hakkında Beyanatta Bulundu", 18 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Felaketzedeler Hakkında", 18 Ocak 1940, s.5.

²⁴¹⁴ BCA. 30.1.0.07121.770.6. Lef/8. (14 Haziran 1940).

²⁴¹⁵ BCA. 30.1.0.0/121.771.3. Lef/18. (13 Ağustos 1940).

Erzincan'dan senelerce önce gelip İstanbul'a yerleşmiş olanların çoğunun dönmek istediğini, bu kişiler hakkında nasıl bir işlem yapılması gerektiğini bildiren bir telgraf göndermiş²⁴¹⁶, Başbakan Müsteşarı tarafından verilen cevapta ise, depremden önce İstanbul'a yerleşmiş olanların Kızılay hesabına Erzincan'a gönderilemeyeceği belirtilmiştir²⁴¹⁷. Bununla birlikte, yine İstanbul Vali Yardımcısı Haluk Pepeyi tarafından, Başbakanlığa gönderilen ayrı bir telgrafta, çalışmak için İstanbul'a gelenlerin, Erzincan'a gelen felaketzedelerle birlikte Erzincan'a dönmek istedikleri belirtilerek, bunlar için ne yapılması gerektiği sorulmuş²⁴¹⁸, Başbakanlık Müsteşarı B. Kutay, bu telgrafa cevaben ise, Erzincan'dan çalışmak için İstanbul'a gelenlerden dönmek isteyenlerin, Erzincan'da yardım istememek üzere, Kızılay tarafından sevk edilmelerini ve sevk edilenlerin künyelerinin Erzincan Valiliğine bildirilmesini istemiştir²⁴¹⁹. Deprem nedeniyle başka şehirlere yerleşen felaketzedelerden gitmek isteyip de sağlık problemleri nedeniyle 1 Temmuz tarihinden sonraya kalanlara yardım yapılabilmesi için de sağlık raporu almaları zorunlu tutulmuştur²⁴²⁰.

Erzincan'a geri dönmek isteyenlerin yol ve diğer masrafları, Ziraat Bankası aracılığıyla iskân bölgelerindeki valilikler hesabına, Kızılay tarafından yatırılan paralardan karşılanmıştır. Bu bağlamda Hatay'dan Erzincan'a sevk edilecek olan 2.666 felaketzede için Hatay Valiliği'ne 7000 lira gönderilmiştir²⁴²¹. Gaziantep'te iskân edilmiş olan 360 kişinin nakli için, Gaziantep Valiliği'ne 500 lira²⁴²², Urfa'da bulunan felaketzedeler için ise valiliğe 275 lira 17 kuruş gönderilmiştir²⁴²³.

Alınan bu kararlar ve yapılan yardımlarla birlikte Erzincan'a dönüşler başlamıştır. Ancak, gelen felaketzedelerin yerleşmeleri için gerekli olan inşaatların henüz bitmemesi, yine barınma sorununu beraberinde getirmiş ve bu bağlamda yeni tedbirler alınmak zorunda kalınmıştır. Bunun için öncelikle Kızılay tarafından bölgeye yeniden 500 çadır gönderilmiş, ancak gönderilen bu çadır sayısı yeterli gelmediğinden Kızılay tarafından tekrar 500 olmak üzere toplamda 1000 çadır daha gönderilerek yine

²⁴¹⁶BCA. 30.1.0.0/121.771.2. Lef/8. (9 Ağustos 1940).

²⁴¹⁷ BCA. 30.1.0.0/121.771.2. Lef/7. (9 Ağustos 1940).

²⁴¹⁸ BCA. 30.1.0.0/121.771.2. Lef/4. (9 Ağustos 1940).

²⁴¹⁹ BCA. 30.1.0.0/121.771.2. Lef/3. (9 Ağustos 1940).

²⁴²⁰ BCA. 30.1.0.0/121.771.2. Lef/1. (9 Ağustos 1940).

²⁴²¹ BCA. 30.1.0.0/121.771.1. Lef/5-6. (10 Temmuz 1940).

²⁴²² BCA.30.1.0.0/121.771.1. Lef/8. (10 Temmuz 1940).

²⁴²³ BCA. 30.1.0.0/121.771.1. Lef/11 (10 Temmuz 1940).

felaketzedelerin geçici olarak iskânları sağlanmaya çalışılmıştır. Çadırla birlikte, halkın yerleşmesi için yapılacak barakalar inşası için de bölgeye ayrıca kereste yardımı yapılmıştır²⁴²⁴.

Erzincan şehrinin tekrar mamur hale gelmesi ve memleketlerini bırakmak durumunda kalan halkın, tekrar kendi topraklarında iskân edilmesini sağlamak amacıyla alınan tedbirlere rağmen, Erzincan'a geri dönmek istemeyenler de olmuştur. Depremi ardından Mersin'e yerleşen ve hükümet tarafından belirlenen tarihlerde Erzincan'a gitmek istemeyen, ancak havasına alışamadıklarından dolayı ileriki tarihlerde Erzincan'a gitmek isteyen Dursun Kaygısız, ilk anda Erzincan'a gitmek istemeyişinin nedenini, *"Henüz yapılmamış olan bir şehre gitmektense yapılmış bir şehirde kalmak isteği"* olarak açıklamıştır²⁴²⁵. Bazı depremzedeler Erzincan'la alakalarının kalmadığı gerekçesiyle²⁴²⁶ Erzincan'a geri dönmek istememişlerdir. Bu bağlamda, Adana'ya gelen 644 kişiden 41 kişi Erzincan'a dönmek istemeyerek Adana'ya yerleşmiştir²⁴²⁷. Tarsus'ta 20, Mersin'de 7 kişi olmak üzere toplam 27 kişi, kendilerine bir iş edinmek suretiyle burada kalmışlardır²⁴²⁸.

Hükümet, bütün imkânlarını seferber ederek ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik şartlara, deprem bölgesindeki depremde ve mevsim şartlarından kaynaklı bütün olumsuz şartlara rağmen, binlerce kişinin öldüğü, binlerce binanın yıkıldığı afet karşısında aldığı tedbirlerle depremzede halkın her türlü ihtiyacını gidermeye çalışmıştır. Sağlık, barınma, iye, giyim gibi halkın ilk anda ihtiyaç duyduğu yardımların karşılamasının ardından deprem nedeniyle maddi olarak büyük zarara uğrayan halka bir süre maddi destek sağlanarak, depremde kaynaklı zararları telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, 28 Şubat 1940 tarihinde çıkarılan kararnameyle, kamu kurumlarında çalışan memur ve müstahdemlere maaş ve ücretlerinin iki katı, yetimlere de yetim maaşına denk gelen maaşın iki katının avans olarak verilmesine karar verilmiş²⁴²⁹,

²⁴²⁴ BCA. 30.1.0.0/121.770.6. Lef/4. (14 Haziran 1940).

²⁴²⁵ BCA. 30.1.0.0/121.771.3. Lef/13. (13 Ağustos 1940).

²⁴²⁶ BCA. 30.1.0.0/121.771.3. Lef/ 19. (13 Ağustos 1940).

²⁴²⁷ BCA. 30.1.0.0/121.771.2. Lef/8. (9 Ağustos 1940).

²⁴²⁸ BCA. 30.1.0.0/121.771.3. Lef/ 14. (13 Ağustos 1940).

²⁴²⁹ BCA. 30.18.1.2/90.18.13. (28 Şubat 1940). Basında, yetim ve memurlara verilecek avans miktarının maaşlarının üç katı kadar olacağı belirtilmiştir. Bkz. Tan, "Zelzele Mıntıkasında Muvakkat İnşaat İçin Komisyon Kuruldu", 16 Ocak 1940, s.1; Vakit, "Zelzeleden Zarar Görenlere Yapılacak Yardım", 16 Ocak 1940, s.1,5.

böylelikle halkın normal hayat şartlarına geri dönene kadar maddi anlamda zorluk yaşaması engellenmeye çalışılmıştır.

2.2.11. Çiftçilere Yardım

Bölgenin tarımsal olarak bir an önce kalkınması sağlamak amacıyla, Bakanlar Kurulu tarafından, iskân bölgelerinden veya iskân bölgeleri haricindeki illerden Erzincan'a gelecek felaketzedelerle birlikte, daha önceden Erzincan'a sevk edilmiş olan çiftçilere 1940 Ağustos ayının sonuna kadar yardım yapılmasına yönelik karar alınmıştır²⁴³⁰. Zira deprem nedeniyle halkın ekili arazisi zarar gördüğü gibi, binlerce hayvan da telef olmuştur. Dolayısıyla, toprak ve hayvan sahibi olanlar deprem nedeniyle büyük ekonomik zarara uğramıştır. Depremi ardından ağıllarda ve evlerin altında bulunan binlerce koyun, keçi, manda, sığır, at ve merkep cesetlerinin çıkarıldığı Erbaa ilçe ve köylerinde²⁴³¹, özellikle manda ve çift hayvan telefâtının çok olması köylülerin tarlada çalışacak hayvan bulmakta zorlanmasına neden olmuştur²⁴³². Bu nedenle hükümet, çiftçinin tekrar toprağını ekip biçebilmesi ve bölgedeki tarım faaliyetlerinin bir an önce yapılabilmesi için, hayvan ve tohumluk yardımında bulunmuştur.

Erzincan'daki çiftçilerin koşum hayvanı alabilmesini sağlamak için Veterinerlik Başmüdürü Kemal Güneyi'nin de içinde bulunduğu bir satın alma komisyonu kurulmuş ve adı geçen komisyona gerekli hayvanların alınabilmesi için 15.000 lira para gönderilmiştir²⁴³³. Ayrıca deprem bölgelerinde kullanılmak üzere, Tarım Bakanlığı çalışmaları ve Kızılay hesabına yapılan bağışlarla 10.000 çift öküzün satın alınabilmesi toplam 654.127 lira 79 kuruş tahsis edilmiştir²⁴³⁴. Tüm bunlarla birlikte, Ziraat Bakanlığı tarafından Ağustos ayı itibariyle depremzedelere toplam 12.655 adet çift hayvanı dağıtılmıştır. Bu hayvanların satın alınması için ise 680.000 lira harcanmıştır²⁴³⁵. Ayrıca çiftçinin toprağını ekmesini sağlamak amacıyla, Tarım Bakanlığı tarafından tespiti yapılan tohumluk hububatın alınabilmesi için deprem

²⁴³⁰ BCA. 30.1.0.0/121.770.6. Lef/6. (14 Haziran 1940).

²⁴³¹ Vakıf, "Erbaa'da Zelzele Tahribatı", 11 Ocak 1940, s.3.

²⁴³² Cumhuriyet, "Yeni Bir Erzincan Kurulacak", 9 Ocak 1940, s.5.

²⁴³³ Vakıf, "Erzincan Felaketzedeleri Müstahsil Haline Konuyor", 7 Mart 1940, s.3.

²⁴³⁴ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.249.

²⁴³⁵ Ulus, "Zelzele Felaketzedelerine 12.655 Hayvan Tevzi Olundu", 14 Ağustos 1940, s.2.

etkilenen illere 119.000 lira gönderilmiştir²⁴³⁶. Bununla birlikte depremzede çiftçilere, Ziraat Bakanlığı tarafından Ağustos ayına kadar toplam 1.108.278 kilo tohumluk ve yemeklik olmak üzere hububat yardımı yapılmıştır²⁴³⁷

Bunların dışında Erbaa, Niksar ve Reşadiye’de, halkın elinde kalan ancak deprem nedeniyle hasar alan ürünler bulunmaktadır. Üreticilerin bu ürünlerin satışından zarar görmemeleri için de bir takım kolaylıklar sağlanmıştır. Şöyle ki, Türkiye’deki tütün üretiminde Taşova adıyla anılan tütünlerin yetiştirilmesinde önemli bir yere sahip olan Erbaa ve Niksar’da deprem nedeniyle toplamda 400.000 kilo tütün zayı olmuştur²⁴³⁸. Üreticilerin elinde kalan diğer tütünlerin de zayı olmasını engellemek amacıyla, ekici ile alıcı arasındaki tütün alım satımının denk halinde yapılacağına dair kanunun (yani kalite tasnifi yapılarak) , 1939 mahsulü alım satımında²⁴³⁹, Tokat, Erbaa ve Niksar’da uygulanmamasına dair bir kararname çıkarılmıştır²⁴⁴⁰.

2.2.12. Vergiden Muafiyet

Kamuda çalışanlara ve çiftçilere yapılan yardımlarla birlikte ayrıca, deprem bölgesindeki halkın o dönemde ülke genelinde alınan bütün vergilerden muaf tutulmasına karar verilmiştir²⁴⁴¹. Ayrıca, İcra ve İflas kanunun 230. maddesine istinaden deprem bölgelerindeki icra takiplerinin de belirli bir süre ara verilmesi için temyiz birinci hukuk dairesi başkanı Fuat Hulusi Demirelli’nin başkanlığında ve bakanlıklar temsilcilerinden oluşan bir heyet kurulmuştur²⁴⁴². Bu heyetin çalışmaları neticesinde Bakanlar Kurulu tarafından Erzincan, Tokat, Erbaa, Niksar, Zile, Reşadiye, Hafık, Suşehri, Zara, Koyulhisar, Amasya, Ordu, Fatsa, Mesudiye, Ünye, Giresun, Görele, Alucra, Şebinkarahisar, Çarşamba, Gümüşhane, Bayburt, Kelkit, Şiran, Pülümür,

²⁴³⁶ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.249.

²⁴³⁷ Ulus, “Zelzele Felaketzedelerine Yapılan Hububat Yardımları”, 15 Ağustos 1940, s.2.

²⁴³⁸ Tan, “Taşova Tütünlerinin Zelzeleden Gördüğü Zarar”, 27 Ocak 1940, s.5.

²⁴³⁹ Tan, “Zelzele Mıntıkasında Muvakkat İnşaat İçin Bir Komisyon Kuruldu”, 16 Ocak 1940, s.7.

²⁴⁴⁰ BCA. 30.18.1.2/90.15.8. (12 Şubat 1940).

²⁴⁴¹ Tan, “Zelzele Mıntıkasında Muvakkat İnşaat İçin Bir Komisyon Kuruldu”, 16 Ocak 1940, s.7; Vakıf, “Zelzeleden Zarar Görenlere Yapılacak Yardım”, 16 Ocak 1940, s.5.

²⁴⁴² Vakıf, “Zelzele Mıntıkalarındaki İcra Takipleri”, 6 Şubat 1940, s.5.

Refahiye ve Kemah olarak belirlenen il ve ilçelerdeki kişiler aleyhinde ilamlı veya ilamsız olarak borcu bulunanların borçları altı ay ertelenmiştir²⁴⁴³.

Bunun dışında depremin ortaya çıkardığı hasar hususunda şunları ifade edebiliriz; sadece Erbaa’da deprem nedeniyle oluşan maddi zarar 2 milyon²⁴⁴⁴, Ordu’da ise 10 milyon liradır²⁴⁴⁵. Tüm deprem bölgesinde hasarların karşılanması için gerekli olan miktar ise 40 milyon olarak tespit edilmiştir²⁴⁴⁶. Dolayısıyla deprem bölgesi için gerekli olan para miktarı zaten sınırlı bir ekonomiye sahip olan Türkiye için oldukça yüksektir. Bu koşullarda dahi hükümet zarar gören illere belli miktarlarda para göndermiş, ancak gönderilen miktarlar giderlerin karşılanmasından oldukça uzak olmuştur. Nitekim 10 milyon lira maddi hasarın olduğu Ordu’da, 15.837 lira Ünye’ye, 29.955 lira Fatsa’ya, 33.350 lira Gököy’e, 1.391 lira Kabadüz’e, 3.060 lira Ulubey’e, 2000 lira Uzunisa’ya ve 3.672 lira Perşembe’ye gönderilerek, ihtiyaçlar giderilmeye çalışılmıştır. Şüphesiz bu meblağlar yeterli gelmemiş ve Ordu Vali vekili N. Rollas tarafından İçişleri Bakanlığı’ndan ek yardım gönderilmesi istenmiştir²⁴⁴⁷.

Dolayısıyla geniş bir alanda yaşanan depremin ortaya çıkardığı maddi yükü hükümetin tek başına karşılaması mümkün olmamıştır. Bu nedenle hükümet, “*milli afet*” olarak nitelendirilen bu büyük depremin yaralarını adeta “*milli seferberlik*” ilan ederek bütün halkla birlikte sarmak durumunda kalmıştır.

2.2.13. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar

Erzincan Depremi bütün ülkeyi derinden etkilemiştir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, halk yeni yıl, bayram gibi özel günlerin sevincini yaşayamamış, büyük bir üzüntü içerisinde, elinden gelen tüm imkânlarını depremzedeler için seferber etmiştir. Büyük, küçük, zengin, fakir, Müslüman, gayri müslim ayrımı olmaksızın toplumun her kesimi, felaketzedeler için elinden geleni yapmaya çalışmış ve böylelikle ülkede tam anlamıyla “*yardım seferberliği*” başlamıştır. Ülkede yardım seferberliği

²⁴⁴³ Vakıf, “Zelzeleden Zarar Görenlere Ait İcra Takibatı Altı Ay Müddetle Durduruldu”, 14 Mart 1940, s.3.

²⁴⁴⁴ Vakıf, “Erbaa Köylerinde Zelzele Tahribatı”, 31 Ocak 1940, s.4.

²⁴⁴⁵ Yeni Sabah, “Zelzelenin Giresun ve Ordu’da Yaptığı Tahribat”, 2 Ocak 1939, s.1.

²⁴⁴⁶ Hasan Kumçayı, “Yardım Meselesi”, 30 Mart 1940, s.1.

²⁴⁴⁷BCA. 30.10.0.0/119.846.15. Lef/2. (15 Aralık 1940).

başlatılmasında “Milli Yardım Komitesi”nin duyuruları ve çalışmalarının önemli bir yeri olmuştur. Daha önce de bahsettiğimiz üzere TBMM tarafından kurulan ve kurulduğu yerin en büyük mülki amirinin başkanlığında teşkilatlanan komite, Kızılay, Halkevleri, Yardım Sevenler Cemiyeti gibi kuruluşlarla koordineli bir biçimde çalışmıştır.

Basın da yapmış olduğu duyurular aracılığıyla, halkın yardım faaliyetlerine destek olmasında önemli rol üstlenmiştir. Tan Gazetesi, “*Vatandaş Felaketzede Kardeşlerimize Yardım Elini Uzat!*”²⁴⁴⁸ cümlesiyle, Vakit Gazetesi, “*Vatandaşlar Hepinize Geçmiş Olsun: Felaketzedelere Yardıma Koşalım*” başlığı altında “*Kimsesizlerin kimsesi olmak, açıkta kalanlara bir sığınak vermek, çıplakları giydirmek... Uğradığımız acı ne kadar büyük olursa olsun, milletin şefkati onu unutturacak, onlara en büyük teselliye sunacak kadar büyüktür*”²⁴⁴⁹ ifadeleriyle, Yeni Sabah Gazetesi, “*Büyük Türk Milleti Şarkta Hanümanları Sönen Sayısız Bedbaht Evladın Izdıraplar İçinde Senin Şefkatini Bekliyor*” başlığı altında “*Aziz Milletimiz feci kayıplarımızdan dolayı, seni, sadık, evlad kalbimizin bütün acıları ve ateşleriyle taziye ederken, şarkta kopan büyük faciayı içimiz kan ağlayarak önüne koyuyor ve bedbaht çocuklar için şefkat, hamiyet için yalvarıyoruz*”²⁴⁵⁰ ifadeleriyle ve “*Vatandaş! En bedbaht ve felaketli gününde imdadına koşan Kızılay’a bütün varlığıyla yardım etmek bir vatan borcudur*”²⁴⁵¹ cümlesiyle halkı yardıma çağırmıştır.

Yapılan bu duyurularla birlikte gazete yazarları tarafından da halkın yardım yapmasına yönelik birçok yazı kaleme alınmıştır. Fazıl Ahmet Aykaç, depremzedeler için herkesin seferber olması gerektiğine değinerek, “*Hepimiz vereceğiz. Malımızdan da canımızdan da! Kim inkâr edebilir ki Türkiye’nin en büyük serveti ve sermayesi, iki unsurdan ibarettir, saban süren ve hududu bekleyen yurttaş... yani hem eken, hem kılıç sallayan kol... Ya tabiatın kör hıyaneti cefalar uğrağı ana toprağın, çok mazlum parçalarını, kana ve ölüme buladı... bağrımıza giren kama cidden zehirlidir. Yurdun birçok bucağında, karın kışın bütün toprağımıza nasıl bir kefen gibi sarıldığını bilmez*

²⁴⁴⁸ Tan “Bir Yardım Listesi Açıyoruz”, 28 Aralık 1939, s.1,6.

²⁴⁴⁹ Vakit “Vatandaşlar Hepinize Geçmiş Olsun: Felaketzedelere Yardıma Koşalım”, 28 Aralık 1939, s.1.

²⁴⁵⁰ Yeni Sabah “Büyük Türk Milleti Şarkta Hanümanları Sönen Sayısız Bedbaht Evladın Izdıraplar İçinde Senin Şefkatini Bekliyor”, 28 Aralık 1939, s.1.

²⁴⁵¹ Yeni Sabah, “Büyük Zelzele Felaketinin Son Tafsilatı”, 29 Aralık 1939, s.1.

değiliz. Fakat gönüllerimiz hiç soğumadı. İçi fıkır fıkır kaynayan bir yurt ve yurттаş sevgisi, sonra da hiçbir hak ve sırayı unutmaz metotlu bir soğukkanlılıkla işbaşına koşmalıyız. Evet, ruhumuzda acımızdan büyük yalnız bir duyguya yer kalmıştır; Vazife hissi!”²⁴⁵², cümleleriyle, B. Felek, “Bütün bir kasaba, bir köy, hatta şehir baştanbaşa harap olmuştur. Enkaz altında ölenlerin yakınları ağlıyor. Yaralılar inliyor. Fırın yok. Yiyecekleri giyecek yok. Yatacak yer, sığınacak bucak, yanan bir ocak kalmamış. Bunları kim kurtaracak? Soğuktan açlıktan ve devasızlıktan ölsünler mi bunlar?” ifadeleriyle öncelikle felaketzedelerin yaşadıkları sıkıntıları dile getirerek, “Haydi yurттаşlar! Verelim: Zengin, orta ve fakir tabaka, hepimiz, az, çok, para, kilim, kebe, yatak, döşek, elbise, çamaşır, erzak... ne bulursak verelim, yoksullara, yaralılara ve acılılara...”²⁴⁵³ cümleleriyle, Peyami Sefa, “Şimdiden para, kaput, esvap, çamaşır, yorgan, fazla neyimiz varsa onları sıfır altı 30 derecede, katırların üstünde tiril tiril titreyen inim inleyen vatandaşın, kendisine istiklalimizi, refahımızı ve her dilim ekmeğimizi borçlu olduğumuzu Anadolu çocuğunun imdadına koşturalım. Haydi, vatan çocukları!”²⁴⁵⁴ ifadeleriyle, Falih Rıfkı Atay, “Facianın büyüklüğü nispetinde yardım ve bilhassa süratli yardım, işte vazifemiz! Millet Meclis Başkanının reisliği altındaki komitenin gösterdiği her yoldan talihsiz yurттаşlarımızın imdadına koşalım”²⁴⁵⁵ cümleleriyle, Hakkı Süha Gezgin, “Olanımızı verelim, Sıfırın otuz derece altında kar ve buz içinde aç ve çıplak kalanları kucaklayalım. Kara kışın dişlerinden kurtaralım. Sonra yuvalarını da daha sağlam daha güzel yaparız. Bu işi öyle derin bir güzellik ve öyle muhteşem bir ruh yüksekliği ile başaralım ki torunlarımız, bu eserimizle hem öğünecek, hem örnek tutacak kıymetler bulsunlar”²⁴⁵⁶ ifadeleriyle, Hikmet Münir, “Bir çift battaniyesi olan, birini Kızılay’a versin iki çift ayakkabısı olan, birini Kızılay’a göndersin. Fazla boyun atkısı, yağmurluk veya paltosu olanlar, Kızılay’ın kapısını çalarak, -bunları Erzincan’a çıplak ve kimsesiz kalmış vatandaşlarıma hediye ediyorum. Lütfen göndermeye vasıta olunuz! Şık ve zengin bayanlarımız!... Para ile beraber nefesine layık gördüğünüz bütün o konfor vasıtalarından birkaçını da Kızılay’a veriniz. Pırıl pırıl süveterleriniz, pırıl pırıl şosonlarınız, sımsıcak tutan yün

²⁴⁵² Fazıl Ahmet Aykaç, “Vazife Başında”, Cumhuriyet, 30 Aralık 1939, s.5.

²⁴⁵³ B. Felek, “Verelim!”, Tan, 29 Aralık 1939, s.1.

²⁴⁵⁴ Peyami Sefa, “Zelzele”, Cumhuriyet, 29 Aralık 1939, s.3.

²⁴⁵⁵ Falih Rıfkı Atay, “Milli Bir Yardım Seferberliği”, Tan, 29 Aralık 1939, s.5.

²⁴⁵⁶ Hakkı Süha Gezgin “Büyük Acımız”, Vakıf, 9 Aralık 1939, s.3.

kukuletalarınızdan Tokat, Kemah ve Gümüşhane’de -Sizin kadar canı kıymeti olan canı tehlikeye düşmüş kız kardeşlerinize gönderiniz!”²⁴⁵⁷ cümleleriyle halkı yardıma çağırmışlardır. Halkı yardıma çağıran gazeteler açmış oldukları yardım listelerine öncelikle kendileri bağışta bulunarak halka örnek olmuşlardır. Bu bağlamda, Tan Gazetesi toplanacak para ve eşyanın Milli Yardım Komitesi aracılığıyla depremzedelere gönderileceğini belirterek bir yardım listesi açmış, ilk yardım da gazete çalışanları tarafından yapılmıştır²⁴⁵⁸. Cumhuriyet Gazetesi çalışanları ilk olarak 340 lira gazete adına bağışta bulunmuşlardır²⁴⁵⁹.

Halkın gazeteler aracılığıyla yapılan bu duyurulara karşı ilgisi büyük olmuştur. Nitekim Tan Gazetesi yazarı Zekeriya Sertel, halkın yardım faaliyetleri karşısında göstermiş olduğu yoğun ilgiyi, *“Dün sabahtan beri telefonla, telgrafla, idarehanemize kadar gelerek felaket görmüş vatandaşlara yardıma koşan, açtığımız yardım listesine kendi katığını katmak isteyen vatandaşların çokluğu bizi müteheyyiç ve mütehassıs etmiştir”²⁴⁶⁰ cümleleriyle belirtmiştir.*

Hükümet ve basın tarafından yapılan çağrının etkisiyle, üniversite, lise, ortaokul, ilkokul olmak üzere tüm kademelerdeki öğrenciler, öğretmenler ayrıca, esnaf, sanayiciler, sanatçılar, avukatlar vb. gibi her meslek dalından kişiler kendi aralarında oluşturmuş oldukları yardım teşkilatları vasıtasıyla, ev hanımları kendi aralarında kurdukları komiteler aracılığıyla, binlerce depremzedenin ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Deprem haberi alınır alınmaz, halkın yardım faaliyetlerine karşı gösterdiği yoğun ilgi, Kızılay belgelerine şu ifadelerle yansımıştır, *“Kısa bir süre içinde bütün vatandaşlar o zamana kadar görülmemiş bir fedakârlıkla felaketzedeler için güç ve imkân dâhilinde ellerinde bulunan her şeyi Milli Yardım Komitesi adına ve Kızılay Cemiyeti hesabına il ve ilçe merkezlerindeki teşkilatlara teslim etmişlerdir”²⁴⁶¹.*

Elinden gelen her türlü imkânı felaketzedeler yararına seferber eden halk, bir yandan da felaketzedeler için daha fazla ve daha hızlı yardımın nasıl yapılabilceği hususunda gazetelere mektuplar göndermek suretiyle, fikirlerini beyan etmişlerdir.

²⁴⁵⁷ Hikmet Münir, “Yardım Seferberliği”, Vakıf, 31 Aralık 1939, s.2.

²⁴⁵⁸ Tan, “Yardım Listesi Açıyoruz”, 28 Aralık 1939, s.6.

²⁴⁵⁹ Cumhuriyet, “Devletlerin Yardım ve Teberruları Devam Ediyor”, 7 Ocak 1940, s.5.

²⁴⁶⁰ Zekeriya Sertel, “Büyük Felaket Karşısında”, Tan, 29 Aralık 1939, s.1.

²⁴⁶¹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.234.

Nitekim bu durum Gazeteci Hakkı Süha Gezgin tarafından da dile getirilmiştir. Gezgin gazetelere bu hususta çok sayıda mektup geldiğini ifade etmiş ve yardım konusunda halkın bu kadar istekli olmasını “*dinmeyen heyecan*” olarak nitelendirmiştir²⁴⁶². Halkın yaptığı öneriler arasında, yılbaşı gecesi gazino, bar ve otellerde balolara verilecek paraların, yılbaşı gecesi çekilecek Milli Piyango’da kazanılan ikramiyelerin bir kısmının felaketzedeler için gönderilmesi, İstanbul’daki bütün nakil vasıtalarının bilet ücretlerinden 15 gün müddetle belli bir miktar depremzedeler için bağışta bulunulması²⁴⁶³, her vatandaşın bir günlük öğle yemeği bedelini Kızılay’a bağışlaması, Milli Piyango’nun yılbaşı çekilişinden vazgeçerek buradan elde edilen paraların Kızılay’a verilmesi, bütün sinema ve tiyatroların bir günlük hasılatlarının bağışlaması bulunmaktadır. Ayrıca, her evden en az bir hırka veya bir battaniyenin, veya bir kat elbise ve ya bir çift kunduranın verilmesi²⁴⁶⁴, esnafların üçer günlük kazançlarını felaketzedelere vermesi, bir ay süreyle Türkiye’de satılacak ispiertolu içkiler, tütün ve sigara kaplarının üzerine fiyatların %10’u karşılığında bir yardım pulu yapıştırılması, bahsi geçen paketler haricinde bir ay boyunca postanelerdeki mektuplar üzerine de kırkar, telgraflar üzerine yüzer liralık olmak üzere Kızılay pulu yapıştırılması, bir ay süreyle sinema ve tiyatro biletlerine beşer kuruş zam yapılması, yaklaşan Kurban Bayramı’nda kesilecek kurban paralarının Erzincan’a gönderilmesi²⁴⁶⁵, İstanbul’da ekmeklere bir kuruş zam yapılması²⁴⁶⁶, Erzincan’da yıkılmış olan Ulu Cami’nin resmini taşıyan pulların basılarak bunların tütün paketleri, içki şişeleri, teklif mektupları, pasolar, av tezkereleri gibi yerlere basılması, tramvaylara da felaket zammı yapıştırılması önerilmiştir²⁴⁶⁷.

²⁴⁶² Hakkı Süha Gezgin, “Dinmeyen Acı”, 18 Ocak 1940, s.3.

²⁴⁶³ Cumhuriyet, “Okuyucularımız Teklif Ediyor”, 30 Aralık 1939, s.1; Tan, “Yardımın Hududunu Genişletebiliriz”, 30 Aralık 1939, s.5.

²⁴⁶⁴ Tan, “Yardımın Hududunu Genişletebiliriz”, 30 Aralık 1939, s.5.

²⁴⁶⁵ Tan, “Büyük Felaket Karşısında Vatandaşların Teklifleri”, 31 Aralık 1939, s.4.

²⁴⁶⁶ Tan, “Nasıl Yardım Etmeliyiz”, 1 Ocak 1940, s.4.

²⁴⁶⁷ Hakkı Süha Gezgin, “Dinmeyen Acı”, 18 Ocak 1940, s.3.

Üniversite ve Yüksekokul öğrencileri de, ticaret müesseselerinin sermayeleri oranında bir meblağı, memurların da maaşlarından belirli bir miktarını Kızılay'a vermelerini önermişlerdir²⁴⁶⁸.

Halkın yapmış olduğu bu önerilerden bir kısmı yerine getirilmiştir. Nitekim daha önceki bölümlerde ele aldığımız üzere, yılbaşı eğlenceleri iptal edilerek, eğlence paralarının hepsi felaketzedelere bağışlanmıştır. Milli Piyango Çekilişini kazananlar, kazanmış olduğu ikramiyeden felaketzedelere bağışta bulunmuşlardır²⁴⁶⁹. Hatta çekilişte ikramiyeyi kazanan Recep adındaki vatandaş, gazetecinin, kazandığı paradan depremzedelere bağış yapıp yapmayacağına dair sorusuna verdiği cevapta, *“bana bu ikramiye niçin çıktı biliyor musun? Dün felaketzedeler için 25 lira para bağışlamıştım daha da vermek istiyordum ancak çok param yoktu”* cevabını vermiştir²⁴⁷⁰. Milli piyangoda büyük ikramiyeyi kazanan diğer talihliler de, kazandıkları paralardan bağışta bulunmuşlardır²⁴⁷¹. Milli Piyango İdaresi ise kendi bütçesinden Kızılay'a 50.000 lira vermiştir²⁴⁷². Diğer önerilerden biri olan, nakil vasıtalarındaki biletlere on beş gün süreyle yardım pulu yapıştırılması önerisi de kabul edilerek, bu yardım pullarından elde edilen gelir de felaketzedeler yararına bağışlanmıştır²⁴⁷³.

Hükümetin ve basında yapılan duyuruların da etkisiyle tüm Türkiye'de para yardımının dışında, gıda, kıyafet, yatak ve yorgan olmak suretiyle binlerce tonu bulan yardımlar yapılmıştır. Bu yardımların organizasyonunu sağlamak adına Milli Yardım Komitesi daha önce de belirttiğimiz üzere, birçok il ve ilçe merkezinde komiteler kurmuştur. Kuruldukları yerlerdeki en yüksek idari memur tarafından başkanlığı yapılan bu komitelerde, birçok kişi de gönüllü olarak çalışmıştır. Örneğin üniversite öğrencileri milli yardım komitesinde çalışmak istemişler²⁴⁷⁴, parası olmayıp da yardım

²⁴⁶⁸ Cumhuriyet, “Üniversitede”, 29 Aralık 1939, s.5; Tan, “Üniversite Gençlerinin Teessürü”, 29 Aralık 1939, s.6; Vakit, “Üniversite ve Yüksek Tahsil Gençliğinin Karar ve Dilekleri”, 29 Aralık 1939, s.1; Yeni Sabah, “Üniversitelilerin İstekleri”, 29 Aralık 1939, s.7.

²⁴⁶⁹ Cumhuriyet, “Yılbaşı Piyangosu”, 1 Ocak 1940, s.6.

²⁴⁷⁰ Vakit, “Büyük İkramiyeyi Kazanan Recep Neler Anlatıyor”, 1 Ocak 1940, s.2.

²⁴⁷¹ Tan, “Yeni Yılın Zenginleri”, 2 Ocak 1940, s.4.

²⁴⁷² Cumhuriyet, “Milli Piyangonun Yardımı”, 3 Ocak 1940, s.6; Tan, “Milli Piyango Müdüriyetinin Yardımı”, 4 Ocak 1940, s.5.

²⁴⁷³ Cumhuriyet, “Nakliyat Biletlerine Kızılay Pulu Yapıştırılması İşİ”, 31 Aralık 1939, s.5.

²⁴⁷⁴ Cumhuriyet, “Üniversitede”, 29 Aralık 1939, s.5; Tan, “Üniversite Gençlerinin Teessürü”, 29 Aralık 1939, s.6; Vakit, “Üniversite ve Yüksek Tahsil Gençliğinin Karar ve Dilekleri”, 29 Aralık 1939, s.1.

faaliyetlerinde bulunmak isteyen vatandaşlar²⁴⁷⁵ ile farklı illerdeki gönüllü kadınlar, kurulan bu komitelerde görev almışlar ve destek olmuşlardır.

Nitekim Malatya Valisi Fahri Özen'in eşinin başkanlığında Malatya Halkevi'nde yapılan bir toplantıda, Malatyalı kadınların da yardım faaliyetlerinde bulunması sağlanmış, kadınlardan oluşan ekipler, mağazaları gezmek suretiyle felaketzedeler için elbise ve çeşitli eşyalar toplanmasını katkı sağlamışlardır²⁴⁷⁶. Ayrıca 6000 kilo bulgur, kavurma ve yağ gibi gıda maddelerinin de komiteye bağışlanmasını temin etmişlerdir²⁴⁷⁷. Adana'daki kadınlar da, Adana Valisi Faik Üstün'ün eşi Güzide Üstün'ün başkanlığında oluşturulan yardım kollarıyla ev ev dolaşarak Adanalılardan binlerce elbise ve çamaşır toplamışlardır. Adana Kız Sanat Enstitüsü'nde ise yine kadınların çalışmaları neticesinde, felaketzedeler için 2100 parça çamaşır, 1600 yatak, yorgan ve yastık dikilmiştir²⁴⁷⁸. Konyalı kadınlar da felaketzedeler için 30 ton gıda malzemesi²⁴⁷⁹, Aydınlı kadınlar tarafından oluşturulan yardım kolu ise, 2378 parça eşya ve 2950 kilo zahire ve kuru meyve toplamışlardır²⁴⁸⁰. İstanbul'da da yardım faaliyetlerinde bulunmak amacıyla örgütlenen kadınlar, ev ev dolaşmak suretiyle yardım toplamışlar, halkevlerinde dikiş dikmek suretiyle komitenin çalışmalarına katkıda bulunmuşlardır. İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'ın eşi Hayriye Kırdar'ın başkanlığı altında bir yardım komitesi kuran Şişlili kadınlar²⁴⁸¹, *"Biz bugünden itibaren teşkilatımıza memur kimseleri ev ev dolaştırarak eşya toplayacağız. Verebileceğiniz eşyayı hazırlayınız ve memurumuz geldiği zaman, kendilerine teslim ediniz"* ifadeleriyle Şişlili kadınlara hitap etmişler ve herkesin yardıma hazır bir halde bulunmalarını istemişlerdir. Şişlili kadınlar ev ev dolaşmak suretiyle halkın yardımlarını topladıkları gibi, aldıkları yardımları paketleme işlerini de üstlenmişlerdir²⁴⁸². Bununla birlikte, Şişli Halkevi'nde dikiş atölyesi tesis ederek²⁴⁸³, kısa sürede 40 bin parça eşya, 15.000 lira

²⁴⁷⁵ Tan, "Kartallıların Yardımı", 13 Ocak 1940, s.2.

²⁴⁷⁶ Cumhuriyet, "Bedbaht Yaralılar". 1 Ocak 1940, s.5.

²⁴⁷⁷ Tan, "Ayniyat Üzerine Yapılan Yardımlar", 30 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Memleket Felaketzedelerin İmdadına Koşuyor", 30 Aralık 1939, s.5.

²⁴⁷⁸ Yeni Sabah, "Adanalıların Erzincanlılara Yardımı", 6 Ocak 1940, s.6.

²⁴⁷⁹ Cumhuriyet, "Memlekette", 7 Ocak 1940, s.5.

²⁴⁸⁰ Tan, "Diğer Vilayetlerin Teberrüleri", 12 Ocak 1940, s.2.

²⁴⁸¹ Cumhuriyet, "Şişli Halkevinin Faaliyeti", 30 Aralık 1939, s.5; Tan, "Şişli Kadınlarının Kararı", 30 Aralık 1939, s.6.

²⁴⁸² Tan, "Şişli Kadınlarının Kararı", 30 Aralık 1939, s.6.

²⁴⁸³ Cumhuriyet, "Şişli Kızılay'ının Teşekkürü", 7 Ocak 1940, s.5.

para, 300 yatak ve yastık toplanmasını sağlamışlardır²⁴⁸⁴. Şişli Halkevi, Şişli Kızılay ile yürütmüş olduğu yardım faaliyetlerinde dikmiş oldukları yatak ve giysiler için yine halk tarafından bağışlanan kumaşları kullanmışlardır²⁴⁸⁵. Eminönü Halkevi de yardım faaliyetlerinde kadınların örgütlenmesini sağlayarak, yardım toplamak ve dikiş dikmek suretiyle kadınların felaketzedeler yararına çalışmalar yürütmelerini sağlamıştır. Ayrıca, Halkevi, daha fazla kıyafet dikebilmek için tüccarlara seslenerek, her türlü kumaş yardımı yapmalarını, bütün halka seslenerek, evlerinde verebilecekleri her türlü eşyanın telefonla ulaşmaları halinde hemen evlerinden alınabileceğini ifade etmiş, böylelikle yardım faaliyetlerini genişletmiştir²⁴⁸⁶. Eminönü Halkevi tarafından yapılan çalışmalarla da kısa sürede burada yardımlar birikmiş, halkevinde biriken eşyalardan ve dikiş makinelerinden dolayı yapılması gereken toplantılar dahi ertelenmek durumunda kalmıştır²⁴⁸⁷. Niğde'deki Halkevi'nde de kadınlardan oluşan yardım komiteleri teşkil edilerek, her mahalleye bir komite gönderilmiş ve bu suretle halktan yardım toplanması sağlanmıştır²⁴⁸⁸.

Halkın yardımlarının düzenli olarak toplanılmasının sağlanması adına Milli Yardım Komitesi, Kızılay ve halkevleri tarafından çeşitli merkezler belirlenmiş ve belirlenen bu yardım merkezleri basın aracılığıyla halka duyurulmuştur. Örneğin, Fatih Halkevi depremzedeler yararına büro açtıklarını, gazete vasıtasıyla İstanbullulara duyurmuş, yardımda bulunmak isteyenler için bir telefon numarası paylaşmıştır²⁴⁸⁹. Halktan gelen yardımların toplanma yeri olarak belirlenen merkezlerin başında okul binaları gelmiştir. Zira İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'nün talimatıyla, İstanbul'daki birçok okul bağış merkezi haline getirilmiş²⁴⁹⁰ ve bu okullar gazeteler aracılığıyla halka bildirilmiştir²⁴⁹¹. Okulların yardım merkezi haline gelmesiyle basında, "*Çocuklarınız okula giderken bu eşyayı da beraber gönderebilirsiniz*"²⁴⁹² duyuruları paylaşılmış ve böylelikle çocukları okula giden ailelerinin yardımları arttırılmaya çalışılmıştır. Okul

²⁴⁸⁴ Cumhuriyet, "Şişli Halkevi'nin Faaliyeti", 16 Ocak 1940, s.6.

²⁴⁸⁵ Kızılay, "Şişli Kızılay'ındaki Faaliyet", 22 Ocak 1940, s.5.

²⁴⁸⁶ Cumhuriyet, "Yardım Faaliyeti", 4 Ocak 1940, s.6

²⁴⁸⁷ Vakıf, "Halkevinde Toplantılar Geri Bırakıldı", 5 Ocak 1940, s.3.

²⁴⁸⁸ Yeni Sabah, "Niğde'de İane", 5 Ocak 1940, s.6.

²⁴⁸⁹ Yeni Sabah, "Şehir Hayatı", 3 Ocak 1940, s.2.

²⁴⁹⁰ Vakıf, "Maarif Vekâletinin Tamimi", 31 Aralık 1939, s.2.

²⁴⁹¹ Tan, "Dikkat", 31 Aralık 1939, s.3.

²⁴⁹² Tan, "Bütün İstanbul Halkı Felaketzedeler İçin Süratle Harekete Geçti", 29 Aralık 1939, s.6.

binalarıyla birlikte Kızılay Merkezleri, CHP binaları ve halkevleri yardım merkezleri olarak belirlenmiş²⁴⁹³, merkezlerde toplanan eşyalar Kızılay İl Merkezi'ne sevk edilmiş, burada büyük bir depoya yerleştirildikten sonra tasnif edilerek Milli Komite'nin vereceği karar doğrultusunda ilgili yerlere gönderilmiştir²⁴⁹⁴.

Ülkenin dört bir tarafında yapılan yardım çalışmaları sayesinde halk kısa süre içerisinde organize olarak komitelere kısa sürede önemli miktarlarda para bağışında bulunmuşlardır. Deprem haber alınmasıyla birlikte ilk etapta, Antakya'da 1000 lira, Eskişehir'de 1500 lira, Fenike'de 500 lira, Malatya'da 1560 lira, Akşehir'de 600 lira, Adana'da 10.000 lira, Turgutlu'da 1000 lira, Kastamonu'da 4000 lira, Çankırı'da 1500 lira, Beypazarı'nda 2000 lira, Gerede'de 1000 lira, Zonguldak'ta 35.000 lira²⁴⁹⁵, Isparta'da 10.000 lira, Van'da 9000 lira, Kütahya'da 4000 lira, Denizli'de 10.000 lira, Edirne'de 11.800 lira, Çanakkale'de 7000 lira²⁴⁹⁶, İzmir'de 10.000 lira²⁴⁹⁷, Balıkesir'de 7.000 lira²⁴⁹⁸, Kayseri'de 14.700 lira²⁴⁹⁹, İnebolu'da 2111 lira, Şarköy'de 105 lira, Merzifon'da 5000 lira, Ardahan'da 1200 lira, Lâdik'te 200 lira, Samsun'da 10.300 lira²⁵⁰⁰ olmak üzere pek çok il ve ilçede komiteler aracılığıyla para toplanmıştır. Ayrıca ahali, deprem haberini alır almaz para yardımıyla birlikte yiyecek, giyecek ve çeşitli eşyalar da göndermişlerdir. Safranbolu halkı yedi sandık giyecek ve 600 çift ayakkabı, Salihli halkı 1000 parça eşya, Dört Yol halkı 80.000 kilo portakal haricinde, iki ton yiyecek maddesi ve on altı baş hayvan²⁵⁰¹, Kastamonu halkı 20.000 parça eşya, Kahramanmaraş halkı bir vagon eşya²⁵⁰², Kayseri halkı 25 ton gıda, 6.000 ekmek, 200 battaniye ve 2.000 don, gömlek²⁵⁰³, Edremit halkı 5.000 parça²⁵⁰⁴, Mardin halkı 27

²⁴⁹³ Cumhuriyet, "Kızılay Şube ve Depoları", 31 Aralık 1939, s.5.

²⁴⁹⁴ Cumhuriyet, "Felaketzedelere Yardım", 2 Ocak 1940, s.5.

²⁴⁹⁵ Tan, "Diğer Vilayetlerde", 30 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Memleket Felaketzedelerin İmdatına Koşuyor", 30 Aralık 1939, s.5.

²⁴⁹⁶ Tan, "Erbaa İmdat Bekliyor", 5 Ocak 1940, s.6.

²⁴⁹⁷ Tan, "Yüksek Komiteye Teberrüde Bulunanlar", 30 Aralık 1939, s.6; Vakit, "İzmirliler Dün 10.000 Lira Verdiler", 30 Aralık 1939, s.5.

²⁴⁹⁸ Vakit, "Balıkesirliler Bir Günde 7.000 Lira Verdiler", 30 Aralık 1939, s.5; Cumhuriyet, "Balıkesir'de", 31 Aralık 1939, s.5; Tan, "Yardım Faaliyeti Hızlandırıldı", 31 Aralık 1939, s.1.

²⁴⁹⁹ Cumhuriyet, "Kayseri'de", 31 Aralık 1939, s.5.

²⁵⁰⁰ Cumhuriyet, "Memlekete Yardım", 31 Aralık 1939, s.5; Tan, "Yardım Faaliyeti Hızlandırıldı", 31 Aralık 1939, s.1; Vakit, "Komitelerin Şimdiye Kadar Kaydettiği Teberrular", 31 Aralık 1939, s.5.

²⁵⁰¹ Cumhuriyet, "Bütün Memlekette Yardım Faaliyeti Gittikçe Genişliyor", 3 Ocak 1940, s.6.

²⁵⁰² Vakit, "Felaketzedelere Memleketin Yardımı", 3 Ocak 1940, s.5.

²⁵⁰³ Tan, "Memurlarda Yüzde 2-10 Veriyor", 31 Aralık 1939, s.3; Vakit, "Komitelerin Şimdiye Kadar Kaydettiği Teberrular", 31 Aralık 1939, s.5.

²⁵⁰⁴ Cumhuriyet, "Edremitlilerin Yaptığı Yardım", 17 Ocak 1940, s.2.

çuval un, 34 çuval bulgur, 105 kilo yağ, 1918 parça eşya²⁵⁰⁵, Çanakkale halkı 8000 parça eşya ile 7574 kilo yiyecek²⁵⁰⁶, Aydın halkı 8303 parça eşya, 52.118 kilo yiyecek olmak üzere deprem bölgesine göndermişlerdir²⁵⁰⁷.

Toplumun her kesimi depremzedeler için düzenlenen yardım faaliyetleri içerisinde yer almıştır. Bu bağlamda, üniversite öğrencileri depremzedelere yapılan yardım faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Nitekim bahsi geçen komitelerde görev alarak, yardım faaliyetlerine katkı sağladıkları gibi kendi aralarında yapmış oldukları çeşitli faaliyetlerle de depremzedelerin yanlarında olmuşlardır. Zira depremin hemen ardından Rektör Cemil Bilsel başkanlığında İstanbul Üniversitesi'nde öğrenciler ve akademisyenlerin bulunduğu geniş çaplı bir toplantı yapılmış, Bilsel toplantıda yaptığı konuşmada, bir an önce yardım faaliyetlerinin yapılması gerekliliği üzerinde durmuştur. Rektör ayrıca, TBMM başkanı Abdülhalık Renda'ya, *“Tıp fakültesi son sınıf öğrencilerinin deprem bölgesindeki yaralı ve hastalara bakmak için hizmete amade bulunmaktadır. Bundan başka bütün talebe, bu hususta kendilerine düşebilecek, herhangi bir vazifeyi ifaya hazırdır. Üniversite içinde iane toplanmasına heyecanla devam ediliyor. Hariçte faaliyetlerimizden istifade edilmesi arzu buyurulduğu takdirde her birimiz bunu bir vatan borcu bilerek ifa edeceğiz. Emir beklediğimiz saygılarımla arz ederim”* ifadeleriyle çektiği telgrafi okuyarak üniversitelerin depremzedeler için gerekli her türlü yardıma hazır olduğunu ifade etmiştir. Konuşmasının ardından da ilk olarak kendi elbise ve çamaşırlarından birer takım ve 100 lira vererek üniversitelerdeki ilk yardım faaliyetini başlatmıştır ²⁵⁰⁸. Böylelikle başlayan yardım faaliyetleri için Üniversitelerde biri para toplamak diğeri eşya toplamakla görevlendirilen iki komisyon kurulmuş²⁵⁰⁹, kurulan bu komisyonlara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ziraat, Orman ve Veterinerlik Fakültelerindeki öğrenciler, profesör ve doçentler olmak üzere bütün akademisyenler aralarında ilk olarak 670 parça kazak, pantolon, ceket, gömlek, fanila ve ayakkabı toplayarak Kızılay'a teslim etmişlerdir²⁵¹⁰. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü

²⁵⁰⁵ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.199.

²⁵⁰⁶ Tan, “Yurtiçinden Yardımlar”, 31 Ocak 1940, s.7.

²⁵⁰⁷ Tan, “Yeni Yardımlar”, 6 Şubat 1940, s.2.

²⁵⁰⁸ Cumhuriyet, “Bütün Yurtta Geniş Yardım Faaliyeti”, 30 Aralık 1939, s.1,5.

²⁵⁰⁹ Tan, “Üniversitede İki Komite Kuruldu”, 31 Aralık 1939, s.3.

²⁵¹⁰ Cumhuriyet, “Talebe Cemiyetlerinin Faaliyeti”, 31 Aralık 1939, s.5; Vakit, “Komitelerin Şimdiye Kadar Kaydettiği Teberrular”, 31 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, “Yurt Felaketzedelerin İmdadına Koşuyor”, 31 Aralık 1939, s.7.

öğrencileri kendi aralarında topladıkları 7300 parça giyecek eşyasını bağışlamışlardır²⁵¹¹. Öğrenim için yurtdışından gelerek Türkiye’de okuyan Türkistanlı gençler de, 85 lira yardımda bulunmuşlardır²⁵¹². Ayrıca üniversiteli gençler, Milli Yardım Komitelerinde de çalışarak yardım faaliyetlerine katkıda bulunmuşlardır. Üniversite gençliğinin bir bölümü, sömestr tatilinde deprem bölgesine giderek²⁵¹³, Erzincan’da yıkılan evleri yapmak istemiştir²⁵¹⁴.

Depremzedeler için fedakârlıklarda bulunan üniversitelilerin davranışları takdirle karşılanmış ve basında üniversite gençliğinden övgüyle bahsedilen yazılar yer almıştır. Örneğin, Tan Gazetesi, *“Türk gençliği bu büyük matemimizde ne ulvi bir imtihan geçirdi. Üniversite gençlerinin ve yüksek mektepler talebesinin iki üç gündür memleketi saran büyük felaket karşısında gösterdikleri hassasiyet, hepimizin kalplerine derin teselliler serpmiştir”*²⁵¹⁵ cümlelerine, Cumhuriyet Gazetesi ise, *“Üniversite ve yüksek tahsil öğrencileri yalnız para ve eşya toplamak değil, yıkılan kasaba ve köylerimize kadar gidip bilfiil çalışmak, kanayan yaraları sarmak, akan gözyaşlarını silmek gibi yüksek bir insanlık gösteren münevver Türk gençliği, Türk Milleti’nin şefkat, tesanüd ve fedakârlık gibi faziletlerine ulvi bir örnek olmuştur. O, harabelerin içinde ağlaşan ve titreyen kardeşlerimize bir an evvel yardım edebilmek heyecanı ile içi içine sığmayan gençliğin bu hareketi yüreklerimizi yakan yardım arzusunun ne kadar büyük olduğunu gösterir”*²⁵¹⁶ cümlelerine yer vererek, üniversite gençliğinin çalışmalarından övgüyle bahsetmiştir.

Üniversiteliler gibi diğer kademedeki okul öğrencileri de kendi imkânları ölçüsünde yardım faaliyetlerine katkı sağlamışlardır. Açıkta kalan binlerce felaketzedenin soğuktan korunmaları için gerekli olan atkı, battaniye gibi eşyaların örülmesi için okullarda çalışmalar başlatılmış ve okullardaki öğrenciler bu faaliyetlere katkı sağlamışlardır. Örneğin Amerikan Kız Koleji öğrencileri, felaket haberinin ardından, para yardımı haricinde battaniye ve yün atkılar örmek suretiyle

²⁵¹¹ Tan, “Memurlarda Yüzde 2-10 Veriyor”, 31 Aralık 1939, s.3.

²⁵¹² Cumhuriyet, “Ecnebi Teberrüleri”, 27 Ocak 1940, s.5.

²⁵¹³ Yeni Sabah, “Üniversitelilerin İstekleri”, 29 Aralık 1939, s.7.

²⁵¹⁴ Tan, “Tardım Seferberliği”, 28 Aralık 1939, s.6; Vakit, “Siyasal Bilgiler Okulu Talebesinin Yardımı”, 28 Aralık 1939, s.5.

²⁵¹⁵ Tan, “Gençliğin Temiz Hassasiyeti”, 31 Aralık 1939, s.5.

²⁵¹⁶ Cumhuriyet, “Vazifemiz”, 30 Aralık 1939, s.3.

depremzedelere yardımda bulunmuşlardır. Ayrıca, kendi ceket ve süveterlerini de çıkarıp Kızılay'a bağışlayan kolej öğrencileri, yol parası haricindeki bütün harçlıklarını felaketzedeler için ayırmış, okulda kendilerine yemeğin yanında verilen tatlılardan da vazgeçerek tatlı için harcanan paranın Kızılay'a bağışlanmasını istemişlerdir²⁵¹⁷. Harp Akademisi mensupları da 2121 lira, İsmet İnönü İlkokulu 146 lira, Beşiktaş Kız Ortaokulu 85 lira, Ermeni İlkokulları 50 lira, Rum İlkokulları 42 lira, Yüksek Deniz Ticaret Mektebi 91 lira, Boğaziçi Lisesi 592 lira, Galatasaray Lisesi 643 lira²⁵¹⁸ felaketzedeler adına bağışta bulunmuşlardır²⁵¹⁹.

Çeşitli kurumlarda çalışan memurlar da aylıklarından belli bir ücreti felaketzedeler için bağışlamışlardır. Bu bağlamda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından alınan kararla, bahsi geçen bakanlık bünyesinden çalışan memurların 1940 yılının Ocak ayı aylıklarından 100 liraya kadar olan maaşlarından %5, 200 liraya kadar olan maaşlarından %7,5, daha yukarı olanlardan ise %10 oranında para kesilmesi kararlaştırılmıştır²⁵²⁰. İstanbul'daki yardım komitesi, İstanbul'daki bütün memurların da Milli Eğitim Bakanı'nın belirlemiş olduğu ölçülerde maaşlarından yardımda bulunmasına karar vermiştir²⁵²¹. İstanbul Adliyesi'ne mensup memurlar da maaşlarından aynı oranda kesintiler yaparak bağışta bulundukları gibi, kendi aralarında topladıkları yiyecek ve giyecek malzemelerini de deprem bölgesine yollamışlardır²⁵²². İnhisarlar İdaresi memurlarının da belirlenen oranlarda maaşlarından depremzedeler için bağışta bulunmuşlar, idareye bağlı işçiler ise, haftalık ücretlerinden kesintiler yapmak suretiyle yardımda bulunmuşlardır²⁵²³. Konya²⁵²⁴, Samsun²⁵²⁵ Muş'ta görev yapan memurlar maaşlarının %5'ini, Hakkari, Kırşehir ve Antakya²⁵²⁶ ve Sinop'taki

²⁵¹⁷Cumhuriyet, "Yardım Cemiyeti", 31 Aralık 1939, s.3.

²⁵¹⁸Ayrıntılı bilgi için bkz. Cumhuriyet, "Yardım Listesi", 1 Ocak 1940, s.5.

²⁵¹⁹Tan, "İstanbul'un Yardımı Bir Milyonu Geçti", 6 Şubat 1940, s.2.

²⁵²⁰Tan, "Maaşlarını Terketmeğe Karar Verdiler", 30 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Maarif Mensupları Maaşlarından Yüzde Beşini Veriyor", 30 Aralık 1939, s.5.

²⁵²¹Tan, "Maaşlardan Yapılacak Tevfikat", 31 Aralık 1939, s.3.

²⁵²²Cumhuriyet, "Adliye Mensupları", 3 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Burası Eskiden Erzincan Şehriydi Şimdi Harabedir", 3 Ocak 1940, s.4.

²⁵²³Tan, "İnhisar Memurlarının Yardımı", 3 Ocak 1940, s.7.

²⁵²⁴Cumhuriyet, "Memlekette", 7 Ocak 1940, s.5.

²⁵²⁵Tan, "İstanbul'un Yardımları", 9 Ocak 1940, s.2.

²⁵²⁶Tan, "Maaşlarını Terketmeğe Karar Verdiler", 30 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Memleket Felaketzedelerin İmdadına Koşuyor", 30 Aralık 1939, s.5.

memurlar maaşlarının %10'unu²⁵²⁷, Eskişehir'de görev yapan memurlar birer maaşlarını²⁵²⁸ felaketzedeler yararına bağışlamışlardır. Isparta'daki memurlar 1940 Ocak ayından itibaren beş ay süreyle maaşlarından her ay %22'den aşağı olmamak üzere yine depremzedeler yararına vermeyi kararlaştırmışlardır²⁵²⁹. İzmir polis memurları, yardım sandığı idare heyetinin kendilerine verdiği ikramiyeden vazgeçerek bu ikramiyeyi Kızılay'a bağışlamıştır²⁵³⁰. İstanbul Emniyet Sandığı da 5000 lirayı²⁵³¹, İstanbul Kartal'daki Jandarma Bölüğü Ocak ayı maaşlarını Kızılay'a bağışlamıştır²⁵³². Orman Genel Müdürlüğü memurları 460 lira, Adalet Bakanlığı Merkez Teşkilatı ve teşkilata bağlı mahkemeler üyeleri 6000 lira, Adalet Bakanlığı memurları 1200 lira²⁵³³, Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan memurlar ve elçilik memurları 3000 lira olmak üzere bağışta bulunmuşlardır²⁵³⁴. Sivas-Erzurum hattı inşaat mühendisleri 10.000 lira, Zonguldak maden mühendisleri 2500 lira²⁵³⁵, baroya bağlı avukatlar ilk yardım olarak 3000 lira²⁵³⁶, Ticaret ve Zahir Borsası idare meclisi üyeleri de 5000 lira²⁵³⁷ para bağışında bulunmuşlardır. Bahsi geçen memurlar dışında da pek çok il ve ilçedeki memurlar aylıklarından belli bir bölümünü ya da aylıklarının tamamını vermek suretiyle hem hükümete hem de depremzedelere destek olmuşlardır.

Sanayi Birliği ise depremzedelere yardım hususunda fabrikatörlerle ve sanayicilerle toplantılar yapmak suretiyle yapacakları yardıma dair kararlar almıştır.

²⁵²⁷Cumhuriyet, "Memlekete Yardım", 31 Aralık 1939, s.5; Vakit, "Komitelerin Şimdiye Kadar Kaydettiği Teberrülar", 31 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, "Yurt Felaketzedelerin İmdadına Koşuyor", 31 Aralık 1939, s.7.

²⁵²⁸Cumhuriyet, "Eskişehir Memurları Birer Maaşlarını Teberrü Etiler", 31 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, "Yurt Felaketzedelerin İmdadına Koşuyor", 31 Aralık 1939, s.7.

²⁵²⁹Cumhuriyet, "Isparta'da", 31 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, "Yurt Felaketzedelerin İmdadına Koşuyor", 31 Aralık 1939, s.7.

²⁵³⁰Cumhuriyet, "İzmir Polisi Yardım Sandığının Yardımı", 1 Ocak 1940, s.1,3.

²⁵³¹Cumhuriyet, "Harem Ağalarının Teberrü", 3 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Teberrü Miktarı 233 Bin Lirayı Geçti", 3 Ocak 1940, s.4.

²⁵³²Tan, "Yeni Teberrülar", 5 Ocak 1940, s.2.

²⁵³³Tan, "Yüksek Komiteye Teberrüde Bulunanlar", 30 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Memleket Felaketzedelerin İmdadına Koşuyor", 30 Aralık 1939, s.5.

²⁵³⁴Vakit, "Memlekette Yapılan Teberrülar", 5 Ocak 1940, s.5. Yeni Sabah Gazetesi'nde bahsi geçen memurların 30.000 lira bağışta bulunduğu belirtilmiştir. Bkz. Yeni Sabah, "Bütün İnsanlık İmdada Koşuyor", 5 Ocak 1940, s.3.

²⁵³⁵Vakit, "Kızılay'a Yatırılan Teberrülar", 1 Ocak 1940, s.5.

²⁵³⁶Tan, "Baronun Yardımı", 5 Ocak 1940, s.2.

²⁵³⁷Cumhuriyet, "Memleket, Yardıma Koşuyor", 29 Aralık 1939, s.5; Tan, "Bütün İstanbul Halkı Felaketzedeler İçin Süratle Harekete Geçti", 29 Aralık 1939, s.6; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin İstanbul'daki Akisleri", 29 Aralık 1939, s.7; Vakit, "İstanbullular Felaketzedelere Yardıma Koşuyor", 29 Aralık 1939 s.2.

Toplantılar sonucunda, bütün sanayicilerin depremzedelere yardıma hazır olduklarını bildirmişlerdir²⁵³⁸. Ancak, sanayiciler tarafından yapılan bu toplantılar, basında eleştirilere neden olmuştur. Nitekim Hakkı Süha Gezin, yardımların hızlı bir şekilde yapılması gerektiğini ifade ederek sanayicilerin, ticarethanelerin ve diğer kuruluşların yardım için yaptığı toplantıların gereksiz olduğunu ve vakit kaybettirdiğini, yardımlar için toplantılara gerek olmadığını, herkesin gönlünden ne kopuyorsa vermesi gerektiğine dair bir yazı kaleme almıştır²⁵³⁹.

Sanayi Birliği mensupları, depremzedeler için gerekli olan makarna, çeltik, bisküvi, tahin, helva, nişasta, kundura, elbise, battaniye, çamaşır, pamuk, havlu, pamuklu mensucat, el dokumaları, fanila, trikotaj, hazır elbise, kasket, ip ve halat gibi malzemelerin yapılması için Sanayi Birliği bünyesinde bulunan bütün fabrikalardan istifade edileceğini belirtmişlerdir. Birlik, kendi aralarında yapmış oldukları görüşmelerde ayniyatla yardım edemeyenlerin para yardımında bulunacağı yönünde karar almıştır²⁵⁴⁰. Birlik tarafından ilk anda, 3000 çift ayakkabı, 3000’den fazla galoş, 1500 liralık çorba komprimesi, 14.000 kilo sabun, çikolata ve tahin helvası, 200 kilo sargı bezi, 2000 kutu konserve, 2590 metre kalın şayak, 6500 kilo makarna, 250 battaniye, 500 çuval un, 100 teneke yağ, 250 metre kalın bez gönderilmiştir²⁵⁴¹. Yine Sanayiciler Birliği tarafından 4 sandık sucuk, 1000 don, 1000 çorap, 1000 fanila, 200 kilo pamuk, 950 çift lastik, 20 teneke yağ²⁵⁴², 150 kilo pamuk, 1300 kilo bisküvi, 1400 liralık çamaşır, 2000 tane kazak ve yün yelek göndermiştir²⁵⁴³, ilerleyen günlerde ise 262 çift ayakkabı, 196 çift lastik²⁵⁴⁴ daha hazırlanarak, Dumlupınar Vapuru’yla deprem bölgesine gönderilmiştir²⁵⁴⁵.

²⁵³⁸ Vakıf, “İstanbullular Felaketzedelere Yardıma Koşuyor”, 29 Aralık 1939, s.2.

²⁵³⁹ Hakkı Süha Gezin, “Eski Türk Zenginleri”, Vakıf, 5 Ocak 1940, s.3.

²⁵⁴⁰ Cumhuriyet, “Memleket, Yardıma Koşuyor”, 29 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinin İstanbul’daki Akisleri”, 29 Aralık 1939, s.7.

²⁵⁴¹ Vakıf, “İstanbul Fabrikatörleri ve Sanayi Erbabının Yardımları”, 30 Aralık 1939, s.5.

²⁵⁴² Cumhuriyet, “Sanayicilerin Yardımı”, 31 Aralık 1939, s.5; Vakıf, “Dumlupınar Vapuru Dün Hareket Etti”, 31 Aralık 1939, s.1.

²⁵⁴³ Tan, “Sanayicilerin Yardımı”, 3 Ocak 1940, s.7.

²⁵⁴⁴ Yeni Sabah, “Dünkü Yardım Faaliyeti”, 3 Ocak 1940, s.2.

²⁵⁴⁵ Tan, “İstanbul’un İlk Yardımı: Dün Bir Vapur Eşya Gönderildi”, 31 Aralık 1939, s.3.

Sanayiciler Birliği dışında, Sümerbank Ynl Mensucat 800 battaniye²⁵⁴⁶, Kibrit şirketi 100.000 kutu kibrit²⁵⁴⁷, Antalyalı tüccarlar 900 liralık pirin²⁵⁴⁸, Bursa'daki tütüncüler 20.000 kilo ttn²⁵⁴⁹, Radyolin sahipleri Necip ve Cemil kardeşler 10.000 adet gripin²⁵⁵⁰ göndermek suretiyle depremzedelerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır.

Birçok yerli ve yabancı şirket de yardım faaliyetlerine katkı sağlamışlardır. şirketi Hayriye 4.000 lira, Standart Oil 5.000 lira, Shell 2.000 lira, Türk Maden şirketi 500 lira, Havagazı şirketi 500 lira , Gislaved Yardım şirketi 1.000 lira, Türk Otomobil şirketi 500 lira,²⁵⁵¹ Nestle 250 lira, Kasaplar şirketi İdare ve Memurları 12.960 lira, Kömür şirketi 1000 lira, Philips-Osram 100 lira, Milli Sanayi ve Ayakkabıcılar Cemiyeti çok miktarda ayakkabı²⁵⁵², İngiliz şirketi British Amerikan Tabako şirketi 100 İngiliz lirası²⁵⁵³, Anadolu Sigorta şirketi 2000 lira, Alman Sigorta şirketi İstanbul Mmessilliği 2000 lira, Balya Maden şirketi 300 lira, Singer şirketi 400 lira, Türk-Amerikan Ticaret Limited şirketi 400 lira²⁵⁵⁴, Cıvata Limited şirketi 1000 lira, Takas Limited şirketi 500 lira, Türk Mensucat Limited şirketi 1000 lira, Rensme Sigara şirketi 2000 lira²⁵⁵⁵, Adana Mensucat Fabrikası 15.000 lira²⁵⁵⁶, Fikri Kaal şirketi 400 lira, Türk Filmcilik Anonim şirketi 500 lira, Sazmas şirketi 1000, Elektron şirketi 500, Amerikan Eksport Layn Vapur şirketi 1000 lira²⁵⁵⁷, Singer şirketi 6.500 lira²⁵⁵⁸, Ankara Fişek Fabrikası 500 lira²⁵⁵⁹ Anadolu Sigorta 2000 lira, Güven şirketi 1.250 lira,

²⁵⁴⁶ Yeni Sabah, "İstanbuluların Yardımı", 31 Aralık 1939, s.3.

²⁵⁴⁷ Cumhuriyet, "Felaketzedelere Yardım", 15 Ocak 1940, s.5.

²⁵⁴⁸ Tan, "Ayniyat zerine Yapılan Yardımlar", 30 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Memleket Felaketzedelerin İmdadına Koşuyor", 30 Aralık 1939, s.5.

²⁵⁴⁹ Cumhuriyet, "Teberru Edilen Trnler" 6 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Tunceli İnşaat şirketi Bir Hastane Teberru Etti", 7 Ocak 1940, s.7.

²⁵⁵⁰ Vakit, "Cemil ve Necip Biraderlerin Teberrü", 15 Ocak 1940, s.3.

²⁵⁵¹ Cumhuriyet, "Vilayet Milli Yardım Komitesinin Faaliyeti", 31 Aralık 1939, s.5; Tan, "Komitenin Dünkü Toplantısı", 31 Aralık 1939, s.3; Vakit, "Dmlpınar Vapuru Dn Hareket Etti", 31 Aralık 1939, s.2.

²⁵⁵² Tan, "Komitenin Dünkü Toplantısı", 31 Aralık 1939, s.3.

²⁵⁵³ Cumhuriyet, "Bir İngiliz şirketinin Teberrü", 2 Ocak 1940, s.5.

²⁵⁵⁴ Cumhuriyet, "Bütün Memlekette Yardım Faaliyeti Gittikçe Genişliyor", 3 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Teberru Miktarı 233 Bin Lirayı Geçti", 3 Ocak 1940, s.4.

²⁵⁵⁵ Cumhuriyet, "Yardım Faaliyeti", 4 Ocak 1940, s.6.

²⁵⁵⁶ Tan, "Yüksek Komiteye Teberrüde Bulunanlar", 30 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Memleket Felaketzedelerin İmdadına Koşuyor", 30 Aralık 1939, s.5.

²⁵⁵⁷ Vakit, "İstanbuluların Yardımı", 4 Ocak 1940, s.4.

²⁵⁵⁸ Cumhuriyet, "şehrimizde", 13 Ocak 1940, s.5; Tan, "Memurlar 82 Bin Liraya Yakın Yardım Yaptılar", 13 Ocak 1940, s.2.

²⁵⁵⁹ Cumhuriyet, "Yardım Listesi "1 Ocak 1940, s.5.

İstanbul Umum Sigorta 1.750 lira, Nordoyçe Sigorta Şirketi 500 lira, Feniks İspanyol Sigorta Şirketi 200 lira, Şark Sigorta Şirketi 500 lira, Lafonsiyer Sigorta Şirketi 200 lira, Korhil Şirketi 200 lira bağışta bulunmuşlardır. Sigorta Şirketleri sahipleri kendi adlarına 1200'er lira bağışta bulundukları gibi şirketlerde çalışan memurların maaşlarından da belirli bir oranda kesintiler yaparak bağışta bulunmuşlardır²⁵⁶⁰. İnşaat Türk Limited Şirketi'nin Elâzığ Bürosu ise deprem bölgesindeki yaralıları için önemli bir ihtiyaç olan hastane malzemeleri için önemli bir bağış yaparak, kendi bünyesinde kullandığı 478 kişilik yatak, yorgan gibi hastane malzemesini milli komiteye bağışlamıştır²⁵⁶¹. İstanbul'da bulunan Ford Şirketi de iki kamyon bağışta bulunmuştur²⁵⁶².

Birçok cemiyet kendi aralarında aldıkları kararlarla yardım faaliyetlerine katkı sağlamışlardır. İstanbul Kasapları Cemiyetleri, cemiyete ait paradan 1500 lirasını felaketzedelere bağışlamıştır.²⁵⁶³ Şoförler Cemiyeti üyeleri de ilk yardım olarak 425 lira²⁵⁶⁴, Haremağaları Yardım Cemiyeti ise 100 lira yardımda bulunmuştur²⁵⁶⁵. Yorgancılar Cemiyeti ise deprem bölgesi için yorgan göndermeye karar vermiş²⁵⁶⁶ ve cemiyet tarafından 200'den fazla yorgan, 150 yatak, 400 yastık hazırlanarak, deprem bölgesine gönderilmiştir²⁵⁶⁷.

Şirketler ve cemiyetler haricinde, Merkez Bankası 200.000²⁵⁶⁸, Selanik Bankası 2.000 lira, Deutsche Bank 2.000 lira, İmar Bankası 5.000 lira, Hollanda Bankası 2.000 lira²⁵⁶⁹, Emlak ve Eytam Bankası 3000 lira²⁵⁷⁰ bağışta bulunmuştur.

²⁵⁶⁰ Cumhuriyet, "Yardım Faaliyeti", 5 Ocak 1940, s.7; Vakit, "Sigorta Şirketlerinin Teberru", 5 Ocak 1940, s.2.

²⁵⁶¹ Cumhuriyet, "Tunceli İnşaat Hastanesi", 7 Ocak 1940, s.5.

²⁵⁶² Vakit, "İstanbululların Teberru", 6 Ocak 1940, s.3.

²⁵⁶³ Cumhuriyet, "Kasapların Teberrü", 2 Ocak 1940, s.5.

²⁵⁶⁴ Vakit, "Giresun ve Ordu'dan İlk Yolcu Dün Geldi", 2 Ocak 1940, s.2.

²⁵⁶⁵ Cumhuriyet, "İmdadı Sıhhiye Heyetlerinden Gelen İlk Telgraflar", 3 Ocak 1940, s.6.

²⁵⁶⁶ Vakit, "İstanbulullar Felaketzedelere Yardıma Koşuyor", 29 Aralık 1939, s.2.

²⁵⁶⁷ Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin İstanbul'daki Akisleri", 29 Aralık 1939, s.7.

²⁵⁶⁸ Tan, "Yüksek Komiteye Teberrüde Bulunanlar", 30 Aralık 1939, s.6; Vakit, "Memleket Felaketzedelerin İmdadına Koşuyor", 30 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, "İstanbululların Yardımı", 31 Aralık 1939, s.3.

²⁵⁶⁹ Cumhuriyet, "Yardım Faaliyeti", 5 Ocak 1940, s.7; Vakit, "Sigorta Şirketlerinin Teberru", 5 Ocak 1940, s.2.

²⁵⁷⁰ Cumhuriyet, "Yardım Listesi", 1 Ocak 1940, s.5.

Ülkedeki yardım seferberliğine gayrimüslim vatandaşlar da destek vermiş, bu bağlamda Papa, İstanbul'da bulunan temsilcisi aracılığıyla depremden duyduğu üzüntüyü ifade eden bir telgrafi Lütfi Kırdar'a iletmış²⁵⁷¹ ve 3000 lira bağışta bulunmuştur²⁵⁷². Rum Patrikhanesi de İstanbul Komitesi'ni ziyaret etmiş, ziyaretinde deprem karşısında duydukları üzüntüyü dile getirerek, yardım faaliyetlerine katkı sağlamak istediklerini belirtmiştir²⁵⁷³.

Ermeniler de deprem haberi üzerine, Paskalya Bayramı için kiliselerinde yapılacak töreni iptal ederek, felaketzedelerin üzüntülerine ortak olmuşlardır. Ayrıca Ermeni Patriği²⁵⁷⁴ ve Ermeni gazeteleri aracılığıyla depremzedeler için yardıma çağırılan Ermeniler, kendi aralarında topladıkları parayla da felaketzedelere maddi destek sağlamışlardır. Ermeni tüccarları kendi aralarında 30.000 lira toplamış ve Kızılay'a bağışlamışlar, Yedikule'de bulunan Ermeni Hastanesi de deprem bölgesinden gelecek 50 yaralının tedavilerini üstlenmiştir²⁵⁷⁵. Ermeni hastanesi gibi, İstanbul Alman Hastanesi de hastanede bulunan boş yatakları depremzedeler için ayırmıştır²⁵⁷⁶. İstanbul Amerikan Hastanesi Başhekimisi ise kendi isteğiyle deprem bölgesine çalışmak istemiş, bunun üzerine Kızılay tarafından kurulan yardım hastanelerinde operatör olarak görevlendirilerek, Sivas'a gitmiştir²⁵⁷⁷.

Papa'nın, Rum ve Ermeni Patrikhanelerinin de yardıma davet etmesinin de etkisiyle, Masejeri Maritim 500 lira, Çuhacıyan 500 lira, Manuvel Saporto 1500 lira, K. Maskof 500 lira, Refael Eloncivil 1000 lira, İzak Horasancıyan 1000 lira, Manok Kapancı 100 lira²⁵⁷⁸, Dimitri Kondopulos 500 lira, Nikola Mirap 500 lira, Artin İnceciyan 100 lira, Refael Elenççovil 1000 lira²⁵⁷⁹, Tiriyan Fufas 500 lira, Aboaf Benhaim 500 lira, Yorgi Mavrodi 500 lira, İzak Modyano 2500 lira, Kasabyan biraderler

²⁵⁷¹ Tan, "Yurdun Her Tarafında Yeni Teberrüler Kaydedildi", 3 Ocak 1940, s.7.

²⁵⁷² Tan, "Yurdun Her Tarafında Yeni Teberrüler Kaydedildi", 3 Ocak 1940, s.7; Cumhuriyet, "Bütün Memlekette Yardım Faaliyeti Gittikçe Genişliyor", 3 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Teberru Miktarı 233 Bin Lirayı Geçti", 3 Ocak 1940, s.4.

²⁵⁷³ Tan, "Patrikhane de Yardım Yapacak", 31 Aralık 1939, s.3.

²⁵⁷⁴ Tan, "Ermeniler Arasında", 4 Ocak 1940, s.6.

²⁵⁷⁵ Cumhuriyet, "Ermeni Vatandaşların Felaket Karşısındaki Hassasiyetleri", 9 Ocak 1940, s.2.

²⁵⁷⁶ Cumhuriyet, "Alman Hastanesi Yaralılar Emrinde" 10 Ocak 1940, s.5.

²⁵⁷⁷ Yeni Sabah, "Amerikan Hastanesi Sertabibi Vazife Başında", 8 Ocak 1940, s.7.

²⁵⁷⁸ Cumhuriyet, "Bütün Memlekette Yardım Faaliyeti Gittikçe Genişliyor", 3 Ocak 1940, s.6.

²⁵⁷⁹ Vakit, "Teberru Miktarı 233 Bin Lirayı Geçti", 3 Ocak 1940, s.4.

3720 lira, Anastas Paskalidis 500 lira²⁵⁸⁰, Mihail Çıkvaşili 1.750 lira, Lebi Biraderler 250 lira, Vanderze 1000 lira, Tiriyana Fofos 500 lira²⁵⁸¹, Leon Semeciyan 500 lira, Laster Zillerman 3000 lira, Alev Vasilos 250 lira, Karakin Kuyumcuyan 350 lira, Ebeyan ve Haçadoryan 500 lira²⁵⁸² olmak üzere, pek çok gayrimüslim vatandaş depremzedeler için bağışta bulunmuştur.

Türkiye’de bulunan birçok konsolos da Türk halkının üzüntülerine ortak olmuşlardır. Fransa, Almanya²⁵⁸³ ve İtalya Konsolosları Lütfi Kırdar’ı ziyaret ederek üzüntüleri bildirmişlerdir. İtalyan Konsolosu valiyi ziyareti esnasında, İstanbul’da bulunan İtalyan Hastanesi’nin de depremzedeler için kullanılabileceğini belirtmiştir. Konsolos, ayrıca Türkiye’de yaşayan İtalyan halkı adına Kızılay’a 11.000 lira yatırmıştır. Mısır Konsolosu kendi adına 350 lira²⁵⁸⁴, Yunan Konsolosu 1000 lira, Hollanda Konsolosu 50 lira, Arnavut Konsolosu 180 lira²⁵⁸⁵, Yunan Başkonsolosluğu memurları ise konsolostan ayrı olarak 1000 lira yardımda bulunmuşlardır²⁵⁸⁶.

Depremzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması adına ülkede topyekûn bir seferberlik başlatılmış ve herkes imkânı ölçüsünde depremzedelere yardım elini uzatmaya çalışmıştır. Depremden etkilenen sahanın çok büyük olması, bu tür yardımların uzun süre devam etmesini de gerekli kılmıştır. Yardımların toplanması hususunda çeşitli yollara müracaat edilmiş, farklı etkinlikler düzenlenmek suretiyle bağış toplama işi devam ettirilmiştir. Deprem bölgesi yararına düzenlenen en dikkat çeken etkinliklerden birisi de, deprem bölgesinde film çekimi yapılmasıdır. Depremi hemen ardından bölgeye giden sanatçılar tarafından, halkevleri merkez teşkilatının tesisatlarıyla Erzincan, Tokat ve Erbaa’daki halkın yaşadıkları film olarak çekilmiştir²⁵⁸⁷. Çekilen film, İstanbul’daki sinemalarda gösterime sokulmuş, ayrıca

²⁵⁸⁰ Cumhuriyet, “Yardım Faaliyeti”, 4 Ocak 1940, s.6.

²⁵⁸¹ Vakit, “İstanbulluların Yardımı”, 4 Ocak 1940, s.4.

²⁵⁸² Cumhuriyet, “Dost Ecnebi Devletlerin Yardımı Devam Ediyor” 6 Ocak 1940, s.5.

²⁵⁸³ Tan, “Patrikhane de Yardım Yapacak”, 31 Aralık 1939, s.3.

²⁵⁸⁴ Cumhuriyet, “Devletlerin Yardım ve Teberruları Devam Ediyor”, 7 Ocak 1940, s.5; Tan, “Konsoloslukların Taziyet ve Yardımları”, 7 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, “İtalyan ve Mısır Kolonisinin Yardımları, 7 Ocak 1940, s.2.

²⁵⁸⁵ Cumhuriyet, “Yardım Faaliyeti”, 4 Ocak 1940, s.6.

²⁵⁸⁶ Cumhuriyet, “Felaketzedelere Yardım”, 15 Ocak 1940, s.5.

²⁵⁸⁷ Film, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının resmi internet sayfasında bulunmaktadır. Bkz. <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/erzincan-depremi-1939>. (Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2021).

kopyaları da Avrupa ve Amerika'ya gönderilmiştir²⁵⁸⁸. Filmde deprem nedeniyle hasar alan bölgeler, felaketzedelerin nakil ve tedavi işlemleri, yapılan yardım faaliyetlerine yer verilmiştir²⁵⁸⁹. Film basında, “*Erzincan Büyük ve Milli Felaketi*”, “*Erzincan Büyük Felaketi*”, “*CHP'nin Erzincan Zelzelesi Filmi*”²⁵⁹⁰ adlarıyla yer almıştır.

Geliri felaketzedeler yararına olmak üzere birçok konser, tiyatro, futbol müsabakaları düzenlenmiştir. Bu bağlamda öncelikle Tan Gazetesi tarafından üç gün boyunca devam eden konserler organize edilmiştir²⁵⁹¹. Konserlere Saadettin Kaynak, Safiye, Beyoğlu Halkevi Korosu katılmıştır. Romen sanatçı Marcolaskiyano, Macar Kadın Orkestrası gibi yabancı sanatçılar da bu konserlerde yer almışlardır²⁵⁹². 50 kuruş- ve 100 kuruş olarak belirlenen ücretler karşılığında gerçekleştirilen konserlere katılım çok olmuştur. Konserler, depremzedeler için önemli miktarda para toplanmasını sağlamıştır²⁵⁹³. Nitekim 16 Ocak tarihi itibarıyla konserlerden elde edilen gelirlerin toplamı 2.632 lirayı bulmuştur²⁵⁹⁴.

Ayrıca Münir Nurettin de felaketzedeler için bir konser vermiş²⁵⁹⁵, İstanbul'da her sene konservatuvarda profesörler için verilen konserler, o sene için felaketzedeler yararına düzenlenmiştir²⁵⁹⁶. Galatasaraylılar Cemiyeti tarafından Galatasaray Lisesi Konferans Salonu'nda bir konser düzenlenmiş²⁵⁹⁷ ve bu konserden 450 lira gelir elde edilmiştir. Konser sonunda Galatasaraylılar Cemiyeti kendi aralarında topladıkları 100 lirayı da ilave ederek Kızılay'a 550 lira bağışta bulunmuşlardır²⁵⁹⁸. Beşiktaş

²⁵⁸⁸ Vakit, “Zelzele Faciaları Sinemada”, 15 Ocak 1940, s.3.

²⁵⁸⁹ Yeni Sabah, “Zelzele Felaketi Filme Alınacak”, 15 Ocak 1940, s.2.

²⁵⁹⁰ Tan, 20 Ocak 1940, s.4.

²⁵⁹¹ Tan, “Felaketzedeler İçin Tan'ın Konserleri”, 31 Aralık 1939, s.1.

²⁵⁹² Tan, “Felaketzedeler İçin”, 2 Ocak 1940, s.2.

²⁵⁹³ Tan, “Tan Konserleri”, 11 Ocak 1940, s.2.

²⁵⁹⁴ Tan, “Felaketzedelere Yardım”, 16 Ocak 1940, s.2.

²⁵⁹⁵ Tan, “Herkes Verebildiğini Vermelidir” 31 Aralık 1939, s.5; Cumhuriyet, “Münir Nurettin Konseri”, 5 Ocak 1940, s.7; Yeni Sabah, “Münir Nurettin'in Konseri”, 5 Ocak 1940, s.6.

²⁵⁹⁶ Vakit, “İstanbul'un Teberru 600.000 Lirayı Buldu” 9 Ocak 1940, s.2; Tan, “İstanbul'un Yardımları”, 9 Ocak 1940, s.2.

²⁵⁹⁷ Cumhuriyet, “Zelzele ve Seylup Felaketzedeleri Menfaatine Konser”, 19 Ocak 1940, s.4; Yeni Sabah, “Şehir Hayatı”, 19 Ocak 1940, s.2.

²⁵⁹⁸ Cumhuriyet, “Galatasaraylılar Cemiyetinin Yardımı”, 27 Ocak 1940, s.5.

Halkevi'nde İstanbul Belediyesi Şehir Armonisi sanatçıları²⁵⁹⁹, Halk Operası sanatçıları, hasılatı depremzedelere verilmek üzere, bir yardım gecesi düzenlemiştir²⁶⁰⁰.

Türk sanatçılarla birlikte Türkiye'de yaşayan yabancı sanatçılar da Jory Julianidis tarafından organize edilen bir konserde yer almışlardır. Julianidis tarafından organize edilen ve kalabalık bir kadroya sahip olan konser, Fransız tiyatrosunda verilmiştir²⁶⁰¹. Kurban Bayramı'nın dördüncü günü oldukça kalabalık bir kadronun katılımıyla gerçekleştirilen konserde²⁶⁰² 750 lira toplanmıştır. Ancak, 1000 kişilik bir tiyatrodaki sergilenen konserde, koltukların yarısı boş kalmıştır. Konserin hasılatının beklenenden düşük olması ve İstanbul gibi kalabalık bir nüfusa sahip şehirde 1000 kişilik bir konser salonunun dolmaması Cumhuriyet Gazetesi tarafından eleştirilmiştir. Gazete, konserin beklenen ilgiyi görmemesinden bayramda çıkan Kızılay Gazetesi'ni suçlamıştır. Cumhuriyet Gazetesine göre, Kızılay Gazetesi, konser hakkında yeterli kadar duyuru yapmamıştır²⁶⁰³.

Türkiye'de yaşayan yabancı sanatçılar düzenlemiş oldukları müsamerelerle de felaketzedelere destek olmuşlardır. Örneğin, Yunanlı sanatçılar tarafından, Maksim Salonu'nda²⁶⁰⁴ ve Fransız Tiyatrosu'nda bir müsamere tertip edilmiştir²⁶⁰⁵. Ayrıca, İstanbul Moda'da bulunan İngiliz çocuklar da kendi aralarında bir müsamere tertip etmişler ve müsamere sonunda elde ettikleri 25 lirayı depremzedeler için bağışlamışlardır²⁶⁰⁶.

Yabancı vatandaşların düzenlemiş oldukları etkinliklerle beraber, Beşiktaş Halkevi²⁶⁰⁷, Edremit Halkevi Temsil Kolları²⁶⁰⁸, Emirgan Gençler Birliği Spor

²⁵⁹⁹ Tan, "Felaketzedeler İçin Müsamereler", 12 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, "Şehir Hayatı", 12 Ocak 1940, s.2.

²⁶⁰⁰ Cumhuriyet, "Halk Operetinin Hizmeti", 31 Aralık 1939, s.5; Tan, "Yeni Teberrüler", 31 Aralık 1939, s.3; Yeni Sabah, "Halk Operetinin Bir Kararı", 31 Aralık 1939, s.3.

²⁶⁰¹ Tan, "Gönderilen Eşya", 20 Ocak 1940, s.2; Kızılay, "Zelzele Afetzedeleri Menfaatine Konser", 21 Ocak 1940, s.4.

²⁶⁰² Vakit, "Kısa Haberler", 20 Ocak 1940, s.2.

²⁶⁰³ Cumhuriyet, "Doğru Değil Mi?", 24 Ocak 1940, s.2.

²⁶⁰⁴ Cumhuriyet, "Yardım Konserlerinin İkisi de Verildi" 6 Ocak 1940, s.5; Vakit, "İstanbulcuların Teberruu", 6 Ocak 1940, s.3.

²⁶⁰⁵ Tan, "İstanbul'un Yardımları", 9 Ocak 1940, s.2.

²⁶⁰⁶ Tan, "Felaketzedelere Yardım Faaliyeti", 15 Ocak 1940, s.6.

²⁶⁰⁷ Tan, "Felaketzedeler İçin Müsamereler", 12 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, "Şehir Hayatı", 12 Ocak 1940, s.2.

²⁶⁰⁸ Tan, "Diğer Yardımlar", 25 Ocak 1940, s.2.

Kulübü²⁶⁰⁹ birer piyes düzenleyerek felaketzedeler için yardım toplamaya çalışmışlardır. Aynı amaçla, Üsküdar Halkevi İstanbul Hale Tiyatrosu'nda "*Fermanlı Deli Hazretleri*" adlı tiyatro oyununu²⁶¹⁰, Diyarbakır Halkevi Temsil Kolu ise "*Ateş*" adlı tiyatro oyununu sergilemişlerdir²⁶¹¹.

Konser ve tiyatro etkinlikleriyle birlikte, basketbol²⁶¹² ve futbol turnuvaları da düzenlenerek, felaketzedeler yararına gelir sağlanmak istenmiştir. Bu amaçla, Beden Terbiyesi İstanbul Bölgesi, Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş, Vefa, Beykoz, Şişli, Pera ve Kurtuluş spor kulüplerinin dâhil olacağı bir turnuva düzenlemiştir²⁶¹³. Futbol müsabakaları dolayısıyla Türkiye'de bulunan Macaristan Futbol Takımı da felaketzedeler yararına maç yapmıştır²⁶¹⁴. Bahsi geçen maçlardan 3000 lira gelir elde edilerek Kızılay Merkezi'ne teslim edilmiştir²⁶¹⁵.

Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği üyeleri, depremzedelere destek olmak amacıyla, satıldıkları takdirde ücretlerinin felaketzedeler yararına verilmesi için yaptıkları tablolardan birer tane Kızılay'a teslim etmişlerdir²⁶¹⁶. Ressam Ayetullah Sümer yapmış olduğu İsmet İnönü'nün portresini Milli Komite 'ye bağışlamış ve resim 1000 liraya satışa sunulmuştur²⁶¹⁷.

Öğrenci, memur, esnaf, sanayici, sanatçı, futbolcu, ressam olmak üzere her türlü meslek grubundan, Müslüman ve gayrimüslim her vatandaş kendi imkânları doğrultusunda yardımlarda bulunarak deprem bölgesine katkıda bulunmaya çalışmıştır. Bununla birlikte, yardım faaliyetlerine katkı sağlamak isteyen ancak maddi durumu müsait olmayanlar da farklı yollarla depremzedelere yardım etmek istemiştir. Örneğin, Hasan adlı bir şoför, gazeteye yaptığı müracaatta nakit olarak bağışta bulunamayacağı için depremzedeler yararına karşılığında hiçbir ücret almadan hükümetin emrinde

²⁶⁰⁹ Yeni Sabah, "Zelzele Mıntıkasında", 6 Ocak 1940, s.7.

²⁶¹⁰ Cumhuriyet, "Yardım Faaliyeti", 5 Ocak 1940, s.7.

²⁶¹¹ Tan, "İstanbul Yardım Yekûnunu 965.897 Liraya Çıkardı", 26 Ocak 1940, s.2.

²⁶¹² Cumhuriyet, "Konferans, Ziyafet ve Müsabaka", 26 Ocak 1940, s.6; Tan, "Yardım Turnuvası", 13 Ocak 1940, s.2.

²⁶¹³ Tan, "Bir Turnuva Tertip Edildi", 31 Aralık 1939, s.3; Vakit, "Yardım Turnuvası", 1 Ocak 1940, s.6.

²⁶¹⁴ Cumhuriyet, "Macar Takımı da Felaketzedeler Menfaatine Bir Maç Yapacak", 3 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Macar Futbolcuları Erzincan Felaketzedeleri İçin Bir Maç Yapmayı Teklif Etiler", 3 Ocak 1940, s.6.

²⁶¹⁵ Tan, "Felaketzedeler İçin Yapılan Maçların Hasılatı", 11 Ocak 1940, s.4; Vakit, "İstanbul Sporcuları Tarafından Felaketzedelere Yapılan Yardımın Yekûnu", 11 Ocak 1940, s.3.

²⁶¹⁶ Cumhuriyet, "Yardım Faaliyeti", 4 Ocak 1940, s.6.

²⁶¹⁷ Cumhuriyet, "Bir Ressamın Yardımı", 5 Ocak 1940, s.1.

çalışmaya hazır olduğunu ifade etmiştir²⁶¹⁸. Yine elinde depremzedelere verecek hiçbir şeyi olmayan, İzmir’deki Nihat adındaki terzi kalfasıyla²⁶¹⁹, itfaiyede görevli olan Necmi Eren adlarındaki yardımseverler, depremzedelere bağışlamak için nişan yüzüklerini vermişlerdir²⁶²⁰. Hafikli bir vatandaş askerliğini yaptığı sırada biriktirdiği, cebindeki son parası olan 50 lirasını bağışlamıştır²⁶²¹. Maddi imkânları olmasa dahi, elindeki tüm varlığını depremzedeler için bağışlayanlara bir diğer örnek ise, gazete satıcılığı yapan küçük bir çocuğun üzerindeki ceketiyile birlikte ayakkabısını depremzedeler için çıkartıp vermesidir²⁶²².

Halkın kısıtlı imanlarına rağmen türlü fedakârlıklarla yardım yaptığına dair diğer örnekler ise Liman’da çalışan hamalların, bir dava neticesinde kazandıkları paranın yarısını felaketzedelere bağışlamalarını²⁶²³, tütün depoları işçilerinin birer yevmiyelerini vermek için tatil günleri olan Pazar gününde çalışmışlarını²⁶²⁴ gösterebiliriz. Gazete aracılığıyla Nadir Nadi’ye ulaşan ve boya fabrikasında işçi olarak çalışan babasının yılsonunda alacağı ikramiyeyle annesine kazak almayı düşünmelerine rağmen bu parayı depremzedelere göndermeyi tercih eden yardımseverlerin olması da yine halk tarafından depremzedeler için yapılmış olan fedakârlıklara bir diğer örnektir. Nadir Nadi, hem kendisine gelen bu mektuba hem de ülke genelinde maddi imkânı olmayan halkın yapmış olduğu yardımlara dair, *“Milli felaket karşısında kalbi kanayarak harekete geçen halk tabakasının kahir ekseriyetini fakir ve orta halli vatandaşlar teşkil ediyor. Günü gününe yaşayan, ömürleri yarı sefalet içinde geçen binlerce Türk Çocuğu Kızılay tarafından neşredilen yardım listelerinin bu kadar kabarmasına doğrudan doğruya amil oluyorlar”* ifadeleriyle yazı kaleme almış ve parası olmamasına rağmen yardım eden bu insanlar için *“Bu soğuk kış kıyamette, kendi evinde yakacak odununu geç temin ederlerken, sandığındaki gömleğini çıplakların giyinebilmesi uğrunda gözden çıkaran bir millet istikbaline emniyetle bakmakta*

²⁶¹⁸ Tan, “Şişli Kadınlarının Kararı”, 30 Aralık 1939, s.6.

²⁶¹⁹ Tan, “Şişli Kadınlarının Kararı”, 30 Aralık 1939, s.6; Yeni Sabah, “İzmir’in Yardımı”, 31 Aralık 1939, s.7.

²⁶²⁰ Cumhuriyet, “Bir Stajyerin Yardımı”, 3 Ocak 1940, s.6; Tan, “Fedakâr Bir İtfaiyeci”, 3 Ocak 1940, s.7.

²⁶²¹ Tan, “Felaketzedelere Yardım”, 16 Ocak 1940, s.2.

²⁶²² Tan, “Felaketzedeler İçin Toplanan Eşya, En Kısa Yoldan Felaket Gören Yerlere Sevk Ediliyor”, 11 Ocak 1940, s.7.

²⁶²³ Tan, “Liman Hamallarının Teberrüleri”, 18 Ocak 1940, s.2.

²⁶²⁴ Cumhuriyet, “Tütün Amelesinin Yardımı”, 2 Ocak 1940, s.5.

şüphesiz çok haklıdır”²⁶²⁵ ifadelerini kullanarak, varını yoğunu muhtaçlar için verebilen bir halkın istikbalinin de parlak olacağını belirtmiştir.

Fakir ve orta sınıf tarafından yapılan yardımların daha çok olduğu görüşünde olan Hakkı Süha Gezgin de bir yazı kaleme alarak, birçok servet sahiplerinin basında yer alan yardım listelerinde isimleri olmaması karşısında, *“Bunlar servetlerini ebedi bir hicap olarak taşıya dursunlar, beri yanda kimsesizler dullar, iki entarilerinden yeni olanlarını felakete uğrayan kardeşlerine gönderiyorlar. Milyonluk kese çelik bir kasadır, kolay açılmaz, milyonluk cüzdanın zırhladığı kalp, sağırlaşır. Daha doğrusu şu ki yürekler katılaşmadan keselerde milyonlar birikmez”* ²⁶²⁶ ifadelerini kullanmış, kaleme aldığı başka bir yazıda da yine fakir ve orta sınıfın daha çok yardım yaptığını ifade ederek, Erzincan şehrinin fakir ve orta sınıf halkın paralarının yardımıyla yapılacağına dikkat çekmiştir. Zenginlerden ziyade fakir ve orta sınıfın yardımda bulunması karşısındaki rahatsızlığını ise, *“Milli acılarımız karşısında onların kulaklarını tıkayışlarını görememek elimden gelmiyor. İçimdeki acıyı dindirmek için avunma afyonunu da kullanamıyorum. Milyonluk adamları ancak yüz lira maaşlı bir memur kadar fedakârlığa katlanabilmiş gördükçe, servetten iğreniyorum. Birkaç müstesnanın himmeti, bu hükmü yanlış çıkaramaz”* ²⁶²⁷ cümleleriyle aktarmıştır. Murat Sertoğlu da Gezgin’le aynı görüşte bir yazı kaleme alarak, yazısında büyük servet sahiplerinin bulunduğu İstanbul’da fakir ve orta sınıf halkın yardım faaliyetlerine daha çok katıldığını, Galata, Beyoğlu, Bahçekapı, Cihangir, Şişli gibi pahalı hanların, apartmanların ve ticarethane sahiplerinin bulunduğu yerlerdeki bağışlarını, *“Bunlar ne vermişlerdir? Ve ne vermeleri icap eder”* ²⁶²⁸ şeklinde eleştirmiştir.

Adı geçen yazarların yardım faaliyetlerinde zenginlerin yeteri kadar yardım yapmadığını eleştirmesine rağmen Tan Gazetesi’nde çıkan bir yazıda da zenginlerin yardım yapmadığına ilişkin farklı gazetelerde yazılan yazıları eleştirerek, *“Hakikat şudur ki fakir zengin hiçbir vatandaş yardımdan kaçmamış, bilakis herkes milli facia karşısındaki vazifesini seve seve yapmaktan zevk almıştır”* ²⁶²⁹ ifadeleri kullanılmıştır.

²⁶²⁵ Nadir Nadi, “İçtimai Yardım Teşkilatına Dair”, Cumhuriyet, 5 Ocak 190, s.1.

²⁶²⁶ Hakkı Süha Gezgin “İlk Resimler”, Vakıf, 4 Ocak 1940, s.3.

²⁶²⁷ Hakkı Süha Gezgin, “Eski Türk Zenginleri”, Vakıf, 5 Ocak 1940, s.3.

²⁶²⁸ Murat Sertoğlu, “Zenginlerimiz Bu Töhmekten Kurtulmalı”, Yeni Sabah, 25 Ocak 1940, s.3.

²⁶²⁹ Tan, “Vatandaşın Heyecanına Hürmet Edelim”, 7 Ocak 1940, s.5.

Tan Gazetesi'nde yer alan bu yazıyla aynı görüşte olan Peyami Safa da, *“Zelzelenin yıktığı toprak parçasının imdadına koşmak için, en zengininden en fakirine ve en vurdumduymazından en coşkununa kadar her vatandaş, galeyan zirvesini bulan bir fedakârlık heyecanı ile yerinden fırlıyor. Zelzele bir yandan toprağı sarstı, ocakları söndürdü ve canlara kıydı ama bir yandan da ruhları sarstı, milli şuuru alevlendirdi ve hepimizi birbirine bağlayan sosyal zincirin sapasağlam olduğunu gösterdi. Artık merhametimizin mevzuu, felakete uğrayan vatandaşların ferdi acılarıdır, bugünkü ulvi fedakârlık manzarası ile Türk Cemiyeti merhamet değil, büyük milletlere layık, tam bir hayranlık mevzuu olmuştur”*²⁶³⁰ cümleleriyle, zengin fakir herkes tarafından fedakârlıkla yapılan yardımların Türk halkını birleştirdiğini ve bu nedenle diğer milletler tarafından Türk Milletine bir hayranlık duyulduğuna dikkat çekmiştir.

Başbakan, TBMM'nde yaptığı konuşmada da, halkın yardımlar hususundaki beraberliğini, *“Hadisenin vukuundan itibaren devlet teşkilatı olduğu gibi, bütün Türk vatandaşları da yardım için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu felaket karşısındaki asil manzara Türk camiasının birbirine ne kadar yakın ve birbirine ne kadar bağlı olduğunu gösteren ulvi bir misaldir”*²⁶³¹ ifadeleriyle aktarmıştır. Vali Lütfü Kırdar da İstanbul halkının yapmış olduğu yardımlar karşısında, *“Felaket karşısında Türk camiasının hayranlıkla karşılanacak olan bu istisnasız hassasiyeti, tesanüdü, arzettiğı vahdet iftiharla karşılanacak derecede büyük ve emniyet vericidir”*²⁶³² ifadeleriyle, halk tarafından yapılan yardımlardan övgüyle bahsetmiştir.

Tan Gazetesi'nde yer alan *“Felaket Karşısında Millet”* başlıklı yazıda ele alındığı üzere halkın yardımlar karşısında takındığı tutum ve yaptığı fedakârlıkların nedeni, *“Türk Milleti'nin milli şuuru elbette ki çok da kemale ermiştir. Türk milletinin yaptığı Kurtuluş Savaşı, bunu tarihin alnına hak eden kitabe idi. Bugün bütün memleketin kendini Erzincan hissetmesi de bu ebedi kitabedeki sürekli hayatîyetin bir nişanesidir. Evet, bugün bütün memleket kendini Erzincan'da hissediyor ve oradaki felaketzedelerin ıstırabını yaşıyor. Oradaki felaketzedeleri yardıma muhtaç birtakım zavallılar değil, doğrudan doğruya kendi nefsi hissediyor ve bu yüzden bütün varıyla*

²⁶³⁰ Peyami Safa, “Fedakârlık Manzarası”, Cumhuriyet, 3 Ocak 1940, s.3.

²⁶³¹ Cumhuriyet, “Felaketzede Mıntıkaya Yapılacak Yardım”, 18 Ocak 1940, s.6.

²⁶³² Tan, “İstanbul'un Yardımları”, 9 Ocak 1940, s.2; Vakit, “İstanbulluların Teberru 600.000 Lirayı Buldu”, 9 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, “İstanbul'da Yardım Faaliyeti”, 9 Ocak 1940, s.7.

*yoğuyla yardıma koşuyor, bütün varlığı ile yardım etmek ve kurtarmak istiyor. Bir felaket karşısında bir milletin alabileceği en mükemmel vaziyet de budur*²⁶³³” cümleleriyle ortaya konmaktadır. Nitekim bu fedakârlıkla ve bu hislerle hareket eden halk, kendi yarınını bile düşünmeden elinde kalan son yiyeceğini, giyeceğini ve parasını bir an bile düşünmeden felaketzedeler için vermiştir. Hatta birçok kişi ilk yardımı yapmasının ardından yaptığı yardımları az bularak, kendi masraflarından kısararak tekrar bağışta bulunmuştur²⁶³⁴.

Şunu da belirtmek gerekir ki ülke genelinde yapılan yardım faaliyetlerine dair birtakım eleştiriler de yapılmıştır. Örneğin, toplanan yardım paralarından yardım faaliyetlerinde çalışanlara para verildiğine dair halk arasında birtakım söylentiler ortaya çıkmış, İstanbul Valisi Lütü Kırdar da çıkan bu söylentilere karşılık açıklama yapmak durumunda kalmıştır. Kırdar açıklamasında, toplanan tüm paraların Milli Komite’ye gönderildiğini, Kızılay dâhil olmak üzere herhangi bir kuruma komisyon verilmediğini ve İstanbul’a getirilen felaketzedeler için harcanan paraların dahi Kızılay Merkezi’nden gönderildiğini ifade etmiştir. Kızılay da aynı konu üzerine bir açıklamada bulunmak durumunda kalarak, yardım paralarının makbuz karşılığında toplandığını ve hiçbir kimseye aidat verilmeden doğrudan Ankara’da bulunan genel merkeze gönderildiğini beyan etmiştir²⁶³⁵. Tan Gazetesi de bu konu üzerinde bir açıklama yaparak Kızılay’ın ifadelerini doğrulamıştır²⁶³⁶.

Yardımlara dair yapılan diğer bir eleştiri ise, yardımların dağıtımı esnasında eşitsizlik yapıldığına dairdir. Nitekim İstanbul’a gelen Rıza Can adındaki bir depremzede, bir gazeteciyle yaptığı görüşmede, bazılarının bohçalar dolusu yardım yapıldığı halde babasına bir fanila dahi verilmediğini belirterek, bazı kişilere çok bazılarının ise az yardım yapıldığını ifade etmiştir. Ayrıca, kendisine mont olarak verilen asker kaputunun ve asker pantolonunun yerine sivil bir kıyafet verilmesini istemiştir²⁶³⁷. Tan Gazetesi, bu depremzede tarafından yapılan şikâyet gibi pek çok şikâyetin olduğunu, bölgeye giden gazetecilerin de bu gibi sorunları deprem bölgesinde de

²⁶³³ Tan, “Felaket Karşısında Millet”, 30 Aralık 1939, s.5.

²⁶³⁴ Tan, “Yardım Faaliyeti Hızlandırıldı”, 31 Aralık 1939, s.1.

²⁶³⁵ Cumhuriyet, “Zelzele Mıntıkasındaki İşler”, 16 Ocak 1940, s.6.

²⁶³⁶ Tan, “Felaketzedelere Yardım”, 16 Ocak 1940, s.2.

²⁶³⁷ Tan, “Felaketzedelere Yardım”, 16 Ocak 1940, s.2.

gördüklerini belirtmiştir. Gazete sorunun nedenini, felaketin çok büyük ve ani olarak yaşanması olarak göstermiştir. Gazete ayrıca, ilk günlerde yapılan yardımlarda organizasyon eksikliği olduğunu ancak daha sonra bu yardımların daha düzenli hale getirildiğini de ifade etmiştir. Yardımların düzensizliği, halk arasında “*Herkes verelim diyor, lakin emin olalım ki, verdiklerimiz, mahaline ve en münasip şekilde dağılsın*” ifadelerinin kullanılmasına neden olmuştur. Halk arasında çıkan bu söylentilere karşılık gazete, yardım şeklinin halkın güvenini kazanacak şekilde yapılması sağlandığında yardımların daha da artacağına yönelik görüş bildirmiştir²⁶³⁸.

Yardımlar hususunda bir başka eleştiri ise, toplanan yardım eşyalarının İstanbul’daki depolarda tutulduğuna dairdir. Vakit Gazetesi, bu hususta yapılan eleştirilerin yersiz olduğunu, İstanbul’da toplam yüz bin parçayı bulan eşyanın büyük bölümünün deprem bölgelerine gönderildiğini, kalan 4.000 parça eşyanın ise İstanbul’a gelen felaketzedelere dağıtılmak için Kızılay depolarında bekletildikleri ifade etmiştir²⁶³⁹. Edirne Milletvekili Fatma Memik de Erzincan’a gittiği ilk günde dahi istasyon ambarının birçok yiyecek ve giyeceklerle dolu olduğunu belirterek, bu yiyecek ve giyeceklerin teker teker felaketzede vatandaşlara dağıtıldığını ifade etmiştir²⁶⁴⁰.

Yardımlarla ilgili halkın yaptığı bir diğer eleştiri de radyoda ve basında yardım komitelerinin çalışmalarına dair verilen haberlerde kendi illerine yeteri kadar yer verilmemesidir. Nitekim Bursa Valisi R. Koraltan’ın Başbakanlığa²⁶⁴¹, ayrıca Bursa CHP Başkanı²⁶⁴², İçel CHP Başkanı²⁶⁴³ ve Balıkesir CHP İl İdare Heyeti Başkanı’nın CHP Genel Sekreterliği’ne göndermiş oldukları telgraflarda halkın yapmış olduğu yardımların radyoda yer almamasının, halkın yardım faaliyetlerine karşı ilgisinin azalmasına neden olduğu bildirilmiştir²⁶⁴⁴. Bunun üzerine CHP Genel Sekreterliği, Milli Yardım Komitesi Başkanı Abdülhalık Renda’ya, bir telgraf çekerek, Ulus Gazetesi veya radyo aracılığıyla bu yardımların neşir ve ilanlarının devam etmesinin halk için faydalı olacağını belirtmiştir²⁶⁴⁵. Renda tarafından bu isteğin dikkate alındığı, ulusal

²⁶³⁸ Tan, “Felaketzedelere Yapılan Tevziat Çok Bozuktur”, 17 Ocak 1940, s.5.

²⁶³⁹ Vakit, “İstanbul’dan Yapılan Yardımlar”, 2 Şubat 1940, s.2.

²⁶⁴⁰ Vakit, “Zelzele Mıntıkasında Bir Kadın Mebusumuzun Fedakârlığı”, 20 Ocak 1940, s.3.

²⁶⁴¹ BCA. 30.1.0.0/121.770.1. Lef/4. (6 Ocak 1940).

²⁶⁴² BCA.490.1.0.0/1586.473.1. Lef/10. (27 Aralık 1943).

²⁶⁴³ BCA. 490.1.0.0/1586.473.1. Lef/11. (27 Aralık 1943).

²⁶⁴⁴ BCA. 490.1.0.0/1586.473.1. Lef/9. (27 Aralık 1943).

²⁶⁴⁵ BCA. 490.1.0.0/1586.473.1. Lef/6. (27 Aralık 1943).

basında tüm illere ait yardım listelerinin birçok gazete tarafından paylaşılmasından anlaşılmaktadır.

Netice itibariyle, Anadolu'nun neredeyse yarısını etkileyen ve binlerce kişinin ölmesine neden olan deprem karşısında küçükten büyüğe, bütün halk birleşerek, depremzede halkın yaralarını sarmak, acılarını unutturmak için maddi-manevi elinden gelen tüm imkânlarını seferber etmiştir. Tüm yurttaki yapılan yardım faaliyetleri neticesinde deprem bölgesine tonlarca yiyecek, giyecek ve çeşitli eşyalar gönderilmiştir. 27 Aralık 1939 tarihinden, 31 Mayıs 1940 tarihine kadar Kızılay Merkezi'ne yatırılan bağış miktarı ise 5.642.552 lira 30 kuruş olmuştur²⁶⁴⁶.

2.2.14. Depremin Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar

Erzincan Depremi yurtiçinde olduğu gibi yurtdışında da büyük yankı uyandırmıştır. Devam eden II. Dünya Savaşı'na rağmen, birçok ülke Türkiye'yi yalnız bırakmamış, halklarıyla birlikte Türkiye'ye destek olmuştur. Berlin²⁶⁴⁷, Londra, Paris ve Roma²⁶⁴⁸, Yunanistan²⁶⁴⁹ olmak üzere birçok ülkede Türkiye'deki deprem haberleri paylaşılmıştır. Bahsi geçen ülkeler öncelikle radyo yayınlarıyla, depremten dolayı duydukları üzüntüleri paylaşmışlardır.

Radyolarla birlikte, birçok ülkede yayın yapan gazeteler de deprem haberini paylaşarak, Türkiye'ye üzüntülerini bildirmişlerdir. Örneğin, Yunanistan'da çıkan gazetelerde, Anadolu Ajansı'nın depreme dair yapmış olduğu haberler yayınlanmıştır. Yunanistan'da yayın yapan gazetelerden biri olan Elefteron Vima Gazetesi, *“Türkiye'nin maruz kaldığı felaketin Yunan Milleti üzerine çok derin tesirler yapması ve yalnız matemde olan asil müttefik millete karşı sempati uyandırmakla kalmayıp, felaket karşısında tesanüt numuneleri gösterilmesi de tabiidir”*²⁶⁵⁰ şeklindeki haberiyle, felaketten dolayı hem Yunan halkının duyduğu üzüntüyü bildirmiş hem de Türkiye'ye

²⁶⁴⁶ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.235.

²⁶⁴⁷ Cumhuriyet, “Berlin Radyosunda”, 30 Aralık 1939, s.5; Vakıf, “Ecnebi Radyolarda”, 29 Aralık 1939, s.5.

²⁶⁴⁸ Vakıf, “Ecnebi Radyolarda”, 29 Aralık 1939, s.5.

²⁶⁴⁹ Cumhuriyet, “Yunan Gazetelerinde” 31 Aralık 1939, s.1; Tan, “Dost Yunan Matbuatının Hararetli Neşriyatı”, 31 Aralık 1939, s.4; Yeni Sabah, “Ecnebi Memleketlerde İzhar Edilen Teessür”, 31 Aralık 1939, s.3.

²⁶⁵⁰ Tan, “Dost Yunan Matbuatının Hararetli Neşriyatı”, 31 Aralık 1939, s.4.

destek olunması gerektiğini ifade etmiştir. Yunan Başbakanı İoannis Metaksas da gazeteler aracılığıyla Türk Halkı'na hitaben, *“Eminim ki asıl Türk Milleti onun bariz vasfı olan faaliyeti sayesinde harabeler üzerinde yeniden parlak eserler yükseltecektir. Yarın başlayacak olan ve kuvvetli olmasını temenni ettiğim aynı sene içinde iki memleketimiz tarihin kendilerine vazife kıldığı sulh ve medeniyet eserinde el ele teşriki mesai edecektir”*²⁶⁵¹ cümleleriyle yayınladığı mesajla Türkiye'ye destek olmuştur.

İran'daki gazeteler de *“İran'ın kardeş milletin derin acısına iştirak ettiklerini”*²⁶⁵² içeren ifadeler kullanarak, Türkiye'nin acısına ortak olduklarını belirtmişlerdir. İran ve Yunanistan'da olduğu gibi Romanya'daki bütün gazeteler de depreme geniş yer ayırmışlardır²⁶⁵³. Ülkeler depremle ilgili haberleri, hem Anadolu Ajansı'ndan hem de deprem bölgesine gönderdikleri kendi muhabirlerinden almışlardır. Nitekim Amerikan, Fransız, İngiliz ve Avusturyalı birçok gazeteci depremin hemen ardından bölgeye gelerek, buradaki gelişmeleri kurumlarına ve ülkelerine aktarmışlardır²⁶⁵⁴.

Deprem haberinin ardından, neredeyse bütün ülke liderleri Türkiye'ye gönderdikleri telgraf aracılığıyla depremden dolayı duydukları üzüntüleri ve taziyelerini bildirmişlerdir. Bu bağlamda, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt, Hollanda Kraliçesi, Fransa Cumhurbaşkanı²⁶⁵⁵, Romanya Kralı, İran Şahı, İtalya Kralı, Afganistan Kralı, İsviçre Konfederasyon Başkanı, Bulgaristan Kralı, Polonya Cumhurbaşkanı, Yugoslavya Naibi, Macaristan Naibi, Suudi Arabistan Meliki²⁶⁵⁶, İngiltere Kralı Kral Georges²⁶⁵⁷, Yunan Kralı²⁶⁵⁸, Norveç Kralı²⁶⁵⁹ ve Çin Hükümeti

²⁶⁵¹ Cumhuriyet, “Taziyeler”, 2 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁵² Cumhuriyet, “Zelzele Felaketi ve Ecnebi Devletler”, 1 Ocak 1939, s.1; Vakit, “Dost Devletlerin Yardımı”, 1 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, “İran'ın Teberrü ve Teessürü”, 1 Ocak 1940, s.6.

²⁶⁵³ Vakit, “Yeni Zeian Hükümeti 5.000 Zeland Lirası Teberru Etti”, 2 Şubat 1940, s.5.

²⁶⁵⁴ Yeni Sabah, “Erzincan Yolundan İlk Mektup”, 1 Ocak 1940, s.4.

²⁶⁵⁵ Fransız Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü'ye, “Türk Milletinin matemine bütün Fransa'nın candan iştirak ettiğimi söylemek isterim”, ifadelerinin yer aldığı bir taziye telgrafı göndermiştir. Bkz. Cumhuriyet, “Fransız Cumhur Reisinin Telgrafı”, 30 Aralık 1939, s.5.

²⁶⁵⁶ Cumhuriyet, “Taziyeler,” 1 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁵⁷ Tan, “Birçok Devlet Reisleri Milli Şefimize Taziye Telgrafları Gönderdiler”, 30 Aralık 1939, s.4; Cumhuriyet, “İngiltere Kralının Taziyet Telgrafı”, 30 Aralık 1939, s.5; Vakit, “Dost Devletlerin Felaketzedelere Yardımı”, 30 Aralık 1939, s.5; Vakit Gazetesi'nde İngiliz Hükümeti'nin Türkiye'ye 100.000 İngiliz Lirası gönderdiğini ifade etmiştir. Bkz. Vakit, “İngiltere ve Amerika'nın Yardımı”, 31 Aralık 1939, s.1.

²⁶⁵⁸ Cumhuriyet, “Ecnebi Devletlerin Yardımı”, 31 Aralık 1939, s.5.

²⁶⁵⁹ Cumhuriyet, “Devletlerin Yardım ve Teberruları Devam Ediyor”, 7 Ocak 1940, s.5.

Başkanı Lin-Sen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye taziye telgrafları göndermişlerdir. Bunu dışında Mısır Dışişleri Bakanı, Yunanistan'ın Paris Elçisi, Süryani Ortodoks Lideri Antukyi, Doğu Patriği Ignatsis Apraham, Maruni Patriği, Filistin Parti Lideri, Silistre Müslümanları Başkanı, Güney Afrika Müslümanları²⁶⁶⁰, Polonya Büyükelçisi Kont Potocki²⁶⁶¹, Mısır Hahambaşı Haim Naon, Durban İslam Cemiyeti, Lahor İslam Cemiyeti, Filistin Müftüsü²⁶⁶², Rangon'dan Ahmet Esson Ganda ve Delhi'deki Museum Darülfunun Müdürü Zakir²⁶⁶³ gibi isimler de yine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye üzüntülerini bildiren telgraflar göndermişlerdir.

Başbakan Refik Saydam'a ise, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya, Afganistan Başbakanları²⁶⁶⁴, İngiliz Başbakanı Chamberlain, Fransız Başbakanı ve Mısır Başbakanı Ali Mahir Paşa taziye telgrafları yollamışlardır. İngiliz Başbakanı, Refik Saydam'a göndermiş olduğu telgrafta, *“Türkiye’de büyük felaket doğuran zelzele haberi beni dehşet içinde bıraktı. Türk milletini ve bilhassa felakete uğrayanlar için duyduğum derin muhabbeti ekselansınıza arz ederim”*²⁶⁶⁵ ifadelerini kullanarak deprem karşısında duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir.

İtalya, Amerika, Yunanistan, Yugoslavya Büyükelçileri ve Macaristan Elçisi, İsveç, Belçika, Japonya, İspanya, Çin Maslahatgözarları²⁶⁶⁶, Almanya Büyükelçisi Von Papen kendisi²⁶⁶⁷ ve Almanya Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop adına²⁶⁶⁸, Lahey Adalet Divanı Başkanı²⁶⁶⁹, Polonya, Arjantin, Amerika, Romanya, Çin Dışişleri Bakanı²⁶⁷⁰,

²⁶⁶⁰ Cumhuriyet, “Cumhur Reisimize Gelen Telgraflar”, 3 Ocak 1940, s.1,6; Vakit, “Milli Şefe Çekilen Taziye telgrafları”, 3 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁶¹ DBA.556.311.2368.8. (30 Aralık 1940); Cumhuriyet, “Eski Polonya Elçisinin Telgrafı” 1 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁶² Cumhuriyet, “Taziyeler”, 13 Ocak 1940, s.5; Tan, “Felaketzedelerimiz İçin”, 13 Ocak 1940, s.6; Vakit, “İnsanlık Âlemi Yardıma Koşuyor”, 13 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁶³ Cumhuriyet, “Ecnebi Teberrüleri”, 27 Ocak 1940, s.5; Tan, “Felaketzedeler İçin”, 27 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁶⁴ Cumhuriyet, “Başbakanın Taziyeleri” 1 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁶⁵ Cumhuriyet, “Ecnebi Devletlerin Yardımı”, 31 Aralık 1939, s.5; Yeni Sabah, “Başvekile Gelen Telgraflar”, 31 Aralık 1939, s.3.

²⁶⁶⁶ Cumhuriyet, “Elçilerin Taziyeti”, 4 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Hariciye Vekiline Taziyede Bulunan Sefirler”, 4 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁶⁷ Tan, “Birçok Devlet Reisleri Milli Şefimize Taziye Telgrafları Gönderdiler”, 30 Aralık 1939, s.4; Cumhuriyet, “Ecnebi Devletler Tarafından Yapılan Yardımlar”, 30 Aralık 1939, s.5.

²⁶⁶⁸ Cumhuriyet, “Alman Salib-i Ahmeri Yardıma Hazır”, 1 Ocak 1940, s.5; Vakit, “Dost Devletlerin Yardımı”, 1 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁶⁹ Cumhuriyet, “Taziyeler”, 5 Ocak 1940, s.7; Tan, “Diğer Yardım ve Teberrüleri”, 5 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, “Beynelmilel Adalet Divanının Teessürü”, 5 Ocak 1940, s.3.

²⁶⁷⁰ Cumhuriyet, “Hariciye Nazırlarının Teessürleri” 1 Ocak 1940, s.5.

Mısırlı Prenses Şivekâr da²⁶⁷¹ Dışışleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na taziyelerini bildirmişlerdir. Depremden dolayı duyduğu üzüntüyü telgraf yoluyla Dışışleri Bakanlığı'na ileten, Afganistan Elçisi²⁶⁷², telgrafında şu ifadelerle yer vermiştir; “Aziz Türk evlatlarının ölüm ve perişanlığına sebebiyet veren bu canhıraş ve büyük musibeti aynen bir Türk gibi karşılar ve bu elemi kendi elemimiz telakki ederiz”²⁶⁷³.

Bazı ülke meclisleri de, TBMM'ne taziye telgrafları yollayarak hükümetleri ve halkları adına, deprem karşısında duydukları üzüntülerini ifade etmişlerdir. Çeşitli ülke meclislerinden gelen mesajlar TBMM'de okunmuştur. Bu bağlamda, Japonya Meclisi adına²⁶⁷⁴ Japonya Meclis Başkanı Koyamaşaju, “*Ahiren Anadolu'yu musab kılan müthiş zelzele felaketinden fevkalade mütehasis olan Japon Meclisi Mebusanı en samimi hissiyatını izhar eder*”²⁶⁷⁵ ifadelerini içeren telgrafını TBMM'ye göndermiş ve telgraf mecliste okunmuştur. Aynı şekilde Irak Meclisi Başkanı'nın, “*Aziz komşumuzu musab kılan felaketten fevkalade mütehasir olan İran Mebusan Meclisi tatili takip eden ilk celsesinde kederli hissiyatını ekselansınıza iblağa karar vermiştir. Meclis namına asil Türk milletine arzı taziye eylerim*”²⁶⁷⁶ ifadelerini içeren telgrafi Mecliste okunmuştur. İran Meclisi Başkanı'nın, “*İran Milleti kardeş ve dost Türk Milletinin bu felaketten doğan derin kaderine iştirak eden samimi taziyelerimin lütfen kabulünü rica ederim*”, Mısır Senatosu Başkanı Muhammet Mahmud Halil, “*Hareketi arz neticesinde kardeş millet üzerine çöken büyük ve müthiş musibet Mısır halkında derin ve acı bir heyecan uyandırmıştır*” cümlelerini içeren telgrafları da TBMM'nde okunmuştur²⁶⁷⁷. Lüksemburg Gran Dukalığı Parlamentosu'ndan gelen taziye telgrafi da aynı şekilde mecliste okunmuştur²⁶⁷⁸.

²⁶⁷¹ Cumhuriyet, “Prenses Şivekar'ın Teberru”, 4 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Prenses Şivekâr 600 Mısır Lirası Verdi”, 4 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁷² Tan, “Afgan Elçisinin Taziyeti”, 30 Aralık 1939, s.4; Cumhuriyet, “Afgan Sefirinin Mektubu”, 30 Aralık 1939, s.5.

²⁶⁷³ Tan, “Afgan Elçisinin Taziyeti”, 30 Aralık 1939, s.4.

²⁶⁷⁴ Cumhuriyet, “Japon Meclisinin Taziye Telgrafi”, 13 Ocak 1940, s.5; Tan, “Felaketzedelerimiz İçin”, 13 Ocak 1940, s.6; Vakit, “İnsanlık Âlemi Yardıma Koşuyor”, 13 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, “Dünya Felaketle Alâkadar”, 13 Ocak 1940, s.6.

²⁶⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.52. (12 Ocak 1940).

²⁶⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.68. (17 Ocak 1940).

²⁶⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.8, s.2-3. (3 Ocak 1940).

²⁶⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 6, İçtima 1, C.8, s.36. (10 Ocak 1940).

Mısır Vefd Partisi Başkanı Mustafa Elnahas Paşa ile Himayei İslam Cemiyeti, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda'ya teessür ve taziye telgrafları göndermiş²⁶⁷⁹, İran Büyük Elçisi de Abdülhalik Renda'yı ziyaret ederek İran Şahı Pehlevi'nin üzüntülerini bildirmiştir²⁶⁸⁰.

Ülkeler sadece üzüntülerini bildirmekle kalmayarak, maddi anlamda ne yapabileceklerine dair Türk hükümetiyle irtibata geçmişlerdir. Uluslararası Kızılhaç Birliği Genel Sekreteri İstanbul'a gelerek, Kızılay Kurumu'yla ne gibi yardımlar yapılabileceği hususunda görüşmelerde bulunmuştur²⁶⁸¹. Aynı şekilde, Almanya Büyükelçisi Von Papen de, Dışişleri Bakanı'yla yaptığı görüşmede, Alman Kızılhaç Kurumu'nun yardıma hazır olduğunu ve ne gibi yardımda bulunabileceklerini sormuştur²⁶⁸². Avusturalya²⁶⁸³, Amerika, İngiltere, Fransa ve diğer devletler de Türkiye'deki elçilikler vasıtasıyla en acele nasıl yardım yapabileceklerine dair görüşmeler yapmışlardır²⁶⁸⁴.

Türkiye'deki deprem ve Türkiye'ye yapılacak yardımlar, birçok ülkenin meclis gündemini oluşturmuştur. Örneğin, Belçika'da Kral III. Leopold'un himayesinde Ayan ve Mebusan Meclisleri, yaptıkları toplantı neticesinde Dışişleri Bakanı'nın dâhil olduğu 27 kişilik bir yardım komitesi oluşturmuşlardır²⁶⁸⁵. Belçika Kralı'nın ülkesinde Türkiye için kurulan yardım komitesini desteklemesi basında büyük bir ilgiyle karşılanmış, bazı gazeteler haberi büyük harflerle vermiştir. Yekta Ragıp Önen, Vakit Gazetesi'nde "*Belçika Kralının Yüksek Alakası Karşısında*" başlıklı yazısında, Belçika'ya teşekkür etmiştir²⁶⁸⁶.

²⁶⁷⁹ Cumhuriyet, "Taziyeler", 5 Ocak 1940, s.7; Yeni Sabah, "Bütün İnsanlık İmdada Koşuyor", 5 Ocak 1940, s.3.

²⁶⁸⁰ Yeni Sabah, "Erzincan Yolundan İlk Mektup", 1 Ocak 1940, s.4.

²⁶⁸¹ Tan, "Beynelmilel Kızılhaçın Alakası", 7 Ocak 1940, s.2; Vakit, "Kızılhaç Umumi Kâtibi Dün Geldi", 7 Ocak 1940, s.2.

²⁶⁸² Cumhuriyet, "Alman Salib-i Ahmeri Yardıma Hazır" 1 Ocak 1940, s.5; Vakit, "Dost Devletlerin Yardımı", 1 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁸³ Cumhuriyet, "Ecnebi Teberruları", 5 Ocak 1940, s.7; Tan, "Dost Memleketlerden Yapılan Yardım ve Teberrülerde Artıyor", 5 Ocak 1940, s.1; Vakit, "Kanada Kızılhaçı'nın Teberruu", 5 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁸⁴ Tan, "Devlet Reislerinden Gelen Telgraflar", 29 Aralık 1939, s.1.

²⁶⁸⁵ Cumhuriyet, "Belçika'nın Yardımı", 13 Ocak 1940, s.5; Tan, "Felaketlerimiz İçin", 13 Ocak 1940, s.1,6; Vakit, "İnsanlık Âlemi Yardıma Koşuyor", 13 Ocak 1940, s.1,5; Yeni Sabah, "Belçika Kralı Leopold'ün Yüksek Alakası", 13 Ocak 1940, s.6.

²⁶⁸⁶ Yekta Ragıp Önen, "Belçika Kralının Yüksek Alâkası Karşısında", 13 Ocak 1940, s.1.

Fransız Meclis Başkanı Fransız Meclisi'nde, deprem felaketinden dolayı Fransız halkının duyduğu üzüntüyü belirten, “*Felaketin zannedildiğinden daha korkunç olduğunu haber aldık. Çok dürüst ve çok cesur dostumuz Türkiye’ye Fransız Milleti’nin derin dostluk teminatını göndeririz*” ifadelerini kullanmıştır. Meclis Başkanı’nın konuşmasının ardından, Meclis’te Türkiye-Fransız dostluğunun gösterilmesi için bir an önce Türkiye’ye tahsisat ayrılmasına dair öneri okunmuş ve öneri meclistekiler tarafından ayakta alkışlanmıştır²⁶⁸⁷.

Bulgaristan’da Türkiye’de meydana gelen deprem, Bakanlar Meclisi’nde gündeme getirilmiş ve Türkiye’ye yapılacak yardımlar hakkında görüşmeler yapılmıştır²⁶⁸⁸. Lübnan Hükümeti, depremzedeler için bütçesinden tahsisat ayırmıştır²⁶⁸⁹. İran’da Başbakan, Bakanlar Heyeti, Saray Bakanı ve Saray Erkânı olmak üzere aralarında yardım toplayarak Türkiye’ye destek olmuşlardır²⁶⁹⁰.

Savaş halinde olmalarına rağmen dünyanın birçok yerinde Türkiye’ye destek için kurulan yardım komiteleri çok önemlidir. Ancak, bu noktada belirtmemiz gerekir ki, Kurtuluş Savaşı’nın üzerinden daha yirmi yıl geçmemesine rağmen, Yunanistan Hükümeti’nin ve halkının, depremin ardından birleşerek, Türk halkına vermiş oldukları destek ayrı bir yere sahiptir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, Yunanistan’daki radyo ve gazeteler deprem felaketini paylaşarak, Yunanistan halkının Türkiye’deki felaket hakkında haberdar olmasını sağlamışlardır. Deprem haberini alan Yunan Hükümeti ve halkı, Türkiye için ülkenin çeşitli bölgelerinde yardım faaliyetleri düzenleyerek maddi anlamda da Türkiye’nin yanında yer almıştır. Depremin ardından Yunanistan Başbakanı İoannis Metaksas, Türkiye’ye yardım toplanması için Yunanistan’da heyetler kurulmasına yönelik emir vermiştir²⁶⁹¹. Böylelikle Yunanistan’da Türkiye için yardım listeleri açılmış ve ilk açılan yardım listelerine, Başbakan Metaksas ve Yunan Kralı II. Georges’un da katılımıyla 1.400.000 drahmi para toplanmıştır. Yunan halkı tarafından toplanan yardımlar karşısında Yunanistan Başbakanı Metaksas, gazeteler aracılığıyla

²⁶⁸⁷ Tan, “Fransız Matbuatı Halkı Yardıma Davet Ediyor”, 31 Aralık 1939, s.4.

²⁶⁸⁸ Vakit, “Dost Devletlerin Felaketzedelere Yardımı”, 30 Aralık 1939, s.5.

²⁶⁸⁹ Tan, “Lübnan’da Yardım Hareketleri”, 4 Ocak 1940, s.6.

²⁶⁹⁰ Cumhuriyet, “Ecnebi Devletlerin Yardımı”, 9 Ocak 1940, s.5; Vakit, “İran Nazırlarının Felaketzedelere Yardımı”, 9 Ocak 1940, s.5; Tan, “Hariçten Yapılan Yardımlar”, 9 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, “İran Nazırlarının Yardımı”, 9 Ocak 1940, s.1, 7.

²⁶⁹¹ Cumhuriyet, “Ecnebi Devletlerin Yardımı”, 31 Aralık 1939, s.5.

yardımda bulunanlara teşekkürlerini iletmiştir²⁶⁹². Kral'ın amcası Prens Georges ile eşi Prenses Mari'nin de 100.000 drahmi yardımda bulunduğu, Yunanistan'da açılan ikinci yardım listesiyle birlikte Yunanistan'daki bağış miktarı 1.987.720 drahmi olmuştur²⁶⁹³. Yunanistan Kralı II. Georges, yardım listeleri haricinde Türkiye Büyükelçisi'ni kabul ederek, şahsı adına Türkiye Büyükelçisi'ne ayrıca 500 sterlin daha vererek depremzedelere bağışta bulunmuştur²⁶⁹⁴. İlerleyen günlerde de Yunan halkının yardımlarının devam etmesi için Metaksas, Yunan halkına bir mesaj yayınlamıştır. Yunanistan Başbakanı tarafından yayınlanan mesaj, o dönemki Türk-Yunan dostluk ilişkisini göstermesi açısından önemlidir. Zira Metaksas mesajına, *“Çözülmez bağlarla ve sıkı bir ittifakla bağlı bulunduğumuz Türk Milleti”* ifadesiyle başlamış ve devamında Yunan halkından, *“Her Elen'in sanki Yunan Milletinin başına gelmiş bir felaket mevzubahışmış gibi yardımda bulunacağına eminim”*²⁶⁹⁵ ifadeleriyle Türk halkı için yardım istemiştir Yunanistan'da yapılan yardımların daha geniş çaplı olması için, Atina'ya bağlı bölgelerdeki belediye başkanları toplantılar düzenlemişlerdir. Toplantılar neticesinde, Mora, Teselya, Makedonya ve Batı Trakya'da da yardım listeleri açılmasına karar verilmiştir. Bu yardım listelerinin açıldığı yerlerde, en az iki dirhem olmak üzere halkın yapacağı yardımların listelenmesine ve bu listelerin ciltlenerek, toplanan parayla birlikte Türk-Yunan dostluğunun göstergesi olarak Türkiye'ye gönderilmesine karar verilmiştir²⁶⁹⁶.

Belediye başkanlarının kendi aralarında yaptıkları bu toplantılar haricinde, yine Türkiye için yapılacak yardım faaliyetleri hakkında, Atina Valisi'nin başkanlığında Belediye başkanlarının, Yunanistan Sağlık Bakanı'nın, Türk Yunan Dostluk Cemiyeti Başkanı eski Maliye Bakanı M. Pesmazoğlu'yla birlikte cemiyetin diğer üyelerinin bulunduğu bir toplantı daha yapılmıştır. Yapılan bu toplantıda Yunanistan'daki halkın kolay şekilde yardım yapabilmesini sağlamak adına herkesin aynı anda yardım yapması için bir tarih belirlenmesine karar verilmiştir. Toplantıda alınan karara göre 10 Şubat

²⁶⁹² Cumhuriyet, “Felaketzedelere Yardım”, 15 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁹³ Yeni Sabah, “Felaketzedelere Yardım İki Milyon Lirayı Geçti”, 20 Ocak 1940, s.3.

²⁶⁹⁴ Tan, “Yunanistan'ın Yardımı”, 21 Ocak 1940, s.2; Cumhuriyet, “Yunan Kralının Teberrü”, 24 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁹⁵ Tan, “Felaket Dolayısıyla Yunanistan'da Duyulan Teessür”, 30 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁹⁶ Cumhuriyet, “Yunanistan'da Açılan Yardım Listeleri”, 20 Ocak 1940, s.5; Tan, “Yabancı Devletlerin Yardımları”, 20 Ocak 1940, s.1; Vakit, “Yunan Milletinin Dostluğu”, 20 Ocak 1940, s.3.

1940 tarihi yardım günü olarak belirlenmiş ve yardım faaliyetinde görev yapacakların göğüslerine Türk-Yunan bayrakları takmaları istenmiştir²⁶⁹⁷. Alınan bu kararla, belirlenen tarihte her yere Türk-Yunan bayraklarıyla örtülmüş kasalar konulmuştur. Yardım faaliyeti esnasında “*hatıra cetvelleri*” açılarak, yardımda bulunanlara bu cetveller imzalatılmıştır²⁶⁹⁸. Yunanistan’da yapılan bu yardım faaliyetine 700.000 kişiden fazla kişi katılmış, yardım miktarı ise 2.000.000 drahmi kadar olmuştur²⁶⁹⁹.

Yunanistan’da yapılan bu faaliyetlerle birlikte Amerika’da yaşayan Rumların da depremzedeler için yardım faaliyetlerinde bulunması için New York’ta bulunan Rum Piskoposu ve New York’ta Rumca yayın yapan Atlantik Gazetesi de önemli çalışmalarda bulunmuştur²⁷⁰⁰. Bu yardım çalışmalarında, Amerika’da bulunan Rumlar kendi aralarında Türkiye için para toplamış²⁷⁰¹ ve topladıkları 2.000 doları Türkiye’ye göndermişlerdir²⁷⁰². Yunanistan ayrıca, felaketzedeler için bir seyyar hastane göndermek istemiş ancak Türk Hükümeti tarafından gerekli görülmeyerek kabul edilmemiştir²⁷⁰³.

Yunanistan halkının Türkiye için seferber olması, Amerika’da bulunan Rumların da yapılan yardımlara destek olması, Türk halkı tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Tan Gazetesi’nde “*Yunanlı Dostlarımızın Kadirşinaslığı*” başlıklı yazıda, “*Biz, bütün yeryüzüne, hakiki dostluğun en asil numunesini veren bu fedakarane ferageti, gözlerimizi yaşartan çok derin bir şükranla anıyoruz!*”²⁷⁰⁴ ifadeleriyle Yunan halkının göstermiş olduğu yakınlıktan övgüyle bahsedilmiştir.

Zira Yunanistan Başbakanı tarafından Türk halkı için sarfedilen dostane sözler, Yunan basını tarafından Türk halkı için yapılan yardım çağrıları, Yunan halkının kalabalık bir halde yardıma katılması ve tüm bunlar karşısında Türk basını tarafından

²⁶⁹⁷ Cumhuriyet, “Yunanistan’da İane Günü”, 24 Ocak 1940, s.5.

²⁶⁹⁸ Tan, “Felaketzedelerimiz İçin Dost Elen Milleti Geniş Ölçüde Yardımda Bulunuyor”, 16 Şubat 1940, s.6.

²⁶⁹⁹ Vakit, “Felaketzedelerimiz İçin Yunanistan’da 2 Milyon Drahmi Toplandı”, 14 Şubat 1940, s.5; Tan, “Felaketzedelerimiz İçin Dost Elen Milleti Geniş Ölçüde Yardımda Bulunuyor”, 16 Şubat 1940, s.6.

²⁷⁰⁰ Cumhuriyet, “Ecnebi Yardımları”, 20 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁰¹ Cumhuriyet, “Amerika’daki Rum Başpiskoposu”, 12 Ocak 1940, s.5; Tan, “Hariçten Yapılan Yardımlar”, 12 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Hariçten Yapılan Yardımlar”, 12 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁰² Tan, “Amerika’daki Elenlerin Yardımları”, 18 Şubat 1940, s.3.

²⁷⁰³ Cumhuriyet, “Yunan Hükümetinin Teşekkürle Karşılanan Teklifi”, 5 Ocak 1940, s.7; Vakit, “İngiltere ve Yunanistan Hastane Gemisi Göndermek İstедiler”, 5 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, “Bütün İnsanlık İmdada Koşuyor”, 5 Ocak 1940, s.3.

²⁷⁰⁴ Tan, “Yunanlı Dostlarımızın Kadirşinaslığı”, 20 Ocak 1940, s.5.

Yunan halkının yaptıklarından şükranla bahseden yazıların yayınlanması, daha önce de ifade edildiği üzere, kısa süre önce karşı karşıya gelerek savaştan iki milletin, savaşın ardından kurdukları dostane ilişkilerin deprem münasebetiyle daha da perçinlendiğini göstermektedir. Yunanistan’da çıkan bir gazete olan Titop Gazetesi’nde, Türk-Yunan ilişkilerini konu edinen bir yazıda “*Daha bundan birkaç sene evvel Türkiye ve Yunanistan barışmaz birer muarız olarak karşı karşıya duruyorlardı. Günün birinde bu iki millet anladı ki, aralarındaki ilanlı veya ilansız harplerden her ikisi de derin yaralar alarak çıkıyorlar. Bundan başkaları istifade ediyor ve bütün dünyada -Ah şu Balkanlar ve Balkanlar, birbirlerini yiyiverseler, beş para etmezler- diyor. Bunu anladılar ve dost ve müttefik oldular. Yunan devletinin yardım etmesi bir ittifakın zaruri ihtiyacı olabilir, bir Yunan subayının yardım etmesi herhalde savaş meydanında Türkleri tanımış ve takdir etmiş olmasından kaynaklanmaktadır, halkın yardım etmesi ise dostlarına karşı göstermiş oldukları duygu ve vazifenin sesidir. Halkın yardımı birbiriyle birleşmiş Türk ve Yunan milletleri rujunu gösterir. Ankara- Atina zimamdarları çok sağlam bir zemin üzerine iki memleketle arasındaki dostluğu kurmakta olduklarına emin olabilirler*”²⁷⁰⁵ cümlelerinin yer alması da, o dönemdeki Yunan halkının Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiye bakış açısını göstermesi açısından önemlidir.

Yunanistan’la birlikte yine kısa bir süre önce karşı karşıya geldiğimiz bir diğer ülke olan İngiltere de kendisi savaşta olmasına rağmen Türkiye’deki deprem felaketiyle yakından ilgilenecek, Türkiye’ye destek olmaya çalışmıştır. İngiliz Hükümeti’yle birlikte İngiliz halkı da yaptıkları yardımlarla Türk halkının yanında yer almışlardır. İngiliz halkının yardım yapmasında İngiltere’de bulunan, British Konsil²⁷⁰⁶ Başkanı Lord Lloyd’un çalışmaları etkili olmuştur. Zira Türk-İngiliz Yardım Komitesi Başkanı Lloyd, depremin ardından Londra Radyosu’nda Türkiye’deki deprem ile ilgili konuşma yapmıştır²⁷⁰⁷. Lloyd, bu ilk konuşmasının ardından İsmet İnönü’ye taziyelerini bildiren ve deprem sırasında Türk halkının yapmış olduğu yardımların fedakârca olduğunu belirten bir konuşma daha yapmıştır. Yapmış olduğu bu konuşmanın devamında İskoçya ve İrlanda vatandaşları da dâhil olmak üzere İngilizler tarafından Türk halkına

²⁷⁰⁵ Kızılay, “Yunanistan’da Yardım Faaliyeti”, 23 Ocak 1940, s.3.

²⁷⁰⁶ İngiltere’de bulunan kültür ve yardım kuruluşu. Bkz. Cumhuriyet, “Lord Lloyd”, 27 Ocak 1940, s.3.

²⁷⁰⁷ Tan, “Fransa’nın Yeni Yardımı”, 18 Ocak 1940, s.6; Vakıf, “Fransa Yeniden 12 Milyon Frank Yardım Yapıyor”, 18 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, “İngiltere’de Yardım Hareketi”, 18 Ocak 1940, s.3.

yapılan yardımların kabul edilmesini rica etmiştir. Ayrıca İngiliz halkı tarafından Türk halkının acılarının paylaşıldığını, “*Bütün bu güçlükleri hissediyor ve acılarınıza yürekten, iştirak ediyoruz. Bu müşkül anlarınızda bir yardım olarak göndermekte olduğumuz eşyaların kabulünü İngilizler sizden rica ediyor*”²⁷⁰⁸ ifadeleriyle dile getirmiştir.

İngiliz Hükümeti ilk olarak Türkiye’ye 25.000 sterlin para yardımı²⁷⁰⁹ ve 25.000 sterlin değerinde ilaç ile tıbbi malzeme yardımında bulunmuştur²⁷¹⁰. Mısır’daki İngiliz askerleri de kendi aralarında Türkiye için para toplamışlar ve topladıkları 100 sterlini Türkiye’ye göndermişlerdir. Mısır’daki İngiliz kuvvetleri Kumandanı General Wilson da depremin ardından Türkiye’ye 20 büyük askeri çadır göndermiştir²⁷¹¹. Yine İngiliz Ordusu tarafından depremzedeler için 800 çadır daha gönderilmiştir²⁷¹². İngiliz Kızılhaç Kurumu tarafından da 1000 sterlin bağış yapılmıştır²⁷¹³. Ayrıca Londra Rangen Yardım Cemiyeti Başkanı tarafından da 2000 sterlin Türkiye’ye yardım gönderilmiştir²⁷¹⁴.

Türkiye ile ticaret yapan İngiltere’deki Papayani, Ellerman, Ellemanns Wilson, Westcott Laurence ve Oliver Kumpanyaları²⁷¹⁵ ve İngiliz tütün şirketi British Amerikan Tobako gibi birçok İngiliz şirketi Türkiye’ye para bağışında bulunmuştur²⁷¹⁶.

İngiliz Hükümeti ve Lord Lloyd’un başkanlığındaki “*Türk Yardım Komitesi*”nin çalışmaları neticesinde İngiliz halkının Türkiye’ye yapmış olduğu yardımlar günden güne artmıştır. Nitekim İngiltere Büyükelçiliği Dışişleri Bakanlığı’na, İngiltere Hükümeti’nin Türkiye için 29.000 ceket, 12.000 pantolon ve seyyar fırınla birlikte, 800

²⁷⁰⁸ Cumhuriyet, “Lord Loyd’un Türk Milletine Hitabesi”, 26 Ocak 1940, s.1,6; Tan, “Lord Lloyd Londra Radyosunda Türkçe Bir Nutuk Söyledi”, 26 Ocak 1940, s.1,6.

²⁷⁰⁹ Cumhuriyet, “Ecnebi Yardımları”, 16 Ocak 1940, s.6; Tan, “Hariçten Yapılan Yardımlar”, 16 Ocak 1940, s.7; Vakit, “Felaketzedeler İçin Memleket Dışından Yapılan Yardımlar”, 16 Ocak 1940, s.5.

²⁷¹⁰ Cumhuriyet, “Ecnebi Teberrüleri”, 13 Ocak 1940, s.5; Tan, “Felaketlerimiz İçin”, 13 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, “Dünya Felaketle Alâkadar”, 13 Ocak 1940, s.1.

²⁷¹¹ Cumhuriyet, “Ecnebi Devletlerin Yardımı”, 31 Aralık 1939, s.1; Tan, “Dost ve Ecnebi Devletlerin Mühim Yardımı”, 31 Aralık 1939, s.4; Vakit, “Mısırdaki İngiliz Kuvvetlerinin Alakası”, 31 Aralık 1939, s.3.

²⁷¹² Cumhuriyet, “Ecnebi Yardımları”, 16 Ocak 1940, s.6; Tan, “Hariçten Yapılan Yardımlar”, 16 Ocak 1940, s.7; Vakit, “Felaketzedeler İçin Memleket Dışından Yapılan Yardımlar”, 16 Ocak 1940, s.5.

²⁷¹³ Cumhuriyet, “İngiliz Kızılhaç Cemiyetinin Yardımı”, 4 Ocak 1940, s.6; Tan, “İngiltere’nin Bir Cemilesi”, 4 Ocak 1940, s.6.

²⁷¹⁴ Tan, “Felaketzedelerimiz İçin”, 13 Ocak 1940, s.6.

²⁷¹⁵ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketi ve Ecnebi Devletler”, 1 Ocak 1939, s.1; Yeni Sabah, “İngiliz Vapur Kumpanyalarının Teberrü”, 1 Ocak 1940, s.6.

²⁷¹⁶ Yeni Sabah, “Bir İngiliz Tütün Şirketi Felaketzedelere 100 sterlin Gönderdi”, 2 Ocak 1940, s.4.

ton yiyecek vermek istediğini belirtmiştir²⁷¹⁷. İlerleyen günlerde de İngiliz Harbiye Bakanlığı tarafından, İngiltere Hükümeti ve halkının yapmış olduğu yardımlar dışında Türkiye'ye ayrıca 800 ton gıda yardımı yapılmıştır²⁷¹⁸.

13 Ocak 1940 tarihinde, üçte ikisi yiyecek maddesi olmak üzere, çok miktarda un, bin çuval şeker, önemli miktarda çay, konserve, beş bin balya battaniye, 40-50 sandık tıbbi eşya gibi malzemelerle birlikte yaklaşık 600 ton ağırlığında yardım getiren Galatea adındaki harp gemisi de İskenderun'a gelmiştir. İskenderun'a gelen geminin maiyetiyle Türk tarafı arasında dostane ilişkiler yaşanmış, geminin amirali ve maiyeti geldikleri gün, İskenderun Kaymakamı'nı, mevki kumandanını ve Antakya Valisi'ni ziyaret etmişlerdir. Antakya Valisi gelen İngilizleri halkevinde bir yemek vererek ağırlamış, onlar da Türk tarafını gemilerinde ağırlamıştır. Ayrıca, İngilizlerle İskenderun Halkevi spor takımları maç yapmıştır²⁷¹⁹.

Süttozu, kakao, turşu, kireç kaymağı, jambon gibi çok farklı yiyecek maddelerinin de bulunduğu İngiliz yardım kolileri İskenderun Limanı'nda Milli Komite'ye teslim edilmiştir²⁷²⁰. Gelen yardım eşyalarının sevki için de Kızılay Genel Merkezi İdare Heyeti üyelerinden olan Ordu Milletvekili Dr. Vehbi Demir İskenderun'a gelmiş ve burada bulunan Vali Şükrü Sökmensüer'le birlikte gerekli tedbirleri almıştır²⁷²¹.

İngiltere tarafından yapılan bu yardımların Türkiye'ye gönderilmesi ve Türkiye'de dağıtımının yapılabilmesi için ise İngiltere Dışişleri Bakanlığı tarafından General Sir Wyndham Deedes görevlendirilmiştir²⁷²². General, yardımların dağıtılması için öncelikle dört kişilik bir heyetle İstanbul'a gelmiştir²⁷²³. İngiltere'den gelen heyete Türkiye'de Kızılay Kurumu'ndan İsmail Cemal ile Doktor Haydar Bey²⁷²⁴ ve Sağlık

²⁷¹⁷Cumhuriyet, "İngiltere'den Gelecek Eşya", 17 Ocak 1940, s.2; Tan, "İngiltere'nin Yeni Yardımları", 17 Ocak 1940, s.6; Vakit, "İngiltere'nin Felaketzedelere Yardımı", 17 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketine Yardım Genişliyor", 17 Ocak 1940, s.3.

²⁷¹⁸Tan, "İngiltere'nin Yeni Yardımı", 31 Ocak 1940, s.7; Vakit, "Zelzele Devam Ediyor", 31 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi İçin Yapılan Teberrürlər", 31 Ocak 1940, s.1.

²⁷¹⁹BCA. 490.1.0.0/1586.473.1. Lef/14. (27 Aralık 1943).

²⁷²⁰Cumhuriyet, "İskenderun Limanına Gelen İngiliz Eşyası", 25 Ocak 1940, s.5.

²⁷²¹Tan, "İngiliz Generali Ankara'da", 30 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Zelzele Hala Devam Ediyor", 30 Ocak 1940, s.1, 3.

²⁷²²BCA. 30.10.0.0/119.845.1. Lef/1-2. (19 Ocak 1940).

²⁷²³Cumhuriyet, "Zelzele Felaketi", 26 Ocak 1940, s.6.

²⁷²⁴Tan, "Mısır ve Fransa'nın Yardımı", 26 Ocak 1940, s.2.

Bakanlığı'ndan bir doktor yardımcı olmuştur²⁷²⁵. Deedes, İstanbul'da İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'ı ziyaret etmiş, ardından Ankara'ya hareket etmiştir²⁷²⁶. 20 Ocak 1940 tarihinde ise, İngiltere'den gelecek yardımların dağıtımı için önce Erzincan, ardından Tokat'a gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştır²⁷²⁷.

İngiltere'den gelen eşyaların sevkinde görev alan Sir Wyndham, Londra'ya bir telgraf çekerek, İngiltere Hükümeti'ne 50.000 felaketzede için ayakkabı, battaniye, çivi, pencere camı, çinkoya ve ilaca ihtiyaç olduğunu ve bunların da Türkiye'ye gönderilmesini istemiştir²⁷²⁸. Deprem bölgesindeki faaliyetleri yerinde inceleyen Deedes, ayrıca Çocuk Esirgeme Kurumu'nu da ziyaret ederek, kuruma 200 sterlin yardımda bulunmuştur²⁷²⁹. Bölgeden ayrılırken hükümet tarafından alınan tedbirlerin isabetli ve yerinde olduğunu ifade etmiştir²⁷³⁰. Hükümetin deprem bölgesinde almış olduğu tedbirlerle birlikte, deprem bölgesindeki halkın sabrı ve metaneti de İngiliz Başbakanı tarafından övülerek, takdir edilmiştir. Nitekim Chamberlain savaş dolayısıyla İngiltere'de yaptığı konuşmasında Türkiye'ye de yer vererek, *“İnsanı hayranlıklar içinde bırakan Türk Köylüsü, bu büyük felaketlere milli hasleti olan sabır ve cesaretle karşı koymaktadır”* ifadeleriyle Türk halkının deprem felaketine karşı göstermiş olduğu sabrını hayranlıkla karşıladığını ifade etmiştir²⁷³¹.

İngiltere, Türk milletinin uğramış olduğu bu felakette yalnız bırakmamış ve her türlü yardımı fazlasıyla yapmıştır. Ayrıca, yapılan tonlarca yardım haricinde, General Deedes'in Londra'ya dönüşünde yaptığı *“İngiltere Türk makamlarının talebi üzerine, zamanında, felakete uğramış muntıkaların ihyasına lüzumlu malzemeyi Türkiye'ye göndermeğe hazırdır”* ifadeleriyle Türk Hükümeti istediği takdirde yine yardıma hazır olduklarını belirtmişlerdir²⁷³². Nitekim İngiltere Hükümeti, depremzedeler için bir

²⁷²⁵ Vakıf, “Türk-İngiliz Yardım Komitesinin Faaliyeti”, 30 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, “İngiltere'nin Cemilekar Bir Hareketi”, 30 Ocak 1940, s.2.

²⁷²⁶ Tan, “İngiliz Generali Ankara'da”, 30 Ocak 1940, s.2.

²⁷²⁷ Tan, “General Deedes Erzincan ve Tokat'a Gidiyor”, 1 Şubat 1940, s.3.

²⁷²⁸ Tan, “General Deedes Erzincan'dan Ayrıldı”, 6 Şubat 1940, s.7; Yeni Sabah, “İngiltere'den İstenen Yeni Yardım”, 6 Şubat 1940, s.6.

²⁷²⁹ Tan, “General Deedes Çocuk Esirgeme Kurumunda”, 16 Şubat 1940, s.6.

²⁷³⁰ Tan, “General Deedes Erzincan'dan Ayrıldı”, 6 Şubat 1940, s.7; Yeni Sabah, “İngiltere'den İstenen Yeni Yardım”, 6 Şubat 1940, s.6.

²⁷³¹ Vakıf, “Çemberlain'ın Zelzele Münasebetiyle Memleketimiz Hakkında Söylediği Sözler”, 10 Ocak 1940, s.1.

²⁷³² Yeni Sabah, “İngiliz Generalinin Londra'daki Sözleri”, 23 Şubat 1940, s.3.

hastane gemisi gönderebileceklerini Türk Hükümeti'ne bildirmiş, ancak bu teklif hükümet tarafından teşekkür edilerek kabul edilmemiştir²⁷³³.

İngilizler tarafından deprem bölgesinde zarar gören hayvanlar da unutulmamış, buradaki hayvanların bakımı için İngiltere'de bulunan Hayvanları Koruma Cemiyeti 200 lira göndermiştir²⁷³⁴.

Yunanistan ve İngiltere'yle birlikte Almanya'nın da yardımı önemlidir. Alman Hükümeti, Türkiye'ye ilaç ve tıbbi malzeme gönderme teklifinde bulunmuş, bu teklif hükümet tarafından kabul edilmiştir²⁷³⁵. Bunun üzerine, bir ton ağırlığında sargı bezi ve pamuk gibi tıbbi malzemeler gönderen Almanya²⁷³⁶, ayrıca, 10 sandık tıbbi malzeme ve iki kilo ilaç daha göndermiştir²⁷³⁷. Almanya'nın savaş durumunda olmasına rağmen Türkiye'ye ilaç göndermesi Türkiye'de takdirle karşılanmıştır. Savaş durumunda olması nedeniyle kendi ülkesi için de gerekli olan tıbbi malzemelerden fedakârlık yaparak Türkiye'ye gönderen Almanya'nın bu tutumunu Hikmet Münir şu ifadelerle anlatmıştır; *“Almanlar bu jestleriyle yüksek insani hislerini -her şeye rağmen- kaybetmekten sakınan bir millet olduklarını ilan etmiş bulunuyorlar. Ve kendileri himmete muhtaç iken, gayriye himmet etmeye yetişerek, bizce pek maruf olana bir beyti hükmet ve hükümden tamamıyla düşürmüş oluyor”*²⁷³⁸. Alman Hükümeti tarafından gönderilen bu yardımlarla birlikte²⁷³⁹, Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gere de başkanlığında yapılan bir toplantıda Almanya'daki Türk halkı tarafından felaketzedeler için 6000 mark toplanmıştır²⁷⁴⁰. Bununla birlikte, Berlin Türk Kulübü tarafından toplanan 2500 markla birlikte, 6 Şubat 1940 tarihinde İstanbul Merkez Bankası'na gönderilmek üzere Deutsche Bank'a yatırılan bağış miktarı 8658 Mark olmuştur²⁷⁴¹.

²⁷³³ Tan, “İngiltere'nin Bir Cemilesi”, 4 Ocak 1940, s.6.

²⁷³⁴ Vakit, “Felaketzede Hayvanlar İçin”, 10 Ocak 1940, s.1.

²⁷³⁵ Cumhuriyet, “Devletlerin Yardım ve Teberrüleri Devam Ediyor”, 7 Ocak 1940, s.1,5.

²⁷³⁶ Cumhuriyet, “Alman Hükümeti'nin Teberrü Ettiği Tıbbi Ecza Geldi”, 9 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, “Felaketzedelere Almanya'nın Yardımı”, 9 Ocak 1940, s.1, 7.

²⁷³⁷ Tan, “Almanlar İlaç Gönderdiler”, 17 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, “Alman Kızılhaç'ından Gelen İlaçlar”, 17 Ocak 1940, s.3.

²⁷³⁸ Hikmet Münir, “Almanların Felaketzedelere Yardımı”, 18 Ocak 1940, s.2

²⁷³⁹ Cumhuriyet, “Alman Hükümeti'nin Teberrü Ettiği Tıbbi Ecza Geldi”, 9 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, “Felaketzedelere Almanya'nın Yardımı”, 9 Ocak 1940, s.1, 7.

²⁷⁴⁰ Cumhuriyet, “Almanya'daki Teberrular”, 12 Ocak 1940, s.5; Vakit, “Hariçten Yapılan Yardımlar”, 12 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, “Almanya'daki Türklerin Teberruları”, 12 Ocak 1940, s.3.

²⁷⁴¹ DBA.501.32163.128013.21.(2 Ağustos 1940).

Güney Amerika’da da Türkiye’deki depremzedeler için yardım için komiteleri oluşturulmuştur²⁷⁴². Güney Amerika’daki bu yardım komitelerine katılan, Buenos Ayres ve Montevideo’daki Türk Musevileri kendi aralarında 10.000 dolar para toplamışlardır²⁷⁴³. Amerika’da yayın yapan Atlantik adlı gazete tarafından yardım kampanyaları başlatılmıştır. Gazetenin açmış olduğu bu kampanya neticesinde 1000 dolar toplanmış ve bu para Newyork Konsolosluğu aracılığıyla Türkiye’ye gönderilmiştir²⁷⁴⁴. Amerika Ankara Büyükelçiliği Milli Yardım Komitesi’ne şahsı adına 160 lira bağışta bulunmuş²⁷⁴⁵, Amerikan Kızılhaç’ı da Türkiye’ye 10.000 dolar göndermiştir. Ayrıca Erzincan’a gönderilen 300 yataklı hastane treninde İstanbul’daki Amerikan Hastanesi Başhekimi Dr. Shepheard’la birlikte bir sağlık heyeti de görevlendirmiştir²⁷⁴⁶.

Deprem haberi Fransa’da da etkili olmuş ve daha önce de belirttiğimiz üzere, Fransa Cumhurbaşkanı tarafından İnönü’ye Fransız halkının Türk halkının acılarının paylaşıldığına dair bir telgraf çekilmiştir. Ayrıca, deprem haberi duyulur duyulmaz, Paris Üniversitesi Rektörü de İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel’e depremten dolayı büyük üzüntü içinde olduklarını bildiren bir telgraf göndermiştir²⁷⁴⁷. Fransız gazeteleri Fransa halkı arasında Türkiye’deki felaketzedeler için bir yardım listesinin açılmasına ve Akdeniz limanlarındaki sağlık ekiplerinin derhal Türkiye’ye gönderilmesi gerektiğine dair haberler paylaşmışlardır²⁷⁴⁸. Fransız Hükümeti tarafından Türkiye’ye yardım olarak 5.000.000 frank gönderilmesine karar verilmiştir²⁷⁴⁹. Ayrıca, Fransa Cumhurbaşkanı Albert Lebrun Başkanlığında Fas Sultanı, Tunus Beyi ve Fransa’ya bağlı birçok bölgenin devlet adamları arasında bir yardım komitesi teşkil edilmiş ve bu komiteyle 5 milyon frank haricinde, on ile on iki milyon frank arasında yardımda

²⁷⁴² Cumhuriyet, “Cenubi Amerika’da Komiteler”, 6 Ocak 1940, s.1.

²⁷⁴³ Tan, “Cenubi Amerika’daki Musevilerin Yardımı”, 26 Ocak 1940, s.2.

²⁷⁴⁴ Vakit, “Newyork’taki Rum Cemaati”, 20 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁴⁵ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketi ve Ecnebi Devletler”, 1 Ocak 1939, s.1; Vakit, “Dost Devletlerin Yardımı”, 1 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁴⁶ Cumhuriyet, “Ecnebi Devletlerin Yardımı”, 31 Aralık 1939, s.1; Tan, “Amerika’nın Yardımı”, 31 Aralık 1939, s.4; Yeni Sabah, “Amerikalıların Bir Centilmenliği”, 31 Aralık 1939, s.3.

²⁷⁴⁷ Cumhuriyet, “Paris Üniversitesinin Teessürü”, 1 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁴⁸ Cumhuriyet, “Fransız ve İngiliz Matbuatında Akisler”, 31 Aralık 1939, s.1; Tan, “Fransız Matbuatı Halkı Yardıma Davet Ediyor”, 31 Aralık 1939, s.4; Vakit, “Zelzele Felaketi Dolayısıyla Türkiye’ye Yardım İçin Fransa’da İane Açılması İsteniyor”, 31 Aralık 1939, s.1; Yeni Sabah, “Ecnebi Memleketlerde İzhar Edilen Teessür”, 31 Aralık 1939, s.3.

²⁷⁴⁹ Cumhuriyet, “Fransız Hükümetinin Kararı”, 31 Aralık 1939, s.1; Tan, “Dost ve Ecnebi Devletlerin Mühim Yardımı”, 31 Aralık 1939, s.4.

bulunmaya karar verilmiştir²⁷⁵⁰. Fransa, yapmış olduğu para yardımları dışında ayrıca çok miktarda tıbbi malzeme²⁷⁵¹, inşaat malzemesi²⁷⁵² ve 14 balya eşya²⁷⁵³ da göndererek Türkiye'nin yanında yer almıştır. Suriye'de bulunan Fransız Askeri Kumandanlığı da Kızılay'a 300 çadır ve 5000 battaniye göndermiştir²⁷⁵⁴.

Deprem haberinin Bulgaristan'da duyulmasının ardından, Bulgaristan Kralı Boris, saray nazırı Gruev'i, Başbakan Köseivanof da protokol şefi Balinov'u, Türkiye'nin Sofya Elçisi'ne göndermek suretiyle üzüntülerini bildirmişlerdir²⁷⁵⁵. Daha önce de belirttiğimiz üzere Bulgaristan'da da Türkiye'deki depremin hemen ardından Bakanlar Kurulu toplanmıştır. Bakanlar yapmış oldukları görüşmeler neticesinde Türkiye'ye 2.000.000 levalık inşaat malzemesi ve gıda maddesi göndermeye karar vermişlerdir²⁷⁵⁶. Bulgaristan Çocuklara Yardım Cemiyeti tarafından ise Türkiye'deki felaketzede çocuklar için 500 takım elbiseyle birlikte oyuncak gibi eşyalar gönderilmiştir²⁷⁵⁷. Bulgar Salib-i Ahmer Cemiyeti ise Kızılay'a 2.000 lira bağışta bulunmuştur²⁷⁵⁸.

Deprem haberi Romanya'da da özellikle burada yaşayan Türkler üzerinde büyük üzüntüye neden olmuştur. Buradaki Türkler, Köstence ve dört farklı merkezde Kral'ın izniyle yardım komiteleri oluşturmuşlardır²⁷⁵⁹. Köstenceli Türkler bu yardım

²⁷⁵⁰ Tan, "Fransa'nın Yeni Yardımı", 18 Ocak 1940, s.6; Vakıf, "Fransa Yeniden 12 Milyon Frank Yardım Yapıyor", 18 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, "Fransızların Cemileleri", 18 Ocak 1940, s.3.

²⁷⁵¹ Tan, "Fransa'nın Yeni Yardımı", 25 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, "Fransa'nın Yeni Yardımı", 25 Ocak 1940, s.2.

²⁷⁵² Tan, "Fransa'nın Yeni Yardımı", 25 Ocak 1940, s.2.

²⁷⁵³ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketi", 26 Ocak 1940, s.6; Tan, "Mısır ve Fransa'nın Yardımı", 26 Ocak 1940, s.2.

²⁷⁵⁴ Cumhuriyet, "300 Çadır ve 5000 Battaniye", 4 Ocak 1940, s.6; Tan, "İngiliz Kızılhaç'ının Yardımı", 4 Ocak 1940, s.6; Vakıf, "Suriye'deki İngiliz ve Fransız Orduları 500 Çadır Hediye Etiler", 4 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁵⁵ Tan, "Bulgar Kralının Taziyeti", 30 Aralık 1939, s.4; Vakıf, "Kral Boris'in Taziyetleri", 30 Aralık 1939, s.5.

²⁷⁵⁶ Vakıf, "Dost Devletlerin Felaketzedelere Yardımı", 30 Aralık 1939, s.5; Cumhuriyet, "Ecnebi Devletler Tarafından Yapılan Yardımlar", 30 Aralık 1939, s.5; Tan, "Bulgarların Yardımı", 31 Aralık 1939, s.4.

²⁷⁵⁷ Cumhuriyet, "Ecnebi Teberrüleri", 27 Ocak 1940, s.5; Tan, "Felaketzedeler İçin", 27 Ocak 1940, s.6; Vakıf, "Zelzele Devam Ediyor", 27 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Bulgarların Bir Cemilesi", 27 Ocak 1940, s.7.

²⁷⁵⁸ Vakıf, "Bulgar Salib-i Ahmeri'nin Yardımı", 5 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁵⁹ Cumhuriyet, "Romanya'daki Yardım Heyeti", 6 Ocak 1940, s.1; Tan, "Romanya Türkleri Arasında", 6 Ocak 1940, s.6.

faaliyetleriyle kendi aralarında 82.700 ley para toplamışlardır²⁷⁶⁰. Ayrıca ülkede bulunan yardım komitelerinin çalışmalarıyla, Romanya’da depremzedeler için toplam 2.000.000 ley toplanmıştır²⁷⁶¹. Romanya Hükümeti de Türkiye’ye, isterlerse 10 milyon ley para yardımı, isterlerse bu para değerinde kereste yardımı yapabileceklerini bildirmişlerdir. Türkiye ise kereste yardımını tercih etmiştir²⁷⁶². Bunun üzerine Romanya’dan Türkiye’ye kereste yardımı yapılmıştır. Romanya gibi Yugoslavya Hükümeti de Türkiye’ye kereste yardımında bulunmuştur. Bu bağlamda Yugoslavya tarafından Türkiye’ye 3.000.000 dinar kıymetinde olan²⁷⁶³, 34 bin metre kereste²⁷⁶⁴ gönderilmiş, ayrıca 50.000 dinar²⁷⁶⁵ maddi yardım yapılmıştır. Hükümetin yardımı dışında ayrıca Yugoslavya milletvekillerinden Malik Pehlivanoviç 10.000, Mehmet Müşfik Burolu ise 30.000 dinar vermek suretiyle Türkiye için yardımda bulunmuşlardır²⁷⁶⁶. Yugoslav halkı da kendi arasında düzenlemiş oldukları yardım faaliyetleriyle 46.370 dinar toplamış ve bu parayı, Türkiye’nin Belgrad Büyükelçisi’ne teslim etmişlerdir²⁷⁶⁷.

Ayrıca o dönemde Yugoslavya sınırları dâhilinde bulunan Üsküp’te, Üsküplü Türkler kendi aralarında yardım defterleri açarak Türkiye’deki depremzedelerin yanında olmuşlardır²⁷⁶⁸. Kendi aralarında düzenlemiş oldukları yardımlarla ilk olarak

²⁷⁶⁰ Tan, “İngiltere’nin Yeni Yardımı”, 31 Ocak 1940, s.7; Yeni Sabah, “Köstencililerin Yardımı”, 31 Ocak 1940, s.1.

²⁷⁶¹ Vakıf, “Yeni Zeian Hükümeti 5.000 Zeland Lirası Teberru Etti”, 2 Şubat 1940, s.5.

²⁷⁶² Cumhuriyet, “Ecnebi Devletler Tarafından Yapılan Yardımlar”, 30 Aralık 1939, s.5; Tan, “Hariçten Yapılan Yardımlar”, 30 Aralık 1939, s.6; Vakıf, “Dost Devletlerin Felaketzedelere Yardımı”, 30 Aralık 1939, s.5.

²⁷⁶³ Cumhuriyet, “Dost Ecnebi Devletlerin Yardımı Devam Ediyor”, 6 Ocak 1940, s.1; Tan, “İngiltere Felaketzede Vatandaşlarımıza Yeni Yardımlar Yapacak”, 6 Ocak 1940, s.1; Vakıf, “Yeni Zeian Hükümeti 5.000 Zeland Lirası Teberru Etti”, 2 Şubat 1940, s.5.

²⁷⁶⁴ Vakıf, “Yeni Zeian Hükümeti 5.000 Zeland Lirası Teberru Etti”, 2 Şubat 1940, s.5.

²⁷⁶⁵ Cumhuriyet, “Ecnebi Teberruları”, 5 Ocak 1940, s.7; Vakıf, “Yugoslavya 50 Bin Dolar Verdi”, 5 Ocak 1940, s.5; Tan, “Dost Memleketlerden Yapılan Yardım ve Teberrüllerde Artıyor”, 5 Ocak 1940, s.1.

²⁷⁶⁶ Cumhuriyet, “Ecnebi Teberrüleri”, 27 Ocak 1940, s.5; Tan, “Felaketzedeler İçin”, 27 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, “Yugoslavya Türklerinin Yardımları”, 27 Ocak 1940, s.7.

²⁷⁶⁷ Cumhuriyet, “Ecnebi Yardımları”, 16 Ocak 1940, s.6; Tan, “Hariçten Yapılan Yardımlar”, 16 Ocak 1940, s.7; Vakıf, “Felaketzedeler İçin Memleket Dışından Yapılan Yardımlar”, 16 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁶⁸ Cumhuriyet, “Yeni Bir Erzincan Kurulacak”, 9 Ocak 1940, s.5; Vakıf, “İngiltere ve Fransa Yardımı Artırıyor”, 9 Ocak 1940, s.5.

25.460 dinar para bağışında bulunan Üsküplü Türkler²⁷⁶⁹, ilerleyen günlerde 13.350 dinar daha bağışta bulunmuşlardır²⁷⁷⁰.

Macaristan'dan depremzedeler için Budapeşte Belediyesi tarafından Türkiye'ye 50.000 pengö²⁷⁷¹, Sırbistan'dan da Belgrad'da yapılan yardım faaliyetleriyle toplanan 46.370 dinar gönderilmiştir²⁷⁷².

Irak yardım cemiyeti tarafından Iraklıların yardımını sağlamak amacıyla bir yardım defteri açılmıştır. Açılan bu defterler vasıtasıyla 12.000 Türk lirası toplanmıştır²⁷⁷³. Ayrıca Irak Kızılay Teşkilatı depremzedeler için 1500 lira para yardımıyla birlikte²⁷⁷⁴, 40 ton da hurma göndermiştir²⁷⁷⁵.

İran'da Başbakan, Bakanlar Heyeti, Saray Bakanı, Saray Erkânı Türkiye'deki deprem nedeniyle toplantı yapmışlar ve bu toplantılar sonucunda 1000'er riyal yardımda bulunmuşlardır²⁷⁷⁶. İran'daki Kızılaslan ve Güneş Cemiyetleri de felaketzedeler için, 50.000 riyal bağışta bulunmuşlardır²⁷⁷⁷. İran halkı da Türkiye'ye göndermek için kendi aralarında, 110.000 lira para toplamıştır²⁷⁷⁸. İran halkı para yardımının haricinde, depremzedeler için çeşitli eşyalar da toplamışlardır. Toplanan bu eşyalar, iki parti halinde Türkiye'ye gönderilmiştir. İlk partide, 1023 metre yünlü kumaş, 628 battaniye, 100 erkek, 206 kadın ve 78 çocuk paltosu, 81 çocuk kostümü, 725 çift çorap ve 810

²⁷⁶⁹Tan, "Felaketzedeler İçin", 27 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁷⁰ Tan, "İngiltere'nin Yeni Yardımı", 31 Ocak 1940, s.7; Yeni Sabah, "Üsküplülerin Yardımı", 31 Ocak 1940, s.1.

²⁷⁷¹ Tan, "İngiltere'nin Yeni Yardımı", 31 Ocak 1940, s.7; Yeni Sabah, "Macar Hükümeti'nin Teberrü", 31 Ocak 1940, s.1.

²⁷⁷² Cumhuriyet, "Belgrad'ta Toplanan Para" 10 Ocak 1940, s.5; Tan, "Hariçten Yapılan Yardımlar", 10 Ocak 1940, s.6.

²⁷⁷³ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketi ve Ecnebi Devletler", 1 Ocak 1939, s.1; Vakit, "Dost Devletlerin Yardımı", 1 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "İran'ın Teberrü ve Teessürü", 1 Ocak 1940, s.6.

²⁷⁷⁴ Cumhuriyet, "Ecnebi Devletlerin Yardımları", 3 Ocak 1940, s.1; Tan, "Dost Memleketlerin Yardımları", 5 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Bütün İnsanlık İmdada Koşuyor", 5 Ocak 1940, s.3.

²⁷⁷⁵ Tan, "İran'da Yapılan Teberrüler", 19 Ocak 1940, s.7; Vakit, "Avusturalya Hükümeti de 10.000 İngiliz Lirası Teberrü Etti", 19 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi", 19 Ocak 1940, s.7.

²⁷⁷⁶ Cumhuriyet, "Ecnebi Devletlerin Yardımı", 9 Ocak 1940, s.5; Vakit, "İran Nazırlarının Felaketzedelere Yardımı", 9 Ocak 1940, s.5; Tan, "Hariçten Yapılan Yardımlar", 9 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "İran Nazırlarının Yardımı", 9 Ocak 1940, s.1, 7.

²⁷⁷⁷ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketi ve Ecnebi Devletler", 1 Ocak 1939, s.1; Vakit, "Dost Devletlerin Yardımı", 1 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "İran'ın Teberrü ve Teessürü", 1 Ocak 1940, s.6.

²⁷⁷⁸ Cumhuriyet, "Ecnebi Yardımları", 16 Ocak 1940, s.6; Tan, "Hariçten Yapılan Yardımlar", 16 Ocak 1940, s.7; Vakit, "Felaketzedeler İçin Memleket Dışından Yapılan Yardımlar", 16 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "İran'da Toplanan Para", 16 Ocak 1940, s.7.

fanila²⁷⁷⁹, ikinci partide ise, 40 ton un, üç ton pirinç, üç ton kuru üzüm, 1000 çift yün çorap, 100 battaniye, 100 top paltoluk kumaş, 6 ton kavurma gönderilmiştir²⁷⁸⁰.

Mısır Hükümeti ve halkı da deprem felaketi nedeniyle Türkiye'ye önemli miktarda destek sağlamıştır. Deprem haberinin ardından hükümet, 10.000 Mısır lirası göndermek suretiyle Türkiye'ye yardımda bulunmuştur²⁷⁸¹. Hükümet, Türkiye'ye para haricinde ne gönderebileceklerini sormuş, Türk Hükümeti ise Mısır Hükümeti'nden yün battaniye göndermesini rica etmiştir²⁷⁸². Türk Hükümeti'nin isteği üzerine, Beserabya vapuruyla, ilk olarak, 361 balya çadır, battaniye ve giyecek eşyası gönderilmiştir²⁷⁸³. Hükümetin göndermiş olduğu yardımlarla birlikte Mısır halkı da bir yardım komitesi oluşturmuştur. Yardım komiteleri aracılığıyla birçok eşyayla birlikte ilk olarak 1000 Mısır lirası²⁷⁸⁴ ardından ise 1500 sterlin toplanmıştır²⁷⁸⁵. İlerleyen günlerde Mısır tarafından Türkiye'ye, 11 balya battaniye ile 14 balya eşya ve Kızılay Merkezi'ne 19.000 lira para gönderilmiştir²⁷⁸⁶. Mısır Hükümeti ve halkı tarafından yapılan yardımlarla birlikte, Eski Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa da depremzedeler için Kızılay'a 4000 lira para bağışında bulunmuştur²⁷⁸⁷.

Hindistan'daki yardım cemiyetleri de deprem bölgesi için para toplayarak, toplanan bağışları Türkiye'ye göndermişlerdir. Bu bağlamda, Lahor'daki İslam Cemiyeti Başkanlığı 1100 sterlin göndermiş²⁷⁸⁸, Kalküta'da bulunan yardım cemiyeti ise İnönü'ye bildirdikleri taziyeyle birlikte 1000 sterlin göndereceklerini ifade

²⁷⁷⁹ Tan, "İran'da Yapılan Teberrüleri", 19 Ocak 1940, s.7; Vakit, "Avusturalya Hükümeti de 10.000 İngiliz Lirası Teberrü Etti", 19 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi", 19 Ocak 1940, s.7.

²⁷⁸⁰ Tan, "Felaketzedeler İçin", 8 Şubat 1940, s.5; Vakit, "İran'dan Gelen Eşya", 8 Şubat 1940, s.5.

²⁷⁸¹ Cumhuriyet, "Ecnebi Devletlerin Yardımları", 3 Ocak 1940, s.1; Vakit, "Felaketzedelere Memleketin Yardımı", 3 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁸² Cumhuriyet, "Ecnebi Teberruları", 5 Ocak 1940, s.7; Tan, "Dost Memleketlerden Yapılan Yardım ve Teberrüleri de Artıyor", 5 Ocak 1940, s.1; Vakit, "Kanada Kızılhaçı'nın Teberruu", 5 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁸³ Cumhuriyet, "Mısır'dan Gelen Yardım" 10 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁸⁴ Tan, "İngiltere'nin Felaketzedeler İçin Yardımı", 6 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Mısır'ın Yeni Bir Yardımı", 6 Ocak 1940, s.7.

²⁷⁸⁵ Cumhuriyet, "Ecnebi Yardımları", 16 Ocak 1940, s.6; Tan, "Hariçten Yapılan Yardımlar", 16 Ocak 1940, s.7.

²⁷⁸⁶ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketi", 26 Ocak 1940, s.6; Tan, "Mısır ve Fransa'nın Yardımı", 26 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, "Felaketzedeler İçin İngiltere'den Bir Heyet Geliyor", 26 Ocak 1940, s.2. Tan ve Yeni Sabah Gazetelerinde Mısır'dan gelen para miktarı 19.500 olarak verilmiştir.

²⁷⁸⁷ Cumhuriyet, "Ecnebi Teberruları", 5 Ocak 1940, s.7; Vakit, "Sabık Hıdivin Teberru", 5 Ocak 1940, s.2; Yeni Sabah, "Sabık Hıdivin Yardımı", 5 Ocak 1940, s.6.

²⁷⁸⁸ Vakit, "İnsanlık Alemi Yardıma Koşuyor", 13 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Dünya Felaketle Alâkadar", 13 Ocak 1940, s.6.

etmişlerdir²⁷⁸⁹. Lahor İslam Encümeni ise 500 rupi göndererek Türkiye'ye yardımda bulunmuştur²⁷⁹⁰. Hindistan'ın Haydarabad Mihracesi Nizam Haydar ise 56.719 lira bağış yapmıştır²⁷⁹¹. Hindistan Hükümeti ise, deprem bölgesine 1000 çadır göndermiştir²⁷⁹².

Cenevre'de bulunan Musevi vatandaşlar tarafından da bir yardım komitesi oluşturulmuştur. Komite iki defa 850 İsviçre frangı toplayarak Türkiye'ye göndermiştir. İsviçre Elçiliği de İsviçre Hükümeti tarafından İsviçre Kızılhaç emrine felaketzedeler için 10.000 İsviçre frangı verildiğini Dışişlerine bildirmiştir²⁷⁹³. İsveç'teki halk tarafından da deprem felaketi nedeniyle 8.315 kron yardım yapılmıştır²⁷⁹⁴.

Hollanda'daki Amsterdam ve Rotterdam Belediye Başkanları Türkiye'ye yardımda bulunmaları için halka beyannameler dağıtmıştır²⁷⁹⁵. Belçika'da Türkiye için oluşturulan yardım komitesi tarafından 100.000 frank toplanmış ve toplanan para Türkiye'ye gönderilmiştir. Japonya Kızılhaç'ı Türkiye için, Tokyo'da bulunan Türk-Japon Dostluk Cemiyeti'ne 3000 ve Kızılay Kurumu'na 7000 yen göndermiştir²⁷⁹⁶. Türkiye'de yaşayan Japon halkı adına da Japon Sefaret Erkanı 1000 lira bağışta bulunmuştur²⁷⁹⁷. Yine, Japonya ve Mançuko'da bulunan Türk Tatarları ve Japon vatandaşları tarafından, 10.873 yen²⁷⁹⁸, Mançurya'da bulunan Tatar orman işçileri de kendi aralarında toplamış oldukları 56 yeni Japonya Büyükelçiliği aracılığıyla Türkiye'ye göndermişlerdir²⁷⁹⁹.

²⁷⁸⁹ Cumhuriyet, "Ecnebi Memleketlerde", 17 Ocak 1940, s.2; Tan, "İngiltere'nin Yeni Yardımları", 17 Ocak 1940, s.6; Vakit, "İngiltere'nin Felaketzedelere Yardımı", 17 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketine Yardım Genişliyor", 17 Ocak 1940, s.3.

²⁷⁹⁰ Vakit, "Lahor'dan Yapılan Teberru", 8 Şubat 1940, s.5.

²⁷⁹¹ Yeni Sabah, "Felaketzedelere Yardım İki Milyon Lirayı Geçti", 20 Ocak 1940, s.1.

²⁷⁹² Cumhuriyet, "Hint Hükümetinin Göndereceği Çadırlar", 12 Ocak 1940, s.5; Vakit, "Felaketzedeler İçin Memleket Dışından Yapılan Yardımlar", 16 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁹³ Cumhuriyet, "Ecnebi Memleketlerde", 17 Ocak 1940, s.2; Vakit, "İngiltere'nin Felaketzedelere Yardımı", 17 Ocak 1940, s.5.

²⁷⁹⁴ DBA.561.223480.216913.3. (29 Mayıs 1940).

²⁷⁹⁵ Tan, "İran'da Yapılan Teberrüleri", 19 Ocak 1940, s.7; Vakit, "Avusturalya Hükümeti de 10.000 İngiliz Lirası Teberru Etti", 19 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi", 19 Ocak 1940, s.7.

²⁷⁹⁶ Cumhuriyet, "Ecnebi Teberrüleri", 27 Ocak 1940, s.5; Tan, "Felaketzedeler İçin", 27 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Zelzele Devam Ediyor", 27 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Japonya'nın Yardımı", 27 Ocak 1940, s.7.

²⁷⁹⁷ Cumhuriyet, "İran Şehinşahi'nin ve Japon Sefaret Erkanının Teberruları", 6 Ocak 1940, s.1; Tan, "İngiltere'nin Felaketzedeler İçin Yardımı", 6 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Japonya'nın Teberruu", 6 Ocak 1940, s.7.

²⁷⁹⁸ DBA. 543/44752.215415.24. (21 Şubat 1940).

²⁷⁹⁹ DBA. 543/44752.215415.12. (9 Eylül 1940).

Avusturalya Hükümeti 10.000 dolar²⁸⁰⁰, Sovyetler Birliği 10.000 dolar²⁸⁰¹, Yeni Zelanda Hükümeti 5000 sterlin²⁸⁰², Çin Yardım Komisyonu 50.000 Çin doları²⁸⁰³, Kanada Kızılhaç'ı 5.000 dolar²⁸⁰⁴, Danimarka'da bulunan Kampax Şirketi 4000 dolar göndermiştir²⁸⁰⁵.

Deprem bölgesi için Kıbrıs'ta da düzenlenen yardım faaliyetleriyle, Kıbrıslılar tarafından 600 sterlin toplanmıştır²⁸⁰⁶. Filistin'de, Hayfalılar tarafından düzenlenen yardım faaliyetlerinde 100 Filistin lirası toplanarak Türkiye'ye gönderilmiştir. Ayrıca Filistinli doktorlar deprem bölgesinde hizmette bulunmak istemişlerdir²⁸⁰⁷. Filistin Yahudi Cemiyeti ise Türkiye'ye 600 dolar değerinde sağlık malzemesi göndermiştir²⁸⁰⁸. Kudüs'ten de Türkiye'ye sağlık malzemeleri ve sağlık ekipleri gönderilmiştir²⁸⁰⁹. Lübnan'da da Türkiye için ülkede yardım faaliyetleri düzenlenmiş²⁸¹⁰ ve Beyrut'ta bir yardım komitesi oluşturulmuştur²⁸¹¹. Suriye'de bulunan Halep tüccarları ve öğrencileri arasında yardım faaliyetleri düzenlenmiştir²⁸¹².

²⁸⁰⁰ Tan, "İngiltere Felaketzede Vatandaşlarımıza Yeni Yardımlar yapacak", 6 Ocak 1940, s.1

²⁸⁰¹ DBA. 571/35655.140581.4. (4 Ocak 1940); Cumhuriyet, "Ecnebi Teberruları", 5 Ocak 1940, s.7; Tan, "Dost Memleketlerden Yapılan Yardım ve Teberrüleri de Artıyor", 5 Ocak 1940, s.1; Vakit, "Sovyetler 10 Bin Dolar Verdi", 5 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Sovyetler Birliği 10 Bin Dolar Teberru Etti", 5 Ocak 1940, s.3.

²⁸⁰² Tan, "İngiliz Generali Ankara'da", 30 Ocak 1940, s.2; Vakit, "Yeni Zeian Hükümeti 5.000 Zeland Lirası Teberru Etti", 2 Şubat 1940, s.5.

²⁸⁰³ DBA. 515/7341.43422.31. (1 Ocak 1940).

²⁸⁰⁴ Cumhuriyet, "Ecnebi Teberruları", 5 Ocak 1940, s.7; Tan, "Dost Memleketlerin Yardımları", 5 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Çin 50 Bin Dolar Verdi", 5 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Bütün İnsanlık İmdada Koşuyor", 5 Ocak 1940, s.3.

²⁸⁰⁵ Tan, "İran'da Yapılan Teberrüleri", 19 Ocak 1940, s.7; Vakit, "Avusturalya Hükümeti de 10.000 İngiliz Lirası Teberru Etti", 19 Ocak 1940, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi", 19 Ocak 1940, s.7.

²⁸⁰⁶ Yeni Sabah, "Kıbrıslıların Yardımı", 7 Şubat 1940, s.3.

²⁸⁰⁷ Cumhuriyet, "Filistin Doktorlarının Müracaatı", 4 Ocak 1940, s.6; Tan, "Filistin'de Yardım Hareketleri", 4 Ocak 1940, s.6; Vakit, "Suriye'deki İngiliz ve Fransız Orduları 500 Çadır Hediye Ettiler", 4 Ocak 1940, s.5.

²⁸⁰⁸ Cumhuriyet, "Ecnebi Teberrüleri", 13 Ocak 1940, s.5; Yeni Sabah, "Dünya Felaketle Alâkadar", 13 Ocak 1940, s.6.

²⁸⁰⁹ Tan, "Dost Devletlerin Yardımları", 7 Ocak 1940, s.6; Yeni Sabah, "Filistin'den Bir Heyet Geliyor", 7 Ocak 1940, s.7.

²⁸¹⁰ Tan, "Lübnan'da Yardım Hareketleri", 4 Ocak 1940, s.6.

²⁸¹¹ Tan, "Felaketzedeler İçin", 27 Ocak 1940, s.5.

²⁸¹² Yeni Sabah, "Suriyelilerin Yardımı", 9 Ocak 1940, s. 7.

Afganistan Devleti ve halkı da Türkiye’yi uğramış olduğu bu felaket karşısında yalnız bırakmamış ve Afganistan Kralı 2000 sterlin, Afganistan Yardım Cemiyeti de 3000 sterlin para göndermek²⁸¹³ suretiyle Türkiye’ye destek olmuştur.

Birçok ülkenin yapmış olduğu yardımlar dışında Milletler Cemiyeti Sağlık Komisyonu tarafından Kızılay Kurumu’na 35.000 doz antistreplogue ve 500 antigangrenö gönderilmiştir²⁸¹⁴.

Birçok devlet ve millet, Türkiye’yi yalnız bırakmamış ve elinden gelen her türlü yardımı yapmaya çalışmıştır. Devletlerin yapmış oldukları bu yardımlar Türk halkı üzerinde de büyük memnuniyet uyandırmıştır. Nitekim Başbakan Refik Saydam, savaşın devam ettiği bir sırada Türkiye’ye yapılan dış yardımlardan duyduğu memnuniyeti, meclis toplantısında şu sözlerle ifade etmiştir, “*İnsaniyet, feci bir harbin ıstırapları devam ederken, Türkiye’imizin maruz kalmış olduğu büyük felaket karşısında çok ruhu okşayıcı bir tesanüt manzarası gösterdi. Resmi ve hususi ellerden bize yapılmış olan yardımlar memleketimize karşı umum bir sempatinin ve bize her tarafta verilen kıymetin bir ifadesi olmak itibariyle bu insani tesanüt bir de hususi alaka mahiyetini haiz bulunuyor. Bu dost devletlere, bu yüksek ruhlu insanlara müsaadenizle bu kürsüden Türkiye’nin derin teşekkürlerini ifade edeyim*”²⁸¹⁵. Başbakanın bu sözlerine Manisa Milletvekili Refik İnce de, “*Hareketi arz felaketinin büyük fecaatine işaret ederek bu facia karşısında cihanın ve bilhassa müttefiklerimizin İngiliz ve Fransızların başta olmak üzere, bütün milletlerin gösterdikleri insani duygulara karşı millet kürsüsünden şükran borcunu ödemeyi bir borç bilirim*”²⁸¹⁶ ifadeleriyle katılmıştır.

Yurtdışından yapılan bu yardımlar hakkında basında da çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. Bahsi geçen yazılarda, yurtdışından yapılan yardımların Türk halkına büyük bir moral verdiğinden bahsedilmiş ve yardım yapan ülkeler şükranla anılmıştır. Bu bağlamda Ömer Rıza Doğrul, “*Erzincan ve civarının uğradığı büyük zelzele felaketi*

²⁸¹³ Cumhuriyet, “Ecnebi Teberrüleri”, 5 Ocak 1940, s.7; Yeni Sabah, “Bütün İnsanlık İmdada Koşuyor”, 5 Ocak 1940, s.3.

²⁸¹⁴ Cumhuriyet, “Ecnebi Teberrüleri”, 27 Ocak 1940, s.5; Tan, “Felaketzedeler İçin”, 27 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Zelzele Devam Ediyor”, 27 Ocak 1940, s.5.

²⁸¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima1, C.8, s.160. (18 Ocak 1940); Tan, “Başvekilin Dahili, Harici Siyasete Dair Beyanatı”, 19 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Başvekilin Dünkü Nutku”, 19 Ocak 1940, s.5.

²⁸¹⁶ Cumhuriyet, “Başvekilimizin Beyanatı”, 18 Ocak 1940, s.1; Tan, “Başvekil Son Alınan Tedbirler Hakkında Beyanatta Bulundu”, 18 Ocak 1940, s.6; Vakit, “Zelzeleden Zarar Görenlere Yardım Kanunu Kabul Edildi”, 18 Ocak 1940, s.5.

bütün dünyada samimi bir teessür uyandırdı ve Türk dostu olan milletler bu samimi teessürlerini maddi ve manevi her şekli ile tebarüz ettirmek için çalıştılar. Bütün dost milletlerin teessürleri sırasında ifade ettikleri bu his bize yalnız teselli vermekle kalmıyor, inancımızı ve güvenimizi de sağlamlıyor”²⁸¹⁷ ifadeleriyle yardımlardan övgüyle bahsetmiştir.

Dr. Reşad Sagay ise “*Felaket Karşısında Dostluk*” başlığını taşıyan yazısında şu ifadeleri kullanmıştır; “*Türkiye’nin dostları onun bu felaketi karşısında sanki zelzele kendi topraklarında vuku bulmuş gibi, aynı acıyı duyarak ve aynı hisleri taşıyarak, acısını teskine çalışıyorlar. Bu dostluk tezahürünün bu acılı dakikalarda hususi bir mahiyet göstermesi de işaret ediyor ki Türk Milleti, insanlık hisleri ve milli ve müşterek menfaatleri ile bağlı olduğu memleketlerin gerek idare kısmında ve gerekse o memleketler efkâr-ı umumiyesinde derin, dürüst ve mütekabil bir itimat ve sevgi hisleri kazanmıştır. Türk Milletinin acı duyduğu bugünlerde, bu dostluk tezahürü ona, memleketin harap olan kısmını ihya, vatandaşlarını tekrar eski vaziyetlerine getirmek hususundaki azminde ve çalışmasında kıymetini bildiği bir ehemmiyet gösteriyor”²⁸¹⁸.*

Yunus Nadi ise “*Olmayacak sebeplerden dolayı bir yandan insanlar arasında en kanlı boğuşmalar devam ederken diğer taraftan aynı insanlar içinde bir tabiat felaketinin yarattığı faciaya karşı kalplerinin olanca sıcak heyecanı ile alaka gösterebilmek kabiliyeti hala mevcuttur ve kuvvetlidir. Bu hakikat, biz Türkler için büyük memnuniyet ve minnet kaynakları teşkil ettiği kadar insanlık için de iftiharla karşılanacak bir itimad temini sayılsa yeridir. ... Milli büyük felaketimize alaka gösteren komşu, dost bütün insan milletlere en candan en pürüzsüz şükran hislerimizi sunuyoruz*²⁸¹⁹ cümleleriyle Anadolu insanına yardımda bulunan milletlere teşekkür etmiştir. Aynı şekilde Nadir Nadi de, “*Milli Felakete karşı dış dünyadan gördüğümüz alaka yaralı kalplerimizi teselli ediyor, içimizde şükran hisleri uyandırıyor. En yakın komşularımızdan başlayarak, dalga dalga bütün memleketlerden akseden bu alaka tezahürleri, dünyanın geçirmekte olduğu şu karanlık günleri süsleyen ümit ışıkları halinde yarını aydınlatıyorlar... Bu felaketli günlerde yardım elini uzatan dost*

²⁸¹⁷ Ömer Rıza Doğrul, “Felaketimizin Akisleri”, Tan, 31 Aralık 1939, s.3.

²⁸¹⁸ Reşad Sagay, “Felaket Karşısında Dostluk”, Yeni Sabah, 31 Aralık 1939, s.2.

²⁸¹⁹ Yunus Nadi, “Milli Felaketimize Dostlarımızın Alakası”, 1 Ocak 1939, s.1,3.

devletlerin bizzat sıkıntılı saatler yaşadıklarını bilmek, onlara karşı şükran hislerini arttıran bir amildir”²⁸²⁰ ifadeleri ile Türk milletine yardım elini uzatan ülkelere teşekkür etmiştir.

Etem İzzet Benice de, “*Dünyaya Minnet Borcumuz*” başlığı altında şu cümlelerle duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir; “...*bütün dünya milletlerinin birbirleriyle yarışircasına devam ettirmekte bulundukları alaka ve yardımda memleket ve millet ölçüsünde minnet, haz ve iftiharımızı derleyen bir vaziyettedir. Bilhassa Fransa Cinhurreisinin ve Belçika Kralının riyasetleri altında birer yardım komitesi teşkil edilmesi, İngiltere, Irak, Hindistan, Mısır, Yunanistan ve Amerika’da en heyecanlı ve en müessir tarzda iane ve eşya toplanması, harp ve ızdırap içinde bulunan Çin ve Finlandiya’da dâhil olduğu halde bütün dünya milletlerinin kederimize fiili ve hissi iştirak göstermeleri tarihin nadir kaydettiği hadiselerdendir. Bunda hiç şüphesiz uğradığımız felaketin tarihteki örneklerine nazaran daha baskın bir dehşette bulunması müessir olduğu kadar Türk Milletinin bütün gönülleri feth ve teshir eden yüksek varlığının tevlit etmiş bulunduğu sempatinin de büyük rolü vardır. Gördüğümüz alaka ve uyandırdığımız sempati aynı zamanda Kemalist rejimin de beynelmilel ölçüdeki muvaffakiyetinin bir mukayesesi ve sembolüdür ki, bütün dünyaya minnet borcumuzu tebarüz ettirirken bu noktayı da bir tezahür vesilesi olarak kaydetmek elbette ki, yerinde ve haklı olur*”²⁸²¹.

Netice itibariyle, Erzincan ve çevresinde meydana gelen deprem ve sonuçları, yurtiçinde olduğu gibi yurtdışında da büyük üzüntüyle karşılanmıştır. Birçok ülke hem hükümet olarak hem yardım cemiyetleri hem de halk arasında kurulan yardım komiteleri aracılığıyla Türkiye’ye yardım elini uzatarak Türkiye’ye destek olmuşlardır. Yunanistan, İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya, Çin, Japonya, Mısır, İran, Irak, Filistin ve birçok ülkenin Türkiye’ye yardım sağlaması, Türkiye’nin deprem bölgesindeki yaralarının sarılmasında büyük maddi destek sağlamıştır. Şüphesiz savaşa rağmen bu kadar ülkenin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ne maddi manevi destek sağlamasında, Mustafa Kemal Atatürk tarafından Türkiye Cumhuriyeti’nin dış

²⁸²⁰ Nadir Nadi, “Teşekkür Ederiz”, Cumhuriyet, 6 Ocak 1940, s.1.

²⁸²¹ Etem İzzet Benice, “Dünyaya Minnet Borcumuz”, Kızılay, 23 Ocak 1940, s.4.

politikası olarak belirlenen “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesiyle izlenen barış politikasının etkisi olmuştur.

2.2.15. Depremden On Yıl Sonra

Erzincan Depremi’nden yaklaşık on yıl sonra Ulus Gazetesi’nde Kemal Zeki Gençosman tarafından kaleme alınan, “*Yeni Erzincan*” başlıklı yazı, geçen süre zarfında yeni Erzincan’ın tesisi hususunda yapılanları-yapılmayanları, doğruları-yanlışları ve beklentileri ortaya koyması bakımından oldukça mühimdir. Gençosman’ın da belirttiği üzere Erzincanlıların acil gereksinimleri arasında yer alan temiz su temini, depremedelerin barınma sorununun halledilmesi ve nihayetinde bir şehrin yeniden imarı hususuna dair önemli bilgiler içeren yazı şu şekildedir²⁸²²;

Anadolu Mektupları

Yeni Erzincan

“Son bir sene içinde gerçekleştirilebilen işler – 670 takma evin kurulması bitmiş gibidir. Fakir halkın yerleşeceği pavyonlar – Erzincan’a yeni bir iş sahası lazım.”

Erzincan adı geçince hâlâ gözlerimiz önünde yaralı bir şehir canlanıyor. Aradan geçen on sene içinde bu kâbuslu hayali yıkmak boynumuzun borcu idi. Gönül isterdi ki Erzincan deyince bütün eksikleri tamamlanmış modern bir Cumhuriyet şehrini düşünelim. Bu şehrin geniş, güzel yollarında yürürken birisi gelip bize, on sene önce burada bir şehrin bir gece içinde toprakla bir olduğunu söylerse, ona korkulu bir rüya görmüş olmayasın diyelim. O yürekler acısı facianın bütün izlerini yok edelim ve bütün acılarını unutmuş, unutturmuş olalım.

Gönül böyle isterdi.

Kusur ve vebal kendimizin de olsa ve asıl böyle olduğu için söylemeye mecburuz ki Erzincan'da pek yakın tarihlere kadar işler insanı isyana sevk edecek ağırlıkta yürümüştür. Yurdun ve dünyanın dört bir bucağından sel gibi akan yardımların yüzde

²⁸²² Kemal Zeki Gencosman, “Yeni Erzincan” Ulus, 25 Eylül 1949, s.3.

yüz yerini bulduğunu kabul etsek bile kalkınma işlerinin düzenle, sıra ile hesap kitapla yürütülmüş olduğunu iddia edemeyiz. Erzincan ne görmüşse, Erzincan' da ne yapılabilmişse son bir sene içinde gerçekleştirilebilmiştir. 670 ev bu sene kurulmuş, fakir halk için pavyonlara bu sene ve yakın günlerde başlanabilmiştir. Erzincanlılar anlattılar:

— Son bir yıl içinde yapılanlar, 9 senede yapılanların hiç olmazsa dokuz mislidir ve işimize yarar hizmetlerdir.

Bir başka vesile ile Erzincan'a dair bir yazımda bahsetmiştim: Gerçi adeta bu şehrin talihsizliğinin devamı olarak öyle hâdiseler çıktı ki hizmet ve mesuliyet sahipleri nispeten kendilerini mazur gösterebilirler. İkinci Dünya Harbi, her şeyi altüst etti. O sıkıntılı yıllar içinde yepyeni bir şehir kurmanın türlü külfetleri düşünülebilir ve eksik hizmetler nispeten haklı görülebilirler.

Fakat bu son ziyaretimizde Erzincan'da biraz daha genişçe kalmak fırsatını bulunca gördük ki, harp sıkıntılarına ve türlü güçlüklerle rağmen bu şehrin ıstırabını dindirmek için pek çok fedakârlık yapılmış, para ayrılabilmiştir. Gel gelelim, bu sefer de o imkânları kullanmasını bilememişiz. Şehrin su, elektrik, kanalizasyon işleri dururken öyle acayip işler görmüşüz ki bunları görmek insanı çileden çıkarabilir. Hiçbir şey yapmamış olmanın izahı vardır; fakat şehir suyundan evvel koca bir şehir stadyumu yapmanın makul bir izah şeklini bulmak çok güçtür.

İşleri bir ihtiyaç ve zaruret sırasına koyamamışız. Stadyumda kimler top oynayacak ve şu tribünlerden bu spor gösterilerini kimler gönül rahatlığıyla seyredebilecekler? Nedense bu cihet düşünülememiş.

Bize bir asri banyo gösterdiler. Hamam, elbette ki bir şehrin birinci derecedeki ihtiyaçları arasında olmak lâzımdır. Temiz ve sıhhi olması da şarttır. Fakat Erzincan gibi her şeyi yeniden kurulan bir şehirde yapılacak hamamın asri banyo tertibinde olmasına ve lüks sayılabilecek bazı özentilere kaçılmasına sebep yoktu. Tephirhane ve asri banyo olarak kurulan binanın tesis masrafı 430 küsur bin lira imiş. Belediye, bu borcun altından nasıl kalkacağını, el şakakta düşünüyor?

Bir kere olmuş diyeceksiniz ve tabii soracaksınız:

— Bari halk istifade ediyor mu?

Halkı bilmiyoruz, bizim ziyaret ettiğimiz gün içeride, örtülerini başlarına örtüp köşe bucak kaçan birkaç kadın, evlerine ne diye girdiğimize canları sıkılmış gibi görünen çocuklar, ortada bir tencere, bir köşede birkaç odun parçası ve pılı pırtı vardı. Anlaşılan buranın bekçileri veya başka vatandaşlar, kabineleri fayans döşeli asri banyoyu ev olarak kullanıyorlar. Asri banyo koku içindeydi ve birçok yerleri, daha kullanmaya başlanmadan, tamire muhtaç hale gelmişti.

Bu sözlerimizle kimseyi itham etmek istemiyoruz. Şüphe etmeyiz ki bunları düşünenler, yapanlar ve yaptıranlar da Erzincan'a faydalı olmak, güzel eserler kazandırmak, medeni bir şehir olarak medeni ihtiyaçlarını karşılamak gibi güzel duygularla hareket etmişlerdir. Fakat ihtiyaçları bir sıraya koymakta ve mütevazı olmayı bilmemekte hataya düşmüşlerdir. Fakat bunun kolay kolay affedilemez bir hata olduğunu da kabul etmek lâzım! Aşikâr bir-surette görülen manzara şudur ki, yeni Erzincan şehrinin kalkınma plânını çizenlerde, tatbik edenler de bu işi halkçı bir zihniyetle tutmamışlardır. Halkçı zihniyetin, plânın başına alacağı iş, hâlâ Kızılay'ın kerpiç pavyonlarında oturan vatandaşları daha mazbut yerlere almak, şuraya buraya sığınmış veya yersizlik yüzünden başka taraflara göçmüş olanlara oturacak yer temin etmek, sonra da bu şehir halkına içecek su getirmek olmalıydı. Sıra elbet bir gün stadyuma da, asri banyoya da gelecekti. Olan olmuş. Hatanın neresinden dönülürse kârdır. Umuyoruz ki bari bundan sonra bu çeşit garipliklere düşülmez. Son seyahatimizde gördüğümüz çalışmalar bize bu ümidi verecek mahiyettedir. Tütün karşılığında Avusturya'dan getirtilen 670 takma evin kurulması aşağı yukarı bitmiş gibidir. Bir kısmına taşınılmıştır bile. Evler güzel, temiz, sıhhi ve tertiplidir. Ayrıca ahşap inşa sistemi olarak yer sarsıntısına karşı da dayanıklı ve emniyetlidir.

670 aileyi şimdiden evlerine yerleşmiş sayabiliriz. Bunlar memur veya başka işler sahibi vatandaşlardır ve ayda 40-50 lirayı ödeyebilecek haldedirler. Şimdi asıl mesele, böyle bir kira ödeyebilecek vaziyette olmayan fakir halkın yerleşeceği pavyonların kıştan evvel bitirilmesindedir. İki ay kadar önce Erzincan'dan geçen Cumhurbaşkanı İnönü de, bu seferki seyahatinde Başbakan Gönaltay da birinci derecede bu mevzula meşgul olmuşlardır.

Erzincan'ın iskân dâvası halledilince işlerin bitmiş sayılamayacağı da meydandadır.

Erzincanlı şöyle diyor: — Ben ne ile geçineceğim? İş sahası yok.

Hele bu yıl olduğu gibi tarladan da bir şey kaldıramayan vatandaş veya çiftçilik edecek vaziyette olmayanlar bunu sormakta haklıdır. Bugünkü Erzincan'ın nüfusunda, kocalarını felâkette kaybedip dul kadınlarla yetim kalmış çocukların büyük bir çoğunluk teşkil ettiğini de düşünürseniz bir an önce Erzincan'a bir iş sahası açmanın zaruret ve ehemmiyeti bir kat daha meydana çıkar.

Erzincanlıların senelerden beri belli başlı dileği şehirlerine bir fabrika kurulması idi.

— Ne fabrikası istersiniz? diye sorulduğu zaman da, bunun ehemmiyeti olmadığını söylerler, iş açılsın da ne olursa olsun derlerdi.

Bugünün iktisadi anlayışı, iptidai maddeyi bulmadan fabrika kurulmasına muarız olduğu için prensip olarak kararı verilmiş olmasına rağmen Erzincan'a kurulacak fabrikanın cinsi uzun zaman tespit edilememiştir. Nihayet Erzincan ovasının iyi cins pamuk yetiştirdiği, eskiden kalmış bir şöhret olduğu düşünülmüş ve geçen sene bir iplik fabrikası tesisine karar verilmiştir. Fabrikanın ihalesi de bu sene yapılmış ve bu karar, Erzincanlıları daha şimdiden bahtiyar etmiştir.

2.3. Yozgat Depremi (13 Nisan 1940- 29/30 Temmuz 1940)

Ülkemizde Erzincan Depremi'nin yaralarının sarılmaya çalışıldığı bir dönemde, Yozgat'ta da arka arkaya iki deprem meydana gelmiştir. Erzincan Depremi nedeniyle can ve mal kayıplarının yaşandığı Yozgat'ta, ilki 13 Nisan 1940 tarihinde, diğeri 29 Temmuz 1940 tarihinde olmak üzere yaşanan iki deprem felaketi Akmağdeni ve Sorgun İlçesi'ne bağlı nahiye ve köylerde bir kez daha can ve mal kayıplarının yaşanmasına neden olmuştur.

2.3.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

13 Nisan 1940 tarihinde sabah saat 08.25'te 5.6 şiddetinde²⁸²³, 10 saniye devam eden şiddetli deprem²⁸²⁴, Akmağdeni ilçesine bağlı Peyik Nahiyesi ile nahiyeğe bağlı Dedefakılı, Karamağara, Kanberli, Karapınar, Karacalar köylerinde bulunan evlerin tamamen yıkılarak adı geçen köylerin harabe haline gelmesine neden olmuştur. Bu köyler dışında 15 köyde daha tahribatlara neden olan²⁸²⁵ 13 Nisan tarihli depremde, 603 ev, 107 ahır, 123 samanlık tamamen yıkılmış, 235 ev, 297 ahır, 238 samanlık ise ağır hasar almıştır. Ayrıca 222 ev, 206 ahır ve 158 samanlık hafif hasarlı olarak kayıtlara geçmiştir²⁸²⁶.

13 Nisan 1940 tarihinde meydana gelen depremden yaklaşık 3.5 ay sonra, 29 Temmuz'u 30 Temmuz'a bağlayan gece saat 03.00 ile 03.30 arasında özellikle İç Anadolu ve Karadeniz çevresinde etkili olan bir deprem daha olmuştur. Ankara, İstanbul, Erzincan, Terme, Niğde, Merzifon, Çarşamba, Tokat, Kayseri, Çankırı, Amasya, Sinop, Fatsa, Zara, Çorum, Zile²⁸²⁷, Kırşehir²⁸²⁸, Samsun²⁸²⁹, Çorum, Çankırı, Kırşehir ve Sivas'ta şiddetli olarak hissedilen depremde²⁸³⁰, en fazla hasar Yozgat'ta

²⁸²³ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi:25 Mart 2021).

²⁸²⁴ Ulus, "Dün Şehrimizde Bir Zelzele Oldu," 14 Nisan 1940, s.2.

²⁸²⁵ Cumhuriyet, "Zelzele Tahribatı", 15 Nisan 1940, s.1; Tan, "Yozgat'ta Zelzele", 15 Nisan 1940, s.1; Yeni Sabah, "Yozgat'ta Zelzelenin Yaptığı Tahribat", 15 Nisan 1940, s.1,3; Son Telgraf, "Yozgat'ta Zelzelenin Yaptığı Tahribat", 15 Nisan 1940, s.1; Ulus, "Yozgat'taki Zelzelede", 15 Nisan 1940, s.1.

²⁸²⁶ BCA.30.10.0.0/119.846.8. (1940).

²⁸²⁷ Tan, "Muhtelif Yerlerde Yine Zelzele Oldu", 31 Temmuz 1940, s.1; Vakit, "Zelzele Felaketi", 31 Temmuz 1940, s.1; Yeni Sabah, "Yeni Bir Zelzele Felaketi", 31 Temmuz 1940, s.1.

²⁸²⁸ Tan, "Muhtelif Yerlerde Yine Zelzele Oldu", 31 Temmuz 1940, s.1.

²⁸²⁹ Son Telgraf, "Yozgat Havalisinden Zelzele Fasıllarla Devam Ediyor", 31 Temmuz 1940, s.3.

²⁸³⁰ Tan, "Anadolu'da Zelzele Devam Ediyor", 1 Ağustos 1940, s.3.

yaşanmıştır. Nitekim deprem nedeniyle Yozgat'ta onlarca insan hayatını kaybetmiş, binlerce bina yıkılmıştır. Basında yer alan haberlere göre deprem, gece saat 03.00'te başlamış ve şiddetli olarak bir dakika devam etmiştir²⁸³¹. Sarsıntılar, Akmağdeni İlçesi'ne bağlı Peyik Nahiyesi²⁸³² ile nahiyeye bağlı Karamağara Köyü'nde ve Sorgun'da diğer yerleşim yerlerine nispeten daha şiddetli olarak hissedilmiştir²⁸³³.

Yozgat il merkezinde şiddetli olarak hissedilmesine rağmen burada herhangi bir hasara neden olmayan²⁸³⁴ depremden en fazla Peyik Nahiyesi etkilenmiştir²⁸³⁵. Nitekim 29 Temmuz'u 30 Temmuz'a bağlayan gece meydana gelen depremde, Peyik Nahiyesi'ne bağlı 12 köy harap olmuştur²⁸³⁶. Bölgede 31 Temmuz'da saat 13.15'te, 15 saniye süren şiddetli ve hasarlara neden olan bir deprem daha yaşanmış²⁸³⁷ ve bu depremin ardından da 3 Ağustos'a kadar artçı sarsıntılar olmaya devam etmiştir. Tüm bu yaşananlar Peyik Nahiyesi'nde can ve mal kayıplarının daha da artmasına neden olmuştur. Peyik'te yaşananlar basına *"Erzincan'a eş bir şekilde can ve mal kayıplarına neden olmuştur"*²⁸³⁸, *"Taş üstüne taş kalmayan Peyik Nahiyesi"*, *"Peyik Nahiyesi'nde görülen hasar manzarası tüyleri ürpertecek kadar fecidir"*²⁸³⁹ cümleleriyle yansıtılmıştır.

Zira depremin ardından nahiye'nin merkezindeki bütün evler harap olmuş, yeni yapılan kargir okul ve karakol binası yıkılmıştır²⁸⁴⁰. İlerleyen günlerde bölgede yapılan incelemelerle, Akmağdeni ilçe merkezi, Peyik Nahiyesi'yle birlikte, Hasbek Nahiyesi, Sorgun İlçesi ve bu bölgelere bağlı köylerde de önemli hasarların olduğu tespit

²⁸³¹ Tan, "Anadolu'da Zelzele Devam Ediyor", 1 Ağustos 1940, s.1.

²⁸³² Günümüzde ismi Doğan kent olan nahiye, 1972 yılında Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlanmıştır.

²⁸³³ Vakıf, "Zelzele Felaketi", 31 Temmuz 1940, s.2; Yeni Sabah, "Yeni Bir Zelzele Felaketi", 31 Temmuz 1940, s.1.

²⁸³⁴ Tan, "Anadolu'da Zelzele Devam Ediyor", 1 Ağustos 1940, s.1.

²⁸³⁵ BCA.30.10.0.0/119.846.9. Lef/1. (16 Ağustos 1940).

²⁸³⁶ Tan, "Muhtelif Yerlerde Yine Zelzele Oldu", 31 Temmuz 1940, s.1; Son Telgraf, "Yozgat Havalisinden Zelzele Fıslalarla Devam Ediyor", 31 Temmuz 1940, s.1; Vakıf, "Zelzele Felaketi", 31 Temmuz 1940, s.2; Yeni Sabah, "Yeni Bir Zelzele Felaketi", 31 Temmuz 1940, s.1.

²⁸³⁷ 31 Temmuz tarihinde meydana gelen deprem, Yozgat'ın dışında Amasya'da, Zile'de, Zara'da, Tokat'ta ve Erbaa'da hissedilmiştir. Şiddetli olarak hissedilen deprem nedeniyle Amasya Kalesi'ndeki bir kaya parçası yerinden oynamış, Erbaa'da ise birçok bina çatlamıştır. Ayrıca deprem olan bölgelerdeki halk sarsıntıların korkusuyla geceyi dışarıda geçirmiştir. Bkz. Tan, "Anadolu'da Zelzele Devam Ediyor", 1 Ağustos 1940, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Devam Ediyor", 1 Ağustos 1940, s.1; Vakıf, "Zelzele Dün de Devam Etti", 1 Ağustos 1940, s.1.

²⁸³⁸ Tan, "Anadolu'da Zelzele Devam Ediyor", 1 Ağustos 1940, s.1.

²⁸³⁹ Vakıf, "Reisicumhur İnönü Yozgat'ta", 10 Ağustos 1940, s.1.

²⁸⁴⁰ Tan, "Son Zelzele'nin Feci Bilançosu", 5 Ağustos 1940, s.4.

edilmiştir. Bu bağlamda depremin ortaya çıkardığı tahribatın da tahmin edilenden çok daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

Nitekim arşiv belgelerindeki verilere göre 30 Temmuz tarihli depremde 855 ev, 282 ahır ve 255 samanlık tamamen yıkılmıştır. 1300 ev, 697 ahır ile 606 samanlık ağır hasarlı, 1480 ev, 617 ahır ve 457 samanlık az hasarlı olarak tespit edilmiştir²⁸⁴¹. Kızılay Arşiv belgelerinde yer alan bilgilere göre ise, Akmağdeni İlçe merkezi ve ilçeye bağlı 40 köyde 412 ev tamamen yıkılmış, 1615 ev az ya da çok hasar almış, Peyik Nahiyesi ve 38 köyünde 1226 ev tamamen yıkılmış, 598 ev hasar almıştır. Hasbek Nahiyesi ile 30 köyünde 46 ev tamamen yıkılmış, 883 ev hasara uğramış, Sorgun ilçe merkezi ve 24 köyünde 51 ev tamamen yıkılmış, 479 ev hasar almış, Yozgat merkeze bağlı 19 köyde ise 380 ev hasar almıştır. Depremden Yozgat’a bağlı 151 köy etkilenmiş ve il genelinde 1735 ev tamamen yıkılmış, 798 ev oturulamayacak derecede ağır hasar almış, 3157 ev ise az hasarlı olarak kayıtlara geçmiştir²⁸⁴².

2.3.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

13 Nisan 1940 tarihinde meydana gelen depremde, 1’i erkek, 2’si kadın ve 4’ü çocuk olmak üzere 7 kişi hayatını kaybetmiş, 2’si erkek, 3’ü kadın ve 1’i çocuk olmak üzere 6 kişide yaralanmıştır. Yine bu depremde 45 hayvan da telef olmuştur.

Diğer taraftan daha önce de ifade ettiğimiz üzere 30 Temmuz tarihli depremde 1735 ev tamamen yıkılmış, 798 ev oturulamayacak derecede ağır hasar almış, 3157 ev ise az hasar almıştır. Depremin ardından basına yansıyan ilk haberlerde “*Depremin ardından 690 nüfuslu Peyik Nahiyesi’nde köy halkından 60’ı hafif, 100’ü ağır olmak üzere yaralı, geri kalanı ise enkaz altında kalmıştır*” cümlelerinin kullanıldığını görmekteyiz. Bir başka haberde ise “*Nahiyede sadece 30 kişi ayaktadır*” ifadesinin kullanıldığını ve bölgede 300’den fazla can kaybının yaşanmasından korkulduğunun ifade edildiğini görmekteyiz. Deprem bölgesine dair yapılan bu haberleri somutlaştıran açıklama ise 31 Temmuz 1940 tarihinde, İçişleri Bakanı Faik Öztrak’tan gelmiştir.

²⁸⁴¹ BCA.30.10.0.0/119.846.8. (1940).

²⁸⁴² Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.249.

Öztrak açıklamasında ilk belirlemelere göre 300 kişinin hayatını kaybettiğini, 300 kişinin hafif, 60 kişinin de ağır yaralandığını belirtmiştir.

TÜRKİYE
KIZILAY CEMİYETİ
GENEL MERKEZİ
...al bölge işgahları

No: 70

YOZGAT: 22/8/1940
Gali:
Yozgat selsele min-
takasına ait 6 nci
rapor:

KIZILAY
Umumi merkezi Yüksek başkanlığına

Yozgat vilayeti dahilinde 30/7/1940 tarihindeki son selsele hadisesi üzerine kat'î tesbit komisiyonları tarafından tanzim edilip gelen fişlere nazaran umumi ev hasar vaziyeti aşağıda arzolu mür:

hasar derecesi :	hasar miktarları
441 157 1226	30
479 404 46	30
1426 189 412	40
456 23 51	24
355 25 0	19
3157 798 1735	151

Boğazlıyan kazasında da cüz'i hasar bulunduğu anlaşılmaktadır. Gelien fişlerin bazısında; Baş vekâlet Yüksek makamının emir ve talimatlarına uygun olmayan bazı yanlışlıklar görüldüğünden; Valinin talebi ve telakkî edilen emirleri üzerine tarafımızdan mahallerinde tetkikat yapılmaktadır. Bundan evvelki raporumuzda da arz edildiği veçhile bir kırsal köyde (6200) lira tensilat yapılmıştır. Bu gün yine bu tetkikat için Köylere gidileceğini son sus saygılarımla arz ederiz.

Müfettiş
M. Tibas

Müfettiş
S. Çayır

TUTANAK
KAYDOLUNMUŞTUR
24 Eylül 1940 24086

*Kızılay Arşivi, No: 2530-1
(Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.249.)*

İçişleri Bakanı'nın bu açıklamasından sonra, 3 Ağustos tarihli haberlerde Yozgat'ın köylerinde 255 kişinin²⁸⁴³, 5 Ağustos tarihli haberlerde ise 137'si Peyik Nahiyesi'nde, 45'i Karamağara'da, 27'si Dedefakılı'da, 1 tanesi Salur'da, 9 tanesi Huruk'ta, 4'ü Çalağıl'da, 4'ü Karacalar'da, 1 tanesi Albar'da (Güldibi) ve 6'sı Karayakup'da olmak üzere 234 kişinin hayatını kaybettiği ifade edilmiştir²⁸⁴⁴. Arşiv vesikalarında yer alan bilgilere göre ise depremde, 54'ü erkek, 94'ü kadın ve 91'i çocuk

²⁸⁴³ Vakıf, "Zelzele Yozgat ve Havalisinde Devam Ediyor", 3 Ağustos 1940, s.1; Tan, "Yozgat'ta Zelzeleden 250 kişi Öldü", 3 Ağustos 1940, s.3.

²⁸⁴⁴ Tan, "Son Zelzele Feci Bilançosu", 5 Ağustos 1940, s.4.

olmak üzere toplam 239 kişi hayatını kaybetmiştir. Yaralı sayısına baktığımızda, 113 erkek, 103 kadın ve 66 çocuk olmak üzere 282 vatandaşımız depremde yaralı olarak kurtulmuştur. 366'sı küçükbaş, 314 büyükbaş ve 67 binek hayvanın depremde telef olduğu²⁸⁴⁵ anlaşılmaktadır.

2.3.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Yozgat'ta yaşanan her iki depremin de ardından, devletin tüm kurumlarıyla seferber olarak, yardım elini depremzedelere uzattığını ifade edebiliriz. Bu bağlamda öncelikle 13 Nisan tarihindeki depremin ardından bölgedeki ilk tedbirler, Yozgat Valisi Feyzi Gürel tarafından alınmıştır. Vali Gürel, depremin hemen ardından beraberinde Jandarma Komutanı, Sağlık Müdürü, doktor ve sağlık memurlarıyla birlikte Peyik'e hareket ederek, gerekli tedbirlerin alınması hususunda çalışmalara başlamıştır. Evleri yıkılan ahalinin barınması için öncelikle Yozgat Bayındırlık Dairesi'nde bulunan 48 çadır kullanılmış, bu miktar yeterli gelmediği için de, ahalinin bir kısmı depremde zarar görmeyen köylere nakledilmişlerdir. Ardından bölgeye Kızılay tarafından gönderilen 220 çadırla halkın barınma sorunu çözüme ulaştırılmıştır.

İlaçe ve nakdi yardım hususunda, Milli Yardım Komitesi tarafından ekmek, un, çay, şeker, ilaç, giyim eşyaları vs. gibi ihtiyaçlar depremzedelere dağıtılmıştır²⁸⁴⁶. Kızılay tarafından da üç buçuk ton giyim eşyası, on çuval şeker, elli sandık hurma bölge ahalisine ulaştırılmıştır. Bunun dışında, Kızılay tarafından bölgeye toplam 67.700 lira para gönderilmiş, bu paranın 38.100 lirası halka dağıtılmış, 5.000 lirası ile de depremde etkilenen Tokat halkı için un ve kuru gıda satın alınmıştır²⁸⁴⁷. Ayrıca depremde en çok etkilenen Sorgun ve Akdağmadeni ilçeleri, "*Erzincan Yer Sarsıntısından Müteessir Olan Mıntıkalar*" içine alınarak, devletin Erzincan felaketzedelerine yapmış olduğu yardımlardan yararlanmışlardır²⁸⁴⁸.

²⁸⁴⁵ BCA.30.10.0.0/119.846.8. (1940).

²⁸⁴⁶ BCA. 30.10.0.0/119.846.9. Lef/2. (16 Ağustos 1940).

²⁸⁴⁷ BCA. 30.10.0.0/119.846.9. Lef/3. (16 Ağustos 1940).

²⁸⁴⁸ BCA. 30.18.1.2/91.58.3. 15 Haziran 1940; Resmi Gazete, Sayı:4545, 26 Haziran 1940, s.14133-14135.

29 Temmuz 1940 tarihinde meydana gelen depremde kaynaklı zararların tespit edilip eksikliklerin giderilmesi için Yozgat Vali Vekili S. Hatunoğlu görevlendirilmiştir. Zira Yozgat Valisi Feyzi Gürel 22 Mayıs 1940 tarihinde sağlık şartlarından dolayı 2 ay izne ayrıldıktan sonra Diyarbakır Valiliği'ne atanmıştır. İçişleri Bakanlığı tarafından Yozgat'a yeni vali atanana kadar, S. Hatunoğlu Yozgat Vali Vekilliğine görevine getirilmiştir. Bu nedenle Temmuz ayında Peyik'te meydana gelen felaket dolayısıyla tedbirler, Hatunoğlu tarafından alınmıştır. Hatunoğlu, Peyik Nahiye Müdürü vasıtasıyla öğrendiği felaket haberinin ardından, İl Emniyet Müdürü, İl Sağlık Müdürü, İl Jandarma Komutanı, Merkez Hükümet Doktoru, Belediye Başkanı, polis ve jandarma kuvvetleri ile beraber il merkezinde bulunan bütün motorlu araçları da alarak Peyik'e hareket etmiştir. Ayrıca, Akmağdeni Kaymakamı'na da telefonla ulaşılarak, kaymakamla birlikte, jandarma komutanı, hükümet doktoru, sağlık memuru ve hükümet doktorunun da ilgili bölgelere gitmelerini sağlamıştır²⁸⁴⁹.

İl merkezi ve ilçelerden temin edilen motorlu araçlarla deprem bölgesine asker, jandarma, nafia amelesi ve civar köy halkı sevk edilmiştir. Sevk edilen kişilerin yardımıyla da enkaz altında kalan yüzlerce kişinin çıkarılması sağlanmıştır²⁸⁵⁰. Ayrıca enkaz altında kalarak hayatını kaybedenler aynı gün defnedilmiş, telef olan yüzlerce hayvan da İl Veteriner Müdürü'nün nezareti altında yerleşim yerlerinin uzağına gömülmüştür²⁸⁵¹.

Enkaz altından yaralı olarak çıkarılan depremzedelerin tedavileri hükümet doktorları ve sağlık memurları tarafından mahallinde yapılmaya çalışılmış, ağır yaralıları ise Yozgat'a nakledilmiştir²⁸⁵². Yozgat il merkezinden ve ilçelerinden gönderilen sağlık ekipleri, polis ve jandarmanın üstün gayretleriyle ahalinin ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır²⁸⁵³. Bu süreçte Ankara ve civar illerden deprem bölgesine çadır, battaniye ve yiyecek gönderildiğini de görmekteyiz.

²⁸⁴⁹ BCA. 30.10.0.0/119.846.9. Lef/2. (16 Ağustos 1940).

²⁸⁵⁰ Ulus, "Zelzele Mıntıkasında Yardım Ekipleri Derhal Faaliyete Geçtiler", 1 Ağustos 1940, s.1.

²⁸⁵¹ BCA. 30.10.0.0/119.846.9. Lef/4. (16 Ağustos 1940).

²⁸⁵²Ulus, "Zelzele Mıntıkasında Yardım Ekipleri Derhal Faaliyete Geçtiler", 1 Ağustos 1940, s.1; Son Telgraf, "Yozgat Havalisinden Zelzele Fasıllarla Devam Ediyor", 31 Temmuz 1940, s.1; Tan, "Anadolu'da Zelzele Devam Ediyor", 1 Ağustos 1940, s.1.

²⁸⁵³ Vakıf, "Zelzele Felaketi", 31 Temmuz 1940, s.2; Yeni Sabah, "Yeni Bir Zelzele Felaketi", 31 Temmuz 1940, s.1.

Halkın ilk andaki ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla Kızılay, valilik emrine 6000 lira nakit para yardımı²⁸⁵⁴, 100 sandık hurma ve giyecek eşyayla birlikte²⁸⁵⁵, barınma için önce 350 adır²⁸⁵⁶, ardından da 150 olmak üzere toplam 500 çadır göndermiştir²⁸⁵⁷. Ancak gönderilen bu çadırlar, binlerce binanın yıkıldığı bölge için yeterli gelmemiştir. Nitekim bölgede görevli olan Kızılay Müfettişi Sait Güven tarafından Kızılay Genel Merkezi'ne bölgede 900 çadıra ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Ancak çadırların sevkiyatı gecikmiş, dolayısıyla ahali uzun süre evsiz, çadırsız olarak yaşamak zorunda kalmıştır. Bu durum Kızılay müfettişi M. Tibas'ın 18 Ağustos tarihli raporuna da yansımıştır. Raporda halkın iaşe ve giyecek ihtiyaçlarının karşıldığı, ancak barınma sorunlarının çözüme ulaştırılamadığı için rahatsızlık duydukları ifade edilmektedir²⁸⁵⁸. adırla birlikte halkın yıkılan evlerinin yapılabilmesi için yine Kızılay tarafından bölgeye 2300 metre küp mamul kereste gönderilmiştir²⁸⁵⁹.

Yetkililerin üzerinde durduğu bir diğer husus ise, bölgede hasat zamanı gelen ekinlerin ziyan olmamasının sağlanmasına yöneliktir. Bu bağlamda, Vali Vekili Hatunoğlu Ziraat Bakanlığı ile görüşmelerde bulunmuş²⁸⁶⁰, bu görüşmeler neticesinde Ziraat Bakanlığı tarafından Akmağdeni ilçesine Ankara'dan orak ve harman makineleriyle, Ziraat Bakanlığı'nda görevli iki ziraat uzmanı gönderilmiştir. Tarlalarda kalan ekinlerin bir an önce biçilip harman edilmesini sağlamak için yapılan bu yardımlarla birlikte, ayrıca depremzede köylülere 200 baş çift hayvanı dağıtılmıştır²⁸⁶¹.

250'ye yakın vatandaşımızın hayatını kaybettiği Yozgat depreminin, basında yeteri kadar gündemde tutulmadığını ifade etmemiz gerekir. Zira birkaç gazete 4-5 gün boyunca Yozgat depremi ile ilgili okuyucularına bilgi aktarmış, diğerleri ise 1-2 gün ile

²⁸⁵⁴ BCA. 30.10.0.0/119.846.9. Lef/3. 16 Ağustos 1940.

²⁸⁵⁵ Tan, "Muhtelif Yerlerde Yine Zelzele Oldu", 31 Temmuz 1940, s.1; Son Telgraf, "Yozgat Havalisinden Zelzele Fasıllarla Devam Ediyor", 31 Temmuz 1940, s.3; Vakit, "Zelzele Felaketi", 31 Temmuz 1940, s.2; Yeni Sabah, "Yeni Bir Zelzele Felaketi", 31 Temmuz 1940, s.1.

²⁸⁵⁶ BCA. 30.10.0.0/119.846.9. Lef/3. (16 Ağustos 1940); Tan, "Muhtelif Yerlerde Yine Zelzele Oldu", 31 Temmuz 1940, s.1; Son Telgraf, "Yozgat Havalisinden Zelzele Fasıllarla Devam Ediyor", 31 Temmuz 1940, s.3; Vakit, "Zelzele Felaketi", 31 Temmuz 1940, s.2; Yeni Sabah, "Yeni Bir Zelzele Felaketi", 31 Temmuz 1940, s.1.

²⁸⁵⁷ BCA. 30.10.0.0/119.846.9. Lef/3. (16 Ağustos 1940).

²⁸⁵⁸ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.246.

²⁸⁵⁹ BCA. 30.10.0.0/119.846.9. Lef/4. (16 Ağustos 1940).

²⁸⁶⁰ BCA. 30.10.0.0/119.846.9. Lef/3. (16 Ağustos 1940).

²⁸⁶¹ Vakit, "Zelzele", 3 Ağustos 1940, s.2; Tan, "Yozgat'ta Zelzeleden 250 kişi Öldü", 3 Ağustos 1940, s.3; Ulus, "Yozgat Felaketzedelerine Yapılan Yardımlar", 10 Ağustos 1940, s.2.

haberleri sınırlı tutmuşlardır. Bundan dolayı ahalinin deprem karşısındaki tutum ve davranışları hakkında çok fazla bilgi sahibi değiliz. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün deprem felaketi nedeniyle 9 Ağustos 1940 tarihinde Yozgat'a gitmesi, Yozgat depremini kısa süreliğine de olsa tekrar ülke gündemine sokmuştur.

10 Ağustos 1940 Tarihli Akşam Gazetesi

2.3.4. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Deprem Bölgesine Ziyareti

Yozgat'ta halk tarafından yoğun ilgiyle karşılanan İnönü²⁸⁶², şehirde bir gün kalmıştır²⁸⁶³. İnönü'nün Yozgat ziyareti de basında fazla yer almamıştır. Ancak, arşiv belgelerinden elde ettiğimiz bilgilere göre, İnönü'nün bölge halkını ziyareti esnasında, Peyik Nahiyesi halkı, Akmağdeni Kaymakamı hakkında İnönü'ye birtakım şikâyetlerde bulunulmuştur. Bunun üzerine İnönü, vali vekili Hatunoğlu'ndan şikâyetlerin incelenmesini talep etmiştir. Hatunoğlu da yapmış olduğu incelemelerin ardından Başbakanlığa ve İçişleri'ne sunduğu raporda kaymakam hakkında yapılan şikâyetlerin gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir. Bu şikâyetlerin, Vilayet Parti Azasından Cevdet Topaçlı, İlçe Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı İsmail Hakkı ve Peyik Nahiyesi Müdürü Mustafa Ketenci tarafından halkın kışkırtılmasıyla olduğunu ifade etmiştir. Hatunoğlu'na göre, Kaymakam Fahri Ahıskalı görevini hiçbir kötü niyet düşünmeden

²⁸⁶² Ulus, "Millî Şef Yozgat'ta" 10 Ağustos 1940, s.1; Vakıf, "Reisicumhur İnönü Yozgat'ta", 10 Ağustos 1940, s.2.

²⁸⁶³ Ulus, "Millî Şefimiz Dün Sivas'a Şeref Verdi", 11 Ağustos 1940, s.1.

layıkıyla yerine getirmeye çalışmaktadır. Ancak, genç, tecrübesiz ve idare memurluğu hayatına yeni başlamış olmasıyla birlikte, bölgesinde sürekli depremlerin meydana gelmesi kaymakamı psikolojik olarak olumsuz manada etkilemiştir. Dolayısıyla da kendisinden beklenen çalışmaları zaman zaman aksatmak durumunda kalmıştır. Şikâyetler de bundan kaynaklanmıştır²⁸⁶⁴.

10 Ağustos 1940 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

Netice itibariyle II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu olumsuz şartlar, Erzincan Depremi ve ardından yaşanan diğer afetlerle birlikte içinde bulunulan ekonomik sıkıntılara rağmen devlet tüm kurumlarıyla birlikte seferber olmuş, ahalinin ihtiyaçları bir takım eksikliklere rağmen giderilmeye çalışılmıştır. Ekonomik sıkıntılara rağmen hükümetin depremzedeler için almış olduğu tedbirler, dönemin Vakit Gazetesi yazarlarından Hikmet Münir tarafından takdirle karşılanmıştır. Münir yazısında, "Yeni bir zelzele 300 vatandaşımızın daha ölümüne sebep oldu. 300'ü mütecaviz yaralı ve bir yığın evsiz barksız kalmış insan var. Milletler birbiriyle boğuşuyor ve biz, bu boğuşmanın dışındayız ama memleketimiz içinde tabiatla pençeleşiyoruz. Erzincan mintakasında büyük felaketlerin zuhuruna sebep olan meşum zelzelenin tesir ve ıstırapı henüz geçmemişken, bir de bu Yozgat sarsıntısının elemeleriyle karşılaşmak ne demektir, bilemiyoruz? Ancak şununla müteselli olabiliyoruz ki başımızda milletin acılarını kendi

²⁸⁶⁴ BCA. 30.10.0.0/119.846.9. Lef/4. (16 Ağustos 1940).

*acısı halinde duyan bir hükümet bulunuyor. Ölenlerin bıraktığı yaşlılara, vurgunların yaralılarına ve hamanları sönmüş felaketzedelere canla başla bakmayı en baş vazife olarak biliyor*²⁸⁶⁵ cümlelerine yer vererek hükümetin felaket karşısında canla başla çalıştığını belirtmiştir.

2.3.5. Depremi Yurtdışındaki Yankıları

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Yozgat Depremi'ne ilişkin ulusal basında çok fazla haber paylaşılmamıştır. Şüphesiz bu durumun temel nedeni, çok daha yıkıcı olan Erzincan Depremi'nin gölgesinde kalmış olmasıdır. Zira Yozgat Depremi'nin meydana geldiği tarihlere ait basın incelendiğinde, ekseriyetle Erzincan Depremi'nden zarar görenler ile deprem sonrasında vilayette yapılan çalışmalara dair haberlere rastlamaktayız. Aynı şekilde bu dönem, yurtdışında da Erzincan Depremi'nin yankılarının devam ettiği bir dönemdir. Dolayısıyla Yozgat Depremi'ne ilişkin sadece Yunanistan basınında birkaç haberin paylaşıldığını görmekteyiz. Yunan Eleftron Vima Gazetesi, *“Dost ve komşu memlekete karşı olan samimi sempatisini ifade deden hiçbir zaman hali kalmamış olan Elen Milleti bu defa da Türk Milletinin acısına iştirak ve yeni felaketin büyük bir nispet almamasını bütün kalbiyle temenni etmektedir. Bu temenni, bütün Yunanlıların Türk Milletine karşı olan hissiyatına tamamen tekabül etmektedir*²⁸⁶⁶ cümleleriyle, Yozgat Depremi sonrasında Türk halkının yanında olduğunu beyan etmiştir.

²⁸⁶⁵ Hikmet Münir, “İkinci Zelzele Felaketi”, Vakıf, 1 Ağustos 1940, s.3.

²⁸⁶⁶ Ulus, “Yozgat Zelzele Mıntıkasında”, 2 Ağustos 1940, s.5; Yeni Sabah, “Anadolu Zelzelesi ve Yunanistan”, 3 Ağustos, 1940, s.1; Vakıf, “Zelzele”, 3 Ağustos 1940, s.2; Tan, “Yozgat'ta Zelzeleden 250 kişi Öldü”, 3 Ağustos 1940, s.3.

2.4. Muğla Depremi (23 Mayıs 1941)

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de meydana gelen bir diğer deprem Muğla Depremi olmuştur. Muğla’da, 23 Mayıs 1941 tarihinde saat 21.52’de başlayan yer sarsıntısı, 24 Mayıs 1941 günü saat 01.40’a kadar aralıklarla devam etmiştir. 01.40’ta ise hasarlara neden olan şiddetli bir deprem daha olmuş ve bu depremin ardından da artçılar devam etmiştir²⁸⁶⁷. Ana depremin olduğu saatten 03.45’e kadar on dokuz²⁸⁶⁸, saat 06.00’dan 08.00’e kadar ise 23 sarsıntının kaydedildiği ²⁸⁶⁹ şehirde, artçılar ilerleyen günlerde de olmaya devam etmiştir. Zira 24 Mayıs tarihinde gece 00.00’da yine çok şiddetli²⁸⁷⁰ olarak yaşanan depremin ardından devam eden sarsıntılarla birlikte, 26 Mayıs saat 11.00’e kadar on bir şiddetli sarsıntı kaydı yapılmıştır²⁸⁷¹. Neredeyse iki ay²⁸⁷² devam eden sarsıntılardan bazıları da yeni hasarların ortaya çıkmasına neden olacak derecede şiddetli olmuştur. Nitekim 29 Mayıs ve 30 Mayıs tarihindeki artçı sarsıntılar nedeniyle Muğla’ya bağlı Bozağaç Köyü’nde 22 ev kısmen, 6 ev ise tamamen yıkılmıştır²⁸⁷³. Devam eden sarsıntılar hasar miktarını arttırdığı gibi halkın depremden kaynaklı korku ve paniğinin uzun süre devam etmesine neden olmuştur.

İzmir, Kocaeli, Manisa, Kuşadası, Milas, Bodrum, Köyceğiz, Fethiye’de de şiddetli olarak hissedilen²⁸⁷⁴ deprem, Muğla il merkezinde ve özellikle il merkezine bağlı köylerde can ve mal kayıplarına neden olmuştur.

²⁸⁶⁷ BCA. 30.10.00/119.847.3.(23 Mayıs 1941); Ulus Gazetesi’nde, depremin 23 Mayıs gecesi 23.50’de meydana geldiği ve 24 Mayıs sabahı saat 03.45’e kadar devam ettiği belirtilmektedir. Bkz. Ulus, “Yer Sarsıntısı”, 25 Mayıs 1941, s.1; Ayrıca bkz. Bayram Akça-Seher Akça, “Cumhuriyet Dönemi Muğla Vilayeti’nde Görülen Depremler (1923-1960)” Turkish Studies - Historical Analysis, Vol.14, No.1, 2019, s.17 - 30.

²⁸⁶⁸ Ulus, “Yer Sarsıntısı”, 25 Mayıs 1941, s.1.

²⁸⁶⁹ BCA. 30.10.00/119.847.3.(23 Mayıs 1941).

²⁸⁷⁰ Ulus, “Muğla’daki Zelzeleden Sonra”, 26 Mayıs 1941, s.1; Tan, “Muğla’da Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 26 Mayıs 1941, s.1; Vatan, “Muğla’nın Üç Köyünde”, 26 Mayıs 1941, s.1; Yeni Sabah, “Zelzele”, 26 Mayıs 1941, s.1.

²⁸⁷¹ Ulus, “Muğla’daki Yer Sarsıntısı”, 27 Mayıs 1941, s.2; Cumhuriyet, “Muğla’da Şiddetli Zelzeleler Durmadı”, 27 Mayıs 1941, s.5; Tan, “Muğla’da Zelzele Devam Ediyor”, 27 Mayıs 1941, s.1.

²⁸⁷² Cumhuriyet, “Muğla’da Gene Zelzele Oldu”, 18 Temmuz 1941, s.3.

²⁸⁷³ BCA. 30.10.00/119.847.7. (4 Haziran 1941).

²⁸⁷⁴ Ulus, “Yer Sarsıntısı”, 25 Mayıs 1941, s.2.

2.4.1. Depremın Meydana Getirdiği Hasar

Kandilli Rasathanesi kayıtlarına göre 6.0 şiddetindeki²⁸⁷⁵ deprem, il merkezi civarında bulunan Oyuklu Dağı'nda²⁸⁷⁶ ve Hisar Dağı'nda şiddetli sarsıntılara neden olmuştur. Nitekim depremin şiddetinden Hisar Dağı'ndan bir kaya koparak şehre düşmüş ve bir evin yıkılmasına ve evin içindekilerin hayatını kaybetmesine neden olmuştur²⁸⁷⁷. Görgü tanıklarının ifadelerine göre, Hisar Dağı'ndan sarsıntı ile kopan ve 200 ton ağırlığında olan kaya parçası düşerken farklı bir yol izleseydi, Muğla il merkezinde çok daha büyük bir felaket olabilirdi²⁸⁷⁸.

Muğla il merkezindeki yeni ve eski su tesisatının tahrip olmasına neden olan deprem, bahsi geçen hasarlar dışında ev ve binalarda da zayıatların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim deprem bölgesindeki ilk incelemelerde, il merkezinde 25 binada hasar olduğu, bu binalardan beşinin tamamen, 20'sinin kısmen hasar aldığı²⁸⁷⁹, il merkezine bağlı Pisi, Kedoca ve Bayır köylerindeki evlerin %10'unun oturulamayacak derecede yıkıldığı, %25'inin ise bacalarının ve duvarlarının yıkıldığı tespit edilmiştir²⁸⁸⁰. Ancak, devam eden sarsıntılarla birlikte, merkezde oturulamayacak derecedeki ev sayısı 127'ye, kısmen hasara uğrayan ev sayısı ise 128'e yükselmiştir²⁸⁸¹. Ayrıca, Muğla Halkevi binasının salon, gazino, kütüphane, büfe kısımları ve antreleri zarar görmüştür²⁸⁸².

Artçı sarsıntılar, il merkezinde olduğu gibi köylerdeki hasarları da arttırmış, bu bağlamda merkeze bağlı Akçaova Köyü'ndeki bütün evler oturulamayacak hale gelmiş, daha önce %10 hasar aldığını ifade ettiğimiz Bayır Köyü'ndeki evlerin tamamı

²⁸⁷⁵ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 7 Haziran 2021).

²⁸⁷⁶ Cumhuriyet, "Muğla'da Şiddetli Zelzeleler", 25 Mayıs 1941, s.1; Ulus, "Yer Sarsıntısı", 25 Mayıs 1941, s.2.

²⁸⁷⁷ Ulus, "Yer Sarsıntısı", 25 Mayıs 1941, s.2. Cumhuriyet Gazetesi'nde verilen bilgiye göre, kaya parçası üç dört evi yerle yeksan etmiştir. Bkz. Cumhuriyet, "Muğla'nın Atlattığı Felaket", 29 Mayıs 1941, s.3.

²⁸⁷⁸ Cumhuriyet, "Muğla'nın Atlattığı Felaket", 29 Mayıs 1941, s.3.

²⁸⁷⁹ BCA. 30.10.00/119.847.3.(23 Mayıs 1941).

²⁸⁸⁰ Ulus, "Muğla'daki Zelzeleden Sonra", 26 Mayıs 1941, s.1; Tan, "Muğla'da Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 26 Mayıs 1941, s.1; Vatan, "Muğla'nın Üç Köyünde", 26 Mayıs 1941, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele", 26 Mayıs 1941, s.1.

²⁸⁸¹ Ulus, "Muğla'daki Yer Sarsıntısı", 27 Mayıs 1941, s.2; Cumhuriyet, "Muğla'da Şiddetli Zelzeleler Durmadı", 27 Mayıs 1941, s.5; Tan, "Muğla'da Zelzele Devam Ediyor", 27 Mayıs 1941, s.1.

²⁸⁸² Ulus, "Muğla'da Zelzele Yeniden Başladı", 14 Haziran 1941, s.4; Cumhuriyet, "Muğla'ya Yardım", 31 Mayıs 1941, s.3.

yıkılmıştır²⁸⁸³. Nihayetinde ana deprem ve ardından yaşanan artçı sarsıntılarla birlikte, yedi köyde tamamen yıkılan ev sayısının 180, tamire muhtaç olan ev sayısının ise 202 olduğunu²⁸⁸⁴, merkez ve köylerde toplamda 525 evin oturulamayacak hale geldiğini, 539 evin kısmen hasara uğradığını görmekteyiz²⁸⁸⁵.

Gerek Muğla Valisi İbrahim Ethem Akıncı'nın²⁸⁸⁶ gerekse halkın ifadelerine göre depremin şiddetli, artçılarının ise uzun süre devam etmesine rağmen hasar miktarı, diğer depremlere oranla daha az olmuştur. Bu durum yine aynı ifadelerle göre il genelinde inşaatların sağlam yapılmasından kaynaklanmıştır. Basında, “*Diğer memleketlerdekine kıyas kabul etmeyecek surette sağlam*” olarak ifade edilen evlerin dayanıklı olmasının nedeni, Muğlaların aktardığına göre, halkın evlerini yaparken gösterdiği özen ve evlerinin harcını yaparken kullanmış oldukları kireçtir²⁸⁸⁷.

2.4.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Muğla il merkezi ve köylerinde hasarlara neden olan depremin ardından 3 kişi hayatını kaybetmiş, 2 kişi de ağır yaralanmıştır²⁸⁸⁸. Hayatını kaybedenlerden ikisi Hisar Dağı'ndan yuvarlanan kayanın ezdiği evin enkazı altında kalmak suretiyle hayatını kaybetmiştir. Diğer can kaybı ise Pisi Köyü'nde olmuştur²⁸⁸⁹. Depremin şiddetine nispeten can kaybının az olmasının nedeni kuşkusuz daha önce de ifade ettiğimiz üzere, binaların sağlam olması nedeniyle yıkılan bina sayısının depremin şiddetine göre az olmasıdır. Bununla birlikte, depremin meydana geldiği mevsim ve depremin oluş saati de, can kaybı sayısının az olmasına neden olmuştur. Nitekim Muğla Valisi de depremin yaz mevsiminde ve halkın henüz uyumadığı bir saatte gerçekleşmesinin daha fazla can

²⁸⁸³ Ulus, “Muğla’da Zelzeleler”, 30 Mayıs 1941, s.3; Cumhuriyet, “Muğla’da Yeniden Zelzeleler Oldu”, 30 Mayıs 1941, s.3; Tan, “Muğla’da Zelzele Devam Ediyor”, 30 Mayıs 1941, s.5; Vatan, “Muğla’da Yine Zelzele Oldu”, 30 Mayıs 1941, s.5.

²⁸⁸⁴ BCA. 30.18.1.2/96.80.9. (17 Eylül 1941).

²⁸⁸⁵ Ulus, “Muğla’da Zelzele Hafif ve Fasilalı Olarak Devam Ediyor”, 6 Haziran 1941, s.4; Cumhuriyet, “Muğla’da Hafif Zelzeleler Hala Devam Ediyor”, 6 Haziran 1941, s.1; Tan, “Muğla’da Zelzelenin Yaptığı Tahribat”, 6 Haziran 1941, s.5; Vatan, “Muğla’da Zelzele Hala Devam Ediyor”, 6 Haziran 1941, s.1.

²⁸⁸⁶ BCA. 30.10.00/119.847.3.(23 Mayıs 1941).

²⁸⁸⁷ Cumhuriyet, “Muğla’nın Atlattığı Felaket”, 29 Mayıs 1941, s.3.

²⁸⁸⁸ Ulus, “Muğla’da Zelzele Hafif ve Fasilalı Olarak Devam Ediyor”, 6 Haziran 1941, s.4; Cumhuriyet, “Muğla’da Hafif Zelzeleler Hala Devam Ediyor”, 6 Haziran 1941, s.1; Tan, “Muğla’da Zelzelenin Yaptığı Tahribat”, 6 Haziran 1941, s.5; Vatan, “Muğla’da Zelzele Hala Devam Ediyor”, 6 Haziran 1941, s.1.

²⁸⁸⁹ BCA. 30.10.00/119.847.3.(23 Mayıs 1941).

kaybının yaşanmasını önlediğini ifade etmiştir²⁸⁹⁰. Ana depremin ardından devam eden artçı sarsıntılar nedeniyle halkın teyakkuzda olması, imkânları dâhilinde önlemler almaları ve genellikle açıklık alanlarda bulunmaları can kayıplarını azaltan etkenlerdir. Muğla halkı, can kaybının az olmasının nedenini binalarının sağlam olmasının yanı sıra Allah'ın bir lütfu olarak da gördüklerini basına verdikleri röportajlarda belirtmişlerdir²⁸⁹¹.

2.4.3. Deprem Sırasında Halkın Yaşadıkları

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere deprem ahalinin henüz uyumadığı bir saatte yani 21.51'de meydana gelmiştir. Halk depremi bütün şehrin yerle yeksan olduğunu düşünecek kadar şiddetli hissetmiştir. İlk depremle büyük bir paniğe kapılan halkın korkusu ilerleyen saatlerde devam eden artçılarla daha da artmıştır. Korku ve panik nedeniyle evlerini boşaltarak, sokaklara ve meydanlıklara çıkan halkın²⁸⁹² büyük kısmı geceyi dışarıda geçirmiştir²⁸⁹³. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi halkın evini boşaltarak sokaklara çıkması can kaybının az olmasında etkili olmuştur.

Devam eden sarsıntılar nedeniyle halk nerdeyse iki hafta boyunca evlerine girememiştir²⁸⁹⁴. Halkın evine girememesinde şüphesiz yaşadığı korku ve devam eden artçıların evlere hasar vermeğe devam etmesi etkili olmuştur. Halk deprem nedeniyle sadece evlerine değil, çalıştıkları işyerlerine ait binalara da girememiştir. Bunun için şehir merkezinde birtakım tedbirler alınmış, bu bağlamda depremde en fazla hasar alan binalar arasında bulunan halkevi binası tahliye edilmiş²⁸⁹⁵, bazı devlet daireleri de hizmetlerini parklarda vermeye başlamıştır²⁸⁹⁶.

²⁸⁹⁰ BCA. 30.10.00/119.847.3.(23 Mayıs 1941).

²⁸⁹¹ Cumhuriyet, “Muğla'nın Atlattığı Felaket”, 29 Mayıs 1941, s.3.

²⁸⁹² Ulus, “Muğla'daki zelzeleden Sonra”, 26 Mayıs 1941, s.1; Cumhuriyet, “Muğla'da Şiddetli Zelzeleler”, 25 Mayıs 1941, s.1; Tan, “Muğla'da Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 26 Mayıs 1941, s.1; Vatan, “Muğla'nın Üç Köyünde”, 26 Mayıs 1941, s.1; Yeni Sabah, “Zelzele”, 26 Mayıs 1941, s.1.

²⁸⁹³ Ulus, “Yer Sarsıntısı”, 25 Mayıs 1941, s.2.

²⁸⁹⁴ Ulus, “Muğla'da Zelzeleler”, 30 Mayıs 1941, s.3; Cumhuriyet, “Muğla'da Yeniden Zelzeleler Oldu”, 30 Mayıs 1941, s.3; Tan, “Muğla'da Zelzele Devam Ediyor”, 30 Mayıs 1941, s.5; Vatan, “Muğla'da Yine Zelzele Oldu”, 30 Mayıs 1941, s.5; Ulus, “Muğla'da Zelzele Hafif ve Fasılalı Olarak Devam Ediyor”, 6 Haziran 1941, s.4; Cumhuriyet, “Muğla'da Hafif Zelzeleler Hala Devam Ediyor”, 6 Haziran 1941, s.1; Tan, “Muğla'da Zelzelenin Yaptığı Tahribat”, 6 Haziran 1941, s.5; Vatan, “Muğla'da Zelzele Hala Devam Ediyor”, 6 Haziran 1941, s.1.

²⁸⁹⁵ Ulus, “Muğla'da Zelzele Yeniden Başladı”, 14 Haziran 1941, s.4.

²⁸⁹⁶ Ulus, “Muğla'daki Yer Sarsıntısı”, 27 Mayıs 1941, s.2; Cumhuriyet, “Muğla'da Şiddetli Zelzeleler Durmadı”, 27 Mayıs 1941, s.5; Tan, “Muğla'da Zelzele Devam Ediyor”, 27 Mayıs 1941, s.5.

2.4.4. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Muğla il merkezi ve merkeze bağlı köylerde hasarlara neden olan depremin hemen ertesi günü Muğla Valisi İbrahim Ethem Akıncı köylere giderek buralarda incelemeler yapmıştır²⁸⁹⁷. Vali tarafından alınan tedbirler sayesinde, ahalinin ekmek ve diğer gıda madde ihtiyaçları zamanında karşılanmıştır²⁸⁹⁸.

Yaralıları için gerekli tedbirler alınarak, kısa sürede hastaneye sevkleri sağlanmıştır²⁸⁹⁹. Açıkta kalan halkın barınmasını sağlayabilmek için ise öncelikle askeriyedeki ve il nafia müdürlüğündeki çadırlardan yararlanılmış²⁹⁰⁰, ancak muhtemelen bu çadırlar yeterli gelmediğinden Kızılay Merkezi'nden bölgeye 200 çadır gönderilmiştir²⁹⁰¹. Yapılan çadır yardımıyla birlikte, devlet tarafından evleri yıkılan veya ağır hasar alanlara kalıcı konutlarının inşası veya tamiri için de yardım yapılmasına dair karar alınmıştır. Bu bağlamda 17 Eylül 1941 tarihinde bir kararname çıkarılmış, çıkan kararnameyle, civar devlet ormanlarından köylülere parasız olarak 1322,5 metreküp kerestelik ağaç verilmesi kabul edilmiştir²⁹⁰². Alınan tedbirlerle, depremzedeler için gerekli olan ilk yardımlar kısa sürede temin edildiği gibi, deprem nedeniyle bozulan suyuolları da kısa sürede tamir edilmiş²⁹⁰³, il merkezindeki çarşı esnafının da çalışmalarının devam etmesi sağlanmıştır. Vali Akıncı'nın belirttiğine göre deprem bölgesinde herhangi bir asayişsizlik olmamıştır²⁹⁰⁴.

²⁸⁹⁷ BCA. 30.10.00/119.847.3.(23 Mayıs 1941).

²⁸⁹⁸ BCA. 30.10.00/119.847.3.(23 Mayıs 1941).

²⁸⁹⁹ BCA. 30.10.00/119.847.3.(23 Mayıs 1941).

²⁹⁰⁰ BCA. 30.10.00/119.847.3.(23 Mayıs 1941).

²⁹⁰¹ Ulus, "Kızılay'ın Muğla'daki Felaketzedelere Yardımı", 31 Mayıs 1941, s.2; Cumhuriyet, "Muğla'ya Yardım", 31 Mayıs 1941, s.3.

²⁹⁰² BCA. 30.18.1.2/96.80.9. (17 Eylül 1941).

²⁹⁰³ BCA. 30.10.00/119.847.3.(23 Mayıs 1941).

²⁹⁰⁴ BCA. 30.10.00/119.847.3.(23 Mayıs 1941).

2.5. Van-Erciş Depremi (10 Eylül 1941)

Erzincan Depremi'nin ardından Doğu Anadolu Bölgesi'nde önemli miktarda can kaybına neden olan Van - Erciş depremi, Kandilli Rasathanesi verilerine göre, 10 Eylül 1941 tarihinde saat 23.53'te 5.9 şiddetinde meydana gelmiştir²⁹⁰⁵. Ancak, dönemin basını incelendiğinde Van - Erciş'te olduğu belirtilen deprem için, Ağrı'da 10 Eylül'ü 11 Eylül'e bağlayan gece 00.55'te meydana geldiği ifade edilmiş, Van'da meydana gelen deprem için, depremin meydana geliş saatiyle ilgili ise herhangi bilgi verilmeksizin 11 Eylül 1941 tarihinde sabah saatlerinde olduğu ifade edilmiştir. Van'da meydana gelen deprem hakkında ayrıca basında depremin 30 saniye sürdüğü bilgisine de yer verilmiştir²⁹⁰⁶. Aynı tarihlerde Van ve Ağrı illeri dışında, muhtelif şiddetlerde olmak üzere Erzincan, Karaköse, Bitlis, Van ve Malazgirt'te de depremler meydana gelmiştir²⁹⁰⁷.

Deprem, Van'da ve Van'a bağlı Erciş İlçesi'nde şiddetli, Gevaş ve Başkale ilçelerinde ise hafif, Ağrı'ya bağlı Patnos İlçesi ile bu ilçeye bağlı Dedeli Nahiyesi'nde ise şiddetli olarak hissedilmiştir²⁹⁰⁸.

2.5.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

Depremin şiddetli olarak hissedildiği Erciş ve Patnos'ta deprem nedeniyle önemli hasarlar meydana gelmiştir. Erciş ilçe merkezindeki postane binası, halkevi ve İnhisarlar İdaresi binaları kısmen harap olmuş²⁹⁰⁹, jandarma karakolu ve okul ise yıkılmıştır. Deprem, Erciş'te ilçe merkezinden ziyade ilçeye bağlı köylerde büyük hasarlara neden olmuştur. Nitekim depremin ardından İçişleri Bakanlığı'na gönderilen telgrafta, Van'ın Kocapınar Nahiyesi'ne bağlı 30 köy ile merkez nahiyesine bağlı 10 kadar köyün yıkıldığı

²⁹⁰⁵ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2021).

²⁹⁰⁶ "Ulus" Muhtelif Şiddette Yer Sarsıntıları Oldu", 12 Eylül 1941, s.1; Cumhuriyet, "Şarki Anadolu'da Şiddetli Zelzeleler", 12 Eylül 1941, s.1; Tan, "Şarki Anadolu'da Şiddetli Yer Sarsıntısı Oldu", 12 Eylül 1941, s.1; Vakit, "Van ve Ağrı'da Şiddetli Zelzeleler Oldu", 12 Eylül 1941, s.1; Yeni Sabah, "Yeni Zelzele Felaketi", 12 Eylül 1941, s.3.

²⁹⁰⁷ "Ulus" Muhtelif Şiddette Yer Sarsıntıları Oldu", 12 Eylül 1941, s.1; Cumhuriyet, "Şarki Anadolu'da Şiddetli Zelzeleler", 12 Eylül 1941, s.1; Son Telgraf, "Doğu'da Yeni Bir Zelzele Felaketi", 12 Eylül 1941, s.1; Tan, "Şarki Anadolu'da Şiddetli Yer Sarsıntısı Oldu", 12 Eylül 1941, s.1; Yeni Sabah, "Yeni Zelzele Felaketi", 12 Eylül 1941, s.1.

²⁹⁰⁸ "Ulus", "Erciş'te 40 Köy Tamamen Harap Oldu", 12 Eylül 1941, s.1.

²⁹⁰⁹ Son Telgraf, "Zelzele Felaketi", 14 Eylül 1941, s.1.

belirtilmiştir²⁹¹⁰. İncelemelerin ardından Erciş’e bağlı 40 köyün tamamen harap olduğu bilgisi paylaşılmıştır²⁹¹¹.

Bununla birlikte, ana depremin ardından 13 Eylül gecesi Patnos’ta saat 21.30’da, 23.20’de ve 24.00’te beşer saniye süren²⁹¹², 14 Eylül gecesi Ağrı’da saat 22.00’de hafif, saat 04.00’te oldukça şiddetli²⁹¹³ olmak üzere yaşanan depremler, Erciş Kaza Merkezi’nde ana depremin ardından yaşanan hasarların daha da artmasına neden olmuştur. Zira ana depremle duvarları çatlayarak hasar alan binalar, meydana gelen bu artçı sarsıntılar nedeniyle oturulamaz hale gelmiş, bazı evler ise tamamen yıkılmıştır²⁹¹⁴.

Ağrı iline bağlı Patnos ilçe merkezinde deprem nedeniyle yedi evle birlikte hükümet binası hasara uğramıştır. Deprem burada da Erciş’te olduğu gibi ilçe merkezinden ziyade ilçeye bağlı nahiye ve köylerde daha fazla hasara neden olmuştur. Nitekim ilçeye bağlı Dedeli Nahiye merkezinde 11 ev, nahiyeye bağlı köylerde ise 10 ev deprem nedeniyle kısmen harap olmuştur. Dedeli Nahiyesi ile birlikte ilçeye bağlı Sultan Mut Nahiyesi’nde bazı evler de hafif derecede zarar görmüş²⁹¹⁵, Sarısu Nahiye merkezinde ise 10 ev yıkılmıştır²⁹¹⁶. Ancak, daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Ağrı Patnos’ta uzun süre artçı sarsıntıların yaşanması ve özellikle 13 Eylül 1941 tarihinde saat

²⁹¹⁰ Bkz. *BCA.30.10.00/119.848.18*. Lef/1. (12 Eylül 1941); Basında ise Erciş’in Kocapınar Nahiyesi’ne bağlı 31 köyün, merkez nahiyesine bağlı 5 köyün tamamen yıkıldığı haberi yer almaktadır. Bkz Ulus, “Son Zelzelenin Bilançosu”, 15 Eylül 1941, s.1; Cumhuriyet, “Zelzele Devam Ediyor”, 15 Eylül 1941, s.3; Tan, “Zelzeleden Van’da 36 Köy Tamamen Harap Oldu”, 15 Eylül 1941, s.1,3; Vakit, “Şark Vilayetlerinde Zelzele”, 15 Eylül 1941, s.1; Son Telgraf, “Yeni Zelzeleler”, 15 Eylül 1941, s.3; Yeni Sabah, “Şarkta Zelzele Fasılalı Olarak Devam Ediyor”, 15 Eylül 1941, s.1; Ancak ilerleyen günlerde bölgede yapılan incelemelerin ardından Erciş’e bağlı 40 köyün tamamen harap olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Bkz. Ulus, “Zelzeleye Ait En Son Rakamlar”, 16 Eylül 1941, s.2; Yeni Sabah, “Zelzelenin Tahribatı”, 16 Eylül 1941, s.3.

²⁹¹¹ Ulus, “Zelzeleye Ait En Son Rakamlar”, 16 Eylül 1941, s.2; Yeni Sabah, “Zelzelenin Tahribatı”, 16 Eylül 1941, s.3.

²⁹¹² Ulus, “Son Zelzelenin Bilançosu”, 15 Eylül 1941, s.1; Cumhuriyet, “Zelzele Devam Ediyor”, 15 Eylül 1941, s.3.

²⁹¹³ Ulus, “Zelzeleye Ait En Son Rakamlar”, 16 Eylül 1941, s.2; Tan, “Zelzele Tahribatının Korkunç Bilançosu”, 16 Eylül 1941, s.2; Yeni Sabah, “Zelzelenin Tahribatı”, 16 Eylül 1941, s.3.

²⁹¹⁴ Ulus, “Son Zelzelenin Bilançosu”, 15 Eylül 1941, s.1; Cumhuriyet, “Zelzele Devam Ediyor”, 15 Eylül 1941, s.3; Tan, “Zelzeleden Van’da 36 Köy Tamamen Harap Oldu”, 15 Eylül 1941, s.1,3; Vakit, “Şark Vilayetlerinde Zelzele”, 15 Eylül 1941, s.1; Son Telgraf, “Yeni Zelzeleler”, 15 Eylül 1941, s.3; Yeni Sabah, “Şarkta Zelzele Fasılalı Olarak Devam Ediyor”, 15 Eylül 1941, s.1.

²⁹¹⁵ Ulus, “Erciş’te 40 Köy Tamamen Harap Oldu”, 12 Eylül 1941, s.1; Vakit, “Van Zelzelesinde 192 Vatandaş Ölmüştür”, 13 Eylül 1941, s.3; Tan, “Zelzelenin Tahribatı”, 13 Eylül 1941, s.1; Yeni Sabah, “Son Zelzelenin Yurtta Yaptığı Tahribat”, 13 Eylül 1941, s.1.

²⁹¹⁶ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketi”, 13 Eylül 1941, s.3; Vakit, “Van Zelzelesinde 192 Vatandaş Ölmüştür”, 13 Eylül 1941, s.4; Tan, “Zelzelenin Tahribatı”, 13 Eylül 1941, s.1; Yeni Sabah, “Son Zelzelenin Yurtta Yaptığı Tahribat”, 13 Eylül 1941, s.1.

16.13 ve 16.35'te meydana gelen artçı sarsıntılar, Patnos'ta hasar miktarının artmasına neden olmuştur. Nitekim artçı depremler nedeniyle, hükümet konağının arka ve yan tarafı tamamen yıkılmış, Dedeli Nahiyesi'nin köylerinde de 30 ev tamamen, 38 ev de kısmen harap olmuştur²⁹¹⁷.

2.5.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Deprem Erciş'e bağlı 40 köyün tamamen yıkılmasına ve ilçe genelinde önemli hasarlar yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Buna bağlı olarak Erciş ilçe merkezi ve köylerinde çok sayıda vatandaş hayatını kaybetmiştir. İlk belirlemelere göre Erciş merkez ve merkeze bağlı 30 köyde toplamda 192 kişi hayatını kaybetmiştir²⁹¹⁸. Patnos'un Dedeli Nahiyesi'ne bağlı Hasan Veli Köyü'nde 1, Ancun Köyü'nde 1 kişi²⁹¹⁹ olmak üzere, 2 kişi hayatını kaybetmiştir²⁹²⁰. Netice itibarıyla, literatüre Van Erciş Depremi olarak geçen bu felaket nedeniyle toplam 194 kişi hayatını kaybetmiştir.

2.5.6. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Deprem haberinin hemen ardından öncelikle yerel idareciler tarafından alınan tedbirlerle depremzede halkın ihtiyaçları belirlenerek giderilmeyle çalışılmıştır. Nitekim İçişleri Bakanı Faik Öztrak'ın belirttiği üzere, valiler, kaymakamlar, nahiye müdürleri, sağlık personelleri deprem bölgesine giderek, ilk tedbirleri almışlardır²⁹²¹. Basına da yansıdığı üzere, haberin hemen ardından Erciş Kaymakamı, hükümet doktoru ile birlikte derhal deprem sahasına gitmiş²⁹²², Vali Vekili de yanında Sağlık Müdürü, Bayındırlık

²⁹¹⁷ Ulus, "Son Zelzelenin Bilançosu", 15 Eylül 1941, s.1; Cumhuriyet, "Zelzele Devam Ediyor", 15 Eylül 1941, s.3; Tan, "Zelzeleden Van'da 36 Köy Tamamen Harap Oldu", 15 Eylül 1941, s.1; Vakit, "Şark Vilayetlerinde Zelzele", 15 Eylül 1941, s.1; Yeni Sabah, "Şarkta Zelzele Fasıllı Olarak Devam Ediyor", 15 Eylül 1941, s.1,3; Son Telgraf, "Yeni Zelzeleler", 15 Eylül 1941, s.1,3.

²⁹¹⁸ Vakit, "Van Zelzelesinde 192 Vatandaş Ölmüştür", 13 Eylül 1941, s.1; Tan, "Zelzelenin Tahribatı", 13 Eylül 1941, s.1; Son Telgraf, "Zelzele Felaketi", 13 Eylül 1941, s.1; Yeni Sabah, "Son Zelzelenin Yurtta Yaptığı Tahribat", 13 Eylül 1941, s.1.

²⁹¹⁹ Ulus, "Erciş'te 40 Köy Tamamen Harap Oldu", 12 Eylül 1941, s.4; Cumhuriyet, "Zelzele Felaketi", 13 Eylül 1941, s.3.

²⁹²⁰ Ulus, "Erciş'te 40 Köy Tamamen Harap Oldu", 12 Eylül 1941, s.1; Ulus, "Zelzeleye Ait En Son Rakamlar", 16 Eylül 1941, s.2; Tan, "Zelzele Tahribatının Korkunç Bilançosu", 16 Eylül 1941, s.2; Yeni Sabah, "Zelzelenin Tahribatı", 16 Eylül 1941, s.3.

²⁹²¹ Son Telgraf, "Doğu'da Yeni Bir Zelzele Felaketi", 12 Eylül 1941, s.1.

²⁹²² Ulus, "Erciş'te 40 Köy Tamamen Harap Oldu", 12 Eylül 1941, s.1.

Müdürlüğü'nden bir mühendis, sağlık memurları ve yardımcı ekiplerle birlikte deprem bölgesine gelerek gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamıştır²⁹²³. Van vilayet merkezinden de Erciş'e sağlık personeli ve yardım ekipleri gönderilmiştir²⁹²⁴.

Patnos İlçesi'ndeki depremzedeler için gerekli yardım tedbirlerinin alınması için, il merkezinden Patnos ve Develi nahiyesine derhal yardım ekipleri gönderilmiş²⁹²⁵, Ağrı Valisi de deprem haberini alır almaz deprem bölgesine gelerek felaketzedeler için gerekli olan ilk yardım tedbirlerinin alınmasını bizzat organize etmiştir²⁹²⁶. Ayrıca, Muş vilayet merkezinden de, depremzedeler için bölgeye yardım ekibi gönderilerek, Ağrı ve Van'da bulunan depremzedelere destek sağlanmıştır²⁹²⁷. Bölgeye intikal eden sağlık personeli yaralılara ilk müdahaleleri gerçekleştirmiş, durumları ağır olan yaralılar ise il merkezlerinde bulunan hastanelere nakledilmişlerdir²⁹²⁸. Bu bağlamda Erciş'te yaralanan 221 kişiden ağır yaralı olanlar Van Hastanesi'ne nakledilerek, burada tedavileri yapılmıştır²⁹²⁹.

Deprem bölgesindeki halkın sağlık ihtiyaçlarıyla birlikte diğer ihtiyaçlarının belirlenmesi ve belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda gerekli tedbirlerin alınması için vali, kaymakam ve diğer mahalli hükümet teşkilatlarıyla birlikte Kızılay Genel Merkezi Başkanlığı tarafından da bir müfettiş görevlendirilmiştir²⁹³⁰. Kızılay Genel Merkezi tarafından, Van'da bulunan Kızılay müfettişine depremin hemen ardından bir telgrafla

²⁹²³ Ulus, "Son Zelzenin Bilançosu", 15 Eylül 1941, s.1; Cumhuriyet, "Zelzele Devam Ediyor", 15 Eylül 1941, s.3; Tan, "Zelzeleden Van'da 36 Köy Tamamen Harap Oldu", 15 Eylül 1941, s.1; Vakit, "Şark Vilayetlerinde Zelzele", 15 Eylül 1941, s.1; Yeni Sabah, "Şarkta Zelzele Fasılalı Olarak Devam Ediyor", 15 Eylül 1941, s.1.

²⁹²⁴ Ulus, "Muhtelif Şiddette Yer Sarsıntıları Oldu", 12 Eylül 1941, s.1; Cumhuriyet, "Şarki Anadolu'da Şiddetli Zelzeleler", 12 Eylül 1941, s.1; Tan, "Şarki Anadolu'da Şiddetli Yer Sarsıntısı Oldu", 12 Eylül 1941, s.1; Vakit, "Van ve Ağrı'da Şiddetli Zelzeleler Oldu", 12 Eylül 1941, s.1; Yeni Sabah, "Yeni Zelzele Felaketi", 12 Eylül 1941, s.3.

²⁹²⁵ Ulus, "Muhtelif Şiddette Yer Sarsıntıları Oldu", 12 Eylül 1941, s.1; Cumhuriyet, "Şarki Anadolu'da Şiddetli Zelzeleler", 12 Eylül 1941, s.1; Vakit, "Van ve Ağrı'da Şiddetli Zelzeleler Oldu", 12 Eylül 1941, s.1; Yeni Sabah, "Yeni Zelzele Felaketi", 12 Eylül 1941, s.3.

²⁹²⁶ Ulus, "Erciş'te 40 Köy Tamamen Harap Oldu", 12 Eylül 1941, s.1; Vakit, "Van Zelzelesinde 192 Vatandaş Ölmüştür", 13 Eylül 1941, s.4.

²⁹²⁷ Ulus, "Son Zelzenin Bilançosu", 15 Eylül 1941, s.1; Cumhuriyet, "Zelzele Devam Ediyor", 15 Eylül 1941, s.3; Tan, "Zelzeleden Van'da 36 Köy Tamamen Harap Oldu", 15 Eylül 1941, s.1; Vakit, "Şark Vilayetlerinde Zelzele", 15 Eylül 1941, s.1; Yeni Sabah, "Şarkta Zelzele Fasılalı Olarak Devam Ediyor", 15 Eylül 1941, s.1.

²⁹²⁸ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketi", 13 Eylül 1941, s.1; Vakit, "Van Zelzelesinde 192 Vatandaş Ölmüştür", 13 Eylül 1941, s.1.

²⁹²⁹ Ulus, "Zelzele Mıntıkasında", 14 Eylül 1941, s.1; Tan, "Zelzele", 14 Eylül 1941, s.2.

²⁹³⁰ Ulus, "Zelzeleye Ait En Son Rakamlar", 16 Eylül 1941, s.2; Tan, "Zelzele Tahribatının Korkunç Bilançosu", 16 Eylül 1941, s.2; Yeni Sabah, "Zelzenin Tahribatı", 16 Eylül 1941, s.3.

derhal Erciş'e gitmesi ve deprem nedeniyle ortaya çıkan tahribatı inceleyerek, çadır ve diğer ihtiyaç miktarları hakkında merkeze bilgi vermesini istemiştir²⁹³¹. Kızılay'ın bölge için görevlendirdiği müfettişle birlikte, Erciş Kızılay Başkanı Süleyman Alpar da bölge için gerekli ihtiyaçları tespit ederek, bu ihtiyaçları Ankara CHP Genel Merkez Sekreterliği'ne gönderdiği bir telgrafla bildirmiştir. Telgrafta, Erciş ve köylerindeki depremzedelerin barınması için ilçeye 500 çadır ile iâşenin karşılanması için 5.000 lira nakit paraya ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir²⁹³².

Van Valiliği de Alpar tarafından belirtilen yardımların bölgeye ulaşması için İçişleri Bakanlığı'na bir telgraf göndermiştir²⁹³³. Kızılay Genel Merkezi de, Van Vilayeti'nden, Erciş Kaymakamlığı'ndan ve Van'da bulunan müfettişten almış oldukları telgraflar vasıtasıyla bölge için öncelikle Erciş Kaymakamlığı emrine 1000 lira göndermiştir. Kızılay Genel Merkezi ayrıca, açıkta kalanların iskânı için öncelikle Erzurum'a 500 çadır, Erzincan'a da 80 çadır göndermiştir. Ayrıca bu çadırların Erzurum'dan Erciş'e sevklerinin yapılması için de Erzurum Kızılay Şubesi'ne 1000 lira para sevk etmiştir²⁹³⁴. Kızılay Genel Merkezi tarafından alınan bu tedbirlerle, Erciş'e öncelikle Erzurum'dan 500 çadır²⁹³⁵, Patnos'a 50 çadır gönderilmiştir. Çadır haricinde, depremzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması için Kızılay tarafından Erciş Kızılay Şubesi Başkanlığı'na 3.350 lira, Erciş'e gönderilecek çadırların nakliyesinde kullanılmak üzere Gümüşhane Kızılay Merkezi'ne 500 lira, Erzurum Kızılay Merkezi'ne 1000 lira olmak üzere toplamda 4.850 lira nakit para yardımında bulunmuştur²⁹³⁶. Açıkta kalan halkın giyim ihtiyaçları için de yine Kızılay tarafından bölgeye 600 kat çamaşır, 300 takım elbise ve 300 ayakkabı sevk edilmiştir²⁹³⁷.

Kızılay'ın bölgeye göndermiş olduğu nakit para, çadır, giyecek eşyası, sağlık malzemeleri ve çeşitli eşyalardan oluşan yardımların nakit değeri ise toplamda 44.026

²⁹³¹ BCA. 30.10.00/179.235.4. (13 Eylül 1941).

²⁹³² BCA. 490.1.0.0/1582.445.2. Lef/12. (15 Eylül 1941).

²⁹³³ BCA. 30.10.00/119.848.18. Lef/1. (12 Eylül 1941).

²⁹³⁴ BCA. 30.10.00/179.235.4. (13 Eylül 1941).

²⁹³⁵ Ulus, "Erciş'te 40 Köy Tamamen Harap Oldu", 12 Eylül 1941, s.4; Cumhuriyet, "Kızılay'ın Felaketzedelere Yardımı", 13 Eylül 1941, s.3; Vakit, "Van Zelzelesinde 192 Vatandaş Ölmüştür", 13 Eylül 1941, s.4; Tan, "Kızılay'ın Yardımı", 13 Eylül 1941, s.1; Yeni Sabah, "Son Zelzelenin Yurtta Yaptığı Tahribat", 13 Eylül 1941, s.1.

²⁹³⁶ BCA. 490.1.0.0/1582.445.2. Lef/11. (15 Eylül 1941).

²⁹³⁷ Ulus, "Kızılay'ın Yardımları", 14 Eylül 1941, s.1; Vakit, "Kızılay'ın Felaketzedelere Yardımı", 14 Eylül 1941, s.4; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketzedelerine Vatandaşların Yardımı", 14 Eylül 1941, s.1.

lirayı bulmuştur. Yapılan bu yardımlardan başka felaketzedelerin evlerini yeniden inşa ve tamir edebilmeleri için evleri tamamen yıkılanlara hane başına 25'er lira, kısmen hasara uğrayanlara da hane başına 15'er lira yardım yapılacağı Kızılay Genel Merkezi tarafından CHP Genel Sekreterliği'ne bildirilmiştir²⁹³⁸.

Kızılay haricinde Van halkı²⁹³⁹ ve Diyarbakır halkı kendi aralarında toplamış oldukları 1000 lirayı²⁹⁴⁰, Bitlis halkı 300 lirayı²⁹⁴¹ depremzedeler için kullanılmak üzere Kızılay aracılığıyla bölgeye göndermişlerdir.

Mahalli yetkililer ve Kızılay'ın kısa sürede organize olarak, deprem bölgesi için gerekli tedbirlerin yerinde incelenmesi, ihtiyaçların hemen belirlenmesine neden olmuş ve böylelikle kısa süre içerisinde depremzede halk için gerekli sağlık, iye, barınma gibi ilk yardım tedbirleri alınmıştır.

²⁹³⁸ Kızılay tarafından bölgeye gönderilen bütün malzemelerin fiyatları için bkz. BCA. 490.1.0.0/1582.445.2. Lef/11. (15 Eylül 1941).

²⁹³⁹ Tan, "Zelzeleden Van'da 36 Köy Tamamen Harap Oldu", 15 Eylül 1941, s.3; Vakit, "Şark Vilayetlerinde Zelzele", 15 Eylül 1941, s.1; Yeni Sabah, "Şarkta Zelzele", 15 Eylül 1941, s.3.

²⁹⁴⁰ Ulus, "Kızılay'ın Yardımları", 14 Eylül 1941, s.1; Tan, "Felaketzedelere Yardım", 14 Eylül 1941, s.2; Vakit, "Kızılay'ın Felaketzedelere Yardımı", 14 Eylül 1941, s.4; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketzedelerine Vatandaşların Yardımı", 14 Eylül 1941, s.1; Son Telgraf, "Zelzele Felaketi", 14 Eylül 1941, s.1.

²⁹⁴¹ Ulus, "Zelzeleye Ait En Son Rakamlar", 16 Eylül 1941, s.2; Tan, "Zelzele Tahribatının Korkunç Bilançosu", 16 Eylül 1941, s.2; Yeni Sabah, "Zelzelenin Tahribatı", 16 Eylül 1941, s.3.

2.6. Balıkesir - Bigadiç Depremi (15 Kasım 1942)

II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda Türkiye'de yaşanan depremlerden biri de Balıkesir-Bigadiç Depremi'dir. Balıkesir ve çevresinde yer altından gelen gürültülerle başlayan deprem²⁹⁴², 15 Kasım 1942 tarihinde saat 20.00'de meydana gelmiştir²⁹⁴³. Kandilli Rasathanesi kayıtlarına göre 6.1 şiddetinde²⁹⁴⁴ hissedilen deprem, Balıkesir il merkezinde 15 saniye²⁹⁴⁵, Ayvalık'ta ise 40-50 saniye sürmüştür²⁹⁴⁶. Ana depremin ardından neredeyse bir hafta boyunca da artçı sarsıntılar devam etmiştir²⁹⁴⁷.

2.6.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

Balıkesir ve ilçelerinde şiddeti olarak hissedilen deprem nedeniyle Bigadiç ve Sındırgı ilçeleri ile köylerinde can ve mal kayıpları oluşmuştur. En fazla hasar Bigadiç'te olmuş, bu nedenle basında Bigadiç'in deprem merkezi olduğu ifade edilmiştir²⁹⁴⁸. Nitekim depremin hemen ardından ilçeden alınan ilk haberlerde, Bigadiç'te bulunan evlerin çoğunluğunun yıkıldığı yönünde bilgiler yer almaktadır²⁹⁴⁹. İlerleyen günlerde bölgede yapılan incelemeler sonucunda hükümet konağının da yıkılan binalar arasında bulunduğu²⁹⁵⁰, ilçe merkezindeki 880 binadan %60'ının tamamen yıkıldığı, %40'ın ise oturulamayacak derecede hasar aldığı anlaşılmıştır²⁹⁵¹. Basına “*Taş toprak yığımından başka bir şey kalmayan*”²⁹⁵² ilçe şeklinde yansıyan deprem haberlerinde, köylerde de önemli hasarlar meydana geldiği ifade edilmiştir. Bu

²⁹⁴²BCA. 30.10.0.0/120.849.6. Lef/3. (19 Kasım 1942); Ulus, “Son Depremin Tahripleri”, 20 Kasım 1942, s.2; Vakit, “Balıkesir Zelzelesinde 665 Ev Yıkıldı”, 20 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁴³ BCA. 30.10.0.0/120.849.6. Lef/3. (19 Kasım 1942); Vakit, “Balıkesir’de Zelzele”, 18 Kasım 1942, s.1. Kandilli Rasathanesinde yer alan kayıtlarda depremin saat 19.01’de gerçekleştiği belirtilmektedir. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi 21 Mayıs 2021).

²⁹⁴⁴<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi 21 Mayıs 2021).

²⁹⁴⁵ BCA. 30.10.0.0/120.849.6. Lef/8. (19 Kasım 1942).

²⁹⁴⁶ BCA. 30.10.0.0/120.849.6. Lef/7. (19 Kasım 1942).

²⁹⁴⁷ Nitekim 18 Kasım ve 20 Kasım tarihlerinde şiddetli sarsıntılar olmaya devam etmiştir. bkz. BCA. 30.10.0.0/120.849.6. Lef/1. (19 Kasım 1942); Türk Dili, “Bigadiç Şimdi Bir Harabe Halinde Bulunuyor”, 19 Kasım 1942, s.1; Ulus, “Son Depremin Tahripleri”, 20 Kasım 1942, s.2; Vakit, “Balıkesir Zelzelesinde 665 Ev Yıkıldı”, 20 Kasım 1942, s.1; Türk Dili, “Bugünlerde Bigadiç’te Sarsıntılar Azaldı”, 21 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁴⁸ Türk Dili, “Bigadiç Şimdi Bir Harabe Halinde Bulunuyor”, 19 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁴⁹ BCA. 30.10.0.0/120.849.6. Lef/8. (19 Kasım 1942).

²⁹⁵⁰ Türk Dili, “Bigadiç Şimdi Bir Harabe Halinde Bulunuyor”, 19 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁵¹ BCA. 30.10.0.0/120.849.6. Lef/3. (19 Kasım 1942); Ulus, “Son Depremin Tahripleri”, 20 Kasım 1942, s.2; Vakit, “Balıkesir Zelzelesinde 665 Ev Yıkıldı”, 20 Kasım 1942, s.4; Türk Dili, “Bigadiç Şimdi Bir Harabe Halinde Bulunuyor”, 19 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁵² Türk Dili, “Bigadiç Şimdi Bir Harabe Halinde Bulunuyor”, 19 Kasım 1942, s.1.

bağlamda en fazla hasar Armutlu ve Yusufcami köylerinde olmuştur²⁹⁵³. Bu köyler dışında, ilçeye bağlı Neyzen Köyü'nde 27 ev tamamen 48 ev kısmen, Işıklar Köyü'nde 43 ev tamamen, 80 ev kısmen, Balatlı Köyü'nde 58 ev tamamen, diğer evler kısmen, Çekirdekli Köyü'nde 25 ev tamamen diğerleri ise kısmen yıkılmıştır²⁹⁵⁴.

Bigadiç ilçe merkezi ve köyleri dışında hasar alan diğer ilçe olan Sındırgı'da ise ilçeye bağlı Gölcük nahiyesi merkezinde 17 ev tamamen yıkılmış, 28 ev oturulamayacak hale gelmiş, Eşmedere Köyü'nde 20 ev tamamen yıkılmış, diğerleri ise ağır hasar almıştır²⁹⁵⁵. Ayvalık'ta ise deprem nedeniyle 3 evin duvarı yıkılmış ve bir odanın tavanı çökmüş, emniyet dairesinin duvarlarında sıva dökülmeleri olmuş, ilçede bulunan diğer binaların yarısında da çatlaklıklar meydana gelmiştir²⁹⁵⁶.

Bölgede yapılan hasar tespit çalışmalarının ardından basına yansıyan haberlerde, deprem nedeniyle toplam 1075 evin tamamen yıkıldığı, 186 evin ise kısmen hasar aldığını görmekteyiz²⁹⁵⁷. Buna karşılık Kandilli Rasathanesi verilerine göre ise 2187 ev-bina hasar almıştır²⁹⁵⁸.

2.6.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Balıkesir ve ilçelerinde hasarlar yaşanmasına neden olan deprem nedeniyle, 6'sı Bigadiç'te olmak üzere²⁹⁵⁹, 8 kişi hayatını kaybetmiştir²⁹⁶⁰. İçişleri Bakanı Recep Peker'in 11 Aralık 1942 tarihinde TBMM'nde yapmış olduğu açıklamaya göre ise

²⁹⁵³BCA. 30.10.0.0/120.849.6. Lef/4. (19 Kasım 1942); Ulus, "Son Deprem Tahrirleri", 20 Kasım 1942, s.2; Vakit, "Balıkesir Zelzelesinde 665 Ev Yıkıldı", 20 Kasım 1942, s.4; Tan, "Zelzelenin Sebep Olduğu Kayıplar", 20 Kasım 1942, s.4.

²⁹⁵⁴BCA. 30.10.0.0/120.849.6. Lef/3. (19 Kasım 1942); Ulus, "Son Deprem Tahrirleri", 20 Kasım 1942, s.2; Vakit, "Balıkesir Zelzelesinde 665 Ev Yıkıldı", 20 Kasım 1942, s.4. Ulus ve Vakit gazetelerinde Çekirdekli Köyü'nde yıkılan ev sayısı 15 olarak belirtilmektedir.

²⁹⁵⁵BCA. 30.10.0.0/120.849.6. Lef/4. (19 Kasım 1942); Ulus, "Son Deprem Tahrirleri", 20 Kasım 1942, s.2; Vakit, "Balıkesir Zelzelesinde 665 Ev Yıkıldı", 20 Kasım 1942, s.4.

²⁹⁵⁶BCA. 30.10.0.0/120.849.6. Lef/7. (19 Kasım 1942).

²⁹⁵⁷Ulus, "Deprem Kesildi", 29 Kasım 1942, s.1; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.29, s.53. (11 Aralık 1942); Yeni Sabah, "Milli Şef Çorum Zelzele Mıntıkasında", 14 Aralık 1942, s.1.

²⁹⁵⁸<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi 21 Mayıs 2021).

²⁹⁵⁹BCA. 30.10.0.0/120.849.6. Lef/8. (19 Kasım 1942); Tan, "Zelzelenin Sebep Olduğu Kayıplar", 20 Kasım 1942, s.4; Ulus, "Son Deprem Tahrirleri", 20 Kasım 1942, s.2; Vakit, "Balıkesir Zelzelesinde 665 Ev Yıkıldı", 20 Kasım 1942, s.4.

²⁹⁶⁰Ulus, "Deprem Kesildi", 29 Kasım 1942, s.1.

Balıkesir il genelinde 7 kişi hayatını kaybetmiş, 6 kişi yaralanmış, 11 hayvan ise telef olmuştur²⁹⁶¹.

2.6.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Deprem bölgesinde meydana gelen hasarların tespiti ve gerekli olan ilk yardımların sağlanması valilik, belediye, Kızılay ilçe teşkilatı, CHP teşkilatı ve jandarma komutanlığının çalışmalarıyla sağlanmıştır. Depremi hemen ardından Balıkesir Valisi Recai Güreli, ilçedeki durumu ve ihtiyaçları tespit etmek için nahiye müdüründen bilgi almış ve bu bilgiler doğrultusunda ilgili memurlara bölgede yapılması gerekli olan talimatları vermiştir²⁹⁶². Kendisi de Kızılay ilçe teşkilatı mensupları, jandarma komutanı, sağlık müdürü, bayındırlık müdürü, jandarma erleri, hasta nakliye arabaları, kurtarma ekipleri, yardım malzemeleri ve çadırlar ile birlikte deprem bölgesine hareket etmiştir²⁹⁶³.

İlçede alınan tedbirleri yerinde görmek, depremzedelerin ihtiyaçlarını belirlemek ve depremzedelere yapılacak yardım faaliyetlerine yardımcı olmak amacıyla ilçeye ayrıca, Balıkesir Milletvekili Hayrettin Karan, Parti İl İdare Heyeti Başkanı Pertev Etçioğlu, Kızılay Başkanı Necati Uğur gitmiş, halkın, iâşe ve iskân işleriyle bizzat ilgilenmişlerdir²⁹⁶⁴. Belediye Başkanı Ferit Tüzel ve CHP İl Başkanı da ilçeye yapılan yardımların yerine ulaştırılması için çalışmalarda bulunmuşlardır²⁹⁶⁵. Balıkesir Milletvekili Kazım Özalp de deprem bölgesinde yaşanan gelişmeleri yakinen takip etmiş ve depremde zarar gören halk için gerekli olan malzemelerin kendisine bildirilmesini istemiştir²⁹⁶⁶.

Devletin tüm kurumlarının seferberliğiyle, depremzedelerin iâşe ve barınma sorunları çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Bigadiç'e öncelikle Kızılay Genel Merkezi tarafından 2000 lira gönderilmiştir²⁹⁶⁷. Kızılay ve il merkezinden

²⁹⁶¹TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 6, İçtima 4, C.29, s.53.(11 Aralık 1942);Yeni Sabah, “Milli Şef Çorum Zelzele Mıntıkasında”, 14 Aralık 1942, s.1.

²⁹⁶² Türk Dili, “Bigadiç'te Zelzele Devam Etmektedir”, 18 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁶³ BCA. 30.10.0.0/120.849.6. Lef/8. (19 Kasım 1942); Vatan, “Son Zelzelenin Yaptığı Tahribat”, 19 Kasım 1942, s.3.

²⁹⁶⁴ Türk Dili, “Bigadiç Halkı ile Yapılan Temaslar”, 22 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁶⁵ Türk Dili, “Bigadiç'te Zelzele Devam Etmektedir”, 18 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁶⁶ Türk Dili, “Zelzele Gören Halk İçin Barakalar Yapılacak”, 25 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁶⁷ Türk Dili, “Bigadiç Şimdi Bir Harabe Halinde Bulunuyor”, 19 Kasım 1942, s.1.

gönderilen gıda maddeleriyle de depremzedelerin iâşesi karşılanmıştır²⁹⁶⁸. Civar ilçelerde bulunan ahali de, depremzedeler için yardım kampanyaları başlatarak depremden zarar gören halkın iâşe ihtiyacının karşılanması hususunda katkıda bulunmuşlardır.

Depremzedelerin barınma sorunu ise öncelikle mahalli imkânlarla sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun için Bayındırlık Müdürlüğü ve çevredeki askeri birliklerden 100 çadır alınmıştır. Ancak 1500 kişinin evsiz kaldığı bölgede, bu çadırlar yeterli gelmemiş, bu nedenle Balıkesir Valisi tarafından Sağlık ve İçtimai Muavenet Bakanlığı'na, İçişleri Bakanlığı'na ve Kızılay Genel Merkezine bir yazı gönderilerek, 500 çadır talep edilmiştir. Vali ayrıca kış mevsimin yaklaşmasından dolayı, portatif barakalar ile kalıcı evlerin yapılması için gerekli olan kerestelerin de gönderilmesi gerektiğini ilgili yazıda belirtmiştir²⁹⁶⁹. Bunun üzerine, Kızılay tarafından bölgeye öncelikle 210 çadır ile muhtemelen barınma işlerinde kullanılmak üzere 800 kadar hasır gönderilmiş ve bu suretle gerek ilçe merkezinde, gerekse köylerde bulunan ahalinin bir kısmı bu çadırlara yerleştirilmiştir²⁹⁷⁰. Basında yer alan haberlerde ise bölgeye 320 çadır ve 240 hasırın gönderildiği, 80 çadırın da yola çıkarıldığı²⁹⁷¹ ifade edilmektedir.

Depremzedelerin çadır ihtiyaçlarının dışında kış gelmeden barakaya yerleştirilmesi için gerekli olan ihtiyaçlar, Vali, CHP İl Başkanı, Kızılay Başkanı'yla birlikte Kızılay Genel Merkez İdare Heyeti üyelerinden olan Balıkesir Milletvekili Hayrettin Karan'dan oluşan bir heyet tarafından tespit edilerek Kızılay'a bildirilmiştir. Kızılay bunun üzerine bölgedeki inşa faaliyetleri için gerekli olan 200 metre küp kerestenin Dursunbey'den satın alınacağını ve yeterli miktarda çivi de verileceğini bildirmiştir²⁹⁷². Bakanlar Kurulu da aynı hususta 24 Kasım 1942 tarihinde aldığı bir kararla deprem nedeniyle evleri yıkılanlardan ihtiyacı olan köylülere, yapacakları ev, ahır ve samanlıkları için parasız olarak kerestelik ağaç verilmesini kabul etmiştir²⁹⁷³. Bu kapsamda depremzedeler için ilk etapta 100 barakanın inşaatına başlanmıştır²⁹⁷⁴.

²⁹⁶⁸ Türk Dili, "Zelzele Gören Halk İçin Barakalar Yapılacak", 25 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁶⁹ BCA. 30.10.0.0/120.849.6, Lef/3. 19 Kasım 1942.

²⁹⁷⁰ BCA. 30.10.0.0/120.849.6, Lef/1. 19 Kasım 1942.

²⁹⁷¹ Türk Dili, "Bugünlerde Bigadiç'te Sarsıntılar Azaldı", 21 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁷² Türk Dili, "Zelzele Gören Halk İçin Barakalar Yapılacak", 25 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁷³ BCA. 30.18.1.2/ 100.97.13, 24 Kasım 1942.

²⁹⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 6, İçtima 4, C.29, s.54.(11 Aralık 1942); Vakit, "Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı", 12 Aralık 1942, s. 6.

Devlet tarafından Bigadiç depremzedeleri için bu çalışmalar yapılmaktayken, ülkemizde birbiri ardına önce Çorum ardından özellikle Tokat il sınırlarında önemli hasarlara neden olan deprem felaketleri yaşanmıştır. Hükümet bu üç şehirdeki imar faaliyetleri için 1942 yılı bütçesinden, “*Tokat, Çorum ve Balıkesir Vilayetleri Dâhilinde Yer Sarsıntısından Müteessir Olan Mıntıkalarda Yapılacak İşler ve Yardımlar*” adlı kanun çıkarılmış bu kanun gereğince Bayındırlık Bakanlığı’na 1.500.000 liralık bütçe ayrılmıştır. Bakanlar Kurulu, 22 Mart 1943 tarihinde almış olduğu kararla ayrılan bu bütçeden 180.000 liranın bu bölgeler için gerekli olan kereste ve diğer inşaat malzemelerinin imal, nakil masrafları için ayrılmasını²⁹⁷⁵, 17 Nisan 1943 tarihinde ise, bölgedeki inşaat faaliyetleri için gerekli olan 80.000 lira tutarındaki çivilerin de İktisadi ve Sınai Tesisat ve İşletme Türk Anonim Şirketi’ne pazarlıkla yaptırılmasını kabul etmiştir²⁹⁷⁶.

Depremzedelerin iâşe ve barınma gibi ihtiyaçlarını bu suretle gidermeye çalışan hükümet, Bayındırlık Bakanlığı’nın yapmış olduğu teklifle depremin ardından muhtaç durumda bulunan memur ve müstahdemlere maaşlarının üç katı, emekli ve yetimlere maaşlarının dört katı ücret verilmesini kabul etmiştir²⁹⁷⁷. Yine aynı şekilde özel idare ve belediye memur ve müstahdemlerinden yardıma muhtaç olanlara da memurlar gibi maaşlarının üç katı, yetim ve emeklilere de dört katı maaş verilmesi kabul edilmiştir. Belirlenen bu tutarları ödeyemeyecek durumda olan ilçelere de özel idare ve belediyeler adına Ziraat Bankası nezdinde 26.165 liralık kredi açtırılmıştır²⁹⁷⁸.

2.6.4. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Deprem Bölgesine Ziyareti

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü depremden yaklaşık bir ay sonra Bigadiç ve Sındırgı’yı ziyaret etmiştir. İnönü basına verdiği ilk röportajında “*Milletimizin felâket mıntıklarına candan ilgisi ve Hükümet tedbirlerinin isabetli ve geniş ölçüde olması, felâketi az zamanda tamamıyla tamir edebileceğimize emniyet veriyor*” ifadelerini kullanmıştır. 19 Aralık günü Balıkesir’e gelen İnönü, önce Bigadiç’e giderek depremin burada meydana getirdiği tahribatı incelemiş, sonrasında ise Sındırgı’ya geçmiştir.

²⁹⁷⁵ BCA.30.18.1.2/101.18.16. (22 Mart 1943).

²⁹⁷⁶ BCA. 30.18.1.2/ 101. 24.20. (17 Nisan 1943).

²⁹⁷⁷ BCA. 30.18.1.2/101.18.16. (22 Mart 1943).

²⁹⁷⁸ BCA. 30.18.1.2/104.6.8. (3 Ocak 1944).

Burada yaptığı incelemelerin ardından Balıkesir’e dönen Cumhurbaşkanı, Balıkesir Halkevi’nde şu konuşmayı yapmıştır²⁹⁷⁹;

“Bayram gününü aranızda geçirmekten pek memnun oldum. Hepinizin bayramınızı kutlarım. Bugün Bigadiç ve Sındırgı bölgelerimizi ziyaret ettim. Bigadiç sarsıntidan çok zarar görmüş güzel ve şirin bit kasabamız, hemen tamamıyla harap olmuş, pek müteessir oldum. Fakat vatandaşlarımı büyük sarsıntı içinde çok metin ve azimli görmek bana teselli ve kuvvet verdi. Milletimizin felâket muntıkalarına candan ilgisi ve Hükümet tedbirlerinin isabetli ve geniş ölçüde olması, felaketi az zamanda tamamıyla tamir edebileceğimize emniyet veriyor.

Bunları öğrenmekten sevindiğim gibi, benden dinlerken sizin de teselli bulacağınıza eminim. Bu sözlerim aynı zamanda Bigadiçlilere, bu son günlerde onlar gibi hasar gören yerlere, hususiyle güzel Çorum’un Osmancık ve Mecitözü’nün merkez ve köylerinde zelzele felâketi gören vatandaşlarıma selâmlarımı, sevgilerimi ve yakın ilgilerimizi ifade ederler.

Bütün milletçe sevinçlerde beraberiz. Hele memleketimizin her köşesinde bir derdimiz olursa bütün milletçe beraber acı duymaktayız. Büyük ve kuvvetli bir milletin bütün esaslı meziyetlerini sap sağlam taşıyoruz.

Sındırgı’yı da ziyaret ettim. Memleketimizin sevimli yerlerinden birisi olan Sındırgı, çalışkan ve babayiğit bir halkın şenlendirmesiyle de çok değerli bir merkezimizdir. Vatandaşlarıma fırsat oldukça Sındırgı’yı görmelerini tavsiye ederim.

Balıkesirliler, bütün vilâyette her tarafta İyi çalışıyorsunuz. Sizden memlekete iyi havadis veriyorum. Ve bunun için seviniyorum. Hepinizi sevgi ile selamlayarak size şimdilik veda ederim. Şen ve esen kalın...

²⁹⁷⁹ Kızılay, “Cumhurreismiz Balıkesir’de”, 20 Aralık 1942, s.1; Akşam, “Milli Şef Balıkesir Halkevi’nde Halka Hitaben Bir Nutuk Söyledi, 21 Aralık 1942, s.1.

2.6.5. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar

Daha öncede ifade ettiğimiz üzere Bigadiç merkezli depremin meydana gelmesinin hemen ardından, gerek Balıkesir il merkezi gerekse depremden etkilenmeyen civar ilçelerdeki ahali tarafından yardım faaliyetleri başlatılmıştır. Depremzedelere yardım amacıyla ülke çapında bir yardımlaşma kampanyası ise söz konusu olmamıştır. Şüphesiz bunda en büyük etken, Bigadiç Depremi'ne dair basında haberlerin henüz yayınlanmaya başladığı dönemde, önce Çorum sonrasında ise Tokat-Erbaa'da arka arkaya depremlerin meydana gelmiş olmasıdır. Dolayısıyla depremzedelere yardımlar, Balıkesir ve ilçeleri ahalisinin yardımlarıyla sınırlı kalmıştır. Örneğin Sındırgılılar, Cumhuriyet Halk Partisi, halkevi ve hayır cemiyetleri ile iş birliği yaparak bölgeye 2000 ekmek göndermiştir. İlçedeki ilkökul öğrencileri de kendi

aralarında para toplayarak, bir çuval üzümü deprem bölgesine göndermiştir²⁹⁸⁰. Kepsut halkı, depremzedelere ulaştırılmak üzere Kızılay'a 300 ekmek, 20 kilo zeytin²⁹⁸¹, Edremit halkı da 671 kilo zeytinyağı bağışlamışlardır²⁹⁸². Ayrıca, Ayvalık halkı kendi arasında topladığı 1060 lirayı²⁹⁸³, Mithatpaşa Okulu öğrencileri 27 lira, Alişuuri Okulu öğrencileri 54 lira, Gazi Okulu öğrencileri 31 lira, Hacılbey Okulu öğrencileri 12 lira²⁹⁸⁴ olmak üzere depremzedelere yardımda bulunmuşlardır.

Gerek devlet tarafından gerekse ahali tarafından yapılan yardımlar Bigadiç halkını oldukça memnun etmiş, bu nedenle Bigadiç halkını temsilen bir heyet, Türk Dili Gazetesi'nde şu metni yayınlamışlardır²⁹⁸⁵; *“Uğradığımız büyük ve ani felaket üzerine yardımlarımıza koşan, her türlü imkânları yaratan Valimiz Recai Güreli'ye, çoluk çocuğumuzu soğuk ve yağmur altında bırakmamak için ilk defa olarak çadır göndermek sureti ile barındıran Ordu ve muntika Komutalarımıza, içten gen alakasını yakından gördüğümüz mebusumuz Hayrettin Karan'a, her türlü müzaheretini esirgemeyen vilayet idare heyeti reisi Pertev Etçioğlu'na, ihtiyaçlarımıza gidermek yolunda uğraşan Kızılay reisi Necati Uğur'a içten gelen minnettarlıklarımızı sunmayı vazife biliriz. Ayrıca, asla unutamayacağımız değerli yardımlarda bulunan kardeş Balıkesir, Sındırgı ve Sındırgı Parti Reisi Reşat Göksidan, Belediye Başkanı Emin Ağaoğlu'na, Çağış halkına ve her an başımızda kendi derdini unutarak imdadımıza koşan nahiye müdürümüze sonsuz teşekkürlerimizi açıklarız”*.

²⁹⁸⁰ Türk Dili, “Sındırgı ve Havranlılar”, 27 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁸¹ Türk Dili, “Kepsutluların Felaketzede Bigadiçlilere Yardımları”, 2 Aralık 1942, s.1.

²⁹⁸² Türk Dili, “Bigadiç'te Yardımlar”, 26 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁸³ Türk Dili, “Ayvalıkların ve Bigadiçlilere Yardımı”, 6 Aralık 1942, s.1.

²⁹⁸⁴ Türk Dili, “Bugünlerde Bigadiç'te Sarsıntılar Azaldı”, 21 Kasım 1942, s.1.

²⁹⁸⁵ Türk Dili, “Bigadiç Halkı Yardımlara Teşekkürlerini Sunuyor”, 25 Kasım 1942, s.1.

2.7. Çorum - Osmancık Depremi (21 Kasım 1942)

1942 yılı Kasım-Aralık ayları ülkemizde felaketlerin arka arkaya yaşandığı tarihlerdir. Nitekim 15 Kasım 1942’de meydana gelen Balıkesir-Bigadiç Depremi’nin hemen ardından, 21 Kasım 1942’de Çorum-Osmancık Depremi meydana gelmiştir. 21 Kasım’dan başlayarak neredeyse yirmi gün devam eden Çorum ve civarındaki depremlerin ardından ise bir sonraki başlık altında ele alacağımız 20 Aralık 1942 tarihli Tokat (Erbaa-Niksar) Depremi meydana gelmiştir.

Nitekim Balıkesir Depremi’nin ardından yaşanan zelzeleler üzerine, İçişleri Bakanı Recep Peker TBMM’de yapmış olduğu konuşmada, Türkiye’nin güney kısımları hariç, Çorum, Manisa, Amasya, Kocaeli, Çanakkale, İzmir, Van, Kastamonu, Sivas, Samsun, Sinop, Çankırı, Ordu’da yani “*Orta Anadolu’nun şark ve garp kısımları dâhil olarak memleketin epey geniş bir bölgesinde*”²⁹⁸⁶ hissedilen depremler meydana geldiğini ifade etmiştir.

Bu depremler silsilesi 21 Kasım 1942 tarihinde²⁹⁸⁷, Çorum’un Osmancık ilçesine bağlı Kargı Köyü’nde²⁹⁸⁸ başlamıştır. 5.5 şiddetinde²⁹⁸⁹ gerçekleşen ilk depremin ardından, 22 Kasım 1942 tarihinde Çorum il genelinde şiddetli olarak hissedilen ve 20 saniye süren deprem olmuştur²⁹⁹⁰. Çorum il merkezi ve ilçelerinde bazı hasarların ortaya çıkmasına neden olan bu depremin ardından da hasar miktarının artmasına neden olacak şiddette 1 Aralık’ta²⁹⁹¹, 2 Aralık’ta²⁹⁹², 10 Aralık’ta²⁹⁹³ ve 11 Aralık’ta²⁹⁹⁴ olmak üzere arka arkaya devam eden depremler olmuştur.

Çorum’da ilk sarsıntıyla oluşan hasarların daha da artmasına neden olan 11 Aralık tarihli deprem, Çorum dışında Ankara, Kütahya, Simav, Samsun, Kırşehir, Kastamonu, Çankırı, Bolu, Erzincan, Kalecik, Ordu, Terme, Çarşamba, Sinop, Merzifon, Tosya ve

²⁹⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.29, s.53. (11 Aralık 1942); Vakit, “Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı”, 12 Aralık 1942, s. 6; <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2022).

²⁹⁸⁷ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/10. (14 Aralık 1942).

²⁹⁸⁸ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/14. (14 Aralık 1942).

²⁹⁸⁹ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2022).

²⁹⁹⁰ Ulus, “Yer Depreminin Verdiği Zararlar”, 24 Kasım 1942, s.2; Vakit, “Çorum’da Zelzele Hasara Sebep Oldu”, 5 Aralık 1942, s.1.

²⁹⁹¹ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/12. (14 Aralık 1942).

²⁹⁹² Vakit, “Çorum Zelzelesi”, 6 Aralık 1942, s.4; Tan, “Çorum’da İki Yer Sarsıntısı”, 5 Aralık 1942, s.1.

²⁹⁹³ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/4. (14 Aralık 1942).

²⁹⁹⁴ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/1. (14 Aralık 1942); Vakit, “Çorum’da Büyük Zelzele Felaketi”, 14 Aralık 1942, s.1; Tan, “Son Zelzele Çorum’da Geniş Tahribat Yaptı”, 14 Aralık 1942, s.1.

Malatya’da da hissedilmiş²⁹⁹⁵, ancak bu il ve ilçelerde herhangi bir hasara neden olmamıştır.

2.7.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

Merkez üssü Çorum – Osmancık olan 21 Kasım 1942 tarihli depremde ortaya çıkan hasarı kendi içerisinde değerlendirdiğimizde, üç noktanın ön plana çıktığını görmekteyiz. Bunlardan birincisi Çorum-Osmancık arasında bulunan Kızılırmak Vadisi’dir²⁹⁹⁶. İkincisi Laçın ve Osmancık ilçeleri ile köyleri, üçüncüsü ise Çorum il merkezinin kuzeyinde bulunan Fevzi ve Köse dağlarının güney - kuzey yamacında bulunan köylerdir²⁹⁹⁷. Buna karşılık depremin Çorum merkez ile merkeze bağlı köylerde ortaya çıkardığı hasar ise şu şekildedir; il merkezinde 1 ev, 1 çamaşırlık, 1 ahır yıkılmış, 2 ev hasara uğramış, merkeze bağlı Çukurviran Köyü’nde 20 ev tamamen 83 ev ise kısmen yıkılmış²⁹⁹⁸, Taşpınar Köyü’nde bir ahır²⁹⁹⁹, Türkler Köyü’nde 10, Ayaz Köyü’nde 15 ev tamamen yıkılmış, 15 ev de oturulamayacak derecede çatlaklıklar oluşmuş, Çatak Köyü’nde ise 38 ev hasar almıştır³⁰⁰⁰.

Laçın ve Osmancık ilçe ve köyleri hem ilk depremden hem de ardından meydana gelen artçı sarsıntılardan fazlasıyla etkilenmiştir. Örneğin Laçın ilçe merkezinde ilk depremde sadece karakol binası yıkılmış³⁰⁰¹, devam eden sarsıntılar nedeniyle ise 30 ev³⁰⁰², ilçeye bağlı Küçük Laçın Köyü’nde neredeyse bütün evler, Sarın Köyü’nde bulunan evlerin de %80’i hasara uğramıştır³⁰⁰³. Çorum Valisi’nin İçişleri Bakanlığı’na gönderdiği 6 Aralık tarihli telgrafta belirttiğine göre, Laçın ilçe merkezinde 51 ev tamamen 45 ev kısmen, Şeyhhamza Köyü’nde 12 ev tamamen 22 ev kısmen, Çamlıca

²⁹⁹⁵ Tan, “Zelzele Devam Ediyor”, 12 Aralık 1942, s.1.

²⁹⁹⁶ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/10. (14 Aralık 1942).

²⁹⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6,İçtima 1, C.29, s.54. (11 Aralık 1942).

²⁹⁹⁸ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/10. (14 Aralık 1942).

²⁹⁹⁹ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/7. (14 Aralık 1942).

³⁰⁰⁰ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/10. (14 Aralık 1942); Ulus, “Çorum Depreminde 5 Ölü 9 Yaralı Var”, 6 Aralık 1942, s.1; Vakıf, “Çorum Zelzelesi”, 6 Aralık 1942, s.4; Tan, “Çorum’da İki Yer Sarsıntısı”, 5 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁰¹ Ulus, “Çorum’da Oldukça Hasar Var”, 4 Aralık 1942, s.4.

³⁰⁰² BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/12. (14 Aralık 1942); Vakıf, “Çorum Zelzelesi”, 6 Aralık 1942, s.4; Tan, “Çorum’da İki Yer Sarsıntısı”, 5 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁰³ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/12. (14 Aralık 1942); Ulus, “Depremin Çorum’da Yaptığı Hasarlar”, 5 Aralık 1942, s.2; Vakıf, “Çorum Zelzelesi”, 6 Aralık 1942, s.4; Tan, “Çorum’da İki Yer Sarsıntısı”, 5 Aralık 1942, s.1.

Köyü’nde 76 ev tamamen 99 ev kısmen, Mescitli Köyü’nde 4, Narlı ve Yavuklu köylerinde toplam 117, Kızılpınar Köyü’nde ise 18 ev tamamen yıkılmıştır³⁰⁰⁴. 11 Aralık tarihinde meydana gelen artçı sarsıntı ile birlikte bu sayının daha da arttığını, Çamlıca, K. Laçın, B. Laçın, Karapınar köylerinde birçok yapının yıkıldığını görmekteyiz³⁰⁰⁵. Bu bağlamda Küçük Laçın Köyü’ndeki 60 hane tamamen yıkılarak, “*toprak yığını*” haline gelmiş, Büyük Laçın Köyü’ndeki 19 ev, Kavaklı Çiftliği Köyü’ndeki 15 ev tamamen yıkılmış, Çamlıca Köyü’nde halk odası, köy konağıyla birlikte, 15 ev dışındaki bütün evler yıkılmış, ayrıca köyde bulunan yeni okul binasının duvarları çatlamıştır. Karapınar (Yeşilpınar) 4, Sıtma Mahallesi’nde 26 ev de hasar almıştır. Kuyumcu Köyü’nde ise 95 ev tamamen yıkılmış, kalan 3 ev de oturulamayacak hale gelmiştir³⁰⁰⁶.

Osmancık ilçe merkezinde ise ana depremle birlikte ilk olarak 4 ev yıkılmış³⁰⁰⁷, devam eden sarsıntılarla birlikte 20 ev tamamen, 300 ev ise oturulamayacak derecede hasar almıştır³⁰⁰⁸. Ayrıca ilçede bulunan Beyçelebi Camii’nin minaresi şerefesinden ayrılmış, hatta camide yaşanan hasarlar nedeniyle cami ibadete kapatılmıştır³⁰⁰⁹. İlçeye bağlı köylerde ise ilk olarak Kumbaba Köyü’nde önemli hasarların oluştuğuna dair tespitler³⁰¹⁰ yapılmış ve buna göre köyde 70 evden 50’sinin yıkıldığı, 20 evin ise hasar aldığı belirlenmiştir³⁰¹¹.

Ana depremin ardından meydana gelen artçı sarsıntılar diğer bölgelerde olduğu gibi Osmancık’ta da hasar miktarının artmasına neden olmuştur. Nitekim Çorum Valisi’nin 6 Aralık tarihinde İçişleri Bakanlığı’na gönderdiği telgrafta belirttiğine göre, Büyük Cami ile iki okul binası ve jandarma dairesinin de hasara uğradığının tespit edildiği ilçe merkezinde, 20 ev tamamen yıkılmış, 488 ev ise kısmi hasara uğramıştır. İlçeye bağlı Kumbaba Köyü’nde 50 ev tamamen 20 ev kısmen, Tekke Köyü’nde 10 ev tamamen 10 ev kısmen, Tekman Köyü’nde 30 ev tamamen 50 ev kısmen, Fındık Köyü’nde 11 ev

³⁰⁰⁴ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/10. (14 Aralık 1942).

³⁰⁰⁵ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/1. (14 Aralık 1942).

³⁰⁰⁶ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/10. (14 Aralık 1942); Vakit, “Çorum’da Büyük Zelzele Felaketi”, 14 Aralık 1942, s.1; Tan, “Son Zelzele Çorum’da Geniş Tahribat Yaptı”, 14 Aralık 1942, s.1. Basında yer alan haberlerde, Çamlıca ve Mescitli Köyü’nün tamamen yıkıldığı, Karapınar Köyü’nde ise 29 evin yıkıldığı belirtilmektedir.

³⁰⁰⁷ Ulus, “Çorum’da Oldukça Hasar Var”, 4 Aralık 1942, s.4.

³⁰⁰⁸ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/12. (14 Aralık 1942).

³⁰⁰⁹ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/8. (14 Aralık 1942).

³⁰¹⁰ Ulus, “Çorum’da Oldukça Hasar Var”, 4 Aralık 1942, s.4.

³⁰¹¹ Vakit, “Çorum Zelzelesi”, 6 Aralık 1942, s.4; Tan, “Çorum’da İki Yer Sarsıntısı”, 5 Aralık 1942, s.1.

tamamen 5 ev kısmen, İncesu Köyü'nde de 5 ev tamamen 10 ev kısmen yıkılmıştır. Nihayetinde ilçe merkezinde ve köylerinde meydana gelen hasarlar nedeniyle Osmancık ilçesinde toplam 207 ev yıkılmış, 583 ev hasar almıştır³⁰¹².

10 Aralık tarihinde meydana gelen artçı depremde ilçeye bağlı, 180 haneli Dodurga Köyü ile 100 haneli olan Berk Köyü tamamen yıkılmıştır. Ayrıca Berk Köyü'nde ırmak kenarında bulunan bir değirmen de sarsıntılarla birlikte yıkılmış ve içinde bulunan 8000 kilo hububat ırmağa dökülmüştür³⁰¹³. 11 Aralık tarihli depremde ise, Osmancık'taki 23 ev daha yıkıldığından, Osmancık ilçe merkezinde hasara uğrayan bina sayısı da 390'a çıkmıştır. Ayrıca, ilçe merkezinde bulunan 3 cami, 2 mektep, jandarma, hapishane ve hükümet binalarında hasarlar oluşmuştur. Kumbaba, Tekke, Kargı, İncesu, Dodurga köylerinde de bazı binaların tamamen yıkıldığı, bazılarının ise kısmi hasar aldığını görmekteyiz³⁰¹⁴.

Laçın ve Osmancık ilçeleri dışında, İskilip ilçe merkezinde bulunan hapishane ve jandarma binaları da depremden zarar görmüş, ilçeye bağlı Karaveran Köyü'nde de 25 ev yıkılmıştır³⁰¹⁵.

Çorum ili çevresinde etkili olan deprem nedeniyle Çorum Valisi'nin 6 Aralık tarihli telgrafında belirttiğine göre, toplam 615 ev yıkılmış, 786 ev hasar almış³⁰¹⁶, İçişleri Bakanı'nın 11 Aralık tarihli TBMM toplantısında yapmış olduğu açıklamaya göre ise 500 ev tamamen yıkılmış, 880 ev de ağır surette hasar almıştır³⁰¹⁷. Günümüz Kandilli Rasathanesi kayıtlarında ise Çorum Depremi nedeniyle 150 binanın hasarlı olduğu ifade edilmektedir³⁰¹⁸.

³⁰¹² BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/10. (14 Aralık 1942).

³⁰¹³ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/5. (14 Aralık 1942). Vakıf, "Çorum'da Büyük Zelzele Felaketi", 14 Aralık 1942, s.1; Tan, "Son Zelzele Çorum'da Geniş Tahribat Yaptı", 14 Aralık 1942, s.1.

³⁰¹⁴ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/2. (14 Aralık 1942).

³⁰¹⁵ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/2. (14 Aralık 1942).

³⁰¹⁶ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/10. (14 Aralık 1942).

³⁰¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.29, s.53. (11 Aralık 1942); Yeni Sabah, "Milli Şef Çorum Zelzele Mıntıkasında", 14 Aralık 1942, s.1; Vakıf, "Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı", 12 Aralık 1942, s. 6.

³⁰¹⁸ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2022).

2.7.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Merkez üssü Çorum – Osmancık olan 21 Kasım 1942 tarihli deprem ile sonrasında meydana gelen artçı sarsıntılarda hayatını kaybeden insan sayısına ilişkin ise farklı bilgilerin olduğunu görmekteyiz. Arşiv belgelerinde Osmancık ilçesine bağlı Kumbaba Köyü’nde 2 kişinin hayatını kaybettiği bilgisi yer alırken³⁰¹⁹, Ulus Gazetesi bu köyde 4 kişinin öldüğü haberini okuyucularına duyurmuştur³⁰²⁰. Sonrasında ise basına yansıyan haberlerde, il genelinde 5 kişinin hayatını kaybettiği bilgisine ulaşmaktayız³⁰²¹. Çorum Valisi’nin 6 Aralık tarihinde İçişleri Bakanlığı’na gönderdiği telgrafta, Kumbaba Köyü’nde 5, Kargı Köyü’nde 2 olmak üzere Osmancık İlçesi’nde 7 kişinin, Laçın’da ise 3 kişinin hayatını kaybettiği³⁰²², 12 Aralık tarihli telgrafında ise Laçın’e bağlı Kuyumcu Köyü’nde 15 kişinin, Osmancık’a bağlı Berk Köyü’nde ise 2 kişinin hayatını kaybettiğini ifade ettiği görülmektedir³⁰²³.

14 Aralık tarihli gazetelerde ise Kumbaba Köyü’nde yaşanan can kaybının 2, Berk Köyü’ndeki can kaybı sayısının ise 4 kişi olduğu belirtilmiştir³⁰²⁴. İçişleri Bakanı Recep Peker 11 Aralık 1942 tarihinde TBMM’nde yaptığı açıklamada, Çorum ve ilçelerinde deprem nedeniyle 10 kişinin hayatını kaybettiğini, 11 kişinin ise yaralandığını açıklamıştır³⁰²⁵. Günümüz Kandilli Rasathanesi kayıtlarında ise Çorum Depremi’nde hayatını kaybedenlerin sayısı 2 kişi olarak belirtilmektedir³⁰²⁶.

2.7.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

21 Kasım 1942 tarihinde Çorum’da meydana gelen depremler neticesinde yüzlerce bina yıkılmış, dolayısıyla binlerle ifade edilebilecek sayıda insanımız evsiz kalmıştır. Balıkesir-Bigadiç Depremi’nin üzerinden henüz bir hafta geçmeden Çorum’da

³⁰¹⁹ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/13. (14 Aralık 1942).

³⁰²⁰ Ulus, “Çorum’da Oldukça Hasar Var”, 4 Aralık 1942, s.4.

³⁰²¹ Ulus, “Çorum Depreminde 5 Ölü 9 Yaralı Var”, 6 Aralık 1942, s.1; Vakit, “Çorum Zelzelesi”, 6 Aralık 1942, s.4; Tan, “Çorum’da İki Yer Sarsıntısı”, 5 Aralık 1942, s.1.

³⁰²² BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/10. (14 Aralık 1942).

³⁰²³ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/5. (14 Aralık 1942).

³⁰²⁴ Vakit, “Çorum’da Büyük Zelzele Felaketi”, 14 Aralık 1942, s.1; Tan, “Son Zelzele Çorum’da Geniş Tahribat Yaptı”, 14 Aralık 1942, s.1.

³⁰²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.29, s.53. (11 Aralık 1942); Yeni Sabah, “Milli Şef Çorum Zelzele Mıntıkasında”, 14 Aralık 1942, s.1.

³⁰²⁶ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2022).

yaşanan bu felaket nedeniyle halkın yaşamış olduğu sıkıntılar, hükümetin almış olduğu tedbirlerle kısa sürede giderilmeye çalışılmıştır. Şüphesiz, II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği bir dönemde üst üste yaşanan felaketler ülkenin maddi anlamda zorlanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, hem savaşın hem de yaşanan felaketlerin getirmiş olduğu ekonomik yükler, hükümetin depremzedeler için almış olduğu tedbirlerde de bir takım sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Bununla birlikte Çorum Depremi'nde alınacak olan tedbirlerin belirlenmesi ve bu doğrultuda belirlenen ihtiyaçlara göre yardım yapılmasını güçleştiren diğer bir neden de artçı depremlerin hasarı günden güne arttırmasıdır. Nitekim ana depremin ardından bölgede her geçen gün yeni bir artçı deprem meydana gelmesi ise, daha önce yapılan tespitlerin güncellenmesini gerektirmiş, dolayısıyla alınması gereken tedbirlerde farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur³⁰²⁷. Ayrıca depremde etkilenen bazı yerleşim birimlerine ulaşımın hayvanlarla sağlanması, ortaya çıkan hasara dair zamanında tespit yapılmasını engellemiştir³⁰²⁸.

Tüm zorluklara rağmen hükümet, eldeki imkânlar dâhilinde seferber olarak depremzedelerin yaralarını sarmaya çalışmıştır. Bu bağlamda öncelikle Çorum Valisi Muzaffer Akalın il merkezinde bulunan hükümet doktoru, fen memuru, nahiye müdürü, jandarma subayı, sağlık memurları³⁰²⁹, itfaiye, yardım ekipleri³⁰³⁰ ve 100 çadırla birlikte deprem bölgesine hareket etmiştir³⁰³¹. Kızılay da depremzedeleri yalnız bırakmayarak çadır, para, kereste ve çivi gibi malzemeleri bölgeye sevk etmiş³⁰³², ayrıca halkın ihtiyaçlarını giderilmesi için ilk anda Çorum ve Osmancık'a 2000'er lira para göndermiştir³⁰³³.

Şüphesiz diğer depremlerde olduğu gibi Çorum Depremi'nde de, felaketzedeler için en önemli sorun barınma meselesidir. Öncelikli olarak evsiz kalan ahalinin bir kısmı, depremde zarar görmeyen evlere³⁰³⁴ ya da civar köylere yerleştirilmişlerdir.

³⁰²⁷ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/3. (14 Aralık 1942).

³⁰²⁸ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/2. (14 Aralık 1942).

³⁰²⁹ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/2. (14 Aralık 1942).

³⁰³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.29, s.53. (11 Aralık 1942); Vakit, “Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı”, 12 Aralık 1942, s. 6.

³⁰³¹ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/1. (14 Aralık 1942).

³⁰³² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.29, s.53. (11 Aralık 1942); Vakit, “Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı”, 12 Aralık 1942, s. 6.

³⁰³³ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/3. (14 Aralık 1942).

³⁰³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.29, s.54. (11 Aralık 1942); BCA. 30.10.0.0/120.849.7, Lef/15. 14 Aralık 1942; Vakit, “Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı”, 12 Aralık 1942, s. 6.

Depremzedelerin bir kısmı ise kendi yaptıkları çadır ve barakalara sığınmışlardır³⁰³⁵. Çorum Valisi evsiz kalan depremzedeler için Kızılay'dan 500 adet çadır ve 500 kilo çivi talep etmiştir³⁰³⁶. Valinin bu talebine karşılık ilerleyen günlerde İçişleri Bakanı Recep Peker'in yapmış olduğu açıklamadan anlaşıldığı üzere bölgeye 1000 çadır gönderilmiştir³⁰³⁷. Çadırlarla birlikte bölgeye Kızılay tarafından 500 kilo çivi gönderilmiş, ancak bu miktar yeterli olmadığı için bölgeye 1 ton daha çivi gönderilmesi istenmiştir³⁰³⁸.

Burada bahsi geçen çadır ve çivilerin deprem bölgesine ulaşmasında bir takım sorunlar yaşanmıştır. Örneğin, Kızılay tarafından gönderilen 1000 çadır Çorum'a 127, Osmancık'a 130 km mesafedeki Çerikli (Kırıkkale) istasyonuna gelmiştir. Çerikli'ye gelen çadırların yolların müsait olmaması ve nakliye yapacak araç sıkıntısı nedeniyle bir anda taşınması mümkün olmamıştır. Zira gelen 1000 çadırdan ilk gün sadece 130 tanesi bölgeye sevk edilebilmiştir³⁰³⁹. Yaşanan sıkıntılara rağmen İçişleri Bakanı'nın yapmış olduğu açıklamaya göre 11 Aralık tarihi itibarıyla hiç kimse açıkta kalmamıştır³⁰⁴⁰.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere 11 Aralık tarihi itibarıyla depremzedelerin tamamının geçici iskânları sağlanmıştır. Ancak kış mevsiminde bulunulması sebebiyle depremzede ahalinin bir an evvel kalıcı konutlara yerleştirilmesi gündeme gelmiştir. Ancak bu süreçte Bakan Recep Peker'in TBMM'nde deprem bölgesinde alınan tedbirlerle ilgili milletvekillerine hitaben yaptığı konuşmada, Çorum Valisi'yle yapmış oldukları görüşmelerde valinin kendisine depremde hasar gören yerlerin dağlık bir arazide bulunması nedeniyle deprem bölgesinde kış şartlarında inşaat yapmanın mümkün olmadığını, bu nedenle ancak bahar aylarında inşaatların başlanabileceğini bildirdiğini ifade etmiştir. Buna karşılık Çorum Milletvekili İsmet Eker, Osmancık ve köylerinde inşaatların yapılabilmesini, inşaatla müsait olmayan yerlerde ise en azından hasar gören bazı evlerin onarılabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda muhtaç olan halkın, kereste ve çivi gibi inşaat malzemelerinin ücretsiz olarak karşılanması gerektiğini de sözlerine

³⁰³⁵ BCA. 30.10.0.0/120.849.11. Lef/11. (14 Aralık 1942).

³⁰³⁶ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/13-15. (14 Aralık 1942).

³⁰³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.29, s.54. (11 Aralık 1942); Vakit, "Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı", 12 Aralık 1942, s. 6.

³⁰³⁸ BCA. 30.10.0.0/120.849.11. Lef/11. (14 Aralık 1942).

³⁰³⁹ BCA. 30.10.0.0/120.849.7. Lef/5. (14 Aralık 1942).

³⁰⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.29, s.53. (11 Aralık 1942); Vakit, "Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı", 12 Aralık 1942, s. 6.

eklemiştir. Peker ise, cevaben Dumanlı Köse Dağı ile Alagöz Dağları civarındaki köylere bu kış mevsiminde inşaat yapılmasının çok güç olduğunu, Laçın ile Osmaniye arasında kalan muntıkada bunun mümkün olabileceğini belirtmiştir. Ancak, Peker'in de belirttiği üzere bu muntika için gerekli olan kereste ihtiyacının Kızılay'dan karşılanması mümkün olmamıştır. Zira Kızılay'ın elinde bulunan kerestelerin tamamı Balıkesir bölgesine sevk edilmiştir. Bu nedenle, Peker, Ziraat Bakanlığı'yla birlikte hareket ederek, civar ormanlardan kereste ihtiyacının karşılanacağını ifade etmiştir. İsmet Eker de, kereste ihtiyacı için Yozgat'a bulunan Sağlık Bakanlığı ve Kızılay'a ait kerestelerden faydalanılmasının daha doğru olacağını yönünde öneride bulunmuştur³⁰⁴¹. İsmet Eker'in bu önerisi, Kızılay'ın Yozgat'ta bulunan depolarında bulunan kerestelerin, Yozgat-Çorum arası mesafenin uzaklığı ve deprem bölgelerine naklinin imkânsız olması dolayısıyla kabul görmemiştir. Bu nedenle Bakanlar Kurulu depremzedelere yakın ormanlardan kereste gönderilmesini, 5100 metreküp kerestenin de ücretsiz olarak dağıtılmasına karar vermiştir. Yine Bakanlar Kurulu Kararı ile ihtiyaç sahibi ahalinin evlerini tamir edebilmeleri, yemlik ve barakalarını yapabilmeleri için, vilayet halkı tarafından yapılan yardımlardan bir kısmının inşaat ustalarının ücretlerinin karşılanmasında kullanılması yönünde karar alınmıştır³⁰⁴².

Çorum ve çevresinde deprem nedeniyle mağdur olan halka devlet tarafından yapılan bu yardımlar dışında ayrıca, daha önce de Balıkesir-Bigadiç Depremi başlığı altında ele aldığımız üzere, hükümet tarafından deprem felaketinin yaşandığı üç şehir için “*Tokat, Çorum ve Balıkesir Vilayetleri Dâhilinde Yer Sarsıntısından Muteessir Olan Muntikalarda Yapılacak İşler ve Yardımlar*” adıyla ayrılan 1,5 milyon tahsisattan Çorum felaketzedelerinin de yaralanması sağlanmıştır. Nitekim bu bölge için de adı geçen tahsisattan Bakanlar Kurulu'nun, 22 Mart 1943 tarihinde almış olduğu kararla 180.000 lirası kereste ve diğer inşaat malzemelerinin imal, nakil masrafları için ayrılmıştır³⁰⁴³. 17 Nisan 1943 tarihinde ise, bölgedeki inşaat faaliyetleri için gerekli olan 80.000 lira tutarındaki çivilerin de İktisadi ve Sınai Tesisat ve İşletme Türk Anonim Şirketi'ne pazarlıkla yaptırılması kabul edilmiştir³⁰⁴⁴.

³⁰⁴¹TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.29, s.54. (11 Aralık 1942); Vakıf, “Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı”, 12 Aralık 1942, s. 6.

³⁰⁴² BCA. 30.10.0.0/120.849.11. Lef/11. (14 Aralık 1942).

³⁰⁴³ BCA. 30.18.1.2/101.18.16. (22 Mart 1943).

³⁰⁴⁴ BCA. 30.18.1.2/ 101. 24.20. (17 Nisan 1943).

Hükümet ayrıca, Balıkesir-Bigadiç Depremi'nde almış olduğu bir diğer kararı yani, muhtaç durumda bulunan memur ve müstahdemlere maaşlarının üç katı, emekli ve yetimlere maaşlarının dört katı verilmesini³⁰⁴⁵, özel idare ve belediye memur ve müstahdemlerinden yardıma muhtaç olanlara da memurlar gibi maaşlarının üç katı, yetim ve emeklilere de dört katı maaş verilmesi kararlarını, belirlenen bu tutarları ödeyemeyecek durumda olan ilçelere de özel idare ve belediyeler adına Ziraat Bankası nezdinde 26.165 liralık kredi açtırılması kararını Çorum depremzedeleri için de yürürlüğe koymuştur³⁰⁴⁶.

Bununla birlikte depremzedeler için yine yardım kampanyalarının başlatıldığını ifade etmemiz gerekir. Zira İçişleri Bakanı'nın yapmış olduğu açıklamaya göre, Çorumlular depremde zarar gören halka büyük ilgi göstererek elinden gelen her türlü yardımı yapmışlardır³⁰⁴⁷. Halk tarafından yapılan para yardımına dair ise, sadece Ulus Gazetesi'nde Çorum Valisi başkanlığında yapılan bir toplantı sonucunda felaketzedeler için 1500 lira para toplandığı haberi yer almaktadır³⁰⁴⁸.

2.7.4. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Deprem Bölgesine Ziyareti

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de 10 Aralık 1942 Perşembe akşamı saat 19.00'da Ankara tren istasyonundan Çorum'a hareket etmiştir. İnönü'yü istasyondan TBMM Reisi Abdülhalik Renda, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve kalabalık bir heyet uğurlamıştır. 11 Aralık Cuma günü saat 11.00'de Çorum'a ulaşan İnönü³⁰⁴⁹, deprem bölgesinde yaptığı incelemelerin ardından 13 Aralık Pazar akşamı Ankara'ya dönmüştür³⁰⁵⁰.

Hükümet tarafından alınan önlemler ve yapılan yardımlarla, Çorum ve çevresinde depremde zarar gören felaketzedelerin ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Ancak,

³⁰⁴⁵ BCA. 30.18.1.2/101.18.16. (22 Mart 1943).

³⁰⁴⁶ BCA. 30.18.1.2/104.6.8. (3 Ocak 1944).

³⁰⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 1, C.29, s.53. (11 Aralık 1942); Vakit, "Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı", 12 Aralık 1942, s. 6.

³⁰⁴⁸ Ulus, "Çorum Felaketzedelerine Yardımlar", 9 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁴⁹ Ulus, "Cumhurreisimiz Dün Çorum'a Vardı", 12 Aralık 1942, s.1; Akşam, "Milli Şef Çorum'da", 12 Aralık 1942, s.1; Cumhuriyet, "Reisicumhur İnönü Çorumda, Zelzele Felaketine Uğrayan Halkın Vaziyetiyle Meşgul Oluyor", 12 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁵⁰ Akşam, "Milli Şef Çorum Bölgesindeki Seyahatinden Döndü", 14 Aralık 1942, s.1; Ulus, "Cumhurreisimiz Ankara'ya Döndü", 14 Aralık 1942, s.1.

Çorum halkının yaralarının sarılmaya başlandığı bir dönemde de binlerce binanın yıkıldığı, yüzlerce can kaybının yaşandığı Tokat-Erbaa deprem felaketinin yaşanması hükümetin ve kamuoyunun dikkatini bu sefer Tokat'a yöneltmesine neden olmuştur.

12 Aralık 1942 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

12 Aralık 1942 Tarihli Ulus Gazetesi

2.8. Tokat - Erbaa Depremi (20 Aralık 1942)

Tokat ili Erbaa ilçesi, ülkemizde depremin yıkıcı etkilerine en çok maruz kalan yerleşim birimlerinden biridir. Zira çalışmamız kapsamında ele aldığımız dönemde Erbaa, dört büyük depremle etkilenmiştir. Bunlardan ilki 27 Aralık 1939 tarihinde saat 01.57’de meydana gelen 7.9 şiddetindeki Erzincan Depremi’dir. İkincisi bu depremle sadece 5 gün sonra, 1 Ocak 1940 tarihinde Tokat, Niksar ve Erbaa’da büyük tahribata yol açan 6.2 şiddetinde ki depremdir. Bu iki depremin ilçede meydana getirdiği tahribat ile can kaybına ilişkin veriler, birbiriyle iç içe geçmiştir. Dolayısıyla bu depremler “*Erzincan Depremi*” başlığı altında birlikte ele alınmıştır. Üçüncü büyük deprem ise 20 Aralık 1942 tarihli olup, bu başlık altında ele aldığımız depremdir. Çalışmamızın kapsadığı dönem içerisinde meydana gelen dördüncü büyük deprem ise, literatüre “Ladik Depremi” olarak geçen 27 Kasım 1943 tarihli depremdir. Bu bağlamda 27 Kasım 1943’te meydana gelen depremin Erbaa’ya etkileri, “Ladik Depremi” başlığı altında ele alınmıştır.

Erbaa, Kelkit ve Tozanlı çaylarının birleşerek Yeşilırmak adını aldığı yerde verimli topraklar üzerinde kurulmuştur. Kuzey Anadolu Fay Zonu üzerinde birinci derecede deprem riski olan bir bölgede yer alan Erbaa’da, 1939-1943 yılları arasında art arda yaşanan depremler, bölgeyi demografik, ekonomik ve sosyal açıdan oldukça etkilemiştir³⁰⁵¹. Kuzey Anadolu Fay Zonu tarihsel dönemlerde üzerinde birçok yıkıcı büyük depremlerin meydana geldiği ülkemizin en aktif fay zonlarından birisidir. Nitekim Erbaa ve Niksar’ın bulunduğu Kelkit Vadisi, 1939 depreminin ardından bölgeye gelen uzmanlarca tehlike sahası olarak adlandırılmıştır. Ulus muhabiri tarafından da aynı bölge “uğursuz boy” olarak tanımlanmıştır³⁰⁵². Bu fay hattı üzerinde bulunan Erbaa- Niksar civarında 20 Aralık 1942 yılında 7.0 büyüklüğünde³⁰⁵³ bir deprem meydana gelmiştir.³⁰⁵⁴ Depremin gerçekleştiği saat hakkında farklı bilgiler olmakla birlikte, dönemin

³⁰⁵¹Ali Yılmaz vd., “Depreme Bağlı Yeri Değiştirilen Bir Şehir: Erbaa, Tokat”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 6, Sayı 24, 2013, s.415.

³⁰⁵²Ulus, “Ulus Ekibi Deprem Bölgesinde”, 29 Aralık 1942, s.4.

³⁰⁵³<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi:28 Mayıs 2021).

³⁰⁵⁴O. Tatar, K.Ş. Kavak vd., “Kuzey Anadolu Fay Zonu-1942 Erbaa-Niksar Depremi Yüzey Kırığı: Yeni Gözlemler”, <http://web.deu.edu.tr/ata10/pdf/54-ata10-tatar.pdf> (Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2021).

gazetelerinde depremin 17.05’de gerçekleştiği bilgisi paylaşılmıştır³⁰⁵⁵. Günümüz Kandilli Rasathanesi verilerine göre ise deprem saat 16.03’de gerçekleşmiştir³⁰⁵⁶.

2.8.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

Deprem, Niksar yakınlarından Erbaa’nın batısındaki Yeşilirmak’a kadar olan bölgede şiddetli bir şekilde hissedilmiştir³⁰⁵⁷. Ordu, Samsun, Kastamonu, Sivas, Elazığ, Çorum³⁰⁵⁸ Sinop, Bafra, Fatsa, Zara, Kayseri’de etkili olan deprem³⁰⁵⁹, en yıkıcı etkisini Erbaa ve Niksar nahiyelerinde göstermiştir³⁰⁶⁰. Ordu il merkezinde birkaç binanın hasara uğraması³⁰⁶¹ dışında yukarıda bahsi geçen şehirlerde herhangi bir can ve mal kaybı yaşanmamıştır. Yaklaşık 25 saniye süren³⁰⁶² depremde en fazla can ve mal kaybı Erbaa’da yaşanmıştır. Depremin ardından yıkılan binalarda yanan sobaların ateşinden çıkan yangınlar, Erbaa’da depremin oluşturduğu hasarı daha da arttırmıştır³⁰⁶³. Nitekim Erbaa’da birkaç bina hariç olmak üzere bütün binalar yıkılmıştır³⁰⁶⁴. Yaşananlar neticesinde, Erbaa enkaz ve kül yığını haline gelmiştir³⁰⁶⁵.

³⁰⁵⁵ Yeni Sabah, “Büyük Bir Zelzele Felaketi” 22 Aralık 1942, s. 1; Vakit, “Zelzele Felaketi”, 22 Aralık 1942 s.1; Ulus, “Şimal ve Orta Anadolu’da Deprem Oldu”, 23 Aralık 1942 s, 1; Tan, ”Şiddetli Bir Zelzele Oldu” 22 Aralık 1942, s. 1; Vakit, “Rasathanenin Tebliği”, 22 Aralık 1942, s.4.

³⁰⁵⁶ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2021).

³⁰⁵⁷ H.N. Pamir-İ.H.Akyol, “Çorum ve Erbaa Depremleri”, Türk Coğrafya Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Ankara 1943, s.237.

³⁰⁵⁸ Ulus, “Şimal ve Orta Anadolu’da Deprem Oldu”, 23 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁵⁹ Tan, ”Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 22 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁶⁰ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/19. (22 Aralık 1942); Ulus, “Şimal ve Orta Anadolu’da Deprem Oldu”, 23 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁶¹ Tan, “Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 22 Aralık 1942, s. 1; Ünye’de adliye, jandarma, Orta Cami ve belediye’ye ait beş binanın içi oturulamayacak derecede ve sekiz resmi bina hafifçe hasara uğramıştır. 23 ev kısmen harap olmuştur. Bölgeye bir fen heyeti gönderilmiştir. Bkz. BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/1. (22 Aralık 1942).

³⁰⁶² Ümit Bulut, Cumhuriyet Dönemi Deprem Tarihi, İstanbul 2020, s.6; Yeni Sabah, “Büyük Bir Zelzele Felaketi”, 22 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁶³ Tan, “Erbaa’ya Çöken Felaket”, 23 Aralık 1942, s.1; Ulus, “Şimal ve Orta Anadolu’da Deprem Oldu”, 23 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁶⁴ Ulus, “Şimal ve Orta Anadolu’da Deprem Oldu”, 23 Aralık 1942, s.1; Erbaa’da hemen hemen bütün binaların yıkılmış olması basında çeşitli başlıklarla haberleştirilmiştir. Örneğin Son Telgraf Gazetesi “Erbaa Felaketi” başlığı altında ilçede mevcut 1000 evden sadece 10 tanesinin sağlam kaldığını ifade etmiştir. Bkz. Son Telgraf, “Erbaa Felaketi”, 23 Aralık 1942, s.1; Bir diğer gazete ise “kasabanın %90’ı yıkılmıştır. %10’u da yıkılmak tehlikesi içindedir” ifadelerini kullanmıştır. Bkz. Ulus, “Erbaa Harabelerinde”, 26 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁶⁵ Son Telgraf, “Erbaa’ya Yapıcı Ekipleri Gönderiliyor, Halk Çevreden Yollanan Yardım Çadırlarında Oturmaktadır”, 29 Aralık 1942, s.3.

Depremi ardından Erbaa kaza merkezi ve köylerinde toplam olarak, 2047 evin tamamen, 2017 evin de kısmen yıkıldığı tespit edilmiştir³⁰⁶⁶. Kazada sadece okul binası sağlam kalmıştır. Erbaa kazasının civarında bulunan Tepe, Kışlak, Aladon, Buz Köyleri³⁰⁶⁷ depremde büyük hasar alarak tamamen yıkılmıştır³⁰⁶⁸. Erbaa Kazasına bağlı olan Ahur, Andıran, Eriyaba, Yukarıçandır, Aşağıçandır, Hacıpazar köyleri de ağır hasar alan diğer yerleşim birimleridir. Kazaya bağlı Hayati, Murus, Geyne, Emeri, Gelegin, Küfe, Ayan, Gendekse, Ravak, Karayaka, Gerenge, Holay, Zilhor, Gelendere, Sanusa, Gemibükü, Kızılçubuk, Pidi, Değirmenli, Çalkara köyleri depremden ikinci derecede etkilenen, Zuday köyü ise depremden en az etkilenen köy olmuştur³⁰⁶⁹. Görgü şahitlerinin ifadelerine göre, oldukça şiddetli olan depremden önce koyu bir sis oluşmuş, toprak üzerinde yarıklar meydana gelmiştir. Kelkit Çayı üzerinde bulunan Talazan Köprüsü'ndeki taş korkuluklar depremin şiddetinden yerinden oynamıştır³⁰⁷⁰.

Erbaa'yla birlikte Tokat'a bağlı olan Niksar kazası da depremden etkilenmiştir. Niksar kaza merkezi ve köylerinde 425 ev tamamen, 725 ev kısmen yıkılmıştır³⁰⁷¹. Niksar yakınındaki Efkitir Köyü de deprem neticesinde tamamen yıkılmıştır. Bu bölgede toprağın yarılmasıyla birlikte şosedde tümsekler meydana gelmiş ve bir kaynak ortaya çıkmıştır³⁰⁷². Niksar kazasında Efkitir Köyü dışında, Bozköy, Çamiçi, Ayva köyleri depremden en büyük hasarı alan, Kiracı, Avara, Alahatiyan, Herkumbet köyleri ikinci derece hasar alan, Şahinli, Mahmudiye, Kırtanuş, Dönekse, Sorhun, Ladik, Şıhlar, Arguşlu, Çoç, Alçakbel, Gülabi, Cer, Zera, Gerit, Buhan, Onan, Eskidir, Selah, Bugama, Mercimekdüzü, Bideze, Huru ve Cer köyleri de depremden en az etkilen köylerdir³⁰⁷³.

³⁰⁶⁶ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/8. (22 Aralık 1942); Tan, "Erbaa ve Niksar'da İnşaat Geçiliyor", 31 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁶⁷ Ulus, "Şimal Anadolu'daki Yer Sarsımı Bölgesinden Gelen Estantaneler", 28 Aralık 1942, s. 6.

³⁰⁶⁸ Ulus, "Erbaa Harabelerinde", 26 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁶⁹ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/8. (22 Aralık 1942); İsmet Üzen, "1942 ve 1943 Erbaa Depremleri", Karadeniz Araştırmaları, Cilt 40, Sayı 40, 2014, s. 85.

³⁰⁷⁰ Ulus, "Ulus Ekibi Deprem Bölgesinde", 29 Aralık 1942, s.4.

³⁰⁷¹ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/8. (22 Aralık 1942); Niksar ve köylerinde hasar alan evlerle ilgili basında 410 evin tamamen, 623 evin kısmen yıkıldığı bilgisi yer almaktadır. Bkz. Tan, "Erbaa ve Niksar'da İnşaat Geçiliyor", 31 Aralık 1942, s.1; Vakıf, "Büyük Millet Meclisinde Dünkü Müzakereler", 31 Aralık 1942, s.4; Ulus, "B.M. Meclisinin Dünkü Toplantısında Sıhhat Vekilimiz Deprem Bölgesi Durumunu Anlattı", 31 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁷² 27 Aralık tarihli Vakıf Gazetesi'nde, Niksar merkezde 110 evin yıkıldığı, kalan evlerin yüzde yirmisinin oturulamayacak duruma geldiği belirtilmektedir. Bkz. Vakıf, "Erbaa Zelzelesi", 27 Aralık 1942, s.1. Ulus Gazetesi'nde ise Niksar kaza merkezinde kalan evlerin %50'sinin oturulamayacak durumda olduğu bilgisi yer almaktadır. Bkz. Ulus, "Erbaa Harabelerinde", 26 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁷³ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/9. (22 Aralık 1942); Üzen, a.g.e, s. 85.

Almus kazasında ise basına yansıyan ilk belirlemelere göre 43 evin cephesi tamamıyla çökmüştür³⁰⁷⁴. Ancak deprem bölgesinde yapılan incelemeler neticesinde, Almus nahiye merkezinde Kadıvakfı Köyü'nde 14 evin tamamen 46 evin kısmen yıkıldığı tespit edilmiştir³⁰⁷⁵.

2.8.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Erbaa ilçesi ülkemizde depremin yıkıcı etkilerine en çok maruz kalan bölgelerimizden biridir. Zira Erbaa'da, 27 Aralık 1939 tarihli Erzincan depremi ile beş gün sonra meydana gelen 1 Ocak 1940 tarihli depremde, toplamda 926 kişi hayatını kaybetmişti. 20 Aralık 1942 tarihinde meydana gelen depremde, can kaybına ilişkin basına yansıyan bazı haberlerde 1000 kişinin³⁰⁷⁶, bazı haberlerde ise 1.500 kişinin³⁰⁷⁷ hayatını kaybettiğine yönelik bilgilerin olduğunu görmekteyiz. Hayatını kaybedenlerin sayısının bu kadar yüksek olarak tahmin edilmesi öncelikle Erbaa'yla iletişim bağlantısının kopuk olmasıyla ve depremin hemen ardından ilçede çıkan yangınla açıklanabilir. Nitekim daha önde de ifade ettiğimiz üzere, Erbaa'da sadece bir okul sağlam kalmış, diğer bütün binalar yıkılmıştır. Telgraf binasının da yıkılan binaların içinde olması ve telgraf müdürü ile mal müdürünün enkaz altında kalması³⁰⁷⁸, Erbaa'dan haber alınmasını engellemiştir³⁰⁷⁹. Deprem pazar günü olmuş, Erbaa'dan ise ancak pazartesi günü haber alınabilmiştir³⁰⁸⁰.

³⁰⁷⁴ Vakit "Zelzele Felaketi- Tokatta 16 kişi Öldü- Erbaa ve Niksar'da Mühim Hasar ve Zayıat Olduğu Anlaşıyor", 22 Aralık 1942, s.1; Tan, "Şiddetli Bir Zelzele -Tokatta Mühimce Hasar Oldu", 22 Aralık 1942, s.2; Yeni Sabah, "Büyük Bir Zelzele Felaketi", 22 Aralık 1942, s.3.

³⁰⁷⁵ Tan, "Erbaa ve Niksar'da İnşaata Geçiliyor", 31 Aralık 1942, s.1; Vakit, "Büyük Millet Meclisinde Dünkü Müzakereler", 31 Aralık 1942, s.4; Ulus, "B.M. Meclisinin Dünkü Toplantısında, Sıhhat Vekilimiz Deprem Bölgesi Durumunu Anlattı", 31 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁷⁶ Vakit, "Zelzele Faciası- Erbaa'da İnsan Zayıatı Kat'i Olarak Henüz Tespit Edilemedi Fakat Rakamın Bini Bulmasından Korkuluyor", 23 Aralık 1942, s.1; Yeni Sabah, "Büyük Bir Zelzele Felaketi, Erbaa Tamamıyla Harap Oldu, Kasabada 1.000 Ölü Var", 22 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁷⁷ Tan, "Erbaa'ya Çöken Felaket", 23 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁷⁸ Basına yansıyan ilk haberlerde Telgraf ve Posta müdürünün öldüğü haberi yer almaktadır. Ancak 12 Ocak tarihli Son Telgraf Gazetesi'nde Telgraf Müdürü B. Muhlis Tunçer'in enkaz altından sağ kurtulduğuna dair habere rastlamaktayız. Nitekim Tunçer'in, gazeteye telgraf yoluyla ulaşarak, depremde enkaz altından nasıl kurtulduğunu anlattığı, ayrıca öldüğü sanılan mal müdürünün de hayatta olduğu bilgisini verdiği anlaşılmaktadır. Bkz. Son Telgraf, "Erbaa Posta ve Telgraf Müdürü Yaralı Olarak Kurtuldu", 12 Ocak 1943, s. 1.

³⁰⁷⁹ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 4, C.29, s.237.(30 Aralık 1942); Ulus, "Şimal ve Orta Anadolu'da Deprem Oldu", 23 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁸⁰ TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 4, C.29, s.237.(30 Aralık 1942).

Depremden beş gün sonra gazeteler, Erbaa ilçe merkezinde 418 kişinin hayatını kaybettiğini okuyucularına duyurmuştur³⁰⁸¹. Sağlık Bakanı Hulusi Alataş'ın Meclis'te yapmış olduğu konuşmada ise deprem bölgesine ait açıklamış olduğu can kaybı ise şu şekildedir; Almus Kazası'nda 3 ölü ve 1 ağır yaralı, Niksar kaza merkezi ve köylerinde 47 ölü, 13 ağır yaralı ve 102 hafif yaralı, Erbaa kaza merkezi ve köylerinde 443 ölü, 106 ağır, 539 hafif yaralı vardır. Netice itibariyle depremde toplam can kaybı 493, ağır yaralı sayısı 125, hafif yaralı sayısı ise 642'dir³⁰⁸².

Depremde yaşanan can kaybıyla ilgili olarak farklı yorumlar yapıldığını görmekteyiz. Nitekim bu yorumlarda, can kaybının depremin yaşandığı günün bayram olması³⁰⁸³ sebebiyle yapılan ziyaretler neticesinde evlerin ve özellikle kahvehanelerin dolu olmasından dolayı yüksek olduğunu ifade edenler olduğu gibi³⁰⁸⁴, depremin gündüz vakti herkesin sokakta bulunduğu bir zamana denk gelmesi sebebiyle beklenenden daha az olduğu yönünde ifade de bulunanlar da olmuştur³⁰⁸⁵.

2.8.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Ülkemizde 1942 yılının son günlerinde arka arkaya üç büyük deprem meydana gelmiştir. 15 Kasım 1942'de Bigadiç Depremi, hemen ardından 21 Kasım 1942'de Çorum-Osmancık Depremi ve nihayetinde bir ay sonra 21 Aralık 1942'de yaşanan Tokat-Erbaa Depremi. Dolayısıyla 1942 yılının son günlerini adeta felaket günleri olarak değerlendirmemiz mümkündür. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuzluklar ile 1939 yılında meydana gelen Erzincan Depremi'nden gerek Erbaa'nın gerekse Niksar'ın doğrudan etkilenmesi de söz konusudur. Tüm bu olumsuzluklar

³⁰⁸¹ Tan, "Zelzele Tahribatına Ait En Son Bilanço", 24 Aralık 1942, s.1; Ulus, "Yerdepremi Bölgesinde Felakete Uğrayanlar Çadır ve Barakalara Yerleştirildi", 24 Aralık 1942, s.1; Yeni Sabah, "Sıhhat Vekili Zelzele Yerinde", 24 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 4, C.29, s.238.(30 Aralık 1942); Tan, "Erbaa ve Niksar'da İnşaata Geçiliyor", 31 Aralık 1942, s. 1; Vakit, "Büyük Millet Meclisinde Dünkü Müzakereler", 31 Aralık 1942, s.4; Ulus, "B.M. Meclisi'nin Dünkü Toplantısında, Sıhhat Vekilimiz Deprem Bölgesi Durumunu Anlattı", 31 Aralık 1942, s.1; Erbaa Valisi İzzettin Çağpar, 493 ölü, 773 yaralı olduğu bilgisinin vermektedir. Bkz. BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef. 8. (22 Aralık 1942).

³⁰⁸³ Deprem Kurban Bayramının üçüncü günü yaşanmıştır.

³⁰⁸⁴ Ulus, "Ulus Ekibi Deprem Bölgesinde - Tokat Valisi Erbaa'da Gördüklerini Anlatıyor", 25 Aralık 1942, s.1; Vakit, "Zelzele", 26 Aralık 1942, s. 4.

³⁰⁸⁵ Ulus, "Erbaa Harabelerinde" 26 Aralık 1942, s.1.

içerisinde hükümet, deprem bölgesiyle yakından ilgilenerek bütün imkânlarını seferber etmiştir.

Arka arkaya yaşanan bu felaketler şüphesiz ülkenin başlıca gündem maddesiydi. Nitekim bu durum Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de söylemlerine yansımıştır. İnönü, CHP'nin İstanbul İl Kongresinde, *“Son günlerimizin en büyük acısı yeni zelzele felaketleridir. Erzincan sarsıntısından zaten zarar görmüş olan Niksar ve Erbaa’da yeni darbelere uğradık. Hükümet bütün vasıtalarıyla felaket yerindedir. Vatandaşlarımızın acılarını paylaşmaya çalışıyoruz. Memleket yıkılan yuvaları süratle ayağa kaldırmak için her şeyi yapacaktır”* ifadeleriyle hükümet olarak felaketzedelerin yanında olduklarını ifade etmiştir³⁰⁸⁶.

Depreme dair arşiv vesikaları ile dönemin basını incelediğinde hükümetin gerek mahalli gerekse merkezi olarak deprem haberinin alındığı andan itibaren bölgeyle yakından ilgilendiği görülmektedir. Nitekim depremin gerçekleştiği bölgede görev yapan valiler ve kaymakamlar, ilk anlardan itibaren büyük bir özveriyle çalışarak, arama kurtarma çalışmalarında, yiyecek ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasında bizzat deprem bölgesinde bulunarak felaketzedelerle yakından ilgilenmişlerdir³⁰⁸⁷. Tokat Valisi İzzettin Çağpar, depremi hasta olarak yatmakta bulunduğu hastanede duyar duymaz derhal merkez ve kazalarla temasa geçmeye çalışmıştır. Hemen Erbaa’ya hareket eden vali, sabaha kadar enkaz altındakilerin çıkarılması, yaralıların tedavisi ve yangınların söndürülmesiyle meşgul olmuştur³⁰⁸⁸. Valinin çabalarıyla birlikte, nahiyein 16 noktasında çıkan yangınların söndürülmesinde, Tokat, Samsun ve Turhal’dan gönderilen itfaiye ekipleri etkili olmuştur³⁰⁸⁹. Samsun ve Amasya valileri de sağlık ekipleri ile birlikte deprem bölgesine gitmişlerdir. Erbaa Kaymakamı ve jandarma komutanı yaralı olarak enkazın altından çıkarıldıktan sonra görevlerine devam ederek, yardım faaliyetlerine katılmışlardır³⁰⁹⁰. Deprem bölgesindeki vali ve kaymakamların özverili

³⁰⁸⁶ Ulus, “Milli Şefin İstanbullulara Hitabı”, 24 Aralık 1942, s.3; Yeni Sabah, “Milli Şefin Hitabesi”, 24 Aralık 1942, s. 3.

³⁰⁸⁷ Bkz, Ulus, “Yer Depremi Bölgesinde “24 Aralık 1942,s.2; Yeni Sabah, “Sihhat Vekili Zelzele Yerinde”, 24 Aralık 1942, s.3.

³⁰⁸⁸ Ulus, “Ulus Ekibi Deprem Bölgesinde - Tokat Valisi Erbaa’da Gördüklerini Anlatıyor”, 25 Aralık 1942, s.1,4.

³⁰⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 4, C.29, s.237.(30 Aralık 1942); Vakit, “Zelzele Faciası” 23 Aralık 1942, s.1; Son Telgraf, “Erbaa Felaketi, Enkaz Altından 500 Ölü Çıkartıldı”, 23 Aralık 1942,s.1.

³⁰⁹⁰ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/19. (22 Aralık 1942); Vakit, “Zelzele Faciası”, 23 Aralık 1942, s.1,4;

alışmaları İçişleri Bakanlığı tarafından da takdirle karşılanmıştır. Nitekim,İçişleri Bakanlığı deprem bölgesindeki çalışmalarından dolayı, Tokat Valisi Çağpar’a, Samsun Valisi Faik Türel’e, Amasya Valisi Talat Öncel’e, Sivas Valisi Naci Kıcıman’a, Erbaa Kaymakamı Fazıl Kuftanoğlu’na ve Ladik Kaymakamı Mekki Keskin’e teşekkür etmiştir³⁰⁹¹.

Yerel idarecilerin çalışmalarının yanı sıra, hükümet de deprem bölgesiyle derhal irtibata geçerek yardım malzemelerinin bölgeye ulaştırılması için gerekli çalışmalar yapmıştır. Haberleşmenin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi amacıyla öncelikle deprem sebebiyle zarar gören telgraf ve telefon hatları merkezden gönderilen fen heyetleri ve malzeme yardımıyla tamir edilmiştir³⁰⁹². Bu bağlamda valilik tarafından 20 kangal tel ve on adet masa telefonu, 30’luk bir adet, bazı karakollarda kullanılması için de beşer ve onar fişlik olmak üzere üç adet santrali gönderilmiştir³⁰⁹³.

2.8.3.1. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar

Deprem bölgesinde üzerinde hassasiyetle durulan meselelerden ilki enkazların kaldırılması ve bu suretle yaralıları ulaşılması olmuştur. Bu kapsamda enkaz kaldırma çalışmalarına katılmak üzere bölgeye asker sevk edilmiştir³⁰⁹⁴. Sevk edilen askerler yeterli gelmeyince Erbaa’da bulunan askerlere ilaveten Ladik’ten de bölgeye asker gönderildiği görmekteyiz³⁰⁹⁵.

Enkaz kaldırma çalışmalarının başlaması ile birlikte, bölgeye birçok sağlık ekibi sevk edilmiştir. Samsun ve Amasya valileri, sağlık ekipleri ve yardım vasıtalarıyla Erbaa’ya hareket etmiştir. Milli Savunma Bakanlığı, sağlık ekibiyle birlikte 200 yataklı bir seyyar hastaneyi, Ulaştırma Bakanlığı Devlet Demiryolları Ankara hastanesinden bir operatör ve beş doktordan oluşan bir heyeti, Ankara Numune Hastanesi de bir sağlık

³⁰⁹¹ Ulus, “3 Vali ve Bir Kaymakam Takdir Edildiler”, 25 Aralık 1942,s.1; Tan, “Erbaa Vaziyet”, 26 Aralık 1942,s.2; Vakit, “Takdir Edilen Valiler”, 26 Aralık 1942, s.4.

³⁰⁹² BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/5. (22 Aralık 1942); Ulus, “ Şimal ve Orta Anadolu’da Deprem Oldu”, 23 Aralık 1942, s.4.

³⁰⁹³ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/6. (22 Aralık 1942).

³⁰⁹⁴ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/4. (22 Aralık 1942).

³⁰⁹⁵TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İctima 4,C.29, s.237.(30 Aralık 1942); Ulus, “B.M. Meclisinin Dünkü Toplantısında, Sıhhat Vekilimiz Deprem Bölgesinin Durumunu Anlattı”, 31 Aralık 1942, s.1; Vakit, “Zelzele Faciası”, 23 Aralık 1942,s.1.

heyetini deprem bölgesine göndermiştir³⁰⁹⁶. Sıtma mücadele, frengi mücadele doktor ve seyyar sağlık memurları³⁰⁹⁷, Turhal Şeker Fabrikası doktorları³⁰⁹⁸, Samsun Ladik istihkam kıtasına bağlı 100 kişilik bir kurtarma ekibi ve kıtaya bağlı doktorlar beraberinde getirdikleri sağlık malzemeleriyle³⁰⁹⁹ depremzedelerin yardımına koşmuşlardır.

Çok sayıda yaralı olması nedeniyle, birçok noktada seyyar hastane kurulmuştur. Erbaa'daki tek sağlam bina olan okul da, hastane olarak kullanılmıştır³¹⁰⁰. Ayrıca civar kasabalarda bulunan bütün halkevleri hastane haline getirilmiştir³¹⁰¹. Bu bağlamda Samsun'a nakledilecek yaralılar için bir geçiş merkezi olarak kullanılmak üzere Ladik Halkevi hastaneye dönüştürülmüş, Samsun Halkevi'nde de 50 yataklı bir hastane kurulmuştur³¹⁰². Deprem bölgesindeki yaralılar, Samsun'dan gönderilen araçlar³¹⁰³, devlet demiryollarının sevk ettiği yardım trenleri³¹⁰⁴, Milli Savunma Bakanlığı tarafından tahsis edilen araçlar ve bir askeri nakliye treni³¹⁰⁵ ile bahsini ettiğimiz hastanelere taşınmışlardır. Hafif yaralıların tedavisi ise bulundukları bölgede yapılmıştır³¹⁰⁶.

Hükümet tarafından bölgede yapılan yardım faaliyetlerinin incelenmesi, teftiş edilmesi, eksiklerin giderilmesi, yeni alınacak tedbirlerin tespit edilmesi amacıyla bölgeye Sağlık Bakanı Hulusi Alataş gönderilmiştir³¹⁰⁷. Hulusi Alataş, CHP Sivas Bölgesi Müfettişi Zihni Orhon, Tokat Milletvekili Cemal Kovalı, Vali İzzettin Çağpar'la birlikte Niksar ve Erbaa'yı dolaşarak, çalışmaları yerinde tetkik etmiştir³¹⁰⁸. Deprem

³⁰⁹⁶ Ulus, "B.M. Meclisinin Dünkü Toplantısında, Sıhhat Vekilimiz Deprem Bölgesi Durumunu Anlattı", 1 Aralık 1942, s.1; Vakit, "Zelzele Faciası" 23 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁹⁷ Ulus, "B.M. Meclisinin Dünkü Toplantısında, Sıhhat Vekilimiz Deprem Bölgesi Durumunu Anlattı", 31 Aralık 1942, s.1.

³⁰⁹⁸ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/20. (22 Aralık 1942); Ulus, "Ulus Ekibi Deprem Bölgesinde- Tokat Valisi Erbaa'da Gördüklerini Anlatıyor", 25 Aralık 1942, s.4; Vakit, "Zelzele", 26 Aralık 1942, s.4.

³⁰⁹⁹ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/21. (22 Aralık 1942); Vakit, "Samsun'da İmdat Faaliyeti", 23 Aralık 1942, s. 4.

³¹⁰⁰ Ulus, "Erbaa Harabelerinde", 26 Aralık 1942, s.1.

³¹⁰¹ Son Telgraf, "Erbaa Felaketi", 23 Aralık 1942, s.3.

³¹⁰² Vakit, "Zelzele Faciası", 23 Aralık 1942, s.1; Vakit, "Samsunda İmdat Faaliyeti", 23 Aralık 1942, s. 4.

³¹⁰³ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/21. (22 Aralık 1942); Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi Ordunun ve Kızılay'ın Yardım elleri Felaket Mıntıkasına Erişti", 23 Aralık 1942, s.3; Son Telgraf, "Erbaa Felaketi, Enkaz Altından 500 Ölü Çıkartıldı", 23 Aralık 1942, s.3.

³¹⁰⁴ Bulut, a.g.e., s.78.

³¹⁰⁵ Tan, "Felaket Sahasına İmdat Heyetleri Gönderildi", 23 Aralık 1942, s.2.

³¹⁰⁶ Ulus, "Yer Depremi Bölgesinde Felakete Uğrayanlar Çadır ve Barakalara Yerleştirildi", 24 Aralık 1942, s.1; Yeni Sabah, "Sıhhat Vekili Zelzele Yerinde", 24 Aralık 1942, s.3.

³¹⁰⁷ Tan, "Sıhhat Vekili Zelzele Sahasına Gidiyor", 24 Aralık 1942, s.2; Son Telgraf, "Zelzele Tahribatına Ait En Son Bilanço", 23 Aralık 1942, s. 3; "Sıhhat Vekili Bu Sabah Erbaa Zelzele Mıntıkasını Gezdi", 24 Aralık 1942, s. 3.

³¹⁰⁸ Ulus, "Erbaa Harabelerinde", 26 Aralık 1942, s.1.

bölgesindeki alınan tedbirleri inceleyen Alataş, hastanelerde tedavi edilmekte olan yaralıları ziyaret etmiştir³¹⁰⁹. Alataş, bölgede yapmış olduğu incelemelerin ardından, Kızılay'ın gönderdiği yardım malzemesinin zamanında geldiğini, yaralılara ilk müdahalelerin zamanında yapıldığını ve çalışan herkesin işini son derece planlı ve düzenli yaptığını ifade etmiştir³¹¹⁰.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, özellikle sağlık hususunda kısa sürede organize olunarak, yaralıların bir an önce tedavi edilmesi sağlanmıştır. Sağlık tedbirlerinin ardından depremzedelerin en fazla ihtiyaç duyduğu barınma ve iâşe sorunu çevre illerin ve Kızılay'ın bölgeye yapmış olduğu yardımlar neticesinde giderilmeye çalışılmıştır.

2.8.3.2. İâşenin Temini Hususunda Yapılan Çalışmalar

Felaketzedelerin sağlık sorunlarının yanında iâşe sorunları da yine yerel idarecilerin ve hükümetin almış olduğu tedbirler neticesinde çözüme kavuşturulmuştur. Nitekim Erbaa'daki bütün fırınların yıkılması, ekmek ihtiyacının karşılanması için civar vilayetlerden yardım alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda ekmek ihtiyacı Samsun ve Tokat vilayetlerinden gelen yardımlarla giderilmeye çalışılmıştır³¹¹¹. Ayrıca, ihtiyacın karşılanabilmesi için Samsun'dan bir seyyar fırın getirilmiş³¹¹², Erbaa'da da iki fırın açılmıştır³¹¹³. Bununla birlikte, Erbaa'daki un fabrikasının da yıkılması dolayısıyla Tokat'ta 30 çuval un, ekmek yaptırılarak bölgeye gönderilmiştir. Depremzedelerin un ihtiyacı, Havza Toprak Mahsulleri Ofisinden karşılanmıştır. Belediye de parası Kızılay tarafından karşılanmak suretiyle ihtiyacı olanlara ekmek dağıtımında bulunmuştur³¹¹⁴. Bunu dışında Kızılay, bölgeye yüz sandık şeker, yüz kilo çay ve beş yüz kilo zeytinyağı göndermiş, ayrıca depremzedelere sıcak yemekte sağlamıştır³¹¹⁵. Ticaret Bakanlığı ise yardım nakliyatını hızlandırmak için bölgeye iki vagon akaryakıt göndermiştir³¹¹⁶.

³¹⁰⁹ Tan, "Erbaa'da Vaziyet", 26 Aralık 1942, s.4.

³¹¹⁰ Vakit, "Sihhat Vekili Tokatta", 26 Aralık 1942, s.4; Ulus, "Erbaa Harabelerinde", 26 Aralık 1942, s.3.

³¹¹¹ Tan, "Erbaa'ya Çöken Felaket", 23 Aralık 1942, s.1.

³¹¹² Son Telgraf, "Erbaa Felaketi, Enkaz Altından 500 Ölü Çıkarıldı", 23 Aralık 1942, s.3.

³¹¹³ Ulus, "Ankara'dan Giden Sihhi Ekipler Erbaa'da", 25 Aralık 1942, s.3; Vakit, "Son Vaziyet", 26 Aralık 1942, s.4.

³¹¹⁴ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/8. (22 Aralık 1942).

³¹¹⁵ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/2. (22 Aralık 1942).

³¹¹⁶ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/11 (22 Aralık 1942); Ulus, "Şimal ve Orta Anadolu'da Deprem Oldu", 23 Aralık 1942, s.4.

2.8.3.3. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar

Depremzedelerin için öncelikle Kızılay tarafından Erbaa'ya 50 çadır³¹¹⁷, Amasya Valiliği'nden 200 çadır, Sivas Valiliği'nden 50 çadır gönderilmiştir. Ayrıca Samsun ve Tokat'tan da deprem bölgesine çadır sevk edilmiştir³¹¹⁸. Gönderilen çadırlar yeterli gelmeyince³¹¹⁹, Kızılay Genel Merkezi elindeki bütün vasıta ve imkânları kullanarak, bölgeye 1500 çadır, 500 battaniye, 1000 kat çamaşır, 1000 kat erkek ve kadın giyim eşyası, çay, şeker, zeytin, sağlık malzemeleri ile 24.000 lira para göndermiştir³¹²⁰.

İlçedeki resmi binaların da zarar görmesi nedeniyle, dâhiliye, adliye, maliye, belediye, posta telgraf çalışanları görevlerine çadırlarda devam etmişlerdir. Bir müddet çalışmalarını çadırdaki yürüten posta telgraf dairesi, ilerleyen günlerde ilçe meydanında bulunan ve hasar almayan bir dükkâna taşınmıştır³¹²¹.

Depremzedelerin tamamına çadır dağıtımı yapıldıktan sonra, gerek yıkılan hükümet konağı için gerekse ahali için barakaların inşası gündeme gelmiştir. Zira depremin kış mevsiminde meydana gelmesi nedeniyle, felaketzedelerin bir an evvel çadırlardan barakalara nakledilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Kızılay tarafından bölgeye çivi, cam, oluklu çinko ve kereste gönderilmiş³¹²², yıkılan binaların enkazından da elde edilen malzemelerle ustalar ve felaketzedeler el ele vererek 925 adet baraka inşa etmişlerdir³¹²³. Kızılay'ın yardım olarak gönderdiği keresteler, Ziraat Bakanlığı'nın verdiği talimat neticesinde civar ormanlardan temin edilmiştir³¹²⁴. Ayrıca, Bulgaristan Hükümeti'nin felaketzedelerin yararına kullanılmak üzere göndermiş olduğu 500 metreküp inşaat kerestesi de Kızılay'ın bölge için gerekli olan kereste ihtiyacını temin etmesini sağlamıştır³¹²⁵. Erzincan Valiliği de, daha önce Kızılay tarafından kendilerine

³¹¹⁷ Yeni Sabah, "Büyük Bir Zelzele Felaketi, Erbaa Tamamıyla Harap Oldu", 22 Aralık 1942, s.1.

³¹¹⁸ Tokat, Samsun, Amasya, Sivas'tan gönderilen çadırlar da halka dağıtılmıştır. Bkz. Ulus, "Yer Depremi Bölgesinde Felakete Uğrayanlar Çadır ve Barakalara Yerleştirildi", 24 Aralık 1942, s.1; Ulus, "B.M. Meclisinin Dünkü Toplantısında, Sıhhat Vekilimiz Deprem Bölgesinin Durumunu Anlattı", 31 Aralık 1942, s.1.

³¹¹⁹ Erbaa'dan gelen telgrafta 1500 çadıra ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir. BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/2. (22 Aralık 1942).

³¹²⁰ Ulus, "Şimal ve Orta Anadolu'da Deprem Oldu", 23 Aralık 1942, s.4; Vakit, "Zelzele Faciası", 23 Aralık 1942, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi", 23 Aralık 1942, s.1.

³¹²¹ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/9. (22 Aralık 1942).

³¹²² BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/3. (22 Aralık 1942).

³¹²³ Ulus, "Ankara'dan Giden Sıhhi Ekipler Erbaa'da", 25 Aralık 1942, s.3; Vakit, "Son Vaziyet", 26 Aralık 1942, s.4.

³¹²⁴ Ulus, "Şimal ve Orta Anadolu'da Deprem Oldu", 23 Aralık 1942, s.4.

³¹²⁵ Vakit, "Bulgaristan'ın Kızılay'a Yardımı", 23 Ocak 1943, s.1.

gönderilen ve arta kalan kerestelerden Erbaa'ya göndererek yardımda bulunmuştur. Kızılây bölgeye sadece malzeme değil, usta ve işçiler göndermek suretiyle de felaketzedelerin inşaatlarını yapmalarında yardımcı olmuştur³¹²⁶. Barakaların inşasının ardından halk sağlığı düşünülerek, Erbaa'ya bir hükümet doktoru ve bir belediye doktoru görevlendirilmiştir³¹²⁷.

2.8.4. TBMM'de Erbaa Depremi Hakkında Yapılan Konuşmalar

Depremi ardından bölge halkına yapılan ilk yardımların ardından hükümet bölgede yeni yapılacak binaların hangi esaslar dâhilinde ve nerelerde yapılacağını tespit edilmesi için bölgeye bir komisyon görevlendirmiştir. Jeolog Hamit Nafiz Pamir, Fiziki Coğrafya Profesörü İbrahim Hakkı Akyol ve Maden Teknik Arama Enstitüsü jeologlarından Dr. Blumenthal'dan³¹²⁸ oluşan heyetin Erbaa ve Niksar'daki incelemelerinin ardından verdikleri rapor sonrasında, Nafia Bakanlığı Yapı ve İmar Müdürlüğü bir talimatname hazırlamıştır. Hazırlanan talimatname, bölgede depreme dayanıklı sağlam binaların en basit malzemeden en mukavim malzemeye kadar ne şekilde

³¹²⁶ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/6. (22 Aralık 1942).

³¹²⁷ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/8. (22 Aralık 1942).

³¹²⁸ 1936 tarihinde Türkiye'ye gelen Maurice Blumenthal, uzun süre MTA'da çalışmıştır. Türkiye'nin jeolojisine ait birçok eserler yayınlamıştır. Türkiye'de bulunduğu senelerde MTA'da 30, Avrupa mecmualarında 10 kadar Türkiye hakkında eser yazmıştır. Özellikle Türkiye'de, Torosların jeolojik yapısına ait çalışmalarda Blumenthal'ın yaptığı araştırmalar kullanılmaktadır. Bkz. Türkiye Jeoloji Bülteni, "Maurice Blumenthal", Cilt 11, Sayı 1-2, Ankara 1968. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1059028> – Erişim Tarihi: 10 Haziran 2021).

yapılacağına dairdir³¹²⁹. Nitekim 30 Aralık 1942 tarihli meclis toplantısında milletvekilleri hükümetten, ülkede gerçekleşen depremlere karşı esaslı tedbirler alınmasını talep etmişlerdir. Bu bağlamda, Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili, Türkiye’deki deprem bölgelerinin Ege ve Anadolu olarak ikiye ayrıldığını, bu bölgelerde merkez belirlenerek halkın depremden sonra hemen barınmasını temin etmek maksadıyla portatif evler kurulması suretiyle depremlere karşı tedbirler alınabileceğini belirtmiştir. Henüz yeni bir deprem yaşamış olan Balıkesir milletvekili Hacim Çarıklı ise o dönemde depremden dolayı yer değiştirilmesi düşünülen Bigadiç kazasına atfen, deprem sebebiyle yerleşim yerlerinin yer değiştirmesinin çözüm olmadığını, Japonya ve Sakız Adaları’nı örnek göstererek, depreme karşı en esaslı tedbirin, inşaat yapımında olabileceğini ifade ederek, yapılacak inşaatların depreme dayanıklı olup olmadığını tetkik edecek heyetlerin önemine değinmiştir. Mecliste söz alan Tokat milletvekili Nazım Poroy ise, deprem bölgesindeki halkın soğuk havalar sebebiyle zor durumda kaldıklarından barınma sorunlarının hükümet tarafından acilen çözüme kavuşturulması yönündeki isteklerini hükümete iletmıştır³¹³⁰.

Milletvekillerinin talebine binaen, Bayındırlık Bakanı Ali Fuat Cebesoy, deprem bölgesine dair alınan tedbirleri açıkladıktan sonra yaptığı konuşmada jeolojik tetkiklerin 1939 depreminin ardından yapıldığını³¹³¹ bu sebeple vakit kaybetmeden bölgedeki inşaatlara başlanacağını ifade etmiştir³¹³². Bölgede yapılacak inşaatlar için Maliye Bakanlığı’nın onayıyla 1.500.000 milyon tahsisat ayrılmıştır³¹³³. Bununla birlikte devlet, depremde evi yıkılanların ve harap olanların evlerini yapabilmeleri amacıyla yardımlarda bulunmuştur. Tarım Bakanlığı’nın verdiği bir tezkere ile ihtiyacı olanlara, yeniden

³¹²⁹ Ulus, “Son Depremden Zarar Gören Felaketzedeler Her Türlü Vergiden Muaf Tutulacak”, 10 Ocak 1943, s.1; Vakit, “Erbaalılar İçin Bir Kanun Projesi Hazırlandı”, 10 Ocak 1943, s.1; Yeni Sabah, “Erbaa ve Niksar’da Zelzele Felaketzedelerine Parasız İnşaat Malzemesi Verilecek”, 10 Ocak 1943, s.2; Tan, “Zelzeleden Zarara Uğrayanlar”, 11 Ocak 1943, s.1.

³¹³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 4, C.29, s.239-240.(30 Aralık 1942).

³¹³¹ “Geçen yer depremlerinde bilhassa memleketin en çok sarsıntıya maruz kalan yerlerinde kıymetli mütehasssılarımızdan mürekkep ve yanlarında mühendis ve mimarlarımız da olduğu halde muhtelif heyetler halinde tetkikler yaparak memleketin bir haritasını da yapmışlardır. Bundan başka böyle sarsıntıya çok maruz olan Erzincan, Erbaa, Niksar gibi depreme çok maruz olan yerler civarında hakikaten daha az depreme mâruz olan yerler ayrıca tespit edilmiştir. Bu meyanda Niksar, Erbaa yani Kelkit vadisi dediğimiz bu muntakanın baştan aşağıya kadar jeolojik haritası yapılmıştır. Artık buralarda jeolojik bir tetkika ihtiyaç kalmamıştır, hemen harekete geçilecek vaziyetteyiz” Nafia Bakanı Ali Fuat Cebesoy’un Meclis konuşmasından, bkz. TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 4, C.29, s.241.(30 Aralık 1942).

³¹³² Tan, “Erbaa ve Niksar’da İnşaat Geçiliyor”, 31 Aralık 1942, s.2.

³¹³³ Ulus, “Jeoloji Heyetinin Niksar Erbaa’daki Tetkikleri”, 19 Ocak 1943, s.1; Vakit, “Zelzele Sahasında Bina Tipi Tespit Ediliyor”, 19 Ocak 1943, s.4.

yapacakları ev, ahır ve samanlık inşaatları için, devlet ormanlarından parasız kerestelik ağaç verilmesi kararlaştırılmıştır³¹³⁴. İnşaat için gerekli olan çiviler de hükümet tarafından tedarik edilmiştir. Hükümet, Karabük fabrikalarından satın alınan demirlerden imal edilmesi kararlaştırılan 80.000 lira tutarındaki çivilerin İstanbul’da bulunan İktisadi ve Sınai Tesisat ve İşletme Türk Anonim Şirketi’ne yaptırılmasına karar vermiştir³¹³⁵. Ayrıca bölgeye Kızılay aracılığıyla çivi ve cam gönderilmiştir³¹³⁶.

Deprem nedeniyle evini, işyerini, ürettikleri malları kaybederek ekonomik zarara uğrayan felaketzedelerin bu durumları göz önünde bulundurularak, memurlara maaşlarının 3 katı, yetim ve emeklilere maaşlarının 4 katı para verilmesi, Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir³¹³⁷. Ayrıca, zarar görenler için gönderilecek eşya ve malzemeler bütün vergilerden muaf tutularak, bu eşyaların nakliyatları parasız yapılmıştır. Evleri yıkılan ve harap olanların yılsonunda tahakkuk edecek kazançlarından alınacak vergilerle, hayvan, arazi ve tüketim, veraset, yol vergileri ile belediye vergileri ve zamları silinmiştir. Sadece ticarethaneleri yıkılanların ise ticarethanelerine ait vergileri silinmiştir³¹³⁸. Ayrıca 12 Kasım 1942 tarihinde yürürlüğe giren varlık vergisinin³¹³⁹, Erbaa ve Niksar bölgelerinden alınmamasına karar verilmiştir³¹⁴⁰.

2.8.5. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Deprem Bölgesine Ziyareti

Erbaa depreminin gerçekleştiği 20 Aralık 1942 tarihinde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü İstanbul’dadır. Dönemin basınıni incelediğimizde İnönü’nün uzun süre, Erbaa depremine ilişkin herhangi bir beyanatının olmadığını görmekteyiz. İnönü 29 Ocak 1943’de Adana, Malatya, Sivas ve Kayseri illerini kapsayan bir yurt gezisine çıkmış ve 4 Şubat 1943 Perşembe günü Ankara’ya dönmüştür³¹⁴¹. İnönü seyahatini devam ettirmekteyken, 2 Şubat 1943 tarihinde Erbaa Kaymakamına bir telgraf göndermiştir.

³¹³⁴ BCA. 30.18.1.2/100.106.16. (26 Aralık 1942).

³¹³⁵ BCA. 30.18.1.2/101.24.20. (17 Nisan 1943).

³¹³⁶ Ulus, “Şimal ve Orta Anadolu’da Deprem Oldu”, 23 Aralık 1942, s.4.

³¹³⁷ BCA. 30.18.1.2/101.18.16. (22 Mart 1943).

³¹³⁸ Yeni Sabah, “Zelzele Felaketzedelerine Yapılacak Yardım”, 16 Ocak 1943, s.2.

³¹³⁹ Varlık Vergisi, II. Dünya savaşının devam ettiği yıllarda, olağanüstü koşullarda bir defaya mahsus olmak üzere servet ve kazanç sahiplerinden alınan vergidir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Cahit Kayra, Savaş Türkiye Varlık Vergisi, İstanbul 2011.

³¹⁴⁰ Tan, “Erbaa ve Niksar’da Vergi Listeleri Asılmayacak”, 29 Aralık 1942, s.2.

³¹⁴¹ Ulus, “Cumhurreisimiz İnönü Ankara’da”, 5 Şubat 1943, s.1.

Telgraf şu şekildedir; “*Erbaa Kaymakamlığı’na; Sivas’tan bu geçişimde Erbaa’yı gözümle görmeyi şiddetle arzu ediyordum. Tahmin edebileceğiniz sebeplerle Erbaa’ya gelmeyi gelecek sefere bırakmaya mecbur oldum. Bundan çok müteessirim. Vatandaşlarıma selamlarımı tebliğ ederken bu defa için beniz mazur görmelerini de rica ettiğimi söyleyiniz*”³¹⁴².

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Erbaa’yı ziyareti ise 26 Temmuz 1943 tarihinde gerçekleşmiştir. İnönü, İçişleri ve Bayındırlık Bakanları ile birlikte gerçekleştirdiğı ziyaret kapsamında önce Ladik İstasyonu’na gelmiş ve burada Tokat Valisi İzzettin Çağpar, Tokat Mebusu Cemal Kovalı ve Korkomutan Fahri Belen tarafından karşılanmıştır. Ladik’ten Erbaa’ya hareket eden İnönü’ye yol boyunca ahali tarafından büyük sevgi gösterilerinde bulunulmuştur. Erbaa’da hükümet konağına gelen Cumhurbaşkanı burada, halkı, belediye çalışanlarını, partilileri ve halkevi mensuplarını kabul ederek kendileriyle sohbet etmiştir. Hükümet konağında öğle yemeğini yedikten sonra bir müddet dinlenen İnönü, yaklaşık 3 saat kadar kaldığı Erbaa’dan, saat 14.45’te ayrılmıştır³¹⁴³.

2.8.6. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, 1942 Erbaa Depremi, Türkiye’nin ekonomik ve siyasi olarak sıkıntılı olduğı bir dönemde meydana gelmiştir. Buna rağmen hükümet, bölgeye imkânların el verdiğı ölçüde yardımlar göndererek, felaketzedelerin yaralarını sarmaya çalışmıştır. Ancak, bölgede bulunan birçok binayla birlikte, fırınların ve dükkânların yıkılması, yangınlarla birlikte felaketin daha da büyümesi, halkın ihtiyaçlarının karşılamasında zaman zaman sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda depremedelerin acil ihtiyaçlarının karşılanması hususunda hükümetin aldığı tedbirler ve yaptığı yardımların yanı sıra, Türk halkı da felaketzedeleri yalnız bırakmayarak, onlar için yardım faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

³¹⁴² Vakıf, “Milli Şefin Erbaalılara Telgrafı”, 3 Şubat 1943, s. 1; Ulus, “Milli Şefimizin Erbaalılara Bir Telgrafı”, 3 Şubat 1943, s.1.

³¹⁴³ Ulus, “Milli Şefimiz Erbaa’da”, 27 Temmuz 1943, s.1.

Yardım kampanyalarının başlatılması, yurt sathında yaygınlaştırılması ve toplanan yardımların bölgeye ulaştırılmasında halkevleri önemli bir yere sahiptir. Zira komisyonların oluşturulması, il ve ilçelerin yardım hususunda organize edilmesi büyük ölçüde halkevlerinin çalışmaları neticesinde gerçekleşmiştir. Halkevleriyle birlikte, CHP teşkilatı, valiler ve belediyeler de felaketzedelere nasıl ve ne şekilde yardım düzenleneceği hakkında yapmış oldukları toplantılarla halkı örgütleyerek deprem bölgesine gerekli yardımların gönderilmesinde etkili olmuşlardır. Yapılan çalışmalarla birlikte, ülke olarak zor günlerin yaşandığı bir dönemde dahi Türk halkı nakit para, yiyecek, giyecek maddesi, inşaat malzemesi gibi birçok yardım malzemesi yollamak suretiyle elinden gelen yardımı yapmaya çalışmıştır³¹⁴⁴. Nitekim iki gün içinde bölgeye ulaştırılmak üzere, 7000 ekmek, 816 kilo kavurma, 240 kilo pastırma, 585 kg pekmez, 70 kg tahin helvası, 360 kg zeytin, 10 kg pirinç, 40 kg incir, 80 kg kuru üzüm, 80 kg peynir, 5 torba un, 10 Merzifon dokuması, 50 çift ayakkabı, 61 adet yün kazak, 1055 çift çorap, 308 adet fanila, 45 parça elbise, 151 parça çamaşır toplanmıştır³¹⁴⁵.

Yaşanan felaket karşısında halkın yek vücut olarak yardıma bulunmaları, Ulus Gazetesi'nde yer alan "Aynalar" başlıklı köşede şu şekilde anlatılmaktadır; *"Erbaa ve Niksar'da yer sarsımından kurtulanlar şimdi toprak altında kalan sevgili yakınları için gözyaşı döküyor. Onların bu acılarına bütün millet iştirak etmekte onların bu teessürünü her yurttaş kendi teessürü imiş gibi candan paylaşmaktadır. Yardım faaliyeti de hemen başlamış, felaket karşısında daima tek vücut olmasını bilmiş, müşterek düşmana olduğu kadar müşterek afete karşı da her zaman bir tek fert gibi savaşmayı şiar edinmiş olan milletimiz bu sefer de güzel bir tesanüt örneği vermektedir. Bayram günlerinde bu acı felakete uğrayan yurttaşlar belki hatırlarından "El iyd-i ekber (kurban bayramı) eyledi, biz matem eyledik" mısrasını geçirmişlerdir. Ancak felaket sahasında, ocaklar yeniden tütmeye başladığı, yaraların kapandığı günler gelince milletçe "iyd-i ekber" edeceğimize şüphe yoktur³¹⁴⁶."*

³¹⁴⁴ Bağışta bulunmak isteyen halk, Halk Partisi ve Halkevleri tarafından her bölgede oluşturulan yardım komitelerine yapmış oldukları müracaatlarla yardım ve bağışlarda bulunmuşlardır. Yardım komiteleri elbise, ayakkabı, çamaşır, kazak ve gıda maddeleri gibi felaketzedelerin işine yarayacak her türlü eşyayı kabul etmişlerdir. Bkz, Son Telgraf, "Erbaa'ya Yapıcı Ekipleri Gönderiliyor", 29 Aralık 1942, s.3.

³¹⁴⁵ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/14. (22 Aralık 1942).

³¹⁴⁶ Ulus, "Aynalar- Yer Sarsımı Felaketi Karşısında", 24 Aralık 1942, s.3.

Deprem bölgesinin ihtiyaç duyduğu yardım malzemelerinin öncelikle çevre illerden geldiğini ifade edebiliriz. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Samsun, Amasya, Sivas illeri felaketzedeleri yalnız bırakmayarak ilk andan itibaren bölgeye yardım göndermiştir. Bu anlamda Samsun'dan yapılan yardımlar oldukça önemlidir. Zira Ladik Halkevi'nin hastaneye dönüştürüldüğünü, ayrıca yine buradan bölgeye sağlık ekiplerinin ve araçların sevk edildiğini daha önce belirtmiştik. Bu yardımların dışında Samsun'dan deprem bölgesine, arazöz ve motörpomp, ekmek, çadır, kürek, kazma benzin gönderilmiş, Kızılay aracılığıyla giyim eşyası toplanmaya başlanmış ve giyim eşyası atölyeleri kurularak, bunlar imalata başlamıştır³¹⁴⁷.

Zile halkı ise, ilçede kurulmuş olan yardım heyeti aracılığıyla, Erbaa ve Niksar'a beş ton muhtelif erzak, iki balya giyecek eşyası, dört ton çivi göndermiştir. Ayrıca, barakaların inşasında çalışmak üzere on beş marangoz göndererek, barakaların yapımında felaketzede halkın yanında olmuştur³¹⁴⁸.

Amasya Valisi Talat Öncel de bölgeye yardım yapılabilmesi için, Kızılay, Belediye ve Ticaret Odası Başkanı'nın dâhil olduğu bir yardım komitesi oluşturmuştur. Halkevi'nde ayrıca düzenlemiş olduğu toplantıda da halkın elinden gelen yardımı yapmasını isteyen valinin çalışmaları neticesinde, kısa bir süre zarfında, 2000 ekmek, pekmez, zeytinyağı gibi gıda maddeleri toplanmış, eczanelerdeki sağlık malzemeleri de toplanarak Erbaa'ya sevk edilmiştir³¹⁴⁹. Amasya halkı ilk anda göndermiş olduğu bu yardımlar dışında bölgeye ayrıca 200 adet fanila, 496 çift çorap, 414 kilo kavurma, 240 kilo pastırma, 187 kilo zeytin, 60 kilo helva, 250 kilo peynir, 1780 ekmek göndermiştir³¹⁵⁰.

Merzifon Kaymakamı ile CHP İl Başkanı'nın çağrısı üzerine, yarım saat içerisinde Merzifon halkı tarafından nakit bedeli 6000 lirayı bulan 1317 ekmek, 355 kilo un, 400 kilo kavurma, 100 kilo zeytinyağı, 88 kilo peynir, 250 kilo pekmez, 350 kilo üzüm, 500 çift çorap, 101 adet fanila ve 1000 metre keten dokuma toplanarak felaketzedelere gönderilmiştir. Alaçam Nahiyesi halkı 650, Aksaray ahalisi 1000,

³¹⁴⁷ Vakıf, "Samsun'da İmdat Faaliyeti", 23 Aralık 1942, s.4.

³¹⁴⁸ Ulus, "Zile'nin Deprem Felaketzedelerine İlk Yardımı", 27 Aralık 1942, s.2; Vakıf, "Zile'den Yardımlar", 27 Aralık 1942, s.4.

³¹⁴⁹ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/1. (22 Aralık 1942).

³¹⁵⁰ Tan, "Erbaa'ya Çöken Felaket" 23 Aralık 1942,s.1; Ulus, "Şimal ve Orta Anadolu'da Deprem Oldu", 23 Aralık 1942, s.4.

Kemaliye Kazası ahalisi ise depremzedelere 500 lira bağışta bulunmuştur³¹⁵¹. Ordu'da tüccarlar kendi aralarında toplamış oldukları 10 bin kilo patates ve 2000 kilo fasulyeyi felaket bölgesine gönderilmesi amacıyla Samsun'daki Kızılay Merkezi'ne teslim etmişlerdir³¹⁵².

Çevre il ve ilçelerden zamanında ve fazla miktarda gelen bu yardımlar karşısında Erbaa Belediye Başkanı, Erbaa halkı adına Samsun, Sivas, Amasya, Ordu, Zile, Turhal, Merzifon, Ladik, Erciş ve Vezirköprü halkına teşekkürlerini bildirmiştir³¹⁵³. Bahsi geçen bu il ve ilçeler dışında da yardımların toplandığını görmekteyiz. Örneğin Buldan halkı 2127, Zara halkı 1000 lira³¹⁵⁴, Şarkışla'da 1000 lira, Çorum'da 3250 lira, Aydın'da valinin başkanlığında çalışan komite tarafından 7040 lira³¹⁵⁵ toplanarak felaketzedelere ulaştırılmıştır. Fatsa Halkevi'nde yapılan toplantıda felaketzedelere yardım için açılan listeye 750 liralık yardım bağışı yapılmış³¹⁵⁶, Sinop merkez kazası ve kazaya bağlı Karasu Nahiyesi 734 lira³¹⁵⁷, Ayancık Zingal işçi ve memurları 1000 lira³¹⁵⁸, Doğan Sigorta Şirketi Ankara Mümessili Nihat Rutkay 500 lira³¹⁵⁹, Denizli merkez okulları öğretmen ve öğrencileri tarafından 160 lira³¹⁶⁰, Kütahya'da Lala Hüseyin Paşa İlkokulu öğrencileri 69,45 lira, Ardahan Halkevi mensupları 150 lira³¹⁶¹ toplayarak, depremzedelere ulaştırılmak üzere Kızılay Merkezi'ne göndermişlerdir.

İstanbul'da ise Cumhuriyet Halk Partisi tarafından kurulan bir komisyon, deprem bölgesi için İstanbul halkından yardım toplamıştır³¹⁶². Komisyonun aldığı karara göre, yardımseverler halkevlerine müracaat ederek, makbuz karşılığında bağışta

³¹⁵¹ Ulus, "Felaketzedelere Yardım Başladı", 26 Aralık 1942, s.1.

³¹⁵² BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/9. (22 Aralık 1942); Ulus, "Zile'nin Deprem Felaketzedelerine İlk Yardımı", 27 Aralık 1942, s.2.

³¹⁵³ Cumhuriyet, "Erbaa Belediye Reisinin Teşekkürü", 3 Ocak 1943, s.2; Ulus, "Erbaa Halkı Deprem Sırasında Hemen Yardıma Koşan Komşu Vilayet ve Kazalar Halkına Teşekkür Ediyor", 3 Ocak 1943, s.1; Vakıf, "Erbaalılar Yardımlara Teşekkür Ediyorlar", 3 Ocak 1943, s.4.

³¹⁵⁴ Yeni Sabah, "Felaketzedelere Yardımlar", 28 Aralık 1942, s.1; Ulus, "Kızılay'ın Teşekkürü", 28 Aralık 1942, s.1.

³¹⁵⁵ Ulus, "Depremden Zarar Görenlere Yurtta Yapılan Yardımlar", 1 Ocak 1942, s.1,4.

³¹⁵⁶ Vakıf, "Zelzele Felaketzedelerine Vilayetlerden Yardımlar", 1 Ocak 1942, s. 4.

³¹⁵⁷ Cumhuriyet, "Sinopluların Yardımı", 3 Ocak 1943, s.4.

³¹⁵⁸ Vakıf, "Ayancıklıların Yardımı", 6 Ocak 1943, s.1.

³¹⁵⁹ Ulus, "Kızılay'ın Teşekkürü", 28 Aralık 1942, s.1.

³¹⁶⁰ Ulus, "Erbaa Felaketzedelerine Bağış Devam Ediyor", 11 Ocak 1943, s.2.

³¹⁶¹ Ulus, "Kütahya İlkokulları Deprem Felaketzedelerine Bağışta Bulundular", 17 Ocak 1943, s.2.

³¹⁶² Vakıf, "Şehrimizde Yardım Faaliyetleri", 27 Aralık 1942, s.4.

bulunacaklardır³¹⁶³. Bu kapsamda Beyoğlu ahalisi 1000 lira bağışta bulunmuş³¹⁶⁴, kapalı çarşı yorgancı esnafı 40 yorgan, trikotaj imalatçıları 100 fanila ve 100 çorap, Bursa pazarı esnafı 50 çorap ve 100 eldiven, Bayan Anjelo ve Jaro Mezburyan gibi gayrimüslim vatandaşların yardımları ve Paşabahçe İlkokul’u öğrencilerinin toplamış oldukları bağışlarla, İstanbul halkı da yardım faaliyetlerinin içinde yer almıştır³¹⁶⁵.

Nihayetinde bölgeye gönderilen yardımların, onda dördü Erbaa Kazası’na, onda ikisi Erbaa köylüsüne, onda üçü Niksar Kazası’na ve köylerine, onda biri ise Almus Kazası ve köylerine dağıtılmıştır³¹⁶⁶. Yardımların dağıtım oranlarına da bakıldığında en çok yardıma ihtiyaç duyan yerleşim yerinin Erbaa olduğu anlaşılmaktadır.

2.8.7. Erbaa Kazasının Taşınması Meselesi

27 Aralık 1939 Erzincan Depremi sonrasında 1 Ocak 1940 tarihli deprem, 20 Aralık 1942 tarihli deprem ve nihayetinde 27 Kasım 1943’de meydana gelen Ladik Depremi’yle adeta yerle bir olan Erbaa’da, özellikle 1942 ve 1943 tarihli depremlerden sonra ilçenin farklı bir noktaya taşınması gündeme gelmiştir. Bu bağlamda hükümet, alüvyon arazi üzerinde bulunan Erbaa’nın yerinin değiştirilmesine ve eski yerinin iki kilometre güneyindeki “Ardıç Tepe veya Ardıçlık” denilen yerde yeniden inşa edilmesine karar vermiştir. Bu suretle ilçe, Erbaa Deprem Kırığı’ndan hem uzaklaştırılmış olacak, hem de “plyosen çökelleri” ile daha sağlam bir zemin üzerine taşınmış olacaktı³¹⁶⁷.

Bu kapsamda Tokat Valisi İzzettin Çağpar tarafından 29 Mart 1944 tarihinde Başbakanlığa yapılan çalışmaları ve ihtiyaçları belirten bir yazı gönderilmiştir. Vali Çağpar tarafından gönderilen yazı şu şekildedir³¹⁶⁸;

³¹⁶³ Yeni Sabah, “Son Zelzeleden Zarar Görenlere İane Toplanıyor”, 1 Ocak 1943, s.3.

³¹⁶⁴ Vakıf, “Beyoğlu Halkevi Erbaa Felaketzedelerine 1000 Lira Teberrü Etti”, 2 Ocak 1943, s.3.

³¹⁶⁵ Vakıf, “Zelzele Felaketzedelerine İstanbul’dan Teberrular”, 23 Ocak 1943, s.3.

³¹⁶⁶ BCA. 30.10.0.0/120.849.9. Lef/8. (22 Aralık 1942).

³¹⁶⁷ Üzen, a.g.e., s. 89.

³¹⁶⁸ BCA. 30.10.0.0/81.535.13. (29 Mart 1944).

Yüksek Başvekâlete

Özü: Yeniden Kurulacak Olan Erbaa Kasabası hk. / 29 Mart 1944

Yüksek muzaharetler ile Erbaa imar planı alınmış ve Belediye Meclisince de kabul edilerek tasdiki için değerli Vekâletlerine arz olunmuştur.

Haritalar gelir gelmez Fen Heyetimiz tarafından mahalline tatbik edilecek ve artık inşaat başlayacaktır. Haftalardan beri Erbaa'da 942 tahsisatından elimizde bulunan halka ait yardım parası ile yüz altmış beş bin liranın Erbaa ve Niksar ile bütün baştan kurulacak Erbaa'daki resmi binaların ve umumi yerlerin hangilerine verilmesi lazım geleceğini tetkik etmekle meşgulüz.

Evvelki raporlarımızda arz ettiğimiz şekilde yollar, hükümet binaları, mektepler ve kırk yedi memur evi inşaatı için iki buçuk milyon liraya ihtiyacımız var. Halka yaptığımız yardım pek azdır. Bunlara yine 942'de olduğu şekilde aynı tevziat yapmak üzere paraya ihtiyacımız bulunduğu gibi evvelki raporlarda arz ettiğimiz şekilde, Milli Bankalarımızdan krediye de azami ihtiyacımız vardır.

Erbaa halkı evlerinin inşası için kendilerine verilecek olan krediyi beş senede ödeyeceklerini söylemektedirler. Bu zengin ve tütüncü bir memleketin beş senede bu parayı tamamen vereceklerine kani'im. Ziraat Bankasının veya diğer bir Milli Bankanın Erbaa'da ev yapanlara iki milyon liralık bir kredi açmaları hususunda daima lütuf buyrulan Yüksek Muavenetlerini ehemmiyetle arz ve rica ederim.

Bilgi olarak Başvekâlete, gereği için Nafia Vekâletine arz olunmuştur.

Tokat Valisi

İzzettin Çağpar

Vali Çağpar'ın da ifade ettiği üzere Yeni Erbaa'nın tesisi noktasında tamamlanması gereken bir eksiklik söz konudur. Hükümet binaları, yollar, mektepler vs. ihtiyaçların giderilmesi hususunda paraya ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla Erbaa'nın, Ardıcılık denilen mevkiye taşınması birdenbire mümkün olmamıştır. Örneğin Yeni Erbaa olarak isimlendirilen mevkide hükümet konağının temeli ancak 9 Eylül 1944 tarihinde atılabilmiş³¹⁶⁹ ve inşaat 24 Ağustos 1945'te tamamlanarak, açılışı 26 Ağustos 1945'de gerçekleştirilmiştir³¹⁷⁰. Diğer taraftan ilçenin kesimhanesinin inşaatı ise ancak Mart 1948'de tamamlanabilmiştir³¹⁷¹.

³¹⁶⁹ Ulus, "Yeni Erbaa Kazası Hükümet Binasının Temeli Dün Atıldı", Ulus, 10 Eylül 1944, s.2.

³¹⁷⁰ Akşam, "Erbaa Hükümet Konağının İnşaatı Bitti", 24 Ağustos 1945, s. 2.

³¹⁷¹ Yeni Sabah, "Erbaa Mezbahası İnşaatı", 10 Mart 1948, s.4.

Ulus Gazetesi yazarı Cevdet Baykal'ın 24 Kasım 1947 tarihinde kaleme aldığı yazı, 4-5 yılda Yeni Erbaa'nın inşasında alınan mesafeye dair önemli bilgiler içermektedir. Baykal yazısında şu ifadeleri kullanmaktadır³¹⁷²;

Erbaa, 1942 zelzelesinde tamamen harap olarak yerlere serilmişti. Yüzlerce vatandaş yalnız enkaz kalarak değil, aynı zamanda müthiş bir yangın faciası ile diri diri yanarak can vermiş, taş üstünde taş kalmamıştı.

Fen adamları bu volkanik arazi üzerinde yeniden yapılacak binaların ileride vukuu melhuz bir depremde daha müthiş felaketlerin doğuracağını ileri sürdükleri için şehir eski yerde değil, Eski Erbaa'ya yakın hafif meyilli bir arazi üzerine yeniden kurulmuştur.

Şimdiye kadar 1500 kadar evle, hükümet, belediye daireleri, hal, halkevi binaları yapılmıştır. Elektrik ve suyu da birkaç ay zarfında getirilmiş olacaktır. Şehir ağaçlandırılmaktadır. Güzel bir park da yapılmıştır. Deprem yardım komisyonu tarafından muhtaç kimselere kereste, kum, çakıl ve kireç verilmekte, yardım genişletilmektedir.

Yeni Erbaa her bakımdan güzel, ileri, örnek bir cumhuriyet şehridir. Kanalizasyonla, yol ve caddeleri de asfalt yapılacak olursa mesele kalmayacaktır. Çalışkan ve çok iyi insanlar olan Erbaalılar, yeni yuvalarında şen ve bahtiyar olacaklardır.

Cevdet Baykal'ın bu yazısının üzerinden yaklaşık 18 ay geçtikten sonra, yine Ulus Gazetesi'nde Basri Ahmet Ünal tarafından “Yeni Erbaa'nın İhtiyaçları” başlığıyla bir yazı yayınlandığını görmekteyiz. Cevdet Baykal'ın ifade ve temennilerinden farklı olarak Ünal, Yeni Erbaa'da yapılanlar ile birlikte yapılamayanları da açıkça ifade etmektedir. Bu yönüyle 1949 yılına gelindiğinde, yani depremin üzerinden yaklaşık 6-7 yıl geçtikten sonra, Yeni Erbaa'ya ilişkin en net bilgilerin Basri Ahmet Ünal tarafından verildiğini görmekteyiz. Ünal'ın yazı şu şekildedir³¹⁷³;

Yeni Erbaa'nın İhtiyaçları

Yeni Erbaa depremle harap olmuş Eski Erbaa'nın batı güneyinde iki kilometre uzaklıkta, meyilli ve lâtif bir arazi üzerine kurulmuştur. Ana planları Bayındırlık Bakanlığı Fen Kurulunca hazırlanmış, uygulanması deprem amirliği ve belediye tarafından yapılmıştır. Şimdiye kadar belediyece istimlak ve 4623 sayılı kanunlar gereğince 2540 dekarlık arazi kamulaştırılmış ve 1500 evlik parsel halka bedelli-bedelsiz tevzi edilmiştir.

Hükümet konağı, toprak mahsulleri ofisi, belediye, hal, cezaevi, Ziraat Bankası, Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay binaları ile ilkokul tamamen yeni şehirde hizmete girmiştir. Ayrıca halk tarafından güzel bir cami yapılmış olup, tekel depolarının inşaatı hızla gelişiyor.

³¹⁷² Cevdet Y. Baykal, “Yepyeni bir Erbaa Doğdu”, Ulus, 24 Kasım 1947, s. 6.

³¹⁷³ Basri Ahmet Ünal, “Yeni Erbaa'nın İhtiyaçları”, Ulus, 16 Mart 1949, s. 6.

Ticari hayatın temeli bulunan Erbaa çarşısı tamamen teşekkül etmiş, buğday kapını kurulmuş ve eski kasabada esnaf kalmamıştır. Hükümetin felaketzede halka yaptığı taş, kireç, kereste, çivi, cam ve benzeri yardımları ile parselasyonu çabukça tekemmül etmiş kısa bir zamanda deprem yönetmeliğine uygun yüzlerce ev, mağaza kurulmuş, ayrıca Kızılayca yaptırılan iki oda, bir mutfaklı evlerden 125 ev de yoksul felaketzedelere dağıtılmıştır.

İhtiyaçlar

Felaketzede halka yapılan yardım halen devam ediyor, bununla beraber aşağıdan (eski kasabadan) yukarıya nakledilmemiş 300 hane bulunmakla beraber, nakledilmemeleri Erbaa için verilen ödeneklerin kifayetsizliğinden ileri geliyor.

Medeni bir şehrin baş ihtiyaçları içme suyu, elektrik, yol, lağım olduğuna şüphe edilemez. Bu yönden Erbaa'nın susuz, lağımsız ve yolsuz olamayacağı belli olduğuna göre, yarıda kalan içme suyu, yol ve lağım işlerine mahalli belediyenin bütçesi kâfi gelmemektedir.

Hükümetin yapacağı bir milyonluk yardım ile Erbaa'nın üç mühim derdi halledilmiş ve cidden Türkiye'de bir eşi daha bulunamayacak kadar güzel bir kasaba, istikbalin örnek il merkezi kısa zamanda vücut bulmuş olur.

Ortaokul ve Tekel depolar İnşaatı

Kasaba ve köy halkımızın geniş yardımlarıyla temelleri ikmal olunan ortaokulun çatı inşaatı hızla gelişiyor. Döşeme, sıva, duvar işlerinin tamamlanabilmesi için Bayındırlık Bakanlığı'ndan elli bin liralık bir yardım geldiğinde önümüzdeki yıl çocuklarımız bu muhteşem okulda eğitimlerini yapacaklardır.

Erbaa bir bütün diyarıdır. Tekel Bakanlığı Erbaa'da en az üç milyon lira sarfiyle muazzam depolar ve idare binaları inşaatına devam ediyor. İkinci yılı içinde bulunduğumuz bu inşaatın önümüzdeki yıla kadar bitirileceği ve Tekel teşkilatının bütün servisleriyle buraya nakledileceği umuluyor.

Erbaa'nın içme suyu, yol ve lağım işleri

Şehrin kuruluşu sıralarında un fabrikası yanında tasfiye edilmiş bir kaynaktan alınan su şehre getirilmişse de bugünkü ihtiyaçlara göre kâfi gelmemektedir. İkinci bir su kaynağının havuzlaması yapılmış, ödeneksizlikten şehre getirilmesi ikmal edilememiştir. Elektrik tesisatına kavuşmakla beraber, şebeke yolları, şehir ana caddeleriyle, genel şoselerin kâfi bulunmadığını ve bilhassa kanalizasyon işine hiç el sürülmediğini kaydederken, bilhassa kanalizasyonun çok mühim olduğunu burada belirtmek yerinde olur.

Basri Ahmet Ünal'ın bu yazısı, depremin üzerinden yaklaşık 6-7 yıl geçtikten sonra, Yeni Erbaa'daki genel vaziyeti ortaya koyması bakımından oldukça mühimdir. Zira yaklaşık 7000 nüfuslu bir ilçenin bulunduğu yerden iki kilometre ileriye taşınması meselesinin sanıldığından daha zor ve masraflı olduğunu göstermektedir.

Yeni Erbaa'nın ihtiyaçları

Elektrik, içme suyu, yol ve lâğım
işleri - Erbaa ovasının sulanması

Yeni kurulan Erbaa'da pazar yeri

Erbaa'da deprem tipi binalardan biri

2.8.8. Depremın Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar

Erbaa (Tokat) Depremi haberi yurt dışında da üzüntüyle karşılanmıştır. İngiltere ve Macaristan'daki gazeteler depreme ilişkin yayınladıkları haberler ile hem felaketi okuyucularına duyurmuşlar hem de haber metninde üzüntülerini dile getirmişlerdir. İngiltere'de çıkan Daily Telegraph Gazetesi, *"Büyük Britanya tabiatın zalim felaketi ile karşılaşan Türkiye'ye karşı büyük sempati hissetmektedir. 1939 Aralık ayında yer sarsıntısı felaketi gören çevre üç yıl içinde ikinci defa olarak musibet karşısında kalmıştır. Zarar, o zamankinden daha az olmakla beraber sarsıntıların merkezi olduğu anlaşılan Erbaa şehri harap olmuş, ölenler ve yaralananlar kaydedilmiştir. Gazeteler yardım teşkilatının süratle kurulduğunu ve ızdıraplara büyük bir cesaretle tahammül edildiğini kaydediyorlar. Felakette cesaret Türkün vasıflarından biridir. Yakında Türkiye'ye gidecek olan İngiliz Parlamento heyetinin bütün İngilizlerin Türkiye'nin matemine iştirak etmekte olduklarını ifade etmek fırsatını bulacaklar ve böylelikle Türk- İngiliz bağları kuvvetlenecektir"*³¹⁷⁴ ifadelerini, Times Gazetesi ise, *"Üç sene zarfında ikinci defa böyle acı felakete maruz kalan Türklere karşı memleketimizin her ferdi alaka ve teessür duymaktadır. Felaket anında metanet göstermek Türk halkına has bir haslettir"*³¹⁷⁵ cümlelerini kullanarak üzüntülerini paylaşmışlardır.

Macaristan'daki Pester Lloyd Gazetesi, deprem haberini paylaştığı satırlarda, *"Macar milletinin modern Türkiye'ye karşı olan sempatisini"* ifade ederek, iki millet arasındaki yakınlaşmanın 1. Dünya Savaşı yıllarında doğduğuna, Türkiye'nin Atatürk idaresindeki yenilik ve kuruluşunun Macaristan'da olduğu kadar belki hiçbir yerde hayranlık uyandırmış olmadığına değinmiştir. Haberin devamında ise, *"Bugün bu kadar muhtelif tesirlerin ortasında tarafsızlığını muhafazaya çalışan Türkiye, Macar milletinde en derin ve en dostça anlayışı bulacağından emin olabilir. Macar milletinin harbin en derin acılarını unutarak, Türkiye'deki yer sarsımı bedbahtlarına bütün kalbiyle acıması ve Türk milletinin felaketin doğurduğu yaraları sakın ve yapıcı bir çalışma ile tedaviye muvaffak olmasını dilemesi pek tabidir"* ifadeleriyle Türk halkına taziye ve teessürlerini bildirmiştir³¹⁷⁶.

³¹⁷⁴ Ulus, "Büyük Britanya'nın Sempatisi", 25 Aralık 1942, s.3.

³¹⁷⁵ Vakit, "Felaket Anında Metanet Türklerin Hasletidir", 25 Aralık 1942, s.1.

³¹⁷⁶ Ulus, "Macar Basını Acımızı Paylaşıyor", 1 Ocak 1942, s.4; Vakit, "Zelzele Dolayısıyla Bir Macar Gazetesi Taziyede Bulunuyor", 1 Ocak 1942, s.4; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi Karşısında Bir Macar

Bunun dışında, İran Konsolosu da Tokat Valisi'ne mektup göndererek taziye de bulunmuştur³¹⁷⁷. Bulgar Krallık Kançılıryası Şefi Elçi Pomenoff Türkiye Elçisi Vasfi Menteş'i ziyaret etmek suretiyle Bulgar Kralı'nın, Bulgar Hükümeti adına ise Dışişleri Bakanlığı Protokol Şefi Elçi Bellinoff da Türkiye Elçisi'ne Bulgar Hükümeti'nin üzüntülerini bildirmiştir³¹⁷⁸.

Netice itibariyle, 1942 depremi başta Erbaa olmak üzere Tokat ve civarında önemli can kayıplarına ve hasara sebep olmuştur. Hava şartlarının ağır olması, ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılara rağmen hükümet gerek bakanlar aracılığıyla gerekse valiler ve belediyeler aracılığıyla deprem bölgesiyle yakından ilgilenerek halkın ihtiyaçlarının giderilmesinde bütün imkânlarını kullanmıştır. Sağlık, Ulaştırma, Ticaret ve Milli Savunma Bakanlıkları, Çocuk Esirgeme Kurumu³¹⁷⁹ ve Kızılay başta olmak üzere merkezi ve yerel hükümet organları kendi aralarında hızlı bir şekilde organize olarak yardımların süratli bir şekilde depremzedelere ulaştırılmasını sağlamıştır. Hükümetle birlikte sıkıntılar karşısında birleşmeyi bilen Türk halkının da yardımı ve desteği felaketzedeler için büyük bir teselli kaynağı olmuştur. Nitekim depremin beşinci gününde açıkta kimse kalmamıştır. Depremi bizzat yaşayanlar Kızılay ve hükümetin yardımının daha deprem gecesinde başladığını ve durmadan devam ettiğini söylemişlerdir³¹⁸⁰.

Kızılay Genel Merkezi de, deprem bölgesindeki halkın hemen yardımına koşmakta büyük bir hassasiyet göstermiş olan hükümet yetkilileri ile felaket haberini alır almaz harekete geçen Tokat, Samsun, Amasya Valilerine, Erbaa, Ladik, Merzifon kaymakamlarına ve Turhal Şeker Fabrikası çalışanlarına teşekkürlerini iletmiştir³¹⁸¹.

Yapılan yardımlar karşısında Niksar Belediye Başkanlığı da yayınlamış olduğu telgrafta “...zelzele felaketinden doğan acılara başta Milli Şefimiz olarak Hükümetin,

Gazetesi Milletinin Teessürlerini Bildiriyor”, 1 Ocak 1943, s.1; İkdâm, “Kardeş Macar Milletinin Teessürlerini Bildiriyor”, 1 Ocak 1943, s.1,3.

³¹⁷⁷ Vakıf, “İran Konsolosunun Taziyesi”, 27 Aralık 1942, s.4.

³¹⁷⁸ Tan, “Tokat Bölgesinde”, 25 Aralık 1942, s.2; Vakıf, “Felaket Anında”, 25 Aralık 1942, s.4.

³¹⁷⁹ Deprem bölgesinde kimsesiz kalan çocuklar da olmuştur. Bölgede, annesi, babası ve akrabaları ölmüş olan dört çocuk tespit edilmiş ve bu çocuklara Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından sahip çıkmıştır. Bkz. Ulus, “Facia Yerinden Tetkikler”, 31 Aralık 1942, s.2.

³¹⁸⁰ Ulus, “Depremin Beşinci Gününde Açıkta Kimse Yoktur”, 30 Aralık 1942, s.2.

³¹⁸¹ Vakıf, “Kızılay Erbaa Felaketine Uğrayanların Yardımına Koşmakta Hassasiyet Gösteren Hükümete Teşekkür Ediyor”, 6 Ocak 1943, s.1.

Kızılay'ın ve bütün Türk milletinin gösterdiği yakın alakanın bütün Niksarlıları minnettar bıraktığı..." ifadeleriyle hükümete ve Türk halkına teşekkürlerini sunmuştur³¹⁸².

³¹⁸² Ulus, "Niksarlının Teşekkürü", 28 Aralık 1942, s.1.

2.9. Adapazarı - Hendek Depremi (20 Haziran 1943)

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yılları sırasında yaşadığı bir diğer doğal afet de Adapazarı-Hendek Depremi'dir. 20 Haziran 1943 tarihinde 6.6 şiddetinde meydana gelen³¹⁸³ depremin saatiyle ilgili olarak farklı bilgiler vardır. Rasathaneye göre deprem saat 18.33'de gerçekleşmiştir. Nitekim 18.33'te rasathanenin sismograf aletleri şiddetli bir deprem kaydetmiş, hatta depremin şiddetinden rasathanenin şiddet ölçen kalemi, kayıt kâğıdının dışına fırlamıştır. İlk depremin ardından 19.48 itibariyle ikinci ancak daha hafif bir deprem daha meydana gelmiştir³¹⁸⁴. İstanbul Rasathanesi'nin ilk depremi kaydettiği dakikalarda, Almanya'da bulunan İena Rasathanesi³¹⁸⁵ ile Bulgaristan Rasathanesi'nin de³¹⁸⁶ Adapazarı-Hendek Depremi'nin kayıtlarını tutması, depremin şiddetini ortaya koymaktadır.

İçişleri Bakanı Hilmi Uran, TBMM'nde yaptığı açıklamada depremin saatini 18.30 olarak ifade etmiştir³¹⁸⁷. Ulus Gazetesi ise deprem saatini 18.10 olarak vermiştir³¹⁸⁸. Depremin ardından yapılan incelemelerden anlaşıldığı üzere deprem, rasathaneden 126 km mesafede, Adapazarı'nın güneydoğusundan orta ve kuzey bölgelerini içine alacak şekilde doğu ve kuzeydoğu istikametini takip eden bir hat üzerinde Hendek'in biraz ilerisinde meydana gelmiştir³¹⁸⁹.

Jeoloji uzmanı Prof. Dr. Hamit Nafiz Pamir yaptığı açıklamada, İzmit Körfezi'nden başlayarak Sapanca Gölü, Adapazarı, Bolu ve Gerede'den geçerek Devrek Çayı boyunca Kızılırmak'a kadar uzanabilen bu fay hattı üzerinde tarihte birçok depremin gerçekleştiğini, dolayısıyla bu fay hattına "*Anadolu'nun yaralı hattı*" dendiğini ifade etmiştir³¹⁹⁰. Nitekim Rasathane Müdürü Kemal Erkman'ın belirttiği üzere Türkiye'de Ege Denizi'nden Anadolu'nun içine doğru uzanan, Saros, Marmara, İzmit Körfezi ve

³¹⁸³ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 7 Ekim 2021).

³¹⁸⁴ Vakit, "Rasathanenin Tebliği", 21 Haziran 1943, s.4; Vatan, "Adapazarı, Zelzeleden Harap Oldu", 21 Haziran 1943, s.1; Yeni Sabah, "Adapazarı'nda Zelzele Büyük Tahribat Yaptı", 21 Haziran 1943, s.3; Akşam, "Kandilli Rasathanesinin Raporu", 21 Haziran 1943, s.2; Cumhuriyet, "Rasathanenin Tebliği", 21 Haziran 1943, s.2; Son Telgraf, "Kandilli Rasathanesinin Sismografi Yerinden Oynadı", 21 Haziran 1943, s.3; Tan, "Dünkü Şiddetli Zelzeleyi İstanbul Kazasız Atlattı", 21 Haziran 1943, s.1.

³¹⁸⁵ Ulus, "Adapazarı'ndan Aldığımız Haberler", 22 Haziran 1943, s.3.

³¹⁸⁶ Son Telgraf, "Bulgaristan'da da Duyuldu", 21 Haziran 1943, s.3.

³¹⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima F, Cilt 3, s. 96. (21 Haziran 1943).

³¹⁸⁸ Ulus, "Adapazarı Depremi", 22 Haziran 1943, s.1.

³¹⁸⁹ Akşam, "Adapazarı Mıntıkasında Evler Nasıl yapılmalı", 5 Temmuz 1943, s.1.

³¹⁹⁰ Vatan, "Adapazarı, Zelzeleden Harap Oldu", 21 Haziran 1943, s.1.

Bolu ilini içine alan ve son olarak Kelkit Bölgesi adı verilen Doğu Anadolu topraklarını içine alan bölgelerin üzerinde olmak üzere üç fay hattı bulunmaktadır³¹⁹¹. Bu hatlardan en tehlikesi “*yaralı hat*” olarak tabir edilen bu bölgedir. Türkiye’de “*yaralı hat*” olarak adlandırılan bu fay hattı üzerinde, ana depremin hemen ardından geçen üç günde rasathane tarafından 25 deprem kaydı daha tutulmuştur³¹⁹².

Erzincan- İzmir-İstanbul arasında³¹⁹³, Bolu, Eskişehir, Çanakkale, İzmit, Bursa, Balıkesir ve Ankara’da olmak üzere geniş bir sahada hissedilen deprem buralarda hasar yapmamıştır. Depremin İstanbul’da hissedildiği halde hasar yapmamasından yola çıkan Prof. Dr. Hamit Nafiz Pamir, “*İstanbul’da ağır hasarların ve önemli tahribatlar, “yaralı hat” doğrultusunda gerçekleşen depremlerden kaynaklanmıştır, eğer bu deprem sanıldığı kadar şiddetli olsaydı İstanbul’da da önemli hasarlara yol açardı*” şeklinde açıklama yaparak depremin şiddetine dair tespitte bulunmuştur³¹⁹⁴.

2.9.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

Geniş bir sahada hissedilen depremden en büyük hasarı Adapazarı ve Hendek almıştır³¹⁹⁵. Adapazarı’nda yaşanan depremin süresi ve verdiği hasar basına “*İnci şehir beş saniye gibi kısa bir sürede harap olmuştu*”³¹⁹⁶ ifadeleriyle yansımıştır. Yine, Adapazarı’nın kısa süre içerisinde yıkıldığına ilişkin olarak Son Telgraf Gazetesi’nde “*Deprem beş saniye devam etti, Erzincan felaketi 50 saniye sürdü, fakat aralıklı idi, bu zelzele aralıksız olduğundan 4. saniyede Adapazarı’nın dörtte üçü yıkılmıştır*”³¹⁹⁷ ifadeleriyle anlatılmıştır. Sadece beş saniye içerisinde yerle bir olan Adapazarı’nda, halkın deprem bölgesine giden gazetecilere aktardıklarına göre, depremden hemen önce bir gürültü işitilmiş, ardından çok şiddetli bir sarsıntı olmuştur. Her tarafta tozlar, bulutlar

³¹⁹¹ Türk Yolu, “Türkiye’de Zelzele Bölgeleri”, 25 Haziran 1943, s.1,2.

³¹⁹² Akşam, “3 Günde 25 Zelzele Oldu”, 25 Haziran 1943, s.1; Cumhuriyet, “Üç Günde 25 Zelzele Kaydedildi”, 25 Haziran 1943, s.3.

³¹⁹³ Ulus, “Ajansın Verdiği Malumat”, 21 Haziran 1943, s.2,4; Vatan, “Adapazarı Zelzeleden Harap Oldu”, 21 Haziran 1943, s.1; Akşam, “Zelzele Yurdum Muhtelif Bölgelerinde Hissedildi”, 21 Haziran 1943, s.2; Tan, “Zelzele Birçok Yerlerde Hafif Geçti”, 21 Haziran 1943, s.2; Yeni Sabah, “Adapazarı’nda Zelzele Büyük Tahribat Yaptı”, 21 Haziran 1943, s.1.

³¹⁹⁴ Vatan, “Adapazarı, Zelzeleden Harap Oldu”, 21 Haziran 1943, s.1; Son Telgraf, “Profesör Hamit Nafiz Pamir Ne Diyor?”, 21 Haziran 1943, s.3.

³¹⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İctima F, Cilt 3, s. 97. (21 Haziran 1943); Tan, “Adapazarı Yerle Bir Oldu”, 22 Haziran 1943, s.1,3.

³¹⁹⁶ Vakit, “Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 22 Haziran 1943, s.1,4.

³¹⁹⁷ Son Telgraf, “Zelzele Felaketinin Müthiş Tafsilatı”, 21 Haziran 1943, s.1.

halinde göğe yükselmiş, şehirde her taraf sallanmış, duvarlar birbirine vurup ayrılmış, korkunç gürültülerle binalar çökmeye başlamıştır³¹⁹⁸. Deprem anını yaşayanların gazetelere aktardıklarına göre ise deprem anında derinden gelen sadme, ray üzerindeki vagonları bir metre yukarı fırlattığı gibi kaldırımlardaki taşları da yerlerinden oynatmıştır³¹⁹⁹. Akşam Gazetesi'ne yansıyan haberde de depremden önce yeraltından duyulan seslerin top gürültüsünden daha şiddetli olduğu ifade edilmiştir³²⁰⁰. Depremin ardından çatlayan yerlerde ise sular fişkırmaya başlamıştır³²⁰¹. Nitekim depremi yaşayan bir felaketzedenin aktardığına göre depremden hemen önce havada tuhaf bir renk meydana gelmiş, ardından ılık can sıkıcı bir rüzgâr ve rüzgârın ardından kuyudaki sular iki metre kadar yukarı fişkırmıştır³²⁰². Depremin hemen öncesinde ise halkta bir iç sıkıntısı yaşanmış, yine halkın aktardığına göre deprem bölgesinde bulunan hayvanlar felaketi önceden hissetmiştir³²⁰³.

Deprem, Adapazarı'nın özellikle kuzey kısmında tahribat yaparak, kazada bulunan kömür ve soğan pazarlarını, Karaağaçdibi, Kuyudibi, Dağdibi, Tekkeler

³¹⁹⁸ Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinin Bilançosu”, 22 Haziran 1943, s.3; Vatan Gazetesi yazarı Melih Yener'in de gazeteye aktardığı üzere, deprem günü hafif yağmurlu olan Adapazarı'nda depremden hemen önce batıdan ve yer altından olmak üzere korkunç bir gürültü duyulmuş, sonra müthiş bir infilak sesi gelmiştir, bkz. Vatan, “Adapazarı Harabeye Döndü”, 22 Haziran 1943, s.3.

³¹⁹⁹ Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinin Bilançosu”, 22 Haziran 1943, s.3.

³²⁰⁰ Akşam, “Sarsıntıdan Sonra Yağmur”, 22 Haziran 1943, s.1.

³²⁰¹ Vatan, “Adapazarı Harabeye Döndü”, 22 Haziran 1943, s.3.

³²⁰² Yeni Sabah, “Haseki Hastanesinde”, 25 Haziran 1943, s.1.

³²⁰³ Deprem anını yaşayan bir felaketzede, “*Nasıl olduğumu biz de anlamadık ki, günlerden Pazar... hava sabahtan biraz kapalı ve hayli de sıkıntılı. Buram buram terliyoruz. Haftanın biricik tatil günü de evde geçirilmez ya herkes gibi ben de misafir kaldığımız kardeşimin evinden iki küçük çocuğu alıp çıktım. Dağ dibi dedikleri mesire alanına gittik, fakat nedense sıkıntım bir türlü geçmiyor. Yüreğim daraldıkça daralıyor. Fazla kalamadım, bir arabaya atlayıp eve dönerken kapının biraz ilerisinde hayvanlar şaha kalktı. Acaba bir şeyden mi ürüyorlar? Demeye kalmadan, ne göreyim arabamız hayvanlarla beraber fırl fırl dönüyor, ne oluyoruz diye karşı tarafa bakınca elim ayağım buz kesildi caddenin iki sıralı evleri kibrit kutusundan yapılmışlar gibi birdenbire kâh yaklaşır kâh uzaklaşıyorlar. Tam bu sırada korkunç bir gürültü ne gök gürültüsüne benziyor ne de yüzlerce topun hep birden ateş etmesine iki yağım sanki ansızın bir çukura girmiş gibi, yere yuvarlandığımı biliyorum, bayılmışım, gözümü açtığım zaman çocuklarımı bana sarılmış ağlaşır buldum*” cümleleriyle depremin hemen öncesinde yaşadığı sıkıntıyı ve deprem anını anlatmıştır. Yine deprem anını yaşayan yaşlı bir kadın da gazeteciye verdiği röportajda, “*Deprem olmadan hemen önce kasabanın bütün horozları bir ağızdan acı acı ötmüşler ve sokak kedileri miyavlayarak birbiri ardı sıra Uzunçarşı boyunca açılmışlardır*” ifadeleriyle hayvanların deprem öncesi ve sonrası davranışlarını aktarmıştır, bkz. Cumhuriyet, “Felaket Bölgesine Giden Arkadaşımızın İntibaları”, 22 Haziran 1943, s.3: Depremden önce bütün horozların ötmeye başladığına ilişkin bir başka haber de Akşam Gazetesi'nde yer almıştır. Bkz. Akşam, “Sarsıntıdan Sonra Yağmur”, 22 Haziran 1943, s.1; Hayvanların depremden önce hissettikleriyle ilgili olarak verebileceğimiz diğer bir örnek ise, Kenan adında bir subayın yaşadıklarıyla ilgilidir. Adı geçen subay, at üzerinde Adapazarı'na girmek üzereyken atı şehre girer girmez ürkmüş, şahlanmış. Subay buna bir mana veremeyerek atı sürmek istemiş, fakat at bir türlü ileri gitmek istememiştir. Subay yaşadıklarına anlam verememiş ancak attan indiğinde evlerin bir kum yığını gibi yerlere döküldüğünü görmüştür. Bkz. Vakit, “Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 22 Haziran 1943, s.4.

mahalleri ile Uzunçarşı'daki binaların çoğunun yıkılmasına yol açmıştır³²⁰⁴. İstiklal Mahallesi, Zanlar Mahallesi³²⁰⁵, Park Caddesi, Kireç Pazarı, Saman Pazarı, Çark Mahallesi, Köprü Pazarı, Reji Sokağı, Çarşı Mahallesi ve Taş Köprü tamamen harap olmuştur³²⁰⁶. Hükümet ve parti binası, postane ve belediye oteli³²⁰⁷, belediye gazinosu, Memleket Hastanesi, Meserret Oteli olmak üzere pek çok binanın yıkıldığı Adapazarı'nda, sadece askeri kışla ayakta kalmıştır³²⁰⁸. Ayrıca kazada bulunan kereste ve demir fabrikaları da depremin şiddetinden yıkılan binalar arasındadır³²⁰⁹. Deprem Adapazarı köylerinde de hissedilerek köylerdeki binaları da ağır hasara uğratmıştır. Çataköprü, Budaklar, Petekler ve Hasırlar köyleri gibi Adapazarı'na bağlı köyler tamamen yıkılmış³²¹⁰ Büyük Tebriye³²¹¹ ve Şafak Köyü'nde bazı evler yıkılmıştır³²¹². Budaklar ve Taşköprü Köylerinde ise basına yansıdığı üzere taş üstüne taş kalmamıştır³²¹³. Köşekler Köyü civarında yarım metre uzunluğunda büyük bir yarık meydana gelmiştir³²¹⁴. Aşağı Kirazca Köyü'nde ise depremden sonra yerden fışkıran sular sebebiyle bütün köy sular altında kalmıştır³²¹⁵.

Adapazarı haricinde depremin büyük hasarlara yol açtığı diğer yerleşim yeri ise, Hendek olmuştur. Deprem burada 50 saniye içerisinde bütün binaları harap hale getirmiştir³²¹⁶. Depremin hemen ardından Hendek'teki bütün yapıların alt ve orta katları toprağın içine gömülmüş yalnız yerin üzerindeki katlar toprağın üzerinde kalmıştır. Yıkılan binaların çok olması Hendek'in asıl deprem merkezi olduğunun ifade edilmesine neden olmuştur³²¹⁷. Nitekim Hendek'te, ilkokul, jandarma binası, hükümet binası, parti

³²⁰⁴ Akşam, “Sarsıntıdan Sonra Yağmur”, 22 Haziran 1943, s.1.

³²⁰⁵ Türk Yolu, “Vilayetimizin Uğradığı Büyük Felaket”, 22 Haziran 1943, s.1.

³²⁰⁶ Vakit, “Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 22 Haziran 1943, s.4.

³²⁰⁷ Son Telgraf, “Zelzele Felaketinin Müthiş Tafsilatı”, 21 Haziran 1943, s.1.

³²⁰⁸ Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinin Bilançosu”, 22 Haziran 1943, s.3.

³²⁰⁹ Son Telgraf, “Zelzele Felaketinin Müthiş Tafsilatı”, 21 Haziran 1943, s.1; Cumhuriyet, “Zelzele Felaketinin Tafsilatı”, 22 Haziran 1943, s.1; Vakit, “Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 22 Haziran 1943, s.4; Türk Yolu, “Vilayetimizin Uğradığı Büyük Felaket”, 22 Haziran 1943, s.1.

³²¹⁰ Tan, “Adapazarı Yerle Bir Oldu”, 22 Haziran 1943, s.1,3.

³²¹¹ Cumhuriyet, “Zelzele Bölgesinde”, 23 Haziran 1943, s.1.

³²¹² Vakit, “Adapazarı Zelzelesi Kurbanları”, 23 Haziran 1943, s.4.

³²¹³ Ulus, “Adapazarı Depreminden Sonra”, 23 Haziran 1943, s.3; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 23 Haziran 1943, s.2; Cumhuriyet, “Zelzele Bölgesinde”, 23 Haziran 1943, s.3; Yeni Sabah, “Zelzele Mıntıkasında”, 23 Haziran 1943, s.1; Akşam, “Adapazarı'nda Kurtarma İşlerine Devam Olunuyor”, 23 Haziran 1943, s.1.

³²¹⁴ Cumhuriyet, “Adapazarı'nda Temizleme Faaliyetine Hız Verildi”, 25 Haziran 1943, s.3; Son Telgraf, “Adapazarı'nda Hayat”, 25 Haziran 1943, s.3.

³²¹⁵ Vatan, “Adapazarı Harabeye Döndü”, 22 Haziran 1943, s.3.

³²¹⁶ Türk Yolu, “Hendek'te Son Vaziyet”, 3 Temmuz 1943, s.1.

³²¹⁷ Türk Yolu, “Zelzele Tahribatını Adapazarı'nda Değil Hendek'te Görmeli”, 2 Temmuz 1943, s.1.

ve belediye binası, belediye oteli, hapishane ve tütün ambarı gibi birçok bina ağır hasar alarak yıkılmıştır³²¹⁸. Basına yansıyan haberlerde, Hendek'te bulunan evlerin dörtte birinin yıkıldığı ifade edilmiştir³²¹⁹.

Benzer bilgiler, İçişleri Bakanı Hikmet Uran'ın meclisteki açıklamalarına da yansımıştır. Zira Uran gerek Adapazarı'nda ve gerekse Hendek'teki resmî binaların hepsinin yıkıldığını belirtmiştir³²²⁰. Depremde ağır hasar alan diğer bazı binalar ise, depremin ardından yaşanan şiddetli yağmurlardan dolayı yıkılmıştır³²²¹. Depremin hemen ardından başlayan ve Adapazarlılar için ikinci felaket olarak adlandırılan yağmurlar³²²², altı saat boyunca aralıksız devam etmiş³²²³, birçok yere yıldırım düşmüştür³²²⁴. Aralıksız devam eden yağmurlar, Adapazarı'nda birçok bölgeyi göl haline getirmiş³²²⁵, ayrıca bölgede büyük sellerin meydana gelmesine de sebep olmuştur³²²⁶. Sellerin şiddetinden kazada bulunan su bendi yıkılmıştır³²²⁷. Bölgede bulunan mezarlık yolunu da sel basmış, bu sebeple bir süre enkaz altından çıkarılan ölüler mezarlığa götürülememiştir³²²⁸. Adapazarı Ovası'nın da sular altında kalmasına etki eden yağmurlar³²²⁹, ovadaki ekinlerin de zarar görmesine neden olmuştur³²³⁰. Adapazarı'nda bulunan Doğan Çayı taşmış ve bu suretle tren hattı kapanmıştır³²³¹. Tan Gazetesi muhabiri Said Kesler, yağmurdan sonraki Adapazarı'nın sular altında kaldığı bu durumu “...çamurlu bir saha ahalini alan Adapazarı'nda barınacak bir karış yer yok, gün doğduğu zaman her taraf bulanık bir kül

³²¹⁸ Türk Yolu, “Zelzele Felaketine Dair, 4 Temmuz 1943, s.1.

³²¹⁹ Vakit, “Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 22 Haziran 1943, s.4; Akşam, “Sarsıntıdan Sonra Yağmur”, 22 Haziran 1943, s.1.

³²²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima F, Cilt 3, s. 97. (21 Haziran 1943).

³²²¹ Vakit, Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 22 Haziran 1943, s.4; Ulus, “Adapazarı Depreminden Sonra”, 23 Haziran 1943, s.3; Akşam, “Adapazarı'nda Kurtarma İşlerine Devam Olunuyor”, 23 Haziran 1943, s.1; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 23 Haziran 1943, s.2; Cumhuriyet, “Zelzele Bölgesinde”, 23 Haziran 1943, s.3; Yeni Sabah, “Ölü ve Yaralıların Listesini Veriyoruz”, 23 Haziran 1943, s.1; Son Telgraf, “Adapazarı Zelzele Felaketinden Sonra Bir de Müthiş Yağmur ve Sel Afeti Geçirdi”, 22 Haziran 1943, s.1; Tan, “Zelzele Sahasında Enkaz Altından 100 Yaralı Daha Çıkarıldı”, 23 Haziran 1943, s.1.

³²²² Vakit, “Adapazarı Zelzelesi Kurbanları”, 23 Haziran 1943, s.4.

³²²³ Akşam, “Sarsıntıdan Sonra Yağmur”, 22 Haziran 1943, s.1.

³²²⁴ Cumhuriyet, “Zelzele Bölgesinde”, 23 Haziran 1943, s.1; Tan, “İstanbul'a Getirilen Yaralılar Faciayı Anlatıyor” 22 Haziran 1943, s.3.

³²²⁵ Tan, “Zelzele Sahasında Enkaz Altından 100 Yaralı Daha Çıkarıldı”, 23 Haziran 1943, s.1.

³²²⁶ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketinin Tafsilatı”, 22 Haziran 1943, s.1.

³²²⁷ Son Telgraf, “Zelzele Bölgesinde Son Vaziyet”, 23 Haziran 1943, s.3.

³²²⁸ Son Telgraf, “Dâhiliye Vekili Zelzele Sahasında”, 22 Haziran 1943, s.1.

³²²⁹ Cumhuriyet, “Adapazarı'nda Temizleme Faaliyetine Hız Verildi”, 25 Haziran 1943, s.3; Son Telgraf, “Adapazarı'nda Hayat”, 25 Haziran 1943, s.3.

³²³⁰ Vakit, “Adapazarı Zelzelesi Kurbanları”, 23 Haziran 1943, s.4.

³²³¹ Vakit, Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 22 Haziran 1943, s.4.

halini aldığı görülüyor. İzmit'ten Adapazarı'na doğru gidildiği zaman insan ya Sapanca Gölü'nün taşıdığını yahut Marmara'nın sahillerini aşarak Adapazarı'na doğru boşandığını sanıyordu. Ekin tarlaları yatmış, sular ovayı kaplamış ve her yer en azından yarım metre derinliğinde bir çamur tabakası ile örtülmüştü”³²³² ifadeleriyle anlatmıştır.

Deprem ve sel felaketine maruz kalan depremzedeler, ağaçlıkların altına³²³³, istasyonlardaki vagonlara³²³⁴, yıkılan bina enkazlarında buldukları boşluklara³²³⁵ sığınmak durumunda kalmıştır. Deprem sonrasında yaşanan şiddetli yağışlar, sel felaketi, gök gürültüleri ve yıldırımlar halkı psikolojik olarak daha da yıpratmıştır. *“Bardaktan değil kazanlardan boşalan yağmur, kaderin kendilerine takdir ettiği acıdan sonra yeni bir imtihan geçiriyor. Ölümünden kurtulan halk iliklerine kadar ıslandıktan sonra gece soğuğu karşısında bitmez azap ve işkence içinde kıvrانmaktadır”³²³⁶ ifadeleri, halkın içinde bulunduğu durumu adeta özetler niteliktedir.*

Netice itibariyle, depremin ardından Adapazarı'nda daha önce sözü geçen binalarla birlikte 1096 ev ve 108 dükkân, Hendek'te ise 800-1000 arasında yapı yıkılmıştır³²³⁷.

2.9.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

20 Haziran 1943 tarihinde meydana gelen Adapazarı – Hendek Depremi'nde can kayıplarına ilişkin yapılan ilk açıklamalarda ya da basına yansıyan ilk haberlerde farklı bilgilerin olduğunu ifade etmemiz gerekir. Bu hususta deprem bölgesinden sağlıklı haber alınamamasında ki en büyük etken, haberleşme ağlarının depremden olumsuz manada etkilenmesidir. Nitekim deprem nedeniyle Adapazarı posta ve telgrafhanesinin tamamen

³²³² Said Kesler, “Adapazarı Şimdi Bir Çamur Deryası Halinde”, Tan, 23 Haziran 1943, s.2.

³²³³ Son Telgraf, “Adapazarı Zelzele Felaketinden Sonra Bir de Müthiş Yağmur ve Sel Afeti Geçirdi”, 22 Haziran 1943, s.1.

³²³⁴ Son Telgraf, “Zelzele Bölgesinde Son Vaziyet”, 23 Haziran 1943, s.1,3; Cumhuriyet, “Zelzele Bölgesinde”, 23 Haziran 1943, s.1.

³²³⁵ Vakit, “Zelzele Kurbanlarının Az Olmasını Ordumuza Borçluyuz”, 23 Haziran 1943, s.1.

³²³⁶ Vatan, “Zelzele Felaketi”, 23 Haziran 1943, s.1.

³²³⁷ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.259; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima F, Cilt 3, s. 97. (21 Haziran 1943); Vakit, “Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı”, 22 Haziran 1943, s.1,4; Vatan, “Dâhiliye Vekili, Felaket Hakkında İzahat Verdi”, 22 Haziran 1943, s.1,3; Son Telgraf, “Dâhiliye Vekilimizin İzahatı”, 22 Haziran 1943, s.3; Yeni Sabah, “Dâhiliye Vekili Adapazarı'na Hareket Etti”, 22 Haziran 1943, s.1; Türk Yolu Gazetesi ise Hendek'te 300 ev ile 150 dükkânın yıkıldığını okuyucularına duyurmuştur. Bkz. Türk Yolu, “Zelzele Felaketine Dair”, 4 Temmuz 1943, s.1.

yıkılması neticesinde³²³⁸, telefon ve telgraf hatları bozulmuştur³²³⁹. İletişim hatlarının zarar görmesi nedeniyle, bölgeden ancak depremde sekiz saat sonra, yani gece saat 02.30'da haber alınabilmiştir.

Deprem bölgesindeki can kayıplarına ilişkin farklı rakamların telaffuz edilmesindeki bir diğer etken ise, elektrik kesintileridir. Zira depremde Adapazarı elektrik santralinin hasar almasından dolayı, elektrikler kesilmiş ve kaza karanlığa bürünmüştür³²⁴⁰. Bu sebeplerden dolayı özellikle basına yansıyan ilk bilgilerin, abartılı ve tahmini bilgiler olduğunu görmekteyiz. Örneğin Son Telgraf Gazetesi can kaybı miktarının 5.000'i³²⁴¹, Tan ve Vakit Gazeteleri ise 1000'i³²⁴² bulacağına dair haberleri okuyucularına duyurmuştur. Anadolu Ajansı'na röportaj veren Kızılay doktoru ise can kaybının 500'ü geçeceğini ifade etmiştir³²⁴³.

Deprem bölgesinden henüz sağlıklı bilgilerin alınmadığı bir süreçte, bazı gazetelerin gerçekte bağdaşmayan, abartılı rakamları zikretmesi, konuya ilişkin henüz okuyucularına bilgi aktarmayan gazeteler tarafından eleştirilmiştir. Örneğin, Yeni Sabah Gazetesi "*Zayıat fazladır ama diğer gazetelerin verdiği gibi binleri ya da beş binleri bulmamıştır*"³²⁴⁴ ifadeleriyle, Cumhuriyet Gazetesi, "*Bazı gazetelerin zayıat hakkındaki mübalağalı ve yalan neşriyatı felaketzedeler üzerinde çok fena tesirler uyandırmaktadır*"³²⁴⁵ ifadeleriyle, Türk Yolu Gazetesi ise "*Ölü miktarı 1000-1500 değil, bu haber yalan*"³²⁴⁶ ifadeleriyle eleştirilmiştir. Diğer taraftan can kayıplarının fazla miktarda gösterilmesi, Adapazarı'nda yakınları ve akrabaları bulunan kişilerin telaşlanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda yakınlarından haber alabilmek veya onları görebilmek için insanların harekete geçmesi, haberleşme ve ulaşım alanlarında

³²³⁸ Vatan, "Adapazarı, Zelzeleden Harap Oldu", 21 Haziran 1943, s.1.

³²³⁹ Akşam, "Adapazarı'nda Ölü ve Yaralılar 1500 Kadar Tahmin Ediliyor", 21 Haziran 1943, s.1; Son Telgraf, "Zelzele Felaketi", 21 Haziran 1943, s.3.

³²⁴⁰ Ulus, "Adapazarı Depremi", 22 Haziran 1943, s.1; Akşam, "Adapazarı'nda Ölü ve Yaralılar 1500 Kadar Tahmin Ediliyor", 21 Haziran 1943, s.1; Vatan, "Adapazarı Harabeye Döndü", 22 Haziran 1943, s.3; Son Telgraf, "Zelzele Felaketinin Müthiş Tafsilatı", 21 Haziran 1943, s.1.

³²⁴¹ Son Telgraf, "Zelzele Felaketinin Müthiş Tafsilatı", 21 Haziran 1943, s.1.

³²⁴² Vakit, "Yeni Bir Zelzele Faciası", 21 Haziran 1943, s.1; Tan, "Adapazarı Zelzeleden Harap Oldu", 21 Haziran 1943, s.1.

³²⁴³ Ulus, "Adapazarı Depreminden Sonra İki Yaralı Kafilesi İstanbul'a Biri de Eskişehir'e Yollandı", 23 Haziran 1943, s.1; Vatan, "Zelzele Felaketi", 23 Haziran 1943, s.2; Yeni Sabah, "Zelzele Mıntıkasında", 23 Haziran 1943, s.1; Cumhuriyet, "Zelzele Bölgesinde", 23 Haziran 1943, s.1,3.

³²⁴⁴ Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin Bilançosu", 22 Haziran 1943, s.1.

³²⁴⁵ Cumhuriyet, "Zelzele Bölgesinde", 23 Haziran 1943, s.1.

³²⁴⁶ Türk Yolu, "Vilayetimizin Uğradığı Büyük Felaket", 22 Haziran 1943, s.1.

aksaklıklar meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Bu husus Vatan Gazetesi tarafından şu şekilde haberleştirilmiştir; *“İstanbul gazetelerinden bazılarının ölü sayısını 5000 olarak göstermeleri felâket mıntıkasındaki üzüntüyü daha çok arttırmıştır. Ayrıca bu haberler iletişimin bozulmasına ve kargaşalığın olmasına sebebiyet vermiştir. Çıkan haberler nedeniyle, İstanbul’da ve İzmit’ten bazı kişiler Adapazarı’na ölülerini almak için geliyorlar ancak ölü sandıkları kişileri sağ olarak buluyorlar, bölgede kargaşalık oluşturuyorlar”*³²⁴⁷. Aynı şekilde Türk Yolu Gazetesi de, *“Bazı gazeteler ölü miktarını 1500 hatta 5000 e yükseltiyorlar, yangına körükle gitmeye, vatandaşların büyük yeis ve ıstırapı ile eğlenmeye müsaade etmemeliyiz. Hakikat neyse onu yazalım, heyecan neşriyatı değil asıl olanı yazalım, çünkü yazıldığı gibi ölü miktarı binleri aşmış değildir, heyecan ticareti yapmayalım”*³²⁴⁸ ifadeleri ile gerçeğe bağdaşmayan haberler yayınlayan gazeteleri eleştirmiştir.

Ulus Gazetesi yazarı Sabahattin Sönmez de bahsi geçen haberlerle ilgili olarak, *“Adapazarı faciasında, İstanbul’da bir gazete, masa başında uydurduğu hayali muhabir telgraflarıyla ölü sayısının 5.000’i bulduğunu büyük bir heyecanla haberleştirmiştir. Ve bütün İstanbul’un acısını birkaç misli büyüterek beş on gazete fazla satmak hevesine kapılmış!.. Halbuki o günlerin resmi rakamları ölü sayısını 200-300 olarak gösteriyordu. Milli bir felaketin karşısındaki bu laubaliliği Türk kamuoyu affetmeyecektir”*³²⁴⁹ cümleleriyle, yanlış bilgi paylaşan gazeteleri sert bir üslupla eleştirerek, onları birkaç gazete fazla satmak uğruna yalan haber yapmakla suçlamıştır.

Gerçeğe bağdaşmayan haberlere konu olan bir diğer yerleşim birimi Düzce’dir. Depremi Düzce’ye olan etkileri hakkında basına yansıyan yanlış bilgiler, yine basın tarafından eleştirilmiştir. Nitekim Düzce’ye dair, *“İstanbul gazetelerinde enkaz altından 100 vatandaşın çıkarıldığına ilişkin haberler doğru değildir”*³²⁵⁰, *“Düzce’de zelzele neticesinde 150 evin yıkıldığı ve 25 ölü ile 8’i ağır olmak üzere 100 yaralı olduğu okunmuş, ancak Düzce’de sadece 12 ev hasara uğramıştır”*³²⁵¹ şeklinde yayınlanan

³²⁴⁷ Vatan, “Adapazarı’nda Heyecan Doğuran Yalan Haberler”, 24 Haziran 1943, s.3.

³²⁴⁸ Türk Yolu, “Mübalağalı Neşriyat”, 23 Haziran 1943, s.1.

³²⁴⁹ Sabahattin Sönmez “Bir Köpeği Isıran İnsan ve Zelzele Haberi!”, Ulus, 24 Haziran 1943, s.2.

³²⁵⁰ Ulus, “Felaketzedelere Yardımlar”, 24 Haziran 1943, s.1; Yeni Sabah, “Dâhiliye Vekilinin Riyasetinde İçtima”, 24 Haziran 1943, s.3.

³²⁵¹ Cumhuriyet, “Düzce’de Hiçbir Zayıyat Yok”, 24 Haziran 1943, s.3; Vatan, “Dâhiliye Vekili Felaket Sahasında”, 24 Haziran 1943, s.3.

haberlerle eleştirilmiştir. Bir başka haberde depremde General İlyas Aydemir'in öldüğü ifade edilmiş, ancak kendisi depremde yaralı olarak kurtarılmıştır³²⁵². Dolayısıyla basında konuya ilişkin pek çok asılsız haber yayınlandığını ifade etmemiz gerekir.

Basına yansıyan haberler İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın da dikkatini çekmiş ve Uran, TBMM'nde, *“Adapazarı'ndan ilk aldığımız haberler çok ağırdı. Fakat bunlar daha ziyade heyecanla verilmiş haberlerdi, çünkü karanlık bastıktan ve elektrik tenviratı sönerek kasaba bir zulmet içinde kaldıktan sonra hakikî tahribatı anlamak çok güç olmuştur”*³²⁵³ şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Bakan Uran'ın 21 Haziran 1943 Pazartesi günü gerçekleştirildiği bu konuşmasının devamında ise depremde hayatını kaybedenlere dair elde ettiği verileri şu şekilde açıklamıştır³²⁵⁴;

“Adapazarı'nda 285 ölü vardır. Bunun 86'sı erkek, 142'si kadın ve 57'si çocuktur. Adapazarı'nda 208 vatandaş yaralanmıştır. Bunun 69'u erkek, 97'si kadın ve 42'si çocuktur. Bu yaralılarından 48'i ağır, diğerleri hafif yaralıdır. Adapazarı köylerine geceleyin ekipler çıkarıldı, taramalar yapıldı. Tespit edilen miktar Erenler ve Kesikmez köyünde 13 ölü ve 17 yaralı vardır. Hendek'ten uzun müddet haber alınamadı. Nihayet Bolu, Düzce üzerinden buraya muavenet ekipleri çıkarıldı ve oranın vaziyeti tenevvür etmiş oldu. Son aldığım malûmata göre; 100 yaralıdan 93 hafif ve 7 si ağırdır. 25 te ölü vardır”.

Bakan Uran'ın 25 Haziran'da yine TBMM'nde gerçekleştirdiği bir diğer konuşmasında ise *“Arkadaşlar; Adapazarı'nı ve Hendek'i görerek bu sabah döndüm. Müsaade ederseniz size orada gördüklerimi arz edeyim: Nüfus ziyatı hakkında buradan ayrılmazdan evvel Heyeti Celilenize arzettiğim rakamı hemen hemen oradaki müşahadem*

³²⁵² Vakıf, “Asılsız Bir Şayia”, 24 Haziran 1943, s.4, Vatan, “General Aydemir Ölmedi”, 24 Haziran 1943, s.3; Yeni Sabah, “General İlyas Aydemir Hafif Yaralı”, 24 Haziran 1943, s.3; Akşam, “Adapazarı'nda Hayat Canlanmaya Başladı”, 24 Haziran 1943, s.1; Son Telgraf, “Zelzele Sahasında”, 24 Haziran 1943, s.3; Tan, “Dâhiliye Vekilinin İzahatı”, 24 Haziran 1943, s. 2.

³²⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima F, Cilt 3, s. 96. (21 Haziran 1943).

³²⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima F, Cilt 3, s. 97. (21 Haziran 1943); Vakıf, “Dâhiliye Vekilinin Beyanatı”, 22 Haziran 1943, s.1,4; Vatan, “Dâhiliye Vekili, Felaket Hakkında İzahat Verdi”, 22 Haziran 1943, s.1,3; Son Telgraf, “Dâhiliye Vekilimizin İzahatı”, 22 Haziran 1943, s.3; Yeni Sabah, “Dâhiliye Vekili Adapazarı'na Hareket Etti”, 22 Haziran 1943, s.1; Ulus, “Dâhiliye Vekilinin Meclisteki İzahları”, 22 Haziran 1943, s.1,2; Cumhuriyet, “Dâhiliye Vekâletinin Beyanatı”, 22 Haziran 1943, s.3.

de teyit etti. Adapazarı'nda, Hendek'te ve köylerinde tekmiil nüfus zayıyatımız 346 kişiden ibarettir"³²⁵⁵ ifadelerini kullandığını görmekteyiz.

Yukarıda yer verdiğimiz rakamlar göz önünde bulundurulduğunda, ölenler arasında kadınların daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Uran, kadın nüfusun erkek nüfusa oranla daha fazla can kaybetmesinin sebebinin depremin gerçekleştiği saatlerde erkeklerin kahvehanelerde, kadın ve çocukların ise evde bulunmasından ileri geldiğini belirtmiştir³²⁵⁶. Depremin ardından yapılan enkaz çıkarma faaliyetlerinde sinemalarla birlikte kahvehanelerin kalabalık oluşu Uran'ın bu sözlerini teyit ettiği gibi, burada bulunanların çoğunluğunun hayatını kaybetmesi³²⁵⁷, hayatını kaybeden erkeklerin çoğunluğunun da buralarda olduğunu göstermektedir. Nitekim Adapazarı Hükümet Caddesi'nde bulunan Ferah Kahvesi, Yeni Yıldız Kahvesi ve yine Adapazarı mahallerinde biri olan Soğanpazarı'ndaki Merkez Kahvesi'nin enkaz altında en fazla insan kalan binalar olması, erkeklerin büyük bir bölümünün kahvelerde bulunduğunu doğrulamaktadır³²⁵⁸. Bununla birlikte kahvehaneler gibi toplu halde bulunan kapalı alanların yıkılması neticesinde de, erkeklerin büyük bölümü bu gibi yerlerde hayatını kaybetmiştir. Örneğin, erkek nüfustan sadece 15 kişinin yine bölgedeki kahvelerden olan Karaağaç Ankara Kahvesi'nin yığınları arasından çıkarılmıştır. Kahvehaneler gibi toplu bulunan bir başka yerler olan Necmettin Pastanesi'nin yıkılması neticesinde enkaz arasından 13 kişi, Meserret Oteli enkazı altından ise 14 kişi³²⁵⁹, sinemanın enkazı altından ise 17 kişi ölü olarak çıkarılmıştır³²⁶⁰.

³²⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima F, Cilt 3, s. 116. (25 Haziran 1943); Ulus, "Her Taraftan Yardım Geliyor", 25 Haziran 1943, s.1; Yeni Sabah, "Adapazarı Felaketi", 25 Haziran 1943, s.1; Akşam, "Zelzele Mıntıkasında Hayat", 25 Haziran 1943, s.1; Vakit, "Adapazarı ve Hendek'in İmâr Planı", 26 Haziran 1943, s.1; Ulus, "Deprem Bölgesinde Bütün Yurttaşlar Dar ve Değişmez Gelirli Sayılacak", 26 Haziran 1943, s. 1, 3; Vatan, "Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı", 26 Haziran 1943, s.1,2; Cumhuriyet, "Dâhiliye Vekili Felaketin Bilançosunu Dün Mecliste İzah Etti", 26 Haziran 1943, s.1,2; Tan, "Dâhiliye Vekilinin Meclisteki İzahâtı", 26 Haziran 1943, s.1,2

³²⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima F, Cilt 3, s. 116-117. (25 Haziran 1943); Vakit, "Adapazarı ve Hendek'in İmâr Planı", 26 Haziran 1943, s.1, Ulus, "Deprem Bölgesinde Bütün Yurttaşlar Dar ve Değişmez Gelirli Sayılacak", 26 Haziran 1943, s. 1; Vatan, "Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı", 26 Haziran 1943, s.1,2, Cumhuriyet, "Dâhiliye Vekili Felaketin Bilançosunu Dün Mecliste İzah Etti", 26 Haziran 1943, s.1,2, Tan, "Dâhiliye Vekilinin Meclisteki İzahâtı", 26 Haziran 1943, s.1,2.

³²⁵⁷ Son Telgraf, "Zelzele Felaketinin Müthiş Tafsilâtı", 21 Haziran 1943, s.1.

³²⁵⁸ Tan, "Adapazarı Şimdi Bir Çamur Deryası Halinde", 23 Haziran 1943, s.2.

³²⁵⁹ Vatan, "Adapazarı, Hendek Geçen Akşam İki Zelzele daha Geçirdi", 24 Haziran 1943, s.3.

³²⁶⁰ Vakit, "Şehrimize Getirilen Yaralılar", "22 Haziran 1943, s.4. Deprem sırasında kahvelerin kalabalık ve buralarda can kayıplarının yaşandığı, deprem sırasında kahvede bulunan Rasim Okan'ın anlattıklarından da anlaşılmaktadır. Rasim Okan basına yansıyan konuşmasında, "*hadise anında kahvehanede, beş altı kişi bir masada oturuyorduk. Rüzgârla beraber sarsıldık, ayağa kalkmaya vakit bulamadan duvarlar üstümüze*

Toplam can kaybına bakıldığında ise yıkılan binalara oranla tahmin edildiğinden daha az olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise depremin yaz mevsimine, Pazar Günü'ne³²⁶¹ ve akşamüstü saatlerine denk gelmesidir. Adapazarlıların çoğunlukla Pazar günlerini evde geçirmemeleri parka veya mesire yerlerine gitmeleri³²⁶², akşamüstü saatlerinde çoğunluğun dışarıda ve sokakta bulunması³²⁶³ olası can kaybını azaltan en önemli etkenlerdir. Nitekim havanın güzelliğinden dolayı halkın büyük bir bölümü mesire alanı olan Çark Mahallesi'ne bir kısmı ise futbol maçına gitmiştir³²⁶⁴. Can kaybını azaltan bir diğer sebep ise Adapazarı'ndaki hemen hemen her evin bahçesinin olması, dolayısıyla bir kısım ahalinin de evlerinin bahçelerinde oturuyor olmalarıdır³²⁶⁵. Hendek Kaymakamı Nihat Aksoy da, Hendek'teki can kaybının az olmasını depremin Pazar günü ve halkın bir kısmının tütün ekimi için tarlada çalıştığı sırada yaşanmasına bağlamıştır³²⁶⁶.

2.9.3. Deprem Sırasında Halkın Yaşadıkları

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, 20 Haziran 1943 tarihinde gerçekleşen Adapazarı-Hendek Depremi'nde 346 kişi hayatını kaybetmiş, yüzlerce insan yaralanmış ve binlerce bina kısmen ve ya tamamen yıkılmıştır. Adapazarı halkı hiç beklemediği bir anda yaşadığı bu felaket karşısında büyük sıkıntı ve zorluk çekmiştir. Deprem nedeniyle bir anda evlerinin çökmesi karşısında çaresiz kalan halk, akabinde yaşanan şiddetli yağmurlarla sağlam kalan bazı binaların da yıkılmasına ve nihayetinde sel felaketine maruz kalmıştır.

Enkaz altlarında bulabildikleri boşluklara, istasyondaki vagonlara sığınan ahalinin bütün olanlardan ne derece korktuğu ve yaşananları ne derece kanıksadığı Ulus Gazetesi yazarı İlhan Paniç tarafından ele alınmıştır. Paniç, bizzat deprem bölgesine gittiğinde

yıkıldı, iki saat kadar enkaz altında kaldık, bizi erler kurtardı, çok ölen oldu" ifadeleriyle kahvede ölenlerin çok olduğunu belirtmiştir, bkz. Yeni Sabah, "Ölü ve Yaralıların Listesini Veriyoruz", 23 Haziran 1943, s.3; Hendek'te ise, yine kalabalık olan bir kahvede buzdolabının yanında bulunan 10-15 kişi, dolabın üzerine çöken ağaçların oluşturdukları bir nevi sığınak altında kaldıklarından hayatta kalmışlardır, bkz. Türk Yolu, "Zelzele Felaketine Dair", 4 Temmuz 1943, s.1.

³²⁶¹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.257.

³²⁶² Vakit, "Zelzelenin Korkunç Tafsilatı", 22 Haziran 1943, s.1,4.

³²⁶³ Son Telgraf, "Zelzele Felaketinin Müthiş Tafsilatı", 21 Haziran 1943, s.1; Tan, "Adapazarı Zelzeleden Harap Oldu", 21 Haziran 1943, s.1.

³²⁶⁴ Son Telgraf, "Dâhiliye Vekili Zelzele Sahasında", 22 Haziran 1943, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin Bilançosu", 22 Haziran 1943, s.3; Vakit, "Zelzelenin Korkunç Tafsilatı", 22 Haziran 1943, s.4.

³²⁶⁵ Vatan, "Zelzele Felaketi", 23 Haziran 1943, s.1.

³²⁶⁶ Türk Yolu, "Zelzele Felaketine Dair", 4 Temmuz 1943, s.1.

sığınmak için girdiği kahvede yaşananları, “*Herkes kapıya yakın oturuyor, birden gürültü oldu. Birbirimizi itercesine yağmur altına zor can attık. Sonra anladık ki çatlamış bir ev yağmur yüzünden çökmüş. Sık sık çöken evlerin gürültülerini işitiyoruz... Uykusuzluğa, açlığa olduğu gibi bu gürültülere de alışıyoruz*”³²⁶⁷ şeklinde anlatarak, halkın olanlar karşısındaki çaresizliğini ortaya koymuştur.

Halkın bu çaresizliği, yakınlarını kaybetmelerinin verdiği üzüntüyle daha da artmıştır. Nitekim deprem nedeniyle kerpiç yığını haline gelen Adapazarı halkından bazıları evlatlarını, babalarını, annelerini, eşlerini, akrabalarını, komşularını kaybetmişlerdir. Depremi hemen ardından sağ kurtulanlar olayın etkisinden kurtuldukları andan itibaren yakınlarını aramaya başlamışlardır. Nitekim Adapazarı sokakları depremin hemen ardından annesini, babasını kaybeden çocuklar veya çocuklarını bulamayan anne babaların çırpınıp durduğu³²⁶⁸ bir yer haline gelmiştir. Sağ kurtulanların bu feryatlarıyla birlikte, karanlığa bürünen sokaklardaki enkaz yığınlarının altından iniltilerin gelmesi³²⁶⁹, depremzedelerin çaresizliğini açıkça ortaya koymaktadır. İlhan Paniç, halkın depremin hemen sonrasındaki bu çaresizliğini, “....ölüyorum... beni kurtarın! çığlıkları her adımda hıçkırık her adımda gözyaşı ve her adımda bir kaybı ismiyle arayan felaketzedelerin sesleri”³²⁷⁰ ifadeleriyle aktarmıştır.

20 Haziran 1943 tarihli deprem, Adapazarı’nın düşman işgalinden kurtuluşunun 24. yıldönümü sebebiyle yapılacak olan törenlerden iki-üç gün önce gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Adapazarı Gazinosu’nda 22-23 Haziran gecelerinde Safiye adında bir sanatkârın katılacağı bir eğlence planlanmışken, yaşanan afetten dolayı program yapılamamıştır. Kısa bir süre sonra eğlence yapmaya hazırlanan halkın deprem sebebiyle içinde bulunduğu matem durumu ise Vatan Gazetesi’nde, “*Şimdi Adapazarı’nın Safiye’nin şen sesi yerine ölüm ve ızdırabın yarattığı korkunç sükûnet ve inleyiş kolkola dolaşıyor*”³²⁷¹ cümleleriyle ortaya konmuştur.

³²⁶⁷ Ulus, “Ulus Muhabiri Deprem Bölgesinde Gördüklerini Anlatıyor”, 24 Haziran 1943 s.1,2.

³²⁶⁸ Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinin Bilançosu”, 22 Haziran 1943, s.3; Vakit Gazetesi’nde depremten sağ kurtulanların durumu “*anacığım, babacığım diye bağırان çocuklar, canım ciğerim, oğlum diye saçı başı darmadağın feryat eden analar, karısını, çocuklarını kaybeden öteye beriye çılgınca koşuşan babalar*” cümleleriyle anlatılmaktadır, bkz. Vakit, “Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 22 Haziran 1943, s.4.

³²⁶⁹ Vatan, “İstanbul’a Gönderilen Yaralıları Arasında”, 22 Haziran 1943, s.3.

³²⁷⁰ Ulus, “Ulus Muhabiri Deprem Bölgesinde Gördüklerini Anlatıyor”, 24 Haziran 1943 s.1,2.

³²⁷¹ Vatan, “Zelzele Felaketi”, 23 Haziran 1943, s.1.

Adapazarı-Hendek Depremi'nden sağ olarak kurtulanların anlattıkları ise uzun süre gazetelerde yayınlanmıştır. Örneğin Budaklar Köyü'nde depremi yaşayan ve yaralı olarak kurtarılıp hastanede tedavi altında olan Hatice adındaki kadın, kendine geldiğinde ilk olarak hastabakıcılara, *"Ben artık iyiyim, bırakın beni çocuklarımın yanına köyüme gideyim, bir zelzele daha olmuş diyorlar, ah ne olur, kocam çocuklarım, yavrularım kim bilir ne oldu, ben dayanamıyorum, bırakın gideyim"* diyerek yalvarması, depremde sağ olarak kurtarılmasına rağmen buna sevinemeyen bir depremzedenin feryadıdır³²⁷².

Depreme evde yakalanan 62 yaşındaki Hüseyin Aksu, deprem anını ve yaşadıklarını, *"Pazartesi akşamı namaz kılıyordum, tam selam verirken cehennemi bir gürültü ve arkasından şiddetli yer sarsıntısı oldu. Ev yıkıldı. Döşemelerle birlikte aşağıya düştüm. İki kalın kalas birbirlerine çatıldı. Bu suretle hâsıl olan boşlukta kaldım. Yaralanmadım, o gece hep bağırdım. Kimseye sesimi işittiremedim. Üstümde kocaman bir enkaz vardı. Nihayet açlık ve susuzluğun tesiriyle kendimden geçtim, ne gece ne gündüzün farkındaydım. Beni kurtarmaya geldikleri zaman da hala zelzele oluyor sanıyordum"*³²⁷³ şeklinde anlatmıştır. Hüseyin Aksu'nun enkaz altından kurtarılışı basında geniş yer bulmuştur. Zira Aksu, depremin dördüncü günü enkaz altından kurtarılmıştır³²⁷⁴. Aksu'nun dört gün sonra enkaz altından sağ olarak kurtarılması İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın da dikkatini çekmiş ve Uran bölgeyi ziyaretinde Aksu ile görüşme yapmıştır³²⁷⁵. Hüseyin Aksu gibi enkaz altında uzun süre kaldıktan sonra sağ olarak kurtulan bir başka depremzede de 1,5 yaşında olan kız çocuğudur³²⁷⁶.

Hendek'te ise, 45-50 yaşlarında Halil isimindeki bir hancı 6 gece boyunca aç ve susuz bir şekilde üzerinde binlerce kilo yıkıntı altında kaldığı enkaz altından sağ olarak kurtarılmıştır³²⁷⁷.

³²⁷² Yeni Sabah, "Haseki Hastanesinde", 25 Haziran 1943, s.1.

³²⁷³ Vakit, "Namaz Kılarken", 25 Haziran 1943, s.1,4.

³²⁷⁴ Akşam, "Zelzele Mıntıkasında Hayat", 25 Haziran 1943, s.1; Vatan, "Adapazarı'nda Neler Gördüm?", 25 Haziran 1943, s.3; Ulus, "Deprem Felaketzedelerine Sıcak Aş Verilmeğe Başlandı", 25 Haziran 1943, s.1; Son Telgraf, "Adapazarı'nda Hayat", 25 Haziran 1943, s.3.

³²⁷⁵ Yeni Sabah, "Adapazarı Felaketi", 25 Haziran 1943, s.1.

³²⁷⁶ Akşam, "Adapazarı'nda Hayat Canlanmaya Başladı", 24 Haziran 1943, s.1; Vakit, "Zelzele Yerine Giden Bir Arkadaşımızın Notları", 24 Haziran 1943, s.1; Ulus, "Felaketzedelere Yardımlar Her An Aratarak Devam Ediyor", 24 Haziran 1943, s.2; Son Telgraf, "Zelzele Sahasında", 24 Haziran 1943, s.3.

³²⁷⁷ Türk Yolu, "Zelzele Tahribatını Adapazarı'nda Değil Hendek'te Görmeli", 2 Temmuz 1943, s.1.

Yeni doğmuş bebeğiyle birlikte üç çocuğuna sarılı halde karyolada cansız olarak enkaz altından çıkarılan bir anneyle birlikte³²⁷⁸, deprem anında yaşanan doğumlar da vardır. Nitekim Hendek'te deprem sırasında iki kız çocuğu dünyaya gelmiş, kızlardan birinin adına da "Deprem" ismi verilmiştir³²⁷⁹. Deprem anında bebeklerinin ağlaması sayesinde depremde sağ olarak kurtulanlar da olmuştur. Depreme kahvede oturduğu sırada yakalanan Yakup oğlu Salim'in kendisiyle görüşme yapan gazeteciye aktardığına göre, 3-4 aylık torunlarının depremde hemen önce sebepsiz yere ağlamaları sayesinde eşi ve çocukları depremde sağ olarak kurtulabilmişlerdir. Salim'in eşi ve çocukları, çocukların nedensiz yere ağlaması üzerine çocukları susturmak için bahçeye çıkarmışlar, deprem de onların bahçeye çıktıkları anda meydana gelmiştir. Salim'in kendisi de deprem anında kahvede bulunduğunu ifade ederek deprem anında yaşadıklarını ve kahvede olanları şu şekilde aktarmıştır, *"Kahvede oturuyoruz, sarsıntı olunca kahvedekilerle beraber dışarı çıkmak istedik, kapı tıklım tıklım kimse geçemiyor, bu esnada duvarlar da üstümüze yıkılmaya başladı, sıra ile bütün duvarlar üstümüze çöktü, ayrıca tavan da indi, ayaklarım, vücudum bir cendereye girmişti, başım boşlukta idi, bizi kurtarmaya gelenlere, -aman üzerimize çıkmayın sakın diye bağırım ama aldırmadılar- enkazı kaldırmak için bizi biraz daha ezdiler, sonra onlara ellerimi uzattım, sonrasını hatırlamıyorum"*³²⁸⁰.

Deprem sırasında, kadro azlığı sebebiyle Pazar günü olmasına rağmen işinin başında olan Ziraat Bankası Müdür Muavini Sait oğlu Hüseyin, kendisiyle birlikte çalışan memurlarla, duydukları gürültüyle birlikte merdivenlere koştukları sırada bina üzerlerine çökmüş ve üç saat boyunca enkaz altında kalmışlardır³²⁸¹. Müdür Yardımcısı'nın kurtulduğu binadan, Ziraat Bankası Müdürü kurtulamayarak hayatını kaybetmiştir³²⁸².

Depremi yaşayanlardan Nazif kızı Fatma ise deprem anında yaşadıklarını *"Misafirlerimiz vardı, beş altı kişiydik, birden gök gürültüsüyle sarsıldık, hemen ayağa kalkıp dışarı çıkmak istedik, fakat komşumuzun duvarı üzerimize geldi, kendimizi kaybettik, hepimiz yaralanmıştık. Yalnız misafir bayan öldü, o önde gidiyordu, bir saniye evvel kapıyı açmış olsaydı, hep kurtulacaktık. Ben, annem, kardeşi hep yaralı idik,*

³²⁷⁸ Vatan, "İstanbul'a Gönderilen Yaralılar Arasında", 22 Haziran 1943, s.3.

³²⁷⁹ Türk Yolu, "Zelzele Felaketine Dair", 4 Temmuz 1943, s.2.

³²⁸⁰ Yeni Sabah, "Yeni Yaralılar Geldi", 24 Haziran 1943, s.1,3.

³²⁸¹ Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin Bilançosu", 22 Haziran 1943, s.3.

³²⁸² Türk Yolu, "Hendek'te Son Vaziyet", 3 Temmuz 1943, s.1.

hepimiz inliyorduk, yalnız onun sesi çıkmıyordu, toprakaltından ikinci zelzeleyi duyduk, üzerimize bir yığın daha devrildi, nihayet birkaç saat sonra bizi kurtardılar”³²⁸³ cümleleriyle aktarmıştır.

2.9.4. Deprem Bölgesinden Göç

Deprem anını yaşayan bir diğer felaketzede olan Zilha Çinay, misafirlikte bulunduğu bir anda depreme yakalanmıştır. Kapıdan çıktığı esnada depreme yakalanan Zilha Çinay’ın üstüne deprem başlar başlamaz bina çökmüştür. Başının dışarıda kalması sayesinde kendiliğinden enkaz altından kurtulan Çinay gazetecilerle yaptığı görüşmede Adapazarı’nda bulunan Erzincanlılara da değinmiştir. Çinay gazetecilere *“Adapazarı’nda Erzincan’dan gelmiş çok aile vardır. Onlarla görüşür konuşurduk. Onlara çok acırdık”* ³²⁸⁴ demiştir. Bu noktada Erzincan Depremi’nden sonra geldikleri Adapazarı’nda ikinci kez depreme yakalananlar olduğu gibi, depremzedelerin durumuna üzülenlerin de onlarla aynı kaderi paylaştıklarını ve depremzede olduklarını görmekteyiz. Aynı şekilde Tokat depreminden sonra Adapazarı’na yerleşen ve depremi yaşayan Mustafa kızı Sıdika, *“Tokat’tan kaçtık, afete Adapazarı’nda tutulduk, kısmet bu imiş, kaderden kaçılmaz”* ³²⁸⁵ sözleriyle adeta içinde bulundukları durumu özetlemiştir.

Tıpkı Erzincan ve Tokat depremlerinde olduğu gibi Adapazarı-Hendek depreminden sonra da, buradan ayrılanlar olmuştur. Nitekim depremde hemen sonraki 2 gün içinde yaklaşık 600 kişi Adapazarı’ndan ayrılmıştır³²⁸⁶. Basında yer alan bir başka haberde ise göç ile ilgili şu cümlelere yer verildiğini görmekteyiz; *“30 bin nüfuslu Adapazarı, yavaş yavaş göç ediyor. Ev ve barksız kalan Adalılar, evvela kendilerine üstü kapalı bir yer aramaktadırlar. Mamafih bu göç muvakkattır. Adapazarlılar kısa zamanda daha güzel ve mesut bir Adapazarı kuracaklardır”* ³²⁸⁷.

³²⁸³ Yeni Sabah, “Ölü ve Yaralıların Listesini Veriyoruz”, 23 Haziran 1943, s.3.

³²⁸⁴ Yeni Sabah, “Haseki Hastanesinde”, 25 Haziran 1943, s.1,3.

³²⁸⁵ Yeni sabah, “Ölü ve Yaralıların Listesini Veriyoruz”, 23 Haziran 1943, s.3.

³²⁸⁶ Akşam, “Adapazarı’nda Kurtarma İşlerine Devam Olunuyor”, 23 Haziran 1943, s.1.

³²⁸⁷ Vakit, “Adapazarı’ndan Göç”, 24 Haziran 1943, s.1.

Aynı anda birçok kişinin bölgeden ayrılmak istemesi Adapazarı'nda farklı sorunları da beraberinde getirmiştir. Çünkü evsiz kalan Adapazarlıların kendilerine sığınmak için bir yer bulmak umuduyla, kabileler halinde İstanbul, İzmir, İzmit başta olmak üzere başka şehirlere göç etmesi trenlerdeki yoğunluğu arttırmış, trenler yeterli gelmemiştir. Zamanında kalkması gereken trenler de vaktinde kalkmamıştır³²⁸⁸. Trenlerdeki yoğunluğun bir diğer nedeni de yerel basında ele alındığı üzere, İzmit halkının yakınlarını görmek için bölgeye akın etmeleridir³²⁸⁹.

Yaşanan yoğunlukla birlikte bölgeye yeni memur gönderilmemesi, istasyonda çalışan memurları da etkilemiş, memurların üç gün üç gece boyunca uyumadan çalışmak durumunda kalmalarına sebebiyet vermiştir³²⁹⁰.

Ulaşımda meydana gelen bu aksaklıklar da Devlet Demiryolları'na karşı eleştirilerin olmasına neden olmuştur. Cumhuriyet Gazetesi, *“DDY İdaresi Adapazarı'na terk etmek isteyen halka hiçbir şey yapamıyor”*³²⁹¹ ifadeleriyle, Vakit Gazetesi, *“Demiryolu İdaresi tedbir almadığı için araçlar yeterli gelmiyor”*³²⁹², ifadeleriyle demiryolları idaresini eleştirmişlerdir. Tan Gazetesi de konuyla ilgili olarak *“DDY bu işte gereği gibi çalışmıyor, bugün felaketten kurtulmuş olanların hemen hepsi korkunç zelzelelerin hâsıl ettiği dehşetle bozulan sınırlarını yatıştırmak için geçici olsun başka yerlere kaçmaya çalışıyorlar, hâlbuki Adapazarı'na tahsis edilen trenler, bunları taşımaya yeterli gelmiyor”*³²⁹³ şeklinde bir haberi okuyucularıyla paylaşmıştır. Said Kesler Tan Gazetesi'nde yayınlanan yazısında, Adapazarı'ndan ayrılmak isteyenlerin deprem felaketinden dolayı üzgün olduklarından bahsederek, moralleri zaten bozuk olan

³²⁸⁸ Vakit, “Hicret”, 23 Haziran 1943, s.4, İstasyonlardaki yoğunluğun bir diğer sebebi ise Adapazarı'nda yakınları ve akrabaları olanların Adapazarı'na gitmek istemesinden kaynaklanmıştır. Ankara radyosu aracılığıyla Adapazarı'ndaki felaketten haberdar olan İstanbullular, telgraf ve telefon hatlarının kopmasından dolayı yakınlarıyla görüşme yapamadıklarından ilk trenle Adapazarı'na gitmek istemişlerdir. Hatta istasyonun yoğunluğundan bazıları 150-300 lira karşılığında taksi tutmak durumunda kalmıştır. Bkz, Son Telgraf, “Zelzele Felaketi”, 21 Haziran 1943, s.3.

³²⁸⁹ Türk Yolu, “Adapazarı Kardaşlarının Göz Yaşlarını Kurutmaya Koşan Binlerce İzmitli”, 23 Haziran 1943, s.1,2.

³²⁹⁰ Vakit, “Hicret”, 23 Haziran 1943, s.4; Cumhuriyet, “Zelzele Bölgesinde”, 23 Haziran 1943, s.1. İstasyondaki memurlar gibi postanedeki memurlar da yoğun ve aralıksız çalışmışlardır. Altı gün altı gece uykusuz kalan memurlar için posta idaresi bölgeye yedek memurlar göndermiştir. Bkz. Son Telgraf, “6 Gün 6 Gece Uyumayan Posta Muhabere Memurları”, 26 Haziran 1943, s.2. Postane memurlarına ayrıca Genel Müdürlük tarafından 25'lira da yardım parası gönderilmiştir. Bkz. Son Telgraf, “Göç”, 27 Haziran 1943, s.3.

³²⁹¹ Cumhuriyet, “Zelzele Bölgesinde”, 23 Haziran 1943, s.1.

³²⁹² Vakit, “Hicret”, 23 Haziran 1943, s.4.

³²⁹³ Tan, “Adapazarı Hattını Bugünün İhtiyacına Göre Tanzim Edelim”, 24 Haziran 1943, s.2.

halka bir de tren memurlarının kötü muamelede bulunduklarından bahsetmiştir. Kesler ayrıca, trenlerin çok kalabalık olduğunu, halkın trenlere pencereden girdiklerini, memurların ise trenlerin tıklım tıklım dolmasına rağmen kapıları hala açmadıklarını ifade ederek Devlet Demiryolları İdaresi'ni eleştirmiştir³²⁹⁴.

Yapılan eleştiriler karşısında, dönemin Ulaştırma Bakanı Ali Fuat Cebesoy, trenlerde meydana gelen gecikmelerin ve izdihamın, yardım trenlerinin bölgeye gelişlerinin sağlıklı bir biçimde yapılabilmesini sağlamak adına yollarda ve köprülerde yapılan bakımdan ve halkın ilk bulduğu trenlerle seyahat etmek istemesinden kaynaklandığına dair Ulus Gazetesi'ne açıklama yapmıştır³²⁹⁵.

Görüldüğü üzere depremzedeler gerek deprem esnasında gerekse depremden sonra pek çok zorluklar yaşamışlar ve bunlar basında geniş yer bulmuştur. Nitekim sadece beş saniye süren bir afette birçok vatandaşını kaybeden Türk halkı, Adapazarı depreminden hemen önce Erzincan, Ladik ve Erbaa depremlerinde kaybettiği canların acısını unutmadan yeni bir afetle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla Adapazarı Depremi sadece burada yaşayan halkı değil, Türkiye'de yaşayan herkesi etkilemiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda arka arkaya yaşadığı felaketlerle, adeta savaşa girmiş gibi maddi ve manevi bedeller ödemek zorunda kalmıştır.

Felaketlerin üst üste gelmesi ve Türkiye'nin savaşa girmemesine rağmen afetler sebebiyle çok can kaybetmesi üzerine birçok yazı kaleme alınmıştır. Örneğin, Reşat Feyzi Yüzücü, *"Erzincan'ın yarasını sarmadık. Yeni kuracağımız Erzincan şehrinin kendisi değil projeleri hazır. Tanrı, yeni bir zelzele felaketi daha verdi: Adapazarı Faciası"* cümleleriyle başladığı yazısına *"Tabiatın zelzeleden daha müthiş, daha insafsız bir afeti olabilir mi? Yangın, alev alev dilim dilim bütün korkunç çehresiyle karşıdan gelirken görünür, seylaplar, tuğyanlar saatlerce evvel duyulur. Fakat ya zelzele hain zelzele? İnsanı habersizce arkasından bıçaklayan namert düşmanımız gibi, bir anda bütün varlığımızı yok edebilir zelzele bu ne geldin ne geliyorum, ne geleceğim der. En gafil dakikada bir dakikada sizi yakalayır ve yere vurur. Yalnız zelzeledir ki hayatla ölüm arasındaki mesafeyi asgari haddeye indirir... Zelzele ne dost ne düşman başına temenni*

³²⁹⁴ Said Kesler, "Son Zelzelede Bina Kaybı Bilhassa Çok Ağır Olmuştur", Tan, 25 Haziran 1943, s.3.

³²⁹⁵ Ulus, "Devlet Demiryolları İdaresinin Hizmetleri Hakkında Münakalât Vekilimiz Ali Fuat Cebesoy'un Ulus'a Demeci", 27 Haziran 1943, s.1,4.

edilebilecek bir bela değildir. Tabiat kuvvetlidir, inanlar bazı zaman fazla gururlanır, küçük birtakım mücadeleleri, tabiatı mağlup etmek şeklinde gösterirler. Hâlbuki tabiatın böyle daha korkunç oyunları vardır ki, onlar saklıdır. Onlar nadiren trajedi sahnesinden görünürler. Birkaç saniyelik zelzelede, tabiatı yendiğini vehmeden insanların tabiat kuvvetine dair verilmek istenen en küçük bir fıkirdir. Hayat tabiatla mücadeledir. Fakat tabiatı yenmek mümkün mü, kabil mi?”³²⁹⁶ cümleleriyle devam ederek, depremin diğer afetlerden farkına ve doğanın insan karşısındaki gücüne değinmiştir.

Son Telgraf Gazetesi’nde yer alan “Kısaca” adlı köşede de, “*Harbin dünyayı kasıp kavurduğu bu zamanda memleketimizin bir sulh cenneti halinde bulunuşu ile gururlanır ve hele bu yılın bütün köylü, çiftçi, müstahsil ve memleketin yüzünü güldürecek olduğuna sevinirken bir Adapazarı felaketi ile karşı karşıya kaldık. Allah’ın işine karışmak doğru değil ama Erzincan felaketinden başlayan ve her yıl tabiatın gadri ile bir yeni felaket ile desteklenen bu acılar silsilesi bu memlekete ve bu halka reva değildir*”³²⁹⁷ ifadeleri, Türk Yolu Gazetesi’nde de Necati Ahibaba’nın, “*Yine başsız gövdeler, gövdesiz kollar, kimsesiz yavrular, bir taş yığınının inkılap eden mesut yuvalar... Yine sefil görünüşler içinde pırıldayacak necip tezahürler, adsız kahramanlar. Yine Türk Ulusunun ruhu imtihanda. Yine bir şehri mezar eden günahsız ölümler için gözyaşlarımızda, milli vicdana ümit ve teselliden zambaklar açması icap edecek. Yine boynu bükük yavrulara bir ana kucağı, yoksullara gıda bulacak, bir şehir yeniden yapılacak. Yabancı İllerde, düşman bombaları ile yerinden oynayan şehirler için, bu akıbete kendi kararları ile sürüklenmiş olsalar bile, kalbi sızlayan bir milletiz. Bu günahkâr ktalin içine girmedik. Erzincan’dan sonra Adapazarı: Bir kefaretse Ulu Tanrım, artık yeter!*”³²⁹⁸ cümlelerini içeren yazısı, Türkiye’nin savaşın etkisinden uzak durmaya çalıştığı bu yıllarda, karşılaştığı felaketleri konu edinmiş yazılar olarak göze çarpmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin İkinci Dünya Savaşı’na girmediği halde, arka arkaya deprem felaketlerine maruz kalmasıyla ilgili olarak yukarıda örneklerini verdiğimiz yazılara benzer pek çok yazı kaleme alınmıştır. Örneğin Asım Us’da “*Hamdolsun İkinci Dünya Harbi’nin ateşi şimdiye kadar hudutlarımıza girmedi, fakat*

³²⁹⁶ Son Telgraf, “Tabiatın Kuvveti”, 22 Haziran 1943, s.2.

³²⁹⁷ Son Telgraf, “Kısaca”, 21 Haziran 1943, s.1.

³²⁹⁸ Necati Ahibaba, “Yine Istrap, Yine Kurban ve Kan !”, Türk Yolu, 23 Haziran 1943, s.1, 2.

zelzele felaketinin yıkıcı ve öldürücü sarsıntıları da hudutlarımızdan çıkmıyor”³²⁹⁹ ifadelerini kullanmak suretiyle aynı konuya temas etmiştir. Yine aynı şekilde Akşam Gazetesi’nin “Akşam Akşam” köşesindeki, “Bütün tedbirlere bütün ihtiyatlara rağmen harbe girmedik, fakat biz de bugün cemiyetin değil, tabiatın insafsız darbelerini yediğimiz için acınacak vaziyetteyiz... Son depremin korkunç rakamlarını muhabirler verip duruyor, büyük bir hava bombardımanından daha az değil, daha fazla meşum bir netice...”³³⁰⁰, cümleleriyle, Cumhuriyet Gazetesi’nin “Hem Nalına hem Mihına” adlı köşesinde yer alan, “Zelzele yüzünden ölenlerin sayısı, en kanlı birkaç meydan muharebesinin kayıplarına muadildir. Bu harp yıllarında harp başladığından beri bu üçüncü büyük yer sarsımıdır. Arada küçük zelzeleler de vuku buldu... Bu müddet içinde zelzeleler Türk yurdunu yer yer yıkan binlerce yurttaşımızı öldüren zelzele afeti karşısında kendi kendime soruyorum, yoksa tabiat dünyanın cehenneme döndüğü şu sırada bir sulh cenneti olan sevgili yurdumuzun saadetini kıskanıyor mu?”³³⁰¹ cümlelerini örnek olarak verebiliriz.

Görgü şahitlerinin anlattıkları, ardından İkinci Dünya Savaşı’na girmedığımız halde maruz kaldığımız depremlerin ülkemizde adeta savaş kadar etkili olmasını konu edinen köşe yazıları ve nihayetinde depremzedelerin duygularına tercüman olan şiir, ağıt ve destanlar. Adapazarı-Hendek depremi sonrasında ulusal basında en çok karşılaşılan başlıklardır. Bu bağlamda ahalinin yaşadığı acılar, sıkıntılar ve en önemlisi sevdiklerini kaybetmenin verdiği üzüntü şiirlere de konu olmuştur;

Sönen Işıklar

Gülerken yüzlerce kahkaha ve seslerin,
Ağlarken gönülerde yükselen akislerin
Oynayan çocukların yere kapandıkları,
Yaşlılar ibadetle tanrıyı andıkları,

Zevkin ta ucunda hayata gülenlern,
Kendini kaybedip zevke gömülenlerin,
Sarılar içinde mırıldanan nağmeler,

³²⁹⁹ Vakıf, “Kerpiç Yığını Haline Gelen Adapazarı’nın Bu Manzarasından Alınacak Ders”, 23 Haziran 1943, s.1.

³³⁰⁰ Akşam, “Zelzelelere Karşı” 23 Haziran 1943, s.3.

³³⁰¹ Cumhuriyet, “Felaket Karşısında”, 23 Haziran 1943, s.2.

Çenelerde kitlendi en son çıkan eser!

Sevda ufuklarında yükselen başlar bile,

Mağrur kalplerin, uzattılar bu sele,

Tanrıyı tanımayan onun ismini andı,

Ecelin gözlerinde binlerce ışık yandı,

Bir köprü kadar yakın yaşamak ve ölmek,

Bir saniye sürer mi parlamak ve sönmek,

Önümde yol ufaldı; mesafeler küçüldü,

Felaketin içinde bin bir keder görüldü,

Cevap alamadı anne diye bağırın ses,

Seven kollarda bitti bir mum gibi nefes,

Her tarafta inleyen var ana, baba, kardeşim...

Yavrularını arar veya nerede eşim.

Bir saniye içinde yüzlerce ışık söndü,

En güzel bir şehir şimdi harabiye döndü.

İrfan Aytar³³⁰²

Zelzele

Umulmadık hızıyla yuvaları ezerek

Parçaladın dağıttın yaktın yıktın bir anda

Mağsum kalpler üzüntünden volkan gibi gerçek

Bin bir cansız bıraktın iç çekmeden arkanda.

Söndü bunca saadet senin haşın izinde

Harap olan yuvanın öksüz şimdi yavrusu

³³⁰² İrfan Aytar, "Sönen Işıklar", Tük Yolu, 30 Haziran 1943, s.2.

Yok anası babası elem kaynar içinde
Senin acı lütfunla adı vatan kuzusu

Dehşet saçtın köpürdün büküldü beller
Dua için yükseldi Ulu tanrıya eller
İçimizi yıkıyor gözlerden akan seller
Ne kapanmaz yaralar açtın Millet içinde

Tabiatın görülmez âlem yıkan kuvveti
Ölüm saçan ejderha görünmeyen zırdeli
Sana isyan ediyor yetimlerle yüreği
Yaktın dağıttın sürükledin peşinden

M.Ali Kayman³³⁰³

2.9.5. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Adapazarı-Hendek Depremi, Türkiye'nin arka arkaya yaşadığı felaketler silsilesinin bir parçasıdır. Hükümet bu dönemde bir yandan savaş şartlarının getirmiş olduğu ekonomik ve siyasi şartlarla mücadele ederken, bir yandan da daha önceki depremlerin yaralarını sarmaya çalışmaktadır. Tüm bunlarla birlikte, depremin gerçekleştiği yıllarda artan tifüs salgını sebebiyle hükümet, bu salgın hastalık için de tedbirler alarak mücadele etmek durumunda kalmıştır. Nitekim Türkiye'de daha önce de yaşanan tifüs salgını, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte artış göstermiştir. 1935-1938 yılları arasında ortalama yıllık vaka sayısı 485, 1939-1942 yılları arasında ise ortalama yıllık vaka sayısı 764'tür. 1943 senesinin ilk aylarında çoğalmaya başlayan tifüs vakaları, Mart ve Nisan aylarında salgın halini almıştır³³⁰⁴. Dolayısıyla depremin yaşandığı Haziran ayı itibarıyla, hükümetin salgına dair tedbirler almak için yoğun olarak uğraştığı dönemdir diyebiliriz.

Savaş, salgın ve felaketlerin yaşandığı böyle bir dönemde hükümet, depremzedeleri de yalnız bırakmamış, diğer depremlerde olduğu gibi felaketzedelerin

³³⁰³ M.Ali Kayman, "Zelzele", Türk Yolu, 24 Haziran 1943, s.2.

³³⁰⁴ Sevilay Özer, "II. Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul'da Tifüs", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 15, Sayı 30, İzmir 2015, s.174.

ihtiyaçlarını gidermek adına tedbirler almaya çalışmıştır. Ancak haberleşme ve ulaşımında yaşanan sıkıntılar hükümeti yapmak istedikleri konusunda zor durumda bırakmıştır. Nitekim daha önce de belirttiğimiz üzere, deprem nedeniyle telgraf ve telefon hatlarının kopması ilk anda bölgeden haber alınamamasına ve yaşanan felaketin boyutlarının anlaşılmamasına neden olmuştur.

İçişleri Bakanı Hilmi Uran mecliste yapmış olduğu açıklamada, deprem bölgesiyle geç saatlere kadar iletişim sağlanamadığını kendisinin de ilk kez depremden iki saat sonra, 20.30'da haber aldığını ifade etmiştir. Uran, Adapazarı'nda bulunan bir mülkiye müfettişi aracılığıyla depremden haberdar olduğunu da açıklamalarına eklemiştir³³⁰⁵. İzmit Valiliği de haberleşme imkânları kesildiği için depremin Adapazarı'nda verdiği zararı ancak bir saat sonra öğrenebilmiştir. Nitekim deprem esnasında İzmit telgraf merkezi, Adapazarı ile iletişim kurmak istemiş, ancak haberleşme aniden kopmuştur. İzmit Telgraf Merkezi çalışanları, telgraf tellerindeki kopmalardan kaynaklı olduğunu düşündükleri sorunun halledilebilmesi için uğraşsalar da bir netice alamamışlardır³³⁰⁶. Bu sebeple İzmit Valiliği deprem haberini telgraf aracılığıyla değil, Adapazarı'ndan Sapanca'ya gelen bir şoförün Nafia Müdürü'ne olayı anlatmasıyla öğrenebilmiştir³³⁰⁷. Resmi makamların ancak iki saat sonra haber alabildikleri Adapazarı'ndan basın başta olmak üzere halk ise gece saat 02.30'a kadar ancak haber alabilmiştir³³⁰⁸. Haberleşme Adapazarı-İzmit arasındaki istasyonların telgraf hattıyla sağlanabilmiştir³³⁰⁹. Hendek ile irtibat ise ancak 48 saat sonra sağlanabilmiştir³³¹⁰.

Deprem nedeniyle haberleşmede yaşanan sıkıntılar hem merkezi hükümetin hem de valiliğin bölgeden haber almasını geciktirmiştir. Ancak haber alır almaz öncelikle İzmit Valisi Ziya Tekeli Adapazarı'na hareket etmiştir³³¹¹. Valiyle birlikte, Emniyet

³³⁰⁵TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima F, Cilt 3, s. 96. (21 Haziran 1943); Vakit, "Dâhiliye Vekilinin Beyanatı", 22 Haziran 1943, s.1,4; Vatan, "Dâhiliye Vekili, Felaket Hakkında İzahat Verdi", 22 Haziran 1943, s.1,3; Son Telgraf, "Dâhiliye Vekilimizin İzahatı", 22 Haziran 1943, s.3; Ulus, "Dâhiliye Vekilinin Meclisteki İzahları", 22 Haziran 1943, s.1,2; Cumhuriyet, "Dâhiliye Vekâletinin Beyanatı", 22 Haziran 1943, s.3.

³³⁰⁶Yeni Sabah, "Adapazarı'nda Zelzele Büyük Tahribat Yaptı", 21 Haziran 1943, s.3.

³³⁰⁷Son Telgraf, "İlk Felaket Haberi Nasıl Duyuldu", 21 Haziran 1943, s.1.

³³⁰⁸Vakit, "Adapazarı Zelzele Faciası", 21 Haziran 1943, s.4.

³³⁰⁹Vakit, "Adapazarı Zelzele Faciası", 21 Haziran 1943, s.4; Tan, "Adapazarı Zelzeleden Harap Oldu", 21 Haziran 1943, s.1.

³³¹⁰Türk Yolu, "Hendek'te Son Vaziyet", 3 Temmuz 1943, s.1.

³³¹¹Vakit, "Zelzelenin Korkunç Tafsilatı", 22 Haziran 1943, s.4.

Müdürü, Jandarma Komutanı,³³¹² Kolordu Komutanı, Sağlık Müdürü de³³¹³ deprem bölgesine giderek felaketzedeler için yapılanları ve alınması gereken tedbirleri yerinde incelemişlerdir. İçişleri Bakanı Hilmi Uran da deprem haberini alır almaz öncelikle Bakanlık binasına giderek, bölgeyle ilgili alınacak tedbirler hususunda çalışmalar yapmış³³¹⁴, sonrasında ise Adapazarı'na hareket etmiştir. Bölgeye geliş haberi Adapazarlılar tarafından büyük bir sevinçle karşılanan Uran³³¹⁵, Adapazarı'ndan İzmit Valisi Ziya Tekeli ve Jandarma Kumandanıyla birlikte Hendek'e hareket etmiş, gece geç saatlerde olmasına rağmen deprem bölgesindeki halkla görüşmüştür³³¹⁶. Burada yaralıları da ziyaret eden Uran³³¹⁷, enkaz kaldırma faaliyetleri ile diğer çalışmaları yakından takip etmiştir.

İçişleri Bakanı Uran, bölgede sağlam bina kalmadığı için, tren vagonunda Kocaeli Valisi, tümen komutanı, belediye başkanı, başhekimler³³¹⁸ ile halkevi başkanı ve yüksek rütbeli subayların katıldığı bir toplantı gerçekleştirmiştir³³¹⁹. Toplantıda, deprem bölgesinin iâşe ve sağlık durumuyla, bölge için alınması gereken tedbirler görüşülmüştür³³²⁰. Bakan Uran geceyi de tren vagonunda geçirmiştir³³²¹. Ertesi gün yine vagonunda General Sabit Noyan, General Fazıl Aykut, Kocaeli Valisi Ziya Tekeli ve

³³¹² Akşam, “Adapazarı'nda Ölü ve Yaralılar 1500 Kadar Tahmin Ediliyor”, 21 Haziran 1943, s.1; Son Telgraf, “Zelzele Felaketi”, 21 Haziran 1943, s.3; Tan, “Adapazarı Zelzeleden Harap Oldu”, 21 Haziran 1943, s.2; Vakit, “Yeni Bir Zelzele Faciası”, 21 Haziran 1943, s.1,4; Türk Yolu, “Vilayetimizin Uğradığı Büyük Felaket”, 22 Haziran 1943, s.1.

³³¹³ Akşam, “Adapazarı'nda Ölü ve Yaralılar 1500 Kadar Tahmin Ediliyor”, 21 Haziran 1943, s.1.

³³¹⁴ Son Telgraf, “Zelzele Felaketi”, 21 Haziran 1943, s.3; Vakit, “Yeni Bir Zelzele Faciası”, 21 Haziran 1943, s.1,4.

³³¹⁵ Türk Yolu, “Zelzele Felaketi”, 23 Haziran 1943, s.2.

³³¹⁶ Akşam, “Dâhiliye Vekili Zelzele Mıntıkasında”, 23 Haziran 1943, s.1; Cumhuriyet, “Zelzele Bölgesinde”, 23 Haziran 1943, s.1; Son Telgraf, “Dâhiliye Vekilinin Tetkikleri”, 23 Haziran 1943, s.3.

³³¹⁷ Vatan, “Dâhiliye Vekili Felaket Sahasında”, 24 Haziran 1943, s.3.

³³¹⁸ Cumhuriyet, “Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı”, 24 Haziran 1943, s.1; Ulus, “Dâhiliye Vekilimiz Deprem Sahasında”, 24 Haziran 1943, s.1.

³³¹⁹ Ulus, “Dâhiliye Vekilimiz Deprem Sahasında”, 24 Haziran 1943, s.1; Yeni Sabah, “Dâhiliye Vekilinin Riyasetinde İçtima”, 24 Haziran 1943, s.3.

³³²⁰ Cumhuriyet, “Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı”, 24 Haziran 1943, s.1; Ulus, “Dâhiliye Vekilimiz Deprem Sahasında”, 24 Haziran 1943, s.1; Yeni Sabah, “Dâhiliye Vekilinin Riyasetinde İçtima”, 24 Haziran 1943, s.3; Vakit, “Dâhiliye Vekilinin Tetkikleri”, 24 Haziran 1943, s.4.

³³²¹ Vakit, “Dâhiliye Vekilinin Tetkikleri”, 25 Haziran 1943, s.2.

kaymakamların katıldığı bir toplantıya³³²² başkanlık yapan Uran, toplantının ardından tekrar hastaneyi ziyaret etmiş, sonrasında ise Ankara'ya dönmüştür³³²³.

Hükümet temsilcileri ile yerel idarecilerin deprem bölgesine hemen gelmeleri, alınan ve alınacak önlemleri yerinde belirlemeleriyle depremzedelerin sıkıntıları ve ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Yardımların hızlı organize edilmesinde İzmit İstasyon Komutanı'nın büyük katkısı olmuştur. Komutan deprem olur olmaz, İzmit İstasyonu'ndaki telgraf hattı koptuğundan Arifiye İstasyonu'na gitmiştir. Buradan öncelikle Ankara Devlet Demiryolları Genel Müdürü Cemal Hidayet'e ulaşarak, yardım istemiştir. Ardından da Eskişehir, İzmit ve Haydarpaşa ile görüşmeler yapmıştır³³²⁴. Bu suretle depremde haberdar olan İzmit, İstanbul, Eskişehir ve Bolu'dan sağlık, barınma, iye gibi depremzedeler için ilk anda gerekli olan malzemeleri taşıyan birçok yardım treni Adapazarı'na gelmiştir.

Bu kapsamda İzmit Valisi Ziya Tekeli'nin yardım ekipleriyle birlikte bölgeye ulaşmasının ardından, İzmit'ten bir başka yardım ekibi, Kızılay ekibi, askeri kuvvetler, istihkâm kıtaları, motorlu nakliye ve sağlık ekipleri de bölgeye gitmiştir³³²⁵. Ayrıca doktorların, yardım ve sağlık ekiplerinin bulunduğu bir başka tren de Adapazarı'na hareket etmiştir. Şehirdeki bütün nakil vasıtaları Adapazarı'na sevk edilmiş, enkazların kaldırılması için de işçiler gönderilmiştir³³²⁶. Yine trenlerle Adapazarı ve Hendek'e çadır³³²⁷, ilaç ve gıda malzemeleri gönderilmiştir³³²⁸. Ayrıca, İzmit ve çevresinden toplanan on binlerce ekmek ve yiyecek malzemesi³³²⁹ ile sağlık malzemeleri yedi kamyonla deprem bölgesine ulaştırılmıştır. İzmit Sağlık Müdürü'nün başkanlığında kurulan bir sağlık ekibi de Adapazarı'na hareket etmiştir³³³⁰. Kızılay'ın İzmit'te bulunan

³³²² Vakıf, "Dâhiliye Vekilinin Riyasetindeki Toplantı", 25 Haziran 1943, s.2, Vatan, "Dâhiliye Vekili Ankara'ya Gitti", 25 Haziran 1943, s.2; Cumhuriyet, "Dâhiliye Vekili Adapazarı'ndan Dün Ankara'ya Hareket Etti", 25 Haziran 1943, s.1.

³³²³ Akşam, "Dâhiliye Vekili Adapazarı'nda Ayrıldı", 25 Haziran 1943, s.1; Tan, "Adapazarı Yeni Baştan ve Süratle İnşa Edilecek", 25 Haziran 1943, s.2; Yeni Sabah, "Adapazarı Felaketi", 25 Haziran 1943, s.1.

³³²⁴ Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin Bilançosu", 22 Haziran 1943, s.3.

³³²⁵ Vakıf, "Zelzelenin Korkunç Tafsilatı", 22 Haziran 1943, s.4.

³³²⁶ Cumhuriyet, "Yeni Bir Zelzele Felaketi", 21 Haziran 1943, s.1; Türk Yolu, "Vilayetimizin Uğradığı Büyük Felaket", 22 Haziran 1943, s.1.

³³²⁷ Tan, "Adapazarı Zelzeleden Harap Oldu", 21 Haziran 1943, s.2.

³³²⁸ Ulus, "Şiddetli Deprem", 21 Haziran 1943, s.1.

³³²⁹ Vakıf, "Zelzelenin Korkunç Tafsilatı", 22 Haziran 1943, s.4.

³³³⁰ Son Telgraf, "Zelzele Felaketi", 21 Haziran 1943, s.3.

şubesiyle birlikte şehirdeki diğer hayır cemiyetleri de Adapazarı'na yardım ekipleri göndermiştir³³³¹.

İzmit'e yardım trenlerinin gönderildiği şehirlerden biri olan İstanbul'dan da felaketzedelere yardım ve kapanan yolların tamiri için Haydarpaşa'dan bir yardım treni gönderilmiştir³³³². Gece 22.30'da İstanbul'dan Adapazarı'na hareket eden ilk yardım treniyle deprem bölgesine doktor, sağlık ekipleri³³³³, petrol³³³⁴ çadır, ilaç ve yiyecek gönderilmiştir³³³⁵. İstanbul'dan kalkan tren gece 02.30'da Adapazarı'na varmıştır³³³⁶. İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfü Kırdar, gazetecilerle yaptığı görüşmede, *“İmdat trenini ve lüzumlu malzeme ile doktorları gönderdik, zarar ve ziyan hakkında da malumat sorduk, gelecek haberlere göre icabeden vasıtaları derhal göndereceğiz”*³³³⁷ ifadelerini kullanarak İstanbul'un depremzedelerin yanında olduğunu ve gerekli bütün yardımların yapılacağını belirtmiştir. Sonraki günlerde İstanbul'dan 180 çadır ve ekmek taşıyan ikinci bir yardım treninin de bölgeye hareket ettiğini görmekteyiz³³³⁸.

İstanbul'dan olduğu gibi Ankara'dan da bölgeye yardım trenleri gönderilmiştir. Bu kapsamda içinde doktorların, sağlık ekiplerinin, yardım malzemelerinin ve 500 çadırın bulunduğu yardım treni Adapazarı'na gönderilmiştir³³³⁹. Eskişehir'den de üç yardım treninin gönderildiği trenlerde, doktor, hemşire, hastabakıcı ve sıhhiye erleri, cer atölyesinden bir mühendis refakatinde 15 kişilik enkaz temizleme ekibi, gaz, vinç, yardım işçisi, pirinç, zeytinyağı, çay, tuz, şeker, un, fasulye, kazma ve kürek gönderilmiştir. Askeriyeden gönderilen ekmekler dışında³³⁴⁰, 9 bin ekmek ve üç vagon un³³⁴¹ ulaştırılan bölgeye yine trenlerle çadır ve ilaç³³⁴² taşınmıştır.

³³³¹ Cumhuriyet, “Yeni Bir Zelzele Felaketi”, 21 Haziran 1943, s.1; Akşam, “Adapazarı'nda Ölü ve Yaralılar 1500 Kadar Tahmin Ediliyor”, 21 Haziran 1943, s.1.

³³³² Cumhuriyet, “Zelzele, Şehrimizde de Çok Şiddetli Olarak Duyuldu”, 21 Haziran 1943, s.2.

³³³³ Akşam, “İstanbul Dünkü Zelzeleyi Tehlikesiz Atlattı”, 21 Haziran 1943, s.1.

³³³⁴ Akşam, “Dün İlk Yaralı Treni Geldi”, 22 Haziran 1943, s.2.

³³³⁵ Tan, “Zelzele Şehrimizde Kazasız Geçti”, 21 Haziran 1943, s.2.

³³³⁶ Yeni Sabah, “Adapazarı'nda Zelzele Büyük Tahribat Yaptı”, 21 Haziran 1943, s.1.

³³³⁷ Cumhuriyet, “Valinin Beyanatı”, 21 Haziran 1943, s.2; Akşam, “İstanbul Dünkü Zelzeleyi Tehlikesiz Atlattı”, 21 Haziran 1943, s.1.

³³³⁸ Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinin Bilançosu”, 22 Haziran 1943, s.3.

³³³⁹ Son Telgraf, “Zelzele Felaketinin Müthiş Tafsilatı”, 21 Haziran 1943, s.1.

³³⁴⁰ Ulus, “Dâhiliye Vekilinin Meclisteki İzahları”, 22 Haziran 1943, s.1,2; Cumhuriyet, “Dâhiliye Vekâletinin Beyanatı”, 22 Haziran 1943, s.1.

³³⁴¹ Ulus, “Adapazarı'ndan Aldığımız Haberler”, 22 Haziran 1943, s.3.

³³⁴² Vakit, Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 22 Haziran 1943, s.4.

Bolu ise düzenlemiş olduğu yardım ekiplerinden birini Hendek’e, ikinci ekibi ise Düzce Kaymakamı’nın ve Sağlık Müdürü’nün emrinde olmak üzere Adapazarı’na göndermiştir³³⁴³. Bolu’dan gelen yardım ekibiyle de bölgeye doktor, işçi ve çeşitli malzemeler getirilmiştir³³⁴⁴. Tüm bu yardım trenlerinin haricinde deprem bölgesine biri İstanbul’dan diğeri Eskişehir’den olmak üzere, tam donanımlı bir yardım treniyle 40 vagonluk bir hasta nakliye treni gelmiştir³³⁴⁵.

Kızılay Genel Merkezi de deprem bölgesine 500 çadır ve yeterli miktarda sağlık malzemesi ve ilaçla birlikte 5000 lira göndermiştir³³⁴⁶. Tıbbi ecza malzemelerinin içinde 500 takım tedavi paketi ve gereği kadar tetanos serumu bulunmaktadır. Gönderilen para ise vali emrine verilmiştir³³⁴⁷.

Gelen yardım trenleri sayesinde deprem bölgesindeki halkın ilk andaki iâşesinin karşılanması ve en önemlisi depremden yaralı olarak kurtarılan depremzedelere yönelik ilk yardım faaliyetlerinin yapılması sağlanmıştır. Ancak, Kızılay’ın yardımlarının geç geldiği³³⁴⁸, gönderdiği çadırların da yolda kaldığına dair haberler basında yer almıştır³³⁴⁹. Kızılay’ın bu tip afetlerde, hükümetten izinsiz harekete geçememesi bu noktada çokça eleştirilmiştir. Dolayısıyla özellikle basında konuya ilişkin çözüm önerilerinde bulunulduğunu görmekteyiz. Bu önerilerden en dikkat çekici olanı, Kızılay adına afet zamanlarında bürokratik işlemlerin ortadan kaldırılmasının gerektiği, yani Kızılay’ın bağımsız karar alabilme imkânına sahip olmasının, yardım faaliyetlerinin daha hızlı ve daha düzenli bir hale getireceği³³⁵⁰ şeklindedir.

Kızılay’ın hükümete bağlı olarak karar alması, Tan Gazetesi yazarı Zekeriya Sertel tarafından da şu şekilde eleştirilmiştir, “*Kızılay’ın bürokratik formalitelere tabi olarak harekete geçememiş olmasını teessürle kaydetmeğe mecburuz. Kızılay, ani felaketlere süratle yardım etmeğe, süratle yardım yetiştirmeğe mecbur olan bir yardım*

³³⁴³ Ulus, “Dâhiliye Vekilinin Meclisteki İzahları”, 22 Haziran 1943, s.1,2; Cumhuriyet, “Dâhiliye Vekâletinin Beyanatı”, 22 Haziran 1943, s.3.

³³⁴⁴ Ulus, “Şiddetli Deprem”, 21 Haziran 1943, s.1.

³³⁴⁵ Ulus, “Adapazarı’ndan Aldığımız Haberler”, 22 Haziran 1943, s.3.

³³⁴⁶ Vakit, “Kızılay 500 Çadır Gönderdi”, 22 Haziran 1943, s.4; Akşam, “Kızılay’ın Yardımı”, 22 Haziran 1943, s.2.

³³⁴⁷ Ulus, “Kızılay’la Ankara Valiliğinin İlk Yardımları”, 22 Haziran 1943, s.1.

³³⁴⁸ Vakit, “Ordumuzun Fedakârca Yardımı”, 23 Haziran 1943, s.4; Tan, “Adapazarı ve Tifüsün Meydana Çıkardığı Eksiklerimiz”, 27 Haziran 1943, s.1.

³³⁴⁹ Tan, “Adapazarı ve Tifüsün Meydana Çıkardığı Eksiklerimiz”, 27 Haziran 1943, s.1.

³³⁵⁰ Tan, “Zelzele Denizde Nasıl Hissedilmiştir?”, 30 Haziran 1943, s.3.

müessesesidir. Binlerce vatandaşın ondan yardım beklediği bir faciada Kızılay'ın ellerini kollarını bağlayarak emir beklemesi, teşekkülün hikmeti ile barışmayan büyük bir kusurdur"³³⁵¹.

Eleştirilerin odağında olan bir diğer husus ise Eskişehir ve Ankara'dan yola çıkan trenlere kıyasla İstanbul'dan gönderilen yardım treninin geç kaldığına ilişkindir. Bu noktada, İstanbul'dan gönderilen yardım treninin İstanbul Valiliği tarafından, Eskişehir ve Ankara'dan gönderilen trenlerin ise Kızılay tarafından gönderildiğini ifade etmemiz gerekir. Her ne kadar Kızılay eleştiriliyor olsa da, Erzincan Depremi'nin ardından Erzurum ve Sivas'ta deprem felaketlerinin yaşandığı bölgelere hızlı bir şekilde yardım göndermek amacıyla depolar açan kurum, aynı şekilde Eskişehir ve Ankara'da da depolar inşa etmiştir. Batı Anadolu, İstanbul ve Trakya'da meydana gelen herhangi bir afette, bu bölgelere gereken yardımları göndermek için, özellikle Eskişehir'de kurulmuş olan yardım merkezi ve depoların kullanılması düşünülmüştür. Ancak, İstanbul'da Kızılay'ın böyle bir merkezi yoktur³³⁵². Dolayısıyla İstanbul'da yardımların toplanması vakit almış, bu sebeple de yardım trenleri, Ankara ve Eskişehir'e kıyasla bölgeye geç ulaşmıştır.

Depremın hemen ardından halkın ilk ihtiyaçlarının giderilmesi, ilk yardım faaliyetlerinin yapılması ve arama kurtarma çalışmalarının gerçekleşmesinde askerlerin büyük rolü olmuştur. Yiyecek ve çadır gibi ihtiyaçlar ilk olarak askeri makamlar tarafından karşılanmış, enkaz kaldırma faaliyetleri yine ilk kez askerler tarafından yapılmıştır³³⁵³. Korgeneral Muzaffer Ergüder ile Tümgeneral Nazım Aykut bizzat deprem bölgesine gelerek çalışmalarda bulunmuşlardır³³⁵⁴. Gerekli olan bütün tedbirleri alan kumandanlar, bütün deprem bölgesini dolaşarak, gerek sivil gerek askeri ekiplerin faaliyetlerini düzenlenmesinde, yaralı ve ölülerin enkazlardan çıkarılması esnasında ekiplerinin başında bulunmuşlardır³³⁵⁵. Zira hükümet, deprem bölgesinde Örfi İdare

³³⁵¹ Tan, "Adapazarı ve Tifüsün Meydana Çıkardığı Eksiklerimiz", 27 Haziran 1943, s.1.

³³⁵² Akşam, "Kızılay'ın Yardım Heyetleri", 5 Temmuz 1943, s.1,2.

³³⁵³ Vakit, "Zelzelenin Korkunç Tafsilatı", 22 Haziran 1943, s.4.

³³⁵⁴ Vakit, "Zelzelenin Korkunç Tafsilatı", 22 Haziran 1943, s.4; Tan, "Adapazarı Yerle Bir Oldu", 22 Haziran 1943, s.3.

³³⁵⁵ Tan, "Adapazarı Yerle Bir Oldu", 22 Haziran 1943, s.3.

Kanununu³³⁵⁶ uygulamış, bu sebeple General Fazıl Aykut, Adapazarı ve köylerinde askeri idareyi tesis etmekle görevlendirilmiştir³³⁵⁷.

Örfi İdare Kanunu'na kendisine yetki verilen ordu, bahsi geçen görevleri hızlı ve düzenli bir şekilde yapabilmek için felaket bölgesini yedi bölgeye ayırarak, her bir bölge için askeri ve sivil memurlardan oluşan bir ekip görevlendirmiştir³³⁵⁸. Belediye Başkanı Ahmet Abacı'nın gazetecilere aktardığı üzere de enkaz ekibi, enkazı yıkmak, enkazı temizlemek ve enkaz altından kurtarma olarak da üçe ayrılmıştır³³⁵⁹. Temizleme ekibi, yollardaki ve büyük caddelerdeki enkazı kaldırmak, kurtarma ekibi ise enkaz altında kalması muhtemel olanları kurtarmakla, yıkım ekibi ise caddelerdeki yıkılması gereken binaları yıkmakla görevlendirilmiştir³³⁶⁰. Bazı binalar dinamit yardımıyla yıkılmış, yıkım esnasında halkın korkmaması için sokaklarda tellallar dolaştırılmıştır³³⁶¹. Enkaz kaldırma, temizleme ve yıkma faaliyetlerinde büyük oranda askerler görev almışlar, hasar gören açılması gereken dükkânlar da askerin verdiği kararlara göre açılmıştır. Deprem nedeniyle Bankalar ve Mal Müdürlüğü'nün kırılan kasalarındaki paralar etrafa saçıldığından, bu paraların güvenliği de asker tarafından sağlanmıştır³³⁶². Hemen hemen bütün dükkânları yıkıldığı Uzunçarşı, askerler tarafından kordon altına alınmıştır³³⁶³. Herhangi bir hırsızlık ve asayişsizliğe mahal vermemek adına da kısmen yıkılan binaların başına da birer nöbetçi asker konularak, kimlik gösterilmedikçe de halkın binalara girmesi yasaklanmıştır³³⁶⁴. Önemli evrakların olduğu hükümet konağındaki resmi evrak da 3 genç tarafından kurtarılmıştır³³⁶⁵. Yine bölgede herhangi bir asayişsizliğe veya hırsızlığa

³³⁵⁶ Bakanlar Kurulunun aldığı kararla bir bölgedeki asayışı ve emniyeti sağlamak için yine Bakanlar Kurulu'nun belirlediği görev ve sorumlulukların askeri makamlara veren kanundur, bkz. Resmi Gazete, 22 Mayıs 1940.

³³⁵⁷ Son Telgraf, "Dâhiliye Vekilinin Tetkikleri", 23 Haziran 1943, s.3; Cumhuriyet, "Zelzele Bölgesinde", 23 Haziran 1943, s.1; Vakit, "Ordumuzun Fedakârca Yardımı", 23 Haziran 1943, s.4.

³³⁵⁸ Tan, "Adapazarı Yerle Bir Oldu", 22 Haziran 1943, s.1,3.

³³⁵⁹ Akşam, "Zelzeleden Sonra Adapazarı'nda Barakalar Yapılmaya Başlanacak", 26 Haziran 1943, s.1.

³³⁶⁰ Vatan, "Adapazarı'nda Tabii Hayat Avdet Etmeye Başladı", 27 Haziran 1943, s.1.

³³⁶¹ Son Telgraf, "Adapazarı'nda Zelzele Felaketzedelerine Ekmek Karnesiz Veriliyor", 26 Haziran 1943, s.1.

³³⁶² Vakit, "Ordumuzun Fedakârca Yardımı", 23 Haziran 1943, s.4.

³³⁶³ Akşam, "Adapazarı Faciası", 24 Haziran 1943, s.2.

³³⁶⁴ Ulus, "Ulus Muhabiri Deprem Bölgesinde Gördüklerini Anlatıyor", 24 Haziran 1943 s.1,2.

³³⁶⁵ Son Telgraf, "Adapazarı'nda Zelzele Felaketzedelerine Ekmek Karnesiz Veriliyor", 26 Haziran 1943, s.1.

meydan vermemek adına kazanın her tarafında askerler devriyeler halinde gezerek önlem almışlardır³³⁶⁶.

Alınan tedbirler sayesinde birkaç münferit hırsızlık olayının dışında bölgede herhangi bir asayişsizlik yaşanmamıştır. Bu bağlamda, bir iki kadın cesedinin kulağındaki altın küpelerin ve beş teneke gaz yağının çalınması³³⁶⁷, deprem bölgesinde yaşanan hırsızlık olaylarına örnek olarak verilebilir. Altın küpeleri çalan Safiye adındaki kadın yakalanmış ve hakkında da hemen işlem yapılmıştır³³⁶⁸. Deprem bölgesinde birkaç münferit olay dışında herhangi bir asayişsizliğin yaşanmamış olması, Örfi İdare Komutanı General Sabit Noyan tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır³³⁶⁹. General Noyan tarafından asayiş meselesinin üzerinde ısrarla durulmasının farklı bir sebebi bulunmaktadır. Zira depremin gerçekleştiği 1943 yılında İkinci Dünya Savaşı devam etmekteydi ve bu dönemde temel ihtiyaçların karşılanamaması ile artan fakirlik karşısında bilhassa hırsızlık olaylarında artış yaşanmaktaydı. Nitekim Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü'nün "Hükümlüler İstatistiğine" göre, 1939'da hırsızlık kapsamına giren suçlardan toplam 10.722 şahıs muhtelif cezalar alırken, bu sayı 1943 yılında 15.606'ya çıkmıştır³³⁷⁰. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere hırsızlık hadiselerinde neredeyse %50'lik bir artış söz konusudur.

Deprem bölgesinde olumsuzluk olarak nitelendirebileceğimiz bir diğer hadise ise, depremde hayatını kaybetmiş olan yakınlarını defnetmek isteyen ahaliden, mezarlık görevlilerinin almamaları gereken bir ücret talep etmiş olmalarıdır. Said Kesler'in Tan Gazetesi'nde verdiği bilgiye göre, ölülerini mezarlığa gömmek isteyenlerden mezarda bulunan görevli tarafından dört lira istenmiş, ücretin verilmemesi halinde ise ölülerin gömülmeyeceği ifade edilmiştir. Şikâyetlerin belediye başkanına kadar ulaşmasının ardından, görevlilerin uyarılmasıyla sorun ortadan kalkmıştır³³⁷¹.

³³⁶⁶ Son Telgraf, "Yardım Ekiplerinin Faaliyetleri", 22 Haziran 1943, s.3.

³³⁶⁷ Cevdet Yakup Baykal, "Adapazarı ve Hendek'te Felaketzede Halk Hala Yerleşemedi", Cumhuriyet, 3 Temmuz 1943, s.2.

³³⁶⁸ Vakit, "Adapazarı'nda Kefen Soyucu Bir Kadın", 29 Haziran 1943, s.5.

³³⁶⁹ Vakit, "Örfi İdare Komutanı Adapazarı'nda", 25 Haziran 1943, s.2; Vatan, "Örfi İdare Komutanının Beyanatı", 25 Haziran 1943, s.2.

³³⁷⁰ Cevdet Teke, "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin İlaşe Tedbirleri: İhtikârla Mücadele", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, s.190. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/issue/61336/8741> 71. (Erişim 06 Şubat 2022).

³³⁷¹ Said Kesler, "Son Zelzelede Bina Kaybı Bilhassa Çok Ağır Olmuştur", Tan, 25 Haziran 1943, s.3.

2.9.5.1. Deprem Bölgesinde Enkaz Kaldırma Çalışmaları

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere deprem bölgesinde ilk enkaz kaldırma çalışmaları askerler tarafından başlatılmıştı. Ardından ise bu iş için oluşturulan ekipler, enkazı yıkmak, enkazı temizlemek ve enkaz altındakileri kurtarmak şeklinde üçe ayrılmışlardı. Bunlardan “enkaz altındakilerini kurtarma” ekibi, kendi içerisinde “dinleme” ve “kurtarma” ekipleri olarak sınıflandırılmıştır.

Bu ekiplerden “dinleme” grubunda olanlar, bütün enkaz yığınlarının etrafında teker teker dolaşmak suretiyle yıkılan binalar arasında ses olup olmadığını kontrol etmişler, ses duydukları anda ise kurtarma ekiplerine haber vererek felaketzedenin kurtarılmasını sağlamaya çalışmışlardır³³⁷². Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu hususta askerlerin çalışmaları son derece önemlidir. Zira onların çalışmaları sayesinde enkaz altından yüzlerce vatandaş kurtarılmıştır³³⁷³. Ancak ilk anda bölgeye sevk edilen askerlerin bu iş için yeterli gelmediğini, dolayısıyla çevre illerden bölgeye takviye birlikler gönderildiğini ifade etmemiz gerekir.

Bu amaçla öncelikle Başköprü’den trenle 500 asker gönderilmiştir. Aynı trenle ayrıca, 40 jandarma, 40 polis, 50 demiryolu işçisi enkaz kaldırma faaliyetlerinde yer almak için Adapazarı’na gelmiştir³³⁷⁴. Demiryolları İdaresi de enkaz kaldırma işlerinde askere destek olmaları için Eskişehir’deki Çıraklık Okulu öğrencilerini ve 90 işçiyi bölgeye göndermiştir³³⁷⁵. İzmit itfaiye ekipleri, Kandıra’dan 500 kişilik bir ekip³³⁷⁶ ve Adapazarı Hapishanesi’nde bulunan mahkûmların bazıları da bu süreçte arama kurtarma çalışmalarına katılmışlar, askerlere destek olmuşlardır. Deprem sebebiyle zarar gören binalardan olan hapishane de bulunan mahkûmların bir kısmı İzmit’e sevk edilmişler³³⁷⁷, cezası hafif olanlardan bazıları da enkaz temizleme faaliyetlerinde görev almışlardır³³⁷⁸. Depremzedeler ile birlikte çevre köy, kasaba ve şehirlerden gelen ahali de bu süreçte

³³⁷² Son Telgraf, “Adapazarı’nda Hayat”, 25 Haziran 1943, s.1,3.

³³⁷³ Son Telgraf, “Orduya Minnet ve Şükran”, 23 Haziran 1943, s.3; Vakit, “Zelzele Kurbanlarının Az Olmasını Ordumuza Borçluyuz”, 23 Haziran 1943, s.1.

³³⁷⁴ Ulus, “Adapazarı’ndan Aldığımız Haberler”, 22 Haziran 1943, s.3.

³³⁷⁵ Son Telgraf, “Zelzelenin İlk Anı”, 25 Haziran 1943, s.3.

³³⁷⁶ Türk Yolu, “Adapazarı’nda Normal Hayat Avdet Etmeye Başlıyor”, 25 Haziran 1943, s.1.

³³⁷⁷ Ulus, “Adapazarı’ndan Aldığımız Haberler”, 22 Haziran 1943, s.3; Son Telgraf, “Enkaz Arasından Çıkarılanlar”, 22 Haziran 1943, s.3; Cumhuriyet Gazetesi’nde tutukluların İstanbul’a sevk edildiği yazmaktadır. Bkz. Cumhuriyet, “Zelzele Felaketinin Tafsilatı”, 22 Haziran 1943, s.1.

³³⁷⁸ Son Telgraf, “Zelzele Bölgesinde Son Vaziyet”, 23 Haziran 1943, s.3.

askere yardımcı olmak amacıyla enkaz kaldırma çalışmalarına iştirak etmişlerdir³³⁷⁹. Enkaz kaldırma çalışmaları esnasında, yağın şiddetli yağmurlar sebebiyle çalışanlar zor anlar yaşamış, ekipler yağmurun şiddetlendiği zamanlarda çalışmalarına ara vermek durumunda kalmışlardır³³⁸⁰.

Askerler, işçiler, öğrenciler, mahkûmlar ve ahalinin katılımıyla, deprem bölgesinde enkaz temizleme ve arama-kurtarma ekiplerinde görev alanların sayısının 4.000 kişiyi bulduğu gazete haberlerinden anlaşılmaktadır³³⁸¹. Ancak, bahsi geçen çalışmalara bu kadar kişinin katılmadığını, halkın kendi enkazını kendisinin kaldırdığını, basında yer alan bilgilerin doğru olmadığını, Adapazarı'na giden Vatan Gazetesi muhabirlerinden Faruk Fenik şu cümlelerle anlatmaktadır³³⁸²; *“İstanbul'dan gelen gazeteler kapış kapış gidiyor, herkes toplanıp yazılan haberleri okuyor, havadislerle alay eder gibi, nerede diyorlar, nerede gönderilen 3000 kişilik kurtarma ekipleri, nerede ılık, nerede su, herkes kendi enkazının arasındaki ölüsünü kendisi çıkarıyor”*. Diğer taraftan Akşam Gazetesinde yer alan, *“Enkaz kaldırma işleri başlayınca amelinin gündeliği iki, üç liradan birden altı liraya çıktı”*³³⁸³ ve Son Telgraf Gazetesi'ndeki *“Bazı zenginler İzmit'ten ve buradan işçi tutarak kendi ev ve dükkânlarının enkazını temizletmektedir”*³³⁸⁴, *“İlk anlarda yeterli miktarda imdat ekipleri gelmiş olsaydı tabi ölü miktarı daha çok azalacaktı”*³³⁸⁵ şeklindeki haberler, arama kurtarma ve enkaz kaldırma faaliyetlerinde görev alanların sayısının yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak tüm eleştirilere rağmen askerlerin ve onlara destek olan her kesimden vatandaşın üstün gayretlerine şahit olan Adapazarlılar, subay veya er fark etmeksizin orduya mensup kimi görürse minnettarlıklarını göstermişlerdir³³⁸⁶.

Arama-kurtarma faaliyetlerinde ekipleri en çok zorlayan husus, şiddetli yağışlardır. Bununla birlikte elektriklerin kesilmesi de bir başka olumsuzluk olarak

³³⁷⁹ Son Telgraf, “Yardım Ekiplerinin Faaliyetleri”, 22 Haziran 1943, s.3.

³³⁸⁰ Tan, “Adapazarı Yerle Bir Oldu”, 22 Haziran 1943, s.1,3; Vakit, Zelzelenin Korkunç Tafsilatı”, 22 Haziran 1943, s.4; Ulus, “Dâhiliye Vekilimiz Deprem Sahasında”, 24 Haziran 1943,s.1; Vatan, “Her Gün Enkaz Altından Ölümler Çıkarılıyor”, 24 Haziran 1943, s.1.

³³⁸¹ Cumhuriyet, “Dâhiliye Vekili Adapazarı'ndan Dün Ankara'ya Hareket Etti”, 25 Haziran 1943, s.1; Son Telgraf, “Adapazarı'nda Hayat”, 25 Haziran 1943,s.1,3.

³³⁸² Faruk Fenit, “Adapazarı'nda Neler Gördüm?”, Vatan, 25 Haziran 1943, s.3.

³³⁸³ Akşam, “Bir Kısım Dükkânlar Açıldı, Hayat Canlanıyor”, 5 Temmuz1943, s.1.

³³⁸⁴ Son Telgraf, “Zelzele Sahasında”, 24 Haziran 1943, s.3.

³³⁸⁵ Cumhuriyet, “Adapazarı ve Hendek'te Felaketzede Halk Hala Yerleşemedi”, 3 Temmuz 1943, s.2; Son Telgraf, “Adapazarı Zelzele Felaketzedeleri”, 3 Temmuz 1943, s.1,4.

³³⁸⁶ Vakit, “Ordumuzun Fedakârca Yardımı”, 23 Haziran 1943, s.4.

karşımıza çıkmaktadır. Yağan yağmurla birlikte elektriğin de kesik olması bölgedeki tüm faaliyetlerde bir düzensizliğin ve kargaşanın yaşanmasına neden olmuştur. Depremi hemen ardından kolordu tarafından temin edilen fenerlerle çalışma yapılmış, ancak bu fenerlerin ışıkları yeterli gelmediğinden Demiryolları İdaresi'nin İzmit deposundan getirttiği aydınlatıcı fişeklerle faaliyetlere devam edilmeye çalışılmıştır³³⁸⁷. Ancak bunlar da yeterli gelmemiştir. Bu sebeple Hilmi Uran'ın TBMM'nde ifade ettiği üzere deprem bölgesinden ilk istenen malzemeler fener ve gaz olmuştur³³⁸⁸. Aynı şekilde Kızılay'dan da gemici feneri istenmiştir³³⁸⁹. İzmit, Ankara ve Eskişehir'den gelen yardım trenleriyle de bölgeye fenerler getirilmiştir³³⁹⁰. İstanbul'dan bölgeye 300 gemici feneriyle birlikte, Adapazarı'na 75 teneke ve Hendek'e 25 teneke gaz gönderilmiştir³³⁹¹.

2.9.5.2. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, büyük ölçüde askerler tarafından organize edilen enkazların kaldırılması faaliyetleri neticesinde birçok kişi ağır ya da hafif yaralı kurtarılmıştır. Çıkarılan yaralıların ilk tedavileri, yardım trenleriyle bölgeye gelen sağlık ekipleri tarafından yapılmıştır. Yaralıların tedavisi için birçok doktorun görev yaptığı deprem bölgesinde, deprem haberini trende oldukları sırada haber alan, Giresun Milletvekili Dr. Vasıf, Maraş Milletvekili Dr. Kemal, Bilecik Milletvekili Dr. Muhlis, Kastamonu Milletvekili Dr. Fahri Ecevit ve Balıkesir Milletvekili Hayrettin Koran da görev alarak çalışmışlardır³³⁹².

İlk tedavileri yapılan yaralılar, Memleket Hastanesi'nin ağır hasar alması sebebiyle³³⁹³, sağlam kalan tek hastane olan askeri hastaneye nakledilmişlerdir. Yaralıların hastaneye sevk edilmesi sırasında yine şehrin karanlık oluşundan dolayı güçlükler yaşanmış, bu sorun petrol lambaları ve el fenerleri yardımıyla giderilmeye çalışılmıştır³³⁹⁴. Bununla birlikte yaralıların karşılaştıkları diğer bir sorun ise, şehirde

³³⁸⁷ Ulus, "Adapazarı'ndan Aldığımız Haberler", 22 Haziran 1943, s.3.

³³⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İctima F, Cilt 3, s. 97. (21 Haziran 1943).

³³⁸⁹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.257.

³³⁹⁰ Son Telgraf, "Enkaz Arasından Çıkarılanlar", 22 Haziran 1943, s.3.

³³⁹¹ Yeni Sabah, "Bazı General Konsoloslar Valiye Taziyede Bulundular", 25 Haziran 1943, s.1.

³³⁹² Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.257; Ulus, "Adapazarı'ndan Aldığımız Haberler", 22 Haziran 1943, s.3.

³³⁹³ Akşam, "Sarsıntıdan Sonra Yağmur", 22 Haziran 1943, s.1.

³³⁹⁴ Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinin Bilançosu" 22 Haziran 1943, s.3.

ayakta kalan tek hastane olan askeri hastanenin yaralıları için yeterli gelmemesi olmuştur. Bölgedeki şiddetli yağmurlar sahra hastanelerinin kullanılmasını engellemiştir. Bu nedenle üç geçici hastane kurulmuştur³³⁹⁵. Hastanelerden bir tanesi depremden az hasar gören ortaokul binasında kurulmuştur³³⁹⁶. Halkevi binası da hastaneye dönüştürülmüştür³³⁹⁷. Yıkılan Memleket Hastanesi'nde bulunan hastalar buraya sevk edilmişlerdir³³⁹⁸. Sadece 50 yatağın bulunduğu Halkevi de yeterli³³⁹⁹ gelmeyince yaralıları başka şehirlere nakledilmişlerdir.

Bu bağlamda en çok depremzedenin İstanbul'da bulunan hastanelere gönderildiğini, ayrıca İzmit ve Eskişehir'deki hastanelere de yaralı sevk edildiğini görmekteyiz. İstanbul'da Haydarpaşa Askeri ve Numune Hastanesi, Cerrahpaşa Hastanesi, Guraba Hastanesi, Haseki Hastanesi, Zeynep Kâmil Hastanesi gibi hastaneler en çok depremzedenin nakledildiği hastaneler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira burada bahsi geçen hastane idarecileri, deprem haberini alır almaz gerekli tedbirleri almışlar ve hastanelerinde depremzedeler için yatak ayırmışlardır³⁴⁰⁰. Nitekim Cerrahpaşa Hastanesi'nde 60, Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde 50, Guraba Hastanesi'nde 55, Beyoğlu Hastanesi'nde 20, Haseki Hastanesi'nde 40 yatak ayrılmış³⁴⁰¹, ayrıca, yaralıların Adapazarı'ndan İstanbul Haydarpaşa Gar'ına getirilmesi için özel bir tren ayarlanmıştır³⁴⁰². Haydarpaşa'ya gelecek olan yaralıların hastanelere nakli için de beş otobüsle birlikte hasta nakliye arabaları tahsis edilmiştir³⁴⁰³. Sağlık Müdürlüğüne ait

³³⁹⁵ Ulus, "Adapazarı'ndan Aldığımız Haberler", 22 Haziran 1943, s.3.

³³⁹⁶ Vatan, "Adapazarı Harabeye Döndü", 22 Haziran 1943, s.3.

³³⁹⁷ Tan, "Zelzele Sahasında Enkaz Altından 100 Yaralı Daha Çıkarıldı", 23 Haziran 1943, s.1.

³³⁹⁸ Ulus, "Adapazarı Depreminden Sonra İki Yaralı Kafilesi İstanbul'a Biri de Eskişehir'e Yollandı", 23 Haziran 1943, s.1; Vatan, "Zelzele Felaketi", 23 Haziran 1943, s.2; Yeni Sabah, "Zelzele Mıntıkasında", 23 Haziran 1943, s.1; Cumhuriyet, "Zelzele Bölgesinde", 23 Haziran 1943, s.1,3; Vakit, "Adapazarı Zelzelesi Kurbanları", 23 Haziran 1943, s.4.

³³⁹⁹ Cumhuriyet, "Zelzele Bölgesinde", 23 Haziran 1943, s.1; Tan, "Zelzele Sahasında Enkaz Altından 100 Yaralı Daha Çıkarıldı", 23 Haziran 1943, s.1.

³⁴⁰⁰ Vakit, "Şehrimize Getirilen Yaralılar", 21 Haziran 1943, s.4.

³⁴⁰¹ Son Telgraf, "Zelzele Felaketi", 21 Haziran 1943, s.3; Akşam Gazetesi'nde yaralananlar için Haydarpaşa Hastanesi'nde 100, geri kalan İstanbul hastanelerinde ise 180 yatak ayrıldığı ifade edilmiştir. Bkz. Akşam, "Dün İlk Yaralı Treni Geldi", 22 Haziran 1943, s.2; Tan Gazetesi'nde Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde 30, Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nde 50, Gureba Hastanesi'nde 55, Beyoğlu Hastanesi'nde 20, Cerrahpaşa' da 60, Haseki'de 44 kişilik yer ayrıldığı belirtilmektedir. Bkz. Tan, "Adapazarı Yerle Bir Oldu", 22 Haziran 1943, s.1,3.

³⁴⁰² Son Telgraf, "Zelzele Felaketi", 21 Haziran 1943, s.3.

³⁴⁰³ Akşam, "Dün İlk Yaralı Treni Geldi", 22 Haziran 1943, s.2; Son Telgraf, "Zelzele Felaketi", 21 Haziran 1943, s.3.

sağlık ekipleriyle birlikte askeri sağlık ekipleri de bu süreçte Haydarpaşa’da hazır bulunmuşlardır³⁴⁰⁴.

Hastanelerde de yaralılar için neler yapılacağı, nasıl tedbirler alınacağı ve tedavisi biten yaralılar hakkında yapılması gerekenler hakkında Sağlık Müdürlüğü tarafından alınan kararlar da bu süreçte hastanelere bildirilmiştir. Buna göre, hastaneye kaldırılan yaralıların yaşlarına ve ağır veya hafif yaralı olmalarına göre cetveller tutulacak, yaralıların kimlikleri incelenerek İstanbul’da akrabası olup olmadıkları tespit edilecektir. Tedavisi yapılan hafif yaralıların, İstanbul’daki akrabalarının yanına gönderilmesine, akrabası olmayalar için de Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Yardımsevenler Cemiyeti, Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin vasıtasıyla hastane dışında kalacak yerlerinin belirlenmesine karar verilmiştir³⁴⁰⁵. Sağlık Müdürlüğü’nün böyle bir yol izlemesinde, deprem bölgesinde bütün binaların yıkılması etkili olmuştur diyebiliriz. Nitekim tedavisi hemen tamamlanan ve İstanbul’da akrabası bulunmayan yaralıların, Adapazarı’nda kalacak yerlerinin kalmaması, adı geçen kurumlarca geçici olarak kalacak yer temin edilmesini gerekli kılmıştır.

Sağlık Müdürlüğü’nün almış olduğu bu tedbirler neticesinde, valilik tarafından, kimlikleri tespit edilen felaketzedelerden³⁴⁰⁶, tedavisi yapıp iyileşenler İstanbul’daki akrabalarının yanına gönderilmişlerdir. Bahsi geçen kurumlarda kalmak istemeyen ve İstanbul’da akrabası olmayanlar ise, belediye ve Kızılay tarafından giyecek yardımı yapıldıktan sonra Adapazarı’na gönderilmişlerdir³⁴⁰⁷.

İstanbul Valiliği ve İstanbul Sağlık Müdürlüğü tarafından alınan önlemlerle, yaralıların nakli ve tedavileri sağlandığı gibi yaralılarla yakından da ilgilenilmiştir. İstanbul Valisi Lütfi Kırdar bizzat hastanelere giderek yaralıları ziyaret etmiş³⁴⁰⁸, Sağlık Müdürü de deprem bölgesinden gelen yaralılarla bizzat meşgul olmuştur. İstanbul’da izinli bulunan bütün doktorlar izinlerini iptal ederek hastanelerde çalışmışlardır³⁴⁰⁹.

³⁴⁰⁴ Tan, “Adapazarı Yerle Bir Oldu”, 22 Haziran 1943, s.1,3.

³⁴⁰⁵ Vakit, “Şehrimize Getirilen Yaralılar”, 23 Haziran 1943, s.4.

³⁴⁰⁶ Tan, “Zelzele Sahasında Enkaz Altından 100 Yaralı Daha Çıkarıldı”, 23 Haziran 1943, s.1.

³⁴⁰⁷ Akşam, “İyileşen Yaralılar”, 25 Haziran 1943, s.1.

³⁴⁰⁸ Son Telgraf, “Vali Bu Sabah Yaralıları Ziyaret Etti”, 23 Haziran 1943, s.3, Akşam, “Eminönü Halkevine Teberrüler”, 24 Haziran 1943, s.1, Cumhuriyet, “Düzce’de Hiçbir Zayıyat Yok”, 24 Haziran 1943, s.3; Yeni Sabah, “Yeni Yaralılar Geldi”, 24 Haziran 1943, s.1.

³⁴⁰⁹ Tan, “Adapazarı Yerle Bir Oldu”, 22 Haziran 1943, s.1,3.

Yaralıların yardım trenleriyle, başta İstanbul olmak üzere en yakın şehirlerdeki hastanelere nakledilmeleri esnasında bir takım sıkıntılar yaşandığını basına yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır. Örneğin yaralıları Adapazarı'ndan alarak Haydarpaşa'ya getiren trenlerin vagonlarının yataksız ve lambasız olduğu, trenlerde depremzedelere bir parça ekmek dahi verilemediği³⁴¹⁰ şeklindeki haberler dikkat çekmektedir. Yardım trenlerine dair bir başka eleştiride, yaralıları nakletmek için yeterli sayıda vagon kullanılmadığı, birçok yaralıların zor ve sağlıksız koşullarda İstanbul'a getirildiğine dairdir. Tan Gazetesi yazarı Said Kesler, hasta vagonlarında ışık olmadığını, malzemelerinin eksik, doktorların ise yerinden kıpırdamadığını³⁴¹¹ ifade ederek, depremzedelerin nakil süreçlerini ve yardım trenleri sert bir dille eleştirmiştir.

24 Haziran 1943 Tarihli Ulus Gazetesi

³⁴¹⁰ Vakıf, "Adapazarı ve Hendek Felaketzedelerine Nasıl Yardım Etmeli", 1 Temmuz 1943, s.1.

³⁴¹¹ Said Kesler, "Son Zelzelede Bina Kaybı Bilhassa Çok Ağır Olmuştur", Tan, 25 Haziran 1943, s.3.

2.9.5.3. Depremzedeler İçin İaşe Temini

Bir takım eleştirilere rağmen yaralı depremzedelerin sevk ve tedavileri için elindeki tüm imkânları seferber eden hükümet yetkilileri, deprem bölgesinde bulunan ahali için de tedbirler alarak, halkın ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Evlerle beraber dükkânların da yıkıldığı veya hasar aldığı deprem bölgesinde, halkın en önemli sorunlarından biri de iaşe temini olmuştur.

Enkaz kaldırma çalışmalarında olduğu gibi iaşe temini hususunda da ordunun devreye girdiğini görmekteyiz. Nitekim Adapazarı'nda bulunan 17. Tümen ve Eskişehir Kolordu ve Mıntika Kumandanlıklarının çalışmalarıyla, depremzedelere ilk sıcak çorba asker tarafından dağıtılmış, Kızılay devreye girinceye kadar depremzedelerin yemek ihtiyaçlarını ordu tarafından karşılanmıştır³⁴¹². Askerler Yeni Camii civarında iki, ortaokul binası ve Orhan Cami civarında da birer tane olmak üzere dört aşevi kurarak, üç gün boyunca halka sıcak yemek dağıtmıştır³⁴¹³. Aşevindeki yemekler, deprem nedeniyle dükkânı yıkılan aşçılar tarafından yapılmıştır³⁴¹⁴. Askeri makamlar sadece aşevleri vasıtasıyla değil, ayrıca halka 20 bin ekmek, çorba, fasulye, şeker gibi yiyecek maddeleri dağıtmışlardır³⁴¹⁵. Bu süreçte İzmit Valisi Ziya Tekeli, Kızılay'dan da aşevi açılmasını talep etmiş³⁴¹⁶, bu talep ancak depremin dördüncü günü gerçekleştirilebilmiştir³⁴¹⁷. Kızılay, aşevlerini geç açmasına rağmen Bolu üzerinden deprem bölgesine erzak yardımı göndererek³⁴¹⁸ askeriye'nin de kurmuş olduğu aşevlerindeki yiyecek ihtiyaçlarını karşılamıştır³⁴¹⁹. Kızılay ayrıca, Adapazarı ve Hendek'e sıcak yemek dağıtımının sağlanması için on bin lira göndermiştir³⁴²⁰. İlerleyen günlerde yine Kızılay tarafından

³⁴¹² Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.261.

³⁴¹³ Vakit, "Askeri ve Kızılay Aşevleri", 25 Haziran 1943, s.4; Ulus, "Deprem Felaketzedelerine Sıcak Yemek Verilmeğe Başlandı", 25 Haziran 1943, s.1,3.

³⁴¹⁴ Vakit, "Askeri ve Kızılay Aşevleri", 25 Haziran 1943, s.4.

³⁴¹⁵ Cumhuriyet, "Zelzele Bölgesinde", 23 Haziran 1943, s.1, Son Telgraf, "Orduya Minnet ve Şükran", 23 Haziran 1943, s.3; Vakit, "Ordumuzun Fedakârca Yardımı", 23 Haziran 1943, s.4.

³⁴¹⁶ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.259; Ulus, "Adapazarı'ndan Aldığımız Haberler", 22 Haziran 1943, s.3.

³⁴¹⁷ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s. 261; Cumhuriyet, "Zelzele Bölgesinde", 23 Haziran 1943, s.1; Son Telgraf, "Orduya Minnet ve Şükran", 23 Haziran 1943, s.3.

³⁴¹⁸ Ulus, "Deprem Felaketzedelerine Sıcak Yemek Verilmeğe Başlandı", 25 Haziran 1943, s.3, Yeni Sabah, "Adapazarı Felaketi", 25 Haziran 1943, s.1.

³⁴¹⁹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s. 261.

³⁴²⁰ Son Telgraf, "Adapazarı'nda", 27 Haziran 1943, s.1.

yoksul halka erzak dağıtılması için Adapazarı'na on bin lira, Hendek'e ise 3.980 lira gönderilmiştir³⁴²¹.

Kızılay'ın aşevlerini geç açması ve depremden üç gün sonra yemek dağıtımını yapması Asım Us tarafından eleştirilmiştir. Nitekim Us'a göre, halk üç gün sonra enkaz altında kalan gıda maddelerini çıkardığı için halka yiyecek dağıtılmasına gerek yoktur. Çünkü Kızılay'ın aşevlerinde bedava bir biçimde karınlarını doyuran işçiler gündeliği dört lira olan fırınlarda çalışmamışlardır. Us, bu sebeple kaleme aldığı yazısında, yardımların zamanında yapılması gerektiğini, ihtiyaç karşılandıktan sonra da yardımların kesilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Us'a göre, felaketzedelere yapılacak en kıymetli yardım yıkılan evlerini yapılabilmesi için paraya ve yapı malzemesine ihtiyacı olanlara kolaylık göstermektir³⁴²².

Kızılay ve askeri makamlar haricinde halkın iâşesini sağlayan diğer bir kurum da Devlet Demiryolları İdaresi olmuştur. Devlet Demiryolları İdaresi deprem bölgesinde kazanlar kurarak felaketzedelere çorba ve pilav dağıtımını gerçekleştirmiştir³⁴²³. Ayrıca İzmitli hayırsever Emin Terzioğlu da bir aşevi kurdurarak, günlük bin depremzedenin sıcak yemek ihtiyacını karşılamıştır³⁴²⁴.

Aşevleri halkın yemek ihtiyacını karşılamışsa da deprem bölgesinde en büyük eksiklik, ekmek temininde yaşanmıştır. Nitekim Valilik, Kızılay'dan aşevleri açılmasını talep ettiği gibi, diğer valiliklerden de mümkün olduğu kadar çok ekmeğin ilk vasıta ile gönderilmesini istemiştir³⁴²⁵. Bunun üzerine İstanbul'dan Adapazarı'na iki kere³⁴²⁶ olmak üzere, 10 bin ekmek gönderilmiştir³⁴²⁷. İstanbul'da felaketzedeler için yapılacak

³⁴²¹ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.262.

³⁴²² Asım Us, "Adapazarı ve Hendek Felaketzedelerine Nasıl yardım Etmeli", Vakıf, 1 Temmuz 1943, s.1.

³⁴²³ Son Telgraf, "Zelzelenin İlk Anı", 25 Haziran 1943, s.3.

³⁴²⁴ Vakıf, "Örnek Bir Hareket", 25 Haziran 1943, s.4; Vatan, "Zelzele Sahasından Yeni Haberler", 25 Haziran 1943, s.1; Yeni Sabah, "Adapazarı Felaketi", 25 Haziran 1943, s.1; Akşam, "Zelzele Mıntıkasında Hayat", 25 Haziran 1943, s.1; Türk Yolu, "Şehrimiz Kızılay Kurumu'nun Kazazedelere Yaptığı Büyük yardım", 26 Haziran 1943, s.1.

³⁴²⁵ Ulus, "Adapazarı'ndan Aldığımız Haberler", 22 Haziran 1943, s.3.

³⁴²⁶ Akşam, "Eminönü Halkevine Teberrüler", 24 Haziran 1943, s.1; Cumhuriyet, "Düzce'de Hiçbir Zayıat Yok", 24 Haziran 1943, s. 3, Son Telgraf, "Zelzele Sahasında", 24 Haziran 1943, s.3, Yeni Sabah, "Bazı General Konsolaslar Valiye Taziyede Bulundular", 25 Haziran 1943, s.1.

³⁴²⁷ Ulus, "Adapazarı Depreminden Sonra İki Yaralı Kafilesi İstanbul'a Biri de Eskişehir'e Yollandı", 23 Haziran 1943, s.3; Vatan, "Zelzele Felaketi", 23 Haziran 1943, s.2; Yeni Sabah, "Ölü ve Yaralıların Listesini Veriyoruz", 23 Haziran 1943, s.1; Akşam, "Adapazarı'nda Kurtarma İşlerine Devam Olunuyor", 23 Haziran 1943, s.1; Cumhuriyet, "Zelzele Bölgesinde", 23 Haziran 1943, s.1; Tan, "Zelzele Sahasında", 23 Haziran 1943, s.2.

ekmekler için Toprak Mahsulleri Ofisi günde 300 çuval un tahsis etmiştir. Belediye bu unları kullanarak yaptığı ekmekleri deprem bölgesine göndermiştir. Deprem bölgesine fırınlar açılıncaya kadar un gönderme kararı alan TMO, bu süre zarfında İstanbul’da ekmek sıkıntısı olmaması için de gündelik un miktarının arttırılması hakkında bir takım önlemler almıştır³⁴²⁸. İstanbul dışında, Bozüyük Kazası 1000, Karasu Kazası 1500 adet³⁴²⁹, Akyazı Kazası 8000, Karapürçek Nahiyesi 2760 ekmek³⁴³⁰, Doğançay Nahiyesi 300³⁴³¹, Polatlı Kazası 2000 ekmek³⁴³², Akmeşe Kazası 3.000 kilo ekmek³⁴³³ ve Gerede 7760 kilo ekmek³⁴³⁴ göndermek suretiyle felaketzedelere yardımda bulunmuştur. Ayrıca özel olarak da Ayakapı Un Fabrikası sahibi Emin Gençler de on çuval un yardımında bulunarak depremzedelerin ekmek sıkıntısının giderilmesine katkı sağlamıştır³⁴³⁵.

Deprem bölgesinde günlük kişi başına yarımşar kilo ekmeğin dağıtılması durumunda halkın bu problemi ancak çözülmüş olmaktadır. Bunun için de günde 30 bin ekmeğin Adapazarı’nda dağıtılması gereklidir³⁴³⁶. Dolayısıyla gelen yardımlar göz önünde tutulduğunda ekmeğin sadece dışarıdan gelen yardımlarla karşılanması mümkün değildir. Bununla birlikte 1943 yılı itibariyle, devam etmekte olan savaş nedeniyle Türkiye’de un, dolayısıyla ekmek sıkıntısı mevcuttur. 1941 ve 1942 yıllarında ülkedeki buğday üretiminin çok az olması³⁴³⁷, 1943 yılına gelindiğinde bir ekmeğin fiyatının savaşın başladığı 1939 yılına göre dört-beş kat arttırmıştır. Örneğin İstanbul’da bir

³⁴²⁸ Akşam, “Adapazarı’nda Kurtarma İşlerine Devam Olunuyor”, 23 Haziran 1943, s.1.

³⁴²⁹ Ulus, “Her Taraftan Yardım Geliyor”, 25 Haziran 1943, s.1; Yeni Sabah, “Adapazarı Felaketi”, 25 Haziran 1943, s.1; Vatan ve Tan Gazetelerinde Bozüyük’ten 2000 ekmek gönderildiği belirtilmiştir. Bkz. Vatan, “Felaketzedelere Yardım”, 25 Haziran 1943, s.2; Tan, “Adapazarı Yeni Baştan ve Süratle İnşa Edilecek”, 25 Haziran 1943, s.2.

³⁴³⁰ Köyleriyle birlikte 1380 haneli olan Karapürçek nahiyesi hane başına iki ekmek yaptırmak kaydıyla 2760 ekmek göndermiştir. Bkz. Türk Yolu, “Akyazılıların Felaketzedelere Değerli Yardımı”, 4 Temmuz 1943, s.1.

³⁴³¹ Türk Yolu, “Doğançay Nahiyesinin Adapazarı Felaketzedelerine Yardımı”, 7 Temmuz 1943, s.1.

³⁴³² Ulus, “Deprem Felaketlerine Sıcak Aş Verilmeğe Başlandı”, 25 Haziran 1943, s.3.

³⁴³³ Tan, “Felaketzedeler İçin İzmit’ten Yapılan yardımlar”, 28 Haziran 1943, s.2; Ulus, “İzmit’ten Yapılan Yardımlar”, 28 Haziran 1943, s.2.

³⁴³⁴ Vakit, “Adapazarı’nda Felaket Görenlere Yardım”, 4 Temmuz 1943, s.4; Vakit, “Adapazarı’nda Felaket Görenlere Yardım”, 8 Temmuz 1943, s.4; Ulus, “Yerdepremi Felaketzedelerine Yardımlar”, 8 Temmuz 1943, s.2.

³⁴³⁵ Tan, “Felaketzedeler İçin Yapılan Teberrüler”, 25 Haziran 1943, s.2; Cumhuriyet, “Yapılan Yardımlar”, 25 Haziran 1943, s.3; Akşam, “Teberrüler”, 25 Haziran 1943, s.1.

³⁴³⁶ Tan, “Adapazarı Şimdi Bir Çamur Deryası Halinde”, 23 Haziran 1943, s.2.

³⁴³⁷ İrfan Bülbül, “İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı 9, 2012, s. 19. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9877> (Erişim Tarihi: 9 Kasım 2021).

ekmeğin fiyatı 1939 yılında 0,09 kuruşken, 1943 tarihinde 0,39 kuruşa yükselmiştir³⁴³⁸. Dolayısıyla ekmeğin zor bulunduğu bir dönemde, her ne kadar çevre illerden ekmek gönderilmiş olsa da, ihtiyacı tam manasıyla karşılayamamıştır. Gönderilen ekmeklerin yeterli gelmemesi, deprem nedeniyle fırınların yıkılması ve fırınların uzun süre çalıştırılmaması ekmek sıkıntısının uzun süre devam etmesine neden olmuş, ekmeğin fiyatı 150 kuruşa³⁴³⁹ kadar çıkmıştır.

Adapazarı Belediye Başkanı B. Ahmet Abacı bu konuda almış olduğu tedbirlerle ilgili olarak yaptığı açıklamada, fırınlardan geçici olarak verilen fişlerle 600 gramı 27 kuruşa ekmek satılmaya başlanacağını ifade ettikten sonra, fakir halk için mısır unu ve diğer gıda maddelerinin olduğunu ve bunlarla aybaşına kadar fakir halkın iâşesinin temin edileceğini söylemiştir³⁴⁴⁰. Fiyat artışlarının önüne geçebilmek ve bölge halkının ekmek ihtiyacını giderebilmek amacıyla yapılan çalışmalarla, öncelikle iki fırın açılmışsa da fırınlarda çalışacak işçi bulunamamıştır³⁴⁴¹. Bu sebeple açılan fırınlarda halka ekmek yetiştirilememiş, fırınların önünde kuyruklar oluşmuştur³⁴⁴². Diğer taraftan açılan fırınlara kâfi miktarda un verilmemesi de ekmek probleminin artmasına neden olmuştur³⁴⁴³. Ekmeğin bulunamaması, fiyatının artmasıyla da ekmek karneyle satılmaya başlanmıştır³⁴⁴⁴. Hükümet bu sorunun giderilmesi için, 1943 yılında almış olduğu dar gelirliye maliyet fiyatına ekmek verilmesi kararını³⁴⁴⁵, depremzedeler için de uygulamaya koymuştur³⁴⁴⁶.

³⁴³⁸ Bülbul, a.g.m., s.24.

³⁴³⁹ Tan, “Adapazarı Şimdi Bir Çamur Deryası Halinde”, 23 Haziran 1943, s.2.

³⁴⁴⁰ Akşam, “Zelzeleden Sonra Adapazarı’nda Barakalar Yapılmaya Başlanacak”, 26 Haziran 1943, s.1.

³⁴⁴¹ Enkaz kaldırma faaliyetlerinde çalışan işçilere gündelik altı lira verilmesi, işçilerin bu faaliyete yönelmesine sebep olduğundan fırınlarda çalışacak işçi bulunamamıştır, bkz. Akşam, “Bir Kısım Dükkânlar Açıldı, Hayat Canlanıyor”, 5 Temmuz1943, s.1.

³⁴⁴² Akşam, “Bir Kısım Dükkânlar Açıldı, Hayat Canlanıyor”, 5 Temmuz1943, s.1.

³⁴⁴³ Vakit, “Namaz Kılarken”, 25 Haziran 1943, s.1,4.

³⁴⁴⁴ Tan, “Adapazarı Halkının İâşesi”, 29 Haziran 1943, s.1; Akşam, “Bir Kısım Dükkânlar Açıldı, Hayat Canlanıyor”, 5 Temmuz1943, s.1.

³⁴⁴⁵ Bülbul, a.g.m., s. 25.

³⁴⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima F, Cilt 3, s. 117. (25 Haziran 1943);Yeni Sabah, “Dâhiliye Vekili Mecliste Beyanatta Bulundu”, 26 Haziran 1943, s.3; Akşam, “Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı”, 26 Haziran 1943, s.2; Son Telgraf, “Adapazarı’nda Hayat”, 25 Haziran 1943, s.3; Vakit, “Adapazarı ve Hendek’in İmâr Planı”, 26 Haziran 1943, s.1; Ulus, “Deprem Bölgesinde Bütün Yurttaşlar Dar ve Değişmez Gelirli Sayılacak”, 26 Haziran 1943, s.1,3; Vatan, “Dâhiliye Vekilinin Beyanâtı”, 26 Haziran 1943, s.1,2; Cumhuriyet, “Dâhiliye Vekili Felaketin Bilançosunu Dün Mecliste İzah Etti”, 26 Haziran 1943, s.1,2; Tan, “Dâhiliye Vekilinin Meclisteki İzahatı”, 26 Haziran 1943, s.1,2; Hükümet, ekmekteki fiyat artışı nedeniyle şehirlerde tespit etmiş olduğu 1.600.000 dar gelirliye, 1943 yılının başından itibaren maliyet fiyatına ekmek vermeye başlamıştır Bkz. Bülbul, a.g.m., s.25.

Adapazarı'nda ekmekle birlikte susuzluk sıkıntısının da³⁴⁴⁷ yaşandığını görmekteyiz. Deprem nedeniyle Adapazarı'nda bulunan su yollarının bozulması³⁴⁴⁸ ve şehre su getiren boruların kırılması, suların kesilmesine neden olmuştur. Susuzluk sebebiyle Demiryolları İdaresi bölgeye sarnıç vagonlarıyla su getirmek durumunda kalmıştır³⁴⁴⁹. Nitekim Vali Ziya Tekeli'nin açıklamasına göre, şehre su getiren bütün boruların künk olması, depremin etkisiyle boruların kırılmasına ya da bozulmasına neden olmuştur³⁴⁵⁰. Yeni dökme boruyla oluşturulan su şebekesinden gelen sular ise yeterli gelmemiştir³⁴⁵¹. Bu nedenle insanlar ellerini-yüzlerini dahi yıkayamayacak duruma gelmiş³⁴⁵², içme sularını derelerden ve kuyulardan temin etmeye çalışmıştır³⁴⁵³. Hatta bir müddet sonra susuzluk sebebiyle, şiddetli yağışlardan dolayı oluşan birikinti sularını dahi içmeye başlamıştır³⁴⁵⁴. Dolayısıyla birikintilerdeki suların çamurlu olması ve diğer yollarla temin edilen suların da yağmur ve deprem nedeniyle kirlenmesi bölgede salgın hastalıklara karşı önlem alınmasını gerekli kılmıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, deprem olduğu yıllarda ülkedeki tifo salgını da önlemleri daha da arttırmıştır. Bu sebeple deprem bölgesindeki halka tedbir amacıyla tifo aşısı yapıldığı gibi³⁴⁵⁵, etüv makineleri de getirilerek halkın eşyaları temizliğe tabi tutulmuştur³⁴⁵⁶. Devlet Demir Yolları depremden hemen sonra salgın hastalığın ortaya çıkma olasılığına karşı bölgeye bir dezenfeksiyon treni göndermiştir³⁴⁵⁷. Adapazarı'ndaki susuzluk sorunu, Çark Mesiresi adı verilen yerdeki dereden motorlu bir araç vasıtasıyla su çekilmesi ve bu şekilde sağlam kalan

³⁴⁴⁷ Vakit, "Adapazarı Zelzelesi Kurbanları", 23 Haziran 1943, s.4; Tan, "Adapazarı Şimdi Bir Çamur Deryası Halinde", 23 Haziran 1943, s.2.

³⁴⁴⁸ Tan, "Adapazarı Şimdi Bir Çamur Deryası Halinde", 23 Haziran 1943, s.2; Vakit, "Susuzluk ve Elektriksizlik Tehlikesi", 25 Haziran 1943, s.4; Vatan, "Valinin Beyanâtı", 25 Haziran 1943, s.2; Ulus, "Felaketzedelere Yardımlar Her An Artarak Devam Ediyor", 24 Haziran 1943, s.2.

³⁴⁴⁹ Ulus, "Adapazarı'ndan Aldığımız Haberler", 22 Haziran 1943, s.3.

³⁴⁵⁰ Vakit, "Susuzluk ve Elektriksizlik Tehlikesi", 25 Haziran 1943, s.4.

³⁴⁵¹ Tan, "Zelzele Sahasında", 23 Haziran 1943, s.2.

³⁴⁵² Vakit, "Susuzluk ve Elektriksizlik Tehlikesi", 25 Haziran 1943, s.4.

³⁴⁵³ Ulus, "Felaketzedelere Yardımlar Her An Artarak Devam Ediyor", 24 Haziran 1943, s.2.

³⁴⁵⁴ Tan, "Adapazarı Şimdi Bir Çamur Deryası Halinde", 23 Haziran 1943, s.2.

³⁴⁵⁵ Son Telgraf, "Zelzele Bölgesinde Son Vaziyet", 23 Haziran 1943, s.1,3.

³⁴⁵⁶ Son Telgraf, "Göç", 27 Haziran 1943, s.3.

³⁴⁵⁷ Ulus, "Devlet Demiryolları İdaresinin Hizmetleri Hakkında Münakalât Vekilimiz GL. Ali Fuat Cebesoy'un Ulus'a Demeci", 27 Haziran 1943, s.1,4.

çeşmelere su verilmesiyle çözülmüştür³⁴⁵⁸. Hendek'te ise suyla ilgili herhangi bir sorun yaşanmamıştır³⁴⁵⁹.

2.9.5.4. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar

Depremden sonra, halkın en önemli problemlerinden birisi de barınma olmuştur. Nitekim Adapazarı Belediye Başkanı Ahmet Faik Abasıyanık, Adapazarı'nın depremden sonraki halini, “*Güzel Adapazarı'mız harabeye ve mezara döndü. Felaketi telafi etmek için en az 50 sene lazımdır*”³⁴⁶⁰ ifadeleriyle anlatmıştır. Adeta harabe haline gelen bölgede, halkın barınma ihtiyacı geçici olarak Kızılay ve askeri makamlardan gelen çadırlar vasıtasıyla çözülmeye çalışılmıştır. Basına yansıyan haberlerden, Kızılay'ın ilk etapta 500 çadır, sonrasında ise 700 çadır daha gönderdiğini, ayrıca yağın yağmurlardan dolayı trenlerin yolda kalma ihtimaline karşılık Etimesgut ambarlarından da 300 çadırı kamyonlarla Bolu yolu üzerinden bölgeye sevk ettiğini³⁴⁶¹ görmekteyiz. Ancak bu çadırların yeterli gelmediği, Adapazarı için 1400, Hendek için 400 çadıra daha ihtiyaç olduğu Kızılay arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır³⁴⁶². Tüm bunların dışında Kızılay'ın göndermiş olduğu çadırların bölgeye geç geldiğini de³⁴⁶³ ifade etmemiz gerekir.

Binalarının büyük bir kısmı yıkılan 24.839 nüfuslu Adapazarı ve 24.040 nüfuslu Hendek³⁴⁶⁴ için gönderilen çadırlar yetersiz ve geç geldiği için askeriye tarafından da bölgeye çadır gönderilmiştir. Askeriye tarafından gönderilen çadır miktarı hakkında basın ve Kızılay arşiv belgelerinde farklı bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Arşiv belgelerinde Adapazarı ve Hendek'e 50'şer adet³⁴⁶⁵ çadır gönderildiği ifade edilmekteyken, Ulus

³⁴⁵⁸ Ulus, “Susuzluk ve Işıksızlık”, 25 Haziran 1943, s.3; Vakit, “Hendek'te Vaziyet”, 25 Haziran 1943, s.2; Akşam, “Zelzele Mıntıkasında Hayat”, 25 Haziran 1943, s.1; Tan, “Adapazarı Yeni Baştan ve Süratle İnşa Edilecek”, 25 Haziran 1943, s.2.

³⁴⁵⁹ Tan, “Adapazarı Yeni Baştan ve Süratle İnşa Edilecek”, 25 Haziran 1943, s.2; Ulus, “Deprem Felaketzedelerine Sıcak Yemek Verilmeğe Başlandı”, 25 Haziran 1943, s.3.

³⁴⁶⁰ Cumhuriyet, “Zelzele Bölgesinde”, 23 Haziran 1943, s.1; Son Telgraf, “Orduya Minnet ve Şükran”, 23 Haziran 1943, s.3.

³⁴⁶¹ Vakit, “Kızılay'ın Tebliği”, 23 Haziran 1943, s.4; Ulus, “Kızılay'ın Yardımları Devam Ediyor”, 23 Haziran 1943, s.3; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 23 Haziran 1943, s.2; Yeni Sabah, “Zelzele Mıntıkasında”, 23 Haziran 1943, s.3; Cumhuriyet, “Kızılay'ın Yardımları Devam Ediyor”, 23 Haziran 1943, s.3; Tan, “Zelzele Sahasında”, 23 Haziran 1943, s.2.

³⁴⁶² Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.261.

³⁴⁶³ Ulus, “Her Taraftan Yardım Geliyor”, 25 Haziran 1943, s.1.

³⁴⁶⁴ Tan, “Adapazarı Zelzeleden Harap Oldu”, 21 Haziran 1943, s.2.

³⁴⁶⁵ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.261.

Gazetesi'nde bu miktar 150 adet³⁴⁶⁶, Vakit Gazetesi'nde ise 500 adet³⁴⁶⁷ olarak belirtilmiştir.

Resmi binaların hemen hepsinin yıkıldığı bölgede, işlerin aksamaması için de birçok kurum çadırlarda çalışmak durumunda kalmıştır. Bu sebeple çadıra olan ihtiyaç daha da artmıştır. Nitekim hükümet memurları çadırlarda görevlerine devam etmeye çalışmış³⁴⁶⁸, bölgeyle olan haberleşmenin sağlanabilmesi için de yine çadırlarda telsiz ve telgraf mekanizmaları kurulmuştur³⁴⁶⁹. Ancak şiddetli yağmurlardan dolayı kurulan bütün çadırlar su içinde kalmıştır³⁴⁷⁰. Çadırların sular altında kalması çadırların yerleşim yerine nazaran yüksek bir yerde bulunan Çark Mesire alanına nakledilmesine sebep olmuştur³⁴⁷¹. Su baskınından kurtarılmaya çalışılan çadırlardan bazılarında ise yıldırım düşmüştür. Örneğin telefon bağlantısının sağlanabilmesi amacıyla kurulan haberleşme çadırına yıldırım isabet etmiş ve çadır parçalanmıştır³⁴⁷².

Gerek askeriye gerekse Kızılay tarafından bölgeye sevk edilen çadırların yetersiz gelmesi üzerine, Devlet Demiryolları bölgeye çoğu tek odalı olan portatif ahşap evler göndermiştir³⁴⁷³. Sayısı kaynaklarda belirtilmemekle beraber ilk gönderdikleriyle barınma sorunu çözülemeyince, Demiryolları İdaresi bölgeye ikinci kez portatif ev göndermiştir³⁴⁷⁴.

Halkın barınabilmesi için geçici olarak alınan bu önlemlerle birlikte İçişleri Bakanı Hilmi Uran, TBMM toplantısında ilk yardımların hemen ardından Adapazarı ve Hendek için bir imar planının kısa sürede yapılacağını, kalıcı olan binalar yapılmaya kadar da halka ihtiyacı olan malzemede kolaylık gösterileceğini ifade etmiştir³⁴⁷⁵. Nitekim Uran'ın açıklamasının hemen ardından bölgenin jeolojik incelemelerini yapmak üzere Kandilli Rasathanesi Müdür Yardımcısı B. Kemal Erkman, Osman Tunçay ve

³⁴⁶⁶ Ulus, "Felaketzedelere Yardımlar", 24 Haziran 1943, s.1.

³⁴⁶⁷ Vakit, "Ordumuzun Fedakârca Yardımı", 23 Haziran 1943, s.4.

³⁴⁶⁸ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketinin Tafsilatı", 22 Haziran 1943, s.1.

³⁴⁶⁹ Vakit, "Zelzele Kurbanlarının Az Olmasını Ordumuza Borçluyuz", 23 Haziran 1943, s.1.

³⁴⁷⁰ Akşam, "Adapazarı Faciası", 24 Haziran 1943, s.2; Cumhuriyet, "Zelzele Bölgesinde", 23 Haziran 1943, s.1.

³⁴⁷¹ Vakit, "Zelzele Kurbanlarının Az Olmasını Ordumuza Borçluyuz", 23 Haziran 1943, s.1; Son Telgraf, "Enkaz Arasından Çıkarılanlar", 22 Haziran 1943, s.3.

³⁴⁷² Son Telgraf, "Enkaz Arasından Çıkarılanlar", 22 Haziran 1943, s.3.

³⁴⁷³ Vakit, "Demiryollarının Portatif Evleri", 25 Haziran 1943, s.4; Akşam, "30 Portatif Ev", 25 Haziran 1943, s.1.

³⁴⁷⁴ Son Telgraf, "1.000 Çadır Az Kaldı", 25 Haziran 1943, s.3.

³⁴⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima F, Cilt 3, s. 117. (25 Haziran 1943).

Server Kebil'den oluşan bir heyet bölgeye gönderilmiştir³⁴⁷⁶. Ardından, bölgenin yeni imar planının hazırlanması ve bölgenin incelenmesi için Bayındırlık Bakanlığı mühendislerinden oluşan bir heyet bölgeye gitmiştir³⁴⁷⁷. Bayındırlık Bakanı Sırrı Day, bölgede yaptığı incelemelere ilişkin 20 Temmuz 1943 tarihinde toplanan TBMM'nde şu ifadeleri kullanmıştır; *“Başbakanın emirleri ile mahallinde vaziyeti ben de gördüm ve alakadarlarla görüştim, hükümetçe şu kararların alınması acildir, en başta halkın kıştan evvel çatı altına alınması zarureti vardır. İktisadi vaziyetleri müsait ve çok çalışkan olan Adapazarı halkının Dâhiliye Vekâletinde ve vekâletimizce yapılan teşvikten ve verilen cevazdan istifade ederek, binalarda derhal tamir ve geçici baraka ve bunun gibi inşaatla kendilerini ve hatta ticarethanelerini barındırmaya başlamış ve çalışıyor olarak gördük. Gelişigüzel olmaması depreme dayanıklı olması için fen heyetlerini daimi murakabeye memur ettik, devlet memurlarından açıkta kalanların barınmasını ve devlet dairelerinin de yerleşememiş olanlarının yerleştirilmesini temin için mahalli malzemedan de istifade edilmek suretiyle muvakkat inşa yapılması zaruri görülmüş ve bu hususta planlar hazırlanmak üzere bulunmuştur. Bir taraftan bunu talep ederken diğer taraftan da meskenleri harap olan veya çok tamire muhtaç olan halk arasında kendi imkânları ile bunu temin edemeyecek olanları tespit ediyoruz. Bunların da kıştan evvel çatı altına geçmelerini sağlayacak yardımı yapacağız”*³⁴⁷⁸. Bayındırlık Bakanlığı tarafından gönderilen komisyonun incelemeleri neticesinde oluşturulan rapor Bakanlar Kurulu'na sunulmuş, rapor doğrultusunda Bakanlar Kurulu 22 Temmuz 1943 tarihinde bölge için şu kararları almıştır;

1. Kış gelmeden evvel halkın tamamen çatı altına alınması, kışın amme hizmetlerinin düzgün yürütülmesini sağlamanın alınması gereken en önemli tedbir olduğu, kasabaların yerlerinde kalmaları kabul edildiği takdirde, halktan meskenlerini ve diğer binalarını kendi imkânlarıyla yapma imkânında bulunanlara teknik yardımlarda bulunulması ve kolaylık gösterilmesi, binaların gerekli tamirlerini ve ya geçici meskenlerini kısmen veya

³⁴⁷⁶Cumhuriyet, “Zelzele Bölgesine Bir Fen Heyeti Gönderiliyor”, 26 Haziran 1943, s.2; Son Telgraf, “Şehrimizden Giden Heyet”, 26 Haziran 1943, s.3.

³⁴⁷⁷ Cumhuriyet, “Harabe Olan Kasabaların İmar Planları Yapılıyor”, 26 Haziran 1943, s.2; Son Telgraf, “Nafia Fen Heyeti'nin Tetkikleri”, 26 Haziran 1943, s.3; Ulus, “İzmitliler On Bin Lira ve Dört Bin Parça Eşya Verdiler”, 27 Haziran 1943, s.4; Vakit, “Zelzele Bölgesinde”, 28 Haziran 1943, s.3.

³⁴⁷⁸ Türk Yolu, “Nafia Vekili Sırrı Day Adapazarı ve Hendek Kazalarımızın İnşasına Dair Büyük Millet Meclisinde İzahatta Bulundular”, 21 Temmuz 1943, s.1.

tamamen yapamayacakları tespit edilen muhtaçlara da Kızılay tarafından gereken para yardımının yapılması,

2. Amme hizmeti yapan dairelerin en kısa zamanda yapılması için lüzumlu tamirat ve inşaatın alakalı dairelerin tahsisatlarından sarf edilmek suretiyle 2490 sayılı kanunun 50. Maddesi hükmüne tevfikan emaneten icrası

3. Memurlardan meskenleri harap olanlar içinse yine amme hizmetinin haleldar olmamasını teminen yapılacak geçici inşaatın veya bunu kendileri yapacak olanlar hakkında gerekli yardımın Kızılay tarafından temini ve bütün bu işlerin Nafia Vekâleti tarafından tanzim ve icrası ve alakalı vekâlet ve teşekküllerce Nafia Vekâletinin bu hususlar için vaki olacak müracaatlarının ehemmiyetle yürütülmesine karar verilmiştir³⁴⁷⁹.

Bakanlar Kurulu aldığı bu karara birlikte, bölgenin inşaat işlerinde kullanılmak üzere Kızılay'a 1.000.000 lira verilmesini kabul etmiştir. Bahsi geçen para, Bayındırlık Bakanlığı bütçesinde Adapazarı, Hendek ile birlikte, Erbaa ve Niksar'da yapılacak işler ve yardımlar adıyla açılan 1.500.000 lira tahsisat ve deprem dolayısıyla halk tarafından yapılan yardım paralarından karşılanacaktır³⁴⁸⁰. Yine aynı tahsisattan olmak üzere, bölgede çalışan memurlar için de 10 bin lira para ayrılmasına karar verilmiştir³⁴⁸¹. Sakatlanan veya ölen memur ailelerinin de diğer bölgelerde memur ailelerine verilen haklardan istifade etmesine karar verilmiştir³⁴⁸².

Bu kapsamda Kızılay'ın çalışmalarına baktığımızda, cemiyet Hendek'te muhtaç ve evleri tamamen yıkılan 150 aileye 30.000 lira göndermiş, Adapazarı'nda ise memurlar için 500 baraka inşasının yapımının üstlenmiştir³⁴⁸³. Kızılay ayrıca Halkevleri'nin tamiri için bölgeye 35.000 lira göndermiştir. Depremden 5 ay sonra birçok kişi çadırlardan tahliye edilerek kendi evlerine geçmeye başlamıştır. Çadırdaki barınmak durumunda kalan sadece 150 aile kalmıştır. Bu ailelerin kendilerine ait evleri olmadığı için tamir parası alamamış, kira ile yaşadıkları ev de yıkıldığı için açıkta kalmışlardır. Kızılay, bu ailelerin açıkta kalmaması için ya civar şehirlere sevk edilmesinde para verilmesine ya da

³⁴⁷⁹ BCA. 30.18.1.2/104.4.10. (22 Temmuz 1943).

³⁴⁸⁰ BCA. 30.18.1.2/103.74 13. (11 Kasım 1943).

³⁴⁸¹ BCA. 30.18.1.2/ 104.5.7. (25 Aralık 1943).

³⁴⁸² Vatan, "Zelzele Sahasından Yeni Haberler", 25 Haziran 1943, s.2.

³⁴⁸³ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.261.

kaymakamlığın başkanlığında kurulan komisyonun nezaret ve mesuliyetinde daha ucuz ve basit birkaç baraka inşası ile kış gelmeden çadırlardan kurtarılması için tedbirler alınmasını gerekliliği hususunda karar alınmasını hükümetten talep etmiştir³⁴⁸⁴. Ancak bu talebin kabul edilip edilmediğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

Bayındırlık Bakanlığı'nın raporu doğrultusunda bölge halkının kış gelmeden evlere yerleştirilmesine yönelik alınan ilk tedbirlerle birlikte, bölgede jeolojik tetkiklerde bulunan ve bununla birlikte yıkılan binaları inceleyen Rasathane Müdür Yardımcısı Kemal Erkman başkanlığındaki komisyon da yapılacak inşaatlarda nelere dikkat edilmesi ve nasıl inşaatlar yapılması gerektiği hakkında birtakım öneriler sunmuştur. Erkman, Adapazarı'nda yapmış olduğu incelemeler neticesinde, yıkılan binaların çoğunluğunu inşa bakımından kusurlu olanların teşkil ettiğini, mükemmel inşa edilmiş bulunanların sapasağlam durduğunu ve beton temel üzerinde oturtulmuş binaların hiç zarar görmediğini tetkik ettiklerini, ayrıca bu bölgede bulunan ahşapla karışık tuğladan yapılmış azami iki katlı binaların depreme karşı uygun bir tip olabileceğini ifade etmiştir. Erkman'a göre, deprem bölgesindeki bu binaların çok olması insan kaybını az olmasında etkili olmuştur. Çünkü ahşapla karışık iki katlı olarak yapılan bu binaların zor yıkılması ve yıkıldığı zaman da boşluklar bırakması, enkaz arasından daha kolay çıkılmasını temin etmektedir³⁴⁸⁵.

Deprem bölgesindeki binalar ve yeni yapılacak binaların nasıl olması gerektiği hakkında basında da birçok yazı kaleme alınmıştır. Asım Us, bölgede Halk Partisi binası ve yıkılmayan ender binaların betondan yapıldığına dikkat çekerek, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra yapılan resmi binaların inşasında Japonya, İspanya ve İtalya gibi deprem bölgesi olan ülkelerdeki binaların dikkate alınarak yapıldığını, ancak özel binalarda bu usule dikkat edilmediğini ifade etmiştir. Us, yazısının devamında özel binaların bu usule göre yapılmasının masrafı %15 ile %30 arasında arttıracaklarını, fakat tehlikeye karşı garanti olacağına belirtmiştir. Özel binaların yapımının yaygınlaştırılması için de gerek Kızılay gibi yardım kuruluşları tarafından toplanan gerekse hükümet aracılığıyla temin edilen paraların hepsiyle bir kooperatif teşkil edilerek, sahiplerine belirli zaman zarfında ödetmek üzere depreme dayanıklı binalar yapılmasının mümkün

³⁴⁸⁴ Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.265-266.

³⁴⁸⁵ Cumhuriyet, "Son Zelzele Bölgesindeki Tetkikat", 4 Temmuz 1943, s.3; Son Telgraf, "Adapazarı'nda Zelzeleye Karşı Ne Cins Binalar Yapılacaktır", 4 Temmuz 1943, s.1.

olabileceğini ifade etmiştir³⁴⁸⁶. Zekeriya Sertel de bölgede yapılacak inşaatlarda kargir inşaatların ve yüksek katlı binaların yapılmasının yasak edilmesi gerekliliği hakkında bir yazı kaleme almıştır³⁴⁸⁷.

2.9.6. Adapazarı'nın Taşınması ve Depreme Dayanıklı Evlerin İnşasına Dair Tartışmalar

Depremi gerçekleşmesinin üzerinden bir müddet geçtikten sonra, yerleşim yerlerinin değiştirilmesi meselesi gündeme gelmiştir. Nitekim Cumhuriyet Gazetesi yazarı Şeref Kayaboğaz, Adapazarı'nın yerinin değiştirilmesi gerektiğini, yeni binaların da yeni yerinde inşa edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yazısında, bunun sebebi olarak, Adapazarı'nın fay hattı ve İzmit Körfezi-Sapanca-Adapazarı-Bolu genel çöküntü hendeğinin ortasında birikmiş alüvyonlu ovanın üzerinde bulunuyor olması olarak gösteren Kayaboğaz, yeni yer olarak da Adapazarı'nın 9 km güneyinde bulunan Arifiye'yi göstermiştir. Kayaboğaz'ın Arifiye'yi yeni yerleşim yeri olarak göstermesindeki sebepler ise, İç ve Kuzey Anadolu'ya giden yollara açısından Adapazarı'ndan daha elverişli olması, bölgedeki kaynak suları ve derelerin halkın su ihtiyacını rahatlıkla karşılayabilecek miktarda olması, yeni yapılacak binalarda kullanılacak taş, kireç, tahta gibi bütün yapı malzemesinin bol miktarda bulunması, Adapazarı ve Arifiye arasında bulunan tren yolu yardımıyla da eski binalardan kalan işe yarar enkazların da rahatlıkla taşınabilecek olmasıdır³⁴⁸⁸.

Adapazarı Meclis-i Umumi Daimi Encümen Azası Şevket Gökçü ise basına yaptığı açıklamada, Adapazarı'nın hinterlandının geniş, pazarının da büyük olduğunu ifade ederek Adapazarı'nın başka bir yere naklinin uygun olmadığını, Adapazarlıların da bunu istemediğini ifade etmiştir. Türkiye'de otuz-kırk vagon zahire depolayabilen ve bunları satabilen tüccarların bulunduğu bölgelerin az olduğunu, Adapazarı'nda ise bu imkânın olmasına binaen kazanın yerinde kalmasını savunan Gökçü, ayrıca şehrin daha

³⁴⁸⁶ Asım Us, "Adapazarı ve Hendek Felaketzedelerine Nasıl Yardım Etmeli", Vakıf, 1 Temmuz 1943, s.1.

³⁴⁸⁷ Zekeriya Sertel, "Türkiye Bir Zelzele Memleketidir, Ona Göre Tedbirli Bulunmalıyız", Tan, 23 Haziran 1943, s.1,2.

³⁴⁸⁸ Şeref Kayaboğazı, "Yeni Adapazarı'nı Arifiye'de Yapalım!", Cumhuriyet, 9 Temmuz 1943 s.2.

çok kalkınmasının sağlanması için diğer şehirlerde bulunan başta ilköğretim öğretmenleri olmak üzere, Adapazarlı memurların Adapazarı'na tayinini istemiştir³⁴⁸⁹.

Hükümet ise, depremden hemen sonra araştırma yapılması için bölgeye heyetler göndererek incelemeler yaptırmıştır. Hatta depremin hemen ardından yapılan bu ilk incelemelerle birlikte, bölgeyi tekrar incelemek için Bayındırlık Bakanı Sırrı Day beraberinde Milli Savunma Bakanı Ali Rıza Artkal ile birlikte bir kez daha Adapazarı'na gitmişlerdir³⁴⁹⁰. Adapazarı'nda Korkomutan, Tümkomutan, Kaymakam, CHP parti başkanı, Halkevi ve Belediye başkanları tarafından karşılanan bakanlar, Halkevi'ne giderek bölgede bulunan yüksek mimar ve mühendislerden yapılan işler hakkında bilgi almışlardır³⁴⁹¹.

Bu süreçte Adapazarı'nın taşınma meselesinin hükümet nezdinde, gündeme alınmadığını ifade edebiliriz. Ayrıca Adapazarı - Hendek depremzedeleri için yapılacak olan kalıcı konutların ne şekilde yapıldığına dair herhangi bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. Ancak, her iki kazada da inşaat işlerini fiilen idare ve kontrol etmek üzere kaymakamların başkanlıklarında, yüksek fen memurlarının bulunduğu Kızılay ve belediye başkanlarından oluşan bir komisyon oluşturulduğunu görmekteyiz³⁴⁹².

Daha önceki depremlerde de tetkikler ve araştırmalar yapıldığı halde bunlara uygun inşaatlar yapılmadığı hususunda basında yazılar kaleme alınmıştır. Bu bağlamda Yüksek Mühendis olan Sırrı Sayarı'nın yazısı önemlidir. Zira kendisi Erzincan Depremi'nin ardından hazırlanan “Zelzele Yapı Talimatnamesinin” hazırlanmasında görev almıştır. Ulus Gazetesi'nde yayınlanmak üzere bir yazı kaleme alan Sırrı Sayarı yazısında, 1939 Erzincan felaketinden sonra ilk defa Başbakanlıktan Bayındırlık Bakanlığına yazılan ve Refik Saydam'ın imzasını taşıyan bir mektupla, deprem karşısında gerekli incelemelerin yapılması ve deprem sarsıntılarına karşı dayanabilir şekilde bina yapılması için gerekli kuralları gösterir bir talimatname hazırlanmasının gündeme geldiğini, bu doğrultuda Bayındırlık Bakanlığı tarafından “Türkiye Muvakkat Zelzele Yapı Talimatnamesi” adıyla hazırlanan talimatnamenin, Türkiye'deki deprem

³⁴⁸⁹ Vakıf, “Adapazarlılar Ne İstiyor”, 29 Haziran 1943, s.5.

³⁴⁹⁰ Son Telgraf, “Milli Müdafaa ve Nafia Vekilleri Adapazarı'nda”, 9 Ağustos 1943, s.3; Ulus, Milli Müdafaa ve Nafia Vekillerimiz Deprem Bölgesinde”, 10 Ağustos 1943, s.1.

³⁴⁹¹ Ulus, “Milli Müdafaa ve Nafia Vekillerimiz Deprem Bölgesinde”, 10 Ağustos 1943, s.1.

³⁴⁹² Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.261.

bölgelerinde tatbik edilmesinin kararlaştırıldığını ifade etmiştir. Sayarı yazısının devamında bu talimatnamenin uygulanmasında hiçbir kontrol ve denetim olmadığını, sadece Bayındırlık Bakanlığı tarafından yapılan devlet binalarında talimatname hükümlerinin aynen uygulandığını belirtmiştir. Talimatnamenin hazırlanışında, deprem bölgelerinde hasar alan binaların hangi cins malzeme ile yapıldığı, kerpicingin, çamur harçlı taş duvarın, tuğla inşaatının ve ahşap iskeletli dolma binaların ne gibi haller ve şartlar altında dayanabildiklerinin incelendiğini belirten Sayarı, bir taraftan da Yunanistan, Japonya, Amerika ve Rusya'daki mühendis birlikleriyle görüşüldüğünü ifade etmiştir. Sayarı'nın belirttiğine göre, bahsi geçen ülkelere danışılarak buralarda, depreme karşı ne gibi kanun ve hükümler bulunduğu sorulmuş, deprem bölgelerinde tatbik edilen bina ve köy evleri projeleri istenmiştir. Bu memleketlerden alınan belgeler neticesinde ise Türkiye'ye uygulanabilecek en uygun deprem kanun ve talimatnamesinin İtalya'nınki olduğu anlaşılmıştır. Rusya'nın ise kerpiçle ilgili olan kısmının Türkiye ile uyumlu olduğu anlaşıldığından Türkiye için hazırlanan deprem talimatnamesi İtalya ve Rusya talimatnamelerine dayanılarak meydana getirilmiştir. Yine, Sayarı'nın anlattığı üzere, talimatnamenin uygulanmasından hangi makamın sorumlu olduğu belirlenmediği için, yapı işleri hususunda her kurum serbest bırakılmış. Bu noktada Sayarı, Türkiye'de bahsi geçen işlerin daha düzenli ve disiplinli bir şekilde yürütülmesi için, talimatnamenin Bayındırlık Bakanlığı'nın kontrolünde uygulanması³⁴⁹³ önerisinde bulunmuştur.

Yüksek Mimar Sedad Çetintaş da Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan ve yine depreme karşı dayanıklı binaların nasıl yapılacağına bilinmesine rağmen uygulanmadığına dair yazısında, Erzincan Depremi'nin ardından Cumhuriyet Gazetesi'nde 3 Kasım 1940 tarihinde "Zelzele Münasebetiyle Mukavim İnşa Sistemi" başlıklı yazısında Türkiye'deki bütün yapı sistemlerini iyi tanıyan bir mimar olarak depreme dayanıklı binaların nasıl yapılacağı hususunda yazı kaleme aldığını, ancak kimseden bir geri dönüş almadığı gibi dayanıklı bir inşa sisteminden kimsenin bahsetmediğini ifade etmiştir. Çetintaş, 1940 tarihinde yazdığı yazıdaki sistemin, ucuz, soğuk ve ısıya karşı dayanıklı olduğu için sağlıklı, duvarları on beş santimden kalın olmadığı için toprak üstünde az yer kaplayan, dış görünüşü küçük olmasına rağmen içinin geniş ve büyük, hafif olduğu için de her cins toprağa kolaylıkla oturabilen, her türlü

³⁴⁹³ Sırrı Sayarı, "Depreme Karşı Dayanıklı Yapılar Nasıl Yapılır?", Ulus, 10 Temmuz 1943, s.2.

iklim tipine elverişli olan bir yapı sistemi bulunduğunu ve kendisi için Ankara’da bir ev inşa ettiğini, evin gayet dayanıklı olduğunu belirterek, İçişleri ve Bayındırlık Bakanlıklarına ve İstanbul Valiliği’ne seslenerek, bu tarz yapıdan İstanbul’da örnek olarak yapmayı önermiştir³⁴⁹⁴.

Asım Us da yazısında Erzincan felaketinin ardından fen adamlarının sarsıntı bölgesinde yapmış oldukları incelemeler sonucunda depreme karşı dayanıklı binaların nasıl olması gerektiğine ilişkin birçok fikrin ortaya atılmasına rağmen, yeni yapılan inşaatlarda bu karara uyulup uyulmadığının belli olmadığını ve Erzincan deprem bölgesinde yapılan incelemelerin kâğıt üzerinde kalmış olabileceğine değinmiştir. Us yazısının devamında, depreme karşı dayanıklı binaların yapılması konusunda halkın da üstüne düşenleri yapmadığına³⁴⁹⁵ dikkat çekmiştir.

Ülkemizde Erzincan Depremi’nin ardından, depremlere karşı dayanıklı binaların yapılması için bir talimatname hazırlanmasına rağmen, resmi binalar dışındaki binaların yapımında bu talimatname uygulanmamıştır. Bunun uygulanamayıışındaki sebeplerden biri, Sayarı’nın ifade ettiğı üzere, Türkiye için henüz daha yeni hazırlanan talimatnameyi uygulayacak makamların oluşturulamamasından kaynaklı düzensizlik ve bu alanda yetişmiş kadronun azlığıdır. Diğer bir sebep ise, savaş şartlarından dolayı ekonomik olarak zaten sıkıntılı bir dönem yaşayan Türkiye’de, inşaat malzemelerinin pahalı ve kıt olmasıdır³⁴⁹⁶. İnşaat maliyetlerinin yüksek olması, kadro eksikliği ve talimatnameyi uygulayacak makamların henüz oluşturulmamış olması gibi sebeplerden dolayı, belirtilen veya önerilen inşaat tarzları uygulanamamıştır.

Konuya ilişkin Falih Rıfkı Atay ise, Adapazarı’nda yapılacak olan yeni tarzda evler için hükümetin elindeki yardım paralarının az olduğunu, ancak ileride bir dönemde Türkiye’de sigorta usulünün uygulanabileceğine dikkat çekmiştir. Atay, Türkiye’nin içinde bulunduğu olumsuz şartlara rağmen evsiz kalan on binlerce insanın, kışın soğukları basmadan önce barınma ve diğer ihtiyaçlarını gidermek zorunda olduğunu ifade etmiş, depremzedelere mümkün olduğu kadar inşaat malzemesi, yapı ustası ve işçisi

³⁴⁹⁴ Sedad Çetintaş, “Zelzeleler Karşısında Yeni Bir İnşaat Sistemi Bulmağa Mecburuz”, Cumhuriyet, 23 Haziran 1943, s.2.

³⁴⁹⁵ Vakit, “Kerpiç Yığını Haline Gelen Adapazarı’nın Bu Manzarasından Alınacak Ders”, 23 Haziran 1943, s.1.

³⁴⁹⁶ Falih Rıfkı Atay, “İki Kasabamızın Başından Geçen Facia”, Ulus, 23 Haziran 1943, s.1,4.

gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir³⁴⁹⁷. Nitekim depremzedeler de hükümetten imar planının derhal çizilerek işe başlanmasını, ev yapmak için kendilerine bol miktarda çivi ve malzeme verilmesini istemişlerdir³⁴⁹⁸.

Deprem bölgesinde yeni yapılacak olan evlerin-binaların, Bayındırlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan talimatnameye uygun olarak yapılıp yapılmadığı konusunun dışında, Adapazarı-Hendek Depremi'nden sonra gündeme gelen bir diğer husus, Prof. Dr. Hamit Nafiz Pamir'in de ifade ettiği üzere ülkemizde henüz fay hatlarını gösterir bir haritanın hazırlanmamış olmasıdır. Nitekim Pamir 1943 yılı itibarıyla, Türkiye'de deprem merkezlerini gösteren bir haritanın henüz oluşturulamadığını ifade etmiş, dünyada bu zamana kadar fay hatlarını gösteren jeoloji haritası hazırlamayan tek ülkenin Türkiye olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda ülkemizde ilk kez 1943 yılında, Maden Arama Enstitüsü tarafından memleketteki bütün jeoloji uzmanlarının çalışmalarıyla 1/800.000 ölçekli jeoloji haritası hazırlanmaya başlanmıştır. Pamir bunun da yetersiz olduğunu, hazırlanacak olan haritanın ancak 1/25.000 ölçeğinde olması durumunda Türkiye'nin fay hatlarının ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Bu suretle de fayların üretebilecekleri depremlerin şiddetine dair öngörülerde bulunulabilecek ve inşaat nizamnameleri de buna göre hazırlanabilecektir³⁴⁹⁹.

Netice itibarıyla merkezi ve yerel idarecilerin çalışmalarıyla Adapazarı-Hendek Depremi'nin ardından, felaketzedeler için sağlık, iye ve barınma gibi konularda alınan tedbirlerle, halkın ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Deprem haberi alınır alınmaz gerek vali gerekse İçişleri Bakanı deprem bölgesine hareket etmişler, enkazların kaldırılması, yaralıların nakli, yardımların organize bir şekilde ihtiyaçların sahiplerine ulaştırılması ve gerekli her türlü tedbirin alınmasını sağlamışlardır. Depremin hemen ardından da bölgenin jeolojik yapısının araştırılması, yeni yapılacak ev tiplerinin belirlenmesi için Bayındırlık Bakanlığı ve Rasathane tarafından komisyonlar oluşturularak, deprem bölgesine gönderilmişlerdir.

³⁴⁹⁷ Ulus, "İki Kasabamızın Başından Geçen Facia", 23 Haziran 1943, s.1,4.

³⁴⁹⁸ Cumhuriyet, "Adapazarı ve Hendek'te Felaketzede Halk Hala Yerleşemedi", 3 Temmuz 1943, s.2; Son Telgraf, "Adapazarı Zelzele Felaketzedeleri", 3 Temmuz 1943, s.1,4.

³⁴⁹⁹ Hamit Nafiz Pamir, "Zelzele İnsanların Başına Gelen Korkunç Bir Tabiat Afetidir", Vatan, 22 Haziran 1943, s.2.

Bununla birlikte, depremin hemen ardından bölgede uygulanan ilk yardım faaliyetlerinde askerin önemli bir yeri olmuştur. Asker, arama kurtarma, iaşe ve barınma konularında Adapazarlıların yanında olmuştur. Askerin bölgede yaptığı çalışmalar halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmış, hatta basında, hükümetten ziyade askerin daha çok çalıştığı yönünde ifadeler yer almıştır. Said Kesler, *“Bütün mühim merkezlerimizin hemen ortasında ve hepsinin pek yakınında olan Adapazarı ve Hendeğe ancak günlerden sonra yardım eli uzatılabilmiş o da felaket nispeti ile mukayese edemeyecek kadar küçük kalmıştır. Bu hadise bize göstermiştir ki biz bu gibi felaket halleri için organize edilmiş değiliz ve vatan koruma davasında olduğu gibi içtimai yardım sahasında iki muvaffakiyeti de orduya borçluyuz. Vatan bekçisi Mehmetçik yurdun felakete uğrayan noktalarına yetişmekte ve vatan sınırlarına koşmakta tehalk göstermiş, yalnız Adapazarı’nın değil bütün yurdun minnet ve şükranını kazanmıştır”*³⁵⁰⁰ ifadeleriyle yardımların geç geldiğine ve ilk yardım faaliyetlerinde başarısız olunduğuna değinerek hükümeti eleştirmiş, ancak askerin bölgede yapmış olduğu başarıları övmüştür. Askerin buradaki başarılı ve gayretli çalışmaları karşısında Fevzi Çakmak da Adapazarı’ndaki askeri birlikler komutanına telgraf çekerek, binlerce vatandaşın ölümünden kurtarılmasını sağladığı için memnuniyetini ve tebriklerini bildirmiştir³⁵⁰¹.

2.9.7. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Deprem Bölgesini Ziyareti

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 23 Temmuz 1943 tarihinde bölgeyi ziyaret etmiştir. İçişleri ve Bayındırlık Bakanlarıyla bölgeye giden İnönü’yü Ankara’dan, TBMM Başkanı Abdulhalık Renda, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal, milletvekilleri, generaller ve Ankara Valisi Nevzat Tandoğan tarafından uğurlanmıştır³⁵⁰². Adapazarı İstasyonu’nda ise Vali, Kor ve Tümen komutanları, Kaymakam, Halkevi, Belediye, Parti başkanları

³⁵⁰⁰ Said Kesler, “Son Zelzelede Bina Kaybı Bilhassa Çok Ağır Olmuştur”, Tan, 25 Haziran 1943, s.3.

³⁵⁰¹ Vakıf, “Zelzele Bölgesinde Tabii Hayat Başlıyor”, 25 Haziran 1943, s.2; Vatan, “Mareşalin Tebrikleri”, 25 Haziran 1943, s.2; Son Telgraf, “Mareşalin Ordusu Tebriki”, 25 Haziran 1943, s.3.

³⁵⁰² Ulus, “Deprem Bölgesinde Tetkikler Yapmak Üzere Milli Şefimiz İnönü Dâhiliye ve Nafia Vekilleriyle Birlikte Dün Hareket Ettiler”, 23 Temmuz 1943, s.1; Vatan, “Milli Şef İnönü”, 23 Temmuz 1943, s.1; Yeni Sabah, “Milli Şef Zelzele Mıntıklarında Bir Tetkik Seyahatine Çıktı”, 23 Temmuz 1943, s.1,3; Akşam, “Milli Şef Zelzele Mıntıkasında Bir Tetkik Seyahatine Çıktı” 23 Temmuz 1943, s.1; Cumhuriyet, “Milli Şefimiz İnönü Zelzele Bölgesini Tetkik Etmek İçin Hareket Ettiler” 23 Temmuz 1943, s.1; Son Telgraf, “Milli Şef Zelzele Sahasını Teşrif Buyurdular”, 23 Temmuz 1943, s.1; Tan, “Milli Şefimiz Dün Zelzele Bölgesine Hareket Ettiler”, 23 Temmuz 1943, s.1.

tarafından ve istasyonu dolduran halk tarafından tezahüratlarla karşılanmıştır. İnönü, deprem bölgesini inceledikten sonra Halkevine giderek deprem bölgesinde çalışan Bayındırlık Bakanlığı mühendisinden yapılan işler hakkında bilgi almıştır. İnönü, özellikle fakir halkın kış gelmeden barınması ve binası yıkılıp makineleri sağlam olan demir tahta fabrikasının hemen tamir ve inşası hakkında emirler vermiştir³⁵⁰³. İnönü'nün bahsini ettiği depremten dolayı yıkılmış olan tahta fabrikasının enkazlarını temizleme ve içerisindeki eşyaların korunması işini Türk Anonim Şirketi üstlenerek eşyaların kurtarılmasını sağlamıştır³⁵⁰⁴. İnönü'nün Adapazarı ve Hendek ziyaretleri halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca bölgeyi ziyareti, halkın sıkıntılarından kısa sürede kurtulacağına dair inancını artırmış ve halka moral vermiştir³⁵⁰⁵.

2.9.8. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar

Deprem haberinin alınmasın ardından, halk da depremzedeleri yalnız bırakmayarak depremzedelere destek olmaya çalışmıştır. Bölgeye para, yiyecek ve giyecek göndermek suretiyle yardımlarda bulunan halk, yapmak istediği yardımları il, ilçe veya köylerde oluşturulan yardım komisyonları aracılığıyla bölgeye ulaştırmaya çalışmıştır. Halkın, depremten haberdar olmasında ve bölgeye yardım göndermesinde yine basının büyük rolü olmuştur. Nitekim gazetelerde “İstanbululları Felaketzedelere Yardıma Çağırıyoruz”³⁵⁰⁶, “Evsiz, Barksız Kalmış Olan Bu Felaketzede Yurttaşlara Yardımı Bir İnsanlık ve Türklük Borcu Bil!”³⁵⁰⁷ gibi başlıklar atılmak suretiyle ve köşe yazılarıyla insanlar yardıma davet edilmiştir.

Örneğin Cemal Refik Akşam Gazetesi'nde yer alan yazısında, halka şu şekilde seslenmiştir; “Dört yıl içinde türlü harp buhranlarından gayri üç zelzele felaketi, sel afetleri geçirdik, tıfūs belasıyla hala uğraşmaktayız. Şurasını unutmayalım ki felaketler ancak elbirliği ile önlenabilir dışarıdan hudutlarımızı tehdit eden tehlikeleri karşılamak

³⁵⁰³ Ulus, “Cumhurreisimiz Adapazarı'nda”, 24 Temmuz 1943, s.3; Vatan, “Milli Şef Zelzele Sahasında Halkın İhtiyaç ve Dileklerini Dinlediler”, 24 Temmuz 1943, s.1,3; Akşam, “Milli Şef Zelzele Mintikasını Gezdiler”, 24 Temmuz 1943, s.1; Son Telgraf, “Milli Şef'in Adapazarı'nda Tetkikleri”, 24 Temmuz 1943, 1,3; Tan, “Cumhurreisimiz Adapazarı'nda”, 24 Temmuz 1943, s.1.

³⁵⁰⁴ BCA. 30.10.0.0/120.849.15. Lef/2. (27.08.1943).

³⁵⁰⁵ Rıfat Yüce, “Adapazarı'nda Normal Hayatın Başladığını Söyleyebilirim”, Türk Yolu 25 Temmuz 1943, s.1.

³⁵⁰⁶ Son Telgraf, “İstanbululları Felaketzedelere Yardıma Çağırıyoruz”, 22 Haziran 1943, s.1.

³⁵⁰⁷ Son Telgraf, “Vatandaş”, 24 Haziran 1943, s.1.

için nasıl milyonluk küteler halinde koşuyorsak yurt içinde karşılaştığımız afetleri göğüslemek için de şuuru muza hâkim olarak bütün milletçe tek bir vücut haline gelmememiz lazım... Bugün anasını kaybeden yavrular, kimsesiz kalan kadınlar, kızlar, hastane köşelerinde derin acılar ile inleyip kıvranan bıçareler umut gözlerini bize diktiler. Onların ıstıraplarını ancak bizim candan yardımlarımız önleyecek, tarihinin her sahifesi milli birliğin mucizeleri ile dolu olan Türk milleti dün olduğu gibi bugün de her felakete karşı tek bir vücut halinde göğsünü germiştir, yarının tehlikeleri, afetleri de o şuurlu göğsün granitli göğüslerine çarpmaya mecburdur”³⁵⁰⁸.

Cumhuriyet Gazetesi’nde de “Felaket Karşısında” başlıklı yazıda, depremzedelere yardımların hükümet ve Kızılay’la birlikte halk tarafından da yapılması için yardım listesi açılarak para toplanmasının gerektiğine dikkat çekilmiş ve yapılan yardımların manevi bir borç olduğu ifade edilmiştir³⁵⁰⁹. Hasan Kumçayı da Vakit Gazetesi’ndeki köşesinde kaleme aldığı yazısında yardımların bir insanlık borcu olduğunu ifade ederek halkı yardıma çağırmıştır³⁵¹⁰.

Necati Ahibaba, İzmit gazetelerinden Türk Yolu’nda şu ifadelerle İzmitlileri yardıma davet etmiştir; “Analar babalar! Yeniden hazırlanın; yeniden gündelik masraflarınızdan, yeniden gıdanızdan kesip öksüzlerimize, açlarımıza, yuvasız ve işsizlerimize koşun! Tıpkı sizinkilere benzeyen pembe yüzlü, yumuk elli miniminilerini şefkatinize emanet edip bir taş yığını altında can veren Adapazarlı annenin şehit ruhu hepimizi vazifeye davet ediyor. Yuvasının ılık saadeti içinde uykuya hazırlanan vatandaş’ en aziz varlıklarının parçalanmış cesetlerini korkunç harabisi altında saklayan, sizinki kadar mesut yuvasının karşısında, çaresizlik içinde, gözleri yolda bekleyenlerin, İmdat! İmdat! Diye inleyen sessiz feryadını duymuyor musun? Devletle, Kızılayımızla el ele vermek için koşunuz! İmdada koşunuz! Sizi bekleyenlere koşunuz !”³⁵¹¹.

Gazeteler bir yandan halkı yardıma çağırırken bir yandan da özellikle zengin halk tarafından yapılan yardımların yetersizliğine değinerek zenginleri eleştirmişlerdir. Zira Türk Yolu Gazetesi muharrirlerinden Cevdet Baykal, İzmitlilere yardım etmeleri için seslendiği yazısında, İzmit halkının yardım yapmakta geç kaldığına ve İzmitli zenginlerin

³⁵⁰⁸ Cemal Refik, “Son Zelzele”, Akşam, 24 Haziran 1943, s.5.

³⁵⁰⁹ Cumhuriyet, “Felaket Karşısında”, 23 Haziran 1943, s.2.

³⁵¹⁰ Hasan Kumçayı, “Felaketlere Yardım Borcu”, Vakit, 26 Haziran 1943, s.1.

³⁵¹¹ Necati Ahibaba, “Yine İstirap, Yine Kurban ve Kan !”, 23 Haziran 1943, Türk Yolu s.1,2.

gerekli yardımda bulunmadığına da değinmiştir. Baykal bahsi geçen yazısında, *“Adapazarı ve Hendekli bedbahtlara yardım edelim, itiraf edelim ki bunda çok geç ve alakasız kaldık. Ancak “ah, vah” ile vakit geçirdik. Zenginlerimiz, halli ve vakitlilerimiz harekete geçemedi. Koskoca İzmit’te, bir müteahhit Hasan Salma, Eczacı Yusuf Bilgisusuyu bu yardıma koşarken gördük, Biz ne yaptık? Yeni harekete geçebildik! Diğer şehirlerimiz bizden daha önce harekete geçtiler. Binlerce lira bağışladılar. Adapazarı ve Hendek, Kocaeli Vilayetinin ayrılmaz parçasıdır. Kolu kanadıdır. Bu kol, kanat tabiatın ezici bir zulmü ile kırılmıştır. Onu tedavi etmek, şifa vermek, yarasını sarmak bizim öz ve asli vazifemizdir. Evvel itiraf edelim geç kaldık ne yapıp yapalım iktidarımız nispetinde gücümüz ve cürmümüz kadar olsun yardım edelim. İyi gün dostu değil, aynı zamanda kara gün dostu olduğumuzu ortaya maddi eser koyarak gösterelim! İzmit halkı vazife başına! İzmit zenginleri, kesenin ve kasanın ağzını biraz açalım”*³⁵¹² ifadelerini kullanarak, İzmitli zenginleri eleştirmiştir.

Basın dışında illerde ve ilçelerde bulunan Kızılay şubeleri, halkevleri, belediye teşkilatları, CHP teşkilatları ve yardım kuruluşları tarafından oluşturulan yardım komiteleri de halkın felaketten haberdar edilmesini ve yardımda bulunmasını sağlamıştır.

Bu bağlamda, İzmit Halkevi’nde yardım komisyonları oluşturularak, halkın yardıma katkıda bulunmasına çalışılmıştır³⁵¹³. Halkevi kendi bünyesinde oluşturduğu bir büroda felaketzedeler için verilecek giyecek ve yiyecekleri bölgeye göndermek üzere toplamıştır ³⁵¹⁴ İzmit Belediye Başkanı, halkevi hoparlörleri aracılığı ile şehir sokaklarında yaptığı konuşma ile İzmitlileri yardıma çağırması³⁵¹⁵.

İzmit Çocuk Esirgeme Kurumu³⁵¹⁶, CHP teşkilatı, halkevi, belediye, Kızılay, Yardım Sevenler Cemiyeti ve ticaret odası temsilcikleri tarafından oluşturulan yardım komiteleri de, İzmit halkı tarafından yapılan yardımların toplanmasını sağlamışlardır. Bu kapsamda Yardım Sevenler Cemiyeti’nin çalışmalarına, valinin ve komuta kademesinin eşleri, birçok öğretmen ile yardımsever kadınlar da iştirak etmişlerdir. Giyecek eşya

³⁵¹² Cevdet Yakup Baykal, “Adapazarı ve Hendekli Bedbahtlara Yardım Edelim”, Türk Yolu, 25 Haziran 1943, s.1.

³⁵¹³ Cumhuriyet, “Adapazarı’nda Temizleme Faaliyetine Hız Verildi”, 25 Haziran 1943, s.1.

³⁵¹⁴ Vakıf, “İzmit’te Yardım İçin Çalışmalar”, 25 Haziran 1943, s.4.

³⁵¹⁵ Vakıf, “İzmit’te Yardım İçin Çalışmalar”, 25 Haziran 1943, s.4; Vatan, “Zelzele Sahasından Yeni Haberler”, 25 Haziran 1943, s.2.

³⁵¹⁶ Vakıf, “Felaketzedelere Yardım”, 24 Haziran 1943, s.4; Cumhuriyet, “Adapazarı’nda Üç Bin Kişilik Yardım Ekibi Var”, 24 Haziran 1943, s.3.

toplama³⁵¹⁷ işini üstlenen cemiyet adına görev alan kadınlar, şehirdeki zengin kimselere de müracaat ederek gerekli yardımları toplamışlar³⁵¹⁸ ve bu malzemeleri Adapazarı ve Hendek'te dağıtmışlardır³⁵¹⁹. Ayrıca yine İzmit'te oluşturulan yardım komisyonlarının çalışmalarıyla, kısa süre içinde 10 bin lira para, binlerce ekmek, makarna, un ve zeytinyağı gibi yiyecek maddeleri toplanarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmıştır³⁵²⁰.

İstanbulcular tarafından toplanan yardımlarda da Eminönü Halkevi'nin önemli katkıları olmuştur. Basın aracılığıyla bir duyuru paylaşan Eminönü Halkevi, depremzedelere yapılacak ayni ve nakdi yardımların makbuz karşılığında deprem bölgesine gönderileceğini belirtmiştir. Halkevi, yardımda bulunacakların telefonla kendilerine ulaşmaları halinde, söz konusu yardımın bir görevli tarafından evlerden alınacağını da duyurmuştur³⁵²¹. Bu şekilde Eminönü Halkevi'ne, Naci Maarif Kütüphanesi 50, Leozij 50 lira Zarafet Mağazası 20, Davit Acman 10lira, Vasfi Şener 5 lira³⁵²², Kapalıçarşı halıcıları 118,5 lira³⁵²³, İthalat ve İhracat Şirketi 25 lira³⁵²⁴, kumaş tüccarı Remzi Paker 250 lira³⁵²⁵, Singer saat mağazası 25 lira, Yakın Şark Kollektif Şirketi 20 lira, Agop Derebekyan 25, Meral Dikimevi 25 lira³⁵²⁶, Plâtonidis Biraderler 20 lira, Zarafet Mağazası 20 lira³⁵²⁷, Çamlı Kulübü 300 lira, Hasan Reşit Müessesesi 200 lira³⁵²⁸, Büyükdere Orman Fakültesi öğrencileri 37 lira, Mermerler Ltd. Şirketi 400 lira³⁵²⁹, Fahri ve Avni Kiğılı 100 lira³⁵³⁰, olmak üzere daha pek çok gayrimüslim ve

³⁵¹⁷ Türk Yolu, "Felaketzedelere Şehrimizde Geniş Ölçüde Yardım Başladı", 26 Haziran 1943, s.1.

³⁵¹⁸ Vatan, "İzmit'in Adapazarı Felaketzedelerine Yardımı", 28 Haziran 1943, s.2; Tan, "Felaketzedeler İçin İzmit'ten Yapılan Yardımlar", 28 Haziran 1943, s.2; Ulus, "İzmit'ten Yapılan Yardımlar", 28 Haziran 1943, s.2.

³⁵¹⁹ Türk Yolu, "Yardım Sevenler Cemiyeti Felaketzedelere İlk Yardımı Yaptı", 29 Haziran 1943, s.1.

³⁵²⁰ Vatan, "İzmit'in Adapazarı Felaketzedelerine Yardımı", 28 Haziran 1943, s.2; Tan, "Felaketzedeler İçin İzmit'ten Yapılan yardımlar", 28 Haziran 1943, s.2; Ulus, "İzmit'ten Yapılan Yardımlar", 28 Haziran 1943, s.2.

³⁵²¹ Yeni Sabah, "Yardıma Davet", 22 Haziran 1943, s.3; Akşam, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım" 22 Haziran 1943, s.2; Cumhuriyet, "İlk Yaralı Trenleri Geldi", 22 Haziran 1943, s.3.

³⁵²² Vakit, "Felaketzedelere Yardım", 24 Haziran 1943, s.4.

³⁵²³ Vakit, "Adapazarı Zelzelesi Kurbanları", 23 Haziran 1943, s.4; Son Telgraf, "Felaketzedelere Teberrüleri", 23 Haziran 1943, s.3.

³⁵²⁴ Vakit, "Adapazarı Zelzelesi Kurbanları", 23 Haziran 1943, s.4.

³⁵²⁵ Son Telgraf, "Felaketzedelere Teberrüleri", 23 Haziran 1943, s.3.

³⁵²⁶ Akşam, "Teberrüleri", 25 Haziran 1943, s.1; Tan, "Felaketzedeler İçin Yapılan Teberrüleri", 25 Haziran 1943, s.2; Vakit, "Şehrimizden Yardımlar", 25 Haziran 1943, s.2.

³⁵²⁷ Akşam, "Eminönü Halkevine Teberrüleri", 24 Haziran 1943, s.1.

³⁵²⁸ Vakit, "Yardımsaver Vatandaşların Teberrüleri", 26 Haziran 1943, s.4; Akşam, "Teberrüleri", 26 Haziran 1943, s.2.

³⁵²⁹ Tan, "İstanbul'un Yardımları", 29 Haziran 1943, s.2.

³⁵³⁰ Tan, "Felaketzedeler İçin Yapılan Teberrüleri", 3 Temmuz 1943, s.2.

Müslüman vatandaş, kurum, mağaza ve şirket tarafından bağışta bulunulmuştur. Para haricinde, 10 çuval un, 4 çuval fasulye, 4 küfe zeytin, 200 kutu konserve, 10 teneke beyaz peynir, 4 çuval tuz, 62 kilo sucuk, 20 düzine kaşık, 100 adet alüminyum tabak, 1 adet bakır kazan, 1 adet kepçe, 1 adet süzgeç, 1 adet tava, 300 çift çorap, 300 adet fanila, 115 kilo pamuk, 900 adet gazlı bez, 1100 adet sargı, 10 kilo tentürdiyot ve 180 şişe oksijen bir motorla Adapazarı'na sevk edilmiştir³⁵³¹.

Diğer illerdeki halkevleri de deprem bölgesi için yardım toplanması hususunda çalışmalarda bulunmuşlardır. Van'da valinin başkanlığında halkevinde yapılan toplantıda Van Halkevi'nde toplanan 1500 lira³⁵³², Zonguldak Halkevi Sosyal Yardım Kolu tarafından toplanan 4000 lira³⁵³³ depremzedelere ulaştırılmıştır. Çanakkale Halkevi'nde ise depremzedeler yararına olmak üzere tiyatro oyunu sergilenmiştir³⁵³⁴.

Kızılay tarafından il ve ilçelerde açılan yardım listeleri de³⁵³⁵ halkın depremzedelere yapılan yardım faaliyetlerine katılımlarını sağlamıştır. Yardım etmek isteyenler Kızılay şubelerinin açmış olduğu bu yardım listeleri vasıtasıyla şahsi olarak bağışta bulundukları gibi, aralarında topladıkları yardımları bulundukları il ya da ilçe adıyla ya da çalıştıkları şirket ve ya kurum adıyla bağışta bulunmuşlardır. Bu bağlamda, Dr. İstifan Kertes 500 lira, Mimar Viyoti Viyoli 50 lira, Gramofon Türk Limited Şirketi 100 lira, Servet Avunduk 1000 lira, Dr. Hulusi Eren 100 lira³⁵³⁶, manifatura tüccarları 1000 lira, Felemenk Türk Tütün Anonim Şirketi 1000 lira³⁵³⁷, Antalya şoförleri 1000, Tabak esnafı 800, Dokumacılar Kooperatifi 500 lira³⁵³⁸ İstanbul Şark Otomobil malzeme deposu sahibi Abdülhalik 200 lira³⁵³⁹, Akyazı halkı 3000 lira³⁵⁴⁰, Doğançay halkı 1070 lira³⁵⁴¹, Konya halkı 500 lira, Denizli halkı 450 lira³⁵⁴², Samsun halkı 7.500 lira, Afyon

³⁵³¹ Son Telgraf, "Eminönü Halkevi Bir Motorla Eşya Gönderdi", 27 Haziran 1943, s.3, Tan, "İstanbul'un Yardımları", 29 Haziran 1943, s.2.

³⁵³² Ulus, "Adapazarı Felaketzedelerine Yardımlar", 1 Temmuz 1943, s.4.

³⁵³³ Ulus, "Zonguldak Halkevi Deprem Felaketzedelerine 4.000 Lira Gönderdi", 19 Temmuz 1943, s.2.

³⁵³⁴ Ulus, "Çanakkale'de Deprem Felaketzedeleri Menfaatine Temsil Verildi", 12 Temmuz 1943, s.2; Vakit, "Adapazarı Felaketzedelerine Yardımlar", 12 Temmuz 1943, s.4.

³⁵³⁵ Son Telgraf, "Vatandaş", 24 Haziran 1943, s.1.

³⁵³⁶ Vakit, "Yardımsever Vatandaşların Teberrüleri", 26 Haziran 1943, s.4.

³⁵³⁷ Vakit, "Felaketzedelere Yardım", 24 Haziran 1943, s.4.

³⁵³⁸ Ulus, "Yerdepremi Felaketzedelerine Yardımlar", 8 Temmuz 1943, s.2.

³⁵³⁹ Ulus, "Felaketzedelere Yardımlar Her An Artarak Devam Ediyor", 24 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁴⁰ Ulus, "Akyazı'da Yardımlar", 27 Haziran 1943, s.4.

³⁵⁴¹ Türk Yolu, "Doğançay Nahiyesinin Adapazarı Felaketzedelerine Yardımı", 7 Temmuz 1943, s.1.

³⁵⁴² Ulus, "Adapazarı Felaketzedelerine Yardımlar", 29 Haziran 1943, s.1.

halkı 1000 lira³⁵⁴³ olmak üzere yine birçok şirket, kurum, gayrimüslim ve Müslüman vatandaş, birçok il ve ilçe halkı felaketzedeler için yapılan yardımlara katkı sağlamışlardır. Bu iller ve ilçeler dışında ayrıca, Çarşamba halkı 563 lira, Trabzon halkı 1.639 lira, Ödemiş halkı 600, Antakya halkı 3.100 lira, Akşehir halkı 961 lira, Bolvadin halkı 209 lira, Mihalicçık halkı 484 lira, Niğde halkı 500, Maraş halkı 1.800 lira, Kütahya halkı 2000 lira³⁵⁴⁴, Polatlı halkı 3400 lira, Bozüyük halkı 3500 lira³⁵⁴⁵, Burdur halkı 3838 lira³⁵⁴⁶, Konya halkı 2950 lira³⁵⁴⁷, Gerede halkı 2316 lira³⁵⁴⁸, Isparta halkı 400 lira, Karadeniz Ereğlisi halkı 600 lira, Bitlis halkı 1000 lira³⁵⁴⁹ Kızılay'a bağışta bulunmuşlardır. Karasu Kaymakamlığı tarafından bölgeye 150 litre zeytinyağı, 15 kilo bulgur³⁵⁵⁰, Akmeşe Kazası halkı tarafından tenekelerle zeytin ve peynir gönderilmiştir³⁵⁵¹.

Tüm ülkede, her meslekten, her yaştan, gayrimüslim ve Müslüman fark etmeksizin neredeyse her il ve ilçeden yapılan bu yardımlarla birlikte, Erbaalılar ve Boluların yapmış oldukları yardımlar ayrı bir yere sahiptir. Zira kendileri henüz daha yeni bir felaket geçiren Erbaalılar, haberin hemen ardından felaketzedeler için bir yardım defteri açarak ³⁵⁵² ilkyardım olarak Kızılay'a öncelikle 1000 lira³⁵⁵³, ardından 1115 lira daha göndermişlerdir³⁵⁵⁴. Deprem haberini alır almaz harekete geçen Bolu halkı da Erbaalılar gibi depremzedeler için ellerinden gelen bütün yardımları yaparak bölgeye altı

³⁵⁴³ Ulus, "Deprem Felaketzedelerine Yapılan Yardımlar", 9 Temmuz 1943, s.2.

³⁵⁴⁴ Ulus, "Adapazarı ve Hendek'teki Son Yer Depreminden Zarar Görenlere Kızılay Yiyecek Yardımı Yapmağa Devam Ediyor", 10 Ağustos 1943, s.1.

³⁵⁴⁵ Vakit, "Şehrimizden Yardımlar", 25 Haziran 1943, s.2; Yeni Sabah, "Adapazarı Felaketi", 25 Haziran 1943, s.3; Cumhuriyet, "Yapılan Yardımlar", 25 Haziran 1943, s.3.

³⁵⁴⁶ Ulus, "Çocuk Esirgeme Kurumunun Yardımları", 4 Temmuz 1943, s.3; Vakit, "Burdurluların Zelzele Felaketzedelerine Yardımı", 4 Temmuz 1943, s.4.

³⁵⁴⁷ Ulus, "Konyalıların Deprem Felaketzedelerine Yardımı", 13 Temmuz 1943, s.2.

³⁵⁴⁸ Vakit, "Adapazarı'nda Felaket Görenlere Yardım", 4 Temmuz 1943, s.4, Vakit, "Adapazarı'nda Felaket Görenlere yardım", 8 Temmuz 1943, s.4; Ulus, "Yerdepremi Felaketzedelerine Yardımlar", 8 Temmuz 1943, s.2.

³⁵⁴⁹ Ulus, "Adapazarı Felaketzedelerine Yardımlar", 1 Temmuz 1943, s.4.

³⁵⁵⁰ Vakit, "İzmit'te Yardım İçin Çalışmalar", 25 Haziran 1943, s.4; Ulus, "Her Taraftan Yardım Geliyor", 25 Haziran 1943, s.1; Yeni Sabah, "Adapazarı Felaketi", 25 Haziran 1943, s.1.

³⁵⁵¹ Tan, "Felaketzedeler İçin İzmit'ten Yapılan Yardımlar", 28 Haziran 1943, s.2, Ulus, "İzmit'ten Yapılan Yardımlar", 28 Haziran 1943, s.2; Ulus, "İzmit'ten Yapılan Yardımlar", 28 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁵² Cumhuriyet, "Erbaalıların Yardımı", 24 Haziran 1943, s.3.

³⁵⁵³ Ulus, "Felaketzedelere Yardımlar Her An Artarak Devam Ediyor", 24 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁵⁴ Yeni Sabah, "Erbaalıların Yardımı", 26 Haziran 1943, s.3; Cumhuriyet, "Erbaalılar 1115 Lira Gönderdiler", 26 Haziran 1943; Ulus, "Erbaalıların Bağışları", 26 Haziran 1943, s.2.

defa yardım göndermişlerdir. Deprem bölgesine ilk olarak 4200 lira³⁵⁵⁵ bağışta bulunan Bolu halkı, ayrıca depremzedelere pirinç, zeytinyağı, nohut, fasulye, soğan, şeker ile giyim eşyası göndermiştir. Akçakoca halkı da 1900 lira, 60 kilo petrol ve ilaç yardımıyla bulunmuşlardır³⁵⁵⁶. Bolu'dan ve Akçakoca'dan gelen bu yardımlar karşısında Hendek halkı Anadolu Ajansı'na gönderdikleri telgraf vasıtasıyla Bolu, Düzce ve Akçakoca halkıyla Kızılay heyetlerine teşekkür etmişlerdir³⁵⁵⁷. Hendek halkının özellikle Bolulara teşekkür etmesinin sebeplerinden birisi, buraya ilk yardımın Bolu tarafından yapılmasıdır. Çünkü haberleşme imkânlarının kesintiye uğramasından dolayı uzun süre diğer merkezlerin haber alamadığı Hendek'ten ilk haberi, Hendek üzerinden Bolu'ya giden kamyon şoförleri vasıtasıyla ilk öğrenen vilayet Bolu olmuştur. Ayrıca, Bolu Valisi'nin eşinin bizzat Hendek'e gelerek halkın ihtiyaçları ile yakından ilgilenmiş olması da yine Hendeklilerin Bolu'ya teşekkür etmesindeki diğer bir neden olarak gösterebiliriz³⁵⁵⁸.

Tüm bunların dışında, Kızılay çeşitli organizasyonlar düzenleyerek de felaketzedeler için para toplanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, Kızılay Kasımpaşa Şubesi tarafından Müzeyyen Senar, Hamiyet Yüceses ve Muammer Karaca gibi sanatçıların ücret almadan katıldığı bir müsamere ve eğlence düzenlemiştir³⁵⁵⁹. Kütahya Kızılay Cemiyeti tarafından ise yine depremzedeler yararına pehlivan güreşleri düzenlenmiş ve bu güreşlerden elde edilen 2.000 lira Adapazarı'na gönderilmiştir³⁵⁶⁰.

Parti teşkilatlarının da yardımların toplanmasında önemli bir yeri olmuştur. Örneğin Çivril CHP Kaza İdare Heyeti'nin çalışmalarıyla depremzedeler için 400 lira³⁵⁶¹, Bozüyük teşkilatının çalışmalarıyla 6200 lira³⁵⁶², Sivas'ta CHP Parti teşkilatının gayretleriyle depremzedeler adına 1000 lira toplanmıştır³⁵⁶³.

³⁵⁵⁵ Yeni Sabah, "Erbaalıların Yardımı", 26 Haziran 1943, s.3; Cumhuriyet, "Bolu'dan Yapılan Yardımlar", 26 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁵⁶ Ulus, "Bolu'dan Yapılan Yardımlar", 26 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁵⁷ Vakit, "Hendeklilerin Teşekkürü", 26 Haziran 1943, s.4; Ulus, "Hendeklilerin Teşekkürü", 26 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁵⁸ Türk Yolu, "Hendek'te son Vaziyet", 3 Temmuz 1943, s.2.

³⁵⁵⁹ Vakit, "Adapazarı Felaketzedelerine Kasımpaşalıların Yardımı", 19 Temmuz 1943, s.1.

³⁵⁶⁰ Ulus, "Adapazarı Depreminde Felakete Uğrayanlara Kütahya'dan Yardım", 31 Temmuz 1943, s.2.

³⁵⁶¹ Vakit, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım İçin", 30 Haziran 1943, s.1.

³⁵⁶² Vakit, "Bozüyükülülerin Adapazarı Felaketzedelerine Yardımları", 18 Temmuz 1943, s.2.

³⁵⁶³ Ulus, "Adapazarı Yerdepremi Felaketzedelerine Yardımlar", 5 Temmuz 1943, s.2; Tan, "Adapazarı Felaketzedelerine Yardım", 5 Temmuz 1943, s.2; Akşam, "Zelzeleye Uğrayanlara Yardım", 5 Temmuz 1943, s.1; Cumhuriyet, "Zelzele Felaketzedelerine Yardımlar", 5 Temmuz 1943, s.3.

İstanbul Yardım Sevenler Cemiyeti, depremzedeler için Sümerbank tarafından verilen 1000 metre kaput bezi ve basma bezinin³⁵⁶⁴ dikilmesini sağlamak için bütün üye ve yardımsever Türk kadınlarını Hıfzısıhha Enstitüsündeki dikiş atölyesinde çalışmaya çağırılmıştır³⁵⁶⁵. Dikiş atölyesindeki yardımsever kadınların çalışmaları sırasında Cemiyetin Koruyucu Başkanı Mevhibe İnönü atölyeyi ziyaret etmiştir³⁵⁶⁶. Bununla birlikte, Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü memur ve işçileri toplamış oldukları 1572 lirayı Yardımsevenler Cemiyeti'ne vermişler, cemiyet bu paranın 976 lirasıyla da kumaş satın almış ve bu kumaşları da ücreti karşılığında yoksul kadınlara diktirmiştir. Bu şekilde dikilen 1884 adet giyim eşyasından 350 parçası Adapazarı'nda felakete uğramış yoksul Devlet Demiryolları memurlarına dağıtılmış, 1534 parçası da mahalli komisyonca en muhtaçlara dağıtılmak üzere Halkevi Başkanına teslim edilmiştir³⁵⁶⁷. Cemiyet ayrıca bölgeye 2000 kilo zeytin, 1000 kilo sabun, 750 kilo peynir³⁵⁶⁸ göndermiştir. Yardım Sevenler Cemiyeti'nin çalışmalarıyla İstanbul'da iki günde 10.000 lira ile 4000 parça eşya toplanmıştır. Cemiyet tarafından toplanan para ve eşyalar, yine cemiyeti üyeleri tarafından deprem bölgesindeki halka götürülerek dağıtılmıştır³⁵⁶⁹. İstanbul dışında da faaliyette bulunan Yardım Sevenler Cemiyeti'nin Isparta'daki şubesi depremzedelere 400 metre kaput bezi³⁵⁷⁰, Kütahya'daki şubesi 500 lira³⁵⁷¹, Erzurum'daki şubesi 100 kat çamaşır göndermiştir³⁵⁷².

³⁵⁶⁴ Sümerbank depremzedeler yararına 2500 metre Amerikan bezi ve 2500 metre basma yardımında bulunmuş ve bu kumaşların 1000'er metresini Yardım Sevenler Cemiyetine göndermiştir. Bkz. Vakit, "Sümerbank'ın Yardımları", 26 Haziran 1943, s.4; Yeni Sabah, "Sümerbank'ın Yardımı", 26 Haziran 1943, s.1; Cumhuriyet, "Sümerbank'ın Yardımları", 26 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁶⁵ Ulus, "Yardım Sevenler Cemiyeti Faaliyette", 26 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁶⁶ Ulus, "Sayın Bayan İnönü Dikiş Atölyesini Gezdi", 30 Haziran 1943, s.1.

³⁵⁶⁷ Ulus, "Yardım Sevenler Cemiyeti'nin Adapazarı Yerdepremi Felaketzedelerine Yardımı", 14 Temmuz 1943, s.2.

³⁵⁶⁸ Vakit, "Yardım Sevenler Cemiyetinin Yardımı", 27 Haziran 1943, s.2; Ulus, "İstanbul'dan Zeytin ve Sabun Gönderildi", 27 Haziran 1943, s.4; Yeni Sabah, "Adapazarı Felaketzedelerine Yardım", 27 Haziran 1943, s.3.

³⁵⁶⁹ Ulus, "İzmitliler On Bin Lira ve Dört Bin Parça Eşya Verdiler", 27 Haziran 1943, s.4; Vakit, "Zelzele Bölgesinde", 28 Haziran 1943, s.3.

³⁵⁷⁰ Ulus, "Adapazarı Felaketzedelerine Yardımlar", 1 Temmuz 1943, s.4.

³⁵⁷¹ Ulus, "Sayın Bayan İnönü Dikiş Atölyesini Gezdi", 30 Haziran 1943, s.1.

³⁵⁷² Ulus, "Adapazarı Yerdepremi Felaketzedelerine Yardımlar", 5 Temmuz 1943, s.2; Tan, "Adapazarı Felaketzedelerine Yardım", 5 Temmuz 1943, s.2; Akşam, "Zelzeleye Uğrayanlara Yardım", 5 Temmuz 1943, s.1; Cumhuriyet, "Zelzele Felaketzedelerine Yardımlar", 5 Temmuz 1943, s.3.

Tüm bunların dışında, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası depremzedelere 20.000 lira, Ziraat Bankası 8.500 lira ve Türkiye İş Bankası da 5000 lira para yardımında bulunmuştur³⁵⁷³.

Birçok ilden, ilçeden, kurum ve kuruluştan yardım toplanmış olmasına rağmen, yardım faaliyetlerindeki bağışlar yetersiz bulunmuş ve bu husus basında eleştiri konusu olmuştur. Hakkı Süha Gezgin, halk tarafından yapılan yardımların yetersizliğini, *“Yardımlar, devletten halka indiğinde oldukça cılızlaştı”* ifadesiyle belirterek, depremzedelere yapılan yardımlar konusunda özellikle zenginlerin duyarsızlığını eleştiren bir yazı kaleme almıştır. Gezgin yazısında, *“Gazetelerde gözümüze ilışen yekûnlara baktım da dudaklarımı ısırdım. Binlerce lirayı zevkle harcayan zenginler acaba şimdi neredeler? Bunların hepsi de meteliksiz mi kaldılar? Adlarını gizleyerek olsun ortaya birkaç para atanlara bile rastlayamıyoruz. Biz zenginliğin insanlık borçlarını bilmeyen bu adamlara zaten hitap etmiyoruz. Hayır onlar paralarının hamallığını ede dursunlar. Vatanın bir köşesinde açılan yarayı, milletin fakir evlatları saracaktır. Oradaki beş on yurttaşın mal, mülk acısını hepimiz paylaşarak onlara bir şey bırakmayacağız. Candan verenler, hayrın yükselmesine hizmet edebilirler. Son hadisede, şahsi servetlere, kasalara, çift çubuk gibi dünya mallarına dayananlar için çok büyük bir ibret dersi var. Orada da yerler sarsılmadan sokaklar birbirlerini toslayarak tuzla buz olmadan önce zenginler yaşıyordu. Onlar da dolu kasalarına, sırma başaklı çiftliklerine, fabrikalarına sırtlarını dayamışlardı. Fakat bütün bunlar bir anda, bir nefeslik zaman içinde darmadağın yerlere serildi. Tozunu yeller havaya savurdu. Dünya malına dayanmanın bütün sigortası tabi şartlara bağlıdır. Bu tabii şartları aşan bir kudretle karşılaşınca ellerimiz böğrümüzde apışıp kalırız. Buradaki zenginler felakete uğrayan komşularımızdan ibret alınız. Yarın sizin de o hale gelmeyeceğinizi kim temin ediyor?”*³⁵⁷⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi’nde ise *“Ölenlerin hatırasına hürmeten bütün yurtta eğlence yerlerini bir gece olsun kapatarak yurttaşlarımızın matemine iştirak etmek gerekir. Bir tarafta binlerce Türk ağlarken, memleketin diğer taraflarında şarkı, çalgı, dans ve eğlence devam edemez. Çok hassas insanlarız ama böyle milli felaketler*

³⁵⁷³ Akşam, “Adapazarı Zelzele Felaketzedelerine Yardımlar”, 11 Temmuz 1943, s.2.

³⁵⁷⁴ Hakkı Süha Gezgin, “Acınacak Yekûnlar!”, Vakit, 25 Haziran 1943, s.3.

*karşısında teessürümüzü ifade etmeği bilmeliyiz*³⁵⁷⁵ ifadeleriyle halkın deprem bölgesindeki halka karşı duyarlı olması yönünde uyarıldığını görmekteyiz. Bu noktada belirtmemiz gerekir ki, 28 Haziran tarihi İzmit'in düşman işgalinden kurtuluş günüdür. Dolayısıyla, 28 Haziran günü için bu amaçla törenler organize edilmiştir. Ancak depremin hemen 8 gün sonrasına denk gelen kurtuluş günü etkinliklerine dair yapılması planlanan törenler iptal edilmiştir. Cevdet Baykal, İzmit'in düşman işgalinden kurtuluşunun kutlandığı 28 Haziran 1943 tarihinde halkın yaşadığı burukluğu, *"Dün İzmit'in Kurtuluş Bayramı'ydı. İzmit düşman işgali altında çektiği sayısız ızdırapları yâdedecek, hür vatan semasında dalgalanan şanlı bayrağına baka baka, bayram yapacaktı. Bu ilk defa olarak mümkün olamadı. Adapazarı ve Hendek'in uğradığı felaket, yüreklerimizi derinden yaraladı. Bu bayram günü, kara kara, yas bağladık, matem tuttuk. Adapazarı ve Hendek'te tabiatın zalim bir kahrına kurban giden vatan çocuklarının aziz hatıraları önünde hürmetle eğilelim*"³⁵⁷⁶ cümleleriyle dile getirmiştir.

2.9.9. Depremin Yurtdışındaki Yankıları ve Yardımlar

Adapazarı – Hendek Depremi'nin yurtdışında duyulmasının ardından birçok ülke Türk Halkı'na taziyelerini ve üzüntülerini bildirmiştir. Elçilikler ve telgraflar aracılığıyla hükümete taziyelerini bildiren ülkelerden bazıları maddi olarak da bağışta bulunarak, depremzedelere yardım ellerini uzatmışlardır.

Yayınladıkları mesajlarla Türk halkının üzüntülerinin derinden hissettiklerini belirten ülkelerden biri olan Macaristan'daki Peste Lloyd Gazetesi depremle ilgili yaptığı haberde, *"Adapazarı kasabasını yıkan ağır sarsıntı felaketine uğrayan Türk Milleti için samimi ve derin bir teessür duyuyoruz. Türk milletiyle münasebetleri gittikçe sıklaşan biz Macarlar Anadolu'nun sakin halkı üzerine çöken musibetin ağırlığını tamamiyle hissediyoruz. Macar efkârı bu münasebetle dost ve akraba Türk milleti için beslediği sempatiyi izhar etmekle zevk duyacaktır. Türk efkârı Macaristan'a ait işleri nasıl alaka ve anlayışla takip ediyorsa Macarlar da aynı şekilde Türklerin sevincine ve ıstırabına iştirak eder*"³⁵⁷⁷ cümleleriyle Türk Halkı'nın yanında olduklarını belirtmişlerdir.

³⁵⁷⁵ Cumhuriyet, "Felaket Karşısında", 23 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁷⁶ Türk Yolu, "Hazin Bir Bayram!", 29 Haziran 1943, s.1.

³⁵⁷⁷ Ulus, "Macaristan'da Teessür", 26 Haziran 1943, s.1; Yeni Sabah, "Macaristan'da Teessür", 26 Haziran 1943, s.3.

Macaristan basınında depremin ardından iki gün boyunca çıkan hemen hemen tüm gazetelerde depreme ilişkin haberler büyük bir üzüntüyle paylaşılarak, Macarların kalplerinde Türklere karşı besledikleri derin sempatiye temas edilmiştir³⁵⁷⁸. Macaristan ayrıca, Ticaret Ataşesi aracılığıyla depremzedelere 1000 lira bağışta bulunmuştur³⁵⁷⁹.

İngilizler de radyolarda yapmış oldukları yayınlarda, depremden dolayı duydukları üzüntüleri dile getirmişler³⁵⁸⁰ ve İngiliz Kızılhaçı aracılığıyla Kızılay'a 3640 lira bağışta bulunmuşlardır³⁵⁸¹.

Almanya, deprem haberinin ardından Türkiye'ye taziyelerini bildirerek Türkiye'nin yanında olmuştur. Almanya, devlet radyosu aracılığıyla bütün Alman milleti adına depremzedelerin üzüntülerini paylaşarak, Türk milletine baş sağlığı dilemiştir³⁵⁸². Ankara Büyükelçisi Von Papen aracılığıyla da 1000 lira bağışta bulunmuştur³⁵⁸³.

Bulgar Kralı Boris, Hususi Kalem Müdürü'nün Türkiye Büyükelçisi'ni ziyaret etmesiyle taziyelerini bildirmiş³⁵⁸⁴, Kraliyet Kabinesi Şefi Pometof ve Başbakanlık Kalemi Mahsus Müdürü Karanculof, Elçi Vasfı Menteş'i ayrı ayrı ziyaret etmişlerdir³⁵⁸⁵. Bulgar Konsolosu Biserof da valiyi ziyaret ederek, Bulgaristan'ın tazieleri bildirilmiştir. Bulgar Konsolosu dışında Yugoslav Konsolos Lukadekoviç, Romen

³⁵⁷⁸ Ulus, "Deprem ve Dış Ülkeler", 25 Haziran 1943, s.1; Vatan, "Macaristan'da Teessür", 25 Haziran 1943, s.2; Yeni Sabah, "Peşte'de Alakâ", 25 Haziran 1943, s.3; Cumhuriyet, "Macar Milletinin Teessürü", 25 Haziran 1943, s.3.

³⁵⁷⁹ Ulus, "Macaristan'da Teessür", 26 Haziran 1943, s.1; Yeni Sabah, "Macaristan'da Teessür", 26 Haziran 1943, s.3; Akşam, "Macar Ticaret Ataşesinin Teberru", 26 Haziran 1943, s.2; Tan, "Rumen Başvekilinin Teberru", 26 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁸⁰ Cumhuriyet, "Kurbanların Sayısı", 22 Haziran 1943, s.3; Vakit, "Adapazarı Zelzelesi Kurbanları", 23 Haziran 1943, s.4; Vatan, "Zelzele Felaketi", 23 Haziran 1943, s.2; Tan, "Zelzele Sahasında", 23 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁸¹ Ulus, "Yerdepremi Felaketzedeleri İçin Bağışlar", 21 Temmuz 1943, s.2.

³⁵⁸² Cumhuriyet, "Kurbanların Sayısı", 22 Haziran 1943, s.3.

³⁵⁸³ Tan, "Adapazarı Depremi", 4 Temmuz 1943, s.2; Vakit, "Adapazarı Felaketzedeleri İçin Romanya'nın Hediyeleyi", 3 Temmuz 1943, s.4; Ulus, "Dış Memleketlerden Adapazarı Yerdepremi Felaketzedelerine Yardım", 3 Temmuz 1943, s.1; Akşam, "Adapazarı Zelzelesi", 3 Temmuz 1943, s.2; Cumhuriyet, "Dost Milletlerin Zelzele Felaketi İçin Teberruları", 3 Temmuz 1943, s.2.

³⁵⁸⁴ Vakit, "Adapazarı Zelzelesi Kurbanları", 23 Haziran 1943, s.4; Vatan, "Zelzele Felaketi", 23 Haziran 1943, s.2; Tan, "Zelzele Sahasında", 23 Haziran 1943, s.2; Ulus, "Felaketzedelere Yardımlar Her An Artarak Devam Ediyor", 24 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁸⁵ Vatan, "Zelzele Felaketi", 23 Haziran 1943, s.2; Akşam, "Adapazarı'nda Kurtarma İşlerine Devam Olunuyor", 23 Haziran 1943, s.1,2; Cumhuriyet, "Bulgar Hükümeti'nin Taziyeti", 23 Haziran 1943, s.3.

Konsolosu Negulsko³⁵⁸⁶, İran Konsolosu³⁵⁸⁷ ve Fransız Konsolosu valiyi ziyaret ederek ülkelerinin depremde dolayı duydukları üzüntüleri iletmışlerdir³⁵⁸⁸. İtalya ise Ankara Büyükelçisi M. Guargina'nın Dışişleri Bakanlığı'na yaptığı ziyaretle ülkesinin üzüntülerini bildirmiştir³⁵⁸⁹.

Fransa, İtalya, Bulgaristan ve Yunanistan'ın, Türkiye'ye herhangi bir maddi yardım yapıp yapmadıklarına ilişkin arşivde veya basında bir bilgi bulunmamaktadır.

Romanya ise hem nakit para göndermek hem de yeni yapılacak binalarda en fazla ihtiyaç duyulan kereste göndermek suretiyle Türkiye'ye destek olmuştur. Bu kapsamda Romanya, Türkiye'ye 1 milyon ley nakdi yardımda³⁵⁹⁰, bir milyon ley değerinde de kereste yardımında bulunmuştur³⁵⁹¹. Romanya'nın yaptığı bu yardımlar karşısında Türkiye Büyük Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya Hükümeti'ne teşekkür etmiştir³⁵⁹².

İran Devleti, konsolos aracılığıyla taziye de bulunduğu gibi, İran Şehinşahi Rıza Pehlevi İsmet İnönü'ye telgraf göndermek suretiyle üzüntülerini bildirmiştir. İnönü, aldığı telgraf karşısında Rıza Pehlevi'ye teşekkür telgrafi göndermiştir. İnönü ayrıca, İmam Yahya ve Mısır Kralı Faruk'tan taziye telgrafları almış ve bu ülkelere de teşekkürlerini iletmıştır³⁵⁹³.

³⁵⁸⁶ Vakit, "Konsolosların Taziyeleri", 25 Haziran 1943, s.2; Ulus, "Deprem ve Dış Ülkeler", 25 Haziran 1943, s.1; Yeni Sabah, "Bazı General Konsoloslar Valiye Taziyede Bulundular", 25 Haziran 1943, s.1; Cumhuriyet, "Ecnebi Konsolosların Taziyeleri", 25 Haziran 1943, s.3; Tan, "Adapazarı Yeni Baştan ve Süratle İnşa Edilecek", 25 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁸⁷ Ulus, "Macaristan'da Teessür", 26 Haziran 1943, s.1; Yeni Sabah, "Macaristan'da Teessür", 26 Haziran 1943, s.3; Akşam, "Macar Ticaret Ataşesinin Teberru", 26 Haziran 1943, s.2; Tan, "Rumen Başvekilinin Teberru", 26 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁸⁸ Akşam, "Fransız General Konsolosunun Taziyesi", 22 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁸⁹ Ulus, "Felaketzedelere Yardımlar Her An Artarak Devam Ediyor", 24 Haziran 1943, s.2; Cumhuriyet, "İtalyan Elçisinin Taziyeleri", 24 Haziran 1943, s.3.

³⁵⁹⁰ Ulus, "Felaketzedeler İçin Mrl. Antonesco 1 Milyon Ley Verdi", 26 Haziran 1943, s.1; Vatan, "Romanya Başvekilinin Yardımı", 26 Haziran 1943, s.2; Yeni Sabah, "Romanya Başvekilinin Teberru", 26 Haziran 1943, s.1; Akşam, "Rumen Başvekili Bir Milyon Ley Teberru Etti", 26 Haziran 1943, s.2; Cumhuriyet, "Romanya Bir Milyon Ley Yardımda Bulundu", 26 Haziran 1943, s.2; Tan, "Rumen Başvekilinin Teberru", 26 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁹¹ Tan, "Adapazarı Depremi", 4 Temmuz 1943, s.2; Vakit, "Adapazarı Felaketzedeleri İçin Romanya'nın Hediyeledi", 3 Temmuz 1943, s.4; Ulus, "Dış Memleketlerden Adapazarı Yerdepremi Felaketzedelerine Yardım", 3 Temmuz 1943, s.1; Akşam, "Adapazarı Zelzelesi", 3 Temmuz 1943, s.2; Cumhuriyet, "Dost Milletlerin Zelzele Felaketi İçin Teberruları", 3 Temmuz 1943, s.2.

³⁵⁹² Tan, "Bükreş Elçimizin Teşekkürü", 29 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁹³ Vatan, "Zelzele Felaketi", 3 Temmuz 1943, s.1, Yeni Sabah, "İnönü'ye Taziyeler", 3 Temmuz 1943, s.1; Akşam, "Adapazarı Zelzelesi", 3 Temmuz 1943, s.2.

İran’da bulunan Kızıl Güneş Arslan Cemiyeti’nin bağışladığı 2307 lira³⁵⁹⁴, İran Büyük Elçisi Spehbuhi’nin Kızılay’a bağışladığı 200 lira, Mısır Kızılay’ının 1000 Mısır parası³⁵⁹⁵, Irak Hükümeti’nin 2000 İngiliz lirası³⁵⁹⁶ ve Yeni Zelanda Kızılhaç’ının Kızılay’a 500 İngiliz lirası³⁵⁹⁷ bağışlamak suretiyle depremzedelere yardımda bulunduklarını görmekteyiz.

Türkiye’de yaşanan deprem felaketi Amerika’da meclis gündemine gelmiştir. Nitekim Amerikan Ayan Meclisi Hariciye Encümeni üyesi Barkley, Ayan Meclisi’nde yaptığı konuşmasında, *“Uğradığı felaket dolayısıyla Türk milletine karşı candan teessür duymaktayız. Amerikan milleti Türk milletinin başına gelen her felaketi içinden duymaktadır. Türk hükümetinin felaketzedeler için lazım olan her şeyi yapacağından hiç bir suretle şüphe etmiyoruz. Bununla beraber şurasını kaydetmek istiyorum ki müthiş bir musibete uğramış olan halkın felaketini hafifletmeye iştirak etmekle çok bahtiyar olacağız, icabında Amerikalılar lazım olan her şeyi göndermelidirler”*³⁵⁹⁸ ifadelerini kullanarak Türk halkının acılarını paylaşmış, ayrıca felaket karşısında Amerikalıların Türk halkına destek olması gerektiğini ifade etmiştir. Amerikan Kongresi’nde yapılan bu konuşma, Türkiye’de memnuniyetle karşılanmıştır. Nitekim A.C. Saraçoğlu, Yeni Sabah Gazetesi’nde yer alan yazısında, Barkley’in konuşmasına dair, *“Amerikan Kongresi üyelerinin Türk’ü çok derinden yaralayan bu afetle yakından alakadar olmaları, hariciye encümeni azasından ekseriyet ekibi reisi Barkley’in içten geldiği belli olan teessürleri, ayan meclisi hariciye encümeni azasından Pepper’in lütufkar beyanatı, bilhassa biz Türkleri mütehassıs edecek mahiyettedir... sağ olsunlar, var olsunlar. Asıl dostluk kara günlerde kendini belli eder. Onun içindir ki Türk’ün en yakın, en candan dostuna, kara gün dostu denir”*³⁵⁹⁹ cümlelerini kullanmıştır. Amerikan Kızılhaç Başkanı Daves de Türkiye Kızılay Başkanı’na üzüntülerini bildiren bir mesaj göndererek felaketzedelere

³⁵⁹⁴ Ulus, “Kızılay’ın Teşekkürü”, 30 Temmuz 1943, s.2.

³⁵⁹⁵ Tan, “Adapazarı Depremi”, 4 Temmuz 1943, s.2; Vakit, “Adapazarı Felaketzedeleri İçin Romanya’nın Hediyeleyi”, 3 Temmuz 1943, s.4; Ulus, “Dış Memleketlerden Adapazarı Yerdepremi Felaketzedelerine Yardım”, 3 Temmuz 1943, s.1; Akşam, “Adapazarı Zelzelesi”, 3 Temmuz 1943, s.2; Cumhuriyet, “Dost Milletlerin Zelzele Felaketi İçin Teberruları”, 3 Temmuz 1943, s.2.

³⁵⁹⁶ Ulus, “Adapazarı ve Hendek’teki Son Yer Depreminden Zarar Görenlere Kızılay Yiyecek Yardımı Yapmaya Devam Ediyor”, 10 Ağustos 1943, s.1.

³⁵⁹⁷ Akşam, “Yeni Zelânda Kızılhaç’ının Yardımı”, 26 Haziran 1943, s.2.

³⁵⁹⁸ Son Telgraf, “Amerika’da Teessür”, 23 Haziran 1943, s.1,3; Vakit, “Felaketzedelere Yardım”, 24 Haziran 1943, s.4; Cumhuriyet, “Amerikan Kongresinin Dostane Teessürleri”, 24 Haziran 1943, s.3.

³⁵⁹⁹ A.C. Saraçoğlu, “Zelzele Felaketi ve Dostlarımız”, Yeni Sabah, 25 Haziran 1943, s.3.

nasıl yardımda bulunabileceklerini sormuşlardır³⁶⁰⁰. Ancak Amerika'dan depremzedelere yardım yapılıp yapılmadığına ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Deprem karşısında birçok ülkenin Türkiye'ye maddi ve manevi anlamda destek olmaları yurtiçinde memnuniyetle karşılanmıştır. İçişleri Bakanı Hilmi Uran, 25 Haziran 1943 tarihli TBMM toplantısında Türkiye'nin acısını paylaşan tüm ülkelere teşekkür etmiştir³⁶⁰¹. Ulusal basında da, yaşanan felaket karşısında Türkiye'ye desteklerini bildiren ülkelere Türk halkı adına teşekkür içerikli yazılar yayınlanmıştır. A.C. Saraçoğlu, birçok ülkenin II. Dünya Savaşı'nda olmasına rağmen Türkiye'nin yanında yer almasını, *“Dertlerinin başlarından aşkın bulunmasına rağmen acımızı paylaştılar”* ifadeleriyle anlatmıştır. Ayrıca, savaşta olmalarına rağmen Türkiye'nin yanında bulunmalarını *“Berrak ve dürüst dış politikamızın tabii sonucu”*³⁶⁰² ifadelerini kullanarak açıklamıştır. Saraçoğlu gibi Sadri Ertem de gazetede yer alan yazısında savaşın olmasına rağmen birçok ülkenin Türkiye'nin yanında yer almasına değinerek, yurtdışından gösterilen ilgi karşısında bu ülkelere teşekkürlerini sunmuştur. Ertem'e göre Türkiye'nin yurtdışından bu kadar ilgi görmesinin nedeni Türkiye'nin dünya üzerinde önemli bir kıymetinin olmasıdır. Türkiye'nin kendi sınırlarıyla yetinen, sınırları dışında herhangi bir ülkeye saldırmak niyeti olmayan bir ülke olması, dış dünyada sevilen ve kıymet duyulan bir ülke olmasında en etkili nedenlerden biridir. Yazar yazısında *“Türk, hakiki tarihin ve dünya coğrafyasının her devirde hemen sık sık karşılaştığı bir kütledir. Bunun için onunla asırlarca beraber elem ve neşe duymuş nice cemiyetler vardır. Elemlerini ve saadetlerini bir tarih devresinde ve bir coğrafya muhitinde beraberce geçirenlerin aradan zaman geçse de eski günlerin hatıralarıyla bağlı oldukları insanları hatırlamaları eski sevginin bir alametidir”*³⁶⁰³ ifadeleriyle de muhtemelen Lübnan, Suriye ve Irak gibi Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde yaşayan ve ortak bir geçmişimizin bulunduğu ülkelerden gelen yardımlara atıfta bulunmuş ve bu yardımlardan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

³⁶⁰⁰ Vatan, “Amerikan Kızılay'ının Müracaatı”, 24 Haziran 1943, s.3; Akşam, “Adapazarı Zelzelesi”, 24 Haziran 1943, s.1.

³⁶⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima F, Cilt 3, s. 117. (25 Haziran 1943).

³⁶⁰² A.C. Saraçoğlu, “Zelzele Felaketi ve Dostlarımız”, Yeni Sabah, 25 Haziran 1943, s.3.

³⁶⁰³ Sadri Ertem, “Sevilen Türkiye”, Vakıf, 3 Temmuz 1943, s.3

2.10. Samsun – Ladik Depremi (27 Kasım 1943)

1938-1943 yılları arası Türkiye için adeta felaket yıllarıdır. Zira 1938 Kırşehir Depremi ile başlayan süreç, II. Dünya Savaşı yıllarında 1939 Erzincan, 1940 yılında Yozgat, 1941 yılında önce Muğla sonra Erciş, 1942 yılında arka arkaya Bigadiç, Osmancık, Erbaa depremleriyle devam etmiş, 1943 yılında ise önce Adapazarı-Hendek Depremi ardından ise 27 Kasım 1943 tarihinde Ladik Depremi gerçekleşmiştir.

Birçok il ve ilçe merkezinde hissedilen deprem, 26 Kasım'ı 27 Kasım'a bağlayan gece, birincisi 12 saniye, ikincisi 6, üçüncüsü 7 saniye süren saat 01.23 ile 01.25 arasında birbirini takip eden üç deprem silsilesi halinde gerçekleşmiştir³⁶⁰⁴. Kandili Rasathanesi ise depremten bir gün sonra gazetelere yansıyan açıklamalarında depremin gece 01.21'de 37 saniye geçe gerçekleştiğini bildirmiştir³⁶⁰⁵.

Erzincan Depremi'nden sonra Kuzey Anadolu Fay Hattı üzerinde yaşanan ikinci büyük deprem olan Ladik Depremi 7.2 şiddetinde hissedilmiştir³⁶⁰⁶. Depremin şiddetinden rasathanedeki deprem ölçen aletlerin kalemleri yerlerinden fırlamıştır. Merkez üssü İstanbul'a 400 km³⁶⁰⁷, Ankara'ya 250 km mesafede³⁶⁰⁸ olan deprem oldukça geniş bir alanda etkisini göstermiştir. Nitekim Ulus Gazetesi'nde yer alan bir habere göre, Türkiye'deki depremin gerçekleştiği saatlerde, Almanya'da bulunan Heidelberg Rasathanesi'ndeki deprem aletleri 2200 km mesafede, Hindistan-Kalküta'da bulunan Alipone Rasathanesi ise 5300 km mesafede, Anadolu'da

³⁶⁰⁴ Akşam, “Anadolu’da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Kasım 1943, s.1; Son Telgraf, “Geceki Zelzele”, 27 Kasım 1943, s.1; Yeni Sabah, “Dün gece Ankara’da Şiddetli Bir Zelzele Oldu” 27 Kasım 1943, s.1; Ulus, “Sabaha Karşı Yurtta Bir Yerdepremi Oldu”, 27 Kasım 1943, s.1; Vakit gazetesinde deprem saati 01.21 ile 01.25 arası olarak verilmektedir. Bkz. Vakit, “Zelzele Felaketi”, 28 Kasım 1943, s.4.

³⁶⁰⁵ Tan, “Yurtta Yer Sarsıntıları”, 28 Kasım 1943, s.1; Vakit, “Zelzele Felaketi”, 28 Kasım 1943, s.4; Cumhuriyet, “Dün Geceki Şiddetli Zelzele”, 27 Kasım 1943, s.1; Günümüz Kandilli Rasathanesi verilerine göre deprem 27 Kasım 1943 Cumartesi günü saat 00.20’de gerçekleşmiştir. Bkz. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2022). Depremin gerçekleştiği tarihte rasathanenin yaptığı açıklama ile günümüz rasathane verileri arasındaki 1 saatlik fark, yaz saati uygulamasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’deki yaz saati uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nuri Güçtekin, “Osmanlı’dan Günümüze Yaz ve Kış Saati Uygulamalarının Tarihçesi (1919-1944)”, Tarih Dergisi, Sayı 60, İstanbul 2014, s.123-158.

³⁶⁰⁶ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2022).

³⁶⁰⁷ Tan, “Yurtta Yer Sarsıntıları”, 28 Kasım 1943, s.1; Vakit, “Zelzele Felaketi”, 28 Kasım 1943, s.4; Cumhuriyet, “Dün Geceki Şiddetli Zelzele”, 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁰⁸ Cumhuriyet, “Dün Geceki Şiddetli Zelzele”, 27 Kasım 1943, s.1; Son Telgraf, “Geceki Zelzele”, 27 Kasım 1943, s.1.

gerçekleşen şiddetli bir yer sarsıntısı kaydetmiştir³⁶⁰⁹. İstanbul, Malatya, Adana, İzmir, Afyon, Eskişehir ve Kayseri³⁶¹⁰, Bolu, Kütahya, Çankırı, Elazığ, Erzurum, Van, Şarkıkarahisar, Osmaniye, Zonguldak, Kocaeli, Bursa, Isparta, Konya, Karaman, Ulukışla, Afyon, Kırşehir, Diyarbakır ve Antalya’da³⁶¹¹ hissedilen deprem bu bölgelerde herhangi bir hasara sebep olmamıştır. Deprem Ankara’da da hissedilmiş nitekim depremin burada halkı uykudan uyandıracak derecede³⁶¹² etkili olmasından dolayı, deprem merkezi ilk önce Ankara olarak tahmin edilmiştir³⁶¹³. Ancak Ankara’da herhangi bir hasar yaşanmamıştır³⁶¹⁴.

Meteoroloji Genel Müdürü Ahmet Tevfik tarafından gazetelere yapılan ilk açıklamada deprem merkezinin Çankırı, Ilgaz, Tokat, Erbaa ve Amasya olduğu ifade edilmiştir³⁶¹⁵. İçişleri Bakanı Hilmi Uran ise 29 Kasım’da gerçekleşen meclis toplantısında milletvekillerine hitaben yaptığı konuşmada, Çankırı, Kastamonu, Çorum, Amasya, Samsun, Tokat, Sinop illerinin depremde can kayıplarının ve hasarın en çok yaşandığı bölgeler olduğunu, Ilgaz, Tosya, Kargı, Osmancık, Merzifon, Gümüşhacıköy, Havza, Ladik, Vezirköprü ve Erbaa bölgelerinin depremde en fazla zarar gören bölgeler olduğunu belirtmiştir³⁶¹⁶.

2.10.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar ve Can Kayıpları

Dönemin basını incelendiğinde, geniş bir alanda hissedilen depremin hangi yerleşim yerlerinde daha çok can kaybı ve hasara sebep olduğu hakkında bir süre tespitlerin yapılamadığı görülmektedir. Nitekim depremin şiddetli olarak hissedildiği,

³⁶⁰⁹ Ulus, “Deprem Heidelberg’de de Duyuldu”, 28 Kasım 1943, s.3.

³⁶¹⁰ Akşam, “Anadolu’da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶¹¹ Tan, “Yurt’ta Yer Sarsıntıları”, 28 Kasım 1943, s.2; Vatan, “Zelzelede Ölü ve Yaralı Sayısı 600 kişi”, 28 Kasım 1943, s.3; Cumhuriyet, “Zelzelede 600 Vatandaşımızı Kaybettik”, 28 Kasım 1943, s.3.

³⁶¹² Cumhuriyet, “Dün Geceki Şiddetli Zelzele”, 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶¹³ Yeni Sabah, “Dün Gece Ankara’da Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶¹⁴ Akşam, “Anadolu’da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Kasım 1943, s.1; Son Telgraf, “Geceki Zelzele”, 27 Kasım 1943, s.1; Yeni Sabah, “Dün Gece Ankara’da Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶¹⁵ Akşam, “Anadolu’da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, Cilt 6, s.24. (29 Kasım 1943); Akşam “Zelzele Felaketi”, 30 Kasım 1943, s.1; Tan, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı 2719’u Buluyor”, 30 Kasım 1943, s.3; Ulus, “Dâhiliye Nafia ve Münakalat Vekillerimiz Dün Depreme Dair Meclis’te İzahlar Verdiler”, 30 Kasım 1943, s.1; Vakıf, “Zelzelede 2719 Kurban Verdik”, 30 Kasım 1943, s.1,4.

Samsun, Kastamonu³⁶¹⁷, Ladik³⁶¹⁸, Ilgaz³⁶¹⁹, Gümüşhacıköy, Merzifon³⁶²⁰ ve Erbaa'yla³⁶²¹ irtibat sağlanamadığından, bu bölgelere ait hasarlar hemen tespit edilememiştir. Zira Ilgaz'daki postane binasının yıkılması³⁶²² diğer bölgelerle de telgraf haberleşmesinin kesilmesi, bilgi akışını olumsuz etkilemiştir³⁶²³. Örneğin, Erbaa'dan saat 03.30'a kadar haber alınamamıştır³⁶²⁴.

2.10.1.1. Deprem Samsun'a Etkisi

Geniş bir alanı etkileyen deprem Samsun, Amasya, Tokat, Kastamonu, Çorum, Sinop, Ordu illerinde can ve mal kayıplarına sebep olmuştur. Bahsi geçen şehirler arasında en fazla hasara uğrayan şehir ise Samsun'dur. Nitekim deprem bölgesine giden Yeni Sabah Gazetesi muhabirine Samsunlular tarafından verilen malumatta, depremin 1939'daki depremden çok daha şiddetli olduğu, çok daha büyük tahribat yaptığı ifade edilmiştir³⁶²⁵. Sağlık Bakanı Hulusi Alataş da deprem bölgelerindeki incelemelerinin ardından TBMM'nde yaptığı konuşmada, vilayetler arasındaki en büyük hasarın Samsun'da olduğunu ifade etmiştir³⁶²⁶. Depremin şiddetinden Samsun'da bulunan Havza-Ladik demiryolundaki rayların 30 km'lik bir kısmı yamulmuş, Destek- Vezirköprü Şosesi de harap olmuştur³⁶²⁷. Samsun merkezde İş Bankası, Suluhan, İnhisarlar İdaresinin büyük tütün deposuyla birlikte 20 bina yıkılmıştır³⁶²⁸.

³⁶¹⁷ Yeni Sabah, "Dün Gece Ankara'da Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 27 Kasım 1943, s.1; Son Telgraf, "Geceki Zelzele", 27 Kasım 1943, s.5.

³⁶¹⁸ Tan, "Ölü ve Yaralı Miktarı", 28 Kasım 1943, s.2.

³⁶¹⁹ Akşam, "Anadolu'da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 27 Kasım 1943, s.1; Tan, "Yurt'ta Yer Sarsıntıları", 28 Kasım 1943, s.2; Vatan, "Zelzelede Ölü ve Yaralı Sayısı 600 Kişi", 28 Kasım 1943, s.3; Cumhuriyet, "Zelzelede 600 Vatandaşımızı kaybettik", 28 Kasım 1943, s.3; Son Telgraf, "Geceki Zelzele", 27 Kasım 1943, s.5.

³⁶²⁰ Son Telgraf, "Geceki Zelzele", 27 Kasım 1943, s.5; Akşam, "Anadolu'da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶²¹ Vakit, "Zelzele Felaketi", 28 Kasım 1943, s.1; Tan, "Yurt'ta Yer Sarsıntıları", 28 Kasım 1943, s.2; Vatan, "Zelzelede Ölü ve Yaralı Sayısı 600 kişi", 28 Kasım 1943, s.3.

³⁶²² Ulus, "Ulus Muhabiri Deprem bölgesinde", 28 Kasım 1943, s.1; Son Telgraf, "Geceki Zelzele", 27 Kasım 1943, s.5.

³⁶²³ Vakit, "Zelzele Felaketi", 28 Kasım 1943, s.1.

³⁶²⁴ Akşam, "Anadolu'da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶²⁵ Yeni Sabah, "Zelzele Bölgesinde Yeni Sabah", 7 Aralık 1943, s.1.

³⁶²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, C.6,s.44.(13 Aralık 1943);Tan, "Zelzele Hakkında Verilen İzahat", 14 Aralık 1943, s.4; Ulus, "Sıhhat Vekilimiz Dün Son Yer Depreminin Bir Bilançosunu Yaptı", 14 Aralık 1943, s.1,2; Vatan, "Zelzele Kurbanları", 14 Aralık 1943, s.1,3.

³⁶²⁷ Vatan, "Zelzele Felaketi Sanıldığından Ağırdır", 29 Kasım 1943, s.1; Son Telgraf, "Bozulan Şimendifer Hattı", 29 Kasım 1943, s.5.

³⁶²⁸ Yeni Sabah, "Zelzele Bölgesinde Yeni Sabah", 7 Aralık 1943, s.1.

Depremi gerçekleştiği anda, hatların zarar gormesi sebebi ile iletişim kurulamayan Vezirköprü ve Ladik ilçeleri tamamen yıkılmış, bu ilçelerde barınılacak sağlam bina kalmamıřtır³⁶²⁹. Ladik'te yıkılan binalar arasında Davut Paşa Cami, Bülbül Hatun Cami, saat kulesi, hükümet binası, Akpınar Köy Enstitüsü'nün önemli bir kısmı ve Taşhan zerindeki bedesten bulunmaktadır. Deprem sırasında şıfalı sularıyla tanınan Hamam Ayağı Kaplıcası'nın suları artmış, Akpınar Köy Enstitüsü çevresindeki su kaynağı kesilmiştir. Deprem ayrıca, Erbaa ile Ladik arasında bulunan ana yolda da çöküntüler meydana getirerek, yol üzerinde bir metre genişliğinde derin yarıklar oluşturmuştur. Ladik'e bağlı köylerde de büyük hasara neden olan deprem, Teberoğlu, İbi, Alayurt, Talıcak, Arslantaş köylerinde sağlam bina bırakmamıştır. Bu köylerdeki can kaybı 300 olarak aıklanmıřtır³⁶³⁰. Ladik ve Vezirköprü ilçelerinde hayatını kaybedenlerin sayısı 537 olarak aıklanmıřtır³⁶³¹. Samsun merkezde ise belirlenen can kaybı 20, yaralı sayısı ise 43'tr³⁶³².

Samsun'a bağlı diğer bir ilçe olan Havza'da da deprem dolayısıyla önemli hasarlar meydana gelmiş, kaza merkezinde 1 ev tamamen ve 102 ev kısmen yıkılmıştır. Deprem, Havza'da kaza merkezinden ziyade ilçeye bağlı köylerde daha etkili olmuştur. Nitekim Havza'ya bağlı köylerdeki binalar tamamen yıkılmış, 35 köyde 500'den fazla insan vefat etmiş, 176 vatandaş ağır, 825 vatandaş ise hafif yaralanmıştır. Köylerde önemli miktarda hayvan kaybı da yařanmıřtır³⁶³³. Sağlık Bakanı Hulusi Alataş depreme dair yapmış olduğu son açıklamalarda, Samsun merkez, ilçe ve köylerinde toplam 1276 l, 1674 yaralının olduğu, 6337 evin de yıkıldığını ifade etmiřtir³⁶³⁴.

³⁶²⁹ Vatan, "Zelzele Kurbanlarının İki Bine Yakın Olduğu Anlaşılıyor", 29 Kasım 1943, s.1.

³⁶³⁰ Vakıf, "Ladik'te Zelzele Büyük Hasarlar Yaptı", 14 Aralık 1943, s.4.

³⁶³¹ Vatan, "Zelzele Kurbanlarının İki Bine Yakın Olduğu Anlaşılıyor", 29 Kasım 1943, s.1; Vatan, "Zelzele Felaketi Sanıldığından Ağırdır", 29 Kasım 1943, s.1; Son Telgraf, "Zelzele Kurbanları Sayısı Maalesef Gittikçe Kabarık Yekûnlara Balığ Oluyor", 29 Kasım 1943, s.1.

³⁶³² Akşam, "Zelzele Felaketi", 29 Kasım 1943, s.2.

³⁶³³ Ulus, "Depremdeki Kayıplar Gittikçe Kabarıyor", 30 Kasım 1943, s.3; Vakıf, "Zelzelede 2719 Kurban Verdik", 30 Kasım 1943, s.4; Vatan, "Zelzele Felaketi Kurbanları", 30 Kasım 1943, s.3; Yeni Sabah, "Zelzelede lenlerin Sayısı 2119", 30 Kasım 1943, s.3.

³⁶³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, C.6, s.44. (13 Aralık 1943); Tan, "Zelzele Hakkında Verilen İzahat", 14 Aralık 1943, s.4; Ulus, "Sıhhat Vekilimiz Dn Son Yer Depremine Bir Bilançosunu Yaptı", 14 Aralık 1943, s.1,2; Vakıf, "Mecliste Sıhhat Vekilinin İzahatı", 14 Aralık 1943, s.1,4.

27 Kasım 1943 tarihli depremden sonra Samsun'da, 18 Aralık sabahı saat 06.15'de orta şiddetli³⁶³⁵, 24 Aralık sabahı saat 05.15'de hafif şiddette artçı sarsıntılar meydana gelmiş, ancak bu depremlerde herhangi kayıp yaşanmamıştır.³⁶³⁶

2.10.1.2. Depremin Kastamonu'ya Etkisi

27 Kasım 1943 tarihinde meydana gelen depremin en çok etkilediği bir diğer şehir ise Kastamonu'dur. Deprem öylesine şiddetli olmuştur ki, Kastamonu Kalesi'nden 150 ton ağırlığındaki bir taş yuvarlanarak yedi evin ezilmesine sebep olmuştur³⁶³⁷. Depremin şiddetinden ve taşların yuvarlanmasının gürültüsünden halk yağmura ve fırtınaya rağmen geceyi dışarda geçirmek durumunda kalmıştır³⁶³⁸.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Kastamonu ve Ilgaz'da bulunan telgraf binalarının hasar almasından dolayı bu bölgelerden ilk anda haber alınamamıştır. Ancak, ilerleyen günlerde alınan haberlerle birlikte Kastamonu merkezinde, hükümet binası, vali konağı, askerli şubesi, Ziraat Bankası, İnhisarlar Binası ve Gazi Paşa İlkokulu'nun ağır derecede hasar aldığı tespit edilmiştir. Kastamonu'ya bağlı olan Arada, Cide, Daday ve İnebolu ilçelerinde herhangi bir hasar yaşanmamışken, Kargı ilçesi büyük tahribata uğramıştır. Nitekim Kargı'da enkaz altından çıkarılan bir jandarma, depremde ilçedeki evlerin üçte ikisinin yıkıldığını ifade etmiştir³⁶³⁹.

Kastamonu'ya bağlı kazalardan en çok hasarı ise Ilgaz ve Tosya almıştır³⁶⁴⁰. Nitekim Tosya'da binaların dörtte üçü yıkılmış, Ilgaz'da ise hasara uğramayan bina kalmamıştır³⁶⁴¹. Ilgaz'da postane ve halkevi tamamen yıkılmış, hükümet konağı ise

³⁶³⁵ Ulus, "Son Yer Depreminde Felakete Uğrayanlara Bağışlar Devam Ediyor", 18 Aralık 1943, s.2.

³⁶³⁶ Vakit, "Samsun'da Zelzele", 25 Aralık 1943, s.3.

³⁶³⁷ Vatan, "Zelzele Felaketi Sanıldığından Ağırdır", 29 Kasım 1943, s.1; Ulus, "Depremin Sebep Olduğu Hasar ve Can kaybının İlk Tahminlerden Üstün Olduğu Anlaşıyor", 29 Kasım 1943, s.1; Tan, "Zelzele Kurbanları 1500'ü Buluyor", 29 Kasım 1943, s.1; Akşam, "Kastamonu'da Zelzele Devam Ediyor", 29 Kasım 1943, s.2; Cumhuriyet Gazetesi'nde Kastamonu Kalesi'nden her biri birkaç ton ağırlığında 50'den fazla kayanın düştüğü, taşların ikisinin beş evi ezdiği ve bu sebeple altı kişinin ölüp, beş kişinin yaralandığı ifade edilmiştir. Bkz. Cumhuriyet, "Zelzelede 600 Vatandaşımızı Kaybettik", 28 Kasım 1943, s.3.

³⁶³⁸ Cumhuriyet, "Zelzelede 600 Vatandaşımızı Kaybettik", 28 Kasım 1943, s.3.

³⁶³⁹ Tan, "Zelzele Kurbanları 1500'ü Buluyor", 29 Kasım 1943, s.1; Ulus, "Depremin Sebep Olduğu Hasar ve Can Kaybının İlk Tahminlerden Üstün Olduğu Anlaşıyor", 29 Kasım 1943, s.1; Vatan, "Zelzele Kurbanlarının İki Bine Yakın Olduğu Anlaşıyor", 29 Kasım 1943, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinde Ölenler Artıyor", 29 Kasım 1943, s.3.

³⁶⁴⁰ Tan, "Ölü ve Yaralı Miktarı", 28 Kasım 1943, s.2; Ulus, "Depremde 600'den Fazla Yurttaş Öldü ve Birçok Binalar Yıkıldı", 28 Kasım 1943, s.1; Vakit, "Zelzele Felaketi", 28 Kasım 1943, s.1; Vatan, "Zelzelede Ölü ve Yaralı Sayısı 600 Kişi", 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁴¹ Ulus, "Ulus Muhabiri Deprem Bölgesinde", 28 Kasım 1943, s.1.

büyük ölçüde hasar almıştır³⁶⁴². Depremde özellikle kuzey bölgesi etkilenen³⁶⁴³ Tosya’da, memleket hastanesi, elektrik santrali, çeltik fabrikası dahil olmak üzere birçok bina yıkılmış, hükümet binası, posta ve telgraf binası ise büyük hasara uğramıştır. Tosya ile Kargı arasındaki yol da harap olmuştur³⁶⁴⁴. Tosya’da 1100 ev enkaz haline gelmiştir³⁶⁴⁵.

Depremin ardından, Tosya’ya giderek burada incelemeler yapan Ulus muhabirinin ifade ettiğine göre; yeni yapılan Tosya Hastanesi yıkılarak bir taş yığını haline gelmiş, tarihi Büyük Cami’nin minaresi ise kaldesinden ayrılarak 25 cm yana kaymıştır. Resmi ve özel olmak üzere birçok binanın yıkılması nedeniyle resmi daireler ve telgrafhane çalışanları görevlerini çadırlarda yürütmek durumunda kalmışlardır³⁶⁴⁶. Depremin bölgeye verdiği zararı belki de en teferruatlı açıklayan Tosya’da bulunan fen memuru olmuştur. Fen memurunun Ulus Gazetesi muhabirine verdiği malumat şu şekildedir; *“Tosya artık yoktur, ayakta duran binalar da köklerinden yaralanmışlardır. Gerek Tosya’da gerekse Ilgaz’da onarıldıktan sonra oturulabilir gibi görünen binalar da hafif bir depremi beklemektedir. Bunlar birer ölüm yuvası gibidir”*. Görgü tanıklarının ifadesiyle, depremin gerçekleştiği gece *“İmdat!”*, *“Can Kurtaran Yok Mu?”* seslerinin birbirine karıştığı Tosya’daki Ulus muhabirinin kendi gözlemlerini anlattığı şu cümlelerde halkın yaşadığı felaketi daha anlaşılır kılmaktadır; *“...yere yuvarlanmış minareler, yıkık camiler, üç dört katlı evler, oteller depremin şiddeti hakkında fikir vermeğe yetiyor. Elektrikle ışıklanmış evlerinde dokuma tezgâhı çalışan meşhur pirinç memleketi Tosya’nın yok olacağına gönül bir türlü inanmak istemiyor...”* ³⁶⁴⁷.

Depremin Tosya’da yarattığı tahribatı ve ahalinin çektiği sıkıntıları dile getiren Rıfat Ilgaz’ın kaleminden ise şu dizeler dökülür;

³⁶⁴² Ulus, “Ulus Muhabiri Deprem Bölgesinde”, 28 Kasım 1943, s.1; Cumhuriyet, “Zelzelede 600 Vatandaşımızı Kaybettik”, 28 Kasım 1943, s.3; Tan, “Yurtta Yer Sarsıntıları”, 28 Kasım 1943, s.2; Vatan, “Zelzelede Ölü ve Yaralı Sayısı 600 Kişi”, 28 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁴³ Ulus, “Dâhiliye Vekili Tosya Deprem Bölgesinde”, 4 Aralık 1943, s.2.

³⁶⁴⁴ Ulus, “Depremdeki Kayıplar Gittikçe Kabarıyor”, 30 Kasım 1943, s.3; Vakit, “Zelzelede 2719 Kurban Verdik”, 30 Kasım 1943, s.4; Yeni Sabah, “Zelzelede Ölenlerin Sayısı 2119”, 30 Kasım 1943, s.3.

³⁶⁴⁵ Akşam, “Zelzele Felaketi” 1 Aralık 1943, s.1; Tan, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı 4000’e Yaklaştı”, 1 Aralık 1943, s.1,5; Ulus, “Ölü Sayısı 4000’e Yakın Yaralılar 3.000’den Fazla”, 1 Aralık 1943, s.1; Vakit, “Zelzele Felaketi”, 1 Aralık 1943, s.1,4; Vatan, “Zelzele Kurbanları: 4000 Ölü, 3000 Yaralı”, 1 Aralık 1943, s.1,3; Son Telgraf, “Zelzele Felaketi”, 1 Aralık 1943, s.1,5.

³⁶⁴⁶ Ulus, “Dâhiliye Vekili Tosya Deprem Bölgesinde”, 4 Aralık 1943, s.1.

³⁶⁴⁷ Ulus, “Yere Serilen Tosya”, 6 Aralık 1943, s.1.

Bu Akşam Başı Dumanlı Ilgaz'ın

Devrek'in üstünde bulutlar,
Havada yağmur ağırlığı...
Kepenler erken çekildi,
Hanönü'nden dağıldı memurlar
Kısa kesti paydos düdüğünü
Çeltik fabrikası...
Sustu dokuma tezgâhları
Durdu iki bin mekik
İki bin dokumacı vardı uykuya
Saat biri otuz beş geçiyor...
Köpekler silkindi uykudan...
Değişti bir anda manzara,
Canlı cansız devrildi ne varsa ayakta.
Yok oldu insan emeği...
Döküldü sokaklara insanlar
Ölüler kaldı yerinde...
Vakitsiz giden hastalarına
Üzülecek hemşireler kalmadı...
Sağ kalan çocuklarımız bir daha
Karşısına çıkmayacaktır Öğretmen Kâzım'ın.
Çocuğunu emziren kadının
Soğudu memesinde sütü...
Kimler dönecek köyüne,
Hana sağ inenlerden;
Yolcular yataklarında gömülü
Atlar ahırda ölüdür.
Bozuldu tezgâhlar, düzenler,
Mekik tutan eller kırıldı;
Yarın Çeltik Fabrikası işbası çalamaz,
Artık uyandıramaz çalsa da
Yedi yüz Tosyalı'yı uykudan!

Rıfat Ilgaz, deprem sonrasında abisini ziyaret etmek üzere Tosya'ya gitmiş ve gördüğü manzara karşısında yukarıda yer verdiğimiz şiiri kaleme almıştır.

İlçenin depremten aldığı zarara ilişkin resmi makamlardan açıklamalar yapılmıştır. Bu bağlamda, İçişleri Bakanı B. Hilmi Uran, Tosya'yı ziyaretinden³⁶⁴⁸ sonra Anadolu Ajansı muhabirine verdiği beyanatta depremin Kastamonu'da özellikle

³⁶⁴⁸ Akşam, “Dâhiliye ve Sıhhiye Vekillerinin Tetkikleri”, 4 Aralık 1943, s.1; Ulus, “Dâhiliye Vekili Tosya Deprem Bölgesinde”, 4 Aralık 1943, s.2; Vakit, “Dâhiliye ve Sıhhat Vekillerinin Tetkikleri”, 4 Aralık 1943, s.2; Son Telgraf, “Zelzele Mıntıkasında”, 4 Aralık 1943, s.1; Vatan, “Dâhiliye ve Sıhhat Vekilleri Zelzele Mıntıkasında”, 4 Aralık 1943, s.3; Cumhuriyet, “Dâhiliye ve Sıhhiye Vekillerinin Zelzele Bölgelerindeki Tetkikleri”, 4 Aralık 1943, s.3; Yeni Sabah, “Zelzele Bölgesinde”, 4 Aralık 1943, s.2.

Tosya ve Kargı ile bu kazalara bağılı köylerde ağır hasara sebebiyet verdiğini ifade etmiştir³⁶⁴⁹. Ayrıca, Sağlık Bakanı Hulusi Alataş da 13 Aralık tarihli TBMM toplantısında yaptığı konuşmada da Tosya ve Kargı'nın Kastamonu'nun en büyük hasar alan ilçeleri arasında olduğunu³⁶⁵⁰ beyan etmiştir.

Deprem neticesinde maddi olarak büyük hasara uğrayan Kastamonu ve ilçelerinde önemli miktarda can kayıpları da yaşanmıştır. Bu kapsamda vilayette en fazla can kaybının Tosya'da olduğu görülmektedir. Nitekim 30 Kasım 1943 tarihindeki verilere göre, Kastamonu merkezde 9, Taşköprü'de 3, Daday'da 7, Kargı'da 200 ve Tosya'da 577 kişi olmak üzere Kastamonu'da toplam 796 vatandaş hayatını kaybetmiş, Tosya'da 300, Taşköprü'de 250 ve Daday'da da 207 kişi ağır yaralanmıştır³⁶⁵¹. Bununla birlikte enkaz kaldırma çalışmalarının devam ettiği bölgede, ilerleyen günlerde yıkıntılar arasından çıkarılanlarla birlikte can kaybı bilançosu daha da artmıştır. Zira Kastamonu ve Tosya'da 29 Kasım'da³⁶⁵² gerçekleşen artçı sarsıntılar, ana depremde büyük ölçüde hasar gören binaların yıkılmasına sebep olmuş, dolayısıyla can kayıplarının sayısında bir artış daha söz konusu olmuştur. Nihayetinde 14 Aralık tarihinde TBMM'nde Sağlık Bakanı Hulusi Alataş'ın yaptığı açıklamaya göre, Kastamonu'da toplam 1071 kişi hayatını kaybetmiş, 1176 kişi yaralanmış ve 5353 ev yıkılmıştır³⁶⁵³.

2.10.1.3. Depremin Amasya'ya Etkisi

Depremden etkilenen bir diğer vilayet ise Amasya'dır. Amasya merkez köyleriyle, Merzifon ve Gümüşhacıköy bu bölgede en fazla can kaybının ve hasarın

³⁶⁴⁹ Akşam, “Zelzele Felaketi”, 7 Aralık 1943, s.2; Ulus, “Deprem Bölgesinde Gerekli Tedbirler Hemen Alınmıştır”, 7 Aralık 1943, s.1,2; Vakit, “Zelzele Felaketzedelerine Yapılan İlk yardımlar”, 7 Aralık 1943,s.1,4; Vatan, “Dâhiliye Vekili-Zelzele Mıntıkasını Gezerken Ajans Muhabirine Beyanatta Bulundu”, 7 Aralık 1943, s.3.

³⁶⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, Cilt 6, s.45. (13Aralık 1943).

³⁶⁵¹ Tan, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı 2719’u Buluyor”, 30 Kasım 1943, s.3; Ulus, “Dâhiliye Nafia ve Münakalat Vekillerimiz Dün Depreme Dair Meclis’te İzahlar Verdiler”, 30 Kasım 1943, s.1,2; Vakit, “Zelzelede 2719 Kurban Verdik”, 30 Kasım 1943, s.1,4; Vatan, “Zelzele Felaketi Kurbanları”, 30 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁵² Ulus, “Yeni Depremler”, 1 Aralık 1943, s.2; Vakit, “Zelzele Felaketi”, 1 Aralık 1943, s.4; Vatan, “Zelzele Kurbanları: 4000 ölü, 3000 Yaralı”, 1 Aralık 1943, s. 3; Yeni Sabah, “Zelzelede Ölenlerin Sayısı 4.000”, 1 Aralık 1943, s. 3.

³⁶⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, Cilt 6, s.45. (13Aralık 1943); Tan, “Zelzele Hakkında Verilen İzahat”, 14 Aralık 1943, s.4; Ulus, “Sıhhat Vekilimiz Dün Son Yer Depreminin Bir Bilançosunu Yaptı”, 14 Aralık 1943, s.1,2; Vakit, “Mecliste Sıhhat Vekilinin İzahatı”, 14 Aralık 1943, s.1,4; Vatan, “Zelzele Kurbanları”, 14 Aralık 1943, s.1,3.

yaşandığı yerleşim yerleri olmuştur. Yaklaşık 25 saniye kadar süren deprem³⁶⁵⁴, Amasya merkezde hissedilmesine rağmen herhangi bir kayba yol açmamıştır. Bölgeden alınan ilk bilgilerde, Suluova ilçesine bağlı bir köyde 25 kişinin öldüğü, 30 kişinin yaralandığı yönündedir. Akdağ ilçesinde 2 kişi, Merzifon ve köylerinde ise 60 kişi hayatını kaybetmiş, Ezinepazar ilçesinden ilk etapta herhangi bir haber alınamamıştır³⁶⁵⁵.

İlerleyen günlerde haberleşmenin de sağlanmasıyla birlikte, merkeze bağlı köylerde 66 ölü, 29 yaralı, Merzifon ilçesinde 170 ölü, 180 yaralının olduğu ve 1162 evin tamamen, 478 binanın da kısmen yıkıldığı tespit edilmiştir. Merzifon'dan sonra Amasya'da depremden en fazla hasar alan ilçe olan Gümüşhacıköy ilçesinde ise 51 ölü, 60 yaralı tespit edilmiştir³⁶⁵⁶. Evlerin yüzde 15'inin yıkıldığı Merzifon'da³⁶⁵⁷ deprem dolayısıyla ayrıca 13 cami, 12 okul ve hükümet konağı yıkılmıştır³⁶⁵⁸. 13 Aralık tarihinde yapılan açıklamalara göre Amasya il genelinde hayatını kaybedenlerin sayısı 331, yaralananların sayısı 629'dur. İl genelinde yıkılan ev sayısı ise 3675 olarak belirlenmiştir³⁶⁵⁹.

2.10.1.4. Depremi Çankırı'ya Etkisi

Deprem Çankırı'da şiddetle hissedilmiş, Çankırı halkı geceyi dışarıda geçirmek zorunda kalmıştır³⁶⁶⁰. İl merkezi haricinde, Ilgaz, Bayramönü, Kurşunlu'da da hissedilen depremde, en çok zarar Ilgaz ve Kurşunlu ilçelerinde meydana

³⁶⁵⁴ Akşam, "Anadolu'da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁵⁵ Tan, "Zelzele Hakkında Tamamlayıcı Malumat", 28 Kasım 1943, s.2; Vakit, "Zelzele Felaketi", 28 Kasım 1943, s.4; Vatan, "Zelzelede Ölü ve Yaralı Sayısı 600 kişi", 28 Kasım 1943, s.1; Cumhuriyet Gazetesi'nde bahsi geçen köye ait ölü sayısı 75, yaralı sayısı 18 olarak verilmektedir. Bkz. Cumhuriyet, "Zelzelede 600 Vatandaş Kaybettik", 28 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁵⁶ Akşam, "Zelzele Felaketi", 29 Kasım 1943, s.1; Tan, "Zelzele Kurbanları 1500'ü Buluyor", 29 Kasım 1943, s.1; Ulus, "Depremi Sebep Olduğu Hasar ve Can Kaybının İlk Tahminlerden Üstün Olduğu Anlaşıyor", 29 Kasım 1943, s.1; Tan, "Zelzele Kurbanlarının İki Bine Yakın Olduğu Anlaşıyor", 29 Kasım 1943, s.1; Vatan "Zelzele Felaket", 29 Kasım 1943, s.2; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinde Ölenler Artıyor", 29 Kasım 1943, s.1; Son Telgraf Gazetesi'nde, Merzifon'un 29 köyünde 151 ölü ve 127 ağır yaralı olduğu bilgisi yer almaktadır. Bkz. Son Telgraf, "Zelzele Kurbanları Sayısı Maalesef Gittikçe Kabarıyor", 29 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁵⁷ Tan, "Zelzele Hakkında Tamamlayıcı Malumat", 28 Kasım 1943, s.2; Vakit, "Zelzele Felaketi", 28 Kasım 1943, s.4; Vatan, "Zelzelede Ölü ve Yaralı Sayısı 600 Kişi", 28 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁵⁸ Son Telgraf, "Zelzele Kurbanları Sayısı Maalesef Gittikçe Kabarıyor", 29 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, Cilt 6, s.44. (13 Aralık 1943). Tan, "Zelzele Hakkında Verilen İzahat", 14 Aralık 1943, s.4; Ulus, "Sıhhat Vekilimiz Dün Son Yer Depremi Bir Bilançosunu Yaptı", 14 Aralık 1943, s.1,2; Vakit, "Mecliste Sıhhat Vekilinin İzahatı", 14 Aralık 1943, s.1,4.

³⁶⁶⁰ Cumhuriyet, "Dün Geceki Şiddetli Zelzele", 27 Kasım 1943, s.1.

gelmiştir³⁶⁶¹. Özellikle Ilgaz'da çok şiddetli hissedilen deprem neticesinde³⁶⁶², 350 evin bulunduğu ilçede bütün binalar hasara uğramış, sadece kaymakama ait olan ev de herhangi bir hasar olmamıştır. Ilgaz halkı depremi hissettiği anda sokaklara çıkarak, geceyi yağmur altında geçirmek durumunda kalmıştır³⁶⁶³. Halkevi ve postane yıkılmış, hükümet konağı da zarar görmüştür³⁶⁶⁴.

Kurşunlu ilçesinde de önemli hasarların yaşandığı depremde, ilçeye bağlı köylerde ilk tespitlere göre 600 ev yıkılmıştır. Özellikle Bayramören ve Dalkoz köylerindeki evlerin tamamı yıkılmıştır³⁶⁶⁵. Depremi ardından Bayramönü Köyü'nde çıkan yangınla birlikte köy tamamen yanmıştır. Çerkeş ilçe ve köylerinde ise binalarda büyük ölçüde çatlaklıklar ve yıkıntılar oluşmuştur. Yenice Köyü de tamamen yıkılmış, Kale Köy ve İnköy'de ağır hasarlar oluşmuştur³⁶⁶⁶.

Can kayıplarına bakıldığında ise Çankırı ili çevresinde en fazla can kaybının Kurşunlu ilçesinde yaşandığı görülmektedir. Nitekim ilk belirlemelere göre, deprem sebebiyle, Çankırı merkez ilçede 2, Ilgaz'da 65, Kurşunlu'da 113 olmak üzere Çankırı il genelinde 180 kişi hayatını kaybetmiş, 127 kişi de yaralanmıştır. 898 ev tamamen, 1402 ev kısmen yıkılmıştır³⁶⁶⁷. Yaklaşık on iki gün sonra, Sağlık Bakanı Hulusi Alataş'ın 13 Aralık tarihli meclis toplantısındaki konuşmasında, Çankırı ili dâhilinde 181 kişinin vefat ettiğini, 127 kişi yaralandığını ve 2391 evin yıkıldığını belirtmiştir³⁶⁶⁸.

2.10.1.5. Depremi Çorum'a Etkisi

Depremden etkilenen bir diğer şehir Çorum'dur. Hatırlanacağı üzere, Çorum-Osmancık'ta neredeyse tam bir yıl önce, 21 Kasım 1942 tarihinde bir deprem meydana gelmiş ve bu depremde 500 ev tamamen, 880 ev ise kısmen yıkılmıştı. İçişleri Bakanı Recep Peker'in açıklamalarına göre 10 kişi de hayatını kaybetmişti. Osmancık ahalisi

³⁶⁶¹ Ulus, "Sıhhat Vekilimiz Dün Son Yer Depreminin Bir Bilançosunu Yaptı", 14 Aralık 1943, s.1,2; Vakıf, "Mecliste Sıhhat Vekilinin İzahatı", 14 Aralık 1943, s.1,4.

³⁶⁶² Vatan, "Yurtta Zelzele Felaketi", 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁶³ Ulus, "Ulus Muhabiri Deprem Bölgesinde", 28 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁶⁴ Tan, "Yurtta Yer Sarsıntıları", 28 Kasım 1943, s.2; Vatan, "Zelzelede Ölü ve Yaralı Sayısı 600 Kişi", 28 Kasım 1943, s.3; Ulus, "Ulus Muhabiri Deprem Bölgesinde", 28 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁶⁵ Ulus, "Çankırı Vilayetinde Son Durum", 29 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁶⁶ Ulus, "Ulus Muhabiri Deprem Bölgesinde", 28 Kasım 1943, s.1,3.

³⁶⁶⁷ Ulus, "Ilgaz'da Deprem Yüzünden Açıkta Kalanların Hepsini Çadırlara Yerleştirildi", 2 Aralık 1943, s.1.

³⁶⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, Cilt 6, s.44. (13 Aralık 1943).

daha bu depremin etkilerinden tam manasıyla kurtulamamışken, bu sefer de Ladik Depremi'yle sarsılmıştır. Zira Çorum'da depremden en fazla etkilenen ilçeler Osmancık ve Mecitözü'dür.

Bu kapsamda depremin Osmancık'ta ortaya çıkardığı tabloyu ele aldığımızda, Çorum'da en fazla can kaybının Osmancık'ta yaşandığını görmekteyiz. Haberleşme hatlarının zarar görmesinden dolayı ilk etapta haber alınamayan ilçeye³⁶⁶⁹ dair ilk veriler büyük bir tahribatın yaşandığına yöneliktir³⁶⁷⁰. İlçede tahribatın büyük olmasındaki en büyük etken, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, bir yıl önceki depremin izlerinin henüz silinememiş olmasıdır. Zira 1943 depremiyle birlikte, Osmancık ilçe merkezindeki evlerin hemen hemen hepsi zarar görmüştür³⁶⁷¹. İlçede depremin meydana getirdiği maddi hasarla birlikte fazla miktarda can kaybı da yaşanmıştır. İlk belirlemelere göre ilçede, 312 kişi hayatını kaybetmiş, 319 kişi de yaralanmıştır.

Çorum ili merkezinde ise 3 kişi ölmüş, 16 kişi yaralanmış, Çorum'a bağlı bir diğer ilçe olan Mecitözü'nde ise 6 kişi hayatını kaybetmiş, 3 kişi de yaralanmıştır³⁶⁷². Çorum il merkezinde, 85 ev tamamen, 182 ev kısmen yıkılmış, 122 ev de hasar görmüştür. Ayrıca, Çorum merkezinde bulunan tarihi Hamit Camisi minareleri de deprem sebebiyle devrilmiş, çeşmesi de büyük hasar almıştır. Şehirde bulunan okullar da depremin şiddetinden ağır derece de tahribata uğramıştır³⁶⁷³. Mecitözü ilçe merkezinde ise, 75 ev tamamen yıkılmış, 150 ev de ağır derecede hasar almıştır. İlçeye bağlı köylerde ise 46 ev tamamen yıkılmıştır³⁶⁷⁴, 79 ev hasar görmüştür³⁶⁷⁵. İlerleyen günlerde enkaz kaldırma çalışmalarının tamamlanması ve haberleşmenin sağlanmasıyla birlikte can kayıplarının daha da fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim

³⁶⁶⁹ Tan, "Ölü ve Yaralı Miktarı", 28 Kasım 1943, s.2.

³⁶⁷⁰ Ulus, "Depremde 600'den Fazla Yurttaş Öldü ve Birçok Binalar Yıkıldı" 28 Kasım 1943, s.1; Vakit, "Zelzele Felaketi", 28 Kasım 1943, s.4; Vatan, "Zelzelede Ölü ve Yaralı Sayısı 600 Kişi", 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁷¹ Tan, "Zelzele Hakkında Tamamlayıcı Malumat", 28 Kasım 1943, s.2; Vakit, "Zelzele Felaketi", 28 Kasım 1943, s.4; Vatan, "Zelzelede Ölü ve Yaralı Sayısı 600 Kişi", 28 Kasım 1943, s.1; Ulus, "Depremde 600'den fazla Yurttaş Öldü ve Birçok Binalar Yıkıldı", 28 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁷² Ulus, "Depremin Sebep Olduğu Hasar ve Can kaybının İlk Tahminlerden Üstün Olduğu Anlaşıyor", 29 Kasım 1943, s.1; Vatan, "Zelzele Kurbanlarının İki Bine Yakın Olduğu Anlaşıyor", 29 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁷³ Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinde Ölenler Artıyor", 29 Kasım 1943, s.1; Akşam, "Zelzele Felaketi", 29 Kasım 1943, s.1,

³⁶⁷⁴ Tan, "Zelzele Kurbanları 1500'ü Buluyor", 29 Kasım 1943, s.3; Vatan "Zelzele Felaketi", 29 Kasım 1943 s.2; Ulus Gazetesi'nde Mecitözü ilçesinde 121 binanın yıkıldığı, 229 binanın hasar gördüğü ifade edilmiştir. Bkz. Ulus, "Depremin Sebep Olduğu Hasar ve Can Kaybının İlk Tahminlerden Üstün Olduğu Anlaşıyor", 29 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁷⁵ Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinde Ölenler Artıyor", 29 Kasım 1943, s.1.

13 Aralık tarihinde Sağlık Bakanı Hulusi Alataş'ın yaptığı açıklamaya göre, Çorum'da 650 kişi vefat etmiş, 690 kişinin yaralanmış ve 3133 ev yıkılmıştır³⁶⁷⁶.

2.10.1.6. Depremın Tokat'a Etkisi

20 Aralık 1942 tarihinde 7 şiddetinde bir depremle sarsılan Tokat - Erbaa, Ladik Depremi'ni de şiddetli bir şekilde hissetmiş³⁶⁷⁷ ve önemli ölçüde etkilenmiştir. Zira Tokat'ta depremden en çok etkilenen yerleşim birimi Erbaa olmuştur. 20 Aralık 1942 tarihli depreminin yaraları henüz sarılamadan, ikinci bir depremin meydana gelmesi Erbaa'daki hasar miktarını daha da arttırmıştır. Nitekim bir önceki depremde ağır hasar alan binalar gerçekleşen son depremde yıkılmıştır³⁶⁷⁸. Erbaa'da 1942 depreminde olduğu gibi, bu depremde de haberleşme kesildiğinden³⁶⁷⁹, ilçeyle irtibat ancak Ladik ilçesi vasıtasıyla sağlanabilmiştir³⁶⁸⁰. Ayrıca, Erbaa Telgraf Müdürü Şükrü Kanalı, çıplak ayaklarla çıktığı telgraf direklerinde, telgraf tellerini bağlayarak ve tamir ettiği telefon ve telgrafların bina dışında çalışmasını sağlayarak, Erbaa'daki deprem felaketinin diğer merkezlere duyurulmasında etkili olmuştur³⁶⁸¹.

27 Kasım'da gerçekleşen büyük depremin ardından Erbaa ve Niksar'da yaşanan artçı sarsıntılarla³⁶⁸² hasar daha da büyümüştür. Erbaa kaza merkezi ile birlikte köylerini de etkileyen deprem ve artçı sarsıntılar neticesinde, kazaya bağlı 15 köy tamamen yıkılmış, 38 köy ise büyük ölçüde zarar görmüştür³⁶⁸³.

³⁶⁷⁶TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, Cilt 6, s.44. (13Aralık 1943);Tan, “Zelzele Hakkında Verilen İzahat”, 14 Aralık 1943, s.4; Ulus, “Sihhat Vekilimiz Dün Son Yer Depreminin Bir Bilançosunu Yaptı”, 14 Aralık 1943, s.1,2; Vatan, “Zelzele Kurbanları”, 14 Aralık 1943, s.1,3.

³⁶⁷⁷ Cumhuriyet, “Dün Geceki Şiddetli Zelzele”, 27 Kasım 1943, s.1; Vatan, “Yurtta Zelzele Felaketi”, 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁷⁸ Vakit, “Zelzele Felaketi”, 28 Kasım 1943, s.4; Vatan, “Zelzelede Ölü ve Yaralı Sayısı 600 Kişi”, 28 Kasım 1943, s.1; Cumhuriyet, “Zelzelede 600 Vatandaş Kaybettik”, 28 Kasım 1943, s.1; Ulus “Depremde 600'den Fazla Yurttaş Öldü Ve Birçok Binalar Yıkıldı”, 28 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁷⁹ Cumhuriyet, “Zelzelede 600 Vatandaşımızı Kaybettik”, 28 Kasım 1943, s.3.

³⁶⁸⁰ Akşam, “Anadolu'da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁸¹ Yeni Sabah, “Erbaa'nın Feci Hali”, 4 Aralık 1943, s.1.

³⁶⁸² Akşam, “Zelzele Felaketi”, 7 Aralık 1943, s.2; Tan, “Zelzele Devam Ediyor, 7 Aralık 1943, s.1; Ulus, “Yeni Sarsıntılar”, 7 Aralık 1943, s. 2; Vakit, “Erbaa ve Kastamonu'da Yeni Sarsıntılar”, 7 Aralık 1943, s.3; Yeni Sabah, “Zelzele Fasilalarla Hala Devam Ediyor”, 7 Aralık 1943, s.1; Cumhuriyet, “Bazı Yerlerde Sarsıntılar Devam Ediyor”, 7 Aralık 1943, s.3.

³⁶⁸³ Tan, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı 2719'u Buluyor”, 30 Kasım 1943, s.3; Ulus, “Dâhiliye Nafia ve Münakalat Vekillerimiz Dün Depreme Dair Meclis'te İzahlar Verdiler”, 30 Kasım 1943, s.1,2; Vakit, “Zelzelede 2719 Kurban Verdik”, 30 Kasım 1943, s.1,4; Vatan, “Zelzele Felaketi Kurbanları”, 30 Kasım 1943, s.3.

1 Aralık tarihli basın incelendiğinde Erbaa ve köylerinde yıkılan ev ve diğer binaların sayısının 3200 olduğu görülmektedir³⁶⁸⁴. Maddi hasarla birlikte can kayıplarının da yaşandığı deprem sebebiyle, Destek ve çevresinde 193, Sonusa ve çevresinde 202, Bidevi’de 47, Tekke’de 47, Karavak’da 2 kişi hayatını kaybetmiştir³⁶⁸⁵.

Deprem bölgesinden gelen ilk haberlere göre, Tokat ili genelinde yaşanan can kaybı 265, yaralı sayısı ise 104’tür³⁶⁸⁶. 29 Kasım tarihli TBMM’de yapılan toplantıda, İçişleri Bakanı B. Hilmi Uran, 492’si Erbaa’da olmak üzere Tokat’ta toplam 495 kişinin yaşamını yitirdiğini açıklamıştır³⁶⁸⁷. 13 Aralık tarihli Meclis toplantısında ise Sağlık Bakanı Alataş, 507 kişinin hayatını kaybettiğini ve 171 kişinin yaralandığını ifade etmiştir³⁶⁸⁸.

2.10.1.7. Depremin Sinop ve Ordu’ya Etkisi

Depremden dolayı, Sinop merkezde, hükümet binası, belediye binası ve Büyük Cami ağır derece zarar görmüş, 8 ev yıkılmıştır. Sinop’a bağlı Boyabat İlçesi’nde kaymakamlık binasında önemli hasarlar meydana gelmiş, bahsi geçen ilçeye bağlı köylerde 20 ev tamamen yıkılmış, 100 ev ise kısmi hasara uğramıştır. Yine Sinop’a bağlı Gerze İlçe Merkezi’nde bulunan ilkokul binasında çatlaklar meydana gelmiş, ilçeye bağlı Yayıklı Köyü’nde iki ev yıkılmıştır. Ayancık İlçesi’nde ise hükümet binası hasara uğramış, dört ambarla birlikte üç ev tamamen yıkılmıştır³⁶⁸⁹. Boyabat bağlı

³⁶⁸⁴Akşam, “Zelzele Felaketi”, 1 Aralık 1943, s.1; Tan, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı 4000’e Yaklaştı”, 1 Aralık 1943, s.1,5; Ulus, “Ölü Sayısı 4000’e Yakın Yaralılar 3.000’den Fazla”, 1 Aralık 1943,s.1; Vakit, “Zelzele Felaketi”, 1 Aralık 1943, s.1,4; Vatan, “Zelzele Kurbanları: 4000 ölü, 3000 Yaralı”, 1 Aralık 1943, s.1,3; Son Telgraf, “Zelzele Felaketi”, 1 Aralık 1943, s.1,5.

³⁶⁸⁵Vakit, “Bedbaht Erbaa’nın Üçüncü Felaketi”, 8 Aralık 1943, s.3.

³⁶⁸⁶Vatan, “Zelzele Kurbanlarının İki Bine Yakın Olduğu Anlaşıyor”, 29 Kasım 1943, s.1; Ulus, “Depremin Sebep Olduğu Hasar ve Can Kaybının İlk Tahminlerden Üstün Olduğu Anlaşıyor”, 29 Kasım 1943, s.1; Akşam, “Zelzele Felaketi”, 29 Kasım 1943, s.1; Son Telgraf Gazetesi’nde yaralı sayısı 164 olarak verilmiştir. Bkz. Son Telgraf, “Zelzele Kurbanları Sayısı Maalesef Gittikçe Kabarık Yekûnlara Balığ Oluyor”, 29 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁸⁷TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, C.6,s.25.(29 Kasım 1943); Tan, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı 2719’u Buluyor”, 30 Kasım 1943, s.1; Ulus, “Dâhiliye Nafia ve Münakalat Vekillerimiz Dün Depreme Dair Meclis’te İzahlar Verdiler”, 30 Kasım 1943, s.1,2; Vakit, “Zelzelede 2719 Kurban Verdik”, 30 Kasım 1943, s.1,4; Vatan, “Zelzele Felaketi Kurbanları”, 30 Kasım 1943, s.3.

³⁶⁸⁸TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, C.6,s.44. (13 Aralık 1943);Tan, “Zelzele Hakkında Verilen İzahat”, 14 Aralık 1943, s.4; Ulus, “Sıhhat Vekilimiz Dün Son Yer Depreminin Bir Bilançosunu Yaptı”, 14 Aralık 1943, s.1,2; Vatan, “Zelzele Kurbanları”, 14 Aralık 1943, s.1,3.

³⁶⁸⁹Tan, “Sinop Vilayetinden”, 29 Kasım 1943, s.3; Ulus, “Depremin Sebep Olduğu Hasar ve Can Kaybının İlk Tahminlerden Üstün Olduğu Anlaşıyor”, 29 Kasım 1943, s.1; Vatan “Zelzele Felaketi”, 29 Kasım 1943, s.2; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinde Ölenler Artıyor”, 29 Kasım 1943, s.1.

köylerde 8, merkezde 1 olmak üzere deprem sebebiyle Sinop vilayetinde 9 kişi yaşamını yitirmiştir³⁶⁹⁰.

Deprem Ordu'da saat 01.25'de³⁶⁹¹ şiddetli bir şekilde hissedilmiş, Ordu halkı depremin şiddetinden sokaklara çıkarak, geceyi dışarıda geçirmiştir³⁶⁹². Ordu'da yaşanan hasarla ilgili olarak, depremden hemen sonra basına yansıyan bilgilere göre, merkezde 40 ev, iki han, bir cami, bir otel ve üç fındık fabrikasıyla birlikte on üç dükkân, on beş mağaza, hasara uğramıştır. Ünye ilçe merkezinde bir kişinin hayatını kaybetmesine, yedi kişinin de yaralanmasına sebep olan deprem, burada da 14 binanın yıkılmasına yol açmıştır³⁶⁹³. Hulusi Alataş'ın 29 Kasım tarihinde yaptığı açıklamalara göre, deprem sebebiyle Ordu'da 30'u merkezde, 27 si Ünye'de olmak üzere 57 ev yıkılmıştır³⁶⁹⁴.

2.10.2. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Diğer felaketlerde olduğu gibi bu depremde de, afet haberi alınır alınmaz, gerek merkezi hükümet gerekse yerel idareciler harekete geçmişlerdir. Öncelikli olarak bölgeyle irtibat kurulmaya çalışılmış, ilk bilgiler ışığında da gerekli yardımlar bölgeye sevk edilmiştir. Nitekim Tokat Valisi İzzettin Çağpar 1942 depreminde olduğu gibi, deprem haberini haber alır almaz yanına aldığı memurlar ve yardım ekipleriyle her türlü haberleşmenin kesildiği Erbaa'ya gitmiştir³⁶⁹⁵. Yeni Sabah muhabiri tarafından mütevazı, dinamik ve köylünün dert ortağı olan bir idareci olarak nitelendirilen Çağpar³⁶⁹⁶, Erbaa'daki depremzede halkın ihtiyaçlarını gidermek için halk arasında

³⁶⁹⁰Tan, "Zelzele Kurbanlarının Sayısı 2719'u Buluyor", 30 Kasım 1943, s.1; Ulus, "Dâhiliye Nafia ve Münakalat Vekillerimiz Dün Depreme Dair Meclis'te İzahlar Verdiler", 30 Kasım 1943, s.1,2; Son Telgraf, "Zelzele Felaketi", 30 Kasım 1943, s.3; Yeni Sabah, "Zelzelede Ölenlerin Sayısı 2119", 30 Kasım 1943, s.3.

³⁶⁹¹Son Telgraf Gazetesi'nde depremin saat 01. 23'de gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bkz. Son Telgraf, "Geceki Zelzele", 27 Kasım 1943, s.5.

³⁶⁹²Akşam, "Anadolu'da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 27 Kasım 1943, s.1; Son Telgraf, "Geceki Zelzele", 27 Kasım 1943, s.5.

³⁶⁹³Tan, "Ordu, Amasya ve Tokat'ta", 29 Kasım 1943, s.3; Ulus, "Depremin Sebep Olduğu Hasar ve Can Kaybının İlk Tahminlerden Üstün Olduğu Anlaşıyor", 29 Kasım 1943, s.1; Vatan "Zelzele Felaketi", 29 Kasım 1943, s.2; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketinde Ölenler Artıyor", 29 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁹⁴TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, C.6, s.25.(29 Kasım 1943);Tan, "Zelzele Kurbanlarının Sayısı 2719'u Buluyor", 30 Kasım 1943, s.3; Ulus, "Dâhiliye Nafia ve Münakalat Vekillerimiz Dün Depreme Dair Meclis'te İzahlar Verdiler", 30 Kasım 1943, s.1,2; Vakit, "Zelzelede 2719 Kurban Verdik", 30 Kasım 1943, s.1,4; Vatan, "Zelzele Felaketi Kurbanları", 30 Kasım 1943, s.1.

³⁶⁹⁵Cumhuriyet, "Zelzelede 600 Vatandaşımızı Kaybettik", 28 Kasım 1943, s.3.

³⁶⁹⁶Yeni Sabah, "Zelzele Bölgesinde Yeni Sabah", 17 Aralık 1943, s.3.

dolaşarak onlarla teker teker ilgilenmiştir³⁶⁹⁷. Depremzedelerle yakından alakadar olan Çağpar, Kızılay'dan gönderilen malzeme ve yiyeceklerin de düzgün bir şekilde halka dağıtılmasını sağlamıştır. Çağpar'la birlikte, Kaymakam Ziya Kasnakoğlu, Belediye Başkanı Z. Gegin, CHP Başkanı Reşit Önder, Kızılay Başkanı Cemal Varol da deprem bölgesiyle yakından ilgilenmişlerdir. Bölgede görevli jandarmaların çalışmalarıyla da asayişin hemen temin edildiği ilçede, alınan tedbirlerle birlikte bütün fırınlar yıkıldığı veya ağır hasar aldığı halde halkın ekmek ihtiyacı kısa sürede karşılanmıştır³⁶⁹⁸. Felaketzedeler, hükümetin ilgisi, almış olduğu tedbirler ve yapmış olduğu yardımlar sebebiyle hükümetten duydukları memnuniyeti “*Sağ olsun Devlet babamız, var olsun İnönü!*” ifadeleriyle dile getirmişlerdir³⁶⁹⁹.

Aynı şekilde Amasya Valisi de yanına jandarma komutanını, sağlık ve nafia müdürlerini alarak zarar gören Amasya ilçelerine, Kastamonu Valisi de beraberindeki memurlarla Kastamonu'da en çok hasar alan ilçelerden biri olan Ilgaz'a hareket etmiştir³⁷⁰⁰. Vali ile birlikte Ilgaz'a gelen komutanlar ve doktorlar da halkın ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenmişlerdir. Ilgaz'a derhal Çankırı'dan çadırlar, şeker, çay, zeytin gönderilerek buradaki halka dağıtılmıştır. Bölgeye gönderilen yardım ekiplerinin çalışmaları neticesinde, Ilgaz'da kurulan seyyar fırın vasıtasıyla ve Çankırı Kızılay Şubesi'nden bölgeye gönderilen 2864 ekmekle birlikte halkın iâşesi sağlanmaya çalışılmıştır. Tosya ilçesine iki askeri kamyonla yardım ekipleri, muhtelif erzak ve sağlık malzemeleri gönderilerek, buradaki felaketzedelerinde ihtiyaçları karşılanmıştır³⁷⁰¹. Valinin nezareti altında çadırlar kurularak, Ilgaz hükümet konağındaki çalışanların görevlerinin yürütmeleri sağlanmıştır³⁷⁰².

Depremin gerçekleştiği bölgelere, yardım ekipleri ve doktorlar gönderilmiştir. Samsun'da da Gümüşhacıköy ve Merzifon'a yardım ekipleriyle doktorlar gönderilmiştir³⁷⁰³. Nitekim yaralıları sırtında taşıyarak hastaneye götürmek durumunda kalan Samsunlulara hükümet ve askeri birlikler büyük yardımda

³⁶⁹⁷Yeni Sabah, “Erbaa'nın Feci Hali”, 4 Aralık 1943, s.1.

³⁶⁹⁸Vakit, “Bedbaht Erbaa'nın Üçüncü Felaketi”, 8 Aralık 1943, s.3.

³⁶⁹⁹Yeni Sabah, “Erbaa'nın Feci Hali”, 4 Aralık 1943, s.1.

³⁷⁰⁰Tan, “Yurt'ta Yer Sarsıntıları”, 28 Kasım 1943, s.2; Vatan, “Zelzelede Ölü ve Yaralı Sayısı 600 Kişi”, 28 Kasım 1943, s.3; Cumhuriyet, “Zelzelede 600 Vatandaşımızı Kaybettik”, 28 Kasım 1943, s.3.

³⁷⁰¹Ulus, “Çankırı Vilayetinde Son Durum”, 29 Kasım 1943, s.1.

³⁷⁰²Ulus, “Ulus Muhabiri Deprem Bölgesinde”, 28 Kasım 1943, s.3.

³⁷⁰³Akşam, “Anadolu'da Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 27 Kasım 1943, s.1.

bulunmuşlardır³⁷⁰⁴. Kamyon ve kağnılarla da geceli gündüzlü hastaneye yaralı taşıyan halk, ana depremden sonra devam eden artçı sarsıntılardan dolayı evlerine girememiş, uzun süre çadır ve barakalarda kalmaya devam etmişlerdir³⁷⁰⁵. Depremde büyük zarar gören Ladik ilçesi için de, hükümet gerekli tedbirleri zamanında alarak, halkın sağlık ve barınma ihtiyaçlarının kısa sürede gidermeye çalışmıştır. Bununla birlikte tek tek bütün köylere ulaşılmaya çalışılmış, eksiklikler giderilmiştir. Ayrıca, evlerinin büyük kısmı yıkılan halk için bölgeye 400 çadır gönderilmiştir³⁷⁰⁶.

Depremden etkilenmeyen civar illerin yetkilileri de depremzedeler için harekete geçerek, bölgeye gerekli miktarda sağlık ve yardımcı ekiplerle ilaç, çadır, giyecek ve gıda maddeleri göndermek suretiyle ihtiyaçları karşılamaya çalışmışlardır³⁷⁰⁷.

Yaralıların tedavilerinin kısa sürede sağlanabilmesi için felakete uğrayan bölgelere en yakın yerlerde sağlık ekipleri oluşturulmuş ve deprem bölgesindeki hastaneler yaralılara tahsis edilmiştir. Hükümet tarafından bölge için alınan birçok tedbirle birlikte felaketzedeler için oluşturulan yardım ekiplerinin yanında asker ve mahkûmlar da görevlendirilmiştir. Askeri kurumlar bölgeye gönderdikleri sağlık ekipleri ve istihkâm kıtaları vasıtasıyla depremzedelerin yanında olmuşlardır³⁷⁰⁸. Mahkûmlar da Erzincan Depremi'nde olduğu gibi depremzedelerin enkaz altından çıkarılması ve yaralıların hastaneye nakledilmesinde görevlendirilmiştir³⁷⁰⁹.

³⁷⁰⁴ Son Telgraf, “Zelzele Sahasından Son Gelen Hazin Tafsilat”, 6 Aralık 1943, s.1.

³⁷⁰⁵ Yeni Sabah, “Zelzele Bölgesinde Yeni Sabah”, 7 Aralık 1943, s.1.

³⁷⁰⁶ Vakit, “Son Zelzelede Ölenler”, 14 Aralık 1943, s.4.

³⁷⁰⁷ Tan, “Zelzele Kurbanları 1500’ü Buluyor”, 29 Kasım 1943, s.3; Ulus, “Depremin Sebep Olduğu Hasar ve Can Kaybının İlk Tahminlerden Üstün Olduğu Anlaşıyor”, 29 Kasım 1943, s.1; Vatan, “Zelzele Kurbanlarının İki Bine Yakın Olduğu Anlaşıyor”, 29 Kasım 1943, s.3.

³⁷⁰⁸ Tan, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı 2719’u Buluyor”, 30 Kasım 1943, s.3; Ulus, “Kayıp Bilançosu Kabarıyor”, 30 Kasım 1943, s.1; Vakit, “Zelzelede 2719 Kurban Verdik”, 30 Kasım 1943, s.4; Vatan, “Zelzele Felaketi Kurbanları”, 30 Kasım 1943, s.2.

³⁷⁰⁹ Son Telgraf, “Zelzele Felaketi”, 1 Aralık 1943, s.5; Yeni Sabah, “Zelzelede Ölenlerin Sayısı 4.000”, 1 Aralık 1943, s. 3; Tan, “Felaketzedelere İlk Yardım”, 1 Aralık 1943, s.5; Ulus, “Kızılay’ın Yardımları”, 1 Aralık 1943, s.2; Vakit, “Zelzele Felaketi”, 1 Aralık 1943, s.4.

29 Kasım tarihinde Sağlık Bakanı Hulusi Alataş³⁷¹⁰, 30 Kasım tarihinde ise İçişleri Bakanı B. Hilmi Uran³⁷¹¹ hükümet tarafından deprem bölgelerine görevlendirilmişlerdir. Bu kapsamda, yapılan yardımları, alınan ve alınacak tedbirleri belirlemek amacıyla İçişleri Bakanı Uran öncelikle Çankırı'ya gelmiştir³⁷¹². Uran Çankırı'da, belediyeyi, parti merkezini ve halkevini ziyaretinin ardından Memleket Hastanesine giderek yaralıları ziyaret etmiştir. Buradaki ziyaretinin ardından çarşı esnafını da ziyaret eden Uran, ardından depremde en fazla hasar alan ilçelerden biri olan Kurşunlu'ya hareket etmiştir³⁷¹³. Çankırı Valisi ve jandarma komutanıyla birlikte Kurşunlu halkını ziyaretinden sonra, Ilgaz ve Kastamonu'ya gitmiştir³⁷¹⁴. Burada köyleri gezerek, yıkılan binaları ve felakete uğrayanların yerleştirilmesi için alınan tedbirleri gözden geçiren İçişleri Bakanı, felakete uğrayanların özellikle kereste, çivi, kaput bezi ve petrol gibi zaruri ihtiyaçlarının en kısa zamanda temin edileceğini ifade etmiştir³⁷¹⁵. Bakan Uran sonrasında ise Tosya³⁷¹⁶ ve İnebolu'ya gitmiştir³⁷¹⁷. Tosya'da da incelemelerde bulunan Uran, depremzedeler ve ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenmiştir³⁷¹⁸.

³⁷¹⁰Akşam, “Zelzele Felaketi”, 29 Kasım 1943, s.1; Tan, “Zelzele Kurbanları 1500’ü Buluyor”, 29 Kasım 1943, s.3; Ulus, “Depremi Sebep Olduğu Hasar ve Can Kaybının İlk Tahminlerden Üstün Olduğu Anlaşıyor”, 29 Kasım 1943, s.1; Vakit “Zelzele Kurbanlarının İki Bine Yakın Olduğu Anlaşıyor”, 29 Kasım 1943, s.1; Vatan, “Zelzele Felaketi Sanıldığından Ağırdır”, 29 Kasım 1943, s.3; Son Telgraf, “Zelzele Kurbanları Sayısı Maalesef Gittikçe Kabarık Yekûnlara Balığ Oluyor”, 29 Kasım 1943, s.1; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketinde Ölenler Artıyor”, 29 Kasım 1943, s.3.

³⁷¹¹Akşam, “Zelzele Felaketi”, 1 Aralık 1943, s.1; Tan, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı 4000’e Yaklaştı”, 1 Aralık 1943, s.1; Ulus, “Ölü Sayısı 4000’e Yakın Yaralılar 3.000’den Fazla”, 1 Aralık 1943, s.1; Vakit, “Zelzele Felaketi”, 1 Aralık 1943, s.1; Yeni Sabah, “Zelzelede Ölenlerin Sayısı 4.000”, 1 Aralık 1943, s.3.

³⁷¹²Akşam, “Kastamonu’da Yeni Zelzele”, 3 Aralık 1943, s.1; Tan, “Ankara Tacirler Felaketzedelere Yardıma Geçiyor”, 3 Aralık 1943, s.5; Vakit, “Dâhiliye Vekili Çankırı’da”, 3 Aralık 1943, s.1; Vatan, “Dâhiliye Vekilimiz Zelzele Sahasında”, 3 Aralık 1943, s.1.

³⁷¹³Ulus, “Ilgaz’da Deprem Yüzünden Açıkta Kalanların Hepsini Çadırlara Yerleştirildi”, 2 Aralık 1943, s.1.

³⁷¹⁴Cumhuriyet, “Dâhiliye ve Sıhhiye Vekillerinin Zelzele Bölgelerindeki Tetkikleri”, 4 Aralık 1943, s.3.

³⁷¹⁵Ulus, “Ankaralıları Felaketzedelere Yardım İçin Faaliyete Geçtiler”, 3 Aralık 1943, s.2.

³⁷¹⁶Cumhuriyet, “Dâhiliye ve Sıhhiye Vekillerinin Zelzele Bölgelerindeki Tetkikleri”, 4 Aralık 1943, s.3; Yeni Sabah, “Zelzele Bölgesinde”, 4 Aralık 1943, s.2; Ulus, “Dâhiliye Vekili Tosya Deprem Bölgesinde”, 4 Aralık 1943, s.1; Akşam, “Dâhiliye ve Sıhhiye Vekillerinin Tetkikleri”, 4 Aralık 1943, s.1; Vakit, “Dâhiliye ve Sıhhat Vekillerinin Tetkikleri”, 4 Aralık 1943, s.2; Son Telgraf, “Zelzele Mıntıkasında”, 4 Aralık 1943, s.1; Vatan, “Dâhiliye ve Sıhhat Vekilleri Zelzele Mıntıkasında”, 4 Aralık 1943, s.3.

³⁷¹⁷Ulus, “Dâhiliye ve Sıhhat Vekilleri Deprem Sahasında Tetkiklerine Devam Ediyorlar”, 6 Aralık 1943, s.1; Vakit, “Dâhiliye ve Sıhhat Vekilleri”, 6 Aralık 1943, s.1; Vatan, “Dâhiliye ve Sıhhat Vekilleri Zelzele Bölgesini Tetkik Etiler”, 6 Aralık 1943, s.3.

³⁷¹⁸Ulus “Dâhiliye Vekili Tosya Deprem Bölgesinde”, 4 Aralık 1943, s.1.

Sağlık Bakanı Hulusi Alataş da, Samsun³⁷¹⁹, Amasya, Suluova, Merzifon, Gümüşhacıköy³⁷²⁰, Çorum, Osmancık bölgelerinde incelemelerde bulunmuştur. Bahsi geçen il ve ilçelerdeki hastanelerde bulunan yaralıları ziyaret eden Alataş, deprem bölgesindeki köyleri de gezerek, ahaliye yapılacak yardımlar hususunda ilgili memurlara talimatlar vermiştir³⁷²¹.

Deprem felaketi yaşanır yaşanmaz, Sağlık Bakanlığı ve Kızılay tarafından bölgeye ilk olarak, hastabakıcılardan oluşan iki sağlık ekibi, bir operatör ve 1000 çadır gönderilmiştir. Sivas'tan özel bir trenle depremzedeler için gıda maddeleri ve gerekli malzemeler gönderilmiştir³⁷²². İçişleri Bakanı ve Sağlık Bakanı'nın bölgedeki incelemeleri neticesinde verdikleri talimatlar doğrultusunda bölgeye yapılan yardım miktarı arttırılmıştır. Yine bakanların bölgeyi ziyaretinin ardından, bölgeye Kızılay tarafından çadır sevki hızlandırılmış ve valiliklerin emrine nakit para yardımı yapılmıştır. Nitekim Kızılay tarafından Ladik ve Vezirköprü ilçesi için Samsun vilayetine 1000 çadır, 8 sandık ilaç, 5 ton çivi ve 30 bin lira, Tosya için Kastamonu Vilayetine 1.000 çadır, 10 sandık ilaç, bir ton çivi, 100 gemici feneri, 30 bin lira, Amasya'ya 100 çadır, iki ton çivi, 2.000 lira, Erbaa'ya 250 çadır, 4 sandık ilaç, 10 bin lira, Boyabat'a 500 lira, ayrıca deprem bölgelerine erzak tedarik edilip gönderilmesi için Sivas'a 5 bin lira gönderilmiştir³⁷²³. Ilgaz'a da 500 adet çadır gönderen Kızılay'ın vilayetlere gönderdiği nakdi yardımı 100 bin liraya ulaşmıştır³⁷²⁴.

³⁷¹⁹ Akşam, “Dâhiliye ve Sıhhiye Vekillerinin Tetkikleri”, 4 Aralık 1943, s.1; Ulus, “Dâhiliye Vekili Tosya Deprem Bölgesinde”, 4 Aralık 1943, s.2; Vakit, “Dâhiliye ve Sıhhat Vekillerinin Tetkikleri”, 4 Aralık 1943, s.2; Son Telgraf, “Zelzele Mıntıkasında”, 4 Aralık 1943, s.1; Vatan, “Dâhiliye ve Sıhhat Vekilleri Zelzele Mıntıkasında”, 4 Aralık 1943, s.3.

³⁷²⁰ Tan, “Sıhhat Vekilinin Zelzele Bölgesindeki Tetkikleri”, 6 Aralık 1943, s.2, Ulus, “Dâhiliye ve Sıhhat Vekilleri Deprem Sahasında Tetkiklerine Devam Ediyorlar”, 6 Aralık 1943, s.1; Vakit, “Sıhhat Vekilinin Ziyaretleri”, 6 Aralık 1943, s.1; Vatan, “Dâhiliye ve Sıhhat Vekilleri Zelzele Bölgesini Tetkik Etiler”, 6 Aralık 1943, s.3; Son Telgraf, “Zelzele Sahasından Son Gelen Tafsilat”, 6 Aralık 1943, s.5.

³⁷²¹ Akşam, “Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekilinin Tetkikleri”, 7 Aralık 1943, s.2; Ulus, “Sıhhat Vekilimizin Tetkikleri”, 7 Aralık 1943, s.2; Vakit, “Sıhhat Vekilinin Ziyaretleri”, 7 Aralık 1943, s.4.

³⁷²² Cumhuriyet, “Zelzelede 600 Vatandaşımızı Kaybettik”, 28 Kasım 1943, s.3; Tan, “Zelzele Hakkında Tamamlayıcı Malumat”, 28 Kasım 1943, s.2; Vakit, “Zelzele Felaketi”, 28 Kasım 1943, s.4; Vatan, “Zelzelede Ölü ve Yaralı Sayısı 600 Kişi”, 28 Kasım 1943, s.1; Ulus, “Depremde 600'den Yazla Yurttaş Öldü ve Birçok Binalar Yıkıldı”, 28 Kasım 1943, s.1.

³⁷²³ Tan, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı 2719'u Buluyor”, 30 Kasım 1943, s.3; Ulus, “Kayıp Bilançosu Kabarıyor”, 30 Kasım 1943, s.1; Vakit, “Zelzelede 2719 Kurban Verdik”, 30 Kasım 1943, s.4; Vatan, “Zelzele felaketi Kurbanları”, 30 Kasım 1943, s.1,2.

³⁷²⁴ Tan, “Felaketzedelere İlk Yardım”, 1 Aralık 1943, s.5; Ulus, “Kızılay'ın Yardımları”, 1 Aralık 1943, s.2; Vakit, “Zelzele Felaketi”, 1 Aralık 1943, s.4.

Ulaşım ve haberleşmenin sağlanmasında ise Bayındırlık, Ulaştırma ve Ticaret Bakanlıkları bölgede gerekli çalışmaları yapmaya başlamışlardır. Bu kapsamda, Ulaştırma Bakanlığı tarafından demiryolları ve telgraf hatları hususunda gerekli çalışmalar yapılmış, depremle birlikte oluşan hasar ortadan kaldırılarak, 24 saat içinde ulaşım ve haberleşmedeki aksaklıklar giderilmiştir. Ticaret Bakanlığı da depremden etkilenen bölgelerde nakil işlemlerinin motorlu araçlar vasıtasıyla hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla bölgeye benzin ve gaz göndermiştir³⁷²⁵.

Netice itibariyle felakete uğrayan bölgelerdeki halkın ihtiyaçlarının giderilmesi için merkezi ve yerel hükümet çalışanları alınabilecek her türlü tedbiri alarak, felaketzede halkın yanında bulunmuştur. Alınan tedbirlerin başarılı olduğu, halkın da yapılanlardan memnuniyet duyduğu söz konusu bölgelerde tetkiklerde bulunan İçişleri Bakanı Uran'ın, Anadolu Ajansı'na verdiği bilgilerden de anlaşılmaktadır. Uran açıklamasında, görevli olan hükümet memurları ile kolordu birliklerinin felaketzedelerin yardımına derhal koştuklarını, alınması gereken tedbirleri zamanında aldıklarını, ziyaret ettiği hastaların yapılanlar karşısında memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir³⁷²⁶.

Alataş da, deprem bölgelerindeki incelemelerinin ardından, 13 Aralık tarihinde TBMM'nde yaptığı konuşmada, deprem bölgesinde alınan tedbirlerin zamanında ve düzenli bir şekilde yapıldığını ifade ederek, bölgede ilk günden itibaren sağlık yardımlarının yapıldığını, sıtma ve frengi mücadelesi mensuplarıyla birlikte doktorların da köylere kadar giderek halkın sağlık ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli rol oynadıklarını ifade etmiştir³⁷²⁷. Sağlık ve iâşe temini hususunda gerek hükümetin yaptığı açıklamalar gerekse basına yansıyan haberlere göre herhangi bir sorun

³⁷²⁵ Tan, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı 2719’u Buluyor”, 30 Kasım 1943, s.3, Ulus, “Dâhiliye Nafia ve Münakalat Vekillerimiz Dün Depreme Dair Meclis’te İzahlar Verdiler”, 30 Kasım 1943, s.1,2; Vakit, “Zelzelede 2719 Kurban Verdik”, 30 Kasım 1943, s.1,4; Vatan, “Zelzele Felaketi Kurbanları”, 30 Kasım 1943, s.3.

³⁷²⁶ Akşam, “Zelzele Felaketi”, 7 Aralık 1943, s.2; Ulus, “Deprem Bölgesinde Gerekli Tedbirler Hemen Alınmıştır”, 7 Aralık 1943, s.1,2; Vakit, “Zelzele Felaketzedelerine Yapılan İlk yardımlar”, 7 Aralık 1943, s.1,4; Vatan, “Dâhiliye Vekili-Zelzele Mıntıkasını Gezerken Ajans Muhabirine Beyanatta Bulundu”, 7 Aralık 1943, s.3.

³⁷²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, Cilt 6, s.44-45. (13Aralık 1943); Ulus, “Sıhhat Vekilimiz Dün Son Yer Depreminin Bir Bilançosunu Yaptı”, 14 Aralık 1943, s.3.

yaşanmamış, kurulan çadırlarla da depremzedelerin barınma ihtiyacı karşılanmıştır³⁷²⁸.

2.10.3. TBMM’de Ladik Depremi Hakkında Yapılan Konuşmalar

Burada bahsi geçen yardımlar ile depremzede ahalinin ilk anda ihtiyaç duydukları acil gereksinimleri karşılanmıştır. Ancak yaklaşan kış sebebiyle esas sorun olan, kalıcı baraka-evlerin yapımı meselesidir. Konu Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde gündeme gelmiş ve buradaki konuşmalarda, hem evlerin hızlı bir şekilde yapılması hem de yeni yapılacak inşaatlarda belli esaslara dikkat edilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Bu bağlamda ülkemizde yaşanan depremle sonrasında, birçok binanın yıkılması, ulaşım ve haberleşmenin aksamaması, milletvekillerini deprem konusunda ülke için kalıcı çözüm önerileri arayışına sevk etmiştir. Denizli Milletvekili Naili Küçüka, Türkiye’deki yaşanan depremlerin zararının savaşlardaki zararlardan daha büyük olduğunu belirterek, bir doğa kanunu olan depremden kaçılmazsa bile depreme dayanıklı evler yapmanın depreme karşı alınacak en önemli tedbir olduğunu ifade etmiştir. Küçüka, sık sık deprem yaşanan Japonya, İtalya ve Yunanistan’ı örnek göstererek, bu ülkelerde inşaatların depreme dayanıklı olarak yapılması için tedbirler alındığını, ancak Türkiye’de henüz inşaatların yapımında böyle bir tedbirin alınmadığını ifade ederek, gerekli tedbirlerin alınması için Bayındırlık, İçişleri ve Sağlık Bakanlıkları tarafından bir fen ekibi teşkil edilerek bir rapor hazırlanmasını ve bu rapor doğrultusunda bir kanunun çıkarılmasını teklif etmiştir. Küçüka ayrıca, Türkiye’de, inşaatlar hakkında sadece “Yollar Kanunu”nda bir madde olduğunu, bunun yeterli gelmediğini ifade etmiştir. Nitekim Küçüka’nın ifadesine göre; yollar kanununda taş ve tuğla bulunan yerlerde yapılacak inşaat, bu malzemelerle yapılır ifadesi yer almaktadır. Ancak bu kanun belediye sınırında geçerli olduğundan, köy ve kasabalardaki evler toprak malzemeye yapılmıştır. Depremde en fazla yıkılanların da toprak malzemeye yapılan evler olduğu tespit edilmiştir.

³⁷²⁸ Ulus, “İşe Yardımları ve Barınma Tedbirleri”, 14 Aralık 1943, s.2; Vakit, “Son Zelzelede Ölenler”, 14 Aralık 1943, s.4; Vatan, “Zelzele Kurbanları”, 14 Aralık 1943, s.3.

Kütahya Milletvekili Besim Atalay da, Türkiye'nin deprem bölgesinde olduğunu hatırlatarak, Türkiye'de yapılan binaların depreme uygun olmadığını, *“Diğer memleketleri taklit ederek 4-5 katlı apartmanlar yapıyoruz, burası Newyork değildir, burası Anadolu'dur, zelzeleli bir muhittir”* cümleleriyle belirtmiştir. Atalay'a göre Türkiye için en uygun yapı sistemi *“hımiş”*³⁷²⁹ adı verilen sistemdir. Atalay, hükümetten de kısa süre içerisinde en uygun sisteme geçilmesini, üç kattan fazla ev yapılmamasını talep etmiştir. Kazım Karabekir ise, tekrar eden depremlerde eğri ve kerpiç evlerin yıkıldığına dikkat çekerek, deprem bölgesindeki evlerin eğrilmiş olduğunu ve köydeki evlerin tavanlarına ağaçların indiğini ifade ederek bütün bakanlıkların çalışmalarıyla ağaçların askıya alınarak, üstlerine birer, altlarına da ikişer olmak üzere kiriş yapmak suretiyle eğrilen evlerin sağlamlaştırılması yönünde bir teklifte bulunmuştur³⁷³⁰. Bayındırlık Bakanı Sırrı Day, milletvekillerinin önerilerine cevaben deprem ve yangınlara karşı dayanıklı yapıların yapılmasını sağlamak amacıyla yapı ve yollar kanununda değişiklik yapılması için bir kanun tasarısı hazırlandığını ifade etmiştir³⁷³¹. Day'a göre, bir deprem bölgesi olmasına rağmen Türkiye'de bu hususlarda gerekli tedbirlerin hala alınamamasının nedeni mühendis okullarının müfredatında o güne kadar bu konularla ilgili herhangi bir dersin bulunmamasıdır³⁷³².

Benzer tartışma ve çözüm önerilerinin basında da olduğunu görmekteyiz. Örneğin Yeni Sabah Gazetesi yazarı M. Süheyl Esen, ucuz ve kullanışlı olan ahşap binaların yapılmasının depreme karşı daha dayanıklı ve doğru olacağını belirtmiştir. Zira Esen, Erbaa Memleket Hastanesi Müdürü Cemil Şerif'le yaptığı görüşmede

³⁷²⁹ Hımiş yapı sistemi, ahşap iskelet ile onu oluşturan dikme ve kirişler arasındaki boşlukların kerpiç ile doldurulmasıyla oluşturulan yapı sistemidir. Hımiş yapı türüne, deprem riskinin en yoğun olduğu Kuzey ve Batı Anadolu, Marmara Bölgesi ve Orta Anadolu'nun kuzey kuşağında sıkça rastlanmaktadır. Bkz. Gökhan Ataman, Hımiş Yapının Taşıyıcılık Açısından Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2007, s.1.

³⁷³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, C.6, s.26-27.(29 Kasım 1943); Vakit, “Zelzelede 2719 Kurban Verdik”, 30 Kasım 1943, s.4; Ulus, “Kayıp Bilançosu Kabarıyor”, 30 Kasım 1943, s.2; Vakit, “Zelzelede 2719 Kurban Verdik”, 30 Kasım 1943, s.4.

³⁷³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, C.6, s.27. (29 Kasım 1943); Akşam “Zelzele Felaketi”, 30 Kasım 1943, s. 1; Tan, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı 2719'u Buluyor”, 30 Kasım 1943, s.3; Ulus, “Dâhiliye Nafia ve Münakalat Vekillerimiz Dün Depreme Dair Meclis'te İzahlar Verdiler”, 30 Kasım 1943, s.1; Vakit, “Zelzelede 2719 Kurban Verdik”, 30 Kasım 1943, s.1,4; Son Telgraf, “Zelzele Felaketi”, 30 Kasım 1943, s.1.

³⁷³² TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, C.6, s.27.(29 Kasım 1943).

toprak altında kalarak ölenlerin sayısının daha fazla olduğu bilgisini almıştır. Erbaa'ya yaptığı gezide İnhisarlar Genel Müdürlüğü'nün çalışanları için Erbaa ve Niksar'da yaptırdığı ahşap binaların depremde en ufak hasar almadığını gözlemlemiş ve bu durumu gazetedeki köşesinde dile getirmiştir³⁷³³.

Vakit Gazetesi'nden Hakkı Süha Gezgin ise “Görüp Düşündükçe” adlı köşesinde, “Yeni yerlerde taş, kerpice son verelim de içinde doğup büyüdüğümüz yuvalarımız bize mezar olmasın” ifadeleriyle Türkiye’de inşaatlarda kullanılan malzemelerin depreme dayanıksız olduğunu belirterek, Japonya’daki mimari tarzların yeni kurulacak inşaatlarda örnek alınmasını istemiştir³⁷³⁴.

Prof. Dr. Şevket Birand da Ulus Gazetesi’nde yayınlanan yazısında, depreme dayanıklı evler yapmak hususunda zeminin daha da önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim Dikili, Kırşehir ve Bigadiç depremlelerinden hareketle, bu bölgelerdeki sağlam zemin üzerinde bulunan kerpiç evlerin yıkılmadığını, bu sebeple mahalli ve iktisadi şartlar gözetilerek gerekli materyallerin bulunmadığı yerlerde kerpiç kullanılabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca Birand, depremden kaynaklı hasarların en aza indirilmesi için farklı bir öneri sunmuştur. Buna göre “Şehir, köy, mahalle ve hatta her ev yapılırken, bunların yapılacakları zemini ve inşa işlerinin gidişatını kontrol etmek amacıyla yetiştirilmiş elamanlar olmalıdır. Bu elemanlar da kurulacak olan Sismojeoloji Enstitüsü veya Hava Kurumu’na benzer teşekküllerde yetiştirilmelidir. Halkın da yardımıyla devamlı olarak bir gelir kaynağına sahip olacak bahsi geçen teşekküller, verdikleri kurslarla yetiştirdikleri elemanları, harap olan köylere gönderecektir. Buraya gönderilenlerin yapacakları çalışmalar neticesinde elde ettikleri sonuçlarla deprem sebebiyle yaşanacak olan maddi ve manevi hasarlar en az seviyeye düşecektir”³⁷³⁵.

Milletvekilleri tarafından depremzedeler için çözümü istenen bir başka önemli sorun ise barınma sorunudur. Milletvekilleri yaklaşan kış ayları sebebiyle de, halkın bir an önce konutlara yerleştirilmesi için gerekli para ve malzemenin hükümet

³⁷³³Yeni Sabah, “Zelzele Bölgesinde Yeni Sabah”, 17 Aralık 1943, s.3.

³⁷³⁴Hakkı Süha Gezgin, “Yine Zelzele”, Vakit, 30 Kasım 1943, s.2.

³⁷³⁵Şevket Birand, “Depremlerle Savaşacağız”, Ulus, 26 Aralık 1943, s.2.

tarafından karşılanmasını talep etmiştir³⁷³⁶. Bu anlamda Kütahya Milletvekili Sırrı Day'la birlikte Eskişehir Milletvekili Emin Sazak da kıştan evvel halkın evlerine yerleştirilmesini istemiştir. Sazak özellikle hükümetten köylüye yardım yapılmasını talep ederek, bu anlamda Ziraat Bakanlığı'nın köylüye yeteri kadar kereste, çivi yardımı yapmasını önermiştir. Nitekim köylüye yardımın gecikmesi toprak ekiminin ve buna bağlı olarak üretimin düşüşüne sebep olacaktır³⁷³⁷. Bu bağlamda hükümet, Çorum, Kastamonu ve Çankırı illerinde depremde zarar gören çiftçilere yardım olarak 4000 kilo, Osmancık, İskilip ve Kargı ilçelerindeki köylülere ise 10.000 kilo akala (pamuk tohumu) yollamıştır³⁷³⁸.

Bakanlar Kurulu, bölgede yapılan incelemeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda, Kastamonu, Çorum, Amasya, Tokat ve Çankırı illerinde inşaat faaliyetlerinin biran önce başlamasını temin etmek için Kızılay tarafından gerekli yardımların yapılmasına karar vermiştir. Kamu işlerinde herhangi bir aksaklık meydana gelmemesini temin etmek için ise öncelik olarak kamu hizmetinde bulunan memurlardan evleri yıkılanların bir an önce barakalara yerleştirilmesi hakkında karar alan hükümet³⁷³⁹, bölge için 1.500.000 liralık ödenek ayırmıştır. 22 Mart'ta aldığı kararla, bu ödenekten 20 bin lirasının deprem bölgesinde çalışacak memur ve müstahdemlerin giderlerinde kullanılmasına, 180 bin lirasının da satın alınması gereken kereste ve çeşitli inşaat malzemeleri kullanılmasını kararlaştırmıştır³⁷⁴⁰. Yukarıda bahsi geçen 22 Mart tarihli karar, 19 Nisan 1943 tarihinde değiştirilerek, memurlar için ayrılan bütçenin on bin lirası Erbaa'daki imar işlerine aktarılmıştır³⁷⁴¹. Zira 1939 Erzincan, 1942 Tokat ve 1943 Ladik olmak üzere arka arkaya üç kez deprem felaketini yaşayan Erbaa İlçesinde yapılan araştırmalar sonucunda, ilçenin mevcut konumunun iskana uygun olmadığı, dolayısıyla Erbaa'nın daha sağlam bir zemine sahip bölgeye taşınmasının gerekliliği ortaya konulmuştur³⁷⁴².

³⁷³⁶ Ulus, "Sıhhat Vekilimiz Dün Son Yer Depreminin Bir Bilançosunu Yaptı", 14 Aralık 1943, s.2; Vatan, "Zelzele Kurbanları", 14 Aralık 1943, s.3.

³⁷³⁷ Vakit, "Zelzelede 2719 Kurban Verdik", 30 Kasım 1943, s.4.

³⁷³⁸ Ulus, "Deprem Bölgelerine Dağıtılan Akala", 11 Mart 1944, s.2.

³⁷³⁹ BCA. 30.18.1.2/104.6.15. (6 Ocak 1944).

³⁷⁴⁰ BCA. 30.18.1.2/101.18.15. (22 Mart 1943).

³⁷⁴¹ BCA. 30.18.1.2/105.26.17. (19 Nisan 1944).

³⁷⁴² Erbaa'nın taşınması meselesi, çalışmamızın "Erbaa Depremi 20 Aralık 1942" başlıklı bölümü altında ele alınmıştır.

Milletvekilleri tarafından gündeme getirilen bir diğer husus ise depremlerden sonra yaşanan haberleşme problemine dairdir. Nitekim Ladik Depremi'nden sonra da telgraf ve telefon hatları kopmuş, birçok bölgeyle iletişim sağlanamamıştır. Bu bağlamda Kastamonu Milletvekili Hilmi Çoruk, 29 Kasım tarihli Meclis toplantısında bu sıkıntıya dikkat çekerek, en azından şehir merkezlerinde telsiz merkezleri kurulması önerisinde bulunmuştur³⁷⁴³. Çoruk'un bu önerisine, Ulaştırma Bakanı Ali Fuat Cebesoy, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü'nün belli bölgelerde telsiz³⁷⁴⁴ postaları kurulması için plan hazırladığı cevabını vermiştir³⁷⁴⁵.

Nihayetinde 1943 Ladik Depremi, Türkiye'de deprem bilincinin oluşmasında önemli bir yere sahip olmuştur diyebiliriz. Zira 1939 Erzincan Depremi ve ardından yaşanan depremlerde yıkılan binalar sebebiyle birçok insanın hayatını kaybetmesi, depreme dayanıklı binalar ve binaların sağlam temeller üzerinde yapılması gerekliliği üzerinde birtakım fikirlerin milletvekilleri ve gazeteciler aracılığıyla Türkiye gündeminde yer almasına yol açmıştır. Deprem gerçeği göz önünde tutularak ciddi anlamlarda yasa çıkarılması hakkında çalışmalar yapılması gerekliliği önemli bir konu olarak görülmeye başlamıştır.

2.10.4. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar

Hükümetin, valiliklerin, askeriyenin ve belediyelerin aldıkları tedbirler, Kızılay ve civar illerden sağlanan destek ile depremzedelerin ilk andaki iâşe, sağlık ve barınma ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Birçok ilde, binlerce insanın etkilendiği bu depremin yaralarının sarılması hususunda halkın da yardımına ihtiyaç duyulmuş ve daha önce de olduğu gibi gazeteler, halkevleri, belediyeler vasıtasıyla halka yardım çağrısında bulunulmuştur.

³⁷⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, C.6, s.27.(29 Kasım 1943); Vakit, “Zelzelede 2719 Kurban Verdik”, 30 Kasım 1943, s.4.

³⁷⁴⁴ Türkiye’de telsiz cihazları uzun yıllar boyunca yalnız askeri malzeme olarak nitelendirilmiş, 9 Haziran 1937 tarihinde çıkarılan 3222 Sayılı Telsiz Kanunu, radyo yayını, PTT ve askeri sistemler hariç diğer telsiz kullanımlarını Bakanlar Kurulu’nun iznine bağlamak suretiyle kamu kuruluşlarının dışındaki gerçek ve tüzel kişileri telsiz kullanımından mahrum bırakmıştır. Bkz.Yurda Güven Bezaz, Haberleşme ve Tarihçesi, Ankara 2006, s. 182-183.

³⁷⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 1, C.6, s.27.(29 Kasım 1943); Ulus, “Kayıp Bilançosu Kabarıyor”, 30 Kasım 1943, s.2; Vakit, “Zelzelede 2719 Kurban Verdik”, 30 Kasım 1943, s.4.

Daha önceki doğal afetlerde olduğu gibi, Ladik Depremi'nden sonra da gazeteler, halka deprem felaketinin duyurulmasında ve felaketzedelere yapılacak yardım konusunda bilinçlendirilmesinde önemli rol oynamışlardır. Gazeteler bir taraftan dünyada ve Türkiye'de en çok nerelerde depremlerin meydana geldiğiyle ilgili makaleler yayınlanmak suretiyle halkı deprem hakkında bilgilendirirken³⁷⁴⁶, bir taraftan da yayınladıkları haberler ile depremzedelerin yaşadığı sıkıntıları anlatarak, halkın deprem bölgesine yardım yapmasını sağlamaya çalışmışlardır.

Bahsi geçen bu yazılardan biri, Akşam Gazetesi yazarı Cemal Refik tarafından kaleme alınmıştır. Refik yazısında “*Şefkatli ellerin ihtimamı, öksüz yavruların, yuvasız yurttaşların ızdıraplarını gidermekte gecikmeyecektir. Fakat unutmayalım ki bu gibi felaketlerin karşılanmasını sadece devletin şefkatine bırakamayız. Felaketzede yurttaşlarımızın elem ve ızdırap girdaplarından bir an evvel kurtarılıp yaralarının sarılmasında her vatandaşa düşen vazifeler vardır. Karşıdan ahlarla vahlarla o felaket sahnelerine seyirci kalamayız. Ak akçe kara gün içindir. O hicarelerin ağızlarına akıtacağımız bir kaşık sıcak çorba, yaralarına süreceğimiz bir kaşık merhem gönüllerimizin en büyük tesellisi olmalıdır*”³⁷⁴⁷ cümleleriyle depremzedelere yardım çağrısında bulunmuştur. Falih Rıfkı Atay da, “...binlercesi ölen, binlercesi yaralanan ve en çok kısmı aç ve açıkta kalan facia kurbanlarının imdadına koştuğunu bildiğimiz Kızılay'ın vazifesini kolaylaştıralım. Kendimizi ölmüş olanlardan birinin, yaralılarından birinin yahut yaşamakla beraber aç ve açıkta kalanlardan birinin kardeşi, babası veya oğlu gözü ile görelim. Bu hisle yardım imkânlarımızı ölçelim ve yardım için Kızılay'a koşalım” cümleleriyle halkı yardıma çağırmıştır³⁷⁴⁸. Yeni Sabah yazarı Faik Ali de, felakete uğrayan vatandaşların acılarını dindirmek için herkesin gücü yettiğince depremzede halkın yardımına koşmasını gerektiğini, Kızılay'a, Hava Kurumu'na ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na yardım etmenin herkes için bir görev olduğunu belirtmiştir³⁷⁴⁹.

³⁷⁴⁶ Tan, “Zelzelenin Hakiki Sebebi ve Zelzele Bilgisi Tarihçesi”, 4 Aralık 1943, s.3; Tan, “Zelzele Kaç Nevidir ve Dünyanın Nerelerinde Zelzele Olur”, 7 Aralık 1943, s.3; Tan, “Türkiye’de Zelzele Neden ve Nasıl Olur”, 8 Aralık 1943, s.3.

³⁷⁴⁷ Cemal Refik, “Zelzele Felaketi”, Akşam, 1 Aralık 1943, s. 1.

³⁷⁴⁸ Falih Rıfkı Atay, “Acı Paylaşma”, Ulus, 3 Aralık 1943, s.2.

³⁷⁴⁹ Faik Ali, “Zelzeleler ve Düşünceler”, Yeni Sabah, 19 Aralık 1943, s.3.

Kızılay da halkı yardıma çağırmak için gazetelere ilanlar vermiştir. Bu bağlamda Kızılay Ankara Merkezi, “Yurttaş! Deprem Kurbanlarını Düşün Ve Onlardan Yardımını Esirgeme” duyurusunu gazetede yayınlatarak, halka yardım çağrısı yapmıştır³⁷⁵⁰. “Yurttaş! Vaktinde Yardıma Koş, Felaketzedelerin Yarasını Daha Sıcak İken Sar” ifadesi de Kızılay’ın basında yer alan bir diğer yardım çağrısıdır³⁷⁵¹.

Daha önceki depremlerde de görüldüğü üzere, halkevleri de yardım toplama faaliyetlerinde etkin bir rol üstlenmiş, yardımseverlerden toplanacak yardımların kısa sürede ve kolay toplanması amacıyla çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu hususta, Eminönü Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, felakete uğrayan vatandaşlara yardım etmek isteyenler için telefon numarası belirlemiştir. Yardımseverlerin yapacakları bağış miktarını bu telefon numarasını arayarak bildirmeleri neticesinde, yapılan yardımların sosyal yardım tahsildarları tarafından bir makbuz karşılığında tahsil edilmesi sağlanmıştır³⁷⁵². Para yardımı dışında depremzedeler için gerekli olan eşya bağışları da halkevleri aracılığıyla toplanmaya çalışılmıştır³⁷⁵³.

Belediyelerin de aktif rol oynadığı yardım toplama faaliyetlerinde, Ankara Belediyesi farklı bir faaliyette bulunarak, depremde hayatını kaybeden bütün felaketzedeler için bütün Ankara halkının katılımıyla bir dakikalık saygı duruşunun yapılmasını kararlaştırmıştır. Yine Ankara Belediyesi, felakete uğrayan kasaba ve şehirler belediyelerine başkanlık tarafından teessür ve başsağlığı dileklerini içerir telgraflar çekilmesine karar vermiştir³⁷⁵⁴. Ankaralıların depremzedelerin yaşadıklarıyla ilgili bilgilendirilmesini sağlayan belediye meclisi, felaketzedelere gönderilmek üzere 15.000 lira bağışta bulunmuştur³⁷⁵⁵. Ankara Ticaret Odası da Kızılay makbuzu karşılığında bağış toplamıştır³⁷⁵⁶. Bu kapsamda ticaret odası tuhafiye ve manifaturacılarından Dilber Kardeşler Ankara deposu, Oska, Kığılı, Ergi, Rehber,

³⁷⁵⁰ Ulus, “Yurttaş”, 1 Aralık 1943, s.1.

³⁷⁵¹ Ulus, “Yurttaş”, 3 Aralık 1943, s.1.

³⁷⁵² Tan, “Felaket Görenlere Yardımlar”, 29 Kasım 1943, s.3; Vatan, “Felaketzedelere Yardım”, 29 Kasım 1943, s.3.

³⁷⁵³ Vakit, “Şehrimizden Yapılacak Yardımlar”, 29 Kasım 1943, s.3.

³⁷⁵⁴ Ulus, “Zelzele Kurbanları İçin Ankara Belediye Meclisinde Sükût Devresi”, 30 Kasım 1943, s.2.

³⁷⁵⁵ Yeni Sabah, “Belediyenin Yardımları”, 1 Aralık 1943, s. 3; Akşam, “Ankara Belediyesi’nin Yardımı”, 1 Aralık 1943, s.1.

³⁷⁵⁶ Ulus, “Ankaralıları Felaketzedelere Yardım İçin Harekete Geçtiler”, 3 Aralık 1943, s.1; Tan, “Yardım İşleri”, 3 Aralık 1943, s.5.

Erkut, Fahri Birol, Erler mağazaları, Bursa Pazarı, Oyuncakçı Üçerler gibi işyerleri yardım kampanyasına bağışta bulunmuşlardır³⁷⁵⁷. Yine Ankara'da Ulus, İş, Ankara sinemaları, Zevk, Yenişehir Kutlu, Karadeniz, Niğde lokantaları, Santral, Cihan, Asri, Kızılırmak kahvehaneleri, İstasyon Büfesi gibi birçok işletme de depremzedelere yardım etmiştir³⁷⁵⁸. Ankara Palas Otel de yardım faaliyetlerinde yer alarak bağışta bulunmuştur³⁷⁵⁹.

Diğer illerdeki halk ile birlikte farklı meslek grupları, kurum ve kuruluşlar da yardım kampanyaları düzenlemişlerdir. Örneğin, Elazığ'daki esnaf teşekkülleri ve tüccarları³⁷⁶⁰, Denizli Dokumacılar Birliği, Eskişehir tüccarları³⁷⁶¹, Milas Dokuma Kooperatifi³⁷⁶², Turhal Şeker Fabrikası³⁷⁶³, Karadeniz Orman İşletme Türk Anonim Şirketi³⁷⁶⁴, Ankara Umumi Mağazalar Türk Anonim Şirketi³⁷⁶⁵, Mensucat Santral Türk Anonim Şirketi³⁷⁶⁶, Kayseri Tayyare Fabrikası, Nazilli Basma Fabrikası³⁷⁶⁷, Askeri marangoz fabrikası memur ve işçileri, Orman Çiftliği Zirai Kombinalar Merkez Atölyesi memurları, Halil Bezmen Mensucat Santral Türk Anonim Şirketi, Türk Petrol ve Madeni Yağlar Şirketi³⁷⁶⁸, Türk- Amerikan Bord Heyeti, Zingal Kereste fabrikası işçileri³⁷⁶⁹, Sümerbank Hereke Fabrikası memur ve müstahdemleri³⁷⁷⁰, Sümerbank Kayseri bez fabrikası memur, usta ve işçileri³⁷⁷¹, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası, Akseki Dokumacılar Kooperatifi, Hava Dikimevi subay, memur ve işçileri ve Bafra Kunduz Ormanları Türk Limited Şirketi³⁷⁷² depremzedeler için düzenlenen yardım kampanyalarına katkıda bulunmuşlardır.

³⁷⁵⁷ Ulus, "Depremden Zarar Gören Yurttaşlara Yapılan Bağışlar", 22 Aralık 1943, s.2.

³⁷⁵⁸ Ulus, "Yer Depreminden Zarar Görenlere Yeni Bağışlar", 20 Aralık 1943, s.2.

³⁷⁵⁹ Ulus, "Yurttaşlarımızın Felaket Görenlere Yardımları", 30 Kasım 1943, s.1; Vakit, "Felaketzedelere Yardım", 30 Kasım 1943, s.4.

³⁷⁶⁰ Ulus, "Depremden Zarar Görenlere Yardımlar", 26 Aralık 1943, s. 4.

³⁷⁶¹ Ulus, "Yer Depremi Felaketzedelerine Yapılan Yardımlar", 4 Ocak 1943, s.4.

³⁷⁶² Vakit, "Felaketzedelere Yardım Edenler", 25 Aralık 1943, s.4.

³⁷⁶³ Ulus, "Deprem Felaketine Uğrayanlara Bağışlar", 12 Ocak 1944, s.2.

³⁷⁶⁴ Ulus, "Yardımlar Devam Ediyor", 1 Aralık 1943, s.2; Vakit, "Zelzele Felaketi", 1 Aralık 1943, s.4; Vatan, "Zelzele Kurbanları: 4000 Ölü, 3000 Yaralı", 1 Aralık 1943, s.1.

³⁷⁶⁵ Ulus (Kızılay), "Zelzele Felaketzedeleri İçin Kızılay'a Yapılan Yardımlar", 10 Aralık 1943, s.1.

³⁷⁶⁶ Akşam, "Son Anadolu Zelzelesi Felaketzedelerine Teberrular", 6 Aralık 1943, s.2.

³⁷⁶⁷ Ulus, "Yer Depreminden Zarar Görenlere Yapılan Bağışlar", 15 Ocak 1944, s.2.

³⁷⁶⁸ Ulus (Kızılay), "Zelzele Felaketzedeleri İçin Kızılay'a Yapılan Yardımlar", 10 Aralık 1943, s.1.

³⁷⁶⁹ Ulus, "Yer Depreminden Zarar Görenlere Yeni Bağışlar", 20 Aralık 1943, s.2; Vakit, "Zelzele Felaketzedeleri İçin Bağışlar", 19 Aralık 1943, s.2.

³⁷⁷⁰ Ulus, "Yer Depreminden Felakete Uğrayan Yurttaşlara Bağışlar", 29 Aralık 1943, s.3.

³⁷⁷¹ Ulus, "Deprem Kurbanlarına Yapılan Yeni Bağışlar", 28 Ocak 1944, s.2.

³⁷⁷² Tan, "Bir Zelzele Oldu", 17 Aralık 1943, s.2.

Aynı şekilde Türkiye'nin birçok okulunda görev yapmakta olan öğretmenler, öğrencileri ile birlikte felaketzedeler için bağış toplayarak, depremzedelere yardım ellerini uzatmışlardır. Fethiye Altıok Ortaokulu, Ankara 5. Ortaokulu³⁷⁷³, Ankara Erkek Meslek Öğretmen Okulu, Erkek Sanat Enstitüsü öğretmen, öğrenci ve memurları³⁷⁷⁴, Sarayköy Gazi Okulu³⁷⁷⁵, Ankara Mimar Ali İlkokulu öğrencileri³⁷⁷⁶, Zonguldak Mithat Paşa ilkokulu, Tarsus Amerikan Koleji³⁷⁷⁷, Hukuk Fakültesi profesörleri, idare memurları ve öğrencileri³⁷⁷⁸, Turhal Birinci ve İkinci ilkokullar³⁷⁷⁹, Mersin Ortaokulu, Karacasu İlkokulu öğrencileri³⁷⁸⁰, Hasanoğlu Köy Enstitüsü öğrencileri, Zonguldak Maden Teknisyen Okulu Öğrencileri³⁷⁸¹, Salihli Namık Kemal İlkokulu, Kırklareli Ahmet Mithat Okulu³⁷⁸², Zile Orta Okulu, Beşiktaş 54. ve Beyoğlu 53. İlkokul öğretmen ve öğrencileri, Harp Okulu subay, öğretmen, er ve müstahdemleri³⁷⁸³, Denizli Babadağ İlkokulu, Alaçam İlkokulu, Seferihisar 11 Eylül ve Zafer Okulu öğrencileri, Yüksek Ziraat Enstitüsü öğretmen, öğrenci ve hademeleri, Tavşanlı İstiklal ve Fevzipaşa okulu öğrencileri³⁷⁸⁴, Çerkezköy İlkokulu, Türk Talebe Birliği³⁷⁸⁵, İstanbul Arnavutköy Kız Koleji³⁷⁸⁶, Kırıkkale İlkokulu öğretmen ve öğrencileri³⁷⁸⁷, Zonguldak maden Teknisyen Okulları öğrencileri³⁷⁸⁸, Ankara Bahçelievler İlkokulu öğrencileri, Polatlı Topçu Atış Okulu öğrencileri³⁷⁸⁹ bu okullar arasında sayılabilir.

Deprem bölgesine yaptığı yardımlar dışında, felaketzedeler yararına faaliyetlerine devam eden Kızılay, duvar takvimleri bastırıp satışa çıkarmak yoluyla

³⁷⁷³ Ulus, “Yer Depremi Kurbanlarına Yapılan Bağışlar”, 8 Ocak 1944, s.3

³⁷⁷⁴ Ulus, “Son Yer Depremi Kurbanlarına Yapılan Bağışlar”, 11 Ocak 1944, s.2.

³⁷⁷⁵ Ulus, “Deprem Felaketine Uğrayanlara Bağışlar”, 12 Ocak 1944, s.2.

³⁷⁷⁶ Ulus (Kızılay), “Zelzele Felaketzedeleri İçin Kızılay’a Yapılan Yardımlar”, 10 Aralık 1943, s.1.

³⁷⁷⁷ Ulus, “Yer Depreminden Zarar Görenlere Yapılan Bağışlar”, 15 Ocak 1944, s.2.

³⁷⁷⁸ Ulus (Kızılay), “Zelzele Felaketzedeleri İçin Kızılay’a Yapılan Yardımlar”, 10 Aralık 1943, s.1; Cumhuriyet, “Felaketzedelere Yardımlar Devam Ediyor”, 4 Aralık 1943, s.3.

³⁷⁷⁹ Ulus, “Son Yer Depreminde Felakete Uğrayanlara Bağışlar Devam Ediyor”, 18 Aralık 1943, s.2.

³⁷⁸⁰ Ulus, “Yer Depreminden Zarar Görenlere Yeni Bağışlar”, 20 Aralık 1943, s.2.

³⁷⁸¹ Ulus, “Depremden Zarar Görenlere Yardımlar”, 26 Aralık 1943, s.4.

³⁷⁸² Ulus, “Deprem Felaketzedeleri İçin Kızılay’a Bağışlar”, 28 Aralık 1943, s.2.

³⁷⁸³ Ulus, “Yer Depreminden Felakete Uğrayan Yurttaşlara Bağışlar”, 29 Aralık 1943, s.3.

³⁷⁸⁴ Ulus, “Depremden Zarar Gören Yurttaşlara Bağışlar”, 31 Aralık 1943, s.3.

³⁷⁸⁵ Ulus, “Deprem Kurbanlarına Yapılan Yeni Bağışlar”, 25 Ocak 1944, s.4.

³⁷⁸⁶ Ulus, “Deprem Kurbanlarına Yapılan Yeni Bağışlar”, 28 Ocak 1944, s.2.

³⁷⁸⁷ Vakıf, “Felaketzedelere Yardım Edenler”, 25 Aralık 1943, s.4.

³⁷⁸⁸ Vakıf, “Zelzele Felaketzedelerine Yardımlar”, 26 Aralık 1943, s.2.

³⁷⁸⁹ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasında”, 5 Aralık 1943, s.1.

da felaketzedeler ve yoksul kişilere yardım yapılmasını sağlamıştır³⁷⁹⁰. Ayrıca Kocaeli Kızılay Gençlik Derneği³⁷⁹¹, Keşan ve Çanakkale Kızılay Teşkilatı³⁷⁹², Kızılay Ankara Şubesi³⁷⁹³, Refahiye, Başkale, Kemah, Iğın, Orhangazi, Silivri Kızılay Şubeleri de³⁷⁹⁴ depremzedeler için bağışta bulunmuşlardır. Bunun dışında Kızılay Genel Merkezi, yaşanan felaketten dolayı kimsesiz kalarak Biga Şefkat Çocuk Yetiştirme Yurdu'na yerleştirilen beş çocuğu da sahiplenerek, yetiştirilmelerini üstlenmiştir³⁷⁹⁵. Depremde yakınlarını kaybeden 6-12 yaş arasındaki elli çocuk da Mersin Çocuk Esirgeme Kurumu'na yerleştirilmiştir³⁷⁹⁶.

İstanbul³⁷⁹⁷, İzmir³⁷⁹⁸, Nevşehir, Söğüt, Erzurum, Erzincan, Zonguldak, Osmaneli, Niğde, Tokat³⁷⁹⁹, Malatya, Manisa, Bergama, Ayancık, Biga, Bozkır, Eceabat, Çanakkale, Karacabey, Karaisalı, Gelibolu, Polatlı, Söke, Iğdır, Mardin, Bartın, Görele, Sivas Kangal, Suşehri³⁸⁰⁰, Babaeski, Ceyhan, Bor, Konya, Milas, Mudurnu, Safranbolu³⁸⁰¹, Edremit, Cide, Ezine, Fethiye, Aksaray, İnebolu, Tekirdağ, Çatalca, Gerede Devrek, Kütahya, Bünyan, Sivrihisar, Demirci, Keskin, Ceyhan, Simav³⁸⁰², Mustafa Kemal Paşa, Muş, Balya, Cihanbeyli, Bartın, Bor, Tavşanlı, Sandıklı, Bergama, Mut³⁸⁰³, Muğla, Datça, Yatağan, Ayvacık, Karahisar, Başkale³⁸⁰⁴, Kırkağaç, Menemen, Sürmene, Biga, Çivril, Ulus, Gömeç, Beşiktaş, Bilecik, Tefenni, Van³⁸⁰⁵ gibi pek çok il ve ilçeden de depremzedeler için bağışta bulunulmuştur.

Yardımlar sadece para olarak değil, yiyecek, giyecek ve inşaat malzemesi olarak da yapılmıştır. Bu bağlamda çeşitli illerden 2480 kilo şeker, 400 kilo fasulye, 1000 kilo bulgur, 10 teneke sadeyağ, 500 kilo pirinç, 16 teneke helva, 200 teneke petrol

³⁷⁹⁰ Ulus, "Kızılay Takvimleri Satışa Çıkarıldı", 30 Kasım 1943, s.4.

³⁷⁹¹ Ulus, "Yer Depremi Kurbanlarına Yapılan Bağışlar", 8 Ocak 1944, s.3

³⁷⁹² Ulus, "Yer Depreminden Zarar Görenlere Yapılan Bağışlar", 15 Ocak 1944, s.2.

³⁷⁹³ Ulus, "Depremden Zarar Gören Yurttaşlara Bağışlar", 31 Aralık 1943, s.3.

³⁷⁹⁴ Ulus, "Yer Depreminden Zarar Görenlere Yapılan Bağışlar", 15 Ocak 1944, s.2.

³⁷⁹⁵ Vakıf, "Yardımlar", 2 Aralık 1943, s.3, Vatan, "Zelzele Felaketi", 2 Aralık 1943, s.1.

³⁷⁹⁶ Tan, Zelzeleden Öksüz Kalan Çocuklar, 8 Şubat 1944, s.2.

³⁷⁹⁷ Vakıf, "Zelzele Felaketzedelerine Teberrülar", 7 Aralık 1943, s.3.

³⁷⁹⁸ Tan, "Zelzele Felaketzedelerine 6704 Lira Teberrü Edildi", 6 Aralık 1943, s.2.

³⁷⁹⁹ Vakıf, "Felaketzedelere Yardımlar", 8 Aralık 1943, s.4.

³⁸⁰⁰ Vakıf, "Zelzele Felaketzedeleri İçin Bağışlar", 19 Aralık 1943, s.2.

³⁸⁰¹ Ulus, "Depremden Zarar Gören Yurttaşlara Bağışlar", 31 Aralık 1943, s.3.

³⁸⁰² Tan, "Bir Zelzele Oldu", 17 Aralık 1943, s.2.

³⁸⁰³ Ulus, "Yer Depremi Kurbanlarına Yapılan Bağışlar", 8 Ocak 1944, s.3.

³⁸⁰⁴ Ulus, "Deprem Felaketine Uğrayanlara Bağışlar", 12 Ocak 1944, s.2.

³⁸⁰⁵ Vakıf, "Felaketzedelere Yardım Edenler", 25 Aralık 1943, s.4.

gönderilmiştir. Turhal halkı 1300 kilo gıda malzemesi, 293 parça giyim eşyası³⁸⁰⁶, Sivas Yardımseverler Kurumu 1264 kat iç çamaşırı, 1506 zıbin³⁸⁰⁷, Çanakkale halkı 20 ton buğday, Kırklareli halkı 23 ton muhtelif hububat bağışında bulunmuşlardır. Afyonlular da üç ton eti Kızılay'a bağışlamış, kavurma yapılan bu etler depremzedelere ulaştırılmıştır. Deprem bölgesine ayrıca Alaçam ilçesi 200 parça giyim eşyası³⁸⁰⁸, Bafra Kunduz Ormanları Türk Limited Şirketi 3000 lira tutarında kereste³⁸⁰⁹, Bafra'da kaymakamın başkanlığında toplanan yardım heyeti 1287 parça eşya ve 3000 liralık kereste, Kastamonu tüccarlarından olan Mustafa Ateş kardeşler de 84 çift ayakkabı göndermiştir³⁸¹⁰. Sümerbank da depremzedeler için 20 bin lira tutarındaki mensucat ürününü depremzedelere göndermiştir³⁸¹¹.

Sivas Milletvekili Abdurrahman Naci Demirağ³⁸¹², Çankırı Milletvekili Behiç Erkin³⁸¹³, Kütahya Savcısı Tahsin Pekcan³⁸¹⁴, Maliye Bakanlığı memurları³⁸¹⁵, Devlet Demiryolları memurları³⁸¹⁶, Muş'ta görev yapan memurlar³⁸¹⁷, Şarkikaraağaç Halkevi³⁸¹⁸, Denizli Yardımseverler Cemiyeti³⁸¹⁹, Çankırı Yardımseverler Cemiyeti³⁸²⁰, Türkiye'de yaşayan yabancı vatandaşlar³⁸²¹, Berlin Başkonsolosluğu memurları³⁸²², İngiliz Sefareti Matbuat Müşavirliği³⁸²³, Viyana'da bulunan

³⁸⁰⁶ Ulus, "Son Yer Depreminde Felakete Uğrayanlara Bağışlar Devam Ediyor", 18 Aralık 1943, s.2.

³⁸⁰⁷ Ulus, "Yer Depreminden Zarar Görenlere Yapılan Bağışlar", 15 Ocak 1944, s.2; Ulus, "Deprem Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 27 Ocak 1944, s.2.

³⁸⁰⁸ Ulus, "Yer Depreminden Zarar Görenlere Yardımlar", 14 Aralık 1943, s.2; Vakıf, "Afyonluların Zelzele Felaketzedelerine Yardımı", 14 Aralık 1943, s.4.

³⁸⁰⁹ Tan, "Bize Zelzele Oldu", 17 Aralık 1943, s.2; Ulus, "Son Yer Depreminde Felakete Uğrayanlara Bağışlar Devam Ediyor", 18 Aralık 1943, s.2.

³⁸¹⁰ Ulus, "Yurttaşlarımızın Dayanışma Duyguları", 7 Aralık 1943, s. 2.

³⁸¹¹ Akşam, "Zelzele Felaketi", 1 Aralık 1943, s.1; Ulus, "Yardımlar Devam Ediyor", 1 Aralık 1943, s.2; Vakıf, "Zelzele Felaketi", 1 Aralık 1943, s.4; Vatan, "Zelzele Kurbanları: 4000 Ölü, 3000 Yaralı", 1 Aralık 1943, s.3.

³⁸¹² Yeni Sabah, "Tokat'ta Zelzeleden 3201 Ev Yıkıldı", 2 Aralık 1943, s.3; Akşam, "Teberrular", 2 Aralık 1943, s.1; Tan, "Zelzele Devam Ediyor", 2 Aralık 1943, s.1; Ulus, "Kızılay'a Bağışlar", 2 Aralık 1943, s.2; Vakıf, "Yardımlar", 2 Aralık 1943, s.3; Vatan, "Zelzele Felaketi", 2 Aralık 1943, s.2.

³⁸¹³ Ulus, "Deprem Felaketine Uğrayanlara Bağışlar", 12 Ocak 1944, s.2.

³⁸¹⁴ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasında", 5 Aralık 1943, s.1.

³⁸¹⁵ Ulus (Kızılay), "Zelzele Felaketzedeleri İçin Kızılay'a Yapılan Yardımlar", 10 Aralık 1943, s.1.

³⁸¹⁶ Ulus, "Deprem Felaketine Uğrayanlara Bağışlar", 12 Ocak 1944, s.2.

³⁸¹⁷ Ulus, "Yer Depremi Kurbanlarına Yapılan Bağışlar", 8 Ocak 1944, s.3.

³⁸¹⁸ Ulus, "Yer Depreminden Zarar Görenlere Yeni Bağışlar", 20 Aralık 1943, s.2.

³⁸¹⁹ Ulus, "Yer Depremi Felaketzedelerine Yapılan Yardımlar", 4 Ocak 1943, s.4.

³⁸²⁰ Ulus, "Depremden Zarar Gören Yurttaşlara Yapılan Bağışlar", 22 Aralık 1943, s.2.

³⁸²¹ Vakıf, "Zelzele Felaketzedeleri İçin Bağışlar", 19 Aralık 1943, s.2; Cumhuriyet, "Zelzele Sahasında", 5 Aralık 1943, s.1; Ulus, "Yer Depreminden Zarar Görenlere Yeni Bağışlar", 20 Aralık 1943, s.2; Vakıf, "Zelzele Felaketzedelerine Teberrular", 7 Aralık 1943, s.3.

³⁸²² Ulus, "Deprem Kurbanlarına Yapılan Yeni Bağışlar", 25 Ocak 1944, s.2.

³⁸²³ Cumhuriyet, "Felaketzedelere Yardımlar Devam Ediyor", 4 Aralık 1943, s.3.

vatandaşlar, Karabük cezaevi mahkûmları da³⁸²⁴ depremzedeler için yardım bulunmuşlardır. Yapılan yardımlar karşısında Kızılay Kurumu gazeteler aracılığıyla teşekkürlerini bildirmiştir³⁸²⁵.

Türkiye'nin ekonomik olarak ağır şartlar yaşadığı bir dönemde, Türk halkı büyük bir dayanışma örneği sergileyerek, depremzede halkın yanında olmasını bilmiş, elinden gelen yardımları yapmıştır. Bu bağlamda, kendisi de deprem felaketi yaşayan Tokat, Erbaa ve Merzifon halkının bizzat depremi yaşamalarına rağmen, kendi acılarını unutup bağışta bulunmaları, Türk halkının dayanışmasını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Nitekim Tokatlıların göndermiş oldukları para yardımı dışında Erbaalılara 1040 parça iç çamaşırı ile 208 parça giyim eşyası göndermeleri³⁸²⁶, üçüncü kez felakete uğrayan Erbaalılarının da Ladik'e ilk yardım olarak üç ton yiyecek maddesiyle bir miktar inşaat malzemesi yollamaları, Merzifon halkının da köylerin daha fazla hasara uğraması nedeniyle köylülerin acil ihtiyaçlarını karşılamak üzere 15.000 bin lira bağışta bulunmaları³⁸²⁷, yukarıda bahsini ettiğimiz dayanışmaya verebileceğimiz örneklerdendir.

Görüldüğü üzere hükümet, valilikler, belediyeler, halkevleri, Kızılay, diğer kamu kurum ve kuruluşları, sanayiciler, tüccarlar, esnaf teşkilatları ve halk tek vücut olarak, depremzedeler için adeta seferber olmuşlardır.

İfade etmemiz gereken bir diğer husus ise, 27 Kasım 1943 tarihinde meydana gelen depremden sonra, gerek bakanların gerekse vali ve diğer yetkililerin depremzedeler ile yakından ilgilenmeleri, iaşe, sağlık ve barınma ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde çözüme ulaştırmış olmalarıdır. Nitekim Ulus Gazetesi'nden Sebahattin Sönmez de bu duruma temas ederek *“Hükümetin vekilleri enkaz arasında dolaşmakta, facianın acısıyla kıvrılan vatandaş dudaklarından minnet ve şükran mırıltıları duyulmaktadır. Kızılay her yaranın sargısı, her çöken yuvanın temeli, her kara bahtın*

³⁸²⁴ Vakit, “Zelzele Felaketzedelerine Bağışlar”, 20 Aralık 1943, s.2; Ulus, “Yer Depreminden Zarar Görenlere Yeni Bağışlar”, 20 Aralık 1943, s.2; Ulus, “Depremden Zarar Gören Yurttaşlara Bağışlar”, 31 Aralık 1943, s.3.

³⁸²⁵ Ulus, “Yer Depreminden Zarar Görenlere Yeni Bağışlar”, 20 Aralık 1943, s.2; Vakit, “Zelzele Felaketzedeleri İçin Bağışlar”, 19 Aralık 1943, s.2.

³⁸²⁶ Ulus (Kızılay) “Bağışlar Devam Ediyor”, 9 Aralık 1943, s.1.

³⁸²⁷ Ulus, “Yurttaşlarımızın Dayanışma Duyguları”, 7 Aralık 1943, s.2.

ümidi olmakta, vatandaş, köy, kasaba, şehir ona dört elle sarılmaktadır³⁸²⁸” ifadeleriyle durumu gazetedeki köşesinde özetlemektedir.

2.10.5. Deprem Yurtdışındaki Yankıları ve Yardımlar

Ladik Depremi yurtdışında da büyük yankı uyandırmış ve yaşanan deprem, radyo ve gazeteler aracılığıyla kamuoyuna duyurulmuştur. İngiltere halkı depremi Londra Radyosu vasıtasıyla öğrenmiş, depremde aile, akraba ve evlerini kaybedenlere taziyeler iletilmiştir³⁸²⁹. İngiliz kültür heyeti, CHP genel sekreteri aracılığıyla taziyelerini sunmuş³⁸³⁰, ayrıca Rauf Orbay Londra’dan gönderdiği telgraf yoluyla Londra Halkevi Türk ve İngiliz mensuplarının üzüntülerini bildirmiştir³⁸³¹.

Alman radyoları da deprem haberlerini kamuoyu ile paylaşmış ve haberlerde *“Sevgili Türk dostlarımızın son yer depreminde vermiş oldukları kayıplar nedeniyle Alman milleti büyük bir üzüntü içindedir. Türk dostlarımıza sabır ve başsağlığı dileriz”* ifadeleri kullanılmıştır³⁸³².

Bulgaristan’da çıkan Zora Gazetesi³⁸³³ ve Slova Gazetesi de³⁸³⁴ felaketzedeler için yayınladığı yazıyla Bulgarlar halkının üzüntülerini bildirerek, Türkiye’nin afetten yakın zaman içinde kurtulmasını temenni etmişlerdir. Bulgaristan Hükümeti Niyabet Meclisi Protokol Şefi Goranog Türkiye Elçisi Vasfi Menteş’i ziyaret ederek, üzüntü ve taziyelerini bildirmiştir. Buna karşılık Vasfi Menteş de, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün ve Türk hükümetinin teşekkürlerini bildirmek üzere Başbakan M. Bojilof’u

³⁸²⁸ Ulus, “Zalim Tabiat Karşısındaki Tesellimiz”, 3 Aralık 1943, s.2.

³⁸²⁹ Akşam, “Zelzele Felaketi”, 29 Kasım 1943, s.2; Son Telgraf, “Zelzele Londra’da Derin Teessür Uyandırdı”, 29 Kasım 1943, s.1.

³⁸³⁰ BCA. 490.1.0.0/1586.473.1. Lef 3. (27 Aralık 1943).

³⁸³¹ BCA. 490.1.0.0/1586.473.1. Lef 4. (27 Aralık 1943).

³⁸³² Ulus, “Deprem Dolayısıyla Alman Radyosu Başsağlığı Diledi”, 1 Aralık 1943, s.2.

³⁸³³ Vatan, “Bulgar Hükümeti’nin Taziyeti”, 1 Aralık 1943, s.3; Akşam “Mısır Kralı’nın Teberrü”, 2 Aralık 1943, s.1; Ulus, “Bulgaristan Başsağlığı Dileklerini Bildirdi”, 2 Aralık 1943, s.2; Vakıf, “Bulgar Milletinin Taziyeti”, 2 Aralık 1943, s.3.

³⁸³⁴ Ulus, “Bulgar Basınında Teessür”, 2 Aralık 1943, s.2; Vakıf, “Kral Faruk’un Teberrü”, 2 Aralık 1943, s.3.

ziyaret etmiştir³⁸³⁵. Çin Hükümeti de, Ankara elçisi vasıtasıyla Türk Hükümeti'ne üzüntülerini bildirmiştir³⁸³⁶.

Yurtdışından gelen maddi yardımları incelendiğimiz de ise, Mısır halkı adına, Kral Faruk'un 1000 Mısır lirası³⁸³⁷, Mısır Kızılay'ının 1.000 Mısır lirası, Bulgar Kızılhaç'ının 2.000.000 leva, Romanya'nın Sofya Elçisi ve elçilik personelinin 30.000 leva³⁸³⁸, Yeni Zelanda Kızılhaç'ının 500 sterlin³⁸³⁹, Suriye Devlet Başkanı Şükri el-Kuvvetli'nin 5 bin İngiliz lirası³⁸⁴⁰, Amerikan Kızılhaç'ının, 5000 dolar³⁸⁴¹, Irak Hilal-i Ahmeri'nin ise 500 dinar³⁸⁴² gönderdiğini görmekteyiz.

³⁸³⁵ Ulus (Kızılay), “Deprem Felaketzedelerine Yardım Devam Ediyor”, 9 Aralık 1943, s.1.

³⁸³⁶ Tan, “Çin Hükümeti'nin Teessürü”, 1 Aralık 1943, s.5; Vakit, “Zelzele Felaketi”, 1 Aralık 1943, s.4; Vatan, “Çin'in Teessürü” 1 Aralık 1943, s.3.

³⁸³⁷ Akşam “Mısır Kralı'nın Teberrü”, 2 Aralık 1943, s.1; Ulus, “Mısır Kralının Bağışı”, 2 Aralık 1943, s.2; Vakit, “Kral Faruk'un Teberru”, 2 Aralık 1943, s.3; Son Telgraf, “Zelzele Felaketi”, 2 Aralık 1943, s.3; Yeni Sabah, “Mısır Kralının Teberru”, 2 Aralık 1943, s.3.

³⁸³⁸Ulus, “Dış Memleketlerden Yapılan Yardımlar”, 14 Aralık 1943, s.2; Cumhuriyet, “Zelzele Felaketzedelerine Memleket Dışı Teberrular”, 14 Aralık 1943, s.3.

³⁸³⁹ Akşam, “Yeni Zelanda Kızılhaç'ının Teberrü”, 3 Aralık 1943, s.1; Ulus, “Yeni Zelanda Kızılhaç'ının Yardımı”, 3 Aralık 1943, s.1.

³⁸⁴⁰ Tan, “Suriye Cumhurreisi'nin Teessür ve Teberruu”, 3 Aralık 1943, s.5; Vatan, “Dâhiliye Vekilimiz Zelzele Sahasında”, 3 Aralık 1943, s.3.

³⁸⁴¹ Ulus, “Amerikan Kızılhaç'ının Bağışı”, 26 Aralık 1943, s.4; Vakit, “Zelzele Felaketzedelerine Bağışlar”, 25 Aralık 1943, s.3.

³⁸⁴² Vakit, “Felaketzedelere Yardım Edenler”, 25 Aralık 1943, s.4.

2.11. Bolu - Gerede Depremi (1 Şubat 1944)

1938 yılından itibaren arka arkaya deprem felaketleri yaşayan Türkiye, Şubat 1944’de şiddetli bir depremle daha sarsılmıştır. Literatüre “Bolu- Gerede Depremi” olarak geçen deprem, Lâdik Depremi’nin üzerinden henüz daha üç ay geçmeden, 1 Şubat 1944 sabahı saat 06.20’de³⁸⁴³, 7.2 şiddetinde³⁸⁴⁴ meydana gelmiştir. 35 saniye süren deprem, rasathane verilerine göre İstanbul’dan 180 km uzakta tespit edilmiştir. Sismograf aletleri, ana depremden bir gün sonra, iki tanesi şiddetli, 26 tanesi hafif olmak üzere artçı sarsıntılar kaydetmiştir³⁸⁴⁵. Aynı tarihlerde Florida, Bükreş ve Birmingham rasathaneleri de merkez üssü Türkiye olarak tahmin edilen depremler kaydetmişlerdir³⁸⁴⁶.

Kandilli Rasathanesi Müdürü Kemal Erkmen, art arda yaşanan depremlerin Adapazarı- İzmit Körfezi- Marmara istikametinde uzanan bir hattın bozulmasından ve son yıllarda Kuzey Anadolu’da meydana gelen depremlerden kaynaklandığını ifade etmiştir. Rasathanenin tespitlerine göre, Türkiye, Kuzey Anadolu’da Erzincan’dan batıya doğru merkez değiştirmekte olan bir deprem silsilesine maruz kalmıştır³⁸⁴⁷. Prof. Dr. Hamit Nafiz Pamir de, Erkman’ın açıklamalarına paralel olarak depremin, Kuzey Anadolu hattı üzerinde geniş bir yarık teşkil eden Gerede, Bolu, Düzce, Hendek ve Adapazarı hattı üzerinde olduğunu, Türkiye’de yaşanan birçok depremin bu hattın ya doğu tarafında ya da batı tarafında olduğunu belirtmiştir. Pamir, Türkiye’nin deprem kuşağında bir ülke olduğunu ifade ederek, Türkiye’nin olası depremlerden kaçamayacağı gerçeğini, “*Türkiye, Rusya ile Arabistan-Irak gibi jeolojik bakımdan eski iki kıta arasında*

³⁸⁴³BCA. 030.10.0.0/120.849.16. (1 Şubat 1944); Ulus, “Dün Sabah Şiddetli Bir Deprem Oldu”, 2 Şubat 1944, s.1; Yeni Sabah, “Diğer Zelzeleler”, 2 Şubat 1944, s.2; Tan, “Zelzele Devam Ediyor”, 2 Şubat 1944, s.5; Son Telgraf, “Yurtta Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 1 Şubat 1944, s.3; Cumhuriyet, “Rasathanenin Verdiği Malumat”, 2 Şubat 1944, s.1; Cumhuriyet ve Yeni Sabah Gazetesinde deprem saati 06.23, Ulus, Tan ve Son Telgraf gazetelerinde 06.24 olarak verilmiştir.

³⁸⁴⁴ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 3 Eylül 2022).

³⁸⁴⁵ Tan, “Zelzele Devam Ediyor”, 3 Şubat 1944, s.3; Vakit, “Zelzele Kurbanlarının Binden Fazla Olduğu Anlaşıyor”, 3 Şubat 1944, s.1; Yeni Sabah, “Son Zelzelede Şimdiye Kadar 955 Ölü Tespit Edildi”, 3 Şubat 1944, s.5; İkdâm, “Son 24 Saat İçerisinde, 35 Yeni Zelzele Daha Oldu!”, 2 Şubat 1944, s.1; Son Telgraf, “Zelzele Felaketi Tafsilatı”, 2 Şubat 1944, s.1; Son Telgraf ve İkdâm Gazetesi’nde sekiz tanesinin şiddetli olduğu ifade edilmektedir.

³⁸⁴⁶ Tan, “Birçok Rasathaneler Sarsıntıyı Kaydetti”, 2 Şubat 1944, s.5; Yeni Sabah, “Londra Zelzeleyi Tahripkâr Olarak Kaydetmiştir”, 2 Şubat 1944, s.3.

³⁸⁴⁷ İkdâm-Gece Postası, “Kandilli Rasathane Müdürü Sarsıntıların Hafifleyeceğini Umuyoruz”, 3 Şubat 1944, s.1; Son Telgraf, “Zelzele Felaketi Büyük”, 3 Şubat 1944, s.3; Yeni Sabah, “Zelzeleler Bitmiyor”, 4 Şubat 1944, s.1.

kaldığı müddetçe maalesef bu bünyeyi daima muhafaza edecektir” cümlesiyle dile getirmiştir³⁸⁴⁸.

2.11.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar ve Can Kayıpları

Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından paylaşılan ilk bilgilere göre; Bolu, Mudurnu, Ayaş, Gerede, Çerkeş, Beypazarı, Çubuk birinci derece, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Kızılcahamam, Ankara Merkez, Sivrihisar, Eskişehir ikinci derece, Kayseri, Yozgat, Kütahya, Emet ve Simav da üçüncü derece depremten etkilenen bölgelerdir³⁸⁴⁹. Turhal, Antalya, Terme, Çanakkale, Dikili, Kula, Simav, Yenişehir, Kayseri, Sinop, Sivas, İzmir, Şarkikaraağaç, Gümüşhane ve Erzincan’da hafif olarak hissedilen deprem, Kastamonu, Çorum, Amasya, Bursa, Kırşehir, Sivrihisar, Eskişehir ve İstanbul’da şiddetli olarak hissedilmiş ancak bu bölgelerde herhangi bir can kaybına neden olmamıştır. Depremin şiddetli olarak hissedildiği ve önemli hasarlara yol açtığı bölgeler, Bolu’nun Gerede ve Düzce ilçeleri, Çankırı’nın Çerkeş ve Zonguldak’ın Safranbolu ilçeleridir³⁸⁵⁰.

2.11.1.1. Depremin Bolu’ya Etkisi

1 Şubat 1944 tarihinde meydana gelen deprem, en çok zararı Bolu il merkezi ile ilçelerine vermiştir. Zira depremin şiddetinden, Bolu yakınlarında bulunan kaplıcaların suları kesilmiş, kaplıcaların etrafında geniş yarıklar meydana gelmiş ve Bolu-Gerede yolu üzerinde çatlaklıklar oluşmuştur³⁸⁵¹. Depremin etkisiyle yollarda oluşan tahribatın üzerine, yoğun kar yağışının da eklenmesiyle Bolu’daki bütün yollar kapanmıştır³⁸⁵². Ulaşım ile beraber telgraf ve telefon hatlarının bozulması, Bolu ile uzun süre irtibatın sağlanamamasına yol açmıştır³⁸⁵³. Nitekim Bolu il merkezi ile ilk irtibat 50 saat sonra

³⁸⁴⁸ Son Telgraf, “Prof. Hamit Nafiz Pamir Ne Diyor”, 2 Şubat 1944, s.1,5.

³⁸⁴⁹ Ulus, “Dün Sabah Şiddetli Bir Deprem Oldu”, 2 Şubat 1944, s.1.

³⁸⁵⁰ Tan, “Bolu ve Çankırı’da Hasar Büyük”, 2 Şubat 1944, s.1; Cumhuriyet, “21 Vilayetimizi Sarsan Zelzele”, 2 Şubat 1944, s.1; Yeni Sabah, “Dün Sabahki Zelzele”, 2 Şubat 1944, s.2; Vakit, “Zarar Gören Yerler”, 2 Şubat 1944, s.4.

³⁸⁵¹ Akşam, “Yer Sarsıntısı Dün de Fasilalarla Devam Etti”, 3 Şubat 1944, s.1, Son Telgraf, “Zelzele Felaketi Büyük”, 3 Şubat 1944, s.3; Cumhuriyet, “Cumhuriyet Muharrirleri Düzce’de Neler Gördüler?”, 3 Şubat 1944, s.2.

³⁸⁵² Son Telgraf, “Zelzele Felaketi Büyük”, 3 Şubat 1944, s.3.

³⁸⁵³ Tan, “Alınan İlk Tafsilat”, 2 Şubat 1944, s.5.

telefonla sağlanabilmiş³⁸⁵⁴, tüm köylerine ise ancak 10 Şubat tarihinde ulaşılabilmıştır³⁸⁵⁵. Haberleşmede yaşanan bu gecikme, depremin meydana geldiği Bolu'ya dair basında farklı bilgilerin yer almasına neden olmuştur³⁸⁵⁶.

Depremin ardından Bolu'daki hasara dair gelen ilk bilgilerde, Bolu merkezdeki binaların yarısının yıkıldığı belirtilmiştir. Zira Akşam Gazetesi, iki bine yakın evin bulunduğu Bolu'da, 1021 binanın tamamen yıkıldığı, 600 binanın oturulamayacak derecede hasar gördüğü ve ancak 379 binanın sağlam kaldığı³⁸⁵⁷ bilgisini okuyucularına duyurmuştur. Tan Gazetesi de, bin binanın tamamen yıkıldığını, 600'den fazla binanın hasar gördüğünü, 300 kadar binanın sağlam kaldığını okuyucularına duyurmuştur³⁸⁵⁸. İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın deprem bölgesinde yaptığı incelemelerin ardından hazırlanan 7 Şubat tarihli rapordan ise, il merkezinde bulunan 1951 evden 150'sinin tamamen yıkıldığı, 900 evin oturulamayacak derecede hasar aldığı bilgisine ulaşmaktayız³⁸⁵⁹. Deprem nedeniyle Bolu hükümet binası³⁸⁶⁰, Yıldırım Beyazıt zamanından kalan Ulucami, ortaokul, kereste fabrikaları yıkılmış, Mudurnu caddesindeki yeni binalar tamamen harap olmuştur³⁸⁶¹. Memleket Hastanesi'nin duvarları çatlamış, elektrik hatlarının da kopmasıyla birlikte şehir karanlıkta kalmıştır³⁸⁶².

Deprem, Bolu il merkezine bağlı köylerde de büyük tahribata yol açmıştır. Nitekim merkeze bağlı 197 köydeki evlerin %70'i tamamen yıkılmış, %30'u ise harap olmuştur³⁸⁶³. Netice itibarıyla deprem nedeniyle, Bolu merkez ve köylerinde toplam 4158 ev tamamen yıkılmış, 4221 ev de ağır hasar almıştır³⁸⁶⁴.

³⁸⁵⁴ Cumhuriyet, "Cumhuriyet Muharrirleri Düzce'de Neler Gördüler?", 3 Şubat 1944, s.2.

³⁸⁵⁵ Ulus, "Adapazarı Üzerinden Bolu'ya Çok Miktarda İhtiyaç Malzemesi Gitti", 9 Şubat 1944, s.3; İkdâm, "Bugünkü Zelzele", 10 Şubat 1944, s.1.

³⁸⁵⁶ Son Telgraf, "Zelzele Felaketi Tafsilatı", 2 Şubat 1944, s.6.

³⁸⁵⁷ Akşam, "Zelzele Bolu'da Büyük Tahribata Sebep Oldu", 4 Şubat 1944, s.1.

³⁸⁵⁸ Tan, "Dün Gece Şiddetli Bir Zelzele Daha Oldu", 4 Şubat 1944, s.1.

³⁸⁵⁹ BCA. 030.10.0.0/120.849.18. Lef.6. (8 Şubat 1944).

³⁸⁶⁰ BCA. 030.10.0.0/120.849.18. Lef.15. (8 Şubat 1944); Cumhuriyet, "Bolu Bir Enkaz Yığını Halinde", 4 Şubat 1944, s.2; İkdâm, "Yeni Zelzelelerin Tahribat ve Zararları", 4 Şubat 1944, s.3; Son Telgraf, "Zelzele Mıntıkasındaki Vaziyet Feci", 4 Şubat 1944, s.3.

³⁸⁶¹ Akşam, "Yer Sarsıntısı Dün de Fasılalarla Devam Etti", 3 Şubat 1944, s.1; Son Telgraf, "Zelzele Felaketi Büyük", 3 Şubat 1944, s.3; Cumhuriyet, "Cumhuriyet Muharrirleri Düzce'de Neler Gördüler?", 3 Şubat 1944, s.2.

³⁸⁶² Akşam, "Zelzele Bolu'da Büyük Tahribata Sebep Oldu", 4 Şubat 1944, s.1.

³⁸⁶³ BCA. 030.10.0.0/120.849.18. Lef.6. (8 Şubat 1944).

³⁸⁶⁴ Ulus, "Bolu'da Depreme Ait Son Bilanço", 16 Şubat 1944, s.1; Vakit, "Bolu'da Zelzelenin Zararları Tespit Edildi", 16 Şubat 1944, s.1,4; Akşam, "Bolu'da Zelzelede Ölen ve Yaralananlar", 16 Şubat 1944, s.2; Tan, "Zelzeleden Bolu'nun Gördüğü Zarar", 16 Şubat 1944, s.1, 4; Son Telgraf, "Zelzelenin Bolu'daki Neticesi", 16 Şubat 1944, s.5.

Bölgeyle haberleşmenin geç sağlanması, can kayıplarına dair basında farklı bilgilerin yer almasına neden olmuştur. Nitekim Vakit Gazetesi Bolu il merkezinde 14 kişinin öldüğü, 10 kişinin yaralandığı³⁸⁶⁵, Cumhuriyet Gazetesi 150 kişinin öldüğü³⁸⁶⁶, Yeni Sabah Gazetesi ise binden fazla insanın hayatını kaybettiği haberini okuyucularıyla paylaşmıştır³⁸⁶⁷. Bölgeden alınan ilk haberler basına bu şekilde yansırken, enkaz kaldırma çalışmalarının tamamlanması ve haber alınamayan köylerle iletişimin sağlanmasıyla, can kaybının daha fazla olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Zira yukarıda yer verdiğimiz haberlerden yaklaşık iki hafta sonra gazeteler, deprem nedeniyle 1523 kişinin hayatını kaybettiğini, 1111 kişinin ise ağır yaralandığı bilgisini kamuoyu ile paylaşmışlardır³⁸⁶⁸. İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın raporuna göre ise, Bolu il merkezinde 29 kişi, Bolu'ya bağlı 197 köyde 1458 kişi olmak üzere toplam 1587 kişi deprem nedeniyle hayatını kaybetmiştir³⁸⁶⁹. Bolu ve çevresinde evlerin genellikle ahşap olması³⁸⁷⁰ bu sayının daha da artmasını engellemiştir. Buna karşılık köylerde can kaybının fazla olmasının nedeni ise, yolların kapalı olması sebebiyle yardımların ve ilk müdahale ekiplerinin zamanında gönderilememiş olmasıdır.

Bolu il merkezinden sonra, depremden en fazla etkilenen ilçelerin başında Gerede gelmektedir. Deprem sebebiyle Gerede ilçe merkezinin dörtte üçü yıkılmış, geri kalan kısmı ise oturulamayacak hale gelmiştir. Ayrıca depremin şiddetiyle birlikte Gerede-İsmet Paşa ve Gerede-Bolu arasında yarıklar oluşmuştur. Bahsi geçen yarıklar, Gerede-Bolu arasında 4 metre derinlikte ve 70 km uzunluğundadır³⁸⁷¹. Oluşan bu yarıklar ve yağın kar sebebiyle civar köylerle irtibat sağlanamamış, telgraf ve telefon haberleşmesi sadece Ankara ile yapılabilmektedir. Bu yüzden ilçenin nahiye ve köylerinden uzun süre

³⁸⁶⁵ Vakit, "Ankara'da Duvarları Çatlayan Binalar", 2 Şubat 1944, s.4.

³⁸⁶⁶ Cumhuriyet, "Cumhuriyet Muharrirleri Düzce'de Neler Gördüler?", 3 Şubat 1944, s.2.

³⁸⁶⁷ Yeni Sabah, "Çankırı'da Ölenler 1019 Kişi", 5 Şubat 1944, s.1.

³⁸⁶⁸ Ulus, "Bolu'da Depreme Ait Son Bilanço", 16 Şubat 1944, s.1; Vakit, "Bolu'da Zelzelenin Zararları Tespit Edildi", 16 Şubat 1944, s.1,4; Akşam, "Bolu'da Zelzelede Ölen ve Yaralananlar", 16 Şubat 1944, s.2; Tan, "Zelzeleden Bolu'nun Gördüğü Zarar", 16 Şubat 1944, s.1, 4; Son Telgraf, "Zelzelenin Bolu'daki Neticesi", 16 Şubat 1944, s.5.

³⁸⁶⁹ BCA. 030.10.0.0/120.849.18. Lef/6. (8 Şubat 1944); Vakit, "Feci Bilanço", 12 Şubat 1944, s.4.

³⁸⁷⁰ İkdâm, "Zelzele Sahasında Durum ve Yardımlar", 7 Şubat 1944, s.1; Son Telgraf, "Zelzelede", 7 Şubat 1944, s.5; Cumhuriyet, "Bolu Dağlarında", 7 Şubat 1944, s.1.

³⁸⁷¹ Tan, "Zelzeledeki İnsan Kaybı Gittikçe Yükseliyor", 5 Şubat 1944, s.1.

haber alınamamış³⁸⁷², Gerede köyleriyle irtibat ancak 10 Şubat tarihinde sağlanabilmiştir³⁸⁷³.

Köyler hakkında Gerede Kaymakamlığı'ndan gelen ilk haberler ise Gerede'ye bağlı birçok köyde yangın çıktığına dairdir³⁸⁷⁴. 6 Şubat tarihinde, Gerede ve Düzce yollarının açılması³⁸⁷⁵, Ankara'dan başka hiçbir yerden otomobil hatta atın dahi gelemediği Gerede'ye yardım ekiplerinin gelmesini hızlandırmıştır. Nitekim Ankara üzerinden Gerede'ye gelmeye çalışan yardım kamyonları, bazı yerlerde 1 metreyi bulan karlı kaplı yollardan geçmek durumunda kalmışlardır. Kamyonların Gerede'ye ulaşımının sağlanabilmesi için yollar çapa, kürek ya da el kuvvetiyle açılmaya çalışılmış, buna rağmen birçok kamyon ya kara saplanmış ya da uçurumlara yuvarlanma tehlikesi yaşamıştır³⁸⁷⁶.

Ulus muhabiri Cahit Beğenç'in "*Sokaklarına ah oftan girilemeyen yaralı Gerede*" olarak ifade ettiği³⁸⁷⁷, 901 haneye sahip olan Gerede'de, deprem nedeniyle 424 ev tamamen yıkılmış, 477 ev de içinde oturulamayacak ve tamir edilemeyecek derecede hasar görmüştür³⁸⁷⁸. İlçede sadece Cumhuriyet Halk Partisi binası sağlam kalmış, bu bina da hastane olarak kullanılmıştır. Gerede ilçe merkezindeki, Ortanca, Denizciler, Sediller, Kabiller, Çitliler mahalleleri başta olmak üzere, ilçenin alt tarafında bulunan mahallelerdeki bütün evler yıkılmıştır³⁸⁷⁹. Bunun sebebi ise buraların dere yatağı üzerinde bulunmasıdır. Nitekim ilçenin ortasından geçen Dayıoğlu Deresi, mahallerin ortasından geçmekte ve bahsi geçen mahalleler derenin alt tarafında bulunmaktadır. Buna karşılık Gerede'nin yukarı mahallerinde bulunan evler, diğer mahallelere nispeten daha sağlam

³⁸⁷² Vakıf, "Haber Alınamayan Köyler", 2 Şubat 1944, s.4, Ulus, "Çankırı Valiliğinde", 2 Şubat 1944, s.3; Tan, "Gerede'de Dün Akşamki Vaziyet", 2 Şubat 1944, s.5; Yeni Sabah, "Gerede'den En Son Alınan Haberler", 2 Şubat 1944, s.2; Son Telgraf, "Zelzele Felaketi Tafsilatı", 2 Şubat 1944, s.6; Cumhuriyet, "Gerede'den Verilen Son Haberler", 2 Şubat 1944, s.2.

³⁸⁷³ Cumhuriyet, "Felaketzedelere Yardım", 10 Şubat 1944, s.3.

³⁸⁷⁴ Yeni Sabah, "Gerede Köylerinde Zelzeleden Sonra Yangınlar", 2 Şubat 1944, s.2.

³⁸⁷⁵ Ulus, Deprem Kurbanları İçin Barakalar İnşa Edildi", 6 Şubat 1944, s.1.

³⁸⁷⁶ Ulus, "Ulus Ekibi Deprem Bölgesinde", 3 Şubat 1944, s.2.

³⁸⁷⁷ Ulus, "Yaralı Gerede", 4 Şubat 1944, s.2.

³⁸⁷⁸ BCA. 030.10.0.0/120.849.18. Lef/5. (8 Şubat 1944); Ulus Gazetesi'nde Gerede'de iki bin ev olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Ulus, "Ulus Ekibi Deprem Bölgesinde", 3 Şubat 1944, s.1, Cumhuriyet Gazetesi ise 2000'den fazla evin yıkıldığını belirtmiştir. Bkz. Cumhuriyet, "İzmit Muhabirimizin Verdiği Tafsilat", 2 Şubat 1944, s.2.

³⁸⁷⁹ Cumhuriyet, "Gerede Köylerinde Vaziyet İçer Acısı", 7 Şubat 1944, s.1; Akşam, "Zelzele Mıntıkasında Hasarat", 7 Şubat 1944, s.1; İkdâm, "Zelzele Sahasında Durum ve Yardımlar", 7 Şubat 1944, s.3; Son Telgraf, "Zelzelede", 7 Şubat 1944, s.5; Vakıf, "Zelzele" 7 Şubat 1944, s.4.

kalmıştır. Deprem, derenin alt tarafında bulunan mahallerdeki evlerle birlikte, burada bulunan iki ilkokul, bir ortaokul binasıyla elektrik santralini yıkmıştır³⁸⁸⁰.

Gerede'ye bağlı köylerde de Bolu merkez kaza köylerinde olduğu gibi deprem dolayısıyla büyük bir tahribat olmuştur. 991 evin tamamen yıkıldığı Gerede köylerinde, 1376 ev de kısmen harap olmuştur³⁸⁸¹. Netice itibariyle, Gerede merkez ve köylerinde toplam 2198 ev tamamen yıkılmış, 2816 ev de hasar görmüştür³⁸⁸².

Gerede ilçe merkezindeki can kayıplarına dair paylaşılan ilk haberlerde, 51 kişinin hayatını kaybettiği³⁸⁸³ bilgisi paylaşılırken, ilerleyen günlerde yapılan tetkiklerle birlikte ilçe merkezinde 61 kişinin hayatını kaybettiği, 21 kişinin ağır yaralandığı tespit edilmiştir³⁸⁸⁴. Yıkılan bina sayısının fazla olduğu Gerede köylerine dair ilk tespitlerde ise, can kaybının 514 olarak belirlendiği görülmektedir³⁸⁸⁵. Ancak ilerleyen günlerde enkaz kaldırma çalışmalarının tamamlanması ve tüm köylerle iletişimin sağlanması neticesinde Gerede'ye bağlı köylerde daha fazla can kaybının yaşandığı ortaya çıkmıştır. Nitekim İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın Başbakanlığa sunduğu 8 Şubat tarihli raporda, Gerede'nin köylerinde 729 kişinin hayatını kaybettiği ve 588 kişinin de ağır yaralandığı bilgisi yer almaktadır³⁸⁸⁶.

Depremi şiddetli bir biçimde hissedildiği ve önemli hasarların yaşandığı Bolu'nun bir başka ilçesi ise Düzce'dir. Deprem nedeniyle ilçede bulunan evlerin %80'i oturulamaz hale gelmiştir³⁸⁸⁷. Telgraf ve telefon hatlarının kesilmesinden dolayı, il merkezi ile haberleşme sağlanamamış³⁸⁸⁸, ilçeye dair ilk bilgiler Düzce Kaymakamı B. Nazım Arda'nın, Adapazarı Kaymakamı B. Refik Kozucu'ya ulaşmasıyla ortaya

³⁸⁸⁰ Ulus, "Yaralı Gerede", 4 Şubat 1944, s.2.

³⁸⁸¹ BCA.030.10.0.0/120.849.18. Lef/5. (8 Şubat 1944).

³⁸⁸² Vakit, "Feci Bilanço", 12 Şubat 1944, s.4.

³⁸⁸³ Tan, "Alınan İlk Tafsilat", 2 Şubat 1944, s.5; Cumhuriyet, "Gerede'den Verilen Son Haberler", 2 Şubat 1944, s.2.

³⁸⁸⁴ BCA.030.10.0.0/120.849.18. Lef/5. (8 Şubat 1944).

³⁸⁸⁵ Ulus, "Gerede'deki Son Rakamlar", 5 Şubat 1944, s.2; Vakit, "Zelzele", 5 Şubat 1944, s.4; Cumhuriyet, "Gerede'de Vukua Gelen Hasar ve Zayiat", 5 Şubat 1944, s.3; Tan, "Gerede'nin Gördüğü Zarar", 5 Şubat 1944, s.5; İkdâm (Gece Postası), "Bolu Köyleri de Harap", 5 Şubat 1944, s.3.

³⁸⁸⁶ BCA.030.10.0.0/120.849.18. Lef/5. (8 Şubat 1944); Basında yer alan bilgilere göre ise, Gerede'de toplam 702 kişi hayatını kaybetmiş, 533 kişi de yaralanmıştır. Bkz. Ulus, "Bolu'da Depreme Ait Son Bilanço", 16 Şubat 1944, s.1; Vakit, "Bolu'da Zelzelenin Zararları Tespit Edildi", 16 Şubat 1944, s.1,4; Akşam, "Bolu'da zelzelede Ölen ve Yaralananlar", 16 Şubat 1944, s.2; Tan, "Zelzeleden Bolu'nun Gördüğü Zarar", 16 Şubat 1944, s.1, 4; Son Telgraf, "Zelzelenin Bolu'daki Neticesi", 16 Şubat 1944, s.5.

³⁸⁸⁷ İkdâm, "Şirin Bolu'nun Feci Hali", 4 Şubat 1944, s.1.

³⁸⁸⁸ Cumhuriyet, "İzmit Muhabirimizin Verdiği Tafsilat", 2 Şubat 1944, s.2.

çıkıştır. İkili arasında gerçekleşen görüşmede, Düzce Kaymakamı, “Zelzele şiddetli oldu, zayıat fazladır” ifadelerini kullanmıştır³⁸⁸⁹.

Depremi yaşayanların ifade ettikleri üzere, deprem Düzce’de oldukça şiddetli hissedilmiş ve Bolu merkezde olduğu gibi Düzce’de de kaplıcaların suları kesilmiş, bazı yerlerde ise yeraltından kükürtlü sular fışkırmıştır³⁸⁹⁰. Ayrıca depremin şiddeti ve ardından yağın kar nedeniyle, Bolu ile Düzce arasındaki 10 km’lik yol kapanmış³⁸⁹¹, ancak 6 Şubat tarihinde açılabilmiştir³⁸⁹².

Deprem nedeniyle ilçe merkezinde bulunan Yeni Cami’nin minaresi yıkılmış, postane binası, inhisarlar idaresinin tütün depoları hasara uğramıştır. Postane binasının zarar görmesiyle birlikte postane çalışanları çadırlarda görev yapmak durumunda kalmıştır³⁸⁹³. İlçeye bağlı köylerde de büyük tahribatlar yaşanmıştır. Bu bağlamda, Darıca, Ozanlar, Atlı Mete Köy, Hacı Ahmetler, Akpınar, Muradiye, Mengencik ve Kaynaşlı en fazla hasarın yaşandığı köylerdir³⁸⁹⁴.

Düzce ve köylerinde yaşanan can kaybı ve hasar miktarına dair ilk bilgiler, Düzce ilçe merkezinde 11 kişinin hayatını kaybettiği, 2 kişinin yaralandığı, 215 evin yıkıldığı, Düzce’ye bağlı olan ve ilk anda ulaşılabilen 8 köyde ise 55 kişinin hayatını kaybettiği, 16 kişinin ise yaralandığı şeklindedir³⁸⁹⁵. Ancak, ana depremin ardından devam eden şiddetli artçı sarsıntılar, ilçedeki can kaybını arttırmış ve sarsıntıların ardından Düzce ve köylerindeki can kaybının 87 kişi olduğu tespiti yapılmıştır³⁸⁹⁶.

³⁸⁸⁹ Son Telgraf, “Zelzele Felaketi Tafsilatı”, 2 Şubat 1944, s.6.

³⁸⁹⁰ Akşam, “Zelzele Bolu’da Büyük Tahribata Sebep Oldu”, 4 Şubat 1944, s.1.

³⁸⁹¹ 10 kilometresi kapalı olan Bolu-Gerede yolu 48 km’dir. Ancak bu yolun 10 km’sinin hasarlı olmasıyla birlikte, yoğun kar yağışı bu yolun kullanılmasını daha da zor hale getirmiştir. Nitekim Cumhuriyet Gazetesi muhabiri 48 km’lik yolu ancak 7 saatte geçebildiklerini ifade etmiştir, bkz. Cumhuriyet, “Bolu Bir Enkaz Yığını Halinde”, 4 Şubat 1944, s.2.

³⁸⁹² Ulus, Deprem Kurbanları İçin Barakalar İnşa Edildi”, 6 Şubat 1944, s.1.

³⁸⁹³ Ulus, “Normal Hayat Yavaş Yavaş Geri Geliyor”, 8 Şubat 1944, s.1.

³⁸⁹⁴ Vakıf, “Zelzele Faciası”, 3 Şubat 1944, s. 4; Yeni Sabah, “Son Zelzelede Şimdiye Kadar 955 Ölü Tespit Edildi”, 3 Şubat 1944, s.5; Ulus, “Deprem Bölgesinde Yardım Ekipleri Hararetle Çalışmağa Devam Ediyor, 4 Şubat 1944; Son Telgraf, “Zelzele Felaketi Büyük”, 3 Şubat 1944, s.3.

³⁸⁹⁵ Yeni Sabah, “Son Zelzelede Şimdiye Kadar 955 Ölü Tespit Edildi”, 3 Şubat 1944, s.1; Cumhuriyet, “Yeni ve Şiddetli Zelzeleler”, 3 Şubat 1944, s.2; Vakıf ve Yeni Sabah Gazetelerinde, Düzce’ye ait ilk can kaybı sayısı 15 olarak belirtilmiştir. Bkz. Vakıf, “Adapazarı’nda Hasar Yok”, 2 Şubat 1944, s.4; Yeni Sabah, “Düzce Köylerinde Zayıat Olmasından Korkuluyor”, 2 Şubat 1944, s.2.

³⁸⁹⁶ Akşam, “Yer Sarsıntısı Dün de Fasılalarla Devam Etti”, 3 Şubat 1944, s.1; Son Telgraf, “Zelzele Felaketi Büyük”, 3 Şubat 1944, s.3; Ulus, “Deprem Bölgesinde Yardım Ekipleri Hararetle Çalışmağa Devam Ediyor, 4 Şubat 1944, s.2.

İlerleyen günlerde, ulaşım ve haberleşme sorununun giderilmesiyle birlikte bölgedeki tespitlerin daha sağlıklı yapılmaya başlandığını görmekteyiz. Bu kapsamda ilçe merkezinde bulunan 1700 evden 9 tanesi tamamen yıkıldığı, 1000 tanesi de içerisine girilemeyecek derecede hasar aldığı belirlenmiştir. Ayrıca ilçeye bağlı 190 köyden, 41'in de hasar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu köylerde 298 ev yıkılmış, 530 ev ise oturulamaz derecede hasar almıştır. Deprem nedeniyle ilçe merkezinde 11 kişi hayatını kaybetmiş, 50 kişi yaralanmış, köylerde ise 69 kişi hayatını kaybetmiş, 105 kişi ise yaralanmıştır³⁸⁹⁷.

Bolu'ya bağlı Mudurnu ve Mengen ilçelerinde de hissedilen deprem, bu ilçelerde de can ve mal kayıplarına neden olmuştur. Mudurnu'da yaşanan deprem anı ve halkın içinde bulunduğu ümitsizlik durumu, depremden yaralı olarak kurtulan Emine Şahin'in Yeni Sabah Gazetesi muhabirine yaptığı açıklama, *"Sabaha karşı idi, yatağımda sarsıldığımı hissettim, fakat zelzele olduğu hatırıma gelmedi, henüz yatağımda doğrulamamıştım ki çatının büyük bir gürültü ile üzerime yıkıldığını gördüm, tam 24 saat enkaz altında Azrail ile pençeleştim, nihayet ertesi gün feryadımı duyan komşular yetişerek canımı kurtardılar, şimdi belim hiç tutmuyor, öleceğim zannediyorum, Biz İstanbul'a hareket ettirilinceye kadar yardım ekibi hala köyümüze gelmemişti, hep birbirimizi kurtarıp teselli etmeye çalıştık"* ifadeleriyle anlatılmıştır³⁸⁹⁸.

Basına yansıyan ilk haberlerde, Mudurnu ilçe merkezinde 200 ev ve dükkânın, köylerinde ise 300'den fazla evin yıkıldığı³⁸⁹⁹, kasaba ve köylerde toplam 24 kişinin hayatını kaybettiği, 34 kişinin de yaralandığına dair bilgiler paylaşılmıştır³⁹⁰⁰. Ancak ilçede yapılan incelemelerin ardından, Mudurnu ve köylerinde 26 kişinin hayatını

³⁸⁹⁷ BCA. 030.10.0.0/120.849.18. Lef/14. (8 Şubat 1944); Vakit, "Feci Bilanço", 12 Şubat 1944, s.4; İlerleyen günlerde basında yer alan bilgilere göre ise, Düzce'de toplam 85 kişi hayatını kaybetmiş, 155 kişi de yaralanmıştır. Bkz. Ulus, "Bolu'da Depreme Ait Son Bilanço", 16 Şubat 1944, s.1; Vakit, "Bolu'da Zelzenin Zararları Tespit Edildi", 16 Şubat 1944, s.1,4; Akşam, "Bolu'da Zelzelede Ölen ve Yaralananlar", 16 Şubat 1944, s.2; Tan, "Zelzeleden Bolu'nun Gördüğü Zarar", 16 Şubat 1944, s.1,4; Son Telgraf, "Zelzenin Bolu'daki Neticesi", 16 Şubat 1944, s.5.

³⁸⁹⁸ Yeni Sabah, "Zelzelede Ölü Adedi 4272'ye Yükseldi", 9 Şubat 1944, s.3.

³⁸⁹⁹ Tan, "Dün Gece Şiddetli Bir Zelzele Daha Oldu", 4 Şubat 1944, s.1; Akşam, "Zelzele Bolu'da Büyük Tahribata Sebep Oldu", 4 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁰⁰ Vakit, "Bolu'da 7 Zelzele Daha Oldu ve Sağlam Bina Kalmadı", 5 Şubat 1944, s.1.

kaybettiği, 72 kişinin ise yaralandığı tespit edilmiş, 377 evin yıkıldığı, 251 evin hasar aldığı belirlenmiştir³⁹⁰¹. Deprem nedeniyle ilçe de 500 hayvan telef olmuştur³⁹⁰².

Bolu'nun Mengen ilçesinde de deprem nedeniyle can ve mal kayıpları yaşanmıştır. İlk belirlemelere göre ilçeye bağlı 17 köyde, 231 kişi hayatını kaybetmiş, 370 kişi ağır yaralanmıştır. Köylerdeki ağır yaralı sayısının fazla sebebiyle Çorak Köyü'nde seyyar hastane kurulmuştur³⁹⁰³. Basına yansıyan bu haberlerden sonra, İstanbul'da bulunan Mengenliler, yakınlarını görmek amacıyla deprem bölgesine gitmişlerdir³⁹⁰⁴. Aşçılıkları ile meşhur Mengenlilerin şehirden ayrılışı, İstanbul'da bulunan lokantalarında işleri durma noktasına getirmiştir. Mengenlilerin, İstanbul'dan ayrılmalarının İstanbullular üzerindeki etkisi ve yardımseverlikleri, Ulus yazarı Sabahattin Sönmez tarafından, *“Deprem sabahından itibaren şehrimizde bulunan aşçılar hepsi Bolulu ve Mengenli oldukları için, hısım akraba ve hemşerilerinin yardımına gittiler, şimdi en büyük lokantalardan en küçük aşçı dükkânlarına kadar hepsi noksan kadro ile çalışıyor, yemek çeşitleri yarıya indi, birçok evler sahanda yumurta ve peynir eklemekle vakit geçiriyor. Mengenli aşçılar, felaket görenlerin Kızılay çorbasını hazırlamakla meşgul...”* ifadeleriyle kaleme alınmıştır³⁹⁰⁵.

Netice itibarıyla, deprem Bolu'da çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine ve binlerce evin yıkılmasına sebep olmuştur. Zira Bakan Hilmi Uran tarafından Başbakanlığa gönderilen rapora göre, Bolu merkez, ilçe ve köylerinde deprem nedeniyle toplam 2381 kişi hayatını kaybetmiştir. Çoğunluğu köylerde olmak üzere deprem nedeniyle toplam 1515 kişi de yaralanmıştır³⁹⁰⁶. İl genelinde 7661 ev yıkılmış, 7818 ev ise ağır hasar almıştır. Sadece Bolu merkez ilçe ve Düzce ilçelerinde tespit edilebilen hayvan kaybı sayısı ise 4000'e yakın olmuştur³⁹⁰⁷.

³⁹⁰¹ Ulus, “Bolu’da Depreme Ait Son Bilanço”, 16 Şubat 1944, s.1; Vakit, “Bolu’da Zelzelenin Zararları Tespit Edildi”, 16 Şubat 1944, s.1,4; Akşam, “Bolu’da Zelzelede Ölen ve Yaralananlar”, 16 Şubat 1944, s.2; Tan, “Zelzeleden Bolu’nun Gördüğü Zarar”, 16 Şubat 1944, s.1, 4; Son Telgraf, “Zelzelenin Bolu’daki Neticesi”, 16 Şubat 1944, s.5.

³⁹⁰² Vakit, “Feci Bilanço”, 12 Şubat 1944, s.4.

³⁹⁰³ Ulus, “Bolu’da Sıhhi Yardım Faaliyeti”, 11 Şubat 1944, s.3; Vakit, “Zelzele”, 11 Şubat 1944, s.4; İkdâm Gazetesi ise ilçede 328 kişinin hayatını kaybettiği yönünde haber paylaşmıştır. Bkz. İkdâm (Gece Postası), “Bolu Köyleri de Harap”, 5 Şubat 1944, s.3.

³⁹⁰⁴ Ulus, “Şehrimizde Aşçı Kalmadı”, 3 Şubat 1944, s.2.

³⁹⁰⁵ Sabahattin Sönmez, “Aşçılar Vazife Başında”, Ulus, 4 Şubat 1944, s.2.

³⁹⁰⁶ BCA. 030.10.0.0/120.849.18. Lef/2. (8 Şubat 1944).

³⁹⁰⁷ Ulus, “Bolu’da Depreme Ait Son Bilanço”, 16 Şubat 1944, s.1; Vakit, “Bolu’da Zelzelenin Zararları Tespit Edildi”, 16 Şubat 1944, s.1,4; Akşam, “Bolu’da Zelzelede Ölen ve Yaralananlar”, 16 Şubat 1944,

2.11.1.2. Depremiın Çankırı'ya Etkisi

Depremiın Bolu'dan sonra en fazla tahribata uğrattığı ve önemli kayıplara yol açtığı bir diğeri il Çankırı'dır. Çankırı'nın Atakaracalar, Kurşunlu, Orta, Eskihişar ilçelerinde büyük hasarlara neden olan deprem, Çankırı ili dâhilinde en fazla hasarı ise Çerkeş ilçesine vermiştir. Nitekim Ilgaz ve Tosya depremlerinin bölgede yaptığı hasarları da yerinde gören Ulus muhabiri Kadri Korman, Çerkeş'i gördükten sonraki, *“Tosya ve Ilgaz'da yaşananların on misli daha fazlası”*³⁹⁰⁸ ve *“Her yerden fazla yok denecek hale gelen Çerkeş”*³⁹⁰⁹ cümleleriyle Çerkeş'in durumunu özetlemiştir.

Çerkeş'teki kolordu da telsizle ulaşabildiği İçişleri Bakanı Hikmet Uran'a Çerkeş'in tamamen harap olduğunu bildirmiştir³⁹¹⁰. Deprem anını yaşayan Çerkeşli yaşlı bir kadının gazete muhabirine, *“Harap olduk gitti. Ben bu yaşıma geldim, büyük dedemi dinledim. Böyle bir felaket ne gördüm ne de işittim. Allah beterinden saklasın”* ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, bölge ahalisi ilk defa bu derecede şiddetli bir deprem yaşamıştır³⁹¹¹. Yine Çerkeşli bir depremzede olan ve depremde torununu kaybeden Arzu Akkaya, deprem anını ve torununu kaybedişini, *“sabah oldu kalkayım da çorba pişireyim derken sallandı-sallandı ev de başıma yıkılıverdi. Ağaçlar içinde kaldım. Koynumda yatan torunum hemencecik öldü”* ifadeleriyle, depremde eşini kaybeden Hatice adlı depremzede de *“zelzele nasıl oldu bilemiyoruz, iki katlı evimiz birden bastırdı, biz üst katta idik, altımızdakiler hep öldü”*³⁹¹² ifadeleriyle anlatmıştır.

Deprem nedeniyle, Bolu'da olduğu gibi Çerkeş'te de telefon ve telgraf hatları zarar görmüş, bu nedenle Çerkeş'in birçok köyüyle uzun süre haberleşme sağlanamamıştır. Ayrıca Çankırı-Çerkeş ve Çerkeş-İsmet Paşa arasındaki demiryollarındaki raylar deprem nedeniyle bozulmuştur³⁹¹³.

s.2; Tan, “Zelzeleden Bolu'nun Gördüğü Zarar”, 16 Şubat 1944, s.1, 4; Son Telgraf, “Zelzelenin Bolu'daki Neticesi”, 16 Şubat 1944, s.5.

³⁹⁰⁸ Kadri Korman, “Harabe Haline Gelen Güzel Çerkeş'te”, Ulus, 4 Şubat 1944, s.2.

³⁹⁰⁹ Kadri Korman, “Çöken Çerkeş Nasıl Yerdı?”, Ulus, 11 Şubat 1944, s.2.

³⁹¹⁰ BCA. 030.10.0.0/120.844.16. (1 Şubat 1944).

³⁹¹¹ Mustafa Tunç, “Harabe Bir Şehirde Nasıl Dolaştım, Neler Gördüm”, Vakıf, 17 Şubat 1944, s.5.

³⁹¹² Ulus, “Dâhiliye Vekili B. Hilmi Uran Deprem Bölgesinde”, 8 Şubat 1944, s.3.

³⁹¹³ Vakıf, “Zelzele Faciası”, 3 Şubat 1944, s. 4; Cumhuriyet, “Yeni ve Şiddetli Zelzeleler”, 3 Şubat 1944, s.2; Son Telgraf, “Son Dakikada Gelen Malumat”, 2 Şubat 1944, s.6.

Depremi ardından ilk tespitlere göre, 600 evin yıkıldığı, 200 evin de oturulamayacak derecede hasar aldığı Çerkeş'te³⁹¹⁴, ayrıca hükümet konağı, posta ve telgraf binası, belediye, halkevi, ilk ve ortaokul binaları tamamen yıkılmış, diğer resmi binalar da oturulamayacak derecede hasar almıştır³⁹¹⁵. Sultan Murat zamanında inşa edilmiş olan Çarşı Camisi de depremde etkilenecek büyük ölçüde hasar almıştır³⁹¹⁶.

On dört köyün tamamen harap olduğu Çerkeş ilçe merkezinde³⁹¹⁷ deprem nedeniyle 105 kişi hayatını kaybetmiş, 50 kişi yaralanmıştır. Çerkeş köylerinde de diğer ilçelerde olduğu gibi ilçe merkezinden daha fazla can kaybı yaşanmıştır. Nitekim köylerde 427 kişi hayatını kaybetmiş, 317 kişi ise yaralanmıştır³⁹¹⁸.

Çankırı'ya bağlı diğer ilçelerde yaşanan can kayıplarına dair ilk tespitlerde, Eskipazar'da 230 kişinin hayatını kaybettiği, 50 kişinin yaralandığı, Kurşunlu'da 175 kişinin hayatını kaybettiği, 81 kişinin yaralandığı, Orta'da 11 kişinin hayatını kaybettiği, 14 kişinin yaralandığı görülmektedir. Yine ilk belirlemelere göre Çankırı'da toplam can kaybı sayısı 1019 kişi olarak belirlenmiştir³⁹¹⁹.

Ancak ilerleyen günlerde deprem bölgesinde yapılan incelemeler neticesinde can ve mal kayıplarının, ilk belirlemelerden çok daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Zira yapılan tetkikler neticesinde, Eskipazar'da 302 kişinin hayatını kaybettiği, 500 kişinin yaralandığı, Ovacık'ta 53 kişinin öldüğü, 122 kişinin yaralandığı, Atkaracalar'da 265 kişinin hayatını kaybettiği, 870 kişinin yaralandığı, Kurşunlu'da 184 kişi hayatını kaybettiği, 81 kişi yaralandığı, Orta'da 11 kişinin vefat ettiği, 4 kişinin yaralandığı anlaşılmıştır. Netice itibarıyla Çankırı ili dâhilinde 1348 kişinin hayatını kaybettiği, 2063 kişinin yaralandığı, 4341 evin yıkıldığı ve 2771 evin de ağır hasarlı olduğu tespit edilmiştir³⁹²⁰.

³⁹¹⁴ Son Telgraf, "Son Dakikada Gelen Malumat", 2 Şubat 1944, s.6; Yeni Sabah, "Son Zelzelede Şimdiye Kadar 955 Ölü Tespit Edildi", 3 Şubat 1944, s.1; Ulus, "Son Rakamlara Göre", 3 Şubat 1944, s.1; Vakit, "Zelzele Faciası", 3 Şubat 1944, s. 4; Cumhuriyet, "Yeni ve Şiddetli Zelzeleler", 3 Şubat 1944, s.2.

³⁹¹⁵ Tan, "Zelzelede Ölenler Bini Geçiyor", 3 Şubat 1944, s.3.

³⁹¹⁶ Cumhuriyet, "Çerkeş'e Gidip Gelen Bir Doktorun Anlattıkları", 8 Şubat 1944, s.2.

³⁹¹⁷ Cumhuriyet, "Çerkeş'te Zarar Çok", 10 Şubat 1944, s.3; İkdâm, "Zelzele Felaketi", 10 Şubat 1944, s.3; Son Telgraf, "Zelzele", 10 Şubat 1944, s.3.

³⁹¹⁸ Vakit, "Feci Bilanço", 12 Şubat 1944, s.4.

³⁹¹⁹ Cumhuriyet, "Çerkeş'te Zarar Çok", 10 Şubat 1944, s.3; İkdâm, "Zelzele Felaketi", 10 Şubat 1944, s.3; Son Telgraf, "Zelzele", 10 Şubat 1944, s.3.

³⁹²⁰ Vakit, "Feci Bilanço", 12 Şubat 1944, s.4.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, Çankırı’da en fazla yıkım Çerkeş ilçesinde yaşanmıştır. Kamuoyunda yıkılan bina sayısına göre can kaybının az olduğu yönünde yorumlar yapılmış, bu durum evlerin ahşap olmasıyla açıklanmıştır³⁹²¹. Nitekim deprem bölgesinde incelemeler yapan Bayındırlık Bakanı Sırrı Day, Çerkeş ve Ilgaz’da bina tahribatına oranla nüfus kaybının az oluşunun nedeninin bu bölgelerdeki bina sisteminin ekseriyetle ahşap iskeletli ve çatı örtüsünün kiremitli oluşundan kaynaklandığını ifade etmiştir³⁹²². Yine, depremten sonra Çerkeş’e giden ve burada incelemeler yapan Doktor Dursun Akçaoğlu da aynı doğrultuda açıklamalar yaparak, ahşap malzeme kullanılarak yapılan evlerin temellerinin ve bacalarının yıkılmasına rağmen dağılmaksızın yere çekmesinin olası kayıpları önlediğine dikkat çekmiştir³⁹²³.

2.11.1.3. Depremin Ankara’ya Etkisi

Ankara ve çevresinde de şiddetli olarak hissedilen deprem, Ankara’nın ilçe ve köylerinde can ve mal kayıplarının yaşanmasına sebep olmuştur. Daha önce gerçekleşen Kırşehir, Erzincan, Balıkesir, Adapazarı, Tosya depremlelerinden, deprem anında ve sonrasında yaşananlardan sadece gazeteler aracılığıyla haberdar olan Ankaralıları, ilk defa şiddetli bir depremi hissetmelerinin de etkisiyle telaşa kapılmış, soğuk hava ve kar yağışına aldırış etmeden sokaklara çıkmışlardır³⁹²⁴. Soğuk ve karlı bir havada yataklarından sokağa fırlayan, bağırarak, ağlayan insanlar, çarşafı sırtlarına örterek ısınmaya çalışmış ve uzun süre evlerine girememişlerdir³⁹²⁵. Depremin etkisiyle Başbakanlık binasında çatlaklar oluşmuş, Demiryolları Genel Müdürlüğü eski binası, Memurlar Kooperatifi, Tapu ve Kadastro Ticaret ve Sanayi Odaları³⁹²⁶, Koçzade Hanı, Devlet Demiryolları Meslek Okulu³⁹²⁷, Irak Elçiliği binalarında hasarlar meydana gelmiştir³⁹²⁸.

³⁹²¹ Akşam, “Çerkeş’te”, 8 Şubat 1944, s.2.

³⁹²² Akşam, “Zelzele Yerinde Tetkikat”, 25 Şubat 1944, s.2; Cumhuriyet, “Zelzele Sahasında Yapılan Tetkikler”, 25 Şubat 1944, s.3.

³⁹²³ Cumhuriyet, “Çerkeş’e Gidip Gelen Bir Doktorun Anlattıkları”, 8 Şubat 1944, s.2.

³⁹²⁴ Ulus, “Dün Sabah Şiddetli Bir Deprem Oldu”, 2 Şubat 1944, s.1.

³⁹²⁵ Tan, “Ankara’da Birçok Binaların Duvarları Çatladı”, 2 Şubat 1944, s.5.

³⁹²⁶ Yeni Sabah, “Ankara’da Gece Yarısı Aldığımız Son Malumat”, 2 Şubat 1944, s.3; Vakit, “Ankara Vilayetinde Ölü ve Yaralıları”, 2 Şubat 1944, s.4.

³⁹²⁷ Son Telgraf, “Yurtta Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 1 Şubat 1944, s.3.

³⁹²⁸ Cumhuriyet, “Ankara Muhabirimizin Verdiği Malumat”, 2 Şubat 1944, s.2; Son Telgraf, “Ankara Köylerinde Ölenler ve Yangınlar”, 2 Şubat 1944, s.6.

Depremle birlikte, Bolu’da olduğu gibi Ankara’da da iletişim hatlarında kesintiler olmuş, telefon ve telgraf hatlarının büyük bir kısmı arızalanmıştır³⁹²⁹. Nitekim Ankara ile İstanbul arasında bulunan on beş telefon hattı depremin meydana geldiği saat 06.20’de kopmuştur. Bursa ve Çanakkale hatları da koptuğundan Ankara ile sadece Eskişehir üzerinden giden tek hatla haberleşme sağlanabilmiştir³⁹³⁰. Ankara’nın ilçeleri ve köyleri ile ilk teması Ankara Valiliği kurmuştur³⁹³¹.

Ankara merkezde bazı binalarda hafif hasarlara, merkeze bağlı bazı köylerde yangınların çıkmasına neden olan deprem³⁹³², Kızılcahamam, Ayaş, Beypazarı ilçelerinde şiddetli olarak hissedilmiş ve bu ilçelerde büyük hasarlar meydana getirmiştir³⁹³³. Bununla birlikte, ana depremin ardından devam eden artçı sarsıntılar, özellikle ilçe ve köylerinde ilk depremle birlikte yaşanan hasarların artmasına neden olmuştur.

Bahsi geçen ilçeler arasında en büyük hasar, Beypazarı ilçesinde yaşanmıştır. Deprem anına ilişkin, çoban Hüseyin Aydılek “*yer delindi sandım, kaçarken ağaçlar bastırdı. Toprak indi, Boynuma kadar toprak içinde kaldım*”, ifadeleriyle deprem anında yaşadıklarını anlatmaya çalışmıştır.

Nitekim deprem nedeniyle Beypazarı ilçe merkezi ve köylerindeki binaların %80’i yıkılmıştır³⁹³⁴. Hilmi Uran’ın depremin hemen ardından Başbakanlığa ilettiği rapora göre, ilçede yıkılan ev sayısı 986’dır³⁹³⁵. Basında ise 635 evin yıkıldığı bilgisi paylaşılmıştır. Farklı olarak belirtilen bu sayılarla birlikte, yıkılan evlerin büyük bölümü ilçeye bağlı köylerde olup, sadece beş tanesi ilçe merkezinde bulunmaktadır. Merkeze bağlı bir köyün tamamen yıkıldığı ilçede, köylerle birlikte ilk belirlemelere göre, 85 kişi

³⁹²⁹ Vakit, “Ankara Vilayetinde Ölü ve Yaralılar”, 2 Şubat 1944, s.4; Yeni Sabah, “Ankara’da Gece Yarısı Aldığımız Son Malumat”, 2 Şubat 1944, s.3.

³⁹³⁰ Cumhuriyet, “Telefon ve Telgraf Hatları Bozuldu”, 2 Şubat 1944, s.4.

³⁹³¹ Ulus, “Dün Sabah Şiddetli Bir Deprem Oldu”, 2 Şubat 1944, s.1.

³⁹³² Cumhuriyet, “Ankara Muhabirimizin Verdiği Malumat”, 2 Şubat 1944, s.2; Son Telgraf, “Ankara Köylerinde Ölenler ve Yangınlar”, 2 Şubat 1944, s.6; Yeni Sabah, “Ankara’da Gece Yarısı Aldığımız Son Malumat”, 2 Şubat 1944, s.3; Vakit, “Ankara Vilayetinde Ölü ve Yaralılar”, 2 Şubat 1944, s.4.

³⁹³³ Ulus, “Dün Sabah Şiddetli Bir Deprem Oldu”, 2 Şubat 1944, s.1; Son Telgraf, “Yurtta Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 1 Şubat 1944, s.3.

³⁹³⁴ Tan, “Zelzelenin Hazin Bilançosu”, 6 Şubat 1944, s.1; Son Telgraf, “Dâhiliye Vekili Zelzele Sahasına Gidiyor”, 6 Şubat 1944, s.3.

³⁹³⁵ BCA.030.10.0.0/120.849.16. (01 Şubat 1944).

hayatını kaybetmiş, 25 kişi de ağır yaralanmış, 1712 hayvan da telef olmuştur³⁹³⁶. İlerleyen günlerde ilçede yapılan incelemeler neticesinde, Beypazarı ve 3 köyünde 90 kişinin hayatını kaybettiği, 100 kişinin yaralandığı, 817 evin yıkıldığı, 1631 evin ise hasar aldığı, 592 hayvanın ise telef olduğu ortaya çıkmıştır³⁹³⁷.

Beypazarı haricinde Ankara'nın diğer ilçeleri olan, Bitik'te 2 kişi, Ayaş'ın Güdül nahiyesinde 9 kişi, Ayaş'a bağlı Yerli Köyü'nde 12 kişi, Kızılcahamam İlçesi'ne bağlı Çamlıdere Köyü'nde ise 2 kişi hayatını kaybetmiştir³⁹³⁸. Yaşanan artçı sarsıntılarla birlikte hasar alan diğer binaların da yıkılması hem can kayıplarını hem de yıkılan bina sayısını arttırmıştır. Nitekim ilerleyen günlerde yapılan tespitlere göre, Ayaş ve 19 köyünde 21 kişi hayatını kaybetmiş, 39 kişi yaralanmış, 329 ev yıkılmış, 395 ev de hasar almış, 90 hayvan ise telef olmuştur. Kızılcahamam'ın köylerinde ise 12 kişi hayatını kaybetmiş, 18 kişi yaralanmış, 303 ev yıkılmış, 736 ev hasar almış, 145 hayvan telef olmuştur. Toplamda ise Ankara'da, 125 kişi hayatını kaybetmiş, 158 kişi yaralanmış, 1450 ev yıkılmış, 2722 ev de ağır hasar almıştır. 1829 hayvan da enkaz altında kalarak ölmüştür³⁹³⁹.

Ankara ve ilçelerinde yaşanan deprem sebebiyle, Ankaralıların deprem bölgelerindeki akrabalarını veya tanıdıklarını ziyaret edebilmeleri amacıyla, resmi ve yarı resmi bütün dairelerde çalışanlara izin verilmiş³⁹⁴⁰, ayrıca yatılı okul öğrencileri evlerine gönderilmiştir³⁹⁴¹. İlk defa böyle bir durumla karşılaşan Ankaralılar ve Ankara'da yakını bulunanlar tanıdıklarından haber almak için uğraş vermişlerdir. Hatta Ankara dışında olanlar yakınlarından haberdar alabilmek için sürekli, "*sıhhatinizi bildiriniz*" şeklinde telgraflar çekmek durumunda kalmışlardır. Gazeteler de sürekli hale gelen bu telgraflar karşısında "*Ankara içinde hiçbir yaralı bulunmadığı*" şeklindeki açıklamayı yapmak durumunda kalmışlardır³⁹⁴².

³⁹³⁶ Ulus, "Beypazarı'nda", 5 Şubat 1944, s.2; Vakit, "Zelzele", 5 Şubat 1944, s.4; Tan, "Zelzeledeki İnsan Kaybı Gittikçe Yükseliyor", 5 Şubat 1944, s.1; Yeni Sabah, "Çankırı'da Ölenler 1019 Kişi", 5 Şubat 1944, s.1.

³⁹³⁷ Vakit, "Feci Bilanço", 12 Şubat 1944, s.4.

³⁹³⁸ Ulus, "Ankara Kazalarında", 2 Şubat 1944, s.3.

³⁹³⁹ Vakit, "Feci Bilanço", 12 Şubat 1944, s.4.

³⁹⁴⁰ Tan, "Zelzelede Ölenler Bini geçiyor", 3 Şubat 1944, s.3.

³⁹⁴¹ Vakit, "Dün De Şiddetli Zelzele Oldu", 11 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁴² Ulus, "Ankara'nın İçinde Yaralanan Yoktur", 6 Şubat 1944, s.1; Vakit, "Zelzele", 7 Şubat 1944, s.1,4.

2.11.1.4. Depremi Zonguldak'a Etkisi

1 Şubat 1944 tarihinde meydana gelen depremin etkilediği bir diğer şehir de Zonguldak olmuştur. Zonguldak'ta saat 6.20'de gerçekleşen ve 1 dakika süren deprem sebebiyle halk sokaklara çıkmak durumunda kalmıştır³⁹⁴³. Deprem nedeniyle, Zonguldak'ta hükümet, belediye ve jandarma binaları dışında, 500 ev yıkılmış, 181 ev ağır hasar almış, 8 okul, 5 cami, 144 samanlık yıkılmıştır. Deprem nedeniyle il merkezinde ilk belirlemelere göre, 79 kişi hayatını kaybetmiş, 131 kişi yaralanmıştır³⁹⁴⁴.

Deprem il merkezi dışında, merkeze bağlı ilçelerde de can ve mal kayıplarına neden olmuştur. Safranbolu ilçe merkezinde ilk tespitlere göre, 26 bina yıkılmış, ilçeye bağlı Kuzkaya ve Köşeler köylerinde sağlam bina kalmamıştır. Ayrıca, ilçeye bağlı köylerde bulunan 18 samanlık hasara uğramıştır³⁹⁴⁵. İlerleyen günlerdeki tespitlerde ise, Safranbolu ve 32 köyünde 51 kişinin hayatını kaybettiği, 106 kişinin de yaralandığı ortaya çıkmıştır. Deprem nedeniyle ilçede 559 ev yıkılmış, 63 ev hasar görmüştür³⁹⁴⁶.

Zonguldak'ın deprem nedeniyle hasar gören bir diğer ilçesi olan Karabük'te ise, demir-çelik fabrikasının bazı bacaları zedelenmiş, bazı çelik fırınlarında da çatlaklıklar oluşmuştur³⁹⁴⁷. İlçeye bağlı köylerde deprem nedeniyle 43 kişi hayatını kaybetmiş, 189 ev de yıkılmıştır³⁹⁴⁸.

Zonguldak'ta ayrıca, Devrek ilçe merkezinde 172 ev hasar görmüş, ilçeye bağlı sekiz köyde ilkokulların hepsi kısmen veya tamamen yıkılmıştır³⁹⁴⁹. İlçeye bağlı 16 köyde de deprem nedeniyle 23 kişi hayatının kaybetmiş 27 kişi yaralanmış, 27 ev yıkılmıştır. Beycuma köylerinde 7 kişi hayatını kaybetmiş, 4 kişi yaralanmış, 72 ev yıkılmış, 2 ev hasar almış, Çaycuma'da 7 kişi hayatını kaybetmiş, 5 kişi yaralanmış, 10

³⁹⁴³ Yeni Sabah, "Son Zelzelede Şimdiye Kadar 955 Ölü Tespit Edildi", 3 Şubat 1944, s.1; Cumhuriyet, "Yeni ve Şiddetli Zelzeleler", 3 Şubat 1944, s.2; Vakit, "Zelzele Faciası", 3 Şubat 1944, s. 4.

³⁹⁴⁴ Ulus, "Deprem Kurbanları İçin Barakalar İnşa Edildi", 6 Şubat 1944, s.1; Tan, "Zonguldak'taki Kayıp Bilançosu", 6 Şubat 1944, s.1; Cumhuriyet, "Zayıf Gittikçe Artıyor", 6 Şubat 1944, s.1; Akşam, "Bolu Havalisinde Sarsıntı Fasilalarla Devam Ediyor" 6 Şubat 1944, s.1; Vakit, "Zelzele Faciası", 6 Şubat 1944, s.4.

³⁹⁴⁵ Vakit, "Zelzele", 4 Şubat 1944, s.4.

³⁹⁴⁶ Vakit, "Feci Bilanço", 12 Şubat 1944, s.4.

³⁹⁴⁷ Ulus, "Karabük Fabrikasında", 5 Şubat 1944, s.2.

³⁹⁴⁸ Vakit, "Zelzele", 4 Şubat 1944, s.4.

³⁹⁴⁹ Vakit, "Zelzele", 5 Şubat 1944, s.4.

ev yıkılmış, 3 hayvan telef olmuş, Çaycuma köylerinde 14 kişi hayatını kaybetmiş, 27 kişi yaralanmış, 14 ev yıkılmış, Kozlu'ya bağlı köylerde 1 ev hasar görmüştür.

Zonguldak ili toplamında deprem nedeniyle toplamda 102 kişi hayatını kaybederek, 173 kişi yaralanmıştır. 683 evin yıkıldığı ilde 238 ev de hasar görmüştür³⁹⁵⁰.

2.11.1.5. Depremi İzmit ve İstanbul'a Etkisi

Depremi şiddetle hissedildiği bir başka şehir de İzmit'tir. Depremi şiddetinden ildeki elektrik hatları kopmuş, şehir karanlıkta kalmıştır³⁹⁵¹. Telgraf hatlarının da tamamıyla kopmasından dolayı da Adapazarı ile Bolu arasında bir müddet haberleşme sağlanamamıştır³⁹⁵². Ana depremden sonra, 4 Şubat tarihinde gece 00.00 ve sabah 06.15'te³⁹⁵³, 10 Şubat tarihinde de saat 15.10'da şiddetli depremlerin yaşandığı İzmit'te³⁹⁵⁴, bu depremler herhangi bir hasar meydana getirmemiştir. Yalnız, 4 Şubat tarihindeki deprem nedeniyle Çırapazarında yangın çıkmış, ancak kısa sürede söndürülmüştür³⁹⁵⁵. Deprem nedeniyle İzmit'te sadece bir kişi hayatını kaybetmiştir³⁹⁵⁶.

Diğer illerde olduğu gibi, İstanbul'da da deprem şiddetli olarak hissedilmiş, uykularından uyanan halk panik içinde sokaklara fırlamış ve uzun süre evlerine girememişleridir³⁹⁵⁷. Sarsıntıların şiddetine rağmen şehirde önemli hasarlar meydana gelmemiştir. Sadece bazı binaların camları kırılmış ve duvarları çatlamış, Taksim meydanındaki saat ile İngiliz Sefareti kapısı üzerindeki saat durmuştur³⁹⁵⁸. Rıhtımda

³⁹⁵⁰ Vakit, "Feci Bilanço", 12 Şubat 1944, s.4,

³⁹⁵¹ Son Telgraf, "Yurtta Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 1 Şubat 1944, s.3.

³⁹⁵² Yeni Sabah, "Son Zelzelede Şimdiye Kadar 955 Ölü Tespit Edildi", 3 Şubat 1944, s.5.

³⁹⁵³ Akşam, "Zelzele Bolu'da Büyük Tahribata Sebep Oldu", 4 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁵⁴ Ulus, "Dün Saat 15 Sularında Yeni Bir Yer Depremi Oldu", 11 Şubat 1944, s.1; Vakit, "Dün de Şiddetli Zelzele Oldu", 11 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁵⁵ Vakit, "Adapazarı'nda Zelzele ve Yangın", 5 Şubat 1944, s.4; Cumhuriyet, "Adapazarı'nda Yangın Çıktı", 5 Şubat 1944, s.3; Tan, "Adapazarı'nda Yangın", 5 Şubat 1944, s.5; İkdam, "Adapazarı'nda Bir Yangın Çıktı", 5 Şubat 1944, s.5; Son Telgraf, "Adapazarı'nda Çıkan Yangın", 5 Şubat 1944, s.5; Yeni Sabah, "Adapazarı'nda Yeni Sarsıntı", 5 Şubat 1944, s.2.

³⁹⁵⁶ Vakit, "İzmit'te Bir Kişi Öldü", 2 Şubat 1944, s.4; Yeni Sabah, "İzmit'te" 2 Şubat 1944, s.2; Cumhuriyet, "İzmit Muhabirimizin Verdiği Tafsilat", 2 Şubat 1944, s.2.

³⁹⁵⁷ Yeni Sabah, "Zelzele İstanbul Halkını Ayaklandırdı", 2 Şubat 1944, s.1; Tan, "İstanbul Büyük Korku Geçirdi", 2 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁵⁸ Cumhuriyet, "Zelzele İstanbul'da Şiddetle Hissedildi", 2 Şubat 1944, s.4; Son Telgraf, "İstanbul Zelzeleyi Hafif Atlattı", 2 Şubat 1944, s.1.

dolaşan bir gümrük bekçisinin dengesini kaybedip denize düşerek hayatını kaybetmesi dışında herhangi bir can kaybı yaşanmamıştır. Ayrıca telgraf ve telefon hatlarının çoğu zarar gördüğünden, Ankara ile doğrudan doğruya telefon irtibatı kesilmiş, üç hatla iletişim sağlanmaya çalışılmıştır³⁹⁵⁹. Deprem başlar başlamaz şehirdeki bütün itfaiye birlikleri alarm durumuna geçirilerek her türlü ihtimale karşı itfaiye garajından çıkarılmışlar³⁹⁶⁰, sağlık ekipleri de önlem olarak hazır hale getirilmişlerdir³⁹⁶¹. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere ana depremden sonra birçok artçı yaşanmış, bu sarsıntıların büyük bir kısmı İstanbul’da hissedilmiştir³⁹⁶².

Depremın İstanbul’da da hissedilmesi, yetkili mercileri deprem hususunda bir takım açıklamalar yapmak zorunda bırakmıştır. Açıklamalar İstanbul’un bir deprem tehlikesi ile karşı karşıya olmadığına yöneliktir. Zira Rasathane Müdürü son zamanlarda meydana gelen sarsıntıların İstanbul’da çok büyük bir etki yaratmayacağını, nitekim İstanbul’un yeryüzündeki zelzele çizgileri dışında bulunduğunu³⁹⁶³, Yüksek Mühendis Mektebi³⁹⁶⁴ Jeoloji Mühendisi B. Malik Sayar’da “*İstanbul’daki bu sarsıntılar büyük bir felakete sebebiyet vermez*”³⁹⁶⁵ demek suretiyle, İstanbul’un deprem nedeniyle büyük bir felaket riski taşımadığı bilgisini kamuoyu ile paylaşmışlardır. Bu açıklamalarda anlaşılmaktadır ki, 1944 yılındaki veriler İstanbul için bir deprem tehlikesini öngörmemektedir.

Sonuç olarak, 1 Şubat 1944 depremi geniş bir alanda hissedilmiş, ancak Bolu, Çankırı, Zonguldak, İstanbul, Ankara ve İzmit’te hasarlara yol açmıştır. En fazla hasar ve can kaybının Bolu’da yaşandığı depremde, bahsi geçen illerde meydana gelen toplam can kaybına ilişkin basında birbirinden farklı sayılar bulunmaktadır. Bunun sebebi ise

³⁹⁵⁹ Tan, “İstanbul Büyük Korku Geçirdi”, 2 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁶⁰ Vakit, “İstanbul’da Hasar olmadı”, 2 Şubat 1944, s.4.

³⁹⁶¹ Cumhuriyet, “Zelzele İstanbul’da Şiddetle Hissedildi”, 2 Şubat 1944, s.4.

³⁹⁶² İstanbul’da 12 Şubat günü de şiddetli bir deprem hissedilmiştir. Ancak, zelzelenin merkezi ve tahribat derecesi hakkında sismograflardan bilgi almak isteyen İkdâm gazetesi muhabiri Kandilli Rasathanesi’ndeki memurlara ulaşamamıştır. Zira bilgi almak için rasathaneyi arayan muhabir, rasathanenin “bugün memurumuz izinlidir, dolayısıyla herhangi bir hesap yapılamamıştır” şeklinde cevap vermesi karşısında depremlerin sürekli tekrar ettiği bugünlerde yalnız İstanbul’un değil bütün memleketin tek rasathanesi olan bu müessesede hiç olmazsa bir nöbetçi memur bulundurulması lazımdı” ifadeleriyle rasathaneyi eleştirerek rasathaneden depremlerle daha çok ilgilenmelerini talep etmiştir. Bkz. İkdâm, “Öğleden Sonraki Şiddetli Zelzele”, 12 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁶³ Cumhuriyet, “Rasathane İzahat Veriyor”, 3 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁶⁴ 12.07.1944 tarih ve 4619 sayılı kanunla Yüksek Mühendis Okulu, İstanbul Teknik Üniversitesi adını almıştır. Bkz. Resmî Gazete, 20 Temmuz 1944, Sayı:5771.

³⁹⁶⁵ Akşam, “Son Yer Sarsıntısı Hakkında Bir Mütahhasısımız Ne Diyor?”, 6 Şubat 1944, s.2.

özellikle can kayıplarının çok olduğu köylerle irtibatın uzun süre sağlanamamış olmasıdır. Ulus Gazetesi'nde toplam 2792 kişinin öldüğü, 2189 kişinin yaralandığı ve 7610 evin yıkılıp, 7287 evin harap olduğu belirtilirken³⁹⁶⁶, Akşam ve Yeni Sabah gazetelerinde, 3960 kişinin hayatını kaybettiği, 3984 kişinin yaralandığı, 8832 binanın yıkıldığı ve 10918 binanın yıkıldığı, 2558 hayvanın da telef olduğu ifade edilmiştir³⁹⁶⁷. Vakit Gazetesi ise 3872 kişinin hayatını kaybettiğini, 3908 kişinin yaralandığını, 11.715 evin yıkılıp, 18.883 evin hasar gördüğünü, 2558 hayvanın telef olduğunu yazmaktadır³⁹⁶⁸. 10-12 Şubat tarihli gazetelerde bu verileri yer alırken, 16 Şubat tarihinde yayınlanan gazetelerde, depremde can kaybının 2336 olduğu, 1871 kişinin yaralandığı, 7661 evin yıkıldığı, 7818 evin ise hasar gördüğü³⁹⁶⁹ bilgisi paylaşılmıştır. Bununla birlikte artçı depremlerin yıkılan ev sayısını arttırdığını görmekteyiz. Zira 18-19 Şubat tarihlerinde meydana gelen artçı sarsıntılar, hasarlı olan binaların yıkılmasına yol açmıştır³⁹⁷⁰.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere deprem çok geniş bir bölgeyi etkilemiş, çok sayıda vatandaşımız hayatını kaybetmiş, binlerce ev yıkılmış, Bolu ve ilçeleri adeta enkaza dönüşmüştür. Falih Rıfkı Atay Ulus Gazetesi'ndeki köşesinde durumun vahametini şu cümlelerle ortaya koymuştur; *“Erzincan gibi şehirlerimiz, Adapazarı, Düzce, Gerede ve Bolu gibi kasabalarımız, sonra yüzlerce köyümüz yıkılıp yerle bir olmuştur. Binlerce kurban verdik, resmi rakamlara göre 1939'dan beri hemen hemen 30 bin ölü! Amerikalıların İkinci Dünya Harbi'ndeki kayıplara yakın bir şey...”*³⁹⁷¹. Atay'ın da ifade ettiği gibi Türkiye, deprem sebebiyle savaşa katılan bazı ülkelere daha fazla can kaybı yaşamıştır. Henüz diğer depremlerin yaraları sarılmadan, 1 Şubat 1944 tarihinde meydana gelen Bolu-Düzce Depremi, Türk halkını bir kez daha sarsmış, yaşanan bu felaket sonucunda yitirilen canlar şiirlere konu olmuştur.

³⁹⁶⁶ Ulus, “Felaketzedelerden Açıkta ve İaşesiz Kimse Kalmadı”, 10 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁶⁷ Akşam, “Zelzele Zayiati”, 12 Şubat 1944, s.2; Yeni Sabah, “Zelzelenin Son Zaiyat Listesi”, 12 Şubat 1944, s.5.

³⁹⁶⁸ Vakit, “Feci Bilanço”, 12 Şubat 1944, s.4.

³⁹⁶⁹ Ulus, “Bolu'da Depreme Ait Son Bilanço”, 16 Şubat 1944, s.1; Vakit, “Bolu'da Zelzelenin Zararları Tespit Edildi”, 16 Şubat 1944, s.1,4; Akşam, “Bolu'da Zelzelede Ölen ve Yaralananlar”, 16 Şubat 1944, s.2; Tan, “Zelzeleden Bolu'nun Gördüğü Zarar”, 16 Şubat 1944, s.1, 4; Son Telgraf, “Zelzelenin Bolu'daki Neticesi”, 16 Şubat 1944, s.5.

³⁹⁷⁰ Yeni Sabah, “Zelzele, Kasırga ve Heyelan Afetleri”, 20 Şubat 1944, s.5; Vakit, “Bolu'da Dün Yeniden Zelzele Oldu”, 21 Şubat 1944, s.1; Cumhuriyet, “Dünkü Zelzele”, 21 Şubat 1944, s.3.

³⁹⁷¹ Falih Rıfkı Atay, “Yeniden Binlerce Kurban”, Ulus, 7 Şubat 1944, s.1.

Toprak Ana Acımadı

Ne o mağrur merhamete el açmak bu

Ne Kıyamet Suresi

Ne vaz

Ne kelam

Bir gülüp bir ağlayan halkımın ölümüne bırakın dolup dolup ağlayayım bu akşam

Toprak Ana acımadı

Oldu olan göçen göçtü

Bir acayip yeldi geçti

“Beş parmak geldi geçti”

Şafakla çarpıldı yok oldu evler

Yazıda savrulur alevler

Üstü ayaz altı kar

Çoluk çocuk genç ihtiyar

Ölülerin başucunda

Sallanır durur kavaklar

Kuşlar durmaz çığırışır

Kurtlar köpekler karışır

Atlar eşinir bağırışır

Düşünüp bir şerre koyamadılar

Uyanıp sabahı bulamadılar

Yedi kat yeraltından gürültüler duyuldu

Doğrulup soramadılar

Bir türlü kapıyı bulmadılar

Çerkeş’ten haber alınmaz oldu

Gerede kan içinde inilder

Ankara’dan yola düşen yolcular

Saplandı kara

Bir yeldi geldi geçti

Toprağı yardı geçti

Bolu ormanları yatar doğrulur

Abant’ta alabalık kudurur

Dağda çoban, belde yolcu böğürür

Yüreğimin başında yatan ölüler!

Kerpiçe kul olan kurban ölüler!

Bir acayip yeldi geçti

“Beş parmak geldi geçti”³⁹⁷²...

³⁹⁷² Kamuran Bozkır, “Toprak Ana Acımadı”, Ulus, 9 Şubat 1944, s.2.

Kimi Der ki...

Kimi der ki: “Allah’tan geliyor emir
Ona karşı boynumuz bükük
O batırırsa yeri
Yardım etmesini de bilir
Gafururrahimdir”

Kimi der ki: “Yerin altında yine
Madenler kızıştı,
Yakıp yıkmak istiyor bir tarafı
Çare var mı?
Kimler ölecekse küssünler kaderlerine

Kimi derki: Dünyanın dibinde
Ve bilinmeyen bir kuvvetin elinde, görülemeyen çatlaklar buna sebep olay

Öyle derin yaralar ki bunlar
İşlerken için için
Teşhisi mümkün olsa bile,
İlacı yok bu ızdırap veren illetin

Gönlüm diyor ki benim:
Hasta yüreklerine benzeyen
Soluk benizli ve kirli benekli
Kerpiç evler yerine
Vatanın hiç olmazsa
Bu beşikten farksız yerlerine
Minicik, şirin
Ve içinde ölüm korkusundan uzak
Titremeden yaşanan
Ağaç barakalarımızı kursak

Ziya Horasan (Felekate Uğrayan Kardeşlerime)³⁹⁷³

2.11.2.Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

1944 Bolu-Gerede Depremi, II. Dünya Savaşı’nın devam ettiği yıllarda meydana gelerek, ülkemizde büyük kayıplara ve büyük hasarlara yol açmıştır. Depremde, özellikle köylerde binlerce ev yıkılmış, binlercesi de ağır hasar almıştır. Çok sayıda vatandaşımız hayatını kaybetmiş, binlercesi yaralanmıştır. Hükümet, hem II. Dünya Savaşı’nın hem de bu depremden önceki depremlerin getirmiş olduğu ekonomik sıkıntılara rağmen diğer

³⁹⁷³ Vakit, 25 Şubat 1944, s.7.

depremlerde olduğu gibi felaketzedeleri yalnız bırakmamış, elindeki her türlü imkânı kullanarak yaralarını sarmaya çalışmıştır. Ancak hükümetin burada karşılaştığı en büyük sorun, tıpkı Erzincan Depremi'nde olduğu gibi ulaşım ve haberleşmedir. Şubat ayında meydana gelen Bolu depremi, hem ortaya çıkardığı hasarlar hem de ağır kış şartları sebebiyle ulaşım ve haberleşmeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla hükümetin deprem bölgesine gönderdiği yardımlar zamanında ulaşmamıştır.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, hem deprem hem de Kızılcahamam, Düzce, Bolu, Gerede çevresinde depremin ardından başlayan aralıksız kar yağışları dolayısıyla³⁹⁷⁴, Bolu-Düzce arasındaki 10 km yol ve şehirdeki diğer yollar kapanmış, Çankırı-Çerkeş ve Çerkeş-İsmet Paşa arasındaki demiryollarındaki raylar bozulmuş, Gered-İsmet Paşa ve Gerede-Bolu arasında yarıklar oluşmuştur. Bu noktada hükümetin önceliği, yolların açılması ve zarar görenlerin tamir edilmesine yönelik olmuştur. Bu bağlamda, İsmet Paşa-Çerkeş arasındaki demiryolu 4 Şubat tarihinde tamir edilmiş³⁹⁷⁵, Bolu ile Düzce arasındaki 10 km'lik yol 6 Şubat tarihinde açılmıştır³⁹⁷⁶.

Deprem nedeniyle, Karabük'teki istasyon binası yıkılmış, Karabük- Çatalağzı arasındaki demiryolu arızalanmış, Zonguldak-Balıkısık arasında kalan demiryolunun üzerine büyük kayalar düştüğünden raylar bozulmuştu. Bu sebeple Ankara'dan Zonguldak'a gitmesi gereken tren yola çıkarılamamaktaydı. Burada da alınan tedbirlerle 3 Şubat tarihinde Zonguldak yolu açılabilmiştir³⁹⁷⁷. Depremden dolayı kapanmış olan Çerkeş-Karabük arasındaki demiryolları ise geçici geçitler kullanılmak suretiyle tekrar ulaşımına açılmıştır³⁹⁷⁸. Adapazarı-Bolu yolu da 6 Şubat tarihinde ulaşımına açılmış ve böylelikle bu yol üzerinden de depremzedeler için gerekli ihtiyaç maddelerinin gönderilmesi sağlanmıştır³⁹⁷⁹.

³⁹⁷⁴ Son Telgraf, "Zelzele Felaketi Büyük", 3 Şubat 1944, s.3.

³⁹⁷⁵ Ulus, "Harabe Haline Gelen Güzel Çerkeş'te", 4 Şubat 1944, s.2.

³⁹⁷⁶ Ulus, "Deprem Kurbanları İçin Barakalar İnşa Edildi", 6 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁷⁷ Tan, "Zelzelenin Demiryollarına Tesiri", 3 Şubat 1944, s.3.

³⁹⁷⁸ Ulus, "Deprem Bölgesinde Ölü ve Yaralı Sayısının Fazla Olduğu Anlaşılmaktadır", 5 Şubat 1944, s.1; Vakit, "Çerkeş- Karabük Demiryolu", 5 Şubat 1944, s.4; Cumhuriyet, "Piyade Atış Okulu Çerkeş İçin Bir İaşe Ekibi Gönderdi", 5 Şubat 1944, s.3; Tan, "Ankara- Zonguldak Trenleri" 5 Şubat 1944, s.5; İkdâm, "Adapazarı'nda Bir Yangın Çıktı", 5 Şubat 1944, s.5; Son Telgraf, "Ankara- Zonguldak Yolu Açıldı", 5 Şubat 1944, s.5; Yeni Sabah, "Tren Seferleri", 5 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁷⁹ Cumhuriyet, "Felaket Sahasına Geniş Yardımlar", 9 Şubat 1944, s.1,3; Tan, "Adapazarı- Bolu Yolu Açıldı", 9 Şubat 1944, s.1; Yeni Sabah, "Adapazarı- Bolu Yolu Açıldı", 9 Şubat 1944, s.3.

Hasar alan yollar açılıncaya kadar ise, deprem bölgelerine yardım götürebilmek için alternatif olarak başka yollara başvurulmuştur. Örneğin, Çerkeş'e bağlı Atkaracalar, Eskipazar, Ovacık, Kurşunlu ilçe ve köylerine giden yolların hasarlı olması nedeniyle, buralara gönderilecek olan yardımlar ancak atlarla gönderilebilmiştir³⁹⁸⁰.

Depremzedelerin ihtiyaçlarının kısa sürede belirlenmesi ve yerine ulaştırılması hususunda bir diğer önemli unsur da şüphesiz afet bölgesiyle haberleşmenin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesidir. Geniş bir sahada etkili olan şiddetli deprem, daha önceki bölümlerde de değindiğimiz üzere diğer bölgelere nispeten daha az hasarlara neden olan İstanbul'da dahi telgraf hatlarının kopmasına neden olmuştur. Bu nedenle de depremin ardından uzun süre özellikle köylerle iletişim sağlanamamıştır. Hatta bazı köylerle iletişim depremden neredeyse on gün sonra sağlanabilmiştir³⁹⁸¹. Bu da birçok köye yardımların geç gitmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, haberleşmenin kesintiye uğradığı yerlerden biri olan Gerede'ye bağlı Teke Köyü'ne de uzun süre yardım gönderilemediğinden, Teke Köyü'ne bağlı iki depremzede kendi imkânlarıyla Gerede'ye gelmişlerdir. Gerede'ye geldiklerinde de ilçede bulunan Kızılay Müfettişlerine ağlayarak, *"Köyümüzde bütün halk enkaz altındadır, bizi kurtarın"* şeklinde durumlarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine Kızılay Başmüfettişi, 20 kişilik süvari birlikleri ve sağlık ekibiyle birlikte ilçeye altı saat mesafede bulunan Teke Köyü'ne hareket etmiştir³⁹⁸².

Kesilen veya kopan telgraf hatları, Bolu ile Ankara arasında iletişim kurulmasını güçleştirmiş olsa da, deprem haberini alan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, sabah erkenden makamına gelerek, deprem hakkında ilgililerle görüşmüş ve bölgede yapılması gerekenlere dair talimatları vermiştir³⁹⁸³. İçişleri Bakanı Hilmi Uran, 6 Şubat tarihinde bölgeye gelerek alınan ve alınacak olan tedbirleri yerinde incelemiştir. Kızılcabamam,

³⁹⁸⁰ Ulus, "Harabe Haline Gelen Güzel Çerkeş'te", 4 Şubat 1944, s.2.

³⁹⁸¹ Gerede köyleriyle irtibat ancak 10 Şubat'ta sağlanabilmiştir. Bkz. Cumhuriyet, "Felaketzedelere Yardım", 10 Şubat 1944, s.3. Bolu köyleriyle de irtibat 10 Şubat tarihinde sağlanabilmiştir. Bkz. İkdâm, "Bugünkü Zelzele", 10 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁸² Cumhuriyet, "Gerede Köylerinde Vaziyet İçer Acısı", 7 Şubat 1944, s.1; Akşam, "Zelzele Mıntıkasında Hasarat", 7 Şubat 1944, s.1; İkdâm, "Zelzele Sahasında Durum ve Yardımlar", 7 Şubat 1944, s.3; Son Telgraf, "Zelzelede", 7 Şubat 1944, s.5.

³⁹⁸³ Vakit, "Ankara'da Duvarları Çatlayan Binalar", 2 Şubat 1944, s.4; Son Telgraf, "Yurtta Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 1 Şubat 1944, s.3.

Gerede, Bolu ve Düzce de teftişler yapan Uran³⁹⁸⁴, yaklaşık bir hafta boyunca deprem bölgesinde kalmış, 12 Şubat tarihinde Ankara'ya dönmüştür³⁹⁸⁵.

Depremi etkilediği bölgelerde, valililer ve kaymakamlar aracılığıyla en ücra köşelere kadar ulaşılmaya çalışılarak hem deprem felaketiyle hem de soğuk hava şartlarıyla mücadele eden halkın barınma ve iâşe sorunlarının giderilmesi için uğraş verilmiştir. İçişleri Bakanlığı'nın emri üzerine³⁹⁸⁶, depremden zarar görmeyen illerin valileri de, deprem bölgesindeki valilerle temasa geçerek, destek sağlamaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Kocaeli Valisi Ziya Tekeli, bizzat Düzce'ye gelerek incelemelerde bulunmuş, İstanbul'dan gelen yardım ekiplerinin, ilaç, yiyecek gibi yardımların bölgede dağıtılmasını sağlamıştır³⁹⁸⁷.

Ankara Valisi, hem kendi deprem bölgesi için tedbirler almış, hem de diğer deprem bölgelerine sağlık ekipleri, çadır, yiyecek maddeleri gibi ihtiyaçlar göndererek destek sağlamıştır. Depremi ardından Ankara Valiliği, Beypazarı, Ayaş ve Kızılcahamam ilçelerine sağlık ekipleri, çadır, ilaç, ekmek, zeytin, peynir gibi yiyecek maddeleri, baraka inşası ve yıkılan evlerin onarımı için çivi ve işçi göndermek suretiyle ilk yardımları gerçekleştirmiştir³⁹⁸⁸. Ayrıca Beypazarı'na 80 çadır, 600 kazma ve kürek gönderilmiştir³⁹⁸⁹. Bolu'daki depremzedeler için ise Ankara Valisi Nevzat Tandoğan başkanlığında bir yardım komitesi oluşturulmuş, komite Bolu için ilk yardım olarak 10 bin lira para yardımında bulunmuştur³⁹⁹⁰. Bolu'ya ilk günlerde bir kamyon dolusu yardım ileten Ankara vilayeti, ilerleyen günlerde 30 kamyonluk bir yardım daha göndermiştir³⁹⁹¹. 8 polis memuruyla birlikte bölgeye 15 tanesi hastane çadırı olarak kullanılmak üzere 215

³⁹⁸⁴ Vakit, "Dâhiliye Vekilinin Tetkikleri", 8 Şubat 1944, s.4; Cumhuriyet, "100 Köyden Haber Yok", 8 Şubat 1944, s.2; Tan, "Dâhiliye Vekili Düzce'ye Gitti", 8 Şubat 1944, s.1; Akşam, "Zelzeleden Sonra Fırtına", 8 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁸⁵ Akşam, "Zelzele Zayıtı", 12 Şubat 1944, s.2; Tan, "Dâhiliye Vekili Ankara'ya Döndü", 12 Şubat 1944, s.2; İkdâm, "Başvekilimiz ve Meclis Reisimiz Zelzele Mıntıkasında Bulunuyorlar", 12 Şubat 1944, s.1; Son Telgraf, "Zelzele", 12 Şubat 1944, s.5.

³⁹⁸⁶ Cumhuriyet, "İstanbul Yardım Ekibi Gitti", 2 Şubat 1944, s.4; Tan, "Yardım Ekipleri", 2 Şubat 1944, s.2.

³⁹⁸⁷ Tan, "Kocaeli Valisinin Gazetemize Beyanı", 2 Şubat 1944, s.5; Son Telgraf, "Zelzele Felaketi Tafsilatı", 2 Şubat 1944, s.6.

³⁹⁸⁸ Ulus, "Şehir Meclisimiz Felaketzedelere 10.000 lira Verdi", 2 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁸⁹ Ulus, "Deprem Bölgesinde Ölü ve Yaralı Sayısının Fazla Olduğu Anlaşılmaktadır", 5 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁹⁰ Yeni Sabah, "Son Zelzelede Şimdiye Kadar 955 Ölü Tespit Edildi", 3 Şubat 1944, s.5; Ulus, "Şehir Meclisimiz Felaketzedelere 10.000 lira Verdi", 2 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁹¹ Son Telgraf, "Yurtta Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 1 Şubat 1944, s.3.

çadır ile ekmek gönderilmiştir³⁹⁹². Çerkeş için ise, yeterli miktarda marangoz ve dülger göndermiştir³⁹⁹³.

Çankırı Valisi de depremin hemen ardından Çerkeş'e hareket etmiş, Bolu Valisi de gerekli önlemleri Gerede'de alması için İçişleri Bakanlığı tarafından Gerede'ye gönderilmiştir³⁹⁹⁴. Bolu Valisi, Kızılcahamam-Gerede yolunun kapalı olması ve şiddetli tipi nedeniyle ancak 3 Şubat tarihinde yardım ekipleriyle birlikte Gerede'ye ulaşabilmiştir. Vali, Gerede'de yapılmakta olan yardımla birlikte, enkaz temizleme çalışmalarını, enkaz altından kurtarma ve sağlık ekiplerinin çalışmalarını inceleyerek, gerekli emirleri vermiştir³⁹⁹⁵. Valililerle birlikte kaymakamlar da deprem nedeniyle hasar alan bölgelere yardım faaliyetlerinde etkin bir şekilde görev almışlardır. Bazı kaymakamlar deprem olur olmaz bizzat deprem bölgelerine yardım götürmüşlerdir. Nitekim Ulus Gazetesi muhabiri Beypazarı, Ayaş ve Kızılcahamam Kaymakamlıklarını aradığında her üç kaymakamlıkta bulunan memurların kendisine, kaymakamların sabahın ilk saatlerinde yanlarına doktor, ilaç ve çeşitli yardım ve kurtarma araçlarıyla birlikte köylere gittiğini söylediklerini ifade etmiştir. Ayrıca memurlar muhabire, köylerin birbirinden uzak olması, ulaşım şartlarının deprem ve kış şartları dolayısıyla zor olmasına rağmen kaymakamlar tarafından ulaşılamayan hiçbir köyün kalmadığını da belirtmişlerdir³⁹⁹⁶.

Deprem sebebiyle halkın yaşadığı sıkıntıları her anlamda gidermeye çalışan hükümet, eğitim alanında da birtakım tedbirler alarak deprem bölgesindeki öğrencilerin eğitimlerinin aksamamasını sağlamaya çalışmıştır. Deprem bölgesinde yıkılan birçok binanın yanında okul binaları da ya çok ağır hasar almış ya da yıkılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı da yıkılan okullardaki öğrencilerin derslerine devam edebilmesi için bu öğrencileri diğer bölgelerdeki civar resmi yatılı okullara nakletmiştir. Bu bağlamda, Bolu Orta Okulu öğrencilerinden 34 öğrenci müdürleriyle birlikte Haydar Paşa Lisesine yerleştirilmişlerdir. Bahsi geçen liseye yerleştirilen öğrencilerden bir kısmı yatılı öğrenci

³⁹⁹² Vakit, "Bolu'da Yüze Yakın Köyden Hala Hasar Yok", 8 Şubat 1944, s.1; Cumhuriyet, "100 köyden Haber yok", 8 Şubat 1944, s.3; Tan, "Dâhiliye Vekili Düzce'ye Gitti", 8 Şubat 1944, s.2; Akşam, "Bolu'da Zelzele Devam Ediyor", 8 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁹³ Ulus, "Deprem Bölgesinde Ölü ve Yaralı Sayısının Fazla Olduğu Anlaşılmaktadır", 5 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁹⁴ BCA. 030.10.0.0/120.849.16. (1 Şubat 1944).

³⁹⁹⁵ Ulus, "Son Rakamlara Göre", 3 Şubat, 1944, s.1.

³⁹⁹⁶ Ulus "Ankara'da Yardım Görmeyen Kalmadı", 2 Şubat 1944, s.4.

olduklarından, bu öğrencilere ait masraflar Millî Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanmıştır³⁹⁹⁷. Yine depremde zarar gören bir başka okul olan Orman Mektebi öğrencileri de Konya'ya nakledilmişlerdir³⁹⁹⁸.

Deprem nedeniyle anne ve babasını kaybeden çocuklar ise, Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından koruma altına alınmıştır. Nitekim Ankara Valiliği Keçiören Çocuk Esirgeme Kurumu'nda yer hazırlanmış³⁹⁹⁹ ve Çerkeş ve Gerede'de kimsesiz kalan iki kız ve 3 erkek çocuk bu kuruma yerleştirilmiştir⁴⁰⁰⁰.

2.11.2.1. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar

Binlerce yapının yıkıldığı depremde, vatandaşlar bu binaların altında kalarak hayatlarını kaybetmişlerdir. Şüphesiz ulaşım ve haberleşmede yaşanan aksaklıklar, bölgeye zamanında müdahale yapılmasını engellediğinden, can kaybı sayısının artmasına neden olmuştur. Zira depremle birlikte yıkılan evlerin altında binlerce insanın varlığı söz konusudur. Bunlara ilk müdahale şüphesiz yine depremzede ahali tarafından yapılmış, ancak tahribatın büyük olması, depremde herkesin etkilenmiş olması, enkaz kaldırma hususunda herhangi bir bilincin olmaması gibi sebeplerden dolayı bu çalışmalar yetersiz kalmıştır. Nitekim depremde annesini kaybeden bir depremzede kadın, 60 yaşındaki annesini enkaz altından kurtarabilmek için kasabadakilere yalvararak, on lira teklif etmiş, ancak enkazı kazanlar ilçede bulunan minarenin her kazma sesinde sallandığını görünce, korkarak enkazı kaldırmaktan vazgeçmişlerdir⁴⁰⁰¹. Bu noktada hükümet, enkaz kaldırma çalışmaları için askerleri devreye sokmuştur. Çerkeş⁴⁰⁰² ve Gerede'de enkaz kaldırma faaliyetlerinde askeri birlikler görev almıştır⁴⁰⁰³.

Enkaz altından çıkarılan veya depremde yaralı olarak kurtarılan binlerce vatandaşa yapılacak sağlık yardımları için, bütün deprem bölgelerine Sağlık Bakanlığı, Kızılay, askeriye, çevre il ve ilçelerden pek çok sağlık ekibi ve malzemesi gönderilmiştir.

³⁹⁹⁷ Vakit, “Bolu Ortaokulu Talebesinden 34’ü Şehrimize Getirildi”, 9 Şubat 1944, s.1; Akşam, “Son Zelzele Kurbanları”, 9 Şubat 1944, s.1.

³⁹⁹⁸ Vakit, “Zelzele Bölgesinden Şehrimize Getirilen Talebeler”, 14 Şubat 1944, s.3.

³⁹⁹⁹Ulus, “Deprem Bölgesinde Yardım Ekipleri”, 4 Şubat 1944, s.1.

⁴⁰⁰⁰ Ulus, “Yerdepreminden Kurtulan Beş Yavru Çocuk Yuvasında”, 13 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁰¹ Mustafa Tunç, “Harabe Bir Şehirde Nasıl Dolaştım, Neler Gördüm”, Vakit, 17 Şubat 1944, s.5.

⁴⁰⁰² Tan, “Çerkeş’ten Gelenler”, 8 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁰³ Ulus, “Yaralı Gerede”, 4 Şubat 1944, s.2.

Depremi hemen ardından, Sağlık Bakanlığı tarafından Çerkeş ve Gerede ilçelerine birer operatör başkanlığında, doktor ve pansumancılardan oluşan bir heyet, iki sıhhi ekip, tedavi ve pansuman malzemeleriyle birlikte gönderilmiştir. Ayrıca, Gerede'ye, Askeri Tıbbiye Tatbikat okulundan bir operatör, bir iç hastalıklar uzmanı, bir gedikli⁴⁰⁰⁴ sıhhiye çavuşu ve 10 sıhhiye erinden oluşan bir sağlık ekibi ile sıhhiye çadırları ve iki hasta nakliye otomobili gönderilmiştir. Aynı şekilde Çerkeş'e de, Askeri Tıbbiye Tatbikat Okulundan bir operatör ve yardımcısı, yeterli miktarda pansumancıdan oluşan başka bir ekip daha gönderilmiştir. Deprem nedeniyle hasar alan diğer ilçeler Ayaş, Kızılcahamam ve Beypazarı'na da yine birer doktor ile sağlık malzemesi, Düzce'ye İstanbul'dan ve Ankara'dan birer sağlık ekibi⁴⁰⁰⁵, Çankırı'ya da sağlık ekipleriyle birlikte, ilaç gönderilmiştir⁴⁰⁰⁶. Kızılay tarafından ilk anda, Bolu, Gerede ve Düzce'ye, 40 sandık ilaç ve pansuman malzemesi, 500 tetanos serumu, Çerkeş'e 20 sandık ilaç, 200 tetanos serumu Ankara'daki deprem bölgesine 12 sandık ilaç ve pansuman malzemesi ulaştırmıştır⁴⁰⁰⁷.

Deprem bölgesinde gerekli olan sağlık tedbirlerin alınması için Devlet Demiryolları tarafından da bölgeye destek sağlanmış, bu amaçla Devlet Demiryolları hekimleri ve hastabakıcıları Ankara'dan kalkan özel bir trenle, yanlarına çok miktarda ilaç alarak yola çıkmışlardır⁴⁰⁰⁸.

Yaralıların bir kısmı yerinde tedavi edilmiş, bir kısmı da çevre illerde bulunan hastanelerine nakledilmişlerdir. Zira deprem bölgesinde hasar alan birçok binayla birlikte hastanelerin de yıkılması ya da mevcut olanların da yaralanan binlerce insanı alacak kapasitede bulunmaması, civar şehirlerdeki hastanelere olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu bağlamda, deprem bölgesindeki yaralılar kendilerine yakın bulunan civar illerdeki hastanelere nakledilmişlerdir. Ankara Valiliği, deprem bölgesinden gelen yaralıların tedavilerinin yapılabilmesi amacıyla şehirde bulunan hastanelerde yer ayırmıştır. Bu

⁴⁰⁰⁴ Cumhuriyet dönemi Türk Silahlı Kuvvetleri'nde çıkarılan ve 1951 yılına kadar kullanılan özel bir kanunla yükümlülüklerinden fazla askerlik hizmetinde bulunan erbaşlara "gedikli" denmiştir. Önceleri erat sınıfından kabul edilen gedikli çavuşların statüsü daha sonra yükseltilmiş ve kendilerine "astsubay" denilmiştir. Bkz. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1996, C.13, s.548-549.

⁴⁰⁰⁵ Ulus, "Sıhhi Yardımlar", 2 Şubat 1944, s.4; Vakıf, "İlk Yardımlar", 2 Şubat 1944, s.4; Tan, "Yardım Tedbirleri", 2 Şubat 1944, s.5; Yeni Sabah, "İlk Yardımlar", 2 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁰⁶ BCA. 030.10.020.0.0/849.16. (1 Şubat 1944).

⁴⁰⁰⁷ Ulus, "Kızılay'ın Yardımları", 2 Şubat 1944, s.4; Vakıf, "İlk Yardımlar", 2 Şubat 1944, s.4; Cumhuriyet, "Yardım Faaliyeti", 2 Şubat 1944, s.2; Tan, "Yardım Tedbirleri", 2 Şubat 1944, s.5; Yeni Sabah, "İlk Yardımlar" 2 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁰⁸ Ulus, "Çankırı- Zonguldak Demiryolu Hattındaki Bozukluk", 2 Şubat 1944, s.3.

bağlamda, Beypazarı ilçesinden getirilen yaralılar, Ankara Numune Hastanesi'ne sevk edilmiştir⁴⁰⁰⁹. Gerede'deki yaralılar Ankara'ya getirilmiş, otobüs, kamyon⁴⁰¹⁰ ve Milli Savunma Bakanlığı'na ait iki ambulansla buradaki hastanelere nakledilmişlerdir. Ankara'dan hareket eden yardım trenleri de, Çerkeş'teki yaralıların Ankara ve Çankırı'ya sevk edilmesinde kullanılmıştır⁴⁰¹¹. Zira Çerkeş'te kurulan seyyar hastaneler yeterli gelmediğinden buradaki yaralıların bir kısmı Ankara'ya bir kısmı da Çankırı'ya nakledilmek durumunda kalmıştır. Çerkeş'ten gelen yaralılar Çankırı halkı tarafından gözyaşlarıyla karşılanmışlardır⁴⁰¹². Ulus muhabirinin Çankırı memleket Hastanesine getirilen yaralıları gördüğünde kullandığı şu ifadeler, yaralıların durumlarını ortaya koymaktadır: *“Zavallı bedbaht insanlar, küçük çocuklar, gelinlik kızlar, babayiğit erkekler, emzikli analar, buruşuk nineler... Şaha kalkan yeryüzünün bir anlık felaketi tatlı uykularında başlarına bir kâbus gibi çöktü ve onları sağlam vücutlarında bir uzvu kırık, çıkık ezik gibi yaralarla malul bıraktı”*⁴⁰¹³.

İçişleri Bakanlığı'nın emri üzerine İstanbul Valiliği, vilayet ve belediye tarafından hazırlanan dört ekipten oluşan bir sağlık ekibini özel bir trenle İzmit Valisi'nin emrine göndermiştir. Haydarpaşa Numune Hastanesi Doktoru Ziya Berksoy'un başkanlığında, Cerrahpaşa Hastanesi'nden Doktor Cemal Bey, Beyoğlu Hastanesi'nden Doktor Hasan Bey ve 9 pansumancıdan oluşan heyet, yanlarında ilaç ve sargı gibi ilk yardım gereçleriyle birlikte deprem bölgesine gitmişlerdir. Bununla birlikte İstanbul Valiliği, Bolu'dan gelecek yaralıların tedavisi için şehirde bulunan hastanelerde yer ayırmıştır⁴⁰¹⁴. Zira yaralılar için Bolu'daki hastane binası yeterli gelmemiş, ayrıca Kızılay tarafından gönderilen 10 adet büyük boy hastane çadırı da ihtiyacı karşılayamamıştır⁴⁰¹⁵. Yaralılar, Bolu'dan İstanbul'a kamyonlarla taşınmak suretiyle hastanelere sevk edilmişlerdir.

⁴⁰⁰⁹Ulus, “Faciadan Canlarını Kurtaran Yurttaşlar Neler Anlatıyor”, 3 Şubat 1944, s.1,2; Tan, “Zelzelede Ölenler Bini geçiyor”, 3 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰¹⁰İkdam, “Yeni Zelzelelerin Tahribat ve Zararları”, 4 Şubat 1944, s.3; Yeni Sabah, “Zelzeleler Bitmiyor”, 4 Şubat 1944, s.1; Son Telgraf, “Ankara'ya Getirilen Yaralılar”, 4 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰¹¹Cumhuriyet, “Yeni ve Şiddetli Zelzeleler”, 3 Şubat 1944, s.2; İkdam, “Yeni Zelzelelerin Tahribat ve Zararları”, 4 Şubat 1944, s.3; Yeni Sabah, “Zelzeleler Bitmiyor”, 4 Şubat 1944, s.1; Son Telgraf, “Ankara'ya Getirilen Yaralılar”, 4 Şubat 1944, s.3; Akşam, “Yer Sarsıntısı Dün de Fasilalarla Devam Etti”, 3 Şubat 1944, s.1.

⁴⁰¹²Ulus, “Son Rakamlara Göre”, 3 Şubat, 1944, s.1,2.

⁴⁰¹³Ulus, “Dâhiliye Vekili B. Hilmi Uran Deprem Bölgesinde”, 8 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰¹⁴“Cumhuriyet, “İstanbul Yardım Ekibi Gitti”, 2 Şubat 1944, s.4; Tan, “Yardım Ekipleri”, 2 Şubat 1944, s.2; Vakit, “Şehrimizden Yardımlar”, 2 Şubat 1944, s.4.

⁴⁰¹⁵Ulus, “Deprem Bölgesine Yapılan Yardıma Devam Olunuyor”, 7 Şubat 1944, s.1.

En büyük hasar köylerde yaşandığından şüphesiz en fazla yaralı da köylerde bulunmaktadır. Köylerdeki yaralıların ilk tedavilerinin yapılabilmesi için sağlık ekipleri atlarla buralara ulaşabilmişlerdir⁴⁰¹⁶. Yaralıların ilk tedavileri bu suretle köylerde yapılabilmiş, ancak ağır yaralıların şehir merkezine sevkı gerekmiştir. Bu bağlamda, köylerde bulunan halkın İstanbul'daki hastanelere nakledilebilmesi için öncelikle Bolu merkeze ulaşmaları gerekmektedir. Ancak, yağın kar ve deprem nedeniyle yolların kapanması nedeniyle yaralıların sevk işlerinde birtakım güçlüklerle karşılaşmış, bazı bölgelerde depremzedeler kızaklarla taşınmışlardır⁴⁰¹⁷.

Yaşanan aksaklıklara rağmen Bolu merkezden yaralılar, İstanbul'da Cerrahpaşa ve Haseki Hastanesi'ne⁴⁰¹⁸, Düzce'deki hafif yaralılar Adapazarı'na, ağır yaralılar ise İstanbul Gureba Hastanesine⁴⁰¹⁹ ve Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne sevk edilmişlerdir⁴⁰²⁰. Gelen yaralı sayısının fazla olması nedeniyle Şişli Çocuk Hastanesi ve Beyoğlu Hastanesi de depremzedelere kullanımına açılmıştır⁴⁰²¹.

2.11.2.2. Depremzedeler İçin İaşe Temini

Yıkılan binalarla birlikte halkın erzak maddelerinin de enkaz altında kalması, depremin ardından halkın iaşe sıkıntısı çekmesine neden olmuştur. Kızılay ve çevre illerden gelen yardımlarla bu problem giderilmeye çalışılmıştır. Depremzedelerin iaşesi, Kızılay tarafından gönderilen yiyecek maddeleri⁴⁰²² ve dağıtılan sıcak yemeklerle⁴⁰²³, çevre illerden de ekmek ve yiyecek gönderilmesiyle temin edilmeye çalışılmıştır. İstanbul'dan bölgeye ekmek gönderilmeye başlanmış⁴⁰²⁴, yine İstanbul'dan her gün ekmek gönderilmek üzere⁴⁰²⁵, Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından 500 çuval un

⁴⁰¹⁶ Vakit, "Bolu'da Yüze Yakın Köyden Hala Hasar Yok", 8 Şubat 1944, s.1.

⁴⁰¹⁷ Tan, "Şehrimize Dün 16 Yaralı Geldi", 9 Şubat 1944, s.5.

⁴⁰¹⁸ Yeni Sabah, "Zelzelede Ölü Adedi 4272'ye Yükseldi", 9 Şubat 1944, s.3; Akşam, "Zelzele Zayıyatı", 12 Şubat 1944, s.2; Tan, "Şehrimize 10 Yaralı Daha Geldi", 12 Şubat 1944, s.2; Son Telgraf, "Zelzele", 12 Şubat 1944, s.5; Cumhuriyet, "Felaket Sahasına Geniş Yardımlar", 9 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰¹⁹ Ulus, "Dün Saat 15 Sularında Yeni Bir Yerdepremi Oldu", 11 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰²⁰ Cumhuriyet, "İlk Yaralılar İstanbul'da", 5 Şubat 1944, s.1.

⁴⁰²¹ Ulus, "İstanbul'a Deprem Bölgesinden Yeniden 24 Yaralı Getirildi", 13 Şubat 1944, s.2; Son Telgraf, "Şehrimize Getirilen Yaralılar", 13 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰²² Son Telgraf, "Zelzele Felaketi Tafsilatı", 2 Şubat 1944, s.6.

⁴⁰²³ Ulus, "Normal Hayat Yavaş Yavaş Geri Geliyor", 8 Şubat 1944, s.1.

⁴⁰²⁴ İkdâm, "Şehrimizden Ekmek Yollanıyor", 4 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰²⁵ Vakit, "Zelzele", 5 Şubat 1944, s.4.

hazırlanmıştır⁴⁰²⁶. Kızılay tarafından Bolu'ya, iki yüz çuval un⁴⁰²⁷, Çankırı'ya da ekmek ihtiyacının karşılanması için 5000 lira gönderilmiştir⁴⁰²⁸. Çankırı'dan her gün Çerkeş'e 6000 ekmek ile çeşitli gıda maddeleri gönderilmiştir⁴⁰²⁹.

Çevre iller valilikleri tarafından gönderilen iaşe yardımlarıyla birlikte bazı hayırsever vatandaşlar da kendi imkânlarıyla felaketzedelere yiyecek yardımı yapmışlardır. Ankara tüccarlarından Cemal Küflü ve Ali Nihatlar bizzat Çerkeş'e gelerek, halka bir vagon ekmek, bir vagon zeytin ve peynir yardımı ile giyecek ve para yardımında bulunmuşlardır⁴⁰³⁰. Piyade Atış Okulu kendi okul bünyesindeki öğrenci ve subaylardan topladıkları yardımlarla Çerkeş'teki depremzedeler için bir iaşe ekibi oluşturmuşlardır. Beş yüz kişinin on günlük yemek ihtiyacını karşılayacak düzeyde toplanan yardımların ardından, okula ait iaşe ekibi bu amaçla 5 Şubat tarihinde Çerkeş'e gönderilmiştir⁴⁰³¹.

2.11.2.3. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar

Deprem bölgesinde acil tedbir alınması gereken bir diğer husus ise barınma sorunudur. Deprem çok geniş bir alanı etkilemesi, çadır eksikliği, hava şartları ve ulaşımda yaşanan problemler, hükümetin büyük sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Deprem bölgesindeki evsiz kalan halkın kalıcı konutlar yapılncaya kadar bölgeye bir yandan çadır sevkiyatı yapılırken, bir yandan da baraka yapımı için çivi, kereste, testere, keser gibi malzemeler gönderilmiştir. Depremzedelerin bu alandaki ihtiyaçları yine Kızılay ile çevre il ve ilçelerden gönderilmiştir.

⁴⁰²⁶ Son Telgraf, "Ankara'ya Getirilen Yaralılar", 4 Şubat 1944, s.3; Vakit, "Zelzele", 5 Şubat 1944, s.4; İkdam, "Şehrimizden Ekmek Yollanıyor", 4 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰²⁷ Tan, "Zelzelenin Hazin Bilançosu", 6 Şubat 1944, s.1.

⁴⁰²⁸ Vakit, "Kızılay'ın Yardımı", 5 Şubat 1944, s.4; Cumhuriyet, "Bolu'ya Kızılay'ın Yeni Yardımları", 5 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰²⁹ Ulus, "İlk Yardım Ekibi Çerkeş'e Vardı", 5 Şubat 1944, s.1.

⁴⁰³⁰ Ulus, "Çerkeş'teki Sarsıntılar Hala Devam Ediyor", 7 Şubat 1944, s.1; Vakit, "Zelzele" 7 Şubat 1944, s. 4; Cumhuriyet, "Zelzele Bölgesinde Haber Alınamayan Köyler Var", 7 Şubat 1944, s.3; Tan, "Zelzele Bölgesinde", 7 Şubat 1944, s.1; İkdam, "Zelzele Sahasında Durum ve Yardımlar", 7 Şubat 1944, s.3; Yeni Sabah, "Zelzele Fasılalarla Hala Devam Ediyor", 7 Şubat 1944, s.1.

⁴⁰³¹ Ulus, "Çerkeş'e Bir İaşe Ekibi Gönderildi", 5 Şubat 1944, s.2; Vakit, "Piyade Atış Okulunun Yardımları", 5 Şubat 1944, s.4; Cumhuriyet, "Piyade Atış Okulu Çerkeş İçin Bir İaşe Ekibi Gönderdi", 5 Şubat 1944, s.3; Tan, "Çerkeş'te İaşe İşi", 5 Şubat 1944, s.5.

Bu kapsamda Kızılay tarafından Bolu, Gerede ve Düzce'ye 50 çadır, 3 ton çivi, 300 keser ve testere, Çerkeş'e 400 çadır, 20 ton çivi, Ankara'ya 200 çadır, 90 keser ve testere, 1,5 ton çivi gönderilmiştir⁴⁰³². Bolu merkeze Kızılay tarafından ayrıca 200 çadır, 5 ton çivi gönderilmiştir⁴⁰³³. Kızılay'la birlikte, çevre iller valiliği ve askeriye tarafından da deprem bölgelerine çadır temin edilmeye çalışılmış, ancak evsiz kalan binlerce kişi için gönderilen çadırlar yeterli gelmemiştir. Çadırların ulaşmadığı bölgelerdeki halkın bir kısmı kendi imkânlarıyla baraka yaparken, bir kısmı da elinde bulunan malzemelerle kendi çadırlarını yapmaya çalışmışlardır.

Düzce kaymakamı Nazım Arda, Bolu'yla haberleşme sağlayamadığı için depremden sonra Düzce'nin özellikle çadıra ihtiyacının olduğunu Adapazarı Kaymakamı B. Refik Kozucu'ya iletmış, Kozucu da bunun üzerine Hendek'te bulunan 60 askeri çadırla birlikte bir yardım ekibini Düzce'ye göndermiştir⁴⁰³⁴. Ancak, açıkta kalan 8000 Düzceli için gönderilen bu çadırlar yeterli gelmemiştir⁴⁰³⁵. Bunun üzerine, Adapazarı Kaymakamlığı tarafından bölgeye 400 çadır daha gönderilmiştir⁴⁰³⁶. Kocaeli Valisi Ziya Tekeli de bizzat Düzce'ye giderek buradaki hasarı yerinde görmüş ve Kocaeli Valiliği adına Düzce'ye 100 adet çadır göndermiştir⁴⁰³⁷. Sonrasında Kızılay tarafından üç kamyon ile Düzce'ye 150 çadır daha gönderilmiş, fakat bu miktar da yeterli gelmemiştir⁴⁰³⁸. Bolu'dan İstanbul'a getirilen yaralıların da ifade ettiği üzere, bölgede çadır yeterli gelmediğinden 7-8 aile bir arada bir çadırdaki kalmak durumunda kalmış, halk kilim, halı gibi malzemelerle kendi çadırlarını yapmaya çalışmıştır⁴⁰³⁹. Hikmet Uran ise, 8 Şubat

⁴⁰³² Ulus, "Kızılay'ın Yardımları", 2 Şubat 1944, s.4, Vakit, "İlk Yardımlar", 2 Şubat 1944, s.4; Cumhuriyet, "Yardım Faaliyeti", 2 Şubat 1944, s.2; Tan, "Yardım Tedbirleri", 2 Şubat 1944, s.5, Yeni Sabah, "İlk Yardımlar" 2 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰³³ Vakit, "Kızılay'ın Yardımı", 5 Şubat 1944, s.4; Cumhuriyet, "Bolu'ya Kızılay'ın Yeni Yardımları", 6 Şubat 1944, s.3; Tan, "Zelzelenin Hazin Bilançosu", 6 Şubat 1944, s.1.

⁴⁰³⁴ Son Telgraf, "Zelzele Felaketi Tafsilatı", 2 Şubat 1944, s.6; Cumhuriyet, "Yeni ve Şiddetli Zelzeleler", 3 Şubat 1944, s.2; Yeni Sabah, "Son Zelzelede Şimdiye Kadar 955 Ölü Tespit Edildi", 3 Şubat 1944, s.5.

⁴⁰³⁵ Tan, "Zelzelede Ölenler Bini Geçiyor", 3 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰³⁶ Vakit, "Adapazarı'nda Hasar Yok", 2 Şubat 1944, s.4; Yeni Sabah, "Düzce Köylerinde Zayıat Olmasından Korkuluyor", 2 Şubat 1944, s.2; Tan, "Düzce Köylerinden Henüz Haber Yok", 2 Şubat 1944, s.5.

⁴⁰³⁷ Tan, "Kocaeli Valisinin Gazetemize Beyanı", 2 Şubat 1944, s.5; Son Telgraf, "Zelzele Felaketi Tafsilatı", 2 Şubat 1944, s.6.

⁴⁰³⁸ Ulus, "Bolu'da", 5 Şubat 1944, s.2; Vakit, "Bolu'ya Dair Yeni Tafsilat", 5 Şubat 1944, s.4; Tan, "Zelzeledeki İnsan Kaybı Gittikçe Yükseliyor", 5 Şubat 1944, s.5; Cumhuriyet, "Hala Haber Alınamayan Yerler Var", 5 Şubat 1944, s.3; İkdâm (Gece Postası), "Bolu Köyleri de Harap", 5 Şubat 1944, s.3; Son Telgraf, "Yardım Ekiplerinin Faaliyetleri", 5 Şubat 1944, s.5.

⁴⁰³⁹ Tan, "Şehrimize Dün 16 Yaralı Geldi", 9 Şubat 1944, s.5.

tarihinde Başbakanlığa gönderdiği telgrafta Bolu ve Gerede’de çadırlar ve halkın kendisinin kurmuş olduğu baraklarla birlikte açıkta kimse kalmadığını ifade etmiştir⁴⁰⁴⁰.

Düzce gibi, büyük ölçüde tahrip olan bir başka ilçe Çerkeş’te de çadır ihtiyacı hemen karşılanamamıştır. Zira Çerkeş’teki barınma sorunlarının, 10 Şubat tarihinde henüz giderilmediği bilgisi basın tarafından paylaşılmıştır⁴⁰⁴¹.

Gönderilen çadırların yetersiz gelmesi, özellikle köylere ulaştırılmasındaki yaşanan sıkıntılar, bir yandan da hava şartlarının olumsuzluğu hükümet tarafından bu hususta acil bir tedbir alınmasını zorunlu kılmıştır. Zira Bakan Hilmi Uran 7 Şubat tarihinde Başbakanlık’a ve Kızılay Genel Merkezi’ne gönderdiği telgrafta, Bolu’ya 350 adet, Gerede’ye de 200 adet gönderilen çadırlardan köylere verilmediğini ifade etmiştir. Uran, gönderilen çadırların yeterli gelmemesi durumunda köy ve kasabalarda kendilerine çadır verilemeyecek olanların baraka yapmalarının zorunlu olduğunu, bu sebeple yapılacak baraka inşaatları için bölgeye birkaç ton daha çivi gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir⁴⁰⁴².

Kızılay tarafından deprem bölgesine, 1 Şubat’tan 11 Şubat tarihine kadar 80 ton çivi ve 337 metreküp kereste gönderilmiştir⁴⁰⁴³. Halkın bir kısmı da kendi enkazından çıkardığı çivileri kullanmıştır⁴⁰⁴⁴. Ancak, bu miktarların yetersiz olması dolayısıyla, İstanbul’dan 150 ton daha çivi istenmiştir. İstanbul’dan istenen bu 150 ton çivinin İstanbul’daki satıcılardan ancak 70 tonu tedarik edilebilmiş, geri kalan kısmının temin edilebilmesi için satıcıların ellerindeki malların müsadere usulüne göre alınmasına karar verilmiştir. Nitekim fazla çivi satıldığını gören karaborsacılar çivileri piyasadan çekerek, saklamışlardır. Elleriindeki çivileri saklayanlar hakkında araştırma yapılarak, Milli Korunma Kanununa göre ellerindeki malların müsadere usulüyle satın alınacağı belirtilmiştir⁴⁰⁴⁵. Deprem bölgesi için tedarik edilmesi gereken çivi alımında yaşanan sorunlar, İstanbul’daki bir fabrikanın çivi için kullanılacak telin Kızılay tarafından tedarik

⁴⁰⁴⁰ BCA.030.10.0/120.849.18. Lef/2. (8 Şubat 1944).

⁴⁰⁴¹ Cumhuriyet, “Çerkeş’te Zarar Çok”, 10 Şubat 1944, s.3; İkdâm, “Zelzele Felaketi”, 10 Şubat 1944, s.3, Son Telgraf, “Zelzele”, 10 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰⁴² BCA.030.10.0/120.849.18. Lef/3. (8 Şubat 1944).

⁴⁰⁴³ Ulus, “Kızılay’ın Yardımları”, 12 Şubat 1944, s.1.

⁴⁰⁴⁴ BCA.030.10.0/120.849.18. Lef/3. (8 Şubat 1944).

⁴⁰⁴⁵ Tan, “Şehrimize 10 Yaralı Daha Geldi”, 12 Şubat 1944, s.2.

edilmesi karşılığında, deprem bölgesi için çivi üretmeyi kabul etmesiyle çözülmeye çalışılmıştır⁴⁰⁴⁶.

Halkın barınma sorununu ortadan kaldırmak için inşaatlardaki çivi ihtiyacıyla birlikte kereste ihtiyacı Orman Genel Müdürlükleri aracılığıyla giderilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Düzce için, Düzce Orman Genel Müdürlüğü'nde bulunan gayri mamul halde bulunan 2313 metreküp kerestenin maliyet bedeli üzerinden üç taksitle halka satılmasına karar karar verilmiştir⁴⁰⁴⁷. Ayrıca Kızılay, Gerede'de yapılacak baraka inşaatları için, Gerede ormanlarından kereste satın alarak, bölgeye göndermiştir⁴⁰⁴⁸.

İhtiyacı karşılayabilmek için, Bolu'daki kereste fabrikası da depremzedelere tahta ve kereste vermiştir⁴⁰⁴⁹. Basında ayrıca bazı fabrikalardaki kerestelere el konulduğuna ilişkin bilgi de yer almaktadır⁴⁰⁵⁰.

Uran, Başbakanlık'a, İçişleri ve Bayındırlık Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, Bolu il merkezinde memur aileleri ve ihtiyaç sahibi ahali için yapılacak küçük baraka inşaları için de çivi ve kereste yardımı yapılacağını, kereste için İnhisar Bakanlığı'nın kerestesinin kullanılacağını ifade etmiştir⁴⁰⁵¹.

Netice itibariyle felaketzedelerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere, Kızılay tarafından, 1 Şubat'tan 11 Şubat'a kadar deprem bölgesine, 143.000 lira, 1900 adet çadır, 80 ton çivi, her sandık yüz kişiye yetecek kadar 54 sandık ilaç, 49 sandık pansuman malzemesi, 950 tetanos aşısı, 700 fener, 3500 kişilik kadın erkek giyim eşyası, 1500 keser, 1500 testere, 337 metre kereste, 265 çuval un, 5000 adet ekmek gönderilmiştir⁴⁰⁵².

Ulaşım, haberleşme ve hava şartlarından kaynaklı olarak yaşanan tüm sıkıntılara rağmen, hükümet felaketzedeler için her türlü tedbiri almaya çalışmıştır. Deprem bölgeleri için kullanılmak üzere, 1944 mali yılı bütçesine 5 milyon lira eklenmiştir. Deprem bölgelerinde hasar gören binaların inşa ve tamiri için Bolu'ya ilk olarak, 20.000 lira, Gerede'ye 10.000 lira, resmi binaların tamiri için 80.000 lira, Bolu Hükümet

⁴⁰⁴⁶ Ulus, "İstanbul'a Deprem Bölgesinden Yeniden 24 Yaralı Getirildi", 13 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁴⁷ BCA.030.10.120.0.0/849.18. Lef/16. (8 Şubat 1944); Ulus, "Adapazarı Üzerinden Bolu'ya Çok Miktarda İhtiyaç Malzemesi Gitti", 9 Şubat 1944, s.1,7.

⁴⁰⁴⁸ Ulus, "Gerede'deki Son Rakamlar", 5 Şubat 1944, s.2; Vakit, "Zelzele", 5 Şubat 1944, s.4.

⁴⁰⁴⁹ Ulus, "Adapazarı Üzerinden Bolu'ya Çok Miktarda İhtiyaç Malzemesi Gitti", 9 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰⁵⁰ Ulus, "Bolu'da Sıhhi Yardım Faaliyeti", 11 Şubat 1944, s.3; Vakit, "Zelzele", 11 Şubat 1944, s.4.

⁴⁰⁵¹ BCA. 030.10.0.0/120.849.18. Lef/7. (8 Şubat 1944).

⁴⁰⁵² Ulus, "Dâhiliye Vekilimiz Dün Geldi", 12 Şubat 1944, s.1.

Konağının enkazını kaldırmak için 10.000 olmak üzere toplamda 120000 lira göndermiştir. 5 milyon liradan Bolu Ortaokulu dersane kısmının, Gerede hükümet konağı ile ilkokul binasının yeniden inşası için para gönderilmiş, ayrıca, meskenlerini yapacak muhtaç halka meccanen, mali kudreti yerinde olanlara para karşılığında dağıtılmak üzere, Bolu'ya toplamda 170 ton çivi ve 175 sandık cam gönderilmiştir. Evlerinin yeniden yapımında veya tamirinde yardıma muhtaç halka dağıtılmak üzere 180.000, belediyenin kendi kaynakları tarafından yapamayacağı amme hizmetleri ve okullar için ise 80.000 lira ayırmıştır⁴⁰⁵³.

2.11.3. Yer Sarsıntısından Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkındaki Kanun Çıkarılması

Hükümet tarafından sağlık, iaşe ve barınma alanında alınan tedbirler ve yapılan yardımlar, daha önce de belirttiğimiz üzere ilk olarak illerdeki valiler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Ancak yardımların gönderilmesi, organizasyonun sağlanması vs. gibi hususlar ile valilerin deprem bölgesinde bulunanlara talimatlar vermesi noktalarında bazı sorunlar yaşanmıştır. Ayrıca deprem bölgelerinde alınacak tedbirlerde, valinin yetki alanlarının tam olarak belirlenmemesi, valilerin salahiyet ve mesuliyet korkusu yaşamalarına neden olmuş, bu da gerekli yardımların halka geç ulaştırılmasına sebebiyet vermiştir⁴⁰⁵⁴. Diğer depremlerde de benzer sorunların yaşanması, hükümet tarafından deprem bölgesindeki amirlerin yetkileri hakkında ilk defa olmak üzere, birtakım önlemler almasını gerekli kılmıştır.

Ayrıca deprem bölgelerinde yardım ve kurtarma işlerinin yapılması sürecinde, üstlerine düşen görevleri yerine getirmeyen bazı memurlar hakkında tahkikat yapılması için, deprem bölgelerine müfettişler gönderilmek zorunda kalınmıştır. Müfettişlerin incelemeleri neticesinde, bazı memurların bakanlık emrine alınmasına karar verilmiştir⁴⁰⁵⁵. Bu doğrultuda, Gerede Kaymakamı Rasim İlkus görevinden alınarak, bakanlık emrine alınmıştır⁴⁰⁵⁶.

⁴⁰⁵³ BCA.030.10.0.0/ 120.850.5. Lef/2-3. (31 Temmuz 1944).

⁴⁰⁵⁴ Vakıf, “Zelzele Vilayetlerindeki Valilere Salahiyet”, 15 Şubat 1944, s.4; Cumhuriyet, “Yeni Bir Kanun Layihası”, 15 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰⁵⁵ Son Telgraf, “Zelzele Bölgesinde Başvekilin Tetkikleri Devam Ediyor”, 13 Şubat 1944, s.1,3.

⁴⁰⁵⁶ BCA. 030.11.1.0/ 166.6.1. (21 Şubat 1944).

Ulus Gazetesi yazarı Ömer Bedrettin Uşaklı da deprem sahasında yaşanan bu karmaşalara dair bir yazı kaleme almış ve “*Köylüye parasız kereste dağıtımında yardım işleri de karışık formaliteler içinde aksadığı, görevliler arasında tam bir iş birliği olmadığı, bazı nahiye ve kazalar olmuş. Binlerce yurttaşın can ve mal emniyetinin sadece liyakatine ve civanmertliğine emanet edilmesindeki büyük manayı kavrayarak emanet eden, hayatını feda edercesine didinen ve çırpınan idare amirlerinin yanında, canını kurtarmış köylünün kar ve yağmur altında ölümüne karşı, hiçbir vicdan azabı duymadan mesela parasız kereste dağıtılmasına ait emirler çıktıktan aylarca sonra hala daha “köylerden ihtiyaç cetvelleri gelmedi-evvelkiler idare heyetince kaybolmuş-yenisini yapıyoruz” tarzında memlekete çok zararlı bir ruh uyuşukluğundan misaller veren idare amirleri, yüreksiz ve gevşek memur tipleri vardır. İdare amirleri felaket anında hiçbir iş melekelerini kaybetmeden, yapılacak işleri seri ve karar silsilesine bağlayıp etrafında olup itenleri öğrenecek, kurtarma ekiplerini düzene koyacak, devletin ve Kızılay’ın yiyecek içecek dağıtımını mahalli icaplara göre ayarlayacak kişilerdir. İdare amirleri bölgesindeki doktor, öğretmen, mal müdürü, ziraatçı, orman memuru, gümrükçü, kâtip gibi mesleği ne olursa olsun felaket sahasında bu kişilerden faydalanmalıdır. Merkezden verilen emirlerin aksettirilmeden uygulanmasını sağlamalıdır*”, cümleleriyle de bu hususta alınması gerekenler için öneride bulunmuştur⁴⁰⁵⁷.

Görevlerin ihmaline ilişkin sıkıntıların yaşanmasını önlemek adına, depreme karşı alınacak idari ve teknik tedbirler hakkında Bayındırlık Bakanlığı tarafından bir kanun layihası hazırlanmıştır. Bahsi geçen kanun layihasında, öncelikle deprem tehlikesi altındaki bölgelerin, Bayındırlık ve Milli Eğitim Bakanlıkları tarafından belirlenerek, Bakanlar Kurulu’nun da onayı alındıktan sonra, bir liste veya harita halinde tespitinin yapılması, oluşturulan bu tehlikeli deprem bölgelerindeki merkez ve ilçelerde, yaralıların tedavi, barınma, yıkıntıları kaldırma ve iâşe gibi acil işlerde kullanılmak üzere kimlerin görev yapacağını ve bu kişilerin görev yerlerinin belirlenmesi hakkında bir düzenleme yapılması talep edilmiştir. Yapılacak olan bu düzenlemelerin ise İçişleri, Bayındırlık ve Sağlık Bakanlıklarının ortak çalışmaları sonucunda belirlenmesine karar verilmiştir. Layihayla, depremin ardından yapılacak işlerde, mahallin en büyük mülkiye amiri, memur olsun olmasın lüzum gördüğü kimselere görev verebilecek, bedeli sonra ödenmek

⁴⁰⁵⁷Ömer Bedrettin Uşaklı, “Yer Depremi Karşısında İdarecinin Vazifeleri”, Ulus, 9 Şubat 1944, s.2.

üzere canlı cansız ulaşım vasıtalarına el koyabilecek, felaketzedeler yararına olmak üzere, hiçbir kayıt ve işleme gerek olmadan acil ihtiyaçları satın alabilecek, tehlikeli binaları tahliye veya yıkmaya yetkisi bulunacak, açıkta kalanları müsait binalara yerleştirebilecektir. Bununla birlikte, deprem bölgelerinde bulunup da hasar görmeyen kasaba ve köyler halkı deprem yerlerine giderek felaket gören vatandaşlarına yardıma mecbur olacaktır. Deprem bölgelerine gidecek yardım ekipleri de bedava naklolacaktır. Deprem bölgelerinde görevlendirilen memurlardan vefat edenler ise görev esnasında ölmüş gibi muamele göreceklər ve ailelerine tazminat verilecektir. Amirler tarafından görevlendirildiği halde görevini yapmayanlar 25 liradan 100 liraya kadar para cezası ödemek durumunda kalacaklardır. Yine, deprem bölgeleri için bedelsiz olarak verilen inşaat malzemesini satanlar veya başka maksatlarla kullananlardan 50 liradan 200 liraya kadar para cezası alınacaktır⁴⁰⁵⁸.

Bayındırlık ve Sağlık Bakanlığı'nın ortak çalışmalarıyla hazırlanan layihadaki idari alanında alınan bu kararlar, 18 Temmuz 1944 tarihinde kabul edilen, “*Yer Sarsıntısından Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkındaki Kanun*” adlı kanunda, “*Ceza Hükümleri*” kısmında yer alarak, Resmî Gazete’de yayınlanmıştır. Bahsi geçen kanunda en yüksek derecede bulunan mahalli mülki amirin ayrıca, gerekli gördüğü durumda gerek bulunduğu yerde gerekse civarda bulunan asker, jandarma, gümrük muhafaza ve orman koruma kıtalarından ve bunlara ait araçlardan da yararlanabileceği belirtilmiştir⁴⁰⁵⁹.

Deprem bölgesinde, depremden kaynaklı hasarı tespit etmek ve yapılacak inşaat faaliyetleri için Bayındırlık Bakanlığı’na bağlı ekipler görevlendirilmiştir. Bahsi geçen ekipler, deprem sahalarını dolaşarak, yıkılan binaları incelemişlerdir. Öncelikli olarak resmi binaları inceleyen ekipler, bu binaların inşa ve tamiri için gerekli olan ücretin 5 milyon lira olduğunu Bayındırlık Bakanlığı’na bildirmişlerdir. Bayındırlık Bakanlığı tarafından görevlendirilen bu ekiplere yardımcı olması için Adliye Bakanlığı tarafından yirmi mahkûm görevlendirilmiştir⁴⁰⁶⁰.

⁴⁰⁵⁸ Ulus, “Yurtta Depremin Zararlarını Önlemek İçin Tedbirler Alınıyor”, 2 Şubat 1944, s.1,4; Vakit, “Zelzele Vilayetlerindeki Valilere Salahiyet”, 15 Şubat 1944, s.4.

⁴⁰⁵⁹ Resmî Gazete, 22 Temmuz 1944, Sayı: 5763.

⁴⁰⁶⁰ Ulus, “Durum Her Gün Biraz daha Normalleşiyor”, 10 Şubat 1944, s.1.

Bu noktada belirtmemiz gerekir ki, öncelikle yıkılan resmi binaların incelenmesi ve bölgede yapılacak ilk inşa faaliyetlerinde bu binaların tamiratının veya inşaatının başlanmak istenmesinde, Hilmi Uran'ın Başbakanlık'a ilettiği yazıdan da anlaşılabacağı üzere, deprem bölgesinde öncelikle yeterli sayıda baraka yapılarak resmi dairelerin çalışmasının sağlanmasının istenmesi⁴⁰⁶¹ etkili olmuştur. Hilmi Uran, resmi dairelerin görevlerini aksatmaması için kısmi hasarlı resmi binalarda, bir taraftan tamirat işlerinin bir taraftan da vatandaşa hizmet sürecinin devam etmesi gerektiğinden, fen heyetlerinin görevlendirilmelerini talep etmiştir⁴⁰⁶².

Bayındırlık Bakanlığı'nın deprem bölgesine gönderdiği fen heyetleri dışında, 15 Şubat tarihinde Yapı İşleri Dairesi'ne bağlı yüksek mimarlar ve mühendislerden oluşan bir fen heyeti de Bolu'ya gitmiştir⁴⁰⁶³. 17 Şubat tarihinde Bolu'ya gelen heyet⁴⁰⁶⁴, Yüksek Mühendis Mesut Bey'in başkanlığında her mahalle için ayrılmış birer belediye azası ve temsilcileriyle birlikte yıkılan ve hasara uğrayan yerlerde incelemelerde bulunmuşlardır⁴⁰⁶⁵.

Uzmanların ardından 25 Şubat tarihinde ise Bayındırlık Bakanı Sırrı Day deprem bölgesine gelmiştir. Burada Anadolu Ajansı'na yaptığı açıklamada, ahşap iskeletli yapıların az can kaybına neden olduğunu ifade eden Day, açıklamalarının devamında ise deprem bölgelerindeki fen ekiplerinin sayısının artırılarak, bir an önce inşaata geçileceğinden söz etmiştir⁴⁰⁶⁶. Bayındırlık Bakanlığı tarafından ayrıca, depremde sonra halkın barınabilmesi amacıyla yapılacak barakalar inşaatında kullanılmak üzere bölgeye 20 bin lira tahsis etmiştir⁴⁰⁶⁷.

Fen heyetleri tarafından deprem bölgesinde yıkılan ve hasarlı binaların incelenmesi neticesinde Bayındırlık Bakanlığı'nın önerisiyle "*Zelzele Kanunu Layihası*"

⁴⁰⁶¹ BCA.030.10.0.0/120.849.18. Lef/9. (8 Şubat 1944).

⁴⁰⁶² BCA.030.10.120.0.0/849.18. Lef/17. (8 Şubat 1944).

⁴⁰⁶³ BCA. 030.10.0.0/120.850.2. (17 Şubat 1944); Ulus, "Nafia Fen Heyeti Düzc'e Gitti", 15 Şubat 1944, s.2; Vakit, "Zelzele Vilayetlerindeki Valilere Selahiyet", 15 Şubat 1944, s.4; İkdâm, "Millî Şefimizin Zelzele Bölgesindeki Tetkikleri", 15 Şubat 1944, s.3; Cumhuriyet, "Zelzele Mıntıkasına Giden Mühendisler", 15 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰⁶⁴ Ulus, "Nafia Mühassısları Heyeti Bolu'ya Vardı", 17 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁶⁵ Cumhuriyet, "Bolu'da ve Samsun'da Hafif Zelzeleler", 20 Şubat 1944, s.3; Akşam, "Zelzele", 20 Şubat 1944, s.2; Tan, "Yer Sarsıntıları Devam Ediyor", 20 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁶⁶ Akşam, "Zelzele Yerinde Tetkikat", 25 Şubat 1944, s.2; Cumhuriyet, "Zelzele Sahasında Yapılan Tetkikler", 25 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰⁶⁷ Ulus, "Adapazarı Üzerinden Bolu'ya Çok Miktarda İhtiyaç Malzemesi Gitti", 9 Şubat 1944, s.1.

hazırlanarak Başbakanlığa verilmiştir. 10 Şubat tarihinde Başbakanlığa verilen kanun layihasıyla birlikte deprem bölgelerinde depremde önce ve sonra alınacak tedbirlerin kanun hükmüne bağlanması amaçlanmıştır⁴⁰⁶⁸. Daha önce de belirttiğimiz gibi, hem deprem bölgesinde alınacak idari ve teknik tedbirler hakkında alınması düşünülen kararlar, hem de fen ekiplerinin deprem bölgelerindeki incelemelerinin ardından, Bayındırlık ve Sağlık Bakanlığı'nın ortak çalışmalarıyla hazırlanan layiha, 18 Temmuz 1944 tarihinde kabul edilen, “Yer Sarsıntısından Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkındaki Kanun” adıyla Resmî Gazete’de yayınlanmıştır⁴⁰⁶⁹. Yine 1944 yılında “Zelzele Mıntıkları Muvakkat Yapı Talimatnamesi” yayınlanarak yürürlüğe konulmuştur⁴⁰⁷⁰.

Akşam Gazetesi’nde bu kanun hakkında yayınlanan habere göre, alınacak tedbirlerin belirlenmesi için, deprem bölgeleri bulunan diğer memleketlerde uygulanan inşaat yöntemleri hakkında önceden bilgi alınmıştır. Buralardan gelen görüşlere göre ayrıca jeologlar tarafından ülkenin deprem tehlikesine maruz olduğu tespit edilen bölgelerde arazinin vaziyetine göre yapılacak binalar hakkında bir malzeme laboratuvarı kurulacaktır. Bu laboratuvarında inşaatla kullanılacak malzemenin cinsi ve çeşidi tayin edilecek ve ona göre inşaat planı hazırlanacaktır⁴⁰⁷¹.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, adı geçen kanunun hazırlanmasında daha önce yaşanan depremler ile Bolu-Düzce Depremi’nde büyük miktarda can kayıplarının yaşanması etkili olmuştur. Nitekim Ladik Depremi’nin ardından yaşanan can kayıpları ve hasarlar, özellikle o dönem milletvekilleri tarafından mecliste gündeme getirilmiştir. Mecliste konu hakkında söz alan milletvekilleri, deprem nedeniyle yaşanan can kayıplarının en aza indirilebilmesi amacıyla alınabilecek tedbirlere yönelik görüşlerini paylaşmışlardır. Mecliste yapılan konuşmalar ve depremde yaşanan sıkıntılar, o zamana kadar depreme karşı herhangi bir tedbir alınmayan ülkede, depremin olası etkilerine karşı birtakım çalışmaların yapılmasına yol açmıştır.

⁴⁰⁶⁸ Vakıf, “Zelzele Bölgesinde Nafia Vekâleti Ekipleri Keşiflere Başladılar”, 10 Şubat 1944, s.1; Yeni Sabah, “Zelzele Sahasında Resmi Binalar Tamiri İçin 1,5 Milyon Lira Ayrıldı”, 10 Şubat 1944, s.1,5.

⁴⁰⁶⁹ Resmî Gazete, 22 Temmuz 1944, Sayı: 5763.

⁴⁰⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Pampal-Bülent Özmen, Türkiye’nin Deprem Gerçeği, Ankara 2007, s.67-94.

⁴⁰⁷¹ Akşam, “Yeni İnşaat”, 12 Şubat 1944, s.3.

Konu ülke kamuoyunu da sürekli meşgul etmiş, basında konu hakkında birçok haber yayınlanmıştır Falih Rıfkı Atay, her felaketin ardından, deprem hususunda birtakım tedbirlerin alınmasından bahsedildiğini, ancak bir müddet sonra her şeyin unutulduğunu belirttikten sonra, “*Aynı düşünceleri ileri sürmek için yeni bir felaketi beklemek lazım geliyor. En doğrusu Nafia Vekilliğimizin teşebbüsü ele alarak kanun tekliflerini ve umumi tedbirleri topyekûn hazırlaması ve ilk fırsatta Büyük Millet Meclisi’ne sunmasıdır*”, ifadeleriyle depreme karşı ciddi anlamda tedbirler alınması gerektiğine dikkat çekmiştir⁴⁰⁷².

Hakkı Süha Gezgin de, “*Yine Zelzele*” başlıklı yazısında, Anadolu’nun deprem bölgesi olduğu, her an başka bir yerde beklenmedik depremlerin olabileceği bilindiği halde, birçok insanın ölümüne sebep olan depremlere rağmen niçin her şeyin tesadüfe bırakıldığını, ormanların bol olmasına rağmen köylerde evlerin neden kolayca yıkılmaya müsait olan kerpiç malzemeden yapıldığını, neden ahşap yapılmadığını, küçücük köy evlerinde dahi ahşabın neden tercih edilmediğini ifade ederek, “*Erzincan ve Adapazarı gibi merkezlerde, Japonya ve diğer zelzele bölgesi olan yerlerdeki yapı usulüne uyulmamasının nasıl bir sebebi var. Mimarlarımız ve mühendislerimiz bu yapı usullerini incelememişler midir, yoksa bu yapı usulleri istihkâm planları gibi gizli mi tutulmaktadır? Artık yeter! Tereddüde, düşünmeye vaktimiz yok, şu beş yıllık acı tecrübeler, ağlatıcı kayıplar, anlayanlara uyarıcı dersler verdi, yapı işlerinde bir sistem benimseyelim*”⁴⁰⁷³ ifadeleriyle, yaşanan yıkıcı depremlere karşı hala inşaatlarda bir önlem alınmamasını sert bir şekilde eleştirmiştir.

Nadir Nadi de depreme karşı yapılması gerekli olan tedbirlerden yurdumuza en uygun yapı sisteminin bir an önce kararlaştırılıp uygulamaya konulmasının gerekli olduğunu altını çizerek, “*Yer sarsıntısını önceden kestirmeye imkân yoktur ama sarsıntıya uğraması muhtemel olan yerler öteden beri malumdur. Buralarda gelişigüzel yapılara göz yummak yurdun ve yurttaşın selameti adına affedilemez bir ihmalcilik olur. Cumhuriyet’in ilk yılında 1924 tarihinde uğradığımız Erzurum zelzele felaketi sanki mukadderatın kulağımızı büken bir eli idi, o zamanlardan beri metotlu bir yapı politikası güdebilseydik, dört yıldır uğradığımız acıları azaltabilirdik*” ifadesiyle de ülkede

⁴⁰⁷² Falih Rıfkı Atay, “Yeniden Binlerce Kurban”, Ulus, 7 Şubat 1944, s.1.

⁴⁰⁷³ Süha Gezgin, “Yine Zelzele”, Vakit, 3 Şubat 1944, s.2.

depreme karşı yapılacak yapı sisteminin belirlenmesinde daha fazla geç kalınmaması gerekliliği üzerinde durmuştur⁴⁰⁷⁴.

Sabahattin Sönmez, “*Yangın mı Deprem mi?*” başlıklı yazısında, depremde fazla hasarın ve can kaybının yaşanmaması için yapılacak olan binalarda ahşap kullanılması gerekliliğinden bahsetmiştir. Sönmez yazısının devamında, alçak yerlerin, çöküntü ve dolma topraklardan, dağların ise sağlam topraklardan oluştuğundan söz ederek, “*Dedelerimiz neden ahşap inşaatı tercih etti, kasaba ve şehirlerini neden dağ başlarına kurdular şimdi daha iyi anlıyoruz*”, ifadelerini kullanmıştır. Sönmez, bu ifadeleriyle, binaların dağlarda veya yüksek yerlerde, ahşap kullanılarak yapılmasının depreme karşı alınacak ve depremin zararını sıfıra indirecek bir tedbir olarak görmüştür⁴⁰⁷⁵.

H. Kenan Taşpınar da deprem nedeniyle meydana gelen fazla can kaybının sebebini, yıkılan binaların çoğunluğunun ağır, kalın duvarlı ve bağlantısız çatılı ya da ağır toprak damlı olmasına bağlamıştır. Yazarın tespitine göre, bahsi geçen özellikteki binaların deprem nedeniyle meydana gelen sarsıntılarla yıkılması, insanların ağır duvarlar ve damlar altında kalarak ezilmesine, böylelikle de daha fazla can kaybı yaşanmasına sebep olmuştur. Taşpınar bu noktada binaların yapımında hafif, elastiki, kolay ateş almayan heraklite, lingnoşlith, insulith ve cellotex adı verilen çeşitli hafif levhaların kullanabileceğini önermiştir. Kalınlığı bir santimetreden on santimetreye kadar olan bu levhaların sıcaklığı ve soğukluğu dışarıdan içeriye geçirmeme özelliği bulunmasından dolayı daha kullanışlı, Türkiye’de de yapıldığından da ucuza mal olacağını ifade ederek, yeni yapılacak binalarla ilgili önerilerde bulunmuştur⁴⁰⁷⁶.

Hidayet Nijad Erer de, “*Zelzelede Halkın Bilmesi Lazım Gelen Bazı Noktalar*” başlıklı yazısında, diğer yazarlar gibi yeni binaların yapımında kullanılacak malzemelerle ilgili görüşler ileri sürmüştür. Yapılacak olan binaların ahşap, ahşap çatılı kargir veya betonarme olarak inşa edilmesini önermiştir. Türkiye’deki yapıların tuğla, kerpiç veya moloz taştan yapıldığını, ancak taştan yapılanların çok azının ocak taşı kullanılarak inşa edildiğine dikkat çeken Erer, binaların yapımında daha çok toplama inşaat taşlarının veya dere yataklarındaki taşların kullanıldığını belirtmiştir. Erer, yeni binaların yapımında

⁴⁰⁷⁴ Nadir Nadi, “Zelzelelerden Almakta Geç Kaldığımız Ders”, Cumhuriyet, 4 Şubat 1944, s.1,3.

⁴⁰⁷⁵ Sabahattin Sönmez, “Yangın mı Deprem mi?”, Ulus, 6 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁷⁶ Kenan Taşpınar, “Depremden Az Zarar Gören Bir Yapı Tipi”, Ulus, 7 Mart, 1944, s. 2.

alternatif olarak, özellikle Bolu gibi ormanın bol olduğu bölgelerde, ağaç gövdelerinin dallarından temizlenerek elde edilen kütük halindeki malzemelerin ev yapımında kullanılabileceğini belirtmiştir⁴⁰⁷⁷.

Yazarlarla birlikte, deprem felaketini yaşayan halk da yıkılan binalar sebebiyle birçok insanın hayatını kaybetmesi karşısında tedbirlerin bir an önce alınması gerekliliği hakkındaki görüşlerini basın aracılığıyla paylaşmıştır. Bu noktada Bolu'nun Merkez Köyü'nden bir depremzede, Yeni Sabah Gazetesi'nde yer alan ifadesinde, köylerinde diğer köylere nazaran daha az hasar olmasına rağmen pek çok insanın hayatını kaybettiğini belirterek, *“Hiç kimse çıkıp da bir anda iskambil kâğıdı gibi yıkılıveren evlerimizin neden bu kadar çürük olduğunu sorup soruşturmuyor. Evlerimiz sağlam taşlardan veya betonarmeden yapılmış değildir. Orman idaresi yıllardır köylüye ağaç kestirmemiş ve dolayısıyla inşaatlarda ağaçları kullanmamıza mâni olmuştur. Bugünkü yıkımın temel sebebi budur. Köyde yıkılmadan kalan ve dolayısıyla can kaybına sebep olmayan evlerin yapısında her ne pahasına olursa olsun tedarik edilmiş yaş ve sağlam ağaç mevcuttur. Yani bu evlerdeki köylüler canlarını bu sebeple kurtarabilmişlerdir. Yıkılan ve toz haline gelen evler ise orman idaresinin hasis davranması sebebiyle tahtasız olarak yapılanlardır. Yani Bolu ve havalisi köylerinde köylüye ihtiyacı nispetinde ağaç kestirilseydi ve köylüye bunlarla inşaatı sağlamaştırmış olsaydı bu evler perişan olmadığı gibi bu kadar can kaybı yaşanmazdı. Hatta bundan bir süre önce tamire muhtaç olan evlerimizin tamiri için istediğimiz bir miktar ağaca bile izin verilmedi. Memleketimiz orman memleketidir. Niçin buranın köylüsü bu ağaçlardan istifade edemiyor”*⁴⁰⁷⁸ ifadelerini kullanarak, kendilerine yardımcı olmayan hükümeti eleştirmiştir.

2.11.4. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Deprem Bölgesini Ziyareti

Daha öncede ifade ettiğimiz üzere, deprem bölgesindeki ilk tedbirler valiler aracılığıyla alınmış, hükümet yetkilileri de depremin ardından bölgeye gelerek, alınan tedbirleri ve alınacak tedbirleri yerinde incelemişlerdir. Bu bağlamda Bolu'ya ilk olarak, şehrin milletvekilleri gelerek, depremden sonra alınan tedbirleri incelemişler, çadır

⁴⁰⁷⁷ Hidayet Nijad Erer, “Zelzelede Halkın Bilmesi Lazım Gelen Bazı Noktalar”, Cumhuriyet, 14 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁷⁸ Yeni Sabah, “Zelzele Bölgelerindeki İnsan Zayıyatının Sebepleri”, 24 Şubat 1944, s.2.

dağıtımının öncelikle köylerden yapılması hususunda talimatlar vermişlerdir⁴⁰⁷⁹. İçişleri Bakanı Hilmi Uzan, Kızılcahamam, Gerede, Bolu ve Düzce de incelemelerde bulunmuş ve bölgede yaklaşık bir hafta kalmıştır. Bayındırlık Bakanı Sırrı Day da incelemelerde bulunmak üzere deprem bölgesine gitmiştir⁴⁰⁸⁰.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, eşi Mevhibe İnönü, Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Kızılay Başbakanı Ali Rana Tarhan ile birlikte deprem bölgesinde incelemeler yapmak üzere 11 Şubat tarihinde Çerkeş'e gelmiştir. Çerkeş ziyaretinin ardından 12 Şubat'ta Zonguldak'a geçen İsmet İnönü'yü istasyonda vali, belediye başkanı, parti temsilcileri ve halk karşılamıştır. Sabahın erken saatlerinden itibaren istasyonu dolduran ahali, Cumhurbaşkanı'nı coşkun bir heyecan ve sevinçle karşılamıştır. Kömür ocakları, Karabük demir-çelik fabrikası ve halkevi ziyaretlerinin ardından Zonguldak'tan ayrılarak Çankırı'ya giden heyet, Çankırı'da da mülki ve askerî erkânla birlikte parti, belediye ve parti temsilcileri tarafından karşılanmıştır. Çerkeş, Zonguldak, Karabük ve Çankırı ziyaretlerinin ardından heyet Ankara'ya dönmüştür⁴⁰⁸¹.

2.11.5. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar

Bolu-Gerede depremi, II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği ve Türkiye'de arka arkaya deprem felaketlerinin gerçekleştiği bir dönemde yaşanmıştır. Dolayısıyla, depremin gerçekleştiği tarih, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik açıdan zorlandığı bir dönemdir. Hükümet, kendi imkânlarıyla bu sıkıntılara ve yaşanan aksaklıklara rağmen depremzede halkın ihtiyaçlarını gidermeye çalışmış, ancak diğer depremlerde olduğu gibi yine halkın yardımlarına ihtiyaç duymuştur. Bu süreçte Türk halkının depremzedeler için harekete geçmesinde yine gazeteler etkili olmuştur. Nitekim Nadir Nadi; *"Dört yıl içinde başımıza gelen bu felaketlerin ilk üçünde Türk Milleti doğrudan doğruya sarsıntıya uğrayan yurt parçalarına karşı kendi büyük varlığına layık yürekten ve yakın ilgi gösterdi. Kızılay'ın şefkatli kucağını açarak ısıtmaya koştuğu harabeler arasındaki yurttaşlarına elinden gelen yardımı esirgemedi. 2. Dünya Savaşı'ndan doğan tahammülü*

⁴⁰⁷⁹ Cumhuriyet, "Sarsıntılar Yeniden Zayıfla Sebep Oluyor", 5 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰⁸⁰ Tan, "Dâhiliye Vekili Düzce'ye Gitti", 8 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁸¹ Son Telgraf, "Başvekil ve Meclis Reisi", 14 Şubat 1944, s.1.

zor geçim şartlarına rağmen felakete uğrayan bölgelerin maddi sıkıntısını bütün millet hafifletmeğe can attı. Bugün harbin beşinci yılını yaşıyoruz, dünya vaziyetinin geçici şartları daha da güçleşmiştir. Dördüncü afet karşısında Türk milletinin her zamanki taze alakayı esirgemeyeceğine biz eminiz”⁴⁰⁸² ifadelerini kullanmıştır.

Akşam Gazetesi yazarı Şevket Rado da, Nadir Nadi gibi halka çağrıda bulunarak, *“Yurdumuzun bir köşesine çarpan bu felaketi milletçe karşılamak zorundayız ve ancak o takdirde ağırlığını hafifletebiliriz. Her vatandaş felaketin acısını duyduğu kadar yardım vazifesini de hissetmelidir. Zelzele felaketine uğrayan insanlar ayaklarını emniyetle bastıkları topraktan en büyük darbeyi yemişler, en itimat edilen şey olması gereken toprak sarsılmış, kendi tavanları altında can vermiş, yaralanmışlardır. Onların yardımına koşmakla insan için insanın topraktan daha itimat edilir olduğunu göstererek, kardeşlerimizin en yaralı taraflarını sarmış olacağız”⁴⁰⁸³ ifadeleriyle yardım yapmanın önemine değinmiştir.*

Halkı yardıma çağıran bir başka yazı ise Ulus Gazetesi’nde, *“Böyle facialar karşısında merhametimiz ve faziletimiz kaselerimizin ağzını açacak, bilgimiz ve irademiz her kaybın yerine birden fazla var koyacaktır. Yıkılan bir ağaç yerine bir koru, çöken bir kulübe yerine kunt bir yapı koyarak yaşaran gözleri kanayan yaraları alın terinden ıslanmış mendillerle silmeliyiz”⁴⁰⁸⁴ ifadeleriyle yer almıştır.*

Vakit Gazetesi ise, *“İstanbulcular, Sizin Elinize Bakan Millettaşlarımız Var”* başlıklı yazıda, *“hükümetten başka ortada tek bir teşekkül olan Kızılay’ın yardımları dışında İstanbulculara bir vazife düşmüyor mu? Biz Kızılay’a yapılacak yardımları neşre başlıyoruz, umarız ki hemşerilerimiz inilti içinde çırpan vatandaşlarımıza her yönden koşacak maddi tesellilerde öncü olacaktır”* cümleleriyle İstanbul halkını depremzedelere yardım yapmaya çağırmıştır⁴⁰⁸⁵. Vakit gazetesinde neden özellikle İstanbulculara yönelik olarak çağrıda bulunulduğu, yine gazetenin aynı gün yayınlanan baskısında açıklanmaktadır. Gazetede *“Felaketzedelere Yardım Vazifemizi Yapalım”* başlıklı yazıda, *“İstanbul’da yardım edebilecek durumda çok zengin vardır, hayat pahalılığı, kazanç sahalarının kısmen daralması, varlık vergisi gibi sebeplere rağmen zenginlerimiz*

⁴⁰⁸² Nadir Nadi, “Zelzelelerden Almakta Geç Kaldığımız Ders” Cumhuriyet, 4 Şubat 1944, s.1,3.

⁴⁰⁸³ Şevket Rado, “Zelzele Felaketi Karşısında”, Akşam, 9 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁸⁴ Ulus, “Deprem”, 8 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁸⁵ Vakit, “İstanbulcular, Sizin Elinize Bakan Millettaşlarımız Var”, 5 Şubat 1944, s.1.

azalmamıştır. Sadece servet, kısmen sahip ve yer değiştirmiştir. Bunun böyle olduğu İstanbul'un hayatında açıkça görülmektedir. Zengin ve orta halli İstanbulluların karlar altında titreyen yurttaşlara kudretleri derecesinde yardım edeceklerine şüphe yoktur” ifadeleri özellikle İstanbullulara neden çağrı yapıldığını açıklamaktadır. Yazının devamında, “servet, insanlara yalnız, refah zevk ve sefa, içtimai hayatta az çok mevki teminine yarayan bir vasıta değildir, aynı zamandan birtakım vazifeler de hatta fedakârlıklar da yükler. Bunların başında içtimai yardım gelir, içtimai yardım kimsenin aklına bile gelmezken atalarımız asırlarca müddet evvel garplıların aklına gelmeyen, birçok hayrat vücuda getirmişlerdir. Servetlerinin büyük bir kısmını bu hayır işlerine yatırmışlardır”, ifadeleriyle II. Dünya Savaşı sebebiyle Türkiye’de ortaya çıkan servet sahipleri eleştirilmektedir. Ayrıca, Erzincan felaketi sonrasında toplanan para miktarının 1 milyonu bulduğunun belirtildiği yazıda, aynı miktarın tekrar toplanmasının sağlanması için İstanbul Valisi Lütü Kırdar’ın bütün İstanbulluları yardıma çağırması istenmiştir⁴⁰⁸⁶.

Hakkı Süha Gezgin de yine aynı gazetedeki “Acımız Büyüyor” başlıklı yazısında zenginlerin yardımlarının yetersizliğini, “Okullarda ellerinde kumbaralarla felaketzedeler için yardım toplamaya çalışan öğrencilerin bu temiz gayretlerinin büyükler arasında gösterilmiyor, bin türlü vurgun, kara borsa, hile, dalavere haberleri içinde bari böyle ruhu besleyen, ümit saksısını sulayan hayırlı işaretlerde görölse, ama bu ahlaksızlıkları yapanların vataniyle milletiyle, ahlak, merhamet ve vicdanla ne alakaları var? diyeceksiniz. Günahlarının bir parçasını da olsun affettirmek de onlar için kârdır. Kâr ise bu adamların asla vazgeçemeyecekleri en büyük şey hatta en büyük puttur. Gazetelerimiz, sayfalarında birer yardım sütunu açsalar şefkat semtine yolu düşmeyen bazı zenginlerimize kolaylık gösterirlerse iyi olur sanırım...”⁴⁰⁸⁷ cümleleriyle ağır biçimde eleştirmiştir.

Nitekim felaketin üzerinden günler geçmesine rağmen İstanbul’da yardıma dair herhangi bir davet olmadığını, halkın yeteri kadar yardım etmediğini Cemalettin Saraçoğlu da Yeni Sabah Gazetesi’ndeki “Vazife Başında” başlıklı yazısında ele almıştır. Saraçoğlu, halkın yardım etmemesini dört beş yıldır meydana gelen felaketleri kanıksamış olmasına bağlayarak halkı, “Ne olduk? Yüreğlerimiz neden bu kadar

⁴⁰⁸⁶ Vakıf, “Felaketzedelere Yardım Vazifemizi Yapalım”, 5 Şubat 1944, s.5.

⁴⁰⁸⁷ Hakkı Süha Gezgin, “Acımız Büyüyor”, Vakıf, 4 Şubat 1944, s.2.

katılaştığı “cümleleriyle eleştirmiştir. Yazar ayrıca, “Kar üstünde annelerine sarılarak ısınmaya çalışan babalarını kaybetmiş öksüz yavruların, alelacele kurulmuş yatak çarşafı örtülü çadırların altında titreşen mübarek Türk ninelerinin yardımlarına koşmak için açılacak yardım listeleri daha şimdiden gönül ferahlatacak yekûnları geçmiş olmalıydı, hani hepimiz birimiz, birimiz hepimiz içindi? Her İstanbullunun gönlünden koparacağı tek on kurşuk binlerce felaketzedeyi kurtarabilir. İstanbullular evsiz barksız karlar üstünde titreşen kardeşlerimize yardım için vazife başına...”⁴⁰⁸⁸ cümleleriyle de İstanbul halkını yardıma çağırmıştır.

Depremzedeler için İstanbul halkından beklenen yardımlar ilk anda beklenildiği ölçüde olmamıştır. İstanbul halkından beklenen yardımın hızlı ve yeterli ölçüde sağlanabilmesi adına, İstanbul Valisi Lütfi Kırdar, İstanbullulara yardım davetinde bulunmuştur. Kırdar, felaketzedelere yapılacak yardımların belirlenmesi için Ticaret Odası üyeleri ve tanınmış tüccarlarla bir toplantı yaparak, *“Sevgili yurdumuz gene tabi bir afete uğradı, vatandaşlarımız arasında ölenler, yaralananlar da vardır, şehirlerimiz kasabalarımız ve köylerimizde binlerce ev yıkıldı. Yardıma muhtaç vatandaşlarımızın miktarları deprem bölgesinden gelen haberlere göre çoktur ve gittikçe artmaktadır. Hükümet ve Kızılay yaralılara ve açıkta bulunanlara ilk yardımı süratle yapmaktadır. Fakat bu kış günlerinde evleri, barkları yıkılanlara yardım etmek her Türk vatandaşının vazifesidir. Ben İstanbullu hemşerilerimi bilhassa servet sahiplerini, vazifelerini yapmaya ve bu borçlarını ödemeye davet ediyorum. İstanbul halkının davetime icabet edeceğine ve karlar altında çadırlar içinde yatan bedbaht felaketzede kardeşlerimize yardım için her zamanki gibi hassas ve civanmert davranacağına eminim. Tacirlerin, müteahhitlerin, esnafın her türlü, irat ve akar sahiplerinin bankaların, diğer şirketler ve müesseseler erkânının şefkat ve insanlık duygularına hitap ediyorum. Bu hayırlı yardım işinde ilk hareket olmak üzere ticaret odasında bir komite teşekkül edilmiş, komite tacirlerimize birer mektupla müracaat ederek yardımlarını istemiştir. Ve isteyecektir. Tacirlerin bu mektuplara en kısa zamanda şerefleri ve mali kudretleri nispetinde cömertçe cevap vermelerini rica ederim, yardımlar makbuz karşılığında Kızılay tarafından toplanacaktır. Tacirler dışında, emlak sahiplerine ve diğer bütün servet ve kazanç sahipleri ile mali milli müesseselere de müracaat edilecektir. Şehir halkından eşya*

⁴⁰⁸⁸ Cemalettin Saraçoğlu, “Vazife Başına”, Yeni Sabah, 6 Şubat 1944 s.1,5.

yardımda bulunacaklar da Kızılay Yardım Severler Cemiyeti ile Halkevleri makbuz karşılığında eşyaları kabul edeceklerdir” ifadeleriyle, İstanbul halkına özellikle de İstanbul’daki servet sahiplerine seslenmiş, İstanbul halkından kendilerinde mevcut fazla giyecek ve yatacak eşyasından bir kısmını felaketzedelere yardım olarak vermelerini rica etmiştir⁴⁰⁸⁹. Kırdar, yardım faaliyetlerinin genişlemesi adına, ayrıca büyük bir balonun verilmesi için ayrı bir komitenin toplanması kararını da almıştır⁴⁰⁹⁰.

İstanbul Valisi Lütü Kırdar’ın davetiyle birlikte ticaret odalarında oluşturulan komite, kısa sürede çalışmalara başlayarak tüccarlara şu şekilde mektup göndermiştir; *Sayın meslektaş! Son zelzele felaketine uğrayan mıntikalarda evini, barkını, malını, mülkünü kaybeden yurttaşlarımıza yardım için bütün meslektaşlarımızın içten gelen arzularını yerine getirmek üzere bir yardım komitesi kurulmuştur. Bin bir meşâğıl arasında didişen sayın arkadaşlarımızın yardıma iştiraklerini teshil maksadıyla bu mektubumuzun karşı sahifesine, vermek istedikleri miktarı yazıp mazrufen bir hafta zarfında posta ile bize iadelerini rica ediyoruz. Tahsildarlar size müracaat ile bu bildirdiğiniz meblağı makbuz mukabilinde alacaktır. Kış gününde evsiz, ocaksız kalmış yurttaşlarımızın bin bir ihtiyacını karşılayacak olan bu yardımınızı bekler ve saygılar sunarız”⁴⁰⁹¹. Bahsi geçen bu mektuplara bazı tüccarlardan beklenen yardımların yapılmadığı, hatta Leon Con Kasabyan adındaki büyük ihracat firması tarafından sadece 5 lira yardım yapılması eleştirilere sebep olmuştur⁴⁰⁹².*

İstanbul Ticaret Odası ve Borsası vasıtasıyla tacirlerin, Bölge Sanayi Birliği vasıtasıyla da sanayi erbabının ve Esnaf Odası kanalıyla da esnaf cemiyetlerine müracaat edilerek para yardımıyla birlikte giyim eşyası ve yorgan, battaniye gibi eşyaların yardım olarak kabul edeceğini bildiren komiteye, CHP il teşkilatı da mahalle mümessillikleri aracılığıyla halkın yapacağı bağışları ev ev dolaşarak toplama yoluyla yardımda

⁴⁰⁸⁹ Ulus, “İstanbullular! Felaketzede Kardeşlerimiz Bizden Yardım Bekliyorlar”, 6 Şubat 1944, s.1,3; Cumhuriyet, “Vali İstanbul Hemşerilerini Yardıma Davet Ediyor”, 6 Şubat 1944, s.1,3; Akşam, “Zelzele Felaketzedelere Yardım”, 6 Şubat 1944, s.1; İkdâm, “Zelzele Felaketi”, 6 Şubat 1944, s.3; Son Telgraf, “Valinin İstanbul Halkını Yardıma Daveti”, 6 Şubat 1944, s.3; Yeni Sabah, “Felaketzedelere Yardım Ediniz”, 6 Şubat 1944, s.1, 5.

⁴⁰⁹⁰ Akşam, “Felaketzedelere Yardım”, 8 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁹¹ Akşam, “Tüccarların Yardımı”, 8 Şubat 1944, s.2.

⁴⁰⁹² Cumhuriyet, “Ticaret ve Sanayi Erbabı Teberrürlara Başladı”, 10 Şubat 1944, s.3; İkdâm, “Zelzele Felaketi”, 10 Şubat 1944, s.3; Son Telgraf, “Zelzele”, 10 Şubat 1944, s.3.

bulunmuştur⁴⁰⁹³. Ticaret Odası'nda kaydı bulunmayan emlak ve servet sahiplerinin yardımda bulunması içinse ayrı bir komite oluşturulmuştur⁴⁰⁹⁴. Ticaret ve esnaf odaları aracılığıyla tüccar ve esnafa müracaat edilerek yapılan yardımlar kısa sürede İstanbul'da 20.000 liranın toplanmasıyla sonuçlanmıştır⁴⁰⁹⁵. Ancak, bilhassa zenginlerden beklenen yardımlar beklenen ölçüde olmamıştır. Vakit Gazetesi'nde bir tür mizah köşesi olarak adlandırabileceğimiz “*Günün Alayı*” adlı köşede,” *Zelzele zaman zaman fasılaya uğramakla birlikte hala devam ediyor. Fakat bu kadarı da kâfi değil! Rica ederim üzerime yürümeyin. Aklımı şaşırmış değilim. Zira, zenginlerimizin hamiyet hislerini yerinden kımıldatmak için galiba dünyanın batması lazım gelecek!..*”⁴⁰⁹⁶ ifadeleriyle zenginlerin yapmış oldukları bağışların yeterli olmaması konu edinilmiştir.

İstanbul'daki yardım faaliyetleri gibi, Ankara'da da esnaf odaları kendi aralarında örgütlenerek depremzedelere katkıda bulunmaya çalışmışlardır. Bu amaçla, Ankara Esnaf Odası idare heyetiyle, 23 meslek heyeti azaları, esnaf odası binasında bir toplantı yaparak, Ankara'daki ticaret ve sanat sahiplerinin yardımlarına başvurmak suretiyle para toplamak üzere aralarından yedi ekip oluşturmuşlardır. Bu bağlamda ekipler, Kızılay makbuzlarıyla para toplamaya başlamışlardır. Komitenin başkanlığını yapan Ankara Milletvekili Arif Çubukçu, 15 Şubat'ta yaptığı açıklamada, toplanan bağış miktarının 45.928 lira olduğunu, ayrıca 1300 lira değerinde bir ton çivi ile, 4000 lira değerinde 1430 takım kadın, erkek çocuk iç çamaşırının toplandığını belirtmiştir⁴⁰⁹⁷.

İstanbul ve Ankara dışında, Anadolu'da faaliyetlerde bulunan “*Yardım Sevenler Cemiyeti*” de felaketzedeler yararına çalışmalarda bulunmuştur. Öncelikle yaralıların tedavisi amacıyla yaptığı çalışmaların öne çıktığını gördüğümüz cemiyet, hastabakıcılık kursları açarak⁴⁰⁹⁸ depremde zarar görenlerin yanında olmaya çalışmıştır. Cemiyet ayrıca, depremde önce çeşitli hastanelerde açmış oldukları kurslarda yetişmiş olan hastabakıcılardan gönüllü olanları da deprem bölgesine göndermiştir⁴⁰⁹⁹. Böylelikle

⁴⁰⁹³ Cumhuriyet, “İstanbul Halkının Yapacağı Yardım”, 7 Şubat 1944, s.3; Akşam, “Zelzele Mıntıkasında Hasarat”, 7 Şubat 1944, s.2; İktidam, “Zelzele Sahasında Durum ve Yardımlar”, 7 Şubat 1944, s.3; Son Telgraf, “Zelzelede”, 7 Şubat 1944, s.5.

⁴⁰⁹⁴ Cumhuriyet, “Ticaret ve Sanayi Erbabı Teberrürlere Başladı”, 10 Şubat 1944, s.3.

⁴⁰⁹⁵ Tan, “Zelzele Bölgesinde”, 7 Şubat 1944, s.1.

⁴⁰⁹⁶ Vakit, “Günün Alayı”, 12 Şubat 1944, s.2

⁴⁰⁹⁷ Ulus, “Ankara, Son Yerdepremi Kurbanlarına 50000 Liralık Bağışta Bulundu”, 15 Şubat 1944, s.1,2.

⁴⁰⁹⁸ Ulus, “Sayın Bayan İnönü'nün Huzuruyla Yardımsevenler Cemiyeti'nin Gönüllü Hasta Bakıcı Kursu Dün de Derslere devam etti”, 7 Mart 1944, s.1.

⁴⁰⁹⁹ Tan, “Zelzele Bölgesinde”, 7 Şubat 1944, s.1.

cemiyet, hem yaralıların tedavisinin kısa sürede sağlanmasında hem de hasta sayısının artmasından kaynaklı olarak sağlık personeli yetersizliğinin önüne geçmeye çalışmıştır. Cemiye ayrıca, Mevhibe İnönü'nün desteğiyle, Ankara Palas Oteli'nde felaketzedeler için piyango çekilişleri düzenleyerek maddi destek sağlamaya çalışmıştır⁴¹⁰⁰. Felaketzedelere kıyafet olarak da yardımlarda bulunan cemiyet, bu bağlamda deprem bölgesine kadın kıyafetleri göndermiş, ayrıca bünyesindeki dikiş atölyelerini aralıksız çalıştırmıştır⁴¹⁰¹.

Cemiyetin Ankara Şubesi de, Ankaralı kadınlara felaketzedeler için giyecek dikilmesiyle amacıyla çağrıda bulunmuş, dikiş işini yapabilenlerin dikiş atölyesinde veya evlerinde çalışmalarını istemiştir⁴¹⁰². Bunun dışında Manisa Yardım Sevenler Cemiyeti 500 lira, Erzincan Yardım Sevenler Cemiyeti 500 lira, Karadeniz Ereğlisi Avni Kaptan Cemiyeti 150 lira, Çanakkale Yardım Sevenler Cemiyeti 400 lira⁴¹⁰³, Kars Yardım Sevenler Cemiyeti 300⁴¹⁰⁴, Sivas Yardım Sevenler Cemiyeti 262 lira⁴¹⁰⁵, İzmir Yardım Sevenler Cemiyeti de 500 lira⁴¹⁰⁶ bağışta bulunarak yardım faaliyetlerine katkı sağlamışlardır.

Ülke genelinde de birçok il, ilçe, kasaba ve köy ahalisi de organize olarak depremlere nakit veya eşya yardımında bulunmuşlardır. Bozüyük⁴¹⁰⁷, Acıpayam, Kızılhisar⁴¹⁰⁸, Sivrihisar Süres Köyü, Elazığ, Keskin, Bor, Mihaliçcik, Şarköy, Muğla, Akdağ, Küçükkuyu, Küçük Cetmir Köyü, Erciş, Suşehri, Derik, Erdek, Yatağan⁴¹⁰⁹, Bayındır, Bodrum, Bozkır, Çanakkale, Edremit, Konya Ereğlisi, Kırşehir, Bartın, Adana, Kars Eskişehir, Gaziantep, Bandırma, Çemişgezek, Saray, Ankara Teşerek Köyü, Yakacık Köyü⁴¹¹⁰, Ağın, Umurbey, Manavgat, Kaş, Germencik, Yozgat, Nazilli, Canpazarı, Yenice, Meriç, Hadım, Eriş, Topkapı, Geyve, Göynük, Turhal nahiye ve

⁴¹⁰⁰Ulus, "Yerdepremi Kurbanlarının Yararına Yardımsevenler Cemiyetinin Balosu", 7 Şubat 1944, s. 2.

⁴¹⁰¹Ulus, "Ankara, Son Yerdepremi Kurbanlarına 50000 Liralık Bağışta Bulundu", 15 Şubat 1944, s.1,2.

⁴¹⁰²Cumhuriyet, "Yardımsevenler Kurumunun Felaketzedeler için Faaliyeti", 6 Şubat 1944, s.1.

⁴¹⁰³Ulus, "Yer Depremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 12 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁰⁴Ulus, "Deprem Kurbanlarına Yapılan Bağışlar", 11 Mart 1944, s.2.

⁴¹⁰⁵Vakit, "Naci Demirağ'ın Bağışı", 21 Şubat 1944, s.1,2.

⁴¹⁰⁶Ulus, "Yersarsımı Kurbanlarına Yapılan Bağışlar", 23 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁰⁷Vakit, "Zelzele" 7 Şubat 1944, s.4; Ulus, "Deprem Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 8 Şubat 1944, s.3

⁴¹⁰⁸Cumhuriyet, "İstanbul Halkının Yapacağı Yardım", 7 Şubat 1944, s.3; Yeni Sabah, "Felaketzedelere Teberru", 7 Şubat 1944, s.3; Vakit, "Zelzele" 7 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁰⁹Ulus, "Deprem Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 8 Şubat 1944, s.3.

⁴¹¹⁰Ulus, "Ankara'da Yardım Komitesi Yapılan Bağışlar Dün 40.000 Lirayı Buldu", 11 Şubat 1944, s.1.

köyleri ⁴¹¹¹, Çatalca, Konya Aksaray, Taşköprü, Gediz, Nazilli, Söğüt, Sandıklı⁴¹¹², Osmaniye, Kütahya, Çınar, Karadeniz Ereğlisi⁴¹¹³, Maraş, Kemalpaşe, Bünyan, Bayramiç⁴¹¹⁴, Kula, Nevşehir, Edremit Güre Köyü, Kurt Köyü, Hayriye Köyü, Kadriye Köyü, Fulacıt Köyü ⁴¹¹⁵, Marmara Ereğlisi'ne bağlı köyler⁴¹¹⁶, Cide, Turgutlu, Akseki, Keşan, Gönen, Çumra, Çanakkale, Bünyan⁴¹¹⁷, Hasankale, Çumra, Mut⁴¹¹⁸, Karamürsel İlyas Köyü, Uşak, Filyos, Keçiözümlü, Safranbolu'nun Ulus Nahiyesi, Öğüt Köyü, Konya, Pülümür ve Afyon⁴¹¹⁹ halkı depremzedeler için yardım faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Ayrıca Zonguldak halkı Mengen halkı için 1828 liralık, Safranbolu halkı için ise 1328 liralık mısır bağışında bulunmuştur⁴¹²⁰. Adapazarı Halkevi sosyal yardım kolunun teşebbüsü ile Bolu için 1000 ekmek, 20 sandık çivi, 70 gemici feneri, 2 kilo çay ve 2 çuval ıhlamur, Gerede için 900 ekmek, 1000 kutu kibrit, 20 gemici feneri, 20 kilo mum, 5 fiç ve 7 sandık çivi, 2 kilo çay, 1 çuval ıhlamur, Düzce için ise 270 ekmek, 17 gemici feneri, 5 sandık çivi toplanmış ve kamyonlarla Bolu, Gerede ve Düzce'ye ulaştırılmıştır⁴¹²¹. Sivrihisar'ın 13 köyünden bin çorapla beraber 5235 lira, Bartın halkı 3000 lira değerinde 18 çuval un, bir çuval mısır, iki küfe zeytin, iki çuval sabun, 1305 ekmek, ayrıca Mengen için olmak üzere, 200 lira değerinde 6 çuval buğday unu, 7 çuval mısır unu, bir küfe zeytin, bir çuval sabun ve 7 çuval tuz ile 250 parça giyim eşyası⁴¹²², Geyve 100 lirayla birlikte 3000 kilo ekmek göndermek suretiyle depremzedelere yardımda bulunmuşlardır⁴¹²³. Hacıbektaş halkı da 345 lira parayla birlikte yollamış olduğu 22 çift çorap, 11 çift yün eldiven, 1 yün kazakla depremzede halkın yanında olmuştur⁴¹²⁴.

⁴¹¹¹Ulus, "Son Yerdepremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 9 Şubat 1944, s.3.

⁴¹¹²Ulus, "Deprem Kurbanlarına Yapılan Bağışlar", 11 Mart 1944, s.2.

⁴¹¹³Ulus, "Yerdepremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 14 Şubat 1944, s.2; Vakit, "Yurttan Yardımlar", 14 Şubat 1944, s.3; Akşam, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım", 14 Şubat 1944, s.2.

⁴¹¹⁴Ulus, "Anadolu Ajansı Vasıtasıyla Yapılan Bağışlar", 15 Şubat 1944, s.2.

⁴¹¹⁵Ulus, "Bolu'da Depreme Ait son Bilanço", 16 Şubat 1944, s.2.

⁴¹¹⁶Cumhuriyet, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım", 17 Şubat 1944, s.1.

⁴¹¹⁷Ulus, "Son Yesarsımı Kurbanlarına Yapılan Bağışlar", 20 Şubat 1944, s.4.

⁴¹¹⁸Vakit, "Bağışlar", 21 Şubat 1944, s.2.

⁴¹¹⁹Ulus, "Yer Depremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 12 Şubat 1944, s.2.

⁴¹²⁰Vakit, "Depremden Zarar Görenlere Yardım Ediyoruz", 13 Şubat 1944, s.1,3.

⁴¹²¹Ulus, "Yerdepremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 10 Şubat 1944, s.2, Vakit, "Zelzele", 10 Şubat 1944, s.4.

⁴¹²²Ulus, "Bolu'da Depreme Ait son Bilanço", 16 Şubat 1944, s.2.

⁴¹²³Ulus, "Yersarsımı Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 17 Şubat 1944, s.2.

⁴¹²⁴Ulus, "Hacıbektaş'ta", 21 Şubat 1944, s.4.

Maraş Elbistan Orta Okulu⁴¹²⁵, Ankara Türk Maarif Lisesi Kız Bölümü, Siyasal Bilgiler Okulu Öğrencileri⁴¹²⁶, Fatih 28. İlkokulu⁴¹²⁷, Kabataş Lisesi⁴¹²⁸, Çorum Ortaokulu, Artvin Gazi ilkokulu, Datça Gaz Çiftliği Stajyer Öğrencileri, Bağarası Nahiyesi İlkokulu⁴¹²⁹, Necati Bey İlkokulu, Atatürk Erkek İlkokulu⁴¹³⁰, Mecitözü Okulu, Filyoz Okulu, Keçiborlu İlkokulu⁴¹³¹, Ankara Ulus Okulu⁴¹³², Nişantaşı Kız Ortaokulu, İstanbul Erkek Lisesi, 13. İlkokul⁴¹³³, İstanbul Haydar Paşa Lisesi, Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü, Polis Koleji öğrencileri, 62. Top ve Topçu Atış Okulu, Bahçelievler İlkokulu, Askeri Veteriner Okulu⁴¹³⁴, Cibali 63. İlkokulu⁴¹³⁵, DDY Meslek Okulu, Urfa Orta ve İlkokulları⁴¹³⁶, Gaziantep Gazi Mustafa Kemal İlkokulu⁴¹³⁷, Saraçhanebaşı 56.Okulu⁴¹³⁸, Üsküdar Amerikan Kız Lisesi⁴¹³⁹, Akmağdeni İnönü İlkokulu, Akhisar Merkez Okulu⁴¹⁴⁰, Bartın Ortaokulu, Malatya Lisesi⁴¹⁴¹, Alâşehir Merkez Okulu, Beyoğlu Altıncı İlkokulu⁴¹⁴², Antep Şehit Şahin Okulu, Turgutlu İsmet Paşa İlkokulu, Karamürsel Merdegöz Köy Okulu, Divrik Cumhuriyet Okulu, Karadeniz Ortaokulu, Ankara Maltepe İlkokulu, Türk Maarif Koleji⁴¹⁴³, Erenköy Kız Lisesi, Cağaloğlu Birinci Erkek Ortaokulu, 44. İlkokul, Fatih 45. İlkokul⁴¹⁴⁴, Karaman Ortaokulu, Antakya Erkek Lisesi⁴¹⁴⁵, Üsküdar

⁴¹²⁵ Ulus, “Deprem Kurbanlarına Yapılan Yardımlar”, 2 Şubat 1944, s.4.

⁴¹²⁶ Ulus, “Felaketzedelere Bağışlar”, 3 Şubat 1944, s.2.

⁴¹²⁷ Tan, “Yardım Faaliyeti”, 4 Şubat 1944, s.5.

⁴¹²⁸ Yeni Sabah, “Felaketzedelere Teberrü”, 7 Şubat 1944, s.3; Akşam, “Zelzele Mıntıkasında Hasarat”, 7 Şubat 1944, s.2; İkdâm, “Zelzele Sahasında Durum ve Yardımlar”, 7 Şubat 1944, s.3; Son Telgraf, “Zelzelede”, 7 Şubat 1944, s.5; Tan, “Kızılay’a Yapılan Bağışlar”, 8 Şubat 1944, s.2.

⁴¹²⁹ Ulus, “Deprem Kurbanlarına Yeni Bağışlar”, 8 Şubat 1944, s.3; Vakit, “Ankara’dan Yardımlar”, 8 Şubat 1944, s.4.

⁴¹³⁰ Ulus “Ankara’da Yardım Komitesi Yapılan Bağışlar Dün 40.000 Lirayı Buldu”, 11 Şubat 1944, s.1.

⁴¹³¹ Ulus, “Yer Depremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar”, 12 Şubat 1944, s.2; Vakit, “Teberrülar”, 12 Şubat 1944, s.4.

⁴¹³² Vakit, “Teberrülar”, 12 Şubat 1944, s.4.

⁴¹³³ Tan, “Kızılay’a Yapılan Bağışlar”, 8 Şubat 1944, s.2.

⁴¹³⁴ Ulus, “Son Yerdepremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar”, 9 Şubat 1944, s.3.

⁴¹³⁵ Vakit, “Düne kadar 4272 Ölü tespit Edildi”, 9 Şubat 1944, s.4.

⁴¹³⁶ Vakit, “Zelzele”, 10 Şubat 1944, s.4; Ulus, “Yerdepremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar”, 10 Şubat 1944, s.2.

⁴¹³⁷ Ulus, “Deprem Kurbanlarına Yapılan Bağışlar”, 11 Mart 1944, s.2.

⁴¹³⁸ Cumhuriyet, “Son Sarsıntılar Bolu’da Yeniden Hasar Yaptı”, 12 Şubat 1944, s.3; İkdâm, “Başvekilimiz ve Meclis Reisimiz Zelzele Mıntıkasında Bulunuyorlar”, 12 Şubat 1944, s.1; Son Telgraf, “Zelzele”, 12 Şubat 1944, s.5.

⁴¹³⁹ Son Telgraf, “Yardım Faaliyeti”, 13 Şubat 1944, s.3.

⁴¹⁴⁰ Ulus, “Yerdepremi Kurbanlarına yeni Bağışlar”, 14 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁴¹ Vakit, “Depremden Zarar Görenlere Yardım Ediyoruz”, 13 Şubat 1944, s.1,3.

⁴¹⁴² Ulus, “Anadolu Ajansı Vasıtasıyla Yapılan Bağışlar”, 15 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁴³ Ulus, “Bolu’da Depreme Ait Son Bilanço”, 16 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁴⁴ Vakit, “Yardımlar”, 16 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁴⁵ Ulus, “Yersarsımı Kurbanlarına Yeni Bağışlar”, 17 Şubat 1944, s.2.

4. Ortaokulu, 21. İlkokul, 23. İlkokul, 30. İlkokul⁴¹⁴⁶, Fatih 13. İlkokulu⁴¹⁴⁷, Bursa Erkek Lisesi, Yalvaç Ortaokulu, Bartın Ortaokulu, Mecidözü Merkez İlkokulu, Karadeniz Ereğlisi Kayabaşı İlkokulu, Tekirdağ Süleyman Paşa Okulu⁴¹⁴⁸, Konya Askeri Lisesi, Ticaret Lisesi⁴¹⁴⁹, Kütahya Lisesi, Silifke Ortaokulu⁴¹⁵⁰, Karaman Süvari Binicilik Tatbikat Okulu, Antep İstiklal İlkokulu, Sakarya İlkokulu, Havran 8 Eylül Okulu, Konya 19 Mayıs İlkokulu, Antakya Kız Lisesi, İnönü İlkokulu⁴¹⁵¹, Galatasaray Lisesi 450⁴¹⁵², Arapkir Cumhuriyet İlkokul, Biga Dimetoka İlkokulu, Elmalı Mügren Köyü Okulu, Kadınhan Merkez Okulu, Karaman Gazi İlkokulu, Ankara Kayacık İlkokulu⁴¹⁵³, Beyoğlu 29. İlkokulu⁴¹⁵⁴ gibi ilk, orta ve lise düzeyindeki okullar, öğrenci ve öğretmenleriyle birlikte topladıkları paralarla depremzedelere yardım ellerini uzatmışlardır. Akşehir Cumhuriyet Okulu öğrencileri de, Gerede’de felakete maruz kalan okul öğrencileri için kendi aralarında topladıkları 19 parça giyim eşyası ile 100’er adet defter ve kurşun kalem göndermişlerdir⁴¹⁵⁵.

Felaketzedeler için, üniversite ve yüksekokullarda da büyük ve geniş çaplı yardım çalışmaları yapılmıştır⁴¹⁵⁶. Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri, öğrenci ve idare personeli⁴¹⁵⁷, Fen Fakültesi öğrencileri⁴¹⁵⁸, Edebiyat Fakültesi İngiliz Edebiyatı Bölümü öğrencileri kendi aralarında para toplayarak, yardım faaliyetlerinde katkıda bulunmuşlardır⁴¹⁵⁹. İktisat Fakültesi 1. ve 2. Sınıf öğrencilerinin de destek olduğu üniversitelerdeki yardım faaliyetlerinde,⁴¹⁶⁰ İktisat Fakültesinden bir grup öğrenci para başışı haricinde, depremzedeler için 5 kömür sobası, 50 yün battaniye, 1820 yün kar başlığı, 802 yün atkı, 71 yün kazak, 30 adet çeşitli çocuk çamaşırını Kızılay’a teslim

⁴¹⁴⁶ Cumhuriyet, “Zelzele Felaketzedelerine Yardım”, 17 Şubat 1944, s.1.

⁴¹⁴⁷ Tan, “Felaketzedeler İçin Yapılan Teberrüler”, 18 Şubat 1944, s.3.

⁴¹⁴⁸ Ulus, “Yersarsımı Kurbanlarına Yeni Bağışlar”, 19 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁴⁹ Ulus, “Son Yersarsımı Kurbanlarına Yapılan Bağışlar”, 20 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁵⁰ Vakit, “Bağışlar”, 21 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁵¹ Ulus, “Yersarsımı Kurbanlarına Yapılan Bağışlar”, 23 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁵² Akşam, “Bolu ve Havalisi Zelzele Felaketzedelerine Verilen İane Listesi”, 23 Şubat 1944, s.3.

⁴¹⁵³ Ulus, “Yersarsımı Kurbanlarına Yeni Bağışlar”, 25 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁵⁴ Cumhuriyet, “Felaketzedelere Yardım Eden Yavrular”, 25 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁵⁵ Ulus, “Anadolu Ajansı Vasıtasıyla Yapılan Bağışlar”, 15 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁵⁶ Cumhuriyet, “Felaketzedeler İçin Yapılan Teberrülar”, 8 Şubat 1944, s.2; Vakit, “Şehrimizden Yardımlar”, 13 Şubat 1944, s.1,3; Son Telgraf, “Yardım Faaliyeti”, 13 Şubat 1944, s.3; Vakit, “Zelzele Vilayetlerindeki Valilere Selahiyet”, 15 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁵⁷ Ulus, “Son Yerdepremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar”, 9 Şubat 1944, s.3.

⁴¹⁵⁸ Ulus, “Anadolu Ajansı Vasıtasıyla Yapılan Bağışlar”, 15 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁵⁹ Akşam, “Talebenin Bolu Felaketzedelerine Yardımı”, 15 Şubat 1944, s.3.

⁴¹⁶⁰ Tan, “Yapılan Teberrüler”, 12 Şubat 1944, s.2.

etmişlerdir⁴¹⁶¹. Üniversite Talebe Birliği ise, Kadıköy halkevinde konser düzenlemek suretiyle yardım faaliyetleri içinde yer almıştır⁴¹⁶².

Muğla Vilayet Memurları⁴¹⁶³, Milli Savunma Bakanlığı Levazım Eşya ve Teçhizat subay ve askeri memurları, anbar erleri-işçileri, Ankara Başmüdürlüğü Depolar memur ve işçileri⁴¹⁶⁴, Yükçüler (hamamcılar) Cemiyeti⁴¹⁶⁵, Beykoz deri ve kundura fabrikası memur ve işçileri⁴¹⁶⁶, Söğüt'teki İpek ve Sakarya fabrikaları işçileri, Çivril'deki pancar çiftçileri⁴¹⁶⁷, Devlet Ziraat İşletmesi memur ve müstahdemleri⁴¹⁶⁸, Karaman Emniyet Komiserliği memurları ve bekçileri⁴¹⁶⁹, İstanbul'da Küçük Deniz Motörleri Nakliyat Birliği⁴¹⁷⁰, Taksim Belediye Zabıtası Müdüriyeti⁴¹⁷¹, Kuvarsan İşletmeleri memurları, Küçük Sanatlar Kooperatifi⁴¹⁷², Felemenk Tütün Şirketi, Türk Limited Şirketi, Kendir ve Keten Sanayi Anonim Şirketi, Ali Tansever Firması, Tan Türk Limited Şirketi, Güney Şirketi⁴¹⁷³, Karamürsel Mensucat Fabrikası⁴¹⁷⁴, Alpallu Şeker Fabrikası memur ve işçileri⁴¹⁷⁵, Beyoğlu tüccar ve esnafları⁴¹⁷⁶, Ayvalık Fazıl Doğan Prina fabrikası müstahdem ve işçileri, Türkiye Şeker Şirketi⁴¹⁷⁷, Serattar İthalat İhracat T.A.Ş., Mahsulat Türün İhracat, Hasan Özış Ecza Deposu, Koçzade Ortakları Kollektif Şirketi, Deniz Toprak Ürünleri T.A.Ş., Yedikule İplik Fabrikası, İstanbul İdrofil Fabrikası Anonim Şirketi, Doğu Ticaret Anonim Şirketi, Ostro Limited Şirketi, İhsan Mermerci Mermer İç Manifatura Şirketi⁴¹⁷⁸, Devlet Ziraat İşletmesi Kurumu ile memur ve

⁴¹⁶¹ Vakit, "Teberrüler", 12 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁶² Vakit, "Zelzele Felaketzedeleri İçin Yardım Miktarı 200 Bin Liraya Yaklaşıyor", 25 Şubat 1944, s.3.

⁴¹⁶³ Ulus, "Deprem Kurbanlarına Yapılan Bağışlar", 11 Mart 1944, s.2.

⁴¹⁶⁴ Ulus, "Bolu'da Depreme Ait son Bilanço", 16 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁶⁵ Cumhuriyet, "Felaketzedeler İçin Yapılan Teberrular", 8 Şubat 1944, s.2

⁴¹⁶⁶ Yeni Sabah, "Başvekilimiz Zelzele Sahasında", 13 Şubat 1944, s.5.

⁴¹⁶⁷ Vakit, "Teberrüler", 12 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁶⁸ Vakit, "Yardım Seferberliği", 11 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁶⁹ Ulus, "Yersarsımı Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 19 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁷⁰ Ulus, "Yerdepermi Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 10 Şubat 1944, s.2; Vakit, "Zelzele", 10 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁷¹ Tan, "Yapılan Teberrular", 9 Şubat 1944, s.5; Son Telgraf, "Zelzelede", 9 Şubat 1944, s.5.

⁴¹⁷² Ulus, "Yersarsımı Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 17 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁷³ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım", 17 Şubat 1944, s.1.

⁴¹⁷⁴ Tan, "Felaketzedeler İçin Yapılan Teberrüler", 18 Şubat 1944, s.3.

⁴¹⁷⁵ Ulus, "Yersarsımı Kurbanlarına Yapılan Bağışlar", 23 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁷⁶ Akşam, "Bolu ve Havalisi Zelzele Felaketzedelerine Verilen İane Listesi", 23 Şubat 1944, s.3.

⁴¹⁷⁷ Ulus, "Yersarsımı Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 25 Şubat 1944, s.2; Vakit, "Zelzele Felaketzedeleri İçin Yardım Miktarı 200 Bin Liraya Yaklaşıyor", 25 Şubat 1944, s.3; Akşam, "Şeker Şirketinin Yardımı", 25 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁷⁸ Vakit, "Zelzele Felaketzedeleri İçin Yardım Miktarı 200 Bin Liraya Yaklaşıyor", 25 Şubat 1944, s.3.

müstahdemleri⁴¹⁷⁹, Ankara Emniyet Kereste Şirketi, Ankara Kırıkkale Grup ve Yollama Müdürlüğü ve işçileri, Müteahhit Demir Çelik fabrikası⁴¹⁸⁰, Zonguldak tamir atölyesi işçileri⁴¹⁸¹, Anadolu Çimento Şirketi, Şeker Nakliyat Şirketi⁴¹⁸², Motorlu Kara Nakliye Vasıtaları Cemiyeti şoförleri⁴¹⁸³, Sümerbank Bez ve İplik Fabrikası A.Ş.⁴¹⁸⁴, Burdur Askeri Posta Alay Subayları, Bursa Emniyet Müdürlüğü Yardım Sandığı, Konya Han ve Otel Cemiyeti Başkanlığı⁴¹⁸⁵, Malatya Mensucat Fabrikası dokuma usta ve işçileri⁴¹⁸⁶ vs. gibi memur, işçi, asker olmak üzere her meslek grubundan felaketzedeler için bağışta bulunulduğu gibi, yapılan toplantılar ve görüşmelerinde etkisiyle birçok şirket de deprem bölgesi için para yardımında bulunmuştur.

Osmanlı Bankası 5000 lira⁴¹⁸⁷, Ziraat Bankası 40.000 lira, Belediyeler Bankası 5000 lira⁴¹⁸⁸, Merkez Bankası 40.000 lira⁴¹⁸⁹, İmar Bankası 2000 lira⁴¹⁹⁰, İş Bankası 5000 lira⁴¹⁹¹, TC Merkez Bankası Ankara şubesi 5000 lira⁴¹⁹², Emlak ve Eytam Bankası 5000 lira⁴¹⁹³ olmak üzere bankalar tarafından da para yardımlarının yapıldığını görmekteyiz. Ayrıca Sümerbank, kumaş kontenjanlarını depremzedeler yararına arttırmak suretiyle yardımda bulunmuştur. Sümerbank ayrıca 20 bin liralık kaput bezi ve basmayı felaketzedelere dağıtılması için deprem bölgelerine göndermiştir⁴¹⁹⁴. Banka tarafından dağıtılması için valilerin emrine verilen basma ve kaput bezleri, mahalle ve köy köy

⁴¹⁷⁹ Ulus, “Ankara’da Yardım Komitesi Yapılan Bağışlar Dün 40.000 Lirayı Buldu”, 11 Şubat 1944, s.1.

⁴¹⁸⁰ Ulus, “Son Yerdepremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar”, 9 Şubat 1944, s.3.

⁴¹⁸¹ Ulus, “Yerdepremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar”, 10 Şubat 1944, s.2; Vakit, “Zelzele”, 10 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁸² Vakit, “Zelzele”, 10 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁸³ Vakit, “Teberrüler”, 12 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁸⁴ Ulus, “Bolu’da Depreme Ait Son Bilanço”, 16 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁸⁵ Ulus, “Son Yesarsımı Kurbanlarına Yapılan Bağışlar”, 20 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁸⁶ Vakit, “Bağışlar”, 21 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁸⁷ Ulus, “Ankara’da Yardım Komitesi Yapılan Bağışlar Dün 40.000 Lirayı Buldu”, 11 Şubat 1944, s.1.

⁴¹⁸⁸ Ulus, “Yersarsımı Kurbanlarına Yapılan Bağışlar”, 23 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁸⁹ Ulus, “Yer Depremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar”, 12 Şubat 1944, s.2; Yeni Sabah, “Başvekilimiz Zelzele Sahasında”, 13 Şubat 1944, s.5; Vakit, “Teberrüler”, 12 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁹⁰ Vakit, “Düne Kadar 4272 Ölü Tespit Edildi”, 9 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁹¹ Ulus, “Ankara, Son Yerdepremi Kurbanlarına 50000 Liralık Bağışta Bulundu”, 15 Şubat 1944, s.1,2.

⁴¹⁹² Ulus, “Yerdepremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar”, 10 Şubat 1944, s.2; Vakit, “Zelzele”, 10 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁹³ Ulus, “Bolu’da Depreme Ait Son Bilanço”, 16 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁹⁴ Vakit, “Sümerbank’ın Yardımı”, 3 Şubat 1944, s.4.

ayrılarak halka dağıtılmıştır⁴¹⁹⁵. Türk Ticaret Bankası Genel Müdürlüğü ise, Bolu'ya çeşitli gıda ve tıbbi malzemeler göndermek suretiyle yardımda bulunmuştur⁴¹⁹⁶.

Deprem felaketi karşısında, gayrimüslim halk da yardım faaliyetlerine katkı sağlayarak felaketzedeleri yalnız bırakmamışlardır. Bu bağlamda, Patrikhane 250 lira⁴¹⁹⁷, Rum Patriği Venyamin 100 lira⁴¹⁹⁸, İstanbul Amerikan ve İngiliz Cemaatleri azaları 2500 lira, Filistin Musevi Cemiyeti üyeleri tarafından da 1146 lira⁴¹⁹⁹ bağış yapılmıştır.

Eski Irak Maarif Bakanı'nın eşi Bayan Bedriye, felaket karşısında, iki altın bilezik⁴²⁰⁰, Prenses Nimetullah Muhtar 4000 lira⁴²⁰¹, Mısır hanedanına mensup Tevfik Paşa'nın eşi Prenses Nimat Kemalettin 10.000 lira⁴²⁰², Almanya Büyük Elçisi Ekselans Von Papen 3.000 lira⁴²⁰³, Macar General Konsolosu Dezire Ovari 50 lira⁴²⁰⁴, Sivas Milletvekili Nuri Demirağ 5000 lira bağışta bulunmuştur⁴²⁰⁵.

Halk tarafından bağışlar, ya ev ev dolaşan yardım komiteleri aracılığıyla toplanarak, ya da Kızılay'a teslim edilmek suretiyle yapılmıştır. Halkın daha fazla katkısının sağlanabilmesi amacıyla da konserler, balolar veya temsiller düzenlenmiştir. Bu bağlamda, Ankara'da bulunan Karadenizli gençler tarafından Ankara Gar Gazinosu'nda "*Karadenizliler Çayı*" adıyla Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun da katıldığı bir toplantı organize edilmiştir. Karadenizli gençlerin oynadığı oyunlarla başlayan toplantıya, Saraçoğlu'yla birlikte Rize Milletvekili ve İktisat Bakanı Fuat Sirmen, Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkanı Vekili B. Ali Rana Tarhan da katılmıştır. Başbakan Saraçoğlu'nun harmandalı oynadığı organizasyonda ayrıca bir adet Rize mandalinası felaketzedeler yararına olmak üzere müzayedeye konularak, 482 lira 3

⁴¹⁹⁵ Cumhuriyet, "Bolu'da ve Samsun'da Hafif Zelzeleler", 20 Şubat 1944, s.3; Akşam, "Zelzele", 20 Şubat 1944, s.2, Tan, "Yer Sarsıntıları Devam Ediyor", 20 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁹⁶ Ulus, "Bolu'ya Bir Bağış", 21 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁹⁷ Vakit, "Zelzele", 10 Şubat 1944, s.4.

⁴¹⁹⁸ Tan, "Yapılan Teberrüler", 12 Şubat 1944, s.2.

⁴¹⁹⁹ Akşam, "Bolu ve Havalisi Zelzele Felaketzedelerine Verilen İane Listesi", 23 Şubat 1944, s.3.

⁴²⁰⁰ Vakit, "Zelzele", 10 Şubat 1944, s.4.

⁴²⁰¹ Tan, "Yapılan Teberrüler", 12 Şubat 1944, s.2; Vakit, "Teberrüler", 12 Şubat 1944, s.4.

⁴²⁰² Cumhuriyet, "Felaketzedeler İçin Yapılan Teberrüler", 8 Şubat 1944, s.2; Tan, "Kızılay'a Yapılan Bağışlar", 8 Şubat 1944, s.2.

⁴²⁰³ Ulus, "Bolu'da Depreme Ait Son Bilanço", 16 Şubat 1944, s.2; Vakit, "Yardımlar", 16 Şubat 1944, s.4.

⁴²⁰⁴ Tan, "Yapılan Teberrüler", 9 Şubat 1944, s.5; Son Telgraf, "Zelzelede", 9 Şubat 1944, s.5.

⁴²⁰⁵ Ulus, "Yersarsımı Kurbanlarına Yeni Bağışlar", 19 Şubat 1944, s.2; Vakit, "Naci Demirağ'ın Bağışı", 21 Şubat 1944, s.1,2.

kuruşa Karadeniz lokantası sahibi B. Ahmet Gürkan tarafından satın alınmıştır⁴²⁰⁶. Adapazarı halkevi üyeleri tarafından düzenlenen bir etkinlikte aynı şekilde açık artırmaya çıkarılan bir portakal 950 liraya satılmıştır⁴²⁰⁷. Beykoz halk odası depremzedeler yararına Beykoz 40. İlkokul müsamere salonu, Sarıyer Halkevi salonu ve Anadolu Hisar Gençlik kulübünde temsiller vermek suretiyle yardım faaliyetlerinde bulunmuştur⁴²⁰⁸. Beyoğlu'ndaki sinemacılar ise, Beyoğlu Kaymakamlığı'na gelerek bir günlük hasılatlarını depremzedelere bağışlamışlardır⁴²⁰⁹.

Felaketzedeler yararına düzenlenen konserler de bağış toplamak için düzenlenen etkinliklerden biri olmuştur. Nitekim halkevleri ve Kızılay'ın düzenlediği organizasyonlar neticesinde Alman piyanist Profesör Giesecking, Ar Sineması'nda verdiği konserin ardından⁴²¹⁰ felaketzedeler yararına Eminönü halkevinde de konser vererek yardımlara katkı sağlamıştır⁴²¹¹.

Kızılay Ankara Merkez Cemiyeti'nin çalışmalarıyla, Ankara Halkevi salonunda bir müsamere düzenlemiş, ayrıca Ankara radyo evi sanatçıları ve İstanbul'dan gelen iki sanatçının katılımıyla da bir konser verilmiştir. Ankara'da Halkevi'nde düzenlenen konserin geliri 33 bin lirayı bulmuş, konserde görev alan sanatçılara ise 6650 lira para verilmiştir. Sanatçılara verilen bu para haricinde, konsere İstanbul'dan katılan sanatçıların gelme gitme ve Ankara'da kaldıkları yerlerin masrafları Kızılay tarafından karşılanmıştır. Ancak bu noktada belirtmemiz gerekir ki, Kızılay tarafından düzenlenen bu konserde, sanatçıların ücret alması, eleştirilere neden olmuştur. Bu konuyla ilgili, Vakit Gazetesi'nde yer alan bir haberde, Alman piyanist Profesör Giesecking'in Ar Sineması'nda verdiği konserden hiçbir ücret almadığına atıfta bulunularak, söz konusu konserdeki sanatçıların aldıkları paralardan bağış yapıp yapmadıklarının bilinmediği ifade edilmiş, ayrıca depremzedeler için düzenlenen böyle bir faaliyette toplanan

⁴²⁰⁶ Vakit, "Ankara'da Yardım Faaliyeti", 6 Şubat 1944, s.4; Tan, "Felaketzedelere Yardım İçin Yapılan Toplantı", 6 Şubat 1944, s.5; Cumhuriyet, "Ankara'daki Karadenizli Gençlerin Verdikleri Çay", 6 Şubat 1944, s.1,3; Akşam, "Zelzele Felaketzedeleri İçin Bir Müsamere" 6 Şubat 1944, s.1.

⁴²⁰⁷ Vakit, "Yardım Seferberliği", 11 Şubat 1944, s.4.

⁴²⁰⁸ Vakit, "Zelzele Bölgesinden Şehrimize Getirilen Talebeler", 14 Şubat 1944, s.3.

⁴²⁰⁹ Akşam, "Felaketzedelere Yardım Komitesi", 9 Şubat 1944, s.2.

⁴²¹⁰ Vakit, "Kızılay Menfaatine", 11 Şubat 1944, s.2.

⁴²¹¹ Akşam, "Zelzele Zayiati", 12 Şubat 1944, s.2.

paraların en küçük miktarının dahi deprem bölgesine gönderilmesi gerektiği belirtilerek sanatçılar ve organizasyon eleştirilmiştir⁴²¹².

Bahsi geçen konserde, sanatçıların ücret almasını, “*yakışksız ve yüz kızartıcı bir hareket olarak*” niteleyen Cemal Refik, felaketzedeler için düzenlenen bir konserde ücret alan sanatçıları, “*gecede bin lira kazanmak için on binlerce yurttaşın felaketinden, sefaletinden istifadeye kalkışan kimselere güzidelik bir yana sanatkâr demeye de dilimiz varmıyor*” ifadeleriyle sert bir şekilde eleştirmiştir⁴²¹³.

Muvaffak Akman ise, “*Bu kadar düşecek miydik? Yabancıların derdimizi paylaşmağa uğraştığı bir zamanda sanatkârlarımızdan bunu mu görecektik. Yardım toplama kanununda kazancın %20’sinin masrafa ayrılması maddesi var, eğer isteselerdi bu haklarından vazgeçebilirlerdi. Bugün, bütün dünyayı bir anda dize getirebilecek müthiş bir felaket önünde temiz alınlarını eğmiş, kar üstünde evsiz barksız, belki de aç ve ekmeksiz, ölülerin başında hıçkırıklarla boğulan analara, kalbi kırık babalara varımızı yoğumuzu vermemiz icap eden bir zamanda, bir saatlik, bir günlük kazancımızı vermiyorsak kendimizi bu ırktan saymayalım. Bir avuç para uğruna insanlık hislerimizden uzaklaşmayalım.... Hamurumuzun ataların kanıyla yoğrulmuş olan bu toprakta olduğunu, aynı kökten neşet etmiş fertler olduğumuzu kabul ediyorsak, gayemiz tek ve milletin istiklali ise ve nihayet tek vücut sözünün tahakkukunu candan istiyorsak, sözde kalmayalım, vücuttaki hücrelerin karşılıklı yardım mükellefiyetlerini de unutmayalım*”⁴²¹⁴ cümleleriyle bahsi geçen konuyla ilgili düşüncelerini dile getirerek, diğer yazarlar gibi sanatçıların böyle bir dönemde para almasını ağır bir biçimde eleştirmiştir.

Felaketzedeler yararına yapılan konserlerde sanatçıların ücret alması eleştirildiği gibi, yardım toplamak için balo, konser gibi eğlence üzerine yapılan bütün etkinlikler, birçok yazar tarafından eleştirilmiştir. Hikmet Münir, “*Yardım İçin Eğlence Lazım mı?*”, başlıklı yazısında, gülüp eğlenerek felaketlere yardım yapılmasını ahlaklı bulmadığını, memlekette bir felaketin kurbanı olanlara yardım etmenin bir eğlence karşılığında yapılmasının ayıp olduğunu ifade etmiştir. Münir, yazısında ayrıca, söz konusu

⁴²¹² Vakıf, “Depremden Zarar Görenlere Yardım Ediyoruz”, 13 Şubat 1944, s.1,3.

⁴²¹³ Cemal Refik, “Kızılay’ın Ankara’daki Konseri”, Akşam, 17 Şubat 1944, s.5.

⁴²¹⁴ Muvaffak Akman, “Zelzele Felaketzedelerine Yardıma Dair”, Vakıf, 25 Şubat 1944, s.7.

organizasyonlarla ülkede yardım yapmanın bir reklam faaliyetine dönüştüğünü, sessiz sedasız ve tevazu halinde yapılacak olan yardımların reklama dönüşmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirerek “*Yaraları sarmak, muhtaçları doyurmak için biçarelerin yatağı etrafında tir tir tepinmek mi lazımdır? Yardımı da mı keyifle yapmak istiyoruz*”⁴²¹⁵ ifadelerini kullanmıştır.

Şevket Rado da Hikmet Münir’in yayınladığı yazıya atıfta bulunarak, “*Felaket ve Eğlence*” başlıklı yazısında Münir’in düşüncelerini desteklemiştir. Rado yazısında yer alan, “*Tertip edilen böyle bir toplantıya karısına beş yüz liralık bir gece elbisesi yaptırıp, otuz lira ile de frak gömleğini yenileyerek şeref veren hamiyet sahibi zatın, düşkünlere, yoksullara, felaketzedelere yaptığı yardım on liradır. Verdikleri on liranın da boşa gitmemesini temin için de davetliler o gece sabaha kadar dans eder, yani güler oynar ve zıplarlar.... felaket ve eğlence! Ne yazık ki bunları birbirine karıştırmak kalpsizliğini gösteriyoruz. Orada binlerce insan toprak altına gömülmüş, binlercesi de inlerken biz burada felaketi gülmek, eğlenmek vesilesi yapıyoruz. Caz çalıyor viski içiyoruz, bu gibi acılar dolayısıyla tertip edilen balolarda bulunanların hiçbirisi sabaha kadar süren toplantının hiçbir anında felaketzedeleri düşünmez, hatta düşünmek istemez, felaketle eğlenceyi nasıl bağdaştırıyoruz*”, cümleleriyle, eğlence tertip edilmesini ve bu eğlencelere katılanları sert bir dille eleştirerek, felaket sebebiyle yapılan eğlencelerden vazgeçilmesi gerektiği üzerinde durmuştur⁴²¹⁶.

Refik Halid Karay “*Balo Yerine Şefkat Pazarı*” başlıklı yazısında, yukarıda adları geçen yazarların görüşlerine katıldığını ifade ederek, felaketler karşısında yardım etmek için düzenlenen balo faaliyetlerini uygun görmediğini, “*Zelzele kurbanları için sığağı sığağına daha henüz cesetler enkaz altında durur, yaralılar hastanede ecel terleri döker, boynu bükük öksüzler çadır köşelerinde ana bağı arar ve yuva hasreti çekerken verilen bir balo manzarası -ölüler dansı- kadar ürkütücüdür*” cümleleriyle belirtmiştir. Karay, bu eğlencelerin yerine kendi tabiriyle “*Şefkat Pazarı*” olarak adlandırdığı bir nevi kermes gibi düzenlenecek organizasyonlar yoluyla yardım yapılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, “*Şefkat pazarlarını yeniden canlandırarak horan tepmekten kurtulalım*”

⁴²¹⁵ Hikmet Münir, “Yardım İçin Eğlence Lazım mı?”, Vakit, 12 Şubat 1944, s.3.

⁴²¹⁶ Şevket Rado, “Felaket ve Eğlence”, Akşam, 14 Şubat 1944, s.2.

ifadeleriyle halkı bu yönde yardım kampanyaları düzenlenmesi yönünde çağrıda bulunmuştur⁴²¹⁷.

Halk tarafından depremzedelere yapılan maddi yardımlar dışında özellikle depremde ailesini kaybetmiş çocuklara yönelik olarak yapılan yardımlar da halkın yardımseverliğini ve duyarlılığını göstermesi açısından önemlidir. Daha önceki bölümde belirttiğimiz gibi, deprem bölgesinde kimsesiz kalan çocuklar, Keçiören Çocuk Yuvası'na getirilmiştir. Bazı hayırsever vatandaşlar bu çocukların bakımı için yardımda bulunmuşlardır. Nitekim Necmiye Sezer kuruma 300 lira, Hasan Balbudak 150 lira bağışta bulunmuş⁴²¹⁸, Mersinli tüccar Fuat Mörel ise Mersin'e nakledilen çocuklardan 3 tanesinin bütün masraflarını üstlenmiştir⁴²¹⁹. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi hocaları ve öğrencileri de kendi aralarında 305 lira toplayarak, Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağışta bulunmuşlardır⁴²²⁰.

Kızılay başta olmak üzere parti teşkilatları, halk evleri, okullar ve cemiyetler tarafından oluşturulan komiteler aracılığıyla, ülkenin dört bir yanından deprem bölgesine yardım ulaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak, yapılan yardımların yerlerine düzenli olarak ulaştırılması için Kızılay dışında herhangi bir kurum bulunmamaktadır. Yardımların yerlerine hızlı ve güvenilir biçimde dağıtılmasını sağlamak için Kızılay'a alternatif başka kurulların da oluşturulması gerekliliği, o dönemde Necmeddin Sadak tarafından ele alınmıştır. Sadak, *“Yapılan yardımların doğrudan doğruya ve güvenilir bir şekilde o işe gitmesi yardım isteğini arttıran en önemli unsurdur. Bundan dolayı felakete uğrayanlara, vatandaşlar tarafından verilecek her şeyin masraf ve teşkilat arasında boğulup gecikmeden hemen yerine varması ve yerine varıp kimlere ne suretle dağıtıldığının çok geçmeden verenlerce bilinmesi çok doğru olur. Bu amaçla yardım toplanacak ve yardım dağıtılacak merkezlerde doğrudan doğruya yardımların hızlı bir şekilde ulaşmasını sağlamak için kurullar kurulması gerekmektedir. Verdikleri parayı veya eşyanın birkaç gün içinde kime teslim edildiğinin bilinmesi vatandaşların yardım isteğini daha da arttır”*⁴²²¹ ifadelerini kullanarak bu konudaki eksikliği dile getirmiştir.

⁴²¹⁷ Refik Halid Karay, “Balo Yerine Şefkat Pazarı”, Tan, 16 Şubat 1944, s.1,2.

⁴²¹⁸ Ulus, “Yer Depremi Kurbanlarına Yeni Bağışlar”, 12 Şubat 1944, s.2.

⁴²¹⁹ Ulus, “Hayırsever Bir Yurttaş”, 15 Şubat 1944, s.2.

⁴²²⁰ Ulus, “Çocuk Esirgeme Kurumuna Bir Bağış”, 6 Şubat 1944, s.2.

⁴²²¹ Akşam, “Zelzele Felaketi Karşısında”, 3 Şubat 1944, s.1.

2.11.6. Depremin Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar

1 Şubat 1944 tarihinde meydana gelen Bolu-Gerede depremi, Türkiye’de çok fazla can kaybına neden olmuştur. Ancak, yurtdışındaki yankıları ve yapılan yardımlar diğer depremlerden daha az olmuştur. Kanaatimizce, birçok ülkenin II. Dünya Savaşı’na katılması, depremin gerçekleştiği yılın savaşın nihayete ermesine yakın dönem olması ve yine bu savaştan dolayı nerdeyse bütün ülkelerin ekonomik sıkıntıya düşmesi, yurtdışı yardımlarının yetersiz kalmasında etkili olmuştur.

Bununla birlikte savaşın etkilediği ülkelerin başında gelen İngiltere, BBC’nin Türkiye’de bulunan muhabiri Philipp Yordan’ın radyoda yaptığı konuşma aracılığıyla, Türk halkının karşılaştığı felakete dair üzüntülerini paylaşmıştır. Yordan, konuşmasında, *“Türkiye matem içindedir. Deprem sahasında binlerce evladı enkaz altında kalmıştır. Cephelerde harp eden müttefikler bile tabiatın göndermiş olduğu bu felaket yüzünden müttefikimizin bir gün zarfında gömdüğü miktarda insan kaybetmemiştir”*⁴²²² ifadelerini kullanarak, Türkiye’de depremten kaynaklı yaşanan can kayıplarının bazı ülkelerdeki savaştan kaynaklı can kayıplarından fazla olduğuna dikkat çekmiştir. Radyoda yayınlanan bu mesaj haricinde, felaket nedeniyle, İngiltere tarafından yardım yapıldığına ya da taziye telgrafi gönderildiğine dair arşivde veya basında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Savaşın taraflarından biri olan Almanya’nın duyduğu üzüntü ise Almanya’nın Türkiye elçisi, Franz Von Papen aracılığıyla, Türkiye bildirilmiştir⁴²²³.

Budapeşte çıkan “*Pesti Hirlap*” Gazetesi, Türkiye’de yaşanan deprem nedeniyle Macaristan halkının duyduğu üzüntüyü *“Macar Milleti, Türklere karşı daima tabii bir temayül duymuştur. Filhakika biz, bin seneden fazla bir zamandan beri beraber yaşamış bir milletiz. Bu sevgi karşılıklıdır. 1848-49 yılında hürriyeti için mücadele eden Macaristan’ın milli kahramanlarını Türkiye büyük bir misafirperverlikle kabul etmiş ve onlara çok dostça muamele eylemiştir. Birinci dünya harbinden sonra, Mustafa Kemal politikasının açtığı yeni devrin ehemmiyetini herkesten evvel Macarlar takdir etmiştir. Bu*

⁴²²² Akşam, “İngiltere’nin Teessürü”, 8 Şubat 1944, s.2.

⁴²²³ İkdâm, “Zelzele karşısında Almanların Teessürü”, 7 Şubat 1944, s.1; Vakit, “Alman Hükümeti’nin Taziyeleri”, 8 Şubat 1944, s.4; Cumhuriyet, “Felaketzedeler İçin Yapılan Teberrüler”, 8 Şubat 1944, s.2; Tan, “Alman Büyükelçi Taziyede Bulundu”, 8 Şubat 1944, s.2; Akşam, “Alman Hükümeti’nin Taziyesi”, 8 Şubat 1944, s.2.

basiretli politika yalnız memleketin menfaatlerini göz önünde tutmuştur. Türkiye'yi İkinci Dünya harbinin felaketlerinden şimdiye kadar koruyan da bu politikadır. Fakat insan tabiatın kuvvetleri karşısında müdafaasızdır. Türkiye'nin tabiat tarafından felakete uğratıldığı şu anda, bu dost memleketin, hiç olmazsa Avrupa kıtasını tehdit eden büyük harp tehlikesinden masun kalmasını candan dileriz ”⁴²²⁴ ifadeleriyle paylaşmıştır.

Rumen halkı da “*Universul*” Gazetesi aracılığıyla Türkiye’de yaşanan depremten duydukları üzüntüyü bildirmişlerdir⁴²²⁵.

⁴²²⁴ Ulus, “Macarların Deprem Karşısındaki Hassaslığı”, 15 Şubat 1944, s.2, Yeni Sabah, “Milli Şefimiz Zelzele Sahasında”, 15 Şubat 1944, s.1,3.

⁴²²⁵ Yeni Sabah, “Rumen Milletinin Teessürü”, 9 Şubat 1944, s.3.

2.12. Uşak-Gediz Depremi (25 Haziran 1944)

Bolu-Gerede Depremi'nin ardından, 25 Haziran 1944 tarihinde saat 06.16'da⁴²²⁶ merkez üssü Gediz⁴²²⁷ olan bir deprem daha meydana gelmiştir. Kandilli Rasathanesi'nin günümüzdeki verilerine göre deprem sabah saat 06.16'da gerçekleşmiştir. Ancak 26 Haziran 1944 tarihli basın incelendiğinde, Rasathane'den konuya ilişkin bir açıklama yapıldığını ve buna göre İstanbul'a 300 km uzaklıkta, birincisi sabah saat 07.17'de şiddetli⁴²²⁸, ikincisi saat 09.58'de birincisine göre daha hafif olmak üzere, arka arkaya iki depremin gerçekleştiğinin⁴²²⁹ belirtildiğini görmekteyiz. Burada dönemin basınına yansıyan açıklamanın, yani saat 07.17'nin depremin meydana geldiği saat olarak kabul etmekteyiz. Zira gerek rasathanenin açıklaması gerekse basına yansıyan pek çok bilgi saat 07.17'yi işaret etmektedir.

Bunun dışında depremin meydana geldiği saate ilişkin farklı bilgilerde bulunmaktadır. Şöyle ki; mevzu bahis depremin gerçekleştiği saat ile hemen hemen aynı anlarda İstanbul, Ankara, Bursa, Balıkesir, İzmit, Ankara, Uşak, Kütahya'da hissedilen ve şiddetli kabul edilebilecek depremler olmuştur. Örneğin İstanbul'da halkı sokaklara çıkaracak şiddetteki deprem için saat 07.17 bilgisine ulaşırken⁴²³⁰, dönemin basınında İzmit'te 07.11'de⁴²³¹, Afyon'da 07.15'de⁴²³², Uşak'ta 07.15'de⁴²³³, Bozüyük'te 07.17'de⁴²³⁴, Kütahya'da saat 07.30 ile 07.40⁴²³⁵ ve Ankara'da saat 08.46'da⁴²³⁶ depremlerin gerçekleştiği bilgisi yer almaktadır. Deprem saatlerine dair farklı bilgilerin mevcut olması, ana deprem ile birlikte öncü ve yahut artçı sarsıntıların gerçekleşmiş olmasıyla açıklanabilir.

⁴²²⁶ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2021).

⁴²²⁷ Akşam, "Dünkü Yer Sarsıntısı", 26 Haziran 1944, s.1; Tan, "Dünkü Zelzele", 26 Haziran 1944, s.3.

⁴²²⁸ Ulus, "Dün Yurtta Bir Yersarsımı Oldu", 26 Haziran 1944, s.3; Tan, "Dünkü Şiddetli Zelzele Gediz'de Tahribat Yaptı", 26 Haziran 1944, s.1; Yeni Sabah, "Dün Sabahki Zelzeleler", 26 Haziran 1944, s.1.

⁴²²⁹ Tan, "Dünkü Şiddetli Zelzele Gediz'de Tahribat Yaptı", 26 Haziran 1944, s.1; Yeni Sabah, "Dün Sabahki Zelzeleler", 26 Haziran 1944, s.1.

⁴²³⁰ Yeni Sabah, "Dün Sabahki Zelzeleler", 26 Haziran 1944, s.1.

⁴²³¹ Yeni Sabah, "Dün Sabahki Zelzeleler", 26 Haziran 1944, s.3.

⁴²³² Ulus, "Dün Yurtta Bir Yersarsımı Oldu", 26 Haziran 1944, s.3.

⁴²³³ Ulus, "Dün Yurtta Bir Yersarsımı Oldu", 26 Haziran 1944, s.3; Akşam, "Dünkü Yer Sarsıntısı", 26 Haziran 1944, s.1; Tan, "Dünkü Zelzele", 26 Haziran 1944, s.3.

⁴²³⁴ Ulus, "Dün Yurtta Bir Yersarsımı Oldu", 26 Haziran 1944, s.3.

⁴²³⁵ Ulus, "Dün Yurtta Bir Yersarsımı Oldu", 26 Haziran 1944, s.3; Tan, "Dünkü Zelzele", 26 Haziran 1944, s.3; Yeni Sabah, "Dün Sabahki Zelzeleler", 26 Haziran 1944, s.3.

⁴²³⁶ Yeni Sabah, "Dün Sabahki Zelzeleler", 26 Haziran 1944, s.1,3.

2.12.1. Depremın Meydana Getirdiği Hasar

Deprem Uşak ve Kütahya illeri haricinde diğerk illerde herhangi bir hasara sebep olmamıştır. Uşak ve Kütahya’da ise deprem yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, sabah saatlerinde, birden fazla ve şiddetli olarak gerçekleşmiştir. 25 Haziran 1944 tarihinde gerçekleşen bu depremlerin ardından, Uşak ve Kütahya’da uzun süre artçı depremler yaşanmaya devam etmiş ve artçı sarsıntılar bahsi geçen şehirlerde bir önceki depremden kaynaklanan hasar miktarlarının daha da artmasına neden olmuştur. Nitekim halkın telaşla sokaklara çıktığı⁴²³⁷ ilk depremin ardından Uşak’ta, 27 Haziran tarihine kadar gece ve gündüz saatlerinde olmak üzere 14 deprem daha yaşanmıştır⁴²³⁸. Gediz’de ise ana depremin ardından 27 Haziran tarihinde saat 09.30’da birbiri ardınca şiddetli olmak üzere üç deprem olmuştur⁴²³⁹. Bu tarihin ardından da şiddetli depremler olmaya devam etmiş ve bu bağlamda, 30 Haziran’da sabah saat 05.30’da⁴²⁴⁰ ve 4 Temmuz’da da sabah saat 10.30’da olmak üzere artçı depremler yaşanmıştır⁴²⁴¹.

25 Haziran 1944 tarihinde yaşanan deprem Kütahya il merkezinde herhangi bir hasara sebebiyet vermemiş ancak deprem merkezi olan Gediz’de hasarlara neden olmuştur. İlçede hükümet konağı tamamen yıkılmış, ayrıca birçok bina hasar almıştır⁴²⁴². Daha önce de belirttiğımız üzere, artçı sarsıntılar ilçede meydana gelen bu hasar miktarının artmasına neden olmuş ve bu sarsıntıların ardından Kurşunlu Cami minaresi ve ilçedeki hamamın duvarları yıkılmış⁴²⁴³, Gazanfer Camii’nin de minaresi çatlamıştır. İlk depremden hasar gören bazı evler ise tamamen yıkılmıştır⁴²⁴⁴. Artçı sarsıntılar ayrıca ilçedeki şehitlik abidesinin de hasar görerek yıkılmasına neden olmuştur. Ayrıca Gediz’e bağlı 7 köyde evler tamamen yıkılmıştır⁴²⁴⁵.

⁴²³⁷ Ulus, “Dün Yurtta Bir Yersarsımı Oldu”, 26 Haziran 1944, s.3; Akşam, “Dünkü Yer Sarsıntısı”, 26 Haziran 1944, s.1; Tan, “Dünkü Zelzele”, 26 Haziran 1944, s.3.

⁴²³⁸ Ulus, “Uşak’ta 24 Saatte 14 Sarsıntı Oldu”, 28 Haziran 1944, s.1; Akşam, “Uşak’ta Zelzeleden 35 Ev Tamamen Yıkıldı, 35 Ev de Zarar Gördü”, 28 Haziran 1944, s.2; Tan, “Uşak Köylerinde Zelzele Tahribatı”, 28 Haziran 1944, s.2; Yeni Sabah, “Gediz ve Uşak’ta Zelzele Devam Ediyor”, 28 Haziran 1944, s.1.

⁴²³⁹ Ulus, “Uşak ve Gediz’de Yeni Yersarsımları”, 29 Haziran 1944, s.2; Tan, “Gediz’de Zelzele Devam Ediyor”, 29 Haziran 1944, s.1.

⁴²⁴⁰ Ulus, “Gediz’de Kızılay Yardıma Başladı”, 2 Temmuz 1944, s.2.

⁴²⁴¹ Ulus, “Gediz’de Yeni Depremler”, 6 Temmuz 1944, s.2.

⁴²⁴² Tan, “Dünkü Zelzele”, 26 Haziran 1944, s.3.

⁴²⁴³ Ulus, “Uşak ve Gediz’de Yeni Yersarsımları”, 29 Haziran 1944, s.2; Tan, “Gediz’de Zelzele Devam Ediyor”, 29 Haziran 1944, s.1.

⁴²⁴⁴ Ulus, “Gediz’de Yeni Depremler”, 6 Temmuz 1944, s.2.

⁴²⁴⁵ Akşam, “Gediz Köylerinde Zelzelenin Hasarları”, 30 Haziran 1944, s.2.

Uşak'ta ise deprem nedeniyle 35 ev tamamen yıkılmış, 35 ev de zarar görmüştür⁴²⁴⁶. Yıkılan ve hasar gören evlerle birlikte şehirdeki belediye binasının yangın duvarlarından bir kısmıyla, ildeki ortaokul binasının bacası yıkılmıştır⁴²⁴⁷.

2.12.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Kütahya ve Uşak'ta hasarlara neden olan deprem nedeniyle Kütahya'ya bağlı Gediz İlçesi'nde 12 kişi hayatını kaybetmiş⁴²⁴⁸, Uşak'ta ise herhangi bir can kaybı yaşanmamıştır.

2.12.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Depremi hemen ardından, il merkezi ve çevre illerin valileri ve kaymakamları aracılığıyla depremzedeler için gerekli yardım tedbirleri alınarak, depremzedelerin ilk andaki ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Kütahya Vali Vekili, deprem haberinin hemen ardından gerekli tedbirleri almak için Gediz'e hareket etmiştir⁴²⁴⁹. Ardından, Kütahya Valisi ve Kütahya milletvekilleri de Gediz'e gelerek burada gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamışlardır⁴²⁵⁰. Afyon Valisi de⁴²⁵¹ deprem nedeniyle can ve mal kayıplarının yaşandığı Gediz'de halkı yalnız bırakmayarak, depremzedeler için gerekli yardım tedbirlerinin alınmasına destek sağlamışlardır. Yerel idarecilerin çalışmalarıyla birlikte, Kızılay tarafından⁴²⁵², Afyon ve Uşak'tan⁴²⁵³ gönderilen yardım ekipleri sayesinde halkın ilk anda gerekli duyduğu bütün yardımlar kısa sürede yapılmıştır⁴²⁵⁴. Nitekim halkın iâşesi için Uşak'tan depremzedeler için gıda maddeleri

⁴²⁴⁶Ulus, "Uşak'ta 24 Saatte 14 Sarsıntı Oldu", 28 Haziran 1944, s.1; Akşam, "Uşak'ta Zelzeleden 35 Ev Tamamen Yıkıldı, 35 Ev de Zarar Gördü", 28 Haziran 1944, s.2; Tan, "Uşak Köylerinde Zelzele Tahribatı", 28 Haziran 1944, s.2; Yeni Sabah, "Gediz ve Uşak'ta Zelzele Devam Ediyor", 28 Haziran 1944, s.1.

⁴²⁴⁷Ulus, "Dün Yurtta Bir Yersarsımı Oldu", 26 Haziran 1944, s.3; Akşam, "Dünkü Yer Sarsıntısı", 26 Haziran 1944, s.1; Tan, "Dünkü Zelzele", 26 Haziran 1944, s.3.

⁴²⁴⁸Akşam, "Dünkü Yer Sarsıntısı", 26 Haziran 1944, s.1; Ulus, "Son Yersarsımı Yüzünden Gediz'de 12 Ölü 14 Yaralı Var", 26 Haziran 1944, s.2.

⁴²⁴⁹Tan, "Dünkü Zelzele", 26 Haziran 1944, s.3; Yeni Sabah, "Dün Sabahki Zelzeleler", 26 Haziran 1944, s.1.

⁴²⁵⁰Ulus, "Uşak ve Gediz'de Yeni Yersarsımları", 29 Haziran 1944, s.2.

⁴²⁵¹Tan, "Dünkü Zelzele", 26 Haziran 1944, s.3.

⁴²⁵²Yeni Sabah, "Dün Sabahki Zelzeleler", 26 Haziran 1944, s.1.

⁴²⁵³Tan, "Dünkü Zelzele", 26 Haziran 1944, s.3.

⁴²⁵⁴Akşam, "Dünkü Yer Sarsıntısı", 26 Haziran 1944, s.1.

gönderilmiştir⁴²⁵⁵. Ayrıca halkın barınma ihtiyacının karşılanması için Afyon ve Uşak'tan Gediz'e çadır sevkiyatı yapılmıştır. Civar bölgelerden bu çadırlarla birlikte, Kızılay tarafından da bölgeye 500 adet çadır gönderilmiştir. Bununla birlikte, Kızılay tarafından depremzedelere dağıtılmak üzere Gediz'e 5.000 lira nakit para ve 5 ton çivi yardımı yapılmıştır⁴²⁵⁶.

⁴²⁵⁵ Yeni Sabah, “Gediz’deki Yer Depreminin Yaptığı Zararlar”, 30 Haziran 1944, s.1.

⁴²⁵⁶ Ulus, “Gediz’de Kızılay Yardıma Başladı”, 2 Temmuz 1944, s. 2.

2.13. Ayvalık Depremi (6 Ekim 1944)

Uşak-Gediz Depremi'nin üzerinden henüz dört ay geçmeden 6 Ekim 1944 tarihinde Balıkesir ve Çanakkale'de binlerce binanın yıkılmasına neden olan, merkez üssü Ayvalık ve civarı olan şiddetli bir deprem meydana gelmiştir. Balıkesir Valisi Sabri Öney tarafından İçişleri, Sağlık ve İçtimai Muavenet Bakanlığı ile Kızılay Başkanlığı'na gönderilen telgrafta depremin, Balıkesir il merkezinde 6 Ekim 1944 sabahı saat 05.30'da Erdek'te saat 05.37'de, Burhaniye ve Ayvalık'ta saat 05.50'de, Balya'da 05.45'te⁴²⁵⁷ olduğu, Çanakkale Valisi Fehmi Kural tarafından İçişleri Bakanlığı'na çekilen telgrafta ise depremin Çanakkale'de saat 05.35'te hissedildiği belirtilmiştir⁴²⁵⁸.

Depremin hemen ardından resmî kurumlar tarafından deprem saatine dair verilen bu bilgilerle birlikte, aynı merkezlerde gerçekleşen depremin saatiyle ilgili yine arşiv belgelerinde ve basında farklı bilgiler yer aldığı görülmektedir. Nitekim Çanakkale Ordu Müfettişi Yb. Refik Uluşu'nun Başbakanlık, İçişleri Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı'na çektiği telgrafta depremin saat 05.40'ta⁴²⁵⁹ meydana geldiğini ifade etmiş, basında ise depremin Ayvalık ve Edremit'te saat 05.30'da⁴²⁶⁰, Balıkesir'de ise saat 05.20'de hissedildiği belirtilmiştir⁴²⁶¹.

Kandilli Rasathanesi'nin açıklamalarına göre ise, deprem, saat 05.35'te İstanbul'a 260 km uzaklıkta merkez üssünde önemli derecede hasarlar yapacak derecede şiddetli olarak gerçekleşmiştir⁴²⁶². Deprem ayrıca, İzmir, Salihli⁴²⁶³, Edirne, Bursa⁴²⁶⁴, İzmit⁴²⁶⁵, Akhisar, Manisa, Gönen, Tekirdağ⁴²⁶⁶, Konya, Kırklareli⁴²⁶⁷, Ankara⁴²⁶⁸ ve

⁴²⁵⁷ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/12 (17 Ekim 1944).

⁴²⁵⁸ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/13.(17 Ekim 1944).

⁴²⁵⁹ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/8. (17 Ekim 1944).

⁴²⁶⁰ Ulus, "Balıkesir ve Çanakkale'de Şiddetli Bir Deprem Oldu", 7 Ekim 1944, s.3.

⁴²⁶¹ Türk Dili, "Güzel Ayvalık Büyük Bir Zelzele Felaketine Uğradı", 7 Ekim 1944, s.1.

⁴²⁶² Vakit, "Şehrimizde", 7 Ekim 1944, s.3; Son Telgraf, "Yurtta Zelzele Felaketi", 6 Ekim 1944, s.1; Yeni Sabah, "Dünkü Şiddetli Depremin Tahribatı", 7 Ekim 1944, s.1; günümüzde Kandilli Rasathanesi'nin verilerine baktığımızda ise deprem saatinin 04.34 olarak verildiğini görmekteyiz. Bkz. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2021).

⁴²⁶³ Vakit, "Depremin Duyulduğu Yerler", 7 Ekim 1944, s.3.

⁴²⁶⁴ Ulus, "Balıkesir ve Çanakkale'de Şiddetli Bir Deprem Oldu", 7 Ekim 1944, s.3; Vakit, "Depremin Duyulduğu Yerler", 7 Ekim 1944, s.3; Son Telgraf, "Yurtta Zelzele Felaketi", 6 Ekim 1944, s.1; Yeni Sabah, "Dünkü Şiddetli Depremin Tahribatı", 7 Ekim 1944, s.1.

⁴²⁶⁵ Ulus, "Balıkesir ve Çanakkale'de Şiddetli Bir Deprem Oldu", 7 Ekim 1944, s.3; Son Telgraf, "Yurtta Zelzele Felaketi", 6 Ekim 1944, s.1; Yeni Sabah, "Dünkü Şiddetli Depremin Tahribatı", 7 Ekim 1944, s.1.

⁴²⁶⁶ Vakit, "Depremin Duyulduğu Yerler", 7 Ekim 1944, s.3; Türk Dili, "Ayvalık'taki Felaket", 7 Ekim 1944, s.3.

⁴²⁶⁷ Ulus, "Balıkesir ve Çanakkale'de Şiddetli Bir Deprem Oldu", 7 Ekim 1944, s.3.

⁴²⁶⁸ Türk Dili, "Ayvalık'taki Felaket", 7 Ekim 1944, s.3.

İstanbul'da⁴²⁶⁹ da hissedilmiş, bahsi geçen bu şehirlerde herhangi bir can kaybına neden olmamıştır. Ancak, İstanbul'da⁴²⁷⁰ ve İzmir'de⁴²⁷¹ sabah saatlerinde olmasına rağmen halkın sokaklara çıkmasına neden olacak derecede şiddetli hissedilmiştir. İstanbul'da şiddetli hissedilmesine rağmen herhangi bir hasara neden olmayan deprem İzmir'de Karaburun, Foça ve Bergama'da bazı hasarlara yol açmıştır. Nitekim İzmir'de yeraltından gelen gürültülerin ardından⁴²⁷² meydana gelen deprem nedeniyle Karaburun'da Yeni Liman mevkiinde iki bina, Foça'da dört evin damı⁴²⁷³, Bergama merkezinde bulunan bir dükkânla, bazı evlerin duvarları ve Bergama'nın Kozan Nahiyesi'nde bulunan hükümet binası ile bir evin duvarları yıkılmıştır. Ayrıca, deprem nedeniyle Bergama'ya bağlı, Ayancık Köyü'nde de önemli hasarlar olmuştur⁴²⁷⁴.

Merkez üssü Ayvalık olarak kayıtlara geçen deprem nedeniyle İstanbul ve İzmir halkının sokaklara çıkması ve yine deprem nedeniyle İzmir'de hasarların meydana gelmesi depremin ne kadar şiddetli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Rasathane Müdürü Kemal Erkmen'in da açıklamaları bunu destekler mahiyettedir. Zira Erkmen, depremin Ayvalık'ın kuzey kısımlarında ve yerkabuğunun 7-8 km derinliğinde, 8,5-9 dereceye yakın bir şiddette gerçekleştiğini ifade etmiştir⁴²⁷⁵. Yani bu durum, depremin yer kabuğuna oldukça yakın bir derinlikte meydana geldiği anlamını taşımaktadır. Kemal Erkmen'in depremin şiddetine dair yapmış olduğu bu açıklama, Kandilli Rasathanesi kayıtlarına da yansımış ve kayıtlarda Ayvalık Depremi IX derece ve 6.8 magnitüd şiddetinde gerçekleşmiştir⁴²⁷⁶ şeklinde kayıt altına alınmıştır.

Birçok il ve ilçede hissedilen depremde en fazla hasar, Balıkesir il sınırları içinde Ayvalık'ta, Çanakkale il sınırları içinde ise Ayvacık'ta meydana gelmiştir. Deprem bölgesi genelinde ise en fazla hasar Ayvalık'ta oluşmuştur. Depremin burada fazla hasara

⁴²⁶⁹ Vakit, "Şehrimizde", 7 Ekim 1944, s.3.

⁴²⁷⁰ Vakit, "Şehrimizde", 7 Ekim 1944, s.3; Son Telgraf, "Yurtta Zelzele Felaketi", 6 Haziran 1944, s.1; Yeni Sabah, "Dünkü Şiddetli Zelzelenin Tahribatı", 7 Ekim 1944, s.1.

⁴²⁷¹ Ulus, "Balıkesir ve Çanakkale'de Şiddetli Bir Deprem Oldu", 7 Ekim 1944, s.3.

⁴²⁷² Yeni Sabah, "Dünkü Şiddetli Depremin Tahribatı", 7 Ekim 1944, s.1.

⁴²⁷³ Ulus, "Balıkesir ve Çanakkale'de Şiddetli Bir Deprem Oldu", 7 Ekim 1944, s.3.

⁴²⁷⁴ Son Telgraf, "Ayvalık Zelzele Sahasından Gelen En Son Haberler", 7 Ekim 1944, s.5.

⁴²⁷⁵ Vakit, "Ayvalık'ta Rasathane Heyetinin Tetkikleri", 26 Ekim 1944, s.4.

⁴²⁷⁶ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2021).

neden olmasının en temel nedenlerinden biri depremin burada 50 saniye⁴²⁷⁷ -57 saniye⁴²⁷⁸ boyunca devam etmiş olmasıdır diyebiliriz.

Zira deprem süresi hakkında farklı bilgiler olsa da sarsıntının yaklaşık bir dakika kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. 6.8 şiddetinde yaklaşık bir dakikaya yakın bir süre devam eden depremin, o dönem şartlarında herhangi bir deprem yönetmeliğine bağlı kalmaksızın yapılan binalar üzerindeki yıkıcı etkisi oldukça büyük olmuştur. Nitekim depremzedelerin aktardığı üzere, Ayvalık'ta yaşanan depremin ardından çöken evlerin, damların, duvarların tozları bir anda bütün Ayvalık'ın üzerini kaplamış, insanlar toz bulutundan birbirini görememiş, 1,5 metre ilerisi güç fark edilmiştir⁴²⁷⁹. Bununla birlikte deprem esnasında Ayvalık'taki kordon boyu ve bazı sokaklar çatlayarak yarılmış⁴²⁸⁰ ve meydana gelen bu yarıklardan 1,5 metre yüksekliğinde kaynar sular fışkırmıştır⁴²⁸¹. Ayrıca, yine depremin gerçekleştiği ilk anda sahildeki evler denizden gelen suların altında kalmıştır⁴²⁸².

Ayvalık açıklarında bulunan vapurlar da depremden etkilenmiş, sahile yakın bir konumda bulunan Ege Vapuru batma tehlikesi geçirmiş ve bu durum yolcuların büyük korkuya kapılmasına yol açmıştır⁴²⁸³. Deprem esnasında karada ve denizde yaşananlar, deprem esnasında teftişte bulunan Ayvalık Emniyet Müdürü Aziz Tuncer tarafından şu şekilde anlatılmıştır; *“Zelzele olduğu saatte teftiş için sahil kısmında dolaşıyordum. Denizde fırtınaya benzer bir kabarma hissettim, bir anda sular sahile hücum etti ve bunun akabinde simsiyah bir su tabakasının kalkarak sahildeki evler boyunca yükseldiğini gördüm, fırtına başladığını zannetmiştim. Fakat bir saniye sonra Alibey Adası'ndan ve sonra arkamdaki binalardan gürültüler geldi, binaların yıkılışı, bağrıışmalar, gürültüler, feryat hep birbirine karışmıştır. Üzerine bastığım toprak yarılarak siyah renkte sular çıkmağa başladı⁴²⁸⁴”*. Karada ve denizde şiddetli olarak hissedilen deprem nedeniyle

⁴²⁷⁷ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/12 (17 Ekim 1944); Ulus, “Balıkesir ve Çanakkale’de Şiddetli Bir Deprem Oldu”, 7 Ekim 1944, s.3; Vakit, “Ayvalık’ta Deprem”, 7 Ekim 1944, s.1; Yeni Sabah, “En Son Haberler”, 7 Ekim 1944, s.1; Türk Dili, “Güzel Ayvalık Büyük Bir Zelzele Felaketine Uğradı”, 7 Ekim 1944, s.1.

⁴²⁷⁸ Vakit, “Ayvalık’tan Gelen Son Haberler”, 9 Ekim 1944, s.4.

⁴²⁷⁹ Türk Dili, “Gözyaşlı Ayvalık”, 10 Ekim 1944, s.1,3.

⁴²⁸⁰ Vakit, “Ayvalık Depremi”, 8 Ekim 1944, s.4.

⁴²⁸¹ Vakit, “Ayvalık’tan Gelen Son Haberler”, 9 Ekim 1944, s.4.

⁴²⁸² Yeni Sabah, “En Son Haberler”, 7Ekim 1944, s.1.

⁴²⁸³ Ulus, “Balıkesir ve Çanakkale’de Şiddetli Bir Deprem Oldu”, 7 Ekim 1944, s.3.

⁴²⁸⁴ Vakit, “Faciaya Şahit Olanlar Anlatıyor”, 9 Ekim 1944, s.1,4.

ayrıca Babakale Burnu denize doğru kayarak, denize doğru bir çıkıntı oluşturmuştur. 6 Ekim tarihinde meydana gelen bu depremin ardından ara ara şiddetli olmak üzere uzun süre artçı sarsıntılar olmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, bir gün sonra yine Ayvalık'ta biri saat 12.00'de diğeri saat 14.00'da olmak üzere iki deprem meydana gelmiştir⁴²⁸⁵. 27 Ekim 1944 tarihinde saat 02.00'de⁴²⁸⁶ ve 31 Ekim tarihinde saat 10.15'te⁴²⁸⁷ yine Ayvalık'ta deprem meydana geldiğini görmekteyiz. Ana depremin ardından gerçekleşen bu depremler, Ayvalık'ta ilk depremin ardından ortaya çıkan hasar miktarını arttırdığı gibi, halkın daha çok korkmasına ve uzun süre evlerine girememesine neden olmuştur⁴²⁸⁸.

Artçı sarsıntılarla birlikte halkın daha çok korkuya ve paniğe kapılmasında şüphesiz ana depremin şiddetli bir şekilde ve halkın uyku halinde olduğu bir anda gerçekleşmesinin büyük etkisi olmuştur. Nitekim kereste tüccarı Süleyman Gencel'in *"Refikam ve çocuklarımla uyuyorduk. Müthiş bir gürültü ile uyandığım zaman etrafımda duvar kalmadığını gördüm. Odamız askıda kalmıştı. Devrilen bir gardrop hayatımı kurtarmıştı"*⁴²⁸⁹, ifadeleriyle basında yer alan açıklamasından da anlaşılacağı üzere, halk sarsıntının şiddetiyle uyanmış ve uyanır uyanmaz da farklı bir manzarayla karşılaşmıştır. Dolayısıyla hem şiddetli sarsıntıyla uykudan uyanan hem de gözlerini açtıkları anda beklemedikleri manzarayla karşılaşan halkın uzun süre panik ve korku yaşaması muhakkaktır. Deprem anında halkta oluşan korku ve endişenin boyutları ve depremin hemen ardından Ayvalık sokaklarının ne kadar feci bir hal aldığı ise, deprem anını yaşayan M. Eminittin Çeliköz'ün *"Deprem Çattı Acılara Boğulduk"* başlıklı yazısında şu şekilde ifade edilmiştir; *"Dün günün beş buçuğunda yüreklerimiz oynadı, sıcak yatağında uğramayan kalmadı. Sabahı beklerken saat beş buçuğu geçti geçmedi, kopuveren sarsıntı ile tabiatın dehşet ve azameti benliğimi sarıverdi. Hayatımda bu kadar korktuğumu ve yer deprenmesi ile karşılaştığımı hatırlamıyorum. Komşular fırladılar, benim yuvam kaynaştı, sokaklarda koşuşmalar oldu. Yürekleri korku sarmıştı. Bekleliyorduk. Zihnimiz bu tezelzülün kaynağını araştırıyordu. Havanın aydınlanmasıyla depremin meydana getirdiği hasarların görülmeye başlaması karşısında, ilk duyulanlar pek müthişti..."*

⁴²⁸⁵ Son Telgraf, "Zelzele Felaketinin Hazin Bilançosu", 8 Ekim 1944, s.1; Vakit, "Ayvalık'tan Gelen Son Haberler", 9 Ekim 1944, s.4.

⁴²⁸⁶ Vakit, "Ayvalık'ta Yer Sarsıntısı", 29 Ekim 1944, s.4.

⁴²⁸⁷ Vakit, "Ayvalık'ta Yine Deprem Oldu", 1 Kasım 1944, s.4.

⁴²⁸⁸ Son Telgraf, "Zelzele Felaketinin Hazin Bilançosu", 8 Ekim 1944, s.1.

⁴²⁸⁹ Vakit, "Faciaya Şahit Olanlar Anlatıyor", 9 Ekim 1944, s.1,4.

Kalpler burkuluyor, nefesler kesiliyor gözler önünde pek feci levhalar canlanıyor, korkunç olgular sanki ayaklanmış sokaklarımızda dolaşıyordu”⁴²⁹⁰.

Çeliköz’ün anlattığı üzere, deprem anında büyük bir korkuya kapılan halk, deprem olur olmaz hemen sokaklara çıkmış ancak depremin ardından ortalığı kaplayan toz bulutundan aileler birbirini görmekte zorluk çekmişlerdir. Depremin ardından ortaya çıkan toz bulutu ve çatırdayan binaların sesleri halkın telaşını daha da arttırmıştır. Bu esnada Ayvalık sokaklarında yaşananlar, basında “*Ayvalık belki kuruluşunun en ıstıraplı ve korkunç bir anını yaşıyordu*” ifadeleriyle anlatılmıştır. Şiddetli sarsıntılar sonucu yıkılan binlerce binanın enkazıyla birlikte Ayvalık halkının deprem nedeniyle hafızalarında yer eden en acıklı olay ise, depremin dehşetine kapılan bir annenin kucağına aldığı evladıyla birlikte evinden dışarı çıktığı esnada çöken bir duvarın enkazı altında kalarak hayatlarını kaybetmesi olmuştur⁴²⁹¹.

Tüm bu yaşananlar birlikte daha önce de ifade ettiğimiz üzere, halk yaşadığı korku ve panik nedeniyle uzun süre evlerine girememiştir⁴²⁹². Ayrıca deprem nedeniyle elektrik santralinin zarar görmesi, Ayvalık’ın uzun süre karanlıkta kalmasına neden olmuştur⁴²⁹³.

2.13.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere deprem nedeniyle en büyük zarar başta Ayvalık olmak üzere⁴²⁹⁴, Gömeç’te, Burhaniye’nin İskele Mahallesi’nde ve Çanakkale’nin Ayvacık ilçesinde meydana gelmiştir. Hasar gören yerler göz önünde tutulduğunda, ağır hasar alan yerlerin Ege Denizi’ne sahili bulunan yerleşim yerleri olduğunu ifade edebiliriz. Ayvalık ilçesinin sahil kısmında bulunan Vehbibey, Cumhuriyet ve Hayrettinpaşa mahalleleri, ilçede bulunan diğer mahallelere göre daha fazla zarara uğramıştır⁴²⁹⁵. Adı geçen mahallelerden Hayrettinpaşa ve Vehbibey mahallelerindeki evlerin %90’ını yıkılmış, diğer evler de oturulamayacak hale

⁴²⁹⁰ M. Eminittin Çeliköz, “Deprem Çattı, Acılara Boğulduk”, Türk Dili, 7 Ekim 1944, s.1,2.

⁴²⁹¹ Türk Dili, “Gözyaşlı Güzel Ayvalık”, 10 Ekim 1944, s.3.

⁴²⁹² Türk Dili, “Ayvalık Bölgesindeki Yer Depremi Felaketi Büyük”, 8 Ekim 1944, s.1; Türk Dili, “Burhaniye Kazamızda Sarsıntının Yaptığı Zarar”, 8 Ekim 1944, s.2.

⁴²⁹³ Vakıf, “Ayvalık’tan Gelen Son Haberler”, 9 Ekim 1944, s.4; Türk Dili, “Ayvalık’taki Deprem Felaketi”, 8 Ekim 1944, s.3.

⁴²⁹⁴ Türk Dili, “Ayvalık’taki Felaket”, 7 Ekim 1944, s.3.

⁴²⁹⁵ Türk Dili, “Ayvalık Bölgesindeki Yer Depremi Felaketi Büyük”, 8 Ekim 1944, s.1.

gelmiştir⁴²⁹⁶. Buna karşılık ilçenin kayalık bir bölgesinde bulunan Çamlık Mevkii'nde ise fazla hasar oluşmamıştır⁴²⁹⁷.

Sahil mahalleleriyle birlikte, Ayvalık merkezinde bulunan halkevi⁴²⁹⁸, belediye dairesi, hükümet konağı yıkılmış⁴²⁹⁹, ilçede bulunan ilkokulların üçü eğitim yapılamayacak derece hasara uğramıştır⁴³⁰⁰. Ayvalık'ta resmi binalarla birlikte, ilk tespitlere göre 600 ev hasara uğramıştır⁴³⁰¹. İlerleyen günlerde bölgede yapılan çalışmaların ardından ise Ayvalık'ta bulunan 3000 evden 1800 tanesinin yıkıldığı anlaşılmıştır⁴³⁰². Resmi binalar ve evler haricinde ilçede bulunan birçok zeytinyağı fabrikası da depremde etkilenmiştir. Ulusal basında yer alan bilgilerde yağ fabrikalarının büyük kısmının enkaz haline geldiği⁴³⁰³ ifade edilmiş, ancak yerel basında ise özellikle dolma araziler üzerinde bulunan fabrikaların hasar gördüğü, çoğunluğunda ise önemli bir hasarın olmadığı ifade edilmiştir⁴³⁰⁴.

Alibey Nahiyesi'nde 100 evin tamamen yıkıldığını, 115 ev⁴³⁰⁵ ve nahiye de bulunan ilkokulun kısmen zarar gördüğünü basına yansıyan haberlerden anlamaktayız⁴³⁰⁶. Ancak buna karşılık Alibey Belediye Başkanı'nın İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda ise 600 evin bulunduğu nahiye de, bütün evlerin oturulamayacak derecede hasarlı olduğu belirtilmektedir⁴³⁰⁷.

⁴²⁹⁶ Ulus, "Balıkesir ve Çanakkale'de Şiddetli Bir Deprem Oldu", 7 Ekim 1944, s.3; Son Telgraf, "Ayvalık Zelzele Sahasından Gelen En Son Haberler", 7 Ekim 1944, s.5.

⁴²⁹⁷ Türk Dili, "Ayvalık Bölgesindeki Yer Depremi Felaketi Büyük", 8 Ekim 1944, s.1.

⁴²⁹⁸ Vakit, "Ayvalık Depremi", 8 Ekim 1944, s.4.

⁴²⁹⁹ Vakit, "Ayvalık Depremi", 8 Ekim 1944, s.4; Türk Dili, "Ayvalık Bölgesindeki Yer Depremi Felaketi Büyük", 8 Ekim 1944, s.1; Ulus, "Dâhiliye Vekilimiz Deprem Bölgesinde", 9 Ekim 1944, s.1; Vakit, "Dâhiliye Vekili Ayvalık'a Gitti", 9 Ekim 1944, s.1.

⁴³⁰⁰ Türk Dili, "Ayvalık Bölgesindeki Yer Depremi Felaketi Büyük", 8 Ekim 1944, s.1; Ulus, "Dâhiliye Vekilimiz Deprem Bölgesinde", 9 Ekim 1944, s.1; Vakit, "Dâhiliye Vekili Ayvalık'a Gitti", 9 Ekim 1944, s.1.

⁴³⁰¹ Ulus, "Son Yerdepremine Dair Yeni Rakamlar", 8 Haziran 1944, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Tahrifatı", 8 Ekim 1944, s.5; Türk Dili, "Ayvalık Bölgesindeki Yer Depremi Felaketi Büyük", 8 Ekim 1944, s.1.

⁴³⁰² Bkz. Vakit, "Ayvalık'tan Gelen Son Haberler", 9 Ekim 1944, s.4.

⁴³⁰³ Ulus, "Balıkesir ve Çanakkale'de Şiddetli Bir Deprem Oldu", 7 Haziran 1944, s.3; Vakit, "Ayvalık'ın Merkezi Kısmen Harap", 7 Ekim 1944, s.3; Son Telgraf, "Ayvalık Zelzele Sahasından Gelen En Son Haberler", 7 Ekim 1944, s.5; Yeni Sabah, "En Son Haberler", 7 Ekim 1944, s.1; Türk Dili, "Ayvalık'taki Felaket", 7 Ekim 1944, s.3.

⁴³⁰⁴ Türk Dili, "Ayvalık'taki Deprem Felaketi", 8 Ekim 1944, s.3.

⁴³⁰⁵ Vakit, "Ayvalık Depremi", 8 Ekim 1944, s.4.

⁴³⁰⁶ Türk Dili, "Ayvalık Bölgesindeki Yer Depremi Felaketi Büyük", 8 Ekim 1944, s.1.

⁴³⁰⁷ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/5. (7 Ekim 1944).

Depremden en çok etkilenen bir diğer ilçe ise Balıkesir Valisi Sabri Öney'in de belirttiği üzere Gömeç'tir⁴³⁰⁸. Zira Gömeç'e bağlı, Kerem, Yaya, Hacıosman ve Dursunlu Köyleri ile birlikte, Gömeç merkezinde deprem nedeniyle toplam 500 ev hasar görmüştür. Ayrıca ilçede bulunan Gümüşlü pirina fabrikası da depremten etkilenerek ağır hasar almıştır⁴³⁰⁹.

Burhaniye'de ise, Ayvalık'ta olduğu gibi sahil kesimlerinde bulunan binalar, ilçenin iç bölgelerine göre daha fazla hasar almıştır. Nitekim Balıkesir Valisi'nin tespitlerine göre, Burhaniye sahilde yer alan İskele mevki merkezinde, 97 ev tamamen yıkılmış, 275 ev ise kısmen hasara uğrayarak oturulamayacak hale gelmiştir. Burhaniye'nin Çay Mahallesi'nin %90'ını harap olmuş, Ulucami, Hacıahmet Cami, İkinci İlkokul binası ağır hasar almıştır⁴³¹⁰. Ayrıca ilçeye bağlı Çoruh Köyü'nde 5 ev tamamen 80 ev kısmen, Hisar Köyü'nde 20 ev tamamen yıkılmış, 13 ev kısmen yıkılmıştır. Tahtacı Köyü'nde ise üç ev oturulamaz hale gelmiştir⁴³¹¹. Depremden sonra Burhaniye'de yapılan tetkiklerde ilçede toplamda 142 evin yıkıldığı, 275 evin ise oturulamayacak derecede hasar aldığı anlaşılmıştır⁴³¹².

Depremin etkilediği bir diğer ilçe ise Altınoluk'tur. Altınoluk ilçe merkezi ve Altınoluk İskele Mevkii'nde toplamda 74 evin depremten etkilendiğini görmekteyiz. Ayrıca ilçeye bağlı Avcılar, Şabayan, Narlı köylerinde ve Ilıca İskelesi'nde 15 evin yıkıldığını, 34 evin ise kısmen zarar gördüğü anlaşılmaktadır⁴³¹³. Bununla birlikte deprem nedeniyle Mehmet Ergin ve Zahit Doğan zeytinyağı fabrikaları kısmen yıkılmış, aynı şekilde Merkez Ortaokulu binasının duvarları çatlamıştır⁴³¹⁴. İlçe merkezi ve köylerinde toplamda 126 ev hasar görmüştür⁴³¹⁵. Balıkesir'in diğer ilçelerine göre daha az hasar alan ilçesi Edremit'te ise ilçe merkezinde bulunan belediye dairesinin ve askeri karargâhın saçakları ve bir fabrika binasının bacası yıkılmış, Akçay Mahallesi'nde 11 dükkân

⁴³⁰⁸ Vakıf, "Dâhiliye Vekili Ayvalık'a Gitti", 9 Ekim 1944, s.1.

⁴³⁰⁹ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/5. (7 Ekim 1944); Türk Dili, "Ayvalık'taki Deprem Felaketi", 8 Ekim 1944, s.3.

⁴³¹⁰ Türk Dili, "Burhaniye Kazamızda Sarsıntının Yaptığı Zarar", 8 Ekim 1944, s.2.

⁴³¹¹ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/3. (7 Ekim 1944); Vakıf, "Ayvalık Depremi", 8 Ekim 1944, s.4; Türk Dili, "Ayvalık'taki Deprem Felaketi", 8 Ekim 1944, s.3.

⁴³¹² Vakıf, "Ayvalık Depremi", 8 Ekim 1944, s.4.

⁴³¹³ Türk Dili, "Ayvalık'taki Deprem Felaketi", 8 Ekim 1944, s.3.

⁴³¹⁴ Türk Dili, "Yer Depremi", 22 Ekim 1944, s.2.

⁴³¹⁵ Bkz. Vakıf, "Ayvalık Depremi", 8 Ekim 1944, s.4.

yıkılmış, Akçay İskelesi'nde bulunan gümrük binasının çatısı çökmüştür. Havran ilçesinde de, bir ev yıkılmış, üç fabrikanın bacaları az miktarda hasar almıştır⁴³¹⁶.

Depremden en çok etkilenen bir diğer yerleşim merkezi ise Çanakkale'nin Ayvacık ilçesidir. İlçeye bağlı Paşa Köy'ünde toplam 180 ev, Babakale'de 73 ev tamamen, 22 ev kısmen, Behram'da 60 ev tamamen 22 ev kısmen, Tamiş'te 70 ev tamamen ve Seyidiye'de de 80 ev kısmen yıkılmıştır⁴³¹⁷. Ayrıca, 168 haneli Sağlı Köyü ile 190 haneli Kozlu ile Büyüksur Köylerindeki ve 120 haneli Kayalar Köyü'ndeki evlerin hepsi tamamen yıkılmıştır. 224 haneli Ahmetçili Köyü'nde 168 ev harap olmuş, 50 haneli Demirci Köyü ile 25 haneli Hüseyin Fakı Köyü'nde ise bazı evler deprem nedeniyle hasara uğramıştır. Deprem, Ayvacık ilçesine bağlı Küçükkuyu nahiye merkezi ve köylerinde büyük tahribatlara yol açmıştır. 130 hanenin bulunduğu nahiye merkezinde 6 ev tamamen, 26 ev kısmen harap olmuş, nahiyeye bağlı 170 haneli Büyükçetmi Köyü tamamen yıkılmış, 64 haneli Arıklı Köyü'nde ise 57 ev tamamen yıkılmıştır⁴³¹⁸.

Netice itibariyle deprem nedeniyle Balıkesir ve Çanakkale'de 1785 evin tamamen yıkıldığını, 1805 evin ise hasara uğradığını, toplamda 3590 binanın depremde etkilendiğini görmekteyiz⁴³¹⁹.

2.13.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Toplamda 3590 binanın hasar aldığı deprem bölgesindeki can kayıplarına ilişkin arşiv belgelerinde ve basında farklı rakamların telaffuz edildiğini görmekteyiz. Zira Ayvalık Kaymakamlığı'nın açıklamasına göre, ilçede 14 kişi hayatını kaybetmiş ve 15 kişi ağır yaralanmıştır⁴³²⁰. Buna karşılık Çanakkale Ordu Müfettişliği tarafından Başbakanlık, İçişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığına çekilen telgrafta Ayvalık'ta deprem nedeniyle 40 kişinin öldüğü bildirilmiştir⁴³²¹. Basında yer alan haberlerde ise Ayvalık'ta 15 kişinin hayatını kaybettiği, 60 kişinin de ağır yaralandığı

⁴³¹⁶BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/11. (7 Ekim 1944).

⁴³¹⁷ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/6. (7 Ekim 1944); Vakıf, "Ayvalık Depremi", 8 Ekim 1944, s.4.

⁴³¹⁸ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/6. (7 Ekim 1944).

⁴³¹⁹ Vakıf, "Ayvalık Depremi", 8 Ekim 1944, s.1.

⁴³²⁰ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/10. (7 Ekim 1944); Türk Dili, "Güzel Ayvalık Büyük Bir Zلزlele Felaketine Uğradı", 7 Haziran 1944, s.1.

⁴³²¹ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/12. (7 Ekim 1944).

belirtilmiştir⁴³²². Ayrıca Burhaniye’de 2 kişi ve Havran’da da yine deprem nedeniyle 1 kişinin hayatını kaybettiğini görmekteyiz⁴³²³.

Çanakkale’de deprem nedeniyle hayatını kaybedenlere dair ilk bilgilerde Ayvacık ve Küçükkuyu köylerinde toplam 5 kişinin hayatını kaybettiği belirtilmiştir⁴³²⁴. Ancak daha sonra Çanakkale Valisi’nin Ayvacık ve köylerinde yaptığı incelemelerin ardından can kaybının daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Vali’nin tetkiklerine göre, Ayvacık nahiye merkezinde deprem nedeniyle 3, ilçeye bağlı Çetmi Köyü’nde 3, Sazlı Köyü’nde 4, Kayalar Paşaköy’de 4, Bergez’de 1, Kıcıman Köyü’nde ise 16 kişi hayatını kaybetmiştir⁴³²⁵. Basında yer alan haberlerde ise deprem nedeniyle 47 kişinin hayatını kaybettiğini, 115 kişinin de yaralandığının ifade edildiğini görmekteyiz⁴³²⁶. Deprem bölgesine incelemelerde bulunmak üzere gelen İçişleri Bakanı Hilmi Uran’ın basına yaptığı açıklamada ise, deprem nedeniyle 34 kişinin hayatını kaybettiğini, 62 kişinin yaralandığını belirtmiştir⁴³²⁷.

2.13.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

II. Dünya Savaşı’nın devam ettiği bir dönemde, binlerce insanın evsiz kaldığı bir deprem felaketiyle daha karşılaşan hükümet, Ayvalık Depremi’nden dolayı zarara uğrayan halkı da yalnız bırakmayarak halkın ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır.

Deprem’in hemen ardından halkın ihtiyaç duyduğu ilk yardım tedbirleri valiler, kaymakamlar ve belediye başkanları aracılığıyla alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca ordu mensupları ile CHP teşkilatları sürece katkıda bulunmuşlardır. Nitekim deprem haberinin ardından hemen deprem bölgesine hareket eden Balıkesir Valisi Sabri Öney’e bölgede gerekli ilk tedbirlerin alınması için, Balıkesir CHP İl Başkanı Fuat Biral, il jandarma

⁴³²² Ulus, “Balıkesir ve Çanakkale’de Şiddetli Bir Deprem Oldu”, 7 Haziran 1944, s.3; Vakit, “Ayvalık’ın Merkezi Kısmen Harap”, 7 Ekim 1944, s.3; Yeni Sabah, “En Son Haberler”, 7 Haziran 1944, s.1; Türk Dili, “Ayvalık’taki Felaket”, 7 Haziran 1944, s.3.

⁴³²³ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/12. (7 Ekim 1944); Ulus, “Balıkesir ve Çanakkale’de Şiddetli Bir Deprem Oldu”, 7 Haziran 1944, s.3; Vakit, “Ayvalık’ta Deprem”, 7 Ekim 1944, s.1; Son Telgraf, “Ayvalık Zelzele Sahasından Gelen En Son Haberler”, 7 Haziran 1944, s.5; Türk Dili, “Ayvalık Depremden Çok Zarar Gördü”, 7 Haziran 1944, s.2.

⁴³²⁴ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/12. (7 Ekim 1944).

⁴³²⁵ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/4. (7 Ekim 1944).

⁴³²⁶ Vakit, “Ayvalık Depremi”, 8 Haziran 1944, s.1.

⁴³²⁷ Ulus, “Ayvalık’ta Bina Kaybı Çok Büyük”, 12 Ekim 1944, s.2; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketi”, 12 Ekim 1944, s.1,3.

komutanı Niyazi Kipmen⁴³²⁸, Belediye Başkanı İsmail Varnalı, Sağlık Müdürü Saffet Öney ve Bayındırlık Müdürü Osman Ogun⁴³²⁹ eşlik etmiştir.

Çanakkale Valisi Fehmi Vural da depremin hemen ardından deprem bölgesine hareket ederek⁴³³⁰, bölgede alınacak tedbirlerle bizzat ilgilenmeye çalışmıştır. Çanakkale ili sınırları içinde en fazla hasara uğrayan Ayvacık'ta alınacak tedbirlerin belirlenmesi için valiyle birlikte Tümen Komutanı⁴³³¹, Çanakkale il sağlık müdürü, bayındırlık müdürü ve müdürlüğe bağlı mühendisler, hastane operatörü, hükümet doktoru ve sağlık memurları da yanlarına sağlık malzemeleriyle birlikte Ayvacık'a gitmişlerdir⁴³³².

İçişleri Bakanı Hilmi Uran ise depremden iki gün sonra bölgeye gelmiştir⁴³³³. Bakan yanında özel kalem müdürü ve bir sağlık müfettişiyle birlikte Ayvalık, Burhaniye ve Edremit ilçelerinde incelemelerde bulunmuş, depremzede ahali ile görüşmelerde bulunmuştur⁴³³⁴. Ayrıca dönemin Balıkesir milletvekilleri Muzaffer Akpınarlı, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Fahri Tiritoğlu⁴³³⁵, General Kazım Özalp, Osman Niyazi Burcu, Hulusi Küçükler⁴³³⁶ ve Hacim Muhittin Çarıklı da⁴³³⁷ alınan tedbirleri yerinde incelemek amacıyla farklı zamanlarda deprem bölgesine gelmişlerdir. Şüphesiz hem yerel idarecilerin hem İçişleri Bakanı'nın hem de birçok milletvekilinin depremzedelerle yakından ilgilenmeleri, onların moral bulmaları açısından oldukça önemlidir.

Balıkesir ve Çanakkale'de depremzedeler için öncelikle yerel idareciler ve askerlerin harekete geçtiğini daha önce belirtmiştik. Bu bağlamda ilk etapta depremzedeler için yapılacak yardımların belirlenmesi için Balıkesir Valisi Sabri Öney başkanlığında bir komisyon kurulmuştur⁴³³⁸. Ayrıca Ayvalık Belediye Başkanı

⁴³²⁸ Ulus, "Balıkesir ve Çanakkale'de Şiddetli Bir Deprem Oldu", 7 Haziran 1944, s.3; Vakit, "Ayvalık'ta Deprem", 7 Ekim 1944, s.3; Son Telgraf, "Ayvalık Zelzele Sahasından Gelen En Son Haberler", 7 Haziran 1944, s.5; Türk Dili, "Ayvalık Depremden Çok Zarar Gördü", 7 Haziran 1944, s.2.

⁴³²⁹ Türk Dili, "Ayvalık Depremden Çok Zarar Gördü", 7 Haziran 1944, s.2.

⁴³³⁰ BCA, 30.10.0.0/120.850.8, Lef/13.17 Ekim 1944; Ulus, "Balıkesir ve Çanakkale'de Şiddetli Bir Deprem Oldu", 7 Haziran 1944, s.3; Ulus, "Ayvalık'ta Bina Kaybı Çok Büyük", 12 Ekim 1944, s.2; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi", 12 Ekim 1944, s.1,3.

⁴³³¹ BCA, 30.10.0.0/120.850.8, Lef/2. (7 Ekim 1944).

⁴³³² BCA, 30.10.0.0/120.850.8, Lef/13. (7 Ekim 1944).

⁴³³³ Ulus, "Dâhiliye Vekilimiz Deprem Bölgesinde", 9 Haziran 1944, s.1; Vakit, "Dâhiliye Vekili Ayvalık'a Gitti", 9 Ekim 1944, s.1; Son Telgraf, "Dâhiliye Vekili Zelzele Sahasında", 9 Ekim 1944, s.1.

⁴³³⁴ Türk Dili, "Dâhiliye Vekilimiz Deprem Bölgesini Gezdi", 10 Ekim 1944, s.1.

⁴³³⁵ Türk Dili, "Mebuslar Deprem Bölgesinde", 10 Ekim 1944, s.2.

⁴³³⁶ Türk Dili, "Dün Gelen Mebuslarımız", 14 Ekim 1944, s.1.

⁴³³⁷ Türk Dili, "Mebusumuz Hacim Muhittin Çarıklı", 28 Ekim 1944, s.2.

⁴³³⁸ Türk Dili, "Dâhiliye Vekili Bugün Geliyor", 8 Ekim 1944, s.3.

Muharrem Omursalla tarafından Ayvalık ileri gelenleri ile bir toplantı yapılarak⁴³³⁹ halkın ihtiyaçlarının tespit edilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Bu suretle devletin gerçekleştireceği yardımlara halk desteğinin sağlanmaya çalışıldığı da anlaşılmaktadır.

Deprem bölgesine gönderilen ilk yardımları ele aldığımızda; Kızılay'ın Çanakkale Valisi'nin talebi üzerine⁴³⁴⁰, Balıkesir ve Çanakkale valilikleri emrine beşer bin lira para gönderdiğini görmekteyiz⁴³⁴¹. Enkazların kaldırılmasında diğer depremlerde olduğu gibi yine askerlerin yardımına ihtiyaç duyulmuş ve Ayvacık'taki enkaz kaldırma faaliyetlerinde çalışmak üzere dört kamyon jandarma bölgeye sevk edilmiştir⁴³⁴². Aynı şekilde Ayvalık'ta da askerler enkaz kaldırma faaliyetlerine iştirak etmiş ve birçok kişi enkaz altından sağ olarak kurtarılmıştır⁴³⁴³. Enkaz altından kurtarma çalışmalarının ardından tehlikeli görülen binalar ise belediye tarafından derhal yıkılmıştır⁴³⁴⁴.

Deprem nedeniyle yaralanan ve enkaz altından çıkarılan yaralıların tedavileri öncelikle mahalli sağlık ekipleri tarafından yapılmıştır. Ayrıca Ayvalık ve Ayvacık gibi fazla hasarın yaşandığı ilçe merkezlerine ve köylere takviye sağlık ekipleri gönderilmiştir. Örneğin Burhaniye'den Ayvalık'taki yaralıların tedavileri için ilaç ve sağlık ekibi⁴³⁴⁵, Çanakkale il merkezinden ise Ayvacık'a iki sağlık arabası, doktor, hastabakıcılar ve tıbbi malzeme gönderilmiştir⁴³⁴⁶. Ayvacık'a gönderilen bu ekipler, Ayvacık Kaymakamı'nın emrine verilmiştir. Kaymakam kendisine eşlik eden jandarma komutanları ile il merkezinden gönderilen sağlık ekipleri vasıtasıyla Ayvacık ve köylerindeki yaralıların tedavilerinin yapılmasını sağlamıştır. Böylelikle hafif yaralıların ilk tedavilerinin mahallinde yapılması sağlanmış, ağır yaralıların tedavileri için ise Ayvacık reviri ve Ezine Askeri Hastanesi'nde yatak ayrılmıştır⁴³⁴⁷. Ayvalık'taki ağır yaralılar ise kamyonlarla taşınmak suretiyle⁴³⁴⁸, Edremit Hastanesi'ne⁴³⁴⁹ ve Ayvalık

⁴³³⁹ Son Telgraf, "Zelzele Felaketinin Hazin Bilançosu", 8 Haziran 1944, s.1.

⁴³⁴⁰ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/4. (7 Ekim 1944).

⁴³⁴¹ Vakit, "Dâhiliye Vekili Ayvalık'ta", 10 Ekim 1944, s.4.

⁴³⁴² BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/2. (7 Ekim 1944).

⁴³⁴³ Vakit, "Erlerin Fedakârlığı", 9 Ekim 1944, s.4.

⁴³⁴⁴ Ayvalık, "Mülhakattaki Hasar ve Ölenler", 8 Ekim 1944, s.3.

⁴³⁴⁵ Türk Dili, "Burhaniye Kazamızda Sarsıntının Yaptığı Zarar", 8 Ekim 1944, s.2.

⁴³⁴⁶ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/2. (7 Ekim 1944).

⁴³⁴⁷ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/4. (7 Ekim 1944).

⁴³⁴⁸ Yeni Sabah, "Zelzele Tahribatı", 8 Haziran 1944, s.5.

⁴³⁴⁹ Ulus, "Balıkesir ve Çanakkale'de Şiddetli Bir Deprem Oldu", 7 Haziran 1944, s.3; Vakit, "Ayvalık'ta Deprem", 7 Ekim 1944, s.1; Son Telgraf, "Ayvalık Zelzele Sahasından Gelen En Son Haberler", 7 Haziran 1944, s.5.

dispanser merkezine sevk edilmiştir⁴³⁵⁰. Yaralıların tedavisi için ayrıca Kızılay tarafından 10 sandık ilaç gönderilmiştir⁴³⁵¹.

Binlerce binanın yıkıldığı bölgede depremzedeler için alınması gereken en önemli yardım tedbiri hiç şüphesiz ki halkın barınmasının sağlanması olmuştur. Nitekim Ayvalık Kaymakamı'nın deprem felaketinin ardından Balıkesir Valisi'ne, Ayvalık halkı için en gerekli yardım malzemesinin çadır olduğunu belirtmesi de⁴³⁵² bunu doğrulamaktadır. Çanakkale Valisi de depremin hemen ardından Kızılay'dan öncelikle olarak deprem bölgesi için 500 çadır istemiştir⁴³⁵³. Bu nedenle bölgeye Kızılay tarafından ve çevre illerden çadır sevkiyatı yapılmıştır. Bölgeye ilk anda 50'si Balıkesir'den, 50'si Edremit'ten olmak üzere 100 adet⁴³⁵⁴, İzmir'den 500 adet çadır⁴³⁵⁵ gönderilmiştir. Kızılay tarafından bölgeye gönderilen çadır miktarı hakkında basında farklı bilgiler yer almaktadır. 7 Ekim tarihli Ulus Gazetesi'nde Kızılay'ın bölgeye ilk olarak 1000 çadır⁴³⁵⁶, aynı tarihli Türk Dili Gazetesi'nde ise 500 çadır⁴³⁵⁷ gönderdiği bilgisi yer almaktadır. Bir gün sonra Ulus Gazetesinde, Kızılay'ın Ayvalık'a 1000, Çanakkale'ye ise 1500 çadır olmak üzere toplam 2500 çadır gönderdiği⁴³⁵⁸, aynı tarihli Yeni Sabah Gazetesinde ise Kızılay'ın Ayvalık'a 1000, Çanakkale'ye 2500 çadır⁴³⁵⁹ olmak üzere toplam 3500 çadır gönderdiği belirtilmiştir. 10 Ekim tarihli Vakit Gazetesi'nde yer alan habere göre Kızılay'ın bölgeye gönderdiği çadır miktarı ise 2500 adettir⁴³⁶⁰. Aynı tarihli Türk Dili Gazetesi'nde ise Kızılay'ın Ayvalık'a 500, Burhaniye'ye 500 ve Küçükkuyu'ya 500 olmak üzere bölgeye gönderdiği çadır miktarının toplamda 1500 olduğu bilgisi yer almaktadır⁴³⁶¹.

Halkın geçici olarak barınması için gönderilen çadırlarla birlikte, yıkılan binaların yeniden inşası ve hasar gören binaların onarımı için bölgeye çivi, kereste gibi inşaat

⁴³⁵⁰ Vakit, "Ayvalık'tan Gelen Son Haberler", 9 Ekim 1944, s.4.

⁴³⁵¹ Vakit, "Dâhiliye Vekili Ayvalık'ta", 10 Ekim 1944, s.4.

⁴³⁵² Türk Dili, "Güzel Ayvalık Büyük Bir Zelzele Felaketine Uğradı", 7 Ekim 1944, s.1.

⁴³⁵³ BCA. 30.10.0.0/120.850.8. Lef/4. (7 Ekim 1944).

⁴³⁵⁴ Ulus, "Balıkesir ve Çanakkale'de Şiddetli Bir Deprem Oldu", 7 Ekim 1944, s.3; Vakit, "Ayvalık'ta Deprem", 7 Ekim 1944, s.3; Son Telgraf, "Ayvalık Zelzele Sahasından Gelen En Son Haberler", 7 Ekim 1944, s.5; Türk Dili, "Güzel Ayvalık Büyük Bir Zelzele Felaketine Uğradı", 7 Ekim 1944, s.1.

⁴³⁵⁵ Son Telgraf, "Ayvalık Zelzele Sahasından Gelen En Son Haberler", 7 1 Ekim 944, s.5.

⁴³⁵⁶ Ulus, "Balıkesir ve Çanakkale'de Şiddetli Bir Deprem Oldu", 7 Ekim 1944, s.3.

⁴³⁵⁷ Türk Dili, "Güzel Ayvalık Büyük Bir Zelzele Felaketine Uğradı", 7 Ekim 1944, s.1.

⁴³⁵⁸ Ulus, "Son Yerdepremine Dair Yeni Rakamlar", 8 Ekim 1944, s.1.

⁴³⁵⁹ Yeni Sabah, "Zelzele Tahribatı", 8 Ekim 1944, s.5.

⁴³⁶⁰ Vakit, "Dâhiliye Vekili Ayvalık'ta", 10 Ekim 1944, s.4.

⁴³⁶¹ Türk Dili, "Nafia Vekilimiz Diyor Ki", 10 Ekim 1944, s.2.

malzemeleri de yollanarak, kış gelmeden halkın binalara geçmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Zarar gören binaları ve bu binalar için yapılması gerekenleri tespit etmek amacıyla deprem bölgesine gelen Bayındırlık Bakanı Sırrı Day⁴³⁶² gerek çivinin ve gerekse kerestenin kısa bir zamanda temin edilmesi için tedbirlerin alınacağını beyan etmiştir. Bununla birlikte henüz Bayındırlık Bakanı deprem bölgesine ulaşmadan önce, Kızılay tarafından bölgeye üç tonu Ayvalık’a, iki tonu Burhaniye’ye olmak üzere beş ton çivi gönderildiği ve bu çivilerin halka ücretsiz olarak verileceğine⁴³⁶³ dair basında da haberlerin olduğunu görmekteyiz. Nitekim 10 Ekim tarihli Vakit Gazetesi’nde Kızılay tarafından bölgeye 8 ton çivi gönderildiği⁴³⁶⁴ bilgisine ulaşmaktayız. Çiviyle birlikte bölgede yapılacak inşaatlar için Kızılay tarafından bölgeye cam da gönderilmiş, ancak gönderilen çivi ve camların dağıtımı konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Zira depremzedeler için gönderilen camlar uzun süre dağıtılmamış, çiviler de ücretsiz dağıtılacağını belirtilmesine rağmen ücret karşılığı satılmaya başlanmıştır. Bu nedenle depremzedeler arasında şikâyetler olmuş ve şikâyetler basına yansımıştır. Basına yansıyan şikâyetler üzerine ilgili makamlarca verilen cevapta, Bayındırlık Bakanlığı tarafından bölgeye tahsis edilen 30 ton çivinin ilk partisi olan 3 ton çivinin gelen talimatlar uyarınca depremi izleyen günlerde dağıtıldığı; kalan 27 ton çivinin ise ekonomik durumu iyi olmayanlara yine ücretsiz verildiği; hali vakti iyi olanlara kilosu iki liradan satılmasının da Bayındırlık Bakanlığı’nın resmi yazısıyla belirtildiği dile getirilmiş, 98 sandık içinde gelen camların neden bekletilip dağıtılmadığı hakkında yapılan eleştirilere verilen cevapta ise dağıtımı hakkında henüz talimat gelmediği ifade edilmiştir⁴³⁶⁵.

Bununla birlikte, bölgede bulunan zeytinyağı ve sabun fabrikalarının zarar görmesi hem halkın maddi sıkıntısının hem de deprem bölgesindeki toplam hasar miktarının fazla olmasına neden olmuştur. Ayvalık Belediye Başkanı, depremin ardından ilçedeki bütün zeytinyağı ve sabun fabrikalarında yaptığı incelemelerin ardından basına yaptığı açıklamada, fabrikalarda bulunan makine daireleri ve yağ depolarının deprem

⁴³⁶² Türk Dili, “Nafia Vekili Ayvalık’ta”, 25 Ekim 1944, s.2; Vakit, “Ayvalık’ta Rasathane Heyetinin Tetkikleri”, 26 Ekim 1944, s.4.

⁴³⁶³ Bkz. Türk Dili, “Nafia Vekili”, 27 Ekim 1944, s.1.

⁴³⁶⁴ Vakit, “Dâhiliye Vekili Ayvalık’ta”, 10 Ekim 1944, s.4.

⁴³⁶⁵ Serap Taşdemir, “1944 Ayvalık Depremi ve Sosyo-Ekonomik Sonuçları”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 12, Sayı 24, Güz -2016, s.14.

nedeniyle büyük hasara uğradığından fabrikaların uzun süre çalışamayacağını, bu nedenle sadece fabrikalardaki hasarların oluşturduğu zararın 1,5 milyon olarak tespit edildiğini ifade etmiştir⁴³⁶⁶. Belediye Başkanı tarafından fabrikaların uzun süre çalışamayacağını belirtmesiyle birlikte, ilerleyen günlerde Ticaret Bakanlığı tarafından bölgeye gönderilen müfettişler tarafından fabrikalarda yapılan incelemelerde, fabrikalarda bulunan malların zarar görmediği tespit edilmiş⁴³⁶⁷, yıkılan fabrika bacalarının tamir görmesi ve enkaz altında kalan fabrika dairelerindeki, çöküntü ve molozlar kaldırılınca fabrikaların üretime başlayabilecekleri belirlenmiştir⁴³⁶⁸. Tadilat işlerinin hemen ardından ise üreticinin zarar görmesini engellemek adına da Ticaret Bakanlığı ürün fiyatlarının düzenleneceği yönünde tedbir alınacağını belirtmiştir⁴³⁶⁹.

Hasar alan birçok fabrikanın üretime geçmesi için belli bir süreye ihtiyaç duyulması da daha önce de ifade ettiğimiz üzere geçimi büyük oranda zeytinyağı fabrikalarına bağlı olan halkın maddi durumunun daha da bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca, bölgede yıkılan fabrikaların, resmi binaların ve binlerce binanın inşasının aynı anda gerçekleştirilecek olması, inşaat malzemesi fiyatlarının daha da artmasına neden olmuş⁴³⁷⁰, bu nedenle halk uzun süre ve zor şartlar altında çadırlarda barınmak durumunda kalmıştır.

İlerleyen günlerde ise, hükümet tarafından halkın kendi meskenlerini yeniden inşa etmesi veya hasar gören evlerini tamir etmeleri için yardım parası gönderilmiştir. Ayvalık Belediye Encümeni, devlet tarafından halka verilen yardımların halk tarafından başka amaçlarla kullanılacağı düşüncesiyle kasabanın bir bütün olarak imar edilmesi için bir yapı kooperatifinin faaliyete geçirilmesinin daha doğru olacağı yönünde karar almış ve bu amaçla 1945 tarihinde Ayvalık'ı Kalkındırma ve Güzelleştirme Cemiyeti kurulmuştur. Ayvalık'taki hususi evlerin yapılabilmesi için hükümet tarafından para gönderildiği gibi, yıkılan belediye binalarının tamiri için de Ayvalık Belediyesine para gönderilmiş, ancak hükümet tarafından gönderilen para yeterli gelmemiştir. Zira deprem nedeniyle hasar alan

⁴³⁶⁶ Son Telgraf, “Zelzele Felaketinin Hazin Bilançosu”, 8 Ekim 1944, s.3.

⁴³⁶⁷ Yeni Sabah, “Zelzele Ayvalık'ta Zeytinyağı İstihsaline Zarar Vermedi”, 16 Ekim 1944, s.7.

⁴³⁶⁸ Son Telgraf, “Dâhiliye Vekili Zelzele Sahasında”, 9 Ekim 1944, s.5.

⁴³⁶⁹ Yeni Sabah, “Zelzele Ayvalık'ta Zeytinyağı İstihsaline Zarar Vermedi”, 16 Ekim 1944, s.7.

⁴³⁷⁰ Taşdemir, a.g.m., s.14.

bütün belediye dairelerinin tamiri için gerekli olan para 210.000 lira iken devlet tarafından Belediyeye 25.000 lira tahsis edilmiştir⁴³⁷¹.

Depremin ardından inşaat faaliyetleriyle birlikte geliri azalmış olan Ayvalık'ta bulunan kimsesiz çocukların bakımı, fakir halkın ihtiyaçların karşılanması, defin işlemlerinin yapılabilmesi, sokaklardaki enkazın kaldırılması, hastaların hastaneye sevki, muhtaç durumda olanlara sıcak yemek dağıtımı işlerinin aksamaması için Kızılay tarafından Ayvalık Belediye'sine 36.500 lira para gönderilmiştir⁴³⁷².

Gerek bölgeye yapılan yardımlar gerekse bakanlar, milletvekilleri, ordu mensupları, vali, kaymakam ve belediye başkanlarının bölge halkının ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenmesi halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak barınma sorunu uzun süre çözülmemeyen halkın, özellikle bu konuda mağduriyet yaşadığı ortadadır. Diğer taraftan daha önce de belirttiğimiz üzere sadece Ayvalık ilçesindeki maddi zarar 5 milyon liraydı⁴³⁷³. II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı ekonomik sıkıntılar, daha yaraları yeni sarılmış olan Erzincan Depremi ve diğer afetlerin arka arkaya yaşanmış olması, bu tür mağduriyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur diyebiliriz.

⁴³⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Serap Taşdemir, a.g.m., s.18,19.

⁴³⁷² Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, s.271.

⁴³⁷³ Yeni Sabah, "Zelzele Tahribatı", 8 Ekim1944, s.5.

2.14. Adana Depremi (20 Mart 1945)

Anadolu'nun güneyinde binlerce binanın yıkılmasına neden olan ve merkez üssü Ceyhan⁴³⁷⁴ olan deprem, 20 Mart 1945 tarihinde gerçekleşmiştir. Dönemin basınında deprem saatine dair farklı bilgiler bulunmaktadır. Örneğin, Türk Sözü Gazetesi depremin saat 10.57'de⁴³⁷⁵, Akşam, Son Telgraf, Cumhuriyet ve İktam Gazeteleri saat 10.59'da⁴³⁷⁶, Ulus Gazetesi ise saat 11.00'de⁴³⁷⁷ gerçekleştiğini belirtmiştir⁴³⁷⁸. Depremin ardından bölgede incelemelerde bulunan jeologlar, depremin derecesinin IX olduğunu ifade etmişlerdir⁴³⁷⁹. Bununla birlikte Kandilli Rasathanesi kayıtlarında depremin derecesinin VIII olduğunu⁴³⁸⁰ görmekteyiz.

Deprem Adana'dan Erzincan'a kadar uzanan bir hat üzerinde bulunan il ve ilçelerde hissedilerek⁴³⁸¹ geniş bir alanda etkisini göstermiştir. Bu hat ve dışında olmak üzere, aynı tarihte, İçel⁴³⁸², Kırşehir⁴³⁸³, Niğde, Erzincan, İstanbul⁴³⁸⁴, İskenderun, Tarsus, Kayseri⁴³⁸⁵, Maraş⁴³⁸⁶, Ulukışla⁴³⁸⁷, Antakya⁴³⁸⁸, Osmaniye, Kadirli, Fekke, Saimbeyli,

⁴³⁷⁴ Son Telgraf, "Adana Depremi", 22 Mart 1945, s.1.

⁴³⁷⁵ Türk Sözü, "Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu", 21 Mart 1945, s.1.

⁴³⁷⁶ Akşam, "Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu", 21 Mart 1945, s.1; İktam, "Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3; Son Telgraf, "Zelzelenin Hazin Bilançosu", 21 Mart 1945, s.3; Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3.

⁴³⁷⁷ Ulus, "Dün Çok Şiddetli Bir Yersarsımı Oldu", 21 Mart 1945, s.4.

⁴³⁷⁸ Günümüz Kandilli Rasathanesi verilerine göre ise deprem saat 09.58'de gerçekleşmiştir. Bkz. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 24 Haziran 2021).

⁴³⁷⁹ Ulus, "Ceyhan Deprem Bölgesinde Yapılan İncelemeler Bitti", 14 Nisan 1945, s.4.

⁴³⁸⁰ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 24 Haziran 2021).

⁴³⁸¹ Yeni Sabah, "Dün Adana Zelzele Felaketine Uğradı", 21 Mart 1945, s.3.

⁴³⁸² Son Telgraf, "Zelzelenin Hazin Bilançosu", 21 Mart 1945, s.3; İktam, "Sarsıntı Hakkında Bugün Dâhiliye Bakanlığından Aldığımız Malumat", 21 Mart 1945, s.1; Yeni Sabah, "Adana Havalisinde Zelzelenin Tesirleri", 22 Mart 1945, s.3; Cumhuriyet, "Adana'daki Zelzele", 22 Mart 1945, s.1; Akşam, "Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu", 21 Mart 1945, s.1; Türk Sözü, "Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu", 21 Mart 1945, s.1.

⁴³⁸³ Son Telgraf, "Zelzelenin Hazin Bilançosu", 21 Mart 1945, s.3; İktam, "Sarsıntı Hakkında Bugün Dâhiliye Bakanlığından Aldığımız Malumat", 21 Mart 1945, s.1; Yeni Sabah, "Adana Havalisinde Zelzelenin Tesirleri", 22 Mart 1945, s.3; Cumhuriyet, "Adana'daki Zelzele", 22 Mart 1945, s.1.

⁴³⁸⁴ Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.1.

⁴³⁸⁵ Akşam, "Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu", 21 Mart 1945, s.1; Türk Sözü, "Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu", 21 Mart 1945, s.1; Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.1.

⁴³⁸⁶ Akşam, "Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu", 21 Mart 1945, s.1; Ulus, "Dün Çok Şiddetli Bir Yersarsımı Oldu", 21 Mart 1945, s.4.

⁴³⁸⁷ Akşam, "Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu", 21 Mart 1945, s.1.

⁴³⁸⁸ Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.1; Türk Sözü, "Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu", 21 Mart 1945, s.1.

Bahçe⁴³⁸⁹, Silifke’de⁴³⁹⁰ herhangi bir hasara sebebiyet vermeyen depremler meydana gelmiştir.

Birçok ilde hissedilen deprem Adana’da 40 saniye boyunca şiddetli, 20 saniye hafif olmak suretiyle⁴³⁹¹, önce amudi (diklemesine), sonra ufki (yanlamasına) olarak yaklaşık bir dakika devam etmiştir⁴³⁹². Meteoroloji istasyonunun kayıtlarına göre ise sarsıntılar güneydoğudan batıya doğru olmuştur⁴³⁹³. Ana depremin ardından aynı tarihte saat 11.54’te ve 12.20⁴³⁹⁴, 15.20, 16.20 ve 16.30’da⁴³⁹⁵, depremin ertesi günü ise saat 09.20 ve 19.02⁴³⁹⁶ olmak üzere artçı sarsıntılar yaşanmaya devam etmiştir.

Yaklaşık bir dakika devam eden deprem esnasında, tarihi Ceyhan Köprüsü’nün bir bilyesi kaymış⁴³⁹⁷, köprü sol tarafa meyletmiş⁴³⁹⁸, ayrıca köprünün bir ucu iki metre havaya kalkmıştır. Ayrıca Ceyhan Nehri’nin kenarlarında⁴³⁹⁹, belediye bahçesinden köprüye kadar uzanan hat boyunca 30 cm genişliğinde yarıklar meydana gelmiştir⁴⁴⁰⁰. Bunun dışında Misis Köprüsü yıkılmış⁴⁴⁰¹, bazı bölgelerde dağlardan kayalar yuvarlanarak bazı köylerin hasar almasına neden olmuştur⁴⁴⁰². Diğer şiddetli depremlerde olduğu gibi, Adana Depremi’nde de yeraltı suları yeryüzüne çıkmıştır. Nitekim bu deprem sırasında da Ceyhan ilçe ve köylerinde bulunan bazı evlerin altından sular

⁴³⁸⁹ Akşam, “Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu”, 21 Mart 1945, s.1; Türk Sözü, “Dün Çukurova’nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.1.

⁴³⁹⁰ Türk Sözü, “Dün Çukurova’nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.1.

⁴³⁹¹ Basında depremin süresinin 35 saniye olduğu da ifade edilmiştir. Bkz. Ulus, “Dün Çok Şiddetli Bir Yersarsımı Oldu”, 21 Mart 1945, s.4; Akşam, “Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu”, 21 Mart 1945, s.1; Cumhuriyet, “Adana’daki Dün Sabahki Zelzele”, 21 Mart 1945, s.3.

⁴³⁹² İkdan, “Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor”, 21 Mart 1945, s.3; Son Telgraf, “Zelzelenin Hazin Bilançosu”, 21 Mart 1945, s.3.

⁴³⁹³ Cumhuriyet, “Adana’daki Dün Sabahki Zelzele”, 21 Mart 1945, s.3.

⁴³⁹⁴ Türk Sözü, “Dün Çukurova’nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.1.

⁴³⁹⁵ Son Telgraf, “Adana’da”, 21 Mart 1945, s.3; İkdan, “Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor”, 21 Mart 1945, s.3.

⁴³⁹⁶ Ulus, “Ceyhan’da Depremin Verdiği Zararlar”, 23 Mart 1945, s.1.

⁴³⁹⁷ Ulus, “Zelzele Hakkında Mühassıslar Ne Diyor?”, 21 Mart 1945, s.1; Yeni Sabah, “Son Haberler”, 21 Mart 1945, s.1; Türk Sözü, “Dün Çukurova’nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.2.

⁴³⁹⁸ Cumhuriyet, “Adana’daki Dün Sabahki Zelzele”, 21 Mart 1945, s.3.

⁴³⁹⁹ Yeni Sabah, “Son Haberler”, 21 Mart 1945, s.1; Türk Sözü, “Dün Çukurova’nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁰⁰ Türk Sözü, “Korkunç Yarıklar”, 22 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁰¹ Ulus, “Zelzele Hakkında Mühassıslar Ne Diyor?”, 21 Mart 1945, s.1.

⁴⁴⁰² Cumhuriyet, “Adana’daki Dün Sabahki Zelzele”, 21 Mart 1945, s.3; Türk Sözü, “Dün Çukurova’nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.1.

fişkirmiştir⁴⁴⁰³. Yalmanlı Köyü'nde ise siyah kum içeren kaynamış bir su ortaya çıkmış, bunun ardından köyün arazisinde hafif çatlaklıklar oluşmuş, üç saat sonra ise kaynama ve çatlaklık kaybolmuştur⁴⁴⁰⁴. Tatlıkuyu Köyü'nde ise yeraltı suları küçük bir gölcük oluşturmuştur⁴⁴⁰⁵. Depremle birlikte bir burcu yıkılan Anavarza Kalesi'nde de ince kumlu sular havaya fişkirmiş ve burada da toprak yarıkları arasında gölcükler meydana gelmiştir⁴⁴⁰⁶.

Tarih boyunca çok şiddetli depremlerin yaşanmadığı ve deprem nedeniyle ciddi hasarların tespit edilmediği bölgede, bu kadar şiddetli bir depremin yaşanması halk üzerinde büyük bir korku ve paniğe neden olmuştur. Bu korku ve panikle evlerinden dışarı çıkan halkın dörtte biri⁴⁴⁰⁷ bağlarındaki evlerine göç etmiş⁴⁴⁰⁸, sarsıntının olduğu ilk geceyi bağ evlerinde geçirmişler⁴⁴⁰⁹.

Bölgede ilk defa bu kadar şiddetli bir depremin yaşanması halkla birlikte bilim adamlarının da şaşırmasına neden olmuştur. Nitekim 1945 yılına kadar şiddetli bir depremin yaşanmadığı Adana- Ceyhan Bölgesi'nin, deprem merkezi olması Jeolog Hamit Nafiz Pamir için dahi beklenmedik bir durum olmuştur. Zira basına yaptığı açıklamalarından anlaşıldığı üzere Pamir, deprem üssünün öncelikle Kıbrıs ya da Antakya olabileceğini düşünmüştür⁴⁴¹⁰. Zira Pamir'in açıklamalarına göre, Mersin'den Misis'e doğru giden bir fay hattı mevcuttur, fakat bu fay hattı tarihte aktif olmamıştır. Tarihte bu bölgede meydana gelen depremler, genellikle Antakya ya da Kuzey Kıbrıs deprem hattında gerçekleşen depremlerin tesirleridir. Ancak Pamir, Kıbrıs ve Antakya'da deprem olmadığını öğrendiğinde, Adana fay hattının çatlamış olabileceğini ifade etmiştir⁴⁴¹¹. Pamir'in bu açıklamalarının ardından deprem bölgesine giderek

⁴⁴⁰³ Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3; Yeni Sabah, "Son Haberler", 21 Mart 1945, s.1; Türk Sözü, "Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu", 21 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁰⁴ Türk Sözü, "Depremin Tahribatı İlk Tahminden Fazla", 22 Mart 1945, s.1.

⁴⁴⁰⁵ Türk Sözü, "Köylerde", 22 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁰⁶ Son Telgraf, "Adana Depremi", 22 Mart 1945, s.3; Cumhuriyet, "Adana'daki Zelzele", 22 Mart 1945, s.1.

⁴⁴⁰⁷ Yeni Sabah, "Dün Adana Zelzele Felaketine Uğradı", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁰⁸ Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁰⁹ Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3; Yeni Sabah, "Dün Adana Zelzele Felaketine Uğradı", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴¹⁰ Son Telgraf, "İlim Adamlarının Mütalaası", 22 Mart 1945, s.3.

⁴⁴¹¹ Cumhuriyet, "Adana'daki Zelzele", 22 Mart 1945, s.1.

araştırmalarda bulunan jeologlar ise yapmış oldukları incelemelerde, deprem merkezinin esas yerinin Adana-Ceyhan yolu üzerinde ve Ceyhan'a 8 km uzaklıktaki Çokça (Çokçapınar) Köyü dağları olduğunu, fay hattının ise Çokça Köyü'nden başlayıp, Yılankalesi Köyü'nün kuzeyine doğru eski bir kale olan Anavarza üzerinden Kozan'a doğru uzanan bir hat üzerinde bulunduğunu tespit etmişlerdir⁴⁴¹².

2.14.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

20 Mart 1945 tarihinde yaşanan deprem nedeniyle, Adana il merkezi ve Adana'ya bağlı Ceyhan, Yüreğir, Sarıçam ve Kozan ilçelerinde hasarlar meydana gelmiştir. Bu bağlamda, Adana il merkezinde en fazla hasar Tepedağ, Hürriyet ve Alidede mahallelerinde olmuş⁴⁴¹³, en şiddetli olarak ise Tepedağ Mahallesi'nde hissedilmiştir. Bu nedenle mahallede bulunan ve savaştan hemen önce 300 bin liraya yeni yapılan⁴⁴¹⁴ Gazipaşa Okulu kısmen yıkılmıştır⁴⁴¹⁵. Gazipaşa Okulu'yla birlikte il merkezinde bulunan Beşocak, Kurtuluş, Namık Kemal⁴⁴¹⁶, Milli Mensucat⁴⁴¹⁷ ve İsmet İnönü okul binaları da⁴⁴¹⁸ önemli hasarlar almıştır. Ayrıca il merkezinde bulunan hükümet konağı, belediye dairesi⁴⁴¹⁹, halkevi, iki hamam⁴⁴²⁰, inhisarlar dairesinde hasarlar ve merkezde bulunan bir caminin minarelerinde önemli çatlaklıklar meydana gelmiştir. Sarsıntıyla birlikte 3 ev yıkılmış, 2 evin duvarları çatlamış, oluşan yıkıntılar ve hasarlar nedeniyle şehirdeki kaldırımlar sıva döküntüleriyle dolmuştur⁴⁴²¹.

⁴⁴¹² Ulus, "Ceyhan Deprem Bölgesinde Yapılan İncelemeler Bitti", 14 Nisan 1945, s.4.

⁴⁴¹³ Türk Sözü, "Depremin Zararları", 23 Mart 1945, s.2.

⁴⁴¹⁴ Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴¹⁵ Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; Akşam, "Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu", 21 Mart 1945,s.1; Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴¹⁶ Yeni Sabah, "Dün Adana Bir Zelzele Felaketine Uğradı", 21 Mart 1945, s.1.

⁴⁴¹⁷ Ulus, "Dün Çok Şiddetli Bir Yersarsımı Oldu", 21 Mart 1945, s.4.

⁴⁴¹⁸ Yeni Sabah, "Dün Adana Zelzele Felaketine Uğradı", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴¹⁹ Ulus, "Dün Çok Şiddetli Bir Yersarsımı Oldu", 21 Mart 1945, s.4; Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; Akşam, "Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu", 21 Mart 1945,s.1; Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴²⁰ Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; Akşam, "Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu", 21 Mart 1945,s.1; Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴²¹ Ulus, "Dün Çok Şiddetli Bir Yersarsımı Oldu", 21 Mart 1945, s.4.

Deprem nedeniyle en fazla tahribata uğrayan ilçe Ceyhan'dır⁴⁴²². İlçe merkezinde ve bağlı köylerde yüzlerce bina yıkılmıştır. Depremle birlikte, ilçe merkezinde bulunan dükkân, mağaza ve binaların cam, kapı ve pencereleri parça parça olmuş⁴⁴²³, depremin hemen ardından Muradiye Cami'nin minaresi⁴⁴²⁴, bir un fabrikası ve bir çırçır fabrikası⁴⁴²⁵, emniyet müdürlüğü, posta ve telgraf, adliye ve inhisarlar dairesi, ortaokul binası yıkılmıştır⁴⁴²⁶. Depremin etkisiyle yıkılan ortaokulun kimya laboratuvarında patlayıcı maddelerin ateş alması sonucunda yangın çıkmış⁴⁴²⁷, ancak yangın kısa sürede söndürülmüştür⁴⁴²⁸. Resmi binalar, okul binaları ve fabrikalarla birlikte, Ceyhan ilçe merkezinde bulunan kargir binaların %80'i hasar almış⁴⁴²⁹ ve ilçe merkezinde ilk belirlemelere göre 200 evin yıkıldığı tespit edilmiştir⁴⁴³⁰. Çukurova Harası'nda bulunan 2 bina yıkılmış, 8 ev, bir depo ve iki hangar hasara uğramıştır⁴⁴³¹.

Ceyhan ilçesine bağlı dağ köylerinde bulunan binaların %80'i yıkılmış⁴⁴³², Nazimbey ve Yeniköy köylerindeki evler tamamıyla, Kurtköy, Kiremit, Mercin⁴⁴³³, Hamdilli⁴⁴³⁴, Sirkeli, Toktamış ve Tumlu köylerindeki evlerin %80'i hasara uğramış⁴⁴³⁵,

⁴⁴²² Ulus, "Dün Çok Şiddetli Bir Yersarsımı Oldu", 21 Mart 1945, s.4; Akşam, "Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu", 21 Mart 1945, s.1; Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Ceyhan'da", 21 Mart 1945, s.1.

⁴⁴²³ Türk Sözü, "Depremin Tahribatı İlk Tahminden Fazla", 22 Mart 1945, s.1.

⁴⁴²⁴ Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴²⁵ Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴²⁶ Akşam, "Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu", 21 Mart 1945, s.1; Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3; Yeni Sabah, "Son Haberler", 21 Mart 1945, s.1; Türk Sözü, "Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu", 21 Mart 1945, s.2.

⁴⁴²⁷ Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴²⁸ Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3; Yeni Sabah, "Dün Adana Zelzele Felaketine Uğradı", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴²⁹ Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴³⁰ Akşam, "Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu", 21 Mart 1945, s.1; Son Telgraf, "Zelzenenin Hazin Bilançosu", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Sarsıntı Hakkında Bugün Dâhiliye Bakanlığından Aldığımız Malumat", 21 Mart 1945, s.1; Ulus, "Çukurova Bölgesi'ndeki Son Yersarsımı Bilançosu", 22 Mart 1945, s.1; Cumhuriyet, "Adana'daki Zelzele", 22 Mart 1945, s.1; Vatan, "Zelzele Felaketi", 23 Mart 1945, s.1.

⁴⁴³¹ Ulus, "Ceyhan'da Depremin Verdiği Zararlar", 23 Mart 1945, s.1.

⁴⁴³² Akşam, "Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu", 21 Mart 1945, s.1.

⁴⁴³³ Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴³⁴ Türk Sözü, "Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu", 21 Mart 1945, s.1.

⁴⁴³⁵ Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3; Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3; Türk Sözü, "Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu", 21 Mart 1945, s.1.

Mercimek Köyü'nde de bazı evler yıkılmıştır⁴⁴³⁶. Adı geçen köyler arasında bulunan Kurtköy'deki evlerin yıkılmasının nedeni ise depremin şiddetiyle dağlardan kopan kaya parçalarıdır⁴⁴³⁷. Ayrıca ilçeye bağlı Tatlıkuyu, Karamazar, Anavarza, Akdam, İnceyer, Camuzağılı köylerindeki kargir binalar kısmen yıkılmıştır. Yine Ceyhan'a bağlı Büyükmangıt Köyü'nde 4 ev yıkılmış, 15 ev, bir okul ve cami hasar görmüş⁴⁴³⁸, Küçükmanğıt Köyü'nde ise 1 ev yıkılmış 4 ev hasar almıştır⁴⁴³⁹. Kırmıt (Sağkaya) nahiyesinde ise evlerin yarısı ağır hasar almıştır. İlçeye bağlı Mustafabeyli ve Veysiye (Günyazı) köylerinde ise herhangi bir hasar yaşanmamıştır⁴⁴⁴⁰. İlçe merkezine bağlı birçok köyün ağır hasar almasına rağmen Mustafabeyli ve Veysiye köylerinde herhangi bir hasar oluşmamasının nedeni kanaatimizce bu köylerin o dönem ilçe hüviyetinde olan Osmaniye ilçe sınırlarına daha yakın olmasıdır. Zira deprem Osmaniye'de de hissedilmiş ancak burada ilçe ve jandarma binalarının çatlaması⁴⁴⁴¹ dışında herhangi bir hasara neden olmamıştır⁴⁴⁴².

Adana Valisi Eyidoğan'ın depremin ardından yapmış olduğu incelemeler neticesinde yaptığı açıklamaya göre ise, Ceyhan'a bağlı köyler arasında en fazla hasara uğrayan köyler Tumlu, Akdam, Sirkeli ve Toktamış köyleridir⁴⁴⁴³.

Deprem nedeniyle ilçe merkezi ve köylerinde toplam hasar alan bina sayısına dair arşiv belgelerine ve basına yansıyan bilgiler ise şu şekildedir; 23 Mart tarihli gazetelerde yer alan bilgilere göre, Ceyhan ilçe merkezi ve köylerinde, toplam 361 ev, 20 ilkokul, 13 cami, 2 köprü, 25 dükkân yıkılmış⁴⁴⁴⁴, 1492 ev de tehlikeli surette hasar almıştır⁴⁴⁴⁵. 23 Mart 1945 tarihli arşiv belgesi ve 24 Mart tarihli Ulus Gazetesi'nde yer alan bilgilere göre

⁴⁴³⁶ Yeni Sabah, "Dün Adana Zelzele Felaketine Uğradı", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴³⁷ Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3; Türk Sözü, "Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu", 21 Mart 1945, s.1.

⁴⁴³⁸ Türk Sözü, "Köylerde", 22 Mart 1945, s.2; Son Telgraf, "Adana Depremi", 22 Mart 1945, s.3.

⁴⁴³⁹ Son Telgraf, "Adana Depremi", 22 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁴⁰ Türk Sözü, "Köylerde", 22 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁴¹ Son Telgraf, "Zelzelenin Hazin Bilançosu", 21 Mart 1945, s.3; İkdam, "Sarsıntı Hakkında Bugün Dâhiliye Bakanlığından Aldığımız Malumat", 21 Mart 1945, s.1; Yeni Sabah, "Adana Havalisinde Zelzelenin Tesirleri", 22 Mart 1945, s.3; Cumhuriyet, "Adana'daki Zelzele", 22 Mart 1945, s.1.

⁴⁴⁴² Türk Sözü, "Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu", 21 Mart 1945, s.1.

⁴⁴⁴³ Yeni Sabah, "Deprem Hakkında Valinin İzahatı", 3 Mayıs 1945, s.3.

⁴⁴⁴⁴ Cumhuriyet, "Adana Zelzelesi", 23 Mart 1945, s.1; Türk Sözü, "Deprem ZARARLARI", 23 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁴⁵ Ulus, "Ceyhan'da Deprem Verdiği Zararlar", 23 Mart 1945, s.1; Türk Sözü, "Deprem ZARARLARI", 23 Mart 1945, s.2.

ise, Ceyhan ilçe merkezinde 59 ev, 25 dükkân, 3 resmi bina, 1 fabrika tamamen yıkılmış, 116 ev, bir resmi bina, bir fabrika, 4 otel ise hasar görmüştür. İlçeye bağlı köylerde 174 ev, 12 okul, 7 cami ve bir jandarma karakolu yıkılmış, 1240 ev hasar görmüştür⁴⁴⁴⁶.

Günümüzde Adana'nın Yüreğir İlçesine bağlı olan ve yine günümüzde Yakapınar adıyla anılan Misis Bucağı, 20 Mart 1945 tarihindeki deprem nedeniyle önemli hasarların yaşandığı bir başka yerleşim yeridir. Deprem bucak merkeziyle birlikte bucağa bağlı birçok köyde tahribatlara neden olmuştur. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere deprem esnasında tarihi Misis Köprüsü orta yerinden çatlamış⁴⁴⁴⁷, köprüde 12 cm derinliğinde yarıklar meydana gelmiş⁴⁴⁴⁸ ve bu hasarlardan dolayı bir süre köprü ulaşımına kapatılmıştır.

Deprem nedeniyle bucak merkezinde 51 ev tamamen yıkılmış⁴⁴⁴⁹, 30 ev de hasar görmüştür⁴⁴⁵⁰. Bucağa bağlı köylerden, Dağcı Köyü'nde 25 ev tamamen, 12 ev kısmen⁴⁴⁵¹, Kızılkış Köyü'nde 23 ev⁴⁴⁵², Müminli Köyü'nde 11 ev, 10 ahır, Cihadiye Köyü'nde 4 ev, 4 ahır⁴⁴⁵³, Kürkçüler Köyü'nde 55 ev, Baklalı Köyü'nde 72 ev⁴⁴⁵⁴, Acıdere Köyü'nde 25 ev yıkılmıştır⁴⁴⁵⁵. Günümüzde Yüreğir ilçesi sınırları içerisinde bulunan Abdioğlu Köyü'nde de 5 ev, Havraniye Köyü'nde⁴⁴⁵⁶ 19 ev ve 8 ahırla birlikte köyde bulunan tarihi kervansaray, cami ve han yıkılmıştır⁴⁴⁵⁷. Netice itibariyle deprem

⁴⁴⁴⁶ BCA. 30.10.0.0/120.850.9. Lef/2. (23 Mart 1945); Ulus, “Depremi Bilançosu”, 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁴⁷ Türk Sözü, “Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁴⁸ Türk Sözü, “Köylerde”, 22 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁴⁹ Akşam, “Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu”, 21 Mart 1945, s.1; Son Telgraf, “Adana'da”, 21 Mart 1945, s.3; Cumhuriyet, “Adana'daki Dün Sabahki Zelzele”, 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, “Depremi Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor”, 21 Mart 1945, s.3; Türk Sözü, “Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁵⁰ Son Telgraf, “Adana'da”, 21 Mart 1945, s.3; Cumhuriyet, “Adana'daki Dün Sabahki Zelzele”, 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, “Depremi Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor”, 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁵¹ Akşam, “Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu”, 21 Mart 1945, s.1; Cumhuriyet, “Adana'daki Dün Sabahki Zelzele”, 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁵² Son Telgraf, “Adana Depremi”, 22 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁵³ Cumhuriyet, “Adana'daki Zelzele”, 22 Mart 1945, s.1.

⁴⁴⁵⁴ Akşam ve Cumhuriyet Gazetelerinde Baklalı Köyü'nde bir ilkokul binasıyla beraber 35 evin yıkıldığı belirtilmiştir. Bkz. Akşam, “Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu”, 21 Mart 1945, s.1; Cumhuriyet, “Adana'daki Dün Sabahki Zelzele”, 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁵⁵ Son Telgraf, “Adana'da”, 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, “Depremi Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor”, 21 Mart 1945, s.3; Akşam, “Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu”, 21 Mart 1945, s.1; Türk Sözü, “Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁵⁶ Son Telgraf ve İkdâm Gazetelerinde Havraniye Köyü'nde 30 evin, Türk Sözü Gazetesi'nde ise 23 evin yıkıldığı ifade edilmiştir. Bkz. Son Telgraf, “Adana'da”, 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, “Depremi Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor”, 21 Mart 1945, s.3; Türk Sözü, “Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁵⁷ Cumhuriyet, “Adana'daki Zelzele”, 22 Mart 1945, s.1.

nedeniyle Misis Bucağı ve merkezinde 180 ev, 31 ahır ve 69 samanlık tamamıyla yıkılmış, 336 ev, 178 ahır, 203 samanlık, 6 okul, 5 cami, bir fabrika ve bir köprü de hasar görmüştür⁴⁴⁵⁸.

Depremden etkilenen bir diğer ilçe ise Kozan'dır. Kozan ilçe merkezinde 20 ev tamamen yıkılmış⁴⁴⁵⁹, 100' den fazla ev ise hasar almıştır⁴⁴⁶⁰. Kozan'a bağlı otuz köyle ilk anda irtibat sağlanmış, ancak diğer köylerle irtibat daha geç sağlanabilmiştir⁴⁴⁶¹. Muhtemelen bu nedenden dolayı Kozan ve köylerindeki deprem nedeniyle toplam yıkılan ev sayısının önce 150 olduğu açıklanmış⁴⁴⁶², diğer köylerle de irtibatın sağlanması ve gerekli incelemelerin yapılmasının ardından, Kozan ve köylerinde deprem nedeniyle 178 evin tamamen yıkıldığı, 180 ev, 2 jandarma karakolu, 3 cami ve 6 okulun hasara uğradığı anlaşılmıştır⁴⁴⁶³.

Adana Valisi Akif Eyidoğan'ın basına yaptığı açıklamalarda belirttiği üzere deprem nedeniyle Adana ili dâhilinde yıkılan ve hasar gören bina sayısı 3200'dür⁴⁴⁶⁴. İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın TBMM toplantısında yaptığı açıklamaya göre ise, meydana gelen deprem sonucunda Adana ili ve çevresinde 777 özel bina, 23 resmi bina tamamıyla yıkılmış, 2259 özel, 24 resmi bina ise ağır hasar almıştır⁴⁴⁶⁵. Hilmi Uran'ın yaptığı açıklamaya göre Adana ili ve çevresinde toplam 3083 bina depremden etkilenerek az veya çok hasar almıştır. Buna karşılık, günümüz Kandilli Rasathanesi verilerinde deprem nedeniyle bölgede 2500 binanın hasar aldığı⁴⁴⁶⁶ belirtilmektedir.

⁴⁴⁵⁸BCA. 30.10.0.0/120.850.9. Lef/2. (23 Mart 1945); Ulus, "Depremin Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁵⁹ Akşam, "Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu", 21 Mart 1945, s.1; Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3; Türk Sözü, "Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu", 21 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁶⁰ Türk Sözü, "Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu", 21 Mart 1945, s.2; Yeni Sabah, "Adana Havalisinde Zelzelenin Tesirleri", 22 Mart 1945, s.3; Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁶¹ Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁶² İdam, "Zelzele Sahasından Son Haber", 21 Mart 1945, s.1.

⁴⁴⁶³ BCA. 30.10.0.0/120.850.9. Lef/2. (23 Mart 1945); Türk Sözü, "Depremin Zararları", 23 Mart 1945, s.2; Ulus, "Depremin Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁶⁴ Ulus, "Depremin Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2; Yeni Sabah, "Deprem Hakkında Valinin İzahatı", 3 Mayıs 1945, s.3.

⁴⁴⁶⁵TBMM Zabıt Ceridesi, Seçim Dönemi 7, Toplantı Yılı 2, C.15, s.196. (26 Mart 1945); Ulus, "Dâhiliye Bakanı Dün Demeçte Bulundu", 27 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁶⁶ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 24 Haziran 2021).

2.14.2 Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Çoğunlukla köylerde olmak üzere binlerce binanın zarar gördüğü deprem nedeniyle can kayıpları da yaşanmıştır. Ceyhan ilçe merkezinde 7 kişi hayatını kaybetmiş, 5 kişi ağır, 36 kişi de hafif yaralanmış, ilçeye bağlı köylerde ise 3 kişi ölmüş, 9 kişi ağır 36 kişi ise hafif yaralanmıştır. Kozan ilçe merkezi ve köylerinde ise deprem nedeniyle 3 kişi hayatını kaybetmiş, 12 kişi hafif yaralanmış⁴⁴⁶⁷, 11 hayvan ise telef olmuştur⁴⁴⁶⁸.

Depremde yıkılan bina sayısı göz önüne alındığında deprem nedeniyle yaşanan can kayıplarının nispeten az olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni ise, Hilmi Uran'ın belirttiği üzere depremin gündüz ve çalışma saatinde meydana gelmesidir⁴⁴⁶⁹.

2.14.3. Deprem Sırasında Halkın Yaşadıkları

Daha önce de belirttiğimiz üzere, tarih boyunca çok şiddetli depremlerin yaşanmadığı bölgede böylesine şiddetli bir depremin yaşanması, halkın büyük bir korku ve paniğe kapılmasına neden olmuştur. Ahali arasındaki bu panik havası, kalabalık olan yerlerde kargaşalıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kargaşa nedeniyle mahkeme koridorlarında bulunan beş kadın bayılmıştır⁴⁴⁷⁰. Okullarda bulunan öğrenciler, öğretmenlerin soğukkanlılığı sayesinde herhangi bir kaza yaşamadan okullardan çıkarılmışlardır⁴⁴⁷¹. Aynı şekilde Ceyhan Cezaevi'nde bulunan mahkûmların da disiplin içerisinde hemen avluya çıkarılmaları nedeniyle herhangi bir kaza yaşanmamıştır⁴⁴⁷².

Devam eden artçı sarsıntıların etkisiyle uzun süre herkes her an deprem olacak hissine kapılmış ve en ufak bir durumda dahi kendini panikle sokağa atmıştır. Nitekim müsamere hazırlığında olan bir okulun öğrencilerinin müsamere gereği hoplayıp

⁴⁴⁶⁷ BCA. 30.10.0.0/120.850.9. Lef/2. (23 Mart 1945); TBMM Zabıt Ceridesi, Seçim Dönemi 7, Toplantı Yılı 2, C.15, s.196. (26 Mart 1945); Ulus, “Dâhiliye Bakanı Dün Demeçte Bulundu”, 27 Mart 1945, s.2; Ulus, “Depremin Bilançosu”, 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁶⁸ BCA. 30.10.0.0/120.850.9. Lef/2. (23 Mart 1945); TBMM Zabıt Ceridesi, Seçim Dönemi 7, Toplantı Yılı 2, C.15, s.196. (26 Mart 1945); Ulus, “Dâhiliye Bakanı Dün Demeçte Bulundu”, 27 Mart 1945, s.2; Ulus, “Depremin Bilançosu”, 24 Mart 1945, s.2; Türk Sözü, “Depremin Zararları”, 23 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Seçim Dönemi 7, Toplantı Yılı 2, C.15, s.196. (26 Mart 1945); Yeni Sabah, “Dâhiliye Bakanı”, 2 Nisan 1945, s.5; Cumhuriyet, “Adana'daki Yer Sarsıntısı”, 2 Nisan 1945, s.3; Türk Sözü, “Dâhiliye Bakanı Gitti”, 3 Nisan 1945, s.1.

⁴⁴⁷⁰ Türk Sözü, “Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.1.

⁴⁴⁷¹ Ulus, “Depremin Bilançosu”, 24 Mart 1945, s.2; Türk Sözü, “Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.1.

⁴⁴⁷² Türk Sözü, “Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.1.

zıplamaları, aşağı katta bulunan öğrencilerin deprem oluyor zannıyla kendilerini dışarı atmalarına neden olmuştur⁴⁴⁷³. Halk arasında yaşanan deprem korkusu ileri bir boyuta gelmiş ve uzun süre panik yaşayan insanlar duyduğu yüksek bir sestən dahi etkilənerek kendisini dışarıya atmaya çalışmıştır⁴⁴⁷⁴. Ayrıca, deprem nedeniyle bir kadının akli dengesi bozulmuştur⁴⁴⁷⁵.

Deprem esnasında yaşanan panikle ahalinin bir kısmı bağ evlerine göçmüş, kalanlar bir kısmı komşularına sığınmış⁴⁴⁷⁶, bazıları da dağlarda, meydanlarda ve kırlarda⁴⁴⁷⁷ yaşamaya başlamışlardır. Bu bağlamda kent merkezindeki Atatürk Parkı, depremzedelerin geceledikleri yerlerden biri olmuştur⁴⁴⁷⁸. Halkın büyük bir bölümünün kendisine sığınak yeri olarak belirlediği ve kendilerini belki de diğer insanlarla birlikte olunca daha da güvende hissettikleri Atatürk Parkı'nda, halk arasında ilginç diyaloglar da olmuştur. Türk Sözü Gazetesi yazarlarından Aydın Nisari'nin aktardığı üzere, parkta oturanların bazıları tarafından belki de halk üzerindeki olumsuz hava dağılması için fıkra anlatalım denmesi üzerine, diğerleri “*Bugün Allah'a yaranmanın sırası, baksana Allah'a inanmıyorum diyen komşu beyefendi bile nasıl Allah'ım yetiş! diye haykırıyor*”, şeklinde bir cevap vermiştir. Ahali arasında geçen bu konuşma depremin halktaki inanç değişimine etkisini, parkta geçen bir diğer diyalogda da köylü bir depremzede tarafından “*Herhalde bizim köyde bir şey olmamıştır, çünkü orada dedenin türbesi var*” ifadesinin kullanılması da deprem esnasında inancın halk üzerinde nasıl teselli kaynağı olduğunu göstermesi açısından önemlidir⁴⁴⁷⁹.

Depremin halk üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerden birisi de, insanların tek başlarına kalmaktan korkar hale gelmesidir. Nitekim depremin üzerinden üç hafta geçmesine rağmen, komşularının evlerine sığınan insanlar “*Ne olursak beraber olalım*” anlayışıyla hareket ederek, geceleri on beş kişi aynı odada kalmaya devam etmişlerdir⁴⁴⁸⁰.

⁴⁴⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bedirhan Çınar, “Zelzelenin Tesiri Hala Geçmedi”, Yeni Sabah, 19 Nisan 1945, s.4.

⁴⁴⁷⁴ Aydın Nisari, “Deprem Günü Olan Bitenler”, Türk Sözü, 22 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Son Telgraf, “Adana Depremi”, 22 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁷⁶ Türk Sözü, “Depremin Tahribatı İlk Tahminden Fazla”, 22 Mart 1945, s.1.

⁴⁴⁷⁷ Yeni Sabah, “Adana Havalisinde Zelzelenin Tesirleri”, 22 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁷⁸ Yeni Sabah, “Adana Havalisinde Zelzelenin Tesirleri”, 22 Mart 1945, s.1; Türk Sözü, “Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu”, 21 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁷⁹ Aydın Nisari, “Deprem Günü Olan Bitenler”, Türk Sözü, 22 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bedirhan Çınar, “Zelzelenin Tesiri Hala Geçmedi”, Yeni Sabah, 19 Nisan 1945, s.4.

2.14.4. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Diğer depremlerde olduğu gibi Adana’da da, depremzedelerin ilk anda gerek duyduğu ihtiyaçların tespit edilmesi, bu bağlamda alınacak tedbirlerin belirlenmesi vali başta olmak üzere diğer yerel idareciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Depremi hemen ardından Adana Valisi Akif Eyidoğan, Adana Belediye Başkanı Kasım Ener ile birlikte öncelikle Adana il merkezinde deprem nedeniyle hasar gören mahalleleri dolaşmıştır⁴⁴⁸¹. Ardından depremde en fazla hasara uğrayan Ceyhan’a hareket etmiştir⁴⁴⁸². Yardım ekipleri ile birlikte Ceyhan’a gelen Vali Eyidoğan, yardım ekipleri ile birlikte çalışmış⁴⁴⁸³, depremzedelerin kurtarılması, yaralıların tedavisi ve iâşe temini işleriyle yakından ilgilenmiştir⁴⁴⁸⁴. Valiyle birlikte depremzedelerin yaralarını sarmaya çalışan Ceyhan Kaymakamı Sabri Demir, Ceyhan’da hasar gören köyleri tek tek dolaşarak, depremzedelerin ilk anda ihtiyaç duyabileceği yardım malzemelerini köylüye ulaştırmıştır⁴⁴⁸⁵.

Kozan ve köylerindeki hasar tespit çalışmaları ise Kozan Kaymakamı tarafından yapılmıştır⁴⁴⁸⁶. Vali Eyidoğan ise Ceyhan’da gerçekleştirdiği incelemelerin ve alınacak tedbirlerin belirlenmesinin ardından Kozan’a gelmiş⁴⁴⁸⁷ ve burada da gerekli tedbirlerin alınması için çalışmalarda bulunmuştur. Eyidoğan Kozan’ın ardından Misis Bucağı’na da gelerek burada Misis Bucak Müdürü Hüseyin Tuncer ve Karakol Komutanıyla birlikte, depremden zarar gören köyleri tek tek dolaşarak hasar tespit çalışmalarında bulunmuştur. Başta vali olmak üzere yetkililerin çalışmaları, halk tarafından memnuniyetle karşılanmış ve bucak halkı kendilerine teşekkür etmiştir⁴⁴⁸⁸. Misis’te özellikle Nahiye Müdürü Hüseyin Tuncer’in çalışmaları sayesinde deprem nedeniyle büyük hasar alan Misis Köprüsü kısa sürede tamir edilerek tekrar ulaşım açılmıştır⁴⁴⁸⁹.

⁴⁴⁸¹ Cumhuriyet, “Okulların Tedrisatı Deprem Durumuna Göre Tanzim Edilecek”, 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁸² Ulus, “Dün Çok Şiddetli Bir Yersarsımı Oldu”, 21 Mart 1945, s.4; Akşam, “Adana Çevresinde Zelzeleler Durdu”, 21 Mart 1945, s.1; Cumhuriyet, “Adana’daki Dün Sabahki Zelzele”, 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁸³ Ulus, “Dün Çok Şiddetli Bir Yersarsımı Oldu”, 21 Mart 1945, s.4.

⁴⁴⁸⁴ Ulus, “Çukurova Bölgesi’ndeki Son Yersarsımı Bilançosu”, 22 Mart 1945, s.1; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 23 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁸⁵ Türk Sözü, “Köylerde”, 22 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁸⁶ İdam, “Sarsıntı Hakkında Bugün Dâhiliye Bakanlığından Aldığımız Malumat”, 21 Mart 1945, s.1.

⁴⁴⁸⁷ Yeni Sabah, “Adana Havalisinde Zelzelenin Tesirleri”, 22 Mart 1945, s.3; Türk Sözü, “Kozan’da”, 22 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁸⁸ Türk Sözü, “Misis’te Yapılan İncelemeler”, 29 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁸⁹ Ulus, “Depremi Bilançosu”, 24 Mart 1945, s.2.

Deprem bölgesini tek tek gezen vali, belediye başkanları ve diğer yetkililer, karşılaştıkları manzarayı ve alınması gereken tüm tedbirleri Ankara'ya bildirmişlerdir. Bu kapsamda hükümet yetkilileri ile Kızılay derhal yardımlar için harekete geçmiştir⁴⁴⁹⁰.

Deprem felaketine uğrayan halk için aynı zamanda Adana Milletvekili olan İçişleri Bakanı Hilmi Uran, Adana Belediye Başkanı⁴⁴⁹¹ ve Ceyhan Belediye Başkanı Hakkı Mete'ye telgraf göndermek suretiyle depremde duyduğu üzüntüleri bildirmiş⁴⁴⁹², ardından 27 Mart tarihinde gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak ve önceden alınan tedbirleri yerinde incelemek amacıyla deprem bölgesine hareket etmiştir⁴⁴⁹³. Bakan, Vali Akif Eyidoğan ve özel kâtabi Şadan Altınok'la beraber öncelikle Misis ardından Kozan, sonra da Kadirli ve Ceyhan'da incelemelerde bulunmuştur⁴⁴⁹⁴. Ceyhan'da ortaokul ve çadırlarda çalışan memurları ziyaret eden, sonrasında hasara uğrayan binaları yerinde inceleyen, kaymakam ve belediye başkanlarından gerekli malumatı alarak, halkla görüşmelerde bulunan Uran, Ceyhan'daki tespitlerinin ardından Osmaniye'ye hareket etmiştir⁴⁴⁹⁵. Osmaniye'de de jandarma komutanını ziyaret eden Uran, ilçedeki hükümet ve adliye binalarıyla birlikte, halkevi ve çarşığı da gezerek Adana'ya dönmüş⁴⁴⁹⁶, ardından ise Ankara'ya hareket etmiştir. İçişleri Bakanı'nın bölgeyi ziyaret etmesi, halkın sorunlarıyla yakından ilgilenmesi Adanalılar arasında büyük bir sevinç uyandırmıştır⁴⁴⁹⁷.

İçişleri Bakanı Hilmi Uran'la birlikte diğer Adana milletvekilleri de bölgeye gelerek ya da telgraf yoluyla depremzede halkı yalnız bırakmamış ve onlara destek olmuşlardır. Nitekim Adana Milletvekili Korgeneral Naci Akdeniz, Adana Valisi'ne bir telgraf göndererek deprem nedeniyle hayatını kaybedenler için başsağlığı dileğinde bulunmuştur⁴⁴⁹⁸. Ali Münif Yeğenağa, Cavid Oral⁴⁴⁹⁹ ve B. Damar Arıkoğlu ise deprem bölgesine gelmek suretiyle halka destek olmuşlardır. Bu bağlamda Ceyhan'a gelen

⁴⁴⁹⁰ Türk Sözü, "Ankara'nın Büyük Alakası", 21 Mart 1945, s.1.

⁴⁴⁹¹ Türk Sözü, "İç Bakan'dan Adanalılara", 23 Mart 1945, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi", 24 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁹² Ulus, "Depremi Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁹³ Yeni Sabah, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım", 28 Mart 1945, s.3; Akşam, "Çukurova Zelzelesi Tahribatı", 28 Mart 1945, s.2; Son Telgraf, "Dâhiliye Bakanı Adana'ya Gitti", 28 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁹⁴ Türk Sözü, "İç Bakan B. Hilmi Uran Deprem Bölgesinde İncelemede Bulundu", 31 Mart 1945, s.1.

⁴⁴⁹⁵ Son Telgraf, "Dâhiliye Bakanı Osmaniye'de", 1 Nisan 1945, s.1; Türk Sözü, "İç Bakan Ceyhan'dan Adana'ya Döndü", 1 Nisan 1945, s.2.

⁴⁴⁹⁶ Türk Sözü, "İç Bakan Ceyhan'dan Adana'ya Döndü", 1 Nisan 1945, s.2.

⁴⁴⁹⁷ Türk Sözü, "İç Bakanımızın İncelemeleri", 31 Mart 1945, s.3.

⁴⁴⁹⁸ Türk Sözü, "Milletvekilimizin Taziye Telgrafları", 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁴⁹⁹ Türk Sözü, "Felaketzedelere Bağış Devam Ediyor", 28 Mart 1945, s.2.

Arıkoğlu, depremzedelerle yakından ilgilenmiş, bölge için gerekli olan çadır, kereste, çimento ve çivi ihtiyacını tespit ederek ilgililere bildirmiştir⁴⁵⁰⁰.

Adalet Bakanı Ali Rıza Türel ve Bayındırlık Bakanı Sırrı Day da deprem bölgesinde incelemeler yapmak üzere Adana'ya gelerek, Ceyhan ve Misis civarında tetkiklerde bulunmuşlardır⁴⁵⁰¹. Depremın etkisiyle yıkılan binalar arasında çok sayıda okul bulunmaktadır. Hasar gören okul binalarını incelemek eğitim süreciyle ilgili yapılması gerekenleri tespit amacıyla depremin ardından Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel de deprem bölgesine gelerek, hasar gören okulları ziyaret etmiş, öğretmen ve öğrencilerle görüşmelerde bulunmuştur⁴⁵⁰². Dolayısıyla, bölgeye birçok bakan gelerek kendi sorumlulukları dâhilinde bulunan kurumlarda incelemelerde bulunarak, bölgeyle ve depremzedelerle yakından ilgilenmişlerdir.

Depremin hemen ardından yerel idareciler tarafından yapılan ilk tespitlere göre deprem bölgesinde gıda ihtiyacı fazla olmamıştır⁴⁵⁰³. Muhtemelen bu nedenle bölgeye yapılan yardımlarda halkın iâşesinin temini için sadece un yardımı yapıldığını görmekteyiz. Bu kapsamda Ceyhan'a ilk olarak 100 çuval un gönderilmiştir⁴⁵⁰⁴. Ancak Ceyhan'daki un fabrikası yıkıldığından, ilçeye gönderilen un miktarının yeterli gelmemiş, bu nedenle TMO tarafından Ceyhan'a ayrıca 15 ton daha un sevkedilmiştir⁴⁵⁰⁵. Bu noktada belirtmemiz gerekir ki, TMO tarafından gönderilen unla birlikte fırınlarda çıkarılan ekmeklere halk tarafından büyük rağbet gösterildiğinden, üretilen ekmek miktarında %30 civarında artış olmuştur. Artışın sebebi, depremzedelerin kendi ekmeklerini yapamamaları ve bölgeye gönderilen unun beyaz olması nedeniyle, halkın beyaz ekmeğe yönelmesidir. Artan talep karşısında fırınlara gönderilen un miktarı da arttırılmış ve fırınlara 300'er çuval un gönderilmiştir⁴⁵⁰⁶.

Deprem bölgesinde alınan tedbirlerin başında gelen deprem nedeniyle yaralanan halkın ilk tedavilerinin yapılması için bölgeye bol miktarda ilaç gibi tıbbi malzemeler

⁴⁵⁰⁰ Ulus, "Depremin Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁵⁰¹ Türk Sözü, "Şehrimizde Bulunan Bakanlar Deprem Bölgesini Geziler", 25 Nisan 1945, s.1.

⁴⁵⁰² Türk Dili, "Milli Eğitim Bakanı'nın Şehrimizdeki Gezileri", 20 Nisan 1945, s.1.

⁴⁵⁰³ Ulus, "Depremin Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁵⁰⁴ Ulus, "Dün Çok Şiddetli Bir Yersarsımı Oldu", 21 Mart 1945, s.1; Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Depremin Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3; Ulus, "Depremin Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁵⁰⁵ Ulus, "Depremin Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁵⁰⁶ Türk Sözü, "Depremin Zararları", 23 Mart 1945, s.2.

gönderildiği gibi sağlık yardım ekipleri de gönderilmiştir⁴⁵⁰⁷. Misis, Ceyhan⁴⁵⁰⁸ ve Kozan'a⁴⁵⁰⁹ gönderilen sağlık ekipleri vasıtasıyla yaralıların ilk tedavileri mahallinde yapılmış, ağır yaralılar ise Adana'ya sevk edilmiştir⁴⁵¹⁰.

Adana Depremi neticesinde belirttiğimiz üzere iâşe ihtiyacı çok olmadığından halkın yiyecek ihtiyacı hemen karşılanmış, yaralı sayısının da fazla olmaması da gönderilen sağlık ekipleriyle yaralananların tedavilerinin hızlı bir şekilde yapılmasını sağlamıştır.

İâşe ve ilk yardım ihtiyaçlarının kısa süre içerisinde giderilmesine karşın, deprem nedeniyle birçok kişinin evsiz kalmasından dolayı depremzedeler için en önemli sorun barınmadır. Yıkılan birçok binayla birlikte binlerce insan evsiz kaldığı gibi, depremle birlikte resmi dairelerin de yıkılması özellikle kamuya ait işlerin aksamasına neden olmuştur. Bu bağlamda barınma probleminin giderilmesi için öncelikle Ceyhan'a askeriye 50 çadır⁴⁵¹¹, Adana il merkezinden 30 çadır⁴⁵¹² veya 40 çadır gönderilmiş⁴⁵¹³, gelen çadırlar öncelikle resmi dairelere tahsis edilmiştir⁴⁵¹⁴. Nitekim gönderilen çadırlarla birlikte Ceyhan'da adliye, emniyet, bayındırlık, hapishane, belediye, ticaret odası daireleri, iskân, jandarma, ziraat, postane daireleri çadırlarda hizmet vermeye başlamışlardır⁴⁵¹⁵.

Kızılay ise bölgeye 500 çadır göndermiş⁴⁵¹⁶, bu çadırların 100 tanesi Adana il merkezi ve köylerine, 100 tanesi Misis Bucağı'na ve 200 tanesi ise Ceyhan'a gönderilmiştir⁴⁵¹⁷. Ancak, bölgeye gönderilen bu çadırlar yeterli gelmemiştir. Zira

⁴⁵⁰⁷ Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Depremi Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁵⁰⁸ Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁵⁰⁹ Türk Sözü, "Dün Çukurova'nın Muhtelif Yerlerinde Çok Şiddetli Yer Sarsıntıları Oldu", 21 Mart 1945, s.2.

⁴⁵¹⁰ Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; Yeni Sabah, "Dün Adana Zelzele Felaketine Uğradı", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁵¹¹ Ulus, "Depremi Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁵¹² Yeni Sabah, "Dün Adana Zelzele Felaketine Uğradı", 21 Mart 1945, s.3.

⁴⁵¹³ Son Telgraf, "Adana'da", 21 Mart 1945, s.3; Cumhuriyet, "Adana'daki Dün Sabahki Zelzele", 21 Mart 1945, s.3; İkdâm, "Depremi Seyhan Bölgesinde Büyük Tahribat Yaptığı Anlaşıyor", 21 Mart 1945, s.3; Ulus, "Depremi Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁵¹⁴ Ulus, "Depremi Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁵¹⁵ Ulus, "Ceyhan'da Depremi Verdiği Zararlar", 23 Mart 1945, s.1; Vatan, "Zelzele Felaketi", 23 Mart 1945, s.3.

⁴⁵¹⁶ Son Telgraf, "Adana Depremi", 22 Mart 1945, s.3; Ulus, "Çukurova Bölgesi'ndeki Son Yersarsımı Bilançosu", 22 Mart 1945, s.1; Vatan, "Zelzele Felaketi", 23 Mart 1945, s.3; Türk Sözü, "Bir Kızılay Komitesi Depremle Meşgul", 24 Mart 1945, s.2; Cumhuriyet, "Adana'daki Zelzele", 22 Mart 1945, s.1.

⁴⁵¹⁷ Türk Sözü, "Deprem", 23 Mart 1945, s.3.

Ceyhan'a 200 çadır gönderilmesinden hemen önce Adana'dan, Ceyhan için 300 çadır istenmiştir⁴⁵¹⁸. Bölgede yapılan hasar tespit çalışmalarının ardından köylerdeki halkın barınması için de, 500 çadıra daha ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir⁴⁵¹⁹.

Bununla birlikte Türk Sözü Gazetesi'nde bölge için 1000 çadıra ihtiyaç duyulduğu ve bu nedenle İçişleri Bakanlığıyla görüşmelerin yapıldığı⁴⁵²⁰ belirtilmiştir. Bakanla yapılan bu görüşmeler neticesinde, Uran'ın TBMM'nde yaptığı açıklamalardan bölgeye ilk partide gönderilen 500 çadırın ardından, ikinci parti olarak 500 çadır daha gönderildiği anlaşılmaktadır. Nitekim İçişleri Bakanı Hilmi Uran TBMM'nde yapılan toplantıda bölgeye iki defa da olmak üzere 1000 çadır gönderildiğini ifade etmiştir⁴⁵²¹. Hilmi Uran'ın deprem bölgesindeki incelemelerinin ardından yaptığı açıklamadan anlaşıldığı üzere tüm depremzedelere çadır verilmiştir⁴⁵²².

Diğer taraftan vali, yıkılan binaların yeniden imarı veya tamiri için bölgeye kereste, çivi, çimento, kiremit, cam gibi inşaat malzemelerinin gönderilmesini istemiştir⁴⁵²³. Vali bu hususta İçişleri Bakanı'yla yaptığı görüşmede, inşaat faaliyetleri için 300 ton çivi, 5000 metreküp keresteyle birlikte, resmi binaların tamiri için de çimentoya ihtiyaç olduğunu belirtmiştir⁴⁵²⁴. Ancak, Hilmi Uran'ın TBMM'ne yaptığı açıklamalardan ve basında yer alan haberlerden Kızılay tarafından bölgeye ilk olarak 10 ton çivi gönderildiği anlaşılmaktadır⁴⁵²⁵.

Bölgeye gönderilen inşaat malzemesi yardımlarıyla birlikte, yıkılacak ve tamir edilecek binaların tespit edilmesi için de bölgede çalışmalar yürütülmüştür. Bu bağlamda ilk olarak, Adana Belediyesi fen memurları deprem nedeniyle hasar gören yerleri tespit ederek, içinde oturulamayacak derecede hasar gören evleri tahliye edilmesi işlerini

⁴⁵¹⁸ Türk Sözü, "Depremi Tahrifatı İlk Tahminden Fazla", 22 Mart 1945, s.1.

⁴⁵¹⁹ Ulus, "Depremi Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi", 24 Mart 1945, s.3.

⁴⁵²⁰ Türk Sözü, "Deprem", 23 Mart 1945, s.3.

⁴⁵²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Seçim Dönemi 7, Toplantı Yılı 2, C.15, s.196. (26 Mart 1945); Ulus, "Dâhiliye Bakanı Dün Demeçte Bulundu", 27 Mart 1945, s.2; Akşam, "Çukurova Zelzelesi Tahrifatı", 28 Mart 1945, s.2.

⁴⁵²² Yeni Sabah, "Dâhiliye Bakanı", 2 Nisan 1945, s.5; Cumhuriyet, "Adana'daki Yer Sarsıntısı", 2 Nisan 1945, s.3; Türk Sözü, "Dâhiliye Bakanı Gitti", 3 Nisan 1945, s.1,2.

⁴⁵²³ Ulus, "Depremi Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁵²⁴ BCA. 30.10.0.0/120.850.9. Lef/1. (23 Mart 1945).

⁴⁵²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Seçim Dönemi 7, Toplantı Yılı 2, C.15, s.196. (26 Mart 1945); Ulus, "Dâhiliye Bakanı Dün Demeçte Bulundu", 27 Mart 1945, s.2; Akşam, "Çukurova Zelzelesi Tahrifatı", 28 Mart 1945, s.2.

Ulus, "Depremi Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2; Türk Sözü, "Bir Kızılay Komitesi Depremle Meşgul", 24 Mart 1945, s.2.

yürütmüşlerdir. Hatta halkın bir kısmı tahliye kararı verilen evde oturmaya devam etmek istemiş, ancak izin verilmemiştir⁴⁵²⁶. Belediye fen heyetinin tespitleriyle, bölgede ilk anda 40-50 binanın yıkılmasına karar verilmiştir⁴⁵²⁷. Bununla birlikte deprem nedeniyle hasar alan okullardaki hasar kayıtları da Adana Bayındırlık Müdürlüğü'nün çalışmaları neticesinde tespit edilmiş ve Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bildirilmiştir. Buna göre alınan kararla ilkokul binaları arasında sadece Gazi İlkokulu'nun eğitim yapamayacak derecede hasarlı olduğu tespiti yapılmıştır⁴⁵²⁸.

Hasar tespit çalışmalarına katılmak üzere Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Dairesi Fen Heyeti Müdürü Fikri Alpay ve Yüksek Mühendis Nurettin Gürsoy da bölgeye gelerek⁴⁵²⁹, Adana'daki fen heyetiyle birlikte binalardaki hasar durumunu ve masraflarını tespit etmişlerdir⁴⁵³⁰. Fen heyeti deprem bölgesinde yıkılmayan ve taş-kerpiç olan evlerin hepsinin de esaslı bir şekilde onarılmaya muhtaç olduğuna karar vermiş ve beraberlerinde bulunan jeologlarla burada yapılacak olan yeni evlerin halk arasında “citarma” diye anılan çift örme ve üzerine sıva yapılarak onarılan ev tipleri tarzında olmasının uygun olacağı görüşünde birleşmişlerdir⁴⁵³¹.

Yapılan hasar tespit çalışmalarıyla birlikte, bölgede öncelikle resmi daireler olmak üzere inşaat faaliyetleri başlamış⁴⁵³², 12 Nisan itibariyle az zarar gören yerlerin tamiri veya yeniden yapılması için gerekli olan çivi, kereste demir, çimento gibi malzemeler temin edilmiş, Ceyhan'daki bütün enkazlar temizlenmiş, muhtemelen hasar gören binaların tamirinde kullanmak için yıkılan binalardan arta kalan malzemeler ise istiflenmiştir⁴⁵³³. Hızlı bir şekilde inşaat faaliyetlerinin gerçekleşmesi neticesinde valinin açıklamalarına göre 25 Nisan tarihi itibariyle Ceyhan'da çadırlarda vazife gören resmi daire çalışanlarının tamir edilen binalara yerleştirilmesi sağlanmıştır⁴⁵³⁴. Valinin yapmış olduğu bu açıklamalardan az hasara uğrayan binaların bölgeye gönderilen inşaat malzemeleriyle tamir edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, büyük hasara uğrayan

⁴⁵²⁶ Yeni Sabah, “Adana ‘da Çalışmalar”, 22 Mart 1945, s.1,3.

⁴⁵²⁷ Türk Sözü, “Fen Ekibi Faaliyette”, 24 Mart 1945, s.3.

⁴⁵²⁸ Türk Sözü, “Deprem Gece Olmuş Olsaydı”, 25 Mart 1945, s.2.

⁴⁵²⁹ Ulus, “Dün Giden Fen Heyeti”, 27 Mart 1945, s.2; Son Telgraf, “Dâhiliye Bakanı Adana’ya Gitti”, 28 Mart 1945, s.2.

⁴⁵³⁰ Ulus, “Dün Giden Fen Heyeti”, 27 Mart 1945, s.2.

⁴⁵³¹ Ulus, “Ceyhan Deprem Bölgesinde Yapılan İncelemeler Bitti”, 14 Nisan 1945, s.4.

⁴⁵³² Ulus, “Deprem Bilançosu”, 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁵³³ Türk Sözü, “Vali Ceyhan’da Tetkiklerde Bulundu”, 12 Nisan 1945, s.1.

⁴⁵³⁴ Türk Sözü, “Ceyhan’da Küçük Say Mükellefiyeti İlan Edildi”, 26 Nisan 1945, s.2.

resmi dairelerin henüz inşaatına başlanamamıştır. Zira Adana Valisinin açıklamasına göre, sadece resmi binaların yapılması ve onarımı için gerekli olan para 5-6 milyondur⁴⁵³⁵. Bununla birlikte vali ilerleyen günlerde hasara uğrayan resmi binaların onarımı için ilgili makamlardan 3,5 milyon liralık tahsisat istemiştir⁴⁵³⁶. Ancak, Adana Valiliği'ne başta hükümet binası, Gazipaşa İlkokulu ve diğer okulların tamirinde kullanılmak üzere önce 500 bin lira ardından 1,5 milyon lira olmak üzere iki partide toplam 2 milyon tahsisat verilmiştir⁴⁵³⁷. Ankara'dan gelen fen heyetinin tespitleriyle sadece Gazipaşa okulundaki tamir bedelinin 120 bin lira⁴⁵³⁸ olduğu, Gazipaşa Okulu haricinde yıkılan ve ya hasar alan birçok okul ve resmi binanın olduğu göz önüne alındığında bölge için ayrılan tahsisat miktarının az olduğu anlaşılmaktadır.

İktisat Bakanlığı tarafından hasara uğrayan binaların inşaatında kullanılmak üzere 300 ton çimento tahsis edilmesi, Orman Genel Müdürlüğünün de maliyet fiyatı üzerinden evleri yıkılanlara istenildiği kadar kereste verileceğini bildirmiş olması⁴⁵³⁹, deprem bölgesindeki inşaat faaliyetlerinin hızlı yapılabilmesi adına sağlanan kolaylıklar arasında gösterilebilir. Bununla birlikte, bölgedeki inşaat faaliyetlerinde özellikle yıkılan okul binalarının yeniden yapılması için yerel halk da destek olmaya çalışmıştır. Zira Adana Çiftçi Birliği Başkanı Fazlı Memo başkanlığındaki Adana çiftçileri kendi aralarında almış oldukları bir kararla, hububat mahsullerinin yüzde birini bu amaç doğrultusunda bağışlamışlardır⁴⁵⁴⁰. Çiftçilerin almış bu kararla yapacakları yardımın 250.000 lirayı bulacağı tahmin edilmiştir. Çiftçiler tarafından alınan bu karar bölgeye ziyarete gelen Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e iletilindiğinde, Yücel bu karardan duyduğu memnuniyeti "*Milli Şef'e bu müjdeli haberi vereceğim*" ifadeleriyle dile getirmiştir⁴⁵⁴¹.

Deprem bölgesinde bir taraftan okulların inşa ve tamir işleri yapılırken, bir taraftan da valinin açıklamalarından anlaşıldığı üzere Ceyhan'da ilkokul öğretmenleri için on ev yapılmaya başlanmıştır. İş Bankası da kendi çalışanları için deprem bölgesinde

⁴⁵³⁵Ulus, "Depremi Bilançosu", 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁵³⁶Ulus, "Adana'da Hasarların Onarılması İçin Tedbirler", 30 Mart 1945, s.2; Akşam, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım Başladı", 1 Nisan 1945, s.2.

⁴⁵³⁷Türk Sözü, "Bölgemize 2 Milyon Lira Tahsis Edilmiştir", 3 Mayıs 1945, s.2.

⁴⁵³⁸Türk Sözü, "Gazi Okulu Onarılacak", 30 Mart 1945, s.2.

⁴⁵³⁹Ulus, "Adana'da Hasarların Onarılması İçin Tedbirler", 30 Mart 1945, s.2; Akşam, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım Başladı", 1 Nisan 1945, s.2.

⁴⁵⁴⁰Türk Dili, "Milli Eğitim Bakanı'nın Şehrimizdeki Gezileri", 20 Nisan 1945, s.1.

⁴⁵⁴¹Cumhuriyet, "Adana Çiftçisinin Kararı", 20 Nisan 1945, s.1.

ev yaptırma kararı almıştır⁴⁵⁴². Kızılay da, valilik emrine halkın ihtiyaçlarının karşılanması için 5000 lira para göndermiştir⁴⁵⁴³.

2.14.5 Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar

Diğer depremlerde olduğu gibi hükümet, Adana ve çevresinde meydana gelen deprem afetiyle de yakından ilgilenerek, gerekli olan yardımların yapılması hususunda elinden gelen gayreti göstermiştir. Ancak, ülkenin içinde bulunduğu şartlar, depremlilerin bütün ihtiyaçlarının giderilmesinde yeterli gelmemiş ve halkın desteğine ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle, Adana Kızılay Şubesi'nin başkanlığında 23 Mart tarihinde bir yardım komitesi teşkil edilmiştir. “Kızılay Yardım Komitesi”, adıyla çalışmalarını yürüten komite, Adanalılar tarafından depremliler için yapılacak bağışları kabul etmiş ve yardım yapanların isimlerini basında neşretmiştir⁴⁵⁴⁴.

Komiteye, Nuri Has Adana için 5000, Ceyhan için 25.000 lira⁴⁵⁴⁵, İbrahim Burduloğlu Adana için 500, Şefik Toplar 300, Keresteci Ali Deveci 100, Mustafa Berikman 50, Mühür biraderler 500, Havva Güler 50, Kadir Konurlu 50, Basri Arsoy 5, Fazlı Meto 50, Ziya Rona 50, Gen Ecza deposu 20, Hasan Hüseyin Aman 10, Lütfi Gezer 10, Ayşe Serin 10, Mustafa Çolak 10, Ayşe Altındişli 5, Mehmet İnandı 5, Cemal Elemez 5, Ziya Sönmeztürk 4 lira⁴⁵⁴⁶, Çırçır fabrikası sahipleri Bekir Sapma ve Ömer Sabancı 1500, Pozantı Yardım Kolu Başkanı Mustafa Demir 165, Ahmet Mürşit Görgün 150, Cumali Öztürk ve Mustafa Koçak 100, Zekeriya bakır 50, Mehmet Pişmiş 40, Rıfat Salcı 25, Gafur Esencan 20, Ali Cevher 10 lira bağışta bulunmuştur⁴⁵⁴⁷. Ömre Başegmez ise 659 lira kıymetinde 100 torba çimento bağışlamıştır⁴⁵⁴⁸. 30 Mart tarihi itibarıyla Adana

⁴⁵⁴² Yeni Sabah, “Deprem Hakkında Valinin İzahatı”, 3 Mayıs 1945, s.3.

⁴⁵⁴³ TBMM Zabıt Cerideleri, VII. Dönem, 34. Birleşim, C.15, 26 Mart 1945, s.196; Ulus, “Dâhiliye Bakanı Dün Demeçte Bulundu”, 27 Mart 1945, s.2; Akşam, “Çukurova Zelzelesi Tahribatı”, 28 Mart 1945, s.2; Son Telgraf, “Adana Depremi”, 22 Mart 1945, s.3; Ulus, “Çukurova Bölgesi’ndeki Son Yersarsımı Bilançosu”, 22 Mart 1945, s.1; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 23 Mart 1945, s.3; Türk Sözü, “Bir Kızılay Komitesi Depremle Meşgul”, 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁵⁴⁴ Türk Sözü, “Bir Kızılay Komitesi Depremle Meşgul”, 24 Mart 1945, s.2.

⁴⁵⁴⁵ Türk Sözü, “Zelzele Felaketine Uğrayanlara Yardım”, 27 Mart 1945, s.2; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketzedelerine Yardım”, 28 Mart 1945, s.3.

⁴⁵⁴⁶ Türk Sözü, “Zelzele Felaketine Uğrayanlara Yardım”, 27 Mart 1945, s.2.

⁴⁵⁴⁷ Türk Sözü, “Felaketzedelere Bağış Devam Ediyor”, 28 Mart 1945, s.2.

⁴⁵⁴⁸ Türk Sözü, “Zelzele Felaketine Uğrayanlara Yardım”, 27 Mart 1945, s.2; Yeni Sabah, “Zelzele Felaketzedelerine Yardım”, 28 Mart 1945, s.3.

Kızılay'ına yapılan bu yardımların miktarı 35.000 lirayı bulmuştur⁴⁵⁴⁹. Bu noktada belirtmemiz gerekir ki Kızılay tarafından açılan bu yardım kampanyası sadece Adana halkı tarafından yapılan yardımlardır. Basında yaptığımız incelemelerden Türkiye genelinde sadece Ankara Palas Türk Anonim Şirketi'nin 300 lira bağışta bulunduğu⁴⁵⁵⁰ bilgisine ulaşmaktayız. Kanaatimizce ülke genelinde deprem bölgesine yapılan yardımların az olması depremin ulusal basında yeterince yer bulmamasından kaynaklanmaktadır. Zira deprem, bazı gazetelerde bir gün bazı gazeteler de ise sadece birkaç gün süreyle yer almıştır.

⁴⁵⁴⁹Ulus, “Bağışlar 35.000 Lirayı Buldu”, 30 Mart 1945, s.2.

⁴⁵⁵⁰Ulus, “Çukurova Bölgesi'ndeki Son Yersarsımı Bilançosu”, 22 Mart 1945, s.1; Türk Sözü, “Çukurova'ya Ankara'dan Bir Bağış”, 22 Mart 1945, s.1.

2.15. Muş-Varto Depremi (31 Mart 1946)

Türkiye’de önemli can ve mal kayıpların yaşandığı bir başka deprem de 31 Mayıs 1946 tarihinde meydana gelen Muş-Varto Depremi’dir. İstanbul’dan 1080 km uzaklıkta meydana gelen deprem⁴⁵⁵¹, Kandilli Rasathanesi’nin verilerine göre 31 Mayıs sabahı saat 05.12’de ve 5.9 şiddetinde gerçekleşmiştir⁴⁵⁵². Arşiv belgelerinde ve basında depremin oluş saati ise 05.15 olarak verilmektedir⁴⁵⁵³. Ayrıca arşiv belgelerinde depremin bir dakika sürdüğü⁴⁵⁵⁴ ifade edilirken, basında ise 7 saniye⁴⁵⁵⁵ sürdüğü bilgisi yer almaktadır. Deprem ayrıca Muş ile birlikte Erzurum’da da şiddetli olarak hissedilmiş ve burada 9 saniye⁴⁵⁵⁶ kadar devam ettiği tespit edilmiştir. Depremın Bingöl, Bitlis, Hakkari ve Van’da da hissedildiğini görmekteyiz⁴⁵⁵⁷.

2.15.1 Depremın Meydana Getirdiği Hasar

Muş’a bağlı Varto ilçesi depremden en çok zarar gören yerleşim birimidir⁴⁵⁵⁸. Zira deprem nedeniyle Varto İlçe Merkezi’nde bulunan 145 ev ve 15 dükkândan 121’i⁴⁵⁵⁹ ve bir cami deprem nedeniyle yıkılmıştır⁴⁵⁶⁰. Depremın ardından ilçede sadece hükümet

⁴⁵⁵¹ Cumhuriyet, “Rasathanenin Verdiği Malumat”, 1 Haziran 1946, s.3; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 1 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁵² <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2021).

⁴⁵⁵³ BCA. 30.10.00/120.850.15. (1 Haziran 1946); BCA. 490.1.0.0/1585.466. Lef/5. (2 Mayıs 1947).

Cumhuriyet, “Muş’ta Zelzele”, 1 Haziran 1946, s.1; Ulus, “Muş’ta Deprem”, 1 Haziran 1946, s.1; Vakit, “Muş’ta Şiddetli Bir Deprem”, 1 Haziran 1946, s.2; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 1 Haziran 1946, s.1; Akşam, “Muş’ta Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 1 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁵⁴ BCA. 490.1.0.0/1585.466.4. Lef/7 (2 Mayıs 1947).

⁴⁵⁵⁵ Cumhuriyet, “Muş’ta Zelzele”, 1 Haziran 1946, s.1; Ulus, “Muş’ta Deprem”, 1 Haziran 1946, s.1; Vakit, “Muş’ta Şiddetli Bir Deprem”, 1 Haziran 1946, s.2; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 1 Haziran 1946, s.1; Akşam, “Muş’ta Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 1 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁵⁶ Cumhuriyet, “Muş’ta Zelzele”, 1 Haziran 1946, s.3; Ulus, “Muş’ta Deprem”, 1 Haziran 1946, s.1; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 1 Haziran 1946, s.1; Akşam, “Muş’ta Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 1 Haziran 1946, s.1; Yeni Sabah, “Muş’ta Zelzelenin Ağır Tahribatı”, 3 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁵⁷ Akşam, “Son Depremde 390 Ölü, 100 Yaralı Var”, 4 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, “Muş’ta Ölenlerin Sayısı 390’ı Buldu”, 4 Haziran 1946, s.1; Vakit, “Muş’taki Deprem Felaketi”, 4 Haziran 1946, s.1; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 4 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁵⁸ Akşam, “Son Depremde 390 Ölü, 100 Yaralı Var”, 4 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, “Muş’ta Ölenlerin Sayısı 390’ı Buldu”, 4 Haziran 1946, s.1; Vakit, “Muş’taki Deprem Felaketi”, 4 Haziran 1946, s.1; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 4 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁵⁹ BCA. 490.1.0.0/1585.466.4. Lef/6. (2 Mayıs 1947); Cumhuriyet, “Doğu Vilayetlerindeki Zelzele Devam Ediyor”, 3 Haziran 1946, s.1; Akşam, “Varto’da Deprem”, 3 Haziran 1946, s.2; Son Telgraf, “Zelzele Hala Devam Ediyor”, 3 Haziran 1946, s.3; Yeni Sabah, “Muş’ta Zelzelenin Ağır Tahribatı”, 3 Haziran 1946, s.1; Vatan, “Deprem Felaketi”, 3 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 7, Toplantı 3, C.24, s.3.(3 Haziran 1946); Vakit, “Muş’taki Deprem”, 2 Haziran 1946, s.1.

konağı, halkevi, kaymakamın eviyle birlikte birkaç dükkân ayakta kalabilmiştir⁴⁵⁶¹. Varto ilçe merkezinde önemli tahribatlara yol açan sarsıntı, ilçeye bağlı köylerde de önemli hasara sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Varto'ya bağlı on köyde 1065 ev tamamen yıkılmış⁴⁵⁶², Karakurt (Sazlıca), Leylek ve Halefan (Ağaçaltı) köyleri ise toprak yığını haline gelmiştir⁴⁵⁶³.

Muş'a bağlı Üstkrân Bucağı (Çaylar) da depremden en çok etkilenen yerleşim birimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Üstkrân'da meydana gelen hasar nedeniyle basında depremin merkez üssü olduğu dahi ifade edilmiştir⁴⁵⁶⁴. Üstkrân ve buraya bağlı köylere dair ilk anda haber alınamamıştır⁴⁵⁶⁵. İlerleyen günlerde ise, bölgede yapılan incelemelerin ardından Üstkrân'a bağlı yirmi üç köyde önemli miktarlarda hasar olduğu⁴⁵⁶⁶ anlaşılmış, ancak yıkılan bina sayısı hakkında herhangi bir veri paylaşılmamıştır. Depremin Üstkrân ve köylerinde ortaya çıkardığı tablo ancak 8 gün sonra netleşmeye başlamıştır. Şüphesiz bu gecikmede, haberleşmenin sağlanamaması ve tam manasıyla hasar tespitiinin sonuçlanmasının beklenmesi etkili olmuştur. Nihayetinde depremden 8 gün sonra, Üstkrân ve Varto'da deprem nedeniyle meydana gelen hasarlar birlikte verilmiş ve buna göre; 148'i Varto merkez ilçede, 1069'u Varto'ya bağlı 43 köyde, 747'si Üstkrân Bucağı'na bağlı yirmi üç köyde olmak üzere toplamda 1991 ev yıkılmıştır⁴⁵⁶⁷. Bölgede 1991 evin yıkıldığına dair ilk resmi malumat ise 11 Haziran tarihinde Muş'tan Başbakanlık Makamına çekilen telgraftan anlaşılmaktadır⁴⁵⁶⁸. Buna karşılık Kandilli Rasathanesi bölgede yıkılan bina sayısını 3000⁴⁵⁶⁹ olarak vermektedir.

⁴⁵⁶¹ Akşam, “Son Depremde 390 Ölü, 100 yaralı Var”, 4 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, “Muş'ta Ölenlerin Sayısı 390'ı Buldu”, 4 Haziran 1946, s.3; Vakit, “Muş'taki Deprem Felaketi”, 4 Haziran 1946, s.1; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 4 Haziran 1946, s.4.

⁴⁵⁶² Cumhuriyet, “Muş Zelzelesi”, 5 Haziran 1946, s.1; Vatan, “Deprem Kurbanları”, 5 Haziran 1946, s.1

⁴⁵⁶³ Rıfat Çığ, “Zelzele Bölgesinde Acıklı Sahneler”, Cumhuriyet, 18 Haziran 1946, s.2.

⁴⁵⁶⁴ Cumhuriyet, “Muş Zelzelesi”, 13 Haziran 1946, s.3

⁴⁵⁶⁵ Cumhuriyet, “Muş'ta Zelzele”, 1 Haziran 1946, s.3; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 1 Haziran 1946, s.1; Yeni Sabah, “Yeni Zelzele Felaketi”, 1 Haziran 1946, s.1; Son Telgraf, “Dünkü Zelzele”, 1 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁶⁶ Cumhuriyet, “Doğu Vilayetlerindeki Zelzele Devam Ediyor”, 3 Haziran 1946, s.1; Akşam, “Varto'da Deprem”, 3 Haziran 1946, s.2; Son Telgraf, “Zelzele Hala Devam Ediyor”, 3 Haziran 1946, s.3; Yeni Sabah, “Muş'ta Zelzelenin Ağır Tahribatı”, 3 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁶⁷ Akşam, “Varto Depremi”, 8 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, “Muş Zelzelesinin Acıklı Bilançosu Dün Neşredildi”, 8 Haziran 1946, s.1,3; Vakit, “Muş'taki Deprem Felaketi”, 8 Haziran 1946, s.1; Yeni Sabah, “Son Zelzele Felaketi”, 8 Haziran 1946, s.6.

⁴⁵⁶⁸ BCA. 30.10.00/120.850.16. Lef/2. (15 Haziran 1946).

⁴⁵⁶⁹ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2021).

Depremi hissedildiği bir diğer şehir daha önce de belirttiğimiz üzere Erzurum'dur. Deprem, Erzurum'a bağlı Dumlu, Ilıca ve Çat Bucaklarında hissedilmiş ancak bu bölgelerde herhangi bir can kaybına neden olmamıştır. Sadece Çat Bucağı merkezinde bir ev yıkılmıştır⁴⁵⁷⁰. Deprem Erzurum'da önemli hasarlara neden olmamakla birlikte, il merkezine bağlı bazı köylerde az sayıda da olsa evlerin yıkılmasına yol açmıştır. Nitekim Erzurum'a bağlı Hınıs Köyü'nde deprem nedeniyle 42 ev zarar görmüş, ismini tespit edemediğimiz yine Erzurum'a bağlı bir başka köyde de 14 ev hasar almıştır⁴⁵⁷¹.

Varto, Üstkrân ve Erzurum haricinde deprem Bingöl'de de hasara neden olmuştur. Örneğin Karlıova İlçesi'ne bağlı Çiftlik Köyü'nde deprem nedeniyle bir okul ve 15 ev yıkılmış, Kaşıklı'ya bağlı üç köyde ise iki ev hasar almıştır⁴⁵⁷². Dolayısıyla deprem nedeniyle en fazla hasarın Varto ve Üstkrân ilçelerine bağlı köylerde meydana geldiğini ifade edebiliriz.

2.15.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Yüzlerce binanın yıkıldığı bölgede önemli miktarda can kayıpları da yaşanmıştır. Bu bağlamda, öncelikle Varto merkez ve köylerine ilişkin can kaybı tespiti yapılmış ve buna göre, Varto ilçe merkezinde 47 kişinin öldüğü, 22 kişinin yaralandığı⁴⁵⁷³, Varto'ya bağlı köylerde ise 219 kişinin öldüğü ve 123 kişinin yaralandığı tespit edilmiştir⁴⁵⁷⁴. 3 Haziran 1946 tarihinde TBMM'nde Hilmi Uran tarafından deprem bölgesine ilişkin yapılan açıklamada ise ölü ve yaralı sayısının tahminden daha çok olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre, Varto ilçe merkezinde 47 ölü, 22 yaralı, Varto'ya bağlı Şeyh Köyü'nde 17 ölü, 6 yaralı, Harfiyan Köyü'nde 50 ölü, 5 yaralı, Cilek Köyü'nde 22 ölü, 5 yaralı, Kegan (Seki) Köyü'nde 15 ölü, 5 yaralı, Taşçı Kevgir Köyü'nde 15 ölü 11 yaralı,

⁴⁵⁷⁰ Cumhuriyet, "Muş'ta Zelzele", 1 Haziran 1946, s.3; Ulus, "Muş'ta Deprem", 1 Haziran 1946, s.1; Vatan, "Zelzele Felaketi", 1 Haziran 1946, s.1; Akşam, "Muş'ta Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 1 Haziran 1946, s.1; Yeni Sabah, "Muş'ta Zelzelenin Ağır Tahribatı", 3 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁷¹ Vakit, "Muş'taki Deprem", 2 Haziran 1946, s.1; Akşam, "Muş'ta Yer Depremi Mühim Hasarlara Sebep Oldu", 2 Haziran 1946, s.1; Yeni Sabah, "Muş'ta Zelzelenin Ağır Tahribatı", 3 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁷² Vakit, "Muş'taki Deprem", 2 Haziran 1946, s.1; Akşam, "Muş'ta Yer Depremi Mühim Hasarlara Sebep Oldu", 2 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁷³ BCA. 30.10.00/120.850.15. (1 Haziran 1946); Cumhuriyet, "Muş'ta Zelzele", 1 Haziran 1946, s.3; Vatan, "Zelzele Felaketi", 1 Haziran 1946, s.1; Yeni Sabah, "Yeni Zelzele Felaketi", 1 Haziran 1946, s.1; Son Telgraf, "Dünkü Zelzele", 1 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁷⁴ BCA. 30.10.00/120.850.15. (1 Haziran 1946).

Horizan Köyü'nde 13 ölü, 5 yaralı, Sivilan Köyü'nde 25 ölü, 8 yaralı, Üstkran Bucağı'nda (Üç Bulak Köyü) 29 ölü, 10 yaralı, Ütürakan Köyü'nde (Rakan)⁸⁹ ölü, 13 yaralı ve Ütüsofyan (Doğanca) Köyü'nde 68 ölü ve 10 yaralı olmak üzere, depremde toplam 390 kişi hayatını kaybetmiş ve 100 kişi de yaralanmıştır⁴⁵⁷⁵. Ancak Üstkran Bucağına ilişkin hasar miktarı hemen öğrenilememiş, dolayısıyla Uran'ın bölgeye dair yaptığı ölü ve yaralı sayısına dair açıklamaya Üstkran Bucağı'ndakiler dâhil edilmemiştir. Nitekim deprem nedeniyle bucak merkezi ve bucak merkezine bağlı yirmi üç köyde önemli hasarların meydana geldiği Üstkran'daki ölü ve yaralı sayısının tespitiyle birlikte deprem nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısının Uran'ın ifade ettiği ölü sayısından daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

İlerleyen günlerde Muş Valisi Hamit Onat'ın deprem bölgesinde yaptığı incelemelerin ardından yaptığı açıklamada, 47'si Varto ilçe merkezinde, 324'ü Varto'ya bağlı köylerde ve 462'si Üstükran Bucağı'na bağlı yirmi üç köyde toplam 833 kişi hayatını kaybetmiş, 42'si Varto ilçe merkezinde, 168'i ilçe merkezine bağlı köylerde ve Üstkran Bucağına bağlı köylerde de 141 kişi olmak üzere toplam 351 kişi yaralanmıştır⁴⁵⁷⁶.

Bölgede incelemeler yapan Muş Valisi⁴⁵⁷⁷, Birinci Genel Müfettişi Avni Doğan⁴⁵⁷⁸ ve Bayındırlık Bakanı⁴⁵⁷⁹ tarafından yapılan açıklamalara göre, depremin gündüz oluşu Varto ve Üstkran'da deprem nedeniyle yaşanan can kayıplarını azaltmıştır. Zira depremin gerçekleştiği saatlerde halkın çoğunluğunun yaylada veya tarlada çalışıyor olmaları, insanların evlerin altında kalmamasını sağlamıştır. Can kayıplarının çoğunluğunu ise genellikle evde bulunan kadın, ihtiyar ve küçük çocuklar oluşturmuştur.

⁴⁵⁷⁵TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 7, Toplantı 3, C.24, s.3.(3 Haziran 1946); Ulus, "Dünkü Mecliste İşçileri Bakanı Depreme Dair İzahlarda Bulundu", 4 Haziran 1946, s.1; Akşam, "Son Depremde 390 Ölü, 100 yaralı Var", 4 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, "Muş'ta Ölenlerin Sayısı 390'ı Buldu", 4 Haziran 1946, s.1; Son Telgraf, "İşçileri Bakanı Varto Zelzelesi Hakkında Mecliste İzahat Verdi", 4 Haziran 1946, s.3; Vatan, "Zelzele Felaketi", 4 Haziran 1946, s.4; Yeni Sabah, "Zelzele Felaketi", 4 Haziran 1946, s.1,3.

⁴⁵⁷⁶ Akşam, "Varto Depremi", 8 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, "Muş Zelzelesinin Acıklı Bilançosu Dün Neşredildi", 8 Haziran 1946, s.1; Vakit, "Muş'taki Deprem Felaketi", 8 Haziran 1946, s.1; Vatan, "Zelzele Felaketi", 8 Haziran 1946, s.1; Yeni Sabah, "Son Zelzele Felaketi", 8 Haziran 1946, s.6.

⁴⁵⁷⁷ Akşam, "Varto Depremi", 8 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, "Muş Zelzelesinin Acıklı Bilançosu Dün Neşredildi", 8 Haziran 1946, s.1; Son Telgraf, "Varto Nüfusunun Üçte Biri Zelzelede Öldü", 8 Haziran 1946, s.3; Vakit, "Muş'taki Deprem Felaketi", 8 Haziran 1946, s.1; Vatan, "Zelzele Felaketi", 8 Haziran 1946, s.1; Yeni Sabah, "Son Zelzele Felaketi", 8 Haziran 1946, s.6; Cumhuriyet, "Muş Zelzelesi", 13 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁷⁸ Cumhuriyet, "Muş Zelzelesi", 13 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁷⁹ Ulus, "Bayındırlık Bakanı Geniş İzahatı", 26 Haziran 1946, s.1, 4.

Nitekim CHP Bölge Müfettişi Feyzi Kalfagil'in, CHP Genel Sekreterliğine, 47 kişinin hayatını kaybettiği Varto İlçe Merkezi'ne dair verdiği ilk bilgilerde ölen 47 kişinin 39'unun 15 yaşından küçük olduğunu belirtmesi⁴⁵⁸⁰, deprem nedeniyle ölenlerin çoğunluğunun küçük yaşta olduğunu doğrulamaktadır.

Depremin gündüz saatinde olması can kayıplarını azaltmış olsa da, daha öncede belirttiğimiz üzere toplamda 833 kişi hayatını kaybetmiştir. Kanaatimizce bunun en temel nedeni, depremin şiddetinden ziyade evlerin yapılış tarzıdır. Zira bölgede yıkılan evlerin tamamı üstleri ince kavak dallarıyla örtülerek, toprakla kapatılan ve yuvarlak çay taşlarıyla inşa edilen evlerdir⁴⁵⁸¹.

Depremi saati ve evlerin yapılış tarzı depremde yaşanan can kayıplarına etki ettiği gibi, Bazikan Köyü'nde (Kaynarca) meydana gelen bir olay da deprem nedeniyle Varto'da can kaybı sayısının az olmasını sağlamıştır. Zira Birinci Genel Müfettiş Avni Doğan'ın aktardığı üzere, 60 hane ve 415 nüfuslu Bazikan Köyü'nde deprem sırasında köy halkı arasında çıkan bir kavgadan dolayı neredeyse bütün köy halkı dışarı çıkmıştır. Bu nedenle, Varto'ya bağlı birçok köyde deprem nedeniyle birçok kişi enkaz altında kalarak hayatını kaybederken, çıkan kavga nedeniyle adı geçen köyde sadece 2 kişi ölmüş ve 3 kişi yaralanmıştır⁴⁵⁸².

Can ve mal kayıplarına sebep olan bu depremin, halk üzerinde bir takım olumsuz psikolojik tesirlerinin olduğunu ifade edebiliriz. Zira depremin ahali üzerinde yarattığı travma, Rıfat Çığ'ın basında yer alan yazısından anlaşılmaktadır. Çığ yazısında, bir köylünün kendisine, Üstkran Bucağında enkaz altından çıkarılan bir köylünün sorduğu ilk sorunun “*Allah sağ mı?*” olduğunu, “*sağ*” olduğu cevabını alınca da bağırarak şaşkın şaşkın kaçmaya başladığını anlattığını ifade etmiştir⁴⁵⁸³. Felaket haberini duyar duymaz Varto'ya gelen ve Muradiye'de Posta Müdürü olan Kemal Bey'in de, kendi evi ile birlikte akrabalarının evlerinin yıkılmış olduğunu gördüğü an çıldırması da⁴⁵⁸⁴, yine depremin halk üzerindeki oluşturduğu psikolojiye dair diğer bir örnektir. Depremi ardından halk arasında yaşanan bu durumun en büyük nedeni Kemal Bey'in yaşadıklarından da

⁴⁵⁸⁰ BCA. 490.1.0.0/1585.466.4. Lef/5. (2 Mayıs 1947).

⁴⁵⁸¹ Cumhuriyet, “Muş Zelzelesi”, 13 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁸² Cumhuriyet, “Muş Zelzelesi”, 13 Haziran 1946, s.3.

⁴⁵⁸³ Rıfat Çığ, “Zelzele Bölgesinde Acıklı Sahneler”, Cumhuriyet, 18 Haziran 1946, s.1,2.

⁴⁵⁸⁴ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasından Yeni Haberler”, 16 Haziran 1946, s.1.

anlaşılacağı üzere, beklemedikleri bir anda ailelerini, sevdiklerini ve evlerini kaybetmeleridir. Zira Bayındırlık Bakanı'nın ifade ettiği üzere bazı ailelerde beş çocuğunu birden kaybeden insanlar olmuştur⁴⁵⁸⁵. Şirvan Posta Müdürü Aktaş, üç kardeşi ile üç amcaoğlunu deprem nedeniyle kaybetmiş⁴⁵⁸⁶, Süleyman adlı bir kişi de deprem nedeniyle, iki kız, bir erkek çocuğunu ile eşini kaybetmiş, kendisi ve bir kız çocuğu ise son anda enkaz atından kurtarılmıştır. Depremden psikolojik olarak ağır etkilenenler olduğu gibi, yaşadığı felaketi metanetle karşılayanlar da olmuş ve bu kişiler işlerinin başına geçerek vazifelerini yapmaya devam etmişlerdir. Örneğin, nüfus memuru Tevfik Bey, deprem nedeniyle kız çocuğunu kaybetmiş ancak işinin başından ayrılmayarak, görevini yapmaya devam etmiştir⁴⁵⁸⁷. Varto muhabere memuru da yıkılan evinin enkazı altından kurtulur kurtulmaz arkadaşları ile birlikte derhal harekete geçerek, Varto ile diğer merkezlerin haberleşmesinin aksamasını önlemiştir⁴⁵⁸⁸.

2.15.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Toplamda 833 kişinin öldüğü ve 1191 evin hasar aldığı deprem bölgesinde, hükümet ve yerel idareciler tarafından alınan tedbirler ve yapılan çalışmalar sayesinde, kısa süre içerisinde depremzedelerin iâşe, barınma ve sağlık sorunları giderilmiştir. Depremzedeler için gerekli yardımların zamanında ve kısa süre içerisinde yapılmasında, deprem haberinin hemen Muş Valiliği'ne bildirilmesi etkili olmuştur. Zira daha önceki depremlerde görüldüğü üzere, deprem olan bölgeden haberlerin geç gelmesi bölgeye gerekli yardımların yapılmasını önlediğinden, depremzede halk uzun süre aç ve açıkta kalmış, bu nedenle de deprem bölgelerinde bir takım sıkıntılar ortaya çıkmış ve hatta depremin ardından da can kayıpları yaşanmasına neden olmuştur. Ancak, Muş Depremi'nde Varto'da bulunan Posta Müdürü Nuri Ergün'ün depremin hemen ardından Muş Valiliği'ne deprem haberini vermesi, Muş'taki yetkililerin vakit kaybetmeden bölgeye yardım götürmesini sağlamıştır⁴⁵⁸⁹.

⁴⁵⁸⁵ Ulus, "Bayındırlık Bakanı Geniş İzahatı", 26 Haziran 1946, s.1, 4.

⁴⁵⁸⁶ Rıfat Çığ, "Zelzele Bölgesinde Acıklı Sahneler", Cumhuriyet, 18 Haziran 1946, s.1,2.

⁴⁵⁸⁷ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Yeni haberler", 16 Haziran 1946, s.1.

⁴⁵⁸⁸ Rıfat Çığ, "Zelzele Bölgesinde Acıklı Sahneler", Cumhuriyet, 18 Haziran 1946, s.2.

⁴⁵⁸⁹ Cumhuriyet, "Muş Zelzelesi", 13 Haziran 1946, s.3.

Depremi ardından Muş Valisi, il sağlık, bayındırlık ve emniyet müdürleri, jandarma komutanıyla birlikte, sağlık ve yardım ekipleriyle birlikte Varto'ya gitmiştir⁴⁵⁹⁰. Muş Valisi ve beraberindeki heyet haricinde, CHP Bölge Müfettişi Feyzi Kalfagil⁴⁵⁹¹, Birinci ve Üçüncü Genel Müfettişler de⁴⁵⁹² deprem bölgesine giderek incelemelerde bulunmuşlardır. Böylelikle ilk andan itibaren, bölgedeki enkaz kaldırma faaliyetleri, tedavi işlemleri, iye ve barınma tedariki düzenli bir şekilde sağlanmıştır. Yerel idareciler tarafından ilk tedbirlerin alınmasının ardından, bölgede alınan tedbirleri yerinde incelemek üzere, Bayındırlık Bakanı Sırrı Day ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Sadi Konuk deprem bölgesine gelmişlerdir⁴⁵⁹³. Bütün devlet ricalinin depremin ardından, afet bölgesine gelmeleri, ahalinin sorunları ile yakından ilgilenmeleri, ilk andan itibaren alınması gereken bütün tedbirleri almaları, halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır⁴⁵⁹⁴.

Deprem bölgesinde yapılması gereken ilk faaliyetlerinden biri olan enkaz altında kalanların kurtarılmasında, askerler görev almış, ayrıca kaymakam da dâhil olmak üzere memurlar da arama kurtarma faaliyetlerinde çalışmışlardır⁴⁵⁹⁵. Depremden yaralı olarak kurtulanların ilk tedavileri, valiyle birlikte bölgeye gelen sağlık müdürü ve beraberindeki sağlık heyeti tarafından yapılmıştır. Deprem haberinin duyulmasıyla birlikte bölgeye çok sayıda doktor, sağlık ekibi ve sağlık malzemesi gönderilerek yaralıların hızlı bir şekilde tedavi edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda bölgeye, Diyarbakır'dan dört kişilik bir ekiple birlikte bir doktor ve bir hastane çadırı, Hınıs'tan iki doktor, Erzurum ve Bitlis'ten birer sağlık memuru⁴⁵⁹⁶, Birinci Genel Müfettişlik tarafından da hastane çadırı,

⁴⁵⁹⁰ Cumhuriyet, “Muş'ta Zelzele”, 1 Haziran 1946, s.1; Ulus, “Muş'ta Deprem”, 1 Haziran 1946, s.1; Vakit, “Muş'ta Şiddetli Bir Deprem”, 1 Haziran 1946, s.2; Akşam, “Muş'ta Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 1 Haziran 1946, s.1; Akşam, “Son Depremde 390 Ölü, 100 yaralı Var”, 4 Haziran 1946, s.2; Vakit, “Muş'taki Deprem Felaketi”, 4 Haziran 1946, s.1; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 4 Haziran 1946, s.4.

⁴⁵⁹¹ BCA. 490.1.0.0./1585.466.4. Lef/8. (2 Mayıs 1947).

⁴⁵⁹² Cumhuriyet, “Muş Zelzelesi”, 13 Haziran 1946, s.3; Vakit, “Deprem Bölgesinde Bakanların Tetkikleri”, 13 Haziran 1946, s.7.

⁴⁵⁹³ Akşam, “Bayındırlık ve Sağlık Bakanları Deprem Yerine Gidiyorlar”, 8 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, “Bayındırlık ve Sağlık Bakanları Zelzele Yerinde”, 8 Haziran 1946, s.3; Son Telgraf, “Bayındırlık ve Sağlık Bakanları Varto'ya Gidiyor”, 8 Haziran 1946, s.3; Vakit, “Muş'taki deprem Felaketi”, 8 Haziran 1946, s.1; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 8 Haziran 1946, s.1; Yeni Sabah, “Son Zelzele Felaketi”, 8 Haziran 1946, s.6.

⁴⁵⁹⁴ Ulus, “Bakanlarımız”, 12 Haziran 1946, s.1; Vakit, “Varto'da Gereken Tedbirler Alındı”, 12 Haziran 1946, s.7.

⁴⁵⁹⁵ Cumhuriyet, “Zelzele Sahasından Yeni Haberler”, 16 Haziran 1946, s.3.

⁴⁵⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 7, Toplantı 3, C.24, s.3.(3 Haziran 1946); Akşam, “Son Depremde 390 Ölü, 100 yaralı Var”, 4 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, “Muş'ta Ölenlerin Sayısı 390'ı Buldu”, 4 Haziran 1946, s.3; Vakit, “Muş'taki Deprem Felaketi”, 4 Haziran 1946, s.1; Vatan, “Zelzele Felaketi”, 4 Haziran 1946, s.4.

sedye, pansuman malzemesi, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından ise Ankara Numune Hastanesi operatörü, pansuman malzemesi, ilaç ve yardımcı elemanlar gönderilmiştir⁴⁵⁹⁷. Bölgeye gönderilen doktorlar tarafından iki pansuman merkezi kurulmuştur. Burada hafif yaralıların tedavisi sağlanmış, ağır yaralılar ise Muş Hastanesi'ne nakledilmiştir⁴⁵⁹⁸. Kızılay, depremin hemen ertesi günü bölgeye 200 kişilik pansuman malzemesi ve ilacı uçakla göndermiş⁴⁵⁹⁹, ilerleyen günlerde de aynı malzemeleri bir kez daha bölgeye sevk etmiştir⁴⁶⁰⁰.

Depremzedelerin yaşlerinin karşılanması Kızılay ve çevre iller tarafından sağlanan yardımlarla mümkün olabilmıştır. Nitekim deprem nedeniyle bölgedeki bütün yiyecek ve ziraat aletleri tamamen enkaz altında kaldığından⁴⁶⁰¹, bölgeye erzak sevkiyatının yapıldığını görmekteyiz. Zira çadır ve pansuman malzemelerini taşıyan uçakla bölgeye çay ve şeker gönderilmiş, ayrıca Erzurum'dan askeri kamyonlarla bin ekmek, 150 kilo peynir, kavurma, zeytin⁴⁶⁰², Bitlis'ten 500 kilo ekmek⁴⁶⁰³, Van'dan ekmek, Muş il merkezinden ekmek, 2045 kilo un, 1345 kilo fasulye, 760 kilo bulgur, mercimek ve nohut gönderilmiştir⁴⁶⁰⁴. Üstkran'a da Bulanık İlçesi'nden hayvanlar yardımıyla çeşitli gıda maddeleri sevk edilmiştir⁴⁶⁰⁵. Kızılay tarafından bölgenin un ihtiyacının karşılanması için Toprak Mahsulleri Ofisi'ne 50 ton buğday için 14.350 lira para gönderilmiş⁴⁶⁰⁶, buğdaylar Bitlis'te bulunan değirmenlerde öğütülmüşlerdir⁴⁶⁰⁷.

⁴⁵⁹⁷ Ulus, "Deprem Bölgesine Geniş Yardımlar", 8 Haziran 1946, s.8; Cumhuriyet, "Zelzele Sahasına Giden Bakanlar", 9 Haziran 1946, s.3.

⁴⁵⁹⁸ Cumhuriyet, "Muş Zelzelesi", 13 Haziran 1946, s.3.

⁴⁵⁹⁹ BCA. 30.10.00/120.850.15. (1 Haziran 1946).

⁴⁶⁰⁰ Ulus, "Deprem Bölgesi İçin", 11 Haziran 1946, s.2; Vakit, "Bayındırlık ve Sağlık", 11 Haziran 1946, s.3.

⁴⁶⁰¹ Akşam, "Varto Depremi", 8 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, "Muş Zelzelesinin Acıklı Bilançosu Dün Neşredildi", 8 Haziran 1946, s.3; Son Telgraf, "Varto Nüfusunun Üçte Biri Zelzelede Öldü", 8 Haziran 1946, s.3; Vakit, "Muş'taki Deprem Felaketi", 8 Haziran 1946, s.7; Vatan, "Zelzele Felaketi", 8 Haziran 1946, s.1; Yeni Sabah, "Son Zelzele Felaketi", 8 Haziran 1946, s.6.

⁴⁶⁰² BCA. 30.10.00/120.850.15. (1 Haziran 1946)

⁴⁶⁰³ Vakit, "Muş'taki Deprem", 2 Haziran 1946, s.1.

⁴⁶⁰⁴ Ulus, "Deprem Bölgesine Geniş Yardımlar", 8 Haziran 1946, s.8; Cumhuriyet, "Zelzele Sahasına Giden Bakanlar", 9 Haziran 1946, s.3.

⁴⁶⁰⁵ Cumhuriyet, "Zelzele Sahasından Yeni haberler", 16 Haziran 1946, s.3.

⁴⁶⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 7, Toplantı 3, C.24.s.3.(3 Haziran 1946); Akşam, "Son Depremde 390 Ölü, 100 Yaralı Var", 4 Haziran 1946,s.2; Cumhuriyet, "Muş'ta Ölenlerin Sayısı 390'ı Buldu", 4 Haziran 1946, s.3; Vakit, "Muş'taki Deprem Felaketi", 4 Haziran 1946, s.1; Vatan, "Zelzele Felaketi", 4 Haziran 1946, s.4.

⁴⁶⁰⁷ Ulus, "Deprem Bölgesine Geniş Yardımlar", 8 Haziran 1946, s.8.

Kızılay Genel Merkezi ilerleyen günlerde Varto için tekrar 20 ton buğday daha satın alarak ilçeye göndermiştir⁴⁶⁰⁸.

Depremzedelerin barınma sorununun giderilmesi için ilk anda gerekli olan çadırlar da Kızılay'la birlikte çevre illerden karşılanmıştır. Bununla birlikte askeriyeden de bölgeye çadır sevkiyatı yapılmıştır⁴⁶⁰⁹. CHP Bölge Müfettişi Feyzi Kalfagil tarafından muhtemelen Üstkran bölgesindeki hasar miktarından henüz haber alınamadığı için CHP Genel Sekreterliği'ne ilk olarak bölge için 400 çadıra ihtiyaç olduğu bildirilmiş⁴⁶¹⁰ ve bu nedenle bölgeye Kızılay tarafından 150 adet⁴⁶¹¹, Van, Bitlis ve Erzurum'dan da 345 adet çadır gönderilmiştir⁴⁶¹². Daha sonra, Üstkran Bucağı'ndaki hasarların da öğrenilmesiyle birlikte bölgeye ilave olarak çadırlar gönderilmiştir. İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın 3 Haziran tarihinde yapmış olduğu açıklamaya göre, toplamda deprem bölgesine gönderilen çadırların sayısı 800'ü bulmuştur⁴⁶¹³.

Ancak bölgeye intikal eden müfettişlerden Avni Doğan'ın ifadelerine göre, deprem nedeniyle 8.000 kişi evsiz kaldığından⁴⁶¹⁴ gelen bu çadırlar halkın barınma ihtiyacını karşılayamamıştır. Dolayısıyla depremzedeler için ilaveten Kızılay'dan 400 ve ardından tekrar 200⁴⁶¹⁵, Van'dan önceden gönderilen 150 çadır haricinde 50 çadır⁴⁶¹⁶ olmak üzere tekrar çadır gönderilmiştir.

Depremzede halkın barınma sorununun geçici olarak giderilmesi için bölgeye çadır sevk edilirken diğer taraftan yapılacak olan yeni evlerin inşası için gerekli olan malzemelerin de sevk edildiğini görmekteyiz. Bu bağlamda, başta çevre illerden olmak üzere bölgeye çivi, keser, testere, kerpeten, kazma, kürek gibi malzemeler

⁴⁶⁰⁸ Cumhuriyet, "Kızılay'ın Yardımları", 25 Haziran 1946, s.3; Ulus, "Kızılay Varto'ya 20 Ton Buğday Gönderdi", 25 Haziran 1946, s.2.

⁴⁶⁰⁹ Cumhuriyet, "Muş Zelzelesi", 15 Haziran 1946, s.1,3.

⁴⁶¹⁰ BCA. 490.1.0.0./1585.466.4. Lef/6, (2 Mayıs 1947).

⁴⁶¹¹ BCA. 30.10.00/120.850.15. (1 Haziran 1946).

⁴⁶¹² Akşam, "Muş'ta Yer Depremi Mühim Hasarlara Sebep Oldu", 2 Haziran 1946, s.1.

⁴⁶¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 7, Toplantı 3, C.24.s.3.(3 Haziran 1946); Akşam, "Son Depremde 390 Ölü, 100 yaralı Var", 4 Haziran 1946,s.2; Cumhuriyet, "Muş'ta Ölenlerin Sayısı 390'ı Buldu", 4 Haziran 1946, s.3; Vakit, "Muş'taki Deprem Felaketi", 4 Haziran 1946, s.1.

⁴⁶¹⁴ Cumhuriyet, "Muş Zelzelesi", 13 Haziran 1946, s.3.

⁴⁶¹⁵ Akşam, "Son Depremde 390 Ölü, 100 yaralı Var", 4 Haziran 1946, s.2; Vatan, "Zelzele Felaketi", 4 Haziran 1946, s.4.

⁴⁶¹⁶ Cumhuriyet, "Muş Zelzelesi", 5 Haziran 1946, s.3; Ulus, "Deprem Felaketzedeleri İçin Yapılan Yardımlar", 5 Haziran 1946, s.2.

gönderilmiştir⁴⁶¹⁷. Bununla birlikte, halkın kış gelmeden kalıcı konutlara yerleşmelerini sağlamak için yapılacak olan evlerin masraflarının bedeli olarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı ve Bayındırlık Bakanı Maliye Bakanlığı'ndan bölgeye 500.000 liralık yardım yapılmasını istemişlerdir⁴⁶¹⁸. Maliye Bakanlığı'nın Başbakanlığa gönderdiği yazıdan anlaşıldığı üzere, bakanlar tarafından istenen bu paranın Kızılay tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. Zira Maliye Bakanlığı'nın açıklamasına göre, 1946 yılı bütçe kanunun (zelzele bölgelerinde yapılacak işler ve yardımlar) bölümündeki ödeneğin tamamı Kızılay Derneği'ne ödenmiştir. TBMM'nin de tatilde olması dolayısıyla Bakanlar tarafından istenen miktarın bütçeden karşılanması hakkında ek ödenek kararının çıkarılması mümkün olmamıştır⁴⁶¹⁹. Bu nedenle, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, deprem bölgesi için istenen paranın Kızılay tarafından karşılanmasına karar verilmiştir.

Bayındırlık Bakanının Ulus Gazetesi'ne yaptığı açıklamadan, Kızılay'ın bahsi geçen meblağı Bakanlığın emrine verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Bayındırlık Bakanlığı tarafından inşaatlara nezaret etmek üzere bölgeye mühendislerin de gönderildiğini görmekteyiz⁴⁶²⁰. Mühendislerin bir diğer görevi ise inşa edilecek olan evlerin tiplerinin belirlenmesine yönelik tetkiklerde bulunmak olarak belirlenmiştir⁴⁶²¹.

Bölgeye gönderilen yardımları ele aldığımızda, öncelikle Kızılay tarafından kereste temini için 15.000 lira tahsis edildiğini görmekteyiz⁴⁶²². Yine kereste temini için Orman İdaresi kolaylık sağlayarak inşaat faaliyetlerinin tamamlanması için yardımda bulunmuştur⁴⁶²³. Ayrıca depremezeler için Muş Kızılay'ına 20.000 lira gönderilmiş⁴⁶²⁴, yine Kızılay tarafından Varto'ya 10.000 lira, nakliye giderleri için Erzurum'a 2000 lira,

⁴⁶¹⁷ Ulus, "Deprem Bölgesine Geniş Yardımlar", 8 Haziran 1946, s.8; Cumhuriyet, "Zelzele Sahasına Giden Bakanlar", 9 Haziran 1946, s.3; Ulus, "Bayındırlık Bakanı Geniş İzahat Verdi", 26 Haziran 1946, s.2.

⁴⁶¹⁸ BCA. 30.10.0.0/120.850.16. Lef/2. (15 Haziran 1946).

⁴⁶¹⁹ BCA. 30.10.0.0/120.850.16. Lef/3. (15 Haziran 1946).

⁴⁶²⁰ Ulus, "Bayındırlık Bakanı Geniş İzahat Verdi", 26 Haziran 1946, s.2.

⁴⁶²¹ Cumhuriyet, "Muş Zelzelesi", 13 Haziran 1946, s.3.

⁴⁶²² Ulus, "Deprem Felaketzedelerine Yapılacak Yardımlar", 8 Haziran 1946, s.8.

⁴⁶²³ Ulus, "Bayındırlık Bakanı Geniş İzahat Verdi", 26 Haziran 1946, s.2.

⁴⁶²⁴ Ulus, "Deprem Bölgesi İçin", 11 Haziran 1946, s.2.

Bitlis'e 1000 lira⁴⁶²⁵, Umumi Müfettişlik emrine 5000 lira, Karlıova'ya 1000 lira para gönderilmiştir⁴⁶²⁶.

Bunun dışında deprem bölgesindeki mükelleflerin vergi borçlarının silinmesi veya ertelenmesi hususu da gündeme gelmiştir. Örneğin Varto ilçesinin 71 köyünde 1140 müellifin, 1941-46 yılların ait yol vergilerinden 18543 lira 51 kuruş, 1558 mükellefin aynı yıllara ait arazi vergisinden 4578 lira 83 kuruş, 146 müellifin aynı yıllara ait bina vergisinden 519 lira 9 kuruş, buhran vergisinden 158 lira 29 kuruş ve müdafaa vergisinden de 158 lira 29 kuruş olmak üzere toplam 23958 lira 1 kuruştan ibaret vergilerinin silinmesi Bakanlar Kurulu tarafından 22/3/1948 tarihinde kabul edilmiştir⁴⁶²⁷. Ayrıca, yine Bakanlar Kurulu tarafından 21/11/1949 tarihinde alınan diğer bir kararla da depremde zarar gören 3833 mükellefin, ruhsat tezkeresi ve karne harcından 123,07 lira, kazanç vergisinden 1129,02,lira, hayvan vergisinden 44.071.64 lira, mahkeme harcından 579,62 lira, zam cezalarından 1.873, 49 lira veraset ve intikal vergisinden 214,14 lira, fevkalade zamdan kaynaklanan 474,14 lira vergileri silinmiştir⁴⁶²⁸.

2.15.4. Deprem Bölgesine Halk Tarafından Yapılan Yardımlar

Muş'ta meydana gelen deprem nedeniyle Kızılay ve çevre illerden ilk anda gönderilen yardımlar dışında farklı şehirlerden de bölge halkının ihtiyaçlarının giderilmesi için Kızılay'a bağışta bulunulmuştur. Bu bağlamda, Mardin'den 1187 lira⁴⁶²⁹, Karadeniz Ereğlisi'nden 580 lira⁴⁶³⁰, Sinop'tan 500 lira, Bafra'dan 1000 lira⁴⁶³¹, Diyarbakır'dan 2230 lira⁴⁶³², Ağrı'dan 1500 lira, Ahlat'tan 1200 lira, Gevaş'tan 400 lira,

⁴⁶²⁵ BCA. 30.10.00/120.850.15. (1 Haziran 1946); TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 7, Toplantı 3, C.24, s.3.(3 Haziran 1946);Akşam, "Son Depremde 390 Ölü, 100 yaralı Var", 4 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, "Muş'ta Ölenlerin Sayısı 390'ı Buldu", 4 Haziran 1946, s.3; Vakit, "Muş'taki Deprem Felaketi", 4 Haziran 1946, s.1; Vatan, "Zelzele Felaketi", 4 Haziran 1946, s.4.

⁴⁶²⁶ Akşam, "Son Depremde 390 Ölü, 100 yaralı Var", 4 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, "Muş'ta Ölenlerin Sayısı 390'ı Buldu", 4 Haziran 1946, s.3; Vakit, "Muş'taki Deprem Felaketi", 4 Haziran 1946, s.1; Vatan, "Zelzele Felaketi", 4 Haziran 1946, s.4.

⁴⁶²⁷ BCA. 30.18.1.2/116.22.2. (22 Mart 1948).

⁴⁶²⁸ BCA. 30.18.1.2/120.82.4. (21 Kasım 1949).

⁴⁶²⁹ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketzedelerine Yardımlar", 6 Haziran 1946, s.3.

⁴⁶³⁰ Vakit, "Deprem Felaketi", 7 Haziran 1946, s.5

⁴⁶³¹ Vakit, "Yardımlar", 13 Haziran 1946, s.7.

⁴⁶³² Cumhuriyet, "Diyarbakırlıların Yardımı", 8 Haziran 1946, s.3; Vakit, "Diyarbakır'da", 8 Haziran 1946, s.7.

Solhan'dan 68 lira, Derik'den 300 lira, Erciş'den 256 lira, Hınıs'dan 1500 lira, Beytüşşebap'dan 123 lira, Manisa'dan 1000 lira, Cizre'den 196 lira, Lice'den 184 lira, Bitlis'ten 400 lira, Tatvan halkından 700 lira, Birecik halkından 694 lira, Baykan halkından 65 lira, Diyadin halkından 500 lira⁴⁶³³, Kulp halkından 300 lira⁴⁶³⁴ olmak üzere pek çok il ve ilçe halkı tarafından depremzedeler için para bağışında bulunulmuştur. Ayrıca Sümerbank Genel Müdürlüğü depremzedeler için kullanılmak üzere Kızılay'a 15.000 lira yardımda bulunmuştur⁴⁶³⁵.

Adı geçen iller dışında Müfettiş Avni Doğan tarafından depremin ardından İstanbul'a gönderilen bir telgrafla İstanbul halkından yardım istendiğini görmekteyiz⁴⁶³⁶. İstanbul'da halktan yardım toplama işi için Ticaret Odası yetkilendirilmiştir⁴⁶³⁷. Ticaret Odası da kendisinden istenen yardım faaliyetlerini düzenlemek amacıyla bir büro oluşturmuş ve odaya bağlı tüccarlara mektuplar yazmak suretiyle⁴⁶³⁸, tüccarlardan yardım istenmiştir⁴⁶³⁹. Oda tarafından toplanan para ve yardımların ise Kızılay'a teslim edilmesine karar verilerek⁴⁶⁴⁰, İstanbul'daki yardım faaliyetlerinin Kızılay ve Ticaret Odası tarafından organize edilmesi sağlanmıştır. Ancak, Vakit Gazetesi'nde yer alan *"Ticaret Odası'na tanınmış tüccarlar tarafından yardımlar yapılmaya başlanmıştır"*⁴⁶⁴¹ haberi dışında, İstanbul'dan bölgeye ne kadar yardım yapıldığına dair basında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Depremzedeler için yardım toplama kampanyasının sınırlı olduğunu ifade edebiliriz. Zira dönemin basını incelendiğinde yardım kampanyasına dair haberlere yer verilmediği görülmektedir. Bunda Türkiye'de 21 Temmuz 1946 yılında yapılan seçimlerin etkisi olduğu söylenebilir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan gelişmelerle birlikte, çok partili hayata geçiş yapan Türkiye'de yapılacak olan seçimlere dair haberler basında fazlasıyla ele alınmıştır. Bununla birlikte, yeni kurulan Demokrat

⁴⁶³³ Ulus, "Bakanlar Varto Bölgesinde", 11 Haziran 1946, s.2.

⁴⁶³⁴ Ulus, "Kızılay Varto'ya 20 Ton Buğday Gönderdi", 25 Haziran 1946, s.2.

⁴⁶³⁵ Cumhuriyet, "Sümerbank'ın Varto Felaketzedelerine Yardımı", 29 Haziran 1946, s.3.

⁴⁶³⁶ Cumhuriyet, "Muş'ta Ölenlerin Sayısı 390'ı Buldu", 4 Haziran 1946, s.3.

⁴⁶³⁷ Vatan, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım", 7 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, "Zelzele Felaketzedelerine Yardımlar", 6 Haziran 1946, s.3; Son Telgraf, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım", 6 Haziran 1946, s.2.

⁴⁶³⁸ Vatan, "Zelzele Felaketi", 8 Haziran 1946, s.2; Akşam, "Muş Felaketzedeleri", 8 Haziran 1946, s.3.

⁴⁶³⁹ Cumhuriyet, "Zelzele Felaketzedelerine Yardımlar", 6 Haziran 1946, s.3; Son Telgraf, "Zelzele Felaketzedelerine Yardım", 6 Haziran 1946, s.2.

⁴⁶⁴⁰ Akşam, "Muş Felaketzedeleri", 8 Haziran 1946, s.3.

⁴⁶⁴¹ Vakit, Depremden Zarar Görenlere Yardım", 6 Haziran 1946, s.2.

Parti Genel Başkanlığı tarafından depremzedeler için 1.000 lira bağış yapıldığı haberinin basında yer aldığını ifade edebiliriz⁴⁶⁴².

2.15.5. Depremın Yurtdışındaki Yankıları ve Yapılan Yardımlar

Muş-Varto Depremi, hem Türkiye’de çok partili seçim sürecinin hemen öncesinde hem de II. Dünya Savaşı’nın henüz daha yeni bittiği bir dönemde gerçekleşmiştir. 1939 yılında başlayarak 1945 yılına kadar devam eden savaşın, birçok ülkeyi ekonomik anlamda olumsuz etkilediği aşikârdır. Dolayısıyla Muş-Varto Depremi nedeniyle Türkiye’ye taziye de bulunan ülke sayısı çok az olduğu gibi, maddi yardım yapan ülkeye de rastlanılmamıştır.

Savaşın ardından dünyanın içinde bulunduğu durumu belki de en iyi özetleyen Yunan Gazetesi, “L’Embro” Gazetesi olmuştur. “*Yunan-Türk dostluğuna derin bir surette iman etmiş bulunan Yunan Milleti bütün kalbiyle dost milletin ıstıraplarına iştirak etmektedir*” ifadelerini kullanan gazete haberin devamında “*Fakir Yunanistan dost Türkiye’ye maddi bir yardımda bulunamamasından müteessirdir*”⁴⁶⁴³ demektedir. Bahsi geçen gazete dışında, Yunanistan’da yayınlanan diğer gazeteler de deprem haberini paylaşarak, Yunanistan halkının üzüntülerini bildirerek Türk Halkının yanında yer almışlardır⁴⁶⁴⁴. Gazeteler haricinde Yunanistan Başbakanı Başbakan Şükrü Saraçoğlu’na, “*Doğu Bölgelerinde son depremlerin sebep olduğu müthiş felaketlerden derin surette müteheyyiç oldum. Yunan Milletinin, Yunan Hükümetinin ve şahsen benim en derin muhabbet hissiyatımın kabulünü rica ederim*” ifadelerini içeren bir telgraf göndererek, Yunanistan halkının teessürlerini bildirmiş, Şükrü Saraçoğlu da Yunan Hükümeti’ne telgraf göndererek teşekkürlerini iletmiştir⁴⁶⁴⁵.

⁴⁶⁴² Cumhuriyet, “Zelzeleden Zarar Görenlere Demokrat Partinin Yardımı”, 13 Haziran 1946, s.3; Vatan, “D.P’nin Deprem Felaketi Görenlere İlk Yardımı”, 13 Haziran 1946, s.3.

⁴⁶⁴³ Ulus, “Deprem Dolayısıyla Yunan Gazetelerinin Yaptığı Yayınlar”, 11 Haziran 1946, 3.

⁴⁶⁴⁴ Cumhuriyet, “Yunanistan’da Teessür”, 8 Haziran 1946, s.3; Son Telgraf, “Yunan Gazetelerinde Teessür”, 8 Haziran 1946, s.3; Vakit, “Yunan Gazetelerinin Teessürü”, 8 Haziran 1946, s.7; Yeni Sabah, “Yunan Gazetelerinin Neşriyatı”, 8 Haziran 1946, s.6.

⁴⁶⁴⁵ Vakit, “Deprem Felaketi”, 7 Haziran 1946, s.1

Deprem haberinin Bulgaristan’da duyulmasıyla birlikte, Bulgar Naipler Meclisi Kançılara Şefi Kubikov ve Dışişleri Bakanlığı Protokol Şef Vekili Miyankov Türkiye Elçiliğini ziyaret ederek, Elçi Faik Akdur’a Bulgaristan Hükümeti adına teessür ve taziyelerini bildirmiş⁴⁶⁴⁶, Bulgar General Popof ise Türk Ataşemiliteri Sırrı Oktan’ı ziyaret ederek Harbiye Bakanı General Damian Velçef’in ve kendisinin deprem karşısında duydukları üzüntülerini bildirmiştir⁴⁶⁴⁷.

Ayrıca İngiltere Büyükelçisi Sir David Kelly, Dışişleri Bakanı Hasan Saka’ya *“Sayın Bakanım, Varto’da meydana gelen depremde can ve mal kayıplarının olduğunu büyük bir üzüntü ile öğrendim. Ekselanslarına ve sizin aracılığınız ile Türk Hükümetine ve halkına en içten taziyelerimi sunarım...”* cümlelerini içeren bir taziye mektubu⁴⁶⁴⁸ yollamıştır. Buna mukabil, İngiltere Büyükelçisine teşekkür telgrafi gönderilmiştir⁴⁶⁴⁹. Aynı şekilde Çin Büyükelçiliği Maslahatgüzarı da, Dışişleri Bakanı Hasan Saka’ya, *“Bugün Çin Dışişleri Bakanından, ekselanslarına ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine depremde dolayı taziyelerini iletmem talimatını aldım...”* demek suretiyle, deprem dolayısıyla üzüntülerini ve taziyelerini bildiren bir mektup göndermiştir⁴⁶⁵⁰. Taziye mektubundan dolayı Çin Büyükelçiliği Maslahatgüzarına cevabi teşekkür mektubu gönderilmiştir⁴⁶⁵¹.

⁴⁶⁴⁶ Akşam, “Bulgar Hükümetinin Taziyesi”, 8 Haziran 1946, s.2; Cumhuriyet, “Bulgaristan’ın Tessürü”, 8 Haziran 1946, s.1; Son Telgraf, “Varto Nüfusunun Üçte Biri Zelzelede Öldü”, 8 Haziran 1946, s.3; Vakit, “Bulgar Hükümetinin Taziyesi”, 8 Haziran 1946, s.7; Yeni Sabah, “Bulgaristan Tessürlerini Bildiriyor”, 8 Haziran 1946, s.6.

⁴⁶⁴⁷ Cumhuriyet, “Bulgar Harbiye Bakanının Teessürleri”, 15 Haziran 1946, s. 3.

⁴⁶⁴⁸ DBA. 534/37353.150025.4. (3 Haziran 1946).

⁴⁶⁴⁹ DBA. 534/37353.150025.3. (7 Haziran 1946).

⁴⁶⁵⁰ DBA. 515/7508.38887.2. (20 Haziran 1946).

⁴⁶⁵¹ DBA. 515/7508.38887.1. (26 Haziran 1946).

2.16. İzmir-Karaburun Depremi (23 Temmuz 1949)

Batı Anadolu’da meydana gelen bir diğer deprem ise 23 Temmuz 1949 tarihli Karaburun Depremi’dir. Kandilli Rasathanesi’nden dönemin basınına yapılan açıklamaya göre, saat 18.04’te merkez üssü rasathaneden 380 km mesafede olan Karaburun’da bir deprem meydana gelmiştir⁴⁶⁵². Bununla birlikte depremin meydana geldiği saat ve süresine ilişkin basına yansıyan farklı bilgiler olduğunu da ifade etmemiz gerekir. Zira Akşam Gazetesi depremin 18.04’te ve 12 saniye süre⁴⁶⁵³ ile gerçekleştiğini haber sütunlarına taşırken, Cumhuriyet, Tan, Son Telgraf gibi gazeteler ise depremin 18.10’da ve 35 saniye sürdüğünü⁴⁶⁵⁴ ifade etmişlerdir. Aynı haberlerde depremin merkez üssü ile ilgili olarak üç yere dikkat çekilerek Sakız Adası, Çeşme ve Karaburun işaret edilmiş⁴⁶⁵⁵, ancak daha sonra deprem merkezinin Karaburun olduğu anlaşılmıştır.

Güney- kuzey doğrultusunda olan ve yer altından gelen gürültülerle başlayan deprem⁴⁶⁵⁶ Söke, Ödemiş, Edremit, Çanakkale, Alaşehir, Tire, Bayındır ve Ayvalık⁴⁶⁵⁷, Balıkesir⁴⁶⁵⁸, İnegöl⁴⁶⁵⁹, Aydın, Denizli ve Manisa⁴⁶⁶⁰ gibi birçok il ve ilçede hissedilerek

⁴⁶⁵² Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası’dır”, 24 Temmuz 1949, s.2; Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2; Hürriyet, “Dün Ege’de Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.1; Yeni Sabah, “Yurtta Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.7; Günümüz Kandilli Rasathanesi verilerinde depremin saat 17.03’te meydana geldiği ifade edilmektedir. Bkz. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 22 Haziran 2021); Karaburun depremi Kaliforniya Enstitüsünün sismografları tarafından kaydedilmiş ve deprem şiddetli deprem olarak tanımlanmıştır. Bkz. Zafer, “İzmir’de Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁵³ Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası’dır”, 24 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁶⁵⁴ Cumhuriyet, “Ege’deki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.2; Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.5; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Deprem”, 25 Temmuz 1949, s.1; Yeni Sabah, “Zelzele En Ziyade Yunan Adalarında Hasar Yaptı”, 25 Temmuz 1949, s.5.

⁴⁶⁵⁵ Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası’dır”, 24 Temmuz 1949, s.1; Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2; Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.1; Ulus, “Ege’de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.3; Zafer, “İzmir Civarında Şiddetli Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁶⁵⁶ Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası’dır”, 24 Temmuz 1949, s.1; Yeni Sabah, “Zelzele En Ziyade Yunan Adalarında Hasar Yaptı”, 25 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁶⁵⁷ Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası’dır”, 24 Temmuz 1949, s.2; Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2; Hürriyet, “Dün Ege’de Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.1; Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.1; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.3; Zafer, “İzmir’de Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁵⁸ Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2; Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.1; Ulus, “Ege’de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.3; Yeni Sabah, “Yurtta Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.7; Zafer, “İzmir’de Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁵⁹ Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.1; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.3; Zafer, “İzmir’de Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁶⁰ Ulus, “Ege’de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3.

geniş bir alanda etkili olmuş, ancak adı geçen bu bölgelerde herhangi bir hasara neden olmamıştır.

Deprem nedeniyle en fazla hasar, Karaburun ve Çeşme ilçeleriyle birlikte Sakız Adası'nda meydana gelmiştir. Deprem anını yaşayanların ifadeleriyle; Sakız Adası ve Çeşme arasında denizde büyük bir ateş görülmüştür⁴⁶⁶¹. Çeşme'de Yıldızburnu civarında denizden gri renkte⁴⁶⁶², 15 metre yükseklikte su sütunu ortaya çıkmış, ilçedeki sular normalin çok üstünde akmaya⁴⁶⁶³ ve bazı yerlerde kırmızı bir renkte akmıştır⁴⁶⁶⁴. Çeşmelilerin anlattığına göre, sarsıntının şiddetiyle deniz karaya doğru gelmiş ve bu nedenle birçok balık karada kalmıştır⁴⁶⁶⁵. Sarsıntıyla birlikte Karaburun ve Çeşme'de eski sıcak su kaynaklarından bazıları kaybolmuş, bazı yerlerde ise yeni sıcak su kaynakları ortaya çıkmıştır⁴⁶⁶⁶. Kösedere İskeleyi yakınında bulunan Akburun isimli bir tepe, görgü tanıklarının ifadesiyle “denize uçmuş”⁴⁶⁶⁷, Hisarcık köylerindeki dağlardan ise tonlarca ağırlığında taşlar kopmuştur⁴⁶⁶⁸.

2.16.1. Depremi Meydana Getirdiği Hasar

23 Temmuz tarihinde birçok yerleşim yerinde hissedilen deprem, İzmir il merkezi ve ilçelerinde halkın korkmasına ve telaşla sokağa çıkmasına neden olmuştur. Nitekim bölgede daha önce mühim hasarlara neden olan depremlerin yaşanması halkın korku ve telaşının artmasında önemli bir etken olmuştur⁴⁶⁶⁹. Bununla birlikte, son depremde

⁴⁶⁶¹ Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremi Merkezi Sakız Adası'dır”, 24 Temmuz 1949, s.2; Yeni Sabah, “Zelzele En Ziyade Yunan Adalarında Hasar Yaptı”, 25 Temmuz 1949, s.5.

⁴⁶⁶² Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2; Yeni Sabah, “Zelzele En Ziyade Yunan Adalarında Hasar Yaptı”, 25 Temmuz 1949, s.5.

⁴⁶⁶³ Akşam, “Ege Sahilindeki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.2; Hürriyet, “Ege'de Halk Korku İçinde”, 25 Temmuz 1949, s.4; Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.5; Ulus, “Deprem Karaburun'da Fazla Tahribat Yaptı”, 25 Temmuz 1949, s.1; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁶⁴ Ulus, “Ege'de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3.

⁴⁶⁶⁵ Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁶⁶⁶ Zafer, “İzmir'de Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁶⁷ Hürriyet, “Ege'de Halk Korku İçinde”, 25 Temmuz 1949, s.4; Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.5; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁶⁸ Ulus, “Deprem Bölgesinde”, 25 Temmuz 1949, s.3.

⁴⁶⁶⁹ Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.1; Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremi Merkezi Sakız Adası'dır”, 24 Temmuz 1949, s.1; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.1.

sarsıntının şiddetiyle minarelerin ve binaların salladığını kendi gözleriyle gören halkın⁴⁶⁷⁰ korku ve heyecanı daha da artmış ve halk arasında bayılanlar olmuştur⁴⁶⁷¹. Ayrıca, deprem sırasında Kemalpaşa’da ezan okuyan müezzinin dili tutulmuş ve ezanı tamamlayamamıştır⁴⁶⁷².

Deprem, İzmir il merkezindeki binalarda hasarların meydana gelmesine neden olmuştur. Nitekim büyük ve sağlam olarak görülen binaların çoğunda sıva dökülmeleri ve çatlaklar olmuş, evlerin camları kırılmış⁴⁶⁷³, bazı eski binalar ise basındaki ifade ile *“Adeta yerinden oynar ve çalkalanır gibi bir hale düşmüştür”*⁴⁶⁷⁴. Hükümet konağı ve adliye dairesi⁴⁶⁷⁵, tekeli binası⁴⁶⁷⁶, borsa, Büyük Kardiçalı Hanı’nda önemli hasarlar meydana gelmiş, İnönü Lisesi bahçesinin ihata duvarı çatlamış, beş metrelik kısmı ise yıkılmış⁴⁶⁷⁷, bazı camilerin âlemleri düşmüş, duvarlarında da çatlaklıklar meydana gelmiştir⁴⁶⁷⁸. Büyük binalarda meydana gelen bu hasarlarla birlikte sarsıntı sonucunda İzmir ve çevresinde bulunan 9 dükkân ve evin çatıları çökmüş, 20’ye yakın evin de duvarları çatlamıştır⁴⁶⁷⁹.

⁴⁶⁷⁰ Ulus, “Ege’de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3; Son Telgraf, “Ege Bölgesinde Dün Akşam Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.1; Yeni Sabah, “Yurtta Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.1; Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası’dır”, 24 Temmuz 1949, s.1; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁶⁷¹ Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası’dır”, 24 Temmuz 1949, s.1; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁶⁷² Cumhuriyet, “Ege’deki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.2.

⁴⁶⁷³ Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası’dır”, 24 Temmuz 1949, s.1; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.1; Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.1; Ulus, “Ege’de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.1; Son Telgraf, “Ege Bölgesinde Dün Akşam Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.1; Yeni Sabah, “Yurtta Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁶⁷⁴ Ulus, “Ege’de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.1; Son Telgraf, “Ege Bölgesinde Dün Akşam Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.1; Yeni Sabah, “Yurtta Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁶⁷⁵ Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2; Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.5; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.3; Zafer, “İzmir Civarında Şiddetli Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.1; Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası’dır”, 24 Temmuz 1949, s.1; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁶⁷⁶ Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası’dır”, 24 Temmuz 1949, s.1; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.1; Ulus, “Ege’de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3.

⁴⁶⁷⁷ Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2; Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.5; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.3; Zafer, “İzmir Civarında Şiddetli Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁶⁷⁸ Ulus, “Ege’de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3.

⁴⁶⁷⁹ Hürriyet, “Ege’de Halk Korku İçinde”, 25 Temmuz 1949, s.1; Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.1; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.1.

Deprem nedeniyle en fazla hasar alan ve depremin merkez üssü olan Karaburun ve köylerinde ise ilk tespitlere göre, ilçe merkezinde 85 evin, köylerinde ise 130 evin hasara uğradığı tahmin edilmiştir⁴⁶⁸⁰. Ancak, ilerleyen günlerde yapılan incelemelerin ardından, Karaburun ve çevresinde zarar görmeyen hiçbir ev olmadığı tespit edilmiştir. Nitekim özellikle Karaburun iskele ve merkezde bulunan yapıların %60'ı oturulamayacak hale gelmiştir⁴⁶⁸¹. İlçeye bağlı 70 haneli İncik Köyü'nde sağlam bina kalmamış⁴⁶⁸², Eğlenhoca Köyü'nde bütün binalar hasar almıştır⁴⁶⁸³. Aynı şekilde Ambarseki Köyü'nde de hasara uğramayan ev kalmamış, bu üç köyün iskelesi olan Kösedere İskelesi deprem nedeniyle tahrip olmuş⁴⁶⁸⁴, ayrıca Kösedere Köyü'nde de 8-10 ev kısmi hasara uğramıştır⁴⁶⁸⁵. Nihayetinde Karaburun ve köylerinde 45 evin tamamen, 554 evin ağır, 459 evin de hafif hasara uğradığı ortaya çıkmıştır⁴⁶⁸⁶.

Karaburun'un ardından depremin şiddetli olarak hissedildiği Çeşme ilçe merkezinde, plaj boyundaki evlerin bazıları yıkılmış⁴⁶⁸⁷, 90'a yakın ev zarar görmüş⁴⁶⁸⁸ ve Ilıca'da bulunan İstanbul Oteli kısmen yıkılmıştır⁴⁶⁸⁹. Çeşme'ye bağlı Alaçatı'da 10

⁴⁶⁸⁰ Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası'dır”, 24 Temmuz 1949, s.2; Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2; Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.5; Ulus, “Ege'de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.3; Yeni Sabah, “Yurtta Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.7; Zafer, “İzmir'de Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁸¹ Akşam, “Ege Sahilindeki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.1; Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.5; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Deprem”, 25 Temmuz 1949, s.1; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.6; Ulus Gazetesi haberi okuyucularına, “Karaburun iskele ve merkezde yer alan 135 evden 80'i oturulamayacak hale gelmiştir” ifadeleriyle duyurmuştur. Bkz. Ulus, “Deprem Karaburun'da Fazla Tahribat Yaptı”, 25 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁶⁸² Cumhuriyet, “Ege'deki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.2; Hürriyet, “Ege'de Halk Korku İçinde”, 25 Temmuz 1949, s.4; Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.5.

⁴⁶⁸³ Cumhuriyet, “Ege'deki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.2.

⁴⁶⁸⁴ Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.5.

⁴⁶⁸⁵ Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası'dır”, 24 Temmuz 1949, s.2; Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.5; Ulus, “Ege'de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.3; Yeni Sabah, “Yurtta Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.7; Zafer, “İzmir'de Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁸⁶ Hürriyet, “Zelzele Bölgesinde Hasar Tespit Ediliyor”, 26 Temmuz 1949, s.1; Cumhuriyet, “İki Bakan Zelzele Bölgesinde”, 26 Temmuz 1949, s.3; Tan, “Zelzelenin Tahribatı”, 26 Temmuz 1949, s.1; Ulus, “Bayındırlık Bakanı ile İşletme Bakanı İzmir'de”, 26 Temmuz 1949, s.3; Zafer, “Zelzele Devam Ediyor”, 26 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁸⁷ Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁸⁸ Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2; Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.5; Ulus, “Ege'de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.3; Zafer, “İzmir'de Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.6; Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası'dır”, 24 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁶⁸⁹ Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2; Ulus, “Ege'de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3.

ev tamamen yıkılmış, diğer evlerin de %70'i kısmen hasara uğramıştır⁴⁶⁹⁰. Karaburun ve Çeşme'de yıkılan evlere dair gazetelerde yer alan haberlerde volkanik bir arazide bulunan evlerin fazla hasar aldığı⁴⁶⁹¹, yıkılan evlerin çoğunluğunun ise çatıları toprak olan evler⁴⁶⁹² olduğu bilgisi paylaşılmıştır.

Foça'da da sarsıntının şiddetiyle birçok evin duvarları çatlamış, sıvaları dökülmüş, bir fırın ve iki ev yıkılmıştır. Ayrıca, ilçede bulunan Tekel binası ağır hasar almıştır⁴⁶⁹³. Urla'nın Balıklıova Köyü'nde ise 3 kahve ve bir ev oturulamayacak hale gelmiştir⁴⁶⁹⁴.

Bayındırlık Bakanı, Şevket Adalan'ın bölgeye yapmış olduğu ziyaretin ardından Ulus Gazetesi'ne yapmış olduğu açıklamada, Çeşme, Karaburun, Foça ilçe merkezleri ile bunlara bağlı beş bucak merkezi ve 30 köyde, 52 ev tamamen yıkılmış, 898 ev ile 5 cami, 9 köy okulu ağır ve orta, 924 ise ev hafif surette hasara uğradığını⁴⁶⁹⁵ açıklamıştır.

İzmir ve çevresinde özellikle Karaburun'daki evlerin çoğunluğunun hasara uğramasına neden olan sarsıntı, Sakız Adası'nda da önemli hasarlar ortaya çıkarmıştır. Nitekim depremin hemen ardından Sakız Adası'nda meydana gelen hasarlar dolayısıyla adanın merkez üssü olduğu tahmin edilmiştir. Zira depremden 15 dakika önce Sakız Adası'ndan ayrılan bir motor kaptanı kordon boyundaki evlerin hemen hepsinin yıkıldığını İzmir Valisi'ne aktarmış ve bu nedenle vali, adada olan hasarın Karaburun'dakinden daha fazla olabileceğini ifade etmiştir⁴⁶⁹⁶. Kaptan İbrahim Üzer'in basına yaptığı açıklamada; *"Zelzele olurken halatlarımızı Sakız iskelesinden çözmek üzereydim. Ada'da sarsıntı çok şiddetli oldu, kısa bir zaman içerisinde kordon boyundaki*

⁴⁶⁹⁰ Hürriyet, "Ege'de Halk Korku İçinde", 25 Temmuz 1949, s.1; Tan, "Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü", 25 Temmuz 1949, s.1; Zafer, "Zelzelenin Müthiş Tafsilatı", 25 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁹¹ Zafer, "Zelzelenin Müthiş Tafsilatı", 25 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁹² Yeni Sabah, "Zelzelenin Tahribatı", 26 Temmuz 1949, s.5.

⁴⁶⁹³ Akşam, "Ege Sahilindeki Zelzele", 25 Temmuz 1949, s.2; Hürriyet, "Ege'de Halk Korku İçinde", 25 Temmuz 1949, s.4; Tan, "Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü", 25 Temmuz 1949, s.5; Son Telgraf, "Ege Bölgesindeki Deprem", 25 Temmuz 1949, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele En Ziyade Yunan Adalarında Hasar Yaptı", 25 Temmuz 1949, s.5; Zafer, "Zelzelenin Müthiş Tafsilatı", 25 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁹⁴ Akşam, "İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası'dır", 24 Temmuz 1949, s.2; Cumhuriyet, "İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 24 Temmuz 1949, s.2; Tan, "Yurtta Dünkü Zelzele", 24 Temmuz 1949, s.1; Son Telgraf, "Ege Bölgesindeki Zelzele", 24 Temmuz 1949, s.3; Zafer, "İzmir'de Zelzele", 24 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁹⁵ Ulus, "Sel ve Depremden Zarar Görenlere Yardım", 14 Aralık 1949, s.7.

⁴⁶⁹⁶ Akşam, "İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası'dır", 24 Temmuz 1949, s.1; Cumhuriyet, "İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu", 24 Temmuz 1949, s.2; Zafer, "Zelzelenin Müthiş Tafsilatı", 25 Temmuz 1949, s.6.

evlerin ekserisi yıkıldı. Sarsıntıyı müteakip, limanı kıpkırmızı bir sis bürünmesinden başka bir şey görmedim” demiştir. Kaptanın anlattığına göre, deprem anında iskelede bulunan bütün halk birbirine girmiş, heyecandan ne yapacağını şaşırılmış, şaşkınlıktan denize atlayanlar olmuştur. Depremden iki saat sonra da Ada’da büyük bir yangın çıkmış ve sabaha kadar devam etmiştir⁴⁶⁹⁷. Ada’daki deprem anını gören diğer balıkçıların ifadesine göre, Ada’da depremin ardından büyük bir toz bulutu yükselmiş ve evler yarılmış⁴⁶⁹⁸, hatta bir balıkçının ifadesiyle ada sulara gömülmüştür⁴⁶⁹⁹. Depremin ardından bölgeden alınan haberlere göre, rıhtım 35 cm kadar denizin içine gömülmüş⁴⁷⁰⁰, rıhtımda bulunan bütün evler yıkılmıştır⁴⁷⁰¹.

2.16.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Karaburun, Çeşme ve Sakız Adası’nda yaşananlardan da anladığımız üzere deprem oldukça şiddetli olmuştur. Yaşanan şiddetli sarsıntıya ve yıkılan evlere rağmen, depremin halkın bir kısmının tarlada⁴⁷⁰², bir kısmının gezmek için dışarıda olduğu⁴⁷⁰³ bir zamanda olması nedeniyle can kaybı az olmuştur. Nitekim deprem nedeniyle biri Mordoğan’da diğeri Karaburun’da olmak üzere⁴⁷⁰⁴ iki çocuk enkaz altında kalarak hayatını kaybetmiştir⁴⁷⁰⁵.

⁴⁶⁹⁷ Hürriyet, “Ege’de Halk Korku İçinde”, 25 Temmuz 1949, s.4; Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.5; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁶⁹⁸ Ulus, “Deprem Bölgesinde”, 25 Temmuz 1949, s.3.

⁴⁶⁹⁹ Akşam, “Ege Sahilindeki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.2.

⁴⁷⁰⁰ Akşam, “Ege Sahilindeki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.2; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Deprem”, 25 Temmuz 1949, s.1; Yeni Sabah, “Zelzele En Ziyade Yunan Adalarında Hasar Yaptı”, 25 Temmuz 1949, s.5; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁷⁰¹ Yeni Sabah, “Zelzelenin Tahribatı”, 26 Temmuz 1949, s.5.

⁴⁷⁰² Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁷⁰³ Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2; Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.5; Zafer, “İzmir’de Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁷⁰⁴ Hürriyet, “Ege’de Halk Korku İçinde”, 25 Temmuz 1949, s.4; Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁷⁰⁵ Hürriyet, “Ege’de Halk Korku İçinde”, 25 Temmuz 1949, s.4; Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.1; Akşam, “Ege Sahilindeki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.1; Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.5; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Deprem”, 25 Temmuz 1949, s.1; Ulus, “Deprem Karaburun’da Fazla Tahribat Yaptı”, 25 Temmuz 1949, s.1; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.6.

2.16.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Deprem olur olmaz öncelikle yerel idareciler harekete geçerek, durum tespiti yapmışlardır. Bu bağlamda, İzmir Valisi Osman Sabri Adal depremin hemen ardından emniyet müdürlüğüne giderek, İzmir il merkezi ve çevresindeki durumu tespit etmeye çalışmıştır⁴⁷⁰⁶. Vali yardımcısı ve zabıta teşkilatıyla birlikte gecedan sabah saatlerine kadar, İzmir il merkezinde çalışmalar yapan vali⁴⁷⁰⁷, depremin ertesi günü ise Karaburun ve Çeşme’de alınan tedbirleri mahallinde incelemek amacıyla⁴⁷⁰⁸ Karaburun’a hareket etmiştir⁴⁷⁰⁹. Karaburun’da deprem nedeniyle zarar gören bölgelerde incelemelerde bulunan vali geceyi ilçede geçirmiştir⁴⁷¹⁰. Valiye bu incelemelerinde kaymakam, jandarma komutanları ve zabıta eşlik etmiştir⁴⁷¹¹.

Çeşme’deki hasarları belirlemek amacıyla da ilçeye öncelikle Çeşme Kaymakamı gelerek, ilçede gerekli önlemlerin alınmasını sağlamıştır⁴⁷¹². Deprem bölgesindeki hasarlar ve alınan önlemlerin Ankara’ya bildirilerek yardımların kısa sürede ulaşması için ise, İçişleri Bakanı Emin Erişirgil, İzmir Valisi’yle telefonla sürekli irtibat kurarak bölge hakkında bilgi almıştır⁴⁷¹³. Bölgeden alınan haberlerin ardından ise 24 Temmuz tarihinde Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan ve İşletme Bakanı Münir Birsell öncelikle Karaburun, ardından Çeşme ve zarar gören köylere giderek deprem bölgesinde incelemelerde bulunmuşlardır⁴⁷¹⁴. Bununla birlikte bölgeye ilerleyen günlerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve DP Genel Başkanı Celal Bayar ve DP’nin diğer üyeleri Adnan Menderes, Refik Koraltan gibi pek çok isim gelerek, incelemelerde bulunmuş ve halkın ihtiyaçlarıyla ilgilenmişlerdir.

⁴⁷⁰⁶ Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2; Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.5; Ulus, “Ege’de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3; Zafer, “İzmir’de Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁷⁰⁷ Hürriyet, “Ege’de Halk Korku İçinde”, 25 Temmuz 1949, s.1; Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁷⁰⁸ Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2.

⁴⁷⁰⁹ Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası’dır”, 24 Temmuz 1949, s.2.

⁴⁷¹⁰ Cumhuriyet, “Ege’deki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁷¹¹ Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁷¹² Zafer, “İzmir Civarında Şiddetli Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁷¹³ Akşam, “Ege Sahilindeki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.2; Akşam, “Ege’de Deprem”, 26 Temmuz 1949, s.1; Tan, “Zelzelenin Tahribatı”, 26 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁷¹⁴ Akşam, “Ege Sahilindeki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.1; Hürriyet, “Ege’de Halk Korku İçinde”, 25 Temmuz 1949, s.4.

Deprem bölgesindeki ilk tedbirler yerel idareciler tarafından alınmıştır. Bu kapsamda, enkaz kaldırma çalışmaları için itfaiye teşkilatı görev yapmış, halk da itfaiyecilere yardımda bulunmuştur⁴⁷¹⁵. Ayrıca, İzmir ve bölgeye yakın yerleşim birimlerinden sağlık ekipleri ile gıda ve çadır sevkine başlanmıştır⁴⁷¹⁶. Bu bağlamda ilk yardımlar İzmir Kızılay'ı tarafından sağlanmıştır⁴⁷¹⁷. Hasarların fazla yaşandığı bölgeler için de yeni sağlık ekipleri teşkil edilmiştir. Nitekim Mordoğan'da yaralı sayısının fazla olduğu haberleri üzerine hemen burası için iki sağlık ekibi oluşturularak bölgeye sevk edilmiştir⁴⁷¹⁸. Yaralı olan depremzedelerin tedavilerinin mahallinde yapılması sağlanmış, yaralılarından bazılarını tedavi etmek için köy odaları kullanılmıştır⁴⁷¹⁹.

Karaburun başta olmak üzere, depremden zarar gören halk için depremin ardından yaşanan en önemli sorun barınma sorunu olmuştur. Nitekim İzmir'den Karaburun'a 115 çadır gönderilmiş ancak bu miktar yeterli gelmediğinden merkezden tekrar 100 çadır daha istenmiştir⁴⁷²⁰. Bunun üzerine Kızılay'dan Karaburun'a 255 çadır daha gönderilmiş, Çeşme'ye de 85 çadır sevk edilmiştir⁴⁷²¹. Ayrıca askeriyede deprem bölgesine 115 çadır göndermiştir⁴⁷²². Gönderilen çadırlara rağmen, Bayındırlık Bakanı 2 Ağustos tarihinde yaptığı açıklamada, depremzedelere 300 çadır daha gönderileceğini ifade etmiştir. Halkın barınması sorununu ortadan kaldırmak üzere için bir yandan bölgeye çadır sevkıyatı yapan hükümet, bir yandan da yeniden yapılacak ya da onarılacak evler için harekete geçmiştir. Bu amaçla, bayındırlık müdürlüğü ve belediyeye bağlı mühendisler depremin ertesi günü İzmir il merkezinde hasar gören binaları inceleyerek, tehlikeli binaların yıktırılmasına karar vermişler⁴⁷²³, aynı amaçla bir fen heyeti de Karaburun'da çalışmalar

⁴⁷¹⁵ Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁷¹⁶ Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası'dır”, 24 Temmuz 1949, s.2; Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.5; Ulus, “Ege'de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.3; Zafer, “İzmir'de Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁷¹⁷ Ulus, “Deprem Karaburun'da Fazla Tahribat Yaptı”, 25 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁷¹⁸ Cumhuriyet, “İzmir ve Havalisinde Dün Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Temmuz 1949, s.2; Tan, “Yurtta Dünkü Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.1; Ulus, “Ege'de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3; Son Telgraf, “Ege Bölgesindeki Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.3; Zafer, “İzmir'de Zelzele”, 24 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁷¹⁹ Akşam, “İzmir Havalisindeki Depremin Merkezi Sakız Adası'dır”, 24 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁷²⁰ Akşam, “Ege Sahilindeki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.2; Tan, “Zelzelede En Çok Ege Zarar Gördü”, 25 Temmuz 1949, s.5; Zafer, “Zelzelenin Müthiş Tafsilatı”, 25 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁷²¹ Cumhuriyet, “İki Bakan Zelzele Bölgesinde”, 26 Temmuz 1949, s.3; Hürriyet, “Zelzele Bölgesinde Hasar Tespit Ediliyor”, 26 Temmuz 1949, s.1; Tan, “Zelzelenin Tahribatı”, 26 Temmuz 1949, s.1; Ulus, “Bayındırlık Bakanı ile İşletme Bakanı İzmir'de”, 26 Temmuz 1949, s.3; Zafer, “Zelzele Devam Ediyor”, 26 Temmuz 1949, s.6.

⁴⁷²² Tan, “Zelzelenin Tahribatı”, 26 Temmuz 1949, s.5; Ulus, “Bayındırlık Bakanı ile İşletme Bakanı İzmir'de”, 26 Temmuz 1949, s.3.

⁴⁷²³ Cumhuriyet, “Ege'deki Zelzele”, 25 Temmuz 1949, s.1.

yapmıştır⁴⁷²⁴. Ayrıca kalıcı konutların inşaat faaliyetlerinin bir an önce başlaması için de, orman, sağlık ve bayındırlık müdürlüklerinden ekipler, İzmir Valisi başkanlığında toplanmışlardır⁴⁷²⁵. Toplantıda alınan kararlar doğrultusunda, hasarlı evlerin tamiratlarının Ekim ayında bitirilmesi planlanmıştır⁴⁷²⁶.

2.16.4. Deprem Bölgesinde İktidar – Muhalefet Çekişmesi

Depremi gerçekleştiği dönem Türkiye’de gerçekleştirilecek olan 1950 seçimlerinin hemen öncesidir. Bu nedenle özellikle CHP ve DP arasında siyasi bir çekişme yaşanmaktadır. Basında da bu anlamda bir bölünme söz konusu olup, iktidar-muhalefet çekişmesi sıklıkla basında kendine yer bulmuştur.

Nitekim ilk eleştiri Bayındırlık ve İşletme Bakanları’nın depremde zarar gören Çeşme’ye gelişlerindeki karşılama törenine dairdir. Zira Bakanlar, Çeşme’de Halk Partisi tarafından düzenlenen bir programla, bando ile karşılanmışlardır. Cumhuriyet Gazetesi’nde yer alan habere göre, bakanların bandoyu susturmayı düşünmemiş olmaları, depremde zarar görenler üzerinde kötü bir etki bırakmış, gazetede yer alan ifadeyle halk bu törenden “*Son derece nefret duymuştur*”. Bakanların Çeşme’deki ziyareti ise, “*Bu felaket mıntıkasına halkın ızdıraplarını dinleyerek hükümet tarafından bir yardım yapılmasına çalışacak olan Bakanlar sanki Çeşme’ye gezmeye gelmişler gibi otomobillerle sayfiye yerlerinde gezmişlerdir*”⁴⁷²⁷ cümlesiyle aktarılmıştır. Bakanların bandoyla karşılanmaları eleştirildiği gibi ayrıca yapmış oldukları konuşmalar da seçim propagandası olarak görülmüş ve eleştirilmiştir. Bu bağlamda, bakanların bandoyla karşılanmasını da eleştiren Hürriyet Gazetesi aynı zamanda bakanların seçim propagandası yaptıklarını “*Deprem mıntıkasında halka yapılacak yardım hakkında izahat vermeleri gerekirken, geçmişte yapılan işlerden bahsederek parti propagandası yapılması burada derin bir hayreti mucib olmuştur*”⁴⁷²⁸ ifadeleriyle haberleştirmiştir. Zafer Gazetesi ise, “*Zelzele ve Mızıka, Felaket Yerinde Bayram Şenliği*” başlığı altında,

⁴⁷²⁴ Ulus, “Ege’de Deprem”, 24 Temmuz 1949, s.3.

⁴⁷²⁵ Ulus, “Deprem Bölgesinde İnşaat Hemen Başlanacak”, 30 Temmuz 1949, s.3.

⁴⁷²⁶ Ulus, “Cumhurbaşkanı Çeşme, Urla ve Seferihisar’a Gitti”, 3 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷²⁷ Cumhuriyet, “İnönü Dün İzmir’e Hareket Etti”, 30 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁷²⁸ Hürriyet, “Bakanların Anadolu Seyahatlerinin Yaptığı Akisler”, 31 Temmuz 1949, s.3.

Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinde olduğu gibi bakanların hem bandoyla karşılanmalarını hem de konuşmalarını eleştirmiştir⁴⁷²⁹.

30 Temmuz 1949 Tarihli Zafer Gazetesi

Bakanların ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de 29 Temmuz tarihinde Ankara'dan hareket ederek İzmir'e gelmiştir⁴⁷³⁰. İnönü, İzmir'in ardından Karaburun,

⁴⁷²⁹ Zafer, "Zelzele ve Mızıkâ, Felâket Yerinde Bayram Şenliği", 30 Temmuz 1949, s.1.

⁴⁷³⁰ Cumhuriyet, "İnönü Dün İzmir'e Hareket Etti", 30 Temmuz 1949, s.1; Son Telgraf, "İnönü İzmir'e Gitti", 30 Temmuz 1949, s.1; Ulus, "Cumhurbaşkanı Dün Akşam İzmir'e Hareket Etti", 30 Temmuz 1949, s.1.

Çeşme, Urla, Seferihisar⁴⁷³¹, Menemen ile Foça'da⁴⁷³² inceleme ve temaslarda bulunmuştur. İnönü'nün İzmir bölgesindeki bu gezisine, TBMM Başkanı Şükrü Saraçoğlu, Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan, İşletmeler Bakanı Münir Birsell, İkinci Ordu Müfettişi Orgeneral Hakkı Akoğuz, CHP İzmir Manisa Bölge Müfettişi Süreyya Örgören ile İzmir milletvekilleri, generaller, vali, belediye başkanı, CHP ilçe başkanları ve İzmir'deki gazeteciler eşlik etmişlerdir⁴⁷³³. Gittiği bölgelerde büyük bir kalabalık tarafından karşılanan İnönü, hükümetin depremzedelere her türlü yardımı yapacağını söylemiş⁴⁷³⁴ ve Karaburunlulara, *“Aziz Karaburunlular, zelzeleye uğrayan köyleri gördüm, içlerinde az hasar görenleri de büyük hasara uğrayanları da vardır. Sizlerin gayretiniz hükümetin tedbir ve yardımları ile birleşince hasara uğrayan ev ve binalarınız çabuk yapılır. Eylül sonuna kadar eskisi gibi evlerinize gireceğinizi umuyorum. Fırsat bulursam kışın yerleştiğinizi görmek için buraya tekrar gelmekten memnun olacağım”*⁴⁷³⁵ cümleleriyle, Çeşmelilere de *“Geçmiş olsun. Uğradığınız kederli hadiseden dolayı buradan uzaktaki vatandaşlarımızın kalplerinin de sizin kalbiniz gibi sızlamakta olduğunu söylemeye geldim. Bütün memlekete ıstırap çekmiş, vatandaşlarımızın acılarının bir an evvel dinmesini ve vaziyetlerinin düzelmesiyle yakından alakadardır”*⁴⁷³⁶ cümleleriyle seslenerek üzüntülerini paylaşmış ve halkın barınmasının bir an önce temin edileceğini ifade etmiştir. Karaburun Belediye Başkanı Ziya Solakoğlu da bu kara günde Karaburunluların, devlet erkânını aralarında görmekten çok bahtiyar olduklarını ifade ederek, halkın bu ziyaretlerden memnun olduğunu ifade etmiştir⁴⁷³⁷.

⁴⁷³¹ Cumhuriyet, “İnönü'nün Ege'de Dünkü Tetkikleri”, 3 Ağustos 1949, s.1; Tan, “İnönü'nün Ege Gezisi”, 3 Ağustos 1949, s.1; Ulus, “Cumhurbaşkanı Çeşme, Urla ve Seferihisar'a Gitti”, 3 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷³² Cumhuriyet, “İnönü'nün Menemen ve Foça'da Halka Dünkü Hitabeleri”, 5 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷³³ Akşam, “Cumhurbaşkanı”, 2 Ağustos 1949, s.2; Cumhuriyet, “İnönü Çeşme'ye Gidiyor”, 2 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, “İnönü Bugün Çeşmeye Gidiyor”, 2 Ağustos 1949, s.4; Son Telgraf, “İnönü Karaburun Halkı ile Görüştü”, 2 Ağustos 1949, s.1; Tan, “İnönü Zelzele Bölgesinde”, 2 Ağustos 1949, s.1; Ulus, “Cumhurbaşkanı Deprem Bölgesini Geziyor”, 2 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷³⁴ Akşam, “Cumhurbaşkanı Dün Karaburun'u Ziyaret Etti”, 2 Ağustos 1949, s.1,2; Cumhuriyet, “İnönü Çeşme'ye Gidiyor”, 2 Ağustos 1949, s.1,3; Son Telgraf, “İnönü Karaburun Halkı ile Görüştü”, 2 Ağustos 1949, s.1; Ulus, “Cumhurbaşkanı Deprem Bölgesini Geziyor”, 2 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷³⁵ Akşam, “Cumhurbaşkanı”, 2 Ağustos 1949, s.2; Cumhuriyet, “İnönü Çeşme'ye Gidiyor”, 2 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, “İnönü Bugün Çeşmeye Gidiyor”, 2 Ağustos 1949, s.4; Son Telgraf, “İnönü Karaburun Halkı ile Görüştü”, 2 Ağustos 1949, s.1; Tan, “İnönü Zelzele Bölgesinde”, 2 Ağustos 1949, s.1; Ulus, “Cumhurbaşkanı Deprem Bölgesini Geziyor”, 2 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷³⁶ Tan, “İnönü'nün Ege Gezisi”, 3 Ağustos 1949, s.1; Ulus, “Cumhurbaşkanı Çeşme, Urla ve Seferihisar'a Gitti”, 3 Ağustos 1949, s.1,4.

⁴⁷³⁷ Akşam, “Cumhurbaşkanı”, 2 Ağustos 1949, s.2; Cumhuriyet, “İnönü Çeşme'ye Gidiyor”, 2 Ağustos 1949, s.3.

İsmet İnönü'nün ardından, DP milletvekilleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Kemal Özçoban, Nuri Özsan, Dr. Ekrem Hayri Üstündağ ve Refik İnce 12 Ağustos tarihinde deprem bölgesine gelmişlerdir. DP Milletvekillerinin yapmış olduğu ziyaretlere dair Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan bir haberde devlet tarafından yapılan yardımların halkı memnun etmediğine yer verilmiştir. Nitekim gazetede yer alan habere göre, deprem nedeniyle büyük zarara uğrayan Eğlenhoca Köyü halkı, devlet yardımının laftan ibaret olduğunu, daha 80 çadıra ihtiyaç duyulduğunu, tamamen yıkılan bir evin inşası için devletin yalnızca 300 lira ayırdığını, bu parayla enkazın dahi kaldırılamayacağını ifade etmiştir. Halktan gelen bu şikâyet üzerine Celal Bayar da, kendilerine düşen vazifenin Millet Meclisi'nde felaketzedelerin avukatlığını yapmak olduğunu, yapılan bütün vaatlerin zamanında yerine getirilmesine çalışacaklarını, yardımlar yapılmazsa felaketzedelerin bunu DP'ye bildirmelerini söylemiştir. Haberin devamında, Karaburunluların da, Eğlenhoca Köyü halkı gibi yardımların yeterli olmadığını ve geciktiğini, çadırların az olduğunu ifade ettiklerini görmekteyiz⁴⁷³⁸.

Celal Bayar başkanlığındaki DP heyetinin deprem bölgesindeki gezileri de Ulus Gazetesi tarafından eleştirilmiştir. Gazetenin Bayar'ı eleştirmesinin temel nedeni ise, deprem sırasında Çeşme'de bulunan Bayar'ın, depremden 20 gün sonra bölgede inceleme yapmasıdır. Nitekim gazete Celal Bayar'ın bölgeye geç gelişini *"Zelzeleden Tam 20 Gün Sonra"* başlıklı haberinde şu cümlelerle ele almıştır; *"DP Genel Şefi Bay Bayar, günlerden beri ilan edilmiş olan hamiyet ziyaretini nihayet bugün yapmaya muvaffak olmuştur. Felaket 24 Temmuz'da oldu, yani bundan tam 20 gün önce... Bu sırada Sayın Celal Bayar Çeşme plajlarında safalı günler geçirmekte idi, Celal Bayar'ın bizzat yakın komşularının uğradığı bu felaketi görmezlikten ve duymazlıktan gelmesi, hatır sormaya teessürünün mani olmasıyla izah olunmaktadır. Bir diğer ihtimal ise önce halkın gelip kendisinin hatırını sormalarını beklemiş olmasıdır. Fakat damları başlarına çöken bahtsız vatandaşlar kara günlerinde genel şefin beklediği bu nezaket vazifesini nasılsa hatırlayamamışlardır. Bayındırlık Bakanı ve İşletmeler Bakanı derhal hadise yerine koşmuşlar, İsmet İnönü de felaket haberini alınca ta Ankara'dan Çeşme ve Karaburun'a kadar gelerek yerdepremi geçiren vatandaşlarımızı teselliye ve yaralarını sarmaya çalışmışlardır. Bu arada değerli Demokratlarımız mitingler hazırlamakla meşguldüler.*

⁴⁷³⁸ Cumhuriyet, "C. Bayar Zelzele Bölgesinde", 13 Ağustos 1949, s.1,3.

Bu hazırlıklar bitmiş, tarihi miting yapılmış, tarihi nutuk söylenmiş ve sayın genel şef gene Çeşme plajlarına dönmüştür". Yazının devamında ise, Yeni Asır Gazetesi'nin DP heyetinin deprem bölgesiyle yakından alakalı olduğunu⁴⁷³⁹ ifade eden yazısı da eleştirilmiştir. Gazete ayrıca DP heyetinin deprem bölgesine geç gelişi nedeniyle DP'nin yapmış olduğu toplantıların kalabalık olmadığını, bunu da *"Bu geç kalmış hassasiyetlerinin felakettede vatandaşlar tarafından gayet haklı olarak verilmiş bir cevap"* olarak nitelendirilmiştir. Hatta yine gazetede yer alan habere göre, Bayar'ın şoförü, halkın DP tarafından yapılan toplantılara katılmamasını, *"Kapı komşusunun damı başına çöktükten sonra plaj sefasını terk ederek hatır sorma ve teselli etme lüzumunu duymayan bir parti lideri için karşılamaya gelen otuz kişi bile çoktu"*⁴⁷⁴⁰ ifadeleriyle değerlendirmiştir.

Hürriyet ve Zafer Gazeteleri tarafından yayınlanan haberlere göre, Bayar'ın Çeşme'deki evinde, bir yandan Ege'nin çeşitli bölgelerinden gelen yüzlerce vatandaş ağırlanırken bir yandan da 8 Ağustos tarihinde Çeşme'de yapılacak olan toplantının hazırlıkları yapılmaktaydı⁴⁷⁴¹.

Seçim öncesi adeta miting çalışma alanına dönen ve basın da araya girmesiyle partiler arası çekişmelerin yaşandığı deprem bölgesine, Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan tekrar gelerek incelemelerde bulunmuştur. İzmir Valisi Osman Sabri Adal, kaymakam ve mühendislerle birlikte Mordoğan'dan Denizgiren'e kadar bütün köyleri dolaşan Bakan, burada yaptığı açıklamalarda Cumhuriyet Bayramı'na kadar hasar gören binaların yapılacağını ifade ederek, bunun için gece gündüz çalışan mühendis ve işçilere teşekkür etmiştir⁴⁷⁴². Depremden beş ay sonra Karaburun'da memurlar için 4 ev, deprem nedeniyle yıkılan 52 ev yeniden yapılmış, hasar alan 1822 ev, 9 okul, 5 cami onarılmış ve Bayındırlık Bakanı'nın açıklamasına göre de 6 Aralık tarihi itibarıyla halk bu

⁴⁷³⁹ Yazının devamında ayrıca, İzmir'deki demokratların, bütün teşkilat başkanlarına *"bu miting nispet için yapıyor, ne yapıp yapın, kalabalık getirin, haysiyetimiz bahis mevzudur"* şeklinde çalışmalar yaptığı da anlatılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ulus, "Zelzeleden Tam 20 Gün Sonra", 13 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁴⁰ Aynı haberde, DP'nin Karaburun ve Mordoğan ziyareti sırasında Bayar ve diğer milletvekillerine ikram edilen meyve tabağı da *"damları başlarına çökmüş vatandaşların bu acılı günlerinde hiç olmazsa bu ziyafete lüzum görmemeli idiler"* cümlesiyle eleştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ulus, "Zelzele Bölgesinde D.P Şefi Kendine Ziyafet Çektirdi", 14 Ağustos 1949, s.4.

⁴⁷⁴¹ Hürriyet, "DP Çeşme'de Mühim Bir Toplantı Yapacak", 30 Temmuz 1949, s.1; Zafer, "Çeşme Toplantısı", 30 Temmuz 1949, s.1,6.

⁴⁷⁴² Akşam, "Karaburun'da İnşaat", 7 Ekim 1949, s.2; Ulus, "Şevket Adalan Karaburun'da", 7 Ekim 1949, s.1,4.

meskenlere yerleştirilmiştir. Deprem bölgesindeki bu inşaat faaliyetleri için Çanakkale ve Ayvacık'tan 21 ton çivi, İzmir ve Dursunbey işletmelerinden ise 420 metreküp küp kereste gönderilmiştir. Bununla birlikte bu yapım ve onarım işleri için devlet 385.000 liralık bütçe tahsis etmiştir⁴⁷⁴³.

Bayındırlık Bakanı'nın yapmış olduğu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, depremzedelerin barınma sorunu, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik şartlara, Haziran ayında Tokat'ta, depremin hemen ardından Eylül ayında Mudanya'da yaşanan sel felaketleri ile Bingöl'de meydana gelen depreme rağmen beş ay gibi kısa bir sürede çözülmüştür. Dolayısıyla, Karaburun deprem felaketine maruz kalan halkın yaralarının, devlete tarafından her türlü güçlüğü ve zorluğa rağmen kısa sürede çözüme ulaştırıldığını görmekteyiz.

⁴⁷⁴³ Ulus, "Sel ve Depremden Zarar Görenlere Yardım", 14 Aralık 1949, s.7.

2.17. Bingöl-Karlıova Depremi (17 Ağustos 1949)

Bingöl-Karlıova Depremi olarak literatüre geçen, Bingöl, Erzincan ve Erzurum'da can ve mal kayıplarının yaşanmasına neden olan deprem, 17 Ağustos 1949 tarihinde meydana gelmiştir⁴⁷⁴⁴. Deprem, bahsi geçen üç şehir dışında Artvin, Mardin, Varto, Solhan, Bismil, Lice, Akçaabat⁴⁷⁴⁵, Mersin, Tunceli ve Pazar'da⁴⁷⁴⁶ hissedilmiş, ancak bu il ve ilçelerde herhangi bir hasara neden olmamıştır.

17 Ağustos 1949 tarihinde meydana gelen deprem, Kandilli Rasathanesi'nin verilerine göre Bingöl-Karlıova'da saat 20.44'te 6.7 şiddetinde⁴⁷⁴⁷ meydana gelmiştir. Dönemin basını incelendiğinde ise, depremin hissedildiği il ve ilçelerde depremin aynı saatlerde olmadığı, birbirine yakın olmakla birlikte farklı saatlerde meydana geldiği görülmektedir. Bununla birlikte, il ve ilçelere dair depremin oluş saatiyle ilgili olarak da basında farklı bilgiler yer aldığı gibi ayrıca deprem merkeziyle ilgili de farklı bilgiler olduğu görülmektedir. Nitekim depreme ait ulusal basına yansıyan ilk bilgilerde 15-20 saniye sürdüğü belirtilen depremin Erzurum'da olduğu ve depremin 21.44'te⁴⁷⁴⁸ meydana geldiği ifade edilmiştir. Depremden iki gün sonra basında çıkan haberlerde de deprem merkezinin Erzurum'un Çat Bucağı olarak belirtildiği ve depremin saat 21.00'i 44 saniye geçe 30 saniye sürdüğü haberleri paylaşılmıştır⁴⁷⁴⁹. Depremde ilk olarak deprem merkezinin Erzurum olarak yer aldığı haberlerin ardından Bingöl'de, 21.50'de biri

⁴⁷⁴⁴ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949, s.1; Zafer, "Doğu Anadolu'da Müthiş Bir Zelzele", 19 Ağustos 1949, s.1; Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949, s.1,3; Yeni Sabah, "Doğu İllerinde Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.5; Tan, "Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.1; Vatan, "Doğu İllerinde Şiddetli Zelzele", 19 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁴⁵ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949, s.1,3; Zafer, "Doğu Anadolu'da Müthiş Bir Zelzele", 19 Ağustos 1949, s.6; Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Doğu İllerinde Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁷⁴⁶ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949, s.1,3; Zafer, "Doğu Anadolu'da Müthiş Bir Zelzele", 19 Ağustos 1949, s.6.

⁴⁷⁴⁷ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2021).

⁴⁷⁴⁸ Ulus, "Erzurum ve Bingöl'de Deprem Oldu", 18 Ağustos 1949, s.1; Vatan, "Erzurum'da Şiddetli Deprem", 18 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁴⁹ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949, s.1; Zafer, "Doğu Anadolu'da Müthiş Bir Zelzele", 19 Ağustos 1949, s.1; Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949, s.1,3; Yeni Sabah, "Doğu İllerinde Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.5; Tan, "Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.1; Vatan, "Doğu İllerinde Şiddetli Zelzele", 19 Ağustos 1949, s.1.

şiddetli üçü hafif olmak üzere dört deprem meydana geldiği belirtilmiştir⁴⁷⁵⁰. Depremde en fazla hasarı alan Bingöl'e bağlı Kiğı ve Karlıova'ya dair deprem haberi ise depremin üzerinden dört gün geçtikten sonra verilmiştir. Kiğı ve Karlıova'ya dair ilk haberlerde de her iki ilçedeki depremin farklı saatlerde gerçekleştiği ifade edilmektedir. Nitekim basına yansıdığı üzere, deprem Kiğı'da saat 21.45'te⁴⁷⁵¹, Karlıova'da ise saat 21.30'da gerçekleşerek, sabaha kadar aralıklarla devam etmiştir⁴⁷⁵².

Aynı tarihte Tercan'da hissedilen depremin bu ilçedeki gerçekleşme saati de farklı olarak basında yer almıştır. Zira depremin Tercan'da hissedildiğine dair paylaşılan ilk haberlerde, depremin Tercan'da saat 22.00'de gerçekleştiği ve depremin aralıklarla ve şiddetli olmak üzere dört defa tekrar ettiği belirtilmiştir⁴⁷⁵³. İlerleyen günlerde ise, Cumhuriyet Gazetesi'nde Tercan'da meydana gelen depremin saat 21.10 da⁴⁷⁵⁴, Tan, Yeni Sabah ve Vatan Gazetesi'nde ise 22.10'da⁴⁷⁵⁵ gerçekleştiği bilgisi paylaşılmıştır. Depremin hissedildiği bir diğer yer olan Muş'un Bulanık İlçesi'ne dair basında paylaşılan haberlerde ise depremin burada saat 21.50'de gerçekleştiği ve 30 saniye sürdüğü belirtilmiştir⁴⁷⁵⁶. Aynı tarihte, Diyarbakır'da da 21.46'da 5 saniye süren bir deprem meydana geldiği basında yer alan haberlerden anlaşılmaktadır⁴⁷⁵⁷.

İstanbul Rasathanesi tarafından basına yapılan açıklamada ise, 17 Ağustos gecesi meydana gelen depremin İstanbul'a 1060 km uzaklıkta ve saat 21.47'de şiddetli olarak

⁴⁷⁵⁰ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949,s.3; Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949,s.3; Hürriyet, "Şiddetli Zelzelede Elli Yurttaş Öldü", 19 Ağustos 1949,s.4.

⁴⁷⁵¹ Ulus, "Deprem Bölgesinde Yardıma Devam Ediliyor", 21 Ağustos 1949, s.1; Cumhuriyet, "Son Zelzelede Üç Yüze Yakın İnsan Kaybettik", 21 Ağustos 1949, s.3; Son Telgraf, "Doğudaki Zelzele", 21 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Doğudaki Zelzelede Can Kaybımız Çok Ağır", 21 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Zelzele Felaketi", 21 Ağustos 1949, s.5; Hürriyet, "Zelzelenin Bilançosu", 21 Ağustos 1949, s.6.

⁴⁷⁵² Cumhuriyet, "Son Zelzelede Üç Yüze Yakın İnsan Kaybettik", 21 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Doğudaki Zelzelede Can Kaybımız Çok Ağır", 21 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Zelzele Felaketinin Hazin Neticesi", 21 Ağustos 1949,s.1; Hürriyet, "Zelzelenin Bilançosu", 21 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁵³ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949,s.3; Zafer, "Doğu Anadolu'da Zelzele", 19 Ağustos 1949, s.6; Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁷⁵⁴ Cumhuriyet, "Doğudaki Zelzelenin Tahribatı", 22 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁵⁵ Tan, "Zelzele Felaketi", 22 Ağustos 1949, s.5; Yeni Sabah, "Zelzele Bölgesine Uçakla Yardım", 22 Ağustos 1949, s.5; Vatan, "Uçaklarımız Zelzele Sahasında", 22 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁷⁵⁶ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949,s.3; Zafer, "Doğu Anadolu'da Zelzele", 19 Ağustos 1949, s.6; Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁵⁷ Ulus, "Erzurum ve Bingöl'de Deprem Oldu",18 Ağustos1949, s.6.

kayda geçtiği ifade edilmiştir⁴⁷⁵⁸. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Türkiye’de depremin gerçekleştiği saatlerde İngiltere ve Amerika’daki rasathaneler tarafından da şiddetli bir deprem kaydı yapılmış, İngiliz ve Amerikan rasathaneleri depremin Türkiye’nin doğu kısmında veya Kafkasya’da meydana geldiğini tespit etmişlerdir⁴⁷⁵⁹. Basında yer alan bu haber, Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaşanan depremin şiddetinin derecesini göstermesi açısından önemlidir.

17 Ağustos 1949 tarihinde meydana gelen ana depremin ardından, bölgede uzun süre artçılar olmaya devam etmiştir. Bulanık’ta 18 Ağustos tarihinde, sabah 04.50’de 4 saniye süren hafif iki deprem⁴⁷⁶⁰, Tunceli’nin Pertek İlçesi’nde 19 Ağustos 1949 tarihinde saat 22.00’de fasılalarla on saniye süren⁴⁷⁶¹, Erzurum’da 21 Ağustos 1949 tarihinde saat 14.00’te, 22 Ağustos tarihinde saat 02.00’de iki defa olmak üzere⁴⁷⁶² artçı depremler meydana gelmiştir. Aynı şekilde 23 Ağustos tarihinde saat 16.40’ta Erzurum, Varto, Solhan ve Muş’ta orta şiddetli olmak üzere beş saniye süren⁴⁷⁶³ depremler meydana gelmiştir. Basında yer aldığı üzere, 20 Ağustos tarihinde ana depremin ardındaki sarsıntıların devam ettiği Kiğı’da da⁴⁷⁶⁴, 27 Ağustos tarihinde gece saat 02.00 ve 05.10’da olmak üzere orta şiddette iki deprem, sabah 09.35’te ise üç saniye devam eden şiddetli bir sarsıntı olmuştur⁴⁷⁶⁵. Depremin en fazla etkilediği Karlıova İlçesi’nde de bölgeye giden Ulus muhabirinin 3 Eylül 1949 tarihli haberinde yer aldığı üzere, bu ilçede de bu

⁴⁷⁵⁸ Ulus, “Kandilli Rasathanesi’nin Tebliği”, 19 Ağustos 1949, s.3; Zafer, “Doğu Anadolu’da Zelzele”, 19 Ağustos 1949, s.6; Yeni Sabah, “Rasathanenin Kaydı”, 19 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁷⁵⁹ Ulus, “Kandilli Rasathanesi’nin Tebliği”, 19 Ağustos 1949, s.3; Zafer, “Doğu Anadolu’da Zelzele”, 19 Ağustos 1949, s.6; Cumhuriyet, “Zelzele, İngiltere ve Amerika’da Kaydedildi”, 19 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁷⁶⁰ Ulus, “Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu”, 19 Ağustos 1949, s.3; Zafer, “Doğu Anadolu’da Zelzele”, 19 Ağustos 1949, s.6; Cumhuriyet, “Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık”, 19 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁶¹ Cumhuriyet, “Zelzele Fasıla İle Devam Ediyor”, 20 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, “Şarktaki Zelzele Hala Devam Ediyor”, 20 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁶² Zafer, “Zelzele Bölgesinde Uçaklarla Yardım Devam Ediyor”, 23 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁶³ Ulus, “Doğu’da Dün de Bir Deprem Oldu”, 24 Ağustos 1949, s.3; Cumhuriyet, “Zelzelenin Kati Bilançosu”, 24 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, “Dün Yeniden Zelzele Oldu”, 24 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁶⁴ Ulus, “Deprem Bölgesinde Yardıma Devam Ediliyor”, 21 Ağustos 1949, s.1,4; Cumhuriyet, “Son Zelzelede Üç Yüze Yakın İnsan Kaybettik”, 21 Ağustos 1949, s.3; Zafer, “Enkaz Altından Hala Ölüler Çıkarılıyor”, 21 Ağustos 1949, s.1; Tan, “Zelzele Felaketinin Hazin Neticesi”, 21 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁶⁵ Ulus, “Kiğı’da Dün İki Deprem Daha Oldu”, 28 Ağustos 1949, s.4; Cumhuriyet, “Doğudaki Depremler Devam Ediyor”, 28 Ağustos 1949, s.1,3; Son Telgraf, “Kiğı’da Zelzele”, 28 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, “İki Bakan Zelzele Mıntıkasında”, 28 Ağustos 1949, s.3; Tan, “Kiğı’da Yine Zelzele Oldu”, 28 Ağustos 1949, s.2.

tarihe kadar her gün farklı saatlerde olmak üzere uzun süre depremler olmaya devam etmiştir⁴⁷⁶⁶.

17 Ağustos tarihinde, birçok il ve ilçede meydana gelen deprem ufki olarak kuzeyden güneye doğru seyretmiş ve deprem esnasında birçok yerde heyelanlar olmuştur⁴⁷⁶⁷. Depremin hissedildiği ilçelerden biri olan Lice’de deprem nedeniyle herhangi bir hasar olmamasına rağmen, buradaki sular depremin etkisiyle uzun süre bulanık akmıştır⁴⁷⁶⁸.

2.17.1. Depremin Meydana Getirdiği Hasar

6.7 şiddetinde hissedilen deprem başta Bingöl’ün Kiğı ile Karlıova ilçe ve köylerinde olmak üzere, Erzurum’un Çat Bucağı’nda ve Erzincan’ın Tercan ilçesinde can ve mal kayıplarına neden olmuştur. Bingöl’ün Kiğı ilçe merkezi ve merkeze bağlı köyler, deprem nedeniyle en fazla hasar bölgedir. Nitekim deprem nedeniyle ilçe merkezi ve köylerde bulunan bütün binalar ağır hasara uğramış ve oturulamayacak hale gelmiştir⁴⁷⁶⁹. Aynı şekilde Kiğı’da bulunan bütün resmi binalar da yıkılmıştır. İlçe merkezinde yıkılan binalar ve köylerde yıkılan evlerle birlikte, toplamda 500 bina kullanılamaz hale gelmiştir⁴⁷⁷⁰. Ancak ilerleyen günlerde burada hasar gören veya yıkılan bina sayısının daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

Depremin ardından bölgede yapılan incelemelerde, ilçede en fazla hasarın ilçeye bağlı Çerme Bucağı (Yedisu) ve Hosnek’e (Güngörsün) bağlı köylerde olduğu tespit edilmiştir. İlk belirlemelere göre Çerme Bucağı’nın sadece Elmalı Köyü’nde 120 ev

⁴⁷⁶⁶ Ulus, “Valilerin Emrine 260 Bin Lira Verildi”, 4 Eylül 1949, s.1,4.

⁴⁷⁶⁷ Cumhuriyet, “Son Zelzelede Üç Yüze Yakın İnsan Kaybettik”, 21 Ağustos 1949, s.4; Zafer, “Enkaz Altından Hala Ölüler Çıkarılıyor”, 21 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, “Doğudaki Zelzelede Can Kaybımız Çok Ağır”, 21 Ağustos 1949, s.1; Tan, “Zelzele Felaketinin Hazin Neticesi”, 21 Ağustos 1949, s.1; Hürriyet, “Zelzelenin Bilançosu”, 21 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁶⁸ Yeni Sabah, “Doğu İllerinde Zelzele Felaketi”, 19 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁷⁶⁹ Cumhuriyet, “Son Zelzelede Üç Yüze Yakın İnsan Kaybettik”, 21 Ağustos 1949, s.3; Zafer, “Enkaz Altından Hala Ölüler Çıkarılıyor”, 21 Ağustos 1949, s.1; Hürriyet, “Zelzelenin Bilançosu”, 21 Ağustos 1949, s.6.

⁴⁷⁷⁰ Ulus, “Son Depremin Geçici Bilançosu”, 20 Ağustos 1949, s.1; Zafer, “Doğudaki Zelzelenin Feci Tafsilatı”, 20 Ağustos 1949, s.1.

yıkılmıştır⁴⁷⁷¹. Çerme ve Cerme'ye bağlı köylerle birlikte bölgede toplam 697 ev yıkılmıştır⁴⁷⁷².

Kiğı'da Çerme ve Hosnek Bucağı'na yakın köylerde ise en fazla hasarı Ballica ve Sevkazürgân Köyleri almıştır⁴⁷⁷³. Cerme ve Hosnek bucaklarında yapılan incelemelerin ardından 749 evin tamamen yıkıldığı ortaya çıkmıştır⁴⁷⁷⁴. Depremden bir hafta sonra ise yıkılan ev sayısının daha da fazla olduğu belirlenmiştir. Nitekim Bingöl'ün Kiğı İlçe merkezi ile adı geçen bucak ve bu bucaklara bağlı olan köylerde toplam 1500 evin tamamen, 500 evin kısmen yıkıldığı anlaşılmıştır⁴⁷⁷⁵.

Kiğı'dan sonra en fazla hasara, Bingöl'ün Karlıova ilçesi uğramıştır. Karlıova'da en büyük hasar ilçeye bağlı köylerde meydana gelmiştir. İlçeye bağlı Licik (Bicik) Köyü'nde deprem nedeniyle evlerin tamamı yıkılmıştır⁴⁷⁷⁶. Hatta İçişleri Bakanı'nın yapmış olduğu açıklamada, adı geçen köyün deprem merkezi olduğu ifade edilmiştir⁴⁷⁷⁷. Bölgeden alınan ilk haberlerde, ilçe merkezi ve köylerde önce 180 evin, sonradan ise 430 evin yıkıldığı⁴⁷⁷⁸ ifade edilmiştir. Ancak ilerleyen günlerde bölgede yapılan incelemeler neticesinde Karlıova ilçesi ve ilçeye bağlı 33 köyde, 694 evin tamamen, 255 evin ise kısmen yıkıldığı tespit edilmiştir⁴⁷⁷⁹. Deprem nedeniyle özellikle köylerinde büyük hasarlar oluşan Karlıova'nın ilçe merkezinde ise, hükümet binası, jandarma dairesi, ilkokul, belediye, halkevi ve cezaevi binalarıyla birlikte, memurların oturdukları evler

⁴⁷⁷¹ Ulus, "Son Depremın Geçici Bilançosu", 20 Ağustos 1949, s.1; Zafer, "Doğu'daki Zelzele", 21 Ağustos 1949, s.6.

⁴⁷⁷² Zafer, "Doğu'daki Zelzele", 21 Ağustos 1949, s.6.

⁴⁷⁷³ Cumhuriyet, "Doğudaki Zelzelenin Bilançosu", 23 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, "Zelzele Kurbanlarının Sayısı Gittikçe Artıyor", 23 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Doğudaki Zelzele", 23 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Son Zelzelede Can Kaybı 287'ye Çıktı", 23 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁷⁷⁴ Cumhuriyet, "Doğudaki Zelzelenin Bilançosu", 23 Ağustos 1949, s.1; Hürriyet, "Zelzele Kurbanlarının Sayısı Gittikçe Artıyor", 23 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Doğudaki Zelzele", 23 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Son Zelzelede Can Kaybı 287'ye Çıktı", 23 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁷⁵ Ulus, "Doğu'da Dün de Bir Deprem Oldu", 24 Ağustos 1949, s.3; Cumhuriyet, "Zelzelenin Kati Bilançosu", 24 Ağustos 1949, s.3; Tan, "Zelzele Felaketinin Kati Bilançosu", 24 Ağustos 1949, s.1,5.

⁴⁷⁷⁶ Hürriyet, "Zelzele Kurbanlarının Sayısı Gittikçe Artıyor", 23 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Doğudaki Zelzele", 23 Ağustos 1949, s.5; Yeni Sabah, "Son Zelzelede Can Kaybı 287'ye Çıktı", 23 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁷⁷⁷ Ulus, "Depremden Zarar Gören Vatandaşlarımız", 7 Eylül 1949, s.2.

⁴⁷⁷⁸ Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949, s.3; Yeni Sabah, "Doğu İllerinde Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.5; Son Telgraf, "Doğu'daki Son Deprem Felaketi", 20 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁷⁹ Cumhuriyet, "Doğudaki Zelzelenin Bilançosu", 23 Ağustos 1949, s.1; Hürriyet, "Zelzele Kurbanlarının Sayısı Gittikçe Artıyor", 23 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Son Zelzelede Can Kaybı 287'ye Çıktı", 23 Ağustos 1949, s.1; Ulus, "Son Zelzelenin Feci Bilançosu", 23 Ağustos 1949, s.1,4.

tamamen yıkılmıştır⁴⁷⁸⁰. Karlıova’da ana depremin ardından, 24 Ağustos tarihinde saat 16.45 te meydana gelen şiddetli depremle birlikte daha önce hasar almış evlerden dört tanesi daha yıkılmıştır⁴⁷⁸¹.

Kiğı ve Karlıova’da meydana gelen hasarlar dışında, Bingöl’ün Solhan ilçesinde, 22 Ağustos 1949 tarihinde yaşanan deprem nedeniyle ilçeye bağlı Melekan (Mutluca) ve Yekmal Köylerinde bazı evler hasara uğramıştır⁴⁷⁸².

Bingöl ilçe merkezi ve köyleriyle birlikte depremin hissedildiği Erzurum’un Çat Bucacı’nda can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Yine diğer ilçelerde olduğu gibi burada da deprem nedeniyle özellikle köylerde önemli hasarlar meydana gelmiştir. Nitekim bu bucakla ilgili paylaşılan ilk bilgilere göre, bucağa bağlı Ağaköy tamamıyla yıkılmış, Karaşih, Göbekveren ve Oyuklu Köylerinde de önemli derecede hasarlar meydana gelmiştir⁴⁷⁸³. İlerleyen günlerde bölgede yapılan incelemelerle birlikte depremin, bahsi geçen köyler dışında bucağa bağlı 26 köyde daha yıkıma neden olduğu anlaşılmıştır⁴⁷⁸⁴. Çat Bucak merkezi ve bağlı köylerde toplamda 1059 evin yıkıldığı tespit edilmiştir⁴⁷⁸⁵.

Çat’a bağlı Ağaköy’ün tamamen yıkıldığını yukarıda ifade etmiştik. Ağaköy’ün zeminin iyi olmadığına dair tespitler depremden önce de bilinmekteydi. Nitekim depremden önce köydeki evlerin durduk yere duvarlarının çatlaması ve yıkılması, yetkililerin dikkatini çekmiş olacak ki, hükümet depremden önce de bu bölgede incelemeler yapılması için jeologlardan oluşan bir heyeti göndermişti. Ankara’dan gönderilen heyet bölgede yapmış olduğu incelemelerin ardından, o dönemde 88 hane olan köyün, zemini sağlam olan bir başka yere kaydırılmasına karar vermiş, heyetin bu kararı üzerine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı da heyet tarafından verilen kararın uygulanması için bölgeye 20.000 lira göndermiştir. Ancak, köyün nakline başlanacağı

⁴⁷⁸⁰ Ulus, “Doğu’da Dün de Bir Deprem Oldu”, 24 Ağustos 1949, s.3; Cumhuriyet, “Zelzelenin Kati Bilançosu”, 24 Ağustos 1949, s.3; Tan, “Zelzele Felaketinin Kati Bilançosu”, 24 Ağustos 1949, s.1,5.

⁴⁷⁸¹ Ulus, “Doğu’da Dün de Bir Deprem Oldu”, 24 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, “Dün Yeniden Zelzele Oldu”, 24 Ağustos 1949, s.4.

⁴⁷⁸² Ulus, “Evvelki Gün Depremde”, 25 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, “Muhtelif Bölgelerde Zelzele Devam Ediyor”, 25 Ağustos 1949 s.4; Son Telgraf, “Deprem Devam Ediyor”, 25 Ağustos 1949,s.3.

⁴⁷⁸³ Ulus, “Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu”, 19 Ağustos 1949,s.1; Zafer, “Doğu Anadolu’da Müthiş Bir Zelzele”, 19 Ağustos 1949, s.1; Cumhuriyet, “Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık”, 19 Ağustos 1949,s.3; Yeni Sabah, “Doğu İllerinde Zelzele Felaketi”, 19 Ağustos 1949, s.5; Tan, “Zelzele Felaketi”, 19 Ağustos 1949,s.1; Vatan, “Doğu İllerinde Şiddetli Zelzele”, 19 Ağustos 1949,s.1,3.

⁴⁷⁸⁴ Cumhuriyet, “Zelzele Fasıllarla Devam Ediyor”,20 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁸⁵ Ulus, “Son Depremin Geçici Bilançosu”, 20 Ağustos 1949, s.5.

sırada deprem felaketi meydana gelmiş⁴⁷⁸⁶ ve bahsettiğimiz üzere, deprem olmadan dahi ayakta kalmakta zorlanan evlerin tamamı depremle birlikte yıkılmıştır. Ağaköy dışında Çat Bucağı'nda deprem nedeniyle bir köy daha tamamen yıkılmıştır. Nitekim İçişleri Bakanı, basına yaptığı açıklamada isim vermeden Bucağa bağlı iki köyün tamamen yıkıldığı⁴⁷⁸⁷ bilgisini paylaşmıştır. Basında yer alan bilgilere göre diğer köy Keseler Köyü'dür⁴⁷⁸⁸.

Deprem, Erzincan'a bağlı Tercan İlçesi ve köylerinde de önemli hasarlara neden olmuştur. İlçeye bağlı Pırnaşel (Gedikdere), Armutluk, Karaçalık köylerinde önemli hasarların olduğu⁴⁷⁸⁹, Çıkmış Köyü'nde ise birkaç evin tamamen yıkıldığı, bazı evlerin de hasara uğradığı tespit edilmiştir⁴⁷⁹⁰. Depremin ardından Erzincan Valisi ve Erzincan Milletvekilleri tarafından oluşturulan iki heyetin başkanlığında yapılan incelemelerle birlikte Tercan'a bağlı 8 köydeki evlerin oturulamayacak durumda olduğu, 25 köyde de evlerin çoğunluğunun harap olduğu belirlenmiştir⁴⁷⁹¹. En çok hasar alan köyler ise, Arakıl, Sağın, Kalkalise, Ali Usta, Komlar, Beşkaya, İbrahim Ağa Mezrası ve Paridi (Yaylım) köyleridir⁴⁷⁹².

İlçede incelemelerde bulunan Tercan Kaymakamı'nın yaptığı tespitlere göre, Tercan köylerinde deprem neticesinde 75 ev, 39 ahır, 8 samanlık tamamen yıkılmıştır. Tercan ilçe genelinde ise 168 ev, 57 ahır, 24 samanlık, üç köy cami, 2 değirmen önemli derecede hasar görmüştür⁴⁷⁹³. Kaymakamın tespitlerinin ardından Tercan'daki hasar

⁴⁷⁸⁶ Cumhuriyet, "Zelzele Fasıla ile Devam Ediyor", 20 Ağustos 1949, s.1,3.

⁴⁷⁸⁷ Ulus, "Depremden Zarar Gören Vatandaşlarımız", 7 Eylül 1949, s.2.

⁴⁷⁸⁸ Cumhuriyet, "Zelzele Fasıla ile Devam Ediyor", 20 Ağustos 1949, s.1, 3.

⁴⁷⁸⁹ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949, s.3; Zafer, "Doğu Anadolu'da Mühthiş Bir Zelzele", 19 Ağustos 1949, s.1; Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949, s.3; Yeni Sabah, "Doğu İllerinde Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁷⁹⁰ Zafer, "Doğudaki Zelzelenin Feci Tafsilatı", 20 Ağustos 1949, s.6; Vatan, "Doğudaki Zelzelenin Yeni Bilançosu" 20 Ağustos 1949, s.4.

⁴⁷⁹¹ Cumhuriyet, "Doğudaki Zelzelenin Tahribatı", 22 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Zelzele Felaketi", 22 Ağustos 1949, s.5; Hürriyet, "Yardım Faaliyeti Başladı", 22 Ağustos 1949, s.4; Yeni Sabah, "Zelzele Bölgesine Uçakla Yardım", 22 Ağustos 1949, s.5; Vatan, "Uçaklarımız Zelzele Sahasında", 22 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁷⁹² Ulus, "Son Zelzelenin Bilançosu", 23 Ağustos 1949, s.4; Hürriyet, "Zelzele Kurbanlarının Sayısı Gittikçe Artıyor", 23 Ağustos 1949, s.4; Tan, "Doğudaki Zelzele", 23 Ağustos 1949, s.5; Yeni Sabah, "Son Zelzelede Can Kaybı 287'ye Çıktı", 23 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁷⁹³ Ulus, "Son Zelzelenin Bilançosu", 23 Ağustos 1949, s.4; Tan, "Doğudaki Zelzele", 23 Ağustos 1949, s.5; Yeni Sabah, "Son Zelzelede Can Kaybı 287'ye Çıktı", 23 Ağustos 1949, s.5.

kaydına ilişkin basına yansıyan son haberlere göre ise, ilçede toplam 137 bina yıkılmış, 249 bina da hasar görmüştür⁴⁷⁹⁴.

Muş'un Bulanık İlçesinde ise, deprem nedeniyle bazı evlerin ve resmi binaların duvarları çatlamış, bunun dışında başka hasar meydana gelmemiştir⁴⁷⁹⁵.

Depremin bölgede ortaya çıkardığı tabloya dair basında farklı bilgilerin olduğunu görmekteyiz. Nitekim Cumhuriyet Gazetesi, bölgede deprem nedeniyle 3160 evin oturulamayacak halde olduğunu ifade ederken⁴⁷⁹⁶, Tan Gazetesi ise 2407 evin yıkılarak, 1500 evin hasar aldığını ifade etmiştir⁴⁷⁹⁷. İçişleri ve Bayındırlık Bakanları tarafından Eylül ayında yapılan açıklamada, Bingöl ve Erzurum'da toplam 2282 evin tamamen yıkıldığı, 728 evin ise kısmen yıkıldığı bilgisi yer almaktadır⁴⁷⁹⁸. Bayındırlık Bakanı'nın Aralık ayında yaptığı açıklamada ise, bölgede deprem nedeniyle toplam 1073 evin tamamen yıkıldığı, 2931 evin ise kısmen yıkıldığı ifade edilmiştir⁴⁷⁹⁹. Kandilli Rasathanesi verilerine göre ise, hasar gören ev sayısını 3500'dür⁴⁸⁰⁰.

2.17.2. Depremde Yaşanan Can Kayıpları

Bayındırlık Bakanı'nın ifadelerine göre deprem bölgesinde 1079 ev tamamen yıkılmış, 2931 ev ise kısmen zarar görmüştür. Böylesi bir felakette şüphesiz can kayıpları da söz konusu olmuştur. Basına yansıyan ilk haberlerde, Erzurum, Bingöl ve Erzincan'da toplam 50 kişinin öldüğü bilgisi paylaşılmıştır⁴⁸⁰¹.

Ancak bu bilgilerin gerçeği yansıtmadığı sonradan anlaşılmıştır. Zira bölgeden alınan her yeni haber, can kaybı sayısının arttığına dairdir. Nitekim Karlıova ilçesi ve

⁴⁷⁹⁴ Ulus, "Doğu'da Dün de Bir Deprem Oldu", 24 Ağustos 1949, s.3; Cumhuriyet, "Zelzelenin Kati Bilançosu", 24 Ağustos 1949, s.3; Tan, "Zelzele Felaketinin Kati Bilançosu", 24 Ağustos 1949, s.1,5.

⁴⁷⁹⁵ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949, s.3; Yeni Sabah, "Doğu İllerinde Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁷⁹⁶ Cumhuriyet, "Zelzelenin Kati Bilançosu", 24 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁹⁷ Tan, "Zelzele Felaketinin Kati Bilançosu", 24 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁷⁹⁸ Ulus, "Depremden Zarar Gören Vatandaşlarımız", 7 Eylül 1949, s.2.

⁴⁷⁹⁹ Ulus, "Sel ve Depremden Zarar Gören Yerlere Yardım", 14 Aralık 1949, s.7.

⁴⁸⁰⁰ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2021).

⁴⁸⁰¹ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949, s.1; Zafer, "Doğu Anadolu'da Muthiş Bir Zelzele", 19 Ağustos 1949, s.1; Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949, s.1; Hürriyet, "Şiddetli Zelzelede Elli Yurttaş Öldü", 19 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Doğu İllerinde Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.1; Vatan, "Doğu İllerinde Şiddetli Zelzele", 19 Ağustos 1949, s.1.

köylerinde toplamda 8 ölü⁴⁸⁰² ve 62 yaralının⁴⁸⁰³ bulunduğu ifade edilirken, sonraki günlerde sadece köylerde can kaybı sayısının 150'yi geçtiği, yaralı sayısının ise 100'e yakın olduğu belirtilmiştir⁴⁸⁰⁴. Bölgeden alınan yeni bilgilerle birlikte hayatını kaybedenlerin sayısı 165'e çıkmış, yaralıların sayısı ise 102 olarak açıklanmıştır⁴⁸⁰⁵. Zafer Gazetesi ise 21 Ağustos 1949 tarihli haberinde Karlıova'daki can kaybı sayısının 169'a çıktığını ifade etmiştir⁴⁸⁰⁶.

Deprem nedeniyle en fazla hasarın yaşandığı Kiğı'da, basında yer alan haberlerde ilk belirlemelere göre 67 ölü 50 yaralı⁴⁸⁰⁷ olduğu bilgisi yer almıştır. Ancak ilerleyen günlerde ilçeye bağlı köylerdeki can kayıplarının da tespit edilmeye başlanmasıyla, Kiğı ve köylerinde tahmin edilenden daha fazla can kaybı yaşandığı ortaya çıkmıştır. Nitekim Kiğı'nın köylerinde 120 kişinin⁴⁸⁰⁸, ilçe merkezinde 16 kişinin öldüğü tespit edilmiş ve böylelikle Kiğı ilçe merkezi ve köylerindeki toplam can kaybı sayısı 136 kişi olmuştur⁴⁸⁰⁹. Kiğı'da en fazla can kaybı, en fazla hasarın olduğu Çerme Bucağı ve Hosnek Köyü'nde yaşanmıştır. Nitekim yukarıda da ifade edildiği üzere Kiğı köylerinde hayatını kaybeden 120 kişi, bu bucaklara bağlı 36 köyde ikamet edenlerdir. İlçede yaşanan can kayıplarına dair yapılan son tespitler neticesinde Kiğı ilçe merkezi ve köylerinde toplam 136 kişinin öldüğü, 217 kişinin de yaralandığı tespit edilmiştir⁴⁸¹⁰.

⁴⁸⁰² Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸⁰³ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949, s.3; Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸⁰⁴ Cumhuriyet, "Son Zelzelede Üç Yüze Yakın İnsan Kaybettik", 21 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Doğudaki Zelzelede Can Kaybımız Çok Ağır", 21 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Zelzele Felaketinin Hazin Neticesi", 21 Ağustos 1949, s.1; Hürriyet, "Zelzelenin Bilançosu", 21 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸⁰⁵ Ulus, "Son Zelzelenin Feci Bilançosu", 23 Ağustos 1949, s.1; Cumhuriyet, "Doğudaki zelzelenin Bilançosu", 23 Ağustos 1949, s.1; Hürriyet, "Zelzele Kurbanlarının Sayısı Gittikçe Artıyor", 23 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Doğudaki Zelzele", 23 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Son Zelzelede Can Kaybı 287'ye Çıktı", 23 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸⁰⁶ Zafer, "Enkaz Altından Hala Ölüler Çıkarılıyor", 21 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸⁰⁷ Zafer, "Doğudaki Zelzelenin Feci Tafsilatı", 20 Ağustos 1949, s.1; Vatan, "Doğudaki Zelzelenin Yeni Bilançosu" 20 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸⁰⁸ Bkz. BCA. 30.10.00/120.850.21, Lef/1, (2 Eylül 1949); Ulus, "Deprem Bölgesinde Yardıma Devam Ediliyor", 21 Ağustos 1949, s.1; Cumhuriyet, "Son Zelzelede Üç Yüze Yakın İnsan Kaybettik", 21 Ağustos 1949, s.3; Yeni Sabah, "Doğudaki Zelzelede Can Kaybımız Çok Ağır", 21 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Zelzele Felaketi", 21 Ağustos 1949, s.5; Hürriyet, "Zelzelenin Bilançosu", 21 Ağustos 1949, s.6.

⁴⁸⁰⁹ Zafer, "Enkaz Altından Hala Ölüler Çıkarılıyor", 21 Ağustos 1949, s.1; Ulus, "Deprem Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.1; Zafer, "Zelzele Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.6; Cumhuriyet, "Doğudaki Zelzelenin Tahribatı", 22 Ağustos 1949, s.3; Tan, "Zelzele Felaketi", 22 Ağustos 1949, s.1; Hürriyet, "Yardım Faaliyeti Başladı", 22 Ağustos 1949, s.4; Yeni Sabah, "Zelzele Bölgesine Uçakla Yardım", 22 Ağustos 1949, s.5; Vatan, "Uçaklarımız Zelzele Sahasında", 22 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸¹⁰ Ulus, "Doğu'da Dün de Bir Deprem Oldu", 24 Ağustos 1949, s.3; Cumhuriyet, "Zelzelenin Kati Bilançosu", 24 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Zelzele Felaketinin Kati Bilançosu", 24 Ağustos 1949, s.5.

Deprem nedeniyle can kayıplarının yaşandığı Erzurum’a bağlı Çat Bucağı’nda ise ilk belirlemelere göre, bucağa bağlı 26 köyde 16 kişi ölmüş, 12 kişide yaralanmıştır⁴⁸¹¹. Nihayetinde Çat Bucağı’nda yapılan son incelemelerin ardından, toplam 13 kişinin hayatını kaybettiği, 20 kişinin de yaralandığı belirlenmiştir⁴⁸¹².

Deprem hissedildiği bir başka ilçe olan Tercan’da ilk tespitlere göre 2 kişi ağır, 12 kişi de hafif yaralanmıştır⁴⁸¹³, ancak ağır yaralılarından birisi kaldırıldığı hastanede hayatını kaybetmiştir⁴⁸¹⁴. Tercan’da da yapılan son incelemelerin ardından bir kişinin öldüğü, 13 kişinin de yaralandığı belirlenmiştir⁴⁸¹⁵.

Deprem bölgesi genelinde hayatını kaybedenlerin ve yaralananların sayılarına dair farklı rakamların telaffuz edildiğini görmekteyiz. Nitekim Bayındırlık Bakanı’nın yaptığı açıklamaya göre, Liçik, Almalı ve Sevkâr köylerinde 316 kişi, Çat Bucağı’nda 13 kişi, Tercan’da 1 kişi olmak üzere toplam 330 kişi hayatını kaybetmiştir⁴⁸¹⁶. Vatan Gazetesi’nde deprem nedeniyle bölgede toplam 335 kişinin⁴⁸¹⁷ öldüğü, Ulus Gazetesi’nde ise 314 kişinin öldüğü, 339 kişinin yaralandığı⁴⁸¹⁸, Cumhuriyet ve Tan Gazetelerinde ise 315 kişinin öldüğü ve 352 kişinin yaralandığı belirtilmiştir⁴⁸¹⁹. Kandilli Rasathanesi verilerine göre ise, deprem nedeniyle bölgede 450 kişi hayatını kaybetmiştir⁴⁸²⁰. Deprem nedeniyle bölgede ayrıca, Karlıova’da 20 hayvan⁴⁸²¹ Kığı’da 929 hayvan⁴⁸²², Çat

⁴⁸¹¹ Cumhuriyet, “Zelzele Fasilalarla Devam Ediyor”, 20 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸¹² Ulus, “Doğu’da Dün de Bir Deprem Oldu”, 24 Ağustos 1949, s.3; Cumhuriyet, “Zelzelenin Kati Bilançosu”, 24 Ağustos 1949, s.1; Tan, “Zelzele Felaketinin Kati Bilançosu”, 24 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁸¹³ Ulus, “Son Zelzelenin Bilançosu”, 23 Ağustos 1949, s.4.

⁴⁸¹⁴ Ulus, “Son Zelzelenin Bilançosu”, 23 Ağustos 1949, s.4; Tan, “Doğudaki Zelzele”, 23 Ağustos 1949, s.5; Yeni Sabah, “Son Zelzelede Can Kaybı 287’ye Çıktı”, 23 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁸¹⁵ Ulus, “Doğu’da Dün de Bir Deprem Oldu”, 24 Ağustos 1949, s.3; Cumhuriyet, “Zelzelenin Kati Bilançosu”, 24 Ağustos 1949, s.3; Tan, “Zelzele Felaketinin Kati Bilançosu”, 24 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁸¹⁶ Ulus, “Sel ve Depremden Zarar Gören Yerlere Yardım”, 14 Aralık 1949, s.7.

⁴⁸¹⁷ Vatan, “Zelzele Felaketinde Verilen İnsan Kaybı”, 21 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸¹⁸ Ulus, “Son Zelzelenin Feci Bilançosu”, 23 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸¹⁹ Cumhuriyet, “Zelzelenin Kati Bilançosu”, 24 Ağustos 1949, s.1; Tan, “Zelzele Felaketinin Kati Bilançosu”, 24 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸²⁰ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2021).

⁴⁸²¹ Zafer, “Doğu’daki Zelzele”, 21 Ağustos 1949, s.6; Ulus, “Son Zelzelenin Feci Bilançosu”, 23 Ağustos 1949, s.1; Cumhuriyet, “Doğudaki zelzelenin Bilançosu”, 23 Ağustos 1949, s.1; Hürriyet, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı Gittikçe Artıyor”, 23 Ağustos 1949, s.1; Tan, “Doğudaki Zelzele”, 23 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, “Son Zelzelede Can Kaybı 287’ye Çıktı”, 23 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸²² Cumhuriyet, “Doğudaki Zelzelenin Bilançosu”, 23 Ağustos 1949, s.1; Tan, “Doğudaki Zelzele”, 23 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, “Son Zelzelede Can Kaybı 287’ye Çıktı”, 23 Ağustos 1949, s.1; Hürriyet, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı Gittikçe Artıyor”, 23 Ağustos 1949, s.1; Ulus, “Son Zelzelenin Feci Bilançosu”, 23 Ağustos 1949, s.1; Ulus, “Doğu’da Dün de Bir Deprem Oldu”, 24 Ağustos 1949, s.3; Cumhuriyet, “Zelzelenin Kati Bilançosu”, 24 Ağustos 1949, s.1; Tan, “Zelzele Felaketinin Kati Bilançosu”, 24 Ağustos 1949, s.5.

Bucağı'nda 175 hayvan⁴⁸²³ ve Tercan'da 15 hayvan⁴⁸²⁴, toplamda ise 1139 hayvan enkaz altında kalarak telef olmuştur.

Bingöl, Erzurum ve Erzincan'da binlerce binanın yıkılmasına neden olan depremde, birçok köyde meydana gelen ağır tahribatlara rağmen can kaybının az olmasının nedeni, mevsimin yaz olması ve insanların genellikle harman yerlerinde olmasıdır⁴⁸²⁵.

2.17.3. Hükümet Tarafından Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Yardımlar

Deprem haberinin ardından gerek hükümet gerekse yerel idareciler, deprem bölgesinde aldıkları tedbirlerle halkın, sağlık, barınma ve iaşeye ilgili ihtiyaçlarını kısa sürede gidermeye çalışmışlardır. Deprem haberinin alınmasının ardından hükümeti temsilen, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı İlhan Aksoy, iki mülkiye müfettişi⁴⁸²⁶ ve Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı bir fen heyeti ile yapı işlerinden sorumlu uzmanlar deprem bölgesine hareket etmiştir⁴⁸²⁷. Ardından Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan ile İçişleri Bakanı Emin Erişirgil de 26 Ağustos 1949 tarihinde, deprem felaketine uğrayan bölgeleri ziyaret etmek amacıyla uçakla önce Elazığ'a gelmişler⁴⁸²⁸, buradan arabalarla, Palu, Palu'dan sonra Karakoçan ve ardından Bingöl'deki deprem bölgesine gitmişlerdir⁴⁸²⁹.

⁴⁸²³ Ulus, "Son Zelzelenin Feci Bilançosu", 23 Ağustos 1949, s.4; Ulus, "Doğu'da Dün de Bir Deprem Oldu", 24 Ağustos 1949, s.3; Cumhuriyet, "Zelzelenin Kati Bilançosu", 24 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Zelzele Felaketinin Kati Bilançosu", 24 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁸²⁴ Ulus, "Doğu'da Dün de Bir Deprem Oldu", 24 Ağustos 1949, s.3; Cumhuriyet, "Zelzelenin Kati Bilançosu", 24 Ağustos 1949, s.3; Tan, "Zelzele Felaketinin Kati Bilançosu", 24 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁸²⁵ Cumhuriyet, "Son Zelzelede Üç Yüze Yakın İnsan Kaybettik", 21 Ağustos 1949, s.3; ; Zafer, "Enkaz Altından Hala Ölüler Çıkarılıyor", 21 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Doğudaki Zelzelede Can Kaybımız Çok Ağır", 21 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Zelzele Felaketinin Hazin Neticesi", 21 Ağustos 1949, s.1; Hürriyet, "Zelzelenin Bilançosu", 21 Ağustos 1949, s.6.

⁴⁸²⁶ Ulus, "Son Depremin Geçici Bilançosu", 20 Ağustos 1949, s.5; Zafer, "Doğudaki Zelzelenin Feci Tafsilatı", 20 Ağustos 1949, s.6; Cumhuriyet, "Zelzele Fasıla İle Devam Ediyor", 20 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, "Şarktaki Zelzele Hala Devam Ediyor", 20 Ağustos 1949, s.1; Son Telgraf, "Doğu'daki Son Deprem Felaketi", 20 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸²⁷ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949, s.1; Zafer, "Doğu Anadolu'da Müthiş Bir Zelzele", 19 Ağustos 1949, s.1; Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Doğu İllerinde Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.1; Vatan, "Doğu İllerinde Şiddetli Zelzele", 19 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸²⁸ Ulus, "Kiği'da İki Deprem Daha Oldu", 28 Ağustos 1949, s.1,4; Cumhuriyet, "Doğudaki Depremlere Devam Ediyor", 28 Ağustos 1949, s.3; Zafer, "Doğu Zelzelesi", 28 Ağustos 1949, s.2; Tan, "Bakanların Zelzele Bölgesinde Tetkikleri", 28 Ağustos 1949, s.4; Hürriyet, "İki Bakan Zelzele Mıntukasında", 28 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸²⁹ Ulus, "Kiği'da İki Deprem Daha Oldu", 28 Ağustos 1949, s.1,4.

2.17.3.1. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar

Bakanlar bölgeye gelinceye kadar, depremzedeler için gerekli ilk yardım tedbirlerini yerel idareciler almışlardır. Bu bağlamda, depremin hemen ardından valiler harekete geçerek, oluşturdukları sağlık ve yardım ekipleriyle depremten etkilenen ilçe ve köylere yardımların ulaştırılmasını sağlamışlardır. Nitekim Erzurum Valisi Cemal Dinç⁴⁸³⁰, il jandarma komutanı, belediye doktoru ve sağlık ekipleriyle birlikte yanlarına ilaç ve malzeme alarak hemen Çat Bucağı'na hareket etmiştir⁴⁸³¹. Bingöl Valisi Naci Rollas da, oluşturmuş olduğu yardım ekipleriyle birlikte deprem bölgesine gitmiştir⁴⁸³². Rollas'la birlikte deprem bölgesine, Emniyet Müdürü Hüseyin Akdoğan, Belediye Başkanı Ahmet Bayram, Jandarma Binbaşısı Şerafettin Konrada, PTT Müdürü Recep Yıldırım, CHP Başkanı Sait Erel ve Kızılay Başkanından oluşan bir ekip ve doktorlardan oluşan bir sağlık ekibi de gitmiştir⁴⁸³³.

Bingöl Valisi, depremten etkilenen tüm köyleri at ile tek tek dolaşmıştır⁴⁸³⁴. Valinin deprem bölgelerini tek tek dolaşması, halkla yakından ilgilenmesi, ahali arasında büyük memnuniyet yaratmıştır. Nitekim Karlıova felaketzedeleri adına Adil Zengin adlı bir depremzede Ulus Gazetesi'ne bir telgraf yollayarak, deprem bölgesine kısa zamanda ulaşarak vatandaşlarla yakından ilgilenen Bingöl Valisi Naci Rollas'la birlikte Karlıova Kaymakamı Korukçu'ya gazete vasıtasıyla teşekkürlerini iletmiştir⁴⁸³⁵.

⁴⁸³⁰ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949,s.3; Zafer, "Doğu Anadolu'da Müthiş Bir Zelzele", 19 Ağustos 949, s.1; Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949,s.3; Tan, "Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸³¹ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949, s.1; Zafer, "Doğu Anadolu'da Müthiş Bir Zelzele", 19 Ağustos 949, s.1; Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949,s.3; Yeni Sabah," Doğu İllerinde Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁸³² Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949,s.3;Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949,s.3; Hürriyet, "Şiddetli Zelzelede Elli Yurttaş Öldü", 19 Ağustos 1949,s.4; Yeni Sabah," Doğu İllerinde Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁸³³ Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸³⁴ Ulus, "Deprem Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.3; Zafer, "Zelzele Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.1; Vatan, "Uçaklarımız Zelzele Sahasında", 22 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸³⁵ Ulus, "Felaketzede Bir Vatandaşın Telgrafı", 19 Ağustos 1949, s.3.

Bingöl ve Erzurum’da olduğu gibi Tercan’da meydana gelen felaket dolayısıyla da Erzincan Valisi, Erzincan Milletvekilleri ve Tercan Kaymakamı tarafından üç farklı heyet teşkil edilmiştir⁴⁸³⁶.

İl merkezlerinde oluşturulan yardım ekipleriyle birlikte deprem bölgelerine giden heyetler tarafından ilk yardım tedbirleri alınmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, il merkezlerinden gelen yardımlar dışında, depremde halk için gerekli olan ilk yardım ekip ve malzemeleri, çevre iller ve Kızılay tarafından gönderilen yardımlar ve ekiplerle takviye edilmiştir. Bu bağlamda, enkaz kaldırma ve arama-kurtarma faaliyetleri için Karlıova’ya, Muş ilinden gelen yardım kamyonlarıyla birlikte enkazın kaldırılması işlerine nezaret edecek bir mühendisle birlikte gerekli malzeme gönderilmiştir⁴⁸³⁷. Çevre illerden gelen yardımlarla çeşitli ekipler oluşturulmuş ve bu ekiplere de geceli gündüzlü araştırmalar yapmaları için emir verilmiştir⁴⁸³⁸.

Sağlık tedbirleri kapsamında ise, deprem bölgesine Diyarbakır, Muş, Erzurum, Elazığ ve Erzincan’dan çok sayıda doktor ve ilaç gönderilmiştir⁴⁸³⁹. Deprem nedeniyle en fazla hasarın meydana geldiği Bingöl ilçeleri için daha fazla sağlık ekibine ihtiyaç duyulması nedeniyle, Bingöl Valiliği tarafından Elazığ Valiliği’nden iki sağlık ekibi istenmiş⁴⁸⁴⁰, bunun üzerine Elazığ’dan Kiğı ve Karlıova ilçelerine⁴⁸⁴¹ iki sağlık ekibiyle birlikte, Elazığ Memleket Hastanesi operatörü ile tıbbi ecza gönderilmiştir⁴⁸⁴². Elazığ’dan gönderilen bu yardımlarla birlikte Kiğı’ya Diyarbakır’dan bir doktor, iki sağlık memuru ve iki pansumancıdan oluşan ayrı bir heyet daha gönderilmiştir. Kiğı’ya gönderilen bu heyetle birlikte Diyarbakır’dan ayrıca, bir doktor ve iki sağlık memurundan oluşan başka bir heyet de beraberlerinde dört balya ilaç, sargı bezi, pamuk ve cerrahi aletlerle deprem

⁴⁸³⁶ Cumhuriyet, “Doğudaki Zelzelenin Tahribatı”, 22 Ağustos 1949, s.1; Tan, “Zelzele Felaketi”, 22 Ağustos 1949, s.5; Yeni Sabah, “Zelzele Bölgesine Uçakla Yardım”, 22 Ağustos 1949, s.5; Vatan, “Uçaklarımız Zelzele Sahasında”, 22 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸³⁷ Ulus, “Deprem Bölgesinde Yardıma Devam Ediliyor”, 21 Ağustos 1949, s.4; Zafer, “Doğudaki Zelzele”, 21 Ağustos 1949, s.6; Son Telgraf, “Doğudaki Zelzele”, 21 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, “Doğudaki Zelzelede Can Kaybımız Çok Ağır”, 21 Ağustos 1949, s.1; Vatan, “Zelzele Felaketindeki İnsan Kaybı”, 21 Ağustos 1949, s.4; Hürriyet, “Zelzelenin Bilançosu”, 21 Ağustos 1949, s.6.

⁴⁸³⁸ Vatan, “Doğudaki Zelzelenin Yeni Bilançosu” 20 Ağustos 1949, s.4.

⁴⁸³⁹ Ulus, “Deprem Bölgesinde”, 22 Ağustos 1949, s.1; Zafer, “Zelzele Bölgesinde”, 22 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸⁴⁰ Ulus, “Son Zelzelenin Bilançosu”, 23 Ağustos 1949, s.4; Hürriyet, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı Gittikçe Artıyor”, 23 Ağustos 1949, s.4.

⁴⁸⁴¹ Zafer, “Doğudaki Zelzelenin Feci Tafsilatı”, 20 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸⁴² Ulus, “Son Depremin Geçici Bilançosu”, 20 Ağustos 1949, s.5; Zafer, “Doğudaki Zelzelenin Feci Tafsilatı”, 20 Ağustos 1949, s.6; Cumhuriyet, “Zelzele Fasıla İle Devam Ediyor”, 20 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, “Şarktaki Zelzele Hala Devam Ediyor”, 20 Ağustos 1949, s.1.

bölgesine sevk edilmişlerdir⁴⁸⁴³. Kiğı'ya Elazığ ve Diyarbakır haricinde, Erzurum'dan da ellışer kişilik iki seyyar hastane, bir doktor⁴⁸⁴⁴, iki sağık memuruyla birlikte ilaç gönderilerek ilçedeki yaralıların tedavisi sağılanmıştır⁴⁸⁴⁵.

Karlıova'ya da Erzurum'dan iki sağık memuru, bir hastabakıcı ve ilaç⁴⁸⁴⁶, Muş'tan bir sağık ekibi sevk edilmiştir⁴⁸⁴⁷. Her iki ilçeye Erzurum'dan gönderilen seyyar hastaneler dışında ordu tarafından da 50 yataklı bir hastane⁴⁸⁴⁸ sevk edildiğı gibi, Ankara'dan da sağık ekipleri gönderilerek, bölgedeki halkın tedavilerinin kısa sürede yapılması sağılanmıştır⁴⁸⁴⁹. Erzurum'da deprem nedeniyle can kayıplarının yaşandığı Çat Bucağı'na bağılı köylerdeki ağır yaralılar, Erzurum Memleket Hastanesi'ne sevk edilerek burada tedavi altına alınmışlardır⁴⁸⁵⁰. Tercan'daki yaralılar da, Erzincan Hastanesi'ne nakledilmiştir⁴⁸⁵¹.

2.17.3.2. İaşenin Temini Hususunda Yapılan Çalışmalar

Sağık alanında alınan tedbirlerde olduğu gibi, depremzedelerin iaşelerinin temini noktasında yine Kızılay ile çevre illerin hummalı bir çalışma içinde olduklarını görmekteyiz. Karlıova ve Kiğı felaketzedeleri için, Bingöl Valiliğı tarafından Bingöl il merkezinden kamyonlarla yiyecek, gönderilmiştir⁴⁸⁵². Aynı şekilde çevre illerin yetkilileri de harekete geçerek, depremzedeler için gıda malzemesi sevkiyatı

⁴⁸⁴³ Ulus, "Deprem Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.1; Zafer, "Zelzele Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Zelzele Felaketi", 22 Ağustos 1949, s.1,5; Yeni Sabah, "Zelzele Bölgesine Uçakla Yardım", 22 Ağustos 1949, s.1; Son Telgraf, "Doğı'daki Deprem", 22 Ağustos, 1949, s.1.

⁴⁸⁴⁴ 22 Ağustos 1949 tarihli Ulus Gazetesinde Erzurum'dan Kiğı'ya üç doktor gönderildiğı ifade edilmiştir. Bkz. Ulus, "Deprem Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸⁴⁵ Ulus, "Deprem Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.1; Zafer, "Zelzele Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.6; Cumhuriyet, "Doğıdaki Zelzelenin Tahribatı", 22 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸⁴⁶ Zafer, "Zelzele Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.6; Cumhuriyet, "Doğıdaki Zelzelenin Tahribatı", 22 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸⁴⁷ Son Telgraf, "Doğıdaki Zelzele", 21 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Doğıdaki Zelzelede Can Kaybımız Çok Ağır", 21 Ağustos 1949, s.7; Vatan, "Zelzele Felaketindeki insan kaybı", 21 Ağustos 1949, s.4.

⁴⁸⁴⁸ Cumhuriyet, "Son Zelzelede Üç Yüze Yakın İnsan Kaybettik", 21 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸⁴⁹ Vatan, "Doğıdaki Zelzelenin Yeni Bilançosu" 20 Ağustos 1949, s.4.

⁴⁸⁵⁰ Cumhuriyet, "Zelzele Fasılalarla Devam Ediyor", 20 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸⁵¹ Cumhuriyet, "Doğıdaki Zelzelenin Tahribatı", 22 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Zelzele Felaketi", 22 Ağustos 1949, s.5; Hürriyet, "Yardım Faaliyeti Başladı", 22 Ağustos 1949, s.4; Vatan, "Uçaklarımız Zelzele Sahasında", 22 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸⁵²Ulus, "Evvelki Geceki Deprem İnsanca Kayıplara ve Hasara Neden Oldu", 19 Ağustos 1949, s.3; Cumhuriyet, "Yeniden Bir Zelzele Felaketine Uğradık", 19 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, "Şiddetli Zelzelede Elli Yurttaş Öldü", 19 Ağustos 1949, s.4; Yeni Sabah, "Doğı İllerinde Zelzele Felaketi", 19 Ağustos 1949, s.5.

yapmışlardır. Bu bağlamda, depremin hemen ardından Karlıova'ya Bingöl, Erzincan⁴⁸⁵³ ve Elazığ'dan⁴⁸⁵⁴ gıda malzemeleri gönderilmiş, ayrıca Muş'tan da bir kamyon un, buğday ve çeşitli gıda malzemeleri gönderilmiştir⁴⁸⁵⁵. Bingöl'deki askeri birliklerde bulunan yiyecek maddeleri de Kiğı ve Karlıova felaketzedelerinin iâşelerini karşılamak amacıyla bölgeye sevk edilmiştir⁴⁸⁵⁶. Bunların dışında Elazığ'dan Kiğı ve Karlıova'ya⁴⁸⁵⁷, Erzurum'dan da Kiğı'ya⁴⁸⁵⁸ gıda maddesi sevkiyatı yapıldığını görmekteyiz. Nitekim Karlıova, Ağalar, Köşeler, Çat Bucağı ve Çerme Bucağı'na toplamda 15 ton un gönderilmiştir⁴⁸⁵⁹.

Ankara'dan da uçaklarla depremzedeler için gıda ve ihtiyaç duyulan yardım malzemeleri gönderilmiştir. Bu kapsamda beş nakliye uçağı Ankara'dan Diyarbakır'a gönderilmiş⁴⁸⁶⁰, gönderilen malzemeler Diyarbakır'dan deprem sahasına sevk edilmiştir⁴⁸⁶¹. Uçak yoluyla yardım malzemelerinin gönderilmesi özellikle Kiğı'nın Çerme ve Kosek köyleri gibi kara yoluyla ulaşımın zor olduğu bölgelere yardımların kısa sürede ulaştırılmasını sağlamıştır. Zira kara yoluyla ulaşımın zor olduğu adı geçen ilçelere, Diyarbakır'dan hareket eden iki uçakla vasıtasıyla havadan paketler halinde yiyecekler atılmıştır⁴⁸⁶². Bahsi geçen uçaklarla tüm deprem sahası için ilk seferde 1119 ekmek, bir çuval zeytin, yüz kutu çay⁴⁸⁶³, ikinci seferde ise Kiğı'nın Kösenek ve Çerme

⁴⁸⁵³ Cumhuriyet, "Son Zelzelede Üç Yüze Yakın İnsan Kaybettik", 21 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, "Zelzelenin Bilançosu", 21 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸⁵⁴ Ulus, "Son Depremi Geçici Bilançosu", 20 Ağustos 1949, s.5; Zafer, "Doğudaki Zelzelenin Feci Tafsilatı", 20 Ağustos 1949, s.6; Cumhuriyet, "Zelzele Fasıla ile Devam Ediyor", 20 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸⁵⁵ Ulus, "Deprem Bölgesinde Yardıma Devam Ediliyor", 21 Ağustos 1949, s.4; Zafer, "Doğudaki Zelzele", 21 Ağustos 1949, s.6; Son Telgraf, "Doğudaki Zelzele", 21 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, "Zelzelenin Bilançosu", 21 Ağustos 1949, s.6.

⁴⁸⁵⁶ Ulus, "Deprem Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.1; Zafer, "Zelzele Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.3; Cumhuriyet, "Doğudaki Zelzelenin Tahribatı", 22 Ağustos 1949, s.1,3; Hürriyet, "Yardım Faaliyeti Başladı", 22 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Bölgesine Uçakla Yardım", 22 Ağustos 1949, s.5; Son Telgraf, "Doğu'daki Deprem", 22 Ağustos, 1949, s.1.

⁴⁸⁵⁷ Vatan, "Doğudaki Zelzelenin Feci Tafsilatı", 20 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸⁵⁸ Zafer, "Zelzele Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.6; Cumhuriyet, "Doğudaki Zelzelenin Tahribatı", 22 Ağustos 1949, s.3; Yeni Sabah, "Zelzele Bölgesine Uçakla Yardım", 22 Ağustos 1949, s.5; Son Telgraf, "Doğu'daki Deprem", 22 Ağustos, 1949, s.1.

⁴⁸⁵⁹ Cumhuriyet, "Son Zelzelede Üç Yüze Yakın İnsan Kaybettik", 21 Ağustos 1949, s.3; Zafer Gazetesi ise 100 ton un gönderildiğini yazmaktadır. Bkz. Zafer, "Doğu'daki Zelzele", 21 Ağustos 1949, s.6.

⁴⁸⁶⁰ Ulus, "Deprem Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸⁶¹ Ulus, "Deprem Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.1; Zafer, "Doğudaki Zelzele", 21 Ağustos 1949, s.6; Vatan, "Zelzele Felaketindeki İnsan Kaybı", 21 Ağustos 1949, s.4.

⁴⁸⁶² Cumhuriyet, "Doğudaki Zelzelenin Bilançosu", 23 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, "Zelzele Kurbanlarının Sayısı Gittikçe Artıyor", 23 Ağustos 1949, s.4; Tan, "Doğudaki Zelzele", 23 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁸⁶³ Ulus, "Uçaklarla Yardım", 22 Ağustos 1949, s.3; Zafer, "Zelzele Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.1; Yeni Sabah, "Zelzele Bölgesine Uçakla Yardım", 22 Ağustos 1949, s.1; Son Telgraf, "Doğu'daki Deprem", 22 Ağustos, 1949, s.1.

köylerine 10.000 ekmek, 10 ton şeker, yarım ton zeytin, iki yüz kilo sabun⁴⁸⁶⁴ gönderilmiştir. Cumhuriyet Gazetesi muhabiri Şahabettin Uzunkaya, bölgeye gönderilen gıda maddelerinin ihtiyaçtan fazla olduğunu belirterek, bunlardan bazılarını ziyan olduğunu, yüzlerce çuval unun uzun süre açıkta beklemek durumunda kaldığını ifade etmiştir⁴⁸⁶⁵.

2.17.3.3. Barınma Sorununa İlişkin Yapılan Çalışmalar

Halkın iâşe ihtiyacının karşılanmasıyla birlikte geçici olarak barınmalarının temini için de Kızılay tarafından bölgeye çadırlar sevk edilmiştir. Öncelikle Kızılay tarafından, depremin hemen ardından Erzurum'un Ağalar ve Köşeler Köyü de dâhil olmak üzere Çat Bucağı'na 620, Karlıova ile Cerme Bucağı'na 400 çadır gönderilmiştir⁴⁸⁶⁶. İlerleyen günlerde Kiğı ve Karlıova'ya tekrar çadır sevk edilmiştir. Bu kapsamda Ankara'dan gönderilen beş nakliye uçağıyla birlikte 100 çadırın⁴⁸⁶⁷, Erzurum'dan Karlıova'ya⁴⁸⁶⁸ 200 çadırın, Kiğı'ya da 600 adet ilave çadır gönderildiğini⁴⁸⁶⁹ görmekteyiz.

Kısa sürede yaklaşık 2000 çadırın sevk edildiği bölgede hala barınma probleminin sona ermediğini, yine gazeteci Şahabettin Uzunkaya'nın deprem bölgesinde gerçekleştirdiği röportajlardan anlamaktayız. Zira Uzunkaya, depremzedelerle yaptığı görüşmelerde, deprem bölgesinde hala çadır ulaşmayan insanların olduğunu, bölgede çadırla birlikte çivi, kazma ve kürek gibi inşa malzemelerine ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir⁴⁸⁷⁰. Kiğı Belediye Başkanı Halil Abusoğlu da, 27 Ağustos tarihinde Cumhurbaşkanlığına ve Başbakanlığa gönderdiği yazıda, Kiğı'da oturulacak bina

⁴⁸⁶⁴ Ulus, "Uçaklarla Yardım", 22 Ağustos 1949, s.3; Zafer, "Zelzele Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.1; Tan, "Zelzele Felaketi", 22 Ağustos 1949, s.5; Hürriyet, "Yardım Faaliyeti Başladı", 22 Ağustos 1949, s.4; Yeni Sabah, "Zelzele Bölgesine Uçakla Yardım", 22 Ağustos 1949, s.5; Son Telgraf, "Doğu'daki Deprem", 22 Ağustos, 1949, s.1.

⁴⁸⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cumhuriyet, "Doğuda Zelzele Devam Ediyor", 30 Ağustos 1949, s.1,3.

⁴⁸⁶⁶ Cumhuriyet, "Son Zelzelede Üç Yüze Yakın İnsan Kaybettik", 21 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸⁶⁷ Hürriyet, "Yardım Faaliyeti Başladı", 22 Ağustos 1949, s.4; Yeni Sabah, "Zelzele Bölgesine Uçakla Yardım", 22 Ağustos 1949, s.5; Son Telgraf, "Doğu'daki Deprem", 22 Ağustos, 1949, s.1.

⁴⁸⁶⁸ Zafer, "Zelzele Bölgesinde", 22 Ağustos 1949, s.6; Cumhuriyet, "Doğudaki Zelzelenin Tahribatı", 22 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸⁶⁹ Zafer, "Zelzele Bölgesinde Uçaklarla Yardım Devam Ediyor", 23 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸⁷⁰ Cumhuriyet, "Doğuda Zelzele Devam Ediyor", 30 Ağustos 1949, s.1,3.

kalmadığından dolayı yapılacak olan evlerin, Eylül ayının ortalarına kadar tamamlanması için devlet erkânından yardım talep etmiştir⁴⁸⁷¹.

Deprem bölgesine incelemelerde bulunmak üzere giden Bakanların da emriyle, hasar gören evlerin tamiri ve yeni evler inşası için bölgeye kazma, kürek, çivi gönderilmesi istenmişti. Bunun üzerine bölgeye ilk olarak 400 kazma ve kürek⁴⁸⁷², ardından da Erzurum'dan Kiğı'ya 150 adet daha kazma kürek gönderilmiştir⁴⁸⁷³. Bununla birlikte, bölgede bulunan İçişleri ve Bayındırlık Bakanları, 30 Ağustos tarihinde Bingöl halkıyla yaptıkları görüşmede felaketzedelerin kıştan önce yeni evlerine yerleştirilmeleri için planlamaların yapıldığını belirtmişler, ayrıca Bingöl'ün köprü, yol ve memur evleri inşası için faaliyete geçildiğini ifade etmişlerdir⁴⁸⁷⁴. Nitekim yapılacak yeni inşaatların belirlenmesi ve bölgenin jeolojik bakımdan incelenmesi için, Bayındırlık Bakanlığı tarafından iki yüksek mimar ile bir jeolog görevlendirilmiştir⁴⁸⁷⁵.

Depremzedelerin kış gelmeden barınmalarının temin edileceğine dair İçişleri Bakanı Erişirgil, Ulus muhabetine verdiği bir demeçte de, *“Bütün kuvvetlerimizi, asker, sivil ve bayındırlık kuvvetlerimizi seferber ederek bu kış felaketzede vatandaşlarımızı dam altına koymak imkânını temin etmiş bulunuyoruz”* ifadeleriyle bu düşüncelerini yineleyerek, depremzedeler için yapılacak evlerin geçici olmayacağını ve kalıcı konutlar inşa edeceklerini beyan etmiştir. Bakan ayrıca bu giderlerin karşılanması için deprem gören illerin valileri emrine 260 bin lira gönderildiğini de belirterek, ihtiyaç halinde daha fazla yardım edilebileceğini de belirtmiştir⁴⁸⁷⁶. Ancak, 6 Ekim 1949 tarihli Ulus Gazetesi'nde halkın hala çadırlarda kalmakta olduğuna dair bir haber bulunsa da⁴⁸⁷⁷, Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan'ın 14 Aralık 1949 tarihinde yaptığı açıklamadan, bölgedeki inşaat faaliyetlerinin Kasım ayında tamamlandığı ve ahalinin evlerine yerleştirildikleri anlaşılmaktadır⁴⁸⁷⁸.

⁴⁸⁷¹ Bkz. BCA. 30.10.00/120.850.21, Lef/1, (2 Eylül 1949).

⁴⁸⁷² Zafer, “Doğu'daki Zelzele”, 21 Ağustos 1949, s.6.

⁴⁸⁷³ Zafer, “Zelzele Bölgesinde Uçaklarla Yardım Devam Ediyor”, 23 Ağustos 1949, s.1.

⁴⁸⁷⁴ Ulus, “Depremden Zarar Görenlere Geniş Yardım Başladı”, 31 Ağustos 1949, s.1,3.

⁴⁸⁷⁵ Cumhuriyet, “Doğudaki Zelzelenin Bilançosu”, 23 Ağustos 1949, s.3; Hürriyet, “Zelzele Kurbanlarının Sayısı Gittikçe Artıyor”, 23 Ağustos 1949, s.4; Tan, “Doğudaki Zelzele”, 23 Ağustos 1949, s.5.

⁴⁸⁷⁶ Ulus, “Valilerin Emrine 260 Bin Lira Verildi”, 4 Eylül 1949, s.1,4.

⁴⁸⁷⁷ Ulus, “Bingöl'ün Çeşitli Meseleleri”, 9 Ekim 1949, s.3,4.

⁴⁸⁷⁸ Ulus, “Sel ve Depremden Zarar Gören Yerlere Yardım”, 14 Aralık 1949, s.7.

Bayındırlık Bakanı'nın yaptığı açıklamaya göre, Aralık 1949 tarihine kadar, Bingöl'de 1309 ev ve ahır yapılmış, 3322 ev ve ahır onarılmış, iki ilkokul, bir hükümet konağı, bir belediye binası, 7 karakol binası ile 8 ailelik memur evi inşa edilmiştir. İaşe, barınma gibi ihtiyaçların karşılanması için, deprem bölgesine devlet tarafından yapılan yardımların tutarı 320.000 lirayı bulmuştur⁴⁸⁷⁹.

Hükümet yetkilileri tarafından depremin hemen ardından depremzedeler için gerekli tedbirleri alınarak, halkın ihtiyaçları karşılandığı gibi, depremin ardından Bayındırlık Bakanlığı'nın 1/12/1949 tarihli ve 18212/20133 sayılı yazısı ve Maliye Bakanlığı'nın 12/12/1949 tarihli ve 131131-118/7134 sayılı görüşü üzerine, 4623 sayılı kanunun 28.maddesine göre Bakanlar Kurulu'nun 22/12/1949 tarihli toplantısında aldığı kararla Kiğı ve Karlıova ilçelerinde depremde zarar gören ve genel bütçeden aylık veya ücret alan bazı memur, hizmetli, emekli, dul ve yetimlere ikişer maaş nispetinde avans verilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁸⁸⁰. Ayrıca, Kiğı ve Karlıova ilçesinde depremde zarar gören mükelleflerin tahsil edilmemiş vergi borçlarından, Kiğı ilçesine ait 14720 lira 48 kuruş, Karlıova ilçesine ait 10076 lira 92 kuruş, toplam 24.797 lira 40 kuruş borcun silinmesine⁴⁸⁸¹, Kiğı ilçesi halkının sarsıntı tarihine kadar tahsil edilmemiş olan ve toplamda 57,284 13 lira olan vergi borçlarının silinmesine⁴⁸⁸² karar verilmiştir. 1950 yılında alınan kararlarla depremde zarar gören halkın borçları silindiği gibi ayrıca 1951 tarihinde alınan kararla da Kiğı halkının bir kez daha 28.485 lira 99 kuruş vergi borçları silinmiştir⁴⁸⁸³.

Deprem nedeniyle, İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği'nin Bingöl ve çevresinde deprem felaketine uğrayan vatandaşlar için Bingöl Valiliği'ne telgraf havalesi yoluyla 250 lira para gönderdiği⁴⁸⁸⁴ ve öğrencilerinden de 40 kişinin deprem bölgesindeki yardım işlerinde çalışmak için Bingöl'e gittiklerini görmekteyiz. Talebe Birliği ayrıca Bingöl Valiliğine, "*Bingöl ve havalisindeki yurttaşlarımızın düçar olduğu zelzele felaketi*

⁴⁸⁷⁹ Ulus, "Sel ve Depremde Zarar Gören Yerlere Yardım", 14 Aralık 1949, s.7.

⁴⁸⁸⁰ BCA. 30.18.1.2/121.91.13. Lef/1. (22 Aralık 1949).

⁴⁸⁸¹ BCA. 30.18.1.2/122.35.20. (13 Nisan 1950).

⁴⁸⁸² BCA. 30.18.1.2/123.66.7. (9 Ağustos 1950).

⁴⁸⁸³ BCA. 30.18.1.2/127.93.2. (14 Aralık 1951).

⁴⁸⁸⁴ Ulus, "Teknik Üniversiteler Deprem Felaketzedelerine İlk Yardımı Yaptılar", 21 Ağustos 1949, s.4; Cumhuriyet, "Felaketzedelere Talebelerin Yardımı", 21 Ağustos 1949, s.3; Son Telgraf, "Teknik Üniversitelerinin Zelzele Felaketzedelerine Yardımı ve Telgrafı", 21 Ağustos 1949, s.3; Vatan, "Teknik Üniversite Talebe Birliğinin Yardımı", 21 Ağustos 1949, s.4; Hürriyet, "Zelzelenin Bilançosu", 21 Ağustos 1949, s.6.

İstanbul Teknik Üniversitesi gençliğini sonsuz bir teessüre garketmiştir. Felaketzede yurttaşlarımıza Tanrı'dan acil şifalar ve başsağlığı dileriz” şeklinde telgraf çekerek üzüntülerini bildirmişlerdir⁴⁸⁸⁵. Talebe Birliği'nin yardımları dışında Bükreş Büyük Elçisi Hulusi Fuat Tugay'ın eşi de depremzedeler için 2000 lira bağışta bulunmuştur⁴⁸⁸⁶.

Deprem nedeniyle, yurtdışından Türk-Fransız Dostluk Grubu Başkanı Yardımcısı tarafından Avrupa Konseyi'ne katılan Türk delegasyonu üyelerine taziyelerde bulunmuştur⁴⁸⁸⁷.

⁴⁸⁸⁵ Son Telgraf, “Teknik Üniversitelilerin Zelzele Felaketzedelerine Yardımı ve Telgrafı”, 21 Ağustos 1949, s.3.

⁴⁸⁸⁶ Hürriyet, “Zelzele Felaketzedelerine Yardım”, 30 Ağustos 1949, s.2.

⁴⁸⁸⁷ Ulus, “Türk-Fransız Grubu Başkanının Taziyesi”, 25 Ağustos 1949, s.3.

SONUÇ

“Türkiye’de Depremler ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1923-1950)” başlıklı tez çalışmamız, Atatürk döneminde meydana gelen depremler (1923-1938) ve İsmet İnönü Döneminde meydana gelen depremler (1938-1950) olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Giriş bölümünde de ifade ettiğimiz üzere çalışmamızda bölümlendirmeyi bu şekilde tercih etmememizin nedeni, ülkemizde yaşanan depremleri kronolojik sırayı bozmadan, sırayla ele alarak, depremler sonrasında yapılan ilk yardımlar hususundaki gelişimi ve deprem bilincinin gelişim serüveninin daha iyi anlaşılabilmesini sağlamaktan kaynaklanmaktadır.

Osmanlı Devleti’nden devralınan miras üzerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ilk 27 yılında meydana gelen depremleri, iki bölüm halinde ele alırken, şüphesiz dikkatimizi çeken ilk husus, 1924 yılında meydana gelen Erzurum depremi sonrası Mustafa Kemal Atatürk’ün bölgeyi ziyaret etmesidir. Zira bu alışlagelmiş bir durum değildir. Osmanlı Devleti döneminde meydana gelen doğal afetler sonrası padişahların, afet bölgesini ziyaret etmesi gibi bir temayül bulunmamaktaydı. Devlet yardım elini yine afetzedelere uzatır, padişahın himayesinde genellikle adliye nazırlarının başkanlığında iane komisyonları kurulur ve yardım seferberliği başlatılırdı. Bu suretle, bir taraftan devlet diğer taraftan ahalinin yardımları afetzedelere ulaştırılır ve yaralar sarılmaya çalışılırdı. Süreci ise genellikle valilikler yönetirdi. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, Erzurum’da 1924 yılında meydana gelen depremin hemen sonrasında, Atatürk’ün deprem bölgesini ziyaret etmesi, halkla iç içe bulunması, toplumla kucaklaşması, sorunlarını - ihtiyaçlarını dinlemesi, Türkiye Cumhuriyet’i Devleti’nde yeni bir temayülün ortaya çıkmasını sağlamış ve bunun gelenekselleşmesi sonucunu doğurmuştur. Süreç İnönü döneminde de aynı şekilde devam etmiş ve sonraki süreçlerde iktidarıyla muhalefetiyle, siyasilerin afet bölgelerini ziyaret etmeleri beklenen bir süreç haline dönüşmüştür.

Ayrıca depremlerde görevini layıkıyla yapan vali, kaymakam, belediye başkanı gibi bürokratlar ile deprem bölgelerini ziyaret eden bakanların çalışmaları halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Buna karşılık halkın memnun olmadığı bürokratların varlığına da rastlamaktayız. Zira depremler sonrasında gerek halk gerekse hükümet yetkilileri tarafından eleştirilen vali ve kaymakamlar görevden el çektiler. Bu

duruma örnek olarak Kırşehir depremi sonrasında Çiçekdağ Kaymakamı Fahri İroçuni'nin, Erzincan depremi sonrasında Tokat Valisi Selahattin Üneri'nin ve Bolu-Gerede depremi sonrasında Gerede Kaymakamı Rasim İlkus'un görevlerinden uzaklaştırılmalarını verebiliriz.

1923-1950 yılları arasında meydana gelen depremlere ilişkin ilmi açıklamalar, İstanbul Rasathanesi ve Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Bu noktada Rasathane Müdürü Fatin Gökmen ve yardımcısı Kemal Erkmen isimleri ön plana çıkmaktadır. Zira hemen hemen her depremten sonra, halkın merakla beklediği açıklamalar bu isimlerden gelmiştir. Bu isimler kadar önemli ve ön plana çıkan bir diğer isim ise İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Jeoloji Mühendisi Ord. Prof. Hamit Nafiz Pamir'dir. Bahsi geçen dönemde Türkiye'nin depreme dair en yetkin ismi olarak ön plana çıkan Pamir, depremlerden sonra yaptığı alan araştırmaları ve hazırladığı raporlar ile Türkiye'de deprem bilincinin gelişmesine katkı sunmaya çalışmıştır. Ancak çeşitli fen heyetleri ile birlikte, Pamir'in hazırladığı raporların her zaman dikkate alındığını söylemememiz de mümkün değildir. Çünkü çalışmamız esnasında ortaya koymaya çalıştığımız meselelerden birisi de, deprem sonrası yerleşim birimlerinin yer değiştirip – değiştirmedine dairdir. Bu bağlamda fen heyetlerinin hazırladığı raporlar doğrultusunda Tokat-Erbaa depreminden sonra, Erbaa'nın tamamen farklı bir bölgeye taşındığını söyleyebiliriz. Ancak buna karşılık Erzincan depreminden sonra, şehrin taşınması hususunda fen heyetlerinin hazırladığı raporlar doğrultusunda bir taşınmadan bahsetmemiz mümkün değildir. Erzincan bulunduğu noktadan 5 km öteye taşınmıştır, ancak bu taşınmada fen heyetlerinin hazırladığı raporlar değil, maliyet gözetilerek, daha uygun mal olacak yakın bir bölge tercih edilmiştir.

Üzerinde durmamız gereken bir diğer husus ise, devletin depremler sonrasında ki reflekslerine ilişkindir. Tez çalışmamızda iki bölüm halinde ele aldığımız 1923-1950 yılları arasındaki süreçte, gerek Atatürk döneminin gerekse İnönü döneminin kendine has şartları bulunmaktadır. Şöyle ki, Atatürk dönemi henüz Türkiye Cumhuriyet'i Devleti'nin yeni kurulduğu bir dönemdir. I. Dünya Savaşı ardından Milli Mücadele yılları ve nihayetinde çok zor şartlar altında kurulan Türkiye Cumhuriyet'i Devleti. Dolayısıyla bahsi geçen yıllarda meydana gelen depremlerde, devletin elindeki imkânlarını seferber ettiğini söyleyebiliriz, ancak yapılan yardımların yetersiz kaldığını da ifade edebiliriz.

Aynı cümleleri İsmet İnönü dönemi için de söylememiz mümkündür. Zira II. Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği ekonomik koşullar göz önünde bulundurulduğunda, devlet her afet sonrası imkânları çerçevesinde yardım elini afetzedelere uzatmış olsa da, yapılan yardımlar yetersiz kalmıştır. Bununla birlikte her iki dönemde de, depremlerden en çok zararı kırsal kesimde yani köylerde yaşayan halkın gördüğünü ifade etmemiz gerekir. Devlet, kereste, çivi, taş, cam, alet-edevat, 1950'li yıllara doğru çimento gibi yardımları, her daim depremzedelere ulaştırabilmenin gayreti içerisinde olmuştur. Deprem bölgesinde enkaz kaldırma çalışmalarında bulunmak üzere asker sevki yapmış, Erzincan depreminde mahkûmların sürece katkıda bulunmalarını sağlamış, inşaat faaliyetlerinde bulunmak üzere deprem bölgelerine inşaat ustaları göndermiştir. Tıpkı günümüzde olduğu vergi affı, borç faizlerinin silinmesi, çiftçi borçlarının ötelenmesi vs. gibi kararlar da almıştır. Dolayısıyla yukarıda da ifade ettiğimiz üzere devlet, elindeki imkânları her afet sonrasında vatandaşının lehine kullanmıştır.

Devletin yardımları karşısında memnun olanlar bulunduğu gibi, yardımların yetersizliğinden kaynaklı eleştirilerde olmuştur. Çalıştığımız döneme ilişkin, halkı en çok memnun eden hususun, gerek Atatürk'ün gerekse İsmet İnönü'nün ve bakanların afet bölgelerini ziyaret etmeleridir diyebiliriz. Zira depremzede ahali arasında bu ziyaretler, *“yalnız bırakılmadım, devlet baba burada, devlet bize yardım eder, devlet bizi açta-açıkta bırakmaz”* söylem ve düşüncelerinin gelişmesini sağlamıştır. Beraberinde de, devlete karşı güven duygusunu pekiştirmiştir. Bununla birlikte afet bölgelerine gönderilen yardımlardan dolayı memnuniyetlerini bildirenlerle de, çalışmamız sürecinde sıklıkla karşılaştık.

Eleştiriler hususunu ele aldığımızda ise, öncelikle eleştirilerin hangi kaynaktan yayıldığı meselesi üzerinde durmamız gerekir. Burada da karşımıza gazeteler dolayısıyla basın çıkmaktadır. Dönemin şartları itibarıyla kamuoyuna bilgi akışını sağlayacak, yönlendirecek, yardım faaliyetlerinin geniş halk kitlelerine duyurulması noktasında önemli rol üstlenecek, yapılan yardımlar ile eksiklikleri kamuoyu ile paylaşacak, olumlu-olumsuz eleştirileri yapabilecek tek merci ve yegâne iletişim aracı gazetelerdir. Bu noktada gazetelerin hakkını teslim etmemiz gerekir. Çalışmamızda da belirttiğimiz üzere, zaman zaman yanlış ve abartılı bilgileri haberleştirerek, sütunlarına taşımış olsalar da, özellikle afet zamanlarında üstlendikleri rol oldukça önemlidir. Bu bağlamda, depremler

sonrasında yaşanan eksiklikler, ahalinin olumlu-olumsuz düşünceleri ile kamuoyunun eleştirilerinden ancak basın sayesinde bilgi sahibi olduğumuzu belirtmemiz gerekir. Gazetelerde yer alan haberlerden yola çıkarsak eleştiriler hususunda ön plana çıkan başlıklar şunlardır;

- Haberleşme hatlarının depremlerde gördüğü zarar nedeniyle, meydana çıkan hasar, can kayıpları ve ihtiyaçların zamanında belirlenememesi,
- Ulaşımda ve haberleşmede yaşanan gecikmelerin, hayatını kaybedenlerin sayısının artmasına neden olması,
- Hastanelerin yetersizliği,
- Yeteri kadar çadırın deprem bölgelerine sevk edilememesi,
- Kalıcı konut ve barakaların geç yapılması,
- İnşaat malzemelerinin temininde yaşanan güçlükler,
- Özellikle depremzede köylülerin zaman zaman kereste taleplerinin karşılanmaması,
- Kızılay'ın hükümetin bilgisi ve talimatı dışında hareket edememesi,
- Kızılay'ın yardım amaçlı düzenlediği konser, balo gibi faaliyetlerin depremzedeler tarafından hoş karşılanmaması,
- Bahsi geçen konserlerde bazı sanatçıların para talep etmeleri,
- Enkaz kaldırma çalışmalarının depremzedelerin kendileri, askerler, mahkûmlar tarafından bilinçsizce yapılmasının can kayıplarını arttırması,
- Zenginlerin depremlerden sonra kendilerinden beklenen düzeyde yardımda bulunmamaları,

Bu tür eleştirilerin faydalı kararlar alınmasına zemin hazırladığını ifade etmemiz gerekir. Örnek olarak, afetlerden sonra Kızılay'ın hükümetten talimat beklemeksizin harekete geçmesi, yardımların Ankara'dan deprem bölgelerine ulaştırılması yerine, çeşitli şehirlerde bölge depoları kurmak suretiyle, sevkiyatların buralardan gerçekleştirilmesini verebiliriz. Bunun dışında Kızılay'a dair bir diğer tespitimizde, çalıştığımız dönem itibariyle üstlendiği sorumluluğun günümüz Kızılay'ından daha fazla olduğudur. Zira sadece çadır, sağlık, gıda ve giyecek malzemelerinin dışında, depremzedeler için barakalar ile kalıcı konutların yapımında da aktif rol oynadığını da görmekteyiz. Bu

kapsamda çivi, kereste gibi inşaat malzemelerinin temininde de Kızılay'ın faaliyet içerisinde olduğunu söylememiz mümkündür. Çalışmamız esnasında tespit etmeye çalıştığımız hususlardan biri de, depremlerin ortaya çıkardığı ekonomik külfetin ortaya konulması ve bunun Türkiye Cumhuriyeti Devleti bütçesine oranıdır. Bu suretle depremin ortaya çıkardığı can ve mal kayıplarının yanı sıra, depremin ülke ekonomisini hangi ölçüde etkilediği sonucuna ulaşılmak istenmiştir. Ancak 1923-1950 yılları arasında meydana gelen depremlerin maliyetini ortaya koyabilecek herhangi bir veri bulunmaması, bu düşüncemizi ortaya koymayı engellemiştir.

Bununla birlikte yukarıda maddeler halinde sıraladığımız eleştirilerin sayısını daha da arttırmamız mümkündür. Zira 1923-1950 yılları arasında meydana gelen 30 civarındaki her bir depremin kendine özgü şartları bulunmaktadır. Depremin büyüklüğü, can kayıpları, etkilediği alan vs. gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda, maddi imkânsızlıklar ve savaş şartları dolayısıyla bu tür eleştirilerin olması doğaldır. Doğal olmayan veya vatandaşlar tarafından kabul görmeyen durumlardan birisi ise, özellikle Erbaa ve çevresinde 1939 Erzincan depreminden sonra yapılan kalıcı evlerin, 1942'de meydana gelen depremden sonra tekrar zarar görmesi veya yıkılmasıdır diyebiliriz. Zira bu durum depremzede ahali arasında, hem mühendisleri hem de daha önce yapılan çalışmaları ve alınan tedbirleri sorgular hale getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de, ilk kez geniş kapsamlı inceleme heyetlerinin oluşturulması, deprem bölgelerinde çalışmalarının sağlanması ve depreme ilişkin rapor hazırlamaları, 1938 yılında meydana gelen Kırşehir depremi sonrasında söz konusu olmuştur. İlmi heyetlerin çalışmalarını bir rapor halinde hükümete sunmalarının ardından, yeni inşa edilecek ev tipleri, bunların ne şekilde inşa edilecekleri, yeni yerleşim birimlerinin oluşturulması, depremde büyük zarar gören bölgelerin terk edilmesi gibi hususlar ilk kez ülkemizde gündeme gelmiştir. Akabinde Erzincan depreminin gerçekleşmesi, bir deprem yönetmeliği ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda dünyadaki yönetmelikler incelenmiş ve İtalya'nın deprem yönetmeliği Türkçeye çevrilerek, "Zelzele Mıntıkalarında Yapılacak İnşaata Ait İtalyan Yapı Talimatnamesi (1940)" başlığıyla yayınlanmıştır. Ülkemizde bundan sonraki süreçte meydana gelen, 1942 Erbaa, 1943 Hendek ve Ladik, 1944 Gerede-Çerkeş depremleri sonrasında ise 1944 yılında "Zelzele Mıntıkları Muvakkat Yapı Talimatnamesi" yayınlanarak uygulamaya konmuştur. Sonrasında 1949 yılında Türkiye Yersarsıntısı Bölgeleri Yapı Yönetmeliği, 1953'de Yersarsıntısı Bölgelerinde Yapılacak Yapılar

Hakkında Yönetmelik, 1962’de Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik, 1968’de Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik, 1975’de Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik, 1998’de Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik, 2007’de Deprem Bölgelerinde Yapılacak Binalar Hakkında Yönetmelik ve son olarak 2018 yılında Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği yayınlanarak uygulamaya alınmıştır.

Diğer taraftan 1940 yıllarda arka arkaya yaşanan depremlerden sonra Prof. Dr. Şevket Birand, Ulus gazetesinde yayınlanan yazısında, depreme dayanıklı evler yapmak hususunda zeminin önemine dikkat çektikten sonra, “*şehir, köy, mahalle ve hatta her ev yapılırken, bunların yapılacakları zemini ve inşaa işlerinin gidişatını kontrol etmek amacıyla yetiştirilmiş elamanlar olmalıdır. Bu elemanlar da kurulacak olan Sismojeolji Enstitüsü veya Hava Kurumu’na benzer teşekküllerde yetiştirilmelidir...*”⁴⁸⁸⁸ önerisinde bulunmuştur. Birand’ın bu önerisi, ülkemizde yaşanan 17 Ağustos 1999 Gölcük-Marmara depreminin ardından, 3 Şubat 2000 tarihinde 27 ilde pilot olarak uygulamasına geçilen yapı denetim şirketlerinin oluşturulmasıyla büyük benzerlik göstermektedir. 2000 yılı öncesinde belediyelerin uhdesinde olan bu sorumluluk ve denetim, tam manasıyla yerine getirilmediği için devlet böyle bir karar almak zorunda kalmıştır. Nihayetinde yayınlanan yönetmelikler ve yapı denetim şirketlerinin var olmasına rağmen, ülkemizde meydana gelen depremlerde hala binlerce insanımız hayatını kaybetmektedir. Dolayısıyla çıkarılan kanun ve yönetmeliklerin uygulanması hususunda vatandaşlara da büyük sorumluluk düşmektedir.

⁴⁸⁸⁸ Ulus, “Depremlerle Savaşacağız”, 26 Aralık 1943, s.2.

KAYNAKÇA

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arşivi (DBA)

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

Sürelî Yayınlar

Ahenk

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Hâkimiyeti Milliye

Hizmet

Hürriyet

İkdam

Kızılay Mecmuası

Kurun

Milliyet

Son Posta

Son Telgraf

Tan

Türk Dili

Türk Sözü

Türk Yolu

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası

Ulus

Ulus (Kızılay)

Vakit

Vatan

Yeni Sabah

Zafer

Kitap, Makale, Bildiri ve Ansiklopedi Maddeleri

AHİBABA, Necati, “Yine İstirap, Yine Kurban ve Kan !”, Türk Yolu, 23 Haziran 1943.

AKÇA, Bayram - Seher Akça, “Cumhuriyet Dönemi Muğla Vilayeti’nde Görülen Depremler (1923-1960)” Turkish Studies - Historical Analysis, Vol.14, No.1, 2019.

AKGÜN, Seçil Karal - Murat Uluğtekin, Yeni Belgeler Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a, Cilt 2, Ankara 2020.

AKKUŞ, Yakup - Kadir Yıldırım, "Dünyada ve Osmanlı'da Zorunlu Çalıştırma: "Amele-İ Mükellefe" Uygulaması ve Tarihsel Gelişimi", Çalışma ve Toplum: Ekonomi ve Hukuk Dergisi, Sayı 53, 2017.

AKMAN, Muvaffak, "Zelzele Felaketzedelerine Yardıma Dair", Vakit, 25 Şubat 1944.

ALTUNCUOĞLU, Neslihan - Abdullah Erdoğan, "Arşiv Belgeleri Işığında Mustafa Kemal Paşa'nın Askerlikten İstifa Süreci", History Studies, Cilt 2, Sayı1, 2019.

AMBRASEYS, Nicolas N. - Caroline Finkel, "1500–1800 Döneminde Balkanlar'ın Depremselliği Üzerine Yayınlanmamış Osmanlı Arşiv Bilgileri", Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler, Editör Elizabeth Zachariadou, (Çev: Gül Ç. Güven), İstanbul 2001.

ALİ, Faik, "Zelzeleler ve Düşünceler", Yeni Sabah, 19 Aralık 1943.

ASLAN, Aslı, "Türkiye'de Tabii Afetler (1923-1950)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2003.

ATAMAN, Gökhan Hımmış Yapının Taşıyıcılık Açısından Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2007.

ATAR, Zafer, "Fotoğraflarla 1899 Aydın-Denizli Depremi", Çağdaş Türkiye Araştırmaları, C.13, S.27, İzmir 2013.

ATAY, Falih Rıfkı "Facia Karşısında", Ulus, 1 Mayıs 1938.

ATAY, Falih Rıfkı, "Milli Bir Yardım Seferberliği", Tan, 29 Aralık 1939.

ATAY, Falih Rıfkı, "Gelecek Felaketleri Önlemek İçin", Tan, 2 Ocak 1940.

ATAY, Falih Rıfkı, "İki Kasabamızın Başından Geçen Facia", Ulus, 23 Haziran 1943.

ATAY, Falih Rıfkı, "Acı Paylaşma", Ulus, 3 Aralık 1943

ATAY, Falih Rıfkı, "Yeniden Binlerce Kurban", Ulus, 7 Şubat 1944.

ATNUR, İbrahim Ethem, Reis-i Cumhur'un Doğu İncelemeleri (1924 Erzurum Depremi) Ankara 2006.

AVNİ, Meliha, "Milli Felaket Karşısında", Yeni Sabah, 31 Aralık 1939.

AYDIN, Nurhan - Elif Ergün, "1924 Erzurum Depremi ve Gazi Mustafa Kemal Paşa", Tarih ve Günce, Cilt 1, Sayı 2, İzmir 2018.

- AYKAÇ, Fazıl Ahmet, “Vazife Başında”, Cumhuriyet, 30 Aralık 1939.
- AYKAÇ, Fazıl Ahmet, “Hıyanet Zelzelesine Karşı”, Cumhuriyet, 2 Ocak 1940.
- AYKAÇ, Fazıl Ahmet, “Birlik ve Beraberlik”, Cumhuriyet, 6 Ocak 1940.
- AYKAÇ, Fazıl Ahmet, “Tabiatla Harp”, Cumhuriyet, 9 Ocak 1940.
- AYTAR, İrfan, “Sönen Işıklar”, Tük Yolu, 30 Haziran 1943.
- BAYKAL, Cevdet Yakup, “Adapazarı ve Hendekli Bedbahtlara Yardım Edelim”, Türk Yolu, 25 Haziran 1943.
- BAYKAL, Cevdet Yakup, “Adapazarı ve Hendek’te Felaketzede Halk Hala Yerleşemedi”, Cumhuriyet, 3 Temmuz 1943.
- BAYKAL, Cevdet Yakup, “Yepyeni bir Erbaa Doğdu”, Ulus, 24 Kasım 1947.
- BENİCE, Etem İzzet, “Dünyaya Minnet Borcumuz”, Kızılay, 23 Ocak 1940.
- BULUT, Ümit, Cumhuriyet Dönemi Deprem Tarihi, İstanbul 2020.
- BÜLBÜL, İrfan, “İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı 9, 2012, s. 19. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9877> (Erişim Tarihi: 9 Kasım 2021).
- BOZKIR, Kamuran, “Toprak Ana Acımadı”, Ulus, 9 Şubat 1944.
- ÇELİKÖZ, M. Eminittin, “Deprem Çattı, Acılara Boğulduk”, Türk Dili, 7 Ekim 1944.
- ÇETİNTAŞ, Sedat, “Mukavim İnşa Sitemi”, Cumhuriyet, 3 Ocak 1940.
- ÇETİNTAŞ, Sedat, “Zelzeleler Karşısında Yeni Bir İnşaat Sistemi Bulmağa Mecburuz”, Cumhuriyet, 23 Haziran 1943.
- ÇİĞ, Rıfat, “Zelzele Bölgesinde Acıklı Sahneler”, Cumhuriyet, 18 Haziran 1946.
- ÇINAR, Bedirhan, “Zelzelenin Tesiri Hala Geçmedi”, Yeni Sabah, 19 Nisan 1945.
- DENİZ, Önder, “Cumhuriyet Döneminde Tatil Kavramı ve 1935 Tarihli Ulusal Bayram Ve Genel Tatiller Kanunu”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 11, Sayı 23, İzmir 2011.
- Deprem ve Erzincan, Erzincan Valiliği, İstanbul 1992.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Sözlük, Yay. Haz., Aydın Sami Güneyçal, Ankara 1996.

DİNÇER, Celal, “Bu Yılbaşı Matem Günümüzdür”, Tan, 31 Aralık 1939.

DİZER, Muammer, “Mehmet Fatin Gökmen”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 14, İstanbul 1996.

DOĞAN, Yedigâr “Bursa Yöresinin Jeolojik-Jeomorfolojik Yapısının Depremselliği Üzerine Bir Araştırma”, Bursa Yöresinin Depremselliği ve Deprem Tarihi, Editör. Dr. Nurcan ABACI, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001.

DOĞRUL, Ömer Rıza “Felaketimizin Akisleri”, Tan, 31 Aralık 1939.

DUMAN, Zeki, Sosyolojik Açıdan Deprem ve Din, İstanbul 2016.

DÜNDAR, Abdülhamit, “1939 Erzincan Depremi ve -Destân-ı Zelzele-”, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Aralık 2019.

ERER, Hidayet Nijad, “Zelzelede Halkın Bilmesi Lazım Gelen Bazı Noktalar”, Cumhuriyet, 14 Şubat 1944.

ERGÜNAY, Oktay, “Türkiye’nin Afet Profili”, TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara 5-7 Aralık 2007.

ERTEM, Sadri, “Felaket Sahasındaki Çocuklar”, 1 Ocak 1940.

ERTEM, Sadri, “Sevilen Türkiye”, Vakıf, 3 Temmuz 1943.

EVSİLE, Mehmet, “1939 Erzincan Depremi Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yapılan Görüşmeler”, Kesit, C.3, S.8, 2017.

FENİT, Faruk, “Adapazarı’nda Neler Gördüm?”, Vatan, 25 Haziran 1943.

FELEK, Burhan, “Verelim!”, Tan, 29 Aralık 1939.

FELEK, Burhan, “Kurbanlarımız”, Tan, 18 Ocak 1940.

GERENLER, Metin, İstanbul Meteorolojik Afetler Tarihi, İstanbul 2017.

GEZGİN, Hakkı Süha, “Büyük Acımız”, Vakıf, 9 Aralık 1939.

GEZGİN, Hakkı Süha, “Felaket İçinde Türk Büyüklüğü”, Vakıf, 3 Ocak 1940.

GEZGİN, Hakkı Süha, “İlk Resimler”, Vakıf, 4 Ocak 1940.

GEZGİN, Hakkı Süha, “Eski Türk Zenginleri”, Vakıf, 5 Ocak 1940.

GEZGİN, Hakkı Süha, “Dinmeyen Acı”, Vakıf, 18 Ocak 1940.

GEZGİN, Hakkı Süha, “Kurban Bayramı”, Vakit, 20 Ocak 1940.

GEZGİN, Hakkı Süha, “Acınacak Yekûnlar!”, Vakit, 25 Haziran 1943.

GEZGİN, Hakkı Süha, “Yine Zelzele”, Vakit, 3 Şubat 1944.

GEZGİN, Hakkı Süha, “Acımız Büyüyor”, Vakit, 4 Şubat 1944.

GÖRÜR, Naci, Türkiye’de Deprem, İstanbul 2020.

GÜÇTEKİN, Nuri, “Osmanlı’dan Günümüze Yaz ve Kış Saati Uygulamalarının Tarihçesi (1919-2014)”, Tarih Dergisi, Sayı 60, İstanbul 2014.

GÜL, Osman Kubilay, “27 Aralık 1939 Erzincan Depremi’nin Sivas ve İlçelerine Etkileri”, Zeitschrift für Die Welt der Türken- Journal of World of Turks Vol.3, No.2, 2011.

GÜNGÖR, Selahattin “Zelzele Haftası İstanbul’da Nasıl Geçti”, Milliyet, 10 Ocak 1935.

GÜNGÖR, Selahaddin, “Tahribat Mıntıkasını Gezerken”, Cumhuriyet, 6 Ocak 1940.

GÜNGÖR, Selahaddin, “Tokat’ın Hasreti” Cumhuriyet, 7 Ocak 1940.

GÜNGÖR, Selahaddin, “Fedakâr Vatan Çocukları”, 14 Ocak 1940.

GÜNGÖR, Selahaddin, “Felaketzedelerin Yeni Yuvalarında...”, Cumhuriyet, 20 Ocak 1940.

GÖNÜLAL, [Yasemin Özcan](#) ,“Türkçede Tabiat Kaynaklı “Yıkım”lar Nasıl İfade Edilir?”, Türklük Bilimi Araştırmaları, Ankara 2014.

KALEMLİ, Hüseyin, “1924 Erzurum Depreminde Yurtdışından Yapılan Yardımlar”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, Erzurum 2010.

KAPUSUZUOĞLU, Yusuf Bahri, “Atatürk Dönemi Doğal Afetler (1923-1938)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2022.

KARAMAN, Zerrin Toprak - Asuman Altay, Bütünleşik Afet Yönetimi, İzmir 2016.

KARAY, Refik Halid, “Kan Ağladık, Fakat Fütur Getirmedik”, Tan, 31 Aralık 1939.

KARAY, Refik Halid, “Balo Yerine Şefkat Pazarı”, Tan, 16 Şubat 1944.

KAYABOĞAZI, Şeref, “Yeni Adapazarı’nı Arifiye’de Yapalım!”, Cumhuriyet, 9 Temmuz 1943.

KAYMAN, M.Ali, “Zelzele”, Türk Yolu, 24 Haziran 1943.

KESLER, Said, “Adapazarı Şimdi Bir Çamur Deryası Halinde”, Tan, 23 Haziran 1943.

KESLER, Said, “Son Zelzelede Bina Kaybı Bilhassa Çok Ağır Olmuştur”, Tan, 25 Haziran 1943.

Kızılay Arşiv Belgelerinde Doğal Afetler, Editör Zekai Mete, Ankara 2019.

Kızılay Mecmuası, “Cemiyetimizin Reisi Dikili’ye Gitti”, Yıl:18, No: 168, Ankara 29 Ekim 1939.

KIZILDAĞ, Hasan, Âşık ve Ozanların Dilinden Deprem Ağrıları, Ankara 2023.

KORMAN, Kadri, “Harabe Haline Gelen Güzel Çerkeş’te”, Ulus, 4 Şubat 1944.

KORMAN, Kadri, “Çöken Çerkeş Nasıl Yerdi?”, Ulus, 11 Şubat 1944.

KÖSE, [Resul](#), 1939 Erzincan Depremi, İstanbul 2020.

KUMÇAYI, Hasan, “Eğlencesiz Yılbaşı”, Vakit, 31 Aralık 1939.

KUMÇAYI, Hasan, “Yardım Meselesi”, 30 Mart 1940.

KUMÇAYI, Hasan, “Felaketlere Yardım Borcu”, Vakit, 26 Haziran 1943.

KÜÇÜK, Faruk, “Yeni Erzincan Nerede ve Nasıl Kurulacak”, 18 Ocak 1940.

MACİT, İrfan, Modern Bütünleşik Afet Yönetimi, Ankara 2018.

MUŞMAL, Hüseyin, “Konya Eyaleti Ilgın Kazası’nda Yaşanan 1866 Depremi Üzerine Bir İnceleme”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 20, Konya 2008.

MÜNİR, Hikmet, “Yardım Seferberliği”, Vakit, 31 Aralık 1939.

MÜNİR, Hikmet, “Reisicumhurun Büyük Tesellisi”, Vakit, 2 Ocak 1940.

MÜNİR, Hikmet, “İkinci Zelzele Felaketi”, Vakit, 1 Ağustos 1940.

MÜNİR, Hikmet, “Yardım İçin Eğlence Lazım mı?”, Vakit, 12 Şubat 1944.

NACİ, Muallim Lügat-i Nâcî, Asr Matbaası, İstanbul 1322.

NADİ, Nadir, “İçtimai Yardım Teşkilatına Dair”, Cumhuriyet, 5 Ocak 1940.

NADİ, Nadir, “Teşekkür Ederiz”, Cumhuriyet, 6 Ocak 1940.

- NADİ, Nadir, “Zelzelelerden Almakta Geç Kaldığımız Ders”, Cumhuriyet, 4 Şubat 1944.
- NADİ, Yunus, “Milletimizin Hassasiyeti”, Cumhuriyet, 31 Aralık 1939.
- NADİ, Yunus, “Milli Felaketimize Dostlarımızın Alakası”, 1 Ocak 1939.
- NADİ, Yunus, “Zorluklarla Mücadele”, Cumhuriyet, 3 Ocak 1940.
- NADİ, Yunus, “Gene Eşsiz Büyük Felakete Dair”, Cumhuriyet, 7 Ocak 1940.
- NİSARİ, Aydın, “Deprem Günü Olan Bitenler”, Türk Sözü, 22 Mart 1945.
- ORTAK, Şaban, “1924 Erzurum Depremi ve Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal'in İkinci Erzurum Gezisi”, Atatürk Dergisi, C.3, S.2, 2002.
- ÖKTE, Ertuğrul Zekai, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1922-1938), İstanbul 2000.
- ÖNDER, Mehmet, Atatürk'ün Yurt Gezileri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1998.
- ÖNEN, Yekta Ragıp, “Belçika Kralının Yüksek Alâkası Karşısında”, Vakit, 13 Ocak 1940.
- ÖZER, Sevilay, “II. Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul'da Tifüs”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 15, Sayı 30, İzmir 2015.
- ÖZER Sevilay, Anadolu'da Görülen Çekirge İstilaları ve Halk Üzerindeki Etkisi (1914-1945), Ankara 2016.
- ÖZEY, Ramazan, Afetler Coğrafyası, İstanbul 2011.
- PANPAL, Süleyman - Bülent Özmen, Türkiye'nin Deprem Gerçeği, Ankara 2007.
- PAMİR, Hamit Nafiz, “Anadolu'da Zelzele”, Yeni Sabah, 31 Aralık 1939.
- PAMİR, Hamit Nafiz, “Zelzeleye karlı Ne Gibi Tedbirler Almalıyız”, Tan, 6 Ocak 1940.
- PAMİR, Hamit Nafiz - İ.H.Akyol, “Çorum ve Erbaa Depremleri”, Türk Coğrafya Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Ankara 1943.
- PAMİR, Hamit Nafiz, “Zelzele İnsanların Başına Gelen Korkunç Bir Tabiat Afetidir”, Vatan, 22 Haziran 1943.
- RADO, Şevket, “Zelzele Felaketi Karşısında”, Akşam, 9 Şubat 1944.
- RADO, Şevket, “Felaket ve Eğlence”, Akşam, 14 Şubat 1944.
- REFİK, Cemal, “Zelzele Felaketi”, Akşam, 1 Aralık 1943.

- REFİK, Cemal, “Kızılay’ın Ankara’daki Konseri”, Akşam, 17 Şubat 1944.
- RÜŞTÜ, Haydar, “Harap Torbalı’nın Halkı Düşünüyor Mu?”, Anadolu, 5 Haziran 1928.
- SADULLAH, Naci, “Bir Dakika İçinde Mezarlığa Dönen Şehir: Erzincan”, Tan, 4 Ocak 1940.
- SAGAY, Reşad, “Felaket Karşısında Dostluk”, Yeni Sabah, 31 Aralık 1939.
- SAİT, Mekki, “Zelzele Sahasından Mektup”, Cumhuriyet, “24 Nisan 1938.
- SAİT, Mekki, “İnönü Erzincan’ı Gezerken” Cumhuriyet, 5 Ocak 1940.
- SAİT, Mekki, “Sen Sağol Paşam”, Cumhuriyet, 6 Ocak 1940.
- SAMİ, Şemseddini Kamûs-i Türkî, İstanbul 1995.
- SARAÇOĞLU, Cemaleddin, “Öyle Bir Bayram Ki...”, Yeni Sabah, 20 Ocak 1940.
- SARAÇOĞLU, Cemalettin, “Vazife Başına”, Yeni Sabah, 6 Şubat 1944.
- SAYARI, Sırrı, “Depreme Karşı Dayanıklı Yapılar Nasıl Yapılır?”, Ulus, 10 Temmuz 1943.
- SEFA, Peyami, “Zelzele”, Cumhuriyet, 29 Aralık 1939.
- SEFA, Peyami, “Yıl Sonu”, Cumhuriyet, 31 Aralık 1939, s.3.
- SEFA, Peyami, “Fedakârlık Manzarası”, Cumhuriyet, 3 Ocak 1940.
- SERTEL, Zekeriya, “Büyük Felaket Karşısında”, Tan, 29 Aralık 1939.
- SERTEL, Zekeriya, “Türkiye Bir Zelzele Memleketidir, Ona Göre Tedbirli Bulunmalıyız”, Tan, 23 Haziran 1943.
- SERTOĞLU, Murat, “Felaketzedelere Yardım İşi”, Yeni Sabah, 17 Ekim 1939.
- SERTOĞLU, Murat, “Bu Vatandaşları Erzincan’a Gönderelim”, 3 Ocak 1940.
- SERTOĞLU, Murat, “Zenginlerimiz Bu Töhmetten Kurtulmalılar”, Yeni Sabah, 25 Ocak 1940.
- SÖNMEZ, Sabahattin, “Bir Köpeği Isıran İnsan ve Zelzele Haberi!”, Ulus, 24 Haziran 1943.
- SÖNMEZ, Sabahattin, “Aşçılar Vazife Başında”, Ulus, 4 Şubat 1944.

- SÖNMEZ, Sabahattin, “Yangın mı Deprem mi?”, Ulus, 6 Şubat 1944.
- SÖNMEZ, Sabahattin, “Bir Köpeği Isıran İnsan ve Zelzele Haberi!”, Ulus, 24 Haziran 1943.
- ŞAHİN, Cemalettin - Şengün Sipahioğlu, Doğal Afetler ve Türkiye, Ankara 2002.
- ŞAHİN, İlhan, “Kırşehir”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 25, Ankara 2002.
- ŞAŞMAZ, Musa, Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920-2013), Cilt: VI, Ankara 2014.
- TAŞDEMİR, Serap, “1944 Ayvalık Depremi ve Sosyo-Ekonomik Sonuçları”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 12, Sayı 24, Güz -2016.
- TAŞPINAR, Kenan, “Depremden Az Zarar Gören Bir Yapı Tipi”, Ulus, 7 Mart1944.
- TATAR, O. - K.Ş. Kavak vd., “Kuzey Anadolu Fay Zonu-1942 Erbaa-Niksar Depremi Yüzey Kırığı: Yeni Gözlemler” , <http://web.deu.edu.tr/atag10/pdf/54-atag10-tatar.pdf> (Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2021).
- TEKE, Cevdet, “II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin İaşe Tedbirleri: İhtikârla Mücadele”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, s.190. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/issue/61336/874171>. (Erişim 06 Şubat 2022).
- TEKİR, Süleyman, “Kars ve Çevresinde Depremler”, History Studies, Cilt 4, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012.
- TEKİR, Hürü Sağlam - Süleyman Tekir, “Eğitime Katkılarıyla Kazım Karabekir”, Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, Cilt.3, Sayı 2, 2017.
- TEMİZ, Uğur - Y. Ergun Gökten “Ms 6.8 19 Nisan 1938 Akpınar (Kırşehir) Depreminin Coulomb Gerilme Analizi”, Türkiye Jeoloji Bülteni, Cilt 54, Sayı 3, Aralık 2011.
- TEMİZGÜNEY, Firdes, “Demiryolu Ulaşımının Erzurum’a Katkıları”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.53, Erzurum 2015,
- TEVFİK, Abdülfeyyaz, “Erzurum’da Hilal-i Ahmer”, Hâkimiyet-i Milliye, 29 Eylül 1924.
- TINAL, Melih, İzmir Depremleri, İzmir 2011.
- TOGAY, Muharrem Fevzi, “Anadolu Zelzelesi”, Cumhuriyet, 2 Ocak 1940.
- TUNÇ, Mustafa, “Harabe Bir Şehirde Nasıl Dolaştım, Neler Gördüm”, Vakit, 17 Şubat 1944.
- Türkçe Sözlük, Cilt I, TDK, Ankara 1998.

Türkiye’de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri, AFAD - Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara 2018.

Türkiye Jeoloji Bülteni, “Maurice Blumenthal”, Cilt 11, Sayı 1-2, Ankara 1968. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1059028> – Erişim Tarihi: 10 Haziran 2021).

Türkiye Nüfusu - Genel Nüfus Sayımı /1935- 20 İlkteşrin, (Vilâyet, Kaza, Şehir Ve Köyler İtibarile Muvakkat Rakamlar), Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, “Erzurum Zelzeleleri”, Sayı 38, 15 Ekim 1924.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, “Beynelmilel Salîb-i Ahmer ve Erzurum Felâketzedegâni”, Sayı 39, 15 Kasım 1924.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, “Sırp Salîb-i Ahmeri’nin Erzurum Felâketzedelerine Mu‘âveneti”, “Amerika Salîb-i Ahmeri’nin Erzurum Felâketzedelerine Mu‘âveneti”, “Salîb-i Ahmerlerin Mu‘âveneti”, Sayı 39, 15 Kasım 1924

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, “İzmir Zelzelesi”, Sayı 80, 15 Nisan 1928.

TÜYSÜZ, Okan, Deprem ve Türkiye, İstanbul 2021.

US, Asım, “Anadolu Zelzelesinin Karakteri”, Vakıf, 5 Ocak 1940.

US, Asım, “Milli Yardım İşinde Milli Birlik”, 1 Ocak 1940.

US, Asım, “Milli Şef Felaket Mıntıkasında”, Vakıf, 3 Ocak 1940.

US, Asım, “Zelzele Felaketi Önünde Vazifemiz”, Vakıf, 29 Aralık 1939.

US, Asım, “Adapazarı ve Hendek Felaketzedelerine Nasıl yardım Etmeli”, Vakıf, 1 Temmuz 1943.

UŞAKLI, Ömer Bedrettin, “Yer Depremi Karşısında İdarecinin Vazifeleri”, Ulus, 9 Şubat 1944.

ÜNAL, Basri Ahmet, “Yeni Erbaa’nın İhtiyaçları”, Ulus, 16 Mart 1949.

ÜZEN, İsmet, “1942 ve 1943 Erbaa Depremleri”, Karadeniz Araştırmaları, Cilt 40, Sayı 40, 2014.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Milli Bir Felaket”, Yeni Sabah, 29 Aralık 1939.

YAVUZ, Erdem, 1939 Erzincan Depremi ve Etkileri, Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu, 2019.

YILMAZ, Ali - M. Hazım Şahin, Kemalettin Şahin, “Depreme Bağlı Yeri Değiştirilen Bir Şehir: Erbaa, Tokat”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.6, S.24, 2013.

YÜCE, Rıfat, “Adapazarı’nda Normal Hayatın Başladığını Söyleyebilirim”, Türk Yolu 25 Temmuz 1943.

YAZICI, Muhammet “1856 Meğri Depremi”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bahar 2012-Sayı 28.

ZEKERİYA, Sabiha, “Toprağın Hiddeti”, Tan, 22 Nisan 1938.

ZEKERİYA, Sabiha, “Bir İnsanlık İmtihanından Geçiyoruz”, Tan, 24 Nisan 1938.

ZEKİ, Kemal, “Herkes Soruyor: Ankara’mıza Bir Şey Olmadı Ya?”, Ulus, 21 Nisan 1938.

İnternet Kaynakları

<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/deprem-bilgileri/buyuk-depremler>

<https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/erzincan-depremi-1939>. (Erişim Tarihi: 14.08.2021).

<https://www.afad.gov.tr/afet-turleri> (Erişim Tarihi: 29.12.2022).

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/afet> (Erişim Tarihi: 29.12.2022).